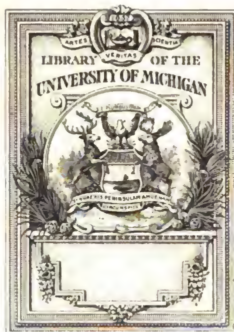

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN

IACOBI BRVCKERI

REG. SOC. SCIENT. BEROLIN. MEMBRI

HISTORIA CRITICA PHILOSOPHIAE

A

TEMPORE RESVSCITATARVM

IN OCCIDENTE LITERARVM

AD

NOSTRA TEMPORA.

TOMI IV. PARS ALTERA.

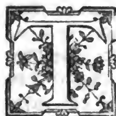
LIPSIAE,

IMPENSIS HAERED. WEIDEMANNI ET REICHII.

MDCCLXVI.

PRAEFATIO.

Tandem, quod diuinae beneuolentiae debemus, vltimum Tibi, *Lector humanissime*, volumen historiae criticae philosophiae exhibemus, cum ceteris, si argumenti dignitatem spectes, non comparandum modo, sed illis quoque anteferendum. Pandit enim historiam philosophiae eclecticae, quae abiecto inepto, quod tot secula philosophantium ingenia fascinauit, sectae studio, iusta animi libertate in ipsam rerum philosophicarum naturam inquirendo, ex domesticis principiis veritates praestantissimas detexit, sparsasque per innumeras sectas veritates aptis omnes locis atque articulis colligauit. Quod studium eclecticum post quosdam frustraneos conatus virorum nonnullorum doctorum quidem, at idoneis ad hoc saxum voluendum, viribus destitutorum tanta ingenii, quod maximum nactus erat, felicitate aggressus est illustrissimus Britanniae philosophus Franciscus Baconus Verulamius, vt ab eo tempore certatim ad emendationem philosophiae sobriae non sine successibus exoptatissimis cucurrerit, quicquid melius et candidius pectus formatum possidebat. Certe, ipsa

veritate hiſtoriae concinente, affirmare licet, vnius fere ſeculi ſpatio plus luminis, elegantiae et nitoris philoſophiae ſuccreuiſſe, quam tot ſeculorum decurſu, quibus a mundi incunabulis ad ſeculum poſt orbem redemtum ſeptimum decimum, vidit humana ſocietas. Quae plenius enarrare eo magis noſtrarum partium eſſe duximus, quo magis inter maxima temporum noſtrorum beneficia reputandum eſt, quod tantam nobis philoſophiae lucem Numen accenderit, deſierintque ingenia nugari, auſa vero ſint proprio vultu eum ſolem contueri, ex quo veritatum quarundam radii ad ſectarum quarumcunque conditores dimanauerunt. Aſt difficillimum tamen laborem hunc deprehendimus, talemque, quem attingere magis in vniuerſali philoſophiae hiſtoria, quam perficere licebat. Nam ſi ea omnia fuſe enarranda fuiſſent, quae vel noua excogitauit philoſophantium natio, vel vetera emendauit, et ad meliores rationes reuocauit, opus ſane ſcribendum fuiſſet, eo quod iam dedimus, maius et prolixius. Vt itaque meta laboris eſſet, isque intra limites ab initio conſtitutos contineretur, primo quidem ab eorum philoſophorum hiſtoria, (niſi vbi quaedam ὡς ἐν παρόδῳ fuerant tangenda) abſtinuimus, qui viuunt hodie et orbem philoſophicum meritis ſuis ornant. Quod ideo monendum hoc loco eſſe putauimus, ne vel ignorauiſſe vel contemſiſſe praeſtantiſſimos philoſophos cenſeremur. Rationem autem eius conſilii facilem et apertam deprehendimus, rati, certius, meliusque poſt fata demum philoſophorum hiſtoriam deſcribi, vbi fauor ceſſauit et odium, quibus animi paſſionibus plerumque in praeceps ſcriptores pariter et lectores agi ſolent. Et haec quoque cauſſa eſt, cur illuſtris viri CHRISTIANI WOLFII, qui hodie praecipue patriam noſtram philoſophiae

phiae fama nobilitauit, historiam omittendam esse censuerimus *. Quamuis enim, et tanta sint viri summi de philosophia merita, et fatorum philosophiae eius tam insignis diuersitas atque maximum momentum, vt cum quauis sectarum nobilissimarum fortuna queat comparari, persuasissimi tamen sumus, criticam philosophiae Wolfianae historiam veram, et legibus suis facientem satis non nisi a posteris, et exspirante, quae nunc viget, aetate conscribi posse. Id quod illi non inuiti concedent, qui Cartesianae vel Pufendorfianae philosophiae historiam in hoc volumine attente considerauerint, quae neutra viuis istis heroibus ita conscribi potuit, vt iam calamo vni veritati litanti licet. Porro cum omnes, qui noua systemata condiderunt, adducere, nec possibile esset, neque magnopere commendandum, facile sub tanto onere succubituro instituto nostro; in id potissimum connisi sumus, vt eorum maximorum virorum, res, studia, consilia, scripta, philosophandi rationem et systemata integra enarraremus pleniusque traderemus, qui se aliis duces in re tantae molis praebuerunt, quales post conatus Bruni, Cardani et Campanellae vanos et inutiles, se praestiterunt, Verulamius, Hobbesius, Cartesius, Leibnizius, Thomasius, quos in stadio philosophiae eclecticae se antesignanos ceteris dedisse, ex dictis lectori abunde constabit. Hi quibus animis, quibus consiliis, quibus mediis ad innouandam emendandamque philosophiam accesserint, qua ratione tantum opus sint aggressi, quam faciem nouae, quam commenti sunt, philosophiae expresserint, quid perfecerint, in quo defuisse laudatissi-

 mis

* Dedimus autem imaginem, et historiam viri summi in Pinacotheca scriptorum nostra aetate illustrium dec. I. ad quam recurrendum illis est, qui merita eius de orbe philosophico nosse cupiunt.

mis consiliis euentus felicitatem iudicatum sit, ea libertate atque modestia, qua maxima nobis contentione vsis licebat, exposuimus, vt et vnius veritatis nos habuisse curam, omneque partis studium abiecisse constaret, et manifestum tamen esset, aequos nos praebuisse meritis tantorum virorum, qui licet non omnia viderint, nec omnibus placuerint, tales tamen merito iudicantur esse, quorum immortalis ad posteros perduret gloriae memoria. Ita vero exiguam tantum historiae philosophiae eclecticae partem absoluere licebat; restabant innumera per singulas philosophiae partes inuenta noua, emendata vetera, quibus dici non potest, quanta lumina ad philosophiam accesserint, quis illi honor creatus sit. Ne itaque in hac quoque parte deficiat nostra tractatio, singulas disciplinas percurrendo, non integram quidem et specialem earum historiam condidimus, quod a nostra tractatione longius abest, ast ea tamen summa accurataque fide attulimus, quae ad eclecticae philosophiae historiam pertinent, et ex quibus intelligi potest, quid in philosophia emendatum auctumque atque innouatum sit. Quo pacto licuit eorum philosophorum historiam enarrare, quibus nihil praestantius, nihilque illustrius in rationali, naturali et morali philosophiae parte vidit erudita ciuitas. Reliqua strictim quidem tetigimus, genuinos autem fontes, qua potuimus fide indicauimus, ex quibus ea proprio labore haurire potest lectoris industria. Adiecimus in fine philosophiae Asiaticae, qualis hodie viget, praecipue inter Indos, Sinenses, et Iaponenses historiam, quae tractatio etsi abesse ex hoc opere poterat, noluimus tamen illam vel ob eam caussam omittere, quod infinitis virorum maximorum disceptationibus agitata est: quibus arbitrium quidem non interponere ausi

sumus,

ſumus, diximus tamen eo lubentius ſententiam modeſte noſtram, quo certiores ſumus, ſeductos interdum partis ſtudio viros doctiſſimos, in arcanis doctrinae orientalis rationibus perſpiciendis nonnihil coecutiiſſe. Et hoc quidem pacto difficillimum iter, quod iterato curſu, ingreſſi ſumus, Numine fauente, viresque corporis et animi clementer largiente, abſoluimus, opere integro hiſtoriae criticae philoſophiae, ad vmbilicum perducto. De quo ea, quae ad tomum primum praefati ſumus, Lectorem recordari iubemus, eiusque aequitatem et beneuolentiam nobis eo magis exoramus, quo magis in tenui recularum noſtrarum conditione praeter ampliſſimam voluntatem hanc neglectam eruditionis partem excolendi, pauca ſunt, quae nobis ipſis ſatis faciant. Qui ſi tot annorum ſpatio, quibus in hoc ſaxo voluendo deſudauimus, interdum dormitauerimus, ſi, non obſtante ſumma, quam adhibuimus, attentionis et fidei diligentia, multoties ceſpitauerimus, ſi in infinitis dogmatibus exponendis et diiudicandis innumerisque libris legendis et excerpendis, ſi in tot annorum hiſtoria critice expendenda noſtra nos induſtria fefellerit, humanitatis veniam eo magis exſpectamus, quo magis aequum eſſe putamus, perperam dicta nobis ignoſcere, qui argumentum a nemine hactenus ad finem perductum abſoluere, aggreſſi ſumus, et in plerisque duce caruimus; coacti per denſiſſima dumeta ſaepe numero repere, viam nobis nouam ſternere, et ex prolixis haud raro libris ea congerere, quae iuſtam non philoſophorum modo, ſed et dogmatum hiſtoriam exhiberent. Vnde addenda quoque et emendanda nonnulla ſingulis tomis ſubiunximus. Quae autem recte dicta ſunt, ea diuinae clementiae, quae inter tot curas alias nobis adfuit, omnia adſcribimus, et deuo-

deuotiſſimum animum pro innumeris beneuolentiae ſpeciminibus, quae inter ſcribendum toties experti ſumus, maieſtati Numinis pie offerimus. Inter quae illud potiſſimum depraedicandum eſſe iure ſuo putamus, quo tot acutiſſimorum hominum opiniones, decreta, et ſententias excutiendo, integraque ſyſtemata examinando, laetiſſimo argumentorum pondere conuicti ſumus, quo propius ad Chriſtianae religionis veritatem, ſimplicem quidem fucoque eruditionis humanae carentem, at diuina tamen maieſtate fulgentem doctrinae collinearunt, eo magis veritate ſe illas commendauiſſe: quo pacto dici non poteſt, quanta nobis ſanctiſſimae fidei certitudo enata ſit, et quoties ſapientiae humanae tot tricis a regia via retractae nos faſtidium ceperit, ad coeleſte iubar aeternae ſapientiae oculos attollentes. Qui fructus huius laboris, ſi quoque Lectori aequo pioque obtigerit, laeti, nos omni moleſtia, quam deuorauimus, eſſe defunctos, recordabimur, habebimusque viros cordatos, perlectis his Voluminibus, nobis conſentientes, his Antonii verſiculis calamum tandem ponentibus:

Percurri, fateor, ſectas, attentius omnes.
Plurima quaeſiui, per ſingula quaeque cucurri,
Nec tamen inueni melius, quam credere Chriſto.

Scrib. Kaufbyrae, VIII. Cal. Maii.
A. O. R. CIↃIↃCCXLIII.

IACO-

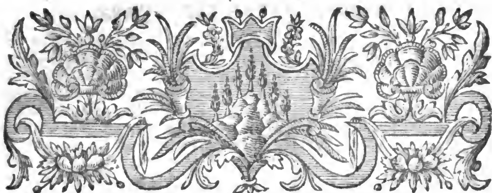
IACOBI BRVCKERI
HISTORIA CRITICA PHILOSOPHIAE

A

RESTAVRATIONE LITERARVM
AD NOSTRA TEMPORA.

TOMI IV.

PARS ALTERA.

HISTORIAE CRITICAE PHILOSOPHIAE PERIODI TERTIAE, A RESTAVRATIONE LITERARVM AD NOSTRA TEMPORA.

PARS ALTERA, DE STVDIO PHILOSOPHIAE ECLECTICAE POST RENATAS LITERAS.

LIBER PRIMVS. DE RESTAVRATORIBVS PHILOSOPHIAE ECLECTICAE VNIVERSAE.

CAPVT PRIMVM, DE CAVSSIS ET OCCASIONE RESVSCITANDI PHILOSOPHIAM ECLECTICAM.

§. I.

Non satis aequa fortuna gauisam fuisse, quae cum renascentibus literis restaurari quoque coepit, philosophiam, ex iis, quae in antecedentibus copiose disseruimus, est certissimum atque manifestum. Non tamen ad nostra vsque tempora deformati mansere veri doni huius diuini vultus, sed ita superum fauor mortali generi prospexit, vt tandem rectior et elegantior philosophiae facies enitesceret. Nempe restituta *Ordo tractationis.*

tandem et post multas pugnas victoria potita est philosophia eclectica, eiecta et conculcata sectaria philosophandi ratione. Abiecto enim indigno humana ratione hoc iugo, et contemto seruili auctoritatis et antiquitatis praeiudicio coeperunt magna quaedam et acuta ingenia non aliorum quidem placita, sed sua lumina consulere, principia vera, vniuersalia, certa seligere, conclusiones iis inaedificare, et suae meditationis beneficio proprium atque domesticum sibi philosophiae systema condere; veritates autem per sectas omnes sparsas, separatas suisque dogmatibus iunctas in commodum aptumque systematis sui locum reponere: nihil vero probare et admittere, quod non rationis iudicio et veritatis euidentia sibi demonstratum certumque videretur esse. Et hoc quidem pacto, magni nonnulli et ingenio excelsi atque illustres viri omnem philosophiam emendare innouareque sunt annisi, multo maior pars in speciali scientiarum philosophicarum circulo id tentauit, eo euentu, vt, quae nostrorum temporum est felicitas, apud sanos et rerum intelligentes omnes sectae nomen studiumque velut indignum philosopho merito sit exosum. Et hanc laetam quidem ac fortunatam philosophiae periodum fataque ex voto fluentia iam porro describemus; adiecturi in fine velut auctarium aliquod, quid de gentium extra Europam viuentium philosophia sit statuendum, quaeque illis arriserint placita philosophica paucis enarraturi.

Eclectica philosophia quid designet?

§. II. Quid eclecticae philosophiae nomine tituloque intelligamus, ex dictis satis constat: id vero probe tenendum, ne falsam nobis et ineptam eclectici philosophi fingamus imaginem. Nempe ille solus nobis eclecticus philosophus est, qui procul ire iusso omni auctoritatis, venerationis, antiquitatis, sectae, similiumque praeiudicio ad vnam rationis connatae regulam respicit, exque rerum, quas considerandas sibi statuit, natura, indole, et proprietatibus essentialibus clara et euidentia principia haurit, ex quibus iustis ratiocinandi legibus vsus, conclusiones deinde de problematibus philosophicis deducit: hac vero norma posita, in legendis aliorum philosophorum meditationibus ac expendendis examinandisque doctrinarum aedificiis nihil recipit, quod non rationum seueritati et demonstrationis rigori faciat satis. Quo pacto Trus, Rutulusue fuat, veritas illi re omni alia potior est, nec turpius ac indignius aliquid quam iurare in verba magistri. Non extollemus ambitiose, huius philosophandi generis praestantiam, dignitatem et vtilitatem, nec quo modo circa veritates versetur, quibus mediis vtatur, quoue tramite incedat, prolixe exponemus, haec enim et a scopo nostro aliena sunt, et a viris doctis passim [a] copiose tradita, quos consulere oportet eum, qui haec scire pluribus cupierit. Nobis paucis modo monendus Lector nonnulla est, sine quibus inoffenso in sequentibus pede incedere vix licet. Nempe cauendum

a) Prae reliquis legendi doctissimi viri Io. Chr. Stvrmivs in Exerc. de Phil. sectar. et eclect. Phil. eclect. T. I. et Arnoldvs Wesenfeldivs Dissertationibus quatuor de philosophia sectaria et eclectiua.

dum omnino eſt, ne eclecticam philoſophiam cum ſyncretiſtica confundamus, et lucem comparemus cum tenebris. Quamuis enim ſyncretiſtica philoſophia, cuius indolem naturamque *Parte huius Tomi ſuperiore* luculenter delineauimus, eclecticos vultus prae ſe ferat, hancque perſonam ementiatur, ipſa tamen male ſana opinionum toto coelo inter ſe diuerſarum conciliatio, et inepta, quae ex hac concordia exſurgunt ſyſtemata, nec iis facientia ſatis a quibus deſumta ſunt, nec ad veritatem aliquid conferentia ſatis produnt, quam fallaci larua decipiat, et quanto interuallo ab eclectica philoſophia diſtet. Neque illi quoque eclectici philoſophi dicendi ſunt, qui ipſam quidem concatenatam ſyſtematis alicuius philoſophi connexionem ſequuntur, in concluſionibus autem nonnullis diſſentiunt, quod multos feciſſe recentiori aetate, licet veterum Graecorum philoſophorum placita receperint, ex iis, quae in ſuperioribus dicta ſunt, liquet. Nihil enim iſti in ipſo ſyſtemate mutant, nec principiorum fidem vellicant, ſed vel addunt nonnulla vel demunt, et aliter interdum explicant. Pauci quidam ipſorum principiorum veritate in dubium vocata, quaedam reiiciunt, et noua ſurrogant, potiorem tamen partem recipiunt, liberioribus autem meditationibus in concluſionibus vtuntur: qui ſi paulo audentius progrederentur, facile inuiſum ſeruitutis iugum excuterent, at auctoritatis praeiudicium totum abiicere non audent. Hos ſi ſemi-eclecticos appellare libet, per nos licebit, modo inter veros eclecticos non collocentur, a quibus longe abſunt, vt memorabili, quod in *ſuperiore Parte* enarrauimus, Nicolai Taurelli exemplo conſtat. Ineptos autem corraſores, qui ſine ordine centones magis conſuunt, quam veritates nectunt, ex philoſophantium choris totos eiiciendos, hancque eclecticae philoſophiae iniuriam non affricandam eſſe, Lector facile intelliget, ſi veram philoſophiae indolem conſiderauerit. Tandem et hos ex iſto albo expungendos eſſe conſtat, qui eclecticorum philoſophorum decreta, opiniones, dogmata coeca fide recipiunt, et vel magiſtrorum ambitione vel ſeruilis ingenii timiditate adducti, ſectas eclecticae philoſophiae ſomniant. Quod licet omni rationi philoſophicae contrarium ſit, toties tamen factum eſt, quoties noua ſecta caput extollere coepit. Ipſi enim ſectarum conditores fuere eclectici, et data opera tritam ab aliis viam reliquerunt. Aſt diſcipuli et praeceptorum ambitione, et inepta admiratione ſeducti in verba eorum iurantes laudabili via deſerta, ſectae ſtudium praetulerunt. Quem morem vtinam cana tantum antiquitas, et Graecia atque Latium, ſeruauiſſet, nec eſſent hodie in tanta philoſophiae luce, qui dum quauis occaſione veram philoſophiam iactant, ſectam tamen meditantur. Vtinam non recentiorum temporum decoribus obeſſent nouarum ſectarum, quae paſſim audita ſunt, et hodie quoque audiuntur, nomina. Fidem eius rei deſideranti vna, quae in ſequentibus dabitur, Carteſianiſmi hiſtoria, abunde faciet ſatis. Nempe adeo cara multis eſt inuentionis gloria, vt niſi ſectatorum caterua et nominis appellatione gaudeant,

deant, nihil ex detecta veritate sibi esse commodi et iucunditatis statuant. Qui an philosophi veri mores exprimant, lectori iudicandum et ex veteri Graecia exempla minus inuidia, quam hodierna, plena colligenda relinquimus. Quanquam ineptum quoque discipulorum studium sectam ex eclectica philosophia haud raro condere solet. Cuius luculentum exemplum Socratis schola exhibet, quae licet plerarumque sectarum mater fuerit, dubium tamen est, vtrum maior vnquam fuerit philosophus eclecticus Socrate?

Caussae, cur tam sero surrexerit philosophia eclectica.

§. III. Magnos sane profectus et incrementa laetissima habuisset philosophia, si cum ipso renascentis aetatis suae flore, et initiis philosophandi, quae sub auspiciis restauratae eruditionis politioris cepit, eclectica methodo vti licuisset. Ast aliter euenisse, et ad finem fere seculi XVI depressam et ignotam iacuisse philosophiam eclecticam fata philosophiae, quae seculo hoc habuit, quaeque fuse supra descripsimus, comprobant. Vt taceamus enim, ante Baconem Verulamium vix vnum alterumque, interque eos Iordanum Brunum, infelicem philosophum fuisse, qui innouandae vniuersae philosophiae manum admouerit, eosque, quibus sectarium iugum displicuit, in solo naturalis philosophiae genere aliquid, quod ἐκλεξιν saperet, fuisse ausos; etiam in hac philosophiae parte ante Bernardinum Telesium nemo a veterum via recessit: quin is ipse noua sua cum Parmenideis coniungere, quam sine duce ire, maluit. Vnde recte illi facere censendi sunt, qui vera et aperta eclecticae philosophiae initia a Verulamio deriuant, licet noua dare et Brunum et Cardanum ante eum, sed irrito conatu, fategisse, ex dicendis constabit. Caussa autem cur non citius et cum ipsis renascentis philosophiae incunabulis eclectica philosophia caput extulerit haud vna est, sed plures concurrerunt. Et ipsum quidem resuscitatae eruditionis exordium in caussa fuisse dicendum est, cur eclectica philosophia neglecta, sectaria triumphauerit. Ex illis enim quae in limine superioris partis de studio reformatorum eruditionis circa philosophiam diximus, manifestum est, viros istos doctos arti criticae, ac antiquitatum et veteris literaturae studio ita addictos fuisse, vt in his eruditionis partibus summam doctrinae laudem ponerent. Cui praeiudicio cum amplissime faueret philosophia Graecanica, quae et veterem eruditionem commendabat, et abunde suppeditabat, ex quo philologiae studio alimenta peterent, dici non potest, quam concitatis gressibus viri eruditi in amplexus philosophiae sectariae cucurrerint; desperantes, fore, vt ex libero philosophandi innouandique cum ratione genere gloria literarum, quam affectabant, enasceretur. Accedit, quod his studiorum generibus occupati, et in grammaticis, in criticis, in historia veteri ritibusque antiquorum omnem vitam versati atque in puluere forulorum in bibliothecis volutati, tempus sibi tantum eripere vel nequiuerint, vel noluerint, quantum ad eclecticam philosophiam suo ex ingenio et improbi laboris pleno aliorum examine fingendam requiritur. Neque dubitamus ignauiam

ignauiam multorum accusare, qui taedia nouarum inuentionum et molestiam meditationis refugientes maluerunt veteres duces sequi, quam sine cortice nauare, nouamque tentare viam. Haud paucos quoque viros cetera praeclaros doctosque ignorantia, quid sit eclectica philosophia, decepit. Quamuis enim ratio illis dictauerit, non aliam, quam eclecticam philosophiam, venerando sapientiae naturalis nomine esse dignam, veram tamen eius indolem non pernouerunt, rati satis bene se eclectice philosophari, si vna secta duce electa, reliquas non contemnerent, sed quaedam ex iis in sua arua deriuarent. Quo pacto Philippum Melanchthonem de eclectica philosophia statuisse, supra, vbi de eius philosophia actum, ipsius verbis declarauimus. Quamuis autem acutius nonnulli cernerent, et quid ad eclecticam philosophiam requiratur, intelligerent, ita tamen aliis et magis quidem necessariis detenti sunt, vt lumina sua ad emendandam philosophiae conditionem adhibere non possent. Sane dubium minime est, quin, vt acutissime videbat, philosophiae liberiorem restituisset naturam Lutherus, magnus sectarii iugi contemtor osorque, nisi maioribus intentus diuiniorem doctrinam repurgare, et conscientiarum seruitutem soluere fuisset aggressus. Cui par animo magno et fiducia pleno non fuit Philippus, cuius timiditas haud parum contulit, vt in sectaria via haerere pergeret, eius autem auctoritas in ecclesia Protestantium vera caussa est, cur tam diu eclectica philosophia caput, in ea extollere nequiuerit. Inter Romanae ecclesiae addictos autem, adeo auctoritatis et antiquitatis praeiudicium seculo XV et XVI, quibus honos esse coepit literis, obtinuisse notum est, vt mirum non sit, contemtum veterum, licet maxime rationalem inter exosas artes fuisse relatum, quibus secessum ab ecclesia meditabantur, qui non coeco omnia obsequio recipiebant. Tacemus arctam, quae inter certa illius ecclesiae dogmata et philosophiam sectariam, praecipue Peripateticam, intercedit, connexionem atque concordiam, et pericula alia, quae ab eclectica philosophandi methodo timenda erant hominibus, quibus nihil intolerabilius, quam ex cathedra praeceptis examen interponere. Illud certum, in eius ecclesiae gremio conatus eclectice philosophantium obliquis haud raro oculis esse intuitos et pro viribus eos impediuisse, penes quos summa in sacris potestas erat. Id quod vnius Telesii, fatorumque philosophiae Telesianae in antecedente parte enarratorum exemplum satis superque demonstrat, comprobabitque funestus tragicusque Iordani Bruni exitus in sequentibus describendus, et Galilaei historia, quanti constiterint facta illius rei pericula. Ita vero deterreri necesse erat illos, qui his sacris philosophicis liberiori operari animo conabantur, vt vel mente premere, vel prorsus supprimere laudabilia consilia inciperent. Sane longiori tempore quam vno seculo opus erat, vt tam alte radicata praeiudicia, et quae inde enata sunt odia tollerentur; nec hodie in his coetibus desunt, qui non obstante tam clara philosophiae melioris luce, quae virorum praestantissimorum in illa

quoque

quoque ecclesiae communione oculos collustrauit, veterum morem retineant, id quod nostrorum dierum docet experientia, quae clarissimo viro FRANC. IOSEPHO GRIENWALDIO[b] querendi occasionem suppeditauit, non fuisse tantum seculo XVI aduersarios et obtrectatores melioris philosophiae, qui neruos philosophis nouum quid tentantibus roserint, eosque variis clandestinisque conuitiis dilaniarint, censuris autem atque dictaturis exagitauerint, sed hodie quoque iuratos Peripati sectatores, (id quod se expertum loqui ait) in liberae et sanioris philosophiae cultores idem audere. Alia quae huc afferri possunt, et in his imprimis eruditissimi literarum elegantiorum aduersus sycophantas Iuuauienses vindicis[c] testimonia tacemus, cum talia bonis doctisque viris hodie in istis coetibus inuisa esse et detestandum hoc eclecticae philosophiae odium videri constet. Fatendum autem, vbique fere sectariorum philosophorum inuidiam in id manibus pedibusque fuisse connisam, vt molimina eclecticae philosophiae non clamoribus modo et scriptiunculis, sed artibus quoque clandestinis sufflaminaret, id quod sectariae philosophiae historia supra enarrata attendenti luculenter exponet. His cum accederet falsa multorum persuasio, nihil intentatum reliquisse veteres, et ita exhausisse Graecos philosophiam omnem, vt addi, quod nomen habeat et momentum prae se ferat, possit fere nihil, mirum non est, prima eclecticae philosophiae conamina in ipsa, quod aiunt, herba fuisse suffocata.

Occasio excitatae philosophiae eclecticae.

§. IV. Tandem, licet sero, miserta humani generis diuina clementia, vt dispellerentur nubes, et sapere serio discerent philosophi, animos compulit. Scilicet adeo graue visum est sectariae philosophiae iugum, adeo intolerabile inepti philosophandi generis imperium viris cordatis, queis de meliore luto finxerat praecordia Titan, vt indignabundi tandem id abiicerent, irati sibi ipsis, quod tamdiu seruire coeco philosophorum Graecorum obsequio sustinuissent. Quamuis enim et de se modeste sentirent, et veterum doctrinae plurimum tribuerent, recte tamen mentem eorum subiit cogitatio, et sibi rationem inditam esse, et licere non minus ipsis, quod Graecanicarum sectarum conditoribus licuisset. Itaque cum SENECA *non se cuiquam mancipabant, nullius nomen ferebant, multum magnorum virorum iudicio tribuebant, aliquid et suo vindicabant*[d]. Qua in re non auctores modo sectarum omnes exemplo suo praeiuisse recordabantur, vt *Tomo secundo* pluribus demonstratum, sed et commendationes eclecticae philosophiae ex doctorum ecclesiae calamo profectas ob oculos habebant. Eos enim, et inter hos imprimis Clementem Alexandrinum valde hoc philosophandi genus extulisse, licet Syncretismum cum ἐκλέξει turpi errore confunderent, in historia philosophiae Christianorum veterum multis locis dedimus probatum. His rationibus muniti hisque igniculis accensi cum in se descendissent, inuenissentque amplissimas ingenii

b) In Albo Bauariae iatricae p. 145. exemplo Wimpinaei, philosophi Paracelsici adducto.

c) IO. CASPERII Vindiciae adu. sycoph. Iuuau. c. 2. p. 6 seqq.

d) Ep. 45.

ingenii optimi magnaque iudicandi acie instructi diuitias enata inde est cogitandi philosophandique confidentia, qua nouum tentare iter et ad veritatem cognoscendam suo Marte grassari ausi, dici non potest, quanta celeritate in eo cursu profecerint. Plurimum autem ad laudatissimos conatus contulit, quod et naeuos philosophantium intelligerent, et imprimis praeiudicia detexissent, quibus velut compedibus philosophos hactenus vinxerat philosophia sectaria. His enim ruptis et abiectis ita horruerunt superstitionis, ignauiae, obsequii imperium, vt omnibus, quibus licebat, viribus in libertatem se vindicarent. Cuius rei specimen non aliunde vel iucundius vel vtilius hauriri potest, quam a magno VERVLAMIO, vero eclecticae philosophiae parente, qui in *nouo Organo*, libro bonae frugis et seminum philosophiae verae et liberae pleno id ante omnia egit, vt idola ista, quibus adorandis occupata philosophantium natio, veritatis numen hactenus neglexerat, prosterneret.

§. V. Praeter has caussas autem, fatendum, alias quoque concurrisse, specie quidem minus honestas, et vituperandas magis quam laudandas, at quae ex accidenti, ita dirigente Numinis prouidentia, eclecticam philosophiam mirifice promouerunt. Inter eas odium in philosophos sectarios, maxime Peripateticos, aliosque ex vulgo eruditorum plurimum ad noua audenda contulisse, et contradictionis studium ad experiendum nouum iter compulisse, exempla satis superque loquuntur. Certe IORDANVM BRVNVM hoc imprimis calcari concitatum nouam philosophiam tentauisse, haec verba eius [e] produnt: *Caussae aliae concurrentes.*

Mensurae inspirato mihi vera inde elementa
Vt sophiae species longum suppressa per aeuum
Emicet atque aegras vultu reuocata sereno
Soletur mentes errorumque excruciantes
Discutiat nebulas. Populus superabimus vnum,
(Clamauit quondam scelerosо Monychus ore,)
Saxa trabeisque super totosque inuoluite montes.
Obruite immanis cumuli sub pondere Caeneum
Viuacemque animam missis elidite syluis,
Othrynque arboribus spoliate et Pelion vmbris,
Vt tam crescat onus, ne habeat quas spiritus auras.
Concipiat, frustra tentet se tollere in altum,
E dorso obducti reuoluto pondere mundi.
Iam Deus adsurgit melior, glomeramina coeca
Diriiciens, fortique manu tanto aggere vulso
Praecipit illustrem magis imo exsurgere fundo.

Haec enim non *in sophistas modo diu ante nos inuiolabilis philosophiae simpli-*

e) De minimi inuentione L. I. c. 1. p. 97.

ſimplicitatem commentationum multiplicatione, excuſſionibus atque quaeſtionibus pro ingenii oſtentatione obruentes; ſed in noſtra quoque tempora dicere in adiecta expoſitione proſaica fatetur, qua *praeſumtuoſorum et arrogantiſſimorum grammaticorum diluuium, recitatis a fonte Graecorum textibus, ſynopſibus, erotematibus etc.* (Philippi ſcholam ſugillare, et Italorum quoque Peripateticorum curas pungere videtur) *philoſophiam in extremam confuſionem perduxiſſe* conqueritur. Iunxit ſe apud nonnullos odio vulgaris philoſophiae ambitio, noua, inſolita, paradoxa et a communi philoſophantium ſenſu abeuntia ſectandi ſtudio ſe efferens. Quae licet haud raro monſtroſa dogmata parere ſoleat, accidit tamen, vt progreſſu temporis, cum elegantes veritatis vultus conſpicere coepiſſet, ſimpliciori mente et rectiori ſenſu in ea via procederet, et ſe ipſam quaſi ad amplectendam veri diſciplinam caſtigaret. Tandem ipſe rei inſolitae ſucceſſus felix et inexpectatus mirum in modum promouit philoſophiae eclecticae ſtudium. Quod initio quidem ſola doctrina philoſophiae naturalis experta eſt, quae omni exſpectatione maiora incrementa cepit ex quo exſpirante ſeculo XVI in Italia primum, auctore Teleſio, nouum iter tentatum et in rationes naturales non mediis dialecticis, vt Peripatetici ſolebant, ſed experientia miniſtra inquiri coeptum eſt. Tum enim ſocietates iſtae philoſophicae primum conditae ſunt, quarum ſtudiis et induſtriae nouum philoſophandi genus ampliſſime promotum eſt. Quod dein exemplo fuit viris doctis, vt in reliquis philoſophiae partibus ſimilia ſuſciperent. Quo pacto rationali primum, et tum demum morali philoſophiae nouus honor additus, et eclectica in iis methodus eſt adhibita. Donec nouo quaſi orbe philoſophico, auctore et duce Verulamio, prodeunte meliora ingenia certatim hanc viam ingrederentur, quibus imprimis Carteſius et Gaſſendus exemplum praeiuere, ducesque ſe praebuerunt. Quos acumine ingenii, libertate philoſophandi, felicitate inuentionis, gloria nominis ſuperauere ſeculi XVIII lumina. De quibus iam in ſequentibus ex inſtituto dicere, et qua ratione tum philoſophiam in genere, tum ſingulas philoſophiae partes adiuuerint, pro inſtituti modo et limitibus enarrare pergemus.

Philoſophia eclectica ſectis carens.

§. VI. Reſpuere philoſophiam eclecticam, ſectas earumque nomina, ex eius indole eſt manifeſtiſſimum: impoſſibile itaque eius hiſtoriam per ſectarum diſcrimina, vt hactenus a nobis factum, deſcribere: licet conamina nonnullorum tandem in ſectarium aliquod ſtudium deſierint, id quod imprimis Carteſio accidit, qui cum maxime eclectice philoſopharetur, incertum tamen, an ambitionis cupiditate, vt nouae ſectae auctor haberetur, vel diſcipulorum contentione tandem ſectae conflandae occaſionem ſubminiſtrauit, cuius hiſtoriam ſuo loco accurate trademus. Id enim non methodi, ſed hominum, vitio tum accidit, et hodie quoque apud nonnullos ſolet accidere: ipſi tamen et modo et libertati philoſophandi derogat plane nihil. Nuper demum vir quidam celeberrimus, et iudicii acumi-

acumine praestantissimus [f] eclecticorum agmina in duas familias diuisit, metaphysicam et mathematicam, quarum illa a Cartesio haec a Gassendo ceperit initium. Has ita distinctas esse vult, vt *illa ratiocinando, haec experiundo magis et obseruando verum inueniri posse statuat, illa pauca sensibus, plurima meditationi et rationi, haec pauca rationi, plurima sensibus et rerum contemplationi tribuat: illa paucis ex metaphysicorum praeceptis longam dogmatum seriem ducat, viamque sibi per haec ad Dei, animorum, corporum, totiusque vniuersitatis naturam certe et accurate cognoscendam patere confirmet: haec metaphysices decreta haud quidem respuat, at sufficere neget ad perfectum philosophiae aedificium extruendum: contra diuturnum vsum, assiduam rerum considerationem, repetitam saepius periclitationem optima discendi et proficiendi adiumenta esse contendat: illa multa explorate nobis esse cognita existimet, et facile se se adduci ideo patiatur, vt in artis et disciplinae formam praecepta sua cogat; haec infinita nos fugere putet, suosque de innumeris rebus, nihil, quam dubitare, doceat, dum tempus et vsus maiorem lucem afferat; systemata denique vt vocantur conscribendi officium aut plane vires superare mortalium censeat, aut posteris committere iubeat.* Non refragabimur, si quis hac distinctione vti velit, quae in se vera est, et modum philosophandi recentiorum multorum luculenter describit; malumus tamen ab ea abstinere, eo quod illi, qui metaphysici vocantur, non tantum fuerint mathematici primi ordinis, sed et mathesi in hac philosophandi methodo, pluribus modis fuerint vsi: hi vero qui mathematici dicuntur, in solis theorematibus et propositionibus particularibus haud haereant, sed ad metaphysica axiomata ascendant: id quod exemplo Mallebranchii et Leibnizii, qui principes sectae metaphysicae constituuntur, itemque Io. Lockii et Isaaci Newtoni, qui agmen mathematicae familiae ducere dicuntur, attento Lectori facile constare potest. Paulo, nisi fallimur, luculentius dixeris, diuidi in duas classes eclecticos philosophos recentioris aetatis posse, syntheticam et analyticam. Et synthetici quidem illi nobis sunt, qui paucis nonnullis iisque vniuersalissimis axiomatibus vsi, ad rerum genera speciesque et indiuidua quoque contemplanda descendunt, hisque obseruationes et experientiam disciplinarum mathematicarum et physicarum accommodant, in quo philosophandi genere nemo superauit illustrem Leibnizium. Analytici autem illi nobis dicuntur, qui ad rerum singularium naturam experientia et calculo detegendam attendi, hypotheses inde construunt, ex quibus de natura rerum vniuersali deinde disputant. Mixtum tamen ex his duabus classibus philosophorum eclecticorum genus dari, quod de rebus ad spirituales naturas pertinentes synthetice disputat, de rebus autem corporeis resolutionis via vtitur, non est, quod negemus. Posthabito itaque familiarum discrimine potiores primo eclecticos philosophos, qui in vniuersa philosophia emendanda aciem fregerunt,

f) Summe reu. MOSHEMIVS Hist. Christ. recent. Sec. XVII. f. 1. c. 4. §. 31. p. 403 seqq.

gerunt, et immortale inde nomen consecuti sunt, accurate enarrabimus, vitaeque atque philosophandi rationes ab iis adhibitas explicabimus; tum per singulas disciplinas philosophicas eundo, quid magnorum virorum diligentia in iis singulare nouumque praestiterit, pro instituti modo explanabimus. Cuncta enim referre, esset singularum disciplinarum philosophicarum peculiarem condere historiam, id quod et scopo nostro aduersatur, et res infiniti fere laboris est. Indicabimus tamen fontes, ex quibus curioso Lectori plura haurire copiose liceat.

CAPVT SECVNDVM.

DE IORDANO BRVNO NOLANO.

§. I.

Scriptores de Iordano Bruno.

Primus, quantum quidem nobis constat, qui totum philosophiae circulum mutare, et philosophiam dare nouam eamque abstrusissimam ausus est, fuit IORDANVS BRVNVS, a patria NOLANVS dictus. Cuius viri tanta est in historia ciuitatis eruditae recentiori celebritas, vt pauci, qui acta literaria seculi XVI, vel per transennam inspexerunt, censendi sint, qui eum et opinionum παραδόξων nouitate et tragico vitae exitu famosum ignorent. Miramur itaque deesse hodienum accuratam, quam tamen res eius valde memorabiles omnino merentur, huius viri historiam, et quaecunque de eo scripta sunt, sunt autem illa plurima, scopas magis dissolutas esse, quam criticam tractationem, multa erroribus infecta, pleraque manca et imperfecta esse. Cuius potissima nobis caussa videtur esse insignis raritas librorum Bruni, qui adeo disparuere, vt non nisi in instructissimis bibliothecis inueniantur, nullibi autem pene omnes deprehendantur, sed dispersi passim lateant, vnde difficillimum est, consultis omnibus eius viri res atque placita enarrare. Accedit vita hominis vaga, desultoria et incerta, qua factum, vt de rebus eius parum innotuerit, et pleraque coniecturis magis detegi, quam certis testimoniis disci possint. Exorandus itaque nobis Lector est, vt si nostra quoque non fecerit satis tractatio, qui praeter excerpta a viris doctis ex Bruni libris facta, non nisi vnico Bruni libro philosophico *de Minimo*, iisque quos de arte Lullistica scripsit, vti potuimus, non negligentiam accuset nostram, sed memoriarum de hoc viro inopiam. Consulemus autem, quotquot nobis feliciores vel eius libros passim inspexerunt, vel de rebus eius narrationem aliquam dederunt, et adhibito iudicio, quid secundum leges fidei historicae statuendum sit, candide exponemus, nostramque modeste explicabimus sententiam. Et inter illos quidem, qui de vitae eius circumstantiis quaedam tradiderunt, primo loco collocandus est

eſt GASPAR SCIOPPIVS: is enim poſtridie mortis tragicae, quam paſſus eſt Brunus, epiſtolam de eo ſcripſit ad Conradum Rittershuſium, quae addita libro rariſſimo pſeudonymo, in Germania ſine mentione loci et anni excuſo hoc titulo: *Machiauellizatio, qua vnitorum animos diſſociare nitentibus reſpondetur, in gratiam domini archiepiſcopi caſtiſſimae vitae, Petri Pazman, ſuccincte excerpta, Saragoſſae per Didacum Ibarram* ciↄIↄcxxi. 4. Ex eo epiſtolam Scioppii repetiuere, BVRC. GOTTH. STRVVIVS [a] IO. TOLANDVS [b] et MATVRINVS VEISS. LA CROZE [c]. Et ad hanc quidem epiſtolam velut fide dignam prouocant, quotquot Brunum inter atheos numerant, et iuſto eum ſupplicio ob horrenda dogmata ſublatum contendunt. Se enim ſupplicii de eo ſumti teſtem αὐτόπτην eſſe, et ſententiam ab officio S. inquiſitionis latam et praelectam Bruno ſuis auribus audiuiſſe teſtatur Scioppius, et rationes affert, quibus probet, non ob deſerta caſtra Romanenſis coetus, ſed ob atheiſmi impietatem flammis eum vltricibus deletum eſſe. Fatemur autem hoc non obſtante, valde ſubleſtam nobis videri fidem famoſi grammatici. Cuius animum, vt ſolent apoſtatae oſores eſſe ordinis, quem reliquerunt acerrimi, truculentum et ſanguinem proteſtantium indigniſſimo modo ſitientem nemo ignorat, qui vel *Claſſicum* eius *ſacrum* legit, vel de eo fando aliquid audiuit: qui tanto furore percitus fuit, vt cum eam epiſtolam ad Conradum Rittershuſium Lutheranum ſcriberet, non neget, etſi Lutherani non comburantur Romae, aliam tamen rationem Romanos de Luthero inituros fuiſſe, ſi eum tenuiſſent. Eum itaque ex animi ſui ſententia hoc hominis ex Romanenſium caſtris ad Lutheranos transfugae ſupplicium probauiſſe, non eſt, quod magnopere dubitemus. At vtebatur tamen amicis multis inter horum coetuum aſſeclas Scioppius, et imprimis Rittershuſio hoſpiti olim et praeceptori plurimum debebat: cum autem probe videret, ſaeuitiam Romanam magna partes eas, ad quas ſeceſſerat, inuidia cumulaturam, hac potiſſimum epiſtola eam declinare, perſuadereque amicis Lutheranis voluit, non velut Lutheranum, ſed tanquam atheum Brunum atrociſſimo mortis genere e viuis eſſe ſublatum. Nec id prorſus celare Scioppius vel ita caute de ſupplicio Bruni ſcribere potuit, vt non aliquoties proderet, atheiſmum Bruni πρόϕασιν tantum fuiſſe, vt inuiſus ordinis apoſtata extingueretur. Fatetur enim diſerte, *nullum prorſus Lutheranum aut Caluinianum, niſi RELAPSVM aut publice ſcandaloſum vllo modo Romae periclitari, nedum vt morte puniatur.* Quibus verbis Lutheranis quidem tutam apud Romanos fidem eſſe aſſerit, idque in ſequentibus exemplis quoque corroborat, at relapſos vitae manere pericula, diſerte tradit; ſunt autem relapſi Scioppio apoſtatae ſi non omnes, certe ordinis, qui vocantur. Annon ita luculenter prodit

 Sciop-

a) T. V. Act. Literar.
b) loc. citando.
c) Entretiens ſur divers ſujets d'hiſtoire p. 187. Praeiuit his, qui primus eius epiſtolae mentionem fecit Io. HENR. VRSINVS de Zoroaſtre p. 5. ex quo ſua hauſit NICODEMVS, Addit. ad Biblioth. Neapol. p. 90.

Scioppius, Brunum ex Dominicanorum ordine ad proteſtantes transfugam periclitari de vita debuiſſe? Nec inficiari poteſt in hac epiſtola Scioppius, *ſi Rittershuſius tunc Romae fuiſſet, ex pleriſque omnibus Italis auditurum fuiſſe, Lutheranum eſſe combuſtum, et ita non mediocriter de ſaeuitia eorum in opinione ſua confirmari debuiſſe.* Quae frigide quidem ita excuſat, vt dicat: *Italos ſuos inter haereticos alba linea non ſignare, neque diſcernere nouiſſe, ſed quicquid eſt haereticum, illud Lutheranum eſſe putare;* hoc vero pacto omnes Italos teſtes contra ſe adducit, eos quoque, qui cum Scioppio ſententiam officii praelectam audiuerunt, et facile intelligere potuiſſent, ob impia et Christiano nomine indigna dogmata e medio ſublatum fuiſſe Scioppium, niſi conuicti fuiſſent, Lutheranum nomen rogum illi accendiſſe, et conquiſita eſſe illa παράδοξα, vt inuidia illa factio premeretur. Ipſe ſane Scioppius, canina dicacitate, qua famam laudemque omnem literarum gloria partam apud viros bonos dudum decoxit, luculenter prodidit, ſe eundem, cum officio S. inquiſitionis animum ſeruare, et hunc morem ſequi, vt qui tantopere a placitis Romanae eccleſiae diſſident, horrendorum dogmatum accuſati ferali rogo digni habeantur. Scribit enim mendaci calamo et indigna viro docto ratione: *De ipſo veſtro Luthero aliam forte rationem inicemus. Quid enim dices, ſi aſſeram et probare tibi poſſim, Lutherum non eadem quidem, quae Brunus, ſed vel abſurdiora magisque horrenda, non dico in conuiuialibus, ſed in iis, quos viuus edidit libris, tanquam ſententias, dogmata et oracula docuiſſe? Mone quaeſo ſi nondum ſatis nouiſti eum, qui veritatem tot ſaeculis ſepultam nobis eruit, et faciam ipſa tibi loca in quibus ſuccum quincti iſtius euangelii deprehendas, quamuis iſtic anatomiam Lutheri a Piſtorio habere poſſitis. Nunc ſi et Lutherus Brunus eſt, quid de eo fieri debere cenſes, nimirum tardipedi Deo dudum infelicibus vſtulandum lignis: QVID ILLIS POSTEA, QVI EVM, PRO EVANGELISTA, PROPHETA, TERTIO ELIA HABENT? HOC TIBI COGITANDVM RELINQVO: Tantum vt hoc mihi credas, Romanos non ea ſeueritate erga haereticos experiri, qua creduntur, et qua debebant forte erga illos, qui ſcientes, volentes pereunt.* Non mouebimus litem impudentiſſimo calumniatori de atroci mendacio, quod viros doctos candidosque hodie in hac ipſa eccleſiae communione deteſtari nouimus, indigna enim ſunt, quae refutentur; ſed id modo vrgemus, ſatis prodidiſſe Scioppium, ſe atque Romanos ignem minitatos eſſe et Luthero et illis, qui eum pro euangeliſta, id eſt, doctore vero habent. Fruſtra itaque gentilia βδελύγματα et dogmata nefanda inter Chriſtianos non audita praetendit Scioppius, et excuſatione ſua parum fidei inuenit, cum plurimis exemplis conſtet, quanto rigore in eos olim ſaeuierit Italia et Hiſpania, qui diſceſſum in religione fecerunt, maxime vero in eos, qui ſacros ordines deſeruerunt. Parum itaque fidei ob dictas cauſſas Scioppii teſtimonium ad veram Bruni hiſtoriam

ſtoriam deſcribendam affert, licet circumſtantias eius vitae potiores enumeret, quas non omnes cum veritate conſpirare infra faciemus manifeſtum. Poſt Scioppium diu de Bruno ſilentium in orbe literario obtinuit, ſine dubio, quod libri eius vel ob obſcuritatem neglecti, vel ob ſententiarum nouitatem contemti, vel ob mortis genus ſuſpecti facti ſunt. Recentiori autem aetate famoſiſſimus, qui Bruno tribuitur libellus *de Beſtia triumphante*, quem anxie quaeſitum curioſitas fecit albis coruis rariorem occaſionem ſuppeditauit de Bruno eiusque vita atque placitis paulo accuratius diſpiciendi. Nempe et PETRVS BAYLE [d] de Bruno, non quidem omnia, multa tamen valde memorabilia attulit, quae infelicis philoſophi hiſtoriae plurimam lucem commodant, et IOANNES TOLANDVS [e], *de genere*, *loco et tempore mortis eius* nonnulla diſſeruit, et ὁ πάνυ LA CROSIVS [f], de eo doctiſſime commentatus eſt; cum eo autem de Bruni placitis et impietate amice eruditeque diſputauit Cel. HEVMANNVS [g]. Clariſſimus NICERONIVS [h] quoque vitam eius enarrauit. Nemo tamen horum biographiam Bruni integram condere aggreſſus eſt; multa tamen egregie tetigit, quem honoris et amicitiae cauſſa nominamus illuſtris CAROLVS STEPHANVS IORDANVS [i]. Quaedam etiam Baelianae narrationi adieciſſe Anglos, qui *Dictionarii critici auctarium* ediderunt [k], ex nouis literariis intelligimus. Itaque iuſta et integra Bruni hiſtoria hactenus deſideratur, quam poſt tantos viros dare, a noſtra paupertate alienum eſt. Aſſeremus tamen ſymbolam noſtram, et Lectorem tantum, quantum nobis licebit, ea docebimus, quae, qualis ille vir fuerit, quae fata habuerit, quibusque potiſſimum placitis innouare philoſophiam aggreſſus ſit, ſi non plene, accurate tamen exponere apta ſunt. Optamus autem, vt hanc philoſophicae hiſtoriae particulam vir quidam doctus, omnibusque Bruni libris inſtructus aliquando perfectam nobis ſiſtat atque ſuis numeris abſolutam.

Bruni vita in Italia et Gallia.

§. II. Patria Nolanum ex regno Neapolitano fuiſſe Iordanum Brunum, Scioppius, et poſt eum reliqui tradunt omnes, ipſe in *Acrotiſmi* inſcriptione *Nolanum Comoeracenſem* ſe vocat. Parentes eius et natalem ignoramus [l]. In adoleſcentia bonis literis excultum fuiſſe, ſcripta eius nos dubitare non ſinunt, in quibus veteris philoſophiae notitia, et mathematicarum diſciplinarum peritia vtramque faciunt paginam. Huic eruditioni accedebat memoriae vis maxima, ingenium autem magnum et imaginationis virtus non modo ſumma, ſed foecunditate quoque imaginum

d) Dict. T. I. art. Brunus p. 679 ſeqq.
e) Opuſc. poſthum. T. I.
f) loc. cit.
g) Act. phil. Vol. III. p. 424. add. Vol. I. p. 514 ſeqq. Vol. II. p. 380 810 ſeqq.
h) T. XVII. Memor. ad Hiſt. Liter. vir. illuſtr. ſpectant. p. 200 ſqq.
i) In Diſquiſitione Hiſt. Lit. de Iordano Bruno Nolano.
k) p. 26. nos nihil eius vidimus.
l) Colligimus autem ex Oratione valedictoria Wittebergenſi, § 16. ortu fuiſſe nobilem. Conqueritur etiam, eorum, qui ipſi honorem et obſequium debebant, conuitia et calumnias ſe pertuliſſe, ſeruitiorum murmura audiuiſſe etc. ex quibus coniicimus, aut aluiſſe eum familiam, antequam monaſterium ingrederetur, aut quendam inter ſuos magiſtratum factum in monaſterio geſſiſſe.

num ita grauida, vt extra se tantum non raperetur, qualia ἐνθουσιασμοῦ exempla passim in exordiis librorum eius deprehenduntur. His auxiliis fretus ad scientiarum philosophicarum et theologicarum disciplinam se contulit, et vt commodius literis sacris pariter atque elegantioribus vacare posset, secessum monasterii ambiit, familiaeque Dominici nomen adscripsit [m]. Ibi dubium non est, quin et philosophiae atque matheſi, et sanctioribus scientiis se dederit, has enim possessiones fundo suo eum acquisiuisse, relicto claustro mature [n] demonstrauit. Parum tamen temporis Graecae linguae studio accuratiori tribuisse, scripta eius passim produnt, in quibus, quae Graecae sunt originis, saepenumero perperam scripta sunt. Cum autem animo excelso, imperterrito et errorum contemtore vteretur, ad examinanda theologiae et philosophiae decreta recepta delatus, multa inuenit, quae displicerent. Accessit vita hominum sacrorum, inter quos viuebat, dissoluta et offendiculo plena, quam cum liberiori ore carperet, dici non potest, quantas hac re tragoedias sibi excitauerit. Habemus vtriusque rei, et reprehensae suorum doctrinae atque vitae, et fatorum, quae ex ea passus est, acerbissimorum testimonia ab ipso profecta. In *Oratione consolatoria* enim, *quam in fine exequiarum, Iulii ducis Brunsuicensium* habuit [o], ita inter alia de hoc statu et conditione sua in patria pronuntiat: *In mentem ergo, in mentem Itale, reuocato, te a tua patria honestis tuis rationibus atque studiis pro veritate exulem, hic ciuem; ibi gulae et voracitati lupi Romani expositum, hic liberum; ibi superstitioso insanissimoque cultui adstrictum, hic ad reformatiores ritus adhortatum.* Et alio loco [p] extremam barbariem et auaritiam sordidissimam suorum acerbe accusat. Paulo clarius de his eius iudiciis et improbata suorum doctrina differit Scioppius, tradens, eum *de transsubstantiatione dubitare, immo eam prorsus negare, et statim virginitatem B. Mariae in dubium vocare coepisse*, non addit tamen, vtrum posterius ante vel post partum θεανθρώπου negauerit. Et prius quidem facile concesserimus in homine, dogma huius generis non concoquente, quod a philosophia omni tantopere abhorret: impie autem et petulanter de B. Virgine θεοτόκῳ pronunciasse, vni Scioppio ob rationes supra adductas minime fidendum esse, certi sumus. Nam et improbus mos pessima quaeque siue vera sint, siue falsa et conficta de apostatis disseminandi innumeris exemplis in vulgus notus est, atque a moribus Scioppii non alienus; et nihil tale in scriptis Bruni inuenitur, neque inter tot atheismi accusationes, vnquam quantum recordamur, illi obiectum est. Vno sane teste tot nominibus suspecto Bruno hanc impietatis notam inuri, ab omni aequitate alienum, et

m) Omittunt tamen eum scriptores Hist. Lit. Dominicanae.

n) Iam anno 1582. quo adhuc in monasterio haesit, edidit Venetiis librum de compendiosa architectura et complemento artis Lullii, vid. DU VERDIER Supplem. Bibl. Gesneri p. 30. anno 1584. autem libellum de la Causa principio et vno ib. Vid. BAYLE loc. cit. not. D.

o) Recusam debemus Cel. HEVMANNO Act. phil. Vol. III. p. 432 seqq.

p) In Orat. valedict. l. c.

et a iuftis quoque ratiocinandi legibus abhorrens merito videtur. Quaecunque autem fuerint, quae ipfi in ecclefia Romana difplicuerunt, illud certum, graues eum ab ipfo adolefcentiae fuae tempore paffum fuiffe inimicitias; id quod occafionem ei fubminiftrauit de fatorum fuorum iniquitate his conquerendi verfibus [q]:

At nos, quantumuis fatis verfemur iniquis
Fortunae longum & pueris luctamen adorfi.

Grauiffime autem de iniuriis quas eam ob cauffam pertulit, deque perfecutione, qua premebatur conqueftus eft in *Oratione valedictoria* Wittebergae habita, in qua inter alia ita differit: *Non fubiiffe me pudet paupertatem, inuidiam, et odium meorum, execrationes, ingratitudines eorum, quibus prodeffe volui atque profui, extremae barbariei et auaritiae fordidiffimae effectus: ab iis qui mihi amorem, feruitium et honorem debebant, conuitia, calumnias, iniurias, etiam infamias, neque pudet expertum effe irrifiones, contemtus ignobilium - - labores, dolores, exilium.* Quae omnia quidem qualia fuerint, fpecialius defcribere, deficientibus monumentis non licet, fufpicamur autem, Brunum in clauftro fuo aliquo loco vel munere pofitum, quo feruitium et honorem poftulare debebat, ob liberiores de placitis fuis differtationes, et improbatam fuorum vitam barbaram et impuram familiam iftam et confodales in fe armauiffe, vt cenfuris atque afflictionibus monafticis excruciatus, tandem de libertate cogitans exilium ipfe elegerit. Neque tamen folus religionis diffenfus in cauffa fuiffe videtur illius mali, quo cumulatus erat, fed ipfam quoque Mufae fuae diligentiam ftudiumque circa fcientias optimas verfatum illi patriam, domum, facultates, honores, et quiduis aliud extra ipfas amabile eripuiffe, in *Panegyrico* fupra laudato, fatetur. Actum fe tantumnon effe in defperationem, nifi animum vere heroicum tot tantisque, quibus premebatur malis, oppofuiffet, ipfe narrat, adeo vt vnam mulieris infidelis perfidiam fatorum fuorum iniquitati defuiffe afferat, et de fratrum ignorantiae inuidia, ambitione fophiftarum, calumniis maleuolorum, murmuribus feruitiorum, fufurribus mercenariorum, contradictionibus domefticorum, fufpicionibus ftupidorum, zelo hypocritarum, odio barbarorum, furore plebeiorum, et fimilium hominum iniuriis acerbe conqueratur [r]. Non fuccubuit tamen fortunae aduerfae, fed fortiffimos illi humeros obiiciens, cum cedere tandem cogeretur, patriam reliquit et exul abiit, vt frui libertate fentiendi et credendi poffet. Nam quod P. BAYLE habet, eiectum e patria effe, accuratum haud eft, quamuis is ad Valentis Acidalii [s] teftii-

q) De Numero et figura c. 1. p. 38 fqq. Act. phil. Vol. I. p. 514.

r) In Praef. libri de Cauffa, principio et vno apud BAYLE loc. cit. not. D. in ea legatum Galliae ad Elifabetham Angliae reginam, Michaëlem Caftelnauium ipfum fua auctoritate contra inimicos texiffe, praedicat. Et hinc fine dubio cauffa deriuanda eft, cur libri eius nonnulli, antequam in Germaniam delaberetur, editi, Parifis prodierint

s) loc. cit.

t) Epift. 2. p. 10.

testimonium prouocet. Is enim exulem modo vocat, qualis is quoque est, qui sponte in exilium abiit, nec spem habet sine periculo redeundi. Ipse se loco supra adducto *patriam dimisisse* et *domum atque facultates contemsisse* ait, quae exilium sponte electum innuunt. Ipse quoque Scioppius, eum patriam reliquisse et Geneuam abiisse indicat, id quod, eo auctore, anno CIↃIↃLXXXII factum [a]. Docebant tum magna auctoritate in schola Geneuensi Caluinus et Beza, quos dissentientes non aequo semper tulisse animo, et in eos quos a doctrinae Christianae puritate secessum fecisse suspicabantur, seuerius statuisse, nemo ignorat, et vel vna Serueti historia satis superque comprobat. Facile itaque credimus Scioppio narranti, biennio Geneuae commorantem, tandem quod Caluinismum per omnia non probaret, ibi eiectum esse. Nam et simile fatum Simoni Simonio circa idem tempus euenisse, ex vitae eius historia, quam in *antecedenti Parte huius Tomi* dedimus, constat, Bruni autem ingenium non in philosophia modo, sed in sacra quoque doctrina eclecticum et παραδοξόφιλον nobis persuadet, acrius eum et cum contentione quadam placita sua defendisse. Relicta Geneua Lugdunum abiit, cum Caluini quoque partibus accedere nollet, dein Tholosam, hinc Parisios deuenit, vt tradit Scioppius. Magna iam tum cum delectatione audiebantur apud Parisienses, qui in Aristotelem declamabant, et haud exigua eorum fama erat, qui decretis Peripateticis se opponere audebant, id quod Petri Rami exemplo constare potest, et Guilelmi Postelli quoque confirmatur, de quo Galterius apud LAVNOIVM [b] narrat; *eum anno* CIↃIↃLXXVIII *tanto auditorum, quasi ad rediuiuum et inusitatae aetatis doctorem accurrentium numero docuisse, vt vix credi posset;* quem tamen, notum est, acerrimum in academia Parisiensi bellum in Aristotelem commouisse. Brunus ergo, cui non alius, quam Aristoteles, philosophus magis inuisus fuit, vt famam et discentium plausus aucuparetur, philosophiae emendationem crepare publice coepit. Dedit ob eam caussam epistolas ad Henricum III Galliae regem, et Ioannem Filesacum vniuersitatis tum rectorem, itemque *ad Parisienses*, quae eius verba sunt, *et alios e generosissimo Galliarum regno philosophos sensationis philosophiae dogmatum amicos et defensores.* Si quoque fides Scioppio, meruit ista compellatione, vt inter professores philosophiae extra ordinem docentes reciperetur, ordinarium locum occupaturus, nisi sacris missae mysteriis interesse iussi essent professores ordinarii. Fatemur tamen scrupulum de hac eius dignitate atque munere isto nobis enasci ex eo, quod neque BVLAEVS [c], neque LAVNOIVS eius vllo modo mentionem fecerint, licet prior de impugnato ab eo Aristotele apud Parisienses deque epistola ad rectorem vniuersitatis non-

a) Annum 1580 ponit Niceronius, sed contradicente Scioppio, qui sine graui ratione et ob meram coniecturam deserendus haud est. Nec ex libris anno 1582. Parisiis editis sequitur, eo anno iam ad Gallos Brunum transiisse.

b) De Fortuna Arist. in acad. Paris. c. XIV. p. 272.

c) Hist. Vniuers. Paris. T. VI. p. 785. 787.

nonnulla monuerit [y]; non omissuri, vt erant in huius generis exemplis colligendis diligentissimi, si vestigium eius rei in chartophylacio academiae inuenissent. Illud certum, publica disputatione defendisse Brunum nouae philosophiae theoremata, leguntur enim *articuli de natura et mundo, a Nolano in principibus Europae academiis propositi, quos Ioannes Hennequinus, nobilis Parisiensis, sub eiusdem felicibus auspiciis contra vulgaris et cuiuscunque aduersariae philosophiae professores triduo Pentecostes in vniuersitate Parisiorum defendendos euulgauit, breuibus adiectis rationibus:* additur; *Excubitor, seu Io. Hennequini apologetica declamatio habita in auditorio regio Parisiensis academiae anno* CIↃIↃLXXXVI, *pro Nolani articulis.* Has schedas Brunus in Saxoniam delatus anno CIↃIↃLXXXVIII ipse vulgauit, praefixo titulo: *Acrotismus, seu rationes articulorum physicorum aduersus Peripateticos Parisiis propositorum* [z]. Quam vero ibi fortunam Brunus fecerit, partim ex zelo professorum Parisiensium pro vulgari philosophia, partim ex breui, quam Lutetiae fuit, mora facile colligi potest. Aegerrime enim tulisse doctores Parisienses contemtam Aristotelis auctoritatem et publicis statutis, pontificis quoque atque regis auctoritate interposita, libertatem nouatorum repressisse, multis demonstrauit LAVNOIVS, et nos supra in vita Berigardi et Gassendi luculentis exemplis atque testimoniis comprobauimus. Brunus autem et Aristotelem mire contemnebat, et eius sectatores velut bruta et fecem philosophorum despiciebat, et in professores mira calami orisque intemperie declamare solebat. Nam vocare Aristotelem omnium sub nomine principum philosophorum stupidissimum haud cunctatus est, et philosophos sophistarum nomine haud semel acerbe perstrinxit: quale illud est, quod in carmine *de Minimo* [a] habet:

Sic rationis opus, sic viuida vis aciei
Humani sensus, partes, quibus applicet illis
Mensuras quibus expendat, praeconcipit, ipsis
In foribus, quarum palans a finibus ingens
Turba sophistarum caecos nihilominus orba
Longius abduxit, quam per compendia possint,
Aut leuibus notis meliora capessere dicta.

Ex quibus recte, nisi fallimur, intelligimus, Brunum, philosophiae suae atque oris libertate coactum Parisiensiumque inuidia pressum aut eiectum ea vrbe esse, aut sponte abiisse, vt se persecutioni insidiisque subduceret.

§. III. Relictis Parisiis ad Anglos secessisse Londinique consedisse Brunum tradit Scioppius, quem omnes fere, qui Bruni historiam attigerunt, sequuntur. Addit ille, edidisse istic libellum *de Bestia triumphante*, hoc est, papa. Et in hoc quoque plerorumque assensum Scioppius meruit. *Bruni iter Anglicum.*

 Offen-

y) Eo auctore constat, anno 1585. Brunum Parisiis contra Aristotelem disputare coepisse.

z) NICODEM. BAYLE ll. cc.

a) p. 5. conf. p. 98.

Offendimus autem insolubiles in hac narratione nodos, quos non nisi Alexandri ensis secuerit. Et de libello quidem isto famoso infra plura dicemus, ostensuri annum editionis, quem in titulo prae se fert, locumque quem nominat[b], cum hoc itinere Anglico non conspirare. Idem de caeteris huius itineris circumstantiis pronunciandum est. Nam ex BVLAEI[c] testimonio, et ex *Acrosticho* Bruni indubitatum est, festo Pentecostes anni cIↃIↃLXXXVI eum adhuc integra fama atque plausu Parisiis vixisse, et publice pro eo verba dicta esse. Relinquere itaque Lutetiam ante mensem Iunium vel Iulium non potuit, si etiam ponamus, quod non sine omni verisimilitudine dicitur, ita crabrones sua disputatione irritauisse Brunum, vt fuga sibi consulere et deserere arenam, quam victor hactenus obtinuerat, coactus sit. Ast medio anno cIↃIↃLXXXVI Wittebergae fuisse, ex *Oratione eius valedictoria* ea in academia habita, luculenter, nisi fallimur, demonstrari potest. In ea enim ita differit: *Vos me suscepistis, intraque vestros lares fere biennii spatio fouistis, et Iouia quidem mente pertulistis, et iniquis meis minime placidas aures porrexistis* etc. Habuit autem eam orationem VIII Idus Mart. anni cIↃIↃLXXXVIII, ex quo sequitur, si fere biennii spatio Wittebergae haesit, non serius illuc, quam mense Iulio anni cIↃIↃLXXXVI peruenisse. Ergo aut prorsus confictum est illud iter Anglicum, aut male in hoc tempus translocatum, aut aliquot tantum diebus Angliam tum a limine salutauit, quo tamen supposito, tempus non habuit, quod requirebatur ad edendum de Bestia triumphante libellum satyricum. Aut ante suum ad Geneuenses discessum in Angliam abiit; id quod inde coniicere quis possit, quia Gallico ad Anglos legato Castelnauio adhaesit, cui librum *Cena de le Cinere* anno cIↃIↃLXXXIV inscripsit, teste P. BAYLE[d]. Quodcunque elegeris, vacillat fides Scioppii, quem vaga narrantium traditione deceptum hoc iter Anglicum in alienum tempus reiecisse, nobis est probabilissimum. Nam fuisse Brunum in Anglia, ex eius *Furoribus heroicis*, Italico sermone scriptis patet, quos in insula edidit, teste P. BAYLE[e], et Philippo Sidneo armigero, qui humaniter eum exceperat, et officiis quibuscunque prosecutus erat inscripsit[f].

Bruni mora Wittebergae.

§. IV. Certior autem nullique dubitationi obnoxia est mora Bruni, in Germania. Et exul quidem amicis, necessariisque omnibus destitutus inops et pauper Wittebergam se conuertit, et sacra, quibus Lutheri sequaces adhaerent, professus est, magna animi contentione internecinum contra Romanum pontificem odium testatus. Discimus id ex *Oratione valedictoria* supra

b) Paris. 1584.
c) loc. cit.
d) Id illis quoque statuendum est, qui libellum de Bestia triumphante Philippo Sidneo Angliae armigero dicatum et Parisiis 1584. editum ab eo esse contendunt. His vero obstat Scioppii relatio.
e) l. c. n. D.

f) Si verum est, quod BAYLE loc. cit. tradit, librum de Bestia triumphante Paris. 1594. editum demum esse, recte inde infertur, post annum demum 1591. eum in Angliam transiisse, dicatus enim est Philippo Sidneo equiti Anglo. Ast dicemus infra alios, qui ipsi quoque libellum viderunt, annum 1584. ponere. Nihil itaque pro certo definimus.

ſupra iam in partes vocata, in qua *ſe veniſſe inter alios*, ait, *iſtius domus ſapientiae viſendae amore concitatum, flagrantem ſpectandi Palladii iſtius ardore, pro quo ſe ſubiiſſe non pudeat paupertatem, inuidiam et odium ſuorum etc.* Impenſe quoque laudat Wittebergenſium humanitatem, quod miſerum et contemtum benigne fouerint et receperint, et docere quoque libertate philoſophica permiſerint. Dabimus ipſa Bruni verba, cum haec omnia mire illuſtrent. Ita vero diſſerit: *Adde, quod, cum Germanos doctrina adeo excultos inuenerim, vt etiam cognoſcerem, eosdem minime omnium moribus eſſe barbaros et agreſtes, cum ad vos pro laribus veſtris perluſtrandis perueniſſem, natione exterus, exul, transfuga, ludicrum fortunae, corpore puſillus, rerum poſſeſſione tenuis, fauore deſtitutus, multitudinis odio preſſus, et ideo ſtultis et ignobiliſſimis illis contemptibilis, qui nusquam nobilitatem agnoſcunt, niſi vbi aurum fulget, tinnit argentum, et ſimilium ſibi fauor tripudiat et applaudit. Vos doctiſſimi grauiſſimi, et morigeratiſſimi ſenatores non ſpreuiſtis, et ſtudium meum, non a veſtratum omnium ſtudio prorſus alienum, non adeo improbauiſtis, vt pateremini philoſophicam libertatem et veſtrae humanitatis inſignis ſpecimen temerari: ſed me veſtrae Mineruae, illius inquam virginis veſtraeque matrisfamilias amore coecum deſipientemque ſuſcepiſtis, intraque veſtros lares fere biennii ſpatio fouiſtis et Iouia quadam mente pertuliſtis, et iniquis meis minime placidas aures porrexiſtis.* Ex quo loco patet, philoſophiam Brunum apud Wittebergenſes docuiſſe, non quidem publica auctoritate conductum, vt tradit Scioppius, aſt priuata tamen licentia toleratum. Quod autem Ariſtotelicam philoſophiam impugnauerit, minime dubitandum eſt, quoniam meditationes et diſputationes ſuas, Pariſiis in Ariſtotelicos habitas Wittebergae *Acrotiſmi* rubro praefixo anno CIↃIↃLXXXVIII vulgauit. Veriſimile autem eſt, eadem oris et mentis libertate paradoxa ſua philoſophica ventilaſſe eo in loco Brunum, qua in Italia et Gallia vſus erat; adeoque in profeſſores philoſophiae Ariſtotelicae haud raro dicaci dicendi iudicandique genere inſurrexiſſe. Id enim ex libro *de Minimo* patere, et haud obſcure eum in illo Philippi ſcholam ſugillare, ſupra iam obſeruauimus. Erat enim animo impotenti, et cum pulchrius ſe ſapere crederet, contemtui alios habebat, praecipue ſcholarum publicarum doctores. Ita vero nouam ſibi inuidiam Brunum conflaſſe, non eſt, quod pertinaciter in dubium vocemus, cum ipſe in laudata oratione innuat, aduerſariorum querelas ad ſenatum academicum fuiſſe delatas. Et haec forte cauſſa fuit, cur Wittebergam nondum exacto biennio toto iterum reliquerit. Licet eclectica quoque ſentiendi libertas, qua in doctrina ſacra non minus, quam in philoſophia, vtebatur, eum hoc loco pellere potuerit. Neque tamen eiectum neque publicis inimicitiis preſſum et ad relinquenda haec Muſarum caſtra coactum fuiſſe, ex oratione valedictoria patet, in qua beneuolentiam Wittebergenſium mire laudat, et ſe Lutheri placitis mordicus eſſe

addictum simulat, placide autem discessum meditari, actis publice gratiis profitetur. Vnde perperam Crosaeo [g] assertum, eum ex hac academia eiectum fuisse. Haec enim omnia, quae adduximus, huic ignominiae refragantur, et honestis titulis ex illa schola Brunum discessisse aperte loquuntur. istam autem orationem typis eo anno edidit, in cuius titulo se doctorem vocat, quem gradum, incertum in qua doctrinae facultate, aut in Italia accepit, aut Pariiis; certe sine eo hoc loco cathedram superiorem, quam vocant, conscendere ei non licuisset.

Ars Lullistica a Bruno Wittebergae docta.

§. V. Praeter physicam, metaphysicam, et mathesin, quibus disciplinis eo tempore se totum dedisse Brunum ex scriptis eius tum editis euidens est atque indubitatum, artem quoque Lullianam eum Wittebergae docuisse valde verisimile est. Huic enim arti plurimum Brunum tribuisse, ex libellis *de Vmbris idearum, de compendiosa architectura et complemento artis Lullii, de imaginum, signorum et idearum, compositione, ad omnia inuentionum, dispositionum et memoriae genera; de vmbris idearum; et, cantu Circaeo ad memoriae praxin ordinato*, quos vel ante hoc tempus in Italia et Gallia vulgauerat, vel hoc demum tempore typis ediderat, est notissimum. Patetque ex libellis his ex parte operibus Lullii suffixis, quanta imaginationis ferocia et luxuria in hac arte vel tradenda vel exercenda versatus sit. In omnem autem partem orationis aciem vertere, et de quocunque argumento dissertare arti Lullianae proprium est. Et his sine dubio rationibus nituntur, qui, Brunum in academia Wittebergensi publica oratione diabolum laudauisse affirmant. Non procul hoc a moribus et arte Lullistarum abesse, vltro fatemur [h], licet si hoc scopo illud argumentum tractauerit, minori, quam obiici solet, inuidia id fecisse censendus sit. Ipsa quoque *Oratio valedictoria* eius, vt recte obseruatum Cel. Hevmanno [i], Lulliana artificia redolet. Ast haec tamen omnia non sufficiunt, vt hanc narratiunculam admittamus tanquam veram, cum fidei historicae regulis prorsus aduersetur. Testes enim eius traditionis non alios habemus vel antiquiores, quam Barthol. Keckermannvm [k], et Gasp. Dornavivm [l], quorum hic tamen satis prodit, incerto se eam rumori debere. Hos secuti sunt alii, Taubmannus, Vossius, Allatius, Crosaeus, quorum loca attulit Hevmannvs [m]. Ast in re nulla verisimilitudine gaudente hi sane testes inepti sunt, qui in tanta rei singularitate et iniquitate adstruenda αὐτήκοοι requiruntur. Quod si tale quid ausus esset oratione publica Brunus, an vel toleratus fuisset in ista academia, vel oratione valedicere et beneuolentiam professorum ambitiose praedicare potuisset, Lectoris iudicio expendendum relinquimus, et sine formidine oppositi inter fabulas hanc

g) loc. citat.
h) Vide quae apposite monuit Cl. Hevmannvs Act. phil. Vol. II. p. 392.
i) Ibid.
k) System. Rhetor. Spec. I. p. 1647.
l) Dedic. Amphitheatri sapientiae Socraticae.
m) loc. cit.

hanc narratiunculam reponimus. Solent autem fabularum plerumque occasiones existere, nec huic quoque defuisse originem, dubitandum est. Et Cel. HEVMANNVS quidem, qui magna accuratione Bruni historiam fabulis liberauit, inde hanc ignominiam infelici fuisse affrictam philosopho putat, quod in lectionibus Lullianis ingenium ostentando diabolum se laudare posse stulte magis, quam impie, iactauerit [n]: nec repugnamus, si quis ita incaute Brunum calumniae huius occasionem exhibuisse ipsum contenderit. Totam tamen vitae Bruni scenam vno oculi ictu perlustrantibus nobis verisimilius est, fabulam hanc tunc demum cusam esse, cum Brunus flammis vltricibus a Romanis esset deletus. Cum enim nimis inuidiosum esset, veritatem fateri, eum ob apostasiam ordinis horrendo mortis genere fuisse sublatum, quaerendae erant προφάσεις et impietas horribilis praetendenda, vt iuste tam atroci supplicio enecatus crederetur. Cum autem Wittebergae docuisset, et publice quoque orationem habuisset, occasio ita enasci potuit commoda, oratori Lulliano, de argumento quouis disserere auso hanc culpam tribuere. Nec hoc a moribus inquisitorum alienum erat, quibus Witteberga sudes erat in oculis, et apud quos dira et nefanda quaeuis de Luthero et schola Wittebergensi non credebantur modo, sed et obiiciebantur. Quales calumniae hodie nondum desierunt, licet tam impudentes, vt viros honestos, a Lutheri partibus alienos, earum pudeat. Quaecunque autem vera fabulae origo fuerit, illud lectorem, veri amantem et eius legibus vtentem, concessurum speramus, non posse eam probari, vt animo certitudinem historicam vel etiam verisimilitudinem sectanti fiat satis. Merito itaque cum illustri LEIBNIZIO [o] aliisque viris doctis, putidum mendacium ex historia philosophica eiicimus.

Brunus an Pragae commoratus sit.

§. VI. Witteberga, Pragam delatum esse Brunum, ibique librum edidisse *de Immenso et infinito*, itemque *de Innumerabilibus*, et rursum alium *de Vmbris et ideis* inque iis horrenda prorsus absurdissima docuisse tradit porro Scioppius, cuius auctoritatem sequuntur CROSAEVS, NICERONIVS et illustris IORDANVS [p]. Ast hoc quoque loco multa sunt, quae crucem figunt, et narrationem Scioppii suspectam faciunt. Quamuis enim librum *de Specierum scrutinio et lampade combinatoria* Pragae esse editum asserat MORHOFIVS [q], cuius fide stare nos posse non inuiti concedimus, nondum tamen inde sequitur, Brunum Pragam Witteberga commigrauisse, quemadmodum misere ratiocinatur Scioppius, Pragam eum delatum fuisse, quia libri eius ipsi Scioppio ex hoc loco fuerint submissi. Credi vero vlla verisimilitudinis specie non potest, Brunum, qui animum pontificiis sacris prorsus aduersum in oratione valedictoria prodidit, et de crudelitate cleri tam acerbe questus erat, tot scili-

cet

n) Recte is ad exempla Ayreri, cuius processus Satanae contra Christum notissimus est, et Abrahami a S. Clara prouocat.

o) Leibniziana p. 142. IORDAN. l. c. HEVMANN. l. c.

p) loc. cit.

q) Polyhist. T. I. Lib. 2. c. 5. §. 29. p. 359.

cet mala et inexauditas vexationes, quod ait, expertus, in vniuersitatem iisdem sacris addictam abiisse, et nouis se periculis exposuisse, anno vero, vt dicemus, sequenti iterum in academiam Lutheranam commigrauisse. Falsum quoque est, librum *de Vmbris idearum* Pragae editum esse, qui in titulo annum cIɔIɔLXXXII [r] prae se fert, quo nondum ad Germanos Brunus delatus erat. Librum autem *de Immenso*, tot, quod vult Scioppius, blasphemiis plenum Pragae potuisse imprimi, quis rerum gnarus crediderit? Ast plane confictam esse huius libri editionem Pragensem, ex eius inscriptione patet, cuius testimonio constat, librum hunc *de Monade, numero et figura, consequens quinque de minimo, magno et mensura, item de innumerabilibus, immenso et infigurabili, seu de vniuerso et mundis, libros octo* prodiisse *Francofurti anno* cIɔIɔXCI, forma, quam vocant, octaua [s]; in cuius dedicatione ad Henricum Iulium Brunsuicensium ducem et episcopum Halberstadiensem narrat librum se *de Minimo* illi principi inscripsisse. Ast hic quoque *de Minimo* liber Francofurti editore Wechelo eodem anno cIɔIɔXCI prodiit, ante cuius editionem absolutam fato abreptum Germania Brunum excessisse editor refert. Ergo non fuit amplius inter Germanos, cum liber *de Immenso* prodiret, id quod satis probat, falsam esse narrationem Scioppii, qui aut malae fidei, vt Brunum ob mutatam singulis annis religionis professionem calumnia oppimeret, aut, si aliorum relatione deceptus est, supinae negligentiae omnino reus est dicendus, hocque specimine satis manifestauit, parum certitudinis fideique in eius narratione quoad pleraque deprehendi. Illud autem facile nobis persuaderi patimur, Brunum, qui inter Lullistas haud ignobile nomen tuebatur, habuisse in ea arte, quae tum temporis inter Germanos passim magnifice extollebatur, suos Pragae asseclas et admiratores, quorum cura libelli nonnulli Lulliani ab eo profecti ea in vrbe editi sint [t]. Quae coniecturae an cum ipso facto consentiant, illi certius iudicabunt, qui editiones Pragenses viderunt. Nos enim eas modo vidimus, quae operibus Lullii apud Argentoratenses editis adiectae leguntur.

Reliqua Germaniae loca vbi Brunus haesit.

§. VII. Certiori fidei gradu scimus, apud Helmstadienses Brunum anno cIɔIɔLXXXIX fuisse versatum, inuitatum gratia et beneuolentia ducum Brunsuicensium Iulii, et Henrici Iulii. Et illius quidem fauore fuisse gauisum ex *Oratione consolatoria, a Bruno in academia Iulia in fine solennissimarum exequiarum illustrissimi potentissimique principis, Iulii, ducis Brunsuicensium, Lunaeburgensium etc. prima mensis Iulii anno* cIɔIɔLXXXIX habita, constat, in qua „prouidentia quadam, fa„ctum esse, *ait*, vt nescio quo vento seu tempestate ad regionem hanc „hisce compulsus fuerit diebus, quibus funeri celsissimi principis inter-„esset

r) IDEM l. c. p. 370.
s) Act. philos. Vol. I. p. 507.
t) De Specierum scrutinio Pragae 1588. MORHOF. l. c. T. I. L. II. c. 5. §. 29. p. 356.

„esset [v]." Quanta autem illius principis, quem eruditorum asylum recte dixeris, gratia frui Bruno licuerit, ex his eius verbis intelligitur: „In mentem ergo, (ita ad seipsum orationem dirigit,) in mentem, Itale, „reuocato, te a tua patria honestis tuis rationibus atque studiis pro veri„tate exulem, hic ciuem; ibi gulae et voracitati lupi Romani expositum, „hic liberum; ibi superstitioso insanissimoque cultui adstrictum, hic ad „reformatiores ritus adhortatum; illic tyrannorum violentia mortuum, „hic optimi principis amoenitate atque iustitia viuum." Ex quibus verbis recte, nisi nos omnia fallunt, colligimus, Brunum huius Moecenatis beneficentia post discessum Wittebergensem, sustentatum in eius terris vixisse. Idem de Henrico Iulio testatur Ioannes Wechelus [x], liberaliter Brunum et honorifice ab eo habitum fuisse. Iulio mortuo ad Francofurtenses Brunus delatus est, vt librorum suorum editioni praeesset. Quibus cum typographum Ioannem Wechelum inuenisset anno cIↃIↃxc in ea vrbe haesit, schemata ipse sua manu sculpsit, operarumque se correctorem praebuit; alia industriae monumenta affecta habuit, alia animo concepit. Verum et hoc loco persecuta eum fatorum iniquitas sequente anno eiecit, incertum quo casu, quaue de caussa, certe graui et inexpectata, parumque laeta. Id enim Wecheli verba satis manifeste produnt, Id. Febr. anni cIↃIↃxcI scribentis [y], *cum vltimum duntaxat superesset operis de Minimo folium, casu repentino auulsum, extremam ei, vt ceteris manum imponere non potuisse, perque literas rogauisse, vt quod sibi per fortunam non liceret, ipse pro se suo nomine praestaret.* Eodem tamen anno cIↃIↃxcI liber quoque *de Monade, numero et figura* prodiit, eidem principi inscriptus, quem operis quoque Wechelianis debemus. Cum in hoc carmine libros suos, *Sigillum sigillorum; de principio, caussa et vno, de principiis rerum; de sphaera;* in partes vocet, liquet inde, eos iam tum typis fuisse vulgatos.

§. VIII. Ex Germania quo delatus sit, certo definire non audemus; coniicimus autem haud contemnendis rationibus in Britanniam eum secessisse. Ibi enim fuisse, ex iis quae supra de carminibus eius, quibus titulum fecit, *li Heroici furori*, quaeque in secessu hoc Anglico composuit, indubitatum est. Quamuis autem suspicari nos posse, supra iam monuerimus, Brunum cum legato Galliae regis, ad Anglos Castelnauio, cuius praesidio contra persecutiones inimicorum tegebatur, anno cIↃIↃLXXXIV illuc concessisse, quo pacto cohaereret annus editionis libri *de Bestia triumphante*, quem qui viderunt huic anno tribuunt, et Philippo Sidneo inscriptum esse referunt: Hoc tamen pacto reliqua, iter nempe Helueticum, Gallicumque non conspirant. Nobis itaque verisimilli-

Ex Germania quo delatus Brunus.

v) Recudi eam fecit Cel. HEVMANNVS Act. philos. Vol. III. p. 432.

x) In Dedicatione libri de Minimo.

y) l. c. cit.

simillimum videtur, Brunum paradoxarum sententiarum inuidia vbique pressum et exagitatum tandem ex Germania ad Britannos secessisse, et a Philippo Sidneo liberaliter habitum omnique officiorum genere recreatum fuisse. Conuersatum autem cum foeminis quoque Anglorum ex laudibus earum, quas *Heroicis furoribus* adnexuit, colliges. Quodsi inter Britannos tum vixit, diu ibi eum non haesisse oportet. Anno enim cIↃIↃXCII Valens Acidalius ad Michaëlem Forgazium, Baronem Gimesii Patauii haerentem ita scripsit [z]: *Quaero etiam vnum: Iordanus Brunus, is quem Wittebergae nosti, Nolanus Batauii nunc apud vos viuere et docere dicitur. Ita ne est? et quid hoc hominis in Italia audet, ex qua vt olim fatebatur, exul abiit; miror, miror, nec rumori adhuc fidem habeo, etsi ipsum a fide dignissimis. Tu me docebis, et aut certum aut falsum facies.* Non subiungitur quidem inter epistolas Acidalii a fratre eius editas responsio Forgazii, dubitandum autem non est, quin reuera ea in academia Brunus, nescio qua leuitate animi ductus, haeserit, et philosophiam suam paradoxam nonnullis tradiderit. Venetiis enim in manus inquisitionis venisse testatur Scioppius. Aut itaque animo desultorio actus Brunus, patriam repetere ausus est, aut animi confidentia periculum, quod praeuidere poterat, contemsit. Id quod facile nobis persuadere possunt versus eius in libro *de Numero* [a]:

At nos, quantumuis fatis versemur iniquis
Fortunae longum a pueris luctamen adorsi
Propositum tamen inuicti seruamus et ausus,
Queis vel forte Deo tantummodo teste valemus,
Vel non vsque adeo aegroti sumus atque sopiti,
Vel certe sensum morbi retinemus, et vltro
Temnimus, et mortem minime exhorrescimus ipsam.
Viribus ergo animi haud mortali subdimus vlli.

Fata Bruni vltima

§. IX. In Italia cum haereret, aliquandiu tutus latuit, tandem cum, quod coniicimus, oris libertate vteretur, eosque corriperet, quos tangere piaculum est, maximum in suum caput malum cumulauit. Venetiis enim anno cIↃIↃXCVIII ab inquisitione prehensus et carceri inclusus est, sine dubio, quod innotuisset, eum non modo ab ecclesiae Romanae communione defecisse, sed et sacrum ordinem deseruisse, quales apostatas ordinis, quos vocant, seuere punire solet sacrae inquisitionis officium. Videtur autem et verborum, quod solebat, vehementia atque impudentia, et librorum, qui in Italiam missi erant, quique horrendas blasphemias continere dicuntur Scioppio, diuulgatione, in vrbe Patauina, quam in ditione Venetorum sitam tutam ab insidiis inquisitorum putabat, indicium praebuisse atque occasionem eum capiendi atque ferali rogo imponendi. Enarrabimus rei euentum Scioppii verbis, qui testis

z) Epistolarum a fratre editarum secunda p. 20.

a) L. I. v. 38 seq.

testis fuit αὐτόπτης et αὐτήκοος, et eodem die, quo miser ignibus vstulatus periit, rem omnem ad Rittershusium perscripsit, vt inuidiam, in quam incurrere horrendo facinore Romanos intelligebat, apud Germanos depreca retur. Is ita rem tradit: „Tandem Venetiis in inquisitionis manus per„uenit, vbi diu satis cum fuisset, Romam missus est, et saepe a S. officio, „quod vocant inquisitionis, examinatus, et a summis theologis con„uictus, modo quadraginta dies obtinuit, quibus deliberaret. Modo „promisit palinodiam, modo denuo suas nugas defendit, modo alios „quadraginta dies impetrauit. Sed tandem nihil egit aliud, nisi vt pon„tificem et inquisitionem deluderet. Fere igitur biennio postquam hinc „in inquisitionem deuenit, nupera die nona Februarii in supremi inquisi„tionis palatio, praesentibus illustrissimis cardinalibus S. officio inquisitio„nis, qui et senio et rerum vsu et theologiae iurisque scientia reliquis „praestant, et consultoribus theologis et seculari magistratu, Vrbis gu„bernatore, fuit Brunus ille in locum inquisitionis introductus, ibique ge„nubus flexis sententiam contra se pronuntiari audiit. Ea autem fuit „huiusmodi: narrata fuit eius vita, studia et dogmata, et qualem inqui„sitio diligentiam in conuertendo illo et fraterne adhibuerit, qualemque „ille pertinaciam et impietatem ostenderit. Inde eum degradarunt, vt „dicimus; prorsusque excommunicarunt, et seculari magistratui tradide„runt puniendum, rogantes, vt quam clementissime, et sine sanguinis „profusione puniretur. Haec cum ita essent peracta, nihil ille respondit „aliud, nisi minabundus: maiori forsan cum timore sententiam in me „dicitis, quam ego accipiam. Sic a lictoribus gubernatoris in carcerem „deductus ibique octiduo asseruatus fuit, si vel nunc errores suos reuo„care vellet. Sed frustra. Hodie igitur ad rogum siue pyram deductus est. „Cum saluatoris crucifixi imago ei iamiam morituro ostenderetur, toruo „eam vultu aspernatus est. Sicque vstulatus misere periit, renuntiaturus, „credo in reliquis illis, quos finxit mundis, quonam pacto homines blas„phemi et impii a Romanis tractari soleant.“ Haec Scioppius, Romae XVII Febr. anni cIↃIↃc, cuius narrationi velut fide dignae calculum adiecerunt, eamque repetiuerunt, IO. HENR. VRSINVS[b], THEOPHILVS SPIZELIVS[c], IO. TOLANDVS[d], IO. FR. BVDDEVS[e], IAC. FR. REIMMANNVS[f], M. VEISS. LA CROZE, P. NICERONIVS[g] aliique, qui tragicum vitae Bruni exitum enarrarunt. Aliter tamen visum aliis, dubitauit enim de fide Scioppii, qui Bruni inter eruditos Neapolitanos meminit NICODEMVS[h], quem sequitur P. BAYLE[i], HAYMIVS autem[k], qui libros raros inter Italos collegit, nescio, quo auctore, in effigie tantum crematum esse asserit. Nobis non satis caussae videtur suppetere, vt de re ipsa,

b) l. c. p. 5. ubi tamen falsum est die 9. Febr. Brunum fuisse extinctum.
c) De Atheismo.
d) l. supra cit.
e) Thes. de Atheismo c. 1. §. 24.
f) Hist. Atheismi Sect. III. c. 4. §. 16. p. 374.
g) l. c.
h) Addit. ad Toppii Biblioth. Neap. l. c.
i) l. c.
k) Notizia dei libri rari nella ling. Ital. p. 184.

eiusque certitudine historica dubitemus. Licet enim in haud paucis fidem Scioppii supra in dubium vocauerimus, hoc tamen loco, vbi de mortis Brunianae genere sermo est, illi deneganda haud est. Ea enim narrat, quae si facta haud fuissent, vel aliter gesta, reticuisset, nec incerto rumore scripsisset, cum probe praeuideret, haud exiguam Romanis inuidiam apud exteros ea conflatura esse; ideo autem ipso executionis die ad Rittershusium scripsit, vt famam rei insolentis, communemque Romanorum opinionem per vulgus, vt fatetur, sparsam, Lutheranum hominem fuisse combustum praeuerteret. Quamuis etiam ea quae narrando acceperat, perperam falseque ad Rittershusium perscripsit, vt supra demonstratum, in describendis tamen fatis vltimis Bruni errare vix potuit, cum ipse, vt scribit ad amicum, S. inquisitionis officio interfuisset, dum sententia contra eum lata est. Itaque hac ratione rem euenisse, omnino verum esse putamus. Neque enim haec, licet horrore plena, a consuetudine inquisitionis tum abhorrebant. Ast de vera mortis caussa paulo intricatior difficiliorque quaestio est. Et fuisse quidem Brunum velut apostatam, qui ex sacro ordine ad Lutheranos defecisset, diro mortis genere e viuis sublatum, omnes tum Romani credebant, id quod ipse fatetur Scioppius. Is autem meliora, vt ait, edoctus, cum sententiam latam caussasque condemnationis coram tribunali audiuisset, Rittershusium docet, eum blasphemiae caussa fuisse interemtum. Pollicem in eo premunt Scioppio, Vrsinus, Spizelius, Buddeus, Reimmannus, et qui omnium prolixissime et doctissime hanc caussam ornauit Cel. LA CROZE [l]; contrarium autem ingeniosa apologia tuitus est praestantissimus HEVMANNVS [m]; ille enim ob atheismi et impietatis culpam vltrices flammas Brunum pertulisse, hic ob desertum ordinem et defectionem ad Lutheranos sublatum, paradoxas autem opiniones tantum ad emolliendam horrendi supplicii inuidiam adductas esse contendit. Difficile autem est, in hac quaestione arbitri partes suscipere, et iudicium accuratum interponere, cum ad verisimilitudinis gradus et momenta probe ponderata res omnis redeat, id quod haud raro a diuersis lectoribus diuerso animo et effectu solet institui. Dicemus nos sententiam nostram, eiusque rationes ita explicabimus, vt integrum sit lectori, quas certiores putat, partes sequi. Duo autem in hac quaestione enodanda probe distinguenda sunt, quae inter se confusa disceptationem virorum doctorum fecere ambiguam et incertam, scilicet, vtrum Brunus atheismum incrustauerit, et impiis atque blasphemis doctrinis religionem naturalem et reuelatam euerterit? et tum, vtrum ob haec atheismi et impietatis vestigia Brunus flammis addictus sit [n]? et annon illis in speciem modo adductis, vera caussa fuerit apostasia ordinis? Et prius quidem momentum accuratius expendendi occasionem nobis commodiorem subministrabit sequens tractatio: ad posterius autem, si Scioppii fide standum

l) l. c. m) l. c. Cui exemplo praeiuit MOSHEMIVS l. supra laudato. n) Conf. LEIBNIZ. Epp. Vol. IV. p. 37.

dum eſt, omnino ita reſpondendum eſt, blaſphemiam commouiſſe patres inquiſitionis officio praefectos, vt igne vindice hoc ſcandalum tollerent. Aſt ſuſpectum valde Scioppium eſſe, quod ita inuidiam ſaeuitiae declinare et a Romanis ſuis auertere voluerit, cum omnium, ipſo tatente, conſenſu traderetur, Brunum ob deſertum monaſterium eccleſiamque Romanam in cineres fuiſſe redactum, ſupra iam haud contemnendis rationibus euicimus, et ipſa epiſtolae Scioppianae lectio ſatis ſuperque ſuadet. Fatemur autem, circumſtantiis omnibus probe ponderatis, eam, quam tam ſtudioſe a Romanis amolirt ſatagit Scioppius, ſententiam videri nobis vero longe ſimiliorem, et ipſum Scioppii ſtudium ſupplicii Bruni excuſandi pingendique malam cauſſam prodere, et innuere, dicis modo cauſſa heterodoxas aſſertiones ab inquiſitione fuiſſe adductas. Quamuis enim paradoxa dogmata in coetu Romanenſium, iſto potiſſimum tempore, aequis auribus audita non ſemper ſint, et interdum ab inquiſitionis officio cenſuram aliquam meruerint, vix tamen exemplum oſtendi poteſt, eorum aſſertores, immo atheiſmi haud obſcuros patronos capite plexos fuiſſe, modo eccleſiae auctoritati caput ſubmittere, et iudicio eius ſe ſuasque opiniones tradere non recuſauerint. Cuius exempla qui poſtulat, eum recolere memoria illa iubemus, quae de Pomponatio, Portio, Cremonino Caeſalpino aliisque in media Italia impietatis ſemina ſpargentibus ſuo loco diximus. Poſito itaque, de quo tamen adhuc diſputandum eſt, Brunum mundis ſuis innumerabilibus aliisque opinionibus a communi ſcholarum et eccleſiae decretis diſſonantibus, in ipſam religionem Chriſtianam et naturalem iniurium fuiſſe, non tamen nobis perſuadere poſſumus, tam feralem in eum ſententiam pronunciaturos fuiſſe ſacri tribunalis iudices, ipſo Minoë et Rhadamanto ſeueriores, ſi in gremio Romanae eccleſiae manſiſſet, et illi obſequium detuliſſet, opiniones ſuas eius cenſurae iudicioque ſubmittendo. Aſt deſertores ſacrorum ordinum et ad haereticos quos vocant delapſos mortis poena haud raro fuiſſe affectos, praetextum autem et colorem ab impietate et blaſphemia fuiſſe petitum, tot exemplis probat inquiſitionis hiſtoria, vt ad vnum LIMBORCHIVM [°] prouocare liceat, ſi haec omnia iuſtis rationibus ſuffulta exemplisque illuſtrata veriſimillima eſſe pronuntiandum ſit.

§. X. Bruniani ingenii characterem qui deſiderauerit cognoſcere, illi ſcripta viri ſingulari prorſus indole praediti legenda ſunt: vnum autem cum cura, et quam imprimis poſtulat, attentione lectum, ſatis ſuperque docebit, quam mira animi conditione et ingenii ſingulari natura ab aliis differat. Prima autem, quae in eo vigebat, imaginationis vis fuit, adeo effuſa et extra orbitam rapta, vt niſi nos omnia fallant, vix ſimile vagantis per innumeras easque mire inter ſe connexas complicatasque imagines ingenii exemplum inuenire liceat. Hinc ad concipienda ſibi animi ἴδωλα, conceptusque miros, inſolentes, abſtruſos, et pauciſſimis, ex iis praeſertim *Character ingenii Bruniani.*

°) In Hiſtoria Inquiſitionis.

fertim, qui adaequatas et claras ideas fectantur, comprehenfibiles adeo pronus eft, vt his obruere lectorem, et innumeris imagunculis replere, quam ordine fingula et fimpliciter enumerare, malit. Hoc non in carminibus modo prodidit, in quibus incredibilis quaedam imaginationis licentia et lafciuientis ingenii fertilitas latet, fed in iis quoque, quae dicendi genere non adftricto fcripfit, vbique ea occurrunt, adeo vt de abftractiffimis metaphyfices notionibus miras vbique imagines feminet. Immo in ipfis eius orationibus notionum confufarum et ex hac fertilitate fua quafi mole obrutarum exempla mirumque chaos vocum nihil certi fignificantium, fed mentis ideas confundentium deprehenduntur. Cuius fi quis exemplum illuftre valdeque memorabile cupiat, quo dictis fides concilietur, eum epilogum *Orationis valedictoriae* legere iubemus, miraturum, quo ruat oratoris enthufiafmo quodam correpti, ingeniique emoti furor et infana affectio. Et hinc cauffa deriuanda eft, cur Lullianae arti tantum Brunus pretium ftatuerit, quantum vix alius, curque aliquot libellis, *de fpecierum fcrutinio; de progreffu et lampade venatoria Logicorum; de artificio perorandi; de imaginum, fignorum, et idearum compofitione;* aliisque fupra iam ex parte adductis de ifta arte merere conatus fit. Non detinebimus Lectorem iftis nugis, curiofum earum ad MORHOFIVM p) remittentes, fed verba modo Bruni adducimus, quibus quantus in ea arte Lulliftica vel Nulliftica potius, vir fuerit, ipfe, ne nefciremus, prodidit. Scribit enim q): *Nobis ita fucceffiffe praefumimus, vt quicquid ab antiquioribus hac de re fuit confideratum, praeceptum et ordinatum, non fit conueniens pars inuentionis noftrae, quae eft inuentio fupra modum praegnans, cui appropriatus eft liber magnae clauis. Nobis enim datum eft, illam inueniffe et perfeciffe, nec locis materialibus (verificatis, feu per fenfus exteriores) vltra non indiguimus, nec ordini locorum memorandorum ordinem adftrinximus, fed puro phantafiae architecto innixi ordini rerum memorandarum locorum ordinem adligauimus.* Facile largimur Bruno hanc gloriam, neminem veterum vel recentiorum adeo infaniuiffe, qui vna *Logicae venatoriae* lectione conuicti fcimus, quanto furore imaginationis fomnia in ifta arte fequatur, et ad naufeam vsque depingat. Nimia autem imaginationis extra orbitam vagantis licentia, fupprimi iudicandi vim, et haud raro, quo plus eft ingenii, eo minus effe iudicii, nemo ignorat, qui humanae mentis vires atque operationes intelligit, et hiftoria intellectus humani innumeris exemplis comprobat, Bruni autem omnium manifeftiffime demonftrat. Defideratur enim vbique fere in huius philofophi meditationibus fcripto comprehenfis illa iudicandi acies, quae ingenii commenta a veritatibus folidis diftinguit, innexus fyftematum penetrat, rationibus verifimilitudine decipientibus cauffas veras, et ad rerum naturam indolemque pertinentes opponit, ac quid

p) l. c. T. I. pag. 371. Conf. BAYLE l. c. not. C.

q) De vmbris idearum, apud MORHOF. l. c. p. 270.

quid distent aera lupinis, et paralogismus a vero ratiocinio, differat, intelligit. Id quod curiosus et ad caussas et rationes propositionum a Bruno adductas attentus Lector facile intelliget: nam et ipsae, quas haud raro assertum it, doctrinae absurdae sunt et ratione carentes, et definitiones ineptae, mancae, superficiariae, solisque imaginationis conceptibus nonnullis sine fundamento inaedificatae, et modus ratiocinandi confusus, maleque cohaerens, et tota argumenti philosophici tractatio, obscura, mirisque anfractibus ita ambigua, vt quae eius mens sit, quid de eius assertis statuendum Lector haereat maxime ambiguus. Quam rem vt palpandam Lectori exhibeamus, eum in magna, quae passim regnat scriptorum Bruni raritate, illa modo compendio φιλοσοφουμένων infelicis philosophi legere iubemus, quae industriae acutissimi HEVMANNI [r] excerpta debemus. Ea enim, licet minimam eorum partem, eamque fere tolerabiliorem, constituant, ita tamen comparata sunt, vt dicta euidenter confirment. Quae cum ita se habeant, recte illi pronuntiasse censendi sunt, qui Bruno inter ingenia phantastica et enthusiastica, quae vocant, locum haud vltimum assignant, eumque audacia magis statuendi, et imaginationis fertilitate, quam inuentione iudicii et veritatis erutae felicitate in historia philosophica memorabilem esse pronuntiant.

§. XI. Quamuis autem haec ita se habere, et virtutem philosophi magni primariam denegandam esse Bruno ex his consequatur, non tamen putandum est, nihil veri vidisse Brunum, nec veritatem vllam detexisse. *Brunus veritates quasdam detexit.* Cum enim maxima philosophandi cogitandique libertate vteretur, lectione autem in veterum philosophorum scriptis esset satis exercitatus, et mathematicarum insuper scientiarum adminiculis suffultus, multa vidit, vbi a paroxysmo ineptientis imaginationis paulo liberior effulsit, animus, quae haud vna ratione probari possunt debentque, et nostrorum temporum felicitas velut insignes veritates demonstrauit. Eam enim ingeniorum paradoxorum naturam esse, vt inter mille luxuriantis imaginationis naenias interdum incognitas easque praestantissimas veritates eruant, aurumque interdum ex stercore producant, non ignorant, qui ingeniorum historiam callent. Dari huius rei exempla haud pauca ex scriptis Bruni possent, si id ageremus, vt specialem Bruni historiam scriberemus, facile vero Lector ex iis, quae diligentiae virorum doctissimorum debemus, qui Bruni historiam tetigerunt, eius rei exempla petere poterit, etiamsi libris Bruni destitutus. Illud autem non praetereundum, Brunum multa vidisse, quae recentiores philosophi, nescio an forte fortuna, an luminibus Brunianis vsi, velut praestantissimas veritates detexerunt, asseruerunt que. Inter quos imprimis Cartesium esse, qui, quod in multis Bruni vitulo arauerit, pridem obseruatum P. D. HVETIO [s], G. G. LEIBNIZIO [ss], MORHOFIO,

r) Locis citatis.
s) Censf. Philos. Cartes. c 8.
ss) Leibniziana p. 145.

HOFIO [t], CROSAEO [u], IORDANO [x] aliisque, qui, ne nimii simus, ipsi consulendi sunt. Nos vt dictis fidem faciamus, ad duo eius rei prouocamus specimina, quorum alterum vortices Cartesii sunt, et globi illi in infinito aëre circum centra sua acti, aliaeque physicae Cartesianae hypotheses, alterum dubitatio ad philosophiae principia vel initia potius reuocata. Vtrumque caput passim probatum Bruno, qui tamen prius a Democrito posterius ab Academia accepit. Nec negat Brunus, se veterem philosophiam resuscitauisse, canens [y]:

Vsus, principiumque erimus, quando sapientum
Dogmata priscorum priscis clarissima verbis
E fundo eruimus tenebrarum - - -

Neque cum Cartesio tantum Bruno in quibusdam, quae ille pro nouis venditauit, conuenit, sed alios quoque philosophos nonnulla noua aut debere Bruno, aut cum eo saltem inscios facere recte obseruatum illustri IORDANO [z], qui Gassendum et Leibnizium huc aduocat. Et illum quidem in describenda atomorum natura, si non Bruni vitulo arare, id quod haud facile quis dixerit, cum eo tamen conspirare, ex illis intelligitur, quae de atomis in libro *de Minimo* [a] passim differit. Illustrem Leibnizium autem, quem Bruni libros legisse constat [b], nonnulla vel ab eo recepisse, vel illi saltem aequalia tradidisse, exemplis facile probari potest. Vidit enim et asseruit ante Leibnizium Brunus non esse possibile, in specie vlla duo omnino concordantia vel aequalia indiuidua comperire [c]; mundi partes, et quae in eo sunt, ad vniuersi perfectionem conducere [d], malum esse nihil, quod non alicubi sit bonum, optima omnia, quae a natura gubernantur [e], Dei voluntatem esse necessitatem, neque tamen eam libertati praeiudicare, velle enim immutabilem substantiam immutabiliter, sed non aliena sed propria voluntate, adeoque id ipsam libertatem esse [f], et similia, quae magno acumine postea ornauit vir summus. Ex quibus constat, inter plurimas ineptias, vt solet accidere ingeniis paradoxis, interdum praestantissimas veritates vidisse Brunum, quae satis euincunt, pulcherrime de philosophia mereri potuisse, si sobrie magis philosophari, quam somniis imaginationis pasci voluisset. Maxime vero in doctrina de systemate mundi veritates hodie magnis viris probatas asseruit, et partim ex schola Pythagorae, cui amplissime fauebat, partim ex disciplina Copernici, cui plurimum tribuebat [g], hausit, nonnullas impetu quodam ingenii et casu detexit. Inter quas imprimis commendat, qui *Scripturam Coperni-*

t) l. c. T. II. L. I. c. 15. §. 6. p. 111.
u) l. c. p. 320.
x) l. c p. 10 add. Act. erud. 1682. p. 187. BAYLE Dict. l. c.
y) De Minimo c. 1. v. 150. p. 6.
z) loc. cit.
a) p. 10.
b) Epist. Vol. III.
c) De Minimo p. 71.
d) Ib. p. 132.
e) Ibid. p. 133.
f) Metaph. p. 9.
g) De Vniuerso L. III. c. 9. Act. phil. Vol. I. p. 881. Errat itaque MORHOFIVS T. I. p. 875 qui Brunum Copernico priorem istas veritates vidisse, hunc autem prius publicauisse putat. Obiit enim Copernicus cum in cunis adhuc vagiret Brunus.

pernizantem edidit Io. IACOBVS ZIMMERMANNVS, quod ſtatuerit, duorum generum ſtellas eſſe, ſoles immobiles et terras mobiles; mundos reliquarum planetarum noſtro eſſe ſubſtantia ſimiles; terram non minus lunae lumen aliquod tribuere, quam lunam terrae; habere ſua centra ſuosque vortices et ſoles, et quae circa illos voluantur planetarum globos; addi his poſſunt alia, tellurem in planetam mutandam [h]; cometas eſſe planetas, proprio circulo gaudentes [i], tellurem non ſeruare regularem illam ſphaericitatem exacte [k], et quae alia ſunt, recentiſſimis virorum praeſtantiſſimorum obſeruationibus pluribus probata, quae ſatis produnt, nec diſciplinam Bruno defuiſſe, nec felicitatem inueniendi, ſi nugari noluiſſet. Aſt ſuppreſſit has virtutes, ſcintillasque iſtas extinxit, vanitas hominis, et Pythagorica deliria ſectantis et imaginationi habenas prorſus laxantis, vnde tot abſurda et a ſanioris iudicii calculo prorſus deſtituta in eius ſcriptis occurrunt, qualia ſunt: periodicus rerum omnium recurſus, et circulus, quem et anima in reuolutione ſua ſubit [l], metempſychoſis more Pythagorico aſſerta, intelligentia ſiue anima rebus omnibus indita cum actu cognitionis, vnde res omnes, etiam minimae ſenſum et cognitionem habent, numeros, figuras et nomina naturam rebus inſcribendo [m]; earum eſſentiam inſculpſiſſe, hisque numeris rite intellectis Pythagoram, Zoroaſtrem, Apollonium Tyaneum, Hermetem miracula patrauiſſe [n]; numerorum nominumque mutatione, mutari poſſe hominum ſtatum et conditionem [o]; fata hominis eius manibus eſſe inſcripta, immenſitatem Dei neceſſario requirere vt ſint infiniti mundi [p]; quia in Deo idem ſit, poſſe et eſſe, ideo omnia quoque eſſe, quae ille poteſt [q], eſſe ſibi genium propoſitionibus obſcuris remurmurantem, eſſe in ſole quoque animantia hominibus praeſtantiora, quae, vt ignis, nutriantur, eſſe [r] naturam numen [s], hancque Deum in rebus credendam et nominitandam; nullum eſſe lapidem ſine anima, eiusque virtutes per ſomnia, affectuum commotiones, et repreſſiones ſe eſſe expertum [t], cui hypotheſi inſulſas fabulas de ſpectris, lemuribus, incolisque variis elementorum inaedificat. Qualia multa cum in ſcriptis Bruni paſſim occurrant, ſatis produnt, eum cum ratione inſaniuiſſe.

§. XII. Ex hac ingenii Bruni affectione ſequitur, ineluctabilem obſcuritatem et confuſionem in eius philoſophematis regnare debere. Id ipſa ſcriptorum eius lectio adeo euidenter comprobat, vt P. BAYLE [u], qui acumine vtebatur inſolito, et haud raro in abſtruſos ſcriptorum ſenſus mira felicitate penetrabat, faſſus ſit, praecipuas eius doctrinas, millies

Obſcuritas et confuſio in ſcriptis Bruni regnans.

h) De Min. p. 65.
i) De Vniu. L. VI. c. 20. p. 564.
k) Ibid. L. IV. c. 17. p. 441.
l) De Minimo p. 13. 21.
m) Metaphyſ. p. 102.
n) De Numero c. 1. p. 10.
o) Ibid. c. 6. p. 93.
p) De vniuerſo L. I. c. 6. p. 173.
q) Ib. c. 10. p. 341.
r) Ibid. L. IV. c. 7. p. 379.
s) Ibid. c. 10. p. 492.
t) p. 500.
u) loc. cit.

lies obſcuriores eſſe omnibus iis, quae dixere ſectatores Thomae Scotique, nos certe obſcuriorem vnquam philoſophum non deprehendiſſe, et vacuos haud raro ab eius lectione, licet cum attentione repetita receſſiſſe, ſponte fatemur. Cauſſas autem tantae obſcuritatis nemo diu quaeſiuerit, qui ingenii eius characterem ſupra delineatum probe conſiderat. Ita enim cum eo comparatum erat, vt inter innumeras, quas ſibi fingebat, ideas et notiones miris plexibus inter ſe complicatas, diſtinguere, et ſuis quasque locis ponere haud poſſet. His confuſis inter ſe animi conceptibus cum inuſitata ſigna et imagines tribueret, dici non poteſt, quam obſcurus et nihil ſignificans euaſerit. Acceſſit dictio poëtica, in qua Lucretium imitando antiquas voces affectabat, ipſas grammaticae regulas autem ſtudio haud raro negligebat, idque et licitum ſibi eſſe, et nouae philoſophiae ſuae haud parum decoris afferre contendebat [v]. Quibus cum iungeret ſententias, notionesque nouas, inauditas, hasque miris praeciſionibus metaphyſicis formatas, at inſolentibus imaginibus veſtitas, ſaepius autem ad furorem vsque artis poëticae licentia vteretur, fieri aliter non potuit, quam vt Heraclito fieret obſcurior. Accidere haec Bruno non temperamenti tantum vitio, ſed et affectata, vt maior in obſcuris videretur, et myſteria vendere crederetur diligentia. Canit enim:

- - Non haec fercula vulgo
Porrigimus, porro hinc ad malos commoda, genti
Inſtituenda damus, quae non intelligat ipſa
Omnia. - - - -

Ita vero dum latebras quaerit, et velo ſe tegit, Pythagoreos, vt videtur, imitatus, ne tanta myſteria vulgo pateſcerent; philoſophorum γνησίων numero ſe ipſum expungit. Nec ita Dauus fuit Brunus, vt non ipſe intelligeret, verborum proprietatem et claritatem a philoſopho requiri; ſcribit enim [w]: *Si quiſpiam ab hoc philoſophiae non populari genere verborum cum proprietate ſimplicitatem tentauerit excludere, magis parricidii et ſacrilegii reus eſto, quam ſi Deorum ſacroſanctas imagines profanauerit.*

Bruni ſpiritus contradictorius.

Obſcuritati Bruni iungi poteſt debetque ſpiritus, quem fouit, contradictorius, quo non vni tantum Ariſtotelis ſcholae, ſed omnibus omnino

v) En quaeſo eius verba, de Minim. exiſt. L. I. c. 1. v 128 ſeqq. p. 5 ſeq.
Nec ſciolus quisquam e cataclyſmo grammaticorum
Per quos obuerſum eſt ſophiae genus omne, putetur
Dignus, qui accedat, titulo quocunque ſuperbus
Vt te vel doceat, vel de iſtis iudicet expers
Luminis. Ac ſtultus quaedam minus eſſe Latine
Inſultet dicta, vt et rebus deroget alte
Deſcriptis, ſed verba putet vocesque Deorum
Aptata bis numeris quodrantia ſenſibus hiſce
Quamlibet inuitus, ſiquidem ſua pondera dictis
Senſa dabunt noſtris vbi linor ſuppeditatus
Ceſſerit; incipietque nouae comprendier artes
Quid claudant, et quid promant: tunc vi meritorum
Multa renaſcentur, quae iam cecidere cadentque
Quae fuerant in honore vocabula nam volet vſus
Vſus principiumque erimus, quando ſapientum
Dogmata priſcorum priſcis clariſſima verbis
Effundo eruimus tenebrarum, pro nouitate
Si ſit opus rerum quocunque e fonte trahantur
Commodius, vocum authores erimusque nouarum,
Grammatici verbis at nobis verba miniſtrent,
Ii obſeruent vſum, quem nos indicimus olliis.
Nec genus inſipiens temerata mente proteruum
Confundat ſpecies, turbet genus omne, vt vbique
Artes in crepidam retrahantur grammaticalem.

w) De Minimo L. I. c. 1. ad v. 152. p. 8.

omnino philosophis se opposuit. Testem damus inscriptionem articulorum, quos ad disputandum Parisiis proposuit, quam heic repetimus: *Articuli de natura et mundo, a Nolano in principibus Europae academiis propositi, quos Ioannes Hennequinus, nobilis Parisiensis, sub eiusdem felicibus auspiciis contra VVLGARIS ET CVIVSCVNQVE ADVERSARIAE PHILOSOPHIAE professores triduo Pentecostes in vniuersitate Parisiorum defendendos euulgauit, breuibus adiectis rationibus* [x]. Talis cum esset, hocque sibi constitutum haberet, vt omnibus contradiceret, non potuit non, vbi vera, clara, certa deerant, falsa, obscura, ambigua afferre, eaque vt pingeret, anfractuoso et tenebris abscondito probandi genere vti. Ex quibus omnibus, quem inter philosophos locum Brunus occupet, Lector, nobis non monentibus, intelligit. Et meruit quidem in eo laudem Brunus, quod sectariam philosophiam maximo odio sit prosecutus, probe enim intelligebat, verae eam sapientiae e diametro esse contrariam, et obstacula philosophanti haud pauca obiicere; de qua re mentem ita suam declarat [y]:

Nam vos, o Musae, quacumque ex parte venitis
Appositae, excipiet gratas sophiae genus altum
Quamlibet eque schedis Cumanae verba Sibyllae,
Euandrique rogis referantur, cuncta probantor.

Quae non ad antiquata modo et reprobata a grammaticis verba pertinent, sed ad philosophiam quoque ipsam, de qua in antecedentibus dixerat:

\- - - - *quando sapientum*
Dogmata priscorum priscis clarissima verbis
E fundo eruimus tenebrarum - - -

Et hoc quidem respectu ferri excusarique posset, quod omnibus philosophis, qui tunc sectarii erant, se opposuerit. Neque magnopere improbari potest, quod eos philosophos detestatus sit, qui panis lucrandi caussa philosophantur [z], quamuis ipse inopia pressus πρὸς ἄλφιτα philosophatus sit; obstare enim mercenariam diligentiam philosophiae eclecticae, et haud pauca impedimenta obiicere, experientia multoties docuit. Immo nec in eo peccasse censendus est, quod Aristotelem vbique impugnauerit: licet enim in eo modum excesserit, quod philosophorum stupidissimum Aristotelem appellet [a], fatendum tamen, in nullo minus argumento placere posse Aristotelem, quam in eo, quod sibi tractandum nouisque hypothesibus illustrandum sumserat Brunus, nempe physico. Hinc non modo Parisiis, vti dictum, eum publice oppugnauit, sed et passim in carminibus suis calamum in eum strinxit, et scholam Peripateticam mire exagitauit, multisque rationibus adortus est, vt variis speciminibus in eius

 scri-

x) NICODEMI, BAYLE, ll. cc.
y) De Min. L. I. c. 1, v. 152 seq. p. 6.
z) De Immenso p. 145. conf. IORDAN, l. c. p. 25.
a) De Minimo p. 49.

ſcriptis conſtat. Immo quod mireris, inter medios Ariſtotelis, duce Philippo, ſectatores Wittebergae recentiores philoſophos magno cum Lycei contemtu Ariſtoteli praefert, et *Albertum M.* ait [b], *ipſo principe Ariſtotele, cui indigniſſime, vtpote cucullatus, pro temporis illius ratione fuerit addictus, numeris multis fuiſſe ſuperiorem, Copernicum plus intellexiſſe in duobus capitibus, quam Ariſtotelem et omnes Peripateticos in vniuerſa eorum naturali contemplatione; Palingenii quingenta carmina praeſtare Atticiſmo et Romaniſmo omnium, qui ſub vexillo Peripatetico comtius loquendo et ſtultiſſime ſentiendo militarint.* Et in his quidem omnibus laudandus magis, quam vituperandus Brunus eſt. Nec deneganda quoque ei laus eſt, quod in mathematicis diſciplinis non proletarie verſatus fuerit, earumque adminiculo haud pauca viderit in naturali doctrina, quae veritati propiora ſunt [c]. Aſt his tamen omnibus non obſtantibus et intellectus et voluntatis virtutibus deſtituebatur, quae ad emendandam philoſophiam requiruntur. Quanquam enim animo regebatur magno, excelſo, errorum contemtore, et imperterrito in ſubiugandis praeiudiciis, nec ab eruditione erat imparatus, iudicii tamen acumine deſtitutus, vt ſupra probatum, totumque imaginationis deliriis ſe permittens, veram viam inuenire non potuit. Male itaque fecit, quod eas diſciplinas attigerit, quae iudicio facem non praeferente, feliciter abſolui nequeunt, qualis eſt metaphyſica, quam, melius ſibi conſuluiſſet Brunus, ſi intactam praetermiſiſſet: Porro improbi laboris patientiam Bruno defuiſſe, eumque ingenio fidentem extemporali tantum diligentia in ſcriptis ſuis concinnandis fuiſſe verſatum, et ſupina metri negligentia prodit, et fatetur, qui eius metaphyſicam edidit, Raphaël Egelinus, licet id in laudibus eius ponat: eam enim, refert [d], dictaſſe Brunum *ſtantem pede in vno; tam rapido*, ita hanc incuriam extollit, *fuit ingenio et tanta vi mentis!* Quod an mentis poſt ſerio et diu examinatas rerum circumſtantias pronunciantis et attente philoſophantis acumen prodat, Lectoris arbitrio definiendum relinquimus, certi, multa paradoxa, monſtroſa et inepta in ipſo partu ſuffocaturum fuiſſe Brunum, ſi lente philoſophando feſtinare, quam nimium properando coecos catulos parere maluiſſet.

Philoſophia Bruni qualis generis ſit?

§. XIII. Ex his, vero, quae diximus, iudicandum eſt, vtrum inter reformatores reſtauratoreſque philoſophiae Bruno locus dandus ſit, vel, an, quod nonnulli faciant [e], philoſophiae Democriteo-Epicureae reſtauratoribus ſit adiiciendus? Et verum quidem eſt, Brunum atomorum hypotheſin, mundos infinitos vorticeſque globorum coeleſtium hisque ſimilia a Democrito et Epicuro mutuo accepiſſe. Aſt ſenſu longe alio et diuer-

b) In Orat. valedict. §. 10. Act. phil. Vol. II. p. 425.

c) Inuenies autem in his quoque ingenii prurientis, et affectatae nouitatis fundamento carentis naeuos,

d) Conf. Act. philoſ. Vol. III. p. 425.

e) Cel. GENTZKE Hiſt. phil. S. III. c. 2. p. 154. reprehendente BVDDEO Annot. ad hiſt. phil. c. 6. §. 3. p. 377.

diuerſo atomis in natura rerum ſecundum Brunum vſus eſt, quam eas adhibere ſolebat ſchola Epicuri. Quod vt luculento ſpecimine probemus, en duas de atomis aſſertiones Bruni: *Nobis*, inquit [f], *vacuum ſimpliciter cum atomis non ſufficit, certam quippe oportet eſſe materiam, qua conglutinentur.* Qua materia, vt recte doctiſſimo CROSAEO [g] viſum, intelligit mentem ſiue animam mundi per omnia fuſam, de qua carmen de Minimo ita auſpicatur:

Vt mens naturae ſubiectis inſita rebus
Momentis graduanda ſuis deprŏmit, et aptis
Ordinibus conſtans, numeris diſcriminat alte;

Altera illa eſt, qua ſenſum et cognitionem adeoque et vitam atque motus principium atomis ſiue minimis tribuit [g]: quae cum Epicuri ſyſtemate conſtare non poſſe, ex comparatione vtriusque clariſſime intelligitur. Doctiſſimus CROSAEVS autem, qui diligenter et attente in Bruni ſcriptis verſatus eſt, et probe viderat, ab Epicuro et Democrito eum haud raro recedere, in eam ſententiam conceſſit [h], eſſe eius philoſophiam naturalem, nihil aliud, quam ſyſtema phyſicum Epicuri Pythagoreiſmo incruſtatum. Quod an commode dici poſſit, valde dubii haeremus, eo quod Epicureum ſyſtema quam primum atomis et vacuo tertium aliquod principium additur, totum neruo ſuo diſſolutum concidit et euaneſcit. Accedit quod, monente ipſo viro ſummo, atomi Bruni alterius naturae ſint, quam Epicuri; nempe rotundae, et terminis ſuis quas partes eſſe non vult, ſeſe mutuo contingentes, quam hypotheſin latiſſime proſequitur in libro *de Contemplatione ex minimo.* Vnde ſi veteri cuidam ſectae adſcribendus eſſet Brunus, Semipythagoreus rectius diceretur, quos conſtat, ipſas quoque atomos rotundas poſuiſſe, aſt aliud quoque ad eas regendas, formandas vniendas principium adhibuiſſe. Ipſe ſane Brunus in haud paucis Pythagorea philoſophemata ſecutus eſt, qualia ſunt [i]:

Non audita Samii ſacra verba parentis;
An non ipſa fluens vario cum tempore raptim
Continuo mutata venit de partibus vltro,
Adſcitis nouiter, primis abeuntibus moles?
Nunquid materies eadem tua corporis eſt nunc
Partibus ac toto qualis paulo adfuit ante?

Hanc enim hypotheſin: cuncta fluere, nec hodie eſſe, quod heri fuit, quodcunque materiae debetur, Pythagoreos tradidiſſe, et ab iis Heraclitum accepiſſe, ex illis, quae *Tomo primo* [k] dicta ſunt, notum eſt. Ipſa quoque de monade doctrina, et dogma de mundi ſyſtemate ſolem centrum

 habente

f) De Minimi exiſt. c. 2. p. 10.
g) Act. phil Vol. II. l. c.
g) De Minimo L. III. p. 102. Act. phil. l. c. p. 796.
h) loc. cit.
i) De Numero c. 2. p. 24.
k) p. 1074 ſeqq. 1113. 1135.

habente, Pythagorea sunt. Ast ab hac quoque schola in haud paucis secessit, id quod vna de mundis innumerabilibus hypothesis, deamata Bruno Venus, probat. Pythagoreae scholae enim mundus tantum vnus est, extra coelum autem infinitum; et extra mundum inane est, in quod et ex quo mundus respiret [l]. Quod ex Pythagoreorum schola in suum systema Zeno Cittieus quoque transtulit. Alia, ne nimii simus, non cumulamus. Rectius itaque ad eclecticae philosophiae restauratores, at parum felices, Brunum referendum esse putamus. Certe id ipse voluit, scribit enim [m]:

- - - Inspirato mihi vero vnde elementa
Vt sophiae species longum suppressa per aeuum
Emicet atque aegras vultu reuocata sereno
Soletur mentes errorumque excrucíantes
Discutiat nebulas.

Quem philosophiae scopum si recte attigisset Brunus, gloria illi primum restitutae philosophiae eclecticae omnino esset tribuenda. Verum enim vero obstabant infelici philosopho iudicii paupertas, imaginationis lasciuia, et ineptus mos consarcinandi veterum hypotheses, vt nouam philosophiam effingeret, quae inde monstrum magis, quam aptum et rationale systema prodiit. Nempe systemate atomistico veterum, potissimum scholae Italicae, cum systemate emanatiuo coniuncto, vsurus, cum videret Pythagoreos vtrumque etiam sequi, et nouum tamen dare vellet, eiusmodi φιλοσοφέμενα dedit, quae, dum noua affectat, partim obscura, incerta et nihil significantia sunt, partim intolerabilia, absurda, et si verum dicendum, interdum impia: quamquam iniuriam Bruno facere eos, ex dicendis patebit, qui Spinozismi eum reum faciunt.

Scripta Bruni.

§. XIV. Scripsit plurima Brunus, quem extemporali facultate scribendi fuisse vsum modo monuimus. Ipse ad multos libros suos prouocat, quorum tamen haud exigua pars, dubitamus, an lucem viderit? nonnullos enim affectos non perfecisse ex dedicatione libri *de Minimo* intelligitur. Eorum, qui lucem viderunt, nobisque innotuerunt indicem hoc loco dabimus, quoniam sunt rarissimi [n]. Ita vero, si fides titulorum inscriptionibus, iuxta temporum seriem prodierunt. I. *La cena de le Cineri descritta in cinque dialoghi* cIↃIↃLXXX. II. *De vmbris idearum*, Paris LXXXII. III. *Ars Memoriae*, Paris cIↃIↃLXXXII. *Il Candelago Comedia*, Paris cIↃIↃLXXXII. IV. *Cantus Circaeus ad memoriae praxin ordinatus*, Paris LXXXIII. V. *De la causa, principio et vno*, Ven. cIↃIↃLXXXIV. VI. *De l' infinito, vniuerso et mondi.* Ven. cIↃIↃLXXXIV. VII. Eodem anno prodiisse apud Parisios dicitur: *Spaccio della bestia triomfante.* VIII. *Cabala del cavallo Pegaseo con' l' aggiunte*

l) Arist. Phys. L. III. c. 4. Plvt. de Plac. phil. L. II. c. 9.

m) De Inuent. minimi c. 1. p. 97.

n) Conf. Cl. Vogt. Cat. Libr. rar. p. 139.

aggiunte dell' asino Cillenico, Par. cIɔIɔLXXXV. IX. *De gli heroici furori*, Par. cIɔIɔLXXXV. X. *De progressu et lampade venatoria logicorum*, cIɔIɔLXXXVII. XI. *Acrotismus*, *siue rationes articulorum physicorum aduersus Aristotelicos*, Witteb. cIɔIɔLXXXVIII. XII. *Oratio valedictoria habita ad amplissimos et clarissimos professores atque auditores in academia Wittebergensi* anno cIɔIɔLXXXVIII. XIII. *De specierum scrutinio et lampade combinatoria R. Lulli*, Prag. cIɔIɔLXXXVIII, recusa Argentorati cIɔIɔCLI. cum Lullii operibus. XIV. *Oratio consolatoria habita in illustri celeberrimaque academia Iulia in fine solennissimarum exequiarum illustrissimi et potentissimi principis Iulii, Ducis Brunsuicensium* I. Iulii cIɔIɔLXXXIX Helmstadii. XV. *De triplici minimo et mensura*, Francofurti cIɔIɔXCI. XVI. *De Monade numero et figura, consequens quinque de minimo, magno et mensura, item de innumerabilibus, immenso et infigurabili, seu de vniuerso et mundis libri octo*, Francofurti cIɔIɔXCI. libris constat duobus diuersis, sed vna paginarum serie continuatis [o] XVII. *De imaginum, signorum et idearum compositione*, Francof. cIɔIɔXCI. XVIII. *Summa terminorum metaphysicorum ad capessendum logicae et philosophiae studium ex Iordani Bruni Nolani entis descensu MSc. excerpta, nunc primum luci commissa a* RAPHAELE EGLINO, *Iconio Tigurino*, Tig. cIɔIɔXCV. Prodiit hic libellus ex praelectionibus Bruni Wittebergae cIɔIɔLXXXVII. habitis XIX. *Artificium perorandi*, *edente* ALSTEDIO, Francof. cIɔIɔCXII. Haec Bruni scripta nobis innotuerunt, quorundam copiam fecit vel HEVMANNVS, qui et rariorum recensionem exhibuit. Ipse Brunus libros suos laudat, *de sigillo sigillorum* [p], *de imaginibus*, *de principiis rerum*, *de sphaera*, *de physica magia*, et his similes, forte nunquam editos, sed aut cogitationibus tantum destinatos, aut affectos. Non sine attentione autem hoc loco dimittendum est, annos editionum interdum sublestae fidei esse, immo nec locum editionis verum semper exprimi. Namque *Coenam cinerum* editionis anni cIɔIɔLXXX frustra in catalogis praestantissimarum bibliothecarum se quaesiuisse notat doctissimus VOGTIVS [q] et NIC. FRANC. HAYM *in Notitia librorum rariorum Italica lingua scriptorum*, Parisiensem anni cIɔIɔLXXXIV nominat: ex quo, si addatur, quod supra monuimus, ante annum cIɔIɔLXXXIV ex Italia Brunum non discessisse, concludimus, aut falsum esse titulum libri, aut VERDIERIVM [r], a quo accepit P. BAYLE in eo designando errauisse. CL. BAYERVS [s], autem obseruauit, non Parisiis sed Londini videri lucem adspexisse; vnde coniicimus, ad euitandam patriae suae inuidiam, qua circa annum cIɔIɔLXXX et sequentes valde premebatur Brunus, Parisienses editiones nomen ementitas in Italia prodiisse.

§. XV.

o) Extare etiam Italico sermone discimus ex relatione P. BAYLE l. c. not. D.
p) Vid. NICERON. l. c.
q) loco citato.
r) In Bibl. Gallic.
s) Mem. Lib. rar. p. 219.

Philosophiam Bruni delineare difficillimum.

§. XV. Restat vt de noua, quam meditatus est Brunus, philosophia narrationem instituto nostro conuenienter exhibeamus, et quid ex veteribus selectum suum fecerit quid nouum addiderit, ac qua ratione cuncta in systemate aliquo connexa atque concatenata exposuerit, dicamus. Ast, vt verum fateamur, aqua heic nobis haeret, nec hanc tractationis nostrae partem ita absoluendi nobis copia est, qualem vel in aliis habuimus, vel in argumento curioso exoptamus, vt Lectori ex asse fiat satis. Id quod non negligentiae nostrae tribuatur, rogamus, sed caussis duabus, quae obstitere, quo minus hoc quoque loco historici pleni et perfecti defungeremur officio. Nempe ita obscura sunt philosophumena Bruni, et tantopere tum verbis obsoletis, insuetaque atque confusa partium orationis constructione abscondita, tum notionum ipsarum vagarum, incertarum et praecisionibus mentis quidem formatarum, at ineptis et tenebricosis imaginibus depictarum insolentia, numerique poëtici nox tanta, vt nostra quidem mentis oculorumque acies; licet omnem contentionem adhibeat, non satis perspiciat, qua ratione totum eius systema cohaereat, suisque membris connexum sustentetur. Neque dubitamus affirmare, Brunum, ingenio extra orbitam vagante ductum, ipsum cohaerentis doctrinae aedificium sibi non exstruxisse, et frustraneam esse omnem diligentiam, quae lucem tenebris Cimmeriis Bruni inferre fatagit. Quam certe ignorantiam nostram fateri non erubescimus; scilicet:

Nescire velle, quae magister pessimus
Docere non vult, docta inscitia est.

Deinde libros Bruni rarissimos, praesertim physicos et metaphysicos ipsos euoluendi nobis occasio defuit, qui ex vno libro *de Minimo* discere potuimus, qualis philosophus nobis Brunus sit habendus. Reliqua viris doctis Baylio, Crosaeo, Heumanno debemus, quorum fide placita eius cognouimus. Ita vero officio, prout decet, defungi nostro non licebat, qui nostris videre oculis cupimus, vbi de integro philosophi alicuius systemate iudicandum est. Itaque malumus paginas nostras imperfectas hoc loco esse, quam incerta narratione Lectorem naso suspenso deducere. Verum ne nos molestiam laborisque taedium defugisse videamur, et nihil habeat lector, vnde Bruni philosophiam intelligat, primo quidem ea philosophi paradoxi philosophumena describemus, quae iterata et attenta lectione libri difficillimi *de Minimo*, obseruauimus: tum adiiciemus ea, quae laudatissimorum virorum triga notauit, et quid nobis de philosophia Bruni iudicandum videatur, modeste tandem exponemus.

Bruni placita ex libro de Minimo.

§. XVI. Liber *de Minimo*, geometricus, physicus et metaphysicus est; vbique enim notiones geometricas, physicas et metaphysicas miscuit, quod non potuit non totam tractationem, vt reliqua taceamus supra tacta, reddere incertam, fluctuantem atque atra nocte obscuriorem. Est

Eſt autem minimum auctori et obiectum numeri et magnitudinis, et omnium elementatorum adeoque et geometricam atque arithmeticam, et phyſicam rerum omnium ſubſtantiam conſtituit. Hoc enim primum eius principium metaphyſicum, phyſicum, mathematicum eſt:

- - - - - minimum ſubſtantia rerum eſt,
Atque id idem tandem opperies ſuper omnia magnum.
Hinc monas hinc atomus, totusque hinc vndique fuſus
Spiritus, in nulla conſiſtens mole ſuisque
Omnia conſtituens ſignis, eſſentia tota,
Si res inſpicias, hoc tandem eſt, materiesque;
Quandoquidem minimum ſic integrat omnia, vt ipſum
Ni ſubſternatur, reliquorum non ſiet hilum.
Eſto nulla monas, numerorum non erit vllus:
Namque ea conſtituit ſpecies, ſtatuens genus omne.
Quo circa in cunctis primum eſt fundamen, vt vnde
Et Deus, et natura parens, arsque explicat alte
Quod ſuper omne genus perſtat, quod et in genere omni eſt etc.

Verbo minimum eſt, ſubſtantia prima ex quo omnia oriuntur, componunturque, et in quod omnia tandem reſoluuntur, adeoque

- - - - - ipſum ſunt omnia tandem
Vt monas eſt omnis numerus.

Nempe magna diligentia probare contendit Brunus, continuum in infinitum diuiſibile non eſſe, magnisque machinis Peripateticos refutat, quo iure, quaue iniuria? alibi dicendum. Ex hac generaliſſima idea minimi axiomata geometrica quamplurima deducit, hoc loco, vbi alia agimus, non deſcribenda, licet ſatis ſingularia ſint et παράδοξα. Dabimus tamen breuem totius *de Minimo* contemplationis σκιαγραφίαν, vt de genio Bruni metaphyſico Lectori paulo plura conſtent. Nempe 1) maximum eſt minimum multiplicatum. 2) Tolle minimum, et deerit maximum. 3) Naturae et artis ſubiectum eſt a minimo, et conſiſtit in minimo. 4) Minimum eſt potentiſſimum. 5) Claudit omnem monadum et numerorum magnitudinem. 6) Minimum componit, auget, format. 7) Minimo oppoſita ſunt omnia. 8) Minimum omnia promit, 9) minimum omnia terminat, 10) vitam defert, 11) diſſeminat omnia; 12) eſt intimum infernorum; 13) eſt omnia, 14) vbique eſt praeſens et ſemper; 15) ex minimo poteſt cognoſci maximum. 16) Ratio citius poteſt deuenire ad minimum, quam ad maximum. 17) Minimi non eſt pars. 18) Minimum ſi tangit, toto ſe tangit. 19) Minimum ſuo fine plura poteſt attingere minima. 20) Minimum attingit ſibi aequale. 21) Minimo non datur minus. 22) Minimum eſt, quod ita eſt pars, vt eius nulla ſit pars vel ſimpliciter, vel ſecundum ſpecies. 23) Minimum eſt quantum, et efficit quantum. 24) Minimum reale infra minimum

ſenſile ſubſidet. 25) Minimum realem nullam ſcientiam definit. 26) Minimum qua minimum, eſt indifferens. 27) Minimi tot ſunt genera, quot ſunt ſpecies. 28) Minimum eſt vnibile, 29) inſolubile; 30) non patitur ſe penetrari, 31) non miſcetur, 32) eſt tantum attingibile; 33) facit, vt corpora ſint ſolida; 34) attingit minimum, 35) eſt rotundum, 36) minimi propria vna ſemper figura. 37) Minimo tantum minus vacuum. 38) In minimo dimenſio eſt originaliter indifferens. 39) Minimum cum maximo habet vnam figuram. 40) Minimum habet minimam termini partem. 41) Minimum eſt inalterabile. 42) Minimum eſt ſex punctis attingibile. 43) In minimo maxima curuitas. 44) Minimum eſt omnium menſura. 45) Circulus eſt typus minimi. 46) Minimo minimum non eſt maius. 47) Minimum eſt finibile datis punctis minimi. etc. En aranearum tela, quibus maxima ſubtilitate nectendis inſtruendisque ita inſudat auctor, cuncta, velut membra disiecta diſſocians, vt patientia et attentione incredibili opus ſit, ſi quis colligere omnia et ſociare cupiat. His autem, quae ad euertendas quasdam geometrarum regulas in fine libri applicat, multa phyſica et metaphyſica porro immiſcet, ex quibus, vt genium hominis intelligat lector, ſequentes aſſertiones excerpimus:

I. Splendentia ſidera, veri mundi ſunt [f].

II. Noui telluris facies fulgens eſt, vere ſanctum et venerabile ſidus.

III. Mens ſuper omnia Deus eſt, mens inſita omnibus natura; mens omnia peruadens ratio.

IV. Deus dictat, et ordinat: natura exequitur atque facit, ratio contemplatur et diſcurrit.

V. Deus eſt monas omnium numerorum fons, ſimplicitas omnis magnitudinis et compoſitionis ſubſtantia, et excellentia ſupra omne momentum; innumerabile, immenſum.

VI. Natura eſt numerus numerabilis, magnitudo menſurabilis, momentum attingibile.

VII. Ratio eſt numerus numerans, magnitudo menſurans, momentum aeſtimans.

VIII. Influit Deus per naturam in rationem. Ratio attollitur per naturam in Deum. Deus eſt amor, efficiens, claritas, lux; natura eſt amabile, obiectum, ignis et ardor; ratio eſt amans, ſubiectum quod a natura accenditur, et a Deo illuminatur.

IX. Senſus eſt oculus in carcere tenebrarum rerum colores et ſuperficiem veluti per cancellos, et foramina proſpiciens: ratio tanquam per feneſtram lumen a ſole deriuans, et ad ſolem repercuſſum, quemadmodum in corpore lunae ſpeculatur. Intellectus in aperto, et quaſi ex alta ſpecula vndique oculus ſuper omnem particularitatem, turbam et confuſionem in vniuerſo, et diſtinctione ſpecierum ipſum praefulgentem ſolem ſpeculatur.

X. Ra-

f) De Exiſt. Minimi c. 1.

X. Ratio se facile in mentem attolleret, nisi variorum affectuum in oceano fluctuans distraheretur: quando natura comparatum est, vt diuersis animae facultatibus ad totidem opera et effectus variis operationibus et actibus accingatur et expediatur.

XI. Ad certum felicitatis genus non debemus sapere, plusquam oportet; ad felicitatem vero simpliciter, cum scire sit de genere bonorum, non plus actui debet esse praescriptus modus, quam a natura atque Deo praescriptus est ei, quam nullam frustra voluit esse, potentiae.

XII. Qui philosophari concupiscit, de omnibus principio dubitans, non prius de altera contradictionis parte definiat, quam altercantes audierit, et rationibus bene perspectis atque collatis, non ex auditu, fama, multitudine, longaeuitate, titulis et ornatu: sed de constantis sibi atque rebus doctrinae vigore sed de rationis lumine, veritate inconspicua, iudicet et definiat.

XIII. Non plus sapientiae et bonitati, quam ignorantiae et iniquitati voces atque verba subministrant. Horum simplicitate veritas et doctrina, quorum ornatu inertia gaudet et astutia, et quorum varietate cum quadam mercenaria sollicitudine vanitas insolescit.

XIV. Nihil variat rerum substantia; nempe immortalis est, nec gignitur, nec corrumpitur; sed gignuntur ex ea omnia et soluuntur in ipsam; ex ea augentur crescentia, et in eam deficiunt [t].

XV. Minimum est substantia rerum, quatenus videlicet aliud a quantitatis genere significatur; corporearum vero magnitudinum, prout est quantitatis principium. Est, inquam materia, seu elementum efficiens, finis, et totum, punctum in magnitudine vnius et duarum dimensionum. Atomus priuatiue in corporibus, quae sunt primae partes, atomum negatiue in iisce quae sunt tota in toto atque singulis, vt in voce, anima, et huiusmodi genus; monas rationaliter in numeris, essentialiter in omnibus.

XVI. Optimus Maximus est substantiarum substantia, et entitas qua entia sunt, ideoque monadis nomine celebratur.

XVII. Vacuum simpliciter cum atomis non sufficit, certam quippe oportet esse materiam qua glutinentur.

XVIII. Numerus est accidens monadis, et monas est essentia numeri: sic compositio accidit atomo, et atomus est essentia compositi.

XIX. Semper fluit materia, nec hodie corpus est, quod heri fuit [u].

XX. Corpus itaque hominis substantia non est, nec mors ad corporis substantiam pertinet, multoque minus ad animam.

XXI. Quum rerum substantia minime sit solubilis, mors non est timenda, sed transitus expectandus secundum Pythagoram.

XXII. Compositum nullum substantia vera est.

XXIII. Solum per indiuiduam animae substantiam sumus id quod sumus, quam circum veluti centrum quoddam vbique totum atomorum exglome-

t) De Exist. Minimi c. 2. u) c. 3.

glomeratio fit et agglomeratio. Vnde per natiuitatem et adolescentiam spiritus architectus expanditur in hanc, qua consistimus, molem, et a corde diffunditur: in quod tandem veluti telae illius stamina complicans, sese recipiat, vt ex eadem, per quam processerat viam, intraueratque portam, recedat demum et egrediatur. Natiuitas ergo est expansio centri, vita consistentia sphaerae, mors contractio in centrum.

XXIV. Pro conditione, qua anima se gessit in vno corpore, ad aliud sortiendum disponitur, inquit Pythagoras, Saduchimi, Origenes et alii e Platonicis multi. Itaque non est tanquam fortuita illa sedium mutatio, sicut partium ex quibus corporea moles compaginatur. Quapropter aliae per corpora humana discurrunt, aliae in heroum corpus assumuntur, aliae vero in deteriora deturbantur. Haec illi, qui aeterna omnia quadam reuolutione exagitata intelligunt, praeter vnum.

XXV. Omnia quodammodo circumeunt, et circulum imitantur [x].

XXVI. Simpliciter monadum monas vna reperta est, quae multum et magnum complectitur, omneque in ista integranda means, dans entibus esse. Illa Deus est, extans totum, infinitum, verum, omne, bonum vnum.

XXVII. Quae in composito, discreto sensibilique consistunt, sunt aliud atque aliud, et semper fluunt.

XXVIII. Deus est monadum monas, nempe entium entitas.

XXIX. Quod vnum non est, nihil est.

XXX. In minimo, simplici, monade opposita omnia sunt idem, par et impar, multa et pauca, finita et infinita.

XXXI. Id ostenditur in Deo, qui idem dicitur vbique et nusquam, infra omnia fundans, super omnia gubernans, intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus, omnia per excellentiam et comprehensionem, nihil per definitionem, principium omnia promens, finis omnia terminans: medium nectens et discriminans omnia, centrum vbique, intimum internorum, extremum nusquam, quia metitur et concludit omnia, immensus et inexaequabilis ipse, in quo sunt omnia, et qui in nullo neque in se ipso, quia indiuiduus et simplicitas ipsa, sed est ipse.

XXXII. Maximus et velocissimus motus et simpliciter tardus seu maxima quies, vnum atque idem sunt. Hinc diuina sapientia, quae attingit omnia, et est in omnibus, dicta est mobilissima omnium, quia vbique manet, et immobilissima, quia ocissime attingit a fine vsque ad finem, et disponit omnia inter suos vbique terminos: tribuitur illi motus, quia est vegetatio et vita, cuius virtute omnia mouentur. Tribuitur illi quies, quia est ipsa aeternitas, et substantia in qua et per quam omnia sunt et manent.

XXXIII. In inquirenda veritate ratio atque finis quam maxime attendenda, et gradibus atque ordine certo opus est, ita vt primum fundamina falsi prima tollantur, et tum demum ad speculationem, et ab ea ad praxin est progrediendum [y].

XXXIV.

x) De Exist. Minimi. c. 4. y) c. 5.

XXXIV. Materia finita quantacunque obiecta partibus conſtat non infinitis, cui apponendo magnitudinem ſicut et numero finito multitudinem, infinitum percurrere licet. E contra vero a finita magnitudine partes adimenti et ſubdiuidenti minimum ſicut a finito numero numerum ſubtrahenti monadem tandem occurrere neceſſe eſt.

XXXV. Tota duratio eſt infinitum inſtans, idem, principium et finis.

XXXVI. Tellus non magis eſt in medio, quam luna, ſol, polus et omnia. In quam contemplationem deuenire non potuerunt, quibus eius motum circa proprium centrum non percepiſſe licuit.

XXXVII. Principium et fundamentum errorum omnium tum in phyſica, tum in matheſi eſt reſolutio continui in infinitum.

XXXVIII. Proprie indiuiduum dicitur eſſe vbique, et quia ſpacium eſt infinitum, centrum dicitur eſſe vbique, atomum dicitur eſſe omnia.

XXXIX. Minimum indefinitum eſt, at non infinita eius ſubordinatione opus eſt, non confundendum autem minimum artis, cum minimo naturae [z].

XL. Minimum naturae a minimo ſenſus diſtinguendum eſt, hoc enim quasdam qualitates habet, quibus ad ſenſum habet analogiam, quae nonniſi a compoſitione dimanabunt: minima quippe iuxta primam formam, qua minimum et corpora ſunt indifferentia habentur omnia, quod vero ſubinde eorum haec quidem ſunt ſenſibilia, illa vero non, oportet quadam adiectione fieri, ac non eſt credibile, vllam huiuscemodi qualitatem ſuper prima materia immediate fundari [a].

XLI. Propterea principia materialia ſunt diſtincta.

XLII. Poſt ipſum, quem per iſtius corporis contubernium incurrit, ſolis occaſum a minimo et monade ad magnum et multum indeque ad innumerabile et immenſum apprehendendum anima definito proficiſcitur ordine atque regreditur: quemadmodum ab Heſpero ſingulariter viſo ad multitudinem, vt inde a multitudine per innumerabilitatem ſtellarum iterum repetendam ad exorientis ſolis praeuium phoſphorum ſingulariter vltimo viſum reflexo peruenire valet actu, vt hac ipſa via minime profundioribus tenebris cum infelicium ſpirituum multitudine ſubmerſa, adque exoptatiſſimae diei monadis adſpectum promota beatifici tum demum ſolis pleniori lumine perfundantur [b].

XLIII. Bonum et malum, iocundum et moleſtum, pulchrum atque turpe nihil eſt ſimpliciter et abſolute, ſed horum quaedam ad varias collata ſpecies et indiuidua eadem eodem ſe habentia modo ſubiecta contrarias a ſenſibus nanciſcuntur denominationes, ſicut et reuera contrarios inducunt affectus; nempe talia relatiua ſunt [c].

XLIV. Philoſophia vt didicit a particularibus abſtrahere, et rerum naturam atque conditionem ad abſolutum, quantum poſſibile eſt, deducere iudicium, aliter vtile et bonum ſimpliciter, aliter vtile et bonum ad ſpeciem humanum contractum definiat oportet.

z) c. 6. a) c. 9. b) Contempl. ex min. c. 1. p. 55. c) c. 2.

XLV. Extra et vltra propositum sensuum et sensibilium non egredientibus definiendum videtur, nihil esse absolute, quod ad vnam vel alteram contradictionis partem verius referatur [d]:

XLVI. Non vllus est, qui fallat fallaturue sensus, quandoquidem semper de proprio obiecto pro suo modulo, qui propria, vera et vnica est mensura, diiudicat.

XLVII. Sensibilia vera sunt, non iuxta communem aliquam et vniuersalem mensuram, sed iuxta homogeneam, particularem, propriam, mutabilem atque variabilem mensuram.

XLVIII. Naturalia omnia continue alterantur, trepidant, mouentur, exagitantur [e].

XLIX. Non est possibile in specie vlla duo omnino concordantia vel aequalia indiuidua comperire, non solum pro habitudine ad alia, sed vel etiam absolute in physica potentia, ratio ex effluxu influxuque atomorum continuo deriuanda [f].

L. Praeter atomos nihil simpliciter plenum, nihil simpliciter vacuum praeter spatium intra coeuntium trium in plano, et quatuor in solido atomorum concursum intermedians [g].

LI. Quaecunque fiunt, mutantur lapsaque ruunt continue aliud ad aliud, non entia sunt [h].

LII. Anima habet naturam atomam; ea vero substantialiter accepta, denotat daemonem seu animam quae est in toto corpore, vel etiam in toto vitae telluris horizonte, cuius vita viuimus, et in cuius esse sumus: tum actu quodam communi quo in tota sphaera viuimus: tum proprio quo viuimus in horizonte seu semisphaerico, vnde cultus attactusque magicos fieri inuenimus, qui ad longius absentes, etiam defunctos et a recenter defunctis, quorum scilicet non fuerint incinerata cadauera, demanant, quandoquidem anima vbique suam corporis agnoscit materiam: Tum actu quodam magis proprio, quo viuimus, in hoc organizato corpore ad nos ipsos illius quamuis auulsa parte pertinente, et sub nostrae animae moderamine constituta. Tum demum actu propriissimo iuxta eam conditionem, qua ab oceano substantiae spiritualis per cordis portam et ad eundem oceanum per eandem portam ingredimur et egredimur animi.

LIII. Nulla species atomorum est corruptibilis vel mortalis, vel generabilis; sed quaedam sunt accidentia certa; et cum sunt, non sunt per compositionem intrinsecam; et cum non sunt, id est, quando non sunt in aliquo subiecto velut pars; accidentaliter non sunt. Quaedam vero proprie intrinsecaque natura aeterna, immortalia, incomponibilia, indissolubilia; nempe animae, Dii, Deus.

LIV. Circulo quadratum, aequare impossibile [i].

LV. Certa essentia rerum est, et numerus; velut est hoc, heic, nunc. Dein

d) c. 3. e) c. 4. f) c. 5. g) c. 4. h) c. 6. i) c. 8.

Dein super omne eſt infinitum verum ens, vnum, bonum, atque monas rerum cunctarum eſſentia [k].

LVI. Infinitum vere eſt proprieque globoſum [l].

LVII. Influxus nullus eſt, ex iis, quos ingens diſtantia ab orbe ſubiecto diremit.

LVIII. Nihil in vniuerſo adeo eſt exiguum, quod ad eximii integritatem atque perfectionem non conducat [m].

LIX. Nihil item malum eſt quibusdam et alicubi, quod et quibusdam et alibi non ſit bonum et optimum.

LX. Hinc ad vniuerſum reſpicienti nihil occurret turpe, malum, incongruum: neque enim varietas atque contrarietas efficit, quo minus omnia ſint optima, prout videlicet a natura gubernantur; quae velut phonaſcus contrarias voces extremas atque medias ad vnam optimam ſymphoniam dirigit et perducit.

Haec potiora ſunt, quae ex tenebroſa Bruni ſylua in lucidiorem paulo campum producere viſum eſt, vt conſtaret, quo pacto et metaphyſice, et phyſice, et mathematice Brunus philoſophari ſoleat. Quamquam enim pleraque quae in hoc libro *de Minimo* occurrunt, geometrica ſunt, metaphyſica tamen et phyſica vbique miſcuit. Et in metaphyſicis quidem nouam ſubtilitatem quaerit, vt nouam philoſophiam condat. Quid enim ſubtilius, quam minimum diſtinguere ab atomo? Aſt id ſupponit vbique Brunus, prodens minimum ſibi notionem eſſe metaphyſicam, atomum phyſicam, quod ex eius definitionibus patet. Nam

Eſt minimum, cuius pars nulla eſt, prima quod eſt pars [n];
Eſt atomus minimum longum latum atque profundum
Corporis et potis eſt pars eſſe ac terminus ipſa.

Quae duo niſi diſtinguantur Brunus intelligi non poteſt. In phyſicis autem ſcholae Italicae amore raptus noua vbique molitur, et dum veritates quasdam phyſicas in ea deprehendit, v. c. terram moueri circa ſolem; planetas eſſe mundos habitabiles, etiam totum ſyſtema theologicum recipit, vt in ſequentibus dicemus. Et haec quidem ab ipſius Bruniani libri lectione ſuppeditata ſunt. Iam viri quoque docti audiendi ſunt, qui alios Bruni libros legerunt, et placita eius ex illis deſignauerunt, vt quantumpote Bruni philoſophiam intelligamus, eiusque pernoſcamus faciem.

§. XVII. Diligenter euoluit Bruni libros deſideratiſſimus LA CROZE [o], qui cum demonſtrare vellet, Spinoziſticum ſyſtema placuiſſe Bruno, ex libro *de Immenſo et innumerabilibus* has eius aſſertiones excerpſit, vt nigrum iis theta praefigeret: *Bruni cogitata ex libris de immenſo.*

I. Diui-

k) c. 14.
l) De Inuent. min. c. 8.
m) De Princip. menſ. et fig. c. 1.
n) p. 145.
o) loc. cit.

I. Diuina essentia est infinita [p].

II. Modum essendi modus possendi sequitur.

III. Modum possendi consequitur operandi modus.

IV. Deus est simplicissima essentia, in qua nulla compositio potest esse, vel diuersitas intrinsece.

V. Consequenter in eodem idem est esse, posse, agere, velle, essentia, potentia, actio, voluntas, et quicquid de eo vere dici potest, quia ipse ipsa est veritas.

VI. Consequenter Dei voluntas est super omnia, ideoque frustrari non potest, neque per se ipsam neque per aliud.

VII. Consequenter voluntas diuina est non modo necessaria, sed etiam est ipsa necessitas, cuius oppositum non est impossibile modo, sed etiam ipsa impossibilitas.

VIII. In simplici essentia non potest esse contrarietas vllo modo, neque inaequalitas: voluntas, inquam, non est contraria et inaequalis potentiae.

IX. Necessitas et libertas sunt vnum, vnde non est formidandum, quod cum agat necessitate naturae, non libere agat, sed potius, immo omnino, non libere ageret, aliter agendo, quam necessitas et natura immo naturae necessitas requirit.

X. Potentia infinita non est, nisi sit possibile infinitum: non est inquam potens, facere infinitum, nisi sit potens fieri; quae enim impossibilis vel ad impossibile potest esse potentia?

XI. Sicut est mundus in hoc spatio, ita et potest esse in simili spatio isti spatio, quod, hoc mundo ablato, possumus aequale huic mundo remanens intelligere.

XII. Huic spatio, in quo est mundus, simile spatium extra mundum non est ratio, quae tollat, neque faciat esse finitum.

XIII. Mundus in simili spatio extra istud non esset huic mundo impedimento, neque maior ratio esset, qua hic formidet ruere illum, quam ille istum, quandoquidem vbique medium est in infinito secundum rei veritatem, sursum vero atque deorsum secundum certam eorum, quae sunt in vno vniuscuiusque ordine habitudinem.

XIV. Melius est esse, quam non esse, dignius est facere, quod est bonum, quam non facere. Ponere ens et verum improportionabiliter melius est, quam sinere non ens, et nihil.

XV. Potentia et voluntas naturalis frustrari non debet, et ad infinitam durationem spatium esse sine proprio actu; tum enim potentia ad impossibile referretur.

XVI. Potentiam infinitam, extensiua sit, siue intensiua, ad esse frustrari est, sic actu malum infinitum poni sicut et actu est spatium infinitum.

XVII. Sicut hoc spatium potest recipere hunc mundum et ornari, ita et simile

p) L. I. p. 11.

ſimile quodcunque ſpatium ab ipſo indifferens, ſimili non abſente principio, ſimilem concepiſſe.

XVIII. Ornamentum iſtius ſpatii huiusque mundi perfectio nihil eſt, quod addat vel ſubtrahat vel ſufficientiae, vel indigentiae praeſtet ornamento atque perfectioni alius cuiuscunque ſpatii, quominus non ita actuari exigat illud, quam actuatum rerum plenitudine ſit iſtud.

XIX. De Deo et de natura, quam optime ſentiendum.

XX. De rebus maximis nihil temere citra ſenſum atque rationem defendendum. Haec pro ſyſtematis ſui mundani exiſtentia metaphyſice ratiocinatur Brunus; recte an ſecus? noſtrum in praeſentia non eſt diſcutere, qui eius hypotheſes et φιλοσοφούμενα tantum enarramus. Paralogiſmos eius, qui non intelliget, ei ductorem doctoremque commendamus Croſaeum, qui eos probe detexit. Aſt is alia porro et παραδοξώτερα ex Bruni ſcriptis excerpſit, quae, ne reticeamus, quantum nobis innotuit, Brunianae philoſophiae aliquid, hic quoque apponemus.

XXI. Atomis ſolis non conſtant elementa, inde relinquendus Democritus, iisque adiungenda mens diuina moderans cuncta [q].

XXII. Haec mens ſubiectis inſita rebus numeris omnia ſecundum gradus conflat.

XXIII. Bonum verum et perfectum dicitur vnum immixtum, ſimplex, abſtractum, immobile per ſe [r].

XXIV. Lux ſupra, non eſt lux ſine corpore, id eſt vmbra ſine fundamento, et verbum ſine ſignificato, ſed lux quae ſpatium habet, quae vbique tota, quae immobilis, quae denique Deus eſt.

XXV. Vultum hunc rerum decet eſſe perennem rerum ad naturam ſpectantibus et genituram [s].

XXVI. Mundus eſt aeternus; et ſemper fuit, et eſt, et non poteſt eſſe aliter [ſ].

§. XVIII. Porro legit librum Bruni *de Cauſſa*, *Principio et Vno* Italica lingua ſcriptum, et has ex eo aſſertiones ſelegit P. BAYLE [t]:

I. Ens, quod reuera exiſtit, non niſi vnum eſſe poteſt, idque infinitum, immobile, indiuiſibile, ſine diſcrimine totius et partis, principii et principiati.

II. Extenſio infinita reducitur neceſſario ad indiuiduum, vt numerus infinitus ad vnitatem reuocatur.

III. Forma ſubſtantialis nunquam perit, differunt enim forma et materia, vt potentia et actus. Ex quo ſequitur, vniuerſum non niſi eſſe vnum.

IV. Inde

q) De Immenſo p. 467.
r) De Max. p. 251.
s) De Vniu. p. 532.
ſ) Ib. p. 494. 546.
t) loc. cit.

IV. Inde porro concluditur, materiam ſpirituum a materia corporum nihil prorſus differre [w].

V. Recte itaque ſtatuit Dauid de Dinanto: materiam eſſe ſubſtantiam diuinam.

VI. Cauſſa efficiens et cauſſa formalis vniuntur in vno ſubiecto, quod eſt anima mundi.

VII. Differt tamen cauſſa formalis generalis, quae vna modo eſt, a cauſſis formalibus particularibus, quae in infinitum multiplicantur.

VIII. His rite perpenſis felicitas humanae vitae ſublato inani mortis terrore, confirmatur, et Acherontis metus tollitur, quo ſolent corrumpi vitae humanae deliciae.

Haec Baylius, quem dolemus haud plura ex iſto libro deſcripſiſſe, in quo clarius mentem ſuam de origine naturaque ſubſtantiarum detexiſſe videtur. Incerti enim haeremus, vtrum Baylius praeiudicio Spinozifmi vbique inueniendi occupatus recte in omnibus Bruni mentem expoſuerit, cum ſint in aliis eius ſcriptis nonnulla, quae aliter ſtatuiſſe Brunum, quam Spinozam clariſſime euincant.

Bruni φιλοσοφήματα excerpta ab Heumanno.

§. XIX. Tandem Cl. HEVMANNVS [x] quoque haud pauca notauit Bruniana dogmata, quae vero phyſica magis ſunt quam metaphyſica. Dabimus etiam eorum hoc loco indicem.

I. Natura vniuerſo configurando diſtinguit naturalibus figuris, virtutes proprietates, ipſaque omnium in eorum ſuperficie nomina depingit, ſculpit et intexit.

II. Dantur magi, qui mutatis nominibus numeros quoque mutant, et hoc pacto ipſum rerum ſtatum.

III. Interſectionibus circulorum magna et occulta hominum ſenſibus virtus eſt.

IV. Accurata inter numeros et figuras analogia intercedit.

V. Vnitatis natura a centro ad circumferentiam remigrat, et ad centrum a circumferentia migrat, ita vero dat temperiem compoſitis, ſanitatem corporibus, animis virtutem.

VI. Vnitas eſt rerum cunctarum eſſentia tota; dyas origo boni atque mali, id eſt, contrariorum.

VII. Habet homo duas animas, appetitum ſenſitiuum ſiue animalem, et intellectiuum ſiue rationalem, hi duo eius daemones ſunt.

VIII. Tres ſunt partes hominis, corpus, anima et ſpiritus, qui eſt vehiculum quod inter animam atque corpus mediat.

IX. Metalla mutare in perfectiora, poſſibile.

X. Grauitas et leuitas corporum oritur ex anima mundi.

XI. Mun-

w) Id aut perperam accepit Baylius, aut ita intelligendum eſt, ratione fontis et originis eadem eſſe ſpirituum et materiam. Alias enim e diametro contraria ponebat Brunus ſpiritum et materiam. Vid. de Minimi Exiſt. c. 4. v. 18 ſeqq. p. 14 ſeqq.

x) Locis citatis.

XI. Mundus, cum ſit infinitum vniuerſum, figura caret.

XII. Quia vult animae vis, cuncta moueri, corporaque in proprium ſemper verſarier orbem, oritur inde vita.

XIII. Spatium eſt quantitas continua phyſica triplici dimenſione conſtans, in qua corporum magnitudo capiatur, natura ante omnia corpora et citra omnia corpora conſiſtens, indifferenter omnia recipiens citra actionis paſſionisque conditiones immiſcibile, impenetrabile, non formabile, illocabile, et extra omnia corpora comprehendens, et incomprehenſibiliter intus omnia continens, quo loci munus actuale habente locato nihil poteſt eſſe aequalius, a quo ne cogitatione quidem dimenſiones locatorum corporum erunt ſeparabiles.

XIV. Deus eſt eſſentia ſimpliciſſima, ergo in eo idem eſt poſſe et eſſe, itaque quia Deus poteſt facere mundum infinitum, etiam fecit.

XV. Maculae lunae terram exhibent, lucidae partes maria.

XVI. Singulorum annorum periodo terra circa ſolem voluitur.

XVII. Lux et calor non niſi in corpore compoſito eſſe poſſunt.

XVIII. Viuunt in ſole certae creaturae viuentes, quarum tamen naturam ignoramus: par autem eſt eas nutriri vt ignem, hae interdum apparent hominibus.

XIX. Solem conſtituunt et partes et igneae lucidaeque et terreſtres atque aquoſae, ſibi in corpore globoſo ſuccedentes.

XX. Et in terra et in aëre viuentes creaturae ſunt, corpore ſubtili veſtitae, inde ſpectra.

XXI. Natura numen eſt, et haec Deus in rebus credenda et nominanda eſt.

XXII. Terrae grauitas eſt ab aqua terram comprimente.

XXIII. Cometa eſt ſpecies telluris mundusque per orbem oblique ad viſum hunc ſpeculari corpore latus; raro autem conſpicitur, quia eius circulus non venit ad eam oculorum noſtrorum et ſolis oppoſitionem, vt ſpecularem reddat lucem, niſi raro, quando ſcilicet ita deuenerit vtrumque aſtrum, vt ſplendor ille excitatus in corpore aſtri habeat ad oculos noſtros reflexionem.

§. XX. Haec ſingularia et memoratu digniora laudatis viris doctis ex Bruni φιλοσοφουμένοις viſa ſunt, quae quoque tot iudiciis et conuiciis laceſſita famae Bruni haud parum obfuerunt. Dolendum autem Brunum, hominem nullo accurato ordine philoſophantem ideam ſyſtematis ſui phyſici et metaphyſici (terminologiam metaphyſicam quam edidit excipimus, quae mere Scholaſtica et Ariſtotelica eſt) nullam dediſſe, vnde difficillimus labor eſt, de vero et genuino ſenſu eius ſententiam ferre. Inde vero factum, vt quod vni atheum, impium, blaſphemum, non ferendum viſum, alteri videretur facile ferendum et ingenio Bruni ἑτεροκλίτῳ, abſurdius et ineptius loquenti quam ſtatuenti condonandum; quodque qui ab *Fundamentum philoſophiae Bruni.*

illis Spinozismi accusatur, ab his ab ista labe absoluatur, et is inter martyres connumeretur. Nos de impietate Bruni in sequentibus dicemus: quod ad ipsum eius systema attinet, non diffitemur quidem, non satis de eius vero et genuino sensu nos ex iis certos esse, quae nobis de placitis Bruni innotuerunt, ita vt accuratum de eo iudicium dari possit. Nec negamus, ex iis, quae ex libro *de Immenso* excerpsit CROSAEVS, et quae ex libro *de Vno*, *Caussa et Principio* retulit P. BAYLE, Spinozisticum sensum emergere posse. Ast vnam tantum substantiam sensu Spinozistico statuisse Brunum, dicta nos non conuincunt, licet ens vnum tantum, immobile, reuera existens statuat. Haec enim si cum iis comparentur, quae alibi dixit, patet ex eo, Brunum non Spinozisticum sed emanatiuum systema secutum esse; secundum quod ex vno immenso et infinito fonte mediante principiato aliquo effluxerunt et ab aeterno orta sunt cuncta, adeoque ita inesse et existere suo, quod dicunt, ab eo dependent, vt quicquid sunt et existunt, ex illo fonte habeant. Haec innumeris philosopnis olim deamata si Bruno tribuimus, tota eius metaphysica recte cohaeret: et verisimillimum est, Brunum, admiratione scholae Pythagoricae, praecipue Semipythagoreorum, et Eleaticorum, quos comtius de rebus naturalibus disserere, quam Stagiritam, censebat, seductum, eorum principia physica et metaphysica recepisse, et Democriti atque Epicuri, et ex recentioribus Copernici cothurnis miro connubio adaptauisse. Quod ne sine teste dixisse videamur, en luculentum Bruni locum, in quo manifesta enarratione systematis metaphysici obscurissimis meditationibus suis, de vno, ente infinito, anima mundi, effluxu et refluxu ad vnum, deque minimis in immensis lucem egregiam affudit. Ita nempe disserit [7]: *Vniuersum Xenophani metaphysico vnicum, absolutum. Parmenidi eius discipulo a diuinitate ad naturam et a natura ad naturalia descendenti, rursumque a naturalibus per naturam in diuinam speculationem contendenti, triplex definitur, in effectu, typo, archetypo, seu materialiter, formaliter, efficienter, vel explicatim, complicatim, summatim. Nempe in numero, in ordine, in monade, scilicet per singula, per omnia, per totum. Vbi primo modo est vniuersum subsistenter, secundo consistenter, tertio existenter: primo item mobiliter, secundo stabiliter, tertio immobiliter.* Haec suam quoque esse opinionem haud obscure prodit, ita pergens: *Iuxta rationem primi ad quodlibet aspicimus, vt sua incommunicabili proprietate distinctum, seorsim, et in se vnum est. Iuxta secundi rationem ad omnia conuertimur, quae AB EODEM PRINCIPIO MANANT, IN EODEM CONSERVANTE PERSEVERANT, ET AD EVNDEM FINEM CONSPIRANT. Iuxta absolutiorem tertii contemplationem experimur, vt particularia omnia ad certas species, omnes subinde species ad subalternata genera, quae tandem ad vnum communissimum generalissimumque esse, ens, idque ad absolutissimam entitatem, veritatem, monadem ascendit. Ibi vnitas nume-*

7) De Minimo p. 133.

numerorum omnium fons, multitudinem omnem atque varietatem immultiplicabilis et inuariabilis incommunicabiliter et inuariabiliter complectitur. Sic a luce in tenebris et composita ascendimus ad lucem simplicem et absolutam, vt ab illa cognita ad istius iudicium examen atque moderamen descendamus. Vides, Lector, subordinationem principiorum, secundum quam ex vno realiter existente omnia sunt, et existentiam atque veritatem habent, idque mediante natura, id est anima mundi, et in infinita emanata diffluunt, in primum vero ens, vnum totum tandem sublata subsistentia particulari refunduntur. Quo pacto systema scholae Italicae quoque, et Parmenidem similiter disseruisse, ex iis, quae suo loco diximus, constat. His positis nihil est in systemate Bruni metaphysico et physico, quod non cohaereat, licet Spinozae vestigia premere videatur. Nam hac emanatione ex infinito ente, per se existente, et omnibus essentiam et existentiam largiente, posita, sequitur, 1) omnem hunc actum emanationis esse necessarium, et pertinere ad essentiam Dei; 2) infinitas posse et debere constitui emanationes et principiata emanatiua, quae ab eo ente participent, et in quibus illius virtus infinite multiplicetur, et demonstretur, adeoque infinitos esse debere mundos: eo quod melius sit esse, quam non esse, nec cum ente infinito posse stare non ens et nihil. 3) Esse quoque eius emanationis durationem infinitam, immo cum necessitate naturae fiat. 4) Ab aeterno debuisse istas emanationes ex ente vno, siue monade absoluta scaturiuisse, esseque ideo mundos infinitos aeternos. Porro 5) ens reuera, id est, per se existens, non nisi vnum esse, infinitum immobile indiuisibile; si enim plura essent, plures fontes darentur, nec ab vnius illius ente participarent omnia existentia. 6) Immo cum hic fons rebus omnibus ex se essentiam et existentiam largiatur, progredi inde formam substantialem, nec eam posse esse ob vnum fontem multiplicem. His concessis, sequitur quoque 7) Materiam rerum omnium esse substantiam diuinam, quae emanauit ad res singulares constituendas; 8) caussam formalem effluxus vnicam applicando ad particularia formas gignere innumeras; 9) quaeque in ente vno siue monade in potentia sunt, per istam emanationem progredi in actum. 10) In his autem omnibus principiato aliquo mediatore opus esse quod extrema vniat, et influxum ex supremo accipiendo cum inferioribus communicet, hancque naturam esse. 11) Eam autem ob hoc munus, huncque locum et vires, non animae mundi nomen tantummodo tueri, sed et Deam habendam esse, eo quod per eam et ad eam adscendendo tandem ad primum vniuersi fontem reducamur. Sed et reliqua quae Spinozistica videntur, hinc lucem capiunt; nam 12) natura cuncta conglutinans, lux increata, et anima rerum omnium immobilis, actiuaque, siue

Natura subiectis insita rebus
Momentis graduanda suis depromit, et aptis
Ordinibus constans, numeris discriminat alte

non est monas prima, vt vult CROSAEVS [z], sed principiatum illud, quod in loco supra adducto naturam vocauit, et inter diuinitatem atque naturalia medium collocauit. Quo mediante 13) cum particularia omnia existant, moueanturque, et diuino ex fonte participent, patet inde, cur Deus dicatur esse extans totum, infinitum, verum, omne, bonum, vnum, monadum monas etc. Tandem et 14) lux illa, quae spatium habet, vbique tota etc. inde fluit, cum omnes fere systematis emanatiui fautores fontem primum velut infinitam lucis abyssum considerauerint, et ignis scholae Pythagoreae, praecipue Hippasi et aliorum Semipythagoreorum hoc inuoluat. Vnde coniicimus, Brunum Deum et eius emanationes simili fere modo sibi concepisse. Quaecunque autem eius mens fuerit, illud dubio carere putamus, vnum Bruni siue monadem non sensu Spinozistico, sed emanatiuo sumendum esse; aliquoties enim gradationem principiatorum emanatiuorum vsque ad primum principium emanans memorat, inter quae, vt hactenus dicta alio loco illustri claudamus, maxime notabile philosophema expendere iubemus Lectorem, quod supra *§. XV. thesi LI.* ex libris *de Minimo* attulimus, comparareque cum *thesi XLI.* hae duae assertiones enim clare innuunt, Brunum ex monade numerum, materiam, spiritus, entia serie emanatiua ita deduxisse, vt spiritualia entitatem largiantur, materia in minima diuisa semper fluctuet fluatque, et ab illis formas imprimendo discernatur formeturque. Haec qui recte intellexerit, reliqua Bruni παράδοξα facile mente comprehendet; clauis enim sunt, qua reliqua eius mysteria reserari possunt.

Iudicium de Philosophia Bruni.

§. XXI. Ex his, nisi fallimur, iudicium de philosophia Bruni, quantacunque etiam eius obscuritas sit, fieri potest. Qui enim ea, quae toties de systemate emanatiuo, miro toties habitu vestito, aliquoties disseruimus, mente repetit, facile de Bruniana philosophia iudicabit. Nempe cum simplicitatem diuinioris doctrinae Brunus sorderet, et ingenio simul vteretur phantastico atque ad imaginationis frena laxanda vehementer prono, difficultatibus, quas systema mundi eiusque ortus atque generatio nectere solet, modum positurus, et philosophiam quandam simul excogitaturus, quam Aristoteli opponere posset, ad eiusmodi philosophiam emanatiuam deuenit, qua rerum omnium naturam, existentiam, et quicquid in rebus reale esset, ad caussam fontemque vnum referret, rerum autem fluxarum naturam ex minimorum dispositione deriuaret. Quod qua felicitate Brunus executus sit, lectoris iudicio definiendum relinquimus. Nobis id praecipue obseruandum, Brunum in mathematicis et physicis haud infeliciter exercitatum, malo ausu in metaphysicos campos fuisse digressum, et notionum imaginariarum fulcrisque nullis nisi ingenii exorbitantis delirio nixarum praesidio, systemati in se inepto nec satis cohaerenti fundamenta subiecisse, hocque pacto cothurnos haud raro adaptasse socco, iunxisseque equos gryphis. Cum autem Pythagorea cum

z) Act. Phil. Vol. II. p. 796.

cum Democriticis miro Syncretiſmo confunderet, vel ſyſtema magis Semipythagoreum cum Epicureo miſceret, ipſas autem emanationis leges ineptis numerorum, figurarumque geometricarum notionibus turbaret, mirum non eſt, ſyſtema eius et enthuſiaſticum atque paradoxum euaſiſſe, et innumeris naeuis atque paralogiſmis ſcatere, et multa exhibere, quae, ſi verborum obſcuritatem, et notionum incertitudinem tollas, plane nihil ſignificant.

§. XXII. Ex his celebris illa quaeſtio de Bruni atheiſmo ſoluenda, quam poſt alios recentiſſima aetate erudita et amica diſputatione excuſſerunt, viri praeſtantiſſimae doctrinae nobisque amiciſſimi MATVR. VEISSIERE LA CROZE [a] et CHRISTOPHORVS AVG. HEVMANNVS [b]. Impietatem autem iam viuo Bruno obiectam eſſe, querelae eius de inimicorum accuſationibus, quas toties Lectori occinit, ſatis produnt. Maxime vero impietatis praetextus feralem Bruno rogum accelerauit. Teſte enim Scioppio [c] in ſententia de eius capite lata haec ei dogmata atheis et profanis opinionibus deteſtanda obiiciebantur: *Mundos eſſe innumerabiles, animam de corpore in corpus, immo et alium in mundum migrare, vnam animam bina corpora informare poſſe, magiam eſſe rem bonam et licitam: ſpiritum S. nihil eſſe aliud niſi animam mundi, et hoc voluiſſe Moyſen dum ſcribit, eum fuiſſe aquas; mundum eſſe ab aeterno, Moyſen miracula ſua per magiam operatum eſſe, in qua plus profecerat, quam reliqui Aegyptii: eum leges ſuas confinxiſſe, ſacras litteras eſſe ſomnium, diabolum ſaluatum iri, ſolos Hebraeos ab Adamo et Eua originem ducere, reliquos ab iis duobus, quos Deus pridie fecerat, Chriſtum non eſſe Deum, ſed fuiſſe magum inſignem et hominibus illuſiſſe, ac propterea merito ſuſpenſum, (Italice impiccato) non crucifixum eſſe, prophetas et apoſtolos fuiſſe homines nequam, magos et pleroſque ſuſpenſos.* Haec Scioppius refert, illi crimini data eſſe a tribunali S. inquiſitionis. Scioppio fidem adhibuere Vrſinus aliique ſupra enumerati. Cel. LA CROZE autem ex inſtituto, recte et non praeter meritum haec ei tribui contendit, eo quod in libris eius eiusmodi impietatis ſpecimina vbique deprehendantur. Idem viſum P. BAYLE [d], IO. FR. BVDDEO [e], CAR. STEPH. IORDANO [f], et qui gentis ſuae cenſorem apud Britannos egit auctori *Spectatoris* [g]. Hi non blaſphemiae tantum et conuitiorum in religionem reuelatam iactorum Brunum accuſant, ſed et Spinoziſmum ei ſine haeſitantia tribuunt, accuſato, quod vnam tantum ſubſtantiam, infinitis modificationibus diſtinctam aſſeruiſſet. Aliter tamen viſum viris doctis aliis, qui licet non negarent, abſurda, paradoxa et leuia plurima inter veritates nonnullas egregias Brunum aſſeruiſſe, atheiſmi tamen veſtigia ſe deprehendere non potuiſſe, conſtanter aſſerunt, et magis ingenium Bruni phantaſticum et cum ratione inſaniens quam atheiſticum,

Brunus an atheus?

et

a) ll. cc. b) ll. cc.
c) In Epiſt. ad Rittershuſ. laudata.
d) l. c. not. C.
e) Theſ. de Atheiſmo c. I. §. 24.
f) l. c. §. 5. p. 10 ſeqq.
g) Tom. IV. diſc. XXVII. p. 197.

et impietate in Deum deteſtabile, accuſant. Inter quos praeter SORELLVM[h], MORHOFIVM[i], ARNOLDVM[k], plurimum pro excuſando Bruno militauit Cel. HEVMANNVS[l]. Nos more noſtro vtriusque partis rationes adducemus, et tum noſtram quoque modeſte ſubiungemus ἐπίκρισιν, audiemus autem Cel. Croſaeum, quo nemo vel acutius vel doctius Brunum atheiſmi impietatisque profanae conuincere ſategit. Cuncta huc redeunt: 1) ſtatuere Brunum, naturam vnam, ſeu vniuerſum vnum eſſe Deum. Naturam enim eſſe illi lucem increatam et aeternam, quae ſit anima omnium rerum immobilis inſtar vacui, actiua tamen. Hanc eſſe monadem, in hac luce infinita omnia eſſe vnum, vniusque naturae et Dei nomine appellanda venire, cum ab ea vna vegetentur. Sic in vnoquoque mundorum ex indefinito animarum numero animam vnam exſurgere, omnesque mundorum animatorum vnitates in vnam vniuerſi naturam conſpirare, et hanc Bruno Deum eſſe, ſpiritum omnia replentem, totius ordinatorem. 2) Adamum neque protoplaſten fuiſſe, neque omnium hominum patrem, ſed hunc vnius gentis Iudaicae conditorem auctoremque eſſe, praeter hunc reliquis extitiſſe duos alios. 3) Religionem Chriſtianam fabulam eſſe rectae rationi contrariam: id euincere, non libellum modo de *Beſtia triumphante*, ſed et loca quaedam alia in eius ſcriptis, idem prorſus dicere; et vbiuis fere pateſcere, quod nunquam Chriſtianae religionis mentionem faciat ſine aliqua contumeliae aut contemtionis nota. Traducere quoque falſe mortis aeternae cruciatus etc. 4) Idem porro de Moſaica ceterisque religionibus eſſe affirmandum. 5) Nullam illi eſſe creationem rerum, immo quicquid in infinitum extat, id aeternum eſſe, et neceſſario exiſtere. Id enim cum connexionem et relationem neceſſariam inter cauſſam et effectum, ſecundum Brunum requirere, qua vel vno momento temporis potentia immenſa et infinita ſubſiſtere nequiuiſſet, quin effectu, item infinito et immenſo actuaretur: tum a Bruno diſerte affirmari, quod rerum ſeries et ſemper fuerit, et ſit, et non poſſit eſſe aliter. 6) Animas hominum reliquorumque animalium e corporibus in corpora illi migrare. Haec Croſaeus; quae tamen non omnia atheiſmum innuunt, ſed ex parte profanum tantum et a veritate religionis Chriſtianae abhorrentem animum produnt. Erudite et ſpecioſis argumenti delicati rationibus cauſſam hanc egit vir celeberrimus, non minori ingenio reſpondit eruditiſſimus HEVMANNVS.[*] Is male imponi Bruno perſonam hominis aſtuti et improbi contendit, nec habendum eſſe pro ingenioſo nequam; ſed fuiſſe, dicit hominem non malum, ingenio praeditum ſimplici, et eius ſapientiae cuius opinione inflatum gereret animum, oſtentatorem minime callidum. Ideo non durius interpretanda videri eius verba, quae nec ſatis circumſpecte ſcripta ſint, nec peruideri

h) De perf. hominis, Pars III. p. 468. Verſ. Germ. Gallica exhibet BAYLE l. c. p. 681.

i) Polyhiſt. T. I. L. I. c. 8 §. 22. T. II. L. II. c. 15. p. 260. L. II. P. II. c. 11. §. 5. p. 343.

k) Hiſt. Eccleſ. et haeret. Part. II. L. XVII. c. 16. §. 8.

l) Act. Phil. Vol. II. p. 380.

fit Brunus absurditates omnes, quae ex iis deriuari possint. Id confirmare aniles superstitiones, toties a Bruno defensas. Nec verisimile esse, maluisse eum, si atheus fuisset, in castra Lutheri tantis cum molestiis et periculis transire, quam cum tot atheismi fautoribus in ecclesiae Romanae gremio cautius sua premendo manere. Immo et hoc praeiudicium non leue esse, quod, atheus si fuisset, facile mutata religionis externae professione vitam redemisset. Neque vero rationes Crosaeanas esse omni exceptione maiores contendit vir celeberrimus. Quod enim voluntatem Dei necessitati subiecerit; id de necessitate essentiae intelligendum esse. Naturam autem Bruni non minus quam Stoicorum ad meteorologiam rhetoricam referendam, nec nimis premendam esse. Locum adductum Bruni de conditoribus hominum ex aliorum sententia loqui videri. Insectationem Christianae religionis intelligendam tantum esse, de partibus pontifici Romano addictis, quibus se infensissimum praebebat. Mosen autem inter magos a Bruno relatum, philosophum dicere non impostorem. Incertum porro esse, annon aeternitatem vniuersi tantum intellexerit, sensu durationis, non initii; tandem, adeo obscura, ambigua et lubrica esse, quae de transmigratione animarum Brunus differit, vt inde animus veri sitiens de certa eius mente securus esse nequeat. Nobis inter tantae doctrinae viros arbitri partes sumere nec licet, nec vacat; dicemus autem, ita poscentibus tractationis nostrae legibus, quid nobis de hoc argumento videatur, vt habeat Lector, quod cum laudatissimorum virorum dissertationibus comparet. Et I. quidem impietatis siue atheismi crimen a profanarum opinionum et paradoxarum doctrinarum colluuie distinguendum esse, monemus. Fecit neglecta haec obseruatio, vt multoties in historia atheismi laberentur viri docti, cum Deum non statim tollat, vel in Numen iniurius secundum naturae praecepta peccet, qui audaces manus sacris paginis iniicit, et intolerabili ausu diuinas veritates lacessere sustinet. Idque in hac quaestione eo magis obseruandum est, quo magis ex dicendis constabit, ab opinionibus profanis, ineptisque et Christianum philosophum non decentibus Brunum absolui non posse, licet ab atheismi crimine sit liberandus. His praemissis II. ea quae desideratissimus Crosaeus attulit, de natura vna, monade, ente, substantia, luce, in qua sint omnia velut in esse suo, nondum Spinozismum aliquem, nobis quidem rem accurate diuque pensitantibus, euincere visa sunt. Quamuis enim, vt ex supra dictis liquet, non magnopere repugnandum esse censeamus asserenti, Deum Bruno lucem increatam, infinitam, subsistentem per se esse, in qua omnes atomi velut in oceano natent quasi et existant; multis tamen locis, atomum materialem, quae cum minimo metaphysico Bruni confundenda non est, ab ista luce increata ita distinxit, vt huius effluxum, quae est mundi anima, velut vacuum Democriti et Epicuri atomis opponat, et conglutinandis atomis velut principium aliquod coordinatum adiungat [m];

m) De Exist. Minimi p. 10.

quae cum ipse obseruauerit doctissimus Crosaeus, miramur, non animaduertisse virum cetera perspicacissimum, hoc pacto vnam naturam siue substantiam Spinozae prorsus euerti. Nec his magnopere obstant, quae de vna natura, vno ente, monade monadum etc. toties occinit Nolanus philosophus? haec enim non ad rerum substantias, sed ad earum existentiam, ortum, dependentiam atque emanationem pertinent. Id ex illis thesibus quas supra §. XVI, ex libro *de Minimo* excerpsimus, manifestissimum esse putamus, in quibus distinguit inter animam substantialis naturae induiduae naturae, et animam telluris in synodo magna; et inter animam synodi totius, quae est in vniuerso; et inter supremam animam animarum Deum, spiritum omnia replentem, totius ordinatorem, supra et extra omnem ordinem. Haec, si sensu Spinozistico vnam naturam Bruni intelligas, consistere nullo modo possunt, recte autem, omnia et accurate cohaerent, si Brunum, quod supra iam monuimus statuamus, emanatiuo systemati adhaesisse, et ex vno substantiarum fonte per varias emanationum classes et genera rerum omnium ortum asseruisse. Hoc enim locus ille *, ad quem prouocauimus, diserte probat, in quo posito Deo summo supra omnem ordinem, variae animarum classes, quae ex eo effluxerunt ponuntur: Nec dubitamus, Brunum eodem fere modo vt Orientalis et Aegyptiaca, Cabbalistica et Alexandrina philosophia fecit, Deum sibi velut lucem quandam infinitam et incorpoream depinxisse, ex cuius sinu varii radii emanauerint, quibus rerum corporearum siue minimorum materialium animetur congeries. Quae hypothesis satis quidem absurda est, nec insignibus naeuis caret, et quod vltro fatemur, in naturam Dei peccat, at Spinozistica haud est, cum inter Deum, medium emanationis siue principiatum primum, et emanantia accurate distinguat, et participationem quidem diuinae essentiae inferat, non vero ipsam Dei naturam cum creatura confundat. Et hoc quidem sensu, non vero Spinozistico, ea sumenda sunt, quae de caussa formali, substantiali, potentia, actu etc. ex Peripateticorum schola ad hoc systema inepte translatis dixit Brunus, quae ad inurendam ei Spinozismi maculam perperam adhibuit P. Bayle. Verbo, vnum Bruni cum vno Pythagorico et Parmenideo comparandum est, vt intelligatur, quantum ab vno Spinozistico vel etiam Stoico distet; quod illo deterius est. Res enim omnes, quotquot existunt, si Brunum, Pythagoreos, Platonicosque sequentem audias, ex vno fonte, Deo, sunt et acceperunt, quicquid sunt, et lux illa diuina omnem illis realitatem, quam vocant, contulit: ast multis tamen modis ab illa scaturigine sua differunt, licet per gradationes varias ad originem tandem suam queant reduci. Et haec caussa quoque est, cur rerum omnium vicissitudines at refluxum ad monadem obscuris quidem et satis confusis notionibus Brunus asseruerit *. Cum ergo Deum a mundis innumerabilibus ita Brunus distinxerit, vt hos cum illo mediante tantum architecto mundi, id est, anima

*) p. 74. *) De Minimi Exist. c. 5. p. 21.

anima quadam vniuersali coniungat, sicque vniuersum, hoc medio, participante in eo subsistere et esse dicat, patet inde, non tam atheismum, quam enthusiasmum Bruno obiici posse, quo res creatas omnes diuinitate quadam repleuit, easque non modificationes Dei Spinozisticas vel partes deitatis Stoicas esse, sed producta emanationis diuinae sensu Pythagoreo et Platonico censuit. Ex his vero III. aeternitas vniuersi, quae a mundorum infinitorum ortu et interitu per varias vicissitudines existente distinguenda est, intelligi eo sensu potest, quo Brunus intelligi voluit. Vniuersum enim non libere extitisse, sed ex necessitate diuinae naturae effluxus suos per omnem aeternitatem, produxisse, non poterat non asserere [p], cum semel statuisset, quicquid in Deo et ex Deo est, et ab eo fit, fieri necessario, hancque necessitatem voluntatis cum necessitate essentiae ita coincidere, vt plane eadem sit, et maximam Dei libertatem constituat. Quae ἀνάγκη vt ipsum veterum Pythagoreorum, Heracliti et Stoicorum (qui omnes vno ex fonte hauserunt) fatum est, ita aeternas periodos effluxus et refluxus inuoluit. Ast haec ad vniuersi tantum aeternitatem pertinent, et infinitis quoque mundis patrocinantur, singulorum autem mundorum ortum et interitum non tollunt. Posito enim systematis emanatiui principio, sequitur inde, mundos absoluto cursu reductum iri ad nouas emanationes constituendas, emendatumque iri eorum imperfectiones vel potius ex complexu nouo atomorum mediante anima mundi nouos orituros planetas. Ita enim Brunus exploso Peripateticorum coelo immobili philosophatur [q]; *Habemus nos, vbi Dei infiniti potentis, omnipotentisque naturae virtutem possibilitatemque proprio actu non exspoliatam contemplemur, admiremurque, - - nouam item tellurem, quae in speciem lunae, Veneris, atque Iouis de opacitate obscuritate elementanorumque corporum sentina consurgat:*

Conuexum coeli implicitis orbesque meantes
Ordinibus, nixum geminûm super axe polorum
Vna dies dabit exitio celeberrima mundum
Quam melior species coelo pandetur ab alto.

Nihil itaque noui hac mundi aeternitate asserit Brunus, nec naturam siue mundum cum Deo confundit, sed ob emanationis naturam participationem tantum aeternitatis ex fonte suo vniuerso emanatiuo, non vero partibus successiuis tribuit, quae atheismum quidem non inuoluunt, at satis tamen inepta sunt et pantheismo cuidam incrustando frigidam suffundunt. Ex his IV. transmigratio animarum, qualem Brunus tradidit, lucem, nisi fallimur, satis claram mutuatur. Μετεμψύχωσιν enim Brunum sensu scholae Pythagoreae recepto statuisse, nobis negandum non esse videtur; nam recitata Pythagorae et Platonicorum de animae migratione sententia addit: *Haec illi, qui aeterna omnia quadam reuolutione exagitata intelligunt,*

 praeter

p) Ibid. v. 31 seqq. q) Ibid. p. 65.

praeter vnum, id est Deum. Quibus verbis ipsum systema emanatiuum satis luculenter depingit, cui calculum eum adiecisse satis hactenus euidenter probauimus; illa enim reuolutio vt ex emanationis necessitate et motu periodico exsurgit, ita adeo placuit Bruno, vt singulari capite libri *de Minimo* demonstrare conetur, *omnia quodammodo circuire et circulum imitari.* Quae satis quidem ingenium eius paradoxum, enthusiasmo infectum, et phantasticum produnt, nihil tamen ad atheismum euincendum faciunt, cum Deus fons potius sit omnis illius reuolutionis, tantum abest, vt hac *μετεμψυχώσει* Dei naturam tollat. Interdum tamen, vt satis incertus fuit Brunus, *μετενσωμάτωσιν* magis Stoicam, quam *μετεμψύχωσιν* Pythagoream tradere videtur, nempe statuendo redire animas in animam mundi, et ex ea iterum in noua corpora ita dilabi, vt huic numero vel substantiae atomi adglomeratae adhaereant, iisque implicatus animus nouum hominem constituat. Reduci autem in concordiam secum Brunus potest, si eam Pythagoreae *μετεμψυχώσεως* explicationem illi tribuamus, quam suo loco [r] accurate exposuimus. Et hae quidem rationes ex philosophia Bruni desumtae sunt, quibus atheismum eius euincere, perperam, nisi fallimur, viri docti contendunt, systema Spinozisticum cum emanatiuo confundentes. V. Reliqua ad irrisam a Bruno religionem Christianam pertinent, et huc omnia loca spectare dicuntur, quae ex scriptis Bruni attulit doctissimus Crosaeus. Ast ea obscurum per aeque obscurum probare, et incertum esse, vtrum vel gentilem superstitionem, vel Christianorum quorundam corruptiones, an ipsam religionem Christianam tangant, fatebitur quilibet, qui ea accurate inspexerit. Prout enim quis de Bruni religione opinionem tenet, ita explicari ea vel sinistro, vel tolerabili sensu possunt. Fatemur tamen ea, quae de recentiorum hominum religione fraudibus plena, et anili superstitioni iuncta attulit, videri maxime verisimiliter in eas partes dicta esse, quas reliquerat, et imprimis mores artesque ecclesiae Romanae, quas pessimas dicebat, et Vatiniano persequebatur odio, persecutionis, vt videtur iniquitate exacerbatus, sugillare. Id nos ipse Scioppius docet, tradens bestiae triumphantis titulo papam eum traducere voluisse. Patiuntur quoque omnia ea loca, quae adduci solent, hunc sensum, vt ordinis clericorum sycophantias, imposturasque exagitasse dicatur. His vero opponit Cel. Crosaeus librum pestilentissimum *Bestiae triumphantis*, in qua omnem religionem, etiam Christianam, acerbissime vulnerasse visus est. Adeo vero rarus libellus iste est, vt ipsi viri docti, qui magno pretio redemtum [s] viderunt, de titulo, loco et anno impressionis valde inter se differant. Non enarrabimus famosae satyrae historiam, quae ad nostros limites non pertinet; dabunt, quantum satis harum lautitiarum cupidis viri doctissimi AVGVSTVS

r) T. I. p. 1092.

s) 300. florenis redemtus aliquoties est. Vid. Nou. lit. Lips. 1726. p. 278. Cl. BVRMANNI Cat. libror. rariss. p. 13. Tanti nugae miserandae veneunt. Rectius inter Bigotianos libros exiguo pretio venditus est, teste NICERONIO l. c.

stvs Bayervs [r] et Ioannes Vogtivs [s], quibus eruditas de libris rarioribus tractationes debemus, apud quos plures quoque nominantur, qui hunc libellum descripserunt. Nos id hoc loco monemus, nondum extra controuersiae aleam positum esse, quod ab ipso Bruno liber, teste P. Bayle, ineptus et confusus, scriptus sit. Habet is hunc titulum: *Spaccio de la bestia trionfante, proposto da Giove, effettuato dal conseglo, reuelato da Mercurio, recitato da Sophia, udita da Saulino, registrato dal Nolano. Divise in tre dialogi, subdiuise in tre parti. Consecrato al molto illustre et excellente caualliere, Sig. Philippo Sidneo. Stampato in Parigi* cIↄIↄLXXXIV. Esse hunc impressionis locum annumque fictitium, non alia demonstratione opus est, quam, quae ex rationibus chronologicis historiae Bruni desumitur: hoc enim, quem prae se liber fert anno, nondum ad Gallos dilapsus erat Brunus, quae sine dubio caussa est, cur viris doctis visum sit, non apud Gallos sed Britannos libellum equiti Anglo dicatum prodiisse. Ast non minoribus difficultatibus laborare iter Anglicum Bruni, si ante annum cIↄIↄXCII, contigisse dicatur, supra exposuimus: quae caussa esse videtur, cur P. Bayle libellum anno cIↄIↄXCIV dicat prodiisse, nisi calami vel typorum vitio erratum sit. Nec si dicas, Italicam editionem Parisiorum nomen mentiri, verisimile est, tam libera satyra in omnem religionem, maxime vero in ecclesiam Romanam debacchari ausum fuisse hominem adhuc in Italia versantem. Ipse quoque Brunus in nullo, quod eius genuinum esse nouimus, scripto ad illum libellum prouocat, qui tamen frequenter et edita et affecta in partes vocare solet. Viderint itaque, qui curiosius arcana literaria scrutantur, an non libellus ipse ab homine aliquo nequam Bruno suppositus sit, cum percrebuisset bestiae triumphantis titulo, (id quod ex Scioppii relatione nouimus) acerbissimam in pontificem Romanum et coetus eius sequaces satyram euulgasse, vt hoc titulo auidius cariusque emeretur liber, quo simili artificio Tolandum in vulganda libelli huius versione Anglica visum fuisse narrat venerabilis Moshemivs [u]. De ipso vero libro, quem non legimus, pronuntiare nihil audemus; fatemur autem, suspectas nobis esse narrationes scriptorum, qui eius mentionem faciunt. Quamuis enim in eo omnes consentiant, superstitionem philosophiae contrariam, et religionis auctoritate abutentem valde exagitasse auctorem, alii tamen ad solam tractationem moralem eum referunt, alii satyram in pontificem exhibere pronuntiant, alii religionem omnem exsibilari, et Christianam quoque imposturae argui perhibent. Quae satis euincunt, aut non accurate inspexisse eos libellum, aut ita obscurum esse, vt vera auctoris mens coniecturis tantum queat definiri; nihil autem certi de vera eius sententia constare. Quodsi libellus Brunum verum parentem agnoscat, suspicamur, hominem implacabili odio diris persecutionibus cleri Romani aduersus istos coetus accen-

 sum,

r) Memor. libr. rar. c. 71. p. 219.
s) Cat. libr. rar. p. 141.
u) In Vita Tolandi §. 32. p. 173. Suppositum quoque censet auctor dissertationis, qua Cl. Monnoye de tribus impostoribus respondetur p. 4. f.

ſum, acerba ſatyra eum depexum dare voluiſſe, ideoque magno conatu et liberrimo calamo in ſuperſtitionem Chriſtianorum fuiſſe inuectum. Solitum enim fuiſſe id facere, vna oratio valedictoria apud Wittebergenſes habita luculenter demonſtrat. Cum autem ſyſtema ſibi phyſicum et metaphyſicum conſtruxiſſet, quod a placitis Chriſtianae doctrinae haud parum deuiat, et nonnulla dogmata inter fabulas refert, quae in ciuitate ſacra inter ſummas leges referuntur, quale eſt de praemiis atque poenis poſt hanc vitam, omnino veriſimile eſt, hominem audacem animique impotentis talia quoque inter ſuperſtitiones monachales retuliſſe, et ſic in ipſam quoque religionem peccauiſſe. Certe paradoxa, et a placitis Chriſtianis multis nominibus diſcedentia ſomnia Brunum fouiſſe, quale eſt praeadamitarum fabula, negare non audemus, et ipſum eius ſyſtema philoſophicum attentis ſuadet. Quae ab improbitate Brunum liberari non poſſe ſatis quidem certo ſunt teſtimonio, at atheiſmum tamen non euincunt, forte mitiorem quoque et benigniorem interpretationem admittunt, de quo illi ſtatuent, quibus ipſius libelli legendi copia occurrit: multo minus ad excuſandam Romanae inquiſitionis ſaeuitiam ſufficiunt. Et haec quidem de Iordano Bruno Nolano.

CAPVT TERTIVM.

DE HIERONYMO CARDANO.

§. I.

Hiſtoriae H. Cardani ſcriptores.

Eodem inter reformatores philoſophiae charactere, quo Brunus, innotuit HIERONYMVS CARDANVS, in philoſophiae pariter atque artis medicae hiſtoria celeberrimus, qui, dubium eſt, vtrum virtutibus illuſtrior fuerit, quam vitiis. Ampliſſimum is ipſe de vita ſua commentarium ſcripſit, quem, vt erat Proteo mutabilior, aliquoties refinxit. Teſte enim Cl. REIMMANNO [a] ſciagraphia libelli *de Libris propriis* adiecta eſt eius libris *de Conſolatione*, editamque eſſe anno cIↃIↃXXXVII, alibi idem vir doctus innuit [b]. Quo auctore quoque nouimus Baſileae anno cIↃIↃXLII, vna cum aliis quibusdam eius lucubrationibus prodiiſſe. Et NAVDAEVS [c] Norimbergenſem editionem anni cIↃIↃXLIV, atque Venetam anni cIↃIↃLVII nominat. Vltimam tamen manum impoſuit huic narrationi Cardanus, poſt editionem anni cIↃIↃLXII, quo libellum iſtum cum libris IV *Somniorum Syneſiorum* aliisque apud Baſileenſes vulgauit anno cIↃIↃLXXV, vt ipſe refert [d]. Qui liber cum rarius compareret, laudanda eſt illuſtris doctrinae viri, GABRIELIS NAV-

DAEI

a) Hiſt. Atheiſmi ſect. III. c. 4. §. 11. p. 366.
b) In Cat. Bibl. Reimmann. P. II. p. 407.
c) In Iud. de Cardano.
d) c. 4. p. 9.

DAEI industria, qui eum apud Parisienses [e] recudi fecit, addito iudicio de Cardano pulcherrime et accurate scripto, quod Cardani postea operibus praefixere editores Lugdunenses, et nonnulli perperam pro biographia Cardani habent; cum characterem tantummodo, ingenii, morum, doctrinae Cardani contineat. Quamuis autem adeo veritati litauerit in describenda vitae suae historia philosophus famosissimus, vt quae parum ipsi decora sunt et existimationem nominis eius laedunt, minime reticuerit, quin eas ἀνωμαλίας descripserit, quas si tacuisset, hodie ignorarentur, vnde, quam fidem hic praestet scriptor de se ipso intelligitur [f]: dolendum tamen, maluisse Cardanum, per diuersa argumenti capita historiam suam distribuere, quam recto filo et integra serie eam delineare. Ita enim factum, vt quaedam in ea desint, quae non omisisset, si iustum historiae ordinem fuisset secutus. Desideramus ergo hodie adhuc viri καὶ ταῖς εὐφημίαις καὶ δυσφημίαις celeberrimi biographiam accuratam suisque numeris absolutam. Quamuis enim haud pauca collegerint ad historiam Cardani pertinentia P. BAYLE [g], TOMASINVS [h], GHILINVS [i], CORTIVS [k], FELLERVS [l], CHRISTIVS [m], TEISSIERVS [n], quos secuti sunt recentiores [o], qui literariam historiam in vulgus notissimis libris sunt complexi; integra tamen de Cardano tractatione hodie caremus. Nos instituti memores, eiusque legibus circumscripti, ad ea potissimum respiciemus, quae virum et vita, et doctrina et moribus παράδοξον, et suos manes frequenter passum, propius noscendum offerunt, produntque, quid in nouanda philosophia praestiterit, quam philosophi imaginem expresserit, quo pacto vel adiuuerit philosophiam vel corruperit, quaeque alia sunt, ad nostros limites pertinentia.

§. II. Habuit Cardanus patriam Mediolanum, natus autem est Papiae. Annum natiuitatis ipse in libro *de Vita propria* definit [p] cIɔ Iɔ VIII Cal. Octobr. hora noctis prima non exacta, sed paulo magis dimidia, et tamen besse minore. Ast obscurum esse, vtrum numerus VIII. ad annum, vel ad mensis diem pertineat, iam vidit P. BAYLE [q], obseruatumque H. BAILLETO [r], incertissimos esse scriptores de die annoque natali et emortuali Cardani. Recte autem coniecit acutissimus Baylius, vtrumque numerum, tum qui cIɔ Iɔ VIII ponit, tum qui annum cIɔ Iɔ signat, valde suspectum esse; narrare enim Cardanum [s]: in capite octaui anni laborasse se dysenteria cum febre ex morbo epidemio et pestilenti, et conualuisse, dum *Cardani natiuitas, parentes, pueritia.*

e) 1643. 8. recusum libellum dedere Amstelodamenses 1654. 12. qua editione vtimur.

f) Multa de vita sua quoque tetigit Cardanus in explicatione genituræ suae ad calcem Comm. in Ptolemaeum de astrorum iudiciis, qui locus cum ista biographia comparari meretur.

g) Dict. T. I. Art. Cardan.

h) Elog. p. 55.

i) Theatr. P. I. p. 115.

k) Notit. Dei medici scrittori Milanesi p. 74.

l) Monum. ined. trim. XI. art. 1. ex schedis Iac. Thomasii.

m) Noct Acad. Spec. I. Obs. 3.

n) Elog. T. III p. 109.

o) Vitam Cardani descripsit quoque SEVINVS Hist. Acad. reg. inscript. T. XIII. art. 2.

p) c. 2. p. 5.

q) l. c. not. A.

r) De satyres personnelles T. I. p. 46.

s) c. 4. p. 10.

dum Galli deuictis in Abduae confiniis Venetis, celebrarent triumphum, quem a feneſtra ſpectare licuerit. Aſt accidiſſe iſtam pugnam anno cIↃIↃIX, prid. Id. Mai. ex quo ſequatur, Cardanum circa aequinoctia autumnalia anni cIↃIↃVIII dyſenteria correptum ſeptennem tunc puerum fuiſſe, adeoque eius natiuitatem in annum cIↃIↃI, VIII Cal. Octobr. reponendam eſſe. Quam coniecturam confirmat totum caput quartum, ex quo paulo curatius attendenti palam erit, ita numerare Cardanum vitae ſuae annos, vt cum annis ſeculi XVI tum decurrentis coincidant, et natiuitatis tempus in primum ſeculi XVI annum cadat. Omnem autem dubitationem eximit genitura Cardani, qualem ipſe in calce *Commentarii in* Cl. PTOLEMAEI *libros de aſtrorum iudiciis* [ſ] exhibuit. Ex ea enim patet, Cardanum V. Cal. Ian. anno cIↃIↃ conceptum, anno cIↃIↃI, VIII. Cal. Oct. hora VI. min. XL. a meridie natum fuiſſe; adeoque acu rem tetigiſſe P. Baylium, nec cauſſam amplius eſſe, cur de natali Cardani in partes ſcriptores abeant, qui forte non diſſenſiſſent, niſi laudati libri raritas tanta eſſet, vt pauciſſimis eam inſpicere et verum tempus natale Cardani ex eo diſcere licuiſſet. Genere editus eſt antiqua ſtirpis nobilitate illuſtri, quod in ipſo tractationis limine [t] enarratis familiae ſuae heroibus exponit, quod tamen ſua aetate ita ad incitas redactum fuiſſe retulit Naudaeus [u], vt vix ex plebe Cardanus vnus adhuc Mediolani tum vixerit. Patrem habuit Facium Cardanum, Iuriſconſultum, ſed et medicinae peritia ac literis mathematicis atque philoſophicis clarum [x], cuius geneſin filius expoſuit [y], et potiores vitae eius circumſtantias delineauit, quaedam etiam de eo inter medicos Mediolanenſes attulit BARTHOL. CORTIVS [z], qui videndus. Ab hoc parente male ſe acceptum eſſe non diſſimulat, et fruſtra tentatis abortiuis medicamentis editum ſe a matre fatetur; quam a patre diſcedentem eum peperiſſe haud obſcure ipſe innuit [a]. Id quod occaſionem ſuppeditauit MOTTAEO VAYERIO [b], NAVDAEO, TEISSIERIO, BAYLIO [c], ſuſpicandi, ex thoro illegitimo eum prodiiſſe. Quam tamen ſuſpicionem ſatis leuem eſſe, ex eo intelligitur, quod ipſe Cardanus vtriusque parentis maiores, et legitimam ſtirpem enarret: immo Claram Micheriam, noſtri matrem a patre viduo in ſenectute ductam eſſe in vxorem ipſe CARDANVS alio loco [d] diſerte teſtetur. Non tam natus, quam a matre, tribus perpetuis diebus in partu conflictata extractus tanquam mortuus, cum capillis nigris et criſpis, recreatus balneo vini calidi ſuperſtes euaſit tandem [e]. Id quod indicium aerumnarum ſibi fuiſſe tradit [f]. Primo menſe nutricem ipſa die, qua aegrotauit, ex peſte amiſit, ipſique carbunculi quinque in facie, crucis in effigiem, ſuperuenerunt, vt vnus foret in naſi apice, quibus poſtea

ſ) p. 59.
t) c. 1. p. 3.
u) Naudaeana p. 16. 17.
x) De Vita propr. c. 3. p. 7. 8.
y) l. c. p. 62.
z) l. c L. II. p. 53.
a) Locis citatis.
b) Ep. 63. T. XI. Opp. p. 63.
c) Locis citatis.
d) De Geneſ. p. 65.
e) De Vit. propr. c. 4. p. 9.
f) De Geneſ. p. 56.

postea locis tubercula genouata sunt. Tertio demum anno ablactatus, quarto Mediolanum delatus a patre et matre sine caussa verberatus, toties aegrotauit ad mortis periculum[g]. Anno aetatis octauo dysenteria cum febri epidemica laborans, non prius in spem salutis rediit, quam cum prorsus vt mortuum vtrique parentes defleuissent[h]: patre a B. Hieronymo auxilium pro filio deprecante et impetrante, licet is se daemonem quoque familiarem habere palam profiteretur: quem mire eiusmodi fabulis superstitionem olentibus gauisum fuisse filius alio loco[i] luculento exemplo docet. Nondum restitutus plane ex morbo cecidit e scala cum malleo, graui vulnere frontem laesit, et simili ratione multoties, si ipsum audis, vitae et sanitatis pericula adiit, quae tamen apud ipsum, prolixe ea enarrantem[k] legenda sunt, ex quibus intelligitur, vt animo et temperamento, ita fato singularem prorsus Cardanum fuisse. Propius ad rem nostram spectat eius educatio; ipse enim queritur[l], patrem se vt seruum duxisse secum mira pertinacia, immo saeuitia; quod diuino quidem consilio potius factum esse, quam patris culpa, tum maxime, quod mater et matertera consenserint, iudicat[m], reapse tamen si non omnis, haud leuis tamen, caussa vitae Cardani tantis prudentiae et stultitiae vicibus actae fuisse videtur. Erat autem pater Cardani et legum et artium satis peritus, et mathematicarum disciplinarum, etiam earum, quae secretiores habentur, probe gnarus[n]. Ipse igitur filium anno circiter nono arithmeticae rudimenta, et quasi tunc arcana familiariter eum docuit: paulo post etiam Arabicae astrologiae praecepta tradidit, et memoriam in eum artificialem instillare conatus est, ad quam tamen memoriam se minime aptum fuisse fatetur[o]. Ad maiora progressus pater post duodecimum annum docuit eum sex Euclidis libros, cum eorum valde studiosus esset; iuris quoque legumque scientiam ei valde commendauit: quia autem in eo instituto a prima iuuentute manserat, vt vitae consuleret, credebatque, studia medicinae magis huic proposito conducere, quam legum, et vt propiora fini, et vt orbi communia toti, et omnibus seculis; tamen vt candidiora ac quae rationi, aeternae naturae legi non hominum opinionibus inniterentur, ideo haec ipsa cum philosophia amplexatus est, non iurisprudentiam[p]. Quod ita male habuisse parentem ait, vt, cum deseri studia a se iurisprudentiae, vt philosophiam sequeretur, animaduerteret, fleuerit eo praesente, indolueritque, non iisdem eum studiis incumbere, quod nobiliorem disciplinam arbitraretur, quae esset ad opes et potentiam aptior, et ad familiam euehendam faceret. At ille voto firmo proposito, tum rationibus

g) De Vit. prop. p. 10.
h) Ibid.
i) De Subtilit. L. XIX. p. m. 687. vbi ex paterls schedis narrat, daemones quosdam Auerroismi patronos cum parente fuisse congressos.
k) C. 30. p. 78 seqq.
l) C. 4. p. 11.
m) De Genitur. p. 69.
n) Conf. Corte notizie historiche intorn' a medici Scrittori Milanesi L. II. p. 53.
o) C. 3. p. 8.
p) Ita ipse c. 10. p. 34.

nibus adductis, tum quod parum illum etiam absque impedimento profecisse videret, immotus ad illius adhortationes mansit. Abiit itaque exacto XIX anno in Ticinensem academiam, XXI peracto rursum Papiam se contulit [q]. Ibi audiuit in philosophia Brandam Porrium, et Franciscum Faegium Nouariensem, in medicina vero Matthaeum Curtium [r], sub quo publice disputauit, et professus tum est Euclidem in gymnasio, dialecticam paucis diebus, tum et primam philosophiam, primum pro fratre Romulo Seruita, post pluribus pro quodam medico Pandulfo [s]. Bellorum tumultibus autem coactus domum remigrare, moram longam haud fecit, sed post initium anni XXIV Patauium se contulit, vbi Curtium se et Memoriam in medica arte audiuisse ait. Ibi lauream quoque in artibus accepit laetante parente, qui paulo post fatis concessit. Sub huius anni finem factus est rector eius academiae, in fine sequentis medicinae doctor. Peracto magistratu academico, cum patriae fata pertimesceret, hortatu amici in Saccense oppidum se contulit, et eo loco patriae calamitates, annonae caritatem, pestem, bellicos tumultus euitauit. Quibus remittentibus anno clↄlↄxxix rediit Mediolanum, at reiectus a collegio et matre etiam morosa, rediit in oppidulum, sed graui pectoris morbo oppressus, quo tamen se voto ad B. Virginem solutum esse ait [t]. Frequenter enim ad religionis auxilia solebat recurrere in angustiis, adeo, vt scribat [u], *se non solum diuinae maiestatis memorem fuisse, sed et B. Virginis Mariae beatique Martini, somnio monitum, vt sub eius patrocinio aliquando quietiorem vitam et perennem duceret.* Itaque irata numina habuisse Cardanus censendus est, quod somnii vaticinio delusus ad vitae finem, quiete frui non potuerit. Anno eius seculi trigesimo primo duxit vxorem Luciam Bandarinam ex oppido Saccensi [x], quae, teste TOMASINO [y], plus ingenio et perspicacia valuit quam opibus; quam satis imprudenter duxisse ipse refert [z], nec negat, annis XV, quibus secum vixerit, omnium malorum, quae sibi in tota vita acciderint, caussam fuisse. Cum enim duorum filiorum, et vnius filiae parentem eum fecisset, ilias malorum ex hac prole illi enata est. Formati enim a patre magnam sapientiae et stultitiae mixturam patiente, non potuere ita adolescere, vt solatia inde illis, a quibus sati erant, exsurgerent. Inde innumerae Cardano calamitates enatae, quas ipse copiose enarrat [a], fassus candide, maximum se errorem in filiorum educatione admisisse, quem satis acerbe luere coactus est. Filius enim natu maior ob propinatum vxori puerperae venenum securi in carcere percussus est, minor natu omni flagitiorum genere patrem

q) C. 4. p. 11.
r) Docuit Curtius medicinam non Papiae modo, sed et Bononiae, Florentiae, Pisis, Patauii. Gratiosus apud Clementem VII. P. M. obiit 1544. Scripta eius enarrat MERCKLIN. Linden. renou. pag. 793.
s) pag. 12.
t) C. 4. p. 13.
u) C. 22. p. 61 seq.
x) pag. 14.
y) Elog. T. I. p. 55. Ipse de Genit. p. 113. ingeniosam et mediocriter pulchram, animosam, peruicacem, indomitam describit.
z) De Vit. propr. c. 26. p. 68 seq.
a) pag. 70.

patrem excruciauit, nec carceris metu ab eo coërceri potuit. Vnde damnum ſuum deflere non debuerat [b], quod ab anno XXI ad XXXI oblaeſus in genitalibus non potuerit concumbere cum mulieribus, quamuis fateatur [c], *cogitationem aſſiduam Venereorum perpetuo ipſum torſiſſe, et quod facto implere non licuit, aut feciſſe potentem puduit, cogitatione aſſidua mentitum eſſe voluptatem.* Quam libidinoſam cogitationem cauſſam habuiſſe Venerem Saturno et Mercurio complicatam, et Martem vtrique luminari ingenioſe nugatur. Cum autem Sacca Gallareatum aeger ſe contuliſſet, adeo paupertate preſſus eſt, vt *ſe deſiiſſe* dicat [d], *pauperem eſſe, quia nihil ipſi relictum fuerit.* Paulo tamen laetior fortuna arridere coepit, cum XXXIV annis iam perfectis Mediolani mathematicas artes profitendi occaſionem nactus eſſet; et oblata quoque fuit biennio poſt conditio docendae Papiae medicinae, aſt non accepit, quia ſpes non erat, vnde ſumeret ſtipendium. In id itaque conniſus eſt, vt in collegium medicorum Mediolanenſium reciperetur. Quo diu quidem excluſus, anno vero cIↄIↄxxxix receptus praeter omnium ſpem amicorum potentium auxilio, poſt anno cIↄIↄxliii medicinam Mediolani publice profeſſus eſt. Sequenti autem cum domus eius ruiſſet [e], Papiae medicinam docuit, anno tamen ſequente in patriam rediit, quod ſtipendium non numeraretur. Quamuis autem inopia eum liberare conarentur amici, et Moronus cardinalis conditiones haud aſpernendas anno cIↄIↄxlvi ei offerret [f], difficilis tamen et ſuperciliosus, et ſuae fortunae minime obſequens eas aſpernatus eſt [g]. Similiter anno ſequenti per Andream Veſalium, quo amico vtebatur, oblata ei eſt conditio Iↄccc coronatorum in ſingulos annos a rege Daniae, cum victus impenſa ſoluenda: verum et hac fortuna vti neſciuit, cum et regionis intemperies et aliena eum ſacra deterrerent. Et hoc quidem pacto ſtulti Cardani mores eius ſaepe fortunam impediuerunt, quam egregie formare potuiſſet, ſi ſcenae inſeruire ſuisque fatis vti ſciuiſſet. Nam prolixam narrationem inſtituit [h] honorum, munerum et commodorum ipſi delatorum, quae tamen omnia contemſit, licet cum paupertate, inuidia, perſecutione, et mille calamitatibus in Italia conflictaretur, animo meticuloſo, diffidente ſibi et ſuſpicaci impedimenta illi inexpectata obiiciente. Quae quidem omnia in explicatione geneſis ſuae ſiderum influxui tribuit, morum autem hominum intelligentes facile comprehendent, eum ſuae fortunae fabrum fuiſſe. Anno cIↄIↄli ab Eduardo rege vocatus in Scotiam regiis ſumtibus abiit, medendique felicitate illuſtris tanta auri ſumma, vt in ea aula maneret, inuitatus eſt, vt ſe verecundari dicat [i] ſummam explicare, et in paucis annis fuiſſet ditiſſimus. Aſt nec regio placebat [k], nec, quod non

I 2 liceret

b) C. 2. p. 6.
c) De Genit. p. 87.
d) C. 4. p. 14.
e) pag. 15.
f) C. 32. p. 99.
g) pag. 15.
h) C. 32. p. 95 ſeq. coll. cum tr. de Genituris pag. 91.
i) De Vita propr. c. 32. p. 99.
k) p. 16. 99. conf. BAYLE Dict. art. Cardan, not. E. T. II. p. 58.

liceret pecunias per trapezitas ac curſores in Angliam, quanto minus Galliam aut Italiam traducere. Igitur exactis menſibus decem domum rediit, et vocationes haud contemnendas atque opimas moribus ſuis ductus recuſauit. Tandem anno cIↄIↄLXII a Bononienſi ſenatu vocatus eam academiam adiit. Anno cIↄIↄLXX incertum qua culpa, carceri incluſus eſt, in quo tamen praeter libertatem amiſſam omnia fuere ciuiliter adminiſtrata, tandem domum dimiſſus, ita tamen, vt ea carcer ipſi eſſet. Qua cuſtodia dies centum ſexaginta et tres detentus eſt. Ex quo vanitatem Cardani, et iactabundi, et arti genethliacae ſecurius fidentis intelligere licet, ita de ſe ſcribentis[l]: *Toties per calumniam accuſatus, nunquam tamen exilii aut carceris poena intentata eſt, cum tamen pene crucifigendum conciues mei, quibus nihil veritate ipſa grauius eſt ac voce libera, clamarent.* Eodem anno Romam, incertum ſpontaneo exilio, an indicto, abiit, et priuatus degit. Collegium Romanum tamen eum recepit, et ſummus pontifex penſionem exhibuit. „Quo tempore, ſe vidiſſe Car„danum, narrat THVANVS[m], paucis ante obitum annis et adlocutum „eſſe diuerſo ab aliis cultu incedentem, ac ſaepius admiratum eſſe, cum „celeberrimi tot ſcriptis hominis recordatio ſubiret, neque tamen quid„quam in eo, quod tantae famae reſponderet, animaduerteret." Tandem deliro ſimilior, quam philoſopho, exſpirante anno cIↄIↄLXXVI obiit. Et eum quidem, cum tribus diebus minus ſeptuageſimum quintum annum impleuiſſet, eodem quo praedixerat, anno et die, videlicet XI Cal. Oct. cIↄIↄLXXVI defeciſſe, ob id, ne falleret, mortem ſuam inedia acceleraſſe creditum, tradit THVANVS[n]: vnde in eo, quo vtebatur P. BAYLE[o], exemplari hiſtoriae Thuani, typothetae errorem fuiſſe oportet, annum emortualem Cardani cIↄIↄLXXV ponentem, quem ideo critico obelo confixit Baylius. Quamuis autem in anno non errauerit Thuanus, in die tamen erraſſe cenſendus eſt. Ipſe enim Cardanus in vitae ſuae enarratione[p] ſcribit, *teſtamenta plura ſe condidiſſe ad hanc vsque diem, quae ſit Calendarum menſis Octobris vltima.* Quod vero de morte eius, praedictionem aſtrologiae iudiciariae explente affert Thuanus, ſolo rumore incerto diſſeminatum fuiſſe videtur, cum vaticinia Cardani ex aſtris multorum vocibus velut certiſſimae depraedicarentur. Ipſe enim in *Explicatione geniturae* ſuae[q], vbi de morte agit, non auſus eſt, vitae finem decernere, licet de pleriſque ſatis confidenter ſtatuiſſet, ſed vt artis incertiſſimae famae ſuccurreret, mortem futuram eſſe dixit iuxta qualitates locorum et ideo varietatem temporum, et vel anno LVI fore ex moerore, vel LXVIII ex acuta febri lateralique morbo. Immo ait, ſe non credere, quod ſuperaturus ſit ad annum LXXIII, hunc autem tunc oſtendere mortem miſtam ex febre, paralyſi, catarrho, haemorrhoi-

l) De Genitur. p. 57. Ex hoc vero loco patet, oris intemperie ſibi malum ſuo iumento accerſiuiſſe Cardanum.

m) Hiſt. ſui temp. L. XLII. ad annum 1576.

n) l. c.

o) l. c. not. F. TEISSIER. Elog. T. III. p. 97. 98. Ex his emendanda, quae diximus in Germ. Hiſt. Philoſ. Op. T. VII. p. 92.

p) c. 56. p. 112.

q) p. 134.

morrhoidalibus. Ex quibus patet, non falsum tantum suo vaticinio fuisse Cardanum, sed ne istum quidem annum, quo rebus mortalium ereptus est, praedixisse. Vnde fabula quoque putanda est, quod adiicitur, inedia mortem accelerasse, ne fidem artis prodere videretur. Ceterum, vtrum verum sit, quod in *Naudaeanis* traditur [r], Romam delatum spe galeri cardinalitii potiúndi veneno sublatum esse, deficientibus certioribus testimoniis definiri non potest, licet prius de Cardano, tumente et delirante queat quis suspicari.

§. III. Facile ex hac breui vitae Cardani historia character animi eius plane singularis et παράδοξος intelligi potest, quem magna mixtura sapientiae et stultitiae tum ingenii exorbitantis, tum voluntatis miro affectuum aestu agitatae et in praeceps actae illustrem fuisse, censendum est. *Character Cardani.* Quam inaequalitatem animi eius recte notauit THVANVS [s], et reprehendit FRANC. SANCHEZ [t], *in tanta doctrina, irrationalem haud raro, et deliro potius, quam sapienti similem fuisse.* Et ipse quidem, vt satis aperte de se solebat disserere, illustria vitia inter praeclaras virtutes non reticuit. Vnde suam genituram explicans [u], quas animi qualitates accepisset, praemissa ambitiosa veritatis affectatione, se ex siderum dispositione, ait, „esse ad manuum opificia aptum, animo philosophico et „scientiis accommodato, ingeniosum, elegantem, bene moratum, vo„luptuarium, laetum, pium, fidum, sapientiae amatorem, meditabun„dum, varia machinantem, mente praestanti, ad discendum pronum, ad „officia promtum praestanda, aemulatorem optimorum, inuentorem re„rum nouarum, et absque magistri opera proficientem, moribus mode„ratis, curiosum rerum medicarum, studiosum miraculorum, archite„ctum, captiosum, dolosum, amarulentum, arcanorum gnarum, so„brium, industrium, laboriosum, diligentem, solertem, in diem viuen„tem, nugacem, religionis contemtorem, iniuriae illatae memorem, in„uidum, tristem, insidiatorem, proditorem, magum, incantatorem, „frequentibus calamitatibus obnoxium, suorum osorem, turpi libidini „deditum, solitarium, inamoenum, austerum, sponte etiam diuinantem, „zelotypum, lasciuum, obscoenum, maledicum, obsequiosum, senum „conuersatione se delectantem, varium, ancipitem, impurum, dolis mu„lierum obnoxium, calumniatorem, et omnino incognitum, PROPTER „NATVRAE ET MORVM REPVGNANTIAM, etiam his, „cum quibus assidue versetur.“ Quae licet de dispositione astrorum tantum intelligenda esse videantur, tantum tamen abest, vt disciplinae bonitate ea emendata esse crediderit Cardanus, vt potius luculenta in tractatu de vita propria testimonia descripserit, ex quibus indubitato constat, eundem reuera illum fuisse, qualem sidera praedixisse, ex intima sui conscientia, ad quam prouocat, delineat. Et magnum quidem sui admira-

r) Conf. TEISSIER l. c. p. 104.
s) loc. cit.
t) De Arte nihil sciendi p. 193.
u) In Genitur. XII. p. 84.

torem fuiſſe, inſanaque opinione de ſe ſuaque praeſtantia et dotium excellentiſſimarum vſu occupatum, totus ille commentarius loquitur, in quo [x] tanto veritatis ſtudio ſe flagraſſe ait, vt mendacium ſe dixiſſe, haud recordetur, gratum quoque fuiſſe, et iuſtitiae amantem, contemtorem honorum et diuitiarum, animo magnum et in aduerſis patientem, in ſecundis moderatum, et maximis difficultatibus ferendis tollendisque parem, moribus inuariabilem et conſtantem, ſtudiis deditiſſimum et peruicacem, amicitia fidelem, tacendi peritum et gratum fouiſſe, et naturae vitia arte et diſciplina emendauiſſe. Aſt proprio, quod de ſe nobis obtrudit, teſtimonio fidendum ſecure non eſſe, recte viris doctis obſeruatum eſt; falſum enim eſſe, monent, quod frequenter iactat, nunquam ſe mentitum eſſe, et ſecurum de mendacii ſuſpicione, vt qui in veritatis ſtudio conſenuerit. Fateturque GABRIEL NAVDAEVS [z], cetera virtutum Cardani admirator, ſe mendaciſſimum illum fuiſſe deprehendiſſe, et ab hoc vitio reliqua demum velut e fonte promanaſſe, quae a nonnullis deliramenta vocantur, non leuibus de cauſſis ſe exiſtimare. Quod ne a ſe dictum inconſulto fuiſſe, quis ſibi perſuadeat, ſignatis id tabulis confirmat, et manifeſtas contradictiones, quarum vna neceſſario mendacio effIcta eſſe debet, Cardano in hac vitae ſuae hiſtoria reliquisque eius ſcriptis excidiſſe luculenter demonſtrat. Auaritiae autem et habendi cupiditati ſine modo litauiſſe, ſi non alibi conſtaret vna, quam HILARIVS PIRCKAYMERVS exhibet [a], narratio ſatis ſuperque confirmat. „Is enim cum „Cardanum ſalutandi gratia adiret, interrogatum ſe eſſe, tradit, ab eo: „num pecuniam afferret? cumque ille, ſe praeter neceſſarios ad iter nu„mos quicquam attuliſſe, negaret, reſpondiſſe Cardanum: ſe non cura„re transalpinos, niſi numos adferrent. Et ex eo tempore ſe, ait, non „Cardanum amplius, ſed Κερδᾶνον eum vocauiſſe.“ Neque in ea temperamenti, morum, fortunaeque varietate id valde mirandum eſt: cum et ipſe Cardanus ludis rem omnem haud ſemel perderet, et inopia vltima valde premeretur, et temperamenti melancholici inclinatione ad αἰσχροκερδίαν ferretur. Quamuis autem ab ambitioſis ſe moribus alienum eſſe clamet, falſum tamen id eſſe, et inſigni mendacio affirmatum, ipſe incautus prodidit. Integro enim capite [b], cogitationem de nomine perpetuando explicat, ita quidem, vt delirus potius videatur, cum et ipſe fateatur, *cupiditatem ſuam gloriae inter tot et aduerſa, et impedimenta, ſtolidam, non tantum ſtultam, fuiſſe; non tamen vnquam concupiuiſſe gloriam et honores, imo ſpreuiſſe* [c]. Et tota quoque quam de genitura ſua ſcripſit, tractatio id euincit, in qua inter alia *multum intereſſe veritatis*, ait [d], *ſi ſe laudauerit, cum non tam turpe ſit, ſeipſum laudare, quam*

x) Vid. c. 14. p. 46. c. 22. p. 61.

z) In Iudicio de Cardano.

a) De Ratione peregrinandi, MORHOF. Polyhiſt. T. I. L. I. c. 15. §. 40. p. 163.

b) c. 9. p. 28.

c) Nempe cum ambitione hominis certabat timor, ſuſpicio, et meticuloſa diffidentia, quae honores oblatos et deſideratos eum accipere impediebant.

d) p. 83. conf. IAC. THOMAS. de Plagio p. 376. 377.

quam iucundum, quod iuste id facere possit. Contendit quoque mores suos tales esse, vt nec laudare citra iactantiam, nec vituperare citra amentiam posse videatur. Quod annon ineptum gloriae captatorem prodat, lectori expendendum relinquimus. Illud recte TOMASINO obseruatum; *laudis ac gloriae maxime appetentem fuisse, ac immodica sciendi cupiditate ideo flagrasse, vt ad immortalitatis apicem perueniret, ac ob eam rem studiorum labores omnes et molestias alacrem exantlasse.* Quamquam autem pertinaciter negare nolumus, non vitiis modo, sed virtutum quoque specie Cardanum illustrem fuisse: virtutis tamen verae indolem considerantibus, manifestum est, mixturam quandam temperamenti, et circumstantiarum moralium, laruam tantummodo virtutum exhibuisse, cum sine voluntatis emendatione a stultitiae morbo et affectuum imperio, quibus laborabat Cardani animus, virtus vera esse nequeat. Vnde qualis mixtura dementiae, quam magnis ingeniis semper fere adesse dixit Seneca, Cardanum exagitauisse, dici possit, et quid de eius virtutibus iudicandum sit, intelligitur. Illud recte obseruatum NAVDAEO: *Cardanum ex intemperie quadam animi nusquam aequalis et compositi absurda multa fecisse, et minime sibi in omnibus consentanea locutum fuisse: esse enim melancholicos plerosque superbos, nimiumque sibi blandientes, et elatos, ventosaque habere ingenia, et magnarum rerum, vt nominis, honoris, auctoritatis desiderio flagrantia; esse praeterea suspicaces, morosos, inuidos, maleuolos, simultatum tenaces, immites* ἀστέργους, *et velut in extremo confinio naturae humanae positos, vt coelestem vel belluinam aut mixtam interdum ex vtraque, leuissimo impulsu suscipiant.* Talem enim reuera Cardanum fuisse, ipse, vt in ebuccinandis vitiis suis laudem gloriamque quaerebat, non inficias iuit. Ait enim [e], „se natura sua esse „iracundum, simplicem, Veneri deditum, et ex his tanquam principiis „profluxisse saeuitiam, pertinaciam contentiosam, asperitatem, imprudentiam, iracundiam, vltionis desiderium, etiam vltra vires. Esse se „frigidi cordis timidum, et cerebri calidi, assueuisse vultum in contrarium „semper efformare, ideo simulare se posse: parum esse pium et lingua incontinentem, maxime iratum, vt pudeat et taedeat sui, vitam se Sardanapaleam anno, quo praefuit gymnasio Patauino egisse. Praecipue inter vitia sua singulare et magnum se agnoscere et tamen sequi fatetur, vt libentius nil dicat, quam quod audientibus non displiceat, atque in hoc sciens ac „volens perseueret, licet non ignoret, quantum inimicorum vel hoc solum „conciliet. Esse se incontinentem in vita, cum nosceret optime, quae sequi „expediret, et oporteret, in deliberando porro celerem nimis, et pene praecipitis ob hoc consilii, et in quouis negotio impatientem morae. Deditum „quoque fuisse immodice ab ipsa adolescentia ludo latrunculorum, quo, „quantam familiaris rei iacturam passus sit, compendio nullo non esse facile „dictu. Sed aleam etiam longe deterius cessisse, filiis ad aleam instructis, et „domo

e) c. 13. p. 40.

„domo aleatoribus saepe patefacta". Quae omnia ita tantum excusat Cardanus, vt omnes homines manes suos pati dicat, et ignorantiam conditionis esse asserat, nolle scire, quae scimus, et rem vi velle comprimere. Quod socios quidem illi stultitiae haud paucos esse probat, a vitiorum sentina vero non absoluit. Neque haec vitia soli naturae malignitati et siderum influentiae, quod caussatur, tribuenda sunt, sed caussa haud leuis haesit in habitu animi acquisito, et praua voluntatis dispositione crebrioribus actibus in alteram naturam transeunte. Quanquam enim accepisse indolem a natura ἀνώμαλον videri poterat, eam tamen tantum abest, vt sapientiae praeceptis emendauerit, vt potius insolenti morum pertinacia confirmauerit. Cuius testimonium esse potest, quod tot damna expertus, ludorum amorem non deposuerit, adeo vt omnes pene facultates decoxerit, et ad caedem vsque ea propter progressus sit, quod iracundiae locum tam amplum fecerit, vt a vulneribus et plagis haud abesset, et quae his sunt similia. Parum quoque a voluntario stultitiae charactere eum absoluit, quod ad conuersationem, praesertim senex, parum idoneus fuerit, solitudinis cum daemone suo, quem sibi fingebat, amantior, et nullius fere, vt ipse testatur, amicus, eo quod omnes vermibus, pediculis, foetore, anima insidiosa et improba gaudere iniquissima suspicione crederet, et nihil ex hominum conuersatione speraret, vt alias leues et ficulneas quas affert [f], rationes taceamus. Talis cum animus esset, incessus, qui animum prodere solet, non nisi singularis et dementis similis esse potuit. Eum enim inaequalem esse, tacitisque cogitationibus varia ratione commotum, et mox properantem, mox lentum, prout impetus animi et cogitatio perpetua dominabatur, ipse fassus est [g]. Nec in vestitu sapientis constantiam praebuit. Quem cum saepe mutaret, mox splendida veste comparuit, mox vilissima et detrita [h]. Et hanc quidem haud raro rationum oeconomicarum negligentia genuit, cum multoties cum inopia et paupertate colluctaretur. Nam et parentum opibus casu detritis, et dignitate vana ornatus, et multa in detrimentum rei ab aemulis passus, et familia multa exhaustus, et a collegio medicorum diu reiectus, ipse quandoque prodigus et inconsideratus: corpore infirmus, furtis dilapidatus profusus in emendis libris, loco domicilii saepe cum damno mutato, alea aduersa oppignoratis ornamentis vxoris et supellectile, mirum, ipse fatetur [i], esse, quod non carens mendicare coeperit. Addi his potest, quod porro tradit [k], ab obitu patris ad annum vsque XLVI perpetuo ferme litigauisse, et quae alia sunt, quae indolem vitamque ἀνώμαλον et a recta via prorsus deflectentem produnt, quae facilius est excusatione pingere, quam ad virtutis praecepta exigere. Ast mirari desinemus, virum, cui insolitus eruditionis vigor, praetereaque, certo tempore magnus animus et acies ingenii praeclara aderat, in tantae dementiae circulis oberrauisse. Tota enim hominis vita παράδοξος fuit, peregri-

f) c. 53. p. 221.
g) c. 21. p. 60. 61.
h) c. 20. p. 59.
i) c. 25. p. 67.
k) c. 28. p. 73.

peregrina, et delirans, vt certissimum sit, cum temperamenti vitio imaginationem deuiantem et extra orbitam vagantem accepisset, ad extrema quaeuis admittenda fuisse pronissimum, et facile attentis persuadere, quod helleboro ad purgandum cerebrum opus habuerit. Talia enim de se praedicat, quae a sanae mentis homine proficisci haud possunt, et nemini quoque persuadebuntur, nisi qui eadem cum Cardano chorda oberrauerit. Hinc eiusmodi de se singularia et ex parte quoque θαυμαστὰ iactauit, quae

Credat Iudaeus Apella, non ego.

Talia sunt: praeuisa futura in somniis et interdiu monito per voces de iis, quae se absente gererentur, adhibita ecstasis quoties vellet, conspecta sole splendente sidera atque luna, visa spectra atque lemures, splendor circa se obseruatus, qui eum muniret aduersus aemulos, et imprimis genius ille, quem se variis modis monuisse et dormientem et vigilantem et futurorum praesentientem fecisse, tum peculiari capite [l] libri *de Vita propria* tum in aliis scriptis, ostendit. Quae aut hominem cum impudentia et insania de se mentientem produnt, aut caput Anticyris dignum, et ita imaginationis deliriis corruptum, vt febricitantium somnia pro summis veritatibus haberet, et aliis quoque persuaderi cuperet. Et NAVDAEVS quoque haec pro mendaciis et nugis habet, quas Cardanus, cum non ita sui compos esset, velut in publicum theatrum ridenda inuexerit; ductus potissimum loco quodam libri *de Rerum Varietate* [m], quo sibi nullum daemonem aut genium adesse, fatetur, sed pro bono genio datam esse rationem, patientiamque magnam in laboribus bonum animum, et alia, ait. Ast, licet praefracte negare nolimus, in haud paucis gloriae ex singulari fato hauriendae studio fuisse mentitum Cardanum, et vafre quaedam excogitauisse, ita tamen comparatum est temperamentum Cardani, vt et superstitioni apertas ianuas monstrauerit, et ad imaginationis per interualla quaedam viuaciori impetu exagitatae deliria fuerit pronissimum, quibus occupatus et abreptus Cardanus ea se sentire, videre, audire credidit, quae nullibi, nisi in emoto eius cerebro, accidere [n]. Id commentarium eius *de Vita propria* legenti innumeris speciminibus constare potest, ex quibus discas, furenti et insanienti, quam prudenti et cum ratione agenti viro eum fuisse similiorem. Qualia sunt, quod pannosus aliquando, mox ornatus in publicum prodierit, quod Romae diuerso ab aliis cultu spectandus incesserit; quod Bononiae curru vectus sit, tribus tantum rotis suffulto; quod mox concitato gressu, mox valde lentus ambulauerit, quod doloris ita amans fuerit, vt si eo careret, dentibus mor-

l) c. 47. p. 186.

m) L. XVI. c. 95.

n) Accepisse Cardanum ineptam de genio παρέδρου opinionem a patre Facio, ipso filio in hoc argumento magis nugiuendulo ex iis intelligi potest, quae affert ANTONIVS RVSCA de Inferno Statu Daemonum L. IV. c. 15. p. 377. cuius verba affert THOMAS BANGIVS in Coelo orientis exercit. I. p. 60.

mordendo eum sibi concitauerit; quod ad demonstrandum animum heroicum, se ipsum interficere cogitauerit, et quae alia sunt quam plurima, quae non sine taedio lectoribus centies in biographia sua occinit, quae testimonio sunt luculentissimo, Cardanum haud raro rationis deliquium passum fuisse maximum, et tum ex temperamento, tum ex arte nimia insaniuisse. Quales homines corruptae et exorbitantis imaginationis deliria pro certissimis veritatibus habere, nemini ignotum esse putamus, qui semel huius commatis homines vidit et differentes audiuit.

Intellectus vitia in Cardano maxime superstitio.

§. IV. Oedipo opus non habet Lector, vt intelligat, ex quo fonte tot dementiae specimina orta sint, quae inter praeclaras doctrinae virtutes Cardani vitam contaminarunt. Hominem enim huius generis deliria suis vicibus patientem inepta multa et absurda facere, mirum haud est. Dolendum autem non in vitae modo actionibus eiusmodi insaniam Cardanum ostendisse, sed habuisse quoque eam influxum satis magnum in intellectum eius atque eruditionem ipsam, quam egregiam cetera aluit et produxit. Et insigniter quidem ea se dementia prodidit in anili superstitione, qua omnem veri philosophi characterem turpiter conspurcauit. Licet enim se religionis et Dei cultus obseruantissimum iactet *), velitque is videri, qui stupenda illa et admiranda, quibus se praeditum esse gloriatur, dona ad vnius Numinis fontem referat, totus quoque religione occupatus compareat, si verum tamen fatendum, anili superstitione corruptus nihil minus quam verae pietatis indolem expressit. Religiosum enim se tantum in spectrorum, lemurum, somniorum, ominum, et quas alias naenias plenis horreis affert, apud ipsum legendas ß), consideratione et attentione praestitit, et tam turpiter se dedit, vt mirandum sit, virum philosophiae praesidiis munitum tam egregie in his rebus nugari, eaque pro certissimis veritatibus nobis obtrudere potuisse, quae nonnisi febricitantium deliriis similia pueris atque vetulis possunt persuaderi. Et haec quidem tum temperamenti melancholici dispositione, tum parentis similiter ineptientis educatione ipsi naturaliter contigisse, non negamus. At emendare naturalem stultitiam cum debuisset philosophiae praeceptis, nobilissimam scientiam ad incrustandum superstitionis ineptae patrocinium adhibuit. Cuius exemplum esse potest, quod insomnia tanti fecerit, vt SYNESII tractationem *de Insomniis* edendo inque eam commentando, velut pretiosam philosophiae partem earum interpretationes commendauerit. Eiusdem prorsus commatis est, insanum quod astrologiae iudiciariae, quam puer iam a patre didicit, statuit pretium, quo posset, colore philosophico incrustatum. Tanta enim huius artis vanissimae veneratione captus est, vt in CLAVDII PTOLEMAEI *libros quatuor de astrorum iudiciis libros*, qui *constructionis quadripartitae* titulo noti sunt, prolixos commentarios ediderit, in quorum prooemio, acerbissimam illis dicam scribit, *qui cum gloriam ex maledicto, quam eruditione comparare non poterant, quaerentes,*

*) c. 22. p. 61. 62.

ß) c. 43. p. 147. et passim.

tes, sacrae huic disciplinae, inter ceteras vt splendidissimae bellum intentassent, procaciori lingua, incertum an stultius an imperitius, impudentius, an inconstantius aduersus illam prophano eo ore, quo tanta mentiuntur, debacchati sunt. Viri quidem, in re non bene perspecta imperitissimi, indeque iudices iniquissimi: in ceteris audacissimi et petulantissimi, nec plus nouis quam antiquis institutis, aut amicis quam inimicis, conformes ac fidi. Nec his contentus, vt fiduciae, quam in ea arte collocauit, ostentationem adderet, *duodecim geniturarum* exempla in calce adiecit, ex CC. geniturarum exemplis selecta, quas praeclare fidem facere arti isti sciebat. Ast quam turpiter fallat, fallaturque, vel ex vno, quod prolixe descripsit, themate suo genethliaco patet, quod licet vaferrime suis circumstantiis attemperauisset, attamen multa habet falsa, et quae vanitatem eius frustrato euentu produnt. Similia illi obiecerunt viri docti passim, et imprimis hostes astrologiae, quod nec in themate Ioannis Baptistae filii, aut Aimari Raconeti, vel Edoardi VI, aliisue quicquam horum euentuum, qui postea consecuti sunt, obseruarit: neque enim laqueum filio, mortem violentam Raconeto, breuem aetatem Edoardo praedixisse, sed successus e directo contrarios. Vnde miramur, tantopere fidem habuisse apud multos Cardanum, vt crederent, plus eum praedixisse, quod euentu probaretur, quam humano consilio et coniiciendi arte fieri queat [q]. Maxime vero maculam famae suae affricuit, et iudicii defectum prodidit Cardanus, quod statuisset miracula omnemque, quae IESV CHRISTO θεανθρώπῳ euenit, vitae fatorumque seriem ex themate eius genethliaco posse deriuari [r]. Nam non solum acerbe virorum doctorum censuris ideo notatus est [s], sed et, si fides editori Scaligeranorum [t], Romae in carcere ideo detentus est, quod genethliacon Christo scripsisset, et si NAVDAEVS [u] audiendus est, ideo in discrimen capitis venit. Immo et plagii et malitiosi animi in eiusmodi impietatis nugis gloriam quaerentis ideo suspectus factus est, eo quod ante ipsum simile tentauerint Albumasar, Albertus M. Petrus de Alliaco et Tyberius Russilianus, Sextus Calaber, ipse tamen, qui ex Bacchone, Pico Mirandulano, aut Commentariis Roberti Holkot id scire poterat, vaferrime id reticuerit, vt gloria ipsum maneret, quod primus fuerit, qui Christum commentitiis astrorum iudiciis subiecerit. Fuerunt quoque nonnulli, qui de religione eum suspectum eo nomine habuerunt, et atheismi maculam ideo inusserunt, vt infra dicemus. Apologiam tamen suo modo pro Cardano scripsit GABR. NAVDAEVS, non quod leuitate et dementia eum vacare in ea re crederet, sed quod exempla virorum in ecclesia magni habitorum secutum fuisse ostenderet. Nos ab insigni amentiae et delirii culpa libe-

q) THVANVS loc. cit.

r) Comm. in Ptolem. de Iudiciis astrorum L. II. p. m. 369 seqq. edit. Lugdun.

s) Vid. THVANVS, SCALIGER, NAVDAEVS, BAYLE ll. cc. Obs. Halens. T. X. Obs. 9. §. 7. p. 221. IO. ANDR. SCHMIDIVS Diss. de Themate Christi natalitio impie et absurde erecto, aliique.

t) Scaligerana prima p. m. 48.

u) loc. cit.

rari non posse ea propter Cardanum, recte iudicari, putamus, cum conatus ille leuitatis et delirantis ingenii characterem haud vnum habeat. Ex vero enim de eo scripsit TANAQVIL FABER [x]: *Hunc libellum Cardani etiamnum adolescens legi. Miratus sum, et risi, et nunc rideo; nam excitata memoria est. Quid enim si de die natali Iesu Christi non constet? (et verum est, non constare;) Quid si alius eodem solo, eodem coelo, eodem momento natus esset, an is fuisset, qui fuit Christus? dein genethliacum illius scribere, qui ex Spiritu S. conceptus esset? quae res? an quia in Euangelio scriptum legimus: nondum venit hora mea? apage.* Possent et aliae rationes afferri, quibus constat, inter dementiae specimina quae Cardanus edidit, hoc praeclarissimum esse, nisi breuitati esset litandum. Quae caussa quoque permouit editores operum Cardani, Basileensem an. cIↃIↃLXXVIII, et Sponium, vt hunc locum plane omitterent; vnde editiones, in quibus comparet, Basileensis anni cIↃIↃLIV, fol. et Lugdunensis anni cIↃIↃLV, in forma octaua, factae sunt rarissimae [y]. Ast, fatemur quoque, iniuriam illi fecisse SCALIGERVM [z], ex cuius ore plerique, qui librum rarissimum non viderunt, id repetunt, scribentem, *cymbalum hoc genethliacorum*, ita Cardanum apposite vocat, *Domini nostri Iesu Christi thema edidisse, et omnia, quae illi acciderunt, ex positu stellarum necessario contigisse, ratiocinatum esse.* Nam hoc a scopo Cardani alienum prorsus esse, et turpem impietatis notam praeter meritum ei inurere, ipsa nos docet verborum Cardani inspectio. Dabimus ea, cum editiones haud castratae rarissime occurrant, sunt vero ista: *Ex his tandem deuenio ad id, quod est pro exemplo maximo omnium eorum, quae dicta sunt: et est genesis domini nostri Iesu Christi, in qua tot videbis et tanta mirabilia, vt iudices, quod etsi naturalibus rationibus solum insistendum esset, Christi natiuitatem fuisse admirabilem, naturamque illi tribuisse, quantum concursu omnium coelorum excogitari poterat, et naturaliter legem nostram esse legem pietatis, iustitiae, fidei, simplicitatis, charitatis, optimeque institutam: nullumque habituram finem, nisi post reditum eclipticarum, in quo fiet nouus status vniuersi. Nec tamen me velle credas dicere, quod vel diuinitas in Christo vel miracula eius, vel vitae sanctitas, vel legis promulgatio ab astris pendeant. Sed sicut natura illum ornauit optimo temperamento, pulchritudine corporis, sanitate perpetua, grauitate intuitus, quae omnia ferme ex Iosephi inde bello Iudaico testimonio colliguntur, sic etiam Deus optimus et gloriosus optima constitutione astrorum atque admirabili genesin illius adornauit etc.* Satis clare Cardanus quaestionis statum explicat, et Christi diuinitatem, miracula, vitam, legem astris subiecta fuisse negat: adeoque contrarium eorum affirmat, quae post Scaligerum ab omnibus ei imputantur. Sed id modo contendit, cum in tam graui momento omnia prorsus sapientissi-

ma

x) Ad l. c. Scaligeran.

y) Vid. Cl. VOGTIVS in Cat. libror. rar. pag. 167 seq.

z) Praef. in Manilium.

ma constituisset diuina sapientia, praeter diuina, miraculosa extraordinaria accessisse etiam in ea hora, quam illius natiuitati decreuerat, illum astrorum positum, ex quo in res naturales, quaeque eorum influxui subiacent, praeclara, singularia, magnifica, gloriosa et tanto concursu digna necessario fuissent deriuanda. Quae satis quidem inepta sunt, cum et incertissimis artis regulis, et vanissimae hypothesi, astrorum irradiationibus res naturales subesse, et falsae opinioni ecclesiam, diem, horam et momentum horae natiuitatis Domini constanter obseruauisse, inaedificentur, ast cuncta, quae pro salute hominum fecit Saluator, astrorum necessitati non submittunt, et non nisi fauentem coeli dispositionem ex libera Dei voluntate electam innuunt. Verum quamuis a religionis contemtu ex hac parte liberandum esse censeamus, fatemur tamen, cerebri emoti et artis leuissimae amore furentis specimina haud pauca in hac genitura D. N. comparere. Etsi enim adeo ferocit, vt ex hoc themate secundum Ptolemaei regulas explicato, tantum arti isti praesidium oriri putet, vt non nisi stulte et absurde ea reiici possit: inaudita tamen confingit, v. g. cometen in natiuitate I. C. comparuisse, et momentum natiuitatis pro lubitu comminiscitur, et adeo ineptit, vt stellam Herculem vocatam, praesignificauisse tot ordines militum sacrorum, Teutonicorum, Ensiferorum etc. nugetur. Tacemus reliqua his neque meliora neque prudentiora, quae Cardano merito inter delirantes ex arte locum faciunt.

§. V. In caussa fuit haec animi Cardani ἀνομαλίας, vt de impietate esset suspectus, et variis de caussis nonnullis viris doctis ob atheismum vapularet. Inter quos agmen ducit MARTINVS DEL-RIO [a], qui composuisse eum, ait, librum de animae mortalitate, nunquam editum, sed amicis familiaribus furtim tantummodo ostensum. Eum secutus est MARINVS MERSENNVS [b], qui vt ardenti in atheos zelo flagrauit, ita potissimum inter impietatis patronos Cardanum numerare, eumque inter atheorum monstra referre nullus dubitauit; commotus maxime, loco quodam libri *de Subtilitate* [c], quo quatuor religionum genera, Christianum, gentile, Muhamedanum et Iudaicum, inter se disputando committit, nulli victoria decreta. Vnde colligit, Cardanum librum de tribus impostoribus non tantum referre, sed et approbare, vel saltem eandem doctrinam propagare videri. THEOPHILO RAYNAVDO [d] vero ideo homo nullius fidei et religionis audit, quod inter clancularios atheos secundi ordinis aeuo suo principem locum obtinuisset. Aliorum loca, diligenter adducta a S. reu. REIMMANNO [e] tacemus. Ast alii viri docti, qui paulo magis temperandum sibi esse in inurenda atheismi nota prudenter statuunt, eo *Cardanus an Atheus?*

 magis

a) Disquis. magic. T. I. Lib. II. q. 26. s. 2. pag. 550.

b) In libro longe rarissimo, quem Qq. in Genesin appellauit, p. 1840.

c) Lib. XI. p. m. 449. Repetit ea MORHOFIVS Polyhist. T. I. Lib. I, c. 8. §. 6. p. 70.

d) Erotem. de bonis et malis libris erot. IV. pag. 44.

e) Hist. Atheism. Sect. III. C. 4. §. 11. p. 365. add. quos adducunt FRESSIER. l. c. et Iac. Thomasius apud IOACH. FELLER. Monum. inedit. trim. XI. art. 1. p. 543.

magis ab hoc ἐγκλήματι liberandum esse Cardanum autumant, quo certius ex historia eius constat, non tam impietate quam superstitione, quod extremorum in religione, alterum est, atheismo contrarium, potissimum peccauisse, et proinde magis pro demente et insaniente habendum esse, quam pro impietatis vindice. Non excitabimus nomina auctorum, facile apud Cel. REIMMANNVM [f] inuenienda, sed ad vnum SAMVELEM PARCKERVM [g] prouocamus, qui eleganter de imputato Cardano atheismo disseruit. „Is enim postquam obseruauisset, ideo Caesalpino, Berigardo „et huius generis atheis aliis nonnullos Cardanum annumerandum cen„sere, quod omnia diuinae prouidentiae phaenomena astris aliisque caussis „naturalibus adscribi voluerit, statuatque ad generationem animalium „perfectorum non aliud principium requiri, nisi calorem coelestem, ex „quo sequi putent, omnia animalium genera sine numinis prouidentia sed „sola siderum vi gigni: monet, iudicium nimis acre de eo minime vafro „illos ferre, et veniam ei dandam esse, si quid impium forsan dixerit. „Magnum enim eius ingenium magna dementiae mixtura cum contami„nasse, vnde cum per interualla in insaniam incideret, idem illi, quod „aliis omnibus insanis contigerit, vt qui multa dicant, quae nec sentiant „nec meminerint. Quod vbi luculentis exemplis a Naudaeo collectis de„monstrauisset, et imprimis obseruauisset, imprudenter dictorum partim „ab inaequalitate ingenii atque morum, partim ab immensa et immode„rata gloriae cupiditate haud postremam caussam deriuandam esse, extre„mam vitae calamitatem eum in tantas angustias redegisse contendit, vt „insanire coactus fuerit, id quod luculentis quoque testimoniis confirmat. „Addit autem, alioqui in omni philosophiae genere tam pie philosophatum „esse, vt philosophorum nemo religiosius: in scriptis quae ad mores „spectant, religionem vitaeque futurae spem vnicum vitae beatae fundum „esse statuere, vbique clamare, nullam mortalium, nisi a morte, felici„tatem esse, denique hoc vno momento res humanas stare, si summi „Numinis prouidentiae curae simus, etc. In physicis Deo omnium aucto„re semper vsum esse, atque rerum naturae rationes a finibus, quos ipse „in mundo condendo habuit, inuestigandas esse, voluisse, eosque ipsum „complures inuenisse et exposuisse, eo animi acumine, vt magnus philo„sophus fuisset, si Peripateticus non esse ausus fuisset. Et denique in „astrologicis, quamquam tantam astris vim adscribi voluerit, astra tamen „Numinis prouidentiae subiecisse, neque iis tanquam caussis principibus „vsum fuisse, sed tanquam primae ministris, et tam varia vbique, cum in „astrologia sua, tum in ceteris suis inanibus disciplinis, de Deo diuina„que prouidentia commentatum esse, vt, quicunque legat, non omnino „atheum, sed totum fanaticum fuisse concluserit." Hactenus Parckerus, cuius iudicium de Cardano ideo adduximus, quoniam totam fere caussam pro eo ita perorauit, vt facile ab hac macula absolui possit. Quare pauca addimus,

f) loc. cit.

g) De Deo Disp. I. S. 25. p. 72.

addimus, et ea modo monemus, quae speciali quadam ratione Cardano obiiciuntur. Inter quae ingenii futilitas in definiendis fatis Christi Saluatoris demonstrata haud paucos coegit, vt crederent, et religionem Christianam, et omnem Numinis prouidentiam intus et in cute risisse Cardanum. Id vero falsum esse, ex adductis supra eius verbis manifestum est, in quibus diuinitatem, miracula, religionemque a Christo conditam minime se pro naturali astrorum effectu habere, fatetur. Qui autem suspicione contemtae clanculum religionis eum premunt, quod in *Naudaeanorum* [h] & *Menagianorum* [i] collectione traditur, vel incertos rumusculos sequuntur, vel interdum a delirante et sibi ipsi haud conscio temere effusa et imprudenter dicta male ad systema impietatis illi imputandum rapiunt. Nec meliora sunt, quae de mortalitate animae ab eo asserta dicuntur, quo et Auerroismus illi a SCALIGERO [k] obiectus pertinet. Librum enim illum quod scripserit, nondum euictum est, animae autem immortalitatem toties omne mortalis vitae et infandarum calamitatum solatium adducit [l], vt qua ratione Auerroismo fauere potuerit, non appareat. Nec contentio illa inter religiones dominantes quam ei obiicit Mersennus, euincit, cum eandem tibiam inflauisse, cum modo intendat, ostendere, esse in hominis natura dissensum ab aliis. Ita vero partes Christiani roborat, et reliquorum instruit, vt caussae bonae nihil inde sit timendum. Igitur tametsi imprudenter, et inepte nonnulla dixisse Cardanum, quibus impietas facile abuti possit, fateamur, ab atheismo tamen hominem non tam malitiosum, quam dementem absoluendum esse censemus. Nostri hac in parte sunt, G. ARNOLDVS [m], P. BAYLE [n], IO. FR. BVDDEVS [o], IO. FR. REIMMANNVS [p], G. D. MORHOFIVS [q], SAM. PARCKERVS [r].

§. VI. Altera quae Cardano inuritur ignominia, magia est, cuius suspectus fuisse dicitur BODINO [s], quamque suspicionem potissimum apud Scotos inualuisse historiae Scoticae scriptores obseruant [t], eo quod Ioannem Hamiltonum, archiepiscopum S. Andreae, primatem Scotiae a deplorato frustraque a medicis tentato morbo liberauisset, fatalem vitae exitum, quem suspensus tandem passus est, praedixisset. Et hac quoque occasione praedictiones eius astrologicae in partes vocantur, quibus, teste THVANO *iudiciariae fidem apud multos adstruxit, dum certiora per eam, quam ex arte possint, plerumque promeret.* Eas enim sine commercio impuro cum spiritu aliquo fatidico fieri non potuisse iudicant. Ast praeter ius fasque hac ignominia obruitur Cardani memoria. Memorabilis

Cardanus magiae an suspectus?

h) p. 117.
i) T. IV. p. 408.
k) Exerc. CCCVII. in Card.
l) De Vita propr. p. 66. librum autem de Immortalitate animae se conscripsisse tradit.
m) Hist. eccles. et haeret. P. II. L. XVII. p. 574.
n) l. c. not. D.
o) Thes. de Atheismo l. c. §. 24.
p) loc. cit.
q) l. c. p. 110.
r) loc. cit.
s) De Mag. daem. p. 438.
t) Vid. quos affert BAYLE l. c. not. K.

rabilis enim ista curatio archiepiscopi, quam ipse admirandam fuisse, depraedicat, aut artis et experientiae medicae Cardano non denegandae opus fuit, aut casus fortuiti [u], certe tanta non fuit, vt sine daemonum commercio fieri non potuerit. Quae vero de praedicta eius morte ignominiosa traduntur, testimonio fide digno carent, et ex vulgi rumusculis sunt, inde forte orta, quod huic archiepiscopo commentarios *de Astrorum iudiciis* inscripsisset. In qua dedicatione tamen vestigium eius rei vel adamatae ab Hamiltono artis iudiciariae apparet nullum. Vt taceamus, vix ausurum fuisse Cardanum viro, quem inter maximos Moecenates retulerat, exitus adeo lugubres et funestos praedicere. Quae vero vaticinia eius astrologica concernunt, sane ridiculi illi sunt, qui spirituum reuelationes in partes vocant. Non iam contendemus, vtrum verum sit, quod multa praedixerit, quae euentu postea sunt comprobata, cum in genituris illis, quas typis vulgauit, aperta falsitatum et mendaciorum exempla sint, et vna de filio infelici praedictio magno eius malo Cardanum fefellerit: sed id in praesentia monemus, et coniectandi accumine, et hariolandi audacia, et prognosticorum ambiguitate, et euentu nonnullorum ex accidente, totam illam felicitatem constituisse, vt palpare possunt, qui occasionem habent, libellum *de Genituris* inspiciendi. Frustra quoque daemon Cardani, quo toties gloriatus est, in partes vocatur. Ille enim aut delirantis cerebri, aut mendacis [x] oris opus fuit, vt supra obseruatum; certe huc plane nihil facit, cum non nisi praesensionibus quibusdam eum se cognouisse Cardanus asserat, quae aliunde quoque, si ex morbida imaginatione non fuissent profectae, ortum habere potuissent. Rectius illi agunt, qui Cardano, licet lucidis nonnunquam interuallis illustri, cerebrum delirii vehementia a pueritia emotum et educationis prauitate quoque corruptum, tum fatorum aduersitate et calamitatibus in praeceps actum, atque ingentium et singularium operum meditatione perpetua extra orbitam raptum, adeoque ingenium fanaticum et enthusiasticum tribuunt, quod innumeris ἀνομαλίαις demonstrauit, furenti haud raro similiorem fuisse quam sapienti. Quamuis autem talis fuisse omnino censendus sit, non potest tamen negari, ingenium Cardani, vbi ex paroxysmo vires collegit, sibique redditum est, magnis passibus ad praeclara fuisse progressum. Ea enim huius generis hominum natura est, vt post grauissima deliria et mille ineptias, aliquam aestuantis animi remissionem nacti, acutius haud raro aliis cernant, et interdum pulchra atque egregia proferant. Nec dubitandum, quin inter maxima orbis ingenia Cardanus eminuisset, nisi illa amentiae mixtura dotes a natura datas, corrupisset. Verum haec interdum mortalitatis fata sunt.

Eruditio Cardani imprimis philosophica.

§. VII. Talis et vitae moribus et ingenii charactere fuit Cardanus. Eruditionem eius magnam fuisse, et praeclaram apud omnes in confesso est.

u) Id ipse totum non negat, c. 40. pag. 133.

x) Id visum NAVDAEO l. c. et in Apologia magiae accusatorum c. 13. p. m. 245.

est. Inde illustria, quae a viris doctis certatim meruit, elogia profecta sunt, quibus ipse peculiare caput libri *de Vita propria* [y] auxit, inter quos fuisse quoque quosdam sibi parum fauentes notat. Alia cumulauit editor libelli *de Vita propria* [z], Thuani, Martini Henrici, Iulii Caesaris Scaligeri, Ioannis Baptistae Siluatici, Iacobi Philippi Tomasini, Iulii Capacii, Petri Rami, Thomae Campanellae aliorumque. Quibus ea addi possunt, quae collegerunt THOMAS POPE-BLOVNT [a], TEISSIERIVS [b], P. BAYLE [c], IAC. THOMASIVS [d], quae facile augeri possent [e], si id ageremus. Consentiunt in eo viri doctissimi, quod aduersarii eius, SCALIGERI [f], verbis describimus, fuisse virum maximum atque incomparabilem, et ingenium habuisse diuinum, licet ob eius inaequalitatem in pluribus desipiat. Nec tacendum vocari eum ab Andrea Alciato, singulari elogii genere, virum inuentionum. Neque tamen in perspiciendis eius erroribus, et naeuis, qui ex anomalia temperamenti et mixtura ingenii orti sunt, coecutierunt viri docti, qui passim eum notauerunt [ff]. Inter quos, similis ingenii homo est, IORDANVS BRVNVS [g], qui eum rudem et amentem fabulatorem, licet, ipso centies doctiorem vocat. Maxime vero ob tot obseruationes nouas, singulares, valdeque doctas, quibus philosophiam et artem salutarem locupletauit, extolli solet. Quibus non modo nouator, sed et reformator philosophiae potuisset haberi, si satis animi habuisset, vt a communi via in totum deflecteret [h], et satis prudentiae constantis et diuturnae, vt integro systemate philosophiam transformare potuisset. Ipse in libro *de Vita propria*, peculiari capite [i] ea enarrat, quae in diuersis disciplinis digna adinuenerit. Inter quae, vt mathematica et medica praetereamus, haec sunt, in dialectica: „Quod cum vna fuisset nota, Aristotelica, rem et vsum diuiserit, „vt singuli, discipuli Euclidisticae, Ptolemaicae, Archimedicae, Hippo„craticae, Galenicae et Scoticae praecepta perciperent. Praeterea quod „dilemmatis vsum extenderit, amplificationis splendorem auxerit, labo„remque plurium mensium, vnius horae spatium imitari, supplere aut „aequare docuerit. Quod in naturali philosophia sustulerit ignem ab ele„mentorum numero, omnia docuerit esse frigida: non commutari ele„menta inuicem; palingenesiam; qualitates veras esse tantum duas, calo„rem et humidum, vim salis et olei, non esse in mistis principium ad ge„nerationem animalium perfectorum, nisi calorem coelestem; Deum „debere dici immensum: omnia quae partes habent diuersas ordinatas, „animam

y) Cap. 48. p. 192 seqq.
z) p. 229 seqq.
a) Cens. celebr. auct. p. 641.
b) loc. cit.
c) loc. cit.
d) In FELLERI Monumentis Ineditis l. c.
e) Conf. MIRAEVS de Script. eccl. Sec. XVI. c. 80. p. 175 SCIOPP. Amphotid. Sciopp. p. 120. BOECLER. Bibl. crit. pag. 489. LEIBNIZ. Theodic. §. 254.
f) Praef. in Manilium.
ff) Vid. TEISSIER l. c. BVDDEVS Hist. phil. c. VI. §. 12. p. 406.
g) De Immenso et innumerabili L. VI. p. 403.
h) PARCKER. l. c.
i) c. 44. p. 166.

„animam habere, et vitam; animae nostrae immortalitatem iuxta philo-„sophos veram, non vmbratilem: numero omnia constare, vt in plan-„tis foliorum et seminum certo: principium similitudinis esse modum „agendi ab vno agente et vna materia, ab hoc sequi tot varietates et pul-„chritudinem; terram esse per se, et non vt mistum cum aqua: inde „prominere in partibus oppositis saepe: cur oriens sit melior occidente? „cur recedente sole post solstitia, tam calor quam frigus multis diebus „augeatur? quid fatum et quomodo: de caussis rerum mirabilium, velut „cur mille aleae in mille iactibus, si sint legitimae, necessario iaciant „monadem? ab omnibus foliis plantarum putridis diuersum iuxta folio-„rum naturam animal generari: naturam nullam esse, sed rem fictam et „vanam, principium multorum errorum ab Aristotele introductam, so-„lum vt Platonis opinionem nomine euerteret. Deducendam contem-„plationem rerum naturalium ad artem et opus. In morali philosophia, „quod docuerit, aequalitatem conditionis omnium non solum hominum, „sed etiam viuentium: vnde coniectari naturaliter licet compensationem „a morte actionum in hominibus vtilitatem capere ex aduersis: quaenam „optima vita, et quomodo cum aequalitate stare possit? tria esse regna: „quod in regno humano melius persaepe esset, nescire quid bonum vel „malum, si nescias quantitatem, in aliis autem secus; sicut etiam de fe-„licitate in vnoquoque: cognitio morum hominum primo in genere post, „iuxta gentes, et reliqua, vt consuetudines, demum huius proprie vel „alterius.“ Haec ipse noua et a se inuenta designat Cardanus. Fatendum quoque Cardanum ingenio fertilissimo et inuentionibus supra modum apto vsum, vbi a paroxysmo delirii vacuus fuit, multa egregie protulisse, acumen haud raro singulare demonstrauisse, et cogitationibus valde supra vulgus philosophorum se extulisse, eam autem lectionis copiam demonstrauisse, quam omnino mireris. His accessit animus satis magnus et erectus ad conculcandos errores temporis diuturnitate et errantium auctoritate confirmatos et in vsum receptos. Cuius memorabile specimen dedit in libro, quem *de Methodo medendi* inscripsit, in quo magna animi fiducia, *graue*, ita ipse scribit [k], *certamen aggressus inueteratos errores, ac apud totum pene orbem diutino vsu firmatos abolere tentauit*, non solum errores ipsos, caussamque errorum retexens, sed et veram medendi rationem explicans. Quae animi constantia acerbam quoque satyram in medicos genuit, quae *Sectionis primae* epilogum absoluit. Quod si ea considerantur, quae de argumento naturali scripsit, quo celeberrimi libri *de Subtilitate* et *varietate rerum* pertinent, omnino agnoscendum, aliam dare Cardanum philosophiam naturalem potuisse, si et integrum systema condere voluisset, et iudicio integro et accurato semper vti, sibique ab imaginationis morbis cauere valuisset. Cuius vt specimen habeamus, en ex multis selecta pauca, vt de philosophia Cardani lectori constet:

k) Praef. p. 5.

ſtet: Statuit nempe Cardanus: dari materiam primam etiam actu, eandemque quantitatem quandam retinere; cumque omnem ab initio orbem compleuiſſet, vacuum eſſe non potuiſſe, eo quod vacuo aucto materiam tolli neceſſe eſſet. Eſſe tria principia vbique materiam, formam et animam: eſſe tres in vniuerſum motus naturales, primum ac validiſſimum a forma elementi, ſecundum e directo huic contrarium, tertium grauium ad inferna, leuium ad ſuperna: accedere principiis naturalibus locum et motum. Tria tantum eſſe elementa, aquam, terram, aërem, et ex horum numero eximendum ignem. Eſſe ea omnia frigidiſſima et caloris expertia, diſſidere autem in humido: omnem vero lucem eſſe calidam et miſcere, et omne aſtrum ob id eſſe calidum. Eſſe autem proprie elementum, quod nec pabulo indiget, nec ſponte corrumpitur, nec vagatur, ſed certam tenet ſedem, maximam habens molem, eamque ſecundum naturam ac ad generationem paratam. Ignem eſſe ſummam caliditatem cum ſiccitate coniunctam; frigus nihil eſſe actu, ſed ſolam eſſe caloris priuationem: tria tantum vere in miſtis eſſe, terram et aquam pro materia, et coeleſtem calorem agentem: aërem ideo eſſe, vt ſubiiciatur radiis ſiderum, illorumque vires excipiat; eum ſemper moueri: terram eſſe in medio mundi, flumina oriri, quia aër in aquam tranſeat, niue et imbribus aſſiduis ad hoc non parum conducentibus. Subſtantiam coeli eſſe variam et inaequalem: lunae lumen non vniuerſum a ſole pendere, multo minus ſiderum reliquorum; ſed propriam quoque lucem habere. Habere omnia ſidera lumen, motum, ac magnitudinem propriam: lumen eſſe lucis ſimilitudinem, iunctam habentem et claritatem et calorem; coelum nunquam quieſcere, et vbique praeſentem habere animam, nec fatigari poſſe. Cometen eſſe globum in coelo conſtitutum, qui a ſole illuminatus videtur, et dum radii tranſeunt barbae aut caudae effigiem formant. Generari colores omnes ex tribus, ſubiecta materia, luce, ſeu potius lumine, quod ei miſcetur, et medio. Plantas habere ſenſum, etenim et odiſſe, et amare, et membra habere functionibus plena; generari animalia imperfectiora ex putridis, eamque generationem intendi a natura, quod exiguo tempore abſoluatur. Hominem non eſſe animal, quia praeter animam, mentem quoque acceperit. Intellectum eſſe rem ipſam quae intelligitur, voluntatem autem cum fertur extra, nec eſt idem obiecto huic, ſed ſimilis. Haec ex innumeris Cardanus in libris *de Subtilitate*, quae mira, vt ſolet, materiarum confuſione et cumulo ſpargit magis, quam diſponit, vt facile intelligas, ingenium foecundum plus ſubminiſtraſſe, quam ordinare poterat iudicium. Idem in libris *de Varietate rerum* obtinet, quae ſupplementum eſſe poſſunt librorum *de Subtilitate*. Etiam in iis ſuis cogitationibus infixus, haud raro a trita via diſcedit, et ſibi propria habet. Talia ſunt: cometen nulla ſubſtantia propria conſtare, ſed in coelo fieri, neque vno ſolo, ſed in ſingulis, quemadmodum et lactea via; eorum effectus prodire a tenuitate aëris, ſine qua non con-

ſpiciantur. Non eſſe qualitates primas, praeter duas calorem et humidum. Mentem, vt remotiſſima eſt a primis principiis, eo eſſe praeſtantiorem. Multorum eſſe intellectum vnum, eumque videri ſingulorum eſſe, quia plures vni idem ſunt [l]. Mentem non ipſam errare, nec offuſcari, ſed turbari ea, quae ſunt ante illam, quibus functio eius impeditur. Eſſe etiam per ſe perſpicuam et aeternam extrinſecus aduenientem, adeoque falſo mortalem exiſtimari. Terram eſſe velut ſpongiam aqua plenam. Res et affectus naturales ſenſim declinare ex vna in aliam, omniaque, quae natura participans, affectu etiam participare, atque ideo in eis quicquam inueniri raro ſincerum: ſi legibus aſtrorum ſtandum, neceſſe eſſe anno Chriſti cIɔIɔccc magnam mutationem facturam eſſe [m] in Chriſti lege; lunam in eccentrico orbe non reuolui: eſſe influxum ſiderum, eamque vim occultam, qua omnia mortalia reguntur, quod qui negant, longe magis eos Heroſtrato impios eſſe: daemones in res naturales nihil poſſe, nec caſu omnia fieri, ſed ordinem in coeleſtibus et mirum et conſtantem maniſeſtiſſimum eſſe: eſſe autem influxum, quam certam caloris coeleſtis menſuram in magnitudine, vi, tempore actionis, nobis autem incerta. Cauſſam cur plures ſe morti, ob religionis cultum expoſuerint, non eſſe a Deo, ſed humorem illum atrum, qui quosdam ſtupefacit, alios facit amentes: Deum enim innocentium calamitate non delectari [n], ſed ſuam cuique ſtultitiam damno eſſe. Gigni itaque has diſpoſitiones generalibus ſiderum conſtitutionibus, quae cum validae ſint, in his, qui in philoſophia exercitati non ſunt, opiniones firmiſſimas et abſonas gignere, quae poſtquam per peſſimos quosdam et auariſſimos viros in vnam redigantur atque firmantur: inde eſſe plurimas ſectas atque inuicem directe pugnantes, quas non pudeat dicere: Dei hoc eſſe dogma. Mentem eſſe ſempiternam ſubſtantiam, imaginem verarum rerum a materia ſecretarum, extrinſecus homini aduenientem [o]: indigere autem vehiculo, quo corrupto eius operatio corrumpatur. Eſſe immortalem, quinque modis demonſtrari poſſe, nec pluribus, nempe ex propria ſubſtantia, ex iis, quae illi eadem ſunt, ex operationis modo, ex ſimilibus in opere ipſo intus, aut extra. Eſſe mentem quidem et intellectum omnem extenſum; et quaſi immenſum, ſed non limitibus comprehenſum, ſed abſque termino, et quaſi coextendi omnibus: contrahi et extendi, fulgere et obſcurari, ſilere et operari, hocque praeſertim, quoniam initium operis eius a quodam corporeo originem ducat, quo corrupto intellectus operatio marceſcat: Eſſe quoque aliam plenam ſuis numeris aliam imperfectam, quae imperfectio in rebus aeternis quoque locum habeat. Cum mens ipſa ardens fuerit in Deo, tunc noſtram naturam ſupra ſe ipſam efferri, miraculaque contingere:

l) Patet ex adiecta ratione, cur vnus tantum ſit intellectus, diſtare Cardanum ab opinione Auerrois.

m) Ita in editis. Scribere volebat, factum iri.

n) Haec L. II. p. m. 111. dicta ex eorum genere ſunt, quae incogitanter effudit Cardanus non recordatus, ita martyrum beatorum gloriam pro inſania haberi.

o) P. 524. Haec Platonice magis quam Peripatetice dixit Cardanus.

re [p]: traduci enim humanam mentem ac quasi copulatam altiori corpus secum eleuare. Haec ex ingenti obseruationum naturalium farragine a Cardano allato facile ostendunt, Cardano nec nouitatem philosophicarum sententiarum, nec varietatem denegari posse, quibus addi merito debet immensa lectionis copia innumeris experimentis et obseruationibus rerum naturalium suffulta, quae hylen quandam physicam haud contemnendam peritis lectoribus, qui iudicio instructi sunt, suppeditare potest. Ast conuincet quoque lectorem ipsa vtriusque libri lectio, certis principiis raro inhaesisse Cardanum, et innumeris imaginibus cerebrum replendo, adeo vagari in tractatione rerum, vt Phaëtontis instar extra orbitam raptus nesciat, quo deferatur. Hinc factum, vt iudicandi acie prorsus suffocata in eiusmodi virum hunc praecipitia deiecerit furens suique impotens imaginatio, vt tandem casu grauissimo praeceps datus sit. Inde non modo ordine in meditatione nullo vtitur, sed ad eiusmodi quoque opiniones deducitur, quae iudicandi vim emotae mentis vitio aegrotauisse sole meridiano clarius loquuntur. Et quamuis satis subtiliter distinguat, claras tamen ideas non consectando, ipse, quid sibi velit, haud raro non intelligit. Maxime autem contradicendi studium, quo se impense delectari fassus est, in deuia eum deduxit, cumque Aristotelem oppugnare constituisset, magnoque Peripateticorum odio duceretur [q], quos aequo se animo ferre non posse profitetur, et tamen Peripateticis notionibus, terminis et principiis affatim esset imbutus, non potuit non frequenter Andabatarum more pugnare, et verbis magis, quam rebus, philosophiam innouare. Ex quibus, nisi nos omnia fallunt, recte concluditur, quamuis emendare nouamque dare philosophiam Cardanus tentauerit, quo nomine etiam inter restauratores philosophiae eum collocat SORELIVS [r]; et quamuis, in interuallis illis lucidis, quae dementiae insultuum expertia fuere, multa praeclare viderit dixeritque; attamen ingenio vere phantastico corruptum parum vtilitatis et emendationis philosophiam ab eo accepisse, nec in albo philosophorum magnum eum nomen mereri; quod si reliquam doctrinae supellectilem consideres, ei doctrinam magnam denegandam magnopere non esse existimamus, quemadmodum non pertinaciter repugnabimus, si quis contenderit, in medendi arte plurimum illum non experientia tantum, sed et ratiocinatione valuisse, de qua tamen eius eruditionis laude medicorum filii dispicient. Nos, ineptum ad reformandam philosophiam Cardanum fuisse, vel ex eo solo colligi posse putamus, quod scripserit [s]: *Delectatus sum in philosophia Aristotele, et Plotino mysticisque illis inuentionibus.* Quas vehementer eum deperiisse, vel ex vna, quam in li-

p) Etiam hic prodit, quod alibi gloriatur, a Plotino non parum mysteriorum philosophiae se didicisse.

q) Vid. de Var. L. III. p. 147. L. VI. p. 242. f. L. VII. p. 277. et sic passim, de Aristotelis sectatoribus L. VII. p. 267. Aristotelem tamen inter viros duodecim subtilitate praestantes numerat de Subtil. L. XVI. p. m. 573. edit. Bas. 1664. quae optima est.

r) De Perfect. hom. L. III. p. 429. vers. Germ.

s) De Vita propr. c. 18. p. 58.

bris *de Rerum varietate* instituit, tractatione de mente humana, eiusque vnione cum Deo, et mediis eo ducentibus, constat, ea enim tota mysticos sapit, et enthusiasmo repletum habuisse Cardanum caput, euincit. Nec meliorem characterem Cardani nobis effingunt, omina, somnia, spectra, auguria, vaticinia, quibus velut vermibus scatet tota Cardani historia [s], vel insanus Astrologiae apotelesmaticae amor, quo ductum non puduit iniurias in eos euomere atrocissimas, qui huius generis nugas vilipendunt [t]. Accedit his confusio in eius cerebro regnans, quae se toties in scriptis eius prodit, et infinitis digressionibus molestam lectionem facit; quamque veram obscuritatis eius matrem fuisse recte pronuntiauit Naudaeus. Innumeris enim cogitationibus repletus aliter scribere non potuit, licet verisimillimum sit, paupertatem, quam suo sibi iumento attulit, quamque ephimeridibus scribendis se leuauisse aliquando, ait, eum coegisse, vt et scriptiones suas muturando minus digereret, et dicendorum copia oneraret, vt amplius largiusque inde praemium laboris referret. Nec silentio praetereundum, quod exemplis quoque probauit NAVDAEVS [u], expilasse Cardanum interdum alios, suppresso eorum nomine, vnde passim [x] inter plagii reos eum connumerari videas.

Scripta Cardani et stili ratio.

§. VIII. Scripsit multa vir magna diligentia et extemporanea scribendi facultate gaudens, ex quibus edita plurima, quaedam vel affecta tantum vel suppressa et neglecta delitescunt. Catalogum eorum ipse dedit [y], et repetiit TOMASINVS [z], ordine disposuit GABR. NAVDAEVS [a], et ex huius consilio decem voluminibus collegit vulgauitque CAROLVS SPONIVS [b]. Eorum pleraque ad naturalem philosophiam artemque salutarem spectant, quaedam mathemata illustrant. Logicam tamen attigit, et in argumento morali desudans, *de Vtilitate capienda ex aduersis*, *de Consolatione*, *de Summo Bono*, *de Humana Conditione*, *de Arcanis politicis* disseruit. Quorum libellorum editiones indicat Cl. STOLLIVS [c], quem vide. In his scribendi ratione vsus est libera, et aperta, ast nec comta, nec elaborata, ita tamen, vt ab inquinato Aponensis, Pomponatii aliorumque medicorum stilo et negligentia in dicendo sibi caueret. Recte quoque obseruatum NAVDAEO, elegantius eum scribere, et veneres amoenissimas sectari, cum libet; credo, quod interdum maiori, quam solebat, studio in scribendo exerceretur. Obscuritas itaque Cardani non ab elocutione deriuanda est, quae satis aperta est et perspicua, sed a rerum obscuritate, notionum vagarum incertitudine, principiorum confusione et frequen-

s) Similibus nugis scatet Liber XVI. de Varierum, vbi talia de daemonibus et mortuis tanquam verissima narrat, e. g. daemones incubos monstra ex foeminis gignentes, et similia, vt aperte pateat, sanum illi sinciput non fuisse.

t) Vid. Praef. in Ptolemaeum de Iudiciis Astrorum, et in libris de Subtilitate passim.

u) loc. cit. p. 31.

x) TEISSIER l. c. THOMASIVS de Plagio n. 376. p. 109. MORHOF. Polyhist. T. II. L. II. c. 2. §. 11.

y) De Vita propr. c. 45. p. 170.

z) loc. cit. p. 55.

a) loc. cit.

b) Lugduni 1663. fol.

c) Hist. Lit. P. II. et III.

frequentibus etiam digreſſionibus, quibus lectorem nihil tale expectantem a via deducit, vt vix redire ad priſtina veſtigia valeat. Tacemus multa ſuppoſita et breuiter dicta, aut in diſſerendi contentione animo magis comprehenſa, quam expreſſa literis, quo pacto ſcriptores haud raro tranſilire nonnulla ſolent, quae magnas lectoribus tenebras offundunt.

§. IX. Multos ſibi eruditionis copia amicos comparauit Cardanus, quorum indicem ipſe in libro *de Vita propria* [d], exhibet; in quo magna comparent nomina, non modo virorum doctrinae laude clariſſimorum, ſed et munerum generisque dignitate illuſtriſſimorum. Inter quos Chriſtophorus Madrutius cardinalis, epiſcopus Tridentinus, beneficiis et liberalitate egentem ſuſtentauit. Laudat etiam Caroli Borromaei et Marci Antonii Amulii cardinalium amicitiam; quemadmodum Ioannem Hamiltonum primatem Scotiae magno eum fauore complexum fuiſſe, ſupra docuimus. Aſt qui fautorum et amicorum beneuolentia recreabatur, innumeris quoque inimicorum atque aemulorum odiis, conuiciis, inſidiis periclitabatur, quas et emergendi ſtudium, et vitae varietas, et imprimis contradicendi pertinacia ipſi comparauere. Maxime medicorum natio acerbe in eum inuecta eſt, cui tam inuiſus fuit Cardanus, vt diu in medicorum collegium in ipſa patria recipi non poſſet. Horum enim vlcera ita fortiter tangebat, vt mirum non ſit, pugnis illos atque calcibus Cardanum, ſtrenuum *ἰατρομαστίγα* petiuiſſe. Et hos quidem non ſolum ſpernere ſe didiciſſe, ſed eorum vanitatis miſereri ſcribit [e], aſt dolorem tamen ex indignatione profectum paſſim prodidit, contemtu eorum inuidiam vlturus. Non acerbiorem autem aduerſarium nactus eſt, Iulio Caeſare Scaligero, viro ſummo. Is quamuis artis criticae et diſciplinarum philologicarum, quam philoſophicarum, eſſet peritior, gloriae Cardani tamen inuidia accenſus, cum et ipſe artem ſalutarem profiteretur, arma contra Cardanum mouenda eſſe conſtituit, et libros de ſubtilitate, magna tum doctrinae fama apud omnes commendatos aggreſſus eſt. Nouem tamen, a prima editione annos elabi paſſus eſt, antequam contra Cardanum librum vulgaret, tandem ſatis ſpiſſum opus *Exercitationum exotericarum de ſubtilitate aduerſus Hieronymum Cardanum* edidit, quod valde tum quidem commendauit illuſtris auctoris fama apud omnes maxima et praeclara de doctrina eius vniuerſali opinio [f]. In huius ſcriptionis praefatione, magnificas quidem laudes tribuit Cardano, et ſuam ſcribendi induſtriam valde extenuat, in ipſa autem tractatione toties Cardano, de fama detrahit, quoties carpi eum poſſe iudicabat. Inde factum, vt, vbi rebus non valeret, verbis eum perimere, et critico obelo configere contenderet, eum autem, quem ambitioſe in praefatione laudauerat, mille conuiciis laceraret. Hinc

Amici et inimici Cardani.

d) c. 15. p. 49.

e) c. 16. p. 53.

f) Vid. Epiſtola Io. CRATONIS ad Ioſephum Scaligerum, editioni Wechelianae anni 1582. praemiſſa.

Hinc accensus ira, quod Aristotelem contemsisset, conuiciatorem, latratorem, canem vocat [g], et commentarios eius confusissimam rhapsodiam nominat, et sententias illi nequitiae et impietatis imputat [h], inter quas imprimis ille intellectus vnus est, quem sensu illi Auerroistico tribuit; et millies deliria, nugas pueriles, ingenium turbidum, inscitiam, temeritatem, ventosum ingenium et similia exprobrat, vt facile appareat, laudes in Cardanum cumulatas in limine, amaram tantum satyram exhibere. Respondit ad opus Scaligeri prolixum Cardanus, *Actionemque primam* edidit *in calumniatorem librorum de subtilitate*, in quo praetermisso ex contemtu et indignatione nomine, hunc calumniatorem librorum suorum de subtilitate ait, dum moliri suo Marte nihil audeat, opus suum ideo aggressum esse, vt mutuis altercationibus hominibus innotesceret: eum autem, putat, aut non admodum iudicio valuisse, aut liuore quodam victum esse, cum tantus non sit, quantum sui illi gnathones fuerint in re literaria. Reprehendit autem in eo, quod calumniis ac criminationibus, tum maledictis absque offensa, immo etiam absque cognitione hominis vlla ipsum incesserit, et laudationem in epistola praemissa ad calumniam et iniuriam irrisionem adiecerit, malo quoque animo de religione accusare nitatur: quae violentissimi inimici aut virulentissimi animi indicia manifesta esse pronuntiat, illique obiicit, quod toties Aristotelis atque Auerrois innixus principiis atque auctoritate, (qua scilicet salua mundi aeternitate ab illis probata Christi diuinitas et spes remunerationis bonorum atque malorum auferatur,) ipsum audeat de impietate insimulare. Quibus integritatem pietatemque suam a nemine hactenus in dubium vocatam opponit, licet de rusticitate et odio suorum conquerendi caussam habeat, et quo potest modo eruditionem Scaligeri in dubium vocat, intimam ei barbariem obiicit, et ridet, quod cum ne quidem grammaticus esset, de omnibus disciplinis scribere ausus sit. Et hoc quidem pacto magno animo et acerbo dicendi genere Scaligero respondet, quem maleuolo et inepto scripsisse animo in tota hac actione more suo demonstrat, et eum rodit, quod vitia editionis primae, non attendens ad emendationes posterioris, ipsi imputauerit. Dici non potest, quantum existimationi suae hac lite Scaliger nocuerit, cum ex comparatione scripti vtriusque clarissime constaret, impotente Scaligerum animo et ambitione atque inuidia lymphatum supra vires suas hanc contentionis serram reciprocare coepisse. Vt enim innumera sophismata taceamus, quibus Cardanum aggressus est, recte obseruatum GER. IO. VOSSIO [i], *contradicendi studium, sophista dignius esse quam philosopho, et maiorem etiam modestiam, dum false adeo tractet Cardanum, merito passim requiri, praesertim si cogites, scribere aduersus virum summum, studiis quidem humanitatis et metaphysicis non paulo inferiorem: at non scientia naturae, matheseos autem omnibus disciplinis, in quibus parum*

g) pag. 153.
h) pag. 587.
i) De Theolog. gentili Libr. III. cap. 8. pag. 1163.

rum omnino Scaliger viderit, albis quod dicitur, equis praeuertentem. Quod Vossii iudicium aequissimum esse, et ipsa comparatio docet, et dudum a viris doctis, Io. Sperlingio [k] et Rvdolpho Goclenio [l], qui in exercitationes Scaligeri animaduerterunt, est ostensum; id quod breui quoque at accurata obseruatione factum a Sorellio [m]. Passim [n] ideo Scaligeri praecipitantiam, et in hoc quidem doctrinae genere ἀπαιδευσίαν reprehendi notarique videas, licet variarum rerum, ad historiam naturalem pertinentium copiam, quam ex vastae literaturae penu Scaliger depromebat, aequus quilibet laudauerit. Mirandum ergo, et nominis potissimum magnitudini, qua fruebatur Scaliger, adscribendum est, quod teste B. Io. Fr. Bvddeo [o] tantae olim hic liber auctoritatis fuerit, vt nemo philosophus censeretur, qui eum non legisset, et, quod Paganinvs Gavdentivs [p] indignatur, *multi cum profiterentur se adhaerere doctrinae Peripateticae, ex volumine de subtilitate contra Cardanum depromserint dicta ac sententias, inque iis conquieuerint, nihil vltra quaerentes, perinde ac si voces forent atque oracula ex cortina Lycei ex fonte Aristotelici Peripati prolata. Cum tamen multoties vel non intellexerit Aristotelem et perperam interpretatus sit, vel ab eo recesserit.* Id quod integra dissertatione demonstrauit luculenter idem Gavdentivs [q]. Quodsi parcius in Cardanum fuisset inuectus, si verum quaestionis statum excussisset, si a vocum disceptatione et criticis disquisitionibus sibi temperauisset, si doctrinam attulisset, in philosophia naturali et mathematicis magis exercitatam, sique suis ipse monitis fuisset obsecutus, famae suae, qua illustri et maxima fruebatur, hanc labem non aspersisset. Prudenter enim monuit [r], *non desunt circumscripti animi quorundam et seruiles, qui in tenebris ignauo marcescere otio, quam in luce ac puluere cum labore versari malunt. Quid turpius, quam ex omnium rerum domino atque dictatore, intellectu nostro efficere mancipium alienae libidinis?*

k) In Meditationibus super subtilitates Scaligeri.

l) In aduersariis ad exotericas aliquot I. C. Scaligeri exercitationes.

m) loc. cit.

n) Navdaevs l. c. p. 19. 20. Bayle l. c. not. X. Boecler, Bibl. crit. pag. 602. Stollivs Hist. lit. p. 547. Sorel. l. c. p. 431.

o) Introd. in hist. theol. L. I. p. 265.

p) In Excussione exoterica de nonnullis, quae non Peripatetice dixisse videtur I. C. Scaliger in opere de Subtilitate, quae in Sylloge dissert. cum tr. de Pythagorea animarum transmigratione Pisis 1641. 4. prodiit, p. 200.

q) loc. cit.

r) Ex. VI. §. 4. p. 29.

CAPVT QVARTVM.

DE FRANCISCO BACONO VERVLAMIO.

§. I.

Historia Baconi de Verulamio vnde petenda?

Infeliciter hactenus emendatio philosophiae suscepta fuit. Aut enim parum viderunt philosophi, qui relicta via sectaria nouam tentare aggressi sunt, aut, cum quaedam vidissent, nec animi nec ingenii satis habuerunt ad telam, quam exorsi erant, pertexendam, et ad nugas diuertentes philosophiam parum reformauerunt. Et hoc quidem fato seculum XVI vsum est. Miserata vero humani intellectus tandem diuina prouidentia seculo XVII lucem clariorem restituit, et elegantiorem atque perfectiorem philosophandi modum introduxit, excitato Francisco Bacono, Barone de Verulamio, Vice-Comite S. Albani, Angliae cancellario, quo vix maius et excelsius ingenium ista aetas tulit, vt praeiudiciorum errorumque fontes detegeret, nouam viam panderet, hylen ad philosophiam emendandam afferret prorsus egregiam, et, cum nouum ipse philosophiae systema condere in animo non haberet, eas tamen obseruationes, regulasque spargeret, quibus aetas subsecuta diligenter vsa tandem emendatos philosophiae vultus restituit. Hunc itaque verum primumque parentem philosophiae eclecticae, virumque de philosophia omnium maxime et praestantissime meritum recte appellaueris, dignum, cuius historiam accurate teneamus. Quam primus descripsit, documentis domesticis et αὐτοψίᾳ adiutus GVILELMVS RAWLEY, illustrissimo viro, cum in viuis esset, et post eius funera reginae Angliae a sacris, et theologiae professor, eamque operum Verulamii a se editorum *tomo vltimo* [a] adiunxit. Ex quo hauserunt sua, qui historiam literariam seculi XVII enarrantes hoc ornamentum non praetermiserunt FREHERVS [b], WITTIVS [c], BAYLE [d], DE LA HOVSSAYE [e], auctores *Bibliothecae Thomasianae* [f], alii. Recentissima aetate cum nouae scriptorum Verulamii editiones a Britannis cuderentur, semel atque iterum summi viri vita adiecta est. Eam enim *Epistolis* et aliis a Verulamio relictis scriptis praefixit, et hoc *Supplementum operum* [g] eius in limine hoc pacto ornauit ROBERTVS STEPHANVS [h]. Cumque pleniorem ex chartis passim delitescentibus operum Verulamii editionem vulgaret MALLETVS [i], nouam et ipse biographiam maximi viri attexuit, quam se ex fontibus fide di-

gnissi-

a) Tom. VI. edit. Amstelod. 1663. 12.
b) In theatro p. 773.
c) Memor. philos. Dec. II. p. 150.
d) Dict. T. I. art. Bacon. p. 417. quem interpretes Britanni valde auxerunt. n. XVII.
e) Memoires critiques T. I. p. 358.
f) Vol. II. p. 704.
g) Lettres and remains of the Lord Chancellor Bacon Lond. 1734. 4.
h) Vid. Litter. magazine 1735. Ian, art. 1.
i) Lond. 1740.

gniſſimis et intemeratis rerum teſtimoniis hauſiſſe affirmat [k]. His ducibus nos quoque, inſtituto noſtro inſiſtentes vitam eius viri delineabimus, quem vnum plus ad verae philoſophiae nitorem reſtituendum contuliſſe, quam ſeculorum, ante eum plurimorum philoſophos primi nominis, fatebuntur, qui acutiſſimi viri meditationes, obſeruationes et inuenta cum veteris et medii orbis philoſophici luminibus ſine partis ſtudio comparabunt.

Natiuitas et educatio Baconi.

§. II. Editus eſt in lucem FRANCISCVS BACONVS, BARO DE VERVLAMIO, VICE-COMES S. ALBANI in Anglia magnorum ingeniorum ferace anno CIↃIↃLX, XI Cal. Febr [l]. Patrem habuit Nicolaum Baconum, Eliſabethae reginae a conſiliis, equitem auratum, magni ſigilli Angliae cuſtodem, virum et eruditionis, praeſertim iurisprudentiae, nomine celebrem, et in tanto generis et honoris faſtigio modeſtiae laude GILB. BVRNETO [m] commendatiſſimum; matrem Annam Cocam, Antonii Coci equitis aurati, qui Eduardi ſexti inſtitutioni praefectus fuit, filiam, quam et pietate virtuteque eminuiſſe et doctrina praepollentem fuiſſe teſtatur biographus Baconi, RAVLAEVS [n]. Fauente Numine illud Bacono natiuitatis tempus contigit, quo valde amabantur literae, etiam apud illuſtres viros ipſamque procerum regni purpuram commendatiſſimae. Quam amplum autem a natura indolis optimae fundum accepiſſet, et quae vis ignea ingenii illi ineſſet, non modo poſtea proditum eſt, cum emendare philoſophiam inſigni felicitate eſſet aggreſſus: ſed mature quoque et in ipſa pueritia apparuit, ipſamque Eliſabetham reginam, excelſi animi et ingenii foeminam, teſtem habuit. Cum enim inſolita acuminis admirandi, et doctrinae in tam tenera aetate inuſitatae ſpecimina puer praecox ſubinde ederet, iſtis commendatus ſummis, qui in aula viuebant, proceribus, ipſi tandem reginae traditus eſt. Quae vt verſatiſſima ingenii diuitiis fuit, ita Baconum puerum difficilioribus quaeſtionibus tentare haud ſemel, iucundum habuit. Ad quas tanta iudicii maturitate, tanta dicendi grauitate reſpondit, vt ſupra modum contenta regina, puerique indolem feliciſſimam et prorſus diuinam admirata cum dominum cuſtodem ſigilli minorem appellarit. Inerat enim reſponſis eius et iudicandi vigor in aetate puerili infrequens, et ingenii iucunditas atque elegantia, quibus mire captus eſt reginae animus. Cuius exemplum narrant [o]: interroganti, quot annos natus eſſet? ingenioſe, puerum adhuc, reſpondiſſe, ſe regimine eius felici duobus annis iuniorem eſſe. Talis cum eſſet, maturandum, quo ad literarum ſtudia properabat, iter rati parentes, annos natum duodecim in academiam Cantabrigienſem miſerunt, tutela commiſſum Ioannis Whitgiſti, qui S. Trinitatis collegio,

 cui

k) Vid. Bibl. Britannique Tom. XV. P. I. art. 3.

l) Qui annum 1561. ponunt, eos falli ex epitaphio conſtare poteſt.

m) Hiſt. reform. Angliae P. II. p. 580. ed. Angl.

n) l. c. p. 5. vbi linguarum, quae eruditae vocantur, callentem fuiſſe, narrat.

o) Citati.

cui adſcriptus eſt, tunc praeerat, Cantuarienſem autem archiepiſcopatum magna poſtea prudentiae doctrinaeque laude ornauit. Et tum quidem magno ardore diſcendique deſiderio in artes liberales et philoſophiam Ariſtotelicam, quae vna tunc in ſcholis Angliae perſonabat, incubuit. Quam tamen, nondum ſedecim annos natus vilipendere coepit, non quod Ariſtoteli diuini ingenii laudem denegaret, hanc enim illi ſaepe, poſtea quoque, tribuit, ſed quod diſputationibus et contentionibus eam tantummodo natam, humanae vitae commodis autem inueniendis et promouendis ineptam ſterilemque eſſe, probe cerneret p). Ipſe itaque, admodum adoleſcens ſine cortice nauare, et excellentiſſimis, quas a natura acceperat, animi dotibus ad tentandam nouam philoſophandi viam vti conſtituit.

Aetas iuuenilis Baconi.

§. III. Emenſus artium liberalium, et philoſophiae, quale definiri in academia ſolet, iter a parente ad artes politicas efformari coepit. Cum enim inter fratres natu eſſet minimus, terris patriis fratribus datis opus erat, vt ingenii copiis ad accipienda praeclara munera aditum ſibi pararet. In Galliam ideo in comitatu legati ad Gallorum regem, Amicii Powletti, miſſus eſt. Quamuis autem iuuenilis aetas prudentia carere videri poterat, indolis tamen bonitas ita annorum adoleſcentiam emendauit, vt maximam ex eo itinere vtilitatem referret, et prudentiam quoque ſingularem conſcriptis anno aetatis vndeuigeſimo obſeruationibus, *de Statu Europae* oſtenderet. A legato quoque ad reginam miſſus in Galliam remeauit, eo conſilio, vt iudicium inter peregrinos perfecte matureſceret. Magna tamen clades eum inopinantem in hac peregrinatione oppreſſit. Pater enim illi praematuro fato ereptus eſt, cumque terras patrias fratres iure occupaſſent, pecunia quoque, quam pater illi patrimonio carenti ad coëmenda quaedam latifundia deſtinauerat, inter quinque fratres diuiſa eſt. Paulo duriori ergo fortuna eo tempore vſus fuit, quam tamen virtutis et doctrinae magiſtram habuit. De vitae genere vero poſt reditum ex Gallia ſtatuenti, iuris Angliae municipalis ſtudium et profeſſio placuit, ſine dubio, vt ita ſibi de neceſſariis aliquanto felicius diſpicere poſſet. Breui autem ingenio optimo et diligentia iugi adiutus ita profecit, vt, licet, velut πάρεργον, vt ipſe poſtea dictare ſolebat, et ſubſidiariam operam iſtud ſtudium haberet, mature tamen tractationibus exaſciatis, quales pauci dare poſſunt, oſtenderet, ſe myſteria iuris legumque, praecipue quae ad patriam ſpectabant, omnia intime pernouiſſe. Itaque nondum in legis ſcientia tyrocinium egreſſus inter aduocatos extraordinarios a regina allectus eſt, hoſpitiumque ſibi in ſocietate Greienſi delegit. Maxime tamen ad emendandas diſciplinas, et praecipue philoſophiam emaculandam, natiuoque nitori reſtituendam reſpicere nunquam oblitus eſt. Cuius eo tempore ſpecimen edidit, quod: *Temporis partus maximus*, inſcripſit; quod cum periiſſet, *Inſtauratio* inde eius *magna* enata eſt.

§. IV.

p) Hoc ex ore eius auditum refert RAVLAEVS l. c. p. 7.

§. IV. Legum custodiae et iuris sacris destinatus quidem Baconus *Aetatis uirilis fata.* erat et conuictu, et vitae professione; at animo tamen et affectu in artes politicas et officia status magis propendebat. Quare aulae se tradere, et fortunam tentare, qua et ipse possit volitare per ora virum, constituit. Quamuis autem indoles egregia et doctrina praestantissima Baconum in aula commendatissimum fecissent, ita vt nec colloqui cum eo dedignaretur regina, nec de iure legibusque, ipsisque regni negotiis eum consulere negligeret, hincque facilior et liberior illi ad aulam principis, quam reliquis eius professionis, aditus pateret, neque munere tamen, neque emolumento frui potuit insigni: vno munere substituti registrarii in camera stellata excepto; cuius caussam fuisse dicit MALLETVS, quod in clientelam se comiti Essexiae dedisset, qui, cum nostrum promouere conaretur, ab inimicis, quos iam tum habebat potentissimos, impeditus est. Quod cum aegerrime ferret Baconus, adeo vt insulae relinquendae consilium caperet, ab eo a comite reuocatus est, qui, vt patriae tantum pignus seruaret, latifundium ei aliquod cIↄIↄccc libris Anglicis venale ex suis facultatibus comparauit. Addit, quem sequimur, MALLETVS, (reliqui enim hoc tacent) ingratissimum tamen se tanto Moecenati praestitisse Baconum, inductum ab eius aduersariis, vt detectionem criminis perduellionis infelicis huius comitis post eius exitium ederet, qua perfidia apud Anglos nominis tot meritis alias illustris celebritatem mire conspurcauerit. Quam vero fortunae fauorem patrocinio apud Elisabetham consequi non poterat, ingenii doctrinaeque commendatione nactus est. Valde enim gratiosus factus est in aula Iacobi I. apud quem literis valde fauentem commendatissimum fecit liber praestantissimus, *de Augmentis scientiarum.* Aulae tamen fata hoc loco expertus est, obstante praeter alios eius fortunae Eduardo Coco, equite aurato, gloriae ex literis Bacono partae valde aemulo. Peruicit autem Baconi constantia, regique probata eruditio, qua ita illi traditus est, vt eum anno cIↄIↄcvii solicitatorem generalem constitueret. Quo tamen munere impediri non potuit, quo minus philosophiae inseruiret, cuius testimonium fuit edita anno cIↄIↄcx tractatio *de Sapientia veterum.* Fatis autem erepto Cecilio comite, qui viuus valde Bacono aduersatus erat, muneri splendido et opimo Atturnati regis generalis siue procuratoris primarii et generalis praefectus, et emolumentis atque reditibus valde ditatus est. Quos cum dos quoque vxoris postea auxisset, quam partim numerata pecunia, partim terris quoque lautam et amplissimam acceperat, tantum tamen abest, vt in re splendida ad rationes oeconomicas attenderet, et familiae magnificentiam atque seruitiorum licentiam paulo arctius restringeret, vt potius magnam ex neglectu earum opum iacturam sentiret, scilicet studiis magis et meditationi intentus. Quod non vno hoc illi nomine noxium fuit, sed ad artes quoque in aulis exerceri solitas viam strauit, quibus sibi ipsi exitium parauit. Nempe corrumpi se muneribus passum esse, virum cetera admirabilem,

fide dignis sibi constare testimoniis MALLETVS affirmat. Et tum quidem in dies fauentior illum fortuna arrisit, in sanctius enim consilium regis adoptatus et anno cIↄIↄcXVII auxilio Villierii, qui ducis Buckinghamiensis nomine orbi innotuit, quemque rex vehementer amauit, custodiae regni sigilli praefectus est. Hic enim cum minus quam noster, eruditione et prudentia valeret, Baconi doctrina et iudicio vti solebat. Eo itaque parario tandem anno cIↄIↄcXIX cancellarius Angliae, Baro Verulamius, et sequente anno, Vice-Comes S. Albani constitutus est. Illustri autem aulae splendore licet fulgeret Baconus, literarum curam tamen non deposuit, sed inter media aulae statusque, quem vocant, negotia, anno cIↄIↄcXX *Nouum organum* edidit, opus duodeuiginti annorum, at immortalis gloriae.

Baconi fata aduersa et vita ad mortem vsque.

§. V. Hactenus fauentissimis sideribus vsus erat Baconus, et doctrinae claritate illustris, et negotiorum publicorum administratione satis felix. Ast decreuit subito, quae incrementa hactenus laetissima sumserat, fortuna Verulamii. Rem totam tacet Raulaeus, ita vero narrant scriptores Britanni citati: Pecuniae indigens rex, eas sibi artes delegerat, quas regni leges non solent permittere. Quales cum nonnulli, vt solet in aulis, proponerent, qui monopolium quoddam regi persuadebant, quod non poterat non graue esse et exitiale regni subditis; illi a Buckinghamiae duce commendati, id apud regem obtinuerunt, vt regio diplomate confirmarentur. Id patroni sui suasu, et munerum illecebris inductus, regni sigillo roborauerat Baconus, qui in corradendis facultatibus ad eas artes confugiebat, vt familiae, quam splendidam habebat, alendae sufficeret. Non potuit non res ea displicere regni proceribus, qui facile intelligebant, exitialia huiusmodi consilia fore patriae. Grauiter itaque de hac iniuria in comitiis regni conquesti sunt. Qui cum in auctorem eius inquirerent, dux Buckinghamiae negotio periculoso se extricaturus regi persuasit, vt in cancellarium omnem eius rei culpam transferret. Rex, vt solicitudine se liberaret, Baconum permouit, vt periculo caput exponeret, nec culpam deprecaretur, pollicitus, curaturum se, ne detrimentum ex ea re caperet. Damnatus ergo a iudicibus est, indicta mulcta quatuor millium librarum, expunctus ex numero procerum regni, et carceri in castello Londinensi traditus. Cui cum breui tempore esset inclusus, a rege liber dimissus, sententia autem ista, post aliquot annos, reuocata et irrita declarata, restitutusque honoribus Baconus, adeo vt primis comitiis, sub Carolo I. rege indictis, interesse, iterum iuberetur, et reuiresceret ingentium meritorum eius memoria, obliteratis obliuione his, quas memorauimus, famae eius maculis. Ab eo tempore, quamuis reparato honore et fama, id posset, a negotiis aulae regnique tractandis abstinuit, sibique et Musis suis vixit: fortunae aulicae inconstantiam et leuitatem, studiorum dulcedine ac philosophiae iucunditate pensando. Cum autem nec oeconomicas rationes valde curaret,

curaret, nec fido feruitio vteretur, tandem paupertate vir maximus et meliore fato dignus ita preffus eft, vt et regem, et regni heredem fupplex adüffe nonnullis dicatur [q], vt inopiae fuae fuccurrerent. Vixit itaque in vmbra et otio ftudiis et contemplationibus addictus, quas luci et tumultui aulico expertus caute praeferebat, tempusque et legendo et fcribendo terens, vtilem fe reipublicae literariae praeftare fategit. Vltimo enim quinquennio, quo fe totum negotiis ciuilibus fubtraxit, fcriptorum fuorum maximam partem exarauit. Tandem anno clɔ Iɔcxxvi, III. Id. April. febri catarrhali lenta extinctus anno aetatis LXVI in aedibus comitis Arundeliae, in villa de High-Gate prope Londinum, ad quas animi tantum reficiendi cauffa diuerterat, obiit, exuuiae mortalitatis in ecclefia S. Michaelis fano S. Albani vicina depofitae; quia ecclefia illa ex vrbis vetuftae Verulamii ruderibus fola fupereft, epitaphio fcripto, quale viro meritis illuftri debebatur [r].

§. VI. Factum effe a natura Verulamium ad emendandas fcientias, maxime philofophicas, et fcripta eius docent, et indoles, quam acceperat, loquitur. Cum enim a pueritia meditationi effet addictus, iudicio autem vteretur acerrimo, facileque in nexum veritatum et ipfa rerum principia atque fundamenta alte penetraret, haud difficile fuit viro fummo, difciplinarum naeuos et defectus detegere, et magis fana atque falubria fuppeditare. Et prima quidem tentamina, at quae ad iuftam maturitatem et perfectionem quandam excreuere, ciuitati eruditae anno clɔIɔv. expofuit, edita incomparabili aetatemque latura tractatione *de Augmentis fcientiarum.* Eam patrio fermone Verulamius confcripferat, Latina autem vefte donari curauerat a Playfero, profeffore Cantabrigienfi. Qui cum verborum, quam rerum, magis effet curiofus, ipfe Baconus manum admouendo, virosque doctos Herbertum, Hobbefium, aliosque in partes curarum vocando, opus perfecit. Ergo comparate intelligendus eft, RAVLAEVS fcribens, *in hoc opere e lingua vernacula proprio Marte in Latinam transferendo auctorem plurimum defudauiffe, et multis fubinde ac variis additionibus locupletauiffe.* Ipfe enim Raulaeus in *Praefatione operis ad lectorem* fcribit, *Baconum, cum animum adiecisfet, vt liber in Latinam linguam verteretur, quod inaudiuiffet; illud apud exteros expeti, eius translationem ab infignioribus quibusdam eloquentiae viris elaboratam propria quoque recenfione caftigatam iam emittere.* Dici vix poteft, quanta comprobatione et plaufu virorum doctorum et tum, cum ederetur, opus fit exceptum, et ad noftros dies in honore habitum. Id quod immenfae, quae in id congeftae funt laudes fatis demonftrant. Vnus nobis, at quantus vir! LEIBNITIVS [s], teftis omni exceptio-

Character et merita eruditionis Baconi.

Tr. de augmentis fcientiarum.

q) Bibl. vniu. T. XI. p. 45. BAYLE l. c. non tamen de extremam paupertatem redactum, quamuis nec diuitiis affluentem obiiffe ait Malletus.

r) Extat apud POPE-BLOVNT l. c. in eo, fcientiarum lumen, facundiae lex vocatur, et laudatur, quod omnia fapientiae naturalis et ciuilis arcana euoluiffet.

s) In noua methodo iurisprudentiae P. I. §. 32. conf. BVDDEVS Praef. ad Artem cogitandi p. 15.

ceptione maior eſt, cui liber audit incomparabilis. Quanquam autem ad doctrinam de eruditione vniuerſali, ſiue in genere conſiderata opus proprie pertinet, quo nomine integrum hoc loco recenſere ſuperſedemus, ipſi Lectori vtiliſſimi et ad augendas intellectus copias vtiliſſimi lectionem iterum iterumque commendantes: non praetereundum tamen hoc loco eſt, illuſtriſſimum auctorem omnium ſcientiarum partitiones exorſum, omnem doctrinam, ſecundum tres facultates intellectus: memoriam, phantaſiam, rationem, in tres claſſes fuiſſe partitum, in hiſtoriam, poëſin et philoſophiam. Ita enim, his poſitis claſſibus, non hiſtoriam modo acute diſtribuit, itemque poëſin, ſed philoſophiam quoque. Cuius matrem communem conſtituit philoſophiam primam, tria autem genera ponit, de numine, de natura, de homine. Et illam quidem, quae de numine tractat, philoſophiam, theologiam naturalem vocat, eique adiicit appendicem doctrinam de angelis et ſpiritibus. Naturalem philoſophiam autem in ſpeculatiuam et operatiuam diſtribuit; et illius dicit partes eſſe phyſicam et metaphyſicam; illam in cauſſam efficientem et materiem; hanc in cauſſam finalem et formam inquirere. Refert autem ad phyſicam ſpeculatiuam doctrinam de principiis rerum, de fabrica rerum, ſiue de mundo et de varietate rerum, quae vel de concretis agit, et hiſtoriam naturalem complectitur, vel de abſtractis, vbi de ſchematiſmis materiae et de motibus agi debet. Metaphyſicam partitur in doctrinam de formis et de cauſſis finalibus. Operatiuam doctrinam de natura diſtinguit in mechanicam et magiam, expurgata ſignificatione ſumto hoc vocabulo, illique duas tribuit appendices, inuentarium opum humanarum, et catalogum polychreſtorum. Mathematicam quoque et puram et impuram ad appendicem magis philoſophiae naturalis, quam ad ſcientias ſubſtantiuas, referendam eſſe aſſerit. Porro doctrinam de homine, in philoſophiam humanitatis et ciuilem diſtribuit, et illius capita conſtituit, de corpore, et de anima hominis, quoad ſtatum ſiue perſonam, et foedus animae ac corporis. Perſonam hominis autem ſecundum eius miſeriam et praerogatiuas conſiderat; foedus ſecundum indicationes et impreſſiones, quo etiam phyſiognomiam et interpretationem ſomniorum naturalium refert. Dein corpus hominis conſiderando, medicinam in coſmeticam, athleticam et voluptuariam diuidit, et medicinae tria aſſignat officia, conſeruationem ſanitatis, curationem morborum, et prolongationem vitae. Philoſophiae humanae circa animas, partes eſſe vult doctrinam de ſpiraculo, de anima ſenſibili ſiue producta; tum de ſubſtantia et facultatibus animae, earumque vſu et obiectis. Ad quas appendicem conſtituit, doctrinam de diuinatione naturali et de faſcinatione, et facultates animae tres facit, ſenſibilem, in motum et ſenſum. Vſum porro ex obiecto facultatum animae humanae expendens, logicam inde et ethicam oriri docet. Et partes quidem logicae facit quatuor, inueniendi, iudicandi, retinendi et tradendi. Inuentiuam autem artium et argumentorum eſſe monet, et ex illa experientiam literatam et organum nouum extruit;

ex

ex hac promtuariam et topicam facit, generalem atque ſpecialem. Iudicandi artem vel inductione vel ſyllogiſmo abſolui, et hunc reductionem rectam et inuerſam comprehendere, obſeruat; tum analyticam et de elenchis huc pertinere, ait, elenchos autem eſſe, vel ſophismatum, vel hermeniae, vel idolorum, oſtendit, idola partitur in imagines tribus, ſpecus et fori. Arti retinendi doctrinam de memoria ipſa, eius praenotionem et emblema vindicat. Traditiuae diſciplinae doctrinam omnem de ſermone eiusque methodo, illuſtratione, organo, locutione, ſcriptione, totamque grammaticam, literariam atque philoſophantem etc. propriam eſſe vult, ſingularem quoque tradendi prudentiam extruit, et huc varia methodorum genera reuocat: tum rhetoricam, et quae illi adhaerent, illuſtrationem ſermonis abſoluere tradit, qua occaſione de critica quoque et paedagogica agit. Tandem Ethicam in doctrinam de exemplari, ſiue bono ſimplici et comparato, et georgica animi partitur, et diuiſiones boni varias affert, culturam animi autem doctrina de characteribus animorum, de affectibus et curationibus ſiue remediis abſoluit. Ciuilem doctrinam de conuerſatione, de negotiis et de republica praecipere iubet. Et negotia vel vitae ambitum, vel occaſiones ſparſas comprehendere monet. Doctrinam autem de imperio omittit, et deſiderata tantum addit, de proferendis finibus imperii, et de iuſtitia vniuerſali ſiue de fontibus iuris. Epilogum vero de legitimo vſu rationis humanae in diuinis, de gradibus vnitatis in ciuitate Dei, et de emanationibus ſcripturarum, occupatum eſſe iubet. Conſtare ex breui hac διατυπώσει operis praeſtantiſſimi, poteſt, quanta ingenii vaſtitate et iudicii acumine omnem ſcientiarum circulum Verulamius complexus ſit; et imprimis, quod ad rem noſtram pertinet, quanta et quotuplicia noua ad philoſophiam pertinere viderit, monuerit, viamque monſtrauerit. Quae ſi cum antecedentibus temporibus, et ſeculo ipſius aetatem ſequente comparantur, admirationem lectorem ſubire neceſſe eſt, quod vnus vir tot et tanta viderit et obſeruauerit, quae tot ſecula ignorarunt, et noſtrorum temporum felicitas eius veſtigiis inſiſtens, eoque facem praeferente ſingulatim demum explorauit expoſuitque. Tacemus deſideria per omnes ferme ſcientias ſparſa, quibus maximo iudicio defectus in diſciplinis etiam philoſophicis detexit, occaſionemque exhibuit caſtius philoſophaturis ea explendi, quibus antecedens aetas caruerat.

Nouum organum.

§. VII. Ita praeparata via reſeratisque diſciplinarum adytis, de nouo quoque, qui fideliter ad veritatem viam monſtraret, duce ſollicitus fuit Verulamius. Qui licet eo tempore magnis muneris publici curis detineretur, philoſophiae incrementa et emendationem tamen promouere non neglexit. Enatum inde ſpatio annorum, quod nonnulli volunt duodeuiginti Nouum Organum, tanti laboris, induſtriae et acuminis inſoliti opus, vt primarium inter ſua ſcripta locum obtinere ipſe auctor iudicauerit [t]. Cum

t) RAVLAEVS, l. c. p. 16.

Cum enim probe intelligeret [w], logicam, quae velut instrumentum veritatis inquirendae in scholis tunc tradebatur, „aptiorem esse disputationi„bus scholasticis fouendis, quam rerum naturae detegendae, probe autem „nosset, intellectum humanum sibi ipsi hoc pacto negotium facessere, „neque auxiliis veris, quae in hominis potestate sunt, vti sobrie et com„mode, indeque multiplicem rerum ignorationem, et ex ignoratione „rerum detrimenta innumera: omni ope connitendum existimauit, si „quo modo commercium illud mentis et rerum restitui posset in in„tegrum, aut saltem in melius deduci. Quoniam autem id fieri „posse ex auxiliis atque adminiculis Dialecticae nulla prorsus spes suberat, „propterea quod notiones rerum primae, quas mens haustu facili et su„pino recondit atque accumulat, vnde reliqua omnia fluunt, vitiosae sint „et confusae et temere a rebus abstractae; neque minor sit in secundis et „reliquis libido et inconstantia; ex quo fit, vt vniuersa ista ratio humana, „qua vtimur, quoad inquisitionem naturae, non bene congesta et aedifi„cata sit, sed tanquam moles aliqua magnifica sine fundamento: ideo de „melioribus praesidiis dispiciendum esse ratus est, quibus scientiarum et „artium atque omnis humanae doctrinae in vniuersum instauratio a debi„tis excitata fundamentis, praestaretur.“ Cum autem in priore, quem *de Augmento scientiarum* scripsit, tractatu obseruauisset, ratiocinationem omnem fieri aut syllogismo, aut inductione, illo scholis relicto, hanc potissimum regulis atque praeceptis muniendam sibi sumsit. Probe enim videbat isto syllogismorum nectendorum artificio veritatem iuuari eiusque cognitionem promoueri parum posse. Qua de re, quae momentum habet, dignus est, qui ipse audiatur. Ita vero disserit [x]: „Nos demonstra„tionem per syllogismum relicimus, eo quod confusius agat, et naturam „emittat e manibus. Tametsi enim nemini dubium esse possit, quin, „quae in medio termino conueniunt, ea et inter se conueniant, quod est „mathematicae cuiusdam certitudinis: nihilominus hoc subest fraudis, „quod syllogismus ex propositionibus constet, propositiones ex ver„bis, verba autem notionum tesserae et signa sint. Itaque si notio„nes ipsae mentis, quae verborum quasi anima sunt, et totius huiusmo„di structurae ac fabricae basis, male ac temere a rebus abstractae et va„gae, nec satis definitae et circumscriptae, denique multis modis vitio„sae fuerint, omnia ruunt. Reiicimus igitur syllogismum, neque id „solum quoad principia, sed etiam quoad propositiones medias, quas edu„cit sane atque parturit vtcunque syllogismus, sed operum steriles, et „a practica remotas, et plane quoad partem actiuam scientiarum in„competentes. Quamuis igitur relinquamus syllogismo et huiusmodi „demonstrationibus famosis ac iactatis iurisdictionem in artes populares „et opinabiles, tamen ad naturam rerum, inductione per omnia, et tam „ad minores propositiones, quam ad maiores, vtimur. Inductionem „enim

w) Ita ipse in Praefatione. x) p. 4 seq.

„enim censemus eam esse demonstrandi formam: quae sensus tuetur, „et naturam premit, et operibus imminet, ac fere immiscetur.“ Nempe sensuum potius, quam abstractionum ministerio auxilia conquirenda esse statuit, et ad experimenta descendendum esse iudicat, quibus sensuum imperfectio tolli queat. Maxime autem impedimenta illa, quae ex idolis oriuntur (hoc autem nomine praeiudicia, quae recentiores vocant, intelligit) remouenda esse, commendat, quae vel ex philosophorum placitis et sectis, et ex peruersis demonstrationum legibus, vel ex innato intellectus vitio oriuntur. Quare redargutionem, vt ipse vocat, siue emendationem philosophiae explicandam esse, et tum demum ostendendum, qua ratione intellectus atque res, siue mens et vniuersum inter se concordent, docet, et tum vias quoque ineundas esse statuit, quibus ad metam perueniri possit. Quem in finem phaenomena vniuersi, hoc est, omnigenam experientiam atque historiam naturalem adiungit, vt interpretis loco sit, in explicanda rerum natura. Ex quibus intelligitur, Verulamium, hanc logicam siue organum suum proprie philosophiae naturali dedicauisse, et ideo experientiam et historiam fundamenti loco strauisse, ne, quod a Peripateticis factum est, vanis et incertis notionibus generalibus, abstractis, vagis, nihilque significantibus, quae naturam rerum nunquam recludunt, humanus intellectus decipiatur, sed in ipsum naturae conclaue a certo fidoque duce introducatur. Quo pacto autem illustris auctor hunc finem obtinendum esse putauerit, et quibus regulis intellectum instruxerit, vt metam hanc consequatur, prolixa enarratione depingere hoc loco breuitati consulentibus non licet: et legenda ipsa nobilissima tractatio ab illis est, qui in rerum naturalium inquisitione feliciter progredi cupiunt. Quae si paulo plus luminis et perspicuitatis haberet, et nouorum terminorum et partitionum artificio lectorem non remoraretur, longe plura, quam factum est, contulisset ad philosophiae emendationem. His enim obstantibus a plerisque hoc organum nouum neglectum est [y]. In quo si hae labeculae negligantur, obseruationes praestantissimae continentur, quibus rerum naturalium et scientiarum fere omnium termini egregie possunt amplificari. Nullibi enim sectae inhaeret, vel nouam sectam condere cupit, pulchre de ea re pronuntians [z]: *Primo postulandum videtur, ne existiment homines, nos more antiquorum Graecorum aut quorundam nouorum hominum, Telesii, Patricii, Seuerini, sectam aliquam in philosophia condere velle. Neque enim hoc agimus, neque etiam multum interesse putamus, ad hominum fortunas, quales quis opiniones abstractas de natura et rerum principiis habeat: neque dubium est, quin multa huiusmodi, et vetera reuocari, et noua introduci possint; quemadmodum et complura themata coeli supponi possunt, quae cum phaenomenis sat bene conueniunt, inter*

y) Vid. WALCH. Hist. logic. in Parerg. Acad. p. 639. STOLLIVS Hist. liter. P. II. c. 2. §. 22. p. 441.
z) c. 116. p. 103.

se tamen dissentiunt. At nos de huiusmodi rebus opinabilibus, et simul inutilibus non laboramus. Quae a magno sapientiae naturalis antistite prudenter pronuntiata, vtinam nostro tempore omnium versarentur ob oculos, quo hypothesium plena sunt omnia, et in tanta eclecticae philosophiae luce, sectaria passim nomina audiuntur. Sed vt ad Baconi Organum reuertamur, illud imprimis, quantiuis id pretii opus esse demonstrat, quod praeiudiciorum absurditatem, et damna, quae ex iis intellectui in veritate inquirenda subnascuntur, maxima luculenter ostenderit. Obesse enim veritati monet [a], quod homines id sibi modo proponant, vt ex ea, quae praesto est, massa, nihil amplius sumant, aut quaerant, quam quantum ad vsum professorium, aut lucrum, aut existimationem, aut huiusmodi compendia conuertere possint: quod omnia hactenus vel traditionum caligini, vel argumentorum vertigini et turbini, vel casus et experientiae vagae et inconditae vndis et ambagibus, permissa fuerint. Quod antiquitatis opinio inepta iudicium detineat, cum nostra potissimum tempora respectu mundi, grandaeuitatem et antiquitatem, atque ideo senilem quoque prudentiam et maturius iudicium inuoluant. Quod pusillanimitas sit, auctoribus infinita tribuere, auctori autem auctorum, tempori, ius suum denegare, cum veritas non auctoritatis, sed temporis filia sit. Quod ipsorum operum, quorum copia iam pridem facta est humano generi, admiratio, ad acquiescendum in iis homines compulerit, incremento accedente admiratione simplici et prope puerili ab eorum astu et artificio, qui scientias tractauerunt et tradiderunt. Quod homines vaniloqui et phantastici, qui partim ex credulitate, partim ex impostura, genus humanum promissis onerarunt, omnem conatuum magnanimitatem destruxerint. Quod a pusillanimitate et pensorum, quae humana industria sibi proposuit paruitate et tenuitate, detrimenta in scientias inuecta sint, artis infirmitate in naturae calumniam conuersa. Quod superstitio et zelus religionis coecus et immoderatus, aduersarius, molestus et difficilis philosophiae euaserit, vel falsa et sectaria philosophia corpori religionis immixta, vel aditu alicui philosophiae, quamuis emendatae, pene intercluso. Quod in moribus et institutis scholarum, academiarum, collegiorum, et similium conuentuum, qui doctorum hominum sedibus et culturae eruditionis destinantur, omnia progressui scientiarum aduersa inueniantur; inuidia, auctoritate, nouorum odio, dominantibus, et bonorum conatibus praemiis carentibus. Quodque tandem desperatio hominum et impossibilitatis suppositio maximum progressibus scientiarum et nouis pensis ac prouinciis in iis suscipiendis obstaculum posuerit. Quae omnia, vt ingentes intellectus humani morbos viuidis depingunt coloribus, caussasque per tot secula impeditorum profectuum atque incrementorum disciplinarum certissimas exponunt, ita, quantam ad artium et philosophiae emendationem Verulamius attulerit, manifestum faciunt. Recte itaque

a) c. 81 seqq. p. 82 seqq.

itaque et ex merito laudarunt viri docti [b] hoc nouum Organum, quo oculos philosophantibus Baconus aperuit, vt deuiis tandem aliquando relictis in via regia philosophari inciperent.

§. VIII. His praeclaris laboribus periclitanti philosophiae succurrere, et aegrotanti intellectui humano medicinam afferre tentauit Verulamius regni adhuc negotiis districtus. Vbi autem ex aulae tempestate ad philosophiam solam, velut in tranquillum portum, se contulisset, totus id sibi muneris datum esse putauit, vt eiectis scholarum nugis meliorem philosophiam restitueret. Quam licet vniuersam emendare cuperet, ad naturalem tamen partem animi quadam propensione inclinauit. Inde enata scripta maximi viri praestantissima, cedroque digna, quae ingenii vastitatem et iudicii acerrimi profunditatem in eo probant. Quibus licet opus, quod moliebatur, ad perfectionem non perduxerit, fatendum tamen est, hylen rerum atque obseruationum praestantissimarum posteritati virum summum exhibuisse, ex qua cautius atque prudentius philosophantes vberrimum sapientiae sincerioris argumentum hauserint, verumque esse, quod grato ore professus est SAM. PVFENDORFIVS [c], eam, quae est pulchrius nostro tempore efflorescentis philosophiae gratiam, isti viro non minima ex parte deberi. Testamur scripta excellentissimi auctoris non lucernam modo olentia, sed et iudicium testantia et ingenii felicitatem singularem: *Historiam naturalem ventorum, densi et rari, sympathiae, vitae et mortis, de forma calidi, de motu, cogitata et visa physica, descriptionem globi intellectualis, thema coeli, de fluxu et refluxu maris; Parmenidis, Telesii et Democriti philosophiam, indicia de interpretatione naturae, siue impetus philosophicos, de sapientia veterum, syluam syluarum siue historiam naturalem, nouam Atlantidem.* Et haec quidem omnia ad naturalem disciplinam pertinent. Neque tamen, vt animo vasto cuncta erat complexus a morali philosophia emendanda perficiendaque abstinuit; scripsit enim *Sermones fideles ethicos, politicos, oeconomicos*, vt alia minora taceamus. Et in illis quidem systematico, a qua scholarum methodo valde abhorrebat, ordine non progreditur, obseruationes autem partim ex humanae mentis natura deductas, partim ex aliis scriptoribus, maxime Michaële Montano et Machiauello, collectas suisque meditationibus apte innexas porrigit, et hoc quoque pacto eclectice philosophatur. Ipse autem in *dedicatione* ad ducem Buckinghamiae, *ex fructibus optimis, quos calami sui laboribus exhibere potuerit, hos sermones esse, et acceptissimos quoque fuisse, scribit, quia videantur prae ceteris hominum negotia stringere, et in sinus fluere.* Id quod verum esse, ipsa attenta harum meditationum ex philosophia practica haustarum consideratio docet. Quae profundae quidem sunt, et intellectu difficiles, adeoque lectorem poscunt in philosophiae mysteriis non inexercitatum,

Reliqui labores philosophici Verulamii.

 attentum

b) Vid. BAYLE l. c. et quos laudat. c) Specim. controuers. c. I. §. 5. Erid. Scand. p. 205.

attentum et meditationis molestiam non subterfugientem: ast fracto putamine dulcissimos nucleos se offerre, fatebuntur, qui eius rei experientiam habuerint. Accurate enim virtutum vitiorumque characteres, confinia malorum, laruas simulationis, rationem temperamentorum ostendit, dignus qui iterum iterumque legatur. Quae caussa fuit, vt commendatissima diu fuerit elegantis libelli lectio, praesertim, cum narrationibus, exemplis, apophthegmatibus, sententiis, comparationibus iucundus sit; dignus itaque ille visus fuit, qui et Gallico et Germanico vestitu aliquoties compareret [d]. Adeo autem in morali argumento Verulamius placuit RAPINO [e], vt in eo plus valuisse, quam in reliquis, censeret. Nos vero vbique Baconum magnum deprehendi, maiorem futurum, si luculentior esset, sine contrarii metu pronuntiamus, et ad scripta quoque historica, inter quae historia Henrici VII, Angliae regis eminet, prouocamus, in quibus quanta prudentia et accuratione rerum gestarum seriem ad vitam et actionem retulerit, satis demonstrauit. Laudandi itaque sunt, qui viri summi, et posteritati nunquam obliuiscendi, scripta collegerunt, vnoque fasce, comprehensa ediderunt, quod apud Batauos [f], Germanos [g] et ipsos tandem Britannos [h] factum, quibus amplissimam scriptorum Verulamianorum syllogen debemus.

Desiderata in Bacono.

§. IX. Intelligi ex hactenus dictis potest, qualis quantusque vir fuerit Baconus, quidque ad perficiendam emendandamque philosophiam contulerit. Dolendumque et ipsam viri maximi ingenii profunditatem, moremque meditandi, et quandam terminologiae nouae et insolitae atque partiendi affectationem, et argumenti difficultatem, aliquam praeterea sermonis Latini repugnantiam, quae auctori obstitit, vt commode et perspicue mentem suam exprimeret, et cui medicam aliorum virorum doctorum manum interdum admouisse supra diximus, obscuram et molestam facere lectionem libellorum cetera aureorum. Quibus si lector obtingat accuratus, attentus, et philosophicorum mysteriorum non ignarus, meditationi autem adsuetus, et relegendi laboris patiens, innumeros veritatis thesauros exhibent, et horreum aliquod rerum praestantissimarum atque obseruationum pulcherrimarum subministrant. In quibus tamen caueas, nouum systema philosophiae quaeras: illud enim docendi genus auersatum fuisse Baconum supra monuimus. Id autem constitutum sibi habuit vir summus, vt duplici ratione laboranti philosophiae succurreret. Nam et defectus, naeuos et errores, quos in omni scientiarum genere detexerat, vniuersales oculis lectorum exponere, et viam ostendere satagit, qua iugi meditatione illi tolli, et augeri emendarique disciplinae artesque possint. Cui fini tot regulas, cautiones, media adaptauit, vt merito

d) Et Gallicam Balduini et Germanicam enarrat STOLLIVS l. c. P. III. c. 1. §. 58. p 621. conf. Biblioth. Thomasiana Vol. II. p 704.

e) Reflex. sur la morale §. 9.

f) Amstelod. 1662. VI. Vol. in 12. quibus VII. volumen postea accessit. Ea editione nos vtimur.

g) Francofurti 1665. Lips. 1694. fol.

h) London. 1740. IV. Vol. lingua Anglica.

rito immortalis eius inter philosophos hodie quoque sit memoria. Et ad perennaturam eius gloriam omnino pertinere censendum est, quod eius consiliis occasio suppeditata sit Britannorum genti ab eo tempore tanta cum laude naturalem philosophiam artesque mathematicas perficienti, excitandi societatem scientiarum, tamdiu cum gloria superaturam, quamdiu honos erit literis [i]. Non silebimus tamen, fuisse quaedam, quae in tanto laudum cumulo nonnullis in Bacono displicuerint. Nam et pulcherrimis corporibus sui naeui sunt, et nihil est in mortalitate ab omni parte beatum, vt taceamus, non omnibus placere potuisse Verulamium, qui nemini, nisi veritati placere studuerat; et ita in inuestiganda veritate incessisse, vt ab omni sectae studio longissime discederet. Id quod illis non potuit non displicere, qui saluam sectae suae auctoritatem cupiebant, licet ingenii magnitudo, quam vbique prodit Verulamius, eum laudare illos coëgerit. Inter quos imprimis notandi CONRINGIVS et RAPINVS. Et ille [k] quidem ita de Bacono pronunciat: *Baconis scripta non eandem merentur laudem. Homo ingenio fuit vasto, sed nec a veterum doctrina instructus, nec quidquam moderati agitans, dum principatum affectat per nouitates in omni philosophia. In physicis eius libellis nihil placet, praeter empiricam industriam, quam laudo; perinde ac rideo eius ἀπαιδευσίαν, vt Aristotelice loquar. Inter politica perplacet historia Henrici VII. Reliqua vt non asperneris, tamen non est, quod laudes.* Et alio loco ita de eius libris sententiam pronunciat: *De Verulamii libro, quem de augmentis scientiarum inscripsit, nec dum aliter sentio, quam ante hac. Veterum et verae προπαιδευτικῆς doctrinae plane imperitus fuit; imo supinus et superbus veterum omnium contemtor. Laudaueris illum librum ob studium promouendi boni eruditionis publici, ob commendatam experientiam rerum, quae vulgo negligi solet, ob pauca quaedam, non vane monita alia. Cetera solet ludere vocabulis, noua scilicet fingere, aut vetera flectere in nouum sensum, et sub illo schemate meras ineptias producere, tanquam nouiter a se obseruata, et inuenta doctrinae oracula: ingenio tamen valuit, nec a iudicio fuit destitutus. Sermones fideles ipsius plurimum habent bonae frugis; nec displicet sapientia veterum saltem ob verisimiles coniecturas diuitis ingenii, nec enim sub fabularum inuolucro, multum adeo sapientiae latitare mihi persuadet. Scio sane, iam olim Stoicos theologiam gentilium ausos ita interpretari, sed irrito et nostris quoque aurei aeui Christianis irriso conatu. Inter omnia autem Verulamii perplacet Henrici VII. Angliae regis historia, quamuis et ibi obseruaueris hominis καινοφιλίαν et vocabulariam ostentationem atque insolentiam.* Non expendemus veritatem eorum, quae a Conringio Bacono obiiciuntur, hoc enim alium locum, aliudque institutum

i) THOMAS SPRAAT. Hist. de la societé royale L. I. f. 16. p. m. 43.

k) Conringiana p. 19. 76. 87.

ſtitutum poſtulat; ſed id modo obſeruamus, Conringium licet virum inſigniter doctum, in naturali philoſophia impenſe fuiſſe delectatum Ariſtotele, quem ſupplendum potius et experientia recentiorum augendum, quam exagitandum atque deſerendum putabat: literaturae autem veteris fuiſſe peritiſſimum, et ſine ea ad verum eruditionis cultum neminem perueniri poſſe, credidiſſe, adeoque nec Ariſtotelicae, nec veteris doctrinae contemtum atque neglectum potuiſſe pati. In omnia alia autem abibat Verulamius, non tam πολιτείας laude, quam philoſophiae cognitione, inclareſcens. Is enim reiecta omni auctoritate non homines, ſed naturam ſequi conſtituerat, vt eius indolem et arcana rimaretur; credebatque antiquitatis opinionem non pueraſcenti mundo, ſed ſeneſcenti aetati noſtrae deberi. Itaque veterum doctrinas impedimentum in natura receſſibus perquirendis nectere ſtatuebat, et ſpeculationes inutiles oſtentationi magis profuturas, quam vtilitati: qua ratione inductus profeſſorias conſuetudines hominum academicorum, quibus vnius auctoris ſententiae, velut carceri, includuntur, ridebat contemnebatque. Id quod non potuit non altum Conringio vulnus infligere, qui hanc academicam eruditionem maximo loco ponebat. Fatendum tamen, non prorſus abire a vero Conringii cenſuram, Verulamio affectationem vocabulorum nouorum, et terminorum ſine neceſſitate innouatorum obiicientem. Nouam enim hanc philoſophandi linguam obeſſe magis quam prodeſſe philoſophantibus, experientia multis exemplis docuit. Nec dubitandum, quin haec potiſſimum cauſſa alleganda ſit, cur ſcripta Verulamii, vtut egregia et optimae frugis plena, magis laudentur, quam legantur. Deterret enim iſta vocabularia obſcuritas, moleſtiam in legendo afferens, lectoris animum, qui ſpectra ſibi et lemures adduci ſuſpicatur. Aliud diſplicuit RAPINO[l], qui ingenium Bacono vagum tribuit, quod de rebus nunquam enucleate diſſerit; et nimiam eius doctrinam illum accuratum non eſſe ſinere putat: vnde pleraque eius dogmata, vlterioris meditationis potius anſam praebere, quam axiomata, quae ſequi poſſimus autumat. Non negat, opiniones eius aliquid acuti et ſplendentis habere, at, ſi verum dicendum, ignis potius ſcintillas, quam conſtantem et natiuam lucem referre iudicat. Credulitatem quoque circa relationes obſeruationum naturalium ei obiicit, in moralibus tamen plus ingenii, quam in ceteris emicare contendit. Poteſt ex parte concedi Rapino, quod in Verulamio reprehendit; nam plenas ſcientiae naturalis inſtitutiones eum tradere minime voluiſſe, contentum, ſi in viam philoſophantes deduxiſſet, ſupra obſeruauimus. Aſt quam lucem in Verulamio deſiderat, timendum, ne Rapinus ignem fatuum intellexerit, ſine flamma, ſine virtute, externo ſplendore micantem. Narrationibus autem interdum deceptum fuiſſe, quod et THOMAS SPRAAT[m] obſeruat, ignoſcendum viro per maximam vitae partem negotiis publicis occupato, et bona fide aliorum teſtimo-

l) Reflexions ſur la philoſophie §. 18.

m) loc. cit.

testimoniis nitenti. Speciose magis illud a συμπατριώταις SAM. PARCKERO [n] et RAD. CVDWORTHO [o] reprehenditur, quod finalium caussarum inquisitionem longe a physicae suae prouinciis amouisset, eo quod illa remorarum instar scientiarum quasi velificationem retardauerit, quod cum hominis speciosis istis et vmbratilibus caussis adhaerescant, non vlterius in physicae scientiae cursu velificare curarint. Quo pacto eneruari contemplationem atque demonstrationem sapientiae diuinae existimat. Quo nomine imprimis Cudworthum magno viro minus fauere, eumque inter occultos impietatis erga Deum patronos numerasse videri obseruatum est eruditissimo MOSHEMIO [p]: certe nullam occasionem negligit sententias et verba eius tacite perstringendi, forte odio Hobbesii ductus, quem apud Verulamium plurimum valuisse constat. Verum iniuriam fieri Verulamio ea in re, eleganter pieque de Deo statuenti, ex eius scriptis est euidentissimum: qui ideo caussas finales ex physica proscripsit, et ad theologiam remisit, ne ab inquisitione caussae formalis et materialis retinerentur philosophi, sed naturam ipsam consulerent: quo nomine Democritum Platoni praetulit, indignante Cudwortho, cui ideo Plato tantopere deamatus est, quod disciplinam naturalem omnem diuinitatis consideratione repleuisset. Non disputabimus hoc loco, vtrum recte hoc fiat, nec ne, facile id intelligent, qui didicerint ex recentiorum philosophorum obseruationibus, etiam finales caussas facere ad rerum naturam cognoscendam: ast excusandum tamen esse Baconum iudicamus, qui, cum malo scopo minime duceretur, ab exoterica philosophia, ad pernoscendos interiores naturae recessus philosophantes ducere voluit, et ablegatis in alium campum principiis metaphysicis sensum et experientiam veros duces sequendos esse statuit, non eo, quo Hobbesium ductum fuisse animo conqueruntur, vt pietatis sensum subrueret. Alia quae manibus viri illustrissimi obiiciuntur, qualis est, historiae literariae consilium impossibile, hoc loco, ad quem non pertinet, praeterimus.

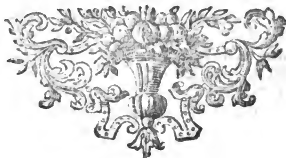
§. X. Meruit his praeclarae doctrinae speciminibus Verulamius laudes, quae homini erudito tribui possunt, maximas, consentiente in eo tota ciuitate erudita, esse Baconum inter maxima ingenia et vtilissima recentioris aetatis praesidia numerandum, eumque fuisse, qui praecipue nostro seculo velut classicum cecinerit, et signum sustulerit, vt in rebus philosophicis aliquid vlterius et exquisitius tentaretur. Qua de re iudicia virorum doctorum collecta a THOMA POPE-BLOVNTIO [q] consuli possunt, quibus haud minor farrago addi posset, si id ageremus. Videndi autem sunt THOMAS SPRAAT [r] et P. BAYLE [s] aliique. Nec minoribus animi, quam ingenii virtutibus excelluit, si verum est, quod

Laudes Baconi.

n) Disp. III de Deo §. 16. p. 283.
o) Syst. intell. p. 820 seqq. 8. 9.
p) Ad loc. cit.
q) loc. cit.
r) loc. cit.
s) loc. cit.

quod de eo narrat, qui a facris domesticis fuit Bacono GVIL. RAVLAEVS. Is enim praeter ingenium vere philosophicum, pietatem eius cultumque diuinum extulit laudibus, maxime quod hoc philosophiae suae principium posuerit: philosophiam primoribus tantum labiis degustatam a Deo abducere, vtpote quae caussas secundas vltra debitum magni faceret, philosophiam autem plene haustam ad Deum denuo ducere. Cum regium procuratorem ageret, capite damnatis iudicem se semper iustum, aequum, quin misericordem quoque praebuit. Quanquam autem regi erat deuotissimus, adeo, vt suae calamitatis inde faber existeret, vt supra narratum, a consiliorum tamen vehementia et violentia abhorruit, prudentiamque atque moderationem in consulendo adhibuit. In amicorum conuersatione ita se iucundum vtilemque ac modestum praebuit, vt ipsa mensa Platonicum conuiuium exhiberet, et non venter magis atque palatum, quam aures et animus, reficerentur. Ipsos vero inimicos venia magis, amore et misericordia, quam vindicta persequutus est. Qualis cum esset, mirum non est, tum in magna fortuna singularem modestiam, tum rebus secundis euersis magnam illum constantiam atque patientiam conseruauisse. Vixit autem sobrius, et licet diaeta minime parca, sed liberali potius, vteretur, ab omni tamen voluptatis consectatione abhorruit, maxime ad stomachum attentus. Seruandae sanitatis caussa autem mane grana circiter tria nitri quotidie in iusculo tenui et tepido sumsit, et quoties humores excrementitios corpus grauare sentiret, infuso rhabarbari aliquoties repetito illud leuauit: ab aliis medicaminibus abstinuit, nisi quod podagrae dolores interdum medicamento, quod ipse inuenerat, feliciter extinxerit [t]. Singulare autem est, et memoria dignum, quoties luna defecisset, ipso quoque id ignorante, animi eum deliquium passum fuisse, redeuntibus illico viribus, quamprimum splendorem luna recuperauisset. Alium Baconum aeui medii Anglorum ornamentum haud leue, suo nobis loco memoratum, caue confundas cum Angliae cancellario.

t) Extat ad calcem Hist. nat. Vol. IV.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

DE THOMA CAMPANELLA.

§. I.

Fontes historiae Campanellae.

Iisdem, quibus Verulamius in Britannia renouare philosophiam aggressus est, temporibus in Italia comparuit THOMAS CAMPANELLA [a] miri ingenii homo et ad nouandas res valde pronus, qui et ipse sinceriorem philosophiae vultum exprimere, et meliorem eius sensum restituere magna industria conatus est. Cuius historia tum ob nouum, quod formare coepit, philosophiae genus, tum ob mira, quae eius auctor habuit fata, aduersa pleraque et dura, valde memorabilis est. Eam ipse in syntagmate *de Libris propriis et recta ratione studendi* [b] haud parum illustrauit, multi autem viri diuersissimis hominum iudiciis famosi historiam obiter tetigerunt, hoc loco non enumerandi. Vir quoque celeberrimus, magnaque doctrinae gloria hodie clarissimus, ERNESTVS SALOMO CYPRIANVS, *Vitam Campanellae* paulo pleniorem iustaque tractatione digestam dare constituit. Quam cum *Academico Programmate* prius delineauisset, tandem vitam Campanellae integram delineauit, apud Amstelodamenses editam [c]. Quae cum eleganter, vt solet vir doctissimus scripta esset, coëmta tandem in officinis librariis disparuit. Eam itaque desideratam a lectoribus cum recudere statuissent bibliopolae, insigne auctarium addidit [d] doctorum virorum de Campanellae vita, philosophia et libris schediasmata complectens. Comprehenditur in eo MORHOFII *Examen philosophiae Campanellae de sensu rerum*, ex eius dissertatione *de Paradoxis sensuum* repetitum; GABR. NAVDAEI *Epistola ad Campanellam*; *Vita Campanellae*, a IACOBO ECHARDO, monacho Dominicano in *Tomo secundo Scriptorum ordinis Praedicatorum* enarrata, cui amplam adiecit recensionem scriptorum Campanellae, iudiciorumque virorum doctorum de iis expositionem, et varia eruditorum testimonia de Campanella. Cumque in nonnullis acrius sugillasset Cyprianum Echardus, quod ferre non posset libere, notari reprehendique a Scriptore protestantium sacris addicto hominem Dominicanae olim familiae adscriptum, et in communione ecclesiae Romanae fatis functum, ad ea more suo docte modesteque in *Praefatione* respondit. Alios, qui historiam literariam enarrarunt, quales sunt

a) Campanellae nomen tintinnabulum innuit. Hinc imagini eius apud CRASSVM Tom. II. p. 246. hoc Epigramma additum:

Exprimit elatae fat nomen mentis abyssum
Exprimit agnomen famae et vbique sonum.

Et huc sine dubio respexit ipse Campanella frontispicio Tomi I. Operum Parisiis editorum, quod Noalliis, episcopo et duci fratribus inscripsit, campanam praefigens cum insignibus illius gentis, et epigraphe: *a la schola del primo senno.*

b) Prodiit Paris. 1642. 8. curante G. NAVDAEO et in Collectione scriptorum de methodo studiorum Elzeuiriana pag. 368. itemque in Croniana.

c) 1705 8.

d) 1722. 8.

TOPPIVS [e], NICODEMVS [f], ERYTHRAEVS [g], CRASSVS [h], NICERONIVS [i], aliosque per se notos, facileque, vbi libet, consulendos, ex parte quoque infra allegandos, hoc loco praeterimus. In his tamen omnibus iudicio et attentione ad fidei historicae leges opus est, vt selectis vel veris vel verisimilibus recta inde emergat viri laudati ab his, culpati ab illis, historia.

Campanellae natiuitas, educatio, adolescentia.

§. II. Edidit Campanellam Calabria, olim magna Graecia dicta, et sodalitii Pythagoreorum olim et recentiori aetate Telesii tentaminibus, in philosophiae historia satis celebrata, in ea enim Stylum patriam habuit, virorum doctorum haud infoecundam. In eo oppido honestae famae atque conditionis parentibus natus est anno cIↃIↃLXVIII, III. Non. Sept. Puer quinquennis adhuc, quod ipse narrat [k], literulis ac pietati adeo studiosam operam dedit, vt quicquid vel sui vel paedagogi de diuinis ecclesiasticisque rebus dicerent, animo conderet. Anno autem decimo tertio, grammaticae, poëticaeque artis praecepta ita tenuit, vt, quicquid liberet, prosa ac metro posset eloqui, et carmina haud infelici vena plurima funderet. Talis cum esset adolescens praecocis ingenii a parentibus literarum studiis dicatus est. Qui cum Neapoli Iulium Campanellam, iurisprudentiae lectorem, agnatum haberet, ab eo vocatus, illuc concedere a parente iussus est. Aliam autem, et quidem sanctiorem eruditionis partem, et praeterea militiam sacram vt eligeret, effecere exempla summorum virorum Alberti M. atque Thomae, quos in familia S. Dominici ad ingens gloriae culmen fuisse enixos didicerat [l]. Itaque cum ex ea familia concionatorem eloquentiae laude florentem audiuisset, logicesque ab eodem principia praegustasset, illi ordini nomen dedit. Vnde falsum esse constat, quod ERYTHRAEVS [m] tradit, Campanellam, tredecim annorum adolescentem sacris, quas Dominicus praescripsit, legibus nomen dedisse. Postea ad coenobium S. Georgii, oppidi in Brutiis, quod Morgentia quoque dicitur, missus est, vt literarum cursum, quem ingressus erat, prosequeretur, logicam et philosophiae partes reliquas auditurus. Quo loco, cum extemporali fingendi facultate valeret, carminibus conditis, aliquod sibi nomen adolescens comparauit. Tum in Consentinum conuentum translatus, dici non potest, quanta animi alacritate, et ignea quadam vi animi in philosophiam totus incubuerit. Et fuit nonnemo [n], qui ex condiscipulo quodam Campanellae, viro graui et fide digno se accepisse, dixit; „inter commilitones Campanellam rudiori Minerua effictum „visum, adeoque in contemtu et risu habitum fuisse. Accidisse autem „dum per claustrum deambularet, vt in peregrinum quendam incideret, „quem

e) In Bibliotheca Neapolitana.
f) In Additionibus ad B. N.
g) Pinacoth. vir. illustr. P. I. p. 41.
h) loc. cit.
i) Memor. liter. Tom. I.
k) De Vita propria art. 1. p. 369. ed. Elzeuir.
l) Ibid.
m) loc. cit.
n) Carolus Caffa, professor linguarum exoticarum Ienensis, qui in Calabria monachus olim vixit, apud CYPRIAN. l. c. p. 4.

„quem in museolum adductum per octiduum seorsim secum habuerit, et „ab eo arcana disciplinarum miro artificio in eo temporis spatio didicerit, „adeo, vt alius prorsus homo euaderet, studiorum dexteritate ac ingenii „excellentia prorsus mutatus. Hunc autem peregrinum fuisse rabbinum „quendam, qui Cabbalae beneficio per pauca et breuissima principia tan„tum Campanellae doctrinae lumen accenderit, vt is breui tempore esset, „quem alii stuperent.“ Cui narrationi vt fides detrahatur, vt alia, quae verisimilitudinis leges migrant taceamus, vna ipsius Campanellae narratio sufficit, qui se valde adolescentem ingenio effloruisse narrat. Vnde patet, virum illum doctum, ex cuius epistola hanc narratiunculam attulit praestantissimus Cyprianus, a Campanellae condiscipulo deceptum fuisse, praesertim cum talia de Campanella nugiuenduli Consentini conuentus alumni traderent, quae vel admirationem vel inuidiam conflare apta videbantur. Propius ad veritatem accedit, et memorabile magis hoc loco est, quod de studiis suis, et mature contemta philosophia Peripati ipse Campanella recitat [o]: *Cum esset anxius, quod veritas non sincera, sed potius falsitas pro veritate in Peripato versari sibi videretur, Aristotelis commentatores Graecos atque Latinos Arabesque se examinauisse omnes, et haesitare magis coepisse, in dogmatis eorum, ideoque perscrutari voluisse, an quae dixerint ipsi in mundo etiam Dei legantur, quem codicem esse Dei viuum ex doctrinis sapientum intellexerit. Cumque doctores suis argumentis satisfacere haud possent, quae contra ipsorum lectiones promeret, statuisse ipsum libros omnes percurrere, Platonis, Plinii, Galeni, Stoicorum et Democriticorum, praecipue vero Telesianos, ac cum mundi codice primario conferre, vt ex originali et autographo, quid veri exemplaria haberent, et quid falsi, agnosceret.* Dignus est hic locus Campanellae, vt attente consideretur, disci enim ex eo potest, quo potissimum modo ad philosophiam nouam condendam mature delatus sit. Nempe non tam Aristotelis contemtum, cuius ingenium mirifice alias extulit, quam philosophiae Peripateticae, praecipue qualis scholastica methodo in monasteriis tradi solebat, ieiunam atque sterilem conditionem Campanellae nauseam mouisse, et aliam melioremque philosophiam appetendam commendauisse, ex hac narratione est manifestissimum. Nam acute vidit Campanella, naeuosque Lycei mature perspexit, et quam egregie Paripatetica philosophia deficeret, praeclare intellexit. Testem damus tractationem eius *de Gentilismo non retinendo* [p], in qua, affirmata prius quaestione: vtrum liceat nouam post gentiles condere philosophiam, id quod auctoritate PP. Graecanicam philosophiam velut inutilem reiicientium exemplisque Telesii, Valesii et Paracelsi confirmat, et ex sacris oraculis philosophiam haurire suadet, ad quaestionem, vtrum liceat Aristoteli contradicere? ita respondet, vt Aristotelicae physiologiae capi-

o) loc. cit.

p) Integer titulus hic est: Ad doctorem gentium Thomae Campanellae Stylensis O. Pr. de gentilismo non retinendo quaestio vnica. Paris. 1595.

capitales, propter quos reprobari debet, errores non ſine acumine detegat atque enarret. Recte enim obſeruat, docere Ariſtotelis philoſophiam, mundum carere initio eſſeque aeternum, non dari prouidentiam, Deum rerum extra ſe exiſtentium ideas non habere, eſſeque illum agens neceſſarium ſine libertate, nec mouere phyſice ſed moraliter et obiectiue; eſſe inter homines caſum et fortunam; religionem inuentam eſſe ad ducendam plebem, et futurorum ſpem metumque a legislatoribus eum in finem eſſe inuentum, cum nec praemiis poſt mortem nec poenae locus ſit; eſſe animas mortales, nec alios dari angelos, niſi intelligentias ſphaerarum motrices, earumque eſſentiam in intelligendo conſtare: tandem non dari inſpirationem diuinam. Quae omnia et PP. teſtimoniis roborat, et haereſium matrem Lycei philoſophiam eſſe eamque Auerroiſmum et Machiauelliſmum genuiſſe contendit, et Iandunum, Niphum, Pomponatium, Portum aliosque, Ariſtotelis ſequaces immortalitatem animae ex vera mentis ſuae ſententia non fuiſſe profeſſos arbitratur. His ſubiicit, licere a magiſtro, in cuius verba iuraueris, deſciſcere, praeſertim cum imperium Ariſtoteles eo tempore obtinuerit, quo ad eam ignorantiam et barbariem defecerit clerus, vt vix legere poſſet. Quae ſatis oſtendunt, Campanellam mature, et accurate quidem tum ipſius philoſophiae Peripateticae conſideratione, tum hiſtoriae face praeeunte intellexiſſe, quam inepta ſit ea philoſophandi ratio iis, qui veritatem ſitiunt. Porro et id non ſine attentione dimittendum eſt, abiecto ſemel ſectariae philoſophiae praeiudicio Campanellam per omnium ſectarum libros decurrentem veritatem vbique quaeſiuiſſe, et quae tradita a philoſophis inuenit, ad naturam rerum, cui veritatem a conditore impreſſam eſſe cernebat, exegiſſe. Quod conſilium vt vere eclecticum eſt, ita dubium non eſt, quin veram viam Campanella inueniſſet, ſi naturam, quam ingenium ſuum conſulere, maluiſſet.

Campanella ad Teleſium tranſiens.

§. III. Sed vt e diuerticulo, quo nos ratio philoſophandi a Campanella adoleſcente inita deduxit, reuertamur, cum libero tunc coelo, ſuisque ſe viribus permittere, et veriorem, quam inter Peripateticos inueniri poſſe videbat, philoſophiam ſectari conſtituiſſet, ex ſeceſſu quem Balbiae, Brutiorum in oppido ſibi delegit, ad nouam philoſophiam condendam duodeuiginti annorum iuuenis progreſſus eſt. Occaſionem eius rei ita narrat ERYTHRAEVS [q], quem ſequitur more ſuo LAVR. CRASSVS [r]: *Magiſter, vnde prima doctrinae rudimenta acceperat, a fratribus Franciſcanis Conuentualibus ad publicas diſputationes Conſentiam inuitatus, cum ſubito implicitus morbo venire non potuiſſet, ſubrogauit in ſuum locum Thomam; qui ita praeclare, ita docte, traditas ſibi partes exegit, vt eſſet omnibus miraculo, ac Teleſii, cuius ille ne nomen quidem inaudierat, ingenium in eum immigraſſe diceretur: quo ille audito, eius philoſophi librum intra paucos dies deuorauit, eiusque philoſophandi rationem penitus perſpexit ac probauit.* Valde vero veremur, vt

q) loc. cit. r) loc. cit.

vt haec attento lectori se probent, cum verisimile non sit, Campanellam iuuenem qui nihil prorsus de Telesio audiuerat eius nouam philosophiam ita tenuisse. Certe ipse Campanella aliter nobis rem narrat. Scribit enim [f]: *Cum publice disputaret Consentiae, nedum cum fratribus suis priuatim, inuenisse se parum quietis in responsis illorum; sed Telesium ipsum delectauisse, tum ob libertatem philosophandi, tum quia ex rerum natura, non ex dictis hominum penderet, propatereaque cum mortuo Telesio, quem viuentem alloqui non licuisset, elegeiam afixisset, Altum montem oppidum adiuisse ibique Platonicorum et medicorum libros ab optimis viris subministratos perlegisse.* Ex his enim, recte, nisi fallimur, colligitur, Campanellam, cui inter Calabros Consentiae versanti Telesii nomen et philosophia, tunc recenti fama per ora virorum volitans ignota esse non poterat, vidisse et legisse Telesianum *de rerum natura* opus, captumque libertate philosophandi, qua vsus est Telesius, tum quidem in castra eius transiuisse. Eo enim tempore recens et magna erat celeberrimi viri apud Calabros gloria, quae iuuenem altos spiritus gerentem, et supra vulgus philosophorum se efferre cupientem inuitasse videtur, vt ex sterili deserto philosophiae Peripateticae ad iucundos Telesianae philosophiae campos deflecteret. Vbi autem in secessu suo philosophico Telesianam de natura rerum sapientiam didicisset, ad eam publico in certamine defendendam progressus est. Nempe Telesium impugnauerat IACOBVS ANTONIVS MARTA [s] Neapolitanus, edito libro, quem *Pugnaculum Aristotelis* inscripsit, vt *Tomo tertio* dictum. Qui cum valde aduersario pro Aristotele instaret, excitatus est Campanella a Ioanne Francisco Brancha Castrouillarensi medico, et Plinio quodam, itidem medico, vt contra hunc antagonistam in aciem procederet. Hi cum animum librosque ipsi subministrarent, apologiam tandem contra Telesii oppugnatorem confecit, in qua *se*, ait [t], *totam philosophiam Peripateticam in examen adduxisse, philosophorum priscorum ac medicorum decretis simulque naturae placitis et sensu confutauisse pugnaculum istius auctoris, sic vt quem defendere profitebatur, hunc potius offendere palam ostenderit.* Librum hunc tum supra viginti annos vix natus vndecim mensibus, si fides ERYTHRAEO [u], scripsit, cum vndecim annis opus suum Marta parturiuisset. Quem, vt excuderetur, Neapolin Campanella attulit. Qua occasione mirum est, quod illi accidisse idem narrat: *E naui egressus cum praeter aedem S. Mariae Nouae Franciscanorum, ligneo vtentium socco transiret, ex turba euntium ac praetereuntium incensum esse cupiditate cognoscendi, quid intus rei ageretur; atque disputationibus operam dari cognouisse, in quibus cuiuis contradisserendi facultas daretur. Itaque sese certamini, vna cum aliis, obiecisse, coepissequc*

f) loc. cit.

s) Conf. B. IO. GEORGIVS LOTTERVS nostras, in eleganti schediasmate de Bernardino Telesio eiusque philosophia c. 10. p. 51 seqq.

t) loc. cit.

u) loc. cit.

pisseque ea, quae tanquam firma et rata ponebantur, tot argumentis, tam validis, tam apte arguteque conclusis, labefactare atque conuellere, vt ouanti similis reductus sit domum, a fratribus sui ordinis, ac postero die, et aliis deinceps multis, coactus sit in eruditam illam aciem certamenque descendere, vnde semper, magna cum laude victor discedebat. Fieri id potuisse, a iuuene alacri, et disputandi peritissimo, nemo temere negauerit; maiorem tamen, quam vnius Erythraei habet testimonium, fidem et verisimilitudinem desideramus. Quicquid autem eius rei fuit, illud certum, eo tempore Campanellam Neapolin concessisse, eaque in vrbe librum apologeticum contra Martam pro Telesio typis commisisse. Quo licet incertum esse putet MORHOFIVS [x], minime tamen de eo dubitandum est. Extat enim liber hoc titulo: *Philosophia sensibus demonstrata, et in octo disputationes distincta, aduersus eos, qui proprio arbitratu non autem sensata duce natura philosophati sunt: vbi errores Aristotelis et asseclarum ex propriis dictis, et naturae decretis conuincuntur, et singulae imaginationes pro ea a Peripateticis fictae prorsus reiiciuntur, cum vera defensione Bernardini Telesii Consentini, philosophorum maximi antiquorum sententiis, quae hic dilucidantur et defenduntur, praecipue Platonicorum confirmata: ac dum pro Aristotele pugnat Iacobus Antonius Marta, contra se ipsum et illum pugnare ostenditur* [y]. Ex quo libri titulo patet, Campanellam tum quidem in Telesii castra transiisse, et ex magni viri, qui summam in istis oris celebritatem nominis consecutus erat, apologia gloriam quaesiuisse. Totum enim Telesianum factum non esse Campanellam, et proprium, quod sibi finxit systema probat, et inde constat, quod Telesium in haud paucis, tum in libris *de re astronomica, tum de sensu rerum* [z] refutauerit. Verum tum quidem satius erat Campanellae, magni celebrisque viri nomine ad innouandam philosophiam vti, quam proprium fundum consulendo, nouum systema dare, quod in homine iuuene facile contemni posset.

Fata Campanellae libere philosophantis.

§. IV. Magnam ex ista contentione inuidiam Campanellae fuisse exortam, facile intelligere potest, qui ad mores Scholasticorum tum adhuc regnantium attenderit, quibus piaculum fuit, Aristotelis auctoritatem contemnere. Praesertim cum a cucullato fratre id fieret, cuius sodales in verba Stagiritae iurauerant, et quibus decorum videbatur, pro Aristotele intra sacros limites recepto tanquam pro aris et focis pugnare. Accessit satis acerba et audax Campanellae disputandi ratio, qui cum acerrimo ingenio esset praeditus, et praecepta infido atque arenoso fundamento innixa magnis arietibus concuteret, nec auctoritate fratrum, quamuis superiorum aetate, moueretur, et praeterea a philosophia, simili modo ad sanctiorem disciplinam progrederetur, suis contentionibus et disputationibus crabrones non irritare non poterat. Id quod apposite monet ERY-

x) Polyhist. Tom. II. Lib. II. Part. I. cap. 13. pag. 213.

y) Neapoli apud Horatium Saluianum 1591. 4.

z) Vid. L. I. c. 13. p. 43. 44. edit. Germ.

ERYTHRAEUS, narrans: *Illud sui nominis famam, supra quam dici potest, in immensum auxisse, quod cum in illis disputationibus, theologorum quoddam placitum in contentionem certamenque deductum esset, ac multa docte arguteque in vtramque partem essent allata, nescio quod docti cuiusdam, ex suo ordine, senis dictum, vtpote verum cum plausu excepisse, et in coelum laudibus extulisse: at senem iratum, tacesis, dixisse, nec te immisce, de theologicis hic rebus ambigitur, quas tu ne primoribus quidem labris attigisti. Ea hominis in primis iracundi dicto exarsisse illum, nec tulisse; ac, vide, dixisse quam ego sim harum rerum ignarus ac rudis, vt possim te decem annos in disciplina habere, ac postea adigere, vt fatearis, te nihil scire, vel intelligere. Ac reprehensum senis illius argumentum, et sanctorum patrum sacrarumque literarum testimoniis confirmatum, tanquam amentatam hastam, ita coepisse ingenii lacertis ac viribus intorquere, vt omnium concessu fuerit iudicatum, a Campanella semper omnes, illo autem die, etiam ipsum a sese superatum. Hanc victoriam magnos illi, in omnem vitam, bellorum tumultus excitauisse: primum a sene illo, cuius contumaciam retudisset, apud quaestores fidei accusatum, quod tantam vim doctrinae, cuius ne literam quidem didicisset, ex inferorum fontibus haustam ebibisset etc.* Et his quidem insultibus, cum animum fortem et imperterritum, tum potentiam Marchionis Lauelli, Mario Tufo filio fauente opposuit, et in reformanda philosophia gnauiter perrexit. Scripsit enim in ea domo commentarios duos, vnum *de sensu rerum*, de quo infra dicendum, alterum vero *de Inuestigatione*. Et ad libros quidem de sensu a se componendos, fuisse se commotum, ait [a], *disputatione habita in comitiis publicis, et seorsim a Ioanne Baptista Porta, qui scripserit physiognomoniam, vbi sympathiae et antipathiae rerum dixerit non posse reddi rationem, cum eius librum examinauisset. De inuestigatione autem scripsisse, quoniam visus sibi sit Peripateticismus et Platonismus largam per viam, et non rectam ad rerum notitiam perducere adolescentulos. Propterea ex solo sensu, et his, quae per sensum nouimus, redactis ad nouem genera sensibilium, putauisse, se facere posse, vt quilibet de quacunque re, non per vocabula tantum, vt Raymundo Lullio mos est, sed per sensibilia obiecta ratiocinari posset.* Eo quoque tempore scripsit quoddam *Metaphysicae Nouae* exordium, in quo metaphysicorum principia statuebat, necessitatem, fatum, harmoniam. Sed et Pythagoricam philosophiam carmine Lucretiano auspicatus erat, motus ex Ocelli Lucani lectione et Platonicorum dictis. Neque tamen vel animi magnitudo vel patroni potentia securitatem illi praestare, et ab aduersariorum insultibus et insidiis liberum reddere potuit, ipsa doctrinae eius excellentia in inuidiam conuersa, cum, vnde tam subito doctus euasisset, se nescire, et nescio quos eruditionis fontes accusandos

a) loc. cit. Art. I. p. 371.

dos esse obtrectatores dicerent. Itaque cedendum ratus Romam se contulit, verum et hoc loco virtutis comitem non modo gloriam, sed inuidiam quoque expertus est, id quod factum anno cIↃIↃXCII. Vt igitur tutius sibi asylum inueniret, Florentiam se conuertit, quo loco Ferdinandum primum magnum Hetruriae ducem amplissime fauere philosophis intellexerat. Huic itaque librum *de Sensu rerum magno* dedicauit. Neque tamen fortunam ex omni parte fauentem ibi expertum fuisse oportet; abiit enim Venetias, ac Patauium, libros ibi editurus. Cum autem Bononiae haereret, illi dicti libri omnes, cum physiologiae edendae libro primo, quo contra omnes sectas disputauerat, furto sublati sunt. Neque tamen aduerso hoc foetuum suorum fato deterritus, Patauii coepit Empedoclis philosophiam instaurare, scripsit quoque nouam physiologiam secundum propria principia, et Telesium defendit statuentem animal esse vniuersum et cetera [b]. Hos tamen libros omnes in itinere, quod Romam fecit, amisit, Bononiae subductos inuenit in sancto officio, quos tamen non repetiit, meliores denuo refecturus. Romae meliorem, quam antea, fortunam expertus, et amicos quoque nactus est complures sacri collegii patres. Eo loco dictauit praeter alia multa physiologiae compendiolum, quod postea TOBIAS ADAMVS in Germania edidit [c], *Prodromi totius philosophiae Campanellae* nomine, de quo infra dicendum. Vnde perperam fuisse suspicatum, patet, Iacobum Thomasium [d], Adamum hoc compendium ex scriptis Campanellae ipsum compilasse. Anno vero cIↃIↃXCVIII Neapolim repetiit, et paululum ibi commoratus recessit inde in patriam ac Styli sedem fixit. Eo autem tempore non modo acerrimus Romanae ecclesiae promachus videri, sed et Thomistarum partibus addictissimus censeri voluit. Illud enim multae, quas contra haereticos pro stabilienda pontificis Romani auctoritate scripsit, lucubrationes quas ipse copiose enumerat [e], testantur; hoc suscepta in patria Styli contra Molinam de auxiliis gratiae disputatio euincit. Quales tamen contentiones eum ideo potissimum iniisse verisimile est, vt noua eius philosophia, sub orthodoxiae clypeo tutius lateret.

Carcer et miseria Campanellae.

§. V. Vitam hactenus desultoriam egerat Campanella, iam stabilem, at aerumnosam et miserabilem, ei destinauere fata durissima. Nempe inopinantem oppressit carceris molestia et grauis inquisitio apud Neapolitanos, sic vt de vita periclitaretur, eo quod maiestatis reus haberetur. Obscurum vero est, qua potissimum de caussa ita inclementer Campanella habitus sit. Rem autem ita se habuisse narrat CAESARIVS A BRANCHEDORO [f], Taurinensis: *Omnium fidem superarent, si quae nostra memoria atque nuper adeo Dominicanus monachus fuit molitus,*

b) Ibid.
c) 1617. 4. Francofurti.
d) In FELLERI Monumentis ineditis trim. XII. p. 637.
e) Art. 2. p. 372 seq.

f) In Orat. praemonitoria de Ortu pontificum, quae extat in monitis politicis de curiae Romanae potentia moderanda, vnde repetiit CYPRIANVS l. c. c. 1. p. 17.

litus, euentum sortiri potuissent. Is est frater Thomas Campanella, etiamnum in viuis, et fruitur aura squalidi carceris Neapolitani. Qui elati ingenii monachus, cum nullo esset apud Romanos numero, et ad magna procedere sese posse desperaret, praesentem vitae statum stomachatus, Roma in regnum Neapolitanum concessit, nouam ibi religionem, nouumque imperium spirans. Sed homo nudus et incustoditus cum rem tantam tamque arduam aggredi non valeret, nec pestiferi sui virus contagione proceres vlli inficerentur, armis viam sibi faciundam satius duxit. Itaque cum Turcis de Crotone, nobilissima Italiae in sinu Tarentino ciuitate, quam ille instituto suo peropportunam ratus vnice delegit, tradenda et consignanda pepigit, Zigalemque bassam cum classe Turcica euocauit. Ea enim in potestatem redacta cogitabat cum exercitu ad montana Calabriae rectis itineribus contendere, illisque occupatis atque insessis, excogitatae suae religionis leges ac ceremonias, tanquam a Deo in montium fastigiis acceptas, prorogare, et mellito eloquentiae flumine, cuius naturali suauitate cuncta exorabula aduocatorum, et decipulas magorum, et artificia dicentium facile conciliauit, inundatos vulgi animos scite permulcere, et ad imperata sibi facienda conformare. Ad hunc enim modum dictitare solet, omnes legum latores noua orsuros imperia, omnesque generis humani seductores, horrorem mandatis suis et obsequelam parasse, vt montana in speciem religionis, sed reuera sui caussa praesidii, aduersus repentinos tumultus aut finitimorum vim, anticiparent: ita Nembrodum, Abrahamum, Moysem, Dauidem, ipsum Christum [g]*, ita Minoëm, Numam, Mahometum alios, fecisse, asseuerat. Non cogitauit homo miser, non bellorum, sed pacis auctorem Deum esse, et ceteras religiones, quippe falsas, vi aut astu fundatas, solam Christianam, vt veram et vnicam, iustitia, lacrymis, precibus stabilitam fuisse, veteres Christianos occidi, quam occidere maluisse, sic cognominatos, quod fidei sui testimonium proprio sanguine obfirmauerunt. Verum, dum ita totius Italiae imperium animo suo agitat, et iam classis Turcica in alto apparet, ab vno ex complicibus, siue atrocitate inauditi facinoris, patratuque periculosissimi, territo, seu poenitentia, vt aiunt coniurationis ducto, proditio detegitur, Campanellaque captus et vinctus Neapolim perducitur. Quo in carcere vbi plusquam Spartana nobilitate crudelia tormentorum genera superauit, de proregis sententia ad perpetuam custodiam condemnatus.* Difficile est, de hac narratione, quantum veritatis ei insit, statuere. Illud dubio caret, aulam Hispanicam eum similis culpae habuisse suspectissimum, fuisseque societatem coniuratorum, qui cum eo in eandem suspicionem inciderint. Ipse enim refert, non solum se comprehensum fuisse, sed calamitatis socios habuisse cruciatos et peremtos. Habuisse autem istam accusationem plurimum coloris inde colligitur, quod adeo quaestione fue-

 rit

g) Blasphemiam hic cum horrore deprecatur auctor.

rit cruciatus, vt dici vix possit. Testatur quoque ERYTHRAEVS, *Neapoli perduellionis reum factum, quod regnum illud hostibus prodere conatus esset, eiusque criminis suspicione coniectum in carcerem esse, ita crudeliter habitum, vt ruptis circa sedem venis arteriisque omnibus sanguinis vis sisti haud posset.* Vtrum autem ab eo crimine innocens fuerit, difficulter res omnis expediri potest. Quamuis enim septies, vt ipse scribit [h] tormento durissimo examinaretur, postremumque perduraret horis quadraginta; funiculis arctissimis ossa vsque secantibus ligatus, pendens manibus retro contortis de fune super acutissimum lignum, qui carnis sextertium in posterioribus ipsi deuorauit, et decem sanguinis libras tellus ebibit; nullius tamen criminis conuinci potuit. Neque si apertam perfidiam in regem Hispaniae admisisset, ex carcere tandem fuisset dimissus. Ast quasdam tamen circumstantias valde verisimiles exasperasse aulam, et inquisitores permouisse, vt crudelissima quaestione toties eum examinarent, extra dubium quoque ponendum esse videtur. Et ipse quidem in *Prooemio Atheismi triumphati ad Scioppium* scripto, quod vulgauit BVRCARDVS GOTTHELF STRVVIVS ὁ πάνυ, de examinis quaestionibus haec refert: *Quinquies citatus in iudicium, primo caussam dixi interrogantibus, qui literas scit, cum non didicerit? ergone daemonium habes. At ego respondi, me plus olei, quam ipsi vini, consumsisse, et mihi ab eis dictum fuisse sacra suscipienti: accipe spiritum sanctum. Secundo accusatus, quod tempore nocturno quid contra praelatum parauerim, quod sane mihi non modo propter philosophiam non admittenti, sed visus defectu laboranti erat impossibile. Deinde accusarunt me, quod composuerim librum de tribus impostoribus, qui tamen inuenitur typis excusus annos triginta ante ortum meum ex vtero matris. Deinde quod sentirem cum Democrito: quoniam ego iam contra Democritum libros edideram. Item quod de ecclesiae republica et doctrina male sentirem, cum tamen ipse de Monarchia Christianorum scripserim, vbi ostendi, nullum philosophum potuisse sic rectam depingere rempublicam, vt Romae ab Apostolis instituta est. Item quod sim haereticus; ego autem scripseram dialogum contra haereticos nostri temporis. Nunc tandem me rebellem haereticumque fecerunt, quoniam praedico signa in sole et luna et stellis contra Aristotelem aeternantem mundum. Hoc autem facinus rebellionis molimen esse interpretantur, quicunque Machiauellistico sunt animo, putantes omnem doctrinam et conatum esse dominandi gratia excogitatum etc.* Verum haec ipsam quaestionem primariam nondum recludunt. Et fuere nonnulli, qui ex verbis TOBIAE ADAMI, Campanellae addictissimi concludunt, innocentem eum haud fuisse; scribit enim [i]: *Virum istum, cum donis suis abuti velle visus esset, occulto Dei iudicio ad frugem ipsum reuocante, ingenti-*

h) In Prooemio Atheismi triumphati, quod extat in STRVVII Act. literar. fascic. II.

i) In Praef. Prodromi.

gentibus miseriarum fluctibus tanquam exemplar fragilitatis humanae inuolutum esse etc. Alii huc ipsius Campanellae verba rapiunt fatentis [k]: *Ego non me bonum vendico, sed vnum ex his sceleſtiſſimum. Hoc ergo tantum aſſero, eos non habere contra me tantum, quantum ſufficit meo iudicio ad punitionem meam. Nemo iniuſtus punitur, ſed multi iniuſte agunt. At etſi diabolus eſſem, inauditus mori contra canones et leges non debeo, praeſertim cum pollicear eccleſiae Dei tot tantaque beneficia ipſique regi. Quid prodeſt regi et eccleſiae mors mea? At ſi promiſſa praeſtitero, ingentia bona erunt illis.* Verum vt candide fateamur, nihil eſſe in vtroque loco putamus, quod cauſſam innocentiae Campanellae perimat. Quamquam enim facile concedi poteſt, Campanellam dotibus animi doctrinaeque auctis intumuiſſe, ideoque eum ad humilitatis conditionem depreſſiſſe diuinam prouidentiam; inde vero eum animi ſui miſeriam et imprudentiam agnouiſſe; non tamen ex eo colligi poteſt, illum in fidem regi ſuo debitam tam inſolenter peccauiſſe, ſed communis ſortis ea confeſſio eſt, quae vera humilitate errores natiuos agnoſcit, vnde ad perduellionis crimen conſequentia haud valet. In tanta vero rei et circumſtantiarum varietate difficile eſt, aliquid certi ſtatuere. Quod ſi tamen coniecturae locus eſt, conſpiratio quaedam in regem, maxima culpae illi tributae cauſſa fuiſſe videtur, quod nempe eam vel exorſus ſit, vel nutriuerit. Vix enim ratio alia dari poteſt, quare plurimi alii ſimul capti tormentis ſubiecti, et peremti fuerint, qui eorum accuſari non potuerunt, quorum ille accuſatus eſt. Et prius quidem enarratae hactenus circumſtantiae minime ſuadent: poſterius autem nobis omnino probabile eſt, ipſo Campanella in verbis ſupra ex *Prooemio Atheiſmi triumphati* recitatis clauem praebente. Eo enim loco conqueritur, *rebellem ipſum feciſſe aduerſarios, quoniam praedixerit ſigna in ſole et luna et ſtellis - - hoc autem facinus rebellionis molimen eſſe eos arbitrari, putantes omnem doctrinam et conatum eſſe dominandi gratia excogitatum.* Ex his vero colligimus, Campanellam aſtrologiae iudiciariae nimis deditum, vt ex libris eius aſtrologicis patet, ex ſiderum poſitu et conſtellatione magnam dominatus mutationem lymphatum, vt ſolent hi homines, praedixiſſe [l]: quibus cum nonnulli, qui coniurationem contra regem inierant, confirmarentur, hancque praedictionem in rem ſuam verterent, et forte ad Campanellam prouocarent, omnino factum eſſe, vt coniurationis iſtius particeps habitus ideoque duriſſimis tormentis cruciatus ſit. Quae cum primam capiendi eum et quaeſtioni ſubiiciendi occaſionem ſuppeditauiſſent, ipſe autem nefandi facinoris conuinci tantum non potuiſſet, quantum illi dicebant, vt ipſe luculenter ſcribit, omnem his

verbis

k) loc. cit.

l) Dabimus verba eius ex ſched. de Libris propriis art. 3. p. m. 376. quibus ſatis luculenter haec coniectura confirmatur: „Compoſui paulo poſt „articulos prophetales quindecim pro defenſione „dictorum meorum, vnde anſam arripuerant fa„ciendi me reum maieſtatis, et hoc ex dictis „prophetarum Sibyllarum et ſanctorum, et ex „politica et aſtrologica praedictione. Paulo „ante autem dixerat, perſecutionem quae tot alios „tamdiu exercuit, ipſum quoque maieſtatis reum „feciſſe."

verbis rei suspicionem non a se remouens [m]; aliae dein accusationes de eius doctrina atque vita dictante aduersariorum, praecipue cucullatorum, inuidia et persecutione excogitatae sunt, quibus miser tot annis vexatus est. Fanatica enim huius furfuris insania exagitatum fuisse Campanellam ex loco quodam atheismi [n] clarum est, vbi ita ineptit: *Ad impiorum opprobrium praestolor etiam in terra praeludium paradisi coelestis, aureum seculum, felicitate plenum, a quo facto iterum flagello de funiculis creaturarum, vt inquit S. Catharina Seuensis, excludentur increduli derisores pietatis.* Sed quaecunque caussa immanis, quae in Campanellam exercita est saeuitiae fuit, illud ex ipsius narratione [o] certum, quinquaginta eum carceribus hucusque clausum et afflictum fuisse. Viginti enim atque septem circiter annis detentus fuit modo in castro Oui, modo in arce noua, vel etiam in castro S. Ermi. Adeo autem saeuit furor hostium in Campanellam, vt librorum ei copia denegaretur, et a studiis prorsus prohiberetur: qui tamen non diu durauit. Restituta igitur scribendi, ipsiusque literarii commercii cum viris eruditis licentia, carceris taedia scribendis libris leuauit, viros autem doctos, quotquot Neapolin venerant, familiariter, praesentibus tamen custodibus alloqui, et nouam philosophiam docere potuit. Inter quos cum etiam esset Tobias Adami nobilis Saxo [p], qui admodum philosophematis Campanellae capiebatur, is domum reuersus, partem lucubrationum, quas Campanella eius fidei crediderat, vulgauit. Qualia autem eo tempore scripserit, ipse in schediasmate *de libris propriis* prolixe enarrauit, quod, ne nimii simus, adeundum est. Memorari autem inter ea merentur, liber *de Monarchia Hispanorum* [q], *et philosophia realis in quatuor partes secta*, quem vtrumque foetum in Germania Adamus edidit. Quae vero in carcere elaborauit, ea anno clɔIɔcxi, vrgente nuntio apostolico ei erepta sunt. Commiserati tamen infelicis philosophi sunt Fuggeri nostrates, tum in aulis archiducum Austriae valde gratiosi et potentes, et pro eo liberando in aula regis Hispaniarum omnem lapidem mouerunt. Paulus V. quoque P. M. de ea re multoties per nuntios tractault, et anno clɔIɔcviii Neapolim Scioppium misit, qui eum a ministerio Hispanico obtineret. Et fortasse successissent patrocinantium preces, nisi denuo sidere infausto afflatus Campanella nouam de se suspicionem excitauisset. Tradit enim

ECHAR-

m) Haud paruin confirmatur ista coniectura verbis Campanellae de Libris propr. p. 375. „Scripsi „rythmos prophetales et psalmodiam quadru„plicem de Deo et omnibus eius operibus, atque „hac poëtica ratione roboraui etiam amicos, ne in „tormentis deficerent.“

n) c. 15.

o) Prooem. l. c.

p) Is cum nobili quodam Bunauio per Graeciam, Syriam, Palaestinam iter fecit, reduxque Neapoli octo menses haesit, vbi Campanellae familiariter innotuit. Obiit consiliarius Saxo-Vinariensis anno 1643. Laudat eum BESOLDVS Diss. de Educatione, c. 8. Politicorum L. VI. conf. TENZELII Colloquia menstrua 1689. p. 1278.

q) Edoctum se, aliter sentientem, esse, Campanellam librum tum demum suum de monarchia Hispanica composuisse, cum ex Hispanorum vinculis esset liberatus, scribit LEIBNIZIVS Epp. Vol. IV. p. 11. sed falsum in eo esse, ex ipsius Campanellae narratione de Libris propriis art. 3. p. 377. patet. Verum tamen est, quod contra G. Arnoldum obseruat, librum hunc carceris caussam non fuisse, quem in carcere demum scripsit.

ECHARDVS [r]: celebrem illum Petrum Giron, Offunae ducem anno cIↄ Iↄcxi Neapolitanum proregem conftitutum, Campanellam in carcere inuifere folitum, eiusque confiliis in adminiftratione regni vfum fuiffe; id autem Campanellae exitio fuiffe. Nam prorege illo affectati regni accufato et proditionis reo deprehenfo, velut eiusdem fceleris participem Thomam iterum durius vexari coepiffe, eiusque carcerem in plures annos effe prorogatum.

§. VI. Tandem, cum inaudita pertinacia Campanellam fortuna finiftra tot annos mifere exercuiffet, fauentior eius vultus illum refpexit, et liberationis hora, poft tam diuturnum carcerem appropinquauit. Sedente enim Vrbano VIII, qui vt ipfe literatiffimus erat, et viris doctis impenfe fauebat, ita Campanellam ex pluribus in eius gratiam fcriptis nofcebat, et amabat, interprete et mediatore Innocentio Maximo, epifcopo Catanenfi, et partes quoque fuas, atque auctoritatem, qua in aula fruebatur, interponente Seraphino Rinaldi Nucerino, Dominici fodalitio adfcripto eo res deducta eft, vt iubente rege catholico Philippo IV. a prorege Neapolitano Albae duce, quoad cauffam regiam innocens declararetur [f]. Factum id anno cIↄ Iↄ cxxvi, quo Id. Maii liber dimiffus, Romae ad S. Officium accelerauit. Romae tamen in S. Officio carcere quidem detentus eft, fed nomine magis quam re tali, cum amicis liberrimus ad eum aditus pateret. Cuius cauffam ipfe quidem nunquam enarrauit, funt autem qui tradant, illum haerefin fimulaffe, et ab inquifitionis Hifpanicae tribunali, ad quod delatus fuerat, ad facrum tribunal Romanum appellaffe, in vrbemque ea ratione deductum, tum aperta ftropha, quam eo tantum ftruxerit animo, vt a diutina illa duriffimaque captiuitate Neapolitana liberaretur, ab Vrbano VIII beneuole exceptum [t]. Alii autem contendunt, fummum pontificem Thomam facro tribunali fiftendum poftulaffe, quod aduerfus doctrinam catholicam fcripfiffet, cum perduellionis hactenus nullo modo conuinci potuerit. Quae verifimilitudine non carent, eo quod aliquo modo in cuftodia S. Officii detentus eft. Tandem anno cIↄIↄcxxix plenae libertati Campanella reftitutus eft, et iubente pontifice codices eius quoque illi redditi funt, quos magifter S. palatii hactenus detinuerat. Cumque inopia rerum et paupertate premeretur, conftitutum ei a pontifice in fingulos menfes honeftiffimum ftipendium, admiffus inter domefticos atque familiares, multisque gratiarum documentis cumulatus eft. Id quod occafionem fuppeditauit Gabrieli Naudaeo, quo amiciffimo Campanella vtebatur [r], pontificem maximum publico panegyrico in confeffu omnium ordinum anno cIↄIↄcxxxii, ob collata in Campanellam beneficia publice laudandi. Neque tamen tanto praefidio fecurus viuere in vrbe potuit, Hifpanis miniftris aegre ferentibus, quod quaecunque fcripfiffet, dixiffetque ex curiae Romanae fententia impune ferret.

Liberatio Campanellae et acta ad vitae finem.

Morde-

r) loc. cit.

f) Citati, et imprimis ipfe l. c. art. 5. p. 382.

t) Conf. ECHARDVS loc. cit.

r) Vid. Epift. Naudaean. 82. p. 623.

Mordebat quoque homines, quod ad Gallos conuersus eorum amicitia frequentius vteretur: vnde nouarum molitionum metu, licet vano, excitato, iterum insidiae illi paratae sunt, vt clam surreptus Neapolin iterum duceretur. Quas cum intellexisset, conspirante pontifice cum legato Galliae Francisco de Noailles, mutata veste Minimorumque habitu indutus, in curru legati Vrbe anno cIↃIↃCXXXIV clam egressus est, in via literis legati vrbium proceribus passim commendatus [w]. In via Massiliam appellens, lectica a Nicolao Peirescio Aquas Sextias accersitus, et opipare in eius domo exceptus, atque liberaliter aliquot menses habitus est. Ita ex longinquo malo recreatus et a Peirescio sumtibus ad faciendum iter instructus Lutetiam anno cIↃIↃCXXXV aduenit, regemque Ludouicum XIII salutauit. Ibi fauentem expertus est primum regni administrum Armandum cardinalem Richelaeum: quo parario a rege annuo stipendio mille librarum regia munificentia donatus est. In ea vrbe, eruditorum asylo, reliquum vitae exegit apud praedicatores ad S. Honorati vicum, rege ita requirente. Narratque ECHARDVS [x], honorabiliori exceptum hospitio ab eruditis vel etiam magnatibus saepius inuisum, vt cuius ingenium in colloquiis mire emicaret, a rege etiam identidem in consilium accersitum, vbi praesertim de rebus Italiae ageretur: vsumque amicitia Puteanorum, Moraei, Diodati, Vayerii, Gassendi, Gaffarelli, Patini, Mersenni, aliorumque, tandem grauiori febri correptum, spiritum Deo pie reddidisse anno cIↃIↃCXXXIX, VII. Cal. Iunii, aetatis LXXI. Quem annum sibi fatalem futurum fatumque sibi siderale metuisse ab eclipsi refert IDEM, illum tamen diem viuendo non attigit.

Character ingenii Campanellae.

§. VII. Fuisse Campanellam virum ingentis, et portentosi ingenii, apud omnes in confesso est. Egregiis enim atque abundantissimis naturae muneribus instructus, fertilitate autem facultatis, quae imagines fingit, maxima gauisus est. Ex quo potissimum fundo magnus ille scriptorum numerus promanauit, in quibus mira imaginationis Campanellae foecunditas velut in speculo quodam resplendescit. Immo, si de iis taceamus, tot tamen scientiarum typi, quos delineauit, tot depicta operum conamina, quae in tractatu de *Libris propriis* enarrauit, luculenta eius rei sunt testimonia. Tacemus alia, adducta a Cel. STOLLIO [y], qui videndus. Nec deneganda est Campanellae lectio satis prolixa et cum attentione instituta, atque in optimis disciplinarum auctoribus magna diligentia versata, id quod vel ex vna, quam schediasmati *de Libris propriis* adiecit tractatione *de Recta ratione studendi* elucet, in qua de plerisque veterum scriptoribus celebrioribus, et de recentioribus haud paucis philosophis, poëtis, oratoribus, historicis, scriptoribus epistolarum, mathematicis, medicis, legistis, theologis, iisque qui varia scripserunt, ita differit, vt pateat, non nudos

w) Multis haec narrat et beneficia Noalliae gentis depraedicat in Opp. philosophic. Tomi I. dedicatione.

x) loc. cit.

y) Histor. Literar. P. II. c. I. §. 91. p. 434 seqq.

nudos eum librorum titulos inſpexiſſe, ſed cum cura euoluiſſe totos, et attentionem in iis examinandis haud paruam adhibuiſſe. Nec dubium eſt, quod nonnullis viris doctis obſeruatum [z], quin Cardanum potiſſimum ob oculos habuerit, quem valde ea aetate commendauit lectionis vaſtitas. Inde ſimia Cardani dictus eſt, nec immerito. Nam non virtutibus modo intellectus ſed naeuis quoque Cardano omnino ſimilis eſt, maxime in eo, quod imaginationis vis iudicandi facultatem ſuppreſſit, et imprimis eam partem perdidit, qua prudenter ſtudiorum curſus ſolet regi. Illius multa quidem in omnibus eius operibus occurrunt veſtigia, non tamen luculentiora ſpecimina ſunt, quam quae de diuinis et coeleſtibus, deque hominum cum iis connexione et commercio ſatis παραδόξως differit. Qualia ſunt: immutaturum hominem, Deum amicum habentem, fide rerum naturalium curſum, et miracula perpetraturum, Ita vt ſopitum rerum naturalium ſenſum moueat, ac ſibi obedientem reddat [a]: inſtare praeludium paradiſi coeleſtis, aureum ſeculum, felicitate plenum in terris [b], dari magiam, non modo diuinam, ſed et naturalem, quae exiſtat ex ſtellarum et medicinae notitia, coniuncta cum religione et fiducia, ſitque adeo excellens Dei donum, vt ea rite vſi, ſaepe ad ſupernaturalem magiam et commercium cum ſuperis perueniant [c]. Poſſe hominem, ſi ſimilem ſibi cum aliquo faciem et cetera corporis membra eſſe ſibi perſuaſerit, non ingenium tantum illius, ſed et animi ſenſa illico cognoſcere. Et quis quaeſo non in eo iudicium deſiderauerit, qui ſe iactat ſanatum a morbo lienis cuiusdam mulieris verbis et precibus, in aſpectu deficientis lunae [d]? qui vaticiniis per cribrum fidem certam adhibuit [e]? qui futura homini fata praedicere auſus eſt [f], qui perſuaſum ſibi habet, cum mali quippiam ipſi immineat, inter ſomnum et vigiliam audire ſe ſolere vocem clare loquentem et nomen ſuum inuocantem [g]? qui ſibi apparere daemonas et colloqui tradit. Aſt haec et ſimilia tum in libro *de Senſu Rerum*, tum alibi vendit Campanella: ſatis iſtis nugis prodens, quo potiſſimum morbo animus eius aegrotauerit. Maxime vero praeter ſingularia, paradoxa et peregrina innumera, quae per ſcripta ſua ſparſit Campanella, inepta, quam aſtrologiae μαντικῇ tribuebat fiducia, et opinio de ea, philoſopho prorſus indigna, euincit, abreptum Campanellam ardentis imaginationis furore, limites a iudicandi vi luxurianti facultati poſitos prorſus euertiſſe, vagumque ita et habenis laxatis incertum diſcurriſſe. Id quod ex *Aſtrologicorum* libris [h], quos edidit, abunde patet, in quibus ſiderum influxum diuinae quidem

z) Sorberiana p. 59. STOLL. l. c. ipſe ad Cardanum interdum prouocat, vid. Aſtrolog. L. V. c. 3. art. I. p. 203.

a) De Senſu rerum L. IV. c. 2. p. 265.

b) Atheiſm. triumph. c. 18.

c) De Senſu rerum L. IV. c. 1. p. 260 ſeqq.

d) Ibid. L. IV. c. 18. p. 340. vbi plura huius generis deliria reperies.

e) Ibid.

f) Conf. CYPRIAN. l. c. p. 48.

g) Multo ineptius eſt, quod hanc vocem ex ſenſu aëris eſſe putat l. c. Lib. III. c. 10. p. 235.

h) Vtimur editione Francofurt. 1630. 4.

quidem prouidentiae directioni non subtrahit, at magnam tamen illis vim tribuit, et posse eam remediis repelli vel declinari statuit. Et profecto, pueriles nugas, omni iudicandi potestate erepta, fouisse Campanellam ex his institutionibus astrologicis luculenter conspicitur: monet enim, fatales eclipsium euentus (qualem ipse in anno emortuali valde timuit, et ad anilia superstitionis remedia recurrit, quanquam eam viuendo postea non attigit, vt supra dictum) euitari posse, clausa diligenter domo, incenso suffitu aromatico, instructa musica Venerea, aliisque mediis magicis. Nonnunquam autem plane ineptit, e. c. monens, vt, cui captiuitatem praedicant siderum vaticinia, in pedibus auxilium quaerat et fuga dilabatur, id quod auctorem, qui sibi captiuitatem praenuntiasse siderum constellationes asserit [i], non fecisse, nec durum et longinquum carcerem maturata fuga euitauisse, merito miramur. Ex quibus omnibus, parca licet, vt in his decet, manu allatis, sole meridiano clarius est, Campanellam ad emendandam philosophiam et sistendam nouam eius et elegantiorem faciem prorsus fuisse ineptum. Nec mirandum adeo, quamuis errori audacter se opposuerit, et animo ingenti ad reformandam philosophiam accesserit [k], quibus animi virtutibus solent accingi, qui philosophiam emendare aggrediuntur, multum eum mouendo nihil promouisse. Destituebatur enim iudicio in veras rerum rationes, naturam atque connexionem penetrante, et decipiebatur frequenter imaginationis ferocientis insania et furore; quo factum, vt magna quidem, excelsa, sublimia haud pauca sibi animo fingeret, et ad ea efformanda consilia conferret, at delatus ad paradoxa, inepta, vaga et inania post montes parturientes enatum tantum murem viderit. Certe qui scripta eius philosophica considerant, duo, nisi fallimur, certissime inuenient; nempe et παραδοξοφιλίαν ineptam et solido fundamento nullo nixam, et contradictiones frequentes, saltem diffidia auctoris a se ipso. Id quod aliter euenire non potuit, cum haud semel tantum systema suum mutauerit, auxerit, castigauerit, adeo vt difficile sit Campanellam secum conciliare, ne dicamus, cum aliis.

Laudes et merita Campanellae.

§. VIII. Quamuis autem inter ingenia heteroclita Campanellam non minus, quam Cardanum, numerandum esse, ex dictis sit manifestissimum: fatendum tamen, feliciora eum habuisse et valde lucida interualla, quibus multo acutius, quam alii, viderit. Vnde non negamus, veritates haud paucas easque egregias in scriptis Campanellae deprehendi. Cuius vna tractatio *de Gentilismo non retinendo* pulchrum prorsus et eruditum specimen est, in quo, naeuos philosophiae Peripateticae mira felicitate detexit. Et simili pacto in regulis illis, quibus de recta ratione studendi, et imprimis philosophandi praecepit, multa sunt prorsus salutaria et digna, quae philosophiae studiosi diligenter sequantur. Maxime autem in ciuili argumento eius doctrina eminuit, cuius liber *de Monarchia Hispa-*

i) Lib. V. c. 5. art. 1. p. 52 seqq.

k) Laudatur ideo a SORBELLO de Perfectione hominis P. III. p. m. 485.

Hispanica, quem in carcere dictauit nobili cuidam Austrico spem liberationis ipsi facienti [l], exemplum est, in quo peritiam rerum publicarum praecipuarum huius aeui in dudum captiuo vtique admirandam esse iudicauit HERM. CONRINGIVS [m]. Qui et *Aphorismos* eius *Politicos*, quos Latine versos *partem tertiam philosophiae realis* inscripsit Tobias Adami valde laudat, quod arguant capax atque versutum auctoris ingenium: licet fateatur quoque, eos tangere perquam multa politicae philosophiae, plene autem nihil exsequi; plura etiam docere perperam. Sed et illud inter splendores ingenii Campanellae, a nebulis imaginationis non suppressos pertinet, quod sobrie et acute haud raro de scriptoribus, maxime philosophicis, iudicauerit, satis lynceus in perspiciendis aliorum naeuis, qui in suis dignoscendis talpa fuit coecior. Cuius si quis exemplum desideret, eum illa legere iubemus [n], quae de Aristotele prudenter monuit, et in quibus laudata ingenii Aristotelici sublimitate et magnitudine reprehendit in eo obscuritatem, euitatas et neglectas quaestiones arduas, tectam callide sententiam, cum in rebus parui momenti prolixus esset, et minutissima sectaretur: porro contemtum veterum philosophorum; quodque in metaphysicis grammaticum magis quam philosophum se praestiterit, et aliena magis, quam sua tradiderit, saepe etiam contradictionem incurrat, dum ex diuersis auctoribus sua philosophemata depromat: denique quod in logicis superfluus sit in tractatis et mancus in tractandis, et quae alia sunt, suo loco quaerenda, quae magno iudicio dicta esse intelligent, qui Aristotelem attente et sine praeiudicio legerunt. Imprimis autem praeclare vidit Campanella, quibus mediis sanctior philosophandi ratio posset promoueri, nec dubitandum est, quin ad veram philosophiae naturam totus peruenisset, si hac via incedere, quam ingenium suum sequi, maluisset. „Pulcherrime enim „monet [o]; philosophantes ante omnia rei, de qua philosophari cupiunt, „historiam exploratam sibi, non ex parte, sed totam habere debere, eam„que per testes non deceptos nec deceptores esse cognoscendam et exa„minandam: nulli philosophorum aut legislatorum sectae ita esse inhae„rendum, vt putes ipsos ab errore fuisse immunes: omnium hominum „libros legendos, nec statim respuendos, quae nostro intellectui disso„nant. Cum impossibilis aliqua propositio nobis apparuerit, non statim „eam pro impossibili habendam ac praedicandam, sed retinendum assen„sum, donec vndique conquisitis rationibus veritas eruatur." Quanquam autem nugatus est Campanella, quod leuibus ratiociniis rebus omnibus sensum inesse, mundumque totum animal esse machinamque viuentem et sentientem statuit, laudandus tamen in eo est vehementer, quod in naturali disciplina ad sensum magis et experientiam, quam ad abstractiones vanas et inutiles prouocauerit. Quod vtinam in metaphysicis non fecisset, et a tentanda spirituum natura abstinuisset, in quibus conatibus

 somni-

l) Conringiana p. 315.
m) De ciuili prudentia c. 14.
n) De recta ratione studendi p. 398.
o) loc. cit.

somniis haud raro, quae pro experientia excipiebat, innixus turpiter delusus est.

Culpata in Campanella.

§. IX. Et haec quidem omnia in Campanella laude sua non fraudanda esse, aequus rerum iudex facile pronunciauerit: ast sunt alia in hoc viro, atro imprimis colore notata, quae animum philosophica, ne dicam, Christiana pietate minus recte imbutum, et contra falsas regulas minime munitum produnt. Inter quae id recte notatum fuisse in Campanella a praestantissimo CYPRIANO r), quod extinguendos fuisse post comitia Augustana protestantes, ne haeresis latius serperet, scripserit s), fatebuntur omnes, quotquot indolem ciuitatis Christianae, legumque quas princeps illi optimus tulit, intelligunt, noruntque omnem eas violentiam a Christiano populo longe arcere, et aliis prorsus armis defendere sua moenia, quam quae Campanella malis artibus instructus suadet. Quod quamuis mire displiceat ECHARDO, sodalem suum impietatis ideo postulari, qui principes Protestantes antiquam religionem euertisse, cupiditate stabiliendi imperii sui clamat, et Campanellam recte potuisse suum regem excitare ac vrgere ad tuendam catholicam Romanamque ecclesiam putat; impudens tamen monachus, rerum in Germania tum gestarum prorsus ignarus non vidit, summis principibus, qui in comitiis Augustanis aderant, et contra vim apertam fuerant protestati, nihil minus cordi fuisse, quam religione abuti, qui fidem Carolo V toties praestitere. Vt taceamus, si verum id esset, commendasse tamen Campanellam factiosa et ad bella ferenda apta principia, nec in ciuitate ferenda, nec in ecclesia audienda. Nos non miramur hanc impudentiam et malignitatem animi in Campanella, recordantes et temporis illius, quo vixit miser philosophus, quod huiusmodi consiliis ferale bellum accendit: et miseriae eius, cum aulae Romanae blandiri quouis modo, ad obtinendam ex diuturno et molesto carcere liberationem conatus sit, et hoc quoque pacto tandem Hispanorum crudelitatem euaserit. Hoc vero pessimo principio posito mirum non est, plurima eum admisisse consectaria, quae ciuilem doctrinam castiorem nempe et prudentiorem, contaminant. Qualia sunt, quod militares copias passim ad tuendam et amplificandam Romani pontificis auctoritatem et potentiam suadeat: quod Austriacis contra Protestantes in Germania commendet, vt spargantur inter eos perpetua discordiae semina, commota quaestione de praeeminentia; quod dolos fraudesque subuertendae paci aptas suppeditauerit: et quae alia sunt, quae non facile spongia insultantis scriptoris absterguntur, et a candidis viris, cui non ignota est legis Christianae indoles, etiam in ipso ecclesiae Romanae gremio merito reprobantur.

Campanella atheismi postulatus.

§. X. Grauius adhuc ἔγκλημα est, et haud leuem famae Thomae maculam adspergit, obiecta impietas, et atheismi haud facile excusanda impudentia. Quamuis enim aperte impiis Numinis osoribus patrocinatum

r) p. 32. s) De Monarch. Hispan. c. 27.

tum fuiſſe eum nemo dixerit, haud obſcuris tamen rationibus ſibi conſtare contendunt, qui eius apologiam pro religione, quam *Atheiſmi triumphati* titulo ornauit, legerunt, tacito pectore hanc perfidiam animo Campanellam preſſiſſe, et ita frigide cauſſam Dei egiſſe, vt eam prodere voluiſſe hoſtibus ſit manifeſtiſſimum. Ita CONRINGIVS [r], BOECLERVS [s], MORHOFIVS [t], BVDDEVS [u], alii [x] laudati a Ven. REIMMANNO [y]. Et iam viuo Campanellae ſimilem impietatem fuiſſe obiectam, ex prologo eius libri conſtat, quo accuſatum ſe eſſe ait, quod librum de tribus impoſtoribus compoſuerit. Auxere hanc ſuſpicionem libri eius *de Senſu rerum et magia*, quos digniſſimos eſſe putauit MAR. MERSENNVS [z], qui flammam ſentiant et fumo incantentur, quae alibi [a] repetit, licet alias Campanellam magni fecerit, eumque inter amicos numerauerit [b]. Vnde eos magno conatu refutauit Athanaſius Rhetor, Graecus presbyter Byzantinus, Campanellae aequalis, qui acriter eo nomine caſtigaſſe Thomam dicitur [c]. Fatemur nos, nimis acres duroſque eſſe cenſores Campanellae in inurenda atheiſmi nota. Non obiiciemus, quod imprudenter ECHARDO excidit: *Hanc obiectionem eſſe heterodoxorum ex odio catholicae Romanaeque eccleſiae, cui noſter mirum, ipſis etiam teſtibus, affectus fuerit, et cuius deſertores vbique oppugnet et premat acrius, profectam, adeoque parui pendendam*; adeo enim immemor ſui fuit ſcriptor Dominicanae familiae, vt non recordatus ſit, quod ipſe nos docebat, Merſennum nec heterodoxum: nec odio eccleſiae Romanae detentum flammis dignam profanam Campanellae impietatem iudicauiſſe; nec monebimus, leuiora eſſe Campanellae tela, quam quae proteſtantibus eius generis iram extorqueant. Sed ad ipſa Campanellae ſcripta et aſſertiones prouocamus, quorum magna pars conſiſtere non poſſet ſublato Numine. Id quod vnam, quam de immortalitate animae in ſuſpectis *de Rerum ſenſu* [d] libris habet, demonſtrationem conſulenti eſt manifeſtiſſimum. Et tantum abeſt, vt atheiſmo fauerit Campanella, vt potius in contrarium delapſus eſſe vitium cenſendus ſit, nempe enthuſiaſmum. Nec iure obiici poſſe Campanellae excogitata noua atheorum dubia et infirmitatem reſponſionum, ex indole hominis et aſſueta inſuper docendi ſcribendique methodo patet. Supra enim euictum, iudicio plerumque defeciſſe Campanellam, ingenio ſupra modum laſciuiuiſſe. Huic enim excogitatarum obiectionum multitudo adſcribenda erat, poſtulante inſuper methodo ſcholaſtica, quam in clauſtro didicerat, vt, quotquot exſculpi poſſent, dubiorum cateruae adducantur: illi reſponſionum debilitas et eneruis actio tribuenda. Nec defuiſſe animum

r) Conringiana p. 52.
s) In Ann. Taciti L. I. c. 3. p. 57.
t) Polyhiſt. L. I. c. 8. §. 21.
u) Theſ. de Atheiſmo c. 1. §. 24. p. 132.
x) LA CROZE Entretiens p. 381.
y) Hiſt. Atheiſmi Sect. III. c. 4. §. 18. p. 378.
z) Qu. in Geneſin col. 1146.
a) p. 130. 707. 708. 939.
b) ECHARD. l. c.
c) IDEM l. c.
d) L. II. c. 25. p. 145.

mum Campanellae, impietatis fautores refutandi, ex variis ſcriptorum eius locis conſtat, quibus atheorum inſaniam ridet et perſtringit. Non negamus, ineſſe ſcriptis Campanellae quaedam, quae et pie et caute magis poſſent dici, et animum prodere ſolent, Numinis metu et religionis reuerentia non ſatis munitum, plura eſſe, quae ſi conſequentias vrſeris, malam ſententiam euincunt. Aſt cum hoc iniquum eſſe ac ineptam de atheiſmo ſtatuendi regulam, aequus Lector ipſe intelligit, tum illa non tam animo a Dei cultu et religione abhorrenti, quam imprudentiae ingenii Campanellae anomali tribuenda ſunt. Magis enim iudicii defectum, quam voluntatis perfidiam teſtantur. Quae vero de ſenſu rerum ſcripſit, inepta quidem ſunt, et philoſopho reformatoris perſonam induente indigna, at nec noua tamen, ſed multoties, et ante Campanellam a Teleſio recocta, et in Numen minime iniuria, quod omnino ſupponunt. Ferri autem debent in homine tot calamitatibus iactato, tot ingenii praecipitiis tentato, tot librorum lectione et ſcriptione obruto, et inde iudicii deliquium paſſo iſtae anomaliae, et infirmitati magis, quam malitiae adſcribenda ea ſunt, quae a vera regula ſenſuque pietatis recedere videntur.

Scripta Campanellae.

§. XI. Scripſit fere innumera Campanella, adoleſcens, iuuenis atque vir; neque ſenis induſtria emarcuit. Multa incepit, et affecta reliquit haud pauca furto vique ſublata amiſit et reſuſcitauit, quam plurima amicis tradidit edenda, qui eius pennis poſtea ſe exornarunt. Multa adhuc ſunt, quae extant a Campanella profecta, licet rarius occurrentia ᵉ): nec pauciora, quae paſſim in bibliothecis latent, nondum vulgata. Et plerorumque indicem quidem atque hiſtoriam ipſe Campanella enarrauit in ſchediaſmate *de Libris propriis;* accurate et editos et enarratos recenſuit I. ECHARDVS, qui triplicem ſcriptorum Campanellae dedit catalogum; primum iuxta ſyntagma *de Libris propriis*, alterum, prout ab eo fuerunt in X Tomos diſtributa ad calcem *Philoſophiae rationalis*: tertium operum, quae reuera typis prodierunt, ſeruata editionum chronologia, et additis virorum eruditorum, ſi quae emanauerunt, cenſuris. Addidit his indicem quartum operum, quae typis non prodierunt, ſed MSc. in bibliothecis variis deliteſcunt. Hunc conſulat, qui de ſcriptis Campanellae certior fieri, eiusque literariam hiſtoriam plenius noſcere cupit. Multa ex his ſcriptis in Galliam ſecum adſportauerat, ſed cum nec doctrina de praedeſtinatione Thomiſtis placeret, qualem ille tradebat, nec ferre poſſent multa in pontificis maximi gratiam dicta, Galli eo quod eccleſiae Gallicanae libertati intolerabilia viderentur, ea edere in vulgus auſus non eſt. Notari autem ex editis a nobis merentur, *philoſophia ſenſibus demonſtrata, prodromus philoſophiae inſtaurandae; de Senſu rerum et magia; Realis philoſophiae epilogiſticae partes quatuor; Atheiſmus triumphatus; de Gentiliſmo non retinendo; Aſtrologicorum libri ſex; Philoſo-*

e) Vid. SINCERI Obſeruationes de Libris rarioribus T. I. p. 104. T. II. p. 25. 209. VOGT. Cat. libr. rar. p. 161. 168.

Philoſophiae rationalis partes quinque, *ciuitas ſolis*, *quae eſt idea reipublicae imaginariae; Vniuerſalis philoſophiae ſeu metaphyſicarum rerum iuxta propria dogmata partes tres: de Monarchia Hiſpanica et de libris propriis et recta ratione ſtudendi.* In his quae affatim carpas, complura inuenies; multa autem deprehendes, quae laudem merentur, et doctrinam ſpirant. Vnde haud pauci Campanellae eruditionem laudibus extulerunt, quorum loca congeſſere CYPRIANVS [f], ECHARDVS [g], POPE-BLOVNTIVS [h].

§. XII. Integrum philoſophiae curſum reformare conſtituerat Campanella; non in iuuentute ſolum, qua eas tractationes edidit, quas ſupra enarrauimus, ſed ſenex quoque, et ad maiorem animi fatorumque tranquillitatem perductus. Quem in finem opera in decem tomos diſtributa edere in animo habuit, vulgatoque tomo primo ſubiunxit huius conſilii adumbrationem, ex qua patet, dare eum voluiſſe praeter *Philoſophiae rationalis partes quinque*, *grammaticam*, *dialecticam*, *rhetoricam*, *poëticam*, *hiſtoriographiam*, quae typis editae ſunt, *Philoſophiam realem phyſiologiam*, *ethicam*, *politicam*, *oeconomicam complectentem;* et libros ſimul *de Senſu rerum et magia*, *et aſtrologicos* exhibentes: tum *Philoſophiae vniuerſalis ſiue metaphyſicae* partes tres. Vt taceamus *Opuſcula miſcellanea;* ex parte quoque argumentum philoſophicum complectentia. Eorum autem nihil praeter partem primam et quartam prodiit. Ex qua, vt ex libris ſupra enarratis, *de Senſu rerum*, ex *Prodromo philoſophiae inſtaurandae* et ex *Vniuerſali philoſophiia*, et ex *Reali philoſophia epilogiſtica*, eius nouum, quod condere coepit ſyſtema hauriendum eſt. Non patitur locus et inſtituti noſtri ratio, vt plenam doctrinae philoſophicae Campanellae exhibeamus διατύπωσιν; in infinitum fere ſi hanc viam ſequi velimus, excurſura huius vltimae partis tractatione. Vt tamen conſtet, quibus potiſſimum hypotheſibus emineat Campanellae philoſophia, ſingulares eius ſententias, quae potiores ſunt ſtrictim enarrabimus; iis omiſſis, quae vel contra Peripateticos, vel pro Teleſio diſputauit, quae ad philoſophiam polemicam pertinent, et alio loco delineanda ſunt. *Philoſophia Campanellae.*

§. XIII. In dialecticis hae potiſſimum Campanellae aſſertiones memorabiles ſunt [i]: *Dialectica Campanellae.*

I. Dialectica eſt ars, ſeu inſtrumentum rationale ſapientis, quo ſermocinationem in omni ſcientia moderantur.

II. Tres ſunt partes logicae, definitiua, enunciatiua, at argumentiua, nempe ſecundum tres actus intellectus, conceptionem, enunciationem, et diſcurſum.

III. De-

f) loc. cit.
g) loc. cit.
h) Cenſ. cel. auct. p. 436. LOTTER. de Teleſio p. 56 ſeqq.
i) Dabimus paulo pleniorem logicae Campanellae διατύπωσιν, cum, qui hiſtoriam philoſophiae rationalis ſcripſerunt, eam vix nominetenus adducant, vid. cel. WALCHII Hiſt. log. §. 19. Parerg. acad. p. 661. cuius ſine dubio cauſſa eſt libri raritas.

III. Definitio idem eſt, ac terminus; ille vero vel perfectus vel imperfectus.

IV. Termini ſunt ſemina, definitiones vero principia doctrinalium: inuentio ad metaphyſicum ſpectat, doctrina ad logicum.

V. Logica naturalis eſt participatio quaedam diuinae artis et rationis, ſeu verbi Dei, a quo dicimur rationales: logica artificialis eſt ars directiua, actuum rationes humanae in omni ſcientia.

VI. Terminus eſt ſignum notionum mentis quo, quicquid cognoſcit, diſtincte notificat, et ita orationis conſtitutiuum eſt.

VII. Quid ſint tranſcendens, genus, ſpecies, differentia, proprium et accidens, phyſice et notionaliter ex vnitiua et diuiſiua notionum operatione animae declarandum eſt.

VIII. In diuino intellectu eſt vniuerſale cauſſatiuum, modo ſignificatorum a ſe; in intellectu humano eſt vniuerſale cauſſatum ab ipſo intellectu ex ſimilitudine multorum ſingularium comprehenſorum in vnum, vnoque propter hoc nomine donatorum, ideoque ſignificatiuum et praedicatiuum de indiuiduis. Non itaque datur vniuerſale a parte rei.

IX. Tranſcendens eſt terminus, vniuerſaliſſimam communitatum omnium rerum communitatem ſignificans.

X. Genus eſt terminus ſignificans ſimilitudinem eſſentialem multorum communitatum particularium.

XI. Species eſt terminus ſignificans communitatem et ſimilitudinem eſſentialem indiuiduorum.

XII. Indiuiduum vagum, eſt terminus ſignificans exiſtentiam incommunicabilem, communem omnibus indiuiduis ſignatis, id eſt ſingularitatibus cuiusque rei finitae.

XIII. Differentia eſt terminus, ſignificans id, quod per ſe diuiditur genus, et conſtituitur ſpecies, et praedicatur de genere disiunctim, et de ſpecie copulatim, et de indiuiduis ſicut ſpecies.

XIV. Definitio eſt terminus complexus ex genere et differentia, praedicabilis conuertibiliter de definito, et de ſuis ſuppoſitis.

XV. Proprium eſt terminus, ſignificans rerum conditiones peculiares.

XVI. Accidens eſt terminus ſignificans id, quod rebus accidit praeter earum eſſentiam, aut potentiam, aut intentionem, aut voluntatem, aut ordinem, aut conſuetudinem.

XVII. Repugnans praedicabile eſt terminus indicans effectum impotentiae vel non entitatis, vel finitatis, quam omne finitum ens participat.

XVIII. Tranſcendens vnum eſt, omnia continens, propterea ſecundum rem non facit praedicationes: ſed ſecundum rationem plures notiones de eodem contemplante fiunt praedicationes et praedicamentum metaphyſicum.

XIX. Ens non diſtinguitur per ſingularitates ſicut ſpecies, nec per differentias, ſicut genera, ſed per diuerſos modos eſſendi, diuerſa genera conſtituentes generaliſſima.

XX.

XX. Praedicamentum eſt coordinatio praedicabilium a generaliſſimo vsque ad indiuidua per ſpecierum differentias progrediendo.

XXI. Venari praedicamenta, metaphyſici eſt.

XXII. Ens finitum vel per ſe eſt, vel ſubeſt, vel ineſt, vel praeeſt, vel adeſt, vel coëxiſtit, vel inexiſtit, vel prodeſt etc.

XXIII. Quatuor ſunt praedicamentorum genera; alia enim praedicant exiſtentialiter et coexiſtentialiter de ſubſiſtentibus; alia praedicant eſſentiam partialiter, alia totaliter: alia genus habent analogum.

XXIV. Prima ſubſtantia, quae baſis omnium, nec in vllo ſubiecto eſt, eſt ſpatium vniuerſitati corporum ſubſtans: hoc ſenſu Deus improprie eſt ſubſtantia.

XXV. Secunda ſubſtantia, quae proprie et principaliter, ſed non maxime ſubſtat, nec ſubſiſtit, niſi forte imperfecte tertia, quae certo ſubſiſtit.

XXVI. Eſt itaque ſubſtantia ens finitum, reale, per ſe ſubſiſtens, perfectum, accidentium per ſe proximumque ſubiectum.

XXVII. Quantitas, quae ſecundum praedicamentum eſt, eſt intima menſura ſubſtantiae materialis, eſtque triplex; numerus, pondus, moles ſiue menſura.

XXVIII. Tertium praedicamentum conſtituit forma ſeu figura, quae eſt qualitas, ſeu modus et diſpoſitio termini ſubſtantiae ad vſum regnantis poteſtatis ordinata. Transfertur autem, ad ipſam rei intrinſecam qualitatem eſſentialem, terminantem rei conſtitutionem.

XXIX. Quartum praedicamentum eſt vis ſeu facultas, quae eſt poteſtatiuae eſſentialitatis virtus, ad actum et actionem emergens. Reducuntur autem omnes facultates, ad poteſtatiuas, cognoſcitiuas, et appetitiuas.

XXX. Quintum praedicamentum eſt operatio ſiue actus: eſtque perennis actus habitualis internae virtutis conſeruans eſſentiam in ſua exiſtentia propter ſe editus et non in aliud.

XXXI. Sextum praedicamentum eſt actio: quae eſt potentiae actus effuſiuus, ſimilitudinis cauſſae agentis in patientem.

XXXII. Septimum praedicamentum eſt paſſio, quae eſt actus impotentiae deperditiuus propriae entitatis et receptio alienae.

XXXIII. Octauum praedicamentum eſt ſimilitudo, quae eſt influxus vnitatis participiumque.

XXXIV. Diſſimilitudo eſt nonum praedicamentum, eſtque vere diuiſionis influxus.

XXXV. Decimum praedicamentum eſt circumſtantia, quae eſt, quicquid circa aliquid eſt ipſi inhaerens, ſiue adhaerens, ſiue inoperans, ſiue alio pacto ad ipſum pertinens, non tamen illius eſſentiam ingreditur.

XXXVI. Diuiſio eſt totius in partes, quae ſibi inſunt redactio, ſiue ſit quantitatiuum, ſiue integrale, ſiue eſſentiale, ſiue poteſtatiuum, ſiue vniuerſale.

XXXVII. Definitiones fiunt ex his, quae sentimus, et transferuntur ad insensilia.

XXXVIII. Vocabula sunt definitiones secundum naturam, non autem secundum nos.

XXXIX. Definitio est epilogus considerabilium circa rem vnamquamque, et quod eis per sensum colligitur: constatque ex similitudine et dissimilitudine.

XL. Modus definiendi varius est, quia varius modus essendi.

XLI. Non entium datur definitio, vt et singularium.

XLII. Quorum esse est vnum simplex, definitio est vna et simplex; et vice versa, deesse composito. Deus autem caret definitione, non enim suscipit differentiam, nisi negatiuam.

XLIII. Descriptio est oratio indicans essentiam rei per proprietates et effectus et similitudines.

XLIV. Nomen est terminus per se significans essentiam, pure rerum; verbum, actum rerum.

XLV. Praepositio est oratio perfecta indicatiua, verum vel falsum significans: estque vel simplex vel composita etc.

XLVI. Propositio categorica est vel absoluta vel modalis.

XLVII. Suppositio est acceptio termini substantiui in propositione extremaliter se habentis ad standum pro aliquo suo significato.

XLVIII. Argumentatio est processus intellectus a noto ad ignotum cognoscendum et declarandum et probandum.

XLIX. Fundamentum scientiae humanae est sensus.

L. Syllogismus sensatus fit ex duabus propositionibus, in quarum altera praedicatur subiectum conclusionis, in altera praedicatum, de pronomine demonstratiuo.

LI. Inductio est argumentatio a partibus sufficienter enumeratis ad suum totum vniuersale.

LII. Expositio est probatio vnius propositionis per clariores et aequipollentes propositiones.

LIII. Consequentia est propositio composita ex duabus, quarum altera ex altera dependet, et per illatiuam notam perficitur.

LIV. Syllogismus est oratio perfecta complexa tribus terminis et duabus propositionibus: ex quibus positis et rite ordinatis, necesse est conclusionem euenire: habetque formas quatuor.

LV. Enthymema est syllogismus truncatus, in quo tacetur vel maior vel minor, quoniam est notissima.

LVI. Exemplum est aliquid ostendere de vno singulari per aliud singulare, in quo idem praedicatum inest.

LVII. Argumentum est vel demonstratiuum, quod caussat scientiam, vel probabile quod caussat opinionem.

LVIII.

LVIII. Scire, eſt rem per cauſſas noſſe; impoſſibile autem eſt, id fieri poſſe perfecte.

LIX. Ex ſenſitiua demonſtratione oritur intellectiua.

LX. Sentire eſt ſcire, eſtque ſcientia de ſingularibus et contingentibus ſaepe maior, quam de vniuerſalibus, aeternis et neceſſariis.

LXI. Intrant quidem principia communia omnem demonſtrationem, ſed virtualiter et mediate, immediate autem ſola propria.

LXII. Ignorantia eſt triplex, alia negatiua, alia priuatiua, alia contraria, huc ſophiſmata pertinent.

LXIII. Propoſitiones probabiles ſunt, quae videntur probabiles aut multis, aut paucis iisque doctis.

LXIV. Sunt autem earum ſedes quatuor, teſtimonium, cauſſa, effectus et ſignum.

Summa haec eſt logicae Campanellae, quam innumeris fere diſtinctionibus, axiomatibus regulis repleuit. In qua id ſibi potiſſimum conſtitutum habuit, vt ab Ariſtotele recederet. Quod an ſemper re ipſa, et non magis nomine, et termino fecerit? an pleniora et lucidiora attulerit? an non eandem, quam Peripatetici meruerunt, dicam patiatur? an ad veritatem inquirendam viam aperuerit planiorem et apertiorem, Lectori, philoſophiae rationalis perito examinandum atque definiendum relinquimus.

§. XIV. In naturali philoſophia, ſi *prodromum philoſophiae inſtaurandae*, ſiue *compendium diſſertationis de natura rerum* ſequimur, ita ſtatuendum eſſe cenſuit Campanella: *Phyſica Campanellae.*

I. Duce ſenſu philoſophandum eſt: eius enim cognitio omnis certiſſima eſt, quia fit obiecto praeſente.

II. Senſus diſtinguitur in praeſentem ſenſationem et anticipationem, ſiue ſenſationem praeteritam, quae ſecundum certitudinis locum occupat, vt tertium obtinet diſcurſus, qui fit ab his notis per ſenſum ad ea quae non ſentimus, ſed ſimilitudine horum indagantur.

III. Vltimum intellectio tenet, quae ſeparat communia a particularibus.

IV. Communis ſcientiae ſedes eſt diſcurſus et ratio, quia non omnia poſſumus ſentire: et ratio eo certior eſt, quo ſenſu vicinior eſt: e contra imbecillior, quo imaginatione magis appropinquat et a ſenſu ſe alienat.

V. Rerum eſſentia et exiſtentia vnum idemque eſt, quae enim non habent exiſtere non habent eſſe.

VI. Quaecunque phyſica exiſtunt in loco aliquo exiſtunt.

VII. Locus eſt ſubſtantia prima incorporea, immobilis apta ad receptandum omne corpus.

VIII. Locus non habet contrarium; poteſt enim omnia corpora recipere.

IX. Non igitur datur ſurſum et deorſum, nec graue et leue, niſi ſicut a nobis inuenta ſigna.

X. Locus eſt extra mundum et forte infinitus.

XI. Vacuum non datur, quia omnia corpora ſentiunt, et mutuo tactu gaudent, at datur per violentiam.

XII. Tempus eſt duratio ſucceſſiua rerum; eſtque numerus motus non ſecundum ſe, ſed ſecundum exiſtimationem noſtram.

XIII. Omnis menſura eſt menſura reſpectu animae; ſic tempus menſura nobis eſt motus, et ſecundum ſe eſt duratio eſſentiae vniuerſorum.

XIV. Tempus menſurat quietem, et poteſt apprehendi ſine motu: componiturque ex inſtantibus, ſenſu indiuiſibilibus, quae imaginatio tamen diuidit ſemper, ſed fruſtra.

XV. Tempus incepiſſe non probatur; ſed creditur cum ſpatio ſimul factum eſſe.

XVI. In medio ſpatii vacui Deus poſuit materiam, id eſt, corpus inconſtructum, aptum ad conſtructionem recipiendam; eique appoſitas cauſſas agentes duas, calorem ſcilicet et frigus, quae in communem maſſam, vt ſuam, egerunt.

XVII. Inde duo mundi corpora prima effecerunt, calor ſcilicet coelum ex materia deuicta et attenuata, frigus terram, ex portione correpta et condenſata.

XVIII. Robuſtior calor cito attenuauit portionem ſuam, et vndiquaque proſiliens in peripheriam, vbi dicimus ſurſum acceſſit, frigus inimicum fugiens, et in gyrum actus coelos expandit, ac ſentiens ſuam tenuitatem a frigore corripi exſuperarique, in quibusdam partibus ſe vniit, et refulſit, et ibi coelum ſtella dicitur.

XIX. In extremo coeli, vbi ſua vnio a frigore terrae non poterat impediri, facta eſt multitudo ſtellarum, quae fixae dicuntur.

XX. Luna, quia vicina eſt terrae, ex partibus minus tutis eſt conſtituta, ex ſe non lucentibus.

XXI. Sol vero ex longe copioſo vnitoque calore conſtitutus eſt, et calor vnitus lucem emiſit, et factus eſt tantus, qui terram continuo poſſit oppugnare.

XXII. Frigus, alia agens cauſſa, abire in gyrum, ſentiens calorem, mole ſua conſtipauit, et vndequaque fugare volens, inimicum circularem fecit, ideo terra ſe ſuſtinet in ſublimiori medio immota, quia quodcunque moueretur, a calore oppugnaretur.

XXIII. Sol circa terram circumuolutus eam oppugnando, ſi attenuat, facit aërem, et vaporem, partes noſtri coeli: ſi eliquat, aquam; ſi indurat, lapides, ſi vtrumque plantas; ſi eliquat ſimul, indurat et attenuat, animalia. Sed ex liquore et vapore fiunt innumerae rerum ſpecies.

XXIV. Materia eſt corpus: quia ſine corpore nihil eſt, niſi chimaera.

XXV. Forma eſt materia extremitas et finis.

XXVI. Componuntur autem res ex cauſſa patiente et agente cum ſuis integritatibus tantum.

XXVII. Non habet corpus conſtructionem niſi a calore et frigore illud in effigies efformantibus.

XXVIII. Corpus non agit, ſed recipit rerum actiones et formas.

XXIX. Materia inuiſibilis eſt, et ideo nigra.

XXX. Omnes colores componuntur ex tenebris materiae et luce ſolis.

XXXI. Lux eſt albedo viua; albedo viciniſſima eſt luci, poſtea albidum, deinde puniceum, inde croceum, viride, purpureum, albugnum fuſcum, poſtremum tenebris contiguum.

XXXII. Lux eſt caloris color et ſpecies, facies, apparentia, lux, vt oculis obiicitur, vt tactui, calor.

XXXIII. Frigoris facies eſt ignota, quia non aduenit ad nos, forte eſt nigrum, nempe contemtum facie materiae.

XXXIV. Coelum tenuiſſimum, aptum ad motum, terra denſiſſima propter quietem, illud calidiſſimum, haec frigidiſſima.

XXXV. Omnis ignis mundi a ſole eſt deriuatus.

XXXVI. Sol mouetur continuo, et nunquam eandem terrae portionem calefacit.

XXXVII. Planetae parui ſunt, qui nequeunt ad nos, qui urat, calorem demandare.

XXXVIII. Putrefieri non poteſt coelum, quia ignis non putreſcit, extranea admittendo, quibus fiat putredo.

XXXIX. Formae non latent in materiae ſinu, ſed ſunt omnes portiones cauſſarum agentium; figurae vero, quae verae formae ſunt, efficiuntur in corpore ab agentibus.

XL. Aqua non habet frigus ſummum.

XLI. Sunt itaque duo elementa, quae videmus, ſol et terra, omnia ex ſe ipſis generantes.

XLII, Sunt autem lux et tenebrae eorum facies, motus et quies operationes eorundem, rarum et denſum, humidum et ſiccum, effectus in materia.

XLIII. De principiis autem quaerentibus intelliguntur non vniuerſalia logica, ſed phyſica et realia, id eſt, in efficiendo, non in praedicando.

XLIV. Accidens eſt illud, quod praeter intentionem agentis fit; hinc calor et frigus non ſunt accidentia, quia ſunt intenta a natura.

XLV. Neque tamen calor et frigus ſubſtantiae ſunt, quia non ſunt res ſubiectae, ſed cauſſae agentes: nihil autem accidens eſt in natura, niſi in reſpectu.

XLVI. Conditiones Elementorum ſunt, vt maxima omnium ſint corpora, vt habeant actiuas cauſſas, ſint maxime contraria, et ab aliis non generentur, ſed ſeſe generent, ſuis facultatibus.

XLVII. Duae extremae ſunt materiae diſpoſitiones, denſitas et tenuitas; haec efficitur ab vno calore, illa ab vno frigore.

XLVIII. Dum calor agit in denſitatem, antequam veniat ad tenuita-

 tem,

tem, in hos deducit gradus: in lentorem, mollitiem, viscositatem, lubricitatem, fluorem, vaporem et tenuitatem.

XLIX. Tenuitas est summa explicatio materiae densitas summa constrictio, et ideo densa non admittunt terminum tangentis.

L. Calor non generat siccitatem, sed latentem manifestat.

LI. Cometae fiunt ex vaporibus tenuibus copiosisque a luce solis illuminatis, efficientibus comam in aduersa parte; quando transuehitur lux, mouentur autem ad motum coeli.

LII. Aër non est elementum, quia non potest aërem generare, sed generatur a sole: nec habet actiuitatem summam: sed est omnis portio coeli, a frigore terrae oppugnata et solis calore refecta.

LIII. Similiter aqua non est elementum, non potest enim generare aquam; nec est frigida sed calida.

LIV. Mare gignitur in profundis terrae partibus vbi terra fit liquida, nec partes tenues possunt abscedere, et ipsa exusta terra liquoribus mixta liquefit, exque talibus fontibus fit mare.

LV. Aquae dulces gignuntur ex vaporibus terrae in cauitatibus condensatis, et exeunt ad orificium fontis: in aëre autem aquae fiunt ex delatis illuc vaporibus, et spissatis.

LVI. Non datur nisi vnus locus: quia locus loco non est contrarius, et motus non fit ratione loci, sed contrarii fuga et conseruationis appetitu.

LVII. Terrae purae nullus motus competit; coelum vero mouetur propter calorem.

LVIII. Motus diuiditur in actionem et operationem: actio requirit patiens, nam est effusio similitudinis agentis in patiens: passio vero est eiusdem receptio. Actio tendit ad finem; operatio vero non, sed si finiatur, destruitur operans.

LIX. Motus, qui est operatio, est actus existentis in actu; sed qui est passio, est actus entis in potentia et ideo terminabilis.

LX. Vnum est coelum, et stellae mouentur suo calore, pro diuersitate gradus caloris.

LXI. Non datur motus raptus, nec excentrici nec epicycli, sed eleuantur et deprimuntur planetae secundum accessum et recessum a sole, a quo lucem participant maiorem.

LXII. Feruntur in obliquum, quia poli mundi non sunt stabiles, sed mouentur trepidando, modo in austrum inclinati, modo in septentrionem.

LXIII. Ens vnumquodque agit, vt se ipsum conseruet in esse, quo est: ideo alterius entis contrarium sentiens illud destruere studet, et suam indere similitudinem in contrarii entis materia, vt tuto viuat in suo. Hinc innotescunt actiones: calore terram frigidam destruere exoptante.

LXIV. Quoniam sol longe terra est maior viribusque robustior, quaecunque generat, sua donat natura, scilicet calore. Omnia enim entia nostra

nostra natura calida sunt: quia vero frigus et densitas terrae resistit, dantur tantum eis medii gradus caloris.

LXV. Fit ergo rerum diuersitas ex diuersis modis agendi et gradibus diuersis ipsius caloris diuersaque e materia.

LXVI. Cum agit calor, primum se indit materiae, in quam agit, dein attenuat materiam, licet in re dissimilari partes remanentes crassiores reddantur. Pars autem attenuata subito eleuatur; et tum alba efficitur: postremo rem attenuatam mouet.

LXVII. Hoc pacto generantur, nix, grandines, fulmina etc.

LXVIII. Lapides alii fiunt ex fluore terrae a calore fuso, deinde a frigore stricto, vel tenuium abscessu, alii fiunt ex materia liquida deuictaque a calore, vnde perspicui sunt.

LXIX. Ex eiusmodi viscoso fluore in quo tamen partes insunt tenues, et ideo extra superficiem terrae exsudante, fiunt plantae.

LXX. Animal omne fit vbi calor tenuis ingenerat spiritum, qui elabi non potens e crassitie, in cuius medio gignitur, ad sui ingenium. Itaque sentiens a contrariis se suamque domum oppugnari, et calore proprio resolui, fingit sibi organa apta ad sui nutrimentum et vitam.

LXXI. Quicquid est in corpore, instrumentum est spiritus animalis in cerebro residentis, qui per neruos discurrens, totum, quo vult, agitat corpus, sique sentit se seruari, bonum iudicat, si destrui, malum.

LXXII. Animalia dupliciter fiunt: alia enim sponte oriuntur, ingenito a sole spiritu in crassa mole, quae tunc fieri maxime contingit, cum entia nostra putrefieri inceperint, quae vero e pluribus constant portionibus, dissimilaribusque nequaquam sponte oriri possunt: hinc similia ex similibus animantibus nascuntur.

LXXIII. Differentia maris et foeminae ex inopia copiaque caloris fit.

LXXIV. Falsum est, foeminas non emittere semen, nam testes habent interius, sed minus calidum habent minusque crassum.

LXXV. Semen animatum esse oportet.

LXXVI. Omnes animalis operationes actionesque ab vna educuntur anima.

LXXVII. Idem spiritus omnia operatur in omnibus sensoriis.

LXXVIII. Omnia sentiunt: omnes autem sensationes tactus sunt.

LXXIX. Sensus quilibet immutatio est spiritus ab obiecto suo vires effundente.

LXXX. Tactus est in corpore vniuerso, magis vero exquisitus, vbi spiritus ad externorum bonorum malorumue vires discernendas opus habet magis.

LXXXI. In cerebro sensus princeps est.

LXXXII. Obiectum oculorum, lux est non color.

LXXXIII. Quicquid auditur est sonus, id est motus robustior nostri spiritus motione continua.

LXXXIV.

LXXXIV. Odor rei tenuis eſt ſubſtantia, quae ſpiritum in ſpongia narium attingens immutat, eſtque realis.

LXXXV. Sapor eſt actio innati caloris ſapidorum, linguae calore perciti et materialiter agentis.

LXXXVI. Senſationes, quae in ſenſoriis fiunt, ad cerebri ſpiritum deferuntur, qui omnia iudicat, ab his quidem immutationibus immutatus vires bonas malasue diſcernens.

LXXXVII. Senſus vnus eſt, at ſenſationes organaque ſentiendi plura. Vna diſcurrens ſentiensque anima.

LXXXVIII. Quia anima cogitando ſupra coelum in infinitum ducitur, ideo a cauſſa infinita et diuina, Deo eſſe concluditur, adeoque immortalis.

LXXXIX. Triplici viuimus ſubſtantia, corpore ſcilicet ſpiritu et mente. Corpus eſt organum, ſpiritus vehiculum mentis, mens vero apex animae in horizonte habitans, quae ſpiritum et corpus informat.

XC. Fontes omnium paſſionum ſunt duo oppoſiti dolor et voluptas; hic ſenſus boni, ille mali, ad haec ſequuntur ceteri affectus, et hinc etiam virtutes ſumunt ortum, quae prout magis conſeruant, magis virtutes ſunt.

Pauca haec ſunt ex innumeris, quae in libris phyſicis Campanella multis rationibus, methodo haud raro vſus ſcholaſtica incruſtauit. Quae magnam eum partem ex veteribus Parmenidi, et ex recentioribus Teleſio debere, inſtituta comparatio ad oculum demonſtrabit. Ex his itaque de Campanellae quoque phyſiologia facile iudicare licet.

Summa tractationis de ſenſu rerum.

§. XV. Satis haec de naturalis philoſophiae placitis ex mente Campanellae dicta videri poſſunt; aſt, tantam ſibi fecit Thomas vel famam vel infamiam hypotheſi illa, qua ſenſum rebus omnibus tribuit, eaque eſt libri, in quo illam explicuit, raritas, vt deeſſe aliquid narrationi noſtrae conqueſturi ſint, qui his rebus delectantur, niſi ſingularis atque paradoxae opinionis ſummam atque rationes explicemus. Enarrabimus ideo Campanellae de ſenſu rerum ſententiam, qua licet breuitate, vt ex ea conſtet, vtrum vel vera dixerit vel impietati affinia, et ſanis omnibus explodenda. Huc autem potiora redeunt:

I. Ens nullum aliis dare poteſt, quod ipſum in ſe non habet: adeoque, quicquid eſt in affectibus, eſt etiam in cauſſis [k].

II. Cum vero animalia ſenſum habeant, ſenſus autem ex nihil non oriatur, neceſſario affirmandum eſt, elementa, ipſorum cauſſas ſentire, et quidem omnia.

III. Sentit ergo coelum et terra et mundus animaliaque inter ipſum manent, ſicut vermes intra ventrem corporis humani, qui hominis intellectum et voluntatem et ſenſum non percipiunt, quoniam ipſorum ſenſui non proportionantur.

IV. Sen-

k) Lib. I. c. 1. p. 2.

IV. Sensus est perceptio passionis cum discursu rei existentis actu; et non potentiae purae informatio eiusque differentiae [l].

V. Est autem sensus non sola passio perfectiua, sed etiam corruptiua.

VI. Cum quid sentimus, non totam illius vim et formam suscipimus.

VII. Sensus itaque fit non per informationem, sed per immutationem.

VIII. Sensus non solum passio est, sed fit simul cum discursu tam celeri, quod non percipitur.

IX. Memoria est sensus anticipatus, reminiscentia autem renouatus in simili.

X. Discursus est sensus similis in simili.

XI. Omnia animalia habent spiritum liberum intra cellas proprias, habent et memoriam et discursum: non autem plantae, quia ligatum in angusta crassitie obtusumque sunt sortitae spiritum.

XII. Anima est res tenuis, patibilisque ab omni re sibi dissimili, non autem a prorsus simili, vnde spiritus spiritum et aërem minus sentit.

XIII. Si sensus est passio, omniaque elementa ac elementata patiuntur, omnia ergo sentiunt.

XIV. Sensus non passio sola est, sed perceptio passionis et iudicium de obiecto passionem inferente.

XV. Sine sensu mundus est chaos, nec corruptio aut generatio sequitur; quae sine contrario, eiusque sensu non datur.

XVI. Rerum naturalium operationes, in quibus ipsarum manifestatur sensus, non a Deo, nec ab angelis, nec ab anima mundi, nec ab intellectu agente, sed ab ipsis formis naturalibus fit, at non sine Deo [m].

XVII. Instinctus est impulsus sentientis naturae; hinc qui instinctu res agi ponunt, sensu ponant, oportet. Concedunt enim, naturalia omnia agere propter finem: cum igitur cognoscant, sitque instinctus impulsus cognoscentis naturae, necesse est [n].

XVIII. Quaecunque accidentia ab instinctu fiunt, effectus sunt sensus partium, totiusque mundi [o].

XIX. Cuncta entia abhorrent vacuum, ergo sentiunt, mutuoque gaudent contactu, mundusque est animal [p].

XX. Datur autem vacuum tantum violenter non vero naturaliter [q].

XXI. Spatium natum ad locandum trahit ad se corpora, non quidem instrumentis, sed appetitiuo sensu: nam et illi inest potentia, sensus et amor, essendi tale, quale a Deo creatum est: non potest autem esse ipse Deus: sed est basis vniuersalis entitatis, creata vna cum corporibus. Ideo res cum voluptate ad ipsum trahuntur, accurruntque ad id implendum. Ex quo sequitur, non modo sensu mutui contactus vniri mundum, sed et gaudio ex repletione vacui, in quo res se dilatant et multiplicant [r].

XXII. Con-

l) c. 2. p. 11. m) c. 6. p. 16. n) c. 7. p. 21. o) c. 8. p. 25. p) c. 9. p. 35. q) c. 10. p. 37. r) c. 12. p. 40.

XXII. Contrarietas non dissoluit mundum, immo ad vnionem incitat, et partes ad pugnandum alteram contra alteram, et ad succurrendum inani, certando prae altera, alteram occupare illud, et se amplificare, generare et effundere ab inimica timentem, ac spontanea ira congredi conspiciuntur [s].

XXIII. Stultum est, asserere mundum sensus expertem esse, quoniam caret oculis, auribus, pedibus et manibus. Haec enim instrumenta conueniunt spiritui animali, materia crassa circumsepto: at mundo ad motum sufficit rotunda figura, manus eius sunt radii et virtus diffusiua, oculi, stellae ac luminaria.

XXIV. Materia vniuersalis, quae est locus omnium formarum, moles est corporea. Ea autem non patitur in vim formarum susceptione, sed gaudet et appetit formas, ergo sentit: omnis enim appetitus a cognitione suboritur [t]. Eius autem appetitus sensusque conformatur ad sensum omnis formae: et quia inuisibilis est et tenebrosa appetit colorem, variisque ornari formis [u].

XXV. Neque anima, neque sensus neque forma vlla de materiae sinu educitur, sed ab agentibus effunditur caussis [x].

XXVI. Ex fabrica et origine animalis constat, animam esse spiritum tenuem, calidum, mobilem, aptum pati proptereaque sentire [z].

XXVII. Vere omnia animae sunt plena, vt patet ex sponte natis, quoniam omnibus inest calor [a].

XXVIII. Omnia entia ab igne motum habent, estque anima motiua spiritus calidus [b].

XXIX. Idem spiritus est anima cognoscens irascibilis et concupiscibilis et motrix: in quibus actibus omnibus necesse est tribuere sensum irascibili et concupiscibili [c].

XXX. Ex concoctione, nutritione, augmento et decremento sequitur, spiritum esse animam, operarique vt principale agens, nec posse ab anima regi, nisi ipse sentiat praeceptum [d].

XXXI. Varii modi sunt sentiendi, significandique, illi autem ostendunt vnicum esse sensum in omni re, et res sentire, resentire, existimare, et transcurrere, et perspicere, et sapere [e].

XXXII. Omnes sensus sunt tactus; at sensoria et sentiendi modi differunt, propter crassitiem et gracilitatem organorum ob id formatorum [f].

XXXIII. Res ergo durissimae modicum sentiunt, magis plantae, et his melius liquores: ventus autem et aër facillime sentiunt: lux vero et calor maxime sensitiua sunt entium omnium, quae in mundo sunt: mundus ipse

s) Illustrationis caussa, ad theoriam suam de febribus nouam prouocat p. 46. quae nostro tempore magno plausu a medicis summis recepta est: „febrem esse rem vtilem; nisi enim accenderentur „spiritus contra morbum, et motus pulsusque „non velociores solito vehementiores ederet, et „calorem non augeret, contra inimicum calorem, „remaneret ipse victus subitoque mortuus: quod „fit quando in feruore vincitur etc."

t) L. II. c. 1. p. 48.
u) c. 2. p. 50.
x) c. 3. p. 52.
z) c. 4. p. 54.
a) p. 59.
b) c. 8. p. 67.
c) c. 9. p. 70.
d) c. 10. p. 80.
e) c. 11. p. 83.
f) c. 12. p. 87.

ipſe ſentit totus, alibi magis alibi minus: vt nares non ſentiunt piperis calorem, nec lingua ſonum aëris, nec auris lucem etc. [g].

XXXIV. Oſſa, pili, nerui, ſanguis, ſpiritus, omnes ſentiunt; licet paſſiones omnium partium non perueniant ad animal, vel non ita valenter [h].

XXXV. Non datur ſenſus communis [i].

XXXVI. Anima non eſt corporis forma, ſed domina et accola, excepta mente humana; nempe eſt agens cauſſa interclusa et intra operans in corpore [k].

XXXVII. Memoria eſt in ſentiente ſpiritu reponenda, idemque ſentit et recordatur [l].

XXXVIII. Eadem anima ſentiens et memoratiua, eſt etiam imaginatiua et diſcurſiua [m].

XXXIX. Eſt in brutis ſenſus, memoria, diſciplina, diſcurſus et intellectus vniuerſalis, ſed non diuinorum, vt in homine: qui praeſtat eis etiam in omnibus, tum ob meliora organa interiora, tum ob ſpiritum puriorem, lucidiorem et nobiliorem, tum ob perfectionem, quam ſpiritus habet a mente immortali ipſi indita [n]: inde enim rationalis eſt.

XL. Mens autem hominis et immortalis eſt, et diuina: deſcendit enim a cauſſa infinita ad quam tendit, religione. Idem conſtat ex ſcientiis, quas mens hominis tractat [o].

XLI. Omnia entia ſunt et operantur tanquam inſtrumenta prima ſapientiae, ſummumque bonum eſt in aeternitatem conſeruari, omniaque hoc appetere, et ſuo conſequi modo [p].

XLII. Ex imitatione auctoris natúrae cognoſcitur homo illi conuenire. Natura autem eſt ars, quam Deus rebus indit omnibus, vt ad fines ſuos perducantur; eſtque intrinſeca cunctis, et conſtat metaphyſicis primalitatibus, potentia, ſapientia, amore, ex quibus ens omne conſtituitur, aliud magis aliud minus [q]. Eſt itaque diuiniſſima hominis natura, quae imitatur intrinſecam naturam animalium, omniumque rerum in exterioribus artificiis.

XLIII. Senſus eſt cognitio vera, abdita vel addita, memoria languida, diſcurſus extranea, intelligentia remota, omnesque communes ſunt menti humanae ac ſpiritui, ipſaque huius forma eſt et immortalis [r].

XLIV. Spiritus aut anima in corpore conſultat diuinam interdum aliquam intelligentiam. Haec intelligentia, ſi prima ſapientia non eſt, erit anima mundi [s].

XLV. Si homini praeter ſpiritum corporeum neceſſaria eſt mens immortalis, multo magis neceſſe eſt ineſſe mundo, nobiliſſimo entium, animam excellentiſſimam quocunque angelo ſuperiorem, quae totius curam gerat.

XLVI. Neceſſaria eſt eiusmodi anima mundi, quia nulla creata natura,

 prae-

g) p. 93. h) c. 13. p. 94. i) c. 17. p. 115. k) c. 18. p. 117. l) c. 20. p. 121. m) c. 21. p. 126.
n) c. 23. p. 138. o) c. 25. p. 145. p) c. 26. p. 156. q) c. 27. p. 164. r) c. 30. p. 174. s) c. 32. p. 194.

praesertim inferior, potest suscipere influxum Dei infinitum, sed cum modificatione finita. Hinc colligitur, mundum habere spiritum, qui est coelum, crassum corpus, quod est terra, sanguinem, qui est mare, mentem isthanc animam.

XLVII. Coelum, stellaeque ignis naturae constant ac sentiunt: calor enim sensitiuus est; ex quo constat, coelum stellasque sensu acutissimo praeditas esse [t].

XLVIII. Coelum stellaeque motu regulari, irregularique a propria virtute sensitiua conseruationis propriae gratia feruntur omnes singulaeque [u].

XLIX. Coelum propria virtute mouetur, stellaeque a se ipsis intra coelum, et possibile est eas, non autem sphaeras animari ab angelis [x].

L. Non inepte existimandum videtur, stellas mutuo significare proprias alteram alteri conceptiones, dum lucem quaeque suam in alteram transfundunt: ipsarumque sensum voluptuosum esse; non tamen sciunt, quod tota anima mundi scit, aut mundus totus [y].

LI. Animae beatae habitantes sic viuas lucidasque mansiones, res naturales vident omnes diuinasque ideas: habent quoque lumen gloriosius etc.

LII. Deus sui manifestationes gloriosas plurimum facit in coelo, at nos videre eas non possumus, propter vapores aërem perpetuo occupantes: at cum purgabitur igne mundus, omnia conspicientur [z].

LIII. Egressa anima ex hoc antro opaco, videbit aërem, ventum, angelos, omniaque tenuissima entia; plus autem videbit, quae purior extiterit. Spiritus noster enim aëreus fiet aër et coelum: mens immortalis autem non remanet in aëre, sed vsque ad stellas transfertur, nisi corporis labe maculata fuerit, ibique deificatur et glorificatur.

LIV. Sensum habent, lux, ignis, tenebrae, frigus et terra: habent enim appetitum, et vim, et motum, inimicum opprimendi, et sensus atque operationes eius destruendi [a].

LV. Aëri velut coeli parti sensus negandus non est, licet perturbatior insit. Nutrire enim eum spiritum nostrum, experientia edocti scimus. Idem de ventis dicendum [b].

LVI. Aër est spiritus communis, et defert scientiam spirituum animalibus inclusorum ab altero in alterum. Quapropter multi sagaces spiritus ardentes ex aëre persentiscunt, quod cogitat alter homo; quia cogitatio est motus spiritus, qui exiliter communicatur aëri. Hinc diuinant melancholici: hincque diuersi vocis soni diuersos in animo producunt effectus [c].

LVII. Aër afficitur rebus praesentibus futurisque atque nobis communicatur. Fitque id potissimum in somno: dormiens enim homo cognitionem rerum ab aëre in spiritu captat mirificam, quam vigilando non sentit [d].

LVIII. Quam-

t) L. III c. 1. p. 197. u) c. 2. p. 200. x) c. 3. p. 206. y) c. 4. p. 203. z) p. 210.
a) p. 211. b) c. 6. p. 216. c) c. 7. p. 218. d) c. 9. p. 225.

LVIII. Quamuis enim insomnia suboriantur aut ab affectibus caussisque intrinsecis, aut ex motionibus vigiliae tempore illatis, relictisque in spiritu, aut a Deo, aut ab intelligentiis, sunt tamen plurima quoque, quae aëri tribuenda videntur.

LIX. Prophetia naturalis in spiritu, supernaturalis in mente fit [e].

LX. Omnes aquae et liquores sentiunt, quia a calore, generantur et informantur. Sensum autem habent aëre obtusiorem [f]. Id actiones et appetitus aquarum docet: hinc sympathiae et antipathiae liquorum. Similis ratio est lapidum et metallorum, quorum tamen sensus est obtusissimus [g].

LXI. De sensu plantarum nemini dubitandum est, cum vescantur, nutriantur, crescant, semina et natos producant, non secus ac animalia [h]. Cumque plantis insint ossa, medulla, nerui, venae, fibrae, corium, os, vestes, arma, et prolificatio, ne moriantur penitus, fatendum est, animalia esse, sensuque abundare. Sed et sicca ligna sentiunt, vi enim inflexa et relicta sibi, resiliunt, contrariam enim positionem odio habent et refugiunt.

LXII. Datur triplex magia, diuina, quam homo absque auxilio diuino vix intelligit et nihil operatur; naturalis, ex stellarum et medicinae notitia addita tamen religione, vt fiducia operantis ingeneretur, et diabolica, quae maleficiis et venenis vtitur et a diabolo ludificatur [i].

LXIII. Ad magiam coelestem requiritur amicitia Dei et fides: qua qui fruitur, hic potest in eius amicitia ita confidere, quod res creatas, prout opus est, immutare queat per miraculum. Fides autem requiritur: non haesitans et historica, sed intrinseca, et cordis puritas; non sola imaginatio. Hinc profecta sunt miracula vatum et apostolorum [k].

LXIV. Miracula facta absque Dei amicitia, non vera sunt miracula, sed naturalis magiae opera, aut diaboli, aut astutiae, imperitos ludificantis [l].

LXV. Magia diaboli aemula est diuinae, et naturae viribus occultis nititur [m].

LXVI. Scientiae artesque omnes naturali magiae seruiunt, sed quaedam magis [n].

LXVII. Qui spiritus, qui in homine est, tenuitatem, vel mobilitatem, vel luciditatem vel calorem immutare contrariis vel consimilibus, vel vehementibus vel blandis rebus agendo in ipsum nouit, is affectus quoque immutabit, et bene operabitur magice.

LXVIII. Reperitur in cadaueribus sensus, id experientia confirmat, et ex sensu obtuso constat, qui remanet in corpore mortuo. Hinc ebullire solent cadauera interfectorum praesente homicida [o].

LXIX. In rebus diu consumtis remanet sensus antecedens et recens: experimurque quoque passiones affectusque proprios et peculiares sentien-

e) c. 11. p. 235. f) L. III. c. 12. p. 241. g) c. 13. p. 247. h) c. 14. p. 151. i) L. IV. c 1. p. 263. k) c. 2. p. 265. l) c. 3. p. 271. m) c. 5. p. 281. n) c. 6. p. 282. o) c. 9. p. 295.

tis naturae: e. c. pulſato tympano ex pelle lupina, disrumpitur ouinum: quin non modo remanet ſenſus, conſumto ſentiente, ſed etiam multiplicatur, et alia in ſe conuertit, vt patet ex morſu araneae Appulae et canis rabidi [p].

LXX. Animalia, plantae ac mineralia propter ea, quod proprias paſſiones nobis communicant, ingrediuntur omnia magiae vſum.

LXXI. Manat ex oculis vis immutatiua, et per conſenſum actiua [q].

LXXII. Fiducia naturali ſoni quoque et characteres afficere poſſunt animos; mouetur enim efficaciſſime imaginatio.

LXXIII. Verba quoque et voces in abſentes effectus pariunt plurimos; ſed ſaepe daemones doloſe interueniunt [r].

LXXIV. Neceſſaria mago optimo aſtrologia eſt. Generatio enim, corruptio, alterationes, anni tempora, aëris mutationes, animalium germinationes efficiuntur luminaribus et ſtellis.

His potiſſimum aſſertionibus decantata illa de ſenſu rerum fabula Campanellae conſtat. In qua exornanda, pingenda, commendandaque multam eruditionem et lectionem ampliſſimam oſtendiſſe philoſophum infelicem, nemo temere negauerit. Aſt eo minus toti tractationi iudicii et luminis ineſſe, fatebitur, qui perpetuos paralogiſmos, queis nec prima quidem fundamenta carent, obſeruauerit. Maxime vero dum effectus quosdam enumerans, eorum cauſſam dicit eſſe ſenſum, fallaciam non cauſſae, vt cauſſae, quam vocant, frequenter admittit, et talia pro rationibus affert, quae quaeſtionem ipſam tangunt, et illa certiora vel clariora non ſunt. Vt taceamus aniles fabulas, quas in libro quarto cumulauit, quas ex Cardano, Porta aliisque hauſiſſe videtur. Recte itaque exploſa eſt haec fabula a viris doctis [s]; licet nec primo nec ſoli Campanellae arriſerit. Quotquot enim ex veteribus mundum fecere ἔμψυχον, ab his placitis abhorrere non potuere: ipſe autem Campanella, ſe hanc aſſertionem a Teleſio accepiſſe non negat. Tacemus Cabbaliſtas recentiores aliosque, quibus omnia ſenſata videntur.

Campanellae metaphyſica. §. XVI. Diu nos detinuit Campanella, rerum naturalium cauſſas enarrans: ne igitur taedium Lectori obrepat, reliqua, quae dicenda ſunt, contrahemus, et paucis verbis exponemus, quid in metaphyſicis Campanellae placuerit. In quibus eo foecundior fuit viri paradoxi calamus, quo facilius fuit, nouos terminos, canones, axiomata condere, quibus haud raro voces magis, quam res ipſas innouauit. Summam autem placitorum metaphyſicorum nemo breuiori at lucido tamen et perſpicuo compendio enarrauit, quam qui in ſinum ſuum depoſitos habuit foetus Cam-

p) c. 10 p. 299.

q) c. 15. p. 376.

r) c. 18. p. 340.

s) Vid. MORHOFII Diſſ. de Paradoxis ſenſuum c. 1. quem locum vitae Campanellae ſuffixit cel. CYPRIANVS p. 76 ſeqq. conf. Polyhiſt. lit. T. II. L. II. P. I. c. 14. §. 3. p. 241 ſeqq.

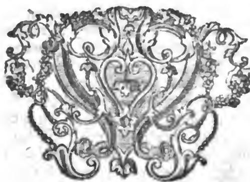
Campanellae literarios, TOBIAS ADAMUS. Hunc si audis [t], id sibi monstrandum in *Metaphysicorum Libris XIII.* sumsit Campanella, quam „paucum hoc sit et exiguum, quod ab hominibus sciatur de rebus idque „omne mancum et ex parte, et non vti res ipsae sunt in sese, sed prout „capi a nobis possunt. Considerari autem, ait, res creatas, tanquam ex „ente et nihilo compositas, docerique, ens transcendentali sua composi„tione ex tribus primalitatibus, tanquam charactere diuino constare, po„tentia, sapientia et amore, vti nihilum ex impotentia, ignorantia et odio. „Quia omnis res est, quia potest, scit, et amat esse hoc quod est, et per„dendo hoc posse esse, aut scire, et velle esse, subito etiam ipsum suum „esse perdere, et perire ob nihilitatem illam annexam, (quod non esset „omne vel totum ens,) et in aliam essentiam transire ad transmutatio„nem rerum et generationem. Ex primo itaque ac summo et solo vero „ente (in quo ineffabili modo primalitates illae longe infinities altiori et „incomprehensibili essentiali simplicitate et perfectione sine vlla nihilita„tis admistione, tanquam in fonte concurrant, et vnum sint, ratione „tamen distinctae) quod omnes res ex nihilo produxerit, creaturarum „naturam in tali compositione deriuari, quarum primalitatum obiecta sint „essentia, veritas, bonitas supra quae seminentur et influant necessitas, „fatum et harmonia. Hoc modo primum et vnum ens ideas suas inexhau„stibiles variis modis per durationem rerum, (quae sit tempus, imago „semper idem permanentis aeternitatis) transportari facere cum instru„mentis suis, siue caussis agentibus calore et frigore, in materiam, siue mo„lem corpoream, sustentatam in spatio seu loco, basi huius mundi, quod in „Deo habeat suam firmitudinem vel stabilitatem. Haec principia illa me„taphysica sunt, quibus nouum aedificium inaedificat Campanella, dispu„tans pressius de Deo, de intelligentiis et angelis et anima, de origine „ipsorum, de principio et vita mundi, de symptomatis seu morbis et mor„te mundi, seu interitu et renouatione, de hominibus et ipsorum legibus, „de vero, de falso, de vno, de numeris, et multitudine, de veritate reli„gionum, et de essentia rerum inuisibilium, de mutatione rerum coele„stium, et humanarum, et de examine principiorum omnium sectarum „et scientiarum etc. Donec tandem ad beatitudinem deuoluatur, quam „demonstrat, nihil aliud quam ipsam essentiam esse, vel huius perfectio„nem et vnitatem, ad quam religione et puritate adscendatur, vt animi „quasi fulciantur et religentur. Extraque Deum quaeri non posse, qui „ipse solus sit fons et finis omnium, quae esse habent aut desiderant, „aeternus, gloriosus, benedictus in omnia secula. Hactenus Adamus. Similia ipse CAMPANELLA enarrat [u], cum his conferendus, qui libros quoque XXIX. *de Theologia* se scripsisse ait iuxta metaphysicam suam. Sed et mathematicas scientias se metaphysica ratione fundandas instaurare coepisse ait. Vbique enim primalitatibus suis intentus Campanella, omnes disci-

t) In Praefat. Prodromi. u) De Libris propriis art. 3. p. 379.

Campanellae philosophia moralis.

disciplinas in hunc modum refinxit et reformauit [x]. Mirum itaque non est, politicam eius quoque istis speculationibus metaphysicis inniti, vt ex ciuitate solis patet, quam longe praestantiorem esse Platonica aut alia quauis ipse iactat, viri autem docti longe infra MORI *Vtopiam* esse iudicauerunt. Verum de his longius differere instituti ratio, et prolixior, quam postulat, tractatio prohibent. Consulendus autem CAMPANELLAE *Epilogismus* a TOBIA ADAMO editus, quem valde commendat GABR. NAVDAEVS [y], quem tamen nimium dedisse auctoris amicitiae omnino pronunciandum est. Summa enim eo tendit: in essentia Dei esse tres primalitates, siue ens primum essentiari potentia, sapientia et amore, atque omnes huius trinitatis effectus, hoc est, omnes creaturas, eam repraesentare, earumque quamlibet in tantum existere, et viuere, in quantum in ea perseuerarent, potestatis, sapientiae et amoris radii ac participationes. Quippe vnumquemque mortalium communi lege aut tanquam potentem viuere, aut tanquam sapientem, aut tanquam amantem et bonum, fierique posse, vt hae dotes omnes, aut saltem duae, in vno homine appareant. Degenerasse autem mortales ab his diuinitatis radiis, et obtentu potentiae, sapientiae et amoris diuini ad omnem libidinem abuti; huc ergo reuocandos et emendandos esse hominum animos. Quae quo loco habenda sint, Lector rerum moralium non ignarus, nobis non monentibus intelligit. Certe si metaphysica haec principia in moralem doctrinam traducta, inter se comparentur, patebit, haud procul ab enthusiasmo Campanellam absuisse. Quem ingenii eius characterem vel vna, quam de magia diuina dedit, tractatio satis superque comprobat. Talis cum fuerit Campanella, non felicior fuisse in reformanda philosophia, quam in reliquis conatibus suis, censendus est.

x) p. 375. y) Bibliograph. c. 2. p. m. 25.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

DE THOMA HOBBESIO.

§. I.

Fontes historiae litterariae Hobbesii.

Quod in Britannia magnis moliminibus exorsus est, perficere autem, quod ad alia vocaretur, non potuit illustris philosophus Franciscus Baconus de Verulamio, id, eius sine dubio exemplo excitatus, et forte consiliis quoque adiutus praestare conatus est THOMAS HOBBIVS, vel, vt plerique pronuntiant, HOBBESIVS. Cui viro natura larga manu ea dona distribuit, quae ad maximos in philosophia profectus suscipiendos sufficiunt. Quae cum ita adhibuerit, vt singulari inde fama in orbe philosophico inclaresceret, eius memoria hoc loco suo iure meritoque renouanda est. Et ipse quidem nobis reliquit vitae suae historiam, quam versibus comprehendit senex annos quatuor supra octoginta natus: paulo prolixiorem scripsit nonnemo [a] et auctario illustratam Carolopoli clↃ IↃ CLXXXI edidit anonymus, literis R. B. nominis aliquod indicium faciens. Quem Radulphum Bathurst esse, virum magna de Hobbesio opinione occupatum [b], plerisque viris doctis visum est [c]: verum autem auctorem esse Richardum Blackburn obseruauit PETRVS BAYLE [d]. Praeter hunc ANTONIVS WOOD quoque, cui amplum *Historiae et antiquitatum academiae Oxoniensis* opus debemus, Hobbesii res gestas in hoc commentario historico enarrauit; quae tamen narratio a censoris manu magnam mutationem passa est, quamuis viuo adhuc Hobbesio ista celeberrimi philosophi biographia esset conscripta [e]. Et hos quidem fontes adierunt, quotquot de Hobbesii vita exponere aggressi sunt, eiusque fata literaria descripserunt, quos, velut notissimos, hoc loco non excitamus, in sequentibus ex parte adducendos. Nos eos ipsos fontes non

a) Esse hunc Io. Awbrey, contendit CHR. THOMASIVS Hist. iur. natur. p. 82.

b) Vid. Poëma eius in honorem Hobbesii scriptum, quod libro de Natura hominis praefixum repetiit THOM. POPE-BLOVNT. Cens. cel. auct. p. 1046 seqq.

c) Vid. REIMMANN. Hist. liter. Germ. P. I. p. 101. PLACCIVS de Pseudon. p. 311. MOLLER. ad MORHOF. Polyh. T. II. p. 118. STRVVIVS Introd. in Hist. liter. c. 9. alii.

d) Lettr. T. III. p. 829.

e) Rem paucis sic habe: Inseruerat Woodius Historiae Oxoniensis vniuersitatis L. II. p. 376 seqq. elogium Hobbesii, siue suo calamo, siue, quod nonnulli volunt, Auberii exaratum. Quod cum latine verteretur, aedis Christi decanus autem, Ioannes Fellus, episcopus postea Oxoniensis vir celeberrimus, et versionis et editionis sumtus faceret, multa mutauit, laudes Hobbesio detraxit, censorias voces apposuit. Id cum auctor aegre ferret, nec mutare posset, ad Hobbesium retulit. Qui vt suae famae consuleret, epistolam ad auctorem Historiae Oxon. scripsit, et ad ea, quae sibi iniuria videbantur, respondit, quae epistola quoque Oxonii vulgata est. Eam pessime tulit Fellus, et reprehenso Woodio, quod cum Hobbesio rem communicasset, ad finem Antiquitt. Ox. epistolam satis acerbam in Malmesburiensem philosophum adiecit, eo quod Hobbesius, re ad regem delata veniam famae suae defendendae accepisset. Nihil tamen ad hanc epistolam reposuit Hobbesius capularis iam senex et liticularum pertaesus. Ipsas epistolas et elogium exhibet biographus p. 54 seqq.

non negligemus, addemus autem ex obseruationum literariarum penu, quod lucem vitae famigeratissimi philosophi accendere aptum est.

Natiuitas, educatio iuuentus Hobbesii.

§. II. Natus est Thomas Hobbes in Anglia, Malmesburiae, agri Wiltoniensis oppido, Non. Aprilis anno CIƆIƆLXXXVIII. Patrem habuit ecclesiasten eius loci, cui Thomam mater peperit Hispanae classis, quae inuincibilis dicebatur, et exitium minabatur Britanniae, metu adeo perculsa, vt puellum praematuro partu eniteretur. Quod licet animo viuaci et valenti minime nocuerit, caussa tamen fuit valetudinis tenerioris, quam tamen exercitatione prudenti firmauit, et iusta diaetae ratione atque viuendi moderatione ad extremam senectutem perduxit. Praemature autem in puero ingens vis animi emicuit, octennis enim tantam docilitatem praeceptoribus ostendit, vt linguarum eruditarum praecepta et artium elementa insolita felicitate disceret, cuius, puer adhuc, specimen dedit, Euripidis Medeam metro Latino ex Graeco eleganter conuertendo. Qua animi acris et ingenii promptissimi praestantia adeo carus praeceptori factus est, vt eum in sinu gestaret, et hunc solum ante aequales incitaret atque excoleret. Iactis hunc in modum praecoci industria literarum fundamentis, dignus iudicatus est, qui non obstante tenera aetate (annos enim natus erat quatuordecim,) ad Oxonienses Musas anno CIƆIƆCIII ablegaretur, auunculo, Francisco Hobbesio sumtus studiorum faciente, qui moriens quoque modicum ei fundum testamento legauit. In ea academia quinquennium studiis operam nauans, logicam et physicam peripateticam accurate didicit, et lauream quoque philosophicam nactus est. Ita consueto studiorum cursu absoluto in familiam Guilelmi Cauendish, baronis de Hardwick, ac non multo post comitis Deuoniae transiit, qui moribus atque studiis filii natu maximi regendis eum praefecerat. Quam spartam ita ornauit, vt et hero suo esset carissimus, et magnos profectus sentiret adolescens nobilis. Prudentiam viuendi autem tantopere patri probauit, vt eum iuueni iter Gallicum et Italicum suscipienti comitem adiungeret. In quo alimenta eruditionis quaesiuit Hobbesius, viros doctrinae laude florentes compellauit, indolem populorum et rerum publicarum explorauit, veneranda antiquitatis monumenta contemplatus est, et inpimis ad philosophiam et elegantiores literas respexit. Ita collectis doctrinae diuitiis cum domum rediisset, largius in domo heri sui otium nactus ad priora studia reuersus, magnoque literaturae academicae taedio affectus est. Probe enim videbat, scholae pulueri atque vmbris eam magis conuenire, quam luci ciuili, parumque vsus praestare in vita humana atque societate. Ipsa quoque philosophia Peripatetica mature ei suspecta visa est, tum quod logicis et metaphysicis argutiis bella magis seri inania, quam veritatem erui cerneret, tum quod ethicam imaginariis notionibus animum decipere intelligeret, et physicam non experientia naturae, sed ingeniorum somniis niti perspiceret. Haec itaque senticeta perhor-

perhorrefcens, et vulgaris philofophiae odio ductus ad lectionem veterum fcriptorum fe accinxit, et quos doctiffimos inter Graecos et Latinos nouerat, philofophos, poëtas, hiftoricos, rhetores, diurna nocturnaque manu verfauit, et apiculae inftar quae praeftantiffima et dulciffima iudicabat, in fuos fauos retulit. Qua contentione ftudiorum licet totus occuparetur, nulli tamen veterum ingenium fuum mancipauit, nec fuo ingenio fidens contemtis aliis fcenicam fibi philofophiam conflauit, fed eas doctrinae opes ex vniuerfo fcientiarum orbe congeffit, quibus accedente iudicii maturitate praeftantiffima effingi doctrina poffet. Talis cum effet, maximo viro, Francifco Bacono Verulamio commendatus eft, quem viros quosdam doctos fecum habuiffe, vt in Latine vertendis fcriptis fuis ipfum adiuuarent, fupra diximus. Qua occafione quoque Edoardo Herberto de Cherbury innotuit, quorum virorum fummorum amicitia factum eft, vt magnis animis ad philofophiam eclecticam, et conculcandam philofophiam vulgarem excitaretur. Valde tum in Anglia feruebant diffidia democratiae fauentium, quae cum magna patriae mala fouere nofter cerneret, ciues fuos ad meliores et faniores regulas reuocaturus Thucydidem in Anglicum fermonem traduxit, et Britannis legendum tradidit [f], quam verfionem anno cIↃIↃcxxviii, additis tabulis geographicis et indice, praefixaque differtatione de vita et fcriptis Thucydidis edidit, recufam apud Londinenfes anno cIↃIↃcxxxiv. Quo labore licet diligentiae laudem retulerit, vifus tamen eft [g] nonnunquam nimia licentia a fontibus Graecis difcedens, virtutem interpretis neglexiffe. Ita dum elegantioribus literis delectatur, et philofophiae fenfum, tum ex veterum lectione, tum ex confuetudine Verulamii, haurit, a confueta eam tradendi ratione valde diuerfum, magnum methodi fcholafticae ipfarumque fcholarum odium fenfit enafci, quae cauffa eft, cur toties in fcriptis fuis non in docendi modum tantum, qui in academiis obtinebat, fed in ipfas quoque fcholas declamauerit, vt vel ex vno *Leuiathanis capite quadragefimo fexto*, quod *de tenebris ab inani philofophia* infcripfit [h], patet. Ex quo tamen fpeci-

mine

f) Conf. FABRIC. Bibl. Graec. Vol. I. p. 828.

g) Not ad Marmora Arundelliana.

h) Potiora quae more fuo magna fiducia hoc loco differit Hobbefius eo redeunt: Veram originem philofophiae dediffe tranquillitatem atque otium, a quo fcholae nomen acceperit: non autem dari otium nifi in pace; nec pacem fperari alibi poffe, quam in rebus publicis maioribus. Quales cum veteres Graeci non habuerint, ideo philofophiam apud eos florere non potuiffe, vsque dum Perfis deuictis Athenienfes caput efferre coeperint. Tunc enim reftituta tranquillitate, otiofos homines, et agendi incurios philofophiam excolere atque docere coepiffe. Inde enatas effe fectas philofophorum fcholasque earum publicas, exiguo focietatis humanae vfu, aut plane nullo. Expertem enim fuiffe Platonis academiam geometriae, qua Archimedi accepta referenda fit, Peripateticam fcholam autem in argutiis dialecticis et rhetoricis confenuiffe. Neque tamen in vnam omnes fectam coniurauiffe. Tranfiiffe autem Graecanicam philofophiam ad Iudaeos quoque; et in ecclefia Chriftiana veteri tum caput efferre coepiffe, cum Graecorum plurimi facrae ciuitati adfcriberentur. Maxime autem tum Ariftotelicam obtinuiffe; ex qua exortae fint haerefes damnatae a fynodo Nicaena, non confultis Lycei praeceptis: eam tamen fobrietatem fequentia tempora interpretationibus friuolis corrupiffe. Tum incrementa maxima coepiffe Peripateticifmum, et illis imprimis, qui Ariftotelis formas feparatas deperierint, daemonologiam Homeri et Hefiodi placuiffe. Romano Pontifice autem ad regiam poteftatem euecto, Leonem inftigauiffe Carolum, vt fcholas publicas erigeret, idque factum primo apud Parifios, et tum alibi. Cum autem ex voluntate et placito

mine constare quoque potest, multa commiscuisse Hobbesium, et imprimis philosophicae historiae non multum fuisse peritum, eo quod meditationi plus tribueret, quam lectioni.

Aetas adulta Hobbesii.

§. III. Magnam autem cladem acceptura videbatur fortuna Hobbesii, cum anno cIↄIↄcxxvi, Guilelmus Deuoniae comes, et biennio post, filius quoque, cuius studiorum moderator ille fuerat, acerbo satis Candisianae domui fato extinguerentur. Orbatus enim Moecenate optimo et beneficentissimo, noua de futura sorte sua consilia agitare coactus est. Leniendi vero doloris captandaeque occasionis gratia iter literarium suscepit, relictaque patria ad Gallos profectus est, conditionem ei offerente Geruasio Clifton, viro nobilissimo, qui eum filio suo peregre profecturo comitem in itinere iungere cupiebat, et hoc duce in aliena terra studiorum incrementa eum quaerere praeoptabat. Annum iam quadragesimum tum transgressus erat Hobbesius, adeoque iudicio maturo ad omnia attendebat, et accuratas sibi notiones fingere, atque concinno ratiocinari ordine conabatur. Quem scopum vt vtilissimum, immo necessarium esse philosophiae studio vidit, ita artium mathematicarum praesidio obtinere se posse sperauit. Quamuis enim abstractarum meditationum iucunditate parum tangeretur, nec subtilitatem ingenii in demonstrationibus mathematicorum supra modum extolleret, eo quod a communis vitae vsu remotiores esse crederet, vidit tamen pulchre, earum methodo in inquirenda veritate egregie intellectum iuuari, et cynosuram inueniri, qua inter scopulos ad certitudinis portum nauigare liceat. Euclidi itaque operam dare coepit, cuius demonstrandi rationem cum percepisset, nauseare coepit vulgaris philosophiae confusionem, quae vt calx sine arena, misere con-

placito pontificis omnia gererentur, factum inde esse, vt Scholastici, Aristotelem cum Scriptura S. confunderent, eiusque doctrinam vnam proponerent, eo potissimum respicientes, vt dogmata ecclesiae Romanae defenderentur, et ad obsequium pontifici praestandum homines commouerentur. Ita ex philosophia Aristotelica enatam fuisse theologiam Scholasticam, in qua cuncta eo redeant, vt statuatur: dari essentias quasdam ab entibus suis superatas, quales sint intelligentiae Aristotelicorum orbibus assistentes. Ex his autem essentiis et formis substantialibus separatis irrepsisse in ecclesiam daemonologiam eam ineptam, quae cuncta superstitione repleuerit. Sed et hunc inde errorem fuisse prognatum, dari substantias incorporeas, omni quantitate destitutas, inde qualitates occultas specificas, et similes nugas produisse: inde didicisse homines, libertatem voluntatis suae extollere, bella sacra commendare, et similia probare: immo omnem labem horum seculorum ex philosophia Graecanica in scholas publicas introducta fuisse enatam. Patet ex breui hoc dissertationis Hobbesianae compendio, quam inuisae scholae et academiae Hobbesio fuerint: nam nec Protestantium scholas eum excepisse, inde constat, quod Scholastica philosophia tum inter Anglos adhuc valde floruerit. Ast falsum fuisse in plerisque Hobbesium, ex iis, quae de philosophia medii aeui dicta sunt, euidenter patet; et manifestum est, aut valde coecutisse in eius historia Hobbesium, aut obtorto collo eam rapuisse, vt placitis illum suis attemperaret, id quod candide fassus est, magnus cetera Hobbesii defensor, NICOL. HIER. GVNDLINGIVS *ὁ πάνυ*, Gundlingian. Vol. II. p. 338. Falsum enim est, philosophiam apud Graecos ante Persas deuictos et Platonis aetatem non floruisse, aut hunc philosophum de Geometria nihil meruisse; falsum quoque, Lyceum in logicis et rhetoricis tantum fuisse versatum; falsum, Aristotelem asseruisse formas substantiales separatas; falsum, daemonologiam mythologorum cum eo conspirare; falsum, in primitiua ecclesia valuisse ante alios Aristotelem; falsum, cultus angelorum primarium fontem aperuisse, Peripateticam philosophiam etc. Ita ex nobilissimae scientiae neglectu errores pariunt magni saepe philosophi.

connexa, ruinam ipsi minari palam videbatur, cum ex mathematicarum disciplinarum fundamentis, et certis principiis vtilissimas in genus humanum veritates peruenisse vidisset. Dolet autem biographus eius, serius illum animum ad mathesin adiecisse, feliciorem futurum in eruendis veritatibus, et aduersariorum ictibus minus exponendum, si his se praesidiis citius muniuisset. Et his quidem studiis in Italico itinere delectatus est Hobbesius: domum autem redux reuocatus a vidua comitis Deuoniae anno cIↃIↃCXXXI, filium tredecennem melioribus literis erudiendum accepit, et ad pulchra quaeuis egregie formauit.

§. IV. Adolescente paulo discipulo, cum terris peregrinis inuisendis aptus videretur, Hobbesius delectus est, qui ducem se ei per Galliae prouincias praeberet. Factum id anno cIↃIↃCXXXIV, qua aetate virilem maturitatem attigerat vis iudicandi in Hobbesio. Campum autem in hoc regno nactus est amplissimum, eo, quo cupiebat, modo in philosophia proficiendi. „Cuius incitamentum ipsi praebuisse ait biographus, quod „ex iis, quae longo rerum vsu atque acri mentis studio compererat, ani„mo alte defixa insedisset sententia, in natura omnia mechanice fieri, et „ex vna materia variis motuum generibus et mensuris agitata vniuersa re„rum phaenomena exsurgere, tam quoad animalium sensationes, quam „ceterorum corporum affectiones." His igitur rationibus commotus magna diligentia scientiae naturali explorandae se tradidit. Magna eo tempore contentione feruebat philosophiae studium Lutetiae, magnique viri contemtis sterilibus Aristotelis nugis de sanioribus et pulchrioribus sapientiae praeceptis cogitabant. Igitur non sibi soli fidens, cum videret viros nonnullos praeclaros atque doctissimos magna industria in rerum philosophicarum, maxime quod ad rerum naturam attinebat, adyta penetrare, eorum amicitia atque consuetudine vti constituit. Inter quos imprimis Petrus Gassendus fuit, qui eo tempore magnis moliminibus philosophiam Epicuream restaurabat. Quae cum mechanicis atque corporeis notionibus pleraque definire videretur, valde arrisit Hobbesio, eandem mechanicarum regularum normam, sensionibus ideisque hominis adaptanti. Et gratissima quoque fuit Gassendo Hobbesii amicitia, eo quod abiectis eum praeiudiciis libere philosophari, et receptas hypotheses alacriter conculcare cerneret. Eadem philosophandi industria commendauit quoque Hobbesium Marino Mersenno, cuius in *Tomo antecedente* iam facta est mentio. Is enim cum impense virorum doctorum amicitia delectaretur, in omni philosophiae genere autem haud parum esset versatus, vinculum quasi, teste SORBIERIO[i] fuit, quo viri docti communi amicitia coalescerent, et canalis, quo inter se meditationes suas philosophi communicarent. Adeo autem eruditioni fauebat Mersennus, vt licet Minimorum ordini esset adscriptus, viros tamen doctos a Romanae ecclesiae

Iter Hobbesii Gallicum trius.

i) In Vita Gassendi.

ecclesiae communione secessum facientes non perhorresceret, sed iustum doctrinae morumque integritati pretium statueret. Et hi quidem duumuiri magnifice de Hobbesii eruditione et philosophia statuebant: adeo vt Gassendus ad Sorberium scripserit [k]: „Neminem se nosse, qui sit inter „philosophandum magis a praeiudicio liber, quique penitius, quicquid „rerum edifferuerit, introspiciat." Mersennus autem iudicauerit, incomparabilem virum esse Hobbesium, et singulis difficultatibus ita satisfacere, vt planum iter exhibeat. Sed haec tum maxime de Hobbesio pronuntiata sunt, cum libello de ciue philosophiae suae specimen edidisset, vt infra dicemus. Et his quidem instigantibus et calcar addentibus magno animo in exploranda rerum morumque natura Hobbesius progressus est. Postea ex Gallia in Italiam profectus Pisis aliquandiu haesit; quo loco cum magna doctrinae fama viueret Galilaeus Galilaei, qui in siderali scientia tum maxime omnium valere iudicabatur, eius consuetudine Hobbesius eo lubentius vsus est, quod rerum naturalium interpretem esse longe felicissimum comperisset. Qui cum idem studiorum genus complecteretur, et eandem quoque morum atque temperamenti rationem teneret, amicitia inde inter eos enata est arctissima; ecclesiasticorum virorum inuidia, quod biographus obseruat, vtrumque censuris acerrimis vexante. Qua de re infra dicendum.

Hobbesii studia politica. §. V. Collectis animi diuitiis cum comite suo anno cIↄIↄcxxxvii domum rediens Hobbesius, amicitiam, quam cum viris praestantissimis in Gallia et Italia inierat, instituto literarum commercio coluit atque continuauit. Maxime autem cum Mersenno illam summa necessitudine copulatam conseruauit. Gliscere eo tempore iam coeperant dissidia Britannorum, bello intestino accendendo aptissima, quae in apertam postea flammam eruperunt. Nempe democratico regimini valde fauentes Scoti episcoporum factioni ipsique aulae ministerio graues esse non desinebant, et aliam sibi reipublicae faciem exoptabant. Aegre id tulit Hobbesius, cumque, quod biographus eius narrat [l], et maximo regem officio obsequioque prosequeretur, et decumano in democraticos odio laboraret, de medicina animis ex philosophiae remediis afferenda cogitare, deque eiusmodi principiis dispicere coepit, quibus maiestatis ius, potentia, necessitas, commoda supra omnem dubitationem ponerentur, et intelligerent ciues sui, quantum patriae interesset, ab intestino bello abstinere. Ex quibus meditationibus enatus est liber eius *de Ciue*, et post hunc ille, quem *Leuiathanis* nomine inscripsit, quibus et clarum sibi et famosum valde apud suos nomen fecit, prout nempe lectores reperit. Eo autem res omnis ab eo, interprete biographo, reuocabatur: *Sine pace impossibilem esse incolumitatem, sine imperio pacem, sine armis imperium, sine opibus in vnam manum collatis nihil valere arma, neque metu armorum* quic-

k) Epistola vtraque praefixa est libro de Ciue. l) p. 29.

quicquam ad pacem proficere posse illos, quos ad pugnandum concitat malum morte magis formidandum: nempe dum consensum non fit de iis rebus, quae ad salutem aeternam necessariae creduntur, pacem inter ciues non posse esse aeternam. Sed de his in sequentibus dicemus. Hoc loco autem id notandum, Hobbesium circa id tempus ideo de his principiis disseminandis cogitasse, vt seditiosorum animos cohibendo imperii maiestatem, quibus posset, artibus, confirmaret, et futura bella intestina auerteret. Non negat id ipse Hobbesius, qui in *Praefatione ad lectores* diserte ita: „Feci non eo consilio vt laudarer, sed vestri caussa, lectores, qui cum „doctrinam, quam affero, cognitam et perspectam haberetis, sperabam fore, vt aliqua incommoda in re familiari, quoniam res humanae sine incommodo esse non possunt, aequo animo ferre, quam „reipublicae statum conturbare malletis. Vt iustitiam earum rerum, quas „facere cogitatis, non sermone vel consilio priuatorum, sed legibus ciuitatis metientes, non amplius sanguine vestro ad suam potentiam ambitiosos homines abuti pateremini. Vt statu praesenti, etsi non optimo, „vos ipsos frui, quam bello excitato, vobis interfectis, vel aetate consumtis, alios homines alio seculo statum habere reformatiorem, satius „duceretis. Praeterea qui magistratui ciuili subditos sese esse nolunt, „onerumque publicorum immunes esse volunt, in ciuitate tamen esse, at„que ab ea protegi et vi et iniuriis postulant, ne illos, ciues, sed hostes ex„ploratoresque esse putaretis, neque omnia, quae illi pro verbo Dei vobis „vel palam, vel secreto proponunt, temere reciperetis.“ Quibus alia adiungit, queis in concionatores et confessores inuehitur, qui imperantem interfici, foedusque ciuium contra ciues et rebellionem iniri posse tradant. Quae in eius aetatis homines seditionem mouentes, et contra aulam se erigentes dictitasse Hobbesio summum, quo regias partes prosequebatur, studium, et odium partis aduersae, vidit, quam primum libellum acrem et eruditum legit REN. CARTESIVS [m], et ex istius temporis circumstantiis erudite obseruauit illustris GILB. BVRNETVS [n]. Neque id valde mirandum videbitur ad circumstantias Hobbesii paulo curatius attendenti. A pueritia enim in obsequio hominum monarchiae addictissimorum, et in regis fidem coniurantium erat educatus, et a Deuoniae comite magnis beneficiis sustentatus, vnde et filio eundem librum inscripsit, quod axiomata haec in ea familia inualuissent. Vehementer autem a tumultu et seditione populi abhorrebat Hobbesii animus, meditationi, otium et tranquillitatem poscenti, addictissimus. Praeterea et Peripateticam philosophiam, et scholas, in quibus ea docebatur, et doctores eius, valde odio habebat, vt supra dictum, quos imperio non vehementer fauere credebat. Ast ex huius quidem generis hominibus tum constabat, regni senatus, quem Parlamentum vocant, qui aulae atque imperio parum fauebant; vnde

m) Epist. T. III. p. 104. BAILLET. Vit. Cartesii T. II. p. 174.

n) Hist. temporis sui T. I. ad ann. 1661. conf. BAYLE Dict. T. II. Art. Hobbes, not. E.

vnde motus illi furgere coeperunt, ex quibus ferale tandem bellum ciuile inter Britannos enatum eft. Hos dum improbat, dum alia et contraria inculcat, dum fartam et inuiolatam et omni ciuium poteftate fuperiorem maieftatem cupit, et aulae partes ftrenue tuetur, in odium Democraticorum incurrit vehementiffimum, quod exilium illi genuiffe mox dicemus. His itaque circumftantiis, quae circa haec, de quibus differimus, tempora contigerunt, ita concurrentibus aliter fieri non potuit, quam vt tot peffimorum hominum moliminibus confideratis, omnes homines natura malos effe ftatueret, et ad eos reprimendos fupra modum, regis maieftatem et potentiam extolleret. Neque a veri fimilitudine prorfus abit cel. BVDDEI [o] coniectura, fabulam eam ftatus naturalis ideo effinxiffe Hobbefium, vt Carolo II. placeret. Certe tum, cum librum edidit, inter Gallos verfatus, huc refpexiffe, valde eft probabile. Sed de his poftea quoque nonnulla dicemus. Iam ad Hobbefii hiftoriam redeundum.

Hobbefii fuga in Galliam. §. VI. Latuerant hactenus fub cinere feditionum inter Britannos molimina; omnibus autem in peius ruentibus, circa annum clↄ Iↄ CXL. futurae calamitatis figna haud incerta prudentiores praeuidebant. Nempe indies auctis Scotorum Anglorumque diffidiis, cum regiae partes valde premi coepiffent, indictum eft menfe Nouembri generale regni concilium, quod cum aulae factionem tuiturum effe fperaretur, contrarium accidit, et in ipfo congreffu atque fenatus iftius initiis tantus animorum aeftus regi infenfus comparuit, vt quae inde exorturae effent calamitates prudens quilibet non fine dolore perfentifceret. Maxime autem, inito ftatuum regni foedere cum Scotis, regis auctoritas diminui, epifcoporum partes premi, quique regis potentiam tuebantur, magnis cladibus poenisque affici coeperunt. Inter quos cum acerrime nomen profiteretur fuum Hobbefius, praeuidit fore, vt in tuto amplius manere falus fua nequeat. Cedendum itaque Democraticorum furori cenfens fpontaneum exilium elegit, et incolumitatis fuae afylum Galliam refpexit, in qua habere fe amicos potentes fauentesque, honoremque haberi literis intelligebat. Conceffit autem Lutetiam Parifiorum, vt confuetudine virorum doctorum frui, et conuerfationis dulcedine exilii moleftiam leuare poffet. Id quod eo facilius fieri potuit, cum in hoc eruditorum Prytaneum vndiquaque conduxiffet viros doctrinae laude celeberrimos, eminentiffimi Richelii cardinalis, qui tunc ad gubernacula imperii fedebat, munificentia. Cum his ergo fermones quotidianos conferebat, horum conuentibus diligenter intererat, cum his de quaeftionibus philofophicis et mathematicis differebat, hos in examinanda experimentis natura adiuuabat, his fuas meditationes explorandas et diiudicandas offerebat, verbo, his vtebatur ad egregie promouendos doctrinae fuae limites. Maxime autem Gaffendi et Merfenni amicitia, dudum fibi conciliata, non fine delectatione frui Hobbefio licuit, cum quaedam opinionum fimilitudo eos, imprimis Dinienfem

[o]) Hift. iuris natur. p. 34.

ſem philoſophum coniunxiſſet. Merſenno autem intercedente circa idem tempus cum Carteſio quoque amicitiam iniit, et commercium epiſtolicum inſtituit, in quo de natura ac legibus motus quam directi, quam reflexi aliisque argumentis ad dioptricen ſpectantibus vterque philoſophus amice inter ſe concertarunt. Sed ad argumentum quoque philoſophicum transgreſſi ſunt. Carteſius enim, vt infra dicendum, meditationes ſuas philoſophicas de Deo menteque humana, reliquisque philoſophiae principiis generalibus, quas ſuo loco ex inſtituto deſcribemus, ad Merſennum miſerat, vt virorum doctorum de iis iudicium exploraret. Qui cum omnibus fere eruditis amicitia eſſet coniunctus, paſſim cenſuras virorum doctorum collegit, et Hobbeſio quoque, quem acerrime philoſophari ſciebat, has meditationes examinandas tradidit. Is cum eas examini ſuo more ſubieciſſet, quid ipſi videretur, Merſenno ſcripto conſignauit. Valde autem ab ipſo Carteſii principio diſſentiebat Hobbeſius, qui ſubſtantiam incorpoream ne cogitari quidem poſſe credebat, adeoque ex hoc primo axiomate, quod Carteſius ſtatuminauerat: Ego cogito, ergo ſum, concludebat, rem cogitantem eſſe corporeum quid; eo quod ſubiecta omnium actuum videantur intelligi ſolummodo ſub ratione corporea, ſiue ſub ratione materiae. Hinc ampla diſputandi materia enata. Quamuis autem BAILLETVS [p] ſcribat, Carteſium, gauiſum quidem, quod egregio philoſopho et praeſtantiſſimae doctrinae homine philoſophorum numerum auctum eſſe ex Merſenno intellexiſſet, non potuiſſe vero ex his obiectionibus de ingenii eius ſoliditate et profunditate iudicium facere; fatebuntur tamen, qui reſponſiones Carteſii cum obiectionibus Hobbeſii comparabunt [q], valde preſſiſſe Malmesburienſem philoſophum Carteſium, et ad anguſtias redegiſſe. Sane Carteſius vlterioris diſceptationis cum Hobbeſio aleam apud Merſennum ſtudioſe declinauit, nec ſe porro cum hoc Anglo congredi velle, indicauit, eo quod ingenium pertinax, ſingulare et huius affectatione periculoſum illi ineſſe crederet, quod nec accuratione nec ratiocinandi virtute valde valeret. Quod annon victoriam Hobbeſio adſcribat, aduerſario contemtu magis, quam rationibus pugnante, certe an cauſſam ſuam non prodiderit Carteſius, Lectori expendendum relinquimus.

Editae meditationes ciuiles ab Hobbeſio.

§. VII. Viuebat tum ſecuritatis cauſſa Pariſiis Carolus, Anglicani regni haeres, princeps Walliae, cui noſter commendatus eſt, vt philoſophiae diſciplinarumque mathematicarum elementa illi traderet. Ita nouis vinculis regiae parti mancipatus, cum in patria eius res prorſus euerti cerneret, et imprimis religionis obtentu imperium concuti, regem miſere premi, Democratiam maximo regni malo erigi cerneret, mederi animis philoſophiae ope

p) BAILLET. Vit. Carteſii L. VI. c. 3.
q) Extant tertio loco inter Obi. et Reſp. T. I. Opp. philoſ. CARTESII p. m. 80 ſeqq.

ope conatus, meditationes suas de ciuitate, quas iam diu presserat perfecit, librumque de Ciue, anno cIↃIↃCXLII absolutum edidit, pauca tamen exemplaria inter amicos distribuenda imprimi curauit. Quem foetum tamen cum lambere et emendare subinde perrexisset, tandem anno cIↃIↃCXLVII in eam formam redegit, qua nunc habemus. Qui cum egregie Gassendo atque Mersenno placuisset, quorum de ista tractatione epistolae laudibus Hobbesii plenae libello solent praefigi, eorum commendatione Samuel Sorbierius in Hollandiam profecturus, exemplum, quod vltimam auctoris limam iam erat expertum, ad Batauos attulit, editionemque curauit, qui anno cIↃIↃCXLIX quoque Gallicam eius libri versionem confecit et in vulgus edidit, auctoris et libri elogio praemisso. Egisse id in isto libro Hobbesium, vt coniurationes et seditiones ciuium contra regem et naturae imperii et vtilitati ac securitati subditorum esse aduersas ostenderet, sanguinolenta, quae iam tum nonnulli fouebant, consilia, quae regi tandem exitialia fuerunt, perimeret, et sectariorum proteruiam, late tunc grassantem perdomaret, supra iam tetigimus. Hoc itaque tempore vulgatiorem fieri libri editionem facile permittebat Hobbesius, licet primam editionem valde carceribus pressisset, et intra amicos tantum vulgasset. Tum enim singularia prorsus axiomata et principia sua, et populo ingrata et hominibus ecclesiasticis, imperium supra modum euehentia displicitura esse plurimis ciuibus suis intelligebat, et inuidiam ex eo pertimescebat haud paruam. Ast cum omnia in patria euerti conculcarique regis auctoritatem, immo prorsus imperium perire videret, nec, quod in patria speraret, haberet, tandem mentem suam aperte declarare eo minus veritus est, quo magis sperabat fore, vt in tanta rerum confusione iterum regia caussa euaderet superior, ex qua sibi quoque emolumentum, cum in regii principis familia esset, promittebat. Mirum itaque non est talia praecepisse Hobbesium in eo libro, quae moderata principia in imperio sectantibus displicere solent. Sed et eodem tempore, ampliori Commentario, rem omnem illustrare, et rationibus philosophicis immanem et furentem populi belluam aggredi constituit, ex quo *Leuiathan* eius enatus est; quo haud parum apud theologos Angliae sibi obfuit, vt deinceps dicemus.

Controuersia Hobbesii de necessitate, libertate, fato et fortuna.

§. VIII. Nouae autem controuersiae anno cIↃIↃCXLVI, agitatae ferram reciprocauit, haerens apud Parisienses Hobbesius cum episcopo Deriensi Bramhallo, de libertate, necessitate, et fortuna, quae libellis quoque eristicis agitata est. Quae cum momentum habeat in philosophiae historia, paucis tangenda hoc loco est, facem nobis praeferente illustri LEIBNIZIO, qui summam quoque sententiae Hobbesianae exposuit, moreque suo erudite illustrauit [r]. Conuenerant apud Noui Castri ducem Derhamus et Hobbesius, et de libertate, fato, necessitate, quatenus in res hominum, et praecipue in eius animum influxum habent, disse-

[r]) App. ad Theodiceam p. m. 425 seqq.

differere, et rationes inter se miscere coeperant. Cum autem in isto colloquio rem non satis enucleatam crederet episcopus, misit ad ducem dissertationem de eo argumento, eo consilio, vt haberet Hobbesius, cui perspicue ordineque responderet. Non tacuit Malmesburiensis philosophus, sed quae sibi viderentur, acute regessit, rogauit autem ducem, caueret, ne in vulgus exiret ipsius responsio, facile enim fieri posse, vt assertionibus, licet per se verissimis abuterentur homines non satis rem omnem edocti. Ipsius tamen Hobbesii culpa factum, vt foetus iste in vulgus prodiret. Cum enim amico cuidam Gallo, communicare eum promisisset, a iuuene aliquo Anglo in Gallicam linguam verti curauit; qui eius ἀπέγραφον sibi seruatum post reditum in Angliam inscio Hobbesio vulgauit. Qua editione commotus Bramhallus iterum, et publice quidem, ad illam dissertationem respondendi consilium cepit. Cui responsioni editae nouas rationes opposuit Hobbesius, et hos libellos vno fasciculo comprehensos postea Londini anno cIɔIɔcLVI typis commisit [s]. Sunt in his libellis, vt solet plerumque in eristicis fieri, nonnulla, quae animum acerbiorem, et quodam partis aduersae odio flagrantem produnt, cum episcopus, sui ordinis auctoritate securus vehementer interdum disputet, Hobbesius, vt magno animo theologos et omnem scholarum doctrinam contemnebat, aduersario quamuis dignitate illustri non parcat. Sed in ipsa quoque disputatione hunc affirmauisse nonnulla, narrat Leibnizius, quae αἰθολκῆς vitium ipsi persuasisse, est verisimile, qualia sunt, quae defendi nullo modo possunt: doctrinam de Deo deque diuinis pendere ex determinatione imperantis, Deumque non magis caussam esse bonarum actionum, quae a creaturis eduntur, quam malarum; Deum ideo iustum esse, quoniam a nemine puniri cogique possit. Quae tamen et similia, nemo mirabitur, qui cogitauerit, Hobbesium potestatis, quae suprema est, absolutae notione occupatum, qua scilicet firmari posse imperium credebat, ad eam retulisse, quicquid de Deo statuendum esse credebat, et praeterea, inepto praeiudicio, non nisi corpora esse posse substantias, talia admittere debuisse, quae et in Deum iniuria sunt, et prouidentiae eius parum honorifica, et materialismo cuidam incrustando aptissima. His enim principiis physicis atque moralibus semel positis non potest non necessitas quaedam physica, libertati maxime aduersa oriri. Ast statuit Hobbesius [t]: *In regno Dei naturali regnandi, et puniendi eos, qui leges suas violant, ius Deo esse a sola potentia irresistibili: indeque ius oriri, a quo decedendum nemini sit, si quis ceteros potentia in tantum anteeat, vt resistere ei ne omnes quidem coniunctis viribus possint.* Ex quo, quod ipse non negat, sequitur, *posse Deum iuste affligere vel etiam interficere peccatorem, etsi non peccasset.* Quae omnia fatalem quandam atque ineuitabilem necessitatem inuoluunt, cum quaecunque ex absoluta Dei voluntate fieri debent,

s) Questions touchant la liberté, la necessité et le hazard eclaircies et debatues entre les Dr. Bramhall, eveque de Derry et Thomas Hobbes de Malmesbury.

t) De Ciue c. 15. §. 5. p. m. 248.

bent, ea fieri necesse sit, eo quod nihil eius potentiam remorari possit, et si minus illud fiat, Deum potentia carere, qua id efficiat, dicendum sit. Qualia dogmata Hobbesio in mentem venisse eo minus mirandum est, quo pauciores eo tempore erant, qui Arminii partibus fauentes Caluini dogmati de praedestinatione nuntium mittere volebant, recte id obseruante GILB. BVRNETO V. C. [w]. Ita vero euersa iusti aequique notione et fundamento, cum ad vnam absolutam potentiam res imperii omnis, etiam diuini, reuocaretur, via patuit aperta Hobbesio regis normam ad vnam potentiam reducendi. Ast hoc quidem pacto illi ipsi parti, cuius caussam tantis moliminibus tuebatur Hobbesius, vehementer nocuit, cum non potuerit non ille absolutissimus, et quae inde exsurgit necessitas fieri suspectissima. Neque dubitandum, quin ab his quoque caussis deriuandum sit quod absolutam illam necessitatem reiicere coeperint magni nominis et auctoritatis praesules, qui Anglicanae ecclesiae praefuerunt. Quibus non minus exosa est [x] absoluta illa Hobbesii potentia, omni iusto aequoque euertendo apta, quam decretum Caluini absolutum, cum vtrumque eo redeat, cuncta hominum necessitatis lege teneri. Eandem postea tibiam inflauit BEN. SPINOZA [y].

Hobbesius regis gratia excidens.

§. IX. Verum redeundum in viam, et historia Hobbesii pertexenda est. Is anno cIↃIↃCXLIX vehementi febri correptus de vita periclitauit: quem cum ad Romanae ecclesiae gremium reuocare vellet Mersennus, suscepta dissertatione de potestate ecclesiae Romanae remittendi peccata, responsum accepit ab Hobbesio: *Mi pater, haec omnia iamdudum mecum disputaui; eadem disputare nunc molestum erit. Habes, quae dicas amoeniora? Quando vidisti Gassendum.* Ex quibus facile intellexit Mersennus, hominem patriae suae sacris valde addictum mutari haud posse. Is quoque sacra ipsi administrante episcopo Dunelmensi, secundum ritus ecclesiae Anglicanae, supremo viatico se muniuit; praeter omnium spem tamen iterum conualuit. Anno cIↃIↃCL sermone patrio vulgauit librum *de Natura humana, et corpore politico;* praefationem praemisit vir celeberrimus Sethus Wardus, tunc astronomiae professor Sauilianus, postea episcopus Sarisberiensis; quem librum reliquis Hobbesii praefert, qui mores Britannorum critico oculo speculatus est RICH. STEELE [z], carmine autem maximopere extulit RADVLPHVS BATHVRST [a], eo quod communem doctrinam et vulgi placita relinquere sit ausus. Canit enim:

Non hic scholarum friuola aut cassi logi
Quales per annos forte plus septem legit,
Vt folle pleno prodeat, rixae artifex,

Vanas-

w) Hist. sui Temp. ad ann. 1661. T. I. p. m. 211.

x) Vid. S. Reu. MENZERVS de Doctrina ecclesiae Anglicanae, de Praesentia reali in S. coena et de Praedestinatione p. 65 seq. MOSHEM. ad Cudw. p. 1202.

y) In Tract. pol. L. II. §. 250.

z) Spectat. T. I. p. 223.

a) Conf. POPE. BLOVNT. Censf. cel. auct. p. 1043.

Vanasque merces futili lingua crepet,
Sed sancta rerum pondera, et sensus graues,
Quales parari decuit, ipsa cum fuit
Pingenda ratio, et vindici suo adstitit.

In hac vero tractatione cum fundamenta iecisset illius, quod systemati suo ciuili substernendam esse iudicauit, dogmatis de natura, inclinatione et affectibus hominis: anno sequente ipsam doctrinam politicam, vel si mauis, iuris naturalis iusto fasce comprehensam suisque vinculis connexam vulgauit, edito *Leuiathanis* opere, sermone vernaculo [b]. Quo nomine intelligebat potentiam populi inconditam, quam rationibus euertere, regiam autem potestatem, siue imperium absolutum confirmare, et quae arcana democritia foueat, quae damna afferat, ostendere satagebat. Dici vix potest, quantam attentionem bellua illa politica, quam Leuiathanis nomine insigniuit, ipseque eius auctor Hobbesius illo libro meruerint. Et fatebantur quidem haud pauci, eruditionem, acumen et lumina multa ei inesse, et ciuilis doctrinae aedificium construere singulare quidem et paradoxum, ast mirabile et elegantissimum. Verum displicuit valde theologis, et nil tale metuens Hobbesius suspectus factus est, quod non modo doctrinam puriorem vellicare, sed ipsum quoque regnum, cui tantopere fauere videbatur, subruere et Cromuelli partibus clam fauere videretur. Et fautores quidem Hobbesii iniquam, quae excepit istum librum, famam, quaeque inde auctorem secuta est, inuidiam, quae opus illud scriptis etiam publicis damnauit, et inter monstra philosophica retulit, ex eo potissimum deriuant, quod satellitum spiritualis monarchiae arcanas artes detexisset, et cleri vitia reuelando vlcera tetigisset. Ast si episcopos Angliae, viros graues, audias, ideo suspectus bonis omnibus liber factus est, quod non solum reuelationem variis locis euertere clandestine esset ausus, sed et ad eiusmodi placita tandem descendisset, quae fulciendae democratiae, magno Angliae malo tunc obtinenti essent aptissima. Quod hoc loco definire eo minus opus erit, quoniam in sequentibus famosi libri synopsin et decretorum Hobbesianorum summam exhibere animus est, ex qua ipse Lector attentus facile iudicium discet interponere. Illud autem hoc loco praetermittendum haud est, Hobbesium eo tempore, vel ob Leuiathanis dogmata, vel ob alias caussas valde regiae factioni factum esse suspectum, quod Cromuellianis partibus animum adiecisset, forte quod minus fauentes sibi regis amicos fuisset expertus. Nam non solummodo Fellvs [c] obiicit encomiastae Hobbesii, silentio eum pressisse illa, quae ad partes Cromuellianas fouendas egerit Hobbesius, et ipse in vitae suae historia carmine expressa, non silet, hanc suspicionem ipsi fuisse exitiosam. Canit enim:

 Nam

b) Prodiit Latine Londini 1676. et Belgice per Abr. Berckelium Amst. 1667. 8. Conf. Strvvivs. Introd. in Hist. lit. c. 9. p. 47. Bayle l. c. not. F.

c) loco supra cit.

Nam regi accusor falso, quod facta probarem
Impia Cromuelli, ius sceleriique darem.
Creditur, aduersis in partibus esse videbar,
Perpetuo iubeor regis abesse domo.

Constanter eam culpam negauit Hobbesius, et caussam omnem, in irritatum clerum Anglicanum coniecit; qua verisimilitudine? hoc loco dispiciendum non est. Illud autem ex dictis patet, Hobbesium regis gratia excidentem, ex eius familia eiectum fuisse, cum animum erga regem mutauisse crederetur. Haec itaque vera caussa fuit, cur Parisiorum vrbem media hyeme saeuiente relinqueret: falsumque est, quod ad declinandam facti inuidiam biographus eius tradit: *Hobbesium, calumniis religionis specie laruatis a praeualentibus aduersariis regia domo eiectum, tantoque praesidio orbatum Romanae ecclesiae, spiritualis monarchiae satellitum metu correptum esse, quorum odium implacabile se se merito incurrisse senserit, ob detectas in Leuiathane ecclesiasticorum technas, regni tenebrarum dolos, et pontificis Romani potestatem malis artibus occupatam, qua in ciuilis potestatis iura inuolando, qua simplici ac imperitae plebeculae sanctis praestigiis illudendo, ideoque Parisiis se minus tutum iudicantem, media hyemis tempestate aufugientem in patriam se contulisse.* Nam a clero Romano eo tempore parum illi periculi metuendum erat, cum liber Anglico idiomate editus extra insulam vix legeretur. Ast vel offensus regis mandato Cromuellianis se partibus iungere voluit, aut, si innocens in ea parte fuit, ab ipsa regis, quae valde potens erat Parisiis, factione sibi timuit. Certe in Angliam delatum cui se parti iungeret incertum haesisse, ideoque virorum doctorum societate animum pascere omissis factionibus ciuilibus voluisse, est verisimile. Eos autem valde sibi, Londino sede electa, fauentes inuenit, interque eos Guilelmum Harueum, et Ioannem Saldenum amicos expertus est.

Acta Hobbesii in Angliam reducis.

§. X. Parum propitias res regni sibi esse credebat Hobbesius, itaque tumultibus vrbis et studiis factionum subducere se prudenter constituit. Praebuit autem fugientibus Hobbesii Musis asylum exoptatissimum Deuoniensium comitum familia: in quam anno cIↃIↃCLIII receptus totus se philosophiae tradidit, et senii ingruentis taedia meditationibus leuauit. Telam autem quam dudum inceperat, pertexturus, logicam atque physicam tractationibus suis moralibus adiecit: et imprimis librum *de Corpore* in quo rerum naturalium elementa exposuit, absoluit, et Latine primum anno cIↃIↃCLV, mox anno vertente vernacula, vna cum sex lectionibus ad professores mathematicae Sauilianos edidit; Geometriam quoque suam tunc vulgauit. In illis multa desiderari posse in Euclide [d] et geometrarum demonstrationibus statuebat, quae res, mirum est, quantum illi motuum et molestiarum concitauerit; nam acerrimum inde mathematicorum bellum

d) Conf. SAM. REYHER. diss. de Euclide c. IV. §. 6. p. 31.

lum enatum eſt, nec acerbitate carens nec conuiciis, quod vicennium et amplius perdurauit, nec niſi tandem Hobbeſii morte extingui potuit. Obiecerunt autem geometrae Hobbeſio, magnam in ſublimiori geometria ignorantiam, quae cum alto ſupercilio coniuncta eum ſeduxerit, vt ea reprehenderet, quae non ſatis intellexiſſet. Quod-quo iure quaue iniuria factum ſit, non hoc loco exponi poteſt, ſed in geometriae hiſtoria debet enarrari, conſulendaque ipſa ſcripta ἀμοιβαῖα ſunt, quae viri illi docti, non ſeruata ſemper animorum modeſtia tum ediderunt, quorum titulos nominant CHR. THOMASIVS[e] et CL. STOLLIVS[f]. A rerum naturalium conſideratione ad hominis contemplationem progreſſus eſt philoſophus Britannus, eiusque facultates, earumque obiecta, motum et reliqua, quae huc referri ſolent, more ſuo ſuisque principiis vſus explicuit, ex quo ſecunda philoſophiae eius pars enata eſt, in qua de facultatibus affectibusque humanis, de imaginatione, memoria, intellectu, ratiocinatione, appetitu, voluntate, bono, malo, honeſto, turpi et ſimilibus multa ſingularia et ab aliorum philoſophorum decretis abeuntia attulit, edito libro, *de Homine* anno CIↃIↃCLVIII. Sic vt tribus ſectionibus integrum philoſophiae ſuae ſyſtema abſolueret, quarum prima de corpore, ſecunda de homine, tertia de ciue tractabat. Primae autem ſectioni, logicam, ſeu, quo nomine ipſe appellat, computationem praemiſit, inque ea de philoſophia in genere, et de nominibus; tum de philoſophia prima, ſiue notionibus generalibus naturali philoſophiae praemittendis, de loco et tempore, corpore et accidente, cauſſa et effectu, potentia et actu diſſeruit. In ſecunda ſectione autem, de homine tractans, occaſione argumenti de natura viſionis totam fere opticam expoſuit. Tertiae notiſſimos, quos ſupra tetigimus libros politicos inſeruit[g]. Ex quo ſyſtemate, conſtare poteſt, ſuo ſe iudicio totum in philoſophiae corpore conſtruendo permiſiſſe Hobbeſium, et nouatoris in philoſophia, atque philoſophi eclectici nomine omnino eſſe deſignandum.

§. XI. Secutus annus CIↃIↃCLX, halcyonia nobiliſſimae inſulae reſtituit, rebellionum furiis eiectis, profligata tyrannide, et reuocato poſt multorum annorum exilium Carolo II. quo pacto tota rerum facies mutata eſt, vt alibi dicendum. Redeuntem principem, cui artium mathematicarum elementa tradiderat, ſalutare tum conſtituit Hobbeſius, ideoque relicto rure, in quo degebat, Londinum aduolabat, regiae gratiae, qua exciderat, iterum ſe traditurus. Quem more ſuo clementer excepit rex; curru enim aedes Sariſburienſes, in quibus tunc cum moecenate morabatur Hobbeſius, praeteruectus, cum illum conſpicatus eſſet, ad ſe vocari iuſſit, et manu ad oſculandum porrecta, de rebus eius atque ſalute ſciſcitatus eſt, eumque, ſe atque res ſuas deuotiſſimis precibus eius clementiae

Reliqua Hobbeſii vita vsque ad mortem.

e) Cautel. circa Praecogn. Iurisprud. c. XI. §. 12. not. M.

f) Hiſt. Lit. Part. I. cap. 7. §. 1. p. 227. conf. Biblioth. iuris imperant. cap. I. poſ. VII. §. 2. pag. 70.

g) Conf. MORHOF. Polyhiſt. T. II. L. I. c. 15. p. 113.

mentiae tradentem bono animo esse iussit: saepius quoque, aditum parante Samuele Coopero, pictore praestantissimo ad secretiora colloquia a rege admissus, deque eius gratia certior factus est. Quod mirari quis forte queat, cum suspectus Hobbesius fuerit, quod a partibus regis ad Democraticos clam defecisset: at mirum tamen videri non debet reputanti, desiisse tum pericula, quae ex illa factione aula metuerat, ipsum quoque Hobbesium, a tumultu turbisque partium ad quieta studia se transtulisse; quibus accedit, satis intellexisse regem, Hobbesium episcopis valde inuisum adhiberi posse, vt illi haberent quocum congrederentur, vnde dixisse regem ferunt [h], vti se Hobbesio ad acuendos molossorum suorum dentes. Ita vero securus Hobbesius in secessu suo philosophiam colere iuuareque gnauiter perrexit, huncque in finem opera philosophica reuisa et emendata vnoque fasce comprehensa emittere in lucem constituit. Quod licet in insula facere prohiberetur, eo quod episcoporum vigilantia cauebat, ne principia et axiomata eius, quae pessimi commatis illis esse videbantur, disseminarentur, obtinuit tamen apud Batauos, et ex officina Blauiana Latine versa in publicum prodire iussit [i]. In cuius sylloges parte prima comprehenduntur logica, philosophia prima, physica et liber de ciue, in secunda, scripta mathematica, in tertia, Leuiathan, in quarta auctoris vita. Ita absoluto, qualem sibi definiuerat, cursu philosophico, ad iurisprudentiam Anglicanam et ad perficiendas artes mathematicas se conuertit, et de iure municipali siue legibus Anglicanis commentarium scripsit, quem doctissimos iuris interpretes in pretio habuisse et in scriniis MSc. seruauisse ait biographus [k]. Tum geometriam, quam innumeris paralogismis foedatam et corruptam hactenus fuisse sibi persuadebat, ab ipsis fundamentis restituere et difficillima problemata ingenii sui felicitate soluere aggressus est. Erat enim in ea opinione [l], naturam se quantitatis, lineae, anguli, rationis seu proportionis primum detexisse, soluereque se illa aenigmata posse, quibus frustra hactenus ingenia mathematica insudauerant, qualia sunt, quadrato aequare circulum; cubum duplicare, datum circuli arcum iuxta datam rationem dispertiri, rectam lineam parabolicae aequalem inuenire etc. Quamuis autem hoc nomine egregie mathematicis passim vapularet, vt infra dicemus, non caruit tamen ingenium, quod acre et excelsum nutriebat, et doctrina minime proletaria admiratoribus cultoribusque, quos et Anglia illi suppeditabat, et exterorum opinio formabat; inter quos legatos quoque atque principes ad Hobbesium, tanquam ad singulare gentis suae ornamentum confluxisse asserit biographus [m], narratque Cosimum Mediceum, Ferdinandi II filium, Etruriae principem, tanti philosophi fama permotum, illum saepius conuenire dignatum fuisse; et insignem scientiam quamplurimum admiratum iconem

h) PVFENDORF. Erid. Scand. p. 106. Sorbiere, alii.

i) 1668. II. Vol. 4 Nouam editionem olim molitos fuisse Lipsienses nos docet STOLLIVS Histor. literar. Part. II. cap. I. §. 98. pag. 413.

k) Pag. 49.

l) Ibid. p. 53.

m) Pag. 51.

nem eius et libros vniuerſos inter rariſſima bibliothecae Mediceae κειμήλια reponendos domum ſecum deportauiſſe. Quibus addi poteſt, in academiis quoque innoteſcere et caput efferre coepiſſe philoſophiam Hobbeſianam, ſtudioſa iuuentute nouitatis auida, vt plerumque accidere nouimus, eius opiniones in publicis velitationibus, paſſim defendente. Id quod tamen famae atque exiſtimationi Hobbeſii ceſſit in opprobrium, incautis iuuenibus eiusmodi aſſertiones fundamentis Hobbeſianis inaedificantibus, quae ſatis periculoſae videbantur. Id quod imprimis Danieli Scargil, artium baccalaureo et collegii corporis Chriſti in academia Cantabrigienſi ſocio, viro feruidi quidem et praecocis ingenii, at vitae ſolutioris, accidit. Is enim principiis Hobbeſianis vſus in publica diſputatione has theſes ventilandas propoſuit: „Ius dominii fundari in potentia; iuſtitiam „moralem pendere a ciuilibus inſtitutis; ſcripturam ſacram in legem ſanciri ſolummodo ex auctoritate magiſtratus; ſupremi magiſtratus iuſſis, „etſi legibus diuinis quae de moribus latae ſunt, contrariis obtemperan„dum eſſe.“ Addit, qui haec narrat biographus [a], adieciſſe, vt ſuſpicari licet, aliam inuidiae augendae gratia cenſores: glorioſum eſſe atheum cenſeri. Quibus aſſertionibus ab eo, maxima pertinacia atque acrimonia defenſis, vehementer patres academici, et imprimis theologi commoti ſunt, rati, pietati et moribus inſidias ſtrui, et aperte hisce dogmatibus hominem impietati patrocinari: vt itaque malo ſerpenti maturato conſilio remedium adhiberent, ad ſenatum academicum citatum atheiſmi criminis poſtulant, et acriter reprehenſum ob proteruiam carcere puniendum eſſe decernunt: tum gradu priuatum et ſodalitate exutum, academia expellunt, poſtquam in templo prius publico theſes has, impias et ex orco profectas, atque humanae ſocietati pernicioſiſſimas eſſe profiteri fuiſſet coactus. Quam tragoediam ſuae famae diſpendio agi facile intellexit Hobbeſius, ideoque quocunque loco potuit, de vi ſibi illata, et ſe traducto immerito velut omnis pietatis et numinis ipſius hoſte, deque detortis in ſequiorem ſenſum placitis ſuis, adeoque turpiter et inique damnatis conqueſtus eſt, ſurdas autem plerorumque aures inuenit, cum et ipſa παραδοξοφιλία eius bonis omnibus eſſet inuiſa, et principia illa moralia vehementer ſuſpecta haberentur, ipſe autem intempeſtiuis ſatyris academicos doctores, et totum fere ordinem eccleſiaſticum contra ſe irritauiſſet. Satis id ſenſit Hobbeſius, cum elogium eius antiquitatibus Oxonienſibus Latine verſis inſeruiſſet Antonius Wood; expunxiſſe enim ex iis laudes Hobbeſii et ſtigma memoriae eius iuſſiſſe Ioannem Fellum, fruſtra quoque Hobbeſium ſe ſcripta epiſtola apologetica, contra hanc ignominiam defendiſſe, ex iis repetendum eſt, quae initio capitis de hac re diximus. Pertaeſus ergo ſocietatis hominum, quam inuidia non carere, experiebatur, anno cIↄ Iↄcլxxiv Londino rus conceſſit, confirmato animo,

a) Pag. 51.

mo, nunquam in vrbem redeundi, id quod etiam aetas valde decrepita suadebat, erat enim senex capularis, nonagenario proximus. At cum delicias in literis per omnem vitam quaesiuisset, ne in tam prouecta quidem aetate ab iis abstinuit, et otium, cui se tradiderat, matheseos, poeseos, et physicae praeceptis vsuique dicauit, nec a scribendo abstinuit, sed libros aliquot ex Homeri Odyssea, specimen integri operis Homerici mox proditurí, vernaculo sermone euulgauit; in quo frigus quidem senile at Maeonii simul senis spiritum sermone Anglicano commode expressum viri docti obseruauerunt. Quod cum placere eruditis intellexisset, anno sequente totum Homerum patrio carmine prodire iussit, dissertatione *de Heroici poëmatis virtutibus* praemissa. Anno cIↃIↃCLXXVI controuersiam de libertate et necessitate humanarum actionum cum Beniamino Laney, episcopo Eliensi olim agitatam eruditis viris scripto cognoscendam tradidit, et biennio post *Decameron physiologicum*, siue *de Naturali philosophia libros decem* luce donauit. Nec ab argumento politico abstinuit, sed *Belli ciuilis Anglicani historiam* conscripsit. Quam cum regi obtulisset, vt imprimendi facultatem concederet, repulsam tulit; ab amico autem, inscio Hobbesio in lucem ea emersit, quod ne fraudi ipsi apud regem esset, diligenter cauit, metuens ne eapropter regis indignationem experiretur [o]. Ast metu eum liberauit instans fatum; circa medium Octobris enim anno cIↃIↃCLXXIX vrinae suppressione correptus est, desperantibus de salute eius medicis, quod aetate grandiori vires corporis prorsus exhaustas nossent: accessit paucis post diebus dexteri lateris paralysis, quae linguae vsu eum priuauit. Quo casu ita vires senio exhaustae defecerunt, vt tandem prid. Non. Decembr. eius anni mortalitatis exuuias deponeret, patroni sui cura funere satis decoro, licet pompa non magna elatus. Vixit coelebs, licet a commercio cum foeminis non abhorreret [p], annos XCI.

Character Hobbesii. §. XII. Concedenda Hobbesio laus ingenii magni, iudicii acris et profundi, et doctrinae haud vulgaris, quam si non meditatione tantummodo, sed lectione quoque formare augereque voluisset, pulchrior ea atque solidiori habitu ornata prodiisset. Patet enim ex scriptis eius, quae argumentum historicum tangunt, qualis *Historia ecclesiastica* est *Carmine elegiaco* concinnata [q], in qua papatus historiam delineauit, non defuisse ei acrimoniam iudicii ad caussas arcanas prudenter respicientis et obseruationes pulcherrimas inde deriuantis; ast caruisse eum lectione sufficienti et ad integra rerum momenta se ita extendenti, vt vera inde rerum consideratio emergere possit; tacemus morem praeposterum historiae documenta ad hypotheses suas transferendi, easque eo loco inueniendi, quo alii istis opinionibus non occupati nihil huius generis vident. Factum autem

o) p. 75.

p) Hoc ab aduersariis ei obiectum. Quod apologia diluit more suo GVNDLINGIVS Obs. T. I. Obs. II. §. 2. p. 40.

q) Prodiit Londini 1688. 8. Vid. Bibl. Thomas. Vol. I, p. 314.

autem ista iudicandi peritia, vt, licet systematis atque hypotheseos praeiudicio occupatus, multas veritates detegeret, et passim scriptis suis insper-geret, quae si lectorem prudentem et intelligentem inueniunt, vsum haud exiguum praestare possunt. Sed adiutus valde ea in re Hobbesius est, a mathematicarum disciplinarum methodo, qua accurate ratiocinari, et ordine progredi edoctus est, nec dubitandum est, quin in inquirendae veritatis itinere plurimum profecisset, si deamatae hypothesi minus inhaesisset, nec semel supposito falso aliquo axiomate, ex vno fonte, eiusdem mathematicae methodi ductu innumera consectaria deduxisset, quae cum πρώτῳ ψεύδει intimo nexu cohaerentia non potuere non specie demonstrationis mathematicae lectorem decipere, id quod vel ex vno independentis atque absolutae potentiae axiomate admisso satis superque liquet. Et ex hoc quoque opinionis semel electae studio, non autem ex iudicandi inopia, aut methodi ignorantia deriuandum esse videtur, quod sibi ipsi interdum contradicat, incertusque haereat, quo pacto elabi possit, ne sententiam deserere cogatur. Nempe veritates interdum obstabant euidentes, quae cum negari non possent, torqueri eas, et ἑκόντας ἀκόντας in partes rapi necesse erat: quod commune vitium eorum esse, qui systemata condunt, et ex hypothesi ita philosophantur, vt vno cothurno omnia adaptent, experientia, plurimis exemplis nos docuit. Cetera autem praeiudicia, et imprimis illud, quod ab auctoritate et antiquitate peti solet, magno animo exuerat, et plus suo iudicio, quam aliorum tribuerat, sectae autem studium, cane peius et angue nouerat, et suo Marte atque ingenio quam aliorum ductu, philosophari malebat, attentionemque et industriam haud paruam in meditando ostendebat: quibus accessit experientia haud vulgaris, partim enata ex vitae longioris vsu, partim acquisita ex hominum magnorum et exercitatione subactorum consuetudine, partim aucta temporum difficillimorum occasionibus. Quibus circumstantiis omnino meretur philosophorum magni nominis albo adscribi. Et euitasset forte Hobbesius illos scopulos, ad quos in philosophando naufragium fecisse plerisque censetur, si in alia tempora incidisset. Tanta enim ista aetas corruptione laborabat inter Britannos, et ad ea extrema progressa erat Presbyterianorum, quos vocant, factio, cuius furor tandem in regicidium desiit, vt mirum non sit, Hobbesium, hominem acrem, et episcopalium partibus, quas meliori iure vti statuebat, mirum quantum addictum infenso in illam animo fuisse accensum, et ad opprimendam rationibus eius insaniam in eiusmodi principia conspirasse, quae paulo liberior animus vix potest admittere. Testem damus virum summum GILBERTVM BVRNETVM [r], qui quantis tum vitiis inquinatus fuerit Presbyterianorum clerus, luculentis Duglasii, Dicksoni, Blairii, Rutherfordii, Bailii, Cantii Gillispysii, Godwini, Oweni, Carrii, Herrii aliorumque exemplis probatum dedit. Cumque eodem historico fide di-

 gnissi-

r) Hist. sui temporis T. I. p. m. 36. 92. 150. 151. 199. 219.

gnissimo auctore, ipse quoque episcopalis factionis clerus insignibus naeuis non caruerit, et ignauia atque negligentia res ecclesiae perdiderit, mirum non est, Hobbesium, qui opinionibus paradoxis et satyris acerbis genus irritabile vatum alte vulnerauerat, eoque nomine magnam cleri inuidiam patiebatur, vehementer in ecclesiasticum ordinem fuisse inuectum, et huius odio imperii potentiam tantopere euexisse. Sane in hos animum Hobbesii vehementer fuisse accensum, non reticuit biographus, cui Hobbesius intus et in cute notus erat. Is enim ipsi titulo narrationis suae Hobbesii characterem expressurus, hoc ANGELI POLITIANI [r] epigramma aculeatum atque acerbum in limine apposuit:

Qui nos damnant, histriones sunt maximi,
Nam Curios simulant, et viuunt Bacchanalia.
Hi sunt praecipue quidam clamosi, leues,
Cucullati, lignipedes, cincti funibus,
Superciliosum incurui-ceruicum pecus.
Qui quod ab aliis habitu et cultu dissentiunt,
Tristesque vultu vendunt sanctimonies,
Censuram sibi quandam, et tyrannidem occupant,
Pauidamque plebem territant minaciis.

Plura de hoc, quod inter clerum Anglicanum et Hobbesium intercessit, odio dicere opus non est, quia satis id ex illis patebit, quae infra de eius aduersariis dicemus. Tot igitur tantaeque existimationis homines, cum infensissimos se hostes habere crederet, non potuit non animus eius sauciari, et vindictae caussa ad eiusmodi decreta delabi, quae sine hoc odio, qua erat animi sagacitate, ipse forte expunxisset. Fatendum tamen, temperamenti quoque rationem Hobbesio obstitisse, quo minus in saniori philosophia recto itinere progrederetur, quamuis abunde dotibus ingenii ad id a natura instructus. Nempe temperamento vtebatur cholerico-melancholico [s], quod et sui fiduciam ei satis magnam ingerebat, et contra quosuis illum contradictionibus omnis generis armabat, et quandam morum difficultatem inspirabat, quae odio magis, quam beneuolentia, aduersus illos, quos alte despiciebat, se extulit. Quam animi indolem auxit educatio, cum pleraque, contemtis scholis αὐτοδίδακτος didicisset, cuius generis homines spiritu plerumque contradictorio regi, experientia docet atque exempla comprobant. Solent autem, qui receptis omnibus opinionibus se opponunt, ex contradicendi studio haud raro in contraria, eaque inepta currere, suisque plerumque luminibus obesse. Quod vitium in Hobbesii scriptis sine magno labore lector deprehendet, et in ipso eo conflictu, de quo supra egimus, sibi proditum esse, affirmauit Cartesius: Ioan-

r) Prolog. in PLAVTI Menaechmos.

s) Id ex computatione actionum Hobbesii facile colligi potest: nec audiendus est biographus, qui temperamentum sanguineo-melancholicum ei tribuit.

Ioannes Fellus autem ad locum quendam libelli *de Principiis et ratiocinatione geometrarum* prouocat [w], quo scripsit Hobbesius: *In magno quidem periculo versari video existimationem meam, qui a geometris fere omnibus dissentio. Eorum enim, qui de iisdem rebus mecum aliquid ediderunt, aut solus ego insanio, aut solus non insanio; tertium non est, nisi quid, dicet forte aliquis, insaniamus omnes.* Quae licet ab aduersario adducta sint, et suspecta ideo videri queant, non reiiciendum tamen magni LEIBNIZII testimonium [x], quem acerrimum pariter et aequissimum ingeniorum arbitrum fuisse apud omnes in confesso est; is Hobbesii animum ad paradoxa inclinauisse, eumque commouisse, vt aliis contrarium se demonstraret, adeo, vt nec ab argumento ab inuidia ducto abstinuerit, obseruat. Ipsa enim scriptorum Hobbesianorum lectio satis id superque confirmat.

Laudes Hobbesii. §. XIII. Coniiciet ex hoc Hobbesii charactere a nobis depicto lector attentus, non defuisse laudatores pariter atque reprehensores Hobbesio: nempe prout vel addictos parti suae vel aduersos reperit. Et magnas quidem eum laudes reportauisse, ex vna vitae eius historia, et, quae illi praefixa sunt, carminibus encomiasticis satis superque notum est, plura autem virorum doctorum elogia de eo collegerunt THOMAS POPE-BLOVNT [y] et MAGIRVS [z], quibus multa addi possent, si id ageremus. Non praetereundum autem, quod non parum honorificum Hobbesio est, Carolum Ludouicum, Palatinum electorem, quo inter principes vix vnus rectius viris doctis pretium statuere nouit, praeclare de Hobbesio sensisse [a]. Extollunt autem, qui Hobbesio fauent, magnam in eo linguarum, Graecae Latinaeque, peritiam, et in hodiernis exercitationem haud vulgarem; iudicium acerrimum, et in societatis humanae et ciuilis compagem altissime penetrans, adeo, vt, vbi etiam a vero aberret, occasionem tamen ad talia meditanda afferat, quae fortasse alias nemini in mentem venissent. Maxime autem in eo laudant, quod vnus omnium in philosophando a praeiudiciis liberrimus sit, et penitissime quicquid rerum edisserit, introspiciat, vel profundissime quoque argumentum scrutetur [b]. His testimonium vitae laudabiliter et philosophum decenter actae adiiciunt amici eius [c], laudantes in eo Dei auctoris et originis rerum omnium, intra angustos tamen humanae rationis cancellos nullatenus circumscribendi agnitionem; religionisque, quatenus in ecclesia Anglicana, resectis superstitionis ineptiis legibus regni stabilitur, ex animo receptae constantiam et defensionem: officiorum, patriae, regi, societati vtilissimorum commendationem, fidelitatem regi praestitam, amicitiam sancte custoditam; munificentiam in cognatos testamento quo-

 que

w) In Epist. adiecta calci Antiqq. Oxon.
x) loc. cit.
y) Cens. cel. auct. p. 1043. conf. Biographus p. 109.
z) Eponymol. crit. p. 448.
a) Leibniziana p. 187.
b) GASSENDVS l. c.
c) Biographus p. 52.

que atque donationibus demonſtratam, liberalitatem erga pauperes, grauitatem ſermonis, facetiis tempeſtiuis temperatam; animum apertum, ſimplicem, aliosque inſtruendi cupidum, et ad conceptus animi impertiendos facillimum: tum, comem et manſuetum, niſi forſan nouitii aliqui, ingenii oſtentandi gratia friuolis ipſum quaeſtionibus et cauillis torquerent; quique in neminem inueheretur, niſi qui laeſerit prius. Quibus addunt eius encomiaſtae, ingenium ad omnia natum atque inſtitutum, iudicium perſpicax, animum indefeſſe cogitabundum, et in ea, cui ſe addixiſſet materia, pertinaciſſime commorantem, lectionem non magnam quidem, at in optimis tamen auctoribus verſatam, et ab intempeſtiua legendi intemperie, qua ignorantia et confuſio alitur, prudenter ſibi temperantem, eum tandem, quem illuſtriſſimi aliique ſummi viri amicitia ſua iudicauerint digniſſimum.

Reprehenſiones Hobbeſii.

§. XIV. Pulcherrimas eſſe has laudis Hobbeſianae tabulas nemo negauerit; at ſi alios, et hos quidem et numero et auctoritate non minores, audias, vix peius vnquam philoſophus quisquam audiit. Non negauit id, qui plenis plauſtris encomia in Hobbeſium congeſſit, vitae eius enarrator [d], indignatus illis, *qui magnam in republica literaria tyrannidem affectant, et talem tantumque virum, vt humani generis peſtem et capitalem religionis, omnisque ciuilis conſortii inimicum proſcribant, eiusque philoſophiam tanquam peſſime moratam, impietate, iniuſtitia, nequitia, diſcordia denique foetam e manibus hominum excutere contendant.* Inter quos fuiſſe multos intempeſtiuo contra Hobbeſium affectu concitatos eo minus negandum eſſe videtur, quo certius eſt, multos in eum inſurrexiſſe ſolo inuiſo nomine audito; haud paucos, quod pulchre SAMVEL PVFENDORFIVS obſeruauit [e], eum maximo cum ſupercilio condemnauiſſe, abs quibus minime lectus fuerit aut intellectus. Aſt diſplicuiſſe tamen vehementer Hobbeſium viris quoque prudentibus, moderatis atque grauiſſimis, et non perſonae magis, quam opinionum paradoxarum odio ductis, quos tyrannidem in republica literaria exercuiſſe dici non poteſt, fatendum eſt. Id quod ipſe Lector intelliget, ſi ea potiſſimum capita enarrauerimus, in quibus atro carbone notandus Hobbeſius viſus eſt. Ea vel ad animi vitia, vel ad opinionum et placitorum impietatem referri videas. Et culpari quidem videas in Hobbeſio magnam in artibus mathematicis ignorantiam. Quanquam enim omnibus ſe vnum geometris opponebat, et totam mathematicorum gentem prae ſe contemnebat, errorisque arguebat, infantiam tamen et meros eosque pueriles paralogiſmos illi obiecerunt, Walliſius, Roberuallius, Schottenius alii, qui aduerſus eum ſatis infeſtis et contumelioſis ſignis concurrerunt: idque eo magis, cum, fatente eius biographo [f], ab arithmetica ſpecioſa, tanquam blanda ingeniorum seductrice prorſus abhorruerit. Aliis eius naturalis philoſophia minus placuit, qui ferre non potuerunt, imaginariis eum hypothe-

d) pag. 92. e) Praef. ad I. N. et G. f) pag. 49.

pothesibus plus detulisse, quam experientiae, solidis atque accuratis obseruationibus nixae. Quo nomine in regiam, quae Londini congregari coeperat, societatem, inuectus est, quam etsi laudauisse videri voluit, „reprehendit tamen[g], quod de generali motus doctrina excolenda minus „sollicita proletariis experimentorum minutiis se addiceret nimis, saepe„numero dicere solitus: si ex multifaria experimentorum farragine con„gesta philosophi titulus exsurgeret, nihil obstare, quo minus muliercu„lae, olitores, pharmacopoei, et ciniflones chymici in philosophorum „album referrentur." Quales voces excidere potuisse Hobbesio iuuentutem in magni Verulamii consortio exigenti et illustrem philosophum inductionem experimentis factam toties inculcantem audienti, merito miramur. Quae res effecit, vt a naturae sacerdotibus maxime Boyleo magnis arietibus confoderetur, conuinceretur que satis modice apud eum habitare philosophiam[h]. Plura et extantiora sunt, quae in morali philosophia Hobbesii acutissimorum virorum seueritas reprehendenda notauit, et quae multis libris aduersariorum ei caterua obiecit. Monent enim: tetram eam esse, et litibus in aeternum serendis atque humanae societati euertendae aptam, eoque minus ferendam, quo minus dissentientibus inter se opinionibus constet, quarum vna tollat alteram atque conficiat. Apertam sapere impietatem πρῶτον ψεῦδος ab Hobbesio fundamenti loco positum: nihil esse natura iustum vel iniustum, bonum et malum, honestum vel inhonestum, sed omnem hanc actionum humanarum moralitatem ex pactis, et summi potissimum magistratus iudicio, voluntate atque decreto esse deriuandam: id enim velle ius omnium in omnia, in statu naturali ab Hobbesio tantis nisibus assertum et defensum: eoque legem naturalem omnem, et hominis obligationem, antequam imperio alterius se aut vi coactus, aut metu compulsus subiecerit, plane tolli. Sequi autem inde, quod ipsum quoque Hobbesio non displicuerit: imperium, siue potestatem summam, absolutam esse, nec legibus vllis circumscriptam. Quod quam nefarium et a Christiana, immo naturali quoque pietate alienum sit, cum vidisset Hobbesius, eo quod omnem religionem ad legis ciuilis eam constituentis auctoritatem reuocet; ipsum a suo principio defecisse, ne omnem Numinis sensum ac religionem exuisse videretur, ideoque religionem aliquam communem, et pietatem quandam naturalem, quae a priuatis et a magistratu non dependeat, admisisse[i]; coactumque leges quasdam naturales concedere, pacto non stabilitas, quas naturaliter migrare nefas sit[k]. Porro quoque inconstantem Hobbesii animum, monent, turpiter in ipsam illam potestatem, quam regi velificaturus tantopere euexerat, peccauisse, eo quod Cromuellianis partibus postea fauentior, ad illas partes philosophiam suam attemperauisset: hincque contradictiones philosopho indignas esse enatas, cum enim homini in statu naturali ius

g) Ibid. p. 47.

h) Conf. BVRNET. l. c. T. I. p. m. 211. et scripta Mathematicorum recensita a biographo et in Bibliotheca iuris imperantium c. 1. pos 7. §. 8 p. 77.

i) De Homine c. 14. p. 78.

k) De Ciue c. 6. §. 13.

ius in omnia tribuiſſet, vt pacto tamen, quo imperium ad vnum deuoluitur, ſua conſtet firmitas, ad leges iterum naturales, dictamenque rectae rationis circa ea, quae agenda vel omittenda ſunt prouocauiſſe [l], at vt elabendi rimam haberet, in concluſiones eas logicas, de rebus agendis aut omittendis commutauiſſe, hoc vero pacto ſummi imperantis potentiae neruos incidiſſe, fruſtraque ad ſcripturae auctoritatem prouocauiſſe, quam ipſam quoque vim legis ex voluntate ſummae poteſtatis habere aſſeruerit. Maxime autem vrgent, qui Hobbeſio infeſta ſigna oppoſuerunt, bella, inimicitias, lites armorumque vim neceſſario ex hoc iure naturali Hobbeſii oriri, cum ex iure hominis ſalutem ſuam vi, et belli auxilio quaerendi, ſi pax deſit, id neceſſario ſequatur. Fas enim hoc pacto eſſe homini, ea moliri omnia, quae ad vitam ſuam conſeruandam facere poſſunt, quin respublicas ideo ab hominibus ſceleratis turbari poſſe, ſi aliter vitae ſalutique ſuae conſulere nequeant, eo quod ad ſui conſeruationem id facere intelligant. Nec obſtare huic naturali principio ab Hobbeſio poſito renuntiationem iuris ſui et conſenſionem in imperium alterius, cum, ſi ſceleratus ſuae conſeruationi obeſſe poteſtatem ſupremam intelligat, neceſſario ad legem illam vniuerſalem, quae cauſſa conſenſus ſui fuerat, recurrat. Non enim obtemperaturum eſſe hominem illi, in quem ius ſuum transtulit, ſi ſe conſeruare eius ope non poſſe intelligat, ſicque facem ſeditionibus praeferri, et ad omnia audenda animum facinoroſis accendi poſſe. Praeterea obſeruant, iuris illius ad omnia, quod ſummi habent imperantes, nullum plane vſum in iure gentium eſſe, cum ſinguli reges atque principes ſumma poteſtate regnantes ius ita habeant faciendi, quod libet, et hoc modo infinita bella ferendi occaſionem inueniant tituloſque iuſtiſſimos. Sunt et alia, quae magna indignatione in hac Malmesburienſi philoſophia reprehendunt viri docti, e. c. leges a ſola potentia, cui reſiſti nequeat, deriuatae, et ex metu poenae obortae; qua definitione ſalua nemo pro ſalute imperantis et reipublicae ſe obiiciat, vel ſceleris licentiam atque impunitatem nactus, et vinculo, quod poenae metus iniicere ſolet, ſolutus, a violando iure abſtineat. Sed his immorari diutius ob rationes inſtituti noſtri non licet [m]. Non tacendum tamen fuiſſe viros nonnullos doctos quibus viſum nec tam inepte, nec tam impie philoſophatum fuiſſe Hobbeſium a plerisque non ſatis intellectum. Non enim iuris naturalis, aeterni et diuini inſtitutiones eum voluiſſe ſcribere contendunt, ſed politicam artem tradere, quae ſuppoſita hominum natura, corrupta et affectuum intemperie turbata, quid faciendum ſit principi, quid ſubditis vtiliſſimum et ſuadendum ſit, exponat. In quo ſaxo voluendo imprimis induſtriam atque acumen ingenii demonſtrauit cel. GVNDLINGIVS [n], quo colore et veriſimilitudine? hoc loco definiri non poteſt, facileque ex *Leuiathane Hobbeſii* intelliget Lector paulo attentior.

§. XV.

l) De Ciue L. II. c. 1. §. 9.

m) Conf. CVDWORTHVS Syſt. int. paſſim et MOSHEM. ad eum p. 1199.

n) Diſſ. de Statu naturali Hobbeſii in corpore iuris ciuilis defenſo et defendendo Hal. 1709.

Paedantismus et alia vitia Hobbesio obiecta.

§. XV. Praeter haec, quae in ipso systemate Hobbesiano reprehenderunt philosophi, alia quoque sunt, quae in eo solent culpari. Et paedagogicos quidem mores, quos nouo vocabulo paedantismum vocare solemus, ei obiicit Cl. VLRICVS HVBERVS *), *eo quod in morali philosophia, quas plerasque nouas et inauditas habebat sententias, adeo certas indubitatasque praedicet, vt se non disputare, sed computare atque demonstrare affirmet: tam inusitatae certitudinis vnam dicat hanc esse rationem, quod nemo eorum, qui de iisdem rebus scripsere, commodo vsus sit docendi principio. Esse autem illud: incipit in ipsis dubitandi tenebris filum quoddam rationis, cuius ductu euaditur in lucem clarissimam. Hinc omnia eum Graecorum Romanorumque aliaque morum scita, tanquam praeiudicia missa facere, etiam talia, quae omnium prima putabantur, veluti, hominem esse socialem etc. quod autem e dubitandi tenebris emergens clare distincteque perceperit, hoc eiusmodi esse credidisse, vt ipsum fallere haud posset, nisi, Deum mentis et cogitationis artificem fallaciae arguere vellet; hincque se computare, se demonstrare, se γεωμετρεῖν gloriari. Hanc studendi viam ingressum, cum in rationalibus sibi plauderet, facile ad existimandum adductum esse, nec in literis Dei interpretandis quicquam illi methodo esse anteuertendum. Hac vero ratione, dum ex ea positione, quicquid clare et distincte percipio illud verum est, concludat, in rebus etiam incertis obscurisque iudicandis nihilo magis se falli posse, quam Deus O. M. deceptor esse queat: vehementer metuendum esse, eam lucem clarissimam, quae ex tenebris methodicae vniuersaeque dubitationis oriatur, nihil esse, quam arrogantem δοκησισοφίαν et abruptam αὐτογνωμοσύνην, quae cum aliorum contemtu iunctae sint verissimi characteres formidabilis paedantismi, quem nobilis ille philosophus palam prae se ferat, quando regibus et principibus operam suam venditet emendandi reformandique omnes academias et professionum disciplinas, vt missis veterum institutis sua principia et instituta pro geometricis veritatibus vbique haberentur. Quam dubitandi viam licet alii quoque hoc vitio non correpti receperint, posse tamen eam Hobbesio ad probandum eius paedantismum obici, eo quod ad doctrinae fastum pergat.* Miramur, Clarissimum virum, dum hanc vitii literarii maculam Hobbesio inurit, maluisse in principio quodam logico haerere, et obscure satis atque ambigue ex eo paedantismi suspicionem alere, quam ad apertos eius vitii characteres recurrere, quos expressisse Hobbesium, negari non potest. Spiritu enim contradictorio occupatum, omnibus bella denuntiasse, et ambitione plenum sui vnius lumina toti orbi mathematico velut insanienti opposuisse, contradictionis autem impatientem, et ab opinione semel recepta deflectere nescium fuisse, et magna pertinacia, ad inuidiam vsque progressa disputauisse, supra iam obseruauimus, quae

*) Orat. de Paedantismo p. m. 66.

quae omnino scholasticos illos mores philosopho indignos produnt. Addi his potest intolerabilis iactantia dudum a viris doctis in Hobbesio reprehensa, qua se solum aliquid vidisse, et ad suam vsque aetatem omnem terrarum orbem coecutiisse non credebat modo ipse, sed aliis quoque persuadere conabatur. Quod non praeter rem illi vitio verti, vel vna quam libello *de Ciue* praemisit, praefatio satis potest ostendere, in qua ad suam vsque aetatem veros iuris naturalis fontes neminem vidisse, se vero eos detexisse, magna fiducia gloriatur. Vnde facile persuademur, verum esse quod de Hobbesio narrat CONRINGIVS [p]: eum edito libro de Ciue non dubitauisse his verbis gloriari: *Physica res nouitia est, sed philosophia ciuilis multo adhuc magis, vt quae antiquior non sit libro, quem de ciue scripsi.* Id quod EIDEM [q] occasionem suppeditarit Hobbesio ingenium tribuendi nouitatum studiosum maxime temerarium, praefidens, ineptum. Addi his potest, quod maximopere in Hobbesio reprehenditur, et ex studio hypothesin semel electam mordicus defendendi omnibusque contradicendi sequitur, philosophum Malmesburiensem sibi ipsi contrarium saepe numero esse, atque sibi non constare; cuius vitii supra iam exempla attulimus. Obiecitque ei RAPINVS [r], eruditionis eius et ingenii, cetera laudator, adeo inconstantem esse et a se diuersum, vt cum toties in Epicuri hortos transiuerit, Aristotelem tamen sequi haud semel voluerit.

Profanus erga C. R. animus obiectus Hobbesio.

§. XVI. Nullum tamen ἔγκλημα animum Hobbesii sauciauit magis, et foediorem memoriae eius maculam inussit, quam suspicio clandestini atheismi, toties ei viuo ab Anglicanae ecclesiae theologis obiecti, et mortuo quoque ad hunc diem imputati. Eum enim fuisse contendunt, qui, dum clero infensior malas nonnullorum artes castigare contenderet, in ipsam sanctissimam Christianorum fidem, et oracula sacra iniurium se praestiterit, talia autem principia admiserit, quae Deum quidem externa professione afferant, at reconditam tamen et indirecte probatam impietatem sapiant, et generi ideo humano sint longe periculosissima. Cum autem duo sint accusationis huius capita, vnum de conculcata ab Hobbesio religione reuelata, alterum de eiecta proditaue religione naturali, vtrumque paulo plenius excutiendum est. Et religionis quidem Christianae mysteria euiluisse Hobbesio, plerique qui calamum in eum strinxerunt, conquesti sunt, et ex nostrae quoque ecclesiae gremio obseruauerunt magni nominis theologi Io. FRANC. BVDDEVS [s] et Io. LAVR. MOSHEMIVS [t]. Quod ita quidem ab heroë suo depellit, qui elogium eius scripsit, anonymus [u], vindicat, *religionem Christianam eum quatenus in ecclesia Anglicana, resectis superstitionis ineptiis regni legibus stabilitur,* ex

p) De ciu. prud. c. 14. HVBER. l. c. BOECLER. praef. Comm. in Grotium. MORHOF. Polyhist. Tom. II. pag. 116. MOSHEM. ad CVDWORTH. loc. cit.

q) Conringiana p. 76.

r) Reflexions sur la philosophie p. 55. MOSHEM. ad Cudworth. p. 74. 1197. Catal. Biblioth. Reimmann. p. 985.

s) Introd. in hist. theolog. p. 1448. 1765.

t) Ad Cudw. p. 1198.

u) pag. 80.

ex animo amplexum esse, eamque contra pontificiorum simul et sectariorum insultus strenue propugnauisse: controuersias quidem theologicas maxime auersatum esse; quicquid autem ad pietatis exercitia aut bonos mores conferret, plurimi fecisse: sanctius illi et reuerentius visum de Deo credere, quam scire. Sacerdotes interim inculpare solitum esse, qui Christianam religionem absolutam atque simplicem vel superstitione macularent, vel inanibus interdum et profanis speculationibus implicarent. Optime autem populo consultum fore censuisse, si scholasticorum dogmatum vice, atqui rectique praecepta, et cuiusque imperii leges ciuiles publice recitarentur, quibus homines ad suum erga magistratus obsequium, mutuaque vitae ciuilis officia formarentur. Ipsum etiam conatum esse maxime, vt post rectos de summo Numine conceptus dictis vitae officiis, tam publicis, quam priuatis ad virtutis et prudentiae dictamen rite fungeretur. Verum enim vero valde veremur, vt haec speciose quidem et in laudem Hobbesii dicta illi sufficere videantur, qui verba sibi dari non passus, ipsa Hobbesii φιλοσοφέμενα, praecipue ea, quae in *Leuiathane* proposuit, attente considerauerit. Talia enim ibi occurrunt, quae a viro Christianae legi ex animo addicto proficisci minime possunt, et leuitatis in religione reuelata Hobbesium magnis argumentis arguunt. Quod ne ad inuidiam in celeberrimum philosophum cumulandam dixisse, videamur, ad *caput trigesimum tertium* dicti libri prouocamus, et aequum atque sanctissimae fidei nostrae amantem Lectorem arbitrum poscimus. In eo enim loco de numero, antiquitate, scopo, auctoritate et interpretibus librorum sacrorum ita disserit, vt a profano animo parum absfuisse, et pleraque, quae reuelatio tradit, ad sacerdotum inuentiones retulisse merito videatur. Docet enim: *Libros illos solos canonicos, id est, leges esse in vnaquaque ciuitate, quae summi imperantis auctoritate latae sint; imperantium omnium imperatorem Deum quidem esse, et illi a ciuibus praestandam obedientiam, quicquid in contrarium iubeat rex terrenus. Sed de obedientia Deo praestanda controuersiam nullam esse, sed quando et quid locutus sit Deus, idque ab iis, quibus nulla data est reuelatio supranaturalis, sciri non posse, nisi per rationem illam naturalem, qua pacis et iustitiae obtinendae caussa auctoritati summarum potestatum se submiserunt. Quatenus non differant scripturae a legibus naturae, dubium non esse, quin sint leges Dei, auctoritatemque habeant, omnibus, qui ratione naturali praediti sunt, manifestam. Sed auctoritatem hanc non aliam esse, quam quae doctrinae omni morali, si vera sit, attribuenda sit; si leges a Deo ipso factae sint, nempe leges diuinae positiuae, nulla accedente auctoritate humana, illis solis leges esse, quibus Deus ipsas ita promulgauerit, vt nulla illis per ignorantiam relinquatur excusatio. Illos igitur, quibus Deus non reuelauerit supernaturaliter, quod scripturae ab illo sint, vel eos, qui illas praedicant, ab eo missos esse, nulla, vt eas recipiant, auctoritate obligari, praeterquam*

eius, qui summam habet in ciuitate potestatem. Hanc autem vel ciuilem esse vel ecclesiasticam: ecclesiam autem siue ciuitatem ecclesiasticam vniuersalem non existere: adeoque quicunque habeat potestatem legitimam faciendi, vt scriptura aliqua pro lege habeatur, potestatem etiam habere, eiusdem scripturae interpretationem approbandi et improbandi. Non colligemus plura hoc loco, vbi alia omnia agenda sunt, cum haec sufficiant pio lectori, vt ipsi constet, quam periculosae sint et exitiales Hobbesii hypotheses ciuitati Christi: his enim innumera superstruit, quae omnino sunt suspectissima, v. g. non habendos pro prophetis illos, qui religionem aliam docent, quam quae ab eo, qui personam Dei in ciuitate gerit, legibus permittitur etc. Tacemus paradoxa et profana alia passim in isto libro occurrentia. Ad quae deuenisse Hobbesium hominem nec iudicio acri, nec animo erecto distitutum, minime mirandum nobis esse videtur, reputantibus circumstantias Hobbesii. Multa enim per abusum irrepsisse olim in ecclesiam, ipsis DEI praeceptis ab Apostolis traditis contraria probe videbat vir acutus, et imprimis quantis fallaciis artibusque ad erigendam confirmandamque potentiam et vtilitatem suam clerus vsus esset, nouerat; haec apud protestantes quoque obtinere eo firmius credebat, et non satis emendatam esse ecclesiam sibi persuadebat, quo plures in nefandis motuum intestinorum apud Anglos tumultibus videbat ex clero, qui nefariis artibus omnia miscerent, queis grauem dicam scripsit in praefatione libri *de Ciue;* ita quod hominum vitium fuit, ad rem ipsam transferendo, misero paralogismo se ipsum decepit atque alios, et malo morbo medicinam attulit deteriorem; nempe videns sectarios in mille capita et tot opiniones diuidi, et sectarum suarum praetextu vti ad euertendum regnum, ipsam religionem summi imperantis arbitrio subiecit, vt eo fortius rebelles animos constringeret. Id quod eo confidentius ausus est Hobbesius, cum hoc pacto principem suum absoluta potestate frui posse crederet, et ita euitari turbas speraret, quas exitiales esse obtentu religionis sperauerat. Ferre autem non potuit, vt ecclesia a ciuitate dirimeretur, et ab imperante ciuili constitueretur diuersus alius, qui sacrae ciuitati praeesset. Quod cum in ecclesiae Romanae addictis vehementer improbaret Hobbesius, eam, quam illi Romano pontifici potestatem tribuunt, immo maiorem adhuc tribuit imperanti. Qua in re historiam sacram et ecclesiasticam sibi prudentiae regulas subministrasse sibi persuadebat: ast eam haud satis attente considerauerat, nec ad veram ecclesiasticae societatis indolem respexerat, quo fieri non potuit, vt non de legibus sacris, quibus nititur, perperam iudicaret. Tacemus notiones sensuales, quas mathematicis ideis interdum refertus, cum contemtu aliorum sibi effictas in sacram doctrinam infarsit, ineptumque de potentia DEI absoluta commentum sacrae doctrinae intrusum, quod falsa ei dogmata persuasisse obseruatum est illustri LEIBNIZIO [x]. Mirum itaque non est, in tot deuia fuisse abre-

x) Leibnitianis loc. cit.

abreptum Hobbesium, multaque affirmauisse odio cleri, quae ferri a Christianis haud possunt.

Atheismus Hobbesio obiectus.

§. XVII. Quod ad alterum accusationis caput attinet, quod impietatis naturalis culpam Hobbesio tribuit, consensere in eo plerique, qui in illum insurrexere, frigidam atheis Hobbesium suffudisse; imprimis magnae parti Britanniae literatae suspectus eo nomine factus est, inter quos, praeter alios multos a REIMMANNO [y] appellatos, imprimis nominamus BVRNETVM [z], BENTLEIVM [a], PARCKERVM [b], CVDWORTHVM [c]. Similem in Malmesburiensem censuram ediderunt etiam extra insulam viri multi doctissimi, inter quos eminet HERM. ALEX. ROELLIVS [d]. Aliis autem, nimis acerbos Hobbesio esse hos iudices visum est, nec inter eos referendus iudicatus est, qui aperte a numine defecissent. Inter quos post GOD. ARNOLDVM [e], leui manu, vt solet, hac opera perfunctum, aliosque eminuit, qui eleganti eruditione pro Hobbesio apologiam scripsit NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS [f]. Huc autem, si ea in compendium contrahamus, quibus impietati fuisse patrocinatum philosophum Britannum viri docti censuerunt, potiora redeunt: adscripsisse eum Deo corpus, et quantitatem illi tribuisse, adeoque velut vniuersi partem considerauisse. Sapientiam DEI esse incomprehensibilem et chimaericam, statuisse; negauisse de Deo motum, contendisse quoque, non posse omnes homines naturaliter Deum agnoscere: habuisse atheismum non pro peccato iniustitiae, sed imprudentiae; denegasse hominibus ideam de Deo; sustulisse spiritus omnes eorumque operationes; religionem subiecisse legibus imperantis, et metui magis, ignorantiae et fraudibus adscribere, quam Deo. Porro introducere necessitatem quandam fatalem, et omni libertati humanarum actionum contrariam, qua ipsi tandem Deo mali moralis origo tribuenda sit. His nonnulli atheismi in vita demonstrati vestigia, quae se deprehendisse putant, adiiciunt. Grauia esse huius accusationis capita et speciosa, nemo non videt: habent tamen qui Hobbesio fauent, quod non sine verisimilitudine ad eum excusandum defendendumque regerant. Et quod Deum corpus esse atque quantitatem recipere dixerit, non scholastico sed Hobbesiano sensu sumendum esse, monent. Intelligere enim Hobbesium corporis voce, aliquid quod existit realiter habetque magnitudinem aliquam, idemque esse, quod aliis vocatur substantia, et phantasmati opponitur. Quo posito dici non posse, omne corpus esse partem vniuersi, nec sequi inde, quod magnitudinem Deo tribuat, quod habeat eam pro tali, quae extensa sit vel finita. Esse enim eam magnitudinem infinitam, ipsumque immensitatis attributum: nec potuisse habere ens summum primumque pro parte vniuersi, cuius illud caussam efficientem] constituerit.

 Passim

y) In Hist. Atheism. Sect. III. c. 8. § 4. p. 444.
z) l. c. p. 211.
a) De stult. et irrationab. atheismi p. m. 52.
b) Disp. I de Deo p. 95.
c) Syst. intell. passim.
d) De Relig. nat. p. 67.
e) Histor. Haer. et eccl. P. II. L. XVI. c 17. p. 583.
f) Obseru. Select. T. I. obs. II. p. 37. Gundlingian. P. XIV.

Passim autem, et quidem in Leuiathane ex via caussarum, necessitatem existentiae diuinae eum demonstrauisse euicisseque, Deum pro primo motore esse habendum. Nec, si concedatur, inepte statuisse Hobbesium, Deum esse corpus, ideo atheismi maculam illi inuri posse, cum similia affirmauerit Tertullianus, impietatis ideo non postulatus. Quod autem comprehendi Deum non posse contenderit, de essentia intelligendum esse, supra omnem intellectus comprehensionem posita, non de existentia, et ita quoque magnitudinem cum immensitate essentiae coincidere. Porro negando de Deo motum, notiones modo Deo minime conuenientes eum reiecisse, cum omnis motus mutationem inuoluat, quae Deo tribui nequeat. Cumque neget, posse omnes homines praeiudiciis impeditos Deum cognoscere, ad negatas modo, quas scholae vrgebant ideas innatas id referendum esse, talem enim ideam homini de Deo inesse falsum et experientiae contrarium visum esse Hobbesio, statuenti, omnem Dei ideam esse acquisitam: ast hanc praeiudiciis omnino posse impediri suffocarique, vt integrarum nationum, quae atheae habentur, exemplo constet. Recte autem intelligendum esse monent Hobbesium, atheismum ex imprudentia magis, quam iniustitia peccare dicentem: nempe ad notionem iniustitiae respiciendum esse, quae ex sola pacti violatione oriatur: atheum itaque iniustum dici non posse, qui nec Deum agnoscat, nec in eius imperium consenserit, adeoque contra legem non agat, quamuis stultissimus censendus sit, quoniam se summae potentiae audacter opponat. Verum etiam esse, quod Hobbesius contendit, comprehendi non posse quid sit Deus, quaecunque enim de Deo comprehendamus, negatiua esse, non affirmatiua. Quamuis autem concedi possit, negasse Hobbesium spiritus, inde tamen non sequi, sustulisse eum numen, quod possit existere, etiamsi spiritus non existant. Principia vero moralia ab eo tradita licet peccent, non tollere vel Deum vel religionem naturalem, sed vtrumque supponere: vitia autem iuuentutis inhumaniter ad exsculpendum atheismum practicum aduocari. Non patitur locus, vel instituti nostri ratio, vt haec omnia excutiamus, et quod pondus vtriusque partis argumentis insit, expendamus. Debet id in peculiari historia atheismi fieri, vel instituta comparatione et inspectis atque consideratis hypothesibus Hobbesii a lectore definiri. Ne vero abeamus ἀσύμβολοι, ita poscentibus tractationis nostrae legibus, paucis, quid nobis de hoc argumento videatur, modeste exponemus. Et prudenter quidem in inurenda atheismi macula versandum esse, iterum iterumque monemus, adeoque distinguendum esse iudicamus inter apertum directumque Numinis hostem, ratiociniis veram DEI existentiam euertentem, et inter illum, qui indirecte talia admittit principia, eaque sui systematis fundamenta ponit, quae et religioni euertendae apta sunt, et in ipsam DEI notionem veram iniuria. Attendendum autem esse, quoquis animo, quaue consequentiarum vel necessitate, vel imprudentia talia asseruerit, quae latam atheismo viam possunt pandere. Dici non potest, quantum atheismi

atheiſmi hiſtoriam turbauerit neglecta haec obſeruatio. Ea igitur rite conſiderata, ab atheiſmi directi infamia Hobbeſium liberandum eſſe cenſemus. Multoties enim philoſophus et Deum eſſe ſtatuit, et neceſſario exiſtere multis rationibus euincit, et ſummam in eo potentiam agnoſcit, eosque, qui aut mundum eſſe aeternum dicunt, aut Deum res humanas negligere aſſerunt, impios eſſe et in Deum iniurios affirmat: notionem autem Dei non omnem homini negat, ſed comprehenſiuam tantum, eo quod intellectus finitus infinitum et immenſum ens comprehendere non poteſt, quo pacto ideam exiſtentiae diuinae homini non denegauit. Tacemus alia, quae conſiſtere in ſyſtemate Hobbeſiano nequeunt, ſi Deum tollas. Aſt licet inter apertos Numinis hoſtes Hobbeſius referendus minime ſit, fatendum tamen, ſi veritatis magis ratio habenda eſt, quam laudis ex ingenioſa apologia captandae, excuſari Hobbeſium, negarique non poſſe, talia eum affirmauiſſe, quae religioni naturali pariter atque reuelatae valde aduerſantur, euincuntque, ſi non ſtudio dataque opera, a qua animi malitia libenter eum liberamus, certe ſupina negligentia et praeiudicio facile euitando talia eum praecepiſſe, quae ſanam Dei notionem euertunt, et impietati viam ſternunt planiſſimam. Et quod ad ipſam DEI ſubſtantiam, quam corpus dixit Hobbeſius, attinet, aut prorſus fallimur, aut intellexit philoſophus etiam in *Leuiathane*, qui curas poſteriores continet, notione corporis non modo ſubſtantiam certam, realiter exiſtentem et phantaſmati ſiue non-enti oppoſitam, ſed certam quoque ſubſtantiam, loco et figura determinatam, adeoque extenſione definitam. Scribit enim [g] diſerte: *Spiritus loco et figura, id eſt terminis et magnitudine ſua aliqua determinatur, et proinde corpus eſt, vtcunque tenue et inſenſile.* Non poterat aliter ſtatuere Hobbeſius, cum ſemel inepto iſto praeiudicio animum repleuiſſet [h]; *quia quicquid concipimus perceptum eſt ante in ſenſione, ideo nullam ineſſe homini poſſe imaginationem rei, quae non ſit percipienda ſenſibus; neminem itaque concipere aliquid poſſe, niſi vt in loco, et finita aliqua magnitudine praeditum, et diuiſibile in partes, neque aliquid eſſe totum in vno loco, et totum in altero tempore eodem.* Aſt videbat ſimul prorſus ita concidere omnem Dei notionem, quae infinitatem et immenſitatem illi tribuit. Certus itaque et pertinax in aſſerenda hypotheſi, nihil exiſtere, quod non ſit corpus, habeatque ſitum et figuram, ad ignorantiae aſylum, more toties in orbe philoſophico vſitato, confugit, et ideam infiniti homini nullam eſſe, conceptum nullum, adeoque nomen Dei non vſurpari aſſeruit, vt illum concipiamus, ſed vt honoremus. Quae ſatis clare produnt, Hobbeſium maluiſſe de Deo prorſus tacere, hominique eius ideam denegare, quam inepte ſubſtantiae definitioni, imaginationis et ſenſionis perceptioni nixae nuntium mittere. Nec obiici poteſt Hobbeſium de iis tantum ſubſtantiis loqui, quas homo poteſt concipere atque comprehendere, Deum autem, velut ſubſtantiam infini-

g) c. 12. p. m. 56. h) Ibid. c. 3. p. 15.

infinitam et ſupra omnes alias ſubſtantias poſitam his limitibus non circumſcripſiſſe. Alio enim loco ita de corpore diſſerit, vt clariſſime conſtet, nihil eſſe in vniuerſo, quod non iſta corporis notione comprehendatur. Ita enim ſcribit [i]: *Corpus ſignificat vniuerſaliter* (ita nec Deum excipit) *id quod locum aliquem certum implet ſiue occupat, nec dependet, vt locus ipſe a noſtra imaginatione, ſed PARS EST realis eius, quod vocamus vniuerſum. Vniuerſum enim, cum ſit corporum omnium aggregatum, nullam habet partem, quae non ſit etiam corpus, neque PROPRIE dicitur corpus, quod non ſit totius vniuerſi aliqua pars.* Ex quo loco id, niſi prorſus coecutimus, euincitur, intellexiſſe Hobbeſium notione corporis non modo ſubſtantiam exiſtentem, ſed a ſitu, loco et figura determinatam quantam, qualis cum extra vniuerſum eſſe nequeat, inde ſequi, quod ſit pars vniuerſi. Quae ſi ſupponantur, vt diſertis Hobbeſii verbis affirmantur, non poſſumus aliter ratiocinari de Deo Hobbeſii, quam voluiſſe, eum eſſe corpus, id eſt ſubſtantiam realem, quae locum occupat et pars eſt vniuerſi. Non moramur, quod patroni eius clamant, remouiſſe eum Deum ab his vniuerſi partibus, aſſeruiſſe eius immenſitatem, ideoque ſupra hominis captum ideam DEI poſuiſſe. Concedemus id viris doctis, qui cauſſam Hobbeſii defendendam ſuſceperunt; nihil aliud autem inde lucrabuntur, quam quod ſupra in argumento quoque morali obſeruauimus, Hobbeſium principiis ſemel imprudenter electis pertinacius adhaerentem maluiſſe ſibi contradicere, quam errori nuntium mittere; et talia affirmauiſſe, quae inter ſe conſiſtere nequeunt. Illud certe ex hoc loco luculenter demonſtratur, quod Gundlingius negauerat, corpus omne, adeoque et Deum, quem corpus eſſe dixit, eſſe partem vniuerſi. Quod quam abſurdum ſit de Deo ſtatuere, quilibet intelligit, qui, quid Deus ſit, nouit, et ipſius Hobbeſii verbis ſubſcribit [k]: *Figuram Deo adſcribere eſſe contra honorem DEI, qui ſit infinitus.* Praeterea ita de attributis Dei philoſophatur Hobbeſius, vt impietatis patroni et ipſe eorum coryphaeus Spinoza fauentiſſima apud eum placita inueniant. e. g. Statuit, contra Dei honorem eſſe, ei attribuere proprie paſſiones, poenitentiam, iram, miſericordiam [l], immo attribuendo Deo voluntatem, non debere nos per voluntatem appetitum rationalem intelligere, qualis in homine eſt, ſed diuinam potentiam, qua omnia, quae fiunt, efficit, et ita intellectum quoque Dei eſſe de diuina et incomprehenſibili potentia intelligendum [m]. Licet enim Hobbeſius corporeos paſſionum conceptus, quos ſolos homini tribuit, remouere videri velit, vident tamen, qui oculis non carent, cuncta eum ex vna diuinae potentiae, quam vnicum eius attributum verum agnoſcit, modificatione deriuare. Nam vnicum eius nomen τὸ EST, exiſtere, adeoque ſola exiſtentia comprehendi, affirmat. Et eodem talo quoque ſtat aſſertio, in regno Dei naturali regnandi

i) c. 34. p. 183 ſeqq.
k) Ibid. c. 31. p. 170.
l) loc. cit.
m) De Ciue c. 15. p. 259.

gnandi et puniendi eos, qui leges ſuas violant, ius Deo eſſe a ſola potentia irreſiſtibili, non vero a peccato antecedente: id quod omnem ſanctitatis, aequitatis et iuſtitiae diuinae notionem euertere, et Deum ſibi ipſi eripere, prudens quilibet fatebitur. Non diſputabimus, qua animi voluntate quoue ſcopo, bono an malo, talia Hobbeſius dixerit; lubenterque patimur, ſi quis excuſationem afferat, eum potentiae idea deluſum incommoda magis verba dediſſe, quam prauos ſenſus induxiſſe; quamuis valde vereamur, vt vbique ita iuuari queat Hobbeſius, aſt concedendum quoque eſt, talia haec eſſe, quae ſanis de Deo notionibus prorſus refragentur, et impietati portam latiſſimam aperiant, nefariisque conſiliis occupatos facile ad atheiſmi ſcabiem ſeducant. Id quod reuera eueniſſe, vnius Ioannis Roſtae comitis exemplum probat, qui cum a deteſtabili, quo totus detentus erat, atheiſmo tandem ad meliores de Deo ſenſus rediret, faſſus eſt, ſacellano ſuo Roberto Parſonio: ſtolidam Hobbeſii doctrinam, quam tantopere fuerit admiratus et ipſum, et meliorem regni partem ſeduxiſſe. Obſeruauit autem, qui *Conuerſionis* eius *hiſtoriam* deſcripſit, GILB. BVRNETVS [n], eum de Deo Hobbeſiano more ſenſiſſe, nempe eſſe quidem Deum maximam potentiam, at aliis tamen attributis, iuſtitiae, irae, bonitatis, etc. vacuam; hanc potentiam quidem ſecundum naturam et indolem ſuam res omnes condidiſſe, aſt affectus, qui curam aut dolorem vel indigentiam et perturbationem indicant, habere nullos, adeoque nec amori apud eum, nec odio, nec praemio, nec poenae locum eſſe. Quod reliquum eſt, non inficiandum, veritatis fulgore oculos Hobbeſii perſtringente, ex errore eum interdum ad ſe rediiſſe, et ſaniora attuliſſe, aſt parum cum principiis eius cohaerentia. Monet etiam praeſtantiſſimus MOSHEMIVS [o], extremis vitae annis Hobbeſium apologiam exarauiſſe, eaque omnia, quae in Leuiathane olim ſcripſerat, ſapientium iudicio ſubieciſſe; teſtatum, ſe cum librum illum componeret, ingenii potius intemperantiae, quam rationi obſecutum eſſe, nec opiniones eo comprehenſas poſtea defendiſſe. Antonium Wood id in Athenis Oxonienſibus memoriae prodidiſſe, et credibile eſſe, nil contra animi ſententiam feciſſe hominem, cum et natura procliuis eſſet, ad ea mordicus retinenda, quae ſemel complexus erat, et ita infectus arrogantia, vt vix ſine conuiciis diſputare poſſet, nec tum eſſet aliquid, quod metueret, quum aulae imprimis carus eſſet, magnaque Caroli II. regis beneuolentia frueretur. Non inuidemus Hobbeſio hanc gloriam, reſipuiſſe eum ab illis erroribus, quos nec philoſophia ſobria atque prudens probat, nec ferre poteſt reuelatio; fatemur autem, ſcrupulum nobis mouere de fide atque veritate narrationis Woodii auctorem *Vitae Hobbeſii*, qui hanc palinodiam non modo prorſus tacet, et obiiſſe eum in iis opinionibus, quas rectas et pias credebat, teſtatur, ſed et narrat, ea quae de Hobbeſio in antiqui-

n) p. 87. et in Praef. p. 16. 25.

o) l. c. p. 74.

tiquitatibus Oxonienſibus ſcripta ſunt, magnam mutationem ab editore Ioanne Fello eſſe paſſa, eumque contra apologiam Hobbeſii amarulentam epiſtolam operi adieciſſe, in qua Malmesburienſe animal, irritabile et vaniſſimum, aegre fert, negare, quod Leuiathan liber ſit publico damno notus et monſtroſiſſimus. Haec enim anno cIↄIↄCLXXIV ſcripta ſunt, quo extremam iam ſenectutem Hobbeſius attigerat. Editoris itaque fide haec ſtentque cadantque; cum arrogantia et pertinacia philoſophi huius, et imprimis theologorum contemtus, vix ferre videantur, vt reſipuiſſe, et Leuiathanis decreta tantopere ſibi deamata damnauiſſe credatur. Faſſus itaque Deum eſt Hobbeſius, vt in ſummam cuncta contrahamus, ſed talem, qui Dei nomine indignus eſt: vel ſi dicendum, quod res, vidit Dei exiſtentiam naturamque eſſe certiſſimam: aſt cum hanc cum abſurdis principiis ſuis conciliare non poſſet, maluit de Deo ineptire, cauſſando, Deum nos non intelligere nec capere, adeoque honorandum quidem eſſe, non vero definiendum. Quod ſimili modo Epicuro quoque eueniſſe, eodem, quo Hobbeſius, praeiudicio ſeductum, in cuius caſtris ille ſaepius militauit, ſuo loco oſtendimus.

Aduerſarii Hobbeſii.

§. XVIII. Talis cum fuerit Hobbeſius, cumque paradoxa et inaudita plurima aſſeruerit, quae et noxia atque periculoſa videbantur, et quadam pertinacia ab eo defendebantur, mirum non eſt, cateruas aduerſariorum in eum inſurrexiſſe, et non modo inſulanos, ſed et extra Britanniam viros doctiſſimos Hobbeſium telis ſuis confixiſſe. Amplum conſcripſit indicem eorum, qui ſigna aduerſus Hobbeſium ſuſtulerunt, biographus eius. Inter quos prae aliis nomen tulerunt Ioannes Walliſius profeſſor geometriae Sauilianus, Sethus Wardus, aſtronomiae profeſſor Sauilianus, Ioannes Bramhallus, epiſcopus Derrienſis, Robertus Boyle, Robertus Sharrockius, Gisbertus Cocquius, Richardus Cumberlandius, Henricus Morus, profeſſor theologiae Cantabrigienſis, Radulphus Cudworthus, Samuel Parckerus, Ioſephus Glanuil, et innumera fere cohors Britannorum aliorum, vt taceamus eos, qui aliud agendo Hobbeſium refutarunt, Ioannem Franciſcum Grandis, Io. Adamum Oſiandrum, Regnerum a Mansvelt, Franciſcum Schottenium [p], etc. quorum plerique moralia Malmesburienſis ſenis principia improbarunt, nonnulli problemata eius geometrica exagitauerunt, quidam doctrinam naturalem confutauerunt. Breuiſſime omnium autem et ſolidiſſime Hobbeſiana principia expoſuiſſe et refutauiſſe Samuel Andreas dicitur LEIBNIZIO [q]. Inter hos vero Hobbeſii antagoniſtas magnum intercedere diſcrimen, et diuerſo pugnae euentu ac diuerſa armorum vi et acie eos cum illo fuiſſe congreſſos, inſtituta comparatio docet clariſſime. Et ſolide quidem atque eleganter omniumque

p) Pleroſque aduerſarios Hobbeſii enumerant et ſcripta eorum recenſent STRVVIVS in Bibl. philoſ. c. 8 §. 7. cum add. Lotteri et Kohlii THOMAS. Hiſt. l. N. p. 84. STOLLIVS Hiſt. lit. P. III. p. 635. BVDDEVS Iſag. p. 1382. Bibl. Iur. imperant. l. c. Biographus Hobbeſii p. 96.

q) Leibniziana p. 181.

Rich. Cumberlandii I-N Hobbesio oppositum.

que optime moralem Hobbesii doctrinam aggressus esse iudicatus est [r] RICHARDVS CVMBERLANDVS, tum cum manus cum Hobbesio consereret, theologiae baccalaureus, postea autem ad Petroburgensium episcopatum euectus, quem literis fata eripuerunt annò cIↃIↃCCXIX. septem supra octoginta annos natum. Huic enim debemus *de Legibus naturae disquisitionem philosophicam, in qua earum forma, summa, capita, ordo, promulgatio et obligatio e rerum natura inuestigantur, quin etiam elementa philosophiae Hobbianae cum moralis, tum ciuilis considerantur et refutantur* [s]. In hac tractatione auctor, methodum, qua dictamina rationis ex vno principio naturali deduci queant, ostendere connisus est. Illud autem eo redit: leges naturae omnes ad vnam de beneuolentia erga rationales omnes esse deriuandas, cuius etiam sanctionem ex effectis ab auctore natura tali beneuolentiae annexis euincere conatur. Quo pacto contrarium prorsus bello omnium in omnes Hobbesii principium supponens, cum Stoicis socialitatem introduxit, a Pufendorfio eodem tempore prolixe stabilitam. Cumque Hobbesius mathematicam quandam certitudinem secutus fuisse videri voluerit, ipse quoque propositiones vniuersales, ex hac beneuolentia naturali atque vniuersali oriundas reduxit ad idoneam similitudinem cum propositionibus matheseos vniuersalis de effectis computationis mathematicae, quae omnes quantitates inter se conferuntur. Hobbesium autem refutaturus, sibi ipsi illum et naturae dictamini repugnare ostendit, negantem leges diuinas proprie dictas vel e natura rerum disci posse, vel e sacris scripturis, nisi reuelatio cuique particulariter detur, quod scriptores sacri prophetae fuerint. In qua disceptatione licet maiora lumina, forte desiderari possint, acumen tamen, ordinem et ratiocinandi accurationem in caussa per se meliori, merito viri docti laudarunt. Aliam viam ingressus est ROBERTVS SHARROCKIVS, cui librum *de Officiis secundum ius naturale* [t] debemus; is enim lectione Hobbesium obruere, quam rationibus configere, maluit. GISBERTVM COQVIVM pastorem Cockingensem autem *in Anatome Hobbesianismi* librum corrasisse theologo inepto dignum, nihilque attulisse memorabile, nisi quod ex Caluino atque Beza surripuerit, obseruatum NICOLAO HIERONYMO GVNDLINGIO [u], qui videndus. Alios, ne nimii simus, tacemus.

Sectatores Hobbesii.

§. XIX. Quamquam autem valde inuisa fuit Hobbesii doctrina, tantum tamen abest, vt sectatores nullos inuenerit, vt potius non solummodo multos habuerit, qui eius doctrinae plauserint, sed magnam quoque politicorum apud Britannos partem eius opiniones amplexum fuisse theologi angli conquesti sint. Cuius caussam fuisse tradit vir summus, GILBERTVS BVRNETVS [x], quod in tam corruptis eius aetatis,

 prae-

r) THOMAS. l. c. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. VI. p. 99. STOLLIVS l. c. P. III. c. 2. p. 636. BVDDEVS Hist. phil. c. 6. p. 510.

s) Londini 1672. 4. Lubec. 1683. 8.

t) Oxon. 1660. 8. et cum obseru. SAM. REYHERI 1667.

u) Sel. Obs. T. I. Obs. 2. §. 3. p. 48. not. K.

x) loc. cit.

praecipue in aula, moribus Hobbesianorum principiorum vsus fuerit maximus et iucundissimus. Fuerunt quoque nonnulli, qui in condendo iuris naturalis systemate (reliqua enim eius placita physica, mathematicaque cum satis infirma et illepida sint, sectatores inuenerunt fere nullos) eum secuti, meliorem et luculentiorem dare Hobbesianam philosophiam conati sunt. Inter quos laudari solet LAMBERTVS VELTHVYSEN, auctor *dissertationis de Principiis iusti et decori, continentis apologiam pro tractatu clarissimi Hobbii de Ciue.* Quamuis enim plus promisisse in titulo, quam in ipsa tractatione praestitisse visus sit; obscurus quoque et confusus appareat, quo nomine castigatur CHRIST. THOMASIO [z], commendandus tamen in eo est, quod cum omnia se Hobbesii probare non posse asserat, de iure omnium in omnia et contra omnes, de pactis, velut fontibus legis etc. differere quidem constituerit ex studio se ipsum conseruandi, at illud non ex innata hominis corruptione deriuauerit, sed ex consideratione sapientiae diuinae, et ordine ac fine hominis. Quo pacto Hobbesium non tam defendisse, quam emendauisse, et tolerabiliores ei sensus affinxisse iudicandus est [a]. Nonnullis ipse quoque Gassendus in Hobbesianismi conspirationem tractus est, eo quod ius omne ex vtilitate atque pacto deriuauerit. Et valde quidem librum *de Ciue* Gassendo placuisse, ex eius epistola ad Samuelem Sorberium certum est [b]: ast aliam viam instituisse Gassendum, Epicuri sequacem, ex iis colligi potest, qui Diniensem philosophum secuti de philosophia morali Epicuri suis locis diximus. Solent et alii huc trahi, eo quod statum belli inter principia iuris naturalis non improbauerint, nominanturque Io. Christophorus Becmannus [c], Abrahamus Houtuyn [d], Regisius [e], Hombergius: quibus eo nomine addi potest Gundlingius: Ast hi licet tam malum et ineptum principium Hobbesii morale esse, quam tum facere aduersarii solent, pernegent, Hobbesiani tamen dici non possunt, cum caetera eius placita integrumque systema non admittant. Ipse vero Spinoza, haud semel Hobbesium presso pede secutus, certe plausu famaque Hobbesii callide, vt solebat, ad incrustandos errores suos vsus est, et imprimis negata attributa diuina, et assertam potentiam Dei absolutam, astute ad partes suas defendendas augendasque adhibuit [f].

Hobbesius an Epicureus?

§. XX. Fama ergo magis, vel si mauis, infamia, quam sectatorum numero et obsequio inclaruit philosophia Hobbesiana. Ea vero vtrum a veterum philosophorum quodam desumta fuerit, et imprimis annon ab Epicuro accepta videri queat, a viris doctis quaesitum est. Et ipsum quidem

z) Colloq. menstrua 1688. p. 343. Hist. I. N. p. 85.

a) BVDDEVS Hist. I. N. p. 35. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. VI. p. 50. STOLL. Hist. lit. P. III. c. 2. §. 9. p. 634 seq.

b) BVDDEVS Hist. phil. p. 512. GROENING. Bibl. Iur. gent. Europ. p. 340.

c) THOMAS. loc. cit. p. 86.

d) PVFENDORF. App. de habitu relig. ad vitam ciuilem p. 196. 197.

e) Act. erud. 1692. p. 185 seq.

f) Vid. MORHOF. T II. p. 117. MOSHEM. l. c. p. 1202.

dem Hobbesium omnes ante se philosophos Graecos, Latinos omniumque gentium tales iudicauisse, qui philosophiam moralem quasi facilem, nullo studio ambiendam, cuiuslibet ingenio naturali expositam et prostitutam attrectauerint, ex praefatione libri de Ciue intelligitur. Ast viderunt tamen viri docti, et praecipue in Hobbesio examinando acuti atque perspicaces, pluscula eum habere, quae Epicuro debeat. Id instituta sententiarum et opinionum comparatione prolixe demonstrare aggressus est, et haud paruam eo modo nomini Hobbesiano cumulauit inuidiam SAMVEL PARCKERVS [g]. Idem RAPINO [h] quoque visum, licet is de inconstantia Hobbesii conqueratur, eo quod mox Epicureum se praestet, mox Peripateticum. Eodem nomine, licet tectius, Hobbesium inter impietatis patronos retulit RADVLPHVS CVDWORTHVS [i]. Tacemus MORHOFIVM [k], PVFENDORFIVM [l], aliosque, quibus magna visa est intercedere affinitas inter ratas sententias Epicuri et placita physica atque moralia Hobbesii. Nos, si instituti nostri legibus ita poscentibus, sententiam ea de re nostram exponere licet, in huiusmodi comparatione caute incedendum esse putamus. Falluntur enim turpiter, et haud raro immerito philosophos odio cumulant, qui ob quandam opinionum similitudinem et affinitatem sectae alicui philosophum suo Marte et ingenio philosophantem adiiciunt. Id quod de Hobbesio omnino pronuntiandum est. Cuius si systema integrum siue physicum sit, siue morale, cum systemate Epicureo comparetur, apparebit, potiorem ea partem inter se dissentire. Ast quamuis eo nomine Epicureus minime dici possit Hobbesius, fatendum tamen, in duobus capitibus ita belle cum Epicuro eum conspirare, vt a verisimilitudine non abhorreat, si quis dicat, Hobbesium illa ab Epicuro mutuo accepisse. Quod enim docet Hobbesius, nihil nos comprehendere nec intelligere, nisi id fiat per sensionem, adeoque quaecunque intellectui nostro obiecta obuersentur, sensibus definiri, et ideo omnia corpora esse atque partes vniuersi, immo ipsum Deum corpus esse dicendum; id prorsus Epicuri dogma est, qui cum non-enti corpus opponeret, cuncta quoque ad sensus reuocauit, adeo, vt Deos esse corpus negare non auderet, licet, non minus quam Hobbesius, a corpore crasso et ex atomis composito eos remoueret, vt suo loco demonstratum. Vno enim eodemque fonte physico nititur et Epicurus et Hobbesius. Alterum in morali argumento euenit, in quo placuit Hobbesio, affectuum, irae, misericordiae, beneuolentiae locum in Deo haud esse, sed cuncta reduci ad eius potentiam, et ob hoc vnum Deum honorandum esse: ius autem omne ex pacto, quod suasit communis vtilitas, deriuandum esse, nec fundamento alio naturali niti. Ast pari quoque ratione philosophatus est Epicurus, cui indignum diuina natura beata visum est, Deo iram, gratiam, et misericordiam tribuere; quique tantope-

 re

g) Disp. I. de Deo p. 86. 87.
h) Reflexion sur la philosophie §. 17. 18. p. 55. sur la physique §. 9.
i) loc. cit. c. 2. p. 72.
k) loc. cit. p. 116.
l) Erid. Scand. p. 206.

re a rerum humanarum cura Deum remouit, vt nihil ab eo in actiones hominum morales influxum habere possit, sed ius omne ex vtilitate, pactis et conuentionibus firmata prodeat. Vtrum autem in his capitibus adstruendis Epicuri hortos expilauerit Hobbesius, difficile dictu est; cum occasio satis ex vitae eius historia pateat, qua perductus ad ea placita fuit, etiamsi de Epicuro nunquam cogitauisset. Alias suspiciones affert SAMVEL PVFENDORFIVS [m], cuius verba ipsa adducemus, vt Lectori materiam ea de re cogitandi suppeditemus. Is ita scribit: *Arrisit Hobbesio potissimum vetus Epicureorum hypothesis, vel genii conuenientia, vel quod eam in praxi ciuitatum, omnia fere ad sui conseruationem et vtilitatem referentium, conspiceret, vel etiam quod aliquando suspicatus sum, exemplo et aemulatione amicissimi viri, Petri Gassendi, qui cum in physicis maxime Epicureorum dogmata excolenda suscepisset, Hobbes eiusdem in moralibus tradita nouo schemate inducta in theatrum orbis eruditi protrudere instituit. Nisi malis dicere, ipsum vim ingenii ostentare voluisse suscepta defensione hypotheseos tam exosae vulgo et paradoxae. A quo non multum abit, quod serenissimus Magnae Britanniae rex ante aliquot annos Samueli Sorberio de hoc Hobbesio dixerat: se illo viro vti in vicem vrsi ad molossorum vires tentandas et acuendas.* Nos Lectori relinquimus, vt, quamcunque velit, caussam eligat: illud certum esse putamus, integri systematis, maxime moralis et ciuilis, hoc modo struendi caussam fuisse Hobbesio statum patriae et conculcatam regiae partis auctoritatem, id quod ipse in praefatione libri *de Ciue* fatetur, cui cum videret Epicurea nonnulla fauere, facile fuit viro ingenioso ea in partes rapere; eo quod ipsi placuissent. Sapiebat enim in aliis nonnullis quoque Epicureismum, et imprimis, cum spiritus eorumque operationem negaret [n]. Quod occasionem nonnullis dedit, Hobbesium spectrorum lemurumque terriculamenta noctu expauescentem, ridendi, quod philosophiae suae decretis non paruisset. Id quod negat eius biographus, nos fieri potuisse naturali effectu inuoluntario, aliter sentiente Hobbesio, credimus [o].

Delineatio Philosophiae Hobbesianae.

§. XXI. Intelligi ex dictis potest, cuius indolis atque generis Hobbesii philosophia, in genere considerata fuerit. Specialem eius διατύπωσιν dare iam instituti ratio postulat. Ast prolixum nimis minutim omnia enarrare, in quibus a trita via abiit Malmesburiensis philosophus. Potiora philosophiae suae praecepta ipse in *Leuiathane* proposuit, in quem librum curis posterioribus editum potiora congessit, quae ad fulciendum singulare, quod exstruxit, doctrinae aedificium facere iudicabat. Summam

m) loc. cit.

n) Prolixe, in libro de Natura Hominis, breuius in Leuiathane id prosequitur.

o) Caussas varias affert BAYLE l. c. not. N. Veram autem caussam illi facile intelligent, qui norunt ideas cum affectu tenero cerebro alte impressas saepius recurrere, et vna praesente totam idearum cateruam coniunctim prodire, et tunc quoque pristinum affectum sequi. Ita enim metum spectrorum noctu imprimi pueris, et potuisse inde quoque inuito Hobbesio recurrere, quoties idea noctis redibat, ex iis notum est, quae de associatione idearum tradidere philosophi.

mam ergo istius famosi libri accurate persequemur, vt hoc pacto facies philosophiae Hobbianae patescat. Cumque in eo illa, quae in computatione, siue logica sua, dixit, repetierit, vultus quoque philosophiae rationalis inde facile potest dignosci. Praemittemus autem, et carptim quidem, ex *Elementorum Philosophiae*, *sectione prima et secunda*, quae de corpore et de homine agunt, delibabimus ea, quae ad recte intelligendos, doctrinae moralis Hobbesianae sensus facere possunt. De corpore, autem, id est, de natura rerum tractaturus philosophiam primam, generales et abstractas notionum physicarum definitiones exhibentem praemisit, quae eo magis notandae, quo magis abire a receptis scholae definitionibus ad innouandum dogmatum suorum typum Hobbesio placuit. Ita vero praecipit [p]:

I. Res non existentes nominibus suis intelligibiles et computabiles sunt: substernuntur enim ratiociniis nostris phantasmata nostra, quae rebus etiam sublatis seruamus.

II. Spatium est phantasma rei existentis, quatenus existentis, id est, nullo alio eius rei accidente considerato, praeterquam quod apparet extra imaginantem.

III. Tempus est phantasma motus, quatenus in motu imaginamur prius est posterius, siue successionem.

IV. Spatium spatii et tempus temporis, pars vocatur, quando illud in hoc et praeterea aliud continetur.

V. Partes facere seu partiri spatium et tempus nihil aliud est, quam in ipso aliud atque aliud considerare.

VI. Vnum dicitur quando spatium vel tempus consideratur inter spatia vel tempora alia.

VII. Numerus est vnum et vnum, et sic deinceps.

VIII. Componere spatium vel tempus, est primo vnum post aliud, deinde omnia simul vt vnum considerare.

IX. Quod autem pro omnibus, ex quibus constat, sic ponitur, vocatur, totum, et illa singula, quando ex totius diuisione rursus seorsim considerantur, partes eius sunt.

X. Totum nihil recte appellatur, quod non intelligitur ex partibus componi et in partes diuidi posse.

XI. Duo spatia inter se contigua dicuntur, inter quae aliud spatium nullum est.

XII. Partium ea quae inter partes alias intercipitur media, quae vero non est posita inter duas alias partes, extrema siue terminus dicitur.

XIII. Potentia finitum, id est terminabile dicitur spatium vel tempus, quando numerus spatiorum vel temporum finitorum assignari potest, quo maior numerus eorundem in eo spatio vel tempore esse non potest. Potentia

p) c. 7. p. 51 seqq.

tia autem infinitum eſt, in quo maior numerus dari poteſt, quam qui ſit datus.

XIV. Quicquid diuiditur, diuiditur in partes rurſus diuiſibiles, adeoque non datur minimum diuiſibile.

XV. Corpus eſt quicquid non dependens a noſtra cogitatione cum ſpatii parte aliqua coincidit vel coëxtenditur [q].

XVI. Accidens eſt modus corporis iuxta quem concipitur, vel facultas corporis, qua ſui conceptum nobis imprimit.

XVII. Extenſio corporis idem eſt, quod magnitudo eius, quae non dependet a cogitatione noſtra.

XVIII. Spatium, quod cum corporis cuiuscunque magnitudine coincidit, illius corporis vocatur locus, qui tamen a magnitudine locati differt; et non a ſuperficie ambientis, ſed in ſolido ſpatio conſiſtit.

XIX. Spatium quod a corpore occupatur plenum, quod non occupatur vacuum appellatur.

XX. Corpora contigua ſunt, inter quae nullum eſt ſpatium, continua quorum eſt pars communis, et plura, quorum quaelibet duo proxima ſunt continua.

XXI. Motus eſt continua vnius loci relictio et alterius acquiſitio; locus autem qui relinquitur terminus a quo, qui acquiritur, terminus ad quem dici ſolet.

XXII. Quieſcere dicitur, quod per aliquod tempus in eodem loco, motum autem, quod fuit prius in alio loco, quam nunc eſt.

XXIII. Corpora aequalia inter eſſe dicuntur, quae eundem locum poſſidere poſſunt.

XXIV. Vnius et eiusdem corporis vna et eadem ſemper eſt magnitudo.

XXV. Aequalis motus eſt, cum vnius velocitas, per omnem eius magnitudinem computata aequalis eſt alterius velocitati, per omnem item magnitudinem computatae: par ratio eſt motus maioris et minoris.

XXVI. Motus magnitudo ita computata, vis vulgo dicitur.

XXVII. Quod quieſcit, ſemper quieſcere intelligitur, niſi ſit aliud aliquod corpus praeter ipſum, quo ſuppoſito quieſcere amplius non poſſit.

XXVIII. Corpus interire aut generari non poteſt, ſed tantum ſub diuerſis ſpeciebus aliter atque aliter nobis apparet, et proinde aliter atque aliter nominatur. At accidentia generari et interire poſſunt, non vero, niſi improprie poſſunt dici, quod moueantur.

XXIX. Accidens propter quod corpori alicui certum nomen imponimus, ſiue quod ſubiectum ſuum denominat, eſſentia dici ſolet.

XXX. Materia prima merum nomen eſt, et ſignificat corpus generaliter ſumtum.

XXXI. Corpus agere [r] dicitur in illud corpus, in quo aut generat accidens aliquod, aut deſtruit.

XXXII.

q) c. 8. p. 54. r) c. 9 p. 64 ſeqq.

XXXII. Accidens siue agentis siue patientis, sine quo effectus non potest produci, vocatur caussa sine qua non, et necessarium per hypothesin.

XXXIII. Caussa simpliciter, siue caussa integra est aggregatum omnium accidentium tum agentium quotquot sunt, tum patientis, quibus omnibus suppositis intelligi non potest, quin effectus vna sit productus, et supposito, quod vnum eorum desit intelligi non potest, quin effectus non sit productus.

XXXIV. Accidentium requisitorum ad effectum in agente aggregatum producto effectu vocatur caussa efficiens; in patiente caussa materialis. Vbi autem effectus nullus est, ibi nulla est caussa.

XXXV. Caussa integra ad producendum effectum suum semper sufficit.

XXXVI. Effectus productus est eodem instante, quo caussa integra, habetque caussam necessariam.

XXXVII. Generatio effectuum continua est.

XXXVIII. Agentia et patientia eadem, diuersis temporibus sed similiter disposita, similes effectus producunt.

XXXIX. Caussa motus non est, nisi in contiguo et moto corpore.

XL. Mutatio [illegible]is est motus.

XLI. Accidentia respectu accidentium quae antecedunt, siue tempore priora sunt, si ab illis non dependent, vt a caussis, contingentia appellantur.

XLII. Caussae et effectui respondent, immo idem sunt potentia et actus.

XLIII. Quo instante potentia fit plena eodem producitur in actum.

XLIV. Potentia actiua et passiua tantum sunt partes potentiae plenae.

XLV. Actus impossibilis est, ad quem producendum nulla vnquam erit potentia plena.

XLVI. Qui actus impossibilis non est, necessarius est, quia quodcunque possibile est aliquando produci, eo ipso necessario producetur, alias impossibile esset.

XLVII. Itaque quicunque actus futurus est, necessario futurus est.

XLVIII. Quaecunque contingunt, contingunt a caussis necessariis, vocantur autem contingentia, respectu aliorum euentuum a quibus non dependent.

XLIX. Potentia actiua consistit in motu.

L. Caussa formalis, quae est essentia, et finalis, quae est finis ad caussas efficientes pertinent.

LI. Cognitio essentiae est caussa cognitionis rei.

LII. Differre inter se duo corpora dicuntur, cum de vno eorum dicitur aliquod, quod de altero dici non potest eodem tempore [1].

LIII. Omnia corpora differunt inter se numero; differunt autem magnitudine, quorum alterum altero maius est.

LIV. Cor-

[1]) c. 11. p. 70 seqq.

LIV. Corporis cuiuscunque cum alio quocunque corpore ſimilitudo vel diſſimilitudo, vel aequalitas vel inaequalitas, relatio eius dicitur.

LV. Relatio non eſt nouum accidens, ſed aliquid eorum quae inerant, ante relationem ſiue comparationem iactam.

LVI. Cauſſae accidentium in vtroque relato ſunt cauſſae relationis.

LVII. Si dimenſionis lineae ſint determinatae, oritur inde quantitas.

LVIII. Magnum et paruum nullo modo intelligi poſſunt, niſi per comparationem. Comparatur autem vnaquaeque magnitudo vel ad minorem, vel ad maiorem, vel ad aequalem [t].

LIX. Aeſtimatio ſiue comprehenſio magnitudinis per comparationem dicitur ratio: eaque eſt vel arithmetica vel geometrica.

LX. Conatus eſt motus per ſpatium et tempus minus, quod datur, id eſt, determinatur, ſiue expoſitione vel numero aſſignatur [x].

LXI. Impetus eſt ipſa velocitas, ſed conſiderata in puncto quolibet temporis in quo ſit tranſitus.

LXII. Reſiſtentia eſt in contactu duorum mobilium conatus conatui, vel omnino vel ex aliqua parte contrarius.

LXIII. Vis eſt impetus multiplicatus ſiue in ſe, ſiue in magnitudine mouentis, qua mouens plus vel minus agit in corpus quod reſiſtit.

LXIV. Duae ſunt philoſophandi methodi, altera a generatione ad effectus poſſibiles, altera ab effectibus φαινομένοις ad poſſibilem generationem [y].

LXV. Senſio in ſentiente nihil aliud eſt, praeter motum partium aliquarum intus in ſentiente exiſtentium, quae partes motae organorum quibus ſentimus, partes ſunt.

LXVI. Senſionis immediata cauſſa eſt in eo, quod ſenſionis organum primum et tangit et premit; illud autem obiectum vocari ſolet.

LXVII. Ex his integra ſenſionis definitio naſcitur, quod ſit ab organi ſenſorii conatu ad extra, qui generatur a conatu ab obiecto verſus interna, eoque aliquandiu manente per reactionem factum phantaſma.

LXVIII. Subiectum ſenſionis ipſum eſt ſentiens; obiectum eſt id quod ſentitur, phantaſma ſentiendi actus.

LXIX. Non permittit natura ſenſionis, vt plures res ſimul ſentiantur.

LXX. Imaginatio eſt propter obiecti remotionem langueſcens vel debilitata ſenſio.

LXXI. Ortus perpetuus tum ſentientibus tum cogitantibus phantaſmatum, ſolet appellari animi diſcurſus, et communis eſt hominibus et brutis.

LXXII. Phantaſmata dormientium ſomnia ſunt.

LXXIII. Et metus, et ſceleris conſcientia, et nox, et loca conſecrata, adiuta apparitionum hiſtoriis phantaſmata horribilia etiam vigilantibus excitant, quae ſpectrorum et ſubſtantiarum incorporearum nomina pro veris rebus imponunt.

LXXIV.

t) c. 12. p. 73. u) c. 13. p. 77. x) c. 15. p. 106. y) c. 25. p. 192.

LXXIV. Aliud fenfionis genus eft voluptas et dolor, orta ab organi parte extima per continuam actionem verfus cor.

LXXV. Conatus primi motus animalis funt appetitus et fuga, quos fequitur fpirituum animalium in neruos impulfio et rurfus retractio, quos fequuntur turgefcentia vel relaxatio mufculorum et denique artuum extenfio vel contractio, qui eft motus animalis.

LXXVI. Accedente ad appetitum deliberatione, fiue ferie cogitationum, oritur inde voluntas.

LXXVII. Cauffa appetitus exiftente integra, neceffario fequitur voluntas; adeoque voluntati libertas a neceffitate non conuenit. Concedi tamen poteft libertas faciendi ea, quae volumus [z].

LXXVIII. Magnitudo et duratio vniuerfi eft inſcrutabilis.

LXXIX. Locus in vniuerfo vacuus nullus eft.

LXXX. Defcenfus grauium non eft ab ipforum appetitu, fed a vi aliqua telluris [a].

LXXXI. Differentia grauitatum oritur a differentia impetuum, quibus grauium elementa impingunt.

LXXXII. Sermo fiue oratio eft vocabulorum contextus arbitrio hominum conftitutorum, ad fignificandam conceptuum feriem earum rerum, quas cogitamus. Significationes ergo naturales, ex neceffitate naturae ortae, fermonem non conftituunt [b].

LXXXIII. Scientia et demonftratio oriuntur ex cognitione cauffarum.

LXXXIV. Theoremata demonftrabilia funt in iis tantum rebus, quarum cauffae in noftra poteftate funt, in ceteris tantum demonftrabile eft, ita effe poffe.

LXXXV. Cauffae appetitus et fugae, voluptatis et moleftiae funt ipfa obiecta fenfuum. Eft itaque agere quidem appetentibus liberum, non vero appetere.

LXXXVI. Omnes res, quae appetuntur, bonae vocantur, quae fugiuntur, malae [c].

LXXXVII. Bonum autem vel verum vel apparens eft, inter vera primum fua cuique conferuatio: contra malorum omnium primum, mors.

LXXXVIII. Affectus feu perturbationes animi funt appetitionis et fugae fpecies, affumtis differentiis ab obiectorum, quae appetimus fugimusue diuerfitate et circumftantiis [d].

LXXXIX. Confiftunt autem affectus in diuerfis motibus fanguinis et fpirituum animalium, prout fe varie modo expandunt, modo ad fontem reiiciunt: quorum motuum cauffae funt phantafmata circa bonum et malum in animo excitata.

XC. Ingenia, id eft, hominum ad certas res propenfiones oriuntur a tempe-

z) c. 26. p. 203.
a) c. 30. p. 250.
b) De Hom. c. 10. p. 58.
c) c. 11. p. 62.
d) c. 12. p. 62.

temperie, ab experientia, a consuetudine, a bonis fortunae, ab opinione de se ipso, ab auctoribus. Quibus mutatis mutantur ingenia [e].

XCI. Ingenia quando assuescendo ita confirmata sunt, vt facile, nec reluctante ratione suas edant actiones, dicuntur mores: qui si boni sint, virtutes, si mali, vitia appellantur.

XCII. Quoniam non eadem omnibus bona et mala sunt, contingit eosdem mores ab aliis pro virtutibus haberi, ab aliis pro vitiis.

XCIII. Itaque nisi in vita ciuili virtutum et vitiorum communis mensura non inuenitur: quae mensura ob eam caussam alia esse non potest praeter vnius cuiusque ciuitatis leges.

XCIV. Religio est hominum, qui Deum sincere honorant, cultus externus [f].

XCV. Fides praeterquam eam qua credimus Deum condidisse, et regere omnia, si sit de rebus quae supra naturae humanae captum posita sunt, opinio est, quae nascitur ab auctoritate dicentium. Homini ideo priuato sine miraculo fides haberi in religionis actu non potest.

XCVI. Quod si religio ab hominibus priuatis non dependet, tunc necessarium est, cessantibus iam diu miraculis, vt dependeat a legibus ciuitatis.

XCVII. Religio itaque philosophia non est, sed in omni ciuitate lex, et propterea non disputanda, sed implenda.

XCVIII. Cultus publicus sine ceremoniis esse non potest, nam cultus publicus is est, quem in signum habiti honoris Deo exhiberi ab omnibus ciuibus, idque locis et temporibus constitutis imperauit ciuitas. Itaque iudicandi quid sit decorum, quid non, in publico cultu Dei penes ciuitatem ius est. Signa haec non a natura operis tantum, sed etiam ab arbitrio ciuitatis pendent.

Hactenus ex multis praecipua ex Hobbesio adducta palam faciunt, quibus fundamentis suam philosophiam inaedificauerit. Ipsum iam aedificium eius in Leuiathane exstructum expendendum est, vt intelligatur, cui fini tantam definitionum, ex parte paradoxarum molem congesserit. Ipse enim nonnulla repetiit, vt totius systematis συνάφεια apertius constaret. Ita vero porro praecipit:

§. XXII. I. Nulla est animi conceptio quae non fuerat ante genita in aliquo sensuum, vel tota simul, vel per partes. Ab his autem primis conceptibus omnes postea deriuantur [g].

II. Origo itaque omnium sensus est: caussa autem sensionis externum, corpus, siue obiectum, quod premit vnius cuiusque organum proprium vel immediate vel mediate.

III. Sensio fit cum obiectum organum premendo mediantibus neruis et membranis continuum efficit totum introrsum in cerebrum, et inde ad cor;

e) c. 13. p. 73. f) c. 14. p. 77. g) c. 1. p. 3.

cor; vnde nafcitur cordis refiftentia et ἀντιτυπία, fiue conatus cordis liberantis fe a preffione per motum tendentem extrorfum, qui motus propterea apparet tanquam aliquid externum. Haec apparitio fiue phantafma vocatur fenfus.

IV. Qualitates fenfiles funt in ipfo obiecto nihil aliud praeter materiae motum, quo obiectum in organa fenfuum diuerfimode operatur. Ergo obiecta fpecies non emittunt.

V. Simul ac corpus mouebitur, fiet id in aeternum, nifi motus eius ab alio extinguatur: idque tantum fit gradatim: id in homine quoque obtinet [h].

VI. Eft itaque imaginatio fenfio deficiens, fiue phantafma dilutum et euanidum; cuius cauffa eft praeoccupatio organorum ab obiectis aliis.

VII. Imaginatio et memoria eadem res funt, illa vocatur quando phantafma confideretur, haec, fi dilutio. Memoria multarum rerum experientia dicitur.

VIII. Imaginatio, quae oritur ex fenfione plurium partium, vocatur compofita.

IX. Imaginationes dormientium fomnia funt, quae ipfae quoque ante extiterunt vel integrae vel per partes in fenfu; exoriuntur autem ab agitatione partium internarum corporis fentientis.

X. Varia intemperies partium corporis internarum, varia efficit fomnia.

XI. Inter fomnium et cogitationes vigilantium diftinguere difficillimum tunc eft, quando cafu aliquo factum eft, vt minime animaduertamus, nos dormiiffe. Ita deceptus Marcus Brutus, quod dormitans habuit phantafma terribile, vigilantem fe vidiffe fibi perfuafit. Hoc pacto etiam ex affectu vehementiore imaginatione commota, homines fpiritus, vmbras, fpectra fe videre credunt.

XII. Metu fpectrorum et phantafmatum fublato, multa ruunt, quibus nituntur aftutia, fuperftitio, et artes aliae, quibus ciues in omni ciuitate male reguntur.

XIII. Imaginatio quae a fermone vel aliis fignis voluntariis nafcitur, appellatur intellectus, communisque eft hominibus cum beftiis. Habet tamen homo intellectum quoque peculiarem.

XIV. Series imaginationum, fiue fucceffio vnius cogitationis ad aliam gignit difcurfum mentalem [i].

XV. Nulla autem eft tranfitio ab vna cogitatione ad aliam, cuius fimilis non extiterat ante in fenfione.

XVI. Difcurfus mentalis duplex eft, irregularis, vagus et inconftans, in quo tamen quaedam poteft deprehendi cogitationum cohaefio; et regulatus, qui ad finem quendam obtinendum adhibetur.

h) c. 2. p. 4. i) c. 3. p. 9.

XVII. Discursus quando a designato aliquo fine regitur, vocatur inuestigatio, vnde solertia oritur, quae est venatio quaedam per sua vestigia alicuius caussae vel effectus praesentis aut praeteriti: haec reminiscentia dicitur.

XVIII. Discursus siue cogitatio de euentu futuro gignit prudentiam et prouidentiam.

XIX. Signum est antecedenti euentui euentus consequens.

XX. Humani animi actus nullus est naturaliter insitus, talis vt ad exercitium eius nulla alia re indigeat, praeterquam nasci hominem et vsum habere quinque eius sensuum: reliqui acquisiti sunt.

XXI. Quicquid imaginamur, finitum est, nulla ergo est idea neque conceptus vocis infinitus. Ratio haec est, cur nomen Dei vsurpemus, non vt illum concipiamus, sed vt honoremus.

XXII. Nemo itaque concipere potest, nisi vt sit in loco, et finita aliqua magnitudine praeditum, et diuisibile in partes: neque aliquid esse totum in vno loco, et totum in altero, tempore eodem, neque duas vel plures res eodem tempore esse posse, eodem loco.

XXIII. Conuersio discursus mentalis in verbalem, fit sermone. Sermo consistit ex nominibus; nomina aut propria sunt aut communia [k].

XXIV. Verum et falsum attributa sunt non rerum, sed orationis; vbi autem oratio non est, ibi neque verum est, neque falsum, quanquam error esse possit.

XXV. Consistit itaque veritas in ordinatione recta nominum, quando aliquid affirmamus. Hinc necessitas definitionis intelligitur apud eum, qui ad veram scientiam tendit.

XXVI. Res nominata est, quaecunque cogitari vel in ratiocinatione considerari potest, siue alteri addi ad conficiendam summam vel subtrahi.

XXVII. Actio ratiocinandi vocatur syllogismus, et est consequentiae dicti vnius ad alterum coniunctio.

XXVIII. Dantur nomina insignificantia, quae vel nulla definitione explicata sunt, vel quorum significationes sunt inconsistentes; huius generis est, substantia incorporea.

XXIX. Intellectus, qui homini proprius est, est conceptus natus a sermone. Hunc bruta non habent.

XXX. Inde sequitur affirmationes falsas easdemque vniuersales intelligi haud posse.

XXXI. Qui ratiocinatur, vel totum quaerit additione partium, vel residuum subtractione partis a parte: id quod, si verbis fiat, nihil aliud est, praeter conceptionem consequentiae nominis partis ad nomen totius, vel nominum totius et partis ad nomen partis reliquae. Quicquid ergo arithmetici faciunt in numeris, geometrae in lineis, id logici faciunt in nominibus [l].

XXXII. Est ratio itaque recta, si pro facultate animi sumitur computatio

k) c. 4. p. 14. l) c. 5. p. 20.

tatio nominum generalium, quae ad notationem siue significationem cogitationum nostrarum recipiuntur.

XXXIII. Vsus rationis est multarum consequentiarum a primis nominum definitionibus remotarum inuentio.

XXXIV. Quando aliquis ratiocinatur sine vsu verborum, si id, quod verisimile est, neque praecessit, neque sequitur, id in ratiocinante vocatur error, sed quando ratiocinamur in verbis vniuersalibus, si incidamus, in conclusionem vniuersalem eamque falsam, oritur absurditas, id est, oratio insignificans.

XXXV. Ratio non est nobiscum nata sicut sensus et memoria, nec sola experientia acquisita, sed industria; scilicet apta inprimis impositione nominum; deinde methodo recta procedendo a nominibus ad propositiones, et a propositionibus ad syllogismos, donec veniatur ad cognitionem consequentiarum nominum omnium, quae ad scientiam pertinent. Est enim scientia cognitio consequentiarum vnius facti ad alterum.

XXXVI. Sicut experientia multa fit prudentia, ita scientia multa sapientia est.

XXXVII. Scientiae signa certa et infallibilia sunt, quando, qui scire se dicit, idem alterum docere et veritatem perspicue demonstrare potest.

XXXVIII. Duo sunt motuum in animalibus genera ipsis propria; quorum vnus est vitalis, alter animalis, ille inuoluntarius, hic voluntarius [m].

XXXIX. Conatus siue motus in animo, qui fit versus caussam suam, vocatur appetitus siue cupido, si vero est conatus recedendi, a re aliqua, vocatur auersio. Ex quo intelligitur verum motum adesse.

XL. Quae cupiunt homines, ea amare dicuntur, quae fugiunt, odio habere: quae neque cupiunt, neque fugiunt, contemnere.

XLI. Quicquid appetitus in homine quodcunque obiectum est, illud appellatur bonum; quod auersionis obiectum est, vocatur malum.

XLII. Bonum, quod signis apparentibus promittitur, vocatur pulchrum, et malum, turpe; illius diuersae sunt species, vna in promissione, quae pulchritudo, altera in re, quae dicitur bonitas, tertia in fine, quae est iucunditas; ea vero in medio dicitur vtilitas.

XLIII. Omnis obiecti actio huiusmodi est motus vel conatus consistens in appetitu vel fuga obiecti; apparitio autem istius motus, vocatur voluptas aut molestia animi. Ideo appetitus omnis amorque coniunctus est cum voluptate aliqua, et odium ac fuga cum molestia.

XLIV. Voluptates vel a praesentis obiecti sensione oriuntur, et sunt sensuales; aliae ab expectatione et praeuisione finium, vel consequentiarum rerum emergunt, hae sunt voluptates animi; diuiduntur autem in gaudium et dolorem.

XLV. Passiones istae simplices, appetitus, cupido, amor, auersio, odium, gaudium et dolor a diuersis considerationibus quandoque variantur etiam nomi-

m) c. 6. pag. 25.

nominibus, nempe prout vel videntur aliis fucceffurae, vel prout obiectum appetimus aut fugimus, vel prout multae fimul confiderantur.

XLVI. Hinc oriuntur affectuum fiue paffionum nomina; e. g. religio eft metus potentiarum inuifibilium; quae fi publice acceptae fint, religio eft, fi non fint, fuperftitio, fi potentiae illae reuera tales fint, religio recta.

XLVII. Totum paffionum aggregatum, tam diu durans, quousque res effecta fit, vel reiecta vocatur deliberatio.

XLVIII. In deliberatione appetitus vltimus fiue auerfio actioni, de qua deliberatum eft, immediate adhaerens vocatur voluntas; actus inquam, non potentia volendi. Vnde fequitur, beftias, quia deliberant, voluntate praeditas effe.

XLIX. Perpetuus in rebus cupitis bonus fucceffus felicitas eft.

L. Difcurfus fiue cogitatio, an fiet, vel non fiet, praefumtionem relinquens, dicitur opinio.

LI. Sicut in deliberatione appetitus vltimus eft voluntas; ita in quaeftione praeteriti vel futuri opinio vltima eft iudicium, fiue fententia finalis [n].

LII. Series tota opinionum alternarum dicitur dubitatio.

LIII. Confcientia eft cuiusque facti vel cogitati fecreta cognitio.

LIV. Si difcurfus incipit ab alicuius alterius hominis affirmatione, de cuius neque veracitate neque cognitione dubitamus, oritur fides, et fi rei, creditio.

LV. Virtus in omni re aliquid eft propter eminentiam fpectabile, confiftitque in comparatione [o].

LVI. Virtutes intellectuales funt facultates animi illae, quas laudare, magnifacere, et fibimetipfis ineffe cupere homines folent, et vulgo bonum ingenium vocantur. Eae autem vel naturales vel acquifitae funt.

LVII. Illi qui fimilitudines maxime animaduertunt, aliis raro animaduerfas, bonum habere dicuntur ingenium, id eft bonam phantafiam; qui vero rerum cogitatarum differentias diffimilitudinesque maxime obferuant, id eft, qui inter rem et rem bene diftinguunt, bonum iudicium.

LVIII. Ingenium acquifitum methodo et doctrina nullum eft praeter rationem, quae orta a recto fermonis vfu producit fcientias.

LIX. Ingeniorum diuerfitas oritur a paffionibus, differentia autem paffionum partim a diuerfa corporum conftitutione, partim a diuerfitate confuetudinum et educationis: poffunt autem omnes reduci ad potentiam.

LX. Infania eft enormis ingensque paffio: tales fuerunt, quos euangelica hiftoria vocat, ftilo Iudaico, daemoniacos.

LXI. Potentia cuiusque eft mediorum omnium, quae habet ad bonum aliquod futurum adipifcendum aggregatum; eftque vel naturalis, vel inftrumentalis [p].

LXII. Humanarum potentiarum maxima eft illa, quae ex vnitorum plurimorum

n) c. 7. p. 32. o) c. 8. p. 34. p) c. 10. p. 43.

rimorum hominum in vnam perſonam conſenſu eſt compoſita, ſiue illa perſona naturalis ſit, vt homo, ſiue artificialis, vt ciuitas.

LXIII. Dignitas eſt valor ſeu pretium hominis tantum, quanti potentiae eius vſum aliquis vellet emere.

LXIV. Manifeſtum facere, quanti aliquem aeſtimemus, honorare vocamus. Huc pertinet, opem poſcere, honorare, loco cedere, amare, laudare, adorare, credere, fidere, conſilium alicuius audire, imitari.

LXV. Mores vocantur humani generis qualitates illae, quibus pax conſeruatur, et ciuitatis ſtatus confirmatur [q].

LXVI. Vitae praeſentis felicitas non conſiſtit in tranquillitate ſiue requie animi, quae in hac vita ob motum perpetuum locum haud habet.

LXVII. Sed felicitas eſt progreſſus perpetuus ab vna cupiditate ad aliam. Ad hanc metam non vna via omnium procedunt actiones: alii enim cupiditate potentiae, alii honorum, alii otii et voluptatis, alii ſcientiarum, alii laudis vel famae poſt mortem etc. ducuntur, hinc ingens morum diuerſitas oritur.

LXVIII. Cauſſas cognoſcendi amor hominem ab effectus conſideratione ad quaerendam cauſſam acuit, et rurſus cauſſam cauſſae, donec veniatur ad cogitationem hanc cauſſam aliquam eſſe aeternam, ſiue qua prior eſſe nulla potuit. Adeo vt, qui profunde in rerum naturalium contemplationem ſe immerſerit, impoſſibile ſit, quin inde diſponatur, ad credendum vnum eſſe Deum et aeternum, quamquam ideam naturae diuinae animo concipere non poſſit.

LXIX. Ex ignorantia cauſſarum verarum oritur anxietas; ex illa metus perpetuus, cuius obiectum ſunt potentiae inuiſibiles, ex quo oritur religio.

LXX. In his autem quatuor rebus, metu ſpirituum, ignorantia cauſſarum ſecundarum, cultu eorum, quae timentur, et ſumtione fortuitorum pro prognoſticis conſiſtit religionis ſemen naturale.

LXXI. Semina autem haec a duobus hominum generibus culturam nacta ſunt. Primum genus eorum eſt, qui ſecundum ſuas ipſorum phantaſias religionum auctores extiterunt: alterum eorum, quibus ab ipſo Deo praeſcripta et praecepta religio fuit. Vtrorumque autem conſilium erat, initiatos ſuos ſibi reddere obedientiores. Illorum religio pars politicae, horum politica pars religionis eſt.

LXXII. Tum corporis tum animae facultatibus aequales inter ſe produxit natura homines [r].

LXXIII. Ab aequalitate naturae oritur vnicuique ea quae cupit acquirendi ſpes, cum laeſione alterius.

LXXIV. In tanto et mutuo hominum metu ſecuritatis viam meliorem habet nemo anticipatione, id quod ſui quoque conſeruatio poſtulat.

LXXV.

q) Cap. 11. pag. 49.

r) Cap. 13. p. 67.

LXXV. Itaque dominii acquisitio per vim vnicuique, vt ad conseruationem propriam necessaria concedi debet.

LXXVI. Quamdiu nulla est potentia coërciua, tam diu conditio hominum est belli vniuscuiusque contra vnum quemque: quicquid autem bello omnium contra omnes naturaliter adhaeret, idem hominum sine alia securitate, quam quae a cuiusque robore et ingenio expectari potest, necessario comitatur. In hac ergo conditione nullus industriae locus est, quia nullus fructus, nulla terrae cultura, nullae artes, neque societas, sed mortis violentae metus.

LXXVII. Bello omnium contra omnes consequens est, vt nihil dicendum sit iniustum, vi et dolo in bello obtinentibus, nihil proprium, dominium nullum.

LXXVIII. Passiones quibus homines ad pacem perduci possunt, sunt metus, praesertim vero metus mortis violentae, et cupiditas rerum ad bene viuendum necessariarum, et spes per industriam illa obtinendi.

LXXIX. Ius naturale est, libertas quam habet vnusquisque potentia sua ad naturae suae conseruationem suo arbitrio vtendi, et illa omnia, quae eo videbuntur tendere, faciendi [s].

LXXX. Libertas est impedimentorum externorum absentia.

LXXXI. Lex naturalis est regula generalis ratione excogitata, qua vnusquisque, id quod ad damnum suum sibi tendere videbitur, facere poterit.

LXXXII. In conditione hominum naturali omnium in omnia ius est, ipsis hominum corporibus non exceptis.

LXXXIII. Quamdiu ergo ius illud retinebitur, nulla cuiquam, etsi fortissimus sit, securitas esse poterit.

LXXXIV. Rationis ergo regula generalis est: pacem quidem, dum obtinendae eius spes est, quaerendam esse, quando autem haberi non potest, auxilia vndicunque quaerere et illis vti licitum esse.

LXXXV. Inde oritur secunda: oportere vnumquemque quoties paci et defensioni propriae prouisum erit, a iure suo in omnia, ceteris idem facere paratis, decedere, contentumque esse eadem libertate, quam ceteris concedi vellet.

LXXXVI. In rem aliquam ius suum deponit, qui libertate illa se priuat, quam habet ceteros impediendi, quo minus quilibet eorum iure suo vtatur in rem eandem.

LXXXVII. Deponitur ius vel simplici renuntiatione, quae in medium abiicit, nemini tribuens, vel translatione ad alium: idque debet fieri signis idoneis.

LXXXVIII. Quotiescunque ius suum derelinquit aliquis, vel transfert, ea caussa id facere intelligitur, vt reciproce ab eo, cui translatum est, ius aliquod vel bonum accipiat.

LXXXIX.

s) Cap. 14 pag. 66.

LXXXIX. Translatio iuris mutua contractus dicitur.

XC. Qui ius aliquod transfert, etiam vsum rei, quantum in se est, transfert.

XCI. Pactum etiamsi metu extortum sit in conditione tamen hominum validum est, eo quod contractus est.

XCII. Pactum prius posterius inualidum reddit.

XCIII. Ad pactorum praestationem constringendi vim habent duo auxilia, vel quia fallere indignum, vel ob metum damni a violatione pacti: metus autem vel est potentiarum inuisibilium, qui est in religione, vel metus potentiae humanae, in ciuitate. Quae vbi non est, solus metus inuisibilis potentiae firmare pactum potest, et hinc iusiurandum ortum est.

XCIV. Tertia lex naturae est, praestanda esse pacta. In hac lege consistit natura iustitiae, qúae est pactorum praestatio: ea autem valida esse incipiunt, quando constituta est ciuitas, quae ad praestationem cogere potest.

XCV. Iustitia commutatiua est iustitia contrahentium, distributiua arbitri cui fides adhibetur.

XCVI. Quarta regula est: qui beneficium gratis datum accipit, conari debet, ne danti iusta caussa sit beneficii dati poenitendi.

XCVII. Quinta regula est: vt se quisque commodum praestet, ob ingeniorum diuersam aptitudinem ad societatem.

XCVIII. Lex naturae sexta est: vt vnusquisque accepta temporis futuri cautione praeteritas iniurias poenitentibus et petentibus condonet.

XCIX. Septima est: in vltionibus non respiciendum esse ad magnitudinem mali praeteriti, sed ad magnitudinem nasciturі boni.

C. Octaua est: ne quis alium facto, verbo, vultu aut gestu odisse vel despicere se significet.

CI. Nona est: habendos omnes homines inter se natura aequales.

CII. Decima regula est: vt in pace ineunda nemo reseruari sibi poscat ius aliquod, quod cuiquam ceterorum reseruatum nolit.

CIII. Vndecima postulat: vt arbiter datus in vtramque partem aequus sit.

CIV. Duodecima praecipit; ea quae diuidi non possunt, eorum vsum communem esse.

CV. Decima tertia docet: ius integrum vel possessionem primam sorte determinandam.

CVI. Decima quarta praescribit: quarum rerum neque vsus communis, eae res vel primi occupantis vel primogeniti sunt, sorte acquisitae.

CVII. Decima quinta est: vt pacis mediatoribus ire et redire tuto liceat.

CVIII. Decima sexta iniungit: in sententia arbitri acquiescere.

CIX. Decima septima, esse arbitrum idoneum in caussa propria, quemlibet prohibet.

CX. Decima octaua eiusdem generis eſt, vetans, ne pro arbitro recipiatur cui lucrum, dignitas vel voluptas a victoria partis alterius manifeſte oritura eſt.

CXI. Decima nona poſtulat: vt in quaeſtione facti iudicetur ſecundum teſtes.

CXII. Leges naturae ſemper obligant in foro interno, non autem ſemper in externo, ibi vitium, hic crimen eſt.

CXIII. Legum naturalium ſcientia vera et ſola ethica eſt. Ea autem alia non eſt, praeter ſcientiam earum rerum, quae in congreſſibus et ſocietate hominum bonae vel malae ſunt.

CXIV. Perſona eſt is, qui ſuo vel alieno nomine res agit, ſi ſuo, propria eſt, ſi alieno repraeſentatiua dicitur [z]. Eſt haec breuis adumbratio ipſis Hobbeſii verbis facta, eorum fundamentorum, quae ex philoſophia rationali, naturali et morali ad conſtituendam nouam moralem doctrinam conſarcinauit. Intelligi ex ea ipſius nouae definitiones, regulae et axiomata ſatis poſſunt, nec interpretatione opus habent. Supereſt igitur, vt ciuilem doctrinam Hobbeſii paucis quoque delineemus.

Philoſophia ciuilis Hobbeſii.

§. XXIII. I. Cauſſa et finis cur homines libertatis et dominii per naturam amatores in ſtatu ciuili viuere voluerint, fuit cura conſeruationis ſuae, vitaeque commodioris, id eſt vt e conditione miſera belli omnium contra omnes exirent [a].

II. Exitum autem e conditione belli omnium contra omnes leges et pacta per ſe praeſtare non poſſunt, debet itaque accedere potentia cogens, quae eſt in ciuitate.

III. Paucorum hominum conſpiratio inter ſe, ſecuritatem praeſtare non poteſt, ſed multitudinis.

IV. Multitudo multorum iudiciis et arbitriis gubernata ob diſſenſum, ſecuritatem illam non promittit.

V. Neque ſufficit, vt gubernentur certo tantum tempore, hoſte ſemper recurrente.

VI. Communem autem potentiam conſtituendi, quae homines ſecuros praeſtare poſſit, vnica via haec eſt, vt potentiam et vim ſuam omnem in hominem, vel hominum coetum vnum vnusquisque transferat, vnde voluntates omnium ad vnicam reducantur, et eius voluntati et iudicio voluntatem ſuam ſubmittat.

VII. Haec multitudo illa vna perſona eſt, quae ciuitas et reſpublica vocatur, et magnus ille Leuiathan, cui pacem et protectionem ſub Deo immortali debemus omnem.

VIII. Ciuitas auctoritatem et tantarum virium vſum habet, vt terrere voluntates omnium ad pacem inter ſe et ad coniunctionem contra hoſtes conformare poſſit.

IX. Eſt

z) c. 16. p. 79. a) c. 17. p. 83.

IX. Eſt itaque ciuitas perſona vna, cuius actionum, homines magno numero, per pacta mutua vniuscuiusque cum vnoquoque fecerunt ſe auctores; eo fine, vt potentia omnium arbitrio ſuo ad pacem et communem defenſionem vteretur.

X. Ciuitas oritur vel per inſtitutionem vel per acquiſitionem.

XI. Inſtituitur ciuitas, quando homines ſponte ſua conuenientes ſinguli cum ſingulis paciſcuntur, vt vnicuique homini vel coetui pars maior ſuffragiis ſuis perſonam omnium gerendi ius contribuit, illi omnes obedirent [x].

XII. Summa poteſtas propter malam reipublicae adminiſtrationem habenti tolli non poteſt.

XIII. Ab habente ſummam poteſtatem nemini conferentium fieri poteſt iniuria.

XIV. Non poteſt, qui ſummam habet poteſtatem a ciuibus occidi, aut quomodocunque iure puniri.

XV. Summae poteſtati adhaerent, quae ad conſeruationem vel violationem pacis tendunt, decernere, et regulas praeſcribere, quibus, quid ſit ſuum, vnusquisque ſciat et fruatur ſine moleſtia a conciuibus.

XVI. Sed et poteſtas iudicandi, iusque belli et pacis ineundae conſiliarios eligendi, honores definiendi huc pertinet: ea enim omnia ad conſeruationem ciuitatis pertinent.

XVII. Monarchia ciuitati conuenientior eſt, quam ariſtocratia et democratia, vel genera ciuitatum mixta [y].

XVIII. Ciuitas per acquiſitionem eſt, vbi ſumma poteſtas acquiſita eſt per vim, ita vt mortis vel vinculorum metu imperata facere vnius perſonae ſiue ſinguli ſiue pluralitate ſuffragiorum ſe obligauerint. Iura autem cum ciuitate per inſtitutionem eadem ſunt [z].

XIX. Eſt etiam dominii acquiſitio per generationem, quod paternum dicitur; itemque per victoriam, quod in ſeruos acquiritur.

XX. Summa poteſtas, ſiue ea in vno homine, ſiue in vno coetu collocata eſt, tanta eſt, quantam facere poſſunt homines, nempe indefinita, licet incommoda ſequantur. Conditio hominum enim in hac vita ſine incommodis nunquam erit.

XXI. Poſſunt ſimul conſiſtere metus, libertas et neceſſitas, quae vocatur naturae et cauſſarum. Eſt autem liber, qui ex iis, quae viribus et arte propria facere poteſt, quin faciat, quicquid vult, non impeditur [a].

XXII. Legibus autem circumſcribitur in ciuitate libertas, nec ea ius vitae et necis impedit. Quod vbi in innocentem exercetur, agit quidem inique et in Deum peccat imperans, non vero iniuſte agit.

XXIII. Manet vero libertas circa res illas omnes, quarum ius per pactum transferri vel abiici non poteſt, vel de quibus leges ſilent pro ſummae poteſtatis arbitrio.

x) c. 18. p. 86. y) c. 19. p. 92. z) c. 20. p. 98. a) c. 21. p. 104.

XXIV. Obligatio quam ciues habent erga eum, qui summam habet potestatem, tamdiu nec diutius permanere intelligitur, quam manet potentia ciues protegendi [b].

XXV. Systema ciuitatis est numerus quicunque hominum in rem ipsorum communem congredientium: et vel systemata regularia sunt in quibus homo vel coetus vnus personam gerit omnium, vel irregularia. Illa vero vel absoluta sunt vel subordinata, tum politica corpora, tum priuata constituentia [c].

XXVI. Minister publicus summae potestatis est, qui in rebus, quae ad ciuitatem pertinent, per auctoritatem summam habentis potestatem ciuitatis personam repraesentat.

XXVII. Lex ciuilis vnicuique ciui est regula, qua ciuitas verbo vel scripto vel alio quocunque voluntatis signo idoneo ad distinctionem boni et mali vti imperat. Hac imperans non tenetur [d].

XXVIII. Consuetudo longa vim obtinet legis, a voluntate eius, qui summam habet potestatem, silentio eius significata.

XXIX. Leges ciuiles illis solis leges sunt, quibus fuere declaratae. Requiritur itaque promulgatio, leges autem naturae per dictamen rationis innotescunt.

XXX. Interpretatio legum naturae non a doctoribus et philosophis dependet, sed ab auctoritate ciuitatis. Non enim veritas sed auctoritas facit legem.

XXXI. Est itaque interpretatio legis naturalis recta sententia summae potestatis legem facto applicantis. Iudici autem incumbit, vt sententiam ferat ex sua ipsius conscientia et ratione naturali, peritiaque propria circa aequum et bonum.

XXXII. Crimina, quae sunt legis transgressiones oriuntur vel a vitio intellectus, quae est ignorantia, vel ab imperitia ratiocinandi, id est, errore, vel a vi passionis [e].

XXXIII. Poena malum est, transgressori legis auctoritate publica inflictum, eo fine, vt terrore eius voluntates ciuium ad obedientiam conformentur [f].

XXXIV. Lex publica vnicuique ciui pro conscientia habenda. Falsum itaque est; peccatum esse, quicquid faciat ciuis contra conscientiam.

XXXV. Summi imperantis officia dimetienda sunt ex fine, qui est salus populi [g].

Potiora haec sunt, quibus ciuitatem instruendam esse monitis politicis credidit Hobbesius: haec ad Christianam ciuitatem eo fine applicat, vt doctri-

b) Hac imprimis assertione suspectus factus esse videtur aulae, quod democraticorum partibus faueret. Eo enim tum redactus erat rex Angliae, vt ciues amplius protegere haud posset.

c) c. 22. p. 111.

d) c. 26. p. 129.

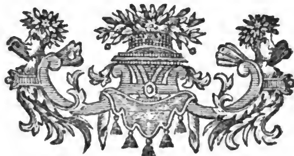
e) c. 27. p. 137.

f) c. 28. p. 146.

g) c. 30. p. 157.

doctrinam Christianam suis praeceptis non obstare demonstret, vnde machinas admouet omnes, vt in partes suas flectat diuina oracula. Quae cum ad philosophiam non pertineant, recte a nobis omittuntur, et sacrae legis interpretibus ac vindicibus examinanda relinquuntur. Adscribemus modo iudicium PVFENDORFII [h], vt cum delineatione iuris naturalis et ciuilis Hobbesiani comparari queat. Is ita pronuntiat: *Id sane apparet, hoc praecipue agere Hobbesium, vt potestatem regiam aduersus turbulentos homines, qui tunc Angliam sub obtentu libertatis grauiter exercebant, assereret, simulque ius circa sacra summo imperio ciuili aduersus fanaticos vindicaret. Quod institutum vti in se quidem magnopere probandum est, modo isthoc ius legitimis terminis coërceatur: ita ferri plane non possunt hypotheses ipsius ita crude assumtae, et quae eidem superstruuntur dogmata quaedam a sana ratione abeuntia, et non exiguam labem rebus humanis inferre idonea. Ne de iis memorem, in quibus circa religionem Christianam a vero sensu diuinarum literarum diuersus abit; quibus destruendis operam impendere aliorum est. Neque tamen quisquam rerum intelligens inficias iuerit, inter multa mala reperiri quoque plurima exquisite bona, et quantiuis pretii: et illa ipsa, quae ab eo falsa traduntur, ansam praebuerunt, scientiam moralem et ciuilem ad fastigium perducendi, sic vt de non paucis, quae ad perfectionem istius faciunt, vix cogitare alicui in mentem venisset, absque Hobbesio si fuisset.* Et ex his quidem sobrie ac sine praeiudicio expensis iudicandum est, quem locum inter reformatores philosophiae et conditores eclecticae sapientiae Hobbesius obtineat?

h) Erid. Scand, loc. cit.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

DE RENATO CARTESIO.

§. I.

Cartesianae historiae fontes vnde petendi? Felicioribus auspiciis circa eadem tempora, quibus Hobbesius emendare philosophiam aggressus est, nouam viam tentauit RENATVS DES CARTES, vel quo Latino nomine plerisque innotuit, Cartesius [a]. Cuius summi philosophi historia eo maiori cura colligi, et critico oculo eius philosophiae fata explorari merentur, quo longiora fata habuit, et ad nostra vsque tempora perdurauit, asseclas nacta viros magnos et acutissimos, quorum studio factum, vt cum maxime eclecticum se praestitisset Cartesius, eius tamen philosophia, auctore quidem suo non inuito, in sectam abiret, quae famam sibi splendidam comparauit. Inde euenit, vt plurimi fontes existerent, ex quibus et viri illius, et philosophiae ab eo vulgatae historia hauriri queat. Quorum haud contemnendam partem nominauit vir doctus GVIL. HENRICVS BECKHERVS; is enim erudito schediasmati: *Num Cartesius recte atheis annumeretur* [b]? breuem adiecit *Catalogum scriptorum, qui de Cartesio in eius vel vitae monumenta, vel doctrinam nouasque hypotheses inquirendo pluribus differuerunt.* Nos instituti nostri memores eos hoc loco scriptores potissimum nominamus, quos lucem historiae Cartesianae accendere posse experientia docti nouimus, quosque consuli a Lectore volumus, vt ea illustrentur, quae breuiter et ὡς ἐν συνόψει de Cartesio eiusque philosophia dicere nos cogit instituti ratio. Integram autem Cartesianismi historiam a nemine hactenus in tanta huius sectae frequentia et celebritate conditam esse, eo magis miramur, quo magis Cartesianismus, cum a dogmatibus theologicis illi admixtis, tum a doctrinis physicis, quas magno studio ea schola excoluit, magnam recentissima aetate mutationem passus est, quam omnem hoc loco enarrare limites nobis positi non permittunt. Viros itaque doctos, qui hodie Cartesianam sapientiam adhuc amplectuntur, ad hanc orbi literato praestandam operam merito exhortamur, ea interim adducturi, sine quibus vniuersalis philosophiae historia manca est, et nobili parte sua destituta.

Scriptores vitae Cartesii. §. II. Historiam Cartesii philosophantis, et placitorum quibus totum philosophiae vultum emendare mutareque, atque ornatius pingere conatus est, scire cupientem ante omnia ipsa Cartesii scripta adire oportet, ex quibus omnium optima notitia de rebus et φιλοσοφουμένοις eius hauriri potest. Vt enim epistolas celeberrimi philosophi taceamus, in quibus multa

a) Displicuit initio Latinum hoc nomen philosopho, quod gentilitium semper fuerit DES-CARTES, conf. Obs. sel. Halens. Germ. Obs. XI. §. 13. p. 369. b) Regiomont. 1724. 4.

multa sunt, quae historiam eius tangunt [c], ipse, quod summum caput historiae Cartesianae est, in tractatu *de Methodo* enarrauit, quo pacto absoluto scholasticae philosophiae, quam apud Iesuitas didicerat, curriculo, ad nouam philosophiam delatus sit. Quae autem inter Batauos noua eius philosophandi methodus fata habuerit, ipse in *Apologia aduersus Voëtium* prolixe descripsit. Cartesio fatis functo, cum magnos strepitus eius philosophia edidisset, passim viri eruditi in condenda philosophi famigeratissimi historia diligentiam exhibuerunt suam. Voluere hunc lapidem aggressus est IOANNES TEPELIVS, cui libellum *de Vita et Philosophia Cartesiana* [d] debemus, in quo de Cartesio et occasione, qua ad innouandam philosophiam inuitatus est; de scriptis eius et principiis philosophicis, de adiunctis eius philosophiae, tum de propugnatoribus et oppugnatoribus eius, item de iudiciis virorum doctorum super secta Cartesiana suo modo differit, quae tamen affecta magis quam absoluta Cartesianismi historia dici debet, et pauca sunt, quae ad tantum aedificium extruendum ornandumque afferuntur. In eadem via currendum sibi esse statuit PETRVS BORELLVS, Castrensis, Galliarum regis archiater et philosophus haud obscurae famae, scriptis quoque clarus [e]. Ille enim *Compendium vitae Cartesianae eiusque operum omnium catalogum, obseruationibus*, quas edidit, *medicis* adiecit, postea a Londinensibus et Francofurtensibus [f] recusum, et ab HENNINGO WITTENIO *Memoriis clarissimorum philosophorum* [g] insertum. In quo eleganter quidem paucis elogium Cartesii complexus est, at lineas magis historiae duxit, quam integram enarrauit. Tacemus eos, qui leuiori manu opera hac defuncti sunt DANIELEM LIPSTORPIVM [h], GEORGIVM PASCHIVM [i], IOANNEM CHRISTOPHORVM STVRMIVM [k], quique vitam Cartesii operibus eius praefixerunt, vel narrationibus suis ex historia literaria petitis vitam Cartesii inseruerunt, inter quos elegantia se commendauit vir doctus B. NICERONIVS [l]. Nemo autem vel praeclare magis de Cartesii historia meruit, vel melioribus auxiliis instructus ad eam condendam accessit, quam HADRIANVS BAILLETVS, cuius egregia de historia eruditionis merita nemini ignota sunt. Is enim fuse Cartesii historiam delineauit, duobusque voluminibus Lutetiae [m] in publicum exire passus est. Tanta autem diligentia in hoc stadio cucurrit Bailletus, vt similem laborem philo-

c) Recte ideo eas commendat MORHOFIVS Polyhist. T. I. L. I. c. 24. §. 31. p. 295.

d) Norimbergae 1674. 12. vid. SAGITTARIVS Introd. in H. E. T. I. p. 905. MORHOF. l. c. T. II. p. 111. STOLLIVS Hist. lit. P. II. c. 1. §. 93. p. 408.

e) Vid. DORNIVS ad IONSIVM de Scr. Hist. phil. L. III. c. 31. §. 9. p. 180.

f) 1670.

g) Decad. IV. p. 580 seqq.

h) In Speciminibus philosophiae Cartesianae Lugd. Bat. 1653.

i) De Inuentis nov-antiquis c. 3. p. 143 seqq.

k) Diss. de Cartesio et Cartesianismo, quae extat Philosoph. eclecticae P. I. p. 139 seqq.

l) Memor. literar. T. XXXI. p. 274.

m) 1691. 4.

philosopho vlli esse praestitam non recordemur. Nec singularis attentionis et studii laude Bailletus priuandus est; qui non aliena scrinia expilauit, sed praeter aliorum relationes ipsa potissimum Cartesii scripta, et imprimis eius epistolas consuluit, loca in margine designauit, et non historiae modo Cartesii, sed philosophiae eius quoque, quamdiu is inter viuos superfuit, commentarios edidit. Vnde amplissimi annales eorum, quae Cartesio eiusque philosophiae per dimidium seculum XVII acciderunt, enati sunt. Qui si parcius Cartesium, nec in omnibus, laudasset, si a partis studio magis sibi temperauisset, si infensum in Gassendum, Cartesii aduersarium, animum deposuisset, si a digressionibus longioribus et parum ad rem facientibus abstinuisset [n], omne profecto punctum tulisset, nec censuram virorum doctorum fuisset passus, qui non omnes P. BAYLII [o] patientia gaudent, minima quaeque in hoc libro annotata cum delectatione perlegentis. Tacemus ea, quae in *Considerationibus super hac vita Cartesii* [p] anonymus quidam, quem BVHVRSIVM Iesuitam esse volunt [q], assumta Academici persona in hac narratione reprehendit. Quemadmodum, si verum est, quod IO. CHRISTOPH. DORNIVS [r] tradit, librum hunc fuisse prohibitum, valde potentes aduersarios nactum esse Bailletum oportet. Ast falsum est, quod IDEM tradit, contra eandem biographiam prodiisse, *nouas memorias ad Cartesianismi historiam spectantes.* Eas enim satyram esse in Cartesium ab illustri HVETIO editam *huius Tomi Parte prima* iam narrauimus. Prudenter autem et cum commodo lectoris fecit Bailletus, quod molestam libri ingentis lectionem emendaturus, compendium eius ediderit [s], in quo ea, quae momentum habent, adducta sunt omnia, seruatis tamen, prioris libri diuisionibus. Ad hanc ergo synopsin, quae Belgice quoque prodiit [t], in sequentibus lectorem remittemus, qui hoc pacto prolixioris tractationis loca nullo negotio inueniet. Illustrabunt autem nonnulla obseruationes egregiae de Cartesio eiusque philosophia quas illustris LEIBNIZIVS literis consignauit ediditque CHRISTIANVS THOMASIVS [u]. Quae vero *Iter Cartesii circa mundum* mentitur satyra, et DANIELEM, Societatis Iesu theologum, virum elegantissimae eruditionis auctorem agnoscit, polemicum et satyricum, non historicum, scriptum est, euertendo systemati Cartesiano ingeniose excogitatum, licet nonnulla quoque tangat historica. Plures addere, eos imprimis, qui historiam philosophicam et ecclesiasticam seculi XVII enarrarunt, nec libet nec licet, nominabimus autem in sequentibus illos, ad quorum fidem prouocandum est.

§. III.

n) Conf. Cl. IORDANI Recueil de litterature p. 17.

o) Lettr. CV. T. II. p. m. 373. coll. Marchand.

p) Reflexions d'un Academicien sur la vie de Mr. des Cartes, envoyeés a un des ses amis en Hollande.

q) Vid. Mem. de Mr. Ancillon p. 288. Ibi quoque Bailleti vita exhibetur.

r) l. c. c. 37. p. 221.

s) Paris 1693. 12. qua editione vtimur.

t) Interprete BROCKHOVSIO, Amst. 1700. 8.

u) Hist. sap. et stult. T. II. p. 113 seqq. vnde repetiit KORTHOLTVS Vol. III. Epp. Leibnizii.

§. III. Editus est in lucem Cartesius ex generosa auitaque familia multis maiorum decoribus inter Turonenses illustri, patre Ioachimo des Cartes, Senatore supremae curiae Britanniae minoris [x], natus prid. Cal. Aprilis anno reparatae salutis cIↄIↄxcvi, apud Hagienses [y]. Falsum itaque est, quod Borellus [z] habet, Cartesium vitales auras in vrbe, Castrum Eraldium [a] dicta, haurire coepisse, quae quatuor milliaribus ab isto loco distat. Accepit autem Perronii nomen a fundo quodam, cum fratrum trium minimus esset, vt a reliquis distingui posset. Occultauit studiose natalem Cartesius, quod olim Plotinum quoque fecisse suo loco notauimus, veritus ne vesana astrologorum curiositas de suo quoque horoscopo sollicita cuiquam suorum ineptiendi occasionem praeberet [b]. Haereditaria dispositione autem ex matre paulo post partum extincta valetudinem satis infirmam, maxime vero pectus valde debile nactus haud satis virium habere videbatur, vt studiis dicari posset. Ast tanta vis inerat animo, et innata quaedam sciendi curiositas, vt ingenium philosophicum intelligentibus portendere recte videretur. Teste enim biographo [c], sedulum se rerum omnium exploratorem praebebat tenellus puer, deque caussis atque effectibus rerum omnium, quas sensibus percipiebat, ex patre diligenter quaerebat, insatiabili sciendi desiderio accensus, id quod parenti eius occasio fuit, eum philosophi sui nomine compellandi. Corporis imbecillitas autem in caussa fuit, vt de formando ingenio paulo serius parens cogitaret, contentus sanitatem eius confirmauisse. At ostendit puer inter crepundia eam ingenii elegantiam, totque animi supra modum aucti specimina, vt intelligi apud omnes posset, quam laeti amplique fructus ex hoc agro foecundo essent sperandi. Eum igitur prouide et ludendo magis quam serio instigando colere et prima doctrinae semina inspergere prudens constituit, licet hoc pacto parum proficeretur. Annos autem octo natus ad Iesuitas Flexienses missus, eorumque disciplinae, maxime autem curae Carleti, qui cognatione eum attingebat, traditus est. Qui cum adolescentem Cartesium amore valde esset complexus, in id omnem curam conuertit, vt et corpore et animo pulcherrime formaretur; commendauitque eum Dineto, viro doctissimo ex eodem sodalitio, vt eius studiis totus praeesset. Quos praeceptores Cartesii, ingenii eius elegantia et animi bonitate captos adeo eius amore exarsisse ait Bailletus, vt amicitia inde enata fuerit dulcissima, vsque ad mortem literarum quoque commercio culta et conseruata. Id quod fidei eius relinquimus, non negamus tamen suspectam nobis hac in parte eam esse: epistola Cartesii enim, quam ad Dinetum iam tum prouincialis axiomate vestitum scripsit [d], ab ista arctioris amicitiae significatione abhorret et frigus aliquod

Natiuitas et educatio scholastica Cartesii.

 Car-

x) Baillet. L. I. c. 1.
y) la Haye en Touraine.
z) loc. cit.
a) Chatelherault.
b) Baillet. l. c. c. 2. p. 3.
c) c. 4. p. 5.
d) Opp. philos. T. I. p. 288.

Cartesii indignantis societati ipsique Dineto satis arguit. Valde in eo stadio emetiendo eminuit praecocis adolescentis diligentia et ingenii felicitas, quam ardor discendi inexplebilis fulciebat. Alebat enim indolem facilem, et ad praeceptorum voluntatem atque consilia magna animi alacritate se formantem, aemulatione vero accensus ad id modo animo respiciebat, vt doctrinae progressu alios vinceret. Ita vero cum et alte meditaretur et perspicue cogitaret, non potuit non profectus sentire longe iucundissimos: quos tamen impediebat spes, si non elusa, saltem retardata et imminuta feruidi adolescentis, qui maiora se in florentissimo illo gymnasio apprehensurum esse sibi promiserat, quam reuera euenit. Dabimus ipsius Cartesii verba, eo quod rem mire illustrent, et attentionem mereantur [e]: *Simul ac studiorum curriculum absolui, quo decurso mos est in eruditorum numerum cooptari, plane aliud coepi cogitare. Tot enim me dubiis totque erroribus implicatum esse animaduerti, vt omnes discendi conatus nihil aliud profuisse mihi iudicarem, quam quod ignorantiam meam magis magisque detexissem: Attamen tunc degebam in vna ex celeberrimis totius Europae scholis, in qua sicubi in vniuerso terrarum orbe doctos viros esse debere cogitabam. Omnibus iis quibus alii ibidem imbuebantur, vtcunque tinctus eram. Nec contentus scientiis quas docebamur, libros de quibuslibet aliis, magis curiosis atque a vulgo remotis tractantes, quotquot in manus meas inciderant, euoluebam. Aliorum etiam de me iudicia audiebam, nec videbam me quoquam condiscipulorum inferiorem aestimari, quamuis iam ex eorum numero nonnulli ad praeceptorum loca implenda destinarentur. Ac denique hoc seculum non minus floridum et bonorum ingeniorum ferax quam vllum praecedentium esse arbitrabar. Quae omnia mihi audaciam dabant de aliis ex me iudicandi et credendi nullam in mundo scientiam dari illi parem, cuius spes facta mihi erat.* Quamuis autem haec mature obseruauisset, quinquennium tamen, et quod excurrebat, in isto stadio absoluendo ita consumsit, vt humaniorum literarum culturam, quam necessariam sibi fore non ignorabat, initio excoleret, et linguarum notitiam, sine quibus veterum scripta intelligi non posse nouerat, acquireret, maxime autem ad fabulas animum adiiceret, totamque mythologiam animo complecti statueret, eo quod ingenium quodammodo expolire et excitare putabat; historiam vero attente perlustrare inciperet, cuius casus memorabiles animum ad suscipiendas res magnas impellere, et cum prudentia lectam non parum ad iudicium formandum conferre recte iudicabat. Sed et eloquentiae vires meditatus et poëseos dulcedinem contemplatus, vtramque cura et industria sua non indignam existimabat, et hoc pacto per vniuersum humanitatis, quam vocant, campum, impiger coepit decurrere. Ait quoque [f]: *Lectionem bonorum librorum se non neglexisse, ratum, eam eodem fere modo nobis prodesse, ac si familiari colloquio praestantissimorum totius antiquitatis ingeniorum, quorum illi monumenta sunt, vteremur,*

e) Diss. de methodo.

f) loc. cit.

mur, et quidem colloquio ita praemeditato, vt non nisi optimas et selectissimas quasque ex suis cogitationibus nobis declarent. Quod vbi narrat BAILLETVS [g], et hoc pacto illis succurrere vult, qui contemtos neglectosque libros Cartesio obiecerunt, non recordatus est encomiastes, quod in sequentibus narrat, philosophum, cum ab amico rogaretur, vt bibliothecam ipsi suam monstraret, aperto conclaui vitulum cultro anatomico dissectum monstrauisse, et hanc suam bibliothecam esse, dixisse. Voluisse enim Cartesium videri αὐτοδίδακτον, quique nihil ab aliis accepisset, ast hac ipsa confessione sua plagii fuisse insimulatum, in sequentibus dicemus. His autem, quae ingenii elegantiam acuunt, disciplinis non contentus ad seueriores quoque scientias animum adiecit, et praemissis artibus mathematicis [h], quibus ob certitudinem et euidentiam rationum potissimum delectabatur, sed nondum praecipuum earum vsum intelligebat, existimans ad artes tantum mechanicas earum vsum referendum, ad philosophiam se conuertit; eo quidem animo, vt, cum sciret illam a praestantissimis omnium seculorum ingeniis fuisse excultam, et nihil tamen in ea reperiri, de quo non in vtramque partem disputetur, hoc est, quod non sit dubium et incertum; non tantum ingenio suo confideret, vt aliquid in ea melius a se, quam a ceteris inueniri posse speraret. Ex quo potest intelligi, animo eum curioso magis et exploratore ad philosophiam accessisse, quam discendi studioso. Nactus autem a praeceptoribus veniam ordinariis lectionibus se eximendi, omne tempus ad rimandos philosophorum reliquarumque scientiarum libros retulit, et imprimis ad rationalem et moralem philosophiam animum applicuit. Nulla autem in re desiderium omnia accurate pernoscendi expleri non sine moerore intellexit. Ipse narrat [i]: *Se veterum ethnicorum moralia scripta palatiis superbis admodum atque magnificis sed arenae tantum aut coeno inaedificatis comparauisse, eo quod virtutes quidem in coelum laudibus extollant, easque ceteris omnibus rebus longe anteponendas esse recte contendant: sed non satis explicent, quidnam pro virtute sit habendum, et saepe, quod tam illustri nomine dignentur, immanitas potius et durities, vel superbia, vel desperatio, vel parricidium dici debeat. Idem sibi in rationali philosophia euenisse, conqueritur: logicam enim, cui cum analysi geometrica atque algebra studuerat, quod nonnihil ad suum institutum facere posse viderentur, diligentius examinando, animaduertisse se, ait, syllogismorum formas aliaque fere omnia eius praecepta non tam prodesse ad ea, quae ignoramus, inuestiganda, quam ad ea, quae iam scimus, aliis exponenda, vel etiam, vt ars Lullii, ad copiose et sine iudicio de iis, quae nescimus, garriendum. Et quamuis multa quidem habeat verissima et optima, tam multis tamen aliis, vel superuacuis vel interdum etiam noxiis, adiuncta esse, vt illa dignoscere et separare non minus saepe difficile sit, quam Dianam aliquam aut Mineruam ex rudi marmore excitare.* Quae consideratio

 effecit

g) c. 4. p. 9. h) CARTES. loc. cit. i) loc. cit. p. 8. 9.

effecit, vt communi ratiocinandi methodo relicta de noua cogitaret, et paucis regulis, quas legis instar sibi obseruandas praescribebat, cuncta complecteretur; ad quas geometrarum modum ratiocinandi seuerum sibi viam parauisse ait. De qua noua Cartesii methodo cum infra pluribus dicendum sit, hoc loco nihil adiicimus. Illud autem historiae caussa addendum, *quod porro tradit Cartesius, pauca illa praecepta quae selegerat, accurate obseruando tantam se facilitatem acquisiuisse ad difficultates omnes extricandas, vt intra duos aut tres menses, quos illi studio impenderit, non modo multas quaestiones inuenerit, quas antea difficillimas iudicauerit, sed etiam tandem eo peruenerit, vt circa illas ipsas, quas ignorabat, putaret se posse determinare, quibus viis et quousque ab humano ingenio solui possent.* Simili fere modo in morali philosophia versatus est; et quaedam sibi in ea axiomata generalia descripsit, quae infra enarrabimus. Sed has eum emendationes postea concepisse, cum iam tritam viam reliquisset, inde colligimus, quod ipse narret [k], se quam primum sibi licuit per aetatem praeceptorum custodia exire, literarum studia prorsus reliquisse, id non facturus, si iam tum nouam viam, eamque securiorem fuisset ingressus. Totum enim se tum cum Scepticismo fuisse conflictatum, hancque animi incertitudinem philosophiae primae studium auxisse fatetur, in qua nihil valde solidum et firmum tam instabilibus fundamentis superstruere se posse, peruidebat: et nec lucri caussa, nec gloriae eas philosophiae scholasticae partes sibi excolendas esse prudens statuebat. Qua de re omnem eam narrationem expendi velimus, quam in dissertatione *de Methodo* instituit, quae longior est, quam vt huc transscribi possit. Interim cum mathematicas artes ob certitudinem deperiret, analysi veterum et algebrae recentiorum operam dedit, vtramque autem parum firmam esse, et quod ingenio solido faceret satis, non exhibere, videbat, eo quod tantum ad speculationes quasdam, quae nullius vsus esse videbantur, se extenderet, ac praeterea analysis circa figurarum considerationem tam assidue versaretur, vt dum ingenium acuat et exerceat, imaginandi facultatem defatiget et laedat; algebra vero, vt solet doceri, certis regulis et numerandi formulis ita sit contenta, vt videatur potius ars quaedam confusa, cuius vsu ingenium quodammodo turbetur et obscuretur, quam scientia qua excolatur, et perspicacius reddatur. Concedenda autem haec Cartesio laus est, quod defectus huius arithmeticae philosophicae perspiciendo ingenii excellentissimi acumine non meliorem tantum viam inuenerit, sed in ea quoque longissime progressus sit. Id quod tamen postea demum euenit, vnde nimius est Bailletus, qui collegio Flexiensi hanc gloriam vindicat, quod maximum, quem vnquam orbi concessit, mathematicum produxerit. In ista enim disciplina scholastica, plurimum se fuisse meditatum, et imprimis id lecto diutius affixum, collectis viribus quas resuscitauerat noctis quies, fecisse, non, negat quidem,

k) CARTES. loc. cit. p. 5.

dem, ast addit simul, parum sibi omnem quam hactenus corraserat, doctrinam satis quod est, fecisse, quamuis praeceptorum fidem et industriam gratus agnosceret [l].

§. IV. Absoluto, aestate anni cIↄIↄcxii, scholasticae disciplinae curriculo, collegio Flexiensi, in quo supra octennium haeserat, valedixit, et ad parentem rediit. Quamuis autem inuidendis elogiis praeceptores eius profectus, quos in disciplinis sibi acquisiuerat, commendassent, ipse tamen sibi totus displicuit. Omnem enim studiorum suorum vtilitatem hanc modo esse credebat, quod intelligeret amplissime, se nihil certi solidique adhuc scire. Cuius ratio est, quod eas tantum viro erudito scientias quaerendas esse statuebat, quae ad perspicuam vtilemque humanae societati cognitionem perducunt. Itaque literarum studia prorsus relinquere statuit, capto consilio, nullam in posterum inuestigandi scientiam, nisi quam vel in se ipso, vel in vasto mundi volumine posset reperire. Quod consilium obfirmato animo exsecutus libris quoque valedixit, eo quod viam illam, quam quaerebat, vt animo faceret satis, inuenire se in illis posse desperaret. Quod non factum esse ex contemtu literarum librorumque ait Bailletus [m], sed eo tantum nomine, quod nihil ad eam scientiam conferre posse crederet, quam iam tum animo sibi praefixerat: ideoque dixisse ad amicos, etiamsi pater ipsum studiis non addixisset, nec disciplinae curriculum vnquam absoluere iussisset, ea tamen se in vernacula scripturum fuisse, quae Latino sermone postea edisseruerit. Quo quidem pacto Bailletus frigidam suffundit glorianti Cartesio, nihil se debere libris, nihil aliis; ast hoc ipso plagii se suspectum reddidisse ex infra dicendis clarissime patebit. Abiectis vero studiorum partibus, exercitationes corporis, arma, equosque tractando, similiaque, quae nobilitas generis ei suadebat, secutus, hisque confirmatus a parente Lutetiam missus est, vt ex moribus hominum ingenium formaret, vitaeque rationes addisceret. Ast cum filii ingenium acutum et a prudentia non alienum pater nosset, ducem ei non addidit, iuuenemque sine gubernatore huic pelago commisit, vix annos septendecim natum. Sibi ergo relictus Cartesius ab intemperantiae quidem vitio, gloriae forte stimulo actus, animum arcuit, ast sodalitia tamen, conuiuia, ambulationes, ludos aliaque, quibus a seueriori disciplina auocari solent iuuenum animi, sectari coepit; quo, dubium non est, quin prioris industriae fructus omnis intercidisset, nisi occasionem captasset, viris grauibus doctisque innotescendi, quorum consuetudine tandem ex hoc somno iterum resuscitatus est. Inter quos fuit Claudius Mydorgius, vir illustris, qui post Vietam summus inter Gallos mathematicos habitus est, et tanta amicitiae fide Cartesio addictus postea vixit, vt non nisi morte dirimeretur. Et tum quoque Marino Mersenno iterum amico vsus est, cui in gymnasio Flexiensi primo innotuerat. Qui cum

Vita inutilis Cartesii.

l) ibid. m) cap. 7. pag. 19.

cum Minimorum ordini adſcriptus eſſet, tempusque in excolendis philoſophiae myſteriis conſumeret, Carteſium ſua conuerſatione a ludendi intemperie, quae vehementer eum ceperat, retraxit, et ad philoſophiam reuocauit. Repetito itaque tum philoſophico tum mathematico itinere, priſtinam mentem reuocauit Carteſius, et ad eam, quam dudum ſibi praefixerat, metam noua contentione currere coepit. Cumque anno ſequente Merſennus philoſophiam apud Niuernenſes docere iuſſus ipſi criperetur, ſocietati hominum ſe ſubtrahere, ſtudiisque totum ſe immergere ſtatuit, ſeceſſum autem in ſuburbio S. Germani in domo quadam a tumultu hominum remota quaerens, ad matheſeos culturam ita diligentiam ſuam transtulit, vt ſodalium conuerſationem cautus euitaret, omnem prouidentiam adhibendo, ne detegeretur, et ſic biennio lateret. Quamuis autem ab amicis tandem anno CIↃIↃCXVI fuiſſet deprehenſus et ad priſtinas voluptates retractus, nullo tamen modo earum vinculis irretiri eum paſſum eſt ſummum, quod philoſophiae et matheſi ſtatuebat, pretium ſtudiumque.

Militia Carteſii. §. V. Reſumſit ergo Carteſius conſilium illud, quod dudum conceperat, ex vaſto mundi volumine diſcendi ſapientiam, cumque frater natu maior patrias terras teneret, militiam eligere et caſtra ſequi ſtatuit. Ideo profectus ad Batauos, inter copias Mauritii voluntarius miles conſcriptus eſt; non quod tropaea et magnam armorum gloriam quaereret, licet hoc vitae genus valde illi commendaret aetatis feruentis et decorum militarium appetentis conditio: ſed quod ita commodiſſimam nanciſci ſe poſſe occaſionem putaret, ea ſpectandi contemplandique, quae in magno vitae humanae theatro innumeris viciſſitudinibus geruntur. Stipendium ideo accepit nullum, idque ſemel tantum ſibi ſolutum ſeruauit, vt haberet militiae ſuae rite peractae teſtimonium. Non enim ſtudiorum amorem abiecerat, nec inſtituto ſuo philoſophiam artesque mathematicas ſua induſtria emendandi renunciauerat, ſed vbi poſſet, illud gnauiter vrgere pergebat. Itaque cum inter milites praeſidiarios Bredae eſſet, occaſione problematis alicuius geometrici, quod nonnemo publice affixerat, Iſaaco Becmanno, ſcholae Dordracenae Lectori innotuit, et ſolutionem illius problematis cum eo communicauit [n]. Qui cum ipſe quoque geometriae myſteriis delectaretur, cum eo amicitiam Carteſius iniit, luminibusque ſuis illius ſcientiam adauxit, qui tamen neglecto poſtea Carteſio, eius vitulo arare non erubuit [o]. Eo quoque in ſeceſſu tractatum *de Muſica* conſcripſit, ſermone Latino, in quo facilitate ſcribendi gaudebat: quem maluiſſet ſcriniorum ſuorum carceribus premere, nec amicorum precibus ſibi extorqueri paſſus eſt, eo quod non ſatis perfectum eſſe iudicabat: factum autem, vt, quod tradit Bailletus, nobis autem veriſimile non videtur, aduerſariorum eius male illi hoc pacto volentium, conſilio et

n) BAILLET c. 9. p. 84. o) Lib. III. c. 6. p. 88.

et opera ederetur, isque fortuna satis ampla vteretur, aliquoties recusus, et in alias linguas quoque translatus. Non tamen mathematicae disciplinae totum se eo tempore tradidit, sed philosophiam quoque excolere perrexit, et varias de argumentis philosophicis dissertationes viginti annorum iuuenis conscripsit. In quibus eum iam tum rationibus probauisse ait BAILLETVS [p], esse bestias machinas et automata. Praeiuisse Cartesio in ea opinione et S. Augustinum, et Gomesium Pereiram, medicum Hispanum, dudum viris doctis obseruatum est [q]: hos autem Cartesium non legisse affirmat BAILLETVS [r], de qua re consulenda sunt, quae disserit P. BAYLE [s], qui recte obseruat, potuisse ex notione animae, quam sibi Cartesius conceperat, per se istum dogma fluere.

Itinera Cartesii militaria.

§. VI. Varias vitae humanae scenas intueri in exercitu Batauico cupiebat Cartesius, quem spes tamen fefellit, cum parum noui, et mutationes fere nullae eo loco suppeditarentur. Inuitabant autem eum in Germaniam magni motus, quos annus cIↄIↄCXIX portendebat. Nam et imperatoris solium vacabat et tumultus Bohemici, bellumque imminens innumeras de humanis rebus obseruationes pollicebatur. Dimissus igitur Francofurtum media aestate aduolauit, vt solenni imperatoris electioni et coronationi adesset [t]. Quibus persolutis voluntaria iterum militia nomen Bauaricis copiis addixit, vt hoc pacto in magno illo, quod ferale bellum aperiebat, theatro rerum humanarum vicissitudines notare posset. Hiemem Neoburgi ad Danubium transegit: quo loco cum conuersatione cum philosophis careret, solitudine ista ad quandam animi corporisque quietem perductus totum se meditationi permisit. Quanquam autem innouare omnia tunc quidem nondum audebat, subibat tamen animum eius cogitatio, non illis eruditis operibus, quae diuersis viris consummatae eruditionis debentur, eam inesse perfectionem, quae in illis deprehendatur, quae vnum tantummodo auctorem agnoscunt. Nempe tot diuersis auctorum variorum opinionibus inualescentibus, impossibile esse, vt qui diuersa sapiant, ad eundem omnes scopum collineent. Ex quo postea concludebat, deponenda esse auctoritatis, sectae et systematis praeiudicia, quibus fiat, vt connata ratiocinandi facultas misere corrumpatur. Quamuis autem omnia doctrinae aedificia, quae veteres construxerant, euertere erubesceret, licere tamen sibi credidit in animo suo omne systematis veteris praeiudicium conuellere, et in suo fundo nouum aedificare, ac in se illa tentare, quae cognitionem suam iuuare apta essent. Omnes itaque, quibus hactenus mentem occupatam tenuerat, opiniones semel eiecit, vt, vel nouas surrogare posset, vel veteres ex nouis fundamentis resuscitaret. Quod, licet haud exiguas difficultates ostenderet, ratus

p) c. II. p. 29.
q) BAYLE Nouvelles de la rep. des lettres 1684. Mars p. 22.
r) loc. cit.
s) Dict. T. III. art. Pereira, not. D. p. 652.
t) BAILLET L. II. c. I. p. 32 seqq.

ratus tamen facilius fieri, si sibi nonnulla emendaret, quam si publicam reformationem suscepisset, sibi hoc pacto soli sapere constituit. Rem ergo aggressus eiicere vetera praeiudicia ex animo moliri coepit [a]. Quem laborem quum facillimum fore sibi persuasisset, difficillimum inuenit, quamuis diu iam in has partes propendisset: magna enim lucta se ipsum quasi superare ab isto consilio coactus est. Et cum hunc in modum se ipsum quasi exuisset, et nudus modo veritatis amor superesset, misere tamen curis distractus est, quibus potissimum mediis ad scopum hunc esset perueniendum. Quae tandem ita cerebrum exhauserunt, vt cum animi ad alia diuertentis recreatio haud adesset, tandem enthusiasmum aliquem pateretur, quo ita affecta mens fuit, vt tandem diuina sibi contingere somnia viderentur; quibus regiam illam, quam quaerebat viam, ad scientiam veram solidamque sibi patefactam esse tum persuadebat. Cum tamen ad se rediisset, nec quid sibi statuendum esset, sciret, ad Deum recurrit, et, vt sine aenigmate, suam ipsi voluntatem designaret, rogauit, concepto quoque ad Deiparam voto, peregrinationis, ad Lauretanam domunculam suscipiendae, si intercessione sua ipsius conamina adiuuasset. Cuius voti complementum post annos demum aliquot diua Virgo accepit a Cartesio. Sed et alia erant, quae mire eius animum veritatis inueniendae auidum discruciabant. Nempe cum per integram hyemem colloquiis virorum doctorum atque prudentium careret, quoscunque de rebus literariis, superficiaria opera differentes audire poterat, admisit. Inter quos cum nonnulli essent, qui de recens detecto fratrum roseae crucis sodalitio multa narrarent, idque magnis elogiorum cumulis ornarent, iactantes in arcana veritatis via eos supra humani ingenii modulum fuisse progressos, abiectaque antiqua philosophorum via, nouam eos scientiam veramque philosophiam, hactenus latentem detexisse, dicere autem satis non possent, quantis animorum motibus res ista in Germania agitaretur, ad intelligendam ex vero rem omnem vehementer animo accensus est, vt vel ab impostura homines liberaret, vel si noui quicquam isti sodales attulissent, in inquirendae veritatis studio ab iis adiuuaretur. Aliquos ergo detegere, et vbicunque liceret, in illos inquirere constituit. Frustraneus tamen omnis ille Cartesii labor fuit, cum ne vnum quidem offenderet, quem ex isto sodalitio reuera esse credere tuto liceret: et rem omnem acu tetigisset, pro fabula et figmento totam illam fraternitatis famam reputando, nisi tot pro illa conscripti libri apologetici aliud ipsi persuasissent. Hos vero omnes legebat, cum vt rei summam intelligeret, tum vt suis oculis de iactatis inuentionibus cognosceret: quo modo factum, vt, quam de his fratribus conceperat, opinio concideret; cum interim longiorem apud Germanos moram faciens ipse sodalitio huic inuisibili nomen dedisse ab amicis in Gallia crederetur. Nec dubium est, si ea repetantur, quae superiori huius tomi parte de hac fraternitate attulimus, quin

a) De Methodo p. 9.

quin agnouerit pastea Cartesius, se mire deceptum fuisse, et haec caussa fuisse videtur, cur in patriam redux totam fabulam ignorare videri voluerit. Nam, si verum fatendum, in hoc secessu Bauarico eam animi prudentiam, et ab omni praeiudicio liberatam prouidentiam, quam prae se semper tulit, haud probauit Cartesius, videturque ad theosophorum auxilia tum confugisse, cum de aliis desperauisset; hi enim eiusmodi enthusiasmum commendare solent, vt suo loco dictum. Quod occasionem praebuit HVETIO [x] et DANIELI [y], amare Cartesium in hisce ineptientem ridendi. Ille vero, cum spe sua excidisset, fore vt aliquem inueniret, qui ingrediendam ipsi viam demonstraret, in priorem animi labyrinthum relapsus est. Reliquum hyemis igitur in exuendis educationis et adolescentiae praeiudiciis consumsit, animum tamen spemque perueniendi tandem ad metam non deposuit. Solutis hibernis cum in Sueuiam mouerentur copiae Bauaricae, Cartesius ex solitudine ereptus Vlmam delatus est, quo loco legati Gallici conuenerant, de rebus imperii disceptaturi. Ibi quoscunque viros eruditos esse audiebat, et imprimis philosophiae atque artium mathematicarum peritos, adiit, eorumque conuersatione delectatus haud vulgaribus speciminibus, philosophum sub habitu militis latere, demonstrauit. Vixit eo tempore Vlmae magna doctrinae mathematicae fama insignis Ioannes Faulhaberus, vir, teste LEIBNIZIO [z] in numerorum doctrina imprimis versatus. Cum eo igitur congredi saepius, et de rationibus arithmeticis atque geometricis conferre multoties coepit, nonnullaque noua detexit. Circa auctumni initia, cum legatos Galliae Viennam sequi constituisset, cum copiis Bauaricis in Bohemiam mouentibus illuc se transtulit, et praelio prope Pragam, quod victoriam imperatoris et confoederatorum exercitui decreuit, interfuit, interque triumphantes vrbem ingressus est. Tum in hyberna cum reliquis copiis traductus, pristinam curam recoxit, incertus, quae potissimum via esset eligenda, et cui se vitae generi deberet destinare. Quamquam autem inimicos esse Musarum meditationibus armorum strepitus experientia edoctus nouerat, curiositas tamen animi studiumque videndi terras alio sub sole calentes ei persuasit, vt relictis Bauaricis ad caesareanas copias se conferret, quae ex Bohemia in Hungariam traducebantur. Ibi obsidioni Posoniensi, Tirnauiensi, aliarumque vrbium interfuit, et si biographo fides est, militis partes rite expleuit. Cum autem post obsidionem Neoselii frustra tentatam amissumque ducem, non ex voto succedere omnia videret, propositum castra sequendi dimisit, exercitumque reliquit.

Itinera Cartesii post relicta castra.

§. VII. Non tamen patriae reuisendae desiderio detentus est Cartesius, cum et bellici tumultus et pestis Lutetiam vastans intutum iter minarentur, sed pristinum consilium perlustrandi orbis exsecuturus, ad perlustran-

x) Memoires pour le Cartesianisme p. 62 seqq.
y) In Itinere Cartesii per mundum P. I. p. 14 sq.
z) Loco supra cit. p. 113.

lustrandas boreales regiones, quas nondum viderat, se accinxit: non alio tamen animo, quam quem hactenus seruauerat, vt scilicet, ex conuersatione, ea disceret, quae in libris non reperiebat, cum iam satis bellicam orbis faciem cognouisset. Respexit itaque ad res naturales, climata, ciuiles consuetudines, mores et inclinationes, et, quod ipse scribit [a], vrbes aulasque exterorum principum inuisendo, cum hominibus diuersorum morum et ordinis conuersando, varia hinc inde experimenta colligendo, et se ipsum in diuersis fortunae casibus probando sic ad omnia, quae in vita occurrebant, attendit, vt nihil, ex quo eruditior fieri posset, sibi videretur deesse. Quippe multo plus veritatis inueniri arbitrabatur in iis rationibus, quibus singuli homines ad sua negotia vtuntur, et quorum malo successu paulo post puniri solent, quum non recte iudicarunt, quam in iis, quas doctor aliquis otiosus in museo sedens excogitauit circa entia rationis, aut similia, quae ad vsum vitae nihil iuuant, et ex quibus nihil aliud expectat, nisi forte, quod tanto plus inanis gloriae sit habiturus, quo illae a veritate sensuque communi erunt remotiores, quia nempe tanto plus ingenii atque industriae ad eas verisimiles reddendas debuerit impendere. Itaque cum scientiam verum a falso dignoscendi summo studio quaereret, vt rectum iter vitae clarius videret, et maiori cum securitate prosequeretur, ex Hungaria in Morauiam ascendit, et per Silesiam et Poloniae limites, Pomeraniam et maris Baltici litora, Marchiam Brandeburgicam, ducatumque Holsatiae in Frisiam orientalem traiecit, et tum occidentalem quoque adiit, periculum vitae vix euadens, cum remigum insidias incurrisset. Ex Frisia ad Batauos transfretauit, ac Belgium quoque Hispanicum inuisit, et vbique perlustratis vrbibus celebrioribus, domum tandem redire constituit. Licet autem haud parum laboris et molestiarum in eo itinere deuorauisset, nec exiguos fecisset sumtus, fassus tamen est [b], *suo se fine frustratum atque spe egregie falsum esse, seque vix quicquam certi didicisse, quamdiu sic tantum aliorum hominum mores considerauisset: tot enim se in iis propemodum diuersitates animaduertisse, quot antea in opinionibus philosophorum: atque hunc tantum fere fructum ex iis percepisse, quod cum notaret multa esse, quae licet moribus nostris plane insolentia et ridicula videantur, communi tamen assensu apud quasdam gentes comprobentur, didicisse se quoque, nihil nimis obstinate esse credendum, quod solum exemplum vel consuetudo persuaserit; et ita sensim multis se erroribus liberauisse, mentemque veris rationibus aptiorem reddidisse.*

Reditus Cartesii in patriam.

§. VIII. Reuersus est in patriam Cartesius anno cIↃIↃcxxII, parentemque saluum medio mense Martio apud Redones inuenit [c]. Tum facultatum a matre relictarum portionem sibi debitam ab eo accepit, et ad Pictones abiit, vt eas occuparet, vendituras eas, et munus aliquod sibi comparaturus. Sed obstabant fata, quae hoc pacto de vitae genere illi prospicere pertinaciter recusabant. Repetitis paternis laribus, cum nimis otiosus

a) De Methodo p. 5. b) loc. cit. c) BAILLET. L. II. c. 5. p. 50 seqq.

otiosus sibi videretur, anni sequentis vere Lutetiam profectus est, quae tum vrbs ob magnas Germaniae mutationes tumultu et colloquiis de rerum futurarum serie replebatur. Totus autem obstupuit Cartesius cum audiret, famam publicam ferri, ipsum albo fraternitatis roseae crucis nomen adscripsisse; rumor enim eodem tempore per vrbem exierat, caput sodalitii horum philosophorum inuisibilium (ita enim Parisienses eos vocabant, quod nemo eos posset detegere) legatos triginta sex per omnem Europam dispersos emisisse, horumque sex Lutetiam venisse; hos ergo Cartesium detexisse, his se tradidisse sermo publicus tradebat. Id quod male habuit Cartesium, qui iam meliora edoctus probe sciebat, fabulam hanc nihil veri sincerique alere. Vt vero ineptam opinionem ex animis hominum euelleret, frequentiae hominum interesse studuit, vt se inuisibilem philosophum non esse omnes intelligerent. Quo pacto aegritudini Mersenni quoque medelam attulit, qui, cum istam de Cartesio famam percepisset, moleste tulerat, amicum suum fanatico hominum gregi, quem reuera existere ex Fluddi apologia suspicabatur, nomen imprudenter dedisse. Hinc amari illi ioci enati sunt HVETIO[d], qui non Cartesium modo, sed Mersennum quoque false traducit, quod his ineptiis fidem aliquando dederint. Quanquam autem in tanta hominum, quos Lutetia alit, frequentia crebriores occupationes Cartesio enascebantur, vbi tamen ad se ipsum et otia sua rediit, pristina cura de vitae genere eligendo iterum distractus est; totus enim ardebat desiderio ea perficiendi, quorum caussa tot molestias subiisset. Diu vero iam in ea versatus erat opinione, artes mathematicas, per se cultas, et ad alias disciplinas vsusque non traductas, exiguum vsum praestare. Quo animo arithmeticae primo, et paulo post geometriae quoque studium velut inutile abiecit, ratus ineptum esse numeris et imaginibus cerebrum replere, quibus imaginatio pasci melius, quam intellectus, possit. Id quod mirum videri queat, cum ipsum fatentem supra audiuerimus, quanquam vsum matheseos nondum agnouisset, mire tamen eum cepisse certitudinem eius et euidentiam, solidae doctrinae matrem. Sed, vt recte intelligatur, ad Cartesii scopum attendendum est, qui scientiam aliquam generalem inuestigabat, qua vniuersalia rerum omnium principia traderentur. Cum vero vulgarem algebram et geometriam nihil tale praestare videret, et in numeris atque figuris solum exiguo veritatis vsu versari intelligeret, mathesin quandam vniuersalem venabatur, quae vera, generalia et infallibilia relationum, mensurarum, et proportionum principia ab omni materia abstrahendo traderet. Ex hac enim scientia vniuersali, sperabat, traductum iri ad reliquas disciplinas, quicquid certitudinem et veritatem illis potest largiri. Et vidisse aliquid huius rei Cartesium omnino probabile est, teste enim, qui schedas eius msc. inspexit G. G. LEIBNIZIO[e] notauit in iis, anno cIↃIↃcXX, die XI Nou. se coepisse intelligere fundamentum inuenti mirabilis. Ast, quid illud sit, ipse

d) loc. cit. p. 70. e) loc. cit.

ipse nusquam exposuit, nec hanc methodum vniuersalem publicauit, sed tantum de ea scribere eiusque specimina dare voluit. Vnde recte infert vir illustris, qui, quod Cartesius meditatus erat, feliciori ingenio detexit et perfecit, falli eos valde, qui his, quae edidit, nimis contenti sint, methodumque eius se habere arbitrentur. Nec plus eo tempore naturali philosophiae, quam reliquis partibus, fauebat, commotus incertitudine obseruationum, quas fundamento tutiori inaedificatas exoptabat. Vnde ad bene viuendi scientiam omnem suam curam conuertendam esse statuit, et morali doctrinae animum addixit, breui tamen conuictus est [f], naturalem philosophiam morali vtilem praestare operam, ipsamque artem discernendi verum a falso ad dirigendas actiones suas omnino prodesse. Rediit itaque, reuocatus ad philosophiae studium, ad pristinam consuetudinem, res naturae attente considerandi, persuasus ea cogitatione, medium tutissimum viuendi esse notitiam accuratam, quid simus nos ipsi, quid mundus, in quo viuimus, quis creator vniuersi, in quo habitamus? Nec frustraneam hanc suam diligentiam fuisse testatus est, fassus, lumina illa physica, quae nactus sit, plurimum sibi profuisse ad iacienda fundamenta moralis doctrinae certa et solida, facemque praetulisse illi certitudini, quam in aliis partibus, quae ad corporis sanitatem pertinent, frustra quaerimus. Quibus verbis ad eam doctrinae moralis partem respicere videtur, quam de passionibus, (ita enim affectus vocat, Graecos secutus) inscripsit, quamque physice magis quam ethice explicuisse, infra monebimus. Interim cum amicorum interpellationibus saepe Lutetiae in philosophando impediretur, anni cIↃIↃcxxiii, vere in Britanniam minorem abiit, et tum ad Pictones, vbi bona a matre haereditario iure ad se translata, consentiente parente, magnam partem vendidit, nomen tamen dynastae Petronii retinuit.

Iter literarium Cartesii. §. IX. Ita facultatibus consarcinatis, cum argentum elocare apud Parisienses tuto haud posset, iter literarium suscipere statuit, Italiamque inuisere se velle parenti significauit, eo quod sciendi et viuendi copiam largiorem ex eo se referre posse sperabat [g]. Et Heluetiam quidem primo adiit, quo eum non tam philosophorum et mathematicorum colloquia trahebant, quam animalium, aquarum, montium, mineralium, aliorumque huius generis, quae ferax terra naturae curiosis abunde suppeditat, consideratio: ipsorum virorum doctorum conuersationem ita quaesiuit, vt ad actiones eorum non minus, quam ad sermones, esset attentus. Ab Heluetiis ad Rhaetos et ab his ad Tirolenses simili consilio progressus est, et tum Venetias adiit, Laureti autem vota dudum in Germania concepta B. Virgini soluit. Inde Vrbem vidit, curiamque pontificis iubilaeam solennitatem anno cIↃIↃcxxv indicentis: qua occasione non memorabilia magis antiquitatis monumenta, bibliothecas, statuas, picturas, et quae alia artis opera illustris Roma ostentat peregrinis, considerare, quam in tanta, quae illuc confluebat, hominum frequentia, humani generis mores et chara-

f) De Methodo l. c.

g) Baillet Lib. II. c. 8. p. 61. seq.

characteres discere studuit. Quos cum ex totius fere Europae nationibus ibi inuenisset, fructum satis amplum itineris sui se nactum esse ratus, reditum in patriam meditatus est. Quem cum in comitatu Iosephi Barberini cardinalis legati ad Galliarum regem, suscipere breuiori per mare via potuisset, maluit terra proficisci, vt nobiles Italiae vrbes inuisere posset. Tum Florentiam adiit, qua in vrbe eum celeberrimum astronomum Galilaeum Galilaei conuenisse, et de rebus naturalibus et sideralibus sermones cum eo miscuisse plerique tradunt, negat autem BAILLETVS [h], quem more suo sequitur NICERONIVS [i], eo quod ipse Cartesius testatus sit, nunquam se hunc mathematicum vidisse, nec vllam cum eo consuetudinem habuisse. Quod vtrum vnius Cartesii testimonio satis tuto negari queat, omnemque verisimilitudinem migret, philosophum naturalis philosophiae et cognoscendorum hominum ita auidum, Florentia non transiisse insalutato Galilaeo, cuius maxima tunc inter mathematicos fama erat, eos expendere iubemus, qui verum esse norunt, quod a tot viris doctis notatum est [k], et ipsae quoque eius epistolae produnt, fuisse Cartesium immodicum contemtorem aliorum, et famae cupiditate ab artificiis non abstinentem, quae parum generosa videri possint. Florentia Taurinum aduolauit, vt exercitus Gallici Sabaudico iuncti fortitudinis testis esset, Alpiumque altitudinem examinaret. Tandem Lugduno Lutetiam reuersus, sedem ibi fixit, et philosophicam vitam procul a luxu et superbia, decoram tamen agere instituit, praecipue cum absque munere, spe sua delusus, sibi viuere Musisque suis decreuisset, vt eo melius ingenti illi, quod conceperat consilio, inquirendae veritatis, secundum methodum semel praescriptam electamque, velificare posset. Et vixisse quoque moribus plane philosophicis narrat BAILLETVS [l]. Liber enim ab affectuum intemperie, et immoderata ludendi cupiditate, quae eum adolescentem corruperat, temporis meliorem rationem habebat, et licet nulli hactenus doctrinae certae se addixisset, opiniones tamen moderatas et ab extremis maxime remotas sequebatur in viuendo, nec sua placita prudentiorum decretis praeponebat. Libertatem porro supra omnia faciebat, eamque ob caussam actionum indifferentiae valde fauebat, cum nihil semper esse bonum, quod aliquando bonum fuit, crederet. In vita autem ad verisimilitudinem respiciebat, vbi veram opinionem detegere non poterat, et vbi semel aliquid statuisset, illi ita inhaerebat, vt poenitentiae postea locus cum animi molestia haud esset, sed haec bona sibi esse persuadebat, quae hoc nomine ratio deprehendebat; et hoc pacto cum tranquille viueret, neminem habebat, qui studia et consilia eius interpellaret. Quam viuendi imaginem mere Scepticam esse, et iisdem prorsus rationibus a Pyrrhonis schola commendatam magnopere immo exemplis quoque expressam ex historia Scepticismi veteris suo loco tradita est certissimum: quamuis Scepticum tunc fuisse

Mora Cartesii Parisiensis.

Car-

h) loc. cit. pag. 61.
i) loc. cit. pag. 284.
k) LEIBNIZ. l. c. p. 117.
l) p. 63.

Cartesium, nisi ad tempus, et vt certitudinem eo securius venari posset, nemo facile ex hac obseruatione collegerit. Triennium autem Lutetiae Cartesius haesit, amicos in ea mora nactus viros praestantissimos, et imprimis mathematicarum artium peritissimos, quorum tamen nemo Mersenni et Mydorgii amicitiam superabat. Et hoc quoque auctore poliendorum vitrorum opticorum artificium didicit, quod plurimum illi in dioptricis perficiendis vsum postea praestitit. Quanquam autem in suburbio S. Germani sedem sibi fixerat et domicilium elegerat, vt ab inuisentium frequentia esset securior, amicos tamen assiduos penes se habuit: cumque paucos tamen esse videret, queis manifestare εὑρήματα sua et abstractas notiones posset, secessum iterum meditatus est, cum paucissimis amicis victurus: quod facilius statuebat, quam licebat exequi, cum valde in publicum exiisset fama Cartesii, et accurrerent viri docti certatim, preces quoque bibliopolae iungerent, vt lumina sua scripto consignata cum orbe philosophico et mathematico communicaret. Ita famae celeberrimae onere grauatus, omnibus se subduxit, et plerisque ignotus in extrema vrbis parte vixit, totus meditationi philosophicae immersus, donec tandem famuli indicio ab amicis detegeretur.

Molimina Cartesii philosophica Lutetiae.

§. X. Ita vero tranquillitatis et silentii philosophici dulcedine orbatus Cartesius, et prioribus tumultibus impeditus, ferre libertatem otii sui amissam non potuit. Quam vt repararet, relinquendam Parisiorum vrbem ad tempus anno cIↄIↄCXXVIII statuit, et ad obsidionem Rupellarum accurrit, voluntariam ibi militiam ideo professus, vt rem omnem, quae in celebri illa oppugnatione vrbis, occurrebat, eo certius cognosceret. Lutetiam reuersus in conuentu eruditorum, nouum quendam philosophum m) praesentibus viris summis in philosophiam scholasticam declamantem, nouamque exponentem audiuit, et cum solus plaudere recusaret, sententiam de ea dixit, ac quod loco veritatis certae verisimiles tantum coniecturas attulisset, demonstrauit, exemplo suo comprobans, posse hominem ingenio non destitutum facile rationibus probabilibus in vtramque partem differere, nec aliam viam esse discernendi falsum a vero, praeter methodum illam naturalem, quam sequendam sibi in philosophando delegisset. Qua in re facile in sententiam Cartesii pedibus imus, miramur autem acutissimum virum haec statuentem in delineando integro naturalis philosophiae systemate, meras possibilitates, vel verisimilitudines, ipso non diffitente, fuisse secutum, vt infra dicetur. Adeo vero cepit cardinalem Berullium, qui tunc aderat, ingenii Cartesii elegantia, vt eius rei explicationem paulo luculentiorem sibi exposceret; cui obsecutus Cartesius methodi suae vtilitatem non in philosophia solummodo, sed in medicina quoque et mechanica, clarissimis exemplis ostendit. Ab eo tempore, magnum in summo illo viro nactus est Moecenatem Cartesius; eius enim auctoritate factum,

m) De Chandoux.

ctum, vt ad designandam scriptis philosophiam suam animum adiiceret, et hoc quoque celeberrimae congregationis oratorii conditore, fauente accidit, vt plurimum nouae huic philosophiae fauerent, eamque amplificare, quantum possent, conarentur, congregationis istius presbyteri [a].

§. XI. Nouam itaque philosophiam condere cum statuisset Cartesius [b], fluctuanti, quae hactenus eum retardauerat, incertitudini ereptus, modum, quo id fieri commodissime posset, explorauit: obstare autem videbantur, et calidioris climatis ratio, et hominum frequentia, quae euitari Lutetiae non poterant. Aliam igitur regionem temperatam magis et secessui philosophico aptiorem, vbi ignotus lateret, sibi eligendam ratus, Hollandiam selegit, resque domesticas amico curandas, Mersenno literarum commercium, commendauit. Transacto autem ruri hyeme, anno cIↃ IↃ CXXIX, ad Batauos ineunte vere concessit inuitis amicis, quorum tamen monitis opponebat animum in sententia sua firmum, cum et Galliae calorem suo temperamento obesse, et Batauas terras miram in otio philosophari cupientibus tranquillitatem offerre esset persuasus, et ibi philosophorum more viuere statuisset. Nempe nusquam sedem stabilem figebat, euitataque vrbium maiorum turba, vel suburbia quaerebat, vel vicos et villas, quas sibi commodas esse deprehendebat, tanta cura locum habitationis suae occultans, vt epistolas fasciculosque non sibi, sed amicis paucis, quibus secessus eius innotuerat, tradi iuberet. In Gallia autem vni Mersenno locum, vbi commorabatur significauit, cui tam cara fuit amici voluntas, vt nemo, quo loco Cartesius versaretur, intelligeret, quique apud Batauos peregrinabantur Galli eo insalutato multoties redirent. Concessit autem Amstelodamo Franequeram, et in arce quadam vrbi contigua domicilium elegit, vbi sacra more Romano peragebantur. Soli autem diuinae gloriae philosophiam suam tum solenni voto dedicans, meditationum initium facere de existentia Dei, et immortalitate animae humanae statuebat: cum et maxime proprium, et omnium pulcherrimum id argumentum haberet. Vnius tamen luminis naturalis limitibus se concludens, ea omnia seposuit, quae ex sacris reuelationis fontibus desumere solent theologi. Occupabat itaque nobile et acutum Cartesii ingenium theologia naturalis, vel, quo nomine appellabat, metaphysica, horas autem subcisiuas experimentis physicis et conaminibus dioptricis tribuebat, quae valde iam apud Gallos excoluerat. Semestri exacto ad Amstelodamenses rediit, et argumentum quoque philosophicum de parhelio a Mersenno transmissum, quod iam in Frisia expendere coeperat, prosecutus est, ex qua meditatione tandem tractatio *de Meteoris* enata est. Ab eo enim tempore magna attentione et industria ad meteora attendit, collectisque obseruationibus necessariis lumen tandem eleganti argumento accendit. Quoniam

Secessus Cartesii in Hollandiam.

a) Conf. quae superiori Parte huius Tomi in Vita P. Baylii et de re dicta sunt.
b) BAILLET. Lib. III. c. 1 seqq. pag. 81 seqq.

Quoniam vero suam philosophiam vtilem esse volebat humano generi, medicinae et imprimis anatomiae et chemiae operam haud leuem impendit, ratus nihil magis humanae societati prodesse, quam iunctam disciplinis mathematicis artem salutarem. Totam ergo hyemem in secandis contemplandisque animalibus consumsit, et ignis beneficio ea detexit, quae frustra in libris quaesiuerat. Ita in otio philosophico tranquille tum viuebat Cartesius, paulo turbata tantum quiete a Beckmanno, qui Cartesii inuentiones atque scripta ingratus sibi vindicauerat. Quam tamen molestiam pensauit Mersennus, qui Amstelodami Cartesium inuisit. Constantinopolitanum iter vero, quod ei tunc offerebatur a legato Galliarum regis, reiecit, animique modo recreandi caussa Londinum excurrit, et declinationem magnetis in insula explorauit. Primum autem tunc placitorum suorum sectatorem nactus est, Henricum Renerium, virum doctum, et celeberrimis eius aetatis philosophis, maxime Gassendo, amicitia quoque iunctum [p]. Quem cum animo valde complecteretur Cartesius, isque in Gymnasium Dauentriense vocatus esset ad docendam philosophiam, illuc quoque concedere Cartesius circa veris initia anno cIↃIↃcxxxIII statuit. Ibi interruptam telam resumens, dioptricam tractatumque de mundo absoluere fategit. Neque in terra sola suis meditationibus commoratus, ad coelestes orbes transcendit, et siderali quoque scientiae industriam addixit suam. Absoluit autem ea aestate physiologiam suam, siue meditationes *de Mundo*. Quas ita concepisse ait BAILLETVS [q], vt relicto mundo praesenti philosophorum disputationibus, nouum sibi mundum a Deo creandum supponeret, producta in spatiis imaginariis tanta materiae mole, quae ad construendum formandumque mundum sufficeret. Huic massae confusae et inordinatae ex sua sententia leges naturales impressisse conditorem fingebat, quibus concurrentibus historiam enascentis mundi, velut praesentis enarrabat. Quam cum infra quoad summam rei ipsis Cartesii verbis depicturi simus, hoc loco nihil addimus, Lectori autem in memoriam reuocamus, quod supra iam obseruauimus, eandem censuram mereri Cartesium, quam in alios verisimilibus tantum rationibus systema philosophicum condentes tulerat, qui, non negante id biographo, solas sibi nascentis mundi origines imaginarias finxit, vna possibilitate, si Diis placet, commendabilem. Haud indilligenter in hoc lapide voluendo hactenus versatus erat Cartesius, et foetum hunc, quem mire diligebat, lambendo, ita perfecerat, vt mitti ad Mersennum, edique Parisiis posset. Ast retardauit eius cursum et editionem moratus est metus, qui Cartesium incesserat, cum audiisset, quam male multata esset apud Florentinos celeberrimi Galilaei industria. Cum enim indignis inquisitionis persecutionibus ad canendam palinodiam coactus esset

p) Natus est Hui ad Mosam 1593. iactisque studiorum fundamentis apud Louanienses, Leodienses, Leidenses, Traiecti ad Rhenum magistri iura accepit. Philosophiam docuit Dauentriae primum, tum Traiecti denatus 1639. defunctum ob Cartesianam philosophiam illustratam laudauit hist. professor Aemilius. Vid. BAYLE Dict. Tom. I. art. Emilius p. 358.

q) c. 10. p. 94.

esset vir celeberrimus, et scientiae praemium carcerem retulisset, similem philosophiae suae, tantopere a communibus receptisque scholarum opinionibus deflectentis euentum vaticinatus, aestuare curis coepit, quas partes eligere debeat. Obstabat enim reuerentia et obsequium, quam sedi apostolicae debebat; quo minus opinionem ab ea heterodoxiae stigmate notatam et reiectam reciperet; ast terrae motum circa axem solis tantis verisimilitudinis rationibus radiare videbat, et, quae illi facilitas inesset explicandorum φαινομένων coelestium intelligebat, vt non posset non magnam partem systematis sui physiologici isti hypothesi inaedificare. Itaque cum saluis ceteris tollere eam et abiicere non posset, nollet autem pessimae voluntati Romanorum inquisitorum, (verba damus BAILLETI [r]) se nudum exponere, eam hypothesin commendando, quam non intellectam illi condemnauerant, verba illis dare et oblinere os contendit, licet id neget biographus. Quod qua ratione fecerit, infra, vbi de ista hypothesi agendum, commode magis explicabimus: hoc loco id modo monemus, voluisse videri Cartesium, ac si terrae motum negaret: quod an dignum factum sit philosopho in ea regione viuenti, vbi bruta fulmina ex colle Tarpeio non feriunt, et degebat ipse extra periculum, Lectori expendendum relinquimus. Sed vt ad Cartesii vitam redeamus, cum longius a locis illis esset remotus, quibus commercium literarium cum amicis in Gallia fouebat, anno sequente Amstelodamum rediit; et paulo post amicum [s] excellentissimis mechanicae operibus illustrem in Daniam comitatus est, iisque axiomatibus atque regulis instruxit, quibus in chemiae, opticae, mechanicaeque artis vsu machinis demonstrando praeclarissimum nomen est adeptus. Circa idem vero tempus, dum Cartesius Dauentriam relinquit, scholam hanc Renerius, nouus philosophiae professor Cartesianam facere, tanta prouidentia conatus est, vt nihil inde mali, tumultusque nulli haec Cartesianismi propagati initia sequerentur. Ex quo loco Bailleti clarum est, studium condendae sectae Cartesium potissimum occupauisse, id quod in sequentibus pluribus declarabimus. Displicuit autem Cartesio, solitudinem valde amanti, frequentia Amstelodamensis; redibat ergo in Frisiam, et Leouardiam concedebat, vt quae de mechanica in amici, qui Arausionensi principi seruiebat, gratiam meditatus erat, in ordinem redigeret: et his demum perfectis, vt erat mutationis amans, iterum se Amstelodamum conuertit.

§. XII. Non passurum se, apud animum suum constituerat Cartesius, vt ipso viuo scripta sua in vulgus exirent, si vera sunt, quae ex Cartesio tradit BAILLETUS [t]: fatemur autem, nec sectae condendae studium, quod tam anxie quaesiuisse Cartesium infra demonstrabimus, nec diligentiam, quam in elaborandis cum cura et amicorum manibus traden- *Editor scriptorum suorum Cartesius.*

 dis

r) c. 12. p. 96.
s) Villebressieux.
t) Lib. IV. cap. 1. 2. pag. 99. Ipse hoc affirmat CARTESIUS in Epist. ad Dinetum T. I. Opp. phil. p. m. 293 seq.

dis operibus suis adhibuit, satis cum isto proposito concordare, et verisimile nobis esse, ideo tantum ea in parte difficilem se praebuisse amicis Cartesium, vt tanto ardentius ea sectatores expeterent, reciperentque auidius. Quicquid autem illius rei est, illud certum, amicos extorsisse Cartesio nouae philosophiae scripto consignatae euulgationem. Itaque vt eorum voluntati obsecundaret, ea quae in chartas coniecerat sibique hactenus seruauerat, collegit, digessit, ordine distribuit, et quatuor tractatibus comprehensa, atque priuilegio regio munita, Lugduni Batauorum edidit, praefixo titulo [v]: *Dissertationes de Methodo rationis recte dirigendae, et inquirendae in scientiis veritatis: porro, dioptrica, meteora et geometria, velut specimina illius methodi.* Quamquam autem omnem, quam inuenisse sibi visus est, methodum suam exponere in illo libro sibi non proposuerat, contentus rationes ostendisse, cur in dioptrica et meteoris aliam prorsus viam a communi semita delegisset; in dissertatione tamen de methodo ea adduxit, quae ad emendandas scientias philosophicas et mathematicas illum compulerant, et regulas quasdam, quas sequendas esse in inquirenda veritate sibi praefixerat, exposuit, et qua ratione de Deo, de anima humana, de principiis naturalibus philosophari coeperit, enarrauit. Quod non eo se fecisse, ait, animo, vt aliis viam panderet, sed vt iter, quo ipse incessisset haud infeliciter, detegeret. Quae vt a scopo scriptoris merito aliena censentur, ita dicis gratia a Cartesio tantum allata esse, prudens quilibet facile intelligit. Et in tribus prioribus quidem acutum et sublimem se, ast lucidum et perspicuum exhibuit Cartesius, quae autem de geometria scripserat, eruditis tantum lectoribus diuque in huius artis praeceptis exercitatis se designauisse monuit, adeoque altiora tetigit, quam quae discipuli capere possent. His autem omnibus nomen non praefixit, tentaturus, quam fortunam habitura sint, si auctoris nomen inuidiam et contradicendi libidinem non acuisset. Quae etsi laeta satis fuit, libro isto cum plausu excepto, aduersarium tamen nactus est Aegidium Personnam Robervalium, matheseos professorem regium apud Parisienses, et academiae scientiarum adscriptum, virum doctum et haut incelebrem [x], sed acerbioris in eos animi, quos sibi aduersarios delegerat. Hunc, si vera narrat Bailletus [y], in distribuendo illo libro inter eruditos omiserat Mersennus, nec exemplar tradiderat. Quo siue contemtu siue negligentia exacerbatus Robervalius geometriam Cartesii reprehendere coepit, et publicis tandem scriptis refellere, ex qua contentione tandem controuersia enata est, parum philosophis digna, cum pugnantes magnis inter se animis irisque concurrerent. Valde molestum hoc fuit Cartesio tranquilla philosophiae otia sectanti: vt itaque animi taedium, quod inde

v) Discours de la methode, pour bien conduire sa raison et chercher la verité dans les sciences. Plus, la dioptrique les meteores, et la geometrie, qui sont des essais de cette methode. a Leyde 1636. 4.

x) Natus est apud Suessionenses 1602. denatus Parisiis 1675. mechanicae laude haud incelebris.

y) pag. 106.

inde conceperat, pelleret, oppugnationi vrbis Bredae interfuit, eaque capta in Flandriam iter suscepit, praefectum Duaci, quo amico vtebatur, visurus, quo parario Francisco Siluio innotuit, cuius maxima tunc inter Belgii Hispanici theologos et philosophos erat existimatio [z], eumque inter amicos quoque suos numerauit.

§. XIII. Incertas hactenus sedes habuerat Cartesius; tandem vel ista vicissitudine lassatus, vel commoditate viuendi inuitatus stabilem sibi sedem Egmondi, qui iucundus vicus Hollandiae borealis est, et vbi religionis secundum ecclesiae Romanae placita exercitium viget, elegit. Ibi vulgatae methodi et communicatorum cum orbe philosophico et mathematico luminum suorum eum euentum habuit, quem nancisci noua plerumque solent. Aduersarios enim contra nouam philosophiam suam in arenam prodeuntes vidit Libertum Fromondum, qui philosophiam prius Antuerpiae, et tum theologiam Louanii docuerat, et contra Lansbergium orbem terrae immobilem asserendo innotuerat; porro Cornelium Giselbertum Plempium, Amstelodamensem, qui a sacris Reformatorum ad Romanam ecclesiam transierat, et tum medicinam in academia Louaniensi docebat; denique Ioannem Ciermans ex Societate Iesu theologum, qui tunc disciplinas mathematicas in eadem academia tradebat. Et Fromondus quidem loca nonnulla dissertationis *de Methodo* et *dioptricae*, maxime vero tractatus *de Meteoris* in dubium vocauerat; Plempius, contra ea obiectiones formarat, quae de motu cordis Cartesius adduxerat; Ciermansius praeter geometrica nonnulla explicationes quasdam meteorologicas improbauerat: omnes autem ea humanitate obiiciebant Cartesio dubia, vt quod animum eius morderet, non inueniret. Ita vero illis respondit, vt satisfecisse ipsi antagonistae fassi sint, eosque amicos in posterum habuerit. Sed et plures eius dioptrica tunc aduersarios nacta est; Fermatius enim, Curiae regiae apud Tolosanos senator, quem praeter poeseos Latinae, Gallicae, et Hispanicae, elegantiam commendabat maxima artium mathematicarum peritia, de refractione disceptationis serram cum Cartesio reciprocabat, cuius contentionis historiam descripsit celeberrimus DE MAIRAN [a]. Is per Mersennum, quem commune ea aetate virorum doctorum vinculum fuisse, supra iam diximus, dubia sua cum Cartesio communicauit, socium nactus, Petitum, regium architectum operum militarium; quin et geometriam Cartesii postea est aggressus. Auxit hoc bellum mathematicum Stephanus Paschalis [b], ipse quoque matheseos

Secessus Cartesii Egmondianus.

z) VALERIVS ANDREAS Biblioth. Belg.

a) Vid. Iourn. des Sauans 1726. art. 1, Histoire de l'academie royale des sciences 1723.

b) Stephanum Paschalem, consiliarium status apud Galliarum regem, et Aluernorum supremum iudicem, commendauit partim rerum mathematicarum peritia, quam contra Cartesium Fermatii tr. de Maximis et minimis oppugnantem demonstrauit, partim memoria Blasii Paschalis, filii. Illum pluribus ex Fermatii praefatione exponit BAILLETVS, in opere maiori vitae Cartesianae, add. BAYLE Dict. T. III. art. Pascal. p. 604. not. A. hunc et obseruationes atque cogitationes de religione aduersus Atheos, et famosae Epistolae Prouinciales, quas personato Montaltii nomine aduersus theologiam moralem Iesuitarum scripsit

thefeos peritiffimus, qui Roberualii partes tuendas amplexus erat, quem tamen ex hac pugna fata aduerfa mature retraxerunt. Aft hi tamen omnes, excepto Roberualio, in concordiam cum Cartefio redierunt, de qua lite plura hoc loco dicere non licet, confulendi autem funt, qui vel geometriae, vel opticae, vel mathefeos vniuerfae hiftoriam defcripferunt. Accefferunt velitationes geometricae aliae, fufe BAILLETO [c] enarratae, qui videndus. Valde contentiones iftae moleftae vifae funt Cartefio, tempus magis nouis inueniendis quam defendendis confumere cupienti: vnde renunciare geometriae abftractae conftituit, hancque aliis gloriam reliquit [d]: inuenti autem mox alii funt, qui geometriam eius commentariis explicarent. Id quod praeter nobilem quendam Batauum, quem eleganter et Cartefii nomine non indigne introductionem in eius geometriam fcripfiffe Bailletus refert, fecit Florimondus de Beaune, dicafterii aulici Blefenfis fenator [e], vir mathematicarum rerum, et machinarum quoque mathematicarum peritiffimus, qui annotationibus doctiffimis Cartefii geometriam illuftrauit.

Incrementa adolefcentis philofophiae Cartefii inter Batauos.

§. XIV. Geometriae Cartefianae haec fata fuere; philofophiae quoque incrementa eo tempore haud parum promota funt, eaque valde inter Batauos diffeminata eft. Cuius potiffimum auctor fuit Henricus Regius, medicinae doctor, qui Cartefianam philofophiam partim ex inftitutione Renerii, partim ex fcriptis ipfius Cartefii didicerat, et tantopere eius meditationibus philofophiae fauebat, vt eas fuas faceret, conftructoque iufto doctrinae philofophicae aedificio Cartefianam fapientiam difcentibus vulgaret. Traductus enim Dauentria Traiectum ad Rhenum Renerius, valde Cartefii philofophiam iam commendauerat, eiusque amorem, vti Regio, ita iuuenibus aliis inftillauerat. Docebat tum priuatim philofophiam

fcripfit, et machina arithmetica, ac inuentiones Toricellianae fecere celeberrimum. Vitam eius delineauit foror PERERIA, quam fecutus eft P. BAYLE l. c. Nobis in hiftoria philofophiae recentioris indictus praetereundus haud eft, cum non ignobile inter philofophos feculi XVII nomen fit confecutus. Admodum puer tam infolito iudicandi acumine gaudebat, vt profundiffima mathefeos problemata folueret, licet eam fere *αὐτοδίδακτος* didiciffet, cum elementa tantum a patre prius hauffiffet. Et profecto mira funt, quae de eius praecoci ingenio et doctrina afferunt P. BAYLE l. c. not. C. et HADR. BAILLET. Puer. praecoc. n. 77. p. 303 feqq. Specimen autem eius edidit fedecim annorum adolefcens in tractatu de Sectionibus conicis. Qui tam accurate tamque profunda meditatione fcriptus vifus eft Cartefio, vt credere nollet, a Blafio folo effe profectum, fed aut patris eum, aut alterius viri docti, vitulo arauiffe fufpicabatur. vid. Epift. 38. Tom. II. quod iudicium vehementer difplicuit viris doctis, ipfique DANIELI Itin. Cartefii per mundum P. III. p. 188. licet Iefuitae, qui licet parum fauerit Pafchali ob lites Societati grauiffimis arietibus intentatas; maximam tamen mentis acutiffimae vim in eo candide contra Cartefium faffus eft, frigide philofophum fuum excufante BAILLETO L. V. c. 6. p. 146. quem inuidia praecocis eruditionis fuiffe tactum, vix poteft diffimulare biographus, conf. BAYLE not. D. Tranfiiffe autem circa vitae finem in Cartefii caftra auctor eft BAILLETVS L. VII. c. 9. Quod eius fidei vel ideo relinquimus, quoniam conftat, Pafchalem, perpetuis morbis excruciatum, circa iftud tempus abiecto philofophiae ftudio, theologiam moralem et naturalem tantum excoluiffe, vimque ingenii ingentem atheos et religionis Chriftianae hoftibus intentaffe, vt ex eius meditationibus, licet imperfecte relictis conftat, conf. FABRIC. Syllab. Script. de V. R. C. c. 30. p. 555. Plura de eo praeter laudatos dabunt DVPINIVS Bibl. fcript. ecclef. T. XVIII. p. 155. WEISMANNVS Hift. ecclef. N. T. T. II. p. 456. alii.

c) L. IV. c. 7 feqq. p. 112 feqq.

d) c. 16. p. 127 feqq.

e) Conf. BERNIER. Hiftoire de Blois.

phiam artemque ſalutarem Regius apud Vltraiectenſes; hacque occaſione principia Carteſiana, praetextu ex phyſiologiae habitu et natura quaeſito diſſeminabat, apud iuuenes artis medicae ſtudium ſequentes[e]. Quos cum hypotheſis ſimplex, facilis et aperta, concluſionum ordo et concatenata ſeries, perſpicuitasque in explicandis naturae φαινομένοις mire cepiſſet, adeo ſibi fauentes expertus eſt, vt omnes in id conſpirarent, vt ſtabilem fortunae eius ſedem in hac vrbe pararent. Cuius paulo poſt egregiam occaſionem nacti ſunt, vacante cathedra profeſſoris medicinae, qui botanicam et theoreticam eius partem explicabat. Regius itaque, et philoſophandi elegantia atque acumine valde apud omnes gratus, et ipſa phyſiologiae nouae atque inauditae iucunditate commendatus, a diſcipulis autem, quorum magna pars parentes habebat ſummo in ea vrbe loco poſitos vbicunque poterat enixe traditus, publicorum doctorum collegio, fauentibus et plaudentibus cunctis eſt adiectus. Qui cum Carteſianis luminibus hunc noui muneris ſplendorem tribueret, Carteſio gratias egit, precatusque eum eſt, vt iuuare conamina et perficere eruditione ſua atque philoſophandi peritia vellet. Non denegauit Carteſius Regio amicitiam ſuam, et non ſolum de rebus ad medicinam ſpectantibus, quas tum tractabat, ſententiam illi ſuam aperuit, ſed et, quibuscunque poſſet, modis eruditionem eius philoſophicam auxit: factumque inde eſt, vt inter Carteſianos doctores primum tum locum occuparet, vt ex dicendis conſtabit. Defecit tamen poſtea in nonnullis a Carteſio, et ſua lumina ſecutus, ſecundum propria principia ſtatuere coepit, quod male habuit Carteſium, quod a veritate ſemel agnita ex parte defeciſſet. Aſt laudandum in Regio eſt, ſpiritum ſectarium reprobante, et Carteſium in iis non ſequente, quae perperam illi dicta videbantur, quod libertatem philoſophandi, quam tantopere ſibi vindicabat Carteſius, ſibi quoque aſſeruerit, et ſectam ſpirantem praeceptorem deſeruerit, licet id valde diſplicuerit Bailleto, qui paſſim eum reprehendit. Ita vero caput extollente in cathedris philoſophicis doctrina Carteſiana dici non poteſt, quantos ea fautores et ſectatores in academia Vltraiectina reperierit, nam praeter viros quosdam illuſtres, ex magiſtratu vrbis, et medicos aliquos atque mathematicos, valde placita Carteſiana probabant profeſſores eius ſcholae Antonius Aemilius et Cyprianus Regnerus. Sed et miraculum illud foeminarum eruditarum, Annam Mariam Schurmanniam inter ſectatores Carteſianae philoſophiae numerat BAILLETVS[f]. Quod vtrum verum ſit, dubium facit character virginis eruditiſſimae, theoſophiam quandam affectantis, et imprimis ea euertunt, quae de colloquio inter Schurmanniam et Carteſium habito, narrat biographus Labadii apud GOD. ARNOLDVM[g]. Sed quae-

e) BAILLET. l. c. L. V. c. I. p. 130 ſeqq.
f) l. c. p. 134.
g) Supplem. hiſt. eccleſ. T. IV. p. 1263 ſeqq. Narrat eo loco auctor anonymus vitam quoque Schurmanniae, et innotuiſſe eam praeter alios viros doctos ait ex philoſophis Gaſſendo et Merſenno; de Carteſii autem amicitia et philoſophia eo tempore exculta non modo nihil habet, ſed potius

quaecunque Schurmanniae sententia de Cartesiana philosophia fuerit, illud certum, non Vltraiecti tantummodo, sed Amstelodami quoque, Leidae, atque Hagae Comitum asseclas Cartesium fuisse nactum, ex quo eius amicorum quoque valde auctus est numerus. Quem tamen minuit Reneri mors, anno cIↃIↃcxxxix viuis erepti, cuius fato philosophia Cartesiana ad vnius Regii cathedram transiit. Quam tamen in oratione funebri magnifice extulit collega eius Aemilius, laudans Renerum, quod insolita animi virtute auctoritatis praeiudicium eiecerit, et libertate humana sibi vindicata in natura rerum exploranda tanto duce facem praeferente sit progressus, et gratulatus est vniuersitati vrbique, quod philosophiam veram hactenus humano generi ignotam apud se personantem audiant. Tum orbatus praeceptore Regius, ad vnum Cartesium recurrebat, et vnus primusque omnium discipulorum eius excellebat, adeo vt et stipendium augeretur, et noua ei problematum physicorum explicatio simul demandaretur. Qui si moderationem atque prudentiam eruditioni suae parem possedisset, dubium non est, quin tranquilla Cartesianae philosophiae otia conseruauisset. Ast alia omnia euenerunt, et euanuerunt mature halcyonia, quibus Cartesius eiusque doctrina hactenus fuerat gauisa.

Controuersiae Vltraiectinae de Cartesianismo.

§. XV. Nempe valde eminebat tum inter theologos Vltraiectinae scholae Gisbertus Voetius, quem controuersiae Remonstrantium synodusque Dordracena fecerant celeberrimum [h], quique primum quoque inter

tius sequentia tradit: Cartesium, cum in Sueciam profecturus Schurmanniam inuisisset, inuenisse Bibliorum Hebraicorum codicem, in tabula positum, cumque ex virgine audiuisset, delectari se linguae sanctae studio, reposuisse: mirari se, foeminam tam elegantis ingenii pretiosum tempus rebus tam exigui momenti perdere. Respondisse Schurmanniam: operae pretium facere eos, qui eam linguam addiscant, cum versionum tanta certitudo non sit, vt non longe melius sit recurrere ad αὐτόγραφον, eo quod interpretes haud raro fallantur. Id vero multo magis in sacro codice euenire, quem nemo accurate interpretari queat, nisi eo spiritu illustratus, a quo sacrae literae profectae sint. Regessisse Cartesium: eadem se olim opinione detentum, linguae sanctae operam dedisse, at lecto primo capite Geneseos, creationis historia, nihil ex ea clari atque perspicui potuisse haurire. Se itaque Mosen, qui intelligi noluerit, et animum magis confusione irretierit, reliquisse. Id adeo sauciasse animum Schurmanniae, auctor addit, vt graui inuectiua philosophi impietatem reprehenderet, caueretque, ne vllum ei cum Cartesio esset commercium. Laudasse quoque in schedula, in qua rem hanc notauerat, dominum, quod ab hominibus impiis et profanis ipsam retinuerit. Haec si vera sunt, valde suspecta est Bailleti narratio, qui haud raro ea solet omittere, quae heroi suo, quem extollendum sibi sumsit, parum honorifica esse credabat.

h) Celeberrimum Voëtii nomen est inter eos, qui Caluinum secuti aduersas partes ore calamoque aggressi sunt: Cum Maresio quoque inimicitias aluit, de quibus eius controuersiis, quasque in contentionibus Cartesianis atque Cocceianis partes defenderit, annales ecclesiastici superioris seculi consulendi sunt, nec hoc loco enarrari potest: quae autem ad Cartesianismi historiam pertinent, cuius praecipuus aduersarius extitit, in sequentibus notabuntur. Hunc quem acerrimum antagonistam experiebatur Cartesius, ipse velut pessimum depinxit in Epistola ad Dinetum Iesuitarum praepositum prouincialem per Galliam, T. I. Opp. phil. p. 298. scribit enim de eo: „Cluet „theologus, concionator, disputator, magnamque sibi apud plebeios homines gratiam potentiamque conciliauit, ex eo quod, modo in Romanam religionem, modo in alias quascunque „a sua diuersas, modo in potentiores inuehendo „feruentem et indomitum pietatis zelum prae se „ferat, interdum etiam dicteriis scurrilibus plebeculae aures demulceat: quodque multos quotidie libellos, sed a nemine legendos emittendo; varios auctores, sed saepius contra se, quam „pro se facientes, ac forte ex indicibus tantum „notos citando; et de quibuslibet scientiis, tanquam „si ea-

inter vrbis ministros locum obtinebat. Is cum bellicosum elatioremque gereret animum, quam polemicorum scriptorum lectio haud parum nutriuerat, philosophiam autem aliam non nosset, quam quae scholastico more solebat tradi, quamuis esset Regii amicus, et ad augendam eius fortunam haud parum attulisset, vehementer tamen nouam philosophiam, quam obstare religioni bonisque moribus clamabat, reuera autem suae famae obesse sibi persuadebat, improbare coepit. Hactenus autem Reneri eum retinuerat auctoritas, ast post eius mortem inuidenda, quibus Cartesianam sapientiam commendauerat Aemilius elogia, zelo atque inuidia accenderunt eius animum. Cum vero quae philosophice dicta erant, non intelligeret, ad ea reprehendenda conuersus est, quae in dissertatione de methodo de Dei existentia philosophatus erat Cartesius. Ea enim inurendae atheismi maculae occasionem valde fauentem illi suppeditare videbantur. Edidit itaque dissertationem academicam mense Iunio anni cIↄIↄcXXXIX, de atheismo, in qua praetermisso Cartesii nomine, praecipuas eius, quas de Deo tradidit, meditationes impietatis suspectas reddere conatus est. Vidit id Regius, at cum vti eius amicitia se posse crederet, vulnus Cartesianae philosophiae inflictum dissimulauit, et vt ingruentem tempestatem prudenter declinaret, Cartesiana de naturalibus decreta, problematice tantum iuuentuti proponere constituit, facta auditoribus potestate, vt postquam Scholasticorum quoque placita atque rationes enarrasset, eligerent, quicquid placeret probareturque ipsorum examini. Quam comparationem ab eo ita institutam fuisse, vt potiores necessario visae sint Cartesii partes, nobis non monentibus quilibet intelligit. Et fortasse tranquillius haec facta essent, nisi intemperantior iuuenilis Regii animus, a moderatione Cartesii, multa arte quaesita recessisset [i]. Nempe cum in disputatione quadam academica opponens rationibus Cartesianis pugnaret, et praeses eius velitationis Franciscus Senguerdus pro respondente nonnulla regereret, insurgens Regius magna animi

„si earum gnarus esset audacissime sed imperi„tissime, loquendo, admodum doctus indoctis „videatur. Peritiores autem, qui sciunt, quam „importunus in aliis prouocandis semper fuerit, „ac quam saepe, vbi fuit disputandum, conuitia „pro rationibus attulerit, turpiterque victus „discesserit, si sint diuersae ab eo religionis, palam „irrident, et contemnunt, cumque iam publice „nonnulli sic exceperunt, vt nihil noui deinceps „in eum scribi posse videatur, si vero cum illo in „religione consentiunt, etsi quantum possunt, ex„cusent, et tolerent, eum tamen in animo non „probant." Atrociora habet in Ep. ad Voëtium T. I. p. 317 seq. Similia sectatores passim de Voëtio pronuntiant, inter quos acriter in eum inuehit MALLEBRANCHIVS de Inq ver. L. IV. c. 6. Facile in hac delineatione manum aduersarii agnoscas, nec enim eruditio ei denegari potest, vt ex scriptis eius constat; ast magnis iris animisque in omnes eum insurrexisse, qui communem viam deseruisse visi sunt, notius est, quam vt negari excusarique queat, recteque notauit in Praef. ad MALLEBRANCHII librum laudatum LENFANTIVS. Nempe ambitione turgebat et spiritu persecutorio, et nescio quem dominatum in ecclesia spirabat, id quod haud obscure in notissimo Politiae ecclesiasticae opere prodidit, detegente hos eius conatus LVDOV. MOLINAEO, is enim LVDIOMAEVS COLVINVS est, qui Papam Vltraiectinum, siue mysterium iniquitatis reductum a cl. Viro Gisb. Voëtio Lond. 1668. 4. edidit. Conf CHR. THOMASIVS Hist. content. inter imperium et sacerdotium app. c. 1. §. 47 seqq. p. 423 seqq. c. 2. p. 672 seq.

i) BAILLET. l. c. p. 144 seqq.

mi vehementia opponenti vindicare victoriam, moribus conflictuum literariorum contrariis annisus est. Id quod valde offendit professorum animos, qui ista imprudentia exacerbati aurem praebere Cartesianismi accusatoribus coeperunt, et ab eo tempore gliscere coepit ille igniculus, qui tandem in apertam flammam erupit. Regius autem et consilium Cartesii de doctrina in futuro anno tradenda explorare, et quaestiones ei indies nouas proponere[k] et partes eius quoque publice contra Plempium defendere perrexit. Illum enim nouam Cartesii sententiam de motu cordis atque sanguinis circulatione Harueanis obseruationibus innixam oppugnauisse supra narrauimus, addentes Cartesium amice et accurate respondisse. Quam controuersiam cum noua narratione ita exposuisset Plempius, vt roboratis partibus suis Cartesii responsiones omitteret, indigne id ferens Regius, malam illi fidem scripta ad eum epistola exprobrauit, et rationibus ad incitas redactum in partes Cartesii transire coëgit. Interim Egmondo Harderouicum secesserat Cartesius, ast vrgente Regio in agrum Vltraiectinum remeabat, quo loco tamen Voëtii insidias timens iterum cessit, et Lugdunum Batauorum anno cIↃIↃCXL abiit. In qua academia praeter magistratus nonnullos fruebatur amicitia Iacobi Golii, quem praeter philologiae orientalis eximiam prorsus notitiam matheseos peritia[l] illi commendauerat, tum Bernardi Schottani, qui prius Vltraiecti docuerat, valdeque ibi Cartesio atque Regio fauerat[m]; itemque Claudii Salmasii[n], Andreae Riueti[o], et Abrahami Heydani[p], cuius nomen postea in controuersiis Carte-

k) Tractabant illae de natura angelorum, de anima hominis eiusque vnione cum corpore, de anima bestiarum et plantarum, de vita et motu cordis et sanguinis circulatione.

l) Vid. BAYLE Dict. T. II. art. Iaq. Golius p. 527.

m) BAILLET. L. I. c. 8. p. 156. non confundendus est cum Ioanne Schottano, quem Cartesianam philosophiam contra Huetii aggressiones defendisse Parte antecedente in Huetii vita diximus.

n) Parum is in philosophia eminebat, sed fauebat tamen Cartesio, quem tamen aliquando suspectum habuit, quod Heinsii partes tueretur. BAILLET. l. c. c. 9. p. 161.

o) Etiam hunc videri magis voluisse, quam fuisse Cartesianum ait BAILLETVS, l. c. p. 153. non enim satis assecutum fuisse mentem Cartesii.

p) Vitam Heydani ex WITTICHII Oratione funebri discas, ex qua potiora exhibuit P. BAYLE Dict. T. II. art. Heidanus p. 699. qui, ne nimii simus, ipse videndus. Huic taedium scholasticae philosophiae excitauerat praeceptor Iachaeus, inepte de formis substantialibus cum eo disputans. Ita enim praeparatus, cum formas accidentales nouo doctrinae genere traderet Cartesius; adeo ista hypothesi captus est, vt in eius castra totus transiret. Inde factum, vt hanc quoque philosophiam ad cathedram publicam traductus propagaret, plurimumque eam commendaret, cum eloquentia parem vix haberet. Et hoc viro egregio amico fuisse vsum Cartesium, et libenter cum eo conuersatum, licet ministerio ecclesiastico esset affixus, BAILLETVS l. c. narrat, eo quod careret vitiis reliquorum, quibus ab earum consuetudine Cartesius disiungebatur. Qui quoque quanta eius in demonstranda Cartesiana philosophia vis atque elegantia fuerit, pluribus enarrat. Turbauere autem viri docti otia controuersiae Cartesianae et Coccejanae postea exortae, cum ob Diss. de Sabbatho et die dominica litem ei mouissent Coccejii antagonistae. Cum enim Coccejum in argumento de moralitate sabbathi strenue defenderet, inuenisse se, non quod pueri in faba rati Voëtiani, amicitiam Cartesii et fauorem philosophiae Cartesianae miris accusationibus et iniuriis rependerunt. Qua de re acerbe ipse est conquestus in Considerationibus ad res quasdam nuper in academia Batauа gestas p. 40. Nec haec sola inuidiae atque insidiarum meta fuit. Nam cum curatores academiae Leidensis d. 16 Ian. 1676. certas propositiones, omnemque metaphysicam Cartesianam damnassent, et publico interdicto prohibuissent, improbauit factum Heidanus, cum quod iniuriam fieri auctoribus, talia prodentibus crederet, tum quod indecenter ista geri inter Protestantes putaret. Quod ita offendit curatores, vt instigantibus Cartesii et Coccejii aduersariis Heidanum octogenario proximum munere locoque mouerent, non inuito sene doctissimo, qui haec otia ad praeparandum animum ad beatam analysin, biennio post factam adhibuit.

Carteſianis apud Batauos innotuit. Hoc vero Carteſiana placita probante et diſcipulis commendante, in ea quoque ſchola Carteſiana philoſophia obtinere coepit: nec efficere multum potuit, qui primus publico ſcripto contra Carteſium in arenam Hagae Comitum prodiit anonymus, eo quod leui brachio in ea arena fuiſſet verſatus, quae cauſſa fuit, cur congredi cum eo noluerit Carteſius. Aſt quod ſerenum Leidae videbatur coelum, in Vltraiectina academia nubilis opertum tempeſtatem grauiſſimam Carteſianae philoſophiae minatum eſt. Nempe auctoritate ſua et dicacitate vtebatur Voëtius, vt Carteſium, quique eum preſſo pede ſequebatur, Regium redderet ſuſpectiſſimos, quod religioni Reformatae eccleſiisque proteſtantium eſſent infenſi. Quod vt more ſuo conſequeretur, de atheiſmo iterum tertiumque diſputans animos quaſi praeparauit. Tum Regium aggrediendum eſſe ratus, paradoxa medica, quae ille Carteſianis placitis ſuffultus tradebat, adortus eſt, nouaturiens illi et a placitis ſcholarum Batauicarum luxurianti audacia recedens ingenium exprobrando, et praecipue diſſertationem eius de circulatione ſanguinis exagitando. Quibus clamoribus factum, vt profeſſorum animi accenderentur ad ſufflaminandam, quam Regius tantopere promouebat, harum nouitatum fortunam, et a Bernardo Schottano rectore tacere is iuberetur, licet ipſe faueret Carteſio. Quod cum amice potius ſuaſiſſet, quam ſeuere iniunxiſſet Schottanus, at deſeri ita prodique veritatem conquereretur Regius, res ad ſenatum academicum delata et Regius in alio argumento minus nouitatem ſpirante diligentiam exercere ſuam, eamque opinionem velut problema aliquod ὡς ἐν παρόδῳ tangere iuſſus eſt. Miſit ad Carteſium theſes ſuas Regius, vt emendaret, correctasque hunc in modum publice non ſine eximio auditorum applauſu defendit. Quod cum Voëtium pariter et medicos academiae peſſime haberet, reſponderentque eius demonſtrationibus Primeroſius et Syluius, non ſine bile et ſatyra eos retudit Regius. In qua apologia multa quidem mutauit emolliuitque Carteſius, impedire autem non potuit, quin publico interdicto caueret ſenatus academicus, ne quid nouitatum introduceretur, vnde academia detrimenti quid caperet, vel ſtatuta eius laederentur [q]. Vidit Carteſius per Regii latus ſe quoque peti: vnde conſcripta explicatione interdicti ſenatus academici, ſua intelligi non poſſe demonſtrauit: cumque Hoolckio, qui inter magiſtratus eminebat, et ſequente anno conſulatum gerebat, rem omnem perſuaſiſſet, eo res perducta eſt, vt liceret Regio lectiones continuare, reſectis iis, quae nimis praecipitanter aſſeruerat, commendataque feruoris iuuenilis moderatione.

§. XVI. Ita dum apud Batauos premitur philoſophia Carteſiana, fama eius in Britanniam transfretante inſulanis commendatur; et conſilium agitant philoſophiae fautores Carteſium cum Mydorgio in Angliam traducendi. Cuius auctor erat Carolus Cauendish ſiue Candiſius, qui cum fratre Noui Caſtri Duce philoſophis valde fauebat, et imprimis Carteſia- *Fortuna philoſophiae Carteſianae in Britannia magna et Gallia.*

q) BAILLET. l. c. L. V. c. 8. p. 155 ſeqq.

tesianam philosophiam deperire coeperat, eo quod mathematicarum disciplinarum, in quibus ipse excellebat, methodo viam aperire scientiis crederet, qua ad laetiores successus properare, liceret, et ipsae matheseos partes pulcherrime perfici possent. Facile annuit Cartesius, sine dubio quod patronos nacturum se speraret, quorum impensis atque auspiciis securius laetiusque in philosophia versari posset. Promiserat enim Carolus I. rex magnae Britanniae, de necessariis omnibus sua munificentia iri prospectum. Difficulter autem propinquorum amicorumque nexibus extricari se passus est Mydorgius, qui dum moram nectit, et cunctatur quoque propter illum Cartesius, erumpunt in atrocissimam flammam, et graue excitant incendium iurgia ciuium Angliae, quae cum in bellum tandem ciuile exarsissent, argento ad ferendos belli sumtus traducto, res illa omnis euentu caruit, et Cartesius pristinas sedes seruauit. Molestior autem ex Gallia nuntius illi allatus est, totam Societatis Iesu familiam contra eius philosophiam insurrexisse. Signum praetulerat Petrus Burdinus [r], eiusdem sodalitii philosophus, qui in collegio quod Clarmontii est, docebat, et dioptricam eius thesibus publice ventilatis erat aggressus. Et rogauerat quidem per Mersennum Iesuitas Cartesius, vt obiectiones ipsi suas transmitterent, ast cum tales non accepisset, vidisset autem Iesuitam in publicam arenam literariam contra ipsum descendentem, suspicatus totam societatem, quam arctissime inter se conspirare nouerat, in eum inimico animo consensisse, valde huic conatui indignatus est, et vniuersam societatem, exercitum hostilem esse in suae philosophiae interitum insurgentem iudicauit, eo animo, vt solum se eorum aciei se obiicere statueret. Longum esset totam eam historiam enarrare, exponereque quibus suspicionibus sub cinere incendium illud fouerit, quod tandem in apertum contra Iesuitas bellum exarsit, plura dabit, qui prolixe rem narrat BAILLETUS [s]. Id modo notamus, de bello hoc philosophico scholasticae philosophiae inferendo, et magno animo iraque gerendo, ita cogitauisse Cartesium, vt satis appareat, contradictionis fuisse impatientissimum, et aliquod a lectoribus suis obsequium postulauisse. Quod vtrum deceat talem tantumque philosophiae reformatorem, prudentis Lectoris iudicio definiendum relinquimus. Et ab his originibus graues illae controuersiae exortae sunt, quae non Cartesium modo, sed sequaces quoque, et inter eos Iansenistas nonnullos et presbyteros oratorii cum Iesuitis commiserunt, quas in sequentibus tangemus. Nec negat id DANIEL [t], quo auctore ideo Iansenistarum fauorem ambiit Cartesius, vt et aegre hoc pacto Iesuitis faceret, et deuotis mulierculis philosophiam suam commendaret; cuius illum fuisse Parisiis euentum ait, vt per aliquod tempus in foeminarum congressibus, vna Molinismi cum Cartesianismo comparatio audiretur. Eodem tempore et

r) Vid. Epistola ad Dinetum l. c.
s) Vid. c. 11. p. 167.
t) l. c. P. III. p. 195.

et patrem et filiam quinquennem, quam in coelibatu genuerat[a], morte amisit et amare deplorauit.

Cartesius apud Gallos frustra a Voëtio exosus factus.

§. XVII. Adeo ingrata his circumstantiis facta est Cartesio Vltraiecti vicinia, vt domicilium iterum Lugdunum Batauorum transferret; odiosa enim ei erat Voëtii memoria, qui eum velut proditorem a Gallis emissum, ad insidiandum libertati Batauicae et religioni protestantium apud omnes inuisum conabatur reddere: Conquestus praeterea est Cartesius, non contentum suae partis homines contra ipsum concitauisse, etiam catholicos adiisse, et atheismum atque scepticismum obiiciendo, coelum terramque mouisse, nec monasteria Parisiensia praeteriisse: tanta audacia, vt ad inferenda Cartesio atheo signa hostilia ipsum Mersennum inuitaret, et odiosa Vanini cum Cartesio comparatione ad mutandum in philosophum animum eum seducere conaretur. Quod tamen tantum abest, vt Cartesii famae apud Gallos nocuerit, vt potius a Galliarum rege Ludouico XIII. magnificis conditionibus in aulam vocaretur, depraedicante eius merita, qui summae rerum tum praeerat, cardinali Richelio, cui indignum videbatur, eo ornamento patriam carere. Et inuenisset forte Cartesius locum generi et natiuitati suae conuenientem, certe lauto stipendio fuisset mactatus, nisi secessum philosophicum strepitui aulico praeferens, a tumultu ciuili prorsus abhorruisset, maluissetque sibi viuere, quam alieno obsequio. Nempe satis tum suppetebat Cartesio, vnde viueret, cum familiam haud amplam aleret, ast consumtis paulo magis facultatibus deinceps simile aulae beneficium anxie, frustra licet, quaesiuit, vt infra dicemus.

Meditationes philosophicae a Cartesio qua fortuna editae.

§. XVIII. Acta haec sunt anno cIↃIↃcXL. Anno sequente prodiit secundum opus Cartesii, nempe *Meditationes philosophiae primae, vbi demonstratur existentia Dei et immaterialitas animae;* hunc enim initio titulum auctor tractationi praefixerat; ast edentium negligentia factum, vt pro voce, *immaterialitas* poneretur, *immortalitas*, vnde hanc tandem ei hederam suspendit Cartesius, qua nunc inter opera philosophica comparet: *Meditationes philosophicae, de prima philosophia, in quibus Dei existentia et animae humanae a corpore distinctio demonstrantur.* Has manu tantum descriptas prius ad Mersennum transmiserat, rogans, vt qui viros doctissimos vbique amicissimos haberet, communicata cum iis dissertatione ista, eorum sententiam exquireret. Quod cum in argumento nobilissimo omnino vtilissimum iudicaret Mersennus, amici desiderio paruit, et viris doctis eam dissertationem legendam examinandamque tradidit. Viderunt illae obiectiones cum responsionibus Cartesii lucem ad calcem meditationum, et a septem viris doctis cogitationes exhibent. Primas ad amicos suos transmisit Caterus Doctor Louaniensis, quae cum Cartesianis placitis valde fauerent, sententiam suam eum rogauerant: quibus

 median-

a) BAILLET. c. 12. p. 170. Hoc criminandi occasionem aduersariis Cartesii praebuit, qui tamen ridendo votum castitatis se non concepisse, respondit. Ep. ad Voët. T. I. Opp. phil. p. 315. Exagitatus ideo ab HVETIO Memoires pour le Cartes p. 41.

mediantibus responsiones quoque ad Cartesium transmissae sunt. Alteras collegerat Mersennus ex ore theologorum et philosophorum Parisiensium, qui et ipse nonnulla ex suis addiderat. Tertias tradiderat Mersenno Thomas Hobbesius, quarum in antecedente capite historiam ex instituto iam enarrauimus. Quartas suggesserat Antonius Arnaldus eo tempore adhuc iuuenis, at magnis iam tum passibus ad doctrinae gloriam grassans, et acutum atque elegans ingenium ostendens. Qui inter alia, (ingrato forsan Cartesio indicio, qui inaudita et noua omnia se afferre iactabat) monuit, principium a Cartesio ad initia philosophandi rite facienda adhibitum: ego cogito, ergo sum: iam adductum fuisse a D. Augustino. Nec is contentus philosophice has meditationes examinauisse; etiam illa critico examine explorauit, quae ad theologiam pertinent, et imprimis monuit inadaequatam definiendi statuendique regulam esse, quicquid clare, distincteque concipiatur, illud verum esse, eo quod in argumento theologico falsa sit. Maxime autem vrgebat notionem corporis, extensionis dimensionibus definiti, repugnare dogmati de transsubstantiatione. Quod ita repulisse Cartesium, vt mentem patrum Tridentinorum euerteret, in Baylii vita, parte huius *Tomi priore* pluribus enarrauimus. Quintas obiectiones faciebat Gassendus, inter aduersarios Cartesii et hypothesi diuersissimus, et ratiocinandi arte fortissimus. Quem ita suis arietibus fuisse aggressum Cartesium, vt quod accurate regereret non haberet, in Gassendi historia parte priore *Tomi huius* explicuimus. Valde hanc controuersiam in partes Cartesii rapit, et, vt id obtineat, narrationem pingit suam, Bailletus [x], at ita in ea re versatur, vt lectori a partis studio alieno satis non faciat. Quod enim ille contendit, amicitiam vtriusque philosophi labeculam ex parte Gassendi primum accepisse, ex quo Cartesius dissertationem Gassendi *de parhelio anno* cIɔIɔcxxix *Romae viso* in tractatu *de Meteoris* silentio praeterierit: inuidumque gloriae Cartesianae quaesiuisse caussam Gassendum, vt eam obscuraret: id vtriusque philosophi scriptum legentibus, falsum esse apparebit, constabitque Cartesium, rationum Gassendianarum robore prostratum ad verborum aculeos confugisse; quos frigide satis excusat biographus. Vnde iam suo loco ad Gerardi de Vries dissertationem de hac contentione vtriusque philosophi celeberrimi lectorem dimisimus. Sextas obiectiones ex eruditorum ore Parisiis et in prouinciis Galliae iterum collegerat submiseratque Mersennus; septimae autem debentur Bourdino Iesuitae.

Motus Vltraiectini contra Cartesium.

§. XIX. Dum haec in Gallia geruntur, et honesta pugna Cartesii copias aggrediuntur viri docti, nouis tumultibus scenam Vltraiectum aperit, fascibus academicis ad Voetium delatis, quo non maleuolentiorem hostem habebat Cartesius. Valde eius insidias timebat Regius, adeoque eum sibi amicum reddere quouis modo tentabat. Itaque honorem praefatus disputationem edendam ei offert, emendationem ipse rogat: vincitur

x) Lib. VI. c. 5. p. 190 seqq.

citur Voëtius, contentusque ad saluandam veteris philosophiae existimationem annotationes quasdam adiecisse, permisit, vt theses nouae corollariorum instar, adiecto Cartesii nomine disputantium examini subiicerentur. Prodiit in scenam Regius praeses, respondente Ioanne de Racy, iuuene doctissimo, et iam tum longe in Cartesianae philosophiae cognitione profecto [y], (qui eam quoque, apud Leidenses et tum apud Amstelodamenses philosophiae professor constitutus amplissime inter Batauos propagauit, editaque *Claue philosophiae naturalis Aristotelicae Cartesiana* [z] pro hac docte pugnauit.) Quorum vterque cum exercitatissimus esset, pulchra victoria potiti nouae philosophiae gloriam inter iuuenes studiis dicatos valde auxerunt. Quod cum videret Voëtius poenituit ipsum, quod ita facilem se praebuisset, nec mederi aliter rei posse iudicans, quam si academia Regius eiiceretur, huc omnem curam conuertit. Non defuere talia meditanti reliqui Peripatetici doctores, quorum auditores, non data respondendi in conflictibus publicis potestate supplosionibus importunis Regium impediuisse conqueritur Cartesius. Ille vero cum in nonnullis a Cartesio deflecteret, disputando pergebat, philosophiae suae patrocinium quaerere, consulto tamen semper Cartesio, qui prudenter multa deleuit, emendauit, caute mutauit, ne aduersariorum inuidia in suum, quod anxie euitabat, caput conuerteretur. Tandem cum satis iam sub cinere ignis emicuisset, in apertam flammam erupit, consensereque duce rectore suo Voëtio, professores, operam dandam esse, vt nouitatibus Regii occurratur. Cuius facilis se obtulit occasio [a], cum in disputatione aliqua, quae Regio praeside defendebatur, inter theses ex variis ac inconnexis quaestionibus conflata, haec poneretur: ex mente et corpore non fieri vnum per se, sed per accidens, vocando scilicet ens per accidens id omne, quod ex substantiis duabus plane diuersis constaret, nec ideo negando vnionem substantialem, qua mens corpori coniungitur; nec vtriusque partis aptitudinem naturalem ad istam vnionem; vnde apponebatur: illas substantias dici incompletas ratione compositi, quod ex earum vnione oritur. Non probabat terminorum modique loquendi insolentiam Cartesius, licet re ipsa nihil insoliti dici putaret; nec Regius huic asserto magnopere insistebat; attamen sufficere videbatur Voëtio, ad accusandum haereseos medicum eumque ex academia eiiciendum. Qui vbi ista obseruauerat, et ipsum, et reliquos theologiae professores adit, contestatur, se illam thesin non probare, affirmat, se nihil aduersus theologiam sensisse aut scribere voluisse;

y) Adeo deperiisse Cartesianam philosophiam hunc virum, ex narratione Volderi refert cel. STOLLIVS Introd. in Hist. Lit. P. II. c. 4. §. 41. p. 554. vt quinque numos aureos illi soluendos promiserit, qui vnius erroris philosophiam vel scripta Cartesii possit conuincere. Mutauisse autem mentem oportet, si vera sunt, quae ex ipsius ore tradit BENTHEMIVS in Statu eccles. et scholastico Batauorum P. II. c. 4. §. 91. p. 383 sqq. mire eum de Cartesiana philosophia statuisse, et improbauisse eius vsum in disciplinis altis, eam comparando cum vasis Samiis, quae ad ornatum adhiberi, non autem ad vsum, queant. Haec senex pronuntiauit, forte senii seueritate mutatus.

z) Amstelod. 1677. 4.

a) Rem omnem enarrat ipse CARTESIVS in epist. ad Dinetum Opp. T. I. p. 298 seq.

luisse; ostendit in eadem academia idem docuisse Gorlaeum [b]; sed frustra. Edit post paucos dies Voëtius theses, quibus hunc titulum praefigere voluisse scribit Cartesius: *Corollaria admonitoria ex auctoritate S.S. facultatis theologicae ad studiosos proposita.* In iis dictam quaestionem his verbis sugillat: *Sententiam Taurelli, quem Heidelbergenses theologi appellarunt atheum medicum et vertiginosi iuuenis Gorlaei, qua statuitur, homo ens per accidens, multis impingere modis in physicam, metaphysicam, pneumaticam et theologiam* [c]. Id quod eo animo faciebat, vt subscripto a collegis libello isto, Regius velut haereseos suspectus ex concilio academico eiiceretur. Adiecit et alia, inuidiam nouitate et paradoxo sensu accendere aptissima, quae probato et signato a theologis et concionatoribus libello isto magistratum compellerent, vt res ad synodum ecclesiasticam deferretur, qua moueri loco posse Regium sperabat. Ast Regius, quamprimum strui sibi hunc in modum insidias intellexerat, Hoockium consulem, qui Cartesio fauebat, adit, rogatque auctoritatem suam consiliis perditissimis interponeret. Is Voëtio mandat, et nomen facultatis omittat, et illa deleat, quae existimationem Regii laedere possint. Ast iam impressae erant paginae, quo praetextu cum nihil mutasset Voëtius, in ipso conflictu in opponentes, quorum plerique discipuli Regii fuerant, vehementer debacchatus et victoriam de noua philosophia reportauisse sibi visus est. Probe vidit Regius ancipitem sibi aleam esse, et si taceret, habitum iri pro victo, si publicis se conflictibus defendere pergeret, strepitus, vt antea fore paratos ad impediendum ne audiretur. Ad aliud ergo consilium delatus, thesibus Voëtii scripto respondere statuit, licet silentium illi consul suasisset. Idem commendabat Cartesius, improbataque Regii imprudentia quod, nouas veritates inuiso nouitatis titulo vendidisset, cum satius fuisset veteri nomine compellatas rationibus nouis immutare, auctor illi erat, vt, quantam posset, modestiam adhiberet, sine pertinacia ea quae incommode dicta vel male expressa videri possent, emendaret, et sinceram atque philosopho dignam erroris confessionem sibi non putaret esse dedecori. Idem Aemilius inculcabat, et amici Cartesii alii. Noluit tamen eorum monitis obsequi Regius, veritus, ne auctoritas sua apud discipulos vilesceret. Annuit tandem Cartesius, ast apologiam emendauit, modestiora supposuit, et aduersario magis honorifica; cuius exemplum adhuc inter epistolas Cartesii extat; iterum tamen silentii tutum esse praemium, monuit. Prodiit itaque libellus apologeticus, ea facie, vt testetur Cartesius, multos, qui eum legerint, existimasse, nihil in eo esse, de quo Voëtius conqueri posset, nisi quod ibi vir pius et ab omni maledicendi studio alienus diceretur. Certe refutatum solidis rationibus

b) Vixit docuitque Dauid Gorlaeus in academia Vltraiectina circa annum 1620. edidítque exercitationes philosophicas, eo anno, in quibus a Peripatetica philosophia plurimum abit, e. g. statuens ignem non esse elementum, sed accidens, terram et aquam sola elementa esse etc. vid. Sorel. de Perf. Hom. P. III. p. m. 479. maxime autem logicam Peripateticam improbauit.

c) Conf. Bayle Dict. T. II. art. Gorlaeus pag. 577.

nibus, sed interim tam blande ac honorifice compellatum Voëtium, sperabat Regius aut sibi conciliari posse, aut saltem exulceratum eius animum non iri irritatum. Ast omnia alia euenerunt, et qui rationibus victus erat, conuictusque calumniae ad potentiam recurrit, qua valebat, Voëtius, congregat senatum academicum, de libello in se a collega edito conqueritur, postulat condemnetur liber, et eiiciatur ex academia philosophia illa turbatrix. Assenserunt plerique, tres delegati ad magistratum querelas detulerunt: qui vt faceret illis satis, auferri a bibliopola exemplaria iussit, ea fortuna, qua semper libellos prohibitos vti videmus, vt eo curiosius quaererentur et legerentur. Nec quieuit Voëtius, et cum vrbis, tum academiae, patres ita artibus suis circumuenit, vt ex senatus vrbis et academiae decreto Regius praeter medicinam docere aliud prohiberetur, scholaeque priuatae ei interdicerentur. Misit inexpectatam sententiam ad Cartesium Regius; cui ille suadebat, pareret iussis magistratus turbas anteuertere cupientis, et medicinam Hippocraticam atque Galenicam praelegeret, securus, veritatem tamen; quocunque loco liceat, prodituram; scripta autem aduersariorum, (prodierant enim et Voëtius filius et respondens patris in arenam) tuto contemneret. Et hanc quidem tum Vltraiecti fortunam philosophia Cartesiana habuit.

§. XX. Fauentiorem Cartesius expertus est patriam; in qua patres congregationis oratorii, conditoris sui exemplo excitati nouam philosophiam cupide amplectebantur. Societas Iesu autem alebat quidem amicos nonnullos Cartesii, et inter eos, si BAILLETO [d] fides, Carletum et Dinetum, quorum ille nationis Gallicae assistens apud Generalem Romae, hic Prouinciae Gallicae praepositus, et regi a confessionibus erat: quin si audiendus est biographus, nonnulli Cartesii philosophiam non sequebantur quidem, laudabant tamen conatum et consilia: quidam sectatorum Cartesii numero accedebant, vnus et alter publicis scriptis probabant. Ast tanta fortuna et successu exoptato apud societatem fuisse gauisum Cartesianismum, quantum iactat Bailletus, vel ex eo falsum esse cognoscitur, quod supra ex ipso Bailleto retulimus, Cartesium toti ordini Iesuitarum bellum denuntiasse, quod praeeunte Bourdino infesta suae philosophiae signa intulisset. Nec negare ausus est encomiastes Cartesii [e], inuentos quoque in societate fuisse plures, qui gloriae eius aemuli eius placitis contradixerint, eaque culpauerint. Cuius specimen obiectiones septimae contra meditationes eius esse possunt, profectae, vti dictum ex calamo Bourdini, qui non contentus, dioptricam conuellere, philosophiam primam quoque aggressus est, eo scribendi modo, vt de eo acerbas ad Dinetum prouincialem querelas Cartesius deferret, vt ex epistola ad eum patet, quae secundae editioni latinae *Meditationum*, cum responsionibus Cartesii iuncta est. Et verisimile est Cartesio, contradictionis pertinacis impatientissimo, quique victoriam vbique spirabat, molestissimas istas

Fauentiora Cartesii fata in Gallia.

d) Lib. VI. c. 8. p. 205. e) loc. cit.

iſtas controuerſias fuiſſe: nam et animi leuandi cauſſa domicilium mutabat, et conſuetudinem cum viris doctis ad pellendas animi moleſtias non, vt ante, refugiebat. Inter quos Samuel Sorberius fuit, qui ad Carteſium accurrit, vt quis ille amici ſui, Gaſſendi, aduerſarius eſſet, cognoſceret; quem multa quidem de Carteſio bene dixiſſe, aſt iniuſte cum eo egiſſe, ipſum cum Gaſſendo committendo conqueritur biographus [f]. Venere quoque ad eum Regius, Picotius, aliique, quos fama philoſophi illuc traxerat. Quae haud parum aucta eſt, cum *Meditationum philoſophiae primae* verſio Gallica a duce Luineo facta in publicum prodiret, et Clerſelierius, quo vix doctiorem et deuotiorem ſibi ſectatorem Carteſius habuit, *Obiectionibus et reſponſionibus* ſimilem operam praeſtaret. Quam verſionem ad emendandum ſibi traditam ita perfecit Carteſius, vt ab ipſo profecta videri poſſet, et iudice BAILLETO [g], ipſo Latino exemplo euaderet luculentior atque melior.

Lites Carteſii ad annum 1645. §. XXI. Interim dum amicorum praeſentia, in receſſu caſtri Eyndegeeſtani, recreatur Carteſius, addere moleſtiae priori moleſtiam omnibus viribus ſategit furor Voëtii. Qui cum manibus tandem palparet, ipſum famoſis libellis et inuectiuis nihil proficere, ex diſcipulis ſuis Martinum Schoockium ad cathedram philoſophicam Groeningenſem promotum [h] inſtigauit, vt vel nomine vel calamo ſuo in partem certaminis deſcenderet: ipſe autem in libello *de Confraternitate Mariana*, quae apud Syluaeducenſes, relicta religione Romano-Catholica, ad Proteſtantes, ciuili nomine tranſierat, quamque ille tanquam rem idololatriae indirecte fauentem condemnauerat, impotentiae ſuae habenas laxauit. Prodiit itaque MARTINI SCHOOCKII *Philoſophia Carteſiana, ſiue admiranda methodus nouae philoſophiae Renati Deſcartes;* in cuius praefatione prolixe reſpondebatur epiſtolae Carteſii ad Dinetum. Scriptum hoc ſatis virulentum, quodque id imprimis agebat, vt fauere Carteſium atheiſmo incruſtando lectori perſuaderet, aut ab ipſo Voëtio conſarcinatum, aut eius ſaltem inſtinctu, auxiliis, regimine editum eſſe, contendit Carteſius, qui eius folia prelo adhuc madentia accepit, et illico, cum res periculo non carere videretur, reſponſionem adornauit. Vulgata ea eſt hoc titulo: *Epiſtola Renati Deſcartes ad celeberrimum virum D. Giſbertum Voëtium, in qua examinantur duo libri nuper pro Voëtio Vltraiecti ſimul editi, vnus de Confraternitate Mariana, alter de Philoſophia Carteſiana* [i]; in qua acriter auctori vapulat Voëtius, et tum iniuriarum, quas in Carteſium euomuerat, tum conuiciorum, quae in Syluaeducenſes proceres, quibus iſta confraternitas conſtabat, et in partes Mareſii, qui

ciuium

f) c. 9. p. 207.

g) p. 208.

h) Videndus de Martino Schoockio FREHERVS in Theatro p. 1552. BENTHEMIVS in Statu eccleſ. et ſcholaſtico Batauorum, P. II. c. 2. §. 31. p. 239 ſeqq. Erat Vltraiectinus, inque ea academia, cum gymnaſium illuſtre adhuc eſſet, Graecae et Latinae linguae profeſſor conſtitutus, poſtea Dauentriam, ad profeſſionem hiſtoriarum tandemque Groeningam ad docendam logicam et phyſicam vocatus eſt, den. 1669.

i) Extat T. I. Opp. philoſ. p. 307 ſeqq.

ciuium Syluaeducensium in religione candorem contra intempestiuos Voëtii clamores defendit, coniecerat, non sine illius dedecore conuincitur: sic vt iudicauerit Sorberius [k], apud posteros nomen Voëtii illaudabile merito esse futurum. Mirum itaque non est, illo telo alte sauciatum fuisse Voëtii animum, qui cum nomen suum grauissima contumelia proscindi videret, ad magistratum Vltraiectinum querelas suas contra libellum hunc et epistolam ad Dinetum, quae scripta famosa esse dicebat, detulit, et maximam fieri in iis iniuriam non sibi modo, sed et omni ministerio euangelico, conquestus est. Inde decreto ciuitatis vtrumque Cartesii scriptum damnatur, et campana sonante auctor citatur, vt iniuriarum testimonium et probationem coram iudice ederet. Respondit Cartesius epistola Belgica, et se, iudicibus, licet incompetentibus, omnem caussae suae iustitiam dictorumque veritatem demonstraturum esse promittit. Ast Voëtius productis quinque testibus, quibus columniae et infamandi criminis conuincere satagebat Cartesium, sententiam contra eum obtinet, et paulo post velut criminis reum Cartesium a ministro publico citari curat, ignorante per absentiam res gestas Cartesio. Qui cum neque ius fasque, neque honorem vllum coli videret, et cuncta tumultuario processu confundi indignaretur, timeret autem, ne Vltraiectini magistratus violentia sibi famaeque suae fraudi esset, ad Arausionensis principis auctoritatem intercessione oratoris Gallici exoratam confugit, qui audito facinore, omnem actionis istius cursum per status Vltraiectinae prouinciae interrupit. Cartesius autem, cum se solum libri istius in Cartesium editi auctorem professus esset Schoockius, hunc in ius vocare Groeningae, et vt iniuriarum in ipsum coniectarum caussam dicat, cogere constituit: Voëtio nouo libello στηλιτευτικῷ, quem personato Theophili Cosmopolitae nomine effuderat, rem suam bonis omnibus inuisam magis et execrabilem reddente. His curis distracto et vexato Cartesio superuenere instantiae Gassendi, siue noua ad responsiones Cartesii exceptio, quam Parisiis per manus doctorum volutari sibi nondum traditam aegerrime ferebat, praecipue vbi curante Sorberio in vulgus apud Batauos edita fuisset. Noluit tamen respondere Cartesius, licet a Regio instigatus, ne controuersiae serram diutius reciprocare videretur, praecipue cum in editione *Principiorum philosophicorum*, quae prelum tunc exercebat respondendi occasionem captare vellet. Quo tandem omnis, quae hactenus inter vtrumque philosophum culta erat, amicitia refriguit, cuius culpam omnem in Sorberium transfert BAILLETVS [l], quo colore quaque verisimilitudine? in Gassendi vita dictum. Interim *Speciminum philosophiae*, siue *Dissertationis de methodo, dioptrices, et meteororum* versionem parauerat Curcellaeus pater; qui cum Cartesium rogasset, vt pro iure suo eam emendaret, vbique manum auctor textui emendatricem adhibuit, ita vt ipsius Cartesii opus merito haberi possit. Tandem cum iam satis his annis CIƆIƆCXLIII

k) Vid. BENTHEM. l. c. p. 243.

l) L. VII. c. 13. p. 216.

et cIↄIↄcXLIV fuiſſet inter Batauos iactatus, iter in patriam meditatus eſt, valde timentibus amicis, vt reuertatur, eo quod altius animo inſidere acceptas iniurias nouerant. Profectus in Galliam amicos vbique locorum inuiſit, fratresque et affinem conuenit, vt rerum domeſticarum negotia cum illis componeret; viſitatisque praediis ſuis in Britannia, tandem auctumno ineunte Pariſios aduolauit, ibique et principiorum philoſophicorum, et verſionis ſpeciminum philoſophiae editionem abſolutam transmiſſo faſciculo accepit. Inſcripſit librum Eliſabethae Friderici V. electoris Palatini filiae, cui iamiam innotuerat, quaeque literis elegantioribus atque philoſophia et matheſi eximie erat exculta. Ea enim, cum *Specimina philoſophica* legiſſet, tanto Carteſianiſmi amore rapta eſt, vt omnem Carteſii philoſophiam complecti animo cuperet, ideoque ad ſe vocato totam ſe in diſciplinam tradidit, eo ſucceſſu, vt neminem myſteria ſua comprehendiſſe facilius, et tenuiſſe melius ipſe Carteſius agnoſceret. Nec deſtitit ea deinceps, cum Hollandiam relinqueret, inſtituto literarum commercio haec lumina conſeruare, et ex praeceptoris inſtitutione augere. Ceterum cum breuem fore moram ſuam Pariſienſem Carteſius ſciret, ea vſus eſt ad amicos inuiſendos, et ineundam reconciliationem cum Ieſuitis collegii Clarmontani, tum ad nouos ſibi patronos comparandos: inter quos fuit etiam regni cancellarius. Etiam cum Roberualio reconciliationem tentauit, eam vero quoad externam tantum beneuolentiam obtinuit.

Lis a Carteſio intentata Schoockio.

§. XXII. Valde inquietos reddiderat Carteſii amicos, quos apud Batauos habebat, metus, ne in Gallia retineretur: eo autem exemit illos reditus eius circa finem Nouembris anni cIↄIↄcXLIV. Vt vero turbis, quas moleſtiſſimas ſibi ante eueniſſe ſenſerat, ſeſe eriperet, viuere ſibi ſoli in priſtina ſolitudine Egmondiana ſtatuit, vt ab amicis non interpellatus, liberiori meditatione in naturalium rerum inueſtigationem incumbere poſſet. Et vt dulciori tranquillitate frueretur, terminare quoque litem, quam Schoockio Groeningae intentauerat, ſtatuit, praecipue, cum Voetium ibi quoque malis artibus ſibi infenſum metueret. Vicit tamen in ſenatu academico cauſſa Carteſii, citatusque Schoockius, faſſus eſt, claſſicum canente Voetio ſe calamum contra Carteſium arripuiſſe, huncque verum iniuriarum et calumniarum omnium auctorem eſſe. Factum id abſente Carteſio, et iniunctum ex ſenatus decreto Schoockio, vt iniuſte ſe egiſſe agnoſceret. Cuius cauſſae acta cum Carteſius accepiſſet, ea cum epiſtolis Voetii ad Merſennum magiſtratui Vltraiectino transmiſit, vt, quibus inſidiis ipſum impetiiſſet Voetius, cognoſcerent. Quod tamen, tantum abeſt, vt, quem exoptabat euentum ſortiretur, vt potius, cum totius litis eos puderet, publico edicto caueretur, ne quid in cauſſa Carteſiana prodiret, ſiue contra eum ſcriptum ſit, ſiue pro eo defendendo exaratum. Quo vero non obſtante, et Voetius ipſe edita ſub Schoockii, licet inuiti, nomine epiſtola, et filius eius tribunalis Groeningani iniquitatem

tatem accusare publicis scriptis non erubuerunt. Maxime Voëtius indignatus Schoockio, quod caussam suam prodidisset, vindictam altius meditatus est, retinuere tamen eius furorem minae Schoockii, mysterium omne se patefacturum profitentis nisi quiesceret. Aliter Cartesius, si fides BAILLETO [m], qui facilem se reconciliationi, tempestate finita praebuisset, modo eandem animi bonitatem Voëtius ostendisset. Ast is, licet amicitiam illi, deleta veteris iniuriae memoria Cartesius obtulisset, inexpugnabilis animo omnem pacem respuit, et se sibi futuram seruare actionis occasionem velle pronuntiauit. Cartesius itaque, vt molestae liti se tandem aliquando extricaret, omnemque istam caussam, viros doctos indecentem, obliuione sepeliret, conscripto ad magistratum Vltraiectinum libello apologetico, totam controuersiae sexennio magnis animorum motibus agitatae historiam, caussae suae iustitiam, iniuriasque aduersariorum, complexus est, vt, quae iniustitia grauissima pressus fuerit conuictus tandem ille agnosceret.

§. XXIII. Liberatus hac molesta actione Cartesius, nouos philosophiae suae successus non sine caussa sperabat. Nam et Gallorum plurimi conatibus philosophicis ciuis sui applaudebant, et Batava terra nouos quotidie cultores suggerebat. Maxime Leidensis academia eius placitis valde capi visa est, fauentibus Cartesianae philosophiae Golio, Schotano et Heydano, vt supra dictum. Nemo vero vel diligentius eius mysteria rimatus est, vel publice ea apertius docuit, quam Hadrianus Heerebordus [n], qui cum semel ad Cartesii castra transiisset, et rationalem et naturalem philosophiam, cuius *Institutiones Lugduni Batauorum anno* cIↃIↃCLIV vulgauit, et libris doctissimis atque perspicuis, et voce in cathedra personante iuxta eius mentem tradidit, aliquoties aduersariorum Cartesii inuidiam et persecutiones ideo passus. Quem tamen circumspectius et moderatius caussam philosophiae Cartesianae, quam Regium, vrsisse, et hac prudentia solidiorem fortunam et certiora illi fata parauisse obseruat BAILLETVS [o]. Ast quae hoc pacto succrescebant laetissimo flore Cartesianae sapientiae incrementa, haud parum detrimenti acceperunt a conatibus Regii, quem tamen initia eius tanto feruore, tanta diligentia promouisse, vt grauem ideo inuidiam Voëtii subiret, supra narrauimus. Hunc de animae cum corpore vnione a Cartesii opinione desciuisse supra iam monuimus, nec alia ei defuerunt, in quibus dissentire a Cartesio pulchrum ei visum est, multum in eo desudante magistro, vt suis eum limitibus coërceret. Ast aut persecutionis molestia, quod conicit Bailletus, fatigatus, aut suo nimis ingenio indulgens, aut, quod nobis verisimile videtur, idem sibi in philosophiam ius vindicans, quod Cartesius sibi asseruerat, sine praeceptoris cortice natare, et sibi suisque placitis fidere coepit, conditisque

Cartesiani Leidenses.

Regii defectio a Cartesio.

m) L. VII. c. 5. p. 231.
n) Obiit, teste WITTENIO in Diario 1659. d. 15. Dec. Is libros eius enarrat.
o) L. VII. c. 5. p. 230.

Fundamentis physicis a Carteſiana phyſiologia receſſit. Qui tamen, vt honorem Carteſio haberet, ſcriptum illud ei legendum examinandumque transmiſit. Is iam pridem quidem laſciuientem Regii audaciam obſeruauerat atque reprehenderat, aſt tam longe eum receſſiſſe a placitis ipſius nondum deprehenderat. Itaque cum nihil ſuae philoſophiae apprime conforme atque ſimile in iſtis inſtitutionibus videret, omiſſis emendationibus totum opus improbauit, et aut mutanda illa praecepta atque ad ſuae philoſophiae regulam refingenda eſſe, aut ſibi neceſſitatem incumbere monuit, philoſophiae ſtudioſos monendi, Regium Carteſianum non eſſe, nec, quod hactenus factum, eius decreta pro Carteſianis habenda. Gratias pro hac voluntatis ſuae ſignificatione Carteſio egit Regius, aſt non ſine artis et rationis praeſidio ſe in eo ſaxo voluendo fuiſſe diligentem, et analyſin accuratam adhibuiſſe oſtendit, promiſitque addere hanc declarationem praefationi: ſe in multis quidem lubenter ſequi virum hunc ſummum, in quibusdam autem contrariam ſe fouere opinionem, in aliis iudicium ſuſpendere. Quin et alia ſe additurum pollicebatur, quibus prohiberi poſſet, ne quis alienam Carteſio ſententiam affingeret. Reſpondet Carteſius, non diſplicere quidem ſibi methodum analyticam ab eo adhibitam, aſt deeſſe Regio eruditionem metaphyſicam et theologicam, hincque ferri non poſſe, quae de commercio inter animam et corpus, de Deo, et ſimilibus dixerit: illa enim omnia ſua praecepta de iſto argumento corrumpere, nec ſe eiusmodi errorum participem eſſe velle. Id tantopere offendit Regium, vt apertiſſimo dicendi genere diſciplinae Carteſianae renunciaret, et ſibi ſyſtema proprium fingeret, cui ex Carteſianis praeceptionibus inſerebat, quod ſibi bonum videbatur. Dici non poteſt, quam diſplicuerit iſta defectio Carteſio, quamuis magiſtri ore eum allocutus, ad reſipiſcendum ſalutaria monita ei dediſſe videri vellet. Ipſe quoque Bailletus, tanta in eum indignatione iſtam ob cauſſam exardeſcit, vt Carteſianae ſectae deſertorem, plagiarium, ſchiſmaticum appellare, indignis hiſtorico titulis non erubeſcat, et ingratum ei animum aliquoties obiiciat. Aſt et ſectae condendae ſtudium ſatis iſta actione prodidit Carteſius, et imprudentiam ſuam atque partis fauorem manifeſtauit Bailletus. Nihil enim factum a Regio, quod non veritatis ſtudioſum deceret, et eclecticae philoſophiae regula permitteret. Neque enim plagii accuſari poteſt, cum multa a Carteſio ſe accepiſſe fateretur, nec ſchiſmaticus dici, qui in verbis magiſtri iurandum non eſſe a Carteſio didicerat, et peculiarem ſectam condere non affectabat, ſuo autem iure gaudens ſuis oculis videre, et quaecunque apud alios veritati conſentanea deprehendebat, ſuis aptare cupiebat. Quae niſi fallimur, manifeſtum faciunt, non niſi ſectae condendae ſtudium hanc Carteſio indignationem dictitaſſe, adeo verum eſt, idem peccare, et veteres et recentiores.

§. XXIV.

§. XXIV. Interim et cultro anatomico et aliis experientiae mediis in naturam rerum penetrare sicque solitudinis sponte electae taedia fallere satègit Cartesius. Quem cum in itinere ad Suecos versatus Canutus, legatus regis Galliae inuiseret, et nonnulli viri praestantissimi eius amicitiam ambirent, his deliciis molestiam temperauit, quam instantias Gassendi, ad quas tum respondebat, illi concitasse supra iam tetigimus. Sed et moralem philosophiae partem tum priuatis tentaminibus tangere, et physicam partem ad naturam affectuum, quos Graeco patrioque more passiones vocauit, transferre coepit: litem autem cum Roberualio de vibrationibus reciprocatam et minus decoram et parum iucundam expertus est. Fouit doctrinae moralis studium Elisabetha princeps, quam Cartesianae doctrinae praeclare fauisse supra diximus. Ea enim cum fatorum aduersorum malignitatem philosophiae praesidiis fallere cuperet, cogitationes et philosophemata SENECAE *de Vita beata* Cartesium examinare, suamque ipsi sententiam iussit perscribere, quae et ipsa laudabili exemplo cum nostro communicauit, quid ipsi de summo bono, de anima, de libertate, de affectibus et ratione hominis videretur. Auxit laetitiam Cartesii, his philosophiae suae incrementis valde exultantis cum videret, in gymnasio Bredano, quod tum recens excitatum erat, et curatores eius Riuetum atque Huygenium, et professores Pollotum, Ionssonium aliosque plurimum placitis suis fauere, et hoc ipsum gymnasium illustre Cartesianum reddere. Nempe haec votorum omnium summa philosopho erat, vbique philosophiam suam in sectae speciem transeuntem, videre triumphantem. Iucundissimum ideo fuit philosopho cum ex societatis philosophis plurimos sibi fauere, nec displicere illis nouum philosophandi genus intelligeret. Mirum itaque non est, ferre non potuisse Cartesium, cum Honoratus Fabri ex hac societate theologus et philosophus nouum ipse ex veteri Aristotelica philosophiae systema condidisset, et corrupto vino nouam hederam suspendisset. Et ridiculum fere est, adeo in vtramque partem impegisse Fabrum, vt cum apud familiae suae socios Cartesianismi fieret suspectus, Cartesius e contrario crediderit, eum systema suum suae philosophiae opposuisse, eo fine, vt improbari Cartesianae philosophiae placita a sodalitio Iesuitarum orbis philosophicus statueret. Adeo partis studium et suspicio veritatis iudicium corrumpit, et in transuersum agit viros etiam doctissimos. Nihil autem capere animum Cartesii magis potuit, quam quod a Canuto esset edoctus, Christinam Sueciae reginam, cuius de viris doctis ipsisque scientiis fere omnibus iudicium orbis eo tempore tantum non adorabat, maximam de eo opinionem concepisse, spemque esse, fore, vt hac quoque Minerua fauente inter niues et glaciem septentrionis laetissima philosophiae suae incrementa exsurgerent. Ea vero, a Canuto praestantiam acuminis, quod de Cartesio praedicabat, edocta, quaestiones nonnullas morales, pridem in conuentu virorum doctorum ipsa praesente agitatas, legato tradiderat, vt de iis Cartesii senten-

Studia Cartesii in solitudine Egmondiana.

Incrementa Cartesianismi.

tiam

tiam posceret. Versabantur autem illae circa amorem odiumque, eiusque naturam atque vsum. Vt itaque tantae reginae desideriis velificaret, dissertationem de amore ad Canutum transmisit, vt eam reginae praelegeret. Quae cum acerrime iudicaret, admirata eius in philosophando felicitatem beneuolentiam ei suam testari legatum iussit.

Turbae Leidenses contra Cartesium.

§. XXV. Interruperunt haec gaudia Cartesii turbae, quas Leidenses theologi, a Voetio, quod quidem Cartesiana factio suspicabatur, instigati, mouere coeperant. Prodierat enim in arenam disputationibus publicis contra Cartesium Iacobus Reuius Dauentriensis, qui haud infimum tunc inter theologos eius scholae locum occupabat, meditationes Cartesii euersurus. Cui succenturiatus aderat Iacobus Triglandius, theologus primarius; qui blasphemas esse atque impietati, maxime vero Pelagianismo fauentes assertiones Cartesii contendebant. Is cum alienos sibi et peruersos affingi sensus intelligeret, ad vniuersitatis istius curatores scripsit, et iniuriarum theologos eos postulauit. Illi citato rectore atque professoribus serio interdixerunt, ne quid dicto scriptoue contra Cartesium molirentur, eum vero similiter literis hortati sunt, vt a controuersiae serra abstineret. Id quod vehementer displicuit Cartesio, qui non de quaestione aliqua philosophica, sed de famae honorisque reparatione preces suas ad eos detulerat, et hanc prouidentiam curatorum, suae magis scholae, quam alieno nomini inuigilare conquerebatur. Itaque cum theologorum factionem in synodis et consistoriis valde potentem metueret, Pelagiani nominis infamiam perhorrescens, ad Arausionensis principis auctoritatem, parario legato Gallico confugit; quod tamen effectum non habuit alium, quam vt theologis silentium de argumento huiusmodi, eorum pulpita non tangente, iniungeretur, ipsis tamen eorumque famae et existimationi quouis modo parceretur. Quod nec Cartesio placuit, nec eius, quos in ista academia habebat sectatoribus, Heydano, Banio, Heerebordo, quos fauere Romanensium partibus Cartesianam doctrinam docendo, rumor dictitabat.

Iter Gallicum Cartesii secundum.

§. XXVI. Altera tum vice patriam inuisere statuerat Cartesius, quod iter cum turbae istae parumper sufflaminassent, tandem ruptis repagulis mense Iunio anni cIↄIↄCXLVII Haga Lutetiam profectus est, in Britanniam minorem postea descensurus, vt rebus domesticis, quod caussabatur, prouideret. Dum vero editionem Gallicam principiorum suorum, quam confecerat Picotius, expectat, et prorogat terminum, vt eum absoluto opere comitem adsciseeret, amicos nonnullos in Gallia morte praeuentos perdit, maxime Mydorgium, amicum veterem, Mersennum aegrum inuenit. Eorum tamen, qui illi fauebant, studio factum, vt apud primarium rerum publicarum administrum de stipendio annuo regis nomine soluendo illi prospiceretur. Quod cum tria librarum Gallicarum millia ei numeranda promitteret, vt et meritorum praemium acciperet, et habe-

haberet impensas, quibus in iuuandis scientiis sustentaretur, merito totus inde in admirationem conuersus est, cum ignorasset, quid pro eo egisset amicorum industria. Ita auctus rei neruo, postquam cum Paschale de materia sua subtilissima, de vacui horrore et similibus coram disputauisset, ad Batauos rediit, et solitudinem Egmondianam repetiit, traductis eius silentiis ad meditationes philosophicas et capienda experientiae specimina de vacuo, quae cum Picotio in ea hyeme instituebat. Interrupit tamen labores hos physicos desiderium reginae Sueciae, quae, interprete Canuto, sententiam de summo bono eum rogauerat. Quam cum philosophicis luminibus adhibitis, id enim regina postulauerat, scripto designasset, illique dissertationem de eodem argumento adiunxisset, quam Elisabethae principi olim transmiserat, tota in eius admirationem rapta regina est, quae et propria manu ei gratias egit, et ab eo tempore de eo in Sueciam aduocando cogitauit. Facile his fauoribus vsus contemsit REVII *Considerationem theologicam methodi Cartesianae*, tum prodeuntem; et ad REGII Dissertationem *de Anima rationali* breues stricturas edidit, aliaque contra ipsum comparentia secure neglexit.

Tertium iter Cartesii in Galliam.

§. XXVII. Vix saeuire hyemis inclementia desierat, cum afferrentur iterum amicorum literae, quibus nuntiabatur, veniret in Galliam, regem enim amplissime illi cupere, et nouum ei stipendium decernere, quin et loco illustri ponere velle, vt maxima tranquillitate ad supremum apicem philosophiae opus perducere posset. Et initio quidem rerum in isto regno publicarum facie persuasus suspecta haec consilia habebat, ast cum ipse regius codicillus, quo nouum illud ei praemium designabatur, ab amico submitteretur, ad iter se ineunte mense Maio anni CIƆ IƆCXLVIII, accinxit. Ast Parisios delatus, dici non potest, quam attonitus fuerit, cum se amicorum, qui eum praesentem cupiebant, artibus deceptum, et suis sumtibus istum codicillum redemtum intellexisset, et se frustra istas itineris molestias suscepisse cognosceret. Quin adeo aduersa philosopho ista res fuit, vt qui eum in aulam inuitauerant, eum facietenus tantum noscere se cupere profiterentur, et hanc istius fraudis caussam esse dicerent. Quod haud exiguam Cartesio indignationem concitauit, qui et spe sua erat deiectus, et itineris molestia grauatus, et amicorum dolis delusus, id quod amplissimam HVETIO [p] occasionem praebuit salse Cartesium ridendi, quod aulae fauores in vmbra philosophica delitescens stolide affectasset. Ne vero omnis illa mora Parisiensis frustranea esset, effecit ducis Laudanensis diligentia, qui Cartesium cum Gassendo non sine vtriusque gaudio reconciliauit, et similem forte pacem cum Roberualio parauisset, nisi in congressu virorum doctorum, de vacuo ad motum necessario disputanti mathematico adeo ebulliisset sanguis, vt totus igne accensus, non nisi flammas contra Cartesium euomeret, omnemque occasionem eum mordendi,

p) Memoires pour Cartesianisme p. 54 seqq.

dendi, anxie perquireret. Quibus molestiis, rerumque publicarum in vrbe facie parum laeta fatigatus Galliaeque pertaesus, ineunte mense Septembri ad Batauos suos, et Egmondiana silentia rediit, ab ista, quam animus perpessus erat, tempestate in securo hoc portu quieturus. Verum vt nihil est in humana vita ex omni parte beatum, ne solitudinem quidem istam moerore vacuam esse mox intellexit, allato nuncio de obitu Mersenni [q], quem amicum veterem eumque a longo tempore fidissimum et laetissimis speciminibus carissimum erat expertus. Ad quem cum epistolas innumeras fere scripsisset, eas, quod ad familiarem datae essent, recuperare studuit, sed frustra. Pleraeque enim Minimorum incuria disiectae perierant, multae Roberualio, diligenter eas quaerenti, inciderant in manus.

Fauor reginae Suecicae, erga Cartesium.

§. XXVIII. Laetiorem, quam in patria frui licuerat, fortunam et ampliores laborum suorum successus Cartesio promittebat eo tempore Suecia, cuius regina valde Cartesianae philosophiae fauere coeperat, praecipue vbi dissertationem eius *de Passionibus Animae* legisset. Illa enim adeo literatissimae principi placuerat, vt totam illam philosophiam, explorare apud se statueret, qua in re Freinshemii et Canuti opera vti decreuerat. Intellexit hanc philosophiae suae fortunam Cartesius, cum Elisabethae principis fata votis et suis et illius post pacem initam minime respondere intellexisset, incertusque haereret, quo loco rerum suarum sedem figeret. Mense enim Martio anni cIɔIɔcXLIX Canuti literis edoctus est, cupere reginam,

q) Natus est Marinus Mersennus Cenomanensis VI. Id. Sept. anno 1588. ordinique Minimorum Francisci a S. Paula nomen dedit, denatus Parisiis Cal. Sept. anni 1648. Vir doctus et linguarum orientalium apprime peritus, vnde locum ei in Gallia orientali p. 270. fecit PAVLVS COLOMESIVS. Sed et philosophiam linguarum studio iunxerat; et vtriusque specimen amplum et eruditum, priusquam Cartesio innotuisset, ediderat, vulgando Quaestiones in Genesin. In quo vasto libro longeque rarissimo et paucis viso, illud quidem philosophiae restaurandae desiderium prae se fert, vt reges principesque hortetur; vt academias huic instituto aptas erigant; fateaturque rerum naturalium ampliorem notitiam opus esse theologo, cum nec Christus venerit, vt nos astrologiam doceret, nec Moyses philosophicas difficultates attigerit, sed rem prout apparet explicuerit. Ast vehementer tamen, dum contra Atheos quosuis insurgit, et hac quoque suspicione, quemlibet fere a Romana ecclesia dissentientem premit, non Brunum modo, Campanellam similesque reprehendit, sed et Telesium, Keplerum, Galilaeum, Gilbertum pungit. Monendus hoc loco est lector, folia ista, in quibus Mersennus de insigni Atheorum inter Gallos numero conqueritur, atque principes et magistratus hortatur, vt „vbicunque deprehensus fuerit Atheus, debitis suppliciis, quae „nimia esse nequeant, corripiatur, domus illius „susque deque vertatur, et perpetuae notas ignominia ei publice inuratur, etc. in omnibus fere exemplaribus p. 670 ad 676. sublata, iisque alia surrogata fuisse, vt obseruatum NICERONIO Memor. literar. T. XXXIII. Forte quod vel ipsum auctorem vel censores tam propudiosae narrationis puderet. Eas paginas laudabili consilio anonymus quidam in Bibliotheca Gallica P. XXXIV. S. I. art. 7. recusas exhibuit, cum tantum non penitus disparuerint, et paucissimi eas viderint. Quam recusam harum pagellarum editionem esse sinceram comparata cum exemplari nostro integro et non castrato nos edocuit. Fidem autem in narratione Mersenni desideramus, et ineptum merito eius zelum reprehendimus, qui laruas ei videtur finxisse. Dignum autem eruditorum curiositate putamus, si quis inquirat, quae caussa Mersennum coëgerit, folia haec abiicere, quaeque verarum insignis raritatis libri huius caussa sit, sic vt vix quatuor exemplaria Parisiis extare non nemo monuerit? In notitiam Cartesii autem delatus, et ei intima amicitia iunctus, non modo valde eius decretis fauit, sed et communis quasi philosophorum castius et emendatius statuentium canalis fuit, et vinculum, quo inter se amicitia connecterentur. Obiit ex hausta nimis frigida, cum Cartesius eum inuisisset non sine amicorum luctu, relictis Cogitatis physico-mathematicis. Francisci Veneti Somnia Pythagorica eum euertisse, superiori huius tomi parte diximus. Vitam eius descripsit HILARIO DE COSTE.

reginam, vt Holmiam veniat, philosophiae praecepta ex ipsius ore hauriendi auidam. Praeuidit Cartesius coeli inclementiam in his septentrionis regionibus sanitati suae fore inimicam; itineris quoque maritimi molestiam, aëremque grauiorem merito pertimescebat, et declinare iter meditabatur: cum noua compellatione Canuti reginae mandato vrgeretur, vt iter maturesceret. Dedit itaque manus, atque instante aestate venturum se est pollicitus, et nauarcho Sueciae Flemmingio ipso Egmondiam profecto, reginaeque voluntatem ei declarante, post editam a Schotano geometriae suae versionem Latinam, quae tamen parum illi probata fuit, ad iter se accinxit, parum tamen animo laetus, cum et suspicionibus angeretur, et Suecorum odia timeret, quos transuersis oculis intueri peregrinorum in aula reginae suae fortunam audiuerat, et ipsius quoque religionis suae professionem sibi obstantem vereretur. Quamuis autem redeunte vere redire se ad pristinas sedes posse certo sperabat, arcano tamen instantis fati sensu aliquo de rebus suis ita disposuit, ac si nunquam ad suos esset reuersurus. Commendataque dissertatione *de Passionibus* Elzeuirianae typographiae vnius serui comitatu iter ingressus Holmiae calendis Octobris appulit, et a Canuti vxore omnibus humanitatis signis exceptus est. Altera die reginam salutans ea beneuolentiae significatione admissus est, quae inuidiam aliorum prouocare facile poterat. Noluit tamen illi annuere, postulanti, vt rerum suarum sedem, relicta Hollandia inter Suecos figeret. Tum consilium discendi philosophiam Cartesianam ex ore conditoris exequi statuens, primam his meditationibus horam; lecto relicto destinauit, quod et animum attentum magis seruare posset, et otia haberet tranquilliora. Quam reginae voluntatem, vt par erat, obsequio quidem prosequebatur Cartesius, intelligebat autem facile, et suae viuendi consuetudini valde refragari et haud parum valetudini obesse. Nam in lecto meditari solebat, vt supra iam dictum, et aëris inclementia summo mane valde corpus affligebat. Paruit itaque iussis, et reginam in disciplinam recepit; quae cum ingenii vastitatem persentisceret, consiliis secretioribus eum adhibere nulla dubitauit, et in rebus quoque ad regimen statuum pertinentibus ad eius prudentiam recurrit. Qua reginae gratia ita vsus est Cartesius, vt et amicis inseruiret, et Elisabethaé principis Palatinae caussam apud reginam ageret, et se doctrina pariter atque morum honestate et grauitate reginae aulaeque valde commendaret. Id quod inuidiam ei conflauit atrocissimam, cum negligi se putarent alii, quos doctrinae, et imprimis philologiae caussa in aulam regina acciuerat, et humanitatis studia ab hominibus Gallis deprimi quererentur. Sed et administrorum reginae animi peregrinorum auctoritati qua apud reginam fruebantur, valde inuidebant, vixque pati poterant, alienos mores patriis praeferri. Quod eo magis infensos Cartesio animos parare poterat, quo magis reginae fiducia eum rebus quoque ciuilibus interdum adhibebat. Nihil tamen haec omnia serenissimam foeminam, in dies laetius philoso-

phantem impediuere, quo minus et beneuolentiam Cartesio testaretur, et amplissime eius philosophiae faueret. Quae cum alia quoque, praeter edita, affecta Cartesium habere intelligeret, vehementer eum hortata est, vt philosophiae suae corpus aliquod perfectum, suisque partibus absolutum colligeret, et ea absolueret, quae adhuc restabant. Qua in re morem esse gerendum reginae ratus Cartesius, chartas suas secum allatas lustrauit, et manum illis vltimam admouere, statuit. Fuere autem inter eas tractatus *de homine*, *de formatione foetus*, et *de lumine* siue *mundo*, qui inter posthuma Cartesii prodiere, curantibus editionem Claudio Clerselierio et Ludouico de la Forge, quorum ille praefationem praemisit [r] ad historiam Cartesianorum librorum illustrandam haud parum facientem, hic librum *de Homine*, amplissimis annotationibus illustrauit, vterque de Cartesii philosophia praeclare meruit [s]. Habebat et affecta alia, et inter ea volumina duo epistolarum quae Clerselierius postea vulgauit, quaeque in huius philosophi vita concinnanda Bailleto maximam lucem praetulere. Tacemus alia, quae fragmenta magis exhibent, quam tractationes integras, quorum titulos et argumentum exhibet BAILLETVS [t] qui videndus. Quae cum reginae oculis paterent omnia, sibi vindicandum esse Cartesium statuit, et vt facilius climatis seueritatem ferre posset, in meridionali regni parte, vel regionibus quoque Germanicis, quae sceptro Suecio parebant, et terras et stipendium insigne trium millium thalerorum ei obtulit. Porro et academiae scientiarum condendae consilium cum Cartesio agitauit, qui cum eius modum descripsisset, peregrinis aditum, mirante regina, denegauit. Redux ex conclaui reginae, cui istud consilium delineauerat, vacillantem valetudinem haud obscure sensit, ipsoque purificationis B. V. festo post S. eucharistiae mysteria percepta pulmonum inflammatione cum febre continua prostratus est. Quem morbum sine dubio aëris inclementia, et turbata viuendi ratio ei contraxit, valde autem auxit pertinacia, qua venaesectionem respuit [v], turbatis febris violentia, aegroti sensibus. Quorum vsum cum septimo die recepisset, frustra ad hoc remedium recurrit, morbique saeuitiae tandem succubuit, mortalem deponens sarcinam III. Id. Febr. CIƆIƆCL.

Sepultura Cartesii.

§. XXIX. Aegerrime tulit tanti viri obitum Christina, et, si fides BAILLETO [x], lacrymarum imbre demonstrauit, quanto desiderio

r) Maxime illa notanda sunt, quae de Regio Clerselierius disserit, quem cum rogasset, vt libro de homine figuras necessarias adiiceret, repulsam tulit, caussante Regio, fieri posse, vt concordantibus suis meletematibus cum Cartesianis haec exscripsisse nonnullis videretur, si ipse manum operi admoueret. Quae dum narrat Clerselerius, haud obscure prodit, Regium meditationes has physicas Cartesii, dudum in MSt. visas expilasse.

s) Prodiit quoque opusculorum posthumorum Cartesii editio Amstelodami 1701. vid. Act. erud. 1701. p. 532 seqq.

t) loc. cit. cap. 20. p. 275 seq.

v) Ibid. pag. 281. Boeclerus apud LEIBNITZIVM in notis ad vitam Cartes. quae exstant in CHR. THOMASII Hist. Sap. et Stult. T. II. p. 114. Maxime vero delirantem ex morbo Cartesium impediebat medicus regius Weules dictus, homo Batauus; qui olim Voëtii partes erat secutus, conf. HVETIVS l. c. p. 89. CRENIVS Animadu. P. I. p. 136 seqq.

x) Lib. VII. cap. 22. p. 281.

rio illustrem praeceptorem perdidisset. Legato ideo Galliae dolorem suum testata, locum sepulchri in honestissima regni sui parte ad regum Sueciae pedes, et pompam quoque funebrem atque mausoleum superbum promisit. Ast cum aliter visum esset legato Gallico, in coemeterio peregrinorum sepulchris destinato, sine pompa sepultus est, funus efferentibus ex Gallis honestissimis, qui aderant. Excitatus supra sepulchrum cippus asseribus ligneis cinctus, vt inscriptio sepulchralis addi posset. Ea hoc defuncti elogium retulit: D. O. M. *Regnante Christina, Gustaui I. pronepote, magni filia, auorum coepta patriaeque terminos victoriis nouis promouente, pacem demum armis quaesitam artibus ornante, accitis vndique terrarum sapientiae magistris, ipsa in exemplum futura, Renatus Des Cartes, ex eremo philosophica in lucem et ornamentum aulae vocatus, post IV. mensem morbo interiit, et sub hoc lapide mortalitatem reliquit A. C.* CIϽIϽCL. *vitae suae LIV. Renatus* DESCARTES *Perronii dominus, ex antiqua et nobili inter Pictones et Armoricos gente in Gallia natus, acceptas, quantacunque in scholis tradebatur, eruditione expectatione sua votisque minore, ad militiam per Germaniam et Pannoniam adolescens profectus, et in otiis hybernis naturae mysteria componens cum legibus matheseos, vtriusque arcana eadem claui reserari posse ausus est sperare, et omissis fortuitorum studiis in villula solitarius prope Egmondum in Hollandia assidua viginti quinque annorum meditatione auso potitus est. Hinc toto orbe celeberrimus a rege suo conditionibus honorificis euocatus redierat ad contemplationis delicias, vnde auulsus admiratione virtutum maximae reginae, quae quicquid vbique excelluit, suum fecit, gratissimus aduenit, serio est auditus, et defletus obiit. Nouerint posteri, qualis vixerit Ren. des Cartes, vt cuius doctrinam olim suspicient, mores imitentur. Post instauratam a fundamentis philosophiam apertam ad penetralia naturae mortalibus viam nouam, certam, solidam, hoc vnum reliquit incertum, maior in eo esset modestia an scientia? Quae vero sciuit, verecunde affirmauit. Falsa non contentionibus, sed vero admoto refutauit, nullius antiquorum obtrectator, nemini viuentium grauis. Inuidorum criminationes purgauit innocentia morum, iniuriarum negligens, amicitiae tenax. Quod summum tandem est, ita per creaturarum gradus ad creatorem est conatus ascendere, vt opportunus Christo gratiae auctori in auita religione quiesceret. I nunc viator, et cogita, quanta fuerit Christina et qualis aula, cui mores isti placuerunt. Christianissimi regis Ludouici XIV. Ludouici iusti filii, Henrici M. nepotis, Anna Austriaca, optima, prudentissima, fortissima regina, annos et regnum filii regnante, legatus ordinarius Petrus Chanutus, hoc monumentum ad gloriam Dei, bonorum omnium datoris, Gallici nominis honorem, perpetuam memoriam amici carissimi Renati Des Cartes poni curauit anno VII. ab excessu Ludouici iusti.* Magnificum hoc esse elogium, nemo non videt, ast post fata quoque inuidiam Cartesio conflare aptum; quam ioculari voce,

fifides HVETIO [y], nonnemo prodidit, vocibus, ſub hoc lapide, furtim adiiciens, ligneo, eo quod cippus iſte lignea compage ad lapidis formam et colorem conſtructus eſſet atque dealbatus. Alii mordax cenotaphium, vt inter euntes in partes fieri ſolet, ſcripſerunt [z], quos hoc loco non moramur; cariſſima tamen amicis ſemper et ſectatoribus philoſophi memoria fuit, quam nonnemo epitaphio, carmine Gallico ſcripto honorauit. Ceterum et amici in Suecia praeſentes eius deſiderium, quo vrebantur, conditis elogiis leuauerunt, et numo quoque eius laudes conſecratae immortalitati apud Batauos ſunt. Poſtquam autem regina in Romanae eccleſiae caſtra tranſierat, anno cIↄIↄcLXVI cineres et oſſa Carteſii ex Suecia in Galliam translata et ſuperba pompa in eccleſia S. Genouefae condita, iuſtaque digna tanto viro eiusque nobilitate atque meritis perſoluta ſunt.

Character Carteſii ex delineatione Bailleti.

§. XXX. Dici non poteſt, quantam auctoritatem fama viri ſummi apud eos, qui vel amicitia eius vſi ſunt, vel doctrinam eius ſecuti obtinuerit. Apud eos enim nemo inuentus eſt philoſophorum veterum et recentiorum, qui cum Carteſio poſſet comparari. Cuius indicium eſſe poteſt, morum, meritorumque eius delineatio, quam conſentiente tota Carteſianorum cohorte commentario ſuo de vita rebusque Carteſii in fine adiecit BAILLETVS [a]. Quem cum hactenus in enarranda vita maximi philoſophi ducem ſecuti fuerimus, par eſt, vt hanc quoque, quam de corporis et animi dotibus Carteſii depictam dedit, εἰκόνα, contemplemur. Hoc auctore Carteſius corpore vſus eſt firmo, ſtatura paulo ſupra mediocritatem aſſurgente, et cum partibus ſuis pulchre concordante, vultu laeto et iucundo, ſemperque ſereno; veſtitu amictus nec ſuperbo, nec tamen ſingularem philoſophi habitum affectante, et inter Hollandos ad mores regionis adaptato. Vitae genus adhibuit ſobrium et frugale, nec deliciis menſae addictum, ſed ſanitati attemperatum, et lecto diutius non ſomni tantum cauſſa, ſed meditationis quoque, haud raro affixum. Laboris erat patiens, et corpus quoque firmare exercitatione aſſuetus. Sanitatem autem ſtudioſe curauit, et venaeſectionem caute prudenterque eſſe adhibendam ſtatuit, eo quod innumeris nocuiſſet, ipſe ad mortem vsque, non alio medico vſus, niſi ſe ipſo, eo quod pharmacopoeorum et ſeplaſiariorum artes parui penderet, et diaeta magis et regimine, quam medicaminibus corporis ſanitatem poſſe conſeruari, crederet. Familiares et domeſticos aluit bonos, intelligentes, virtuti deditos, quos doctrina pariter atque exemplo formare annitebatur, vnde factum, vt ex eius ſeruitio viri docti et elegantes muneribus publicis praeficerentur. Circa bona vero fortunae adeo ἀδιαφορίαν ſectatus eſt, vt, praeter ea, quae familia honeſte alenda poſtulabat, de facultatibus augendis minime omnium eſſet

y) De Rebus ad eum pertinentibus L. III. p. m. 45. conf. Memoires pour l'hiſtoire de Carteſ. p. 99.

z) Vid. MAGIRUS Eponymol. crit. p. 186.

a) L. VIII. p. 286 ſeqq.

eſſet ſollicitus, et animum tranquillum contentumque praeſenti, omnibus diuitiis haberet potiorem. Inde factum vt fortunae procellis immotum impauidumque pectus obiecerit, eiusque inuidiam pariter atque fauores negligenter ſatis reſpexerit, in id potiſſimum intentus, vt ſe potius, quam fortunam vinceret, et cupiditates magis mutaret ſuas atque deſideria, quam ordinem mundi inuerti cuperet. Ea autem magnitudine animi ſuſtentabatur, vt omnem aliorum liberalitatem, excepto rege ſuo, reſpueret, et domus, commoditates, numos, oblataque vitae praeſidia alia nollet admittere, ne vel vni eſſet grauis, vel libertatem venderet. Quem tamen animi generoſi contemtum diuitiarum nec faſtus extulit, nec ſuperbia grauem fecit aliis, quorum abundantia nunquam eum inuidiae ignibus aduſſit. Ita vero factum, vt patrii reditus in vita ſolitaria et a mollitie et luxuria longe remota abunde ſufficerent. Quamuis autem ſolitudinem philoſophiae cauſſae valde amaret, tantum tamen abeſt, vt difficiles Timonis mores imitatus ſit, vt iucunditas morum, ex tranquillitate animi profecta, et vitae elegantia etiam in eius eremo philoſophica eluceret, et quicunque eum adire cupiebant, illis ſe et facilem praeberet et confabulatione dulciſſimum. Maluit autem latere, quam per ora virorum ferri, et conuerſari magis ſtuduit cum natura rerum, quam cum hominibus. Philoſophiae enim praeſidio gloriae cupiditatem ſuperauerat, parum curans, quid de ipſo alii iudicaſſent; et quamuis famam honeſtam non contemneret, placuit ei tamen magis, ignotum latere, quam ab aliis celebrari. Totus autem meditationi philoſophicae ſilens et attentus ſe immerſit, vnde rarior ei ſermo et moderatus atque temperans eius vſus. Et licet paulo ſegnior eſſet ad ſcribendum, ſemel tamen arrepto calamo tanta concinnitate, ordine et perſpicuitate ſcribebat, vt omnibus ſatisfaceret. Lectionem non omnem quidem contemnebat, aſt modicam tamen adhibebat, paucis libris inſtructus, eo quod tot in illis vana, inutilia, ſuperflua eum offenderent. Ingenium autem vaſtum et vi quadam ignea diuinum nactus, ſoliditatem, accurationemque ita ſeruauit, vt merito geometricum dici poſſit. Inde factum, vt memoriam, licet fidam ſatis et patentem, multis paraſangis ſuperauerit iudicandi acies in abditiſſima rerum penetralia, inſolita celeritate penetrans, et cum ſenſu exquiſito, recto et acuto, animi iudicium, non minus de rebus profundiſſimam meditationem poſtulantibus, quam de iis, quae quotidie in vulgus occurrunt, formans. Huic iunxit amorem veritatis non niſi cum morte dimiſſum, quem ſinceritas animi ita ſuſtentabat, vt totus candor eſſet, hocque charactere ab aliis cuperet diſtingui, nec morum elegantiam, ad falſitatem animi vnquam pateretur relabi. Vnde errori quidem ex ignorantia profecto facile ignouit, aſt mendacium hoſtis implacabilis perſecutus eſt. Cumque animo vere bono vteretur, docilitatem eam a natura accepit, quae ampliſſimis ſcientiarum campis ſufficeret, quaeque emendare errores facile pateretur. Inde enata modeſtia, tantae virtutis, vt cum pertinaciam

naclam ex superbia ortam ei aduersarii obiecerint, in iis casibus, quos accusabant, ostenderit, nihil tale infixum esse animo, facileque se veritati cedere. Mores autem mites et humanos adeo amabat, vt vehementiam omnem cane peius et angue oderit, infensissimos hostium latratus simili voce nunquam excipiens, iraeque atque affectuum intemperiei philosophica virtute moderatus, pacemque, ita venatus, vt iniurias quamuis atrocissimas facile obliuisceretur, paratiorque esset ad sepeliendos aliorum errores, quam memoria recolendos et obelo configendos. Addi his debent amicitiae constantia atque fides, et conscientiae integritas nulla perfidia contaminata, facilitas animi a suspicione libera, et in partes meliores prona, certe sententiam ab incertis circumstantiis prouide continens, et ad reconciliationem sponte accurrens. Cumque coelebs viueret, semel tantum castitatem laedendo [b], humilitate coram Deo, et humanae imbecillitatis recordatione illum errorem pie emendauit. Tantam autem Deo creatori reuerentiam exhibuit, vt maxima cautione et prudentia de eo loqueretur scriberetque, et pro existentia Dei aduersus impios demonstranda, quamcunque pugnam laetus susciperet: vnde non nisi inuita ei veritate atheismus et scepticismus obiectus est. Nunquam autem theologiae fines lacessere sustinuit; sed rationis lumina eo retulit, vt fidei inde certissima emolumenta nascerentur. Vnde qui inimicam iudicarunt reuelationi eius philosophiam, aut noluisse aut nequiuisse eum intelligere censendi sunt. Qui autem fidem non seruauisse ecclesiae Romanae clamitant, aut de altaris sacramento eum ab illa deuiasse conqueruntur, non recordantur, et pie eum in illius gremio obiisse, et transsubstantiationis dogma philosophicis luminibus illustrauisse, quamuis accidentium laruas negligeret, et pietatem laudabilem ad finem vitae conseruauisse, omnem autem doctrinam suam ecclesiae iudicio humiliter subiecisse. Hactenus Bailletus. Qui cum laudatorem magis quam historicum in his egerit, nec viderit in Cartesio quicquam reprehensione dignum, nos, positis partis studiis, sincero calamo describemus, quid laudandum videatur in viro summo, quid culpandum merito, vt et virtuti meritisque suis constet honos, et habeant, qui philosophari cupiunt, quibus exemplo maximorum virorum discant vitare deuia, regiamque viam recte tenere.

Laudes Cartesii.

§. XXXI. Accurate autem ad Cartesii historiam et philosophiam attendentibus, eiusque conatus emendandae philosophiae cum iis, quae ante eum susceperunt magni in orbe philosophico heroës comparantibus manifestum erit, fuisse eum virum ingenio maximo vereque philosophico praeditum, adeoque ei, quod susceperat, negotio omnium aptissimum. Nam et naturali pollebat iudicandi acie, et celeriter atque alte in veritatis caussas, et nexus propositionum penetrabat, positisque semel principiis claris et euidentibus, quid ex illis consequi necesse esset, praeclare intelligebat.

b) Filiam extra matrimonium genuerat, quae quinquennis magno parentis luctu obiit.

ligebat. Quam iudicii vim satis produnt innumera, quae pulcherrime de natura animae humanae monuit, quaeque noua tunc erant nullisque cognita hactenus. Nec minori fertilitate imaginandi virtutem sese in Cartesio exseruisse et elegantem imaginum seriem atque ordinatam quasi aciem praeclare disposuisse, ingeniosum physiologiae nouae aedificium satis superque comprobat. Quas naturalis ingenii Cartesiani virtutes auxit et perfecit scientiarum mathematicarum cognitio, qua multos alios anteuertebat. Earum enim praesidio didicerat euitata scholasticae methodi confusione ordinem in cogitando seruare, notiones formare perspicuas et adaequatas, partes quaestionum enumerare omnes, ideas inter se comparare, resectisque iis, quae ad rem non faciebant, iis inhaerere, ex quibus velut propositionibus vniuersalibus et fundamentalibus, axiomatibusque particulares veritates rite deducerentur. Cuius elegans specimen dedit in dissertatione *de Methodo*, de qua cum infra dicendum sit, hic alia non cumulamus. Ita ordinis, perspicuitatis, et methodi auxilio adiutus, mirum non est, profunde eum in haud paucas veritates penetrauisse. Accesserunt his virtutes animi, quae ad regendum intellectum plurimi faciunt, inter quas eminuit in viro summo animus excelsus, magnus, et a iuuentute sibi ea fiducia praesens, vt sine cortice natare, contemtisque ducibus incertis, tum de via veteri tritaque dubitare et recedere, tum nouam solus inire auderet. Aderat etiam rectus in eo animus, qui conculcatis praeiudiciis auctoritatis, antiquitatis, sectae, commodi, et similium, quibus velut peste quadam corrumpi solent philosophantium ingenia, ad naturam obiectorum, quae exploranda sibi delegerat, candide attendebat, et vnam inquirendae veritatis metam sibi figebat. Ita vero philosophiae scholasticae, quam a pueritia imbiberat, horror quidam et auersio enata est, qua eiicere eam totamque deserere, quam pacisci inter lucem et tenebras, illique noua miscere malebat. Recta haec via fuit, quam ingressus ad emendandam philosophiam longe felicius, quam multi ante eum alii, potuit grassari. Eam cum semel elegisset, magni animi constantia per totam fere vitam absoluit, et nec muneris, nec coniugii, nec aliarum, quae enasci in vita philosophantibus solent, circumstantiarum impedimentis in eo cursu sufflaminatus est, operam in eo collocans, ne amicorum interpellationes meditationes suas turbarent, quem in finem solitudinem Egmondianam prudenter elegit. Quis non Cartesium ad emendandos immutandosque philosophiae vultus iis mediis accessisse fateatur, quibus paucissimi alii tantum opus aggressi sunt. Nec a disciplinarum subsidiis vacuus fuit, quas adolescens magna contentione didicerat, nec a lectionis copia tantum imparatus, quantum voluit videri, vt supra iam obseruatum. Mille itaque fauoribus fati feliciter de philosophia disponentis instructum Cartesium reformare sapientiam naturalem aggressum esse, et his artibus plurimum profecisse, adeoque mereri vt inter maxima ingenia, qui in orbis philosophici theatro comparuerunt, nume-

numeretur, non nos modo fatemur, ſed concinit quoque, quicquid ingeniis diuinis, meritisque immortalibus pretium nouit ſtatuere. Teſtes volumus non innumeram modo ſectatorum cohortem, ad haec noſtra tempora durantem, in qua viri fuere hodieque ſunt praeclariſſimis doctrinae ſpeciminibus ingentem nominis famam adepti, ſed alios quoque eosque haud paucos viros eruditos, quibus ſectarium quidem Carteſii ſtudium merito diſplicuit, aſt qui nulli tamen dubitauerunt, debitis eum cumulare laudibus, iisque, quae recte ab eo prudenterque dicta ſunt, ſunt autem plurima, calculum adiicere. Cuius generis teſtimonia de Carteſio in tanto applaudentium aceruo plurima facile eſſet colligere, ſi ſpecialem Carteſii et Carteſianae philoſophiae hiſtoriam ſcriberemus: adeundus autem eſt THOMAS POPE-BLOVNTIVS[c], qui multa collegit. Ne tamen hoc loco abeamus ἀσύμβολοι, ex innumeris fere, duos producimus, praeſtantiae ingenii Carteſiani teſtes idoneos, iuſtosque doctrinae meritorumque eruditione partorum arbitros, viros illuſtres PAVLVM PELLISSONIVM et GOD. GVIL. LEIBNIZIVM. Quorum ille ita de Carteſio pronuntiat[d]: *Admiror Carteſium, quem maximi apud nos geometrae Fermatius et Roberualius, quibus ego magiſtris et amicis vſus ſum, inter primos et praeſtantiſſimos orbis geometras numerare nulli dubitant. Meditationes eius metaphyſicae ſublimes ſunt, et cum nobiliſſimis religionis Chriſtianae veritatibus ſatis amice conſpirant. Eleganter quoque ſcripta eſt eius methodus, quam cum puer fere deperiiſſet, iam praeſtantiſſimum ſpecimen iudicii accurati ſenſusque recti iudico. Et profecto, quis vel ingenii vel inuentionis quid amplius praeſtantiusque excogitauerit pulcherrimo illo, quod conſtruxit de mundo problemate? quem noſtris oculis expoſuit, noſtrisque diſputationibus tradidit diuina ſapientia. Addo his laudibus de hoc ſummo philoſopho, quod et alibi me feciſſe memini, praeſtitiſſe ſe eum virum bonum, eumque vere ſe exhibuiſſe; ſuum autem ſyſtema non neceſſitatis titulo obtruſiſſe, vt ſectatores nonnulli nimis illi addicti faciunt, ſed poſſibilitatis nomine commendauiſſe. Sunt tamen inter noua vius dogmata, quae plane horreo* etc. Reſpondit ad ea LEIBNIZIVS ita, vt, *quamuis iuuenum multorum morem improbet materiam Carteſii crepantium, vt habeant, quibus veteres contemnant, et doctrinae antiquae nuntium mittant; licet etiam moneat, falli eos, qui eo ſolo contenti plus vltra non ſapiunt, cum in geometricis quoque, limitibus ſe nimis circumſcripſerit; fatetur tamen, ſe Carteſium maximi facere, eo quod doctiſſimum ſe demonſtrauerit, plusque legerit, quam ſectatores eius credant: poſſeque de eo dici: eſſe eum ex iilis, qui plurimum omnium inuentis anteceſſorum addidere.* Alio autem loco[e], poſtquam ea reprehendiſſet, quae in Carteſiana philoſophia ipſi diſplicebant, addit: *Sed iſta tamen omnia minime impediunt, quin Carteſium*

c) Cenſur. cel. auct. p. 1014.

d) Lettres de Mr. Leibniz et Mr. Pelliſſon de la tolerance p. m. 339.

e) Hiſt. Sap. et Stult. a CHR. THOMASIO edita p. 122.

ſium inter maximos viros cenſeamus, qui generis humani opus augere atque etiam inter errandum proſunt. Itaque Pythagoram, Democritum, Platonem, Ariſtotelem, Copernicum, Galilaeum, Baconum et Carteſium, (quibus Ioachimum Iungium adderem, ſi ſcripta eius extarent) aliosque, qui ſibi homines immortalibus meritis obſtrinxere; tamdiu colet poſteritas, quamdiu memoria hiſtoriis, et virtuti veneratio erit. Adderemus DANIELIS[f] doctiſſimi ex Ieſuitarum ſodalitio Carteſii aduerſarii cenſuram, omnino philoſopho decoram, niſi ad ipſum eius libellum elegantiſſimum, et in Carteſianae philoſophiae examine omnium minime negligendum lectorem ablegare nos iuberet inſtituti ratio, dicendorumque multitudo.

Reprehendenda in Carteſio.

§. XXXII. Aequos nos hoc pacto Carteſio praebuiſſe nobis perſuademus, honoremque habuiſſe immortalibus, quibus vir ſummus eminebat, de philoſophia meritis, credimus. Verum vt nihil eſt ab omni parte beatum, fatemur quoque imbecillitatibus laborauiſſe Carteſium, haud infimi generis, easque obſtitiſſe, quo minus, quod ſuſcepit reformandae philoſophiae opus feliciſſimis auſpiciis abſoluiſſe ſit dicendus. Et pulchre quidem ingenium eius praeparauiſſe, et acuiſſe quoque iudicium diſciplinas mathematicas, non inficiamur, certumque putamus, hanc ei clauem naturae adyta in haud paucis reſerauiſſe; et accurate atque ordinate cogitandi artificium ſuppeditaſſe: praeterea a multis eum praeiudiciis, quibus impeditur veritatis inquiſitio, liberauiſſe. Aſt dolendum magnopere, virum ſummum, ingenii magis mathematici, quam ipſius artis, vitio in proportionibus, modisque haeſiſſe, et vitioſo argumentandi genere, cum modorum atque relationum harmoniam et proportiones indagaret, ad eſſentias rerum definiendas ea transtuliſſe, id quod haud vnius erroris fons ei extitit. Cuius rei exemplum atque teſtimonium, luculentum eſſe poteſt, definita per extenſionem materiae eſſentia, quae aperto errore eſſentiam cum modo confundit. Aſt hoc ſemel poſito non poterat non de impoſſibilitate vacui, de virium menſura et ſimilibus in nouos errores incidere. Certe ſi detectis modis eſſentialibus, vltra progreſſus, limites ſuperaſſet, quibus male retentus fuit, dubium non eſt, quin multa recte vidiſſet, quae aut ignorauit, aut perperam ſtatuit. Vnde eleganter dixit LEIBNIZIVS[g], Carteſianiſmum non in ipſa philoſophiae verae penetralia perueniſſe, ſed in veſtibulo[h] haerere, et atrium naturae vix eſſe ingreſſum, vnde ad propiora et ipſam audientiam naturae properandum ſit. Deinde probari in tanti nominis philoſopho non poteſt, quod inter poſſibilitatem et probabilitatem accurate non diſtinxerit, et quod ſupra Pelliſſonium obſeruantem audiuimus, contentus fuerit, ſi ita mundi ortum exiſtere potuiſſe, prout ipſe delinearat, concederetur. Magnum enim in-

f) Itin. Carteſii per mundum P. III. p. 185. add. SPANHEMIVS, Epiſt. de Nouiſſimis in Belgio circa res ſacras controuerſiis p. 57.

g) Leibniziana p. 7.

h) Antichambre de la philoſophie.

ter possibile et verisimile discrimen intercedere, norunt, qui artis rationalis fundamenta et intellectus humani historiam paulo accuratius rimati sunt. Vnde recte hoc nomine Cartesium reprehendit Cl. RVDIGERVS [i]. Quamuis subscribere nolimus RAPINO [k] contendenti, Cartesium physiologiam suam pro fabula Romanensi habuisse. Aliter enim ipse CARTESIVS [l], qui satis modeste ita pronuntiat: *Quamuis forte hoc pacto intelligatur, quomodo res omnes naturales fieri potuerint, non tamen ideo concludi debet, ipsas reuera sic factas esse. Nam quemadmodum ab eodem artifice duo horologia fieri possunt, quae quamuis horas aeque bene indicent, et extrinsecus omnino similia sint, intus tamen ex valde dissimili rotularum compage constant: ita non dubium est, quin summus rerum opifex, omnia illa, quae videmus, pluribus diuersis modis potuerit efficere. Quod equidem verum esse lubentissime concedo, satisque a me praestitum putabo, si tantum ea quae scripsi talia sint, vt omnibus naturae phaenomenis accurate respondeant. Hocque etiam ad vsum vitae sufficiet, quia et medicina, et mechanica, et ceterae artes omnes, quae ope physicae perfici possunt, ea tantum quae sensilia sunt, ac proinde inter naturae phaenomena numeranda, pro fine habent. Et ne quis forte sibi persuadeat, Aristotelem aliquid amplius praestitisse, aut praestare voluisse, ipsemet in primo meteorologicorum, initio capitis septimi expresse testatur, de iis, quae sensui non sunt manifesta, se putare sufficientes rationes et demonstrationes afferre, si tantum ostendat, ea ita fieri posse, vt a se explicantur. Sed tamen, ne qua hic veritati fraus fiat, considerandum est quaedam esse, quae habentur certa moraliter, hoc est, quantum sufficit ad vsum vitae, quamuis si ad absolutam Dei potentiam referantur, sint incerta. Praeterea quaedam sunt, etiam in rebus naturalibus, quae absolute et plusquam moraliter certa existimamus*, etc. Nempe in ea sententia erat Cartesius, sufficere in demonstrandis rationibus sensuum testimonio non patentibus, si afferatur hypothesis, qua phaenomenis sensibus obuiis fiat satis; licet alia quoque dari possit, quae eadem praestet. Ast hoc pacto, non minus Aristotelis vel Epicuri physiologia admitti potest, quam Cartesii, si de sola possibilitate, deque hypothetica rationum veritate sermo sit: id quod vero sitienti minime faciet satis, qui, vbi quoque hypothesin adhibere cogitur, talem adducit, in qua circumstantiarum et rationum inter se apte cohaerentium, et cum phaenomenis pulchre concordantium harmonia magnam gignit verisimilitudinem, vnde quo simplicior hypothesis, legibusque naturalibus conuenientior, imprimis autem experientiae speciminibus confirmatior, eo probabiliorem rerum naturalium sistet analysin. Ad quod si attendisset Cartesius, abstinuisset forte a nonnullis, quae vel naturae legibus aduersantur, vel praeter solam possibilitatem verisimilitudinis habent nihil. Tacemus,

i) Phys. diuin. L. I. c. 1. s. 1. §. 39 seqq. p. 13 sqq.
k) Reflexions sur la philosophie. §. 23, T. II. 167 seq.
l) P. IV. Princip. philosoph. §. 204 seqq. p. m. PP. p. 353 seqq.

cemus, quod in Cartesio reprehendit ISAACVS VOSSIVS [m], supponere quidem philosophum notiones communes, claras, distinctas, postulata afferre satis aequa, et cum ratione non deneganda; ast deinde in demonstrationis serie alia inserere, nec certa nec perspicua, dimissisque principiis euidentibus ad hypotheses neque euictas, neque euincendas vnquam, soloque ingenio suo enatas, quales sunt globoli, particulae striatae, elementa tria inuisibilia etc. recurrere. Nihil autem magis Cartesium a veritatis via, quam tam felicibus auspiciis ingressus erat, in deuia abduxit, quam studium sectam condendi, quae omnes alias suis sedibus expelleret, vtque is haberetur, qui errores diuturnos, quos seminauisset philosophia, duobus annorum millibus regnans, solus expulisset, orbemque philosophicum ab ista tyrannide liberauisset. Non fieri iniuriam Cartesio a nobis hoc ei sectae studium hancque φιλεκομπίαν obiicientibus, quicquid de eius modestia iactet Bailletus, historia eius supra enarrata facit testatissimum, et vel vna in Regium partes Cartesianas relinquentem, et eclectico more philosophari incipientem indignatio paedagogica satis superque euincit. Nec in aliis quoque circumstantiis hanc sibi gloriam se vindicare velle, dissimulare potuit. Hac voluntate actus vehementer commotus est, cum Burdinum Iesuitam publice oppugnasse philosophiam suam intelligeret: ea pupugit philosophum, cum Honoratum Fabri philosophiae systema a suo diuersum edidisse didicisset, eo quod Iesuitarum sodalitium factum iri Cartesianum speraret. Nec alia caussa fuit, cur tantis moliminibus Vltraiectinos, Leidensesque motus contra suae philosophiae decreta tam impatienter tulerit, vt ad supremarum potestatum auxilia tandem recurreret; quae sane omisisset, si indifferens ei fuisset, vtrum hypotheses suae in istis academiis docerentur nec ne? Ita vero dum sua aliis obtrudit, et indigne fert, si vel abiiciantur, vel refutentur, ipse sibi haud semel in veritate indaganda obstitit. Vnde ex vero pronuntiauit LEIBNIZIVS [n]: *Fuisse Cartesium, vt a viris doctis dudum notatum, et ex epistolis nimium appareat, immodicum contemtorem aliorum et famae cupiditate ab artificiis non abstinentem, quae parum generosa videri possint.* Et alio loco de Cartesio monet [o], *virum hunc excellentissimae doctrinae veterum et recentiorum lumini, quod veritatis partem continebat, plurima de suo adiecisse, ast immensam quandam et immodicam ambitionem studiumque in caput sectae emergendi seduxisse eum, vt hanc veritatum catenam, a se continuatam et auctam clauderet, et quasi obseraret; inde factum esse, vt sectatores eam tantum per gyrum voluant reuoluantque et nihil addant vlterius; id vero non sine veritatis detrimento fieri posse.* Neque pro Cartesio caussari quis potest, ipsum meditationes suas maximi nominis philosophis examinandas dedisse, et, mediante Mersenno, omnem lapidem mouisse, vt eorum obiectiones intelligeret. Nam ad historiam istarum obiectionum et instantiarum

m) De Nat. et propriet. lucis c. 4. p. 5. n) l. c. p. 117. o) Leibniziana p. 220.

ſupra enarratam attendentibus, palam erit, hoc ea tantum fini feciſſe Carteſium, vt praeuiſa philoſophorum tela contra hypotheſes nouas et inauditas eo felicius certiusque euerteret, iis autem, quae eorum aſſenſum meruerint, munitus maiori ſplendore in publicum prodiret. Vnde facile quidem ferre potuit, ſi contra quasdam eius meditationes nonnulla excepiſſent; aſt vbi reſpondiſſet, et ſatisfacere ſibi illum iſti negaſſent, indigniſſime id tulit, et nec diſſenſum ferre, nec reſpondere amplius ſuſtinuit. Id quod aduerſus Hobbeſium, et multo magis aduerſus Gaſſendum luculenter prodidit, manifeſtauitque, contradictionis diuturnae ſe eſſe impatientiſſimum, nihilque magis cupere, quam vt philoſophia ſua apud omnes triumphet. Inde, indignis tanto philoſopho, vbi reſpondere vel noluit, vel non potuit, contemtu vindicare aggreſſus eſt. Monuit quoque nonnemo [f]: *rationem ſcribendi, qua libros ſuos, etſi non omnes, tamen primum editos et fere de indiuiſis capitibus compoſuerat nouae philoſophiae conditor, peramplam ſane et grauem contradicendi materiam maximique momenti effata condemnandi praebuiſſe occaſionem. Scilicet rupto tandem poſt longas profundasque meditationes ſilentio, ſemet continuo filo introducere loquentem, et ſua, aliena, amica, inimica, vera, falſa, proba, improba eodem ore pronuntiantem, vt quid credat confirmetque, quid refellat et improbet, nonniſi multo labore, et repetita auctoris lectione dignoſci queat: quo ipſo facile acciderit, vt vera viri meditabundi ſententia haud obſeruetur vel intelligatur, ex aduerſo autem peregrina et falſa ei a iudice quoque non malo tribuatur. Egmondanae enim villae incluſum, a doctorum conſortio ſeparatum, veteris methodi pertaeſum, et vulgarem ſcientiam ceu ineptam et inutilem faſtidientem, dum priuatis vacet contemplationibus, et in certiora inquirat, parum curare, quibus verbis recepta ab omnibus veritas Vltraiecti vel Lugduni Batauorum exprimeretur, immo et ſuas meditationes iis quandoque enuntiationibus declarare, quae niſi meliorem habeant ſenſum quam prima fronte promittunt, etiam mitiſſimo homini non poſſint non ſtomachum mouere.* Recte hanc obſcuritatem Carteſii, eiusque cauſſas reprehendere virum hunc doctum, lectio ſcriptorum eius ſatis euincit: nec mirandum magnopere eſt, attendentibus, ex mathematicorum ſcholis ad philoſophiam Carteſium proceſſiſſe, ducemque elegiſſe methodum mathematicam. Quae, quamuis certiſſima ſit, et falli neſcia, ſi prudenter adhibeatur, poteſt tamen, ſi non meditantibus, certe legentibus meditata tenebras haud paucas obiicere. Nempe ſolenne mathematicis cogitationes ſuas ſignis notare arbitrariis, quorum vnus ille vſus eſt, vt diſtingui inter ſe, et comparari ſine confuſione queant. Eandem rationem in philoſophando quoque ingreſſus Carteſius, teſte diſſertatione *de Methodo*, in id potiſſimum primarioque incubuit, vt idearum, notionumque definitiones ex mente ſua ſtatueret; verbis arbitraria ſignificatione,

f) Vita Carteſii opp. phil. praemiſſa p. 6.

tione, et a recepto ſenſu haud raro abeuntibus deſignatas. Has cum in meditando velut fontes omnis cognitionis ſupponeret, non potuit non plurimis ad receptas vocum ſignificationes reſpicientibus eſſe obſcuriſſimus, viderique multa ſine ratione innouaſſe, quae ferri admittique poſſunt, ſi vocibus et definitionibus receptis exprimantur. Certe, obſcurum inde factum eſſe, nemo non videt, praeſertim, vbi nouas definitiones ſupponit magis quam affert et allegat. Tacemus quandam cogitationum ὑϛέρων πρωτέρων confuſionem, eo quod parum attendiſſe videtur, quae cogitationum ſeries, qui ordo emicet, modo metam attigiſſet, id quod reprehendit in eo LEIBNIZIVS [q], Claubergium diſcipulum ideo magiſtro praeferens, quod ordinem, perſpicuitatem et breuitatem pulchrius meliusque ſeruauerit. Nihil autem magis Carteſii memoriam et meritorum gloriam contaminauit, quam plagii ſuſpicio: quod vitium ei viuo iam multoties obiectum eſt. Obſeruatumque LEIBNIZIO [r]: *praeclare eum in rem ſuam vertiſſe aliorum cogitata, hancque rem diſſimulatam ipſi in Suecia cum eruditis concertationes peperiſſe.* Valde ideo in eum inſurrexerunt eius aduerſarii, et magnam eo nomine in eum cumularunt inuidiam. Cuius exemplum lector ex HVETIO [s], capiat rogamus, quem hoc loco exſcribere non vacat, meretur autem legi, cum res ipſa multam inde lucem accipiat. Verum non ſolorum aduerſariorum haec accuſatio fuit, ſed viri quoque docti, quos aequos Carteſii admiratores et laudatores fuiſſe ſatis conſtat, hanc eius impotentiam animi libere culparunt, indignatique ſunt, non fuiſſe profeſſum Carteſium per quos profecerit. Poſſentque ſatis luculentae obſeruationes P. BAYLII [ſſ], FONTENELLII [t], CROSAEI [u], MORHOFII [x], aliorumque afferri, ſi in ſpeciali Carteſii hiſtoria condenda noſtra verſaretur induſtria. Vnius tamen LEIBNIZII [y], verba adducemus, cum quod iuſtiſſimum meritorum alienorum, etiam Carteſii, fuiſſe arbitrum, ſatis conſtet, isque in excuſandis magis, quam confodiendis virorum doctorum infirmitatibus ſuam induſtriam laudabili exemplo poſuerit, tum quod rem omnem in manifeſta luce collocet. Scribit is hunc in modum, de arante alienis vitulis Carteſio: „Dogmata „eius metaphyſica, velut circa ideas a ſenſibus remotas, et animae di-„ſtinctionem a corpore, et fluxam per ſe rerum materialium fidem, pror-„ſus Platonica ſunt. Argumentum pro exiſtentia Dei, ex eo, quod ens „perfectiſſimum, vel quo maius intelligi non poteſt, exiſtentiam inclu-„dit, fuit Anſelmi, et in libro contra inſipientem inſcripto inter eius ex-„tat opera, paſſimque a Scholaſticis examinatur. In doctrina de conti-„nuo, pleno et loco Ariſtotelem noſter ſecutus eſt, Stoicosque in re mo-„rali penitus expreſſit, floriferis vt apes in ſaltibus omnia libans. In ex-

plica-

q) Leibniziana p. 181.

r) Hiſt. Sap. l. c. p. 114.

s) Cenſ. philoſ. Carteſ. c. 8. p. 115. Memoir pour le Carteſianiſme p. 24.

ſſ) Dict. Tom. I. p. 681. Tom. IV. p. 4. 100.

t) Eloge de Mr. Leibniz.

u) Entretiens p. 320.

x) Polyhiſt. T. I. c. 24. §. 31.

y) loc. cit.

„plicatione rerum mechanica Leucippum et Democritum praeeuntes habuit, qui et vortices ipsos iam docuerant. Iordanus Brunus easdem „fere de magnitudine vniuersi ideas habuisse dicitur, quemadmodum et „notauit V. Cl. Stephanus Spleissius, vt de Gilberto nil dicam, cuius „magneticae considerationes tum per se, tum ad systema vniuersi applicatae, Cartesio plurimum profuerunt. Explicationem grauitatis per „materiae solidioris reiectionem in tangente, quod in physica Cartesiana „prope pulcherrimum est, didicit ex Keplero, qui similitudine palearum „motu aquae in vase gyrantis ad centrum contrusarum rem explicuit „primus. Actionem lucis in distans, similitudine baculi pressi iam veteres „adumbrauere. Circa iridem a M. Antonio de Dominis non parum lucis „accepit. Keplerum fuisse primum suum in dioptricis magistrum, et in „eo argumento omnes ante se mortales longo interuallo antegressum, fatetur Cartesius in epistolis familiaribus, nam in scriptis, quae ipse edidit, „longe abest a tali confessione aut laude, tametsi illa ratio, quae rationum directionem explicat, ex compositione nimirum duplicis conatus „perpendicularis ad superficiem et ad eandem paralleli, diserte apud Keplerum extet, qui eodem, vt Cartesius, modo aequalitatem angulorum „incidentiae et reflexionis hinc deducit. Idque gratam mentionem ideo „merebatur, quod omnis prope Cartesii ratiocinatio huic innititur principio. Legem refractionis primum inuenisse Willebrordum Snellium, „Isaacus Vossius patefecit, quanquam non ideo negare ausim, Cartesium „in eadem incidere potuisse de suo. Negauit in epistolis, Vietam sibi „lectum, sed Thomae Harrioti Angli libros analyticos posthumos anno „cIↃ IↃ CXXXI editos vidisse, multi vix dubitant; vsque adeo magnus est „eorum consensus cum calculo geometriae Cartesianae. Sane iam Harriotus aequationem nihilo aequalem posuit, et hinc deriuauit, quomodo „oriatur aequatio ex multiplicatione radicum in se inuicem, et quomodo „radiorum auctione, diminutione, multiplicatione aut diuisione variari „aequatio possit, et quomodo proinde natura et constitutio aequationum „et radicum cognosci possit ex terminorum habitudine. Itaque narrat „celeberrimus Wallisius, Robervalium, qui miratus erat, vnde Cartesio „in mentem venisset, palmarium illud, aequationem ponere aequalem nihilo ad instar vnius quantitatis ostenso sibi a Domino de Cauendish libro Harrioti exclamasse: il l'a veu, il l'a veu, vidit, vidit. Reductionem quadrato-quadraticae aequationis ad cubicam superiori iam seculo „inuenit Ludouicus Ferrarius, cuius vitam reliquit Cardanus eius familiaris. Denique fuit Cartesius, vt a viris doctis dudum notatum est, et „ex epistolis nimium apparet, immodicus contemtor aliorum, et famae cupiditate ab artificiis non abstinens, quae parum generosa videri possunt. „Atque haec profecto non dico animo obtrectandi viro, quem mirifice „aestimo, sed eo consilio, vt cuique suum tribuatur, nec vnus omnium „laudes absorbeat; iustissimum enim est, vt inuentoribus suus honos „constet,

„constet, nec sublatis virtutum praemiis praeclara faciendi studium refri-„gescat. Et vellem ego propositionum aut dogmatum, quae maioris mo-„menti sunt, auctores semper memorari, exemplo mathematicorum, „qui Pythagorae, Platonis, et Archimedis et Euclidis et Apollonii, et „Nicomedis et Dinostrati, et tot aliorum merita singulatim perpetua men-„tione recognoscunt. Optarim etiam, viros insignes spem inanem am-„pliandae tyrannidis in imperio philosophico deponere, et sectae conden-„dae ambitionem exuere, vnde inepta partium studia et bella literaria va-„nissima nasci solent, magno scientiae et pretiosi temporis detrimento. „Non distinguuntur apud geometras Euclidei, Archimedei aut Apollonia-„ni: omnium eadem secta est, sequi aperientem se vndecunque verita-„tem. Neque vnquam quisquam orietur, qui totum sibi vindicabit pa-„trimonium eruditionis, aut qui genus humanum ingenio superabit, et „omnes praestinguet stellas exortus vt aethereus sol. Legamus Carte-„sium, laudemus etiam, immo admiremur; sed non ideo reliquos ne-„gligamus, apud quos multa et magna extant, quae Cartesius non anim-„aduertit". Hactenus Leibnizius, cuius monitis prudentissimis bonus quilibet facile subscripserit, fassus Cartesium alienis plumis haud raro se ornauisse. Non negamus, posse interdum duos scriptores eandem veritatem detegere, licet nihil inter se communicauerint: fatemur etiam, licere philosopho, in veritate indaganda versanti aliorum cogitatis et inuentis vti. Ast illud ad integram meditationum seriem trahi non potest, hoc gratam et ingenui pudoris plenam confessionem postulat, indicantem per quem profeceris. Ex quo intelligi potest, quid de obiecto Cartesio plagio iudicandum sit. Apologiam tamen pro Cartesio scripsit BAILLETUS [z], luscus immo coecus in perspiciendis herois sui infirmitatibus, cuius excusationes eo tendunt, vt affirmet: multitudinem eorum, qui similem ante eum sententiam professi sunt, extollere pretium et praestantiam philosophiae Cartesianae, et inseruire ad intelligendum, quanti facienda sint ea, quae adiecerit, vel vt erronea corrigeret, vel vt temere dicta confirmaret, et quae sine principiis et methodo asserta sint, suo loco reponeret: certum quoque esse, plurimos eum auctores, quos tamen expilasse dicitur, ignorauisse: fatendumque plus eum vnum detexisse, quam reliquos philosophos simul omnes, certe verisimilitudinis excellentia et connexione propositionum omnes eum anteuertere. Adeo enim perfectum et absolutum eius systema esse, vt mirum non sit, ea omnia, quae a veteribus et recentioribus pulchre prudenterque dicta sunt, emendata suisque locis reposita apud eum inueniri, quanquam opus non sit fingere, quod ex eorum scriptis ea excerpserit. Ipsum vero Cartesium ita respondisse, euenire sibi, quod homini accusato; quod alphabethi literas, vel dictionarium aliquod expilauerit, eo quod literas et voces in iis contentas

z) Lib. VIII. c. 10. p. 315 seqq.

tentas adhibuiſſet. Ad concatenatam enim cogitationum ſeriem et conſequentiarum neceſſitatem reſpicientibus, omnibus patere, hoc furti genus honeſtiſſimum eſſe et innocentiſſimum, nec ſe peccaſſe magis quam oratorem, qui verba ex Calepino transſumſerit. Ipſum autem primae inuentionis gloriam minime affectaſſe, ſed contentum, quod meditationum ſuarum auctor fuerit, affirmaſſe, ſufficere ſibi, quod nihil aſſeruerit, quod non certa ipſi ratio dictitaſſet. Adeo quoque gloriae huius cupidum non fuiſſe, vt cum auctores duo ipſius ſcrinia expilauerint, ipſe impunes eos dimiſerit. Parum haec omnia ad rem facere, quilibet intelligit, qui reſponſiones Bailleti examinat. Ipſe enim fatetur Bailletus, rei euidentia conuictus, multa apud Carteſium inueniri dicta iam et inuenta ab aliis; quae etiamſi emendaſſet, ſuoque ſyſtemati infarſiſſet aptiſſime, aequum tamen erat, eorum nomina non taceri, quibus ducibus vſus erat. Nec a lectione veterum et recentiorum imparatum fuiſſe alio loco BAILLETVS [a], licet tecte ſatis, fatetur, et res ipſa loquitur. Nec de verbis vel propoſitionibus nonnullis ab aliis vſurpatis ſermo eſt, ſed de integris demonſtrationibus vel hypotheſibus quoque primariis, quarum vnus primusque auctor Carteſius videri voluit, quod nullo in argumento magis, quam in mathematico patuit, et a viris doctis euidentibus ſpeciminibus eſt comprobatum. Quod an duobus ſimul auctoribus euenire queat, lectori expendendum relinquimus. Ipſe autem Carteſius adeo ἀπαθὴς non fuit, vt non vehementer excandeſceret, ſi quis ſua ipſi ſurripuiſſet, vt ex iis, quae de Iſaaci Beckmanni plagio in eum commiſſo ſupra narrauimus, conſtare poteſt. Non inficiabimur, Carteſio in adoleſcentia et iuuentute per omnem literaturam vaganti alteque librorum lectioni immerſo, poſtquam adulta aetate de nouo ſyſtemate cogitare coepiſſet, multa recurriſſe, quae prius legerat, licet, vnde ipſi innotuiſſent, non eſſet recordatus, et hoc pacto in quibusdam excuſari eum poſſe putamus. Aſt haec illis omnibus non conueniunt, quae viri docti paſſim illi obiiciunt, quaeque ſatis produnt, libros et verba ſcriptorum eum coram fuiſſe intuitum, cum his ducibus in meditatione ſua interdum vteretur. Reliqua, quae in eo laudauit Bailletus, prolixius non examinabimus, quidque in virtutibus eius vel ſuſpectum vel reprehendendum ſit, ambitioſe exponemus: concedemus hanc viro ſummo gloriam, integre eum et philoſophice vixiſſe, nec has quoque ei laudes inuidebimus, a doctrina eccleſiae Romanae eum non declinauiſſe, quamuis ex iis, quae alibi de Carteſianis circa transſubſtantiationem placitis diximus, conſtet, nihil minus eum, quam mentem patrum Tridentinorum, expoſuiſſe; ſubſcribendumque putemus PELLISSONIO [b] affirmanti, impoſſibile eſſe, vt eius idea corporis cum doctrina Romanae eccleſiae de corpore I. C. in S. coena concilietur. Videant de his, quorum intereſt, et imprimis, qui hoc dogma ſtomacho philoſophico concoquere poſſunt,

a) L. I. c. 7. p. 18. b) l. c. p. 344.

poſſunt, vel pro Carteſii orthodoxia pugnant. Quin nec moroſe refragabimur, ſi quis putet pertinaciam, et alia vitia ab HVETIO [c] aliisque perperam ei obiici. De eo enim ex vitae eius hiſtoria conſtare poteſt. Iniquos autem eſſe, qui Scepticiſmum et atheiſmum ei obiiciunt, infra dicemus [d], quemadmodum audiendi non ſunt, qui impie eum obiiſſe, nugati ſunt [e].

§. XXXIII. Scripſit plurima Carteſius, philoſophica et mathematica, quorum fere omnium hiſtoriam iam tetigimus. Inter ea geometricis primum locum tribuit PETR. DAN. HVETIVS [f], ſatis acer Carteſianae philoſophiae cenſor, his dioptrica iungit, et tunc tractatum de paſſionibus animae; vltimo loco ponit principia philoſophiae. In meteorologicis iudicium non deſiderari fatetur, at experientiam, multorumque inde paralogiſmorum cauſſam eſſe deriuandam monet. Vulgaria autem in diſſertatione de methodo contineri iudicat, non tamen inutilia auctori ſuo ad quaedam feliciter detegenda. Omnium autem leuiſſimum ſcriptum eſſe cenſet, quod meditationes philoſophicas continet. Inde vero colligit, imaginandi facultatem primum, ingenium ſublime ſecundum, iudicium tertium apud Carteſium locum obtinuiſſe. Nobis non aliena prorſus a partis ſtudio haec Huetii cenſura videtur, cum ſatis probauerit Carteſius, iudicii acumine haud vulgari ſe vti, vbi hypotheſeos amore et praeiudicio faſcinatus haud fuit. Id vero ne Carteſiani quidem, et in his acutiſſimus MALLEBRANCHIVS [g] negarunt, tractationem *de Formatione foetus* omnium minime placere poſſe. Quae ſine dubio cauſſa fuit, cur in editione Gallica recentiori [h] nonnulla emendata, et ordini atque veritati reſtituta ſint. *Scripta Carteſii.*

§. XXXIV. Vidimus hactenus Carteſianae philoſophiae natales, incunabula et adoleſcentiam, narrauimusque, vitam atque fata Carteſii exponendo, quo pacto in lucem prodierint magni viri cogitata, et in corpus aliquod coëuntia recepta fuerint Vltraiecti a Renero et Regio, oppugnata a Voëtio et commilitonibus, Lugduni Batauorum autem magnos viros fautores aſſeclasque nacta fuerint. Heydanum autem et Heerebordum poſt Regium primarios Carteſianae philoſophiae in vſum ſcholarum traductae doctores fuiſſe; et ſereniſſimas quoque foeminas Eliſabetham Palatinam et Chriſtinam Sueciae reginam plurimum illi tribuiſſe, innumeros vero aduerſarios eam expertam eſſe, prolixe ſatis tradidimus. Ita ad mortem Carteſii, et ſeculi XVII mediam partem Carteſianiſmi hiſtoriam ſuccincta narratione complexi ſumus. Poſtulat iam inſtitutum, vt quae fata poſt illuſtrem conditorem ſuum habuerit, quibus incrementis, impedi- *Fata philoſophiae Carteſianae poſt mortem conditoris.*

 mentis,

c) loc. cit.

d) Conf AND. RITTERI Diſſ. de religione Carteſii.

e) Creigthon in Ep. ad Regium apud DANIEL. Itin. Carteſ. P. II. p. 119.

f) Cenſ. phil. Carteſ. c. 8. §. 5. p. 107.

g) De la recherche de la verité L. II. c. 7. add. MOSHEM. ad CVDWORTH. p. 153. 823.

h) Paris 1729. 12.

mentis, fautoribus et aduersariis fuerit porro gauisus, exponamus. Vbi dolemus, eandem Cartesianae philosophiae historiae operam neminem hactenus tribuisse, quam in describendis Cartesii rebus praestitit Bailletus. Quamuis enim de motibus ob Cartesianismum inter Batauos exortis complures disseruerint, nemo tamen hactenus fuit, qui totam Cartesianae philosophiae historiam integra tractatione delinearet. Id quod eo magis miramur, quo magis non tantum in amplissimam sectam hodienum nondum penitus exspirantem transiit, et innumeris fatis memorabilem in theatro philosophico locum meruit, sed et plurima in naturalem potissimum et metaphysicam philosophiae partem commoda ex illa redundauerunt. Neque tamen nobis quoque satis arctis limitibus circumscriptis Cartesianismi post conditoris fata caput attollentis historiam integram plenamque describere licet, singularem enim tractationem ea postulat, sed more nostro strictim ea afferemus, quae in vniuersali philosophiae historia omitti non possunt. Addemus autem vitas Cartesianorum nonnullorum ad finem paginae, breuitati consulturi, quos omittere ob fatorum diuersitatem in hac parte non licet, fontesque indicabimus, vnde plura haurire lectori licebit.

Laeta initio Cartesianismi fata sublato Cartesio.

§. XXXV. Sublato e viuis Cartesio, famaque de eius obitu non sine mendaci circumstantiarum rumore per Batauos sparsa, actum de Cartesiana philosophia esse, sibi persuadebant Cartesii aduersarii, gaudebantque in sinu, esse desiisse eum, qui sudes illis erat in oculis: ita enim sperabant, fore, vt, quam nouitas commendasset et auctoris gratia, doctrina cito euilescat. Ast decepti sunt misere: Nam qui prius elegantia et perspicuitate ratiociniorum Cartesianorum capti erant, dimittere doctrinam nouam eo minus voluere, quo minus veterem scholarum philosophiam vt deamarent iterum, in animum potuere inducere. Inde et medici nonnulli in pristina via haerebant, et theologi Lugduni Batauorum Bredaeque docentes eam porro commendare illustrareque pergebant. Quin et alii accesserunt, qui clamores Voëtianos impedire se passi haud sunt, quo minus ad Cartesianam philosophiam respicerent, eamque cum placitis theologicis conciliatam publice traderent. Inter eos, si non primus, quod quidem vult P. Bayle [i], non vero patitur Heydani studium supra iam memoratum, inter primos tamen et praecipuos fuit Christophorus Wittichius vir doctus et disertus [k]. Is enim cum adhuc apud Nouiomagenses in ministerio sacro versaretur, Cartesianae philosophiae studium addixit suum, Coccei quoque partibus tum magno studio inter theologos Bata-

i) Dict. T. IV. Art. Wittichius p. 509.

k) Natus est Briegae Silesiorum Non. Oct. 1625. a patre iurisprudentiae discendae caussa Bremam missus, theologiae studium elegit, inque id diligenter Bremae, Lugduni Batauorum et Groeningae incubuit. Ita eruditionis diuitiis praeclare auctus ad Herbornense gymnasium 1651. et biennio post Duisburgum vocatus est, vbi doctoris insignia accepit. Inde Nouiomagensibus operam collocauit suam, anno 1671. autem ad Lugdunensem cathedram euocatus est, cui vsque ad annum 1687. praefuit, quo mortalitatem deposuit. Vid. Bayle l. c. Iac. Gronovius in Orat. parent. Benthem in Stat. scholast. et eccles. Batauorum P. II. c. 2. §. 100. p. 405. Eius Anti-Spinosam edidit frater.

Batauos emergentes complexus. Id quod magnas quidem contentiones cum Samuele Marefio et Melchiore Leydekkero illi attraxit, quibus tamen ita eruditum calamum oppofuit, vt doctrinae cauffa ad Leidenfem cathedram traduceretur. In qua conftitutus eruditione, induftria, perfpicuitate vitaeque innocentia tanta auctoritate eminuit, vt plurima inde incrementa Cartefiana philofophia caperet, et frequenti is auditorio eam traderet. Sed fcriptis quoque cauffam Cartefii adiuuit, et impietatis fufpicionem ab eo remouit, vulgatis *Annotationibus in Ren. Cartefii Meditationes,* quae pofthumae prodiere, et imprimis edito *Confenfu veritatis in fcriptura diuina et infallibili reuelatae cum veritate philofophica a Renato Des-Cartes detecta, cuius occafione liber II. et III. principiorum philofophicorum dicti Des-Cartes maximam partem illuftrantur,* cuius editionem alteram, eamque auctam ipfe viuus adhuc vulgauit [l]. Hoc magiftro praeeunte cum haud pauci, qui facrae doctrinae ftudiis fe dederant, ab eius ore penderent, factum eft, vt difcipulorum quamplurimi in Cartefii fententiam pedibus irent. Quisquis enim vel theologiae vel medicinae difciplinis addictus fcholafticae philofophiae, veterisque παιδείας fqualorem perhorrefcebat, et abiectis tricis Peripateticis elegantius ratiocinari, aut veritatem altius rimari cupiebat, pronis amplexibus Cartefiana dogmata excepit. Ita vero et methodus Cartefio familiaris inter Batauos et in vicinia ad theologos ampliffimis conatibus traducta eft, et principia metaphyfica Cartefii ad demonftrandam religionis Chriftianae veritatem et explicanda myfteria nonnulla adhibita funt. Idque tanta contentione, vt noua plerumque placere folent, tantoque ftudio actum, vt praeter omnem expectationem ecclefiae fcholaeque Batauorum Cartefii fequacibus replerentur. Nec huius tantum terrae limitibus circumfcripta fuit fortuna doctrinae Cartefianae, fed et excitata ab electore Brandenburgico Duisburgenfi academia cum ipfis fere eius fcholae incunabulis Cartefiana philofophia radices egit ampliffimas. Quo loco praeftantiffime et praeclare de hac philofophia meruit Ioannes Claubergius, vir doctus, acutus, et ad hoc eruditionis genus fere natus [m]. Is enim demonftrato, mox poft Cartefii mortem magno illo, qui inter fcholafticam et Cartefianam philofophiam intercedit, diffenfu atque difcrimine, oculos multis aperuit, [n], vt fobrie magis de philofophiae huius ftudiis ftatuere, et non obftantibus profefforum

 clamo-

l) Lugd. Bat. 1682. 4.

m) Natus eft Ioannes Claubergius Solingae, comitatus Marchiae oppido VI. Cal. Mart. anno 1622. Bremae praeceptorem nactus Gerardum Neufuille, fcholafticam philofophiam horrere coepit, et ad Cartefianam traductus eft, cuius elementa accepit Lugduni Batauorum a Ioanne de Raei. Ita vero philofophiae myfteriis initiatus praeclarae eruditionis laudes retulit, dignus iudicatus, cui in academia Duisburgenfi philofophiae, et tum theologiae docendae munus crederetur, denatus prid. Cal. Ian. 1665. profeffor theologiae primarius. Laudauiffe eum Leibnizium, et ordinis, doctrinae et perfpicuitatis nomine Cartefio praetuliffe, fupra narrauimus. Peculiare autem eft, quod IDEM Leibnizian. p. 147. tradit, dixiffe Claubergium, fe noffe modum eloquendi naturam mentis, fed noluiffe indicare. Saepe autem in profundam quandam ecftafin abreptum effe cogitando, et aliquando fic obiiffe. Quales ecftafes Cartefianas falfe ridet P. DANIEL. Itin. Cartef. per mundum P. I. p. 15. et imprimis p. 36. Claubergium petere videtur.

n) Duisburgi 1651. 8.

clamoribus sapere discerent. Ita praeparatis animis cum praeter *Principia philosophiae*, quae naturalem partem tantum explicant, reliquarum scientiarum philosophicarum systema aut institutiones Cartesius non reliquisset, ipse iis vsus, quae in dissertatione *de Methodo*, et in *Meditationibus* dixerat Cartesius, nouas *rationalis philosophiae institutiones conscripsit*, et inuidiae declinandae caussa cum logica veteri comparauit [o]. In quibus licet non omne punctum tulisse nonnullis visus sit [p], merito tamen laudanda methodi perspicuitas, et obseruationum farrago haud contemnenda [q], simili conatu metaphysicam aggressus in *Principiis philosophiae siue ontosophia et scientia prima de iis, quae Deo creaturisque suo modo communia attribuuntur* [r], Cartesii meditationes supplere, emendare, et metaphysicam philosophiae partem noua luce collustrare annisus est. Tacemus scripta philosophica alia, iunctim edita [s], quibus post Cartesium inter primarios huius doctrinae professores meruit referri. Quod in Duisburgensi academia pro propaganda philosophia Cartesiana susceperat Claubergius, id in Groeningensi sategerunt facere Iacobus Goussetius et Tobias Andreae. Et ille quidem licet orientalis literaturae studiis se valde addixisset, magnum inde nomen consecutus [ſ], in academiam tamen istam a Braunio traductus, magna quoque industria philosophiam Cartesianam extulit [t]; quam licet initio docere publice, aduersariorum insultus pertimescens, recusaret, postea tamen et viua voce, et calamo pro Cartesii caussa pugnauit. Testes volumus, *dissertationes pro Cartesio* duas, quarum vna, *Cartesianum mundi systema, non, vt quidam existimant, periculosum esse* euincere satagit [u]; altera sistit *caussarum primae et secundarum realem operationem, rationibus confirmatam, et ab obiectionibus defensam; de quibus etiam apologia fit pro Renato Des-Cartes aduersus discipulos eius pseudonymos* [w]. Tobias Andreae [y] autem, qui in ea academia historiam Graecasque literas docuit, et Iacobi Reuii *Considerationibus theologicis assertionem methodi Cartesianae* et Henrico Regio, in *Breui explicatione mentis humanae*, a Cartesio, vt supra dictum, diuortium facienti; edita *Breui replicatione* respondit. Eadem philosophiae Cartesianae fortuna Franequerae fuit, in qua schola Cartesianam philosophiam licet prudenti moderatoque selectu valde promouit Hermannus Alexander Roëllius, vir doctissimus atque acumine iudicii insignis [z], quod

o) Logica vetus et noua. Solisbaci 1685.

p) CHR. THOMAS. Intr. in phil. aul. c. 2. §. 6. Praef. ad introd. in philos. rat. §. 12. p. 39.

q) BVDDEVS Isagog. L. I. c. 4. p. 246. STOLLIVS Hist. lit. P. I. c. 3. §. 24. p. 412 seq.

r) Groeningae 1646. vid. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. IV. p. 69.

s) Amstelod. 1691. 4. Vitam eius praemisit Henr. Chr. Henninius.

ſ) Vid. PAVL. COLOMESII Biblioth. Orient. p. 244.

t) BENTHEM. l. c. p. 282.

w) Adiecta est tractatui de viua deque mortua fide Amst. 1696. 8.

x) Leouard. 1716. 4.

y) Natus est Braunsfeldiae in Solmensi comitatu, 1604. praeceptoresque habuit Herborniae Alstedium et Piscatorem, Bremae Nouauillanum 1623. Groeningae priuatim docuit, educationi filiorum Iac. Altingii praefectus. Tandem 1634. Graecas literas et historiam tradere iussus, obiit 1674. conf. BENTHEM. l. c. §. 28. p. 236.

z) Edidit cum comitatus Marchiae, promouit Dauentria ad ecclesiastis munus 1685. ad theologiam

quod in eleganti dissertatione *de Religione naturali* [a] demonstrauit. In ipsa Amstelodamensi vrbe Cartesio non defuisse sectatores, Stephani Curcellaei exemplum probat, quem Cartesii *Principia philosophica* Latine edidisse, supra narrauimus. Addi his potest Ioannes de Raei inter primos Cartesii discipulos conspicuus, et imprimis Balthasar Bekkerus, ecclesiastes Amstelodamensis. Hunc enim non modo famosa controuersia de negata operatione daemonum reddidit celeberrimum, quam infra, ad specialem theologiae naturalis historiam delati, ex instituto enarrabimus; sed et lites Cartesianae in Belgio fecere notissimum. Nam cum anno CIƆIƆCLVIII candidam et sinceram admonitionem de philosophia Cartesiana edidisset, *non quod philosophiae istius caussam agere vellet, sed vt rei ignaros doceret, quid de ista philosophia esset statuendum, et vt fratres, vt ait in dedicatione, suos in Frisia moneret, quicquid illud sit, quod huic philosophiae obiiceretur, tanti tamen non esse, vt tantas mereatur turbas et nihil quidquam cum orthodoxia ecclesiae reformatae pugnare, sed amice potius conspirare*: placuisse quidem ob moderationem visus est, non modo Schotano, sed ipsi quoque Maresio, infenso Cartesianorum hosti, praecipue vbi cum Voëtio in gratiam redierat. Ast praeter expectationem suam Voëtianae factioni in Frisia valde displicuit; cumque *Catechismum* quoque edidisset, in quo petiisse Maresium iudicabatur, dici non potest, quantas ipsi turbas et persecutiones excitauerit Cartesianismi nomine Maresius [b], quae tandem, traductis Cartesii hypothesibus ad negatam daemonum operationem, ei funestae fuere. Tandem nec in Vltraiectina academia non obstante Voëtii zelo defuere Cartesio asseclae, mereturque inter theologos eius scholae hoc nomine notari Franciscus Burmannus. Tacemus alios multos, nec doctrinae laude, nec pietatis nomine carentes, qui pulchrum putarunt sacrae disciplinae Cartesianam sapientiam iungere.

§. XXXVI. Credi vix potest, quanta alacritate viri docti in hanc nouam philosophiam incubuerint, cuius res vt praeclare promouerent, non sine sarcasmis et satyra in scholasticam, quae tunc obtinebat, philosophiam inuecti sunt. Testis eius rei est ANTONIVS HVLSIVS [c], qui *publico exceptos esse sibilo conqueritur, qui dicerent philosophiam esse theologiae ancillam, cachinno vero, si quis termino aliquo philosophico, etsi in theologicis tritissimo, vteretur.* Nempe *abstinendum sibi*, quod profitetur IO. BRAVNIVS [d], statuebant, *ab omni prorsus vocabulo,*

Noua molimina theologorum Cartesianorum in Belgio.

giam docendam Franequera 1686. Vltraiectum 1704. denatus est 1718. De controuersiis eius de generatione filii infra dicendum. Conf. Iudicium eccles. de Roëllio laudatum a Theol. Lugd. Bat. p. 1. 2.

a) Vid. Act. philos. Vol. II. p. 203. conf. BENTHEM l. c. p. 322. Amicorum albis inscribere solebat:

Non ego sum veterum non assecla, amice, nouorum.
Sen vetus est, verum diligo siue nouum.

Idem vero plerosque theologos Cartesianos tenuisse ex dicendis constabit.

b) Accurate rem totam enarrat S. Reu. MICH. LILIENTHAL. pecul. diss. quae inter Selecta historica et literaria secundum locum p. 18 seqq. occupat. Qui quoque vitam viri famosi vsque ad munus Amstelodamense enarrat.

c) Theol. hypoth. P. II. p. 15.

d) Praef. ad doctrin. foederum.

lo, et dictione, quae non esset Latina; putabant enim iactabantque, horridum istum barbarumque sermonem monachalis sapientiae simul inuexisse in theologiam spinosas quaestiones, distinctionesque, quae instar telae araneae multum habeant subtilitatis, sed nihil soliditatis, multas habeant superstitiones, errores, haereses. Nec hoc solum illos occupabat, sed cum egregie de theologia naturali meruisse Cartesium crederent, eiectis spectris scholasticis, nouas veritates ex schola Cartesiana ad theologorum cathedras traducere laborabant. Inter quas assertiones nobilissimae sunt: euidentiam esse vnicum criterium veritatis, et ad hunc canonem veritates omnes, etiam theologicas, esse exigendas: dubitationem recte principium omnis cognitionis certae fallique nesciae venditari; loqui oracula sacra de rebus naturalibus secundum captum hominum; ideam Dei ita innatam esse homini, vt inde euidentissima pro eius existentia ratio duci possit: mundum esse indefinitum; primum cogitandi atque philosophandi principium esse: cogito, ergo sum; moueri terram circa solem suo loco nunquam motum; essentiam spiritus quaerendam in cogitatione, materiae in extensione; affirmare et negare, id est, iudicare voluntatem, non intellectum: falli saepissime sensus; esse bruta non animalia sed machinas; personalitatis rationem quaerendam esse in negatione; creauisse initio Deum materiam, eique certas motus, ordinis et quantitatis leges praescripsisse, vt primo eius impulsu semel commota, iuxta leges naturales impressas se ipsam fingeret componeretque: hancque rationem hodienum obtinere: adeo clarum esse congenitumque rationis lumen, vt non alia interpretationis norma circa scripturam sacram possit adhiberi. Palmariae hae assertiones sunt, quibus Cartesianismus aliam in haud paucis articulis faciem theologiae inter theologos Batauos finxit. Quibus deinde inaedificata sunt dogmata alia: de attributis Dei absolutis et relatiuis, de trina subsistentia personarum diuinarum, de creationis modo mechanico, de hexaëmero creationis, de mundi systemate, de Angelorum existentia et essentia, loco et motu, de vnione animae et corporis, de Hominis sensibus, affectibus, imagine Dei, peccato originis et libero arbitrio, de subsistentia τοῦ λόγου eiusue personalitate, de Natura fidei, de Natura boni moralis, de Mortis indole, similibusque. Quae enarrare hoc loco ampliori commentatione, esset extra oleas vagari, cum ad ecclesiasticam recentioris aetatis historiam id pertineat, et in scholis theologorum soleat exponi. Consulendi autem non illi modo sunt, qui sacrae ciuitatis annales condiderunt, vel polemicam theologiam tradiderunt [e], sed imprimis ipsi ex Cartesianis theologi celeberrimi nominis WITTICHIVS, CLAVBERGIVS, ALLINGA, BVRMANNVS, HEIDANVS, aliique, cumque his conferendi, qui totis viribus Cartesianam hanc theologiam oppugnauerunt MARESIVS, LEYDEKKERVS, VAN MASTRICHT, aliique,

e) Capita pleraque huc pertinentia adductis auctorum locis succincte exponunt IO. OLEARIVS in Synopsi controuersiarum et ZACH. GRAPIVS in Theologia recens controuersa.

aliique magno numero ab illis laudati, qui controuersias Cartesianas inter theologos Batauos enarrarunt. Describi autem vix potest, quantos inde motus, saepe funestos, reique sacrae in ecclesiis Belgicis admodum noxios viderit illa aetas. Cum enim iam viuo Cartesio grauem dicam scripsisset Gisbertus Voetius, isque theologos plerosque in suas partes perduxisset, extincto, quem grauem in vita expertus est leoni insultans coelum terramque miscuit. Qui licet initio cum Samuele Maresio contentionis serram reciprocauisset, cum eo tamen reconciliatus, theologum hunc magnorum animorum et irarum in partes contra Cartesianos pertraxit: quos secuti sunt iunctisque vmbonibus in aciem processerunt, Petrus van Mastricht, Reinerius Vogelsangius, Fridericus Spanhemius, Melchior Leydekkerus, et integrae cohortes Deorum minorum. Ii et in cathedra, et in libris gangraenae huic, ita enim vocabant, latissime serpenti se opposuerunt, maxime vero ad magistratus conuersi, et de impietate indies impudentius liberiusque grassante vehementer conquesti, armare in Cartesianos superiores, et grauissimis interdictis pellere doctrinam infestis signis vehementer instantem totis viribus sategerunt. Quae tamen omnia hoc loco enarrari non possunt, et vel in foederati Belgii historia sacra, vel in specialibus Cartesianismi annalibus latius debent exponi; imprimis autem arcanae rationes, quae indignissimis modis theologos inter se armauerunt, et in mutua viscera tela vt adigerent, compulerunt, detegi. Ad quae recte tenenda consuli ante omnes alios merentur IRENAEI PHILALETHAE, vel qui hoc personato nomine latet IACOBI RHENFERDII *Breuis et sincera narratio de prima origine litium, quae per quadraginta annos ecclesias Belgicas conturbarunt*, vernacula edita [f], addique FRIDERICI SPANHEMII *Epistola de nouissimis circa res sacras in Belgio dissidiis*, comparari autem GOVSSETII *Apologia pro Cartesio*. Alios ex nostratibus quoque, qui has controuersias earumque historiam tetigerunt, cum nominauerint cel. PFAFFIVS [g], et SAGITTARIVS atque SCHMIDIVS [h], hoc loco non excitamus.

§. XXXVII. Multum nocuere Cartesianae philosophiae incrementis hae controuersiae, floremque laetissime exsurgentem velut imber quidam depresserunt. Et multum quidem ad id contulere Anti-Cartesianorum clamores et suspiciones, qui caussam Dei agi, contaminari doctrinae puritatem, atheismo frigidam suffundi, eleuari reuelationis fidem, conculcari Christianae religionis mysteria, et quae alia fuere ἐγκλήματα grauissima, non in cathedris modo academicis et libris eristicis, sed in senatu quoque sacro, immo ad plebem quoque et in suggestu sacro conquesti sunt, et has querelas suas ad magistratus, academiarum moderatores curatoresque, *Impedimenta Cartesianae philosophiae obiecta.*

f) Kort en opregt Verhaal van de eerste Oorsprong der Broedertwisten, die nu veertig Iaaren de Niderlandsche Kerken ontrust hebben, Amst. 1708. 8. Arcanam historiam harum controuersiarum ibi detegi obseruat Cl. LILIENTHAL l. c. p. 28. not. 10.

g) Hist. lit. theol. P. II. p. 299.

h) Intr. in hist. eccl. P. I. p. 925. P. II. p. 687.

que, synodorum praesides, et quotquot auctoritate pollebant, detulerunt. Qui cum pauci rem omnem ab ouo, quod aiunt, incipiendo examinare possent, turbasque maximas merito timerent, prouidi, ne quid respublica et ecclesia detrimenti caperet, seueris interdictis Cartesianismi incrementa sufflaminarunt, etsi extinguere eum minime possent. Ipsorum tamen Cartesii sequacium culpa etiam factum, vt haec factio haud parum in Belgio deprimeretur. Et potior quidem caussa apud eos quaerenda est, qui intra limites, quibus se Cartesius prudenter continuit, non consistentes, audacius se efferre, et temerariis magisque suspectis assertionibus magistrum deferere coeperunt. Cuius luculentum esse exemplum potest systema caussarum occasionalium, quod tot obiectionibus et criminationibus aduersus Cartesianam philosophiam occasionem dedit. Illud enim minime tactum erat Cartesio, ast cum propior vnionis inter animam et corpus ratio esset explicanda, primus Ludouicus de la Forge ad id delatus est, quem secuti sunt, qui amplissime illo vsi sunt Mallebranchius, Petrus Syluanus Regis, Christophorus Wittichius, et recentiorum Cartesianorum alii [i]. Valde id displicuit ex Cartesianis illis, quibus rectius factum visum est, intra Cartesii limites subsistere: hos itaque velut Pseudo-Cartesianos detestatus est, hisque magistrum opposuit IACOBVS GOVSSETIVS [k]. Et recentiori idem aetate obiectum a Cl. RVARDO ANDALA [l] Spinozae, Voldero, Clerico, Geulingio, quod Cartesianae doctrinae puritatem nouis et suspectis hypothesibus corrupissent. Quae occasio extitit lepidissimo Cartesiani itineris per mundum architecto [m] ridendi recentiores Cartesianos, *quod non aeque addicti sint ac primi sectatores, magno isti homini, et vnusquisque pro lubitu sibi systema formet, ac libere addat vel demat, quodcunque placuerit, illi, quod formauit Cartesius, vndiquaque perfecto, quod attingere plane sit corrumpere, sic vt sincerum Cartesianismum cum illustri Clerselerio sepultum esse credendum sit.* His accessit malum longe deterius, et Cartesianismo prorsus pestilens. Nempe vsi Cartesianis hypothesibus Arminianorum et Socinianorum haud pauci, iique non contemnendae eruditionis viri, placita sua a decretis Dordracenis deuiantia illis incrustauerunt, et quicquid paradoxum, singulare, inauditum in ecclesia sonabat, Cartesiano fuco illitum pictumque in forum adduxerunt, mercesque venales plurimum isto colore commendauerunt. Ita vero grauis Cartesianam philosophiam inuidia secuta est, cum patrocinari heterodoxiae videretur, et pallium crederetur esse, sub quo liberioris audaciae quilibet latere fanosque de Deo et diuinis sensus corrumpere posset. Id vero maxime in synodis ecclesiasticis deploratum, de hac labe ad magistratus querelae delatae sunt, et hinc caussa deriuanda est, cur Cartesiana factio inter status Belgii foederati fautores paucos repererit [n]. Nemo tamen maiorem

Car-

i) Conf. si placet, quae diximus in Hist. de Ideis p. 252 seqq.

k) De caussar. primae et secundarum operatione.

l) In Examine ethicae Geulingii diss. I. §. 3 sq. p. 3.

m) P. I. p. 5. 6.

n) Conf. BAYLE Dict. T. IV, art. Wittichius p. 509.

Cartesianae philosophiae existimationi maculam inussit, quam qui anonymus prodiit, auctor pestilentis libri: *Philosophia scripturae interpres*, quem LVDOVICVM MEIERVM medicum Amstelodamensem esse postea compertum est [o]. Is enim tam effreni impudentia machinis Cartesianis, in reuelationem diuinam, et fidem Christianorum sanctissimam insurgere coepit, vt cuncta merito tumultu replerentur, et ipsi Cartesiani eius impietatem toto pectore detestarentur, id quod imprimis fecere Heydanus atque Wittichius. Ipsa folia medici audacis autem et magistratus auctoritate suppressa sunt, et certatim auctor theologorum, Voetii, Maresii, Arnoldi, Vogelsangii, Schotani telis confossus est. Idem vero cum fecisset Ludouicus Wolzogenius isque Cartesianis placitis liberius insisteret, cum famoso auctore facere iudicatus, et ideo a Iohanne van der Wayen publice accusatus, et Socinianismi a classibus ecclesiasticis suspectus habitus est [p], vnde nouae turbae exortae sunt, alibi latius exponendae. Meierum excepit Benedictus de Spinoza, qui cum Cartesianam philosophiam ad impietatem suam incrustandam adhibuisse crederetur, valde inde ignominia apud multos illa cumulata est. Erat enim Spinoza in Cartesii philosophia haud perfunctorie versatus, eiusque principia geometrice demonstrata ediderat. Hinc cum vnam tantum dari substantiam in suo systemate, velut cardinem, supposuisset, eamque duabus modificationibus, cogitatione et extensione constare affirmauisset, ipsi Cartesio enatae inde consequentiae satis impiae imputatae sunt, quod eius illas philosophia genuisset. Qua in re iniuriam factam esse Cartesio, omnino fatendum est, qui cum essentiam spiritus in cogitatione, materiae in extensione poneret, hasque sibi e diametro oppositas esse fateretur, duas inde easque diuersissimas substantias esse, spiritum et materiam, concluserat. Attamen licet haec ita se haberent, Cartesiana tamen philosophia in Spinozismi suspicionem rapta, huncque genuisse credita est. Id quod magno conatu demonstratum iuit IOANNES REGIVS, qui *Cartesium Spinozismi architectum* edidit. Quam tamen ab eo calumniam depellere studuit RVARDVS ANDALA edito *Cartesio vero Spinozismi euersore, et physicae experimentalis architecto* [q]. Qui tamen non negat, Spinosam, Geulingium hisque similes degeneres esse Cartesii discipulos.

§. XXXVIII. Nouorum autem Cartesianismo fatorum seriem aperuit Cocceianismus, circa idem tempus in Belgio foederato enatus. Nempe cum magna linguarum orientalium, reliquique, qui ad interpretandam scripturam sacram requiritur, apparatus copia abundaret Ioannes Cocceius, professor Franekeranus, et tandem Leidensis, isque sacrae ciuitatis historiam cum V. et N. Testamenti vaticiniis compararet, et peculiarem inde interpretandi diuinas paginas excogitaret modum, inque haud paucis a *Cocceianae lites Cartesianis immistae.*

o) Vid. BENTHEM. l. c. c. 2. p. 59.
p) Similem tragoediam in Belgio foederato anno 1707. excitarunt lites Ioncurtianae.
q) Franek. 1719. 4.

consueta Reformatae ecclesiae interpretatione abiret, nouam autem ipsius theologicae doctrinae methodum istis hypothesibus inaedificaret, magnis ex ea re contentionibus motibusque ecclesia Belgica concussa atque agitata est, quorum historia apud eos quaerenda est, qui rerum ecclesiasticarum notitiam pandunt. Parum autem ipse Cocceius philosophiam curabat [r], totus theologiae propheticae certisque canonibus hermeneuticis intentus; cum autem is Maresium, Voëtium similesque haud paucos aduersarios nactus esset, et ferre illi non possent, inualescere factionem Cocceianam, ad arma conclamatum coelumque terrae commistum est, et vt inuidia cumularentur Cocceiani, cum Cartesiana, eam familia facere, et eandem inflare tibiam ad euertendam ecclesiae orthodoxae doctrinam, aduersarii conquesti sunt [s]: caussati, arctam Cartesianos et Cocceianos necessitatem iungere, qua alterum genus alterius caussam strenue agat: quamuis nonnulli satis aperte professi sint, sibi nihil cum Cartesio esse negotii [t]. Ita vero dum aduersariorum inuidia Cocceianismum cum Cartesianismo copulat, factum, vt nonnulli ex Cartesianis, auctoritatis praeiudicio philosophiae praesidio soluti, in Coccejii partes discederent, et non omnia quidem, ast complura tamen eius decreta rata haberent. Id quod nouo ardore incendit vtriusque partis hostes, qui reprimere has acies vehementer studebant. Ab eo tempore magno ecclesiae malo ex vno fonte duo contentionum flumina dimanarunt, ex quibus largiter hausit Erynnis Belgica. Cum enim theologi et Cartesii et Coccejii partes sequentes viderent, sibi cum communi hoste rem esse, syncretismo quodam coëuntes aduersus hostes hos iuncto studio pugnarunt, et vnam sibi caussam esse certandi videntes in foedus conspirauerunt. De quo ita GALENVS FARELLVS [v], Cocceio valde addictus, disserit: *In philosophia Cartesio, in theologia Cocceio faueo, quantum licet viris doctis, non tamen iuro in heroum illorum verba et conceptus. In multis magnos illos viros sequor, in quibus fratres ab illis recedunt, ipsis obloquuntur, quia, vt clare percipio illorum conceptus, vt veri, sic maximi vsus sunt in theologia reformata.* Et porro [x]: *Datur vigetque dictos Cocceianos inter et Cartesianos Christiana animorum vnio, sine vlla praecedenti confoederatione. Quae vnionis huius caussae? quaeris, manifestae et apertae sunt, quippe horum antagonistae ipsos vniuerunt, dum iisdem libellis petebantur et dicti Cocceiani et Cartesiani; coniunxit illos consensus in fundamentalibus, libertas in philosophicis; vnionis necessitas ob communes hostes, ac praecipue veritatum mutua amicitia.* Ita conflictu cum communi aduersario inito, pro pretio et auctoritate rationis et hypothesium

r) Immo Lugduni Batauorum Io. de Raei philosophiam Cartesianam profitenti ipse se Cocceius opposuerat. BENTHEM l. c. p. 62.

s) Conf. BAYLE Dict. T. II. p. 311. not. A. art. Dresserus. ARNOLD. Hist. Haer. et Eccles. P. II. p. 504.

t) Vid. HVLSIVS Theol. Hypoth. P. II. p. 32.

v) In Diss. hist. de nouissimis in Belgio litibus praef.

x) pag. 131.

sium in scripturae sacrae interpretatione disputatum est, conquerentibus Voëtianis (hoc enim ducis sui nomine potissimum contraria factio appellabatur) euerti sensum oraculorum sacrorum ex ingenii cuiuslibet commentis sub rationis et philosophiae nomine obtrusis. Magnis autem animis et non minore eruditione contra Voëtianos Cocceiani pariter atque Cartesiani pugnarunt, et imprimis in id connisi sunt, vt ostenderent, hypotheses, quas velut profanas reiiciebant Voëtiani, nec sacris literis nec pietati et doctrinae salutari contradicere, qua de re imprimis ea, quae WITTICHIVS passim scripsit, consulenda sunt: idque non de Cocceianis hypothesibus tantum demonstratum, sed de Cartesianis quoque; indeque enatae Ioannis Amerpoel et Ludouici Beaufort labores, Scripturam sacram cum Cartesio conciliantes, quorum titulos *parte huius tomi superiore* enarrauimus. Quanquam autem nec in sacram doctrinam, nec in sanam se peccare rationem demonstrarent Cartesiani atque Cocceiani, et multa praeclarius atque luculentius explicari, quam a scholastica philosophia factum esset prius, contenderent, euicit tamen antagonistarum factio, vt Belgii foederati status, magnum ecclesiis suis malum ob has nouitates metuentes, seueris interdictis Cartesianismum proscriberent. Maxime eorum auctoritate, post seriam circumstantiarum considerationem et deliberationem in synodo Dordracena prid. non. Oct. anni CIƆIƆCLVI cautum, et vt norma agendorum constaret, ita definitum est [y]: „Separandam esse philosophiam a theologia, hancque ex sacris paginis, illam ex sana ratione hauriendam tradendamque iuuentuti. In quaestionibus, quae ex Scriptura sacra queant refutari, non fore licitum philosophis, sacra oracula iuxta propria principia interpretari, sed sensum simplicem reuelationis diuinae, velut certissimum doctrinae omnis fundamentum recipiendum esse, quamuis contraria suadere videatur, ratio. „Abstinendum ergo esse philosophis ab eiusmodi hypothesibus, quae diuinam veritatem in sacris paginis euertant, et imprimis Cartesii φιλοσοφέμενα „neque in scriptis neque in lectionibus et disputationibus publicis proponenda esse.“ Idem anno sequenti Delphis repetitum, exclusique a muneris sacri spe atque expectatione, quotquot Cartesianam philosophiam essent amplexi. Facile perspexere haud pauci, artibus magis et insidiis, quam veritatis praesidio istas sanctiones vim suam acquisiuisse, factumque inde, vt, quibus aes circa pectus triplex erat, quique fulmina synodorum non metuebant, a Cartesiana philosophia ideo non abstinerent; multi quoque, iniqua esse ista decreta, et innocentissimam doctrinam Cartesii, ostenderent. Ast inualuerat tamen factio Voëtiana, quae inuidia cumulare Cartesianos pergebat; cumque Cocceianos valde premeret, eodem telo quoque Cartesianos perimere tentabat. Id quod praecipue anno CIƆIƆCLXXVI euenit, quo in academia Batauorum Lugdunensi et Vltraiectina non Cocceianae tantum, sed et Cartesianae opiniones atque placita prohibita sunt. Processerunt quoque iunctis vmbonibus

y) BENTHEM. l. c. c. 8. §. 3. p. 58-59.

nibus in nouam aciem theologi Andreas Effenius, Petrus van Mastricht, Melchior Leydekkerus, Fridericus Spanhemius, omnemque adhibuerunt industriam, et eruditionem quoque haud vulgarem, vt proscriptum Cartesianismum radicitus ex hac schola eiicerent, quanquam hac seueritate non obstante non deerant inter iuuenes literis deditos, qui sarcasmis doctores istos eluderent [z]. Similes concertationes Franekerae obortae sunt, cum Cartesii decretis ducibus, Gisbertus Wesselus Dukerus praeside Ioanne van der Wayen, in dissertatione inaugurali *de Recta ratione statuisset*: Scripturae diuinitatem, qua auctoritas eius omnis nititur, non aliunde quam ex ratione adstrui posse. Huic enim assertioni et Franequerae et Vltraiecti contradictum est. Et in illa quidem schola iureconsultus magni nominis et elegantis eruditionis VLRICVS HVBERVS, *Positiones, iuridico-theologicas, de auctoritate Scripturae*, quas commentario suo *de Iure ciuitatis* [a] inseruerat, nouis positionibus et antithesibus auctas, Dukerianae dissertationi opposuit [b]; in hac vero GERARDVS VRIES, *in Cartesio vindicato, siue diuina auctoritate a ratione independente, asserta ex ratione pro Cartesio contra propositionem Franekeranam* [c], ex ipso Cartesio euertere istam assertionem conatus est: quin ex suggestu sacro quoque eandem confodere tentauit Ioannes Regius [d]. Quae res postea et ipsum Dukerum et alios pro eo in arenam descendentes et apologiam meditantes cum Hubero, et qui eius partes, more quidem suo, placide amplexus erat, Hermanno Witsio [e] disputando commisit, hincque velitationes haud paucae, Dukeri, Brouweri, Roëllii, Ruardi ab Andala, Ioannis van der Wayen, qui pro philosophiae et rationis vsu in asserenda scripturae auctoritate steterunt, exortae sunt, quibus vnus Huberus fortes phalanges, duramque aciem opposuit. Quae tamen omnia heic speciatim enarrare nostri instituti limites haud patiuntur, et alibi quaerenda sunt [f]; fatendum autem λογομαχίας haud paucas litem istam auxisse, vulnusque facile consolidandum diduxisse, vnde laudabiliter factum ab Hermanno van Halen, theologiae professore Vltraiectino, quod in *Iudicio de positionibus quibusdam Franequeranis in classe Vltraiectina nupere ventilatis* [g], ostenderit, quo sensu theses Dukeri, Wayenii, Brouweri ferri queant, et melior interpretationi locus concedi possit. Hac enim ratione ad pacem et tolerantiam multi perducti sunt. Accesserunt noui tumultus ex translatis ab Hermanno Alexandro Roëllio notionibus philosophicis ad doctrinam de generatione filii Dei, deque auctoritate philosophiae et rationis in theologia, de satisfactione Christi, de poena peccati morteque etc. quibus dum φιλοσοφικωτέρως et accuratius recepta dogmata definire voluit, a τρόπῳ παιδείας magis,

z) Id Spanhemio obtigit, qui cum more gentis vxore morte sublata arma gentilitia in atrio suspendisset, illa sublata a Cartesianis sunt, et illi loco inscriptum: *Datur vacuum* Conf. BENTHEM. l. c. c. 4. §. 98. p. 101.

a) L. I. c. 26.

b) Franeq. 1686. 4.

c) Traiect. ad Rhen. 1687. 8.

d) Vid. BENTHEM. l. c. p. 64.

e) In Diss. epist. de Scripturae S. auctoritate diuina, ex sola ratione demonstranda, ad Vlr. Huberum Trai. 1687. 12.

f) Apud BENTHEM. l. c.

g) Trai. 1689. 8.

gis, quam ab ipsa doctrina in ecclesia recepta discessit. Magni inde motus exorti, qui multis turbis philosophiam cumularunt, praecipue cum ex vtraque parte non sine pertinacia pugnaretur, sic vt classes et synodi ecclesiarum multoties ideo contra Roëllium decernerent; eoque iam fatis functo non quiescerent. Quae tamen hoc quoque loco exponere, a scopo nostro alienum est, consulendum autem *Iudicium ecclesiasticum, quo opiniones quaedam Cl. H. A. Roëllii Synodice damnatae sunt, laudatum a professoribus theologiae in academia Lugduno-Bataua* [h], in qua dissertatione totius controuersiae historia, in annalibus ecclesiasticis pluribus delineanda enarratur. Tandem, vt plerumque fieri solet, exhausti diuturna litigatione spiritus deferuescere, et inuidia Cartesiani nominis atque persecutiones mitigari, ast ex altera quoque parte Cartesianae philosophiae incrementa sisti, et subsidere quasi atque decrescere coeperunt. Quamuis enim non deessent, qui Cartesianam philosophiam et viua voce *Decrescens Cartesianismus.* et scriptis in Belgio propugnarent, inter quos eminuit V. C. Ruardus Andala, theologus Franequeranus [i]: pauci tamen fuerunt, qui sinceram Cartesii doctrinam exprimerent, et non in multis ab eius sententia discederent. Cuius rationes potissimum ab inualescente philosophia eclectica desumendae sunt, cum clarissime viri docti et acuti perspicerent, etiam sibi suffragii ius in senatu philosophico esse, posseque iis, quae recte et prudenter a Cartesio dicta sunt, multa addi alia, aut plane ab eo, vt erat homo, non visa, aut tradita perperam ideoque mordicus non retinenda. Accessere caussae aliae, inter quas refert Cl. HERM. AB ELSWICH [k], quod Cartesiani literas, ad humanitatem spectantes, non eo, quo debebant, studio excolerent, qua de re ad Io. Frid. Gronouium conqueritur MERICVS CASAVBONVS [l], et post eum P. D. HVETIVS [m], qui obseruat quoque ignorantiam Graecae linguae ab Isaaco Vossio Cartesio in Suecia degenti non sine ignominia fuisse obiectam. Ast quamuis hoc de ipso forte Cartesio, vni philosophiae emendationi et mathesi intento valeat, valde tamen veremur, vt de omnibus, eius placita sequentibus possit

h) 1723.

i) Orationem funebrem collegae habuit Hermannus Venema, ex qua potiora repetit Museum Bremense Vol. I. p. 173. Natus est Burgwerdiae Frisiae pago 1665. parentibus agricolonis. Illis mature orbatus ob ingenii emicantis scintillas, a finitimi oppidi Bolswardensis praetore et ecclesiaste ludo literario commissus et aetatis anno 15. Franequeram ablegatus est, vbi clarissimorum virorum, Blancardi, Vitringae, Rhenferdi, Marckii, Perizonii, Schotani, Andreae, Wayeni institutione egregie formatus est. Sed et Vltraiectinam, Lugdunensem et Dordracenam scholam lustrauit. Sic pulchre formatus, et S. ministerio initiatus, ecclesiam Arumensem, et postea Makkumensem, tum Bolswardiensem curauit. Anno vero huius seculi primo Franequeram ad docendam philosophiam inuitatus, et post N. Gurtleri mortem 1715 sacris literis docendis destinatus est, obiit 1727. ἄτεκνος. Vir doctus et acutus magnumque Cocceianorum et Cartesianorum decus inter Belgas, quos maximo studio defendit: circa vitae finem Leibnitianis et Wolfianis litibus se immiscens, magnas molestias deuorauit. Vtebatur ingenio subtilissimo, sed animo sectario et pertinace. Extant ex philosophia Exercitationes academicae in phil. primam et naturalem 1708. Syntagma theologico-physico-metaphysicum, 1710. 4. Examen Ethicae Geulingii, 1716. Apologia pro vera et saniore philosophia 1718. Cartesius Spinozismi euersor. 1716. Qu. physicae 1720.

k) Diss. de Fort. Arist. in acad. Protestant. §. 30. pag. 92.

l) In Epist. Isaaci subiunctis ab ALMELOVEENIO. p. 17.

m) Cens. Phil. Cartes. c. VIII. §. 7.

sit affirmari, cum haud paucos nobis Cartesianos enumerent annales literarii, qui elegantioribus non minus literis quam philosophiae cognitione ornati sunt. Idem ELSWICHIVS huc etiam refert, visam fuisse Cartesii philosophiam sublimiorem, quam capi possit; fassumque esse THOMAM BARTHOLINVM [n], *mentem suam nimis angustam esse ad omnium illius secretorum cognitionem.* Nobis praecipua caussa decrescentis inter Belgas et Germanos Cartesianismi in fatis philosophiae sectariae quaerenda videtur; quae sectam nouitatis, auctoritatis, opinionis praesidio plerisque commendatam deprimunt, quamprimum noua doctrinae facies emicat. Certe Cartesianam philosophiam, quae vrgente Cl. Andrea Petermanno Lipsiae quoque radices egerat, mox suppressit eclectica philosophiae facies, circa initia seculi labentis resuscitata. Et hoc pacto factum quoque, vt, cum illustris CHRISTIANVS WOLFIVS, Cartesiana vestigia secuturus, moralem doctrinam a Cartesio derelictam, excolere statuisset, ipse eclectice tandem non vero Cartesiane philosophatus sit [o].

Fata Cartesianismi in Germania.

Et haec forte caussa quoque fuit, cur inter Germanos Cartesii philosophia parum laetis incrementis vsa fuerit. Nam ad finem fere seculi elapsi Aristotelica philosophia multis magnisque sustentata fulcris, vt suo loco demonstratum, ita regnauerat, vt emergere Cartesiana praecepta non potuerint. Circa ineuntis autem seculi XVIII auspicia vix ea surrexerat, cum Christianus Thomasius omnis sectariae philosophiae iuratus hostis Cartesianam quoque conuellere coepisset; quamuis iam ante eum theologi nonnulli, imprimis IOANNES OLEARIVS [p], et IO. ADAMVS OSIANDER praeceptis Cartesii, quae ad theologiam referri tum solebant, bellum indixerint, vt alios [q] taceamus, qui infensis signis Cartesianas copias adorti sunt, enarratos a MORHOFIO [r], STRVVIO [s] aliisque, qui videndi. Ipse quoque illustris Leibnizius, qui circa ista tempora nouam philosophiam conceperat, et cuius maxima fuit in orbe philosophico existimatio, cum acerrime videret, quibus naeuis Cartesianae philosophiae praecepta laborarent, eius incrementis inter Germanos obfuisse recte censetur. Fuit tamen in academiis Protestantium vnus et alter, qui fauentes Cartesianismo aures praebuit. Nam in schola Herbonensi ille personare coepit [t], Bremaeque DANIEL LIPSTORPIVS, editis *Speciminibus philosophiae Cartesianae* [u], ei patrocinatus est, et in eadem vrbe IO. EBERHARDVS SCHWELINGIVS, iuris et philosophiae naturalis professor, pro Cartesio contra P.D. Huetium modeste dimicauit [x], id quod Lipsiae

quoque

n) De Pulmone p. 84.

o) Vid. Pinacotheca script. illustr. nostra cura edita Dec. I. in elogio illustris viri.

p) In Synopsi controuersiarum.

q) Nulandius, Schulerus, Cyriacus Lentulus, alii.

r) In Polyhist. T. II. l. citando.

s) In Biblioth. philosophica, BVDDEVS Hist. phil. c. VI. p. 467.

t) BARTHOLD. FEIND. in Theatro philos. pag. 315.

u) Vid. BVDDEVS l. c. c. VI. §. 26. p. 461. MORHOF. Polyhist. T. II. L. II. P. II. c. 6. p. 295. seqq. Edidit etiam Copernicum rediuiuum, seu de vero mundi systemate, Lugd. Bat. 1653. 4.

x) Edidit is Exercitationes cathedrarias in P. D. Huetii Censuram philosophiae Cartesianae Bremae 1690. 8. quas ob auctorem contemnit quidem, at ob modestiam laudat HVETIVS de Vita sua p. m. 162.

quoque factum a Io. Andr. Petermanno [y]: quo loco quoque Michael Rhegenius [z] et Gabriel Wagnerus [a], Cartesium nostris commendare coeperunt, pertracti eo nomine in controuersiam cum Christiano Thomasio. Halae autem placita Cartesiana ab aliis licet accepta [b], exigua fortuna disseminauit Ioannes Sperlette. Qui vero Io. Christophorum Sturmium Cartesianis accensent, parum accurate loquuntur. Is enim multa quidem Cartesii probauit, in haud paucis autem ab eo recessit [c].

Fortuna Cartesianismi in Belgio Hispanico.

§. XXXIX. Transiit, si nonnullis fides est [d], Cartesiana philosophia ad Transyluanos, Heluetios, Hungaros et Polonos, id quod credi facile potest, memoria recolenti, ex his regionibus haud paucos iuuenes ad academias Batauas conuolare solere, qui cum nouam philosophiam didicissent, vt natura, praecipue iuuenum, nouitatis est auida, eam domum deportatam propagare, seque ista sapientia hactenus ignota efferre sine dubio connisi sunt. Nec a veri similitudine alienum est, doctores et scholasticos, et ecclesiasticos se nouae doctrinae opposuisse, et magistratus commouisse, vt illa publica auctoritate prohiberetur. Nihil enim in his omnibus est, quod non saepe euenerit, et eadem olim fabula lusa est, et ludetur in posterum, nec in his annotandis prolixitate opus est. Enarrandum vero, quid in reliquis regionibus Cartesianae philosophiae contigerit, in quibus viuo adhuc Cartesio eam iam innotuisse supra vidimus. Et in Belgio quidem Hispanorum regis sceptro parenti, maxime Louanii, valde et theologos nonnullos et medicos assertis Cartesii quibusdam contradixisse, habuisse autem ibi quoque sectatores clandestinos ex antecedente narratione constat. Vix autem veri simile videtur, viuo adhuc Cartesio eius philosophiam in istis terrarum partibus ita triumphauisse, vt publice doceretur, praecipue cum potiorem Societatis Iesu partem aduersam habuisset. Ast post Cartesii fata suprema mitiori fortuna eius doctrina gauisa, eaque et in cathedra viua voce, et in libris calamo tradita est. Cuius exemplum esse potest Antonius le Grand, medicus et philosophus Duacensis, qui cum prius Stoicos esset secutus, adeo vt eorum ἀπάθειαν pecu-

y) In Vindicatione philosophiae Cartesianae aduersus censuram P. D. Huetii, in qua pleraque intricatiora Cartesii loca clare explanantur. Lips. 1706. 4.

z) Erat is Transsyluanus et circa annum 1688. Cartesiana semina Lipsiae spargere coeperat, editis Specimine logicae Cartesianae, et Claubergii Physica contracta. Illam reprehendit more suo Chr. Thomasius in Introd. in philosophiam aulicam, cui cum ille respondisset non sine sale satyrico, Thomasio in Praef. Logicae Germ. exceptus et plagium ei obiectum est, conf. Bibl. vniu. T. XV. art. 10. p. 320. Stolle Hist. lit. P. II. c. 2. §. 30. p. 449.

a) Vid. Reimmann. Hist. lit. Germ. P. IV. p. 110 seqq.

b) Vid. ill. Iordan. Recueil de literature p. 67. qui logicam eius ex arte cogirandi, reliqua a quodam Benedictino monacho Robert Des Gabets eum accepisse monet. Carus is erat P. Baylio.

c) Dictum de eo parte antecedente. Eius diss. de Cartesio et Cartesianismo extat T. I. Phil. eclect. diss. 3.

d) Val. Alberti Diss. de Cartesianismo et Cocceianismo, Olearius l. c.

peculiari libello [e] commendaret, postea ad Cartesium transiit, et pro eius placitis docte et ingeniose pugnauit, ita tamen, vt scholastico Cartesianam philosophiam habitu ornare conaretur. Quo fine edidit [f]: *Philosophiam veterem e mente Renati des Cartes more scholastico breuiter digestam.* Bruta quoque carere sensu esseque machinas ingeniosa dissertatione propugnauit, et *institutiones philosophiae secundum principia Renati Cartesii noua methodo adornata et explicata* [g] edidit: quin pro Cartesio Samueli Parckero, acriter in Cartesium inuecto respondit, hisque meruit inter primarios Cartesianae philosophiae doctores referri.

Inter Britannos.

§. XL. In Britannorum quoque insulam penetrauisse famam Cartesii, fuisseque qui eum istuc inuitarent, elegantia doctrinae eius captos, supra tradidimus. Ast fuere quidem nonnulli, qui Cartesianismo nomen darent; plures tamen inuenti sunt, qui a noua philosophia abhorrerent; certe eam negligerent. Cuius caussa partim in Peripateticos coniicienda est, partim in Hobbesianos. Et Peripateticam quidem doctrinam, praecipue naturalem, nouis obseruationibus incrustauerat, et elegantiori vestitu ornauerat Kenelmus Digbaeus; ex cuius schola prodiit Thomas Anglus [h], presbyter, qui iam vertente anno cIↄIↄcXLVI. [i] *Institutiones Peripateticas ad mentem summi viri clarissimique philosophi Kenelmi equitis Digbaei* ediderat. Is cum magna animi subtilitate mysteria Scholasticorum rimatus, ab iis secedere et tamen Peripateticismum sequi constituisset, a Digbaeo, cuius opiniones miro consensu amplectebatur, Cartesio viuo adhuc commendatus est, vt cum eo de noua sua doctrina conferret. Qui cum docilem eum nacturum se esse discipulum speraret, mire spe sua delusus est. Valde enim is a dogmatibus Cartesii abhorruit, easque oppugnare, et nouam Peripateticismi Digbaeani rationem sequi, quam Cartesio manus dare maluit. Quod ideo sic euenisse obseruat. BAILLETVS [k], quoniam difficultates theologicas, quas magno numero et subtilitate haud exigua excogitauerat, ille more suo contemsisset, nec ad eas, prout sperabat, respondisset. Multo magis tamen Cartesianismo obstitit Hobbesii philosophia, quae eo tempore magnum puluerem inter Britannos excitabat. Dum enim gens acuta ad domesticum philosophum attendit, et vel populari facie philosophiae eius capta in eius placita descendit, vel ab ea abhorrens impiam esse et iniquam contendit, peregrinae philosophiae aures praebere non potuit. Accidere autem alia quoque ex Hobbesianismo, quae Cartesianae philosophiae apud Anglos funesta fuere. Nempe plurimum quidem distabat doctrina Hobbesii ac Cartesii praeceptis, et in quibusdam quoque e diametro illis erat contraria: e. c. Hobbesius omnem substantiam corpus esse dixit: Cartesius inter corpus et spiritum essen-

e) Homme sans passion.

f) Lond. 1671. 12.

g) Ibid 1678. Norimb. 1679. 8. addi potest eius Historia naturalis Lond. 1673. 8. conf. MORHOF. Polyhist. T. II. L. I. c. 15. §. 9. p. 114.

h) Consulendus de eo P. BAYLE Dict. T. I. art. Anglus p 238.

i) Lugduni.

k) T. II. p. 245. Biographiae maioris.

effentiale difcrimen intercedere ftatuit. Aft his tamen, non obftantibus et Hobbefiani ad declinandam inuidiam, confpirare cum magiftro fuo Cartefianos iactabant, et aduerfarii Hobbefii, in eodem impietatis ludo haerere vtrumque, idque agere, vt numinis prouidentiam, operationem, influxum in res mundi huius tollerent, clamabant. Ita factum, vt cum ad commune infulae incendium, quod Hobbefius excitauerat, delendum theologi Britanni certatim concurrerent, et Hobbefii placita telis fuis confoderent, Cartefii quoque dogmata fimul perimerentur. Maxime autem infeftis armis in Cartefium infurrexerunt, theologi Oxonienfes magni nominis Radulphus Cudworthus et Samuel Parckerus. Et ille quidem in prolixo *Syftematis intellectualis* opere inter clandeftinos numinis hoftes et Hobbefium et Cartefium numerare, et hunc multis onerare fufpicionibus nullus dubitauit. Valde vir doctiffimus vrgebat naturas genetrices, quas a Deo productas et inftructas diuinae exiftentiae et fapientiae fpecimen effe, contra impietatis patronos afferebat. Eas cum profcripti ex naturali difciplina fines rerum non paterentur, et imprimis impreffus femel materiae motus, quo mechanicis legibus omnia formari dixit Cartefius, euerteret, in Cartefii placita, tecto quidem plerumque nomine vehementer aliquoties inuectus eft, ita tamen, vt facile fentias, virum doctiffimum aut non recte Cartefii placita intellexiffe, aut ἀνθολκῆς vitio illis ea imputauiffe, quae non fine iniuria ei obiiciuntur [l]. Similiter argumentum pro exiftentia Dei ex idea eius petitum inter fophifmata referre, et aliam ei faciem effingere conatus eft [m], quae tamen forte ipfi Cartefio iam placuit. Tacemus alia, paffim a Cudwortho in eo reprehenfa, „qui concedit quidem [n], phyficam Cartefii, fi partem intuearis mechani-„cam, tam apte, compofite fciteque ab ingeniofiffimo viro fuiffe difpofi-„tam et defcriptam, vt dubitandum non fit, quin acutiffimos veterum, „qui hac via et ratione philofophati funt, fi minus fuperauerit, certe af-„fequutus fit; aft effe tamen iudicat in ea nonnulla, quo vehementer au-„ctoritatem et dignitatem eius diminuant.“ Inter quae primo loco ponit, quod reiectis naturis genetricibus, vniuerfum terrarum orbem, quatenus corporibus conftat, ex neceffario motu materiae, in minutiffimas partes tantum diuifae, ac orbem conuerfione fua efficientis, fine vllo intelligentis naturae auxilio et ope extitiffe affcueret, ficque admirabilem illum concentum rerumque in orbe exiftentium ordinem neglexerit, materiam autem neceffario exiftere, ipfaque natura fua infinitam et aeternam effe decreuerit. Quo tamen, Cartefium fe inter numinis hoftes non referre poffe, monet, cum talia fuae difciplinae fundamenta iecerit, quibus faluis illi falui et incolumes effe nequeant, quibus cum Deo et religione bellum eft. Acrius in Cartefium in infula infurrexit SAMVEL PARCKERVS, qui in elegantibus difputationibus *de Deo et prouidentia diuina* duobus locis [o] oppugnare Cartefii decreta velut religioni et pietati

inimi-

l) p. 150. m) p. 886 feqq. n) p. 192. o) Difp. III. p. 221. VI. 489 feqq.

inimica aggressus est. „Is Cartesium quidem ab initio impietatem ani„mo non fuisse meditatum concedit, sed putat, cum a vita militari, nul„lis artibus, nisi mathematicis, eruditus ad literas accessisset, iisdem me„chanicis legibus, quibus castra et statiua vir solertissimus exstruxerat, „mundos quoque extrui posse iudicauisse: ast hoc pacto ita philosophiam „tractauisse, vt sua philosophandi opinione omnem de naturae opifice „scientiam plane sustulerit. Quanquam enim ipsam materiam e qua fa„ctus sit mundus hic aspectabilis, initio a Deo procreatam, in particulas „certae cuiusdam magnitudinis diuisam, certaque motus quantitate inci„tatam esse voluerit, cum tamen datis istis ipsam se suis legibus neque a „Deo definitis, in hanc vniuersi fabricam sponte extruxisse concluserit, „nimis perspicue Deum, quem rerum opificio praeesse praefatus esset, ab „eodem penitus exclusisse. Atque propterea nonnunquam se subuereri „fatetur, ne in periculum aut inuidiam veniret, pauca ista, quae hypothe„si suae supposuit, supposuisse: praesertim cum eam ab eo principio ex„orsus sit, a quo athei omnes exordiantur, veram physiologiam a rerum „finibus non esse accersendam. Altero vero loco valde succenset Carte„sio, quod maxima sui fiducia et aliorum applausu elatus omnium scien„tiarum inuentionem sibi arripuisse visus sit, quippe, cum summo in„genii acumine praestiterit, et noua quaedam in geometria inuenerit, „continuo applausu, quem inde tulerit, adeo elatum fuisse, vt scientia„rum fines prouehere non satis gloriae cogitaret, nisi et noua omnium „fundamenta iaceret.“ Quod quam inepte fecerit, ex dubitatione eius asserta prolixe demonstrare conatur. Non afferemus argumenta viri doctissimi, apud ipsum legenda; sed id modo obseruamus, ad inuidiam conflandum Cartesio nihil vel eloquentiae vel acuminis omittere scriptorem celeberrimum, quae caussa quoque fuit Antonio le Grand, vt peculiari *Apologia* Parckero *pro Cartesio* responderet. Media inter hos incessit via, tertius ex eadem academia theologus Henricus Morus. Is viuo adhuc Cartesio innotuerat, et huad pauca probauerat, vnde amicum literarum commercium inter eum atque Cartesium enatum est. Erepto autem fatorum necessitate Cartesio, a Clerselierio anno cIↄIↄCLV, adseruandam hanc de Cartesio eiusque disciplina opinionem erat excitatus. Ast quamuis inique ferret, Cartesium impietatis postulari, non dubitauit tamen meditationibus Cartesii fortissimas obiectiones opponere. Inde enata subtilissimo viro *epistola, quae apologiam complectitur pro Cartesio, quaeque introductionis loco esse poterit ad vniuersam philosophiam Cartesianam* p. In ea Cartesium quidem aduersus stolidos et imperitos censores defendit, ast et in nonnullis virum magnum non satis attentionem probauisse, in aliis nimis prudentem esse affectauisse, in quibusdam mathematicam certitudinem nimis quaesiuisse, hisque ex fontibus errores quos-

p) Cum hac epistola comparandum eius Enchiridion metaphysicum, quaeque de eius systemate metaphysico in Parte antecedente diximus, conferenda cum Cartesiano, vt discrimen inde appareat.

quosdam admisisse contendit. Valde vssit haec epistola Cartesianos, praecipue quod inter mille laudes, quas in Cartesium Morus cumulat, contendere tamen fategerit, quaedam astute ad saluandam hypothesin excogitasse Cartesium, non vero serio ea tenuisse. Qualia esse credit asserta: bruta esse meras machinas; fines rerum non esse inuestigandos, quibus Cartesium, putat, sibi praecauisse ab importunis sciscitationibus et odiosis quaestionibus hominum captiosorum. Omittimus alia apud ipsum legenda: Grauem ideo dicam Moro scripsit BAILLETVS [q], et nescio cuius leuitatis accusauit, quod post inuidendas laudes magistrum ista inuidia cumulauisset. Ast quod Cartesianis displicuit, placuit viris doctis, partis studio non addictis, qui talia Morum dubia obiecisse obseruant, quibus soluendis hactenus Cartesiani impares fuerint [r]. Qua de re illi consulendi sunt, quos in Mori vita, *parte huius Tomi praecedente* excitauimus. Ista autem theologorum contentione factum est, vt cum impietati late tunc inter Anglos grassanti fauere videretur philosophia Cartesiana, illa in academia Oxoniensi prohiberetur, id quod tamen in Cantabrigiensi factum non est [s]. Nihil autem fortunae Cartesianae physiologiae magis obstitit, quam quae hoc seculo vergente magnis luminibus ornata prodiit physica Newtoniana. Ea enim cum hypotheses, experientia et rationibus munitas Cartesiano systemati opponeret, in contrariam sententiam, tanto duce praeeunte deflectere coepit Britannorum natio, et tantum non exspirauit Cartesianismus inter Anglos. Reuocauit enim Newtonus vacuum, quod Cartesius proscripserat, cumque is ex solo impulsu corporum naturalium motum deriuasset, ille repulsum et attractionem inter rerum naturalium caussas retulit, et duritiem atque grauitatem, qualitates esse essentiales statuit, qua ratione non potuit non vortices Cartesii reiicere. Quae ab eo tempore Cartesianos in Gallia viuentes cum philosophis Anglis mire commiserunt [t], quae tamen hoc loco enarrare, ob instituti rationem et paginae angustiam non licet.

§. XLI. Ex Britannia in Galliam transfretantibus varia et diuersa Cartesianae philosophiae fortuna occurrit. Et quibus quidem fatis, viuo adhuc auctore vsa fuerit, supra iam enarratum est, expositumque, haud paucos sectatores et admiratores eam fuisse nactam. Conditore vero sublato non nihil eius incrementa sufflaminata sunt, Roberualio, qui Vatiniano contra Cartesium incensus odio erat, et Gassendo rationibus et disputationibus eius auctoritatem imminuentibus. Addi his potest Petrus Daniel Huetius Abrincensium episcopus, vir longe doctissimus, magnaeque in ciuitate erudita existimationis. Is primo quidem post desertam philosophiam scholasticam in Cartesii castra transierat, vt supra in vita *Fata phil. Cartesianae in Gallia.*

 eius

q) L. VII. c. 15. p. 261.

r) RAPIN. Reflexions sur la philosophie p. 284. Nouvelles de la rep. des lettres 1684. p. 301.

s) FRIND. Theatr. philos. p. 317.

t) Conf. MONMOR. Diss. sur les principes de physique de Mr. de Cartes comparez a ceux des philosophes Anglois; Europe sauante 1718. Oct. art. 3.

eius dictum, ast postea ad scepticos defecit, et fortissimas phalanges in *Censura philosophiae Cartesianae* ei opposuit, vt suo loco dictum. Cui rei pondus addidisse Iesuitarum amicitiam, qua intima Huetius fruebatur, admodum verisimile est. Horum enim auxilio, vt ipse fatetur, ad scepticismum delatus est, cuius ope potissimum Cartesianismum euertere conatus est. Plurimum autem Cartesianae scholae hi insultus Huetiani nocuerunt. Magna enim auctoritate et eruditionis opinione viuebat Parisiis Huetius, qui cum in argumento potissimum theologico Cartesianam disciplinam in suspicionem adduxisset, eamque ridiculam quoque facere excogitatis fabellis Milesiis, studuisset, effecit, vt qui ὀρθοδοξότεροι videri cuperent, ab aperta Cartesianismi professione desisterent [u]. Non potuere tamen radices quas Cartesianismus in Gallia egerat euerti, cuius variae caussae possunt afferri. Et primo quidem, ad eius existimationem plurimum contulisse studia dissidentium partium, recte obseruatum Hvetio [v]. „Alii „enim Peripateticam tuebantur doctrinam, a multis iam seculis in scholis „receptam, alii eam pessumdare conabantur et exstinguere, futurum rati, „vt vna quoque patronos eius et defensores in contemtionem adduce„rent [x].“ Deinde studium physicum et mathematicum haud parum Cartesianam disciplinam commendauit, cum iam pridem Gassendus virique docti alii animum eruditis adiecissent, aliquid noui in iis doctrinae generibus audendi. Ipsi quoque Cartesii sequaces, praecipue, qui hominem viuum nouerant, de amplificandis sectae huius limitibus summopere fuerunt solliciti. Erant autem tum, magna eius sectae columina, teste Hvetio [y], Claudius Clerselierius et Iacobus Rohaltus [z], quibus tertius addi potest, Petrus Syluanus Regis. Et ille quidem viuum Cartesium magna veneratione prosecutus erat, et mortuum deinde constanter coluit, cui studio Cartesiano quoque opera Cartesii posthuma debemus, vt supra dictum. Qui cum perspicue et eleganter Cartesii placita posset exponere, et moribus vteretur humanissimis atque iucundissimis [a], non modo aduersariorum Cartesii amicitiam meruit [b], sed et Cartesianae factionis incrementa valde promouit. Adeo vero huius philosophi sapientiam deperibat, vt et filium ea institueret, mature tamen sibi iterum ereptum, et ob praeclaram Cartesianae eruditionis notitiam filiam Rohaltio elocaret, in matrimonium teste Marvillio [c]. Et hic quoque philosophus plurimum ad promouendam philosophiam Carte-

u) Comm. de Rebus ad eum pertin. L. VI. p. m. 162.

v) loc. cit.

x) Respicit sine dubio Iesuitas.

y) loc. cit.

z) Fuit is Ambianensis, vir doctus et ingenio praeditus philosophico atque mathematico, quibus postea eruditionis partibus eminuit. Maxime autem physicae disciplinae addictus, meruit laudes discipuli P. S. Regisii in disc. de Hist. phil. p. 203. laudantis, „quod ex principiis Carte„sianis plenissime scripserit de materiis, quas leui„ter duntaxat perstrinxerat Cartesius quodque ex„perientiae testimoniis hypotheses eius firmaue„rit.“ Contaminauit tamen hanc gloriam eruditionis philosophicae moribus praedagogicis, vnde ridicula nonnulla de eo narrantur, et traductus in scenam est a Molierio.

a) Vignevl Marville Mel. de lit. T. I. p. 379. ed. rec.

b) Hvetivs l. c.

c) loc. cit.

Cartesianam inter Gallos contulisse censendus est. Is a Clerselierio ex mathematicorum circulis, quibus felicissime studium operamque suam addixerat, quasque publice profitebatur ad Cartesiana subsellia traductus erat, cum libros Cartesianos nonnullos, a se Gallice versos ei legendos examinandosque exhibuisset. Cum enim ingenio frueretur acerrimo, et profundae meditationi assueto, systema philosophicum Cartesii a fundamentis rimatus, noua tandem lumina nactus est, eaque viua primum voce cum philosophiae cultoribus communicauit: deinde scripto tradita, et obseruationibus aucta, in *Institutionibus Physicis* [d] vulgauit, quae magno eruditorum plausu exceptae sunt. Horum et similium studio factum, vt viri quoque summi et munerum auctoritate illustrissimi Cartesianae doctrinae fauere pergerent. Inter quos imprimis magna nomina Iacobus Benignus Bossuetus, et Hubertus Mommorius notandi sunt. Et de illo quidem hoc nobis tradit HVETIVS [e]: „Iam diu erat, cum „se Cartesianis partibus addixerat Benignus Bossuetus, tum Condo-„mensis, et deinde Meldensis episcopus. Studium certe ille suum „palam dissimulabat satis caute: at priuatim aliquando super nonnul-„lis dogmatis huius capitibus, amicae quidem, at acres tamen habi-„tae fuerant inter nos concertationes. Ad eum nihilominus officio-„se misi libellum meum aduersus Cartesii figmenta procusum; adiun-„ctis etiam literis, pro veteri nostra et frequenti consuetudine, in „quibus scriptum erat, dubitare me, acceptumne ei foret huiusmodi mu-„nusculum, probatis ei et placitis sententiis tam aduersarium; at officii „tamen mei pristinaeque nostrae amicitiae rationem mihi ante omnia ha-„bendam duxisse; ac porro sperare me, in hac opinionum diuersitate „nullam intercessuram animorum disiunctionem. Respondit ille, ali-„quantulum, vt videbatur subiratus, vix posse se ferre aequo animo scri-„psisse me probare sibi Cartesianam doctrinam, quam officere fidei in „scriptione mea ipse praedicauerim. At ego contra subieci statim per „aliam epistolam, perspectum habere me quam recti essent et integri „ipsius de fide sensus, quos et scriptis et dictis tot iam ante annos decla-„rasset; neque plus me voluisse aut potuisse detrahere ex eis, cum Car-„tesio fauere eos dixi, quam detrahitur ex integritate fidei sancti doctoris „Thomae Aquinatis cum Aristotelis, vel ex illa vetustiorum patrum ec-„clesiae, cum Platonis dicuntur sequaces fuisse". Hactenus Huetius, ex cuius verbis manifestum est, Cartesianam quidem doctrinam mire viris summis inter Gallos placuisse, ast pressam heterodoxiae accusatione et suspicione, non potuisse se publice efferre, sed clanculum habitam esse atque assertam. Idem de Ludouico Huberto Mommorio obseruandum. Is enim cum, quod in antecedente parte notatum, Petro Gassendo, quem hospi-

d) 1671. Lond. 1682. Bruxel. 1708. Conf. A. E. 1713. p. 444. Latine vertit Theoph. Bonetus, annotationibus auxere Samuel Clarcke et Ant. le Grand. Conf. MORHOF. Polyhist. T. II. L. I. c. 15. §. 9. p. 114.

e) loc. cit.

hospitio et domestico rerum vsu exceperat, assentiri crederetur teste eodem HVETIO [f] occulte tamen fauebat Cartesio, cui palam aduersabatur Gassendus; nec aliam ob caussam creditus est conuentum philosophorum apud se instituisse, quam vt eorum animos Cartesianis dogmatis assuefaceret, et in hanc sectam sensim pertraheret. Maxime autem Cartesianae philosophiae fauit congregatio oratorii; cuius conditorem, amplissime cupiuisse Cartesio in huius vita dictum est. Inde enim factum, vt magni ex hac congregatione philosophi exsisterent, qui lumina Cartesiana insigni splendore auxerunt. Inter quos agmen ducit Nicolaus Mallebranchius infra commodiore nobis loco enarrandus [g]. Sed et Iansenistarum agmina, et imprimis eorum primipili in Cartesii castris militauerunt, notaque sunt inter Cartesii asseclas magna Nicolii, Arnaldi Paschalisque nomina: qui licet in nonnullis tritam ab eo viam relinquerent, in plerisque tamen eius principia secuti sunt, iisque nouas obseruationes inaedificarunt. Et Arnaldum quidem contra meditationes Cartesii obiectiones nonnullas tradidisse Mersenno, supra retulimus; ast eo modo, vt Cartesium maxime illum fecisse BAILLETVS [h] testatus sit; qui et alibi [i] monet, Arnaldum ante edita a Cartesio principia philosophica iam similem doctrinam fuisse professum, qua ratione ductus inter Cartesianos Arnaldum referri posse negat P. BAYLE [k]. Ast aut dicis gratia, et ad conciliandum Cartesio Iansenistarum applausum, haec attulit Bailletus, aut de nonnullis tantum capitibus id intelligendum est. Arnaldum enim reliquosque portus Regii socios ita Cartesium sibi in philosophia ducem elegisse, vt eius placitis obseruationes proprias superstruerent, ex *Arte cogitandi*, quod istorum philosophorum opus est, satis intelligitur: quamuis non omnia probarent, et ipse Arnaldus magna vehementia in Mallebranchii hypotheses insurgeret, vt infra dicetur. Nihil autem magis probat, quam addicti Cartesianismo Iansenistae fuerint, quam lites inde inter ipsos et Iesuitas enatae, quae incrementa philosophiae Cartesianae haud parum sufflaminarunt, vt taceamus eorum vehementiam contra Voetium eiusque asseclas, Cartesii aduersarios religionis obtentu acerrimis velitationibus demonstratam. Rem paucis ita habe: Esse sudem Iansenistas in oculis Iesuitarum nemo ignorat, nisi rerum recentiori aetate in ecclesia gestarum plane rudis et ignarus. Fecit illud animorum diuortium, vt quibus possent modis se lacesserent inuicem, et imprimis pati Societas non posset, quod istud Iansenistarum sodalitium iuuentutem literas elegantiores atque philosophiam non sine laude plausuque discentium doceret, vnde nonnullae censurae prodierunt, quibus satis manifeste animum in illos acerbum Societas demonstrauit [l]. Ergo quae a Iansenistis

f) loc. cit.

g) Eum tamen in nonnullis a Cartesio desciuisse obseruatum REGISIO l. c.

h) l. c. p. 184. Conf. PERRAVLT Hommes illustres p. 57. 58.

i) T. II. Operis maioris p. 124.

k) Dict. T. I. art. Arnaud. not. Cc. p. 348. Conf. DANIEL Voyage du monde de Des-Cartes P. III. p. 204. 205.

l) Vid. BAYLE Dict. T. III. art. Nicolle not. E. p. 504.

fenistis recepta erat, Cartesiana philosophia eo magis illam inuidiam sensit, quo magis iam viuente Cartesio Iesuitae ab ea se abhorrere essent professi. Ita vero non ad hos solos, sed ad omnes Cartesii sequaces ista aduersitas transiit, inque id connisi sunt societatis sodales, vt totam Cartesianam doctrinam inuisam redderent, atque suspectam. Occasionem autem nacti sunt egregiam ex transsubstantiationis, quam vocant dogmate, et explicatione Cartesianorum modi praesentiae gloriosi corporis Christi in altaris sacramento. Nam Cartesium ab ipso Arnaldo ideo reprehensum esse, quod modus huius praesentiae a Tridentini concilii patribus definitus cum notione corporis a Cartesio data consistere non posset, eum vero peculiarem excogitauisse explicationem, vt ostenderet, hoc non obstante et reiecto licet insulso accidentium commento, eundem praesentiae modum, qui transsubstantiationis voce definitur, saluis suis principiis constare posse, supra ex instituto explicuimus. Ast aliorum non idem de Cartesii explicatione iudicium fuit, et minime omnium Iesuitarum, qui peruerti corrumpique sensus puros ecclesiae Romanae et ad nouitates philosophicas inepte trahi clamabant, sicque ἑτεροδοξίας suspicione partes Cartesianas vehementer premebant. Quod ne solis rumusculis et intra auditoria personaret, prodiit ex hoc sodalitio Valesius, qui peculiari libello Cartesianos eo nomine aggressus est: cuius rei historiam cum in Vita P. Baylii iam enarrauerimus, actum non agemus, sed lectorem ad *partem priorem huius tomi* remittimus. Effecerunt autem istae Iesuitarum contentiones, vt vehementi inuidia laborare Cartesianismus inceperit, quique illi adhaererent, de fide temerata apud plerosque male audirent, magnisque motibus cursus Cartesianae factionis laetissime hactenus grassantis sufflaminaretur. Cuius esse exemplum potest, quod Petrus Syluanus Regis [m], vir

m) Editus est in lucem inter Aginnenses, (Saluetat de Blanquefort) Petrus Syluanus Regis anno 1632. Positis litterarum et philosophiae rudimentis apud Iesuitas Cadurci, theologiae in alma Parisiensi operam dedit. Ibi occasionem nactus ab ore Iacobi Rohalti pendendi, Cartesianam philosophiam amplexus est, eamque paucis mensibus totam perdidicit. Deinde ad Tolosanos delatus anno 1665. conuentus Cartesianos instituit, a plerisque viris doctis, immo a foeminis quoque honestioribus frequentatos. Narraturque in Nouis liter. Hamburg. 1707. p. 228. eum aliquando dissertationem philosophicam, secundum principia Cartesii Gallica lingua exaratam in eo conuentu publice ventilasse, eamque foeminae Tolosanae, ex primariis, quae philosophiam Cartesianam ipso magistro didicerat, tuendam tradidisse: eam autem magna cum laude et eruditionis gloria obiectionibus virorum doctissimorum respondisse. Ita vero Tolosanis factus carissimus, stipendium publicum ex aerario meruit. Valde autem fauentem sibi habuit marchionem Vardesium, qui cum Cartesianam philosophiam esset amplexus, eum Aquas Mortuas, cui vrbi agroque praeerat, traduxit, quo auctore quoque Montempessulanum anno 1671. transiit, et Cartesianam doctrinam magno applausu in synodis eius philosophiae caussa institutis propagauit. Tanto etiam virorum doctorum consensu et admiratione in aedibus Lemeryanis anno 1680. similes conuentus Parisiis instituit, vt locus auditores non caperet. Vix autem semestri spatio Cartesianam philosophiam hoc pacto docuerat, cum Valesio Iesuita Cartesianos heterodoxiae accusante, coelumque et terram miscente, Regisius conuentus eiusmodi habere prohiberetur. Vid. DES MAIZEAVX Vie de Mr. Bayle p. 25. Nempe Regio mandato iniunctum fuisse professoribus Parisiensibus Cartesio fauentibus ab archiepiscopo, vt iuxta censuras academiae, et decreta senatus regni Aristotelicam philosophiam pressius sequerentur, refert PELLISSONIVS Lettr. de la tolerance T. IV. p. m. 345. Ipse tamen archiepiscopus Regisio valde fauens multoties priuatum cum eo colloquium instituit. Patronis

vir doctus et acutus, quique eo tempore inter Cartesianos facile principatum tenebat, metu compulsus sit, conuentus philosophicos, quos eo tempore magna audientium frequentia et approbatione instituerat, dimittere, Mallebranchius autem et Bernierus, quos nomine aggressi erant Iesuitae, omnes ingenii neruos et machinas quascunque adhiberent, vt nihil se in ecclesiae suae fidem doctrinamque peccasse demonstrarent. Et haec caussa quoque fuisse videtur, cur philosophi nonnulli, qui Cartesio fauebant, sub Gassendi potius, atomisticam philosophiam minori inuidia disseminantis symbolis latere, quam Cartesianum nomen affectando persecutiones pati voluerint; qualem fuisse Laurentium de Memes ⁿ), qui marchioni Vardesio Cartesianam philosophiam tradidit, Bernierium, Mommorium aliosque, memoriae eius aetatis literariae testantur. Ceterum non Parisiis tantum Cartesianos haec tempestas suppressit, sed Cadomi quoque academia, et imprimis Petrus Callyus eam sensit,

Patronis autem intercedentibus, superatisque difficultatibus veniam tandem nactus edidit, 1690. Systema philosophiae, logicam, physicam, metaphysicam et ethicam secundum principia Cartesii complexum, vid. A. E. 1692. p. 135. 179. Notauit in iis, haud pauca Io. Baptista du Hamel, cui tamen auctor 1692 respondit, et ad Cartesianae philosophiae censuram ab Huetio editam nonnulla eodem anno regessit. Id quod adeo molestum habuit HVETIVS, vt fabulam illam iocularem de Cartesii historia suo loco enarratam Regisio inscriberet, et sale satyrico ita hunc philosophum perfricaret, [vt ipse in Comm. de vita sua p. 163. fateatur, „neque personae suae neque dignitati „conuenisse, inimicis huiusmodi iocis popello „literato lusus praebere, ideoque sedulo cauisse, „ne nomen suum innotesceret.“ Testis tamen hoc ipso est episcopus Abrincensis, inter praeclarissima Cartesianae scholae ornamenta eo tempore numeratum fuisse Regisium, Anno 1699. scientiarum academiae adscriptus est. Tanta autem eius existimatio fuit, vt teste FONTENELLIO in Hist. renouatae academiae regiae scientiarum p. 177. Marchio Vardesius genero suo duci de Rohan in testamento iniungeret, vt in sua familia eum ad mortem vsque aleret, in qua etiam 1707 mense Ianuario obiit. Idem Condaeum quoque principem, ducem Albanensem, aliosque principes viros ei vehementer fauisse obseruat. Conf. STOLLIVS Hist. lit. P. II. c. 1. §. 95. p. 411. Act. philos. Vol. I. p. 1062. Quamuis autem Cartesium sequeretur, tantum tamen abest, vt seruili studio in eius verba iurauerit, vt non modo innumera addiderit, sed in haud paucis quoque ab eo recesserit, experientia et meditatione meliora suggerentibus, vt recte obseruatum CLERICO Bibl. vniu. T. XXI. P. I. p. 74 seqq. P. II. p. 28. Qui sensus eclecticus quoque ex dissertatione praeliminari satis patet, qua philosophicam historiam pulcherrime, licet breuissime strictimque enarrauit, vt T. I. p. 37. dictum. Cuius interpres Latinus, magnas in eum laudes licet ore valde barbaro cumulauit. Edidit Regisius quoque 1704. Tractationem de Concordia rationis ac fidei. Praeter Regisium autem inter Cartesianos illustres numerat Franciscum Bayle, professorem Tolosanum MORHOFIVS Polyhist. T. II. L. I. c. 15. §. 9. p. 114. cui debemus Systema philosophiae vniuersale 1669 editum, et Institutiones physicas 1700. 1703. 4. vid. A. E. 1702. p. 387. seqq. 452 seq.

n) Meminit Cartesiani cuiusdam cuius nomen tacet personatus MARVILLIVS Melange de liter. T. I. p. 381. 382. quem, ait, fuisse marchionis Vardesii in Cartesiana philosophia praeceptorem, atque eo philosophandi genere excelluisse; deseruisse autem ordinem religiosum, et more Mallebranchii in solitudine illuminationem Cartesianae philosophiae expectauisse; valde vero excoluisse historiam insectorum, et artium mathematicarum praecepta duci L - - tradidisse, tandem sine sacramentorum vsu subito vita emigrasse. Esse hunc Laurentium Mesinam, qui relicto Carthusiano sodalitio sub nomine adscititio Michaëlis Neuraei latuit], ex HVETII Comm. de rebus ad eum pertinentibus L. III. p. m. 70. facile constare potest. Narrat enim eo loco Abrincensium episcopus, hunc Michaëlem Neuraeum, (cuius in Gassendi historia facta est mentio, eo quod Gassendi partes contra I. B. Morinum defendisset) venisse Cadomi cum principibus Longauillanis adhuc pueris; quorum regendis studiis fuerit praefectus. Exque Chaeuraei Miscellaneis refert, fuisse eum natum Iulioduni in Pictonibus, Laurentium Mesinam vero nomine dictum, Carthusiano nomini solemnibus votis adstrictum, totosque triginta annos apud Burdigalenses egisse, et vitae tandem huius ac germani nominis pertaesum, aliam induisse personam, ac Lutetiae demum Michaëlem Neuraeum factum, nouoque cultu ornatum prodiisse. Huic enim Huetii narrationi circumstantiae a Maruillio allatae omnino conueniunt.

ſenſit. Qui cum prius philoſophiam Ariſtotelicam diu docuiſſet, tandem in Carteſianae philoſophiae adyta, narrante HVETIO [o], „ſe inſinuauerat, „tamque vehementi in eam ſtudio exarſerat, vt tradita a ſe tot annos prae- „cepta et dogmata palam eiuraret, nec aliud quicquam creparet, vel in pu- „blicis lectionibus vel in priuatis colloquiis, quam Carteſium. Is enim, eo- „dem auctore valde, vti dictum, Ieſuitarum factione fauente, narrante tam „inconſiderate tamque licenter id fecit, vt cum rerum ſacrarum attingeret „doctrinam, minime temperaret ſibi, quin eam quoque reſpergeret Carte- „ſianis commentis et corrumperet. Id quod ipſi demum noxae et dedecori „fuit, atro carbone ſeueraque cenſura notato.“ Quin et reliquis profeſſo- ribus Carteſio fauentibus regis mandato ab archiepiſcopo Pariſienſi ſerio in- iunctum eſt, vt dimiſſo Carteſianiſmo ex lege ſenatus regni atque vniuer- ſitatis Ariſtotelem ſequerentur [p]. Ita vero vbique triumphante in Carte- ſianos Ieſuitarum inuidia cedendum quoque tempeſtatis furori fuit con- gregationis oratorii patribus, quos auide Carteſianiſmum amplexos fuiſſe ſupra diximus. Illi enim tandem ſolenni conuentione cum Ieſuitis pacti ſunt, de non amplius tradendo Carteſianiſmo vel fauendo Ianſeniſmo, cuius conuentionis exemplum in collectione tractatuum ad hanc contro- uerſiam pertinentium, quam P. BAYLIO [q] debemus, occurrit, vt in eius vita dictum, vbi plura quoque huc pertinentia allata ſunt, ad quae breuitatis cauſſa lectorem remittimus. Neque id in ſola regni metropoli factum, ſed Carteſianae philoſophiae in aliis quoque academiis Galliae ſimile fatum extitit, et imprimis Cadomenſis academia, ſeueros ſuperio- res experta eſt, ſine dubio quod Callyus imprudentia ſua eos irritauiſſet. In ea nempe ſchola anno CIↃIↃCLXXVII Carteſiana doctrina, velut hete- rodoxa publice interdicta eſt, quamuis in aliis vniuerſitatibus, quas vo- cant, idem rigor nondum obtinuiſſet [r]. Paulo tamen poſt in Ande- gauenſi idem edictum eſt, cumque regis auctoritas, qua Ieſuitae tum ex voto vtebantur, accederet, ad alias quoque academias ſimilia mandata di- manarunt. Cuius perſecutionis, quae Carteſianiſmum in Gallia tum ve- hementer afflixit, occaſionem Ieſuitae nacti ſunt, ex patrum congrega- tionis nonnullorum imprudentia, qui cum Carteſianae diſciplinae vehe- menter eſſent addicti, publice eam profiteri, et ad ſacram quoque doctri- nam transferre nulli dubitarunt. Eos itaque tum in aula, tum apud con- gregationis praefectum generalem Senaltium heterodoxiae accuſarunt, effeceruntque, vt in academia Andegauenſi aliisque regni locis, vbi pa- tres congregationis docebant, illi a ſuperioribus Carteſianam philoſophiam profiteri prohiberentur [s]. Qui licet peculiari epiſtola ad generalem ordi- nis data, vehementer orarent, vt, cum ducenti fere eſſent, qui de Car-

 teſiano-

o) l. c. p. 16.
p) PELLISSON. l. c.
q) Conf. DES MAIZEAVX Vita Baylii p. 25.
r) DANIEL Itin. Carteſii per mundum P. III. p. 193.
s) Vid. Collectio eorum, quae geſta ſunt in academia Andegauenſi, quae 1677. prodiit, DANIEL l. c. quem tamen fuiſſe Ieſuitam, Lectorem merito recordari iubemus.

teſianorum dogmatum veritate eſſent conuicti, liceret ipſis ſuis luminibus ſuaque libertate ſentiendi vti, ſuperare tamen Ieſuitarum inſultus et potentiam non potuerunt; coactique ſunt, inita conuentione cum Ieſuitis, vti dictum, Carteſianae philoſophiae nuntium mittere, accedente decreto ordinis, vt a Carteſianis et Ianſenianis hypotheſibus ſibi cauerent. Et hoc quidem pacto Carteſianae philoſophiae fortuna, potentia ſocietatis et inſidiis graſſantibus in academiis Galliae, quae Romanae eccleſiae decretis addictae ſunt, euerſa diu eſt. Nec laetior ea fuit in academiis Galliae reformatis. In quibus cum paſſim Carteſiana dogmata perſonarent, (P. Bayle enim eam Sedani docuiſſe ſuo loco dictum) factum tamen artibus eorum, qui pellere regno partibus Reformatorum addictos ſtudebant, vt academiae iſtae mature ſoluerentur, tandemque omnis reformatorum turba Gallia, reuocato edicto Nannetenſi, eiiceretur, quo pacto factio Carteſianae philoſophiae contraria, quam Ieſuitae tunc in aula Gallica potentiſſimi, maxime formabant, et ſuſtinebant, pleniſſime triumphauit. Paulo tamen laetior fortuna circa finem ſeculi elapſi Carteſianam philoſophiam arriſit, languente tandem et deſidente inuidia, quae Carteſianos preſſerat. Cum enim nec Carteſiani, Mallebranchius, Regiſius ſimileſque, ſeruili ſtudio ſoli Carteſio adhaererent, ſed eclecticos potius philoſophos referre cuperent; et ſtudium philoſophiae naturalis apud exteros valde cultum et ab academia ſcientiarum regia eleganter promotum cogeret Ieſuitas, comtioris philoſophandi generis gratia ſcholaſticam philoſophiam tandem ex parte deſerere, ne ſoli in priſtino ſterquilinio deſipere viderentur, nonnulli ex ea ſocietate viri docti in Carteſii diſciplinam, licet moderata ἐκλέξει traducti ſunt, aliique eccleſiaſticis muneribus aucti hunc auctorem ſequi non erubuerunt, vnde Lauaſii, Rabuelis, Rapini, Catelani aliorumque haud ignota ſunt nomina, quorum ſtudio et eruditionis elegantia factum eſt, vt cum Carteſianiſmus fere deſierit inter gentes alias, magni nominis Carteſianos exhibeat Gallia, qui pro his partibus contra Newtoni et Leibnizii aſſeclas magno animo magnaeque doctrinae ſpeciminibus militarunt. Tacemus Mallebranchii ſectatores, quos noſtra aetate inter philoſophos Gallos nomen haud vno ſpecimine extuliſſe, annales literarii abunde teſtantur.

Fata Carteſianae philoſophiae in Italia.

§. XLIII. Reſtat philoſophiae Carteſianae fata perquirentibus Italia; in Hiſpania enim his literis honorem non haberi et in academiis infelix tantum ſcholaſticae philoſophiae lolium ſterileſque dominari auenas ex Cl. MAIANTII[f] querimonia nouimus. Italia autem, quamuis elegantiorum literarum alma mater recte audiat, Carteſianae tamen philoſophiae nouitatem ob cauſſas notiſſimas, tum quidem ferre non potuit. Vix enim penetrauerant meditationes Carteſii Romam, Alpeſque ſuperauerant, cum XII Cal. Dec. anno CIↃIↃCLXIII[g] a S. congregatione cardinalium

f) In Vita Iac. Martini eius Epp. praemiſſa.
g) Annum 1643. ponit FABRICIVS in Syll. ſcript. de V. R. C. p. 328. not.

dinalium decerneretur, ne eas vel ſcripta atque opera Carteſii alia, quis cuiuscunque gradus vel conditionis in poſterum vel imprimat vel legat vel retineat; quo pacto albo librorum prohibitorum inſcripta, et nigro commate inſignita ſunt. Magno id Peripateticae et Scholaſticae philoſophiae commodo factum eſt, quae his fulcris ſuſtentata paſſim in ea regione triumphauit. Aſt cum magna et excelſa ingenia ad naturalem potiſſimum philoſophiae partem excolendam neruos omnes intenderent, idque deſertis nugis Scholaſtico-Peripateticis legibus mechanicis experientia firmatis facere conniterentur [w], non modo quicquid veritatem ſectae ſtudio ſuperiorem habuit ad ſeligenda ea, quae in Carteſii doctrina recte dicta ſunt, liberali ſtudio ſe conuertit, et quod opportune nuper nonnemo monuit [x], nouae philoſophiae ſectatores poſt diuturna cum Scholaſticis certamina ad tranquillum tandem pacis portum peruenerunt, quo pacto ex Carteſii diſciplina transſumtum eſt, quicquid cum ratione et experientia conuenire deprehenſum eſt, nec bruta amplius fulmina incutere metum potuere: ſed et inuenti ſunt, qui Carteſii meditationes et philoſophemata publice defenderent. Id quod exſpirante ſeculo elapſo feciſſe Michaëlem Angelum Tardellam, profeſſorem Patauinum, et pro Carteſii de anima placitis ex Auguſtino diſputauiſſe, reſpondiſſe vero Matthaei Georgii obiectionibus contra philoſophiam Carteſianam auctor eſt PETRVS BAYLE [y]. Eandem tibiam cum aduerſus Carteſianos et recentiorem philoſophiam omnem inflaſſet, ANANVS quidam, Bibliothecarius Caſanetenſis Romae, qui *Philoſophiae Neopaleae librum prodromum contra Nouiſtas et Cartiſtas* (Carteſianos intelligit,) vulgauit, ex merito poenas ideo dedit doctiſſimo VENTVRELLIO, qui quam inepte ſcholaſtici contra nouos philoſophos diſputent, eleganti ſatyra demonſtrauit [z]. Tacemus, quae ex ordine Minorum hanc in rem erudite ſcripſit FORTVNATVS A BRIXIA, matheſeos et naturalis philoſophiae in academia Brixienſi profeſſor; quae licet ad eclecticam philoſophiam pertineant, maxime tamen pro mechanica philoſophia a Carteſio reſtituta verba faciunt, et non obſtare priſtina praeiudicia viris doctis ſatis probant.

§. XLIV. Et haec quidem breuis delineatio fatorum philoſophiae Carteſianae eſt, quae tamen primas magis lineas ſuppeditat, quam iuſtam celeberrimae ſectae hiſtoriam. Quam ſecundum omnes philoſophiae partes accurate deductam, demonſtrantemque, quid Carteſii placitis addiderint ſectatores, in quo receſſerint, quid ei debeant recentiores, quid re- *Sectatores Carteſii quomodo conſiderandi?*

 iecerint,

w) Comparanda elegans Praelectio illuſtriſſimi IO. POLENI Marchionis Patauii 1740 habita, qua Inſtitutionum philoſophiae mechanicae experimentalis ſpecimen exhibuit.

x) Noua literaria Florentiae publicata, Tom. II. p. 537.

y) Lettr. 168 T. II. p. m. 650. Io. Alphonſum Borellum inter Carteſianos Italos numerat MORHOFIVS Polyhiſt. T. II. L. II. P. I. c. 6. §. 6. qui tamen eclectice tantum Carteſio vſus eſt.

z) Lettera del P. Lettore Venturelli a P. Maëſtro Agnani bibliothecario Caſanetenſe di Roma, in tomo il libro, philoſophia neopalaea. Rauen. 1738. 4.

iecerint, quaeque alia ſunt, ad ſpecialem hiſtoriam ſectae alicuius pertinentia, hactenus deſideramus. Quemadmodum autem, vt ex dictis liquet, pauci forte inueniuntur, qui Carteſium nude ſequantur, et non multa addant de ſuo, vel propriis principiis vtantur, id quod inter Carteſianos illis potiſſimum accidit, qui ſyſtema logicum et ethicum Carteſianis principiis inaedificarunt: quorum neutrum Carteſius perfecit, et exemplo vnius Mallebranchii, poſt Carteſium, celeberrimi in hac ſchola philoſophi, conſtare poteſt, qui magiſtrum in multis reprehendit deſeruitque, et noua plurima Carteſianiſmo inuexit *): ita fatendum quoque, paucos eſſe inter eos, qui eclecticc philoſophari et rationem atque experientiam conſulere, quam aliquod ſectae caput ſequi malunt, qui non praeclara multo Carteſio debeant, haud ignobili ſpecimine, merito inter magna nomina aeui noſtri philoſophum celeberrimum referri. Certe ſi aliud praeſtitiſſet nihil, quam quod maximo animo ſeruile ſcholaſticae philoſophiae iugum abiiciendi, et nouam viam ingrediendi exemplum orbi philoſophico dederit, et quod multi prius inutilibus conatibus aggreſſi ſunt, perfecerit, vt in libertatem ſe aſſeruerint erecta ingenia, plurimum de philoſophia meruiſſe, merito eſſet dicendus.

Carteſiana philoſophia vnde haurienda.

§. XLV. Reſtat vt Carteſianae quoque philoſophiae more noſtro breuem et ſuccinctam exhibeamus διατύπωσιν. Quam dare laboris non adeo moleſti eſt, ex quo, quae Carteſius coeperat, perfecerunt ſectatores, et integrum philoſophiae ſuis partibus abſolutae aedificium excitarunt Claubergius, Regiſius, le Grand, alii. Aſt hos multa addidiſſe de ſuo, et vſos principiis a Carteſio poſitis integras diſciplinas philoſophicas a magiſtro leuiter et velut in tranſitu tactas ex ſuo extruxiſſe, in antecedentibus monuimus. Hos itaque in compendium redactos heic loquentes introducere, eſſet Carteſianorum quidem, non autem ipſius Carteſii decreta philoſophica delineare, a qua prolixitate inſtitutum noſtrum abhorret, facilique labore ipſe Lector libros vbique obuios conſulere, et quid Carteſianis placuerit, inſtituta comparatione decernere poterit. Nos ſcopi noſtri legumque, quas noſtrae tractationi praeſcripſimus, memores, ad ſolum Carteſium reſpiciemus, et quid noui attulerit reformator philoſophiae celeberrimus, expendemus a). Vnam autem naturalem partem, et metaphyſicam, non tamen totam plenius ipſe Carteſius deſcripſit, de rationali pauca, de morali pauciſſima tradidit, hancque, quam in extremis vitae annis attigit, totam non excultam reliquit. Faciemus itaque ſcopo noſtro ſatis, ſi quae ad logicam et ethicam pertinent, ex diſſertationibus *de Methodo* et *de Paſſionibus animae* adduxerimus, ſubiecerimus autem ex *Meditationibus de philoſophia prima*, atque *Principiis philoſophiae* reliquisque ſcriptis philoſophicis, quibus nouum

*) Obſeruatum id quoque REGIS l. c. p. 204.

a) Breuem delineationem principiorum Carteſianorum exhibet REGIS l. c. p. 180 ſeqq. qui et p. 198 ſeqq. nouas veritates, a Carteſio detectas enumerat.

tum philosophiae suae aedificium construxit. Adiiciemus autem, quae passim de his dogmatibus monuerunt viri docti, vt doctrinae quoque Cartesianae historia critica lectori pateat.

§. XLVI. Scripsit sibi Cartesius, cum desertis sterilibus logicorum Peripatetico-Scholasticorum campis nouam in inquirenda veritate viam tentaret, has regulas easque obseruandas accurate atque tenendas sibi ipsi iniunxit: *Cogitationes Cartesii de methodo inueniendi verum.*

I. Nihil pro vero admittendum, vnquam, nisi quod certo et euidenter verum esse cognoscitur, hoc est, omnis praecipitantia atque anticipatio in iudicando diligentissime vitanda, nihilque amplius conclusione complectendum, quam quod tam clare et distincte rationi patet, vt nullo modo in dubium vocare possit.

II. Difficultates quae examinandae sunt, in tot partes diuidendae, quot expedit ad illas commodius resoluendas.

III. Cogitationes omnes, quae veritati quaerendae impendendae sunt, certo semper ordine promouendae, incipiendo scilicet a rebus simplicissimis et cognitu facillimis, vt paulatim et quasi per gradus ad difficiliorum et magis compositarum cognitionem ascendatur, in aliquem etiam ordinem illas mente disponendo, quae se mutuo ex natura sua non praecedunt.

IV. Tum in quaerendis mediis tum difficultatum partibus percurrendis tam perfecte singula enumeranda sunt, et ad omnia circumspiciendum, vt nihil omissum esse certum sit.

„Ad hanc regularum quaternionem peruenisse se geometriae ope non „negat, sed longas, ait, valde simplicium et facilium rationum catenas, „quarum ope geometrae ad rerum difficillimarum demonstrationes deducuntur, ansam ipsi dedisse, existimandi, ea omnia, quae in hominis „cognitionem cadunt, eodem pacto se mutuo sequi, et dummodo nihil in il„lis falsum pro vero admittamus, semperque ordinem, quo vna ex aliis „deduci possint, obseruemus, nulla esse tam remota, ad quae tandem non „perueniamus, nec tam occulta, quae non detegamus. Cumque ex vsu „geometrarum facilem sibi hanc methodum fuisse ostendisset, reuera se „dicere posse asserit, pauca illa praecepta, quae selegisset, obseruando, „tantam se facilitatem acquisiuisse ad difficultates omnes extricandas, vt „intra duos aut tres menses, quos illi studio impenderit, non modo mul„tas quaestiones inuenerit, quas antea difficillimas iudicasset; sed etiam „tandem eo peruenerit, vt circa illas ipsas, quas ignoraret, putaret se posse „determinare, quibus viis et quousque ab humano ingenio solui possent. „Quin et hoc addit: hanc ipsi methodum in eo praecipue placuisse, quod „per illam videretur certus esse, in omnibus se vti ratione, si non perfecte, „saltem, quam optime ipse posset, sentiretque eius vsu paulatim ingenii „sui tenebras dissipari, et illud veritati distinctius et clarius perspiciendae „assuefieri". Patet ex dictis Cartesium his regulis suppositis, et canonum

num instar in inquirenda veritate sibi praescriptis integram rationalis scientiae partem comprehendere non constitutum habuisse, sed deserta sterili arte syllogistica, quam puer imbiberat, viam, quam ex mathematica methodo certam nouerat et securam, sibi selegisse, vt in tanta itineris incertitudine et viarum diuersitate hodegum haberet, a quo sine erroris metu ad veritatem deduceretur. Nam quae ad intellectus humani naturam, vires, operationes, morbos et similia pertinent, philosophus in *Principiis philosophiae* exposuit, hoc loco contentus methodum inquirendae veritatis certam et securam tradidisse. Ex his vero constat, perperam in Cartesio reprehendere nonnullos [b], *praecepta haec iusto breuiora esse, nec ingenium quoddam posse aptum reddere ad sensum veri et falsi, praesertim cum sint nimis generalia, cum tamen larga ipsi fuerit occasio vitia logicae Aristotelicae emendandi. Nihil tradidisse de ratione verum inueniendi, de probabilitate, de definitionis legitimae indole, de variis ratiocinandi modis* etc. Recte haec Cartesio obiiciuntur, si supponas, omnem ratiocinandi artem eum istis regulis complecti voluisse. Ast id scopo eius contrarium est, et verbis apertis repugnat, quibus se de methodo tantum atque via in veritate detegenda ineunda istis canonibus sollicitum fuisse docet. Id quod recte viderunt eius discipuli et de perficienda hac philosophiae parte mature cogitarunt [c]; ex quibus inter primos Claubergius derelictum a Cartesio campum occupauit, et artem ratiocinandi regulis instruxit plenioribus. Porro et hoc quoque ex dictis liquere potest, consulto ea, quae ad analysin spectant, Cartesium omisisse, quae ex geometrarum vsu et exercitatione ipsi erant notissima; ea enim tum quidem adhibere in noua ista methodo non poterat. Grauiora sunt, quae in his regulis reprehendit PETRVS POIRETVS [d] acerrimus Cartesianae disciplinae censor atque arbiter. Monet is falso in prima supponi rationis facultatem esse eo vsque sanam, vt alio lumine, quam naturali, non sit opus, et deinde, eam hoc suo lumine clare et distincte videre posse non modo quaedam rerum generaliora, sed omnia etiam remotissima et occulta; denique ab iis, quae suo modo non deteget nec videbit, summopere esse cauendum. Et haec falsa supposita caussam esse putat Poiretus, cur in rerum principiis postmodum quaerendis a vero toties aberrauerit, naturamque mentis in cogitandi principio quaesiuerit. Alteram regulam in se bonam inutilem fuisse Cartesio obseruat, quod vbi ad rem ventum est, distinctiones primas, capitales, necessarias omiserit. In tertia methodi lege et applicanda aberrauisse censet Cartesium, et a Dei sufficientia, post primum illud, cogito, philosophandi exordium debuisse desumere: falsum autem esse pronuntiat, omnium simplicissima esse et omnium cognitu facillima, cum contrarium pateat ex Dei aeternitate. His autem non recte positis nec enumerationem posse fieri mediorum, nec

b) Conf. Ven. WALCHIVS Hist. log. L. II. c. 1. §. 16. Parerg. academ. p. 643 seqq.

c) Enumerat eos IDEM l. c. §. 18. p. 649 seqq.

d) In vera Methodo inueniendi verum P. III. c. 2. p. 12. 169 seqq.

nec difficultatum recensionem rectam, adeoque inutiles esse has regulas Cartesii. Sunt in hac censura Poireti nonnulla, quae pondus habent, saltem ostendunt, nec sufficere has regulas, nec esse adeo vniuersales, vt non in multis fallat, certe dubia et incerta haereat applicatio. Ast immiscet Poiretus, iam tum Bourignoniae somniis captus ea, quae Cartesianarum regularum pretium non eleuant. Nempe totus ipse rationi humanae infensus, cum inter ratiocinationem formalem et materialem (veniam vocibus metaphysicis expetimus) non distinxisset, ea quae de rationis insufficientia in certo argumenti obiectique genere recte dicuntur, infeliciter hypotheseos praeiudicio occoecatus ad ipsam rationis formam naturamque, de qua loquitur, quamque instruit Cartesius, inepte transtulit. Quae si corrupta et insufficiens dici potest ad veritatem inquirendam, de omni humana cognitione actum est [c]. Id quod voluit Poiretus, nempe vt irrationalis, quam persuadere conatur, enthusiasmus, et illuminatio passiua, quamuis ἄλογος triumpharet. Alia, quae viri docti passim monuerunt, breuitatis caussa omittimus, id vnum monentes, neque illos ad scopum Cartesii respexisse, qui obseruarunt, inutiles esse has regulas iis veritatibus, quae in vitae humanae praxi quotidie occurrunt, vbi eiusmodi inquirendi processus nec locum nec tempus habet. Quamuis enim haec recte prudenterque dicantur, reuocandum tamen in memoriam, Cartesium methodum tantum philosophicam instruxisse, et intellectum in argumento graui et theoretico dirigere voluisse. Tacemus hominem diu istis regulis exercitatum facile eam sibi certe et accurate ratiocinandi consuetudinem acquirere, vt promte et e vestigio in rebus ad vitam ciuilem pertinentibus iis vti possit. Verum de his alii dispiciant.

§. XLVII. De morali philosophiae parte non nisi circa extremos vitae annos cogitauit Cartesius, Elisabetha Palatina, et Christina Suecorum regina problematibus moralibus eius meditationem excitantibus. Inde caussa deriuanda est, cur inter opera eius philosophica nihil appareat, quod ad ethicam referri debeat. Tractatus enim *de Passionibus animae* non ethicus est, sed physicus. Occurrunt tamen in epistolis eius nonnulla, quae rogatus de argumento morali, amicis et imprimis foeminis illis serenissimis perscripsit. Ast cum meditari de philosophia inciperet, et sibi certam quam sequi decreuerat, viam praescripsisset, in argumento quoque moralis scientiae canones quosdam constituit, non quod iustum sibi moralis doctrinae aedificium iam tum exstrui cuperet, sed vt haberet aliquod, dum illud aedificetur, in quo posset haud incommode habitare. Nempe, vt ipse monet, ne dubius et anxius haereret circa ea, quae sibi agenda essent, quamdiu ratio suaderet, incertum esse, circa ea, de quibus deberet dubitare, atque vt ab illo tempore viuere inciperet, quam

Regulae morales Cartesii.

c) PETRVS de VILLEMANDY in Scepticismo debellato c. 31. p. 227. STOLLIVS Hist. lit. P. II. c. 2. §. 23. p. 441 seq.

quam feliciſſime fieri poſſit. Et hoc quidem fine ſe ethicam ſibi quandam ad tempus effinxiſſe ſcribit, quae his regulis continebatur, vt

I. Legibus atque inſtitutis patriae obtemperaret, firmiterque illam religionem retineret, quam optimam iudicabat, et in qua Dei beneficio ab ineunte aetate erat inſtitutus; atque ſe in caeteris omnibus gubernaret iuxta opiniones quam maxime moderatas, atque ab omni extremitate remotas, quae communi vſu recepta eſſent apud prudentiſſimos eorum, cum quibus ſibi eſſet viuendum. Ad has nimietates imprimis promiſſiones referendae ſunt, quibus nobismet ipſis libertatem mutandae poſtea voluntatis adimimus. Quia enim nihil in mundo eſt, quod ſemper in eodem ſtatu permanet, vita ita inſtituenda eſt, vt iudicia indies meliora fieri poſſint.

II. Vt quam maxime conſtans et tenax propoſiti ſemper eſſet, nec minus indubitanter atque incunctanter in iis agendis perſeueraret, quae ob rationes valde dubias vel forte nullas ſuſcepiſſet, quam in iis, de quibus plane eſſet certus. Quia enim in vita multa agenda ſunt, quae differre plane non licet, certiſſimum eſt, quoties circa illa quid reuera ſit optimum agnoſcere non poſſumus, illud debere nos ſequi, quod optimum videtur vel certe, ſi quaedam talia ſunt, vt nulla nos vel minima ratio ad vnum potius, quam ad contrarium faciendum impellat, alterutrum tamen debemus eligere, et poſtquam vnam ſemel ſententiam ſic ſumus amplexi, non amplius illam vt dubiam, in quantum ad praxin refertur, ſed vt plane veram et certam, debemus ſpectare, quia nempe ratio, propter quam illam elegimus, vera et certa eſt.

III. Vt ſemper ſe ipſum potius, quam fortunam vincere ſtuderet, et cupiditates proprias, quam ordinem mundi mutaret: atque vt in vniuerſum ſibi firmiter perſuaderet, nihil extra proprias cogitationes abſolute eſſe in noſtra poteſtate [f]; adeo vt quicquid non euenit, poſtquam omne, quod in nobis erat, egimus vt eueniret, inter ea quae fieri plane non poſſunt, et philoſophico vocabulo impoſſibilia appellantur, ſit a nobis numerandum. Longiſſima tamen exercitatione et meditatione ſaepiſſime iterata opus eſt, vt animum noſtrum ad res omnes ita ſpectandas aſſuefacere poſſimus.

Pertinere has regulas morales, magis ad prudentiam viuendi feliciter, quam ad emendandum et ad felicitatem muniendum animum, adeoque minimam moralis doctrinae partem attingere, ipſe non negat Carteſius, et has ſe tantummodo elegiſſe non diffitetur, vt interim agendi aliquam normam haberet, donec meditatione ad certiora eſſet delatus. Adeoque ex his regulis de Carteſii mente circa argumentum ethicum iudicium fieri non poteſt, ſed conſulendae epiſtolae ſunt, in quibus praemeditata diu inter-

f) Κύριον δόγμα hoc Stoicorum, vid. EPICTETI Enchiridion.

interdum attulit. De quibus tamen obſeruat PETRVS POIRETVS[g], *cum primum legiſſet, eas profecto velut de coelo labentes non ſuſpexiſſe ſolum, ſed et toto pectore fuiſſe amplexum, ob egregia atque pia ac fundamentalia ethices cogitata hinc inde, ſua quidem opinione priſtina extantia. At poſtquam deinde omnia ſimul conſpicere et diligentius perpendere coepiſſet, vidiſſe ſe de eiusmodi ethica idem iudicium fieri poſſe, quod ipſe de ethnicorum moralibus ſcriptis fecerit: ſuperba eſſe palatia, arenae impoſita, nec quid pro virtute et pro ſummo bono habendum ſit, explicantia. Arenam enim eſſe vel coenum potius, dogma illud inane, quod pacificandis animis noſtris afferat, de Deo, voluntatis noſtrae propenſiones omnes non praeuidente modo, et ab aeterno decernente, ſed et eas nobis ſingulas infundente, quod et fatum Spinozianum redoleat, tum vero animum ad virtutem obtundat atque vitiis quibuscunque defendendis poenitentiaeque excutiendae potius, quam vt virtutem promoueat.* Idem ſummum quoque bonum, quod Carteſius, quatenus ad nos ſpectat, vnicuique eſſe nihil aliud, quam libertatem arbitrii, aut potius illius bonum, dixit, virtutemque Carteſianam, qua quis ea faciat, quae meliora eſſe iudicat, valde confodit, et libertatem admittere tantum ſummum bonum oſtendit et media acquirendae virtutis inepta a Carteſio adhiberi putat, quae ſunt, nihil eorum negligere, quae ad inquiſitionem veri faciunt, tum cognitionem ipſam veri bonique, iudiciaque de illis, decreta denique firma vitam ſecundum iudicia illa regendi, quae velut inſufficientia et rationis actiuitate nixa reprehendit, ſuis hic quoque hypotheſibus intentus. Ex quibus tamen intelliget Lector, quibus oculis, acutis, an hebetibus in morali doctrina viderit Carteſius? Cuius diſcipuli an feliciores fuerint[h] in condendis ſyſtematibus ethicis, in quibus pauca Carteſium ſapiunt, ex commentariis eorum rite examinatis decernendum eſt. Eiusmodi *Ethica Carteſiana, ſiue ars bene beateque viuendi ad clariſſimas rationes et ſanae mentis ideas, ac ſolidiſſima Renati Carteſii principia formata,* Gallice et Latine[i] prodiit, quae conſulenda.

§. XLVIII. In metaphyſica philoſophiae parte, quam in *Meditationibus* et in *Principiis Philoſophiae* expoſuit, ita ſtatuit Carteſius: *Metaphyſica Carteſii, de principiis cogitandi.*

I. Quoniam ab infantia multa de rebus ſenſibilibus iudicia tulimus prius quam integrum rationis noſtrae vſum haberemus, multis praeiudiciis a veri cognitione auertimur: a quibus non aliter videmur poſſe liberari, quam ſi ſemel in vita de iis omnibus ſtudeamus dubitare, in quibus vel minimam incertitudinis ſuſpicionem reperiemus.

 II. Quin-

g) De Erud. Triplici L. III. §. 50. p. 700.
h) Conf. THOMAS. Caut. circa Praecognita iuris c. 14. §. 31. BVDDEVS Hiſt. phil. c. 6. p. 432.
i) Gallice 1692. 12. Latine Halae 1719. 8.

II. Quin et illa etiam, de quibus dubitabimus, vtile erit, habere pro falsis, vt tanto clarius, quidnam certissimum et cognitu facillimum sit inueniamus.

III. Sed haec interim dubitatio ad solam contemplationem veritatis est restringenda. Nam quantum ad vsum vitae, quia persaepe rerum agendarum occasio praeteriret, antequam nos dubiis nostris exsoluere possemus, non raro quod tantum est verisimile, cogimur amplecti [k]: vel etiam interdum etsi e duobus vnum altero verisimilius non appareat, alterutrum tamen eligere.

IV. Imprimis dubitabimus, an vllae res sensibiles aut imaginabiles existant, tum quia deprehendimus interdum sensus errare, tum, quia quotidie in somniis innumera sentire videmus, quae nusquam sunt, nullaque sic dubitandi signa apparent, quibus somnum a vigilia dignoscatur.

V. Dubitabimus etiam de iis, quae pro maxime certis habuimus, etiam de mathematicis demonstrationibus, quaeque putauimus hactenus principia per se esse nota: tum quia vidimus aliquando nonnullos errasse in talibus, tum maxime quia audiuimus esse Deum, qui potest omnia, et a quo sumus creati; ignoramus enim, an forte nos tales creare voluerit, vt semper fallamur, etiam iis quae nobis quam notissima apparent. Multo magis id fieri potest, ab alio vel a nobis ipsis.

VI. Sed interim hanc nobis libertatem esse experimur, vt semper ab iis credendis, quae non plane certa sunt et explorata, possimus abstinere, atque ita cauere, ne vnquam erremus. Haec famosissima illa Cartesii dubitatio philosophica est, quam cum in meditationibus quoque pro initio philosophandi adhibuisset, maximam sibi suisque philosophematis inuidiam conflauit. Nemo enim inter aduersarios fuit, qui non acerba contentione hanc ei dubitationem velut ratione carentem, et innumeris difficultatibus expositam obiiceret. Plerisque vero hoc pacto perniciosum in philosophiam scepticismum introduxisse visus est. Qua de re ambitiosa prolixitate vtriusque partis rationes adducere, et quid in scepticismi Cartesio inurendi caussa adductum sit enarrare nec loci huius, nec instituti est, sed in speciali Cartesianismi historia debet exponi. Consuli autem praeter P. VILLEMANDAEVM [l], GVIL. HENR. BECKHERVM [m] et Ven. Io. GVIL. FEVRLINVM [n] illi possunt, quos celeberrimi WALCHII adduxit industria [o]; maxime autem adeundus CLAVBERGIVS, qui peculiari tractatione, *Initiationem philosophi, siue dubitationem Cartesii ad metaphysicam certitudinem viam aperientem* [p] delineauit. Nobis hoc loco ex ingenti obseruationum cumulo, quae a tot in hoc argumento scriptoribus afferri

k) Desumtum hoc ex schola Academicorum.

l) In Scepticismo debellato c. 2. §. 9.

m) Diss. quod Cartesius de omnibus initio suadens dubitare, atheis ideo et scepticis adscribendus non sit. Regiom. 1724.

n) Diss. de Dubitatione Cartesiana et an Cartesio atheismus et scepticismus imputari possit. Ien. 1711. 1712.

o) Parerg. acad. p. 802 seqq. BVDDEI Thes. de atheismo c. 1. §. 25. p. 152.

p) Lugd. Batav. 1655. 12.

afferri folent, ea tantum feligimus, quae iudicium Lectoris inftruere, et docere eum poffunt, quale momentum ipfa haec controuerfia habeat, in quo laudandus fit Cartefius vel excufandus, itemque quae in eius dubitatione culpanda fint? Et fuiffe quidem philofophum vfum Scepticifmo, et vniuerfalem quandam dubitationem philofophari incipientibus fuafiffe, adductae fupra affertiones clariffime loquuntur. Aft, fi verum fatendum, non ideo in Scepticorum caftris militat, qui Scepticorum armis vtitur. Ea enim Cartefius non ad oppugnandam fed confirmandam demonftrandamque veritatem adhibuit. Scopus fcilicet Cartefii non erat, omnem veritatis cognitionem euertere; fed iugulatis tantum praeiudiciis, veritatem fine rationum examine fuadentibus magis quam conuincentibus, mentem ad certam veritatis notitiam, fenfumque minime fallacem deducere. Nam haec eius ratiocinationis confequentia fuit: ego dubito, ergo cogito, fi cogito, ergo fum daturque fcientia, quo ratiocinio certiffimum veritatis criterium, quo omnis Scepticifmus vniuerfalis feliciter euerti poteft, attulit, euicitque dari quandam veritatem omni dubitatione fuperiorem. Hoc itaque fenfu, dum dubitationem tantum σοφὸν φάρμακον effe voluit, contra praeiudiciorum morbum, Scepticifmus non nifi inuita veritate et aequitate Cartefio poteft tribui. Nec adeo noua et inaudita ea res eft, vt non viderint philofophi, ad eiiciendos errores praeiudicatos plurimum eiusmodi dubitationem prodeffe, et omnino ad euertenda pueritiae praeiudicia optimum medicamen afferri. Vnde iam apud CICERONEM dictum [q]: *Hoc liberiores et folutiores fumus, quod integra nobis eft iudicandi poteftas: neque vt omnia, quae praefcripta, et quafi imperata fint, defendamus, vlla neceffitate cogimur; nam caeteri primum ante nos tenentur adftricti, quam, quid effet optimum, iudicare potuerunt. Deinde infirmiffimo tempore aetatis aut obfecuti amico cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt oratione capti, de rebus incognitis iudicant, et ad quamcunque funt difciplinam quafi tempeftate delati, ad eam tanquam ad faxum adhaerent.* Tacemus alia, in eodem libro occurrentia, quibus Lucullus oftendit, *ipfam Scepticorum dubitationem, et incertitudinem ad iudicium veri falfique, cogniti et incogniti ducere: et more Antiochi eam ita rationem fufcipiendam effe, vt doceantur quae a quouis accipi oporteret, et quae repudiari, ficque hoc ipfum, ex quo omne veri falfique iudicium effet, percipere eos debuiffe.* Inter recentiores ante Cartefium, Iordanum, Brunum eandem dubitationem fimili modo in libro *de Minimo* commendauiffe, ex iis, quae fupra de eo adduximus, conftat. Et hinc factum, vt aduerfarii Cartefii, plagium in hoc quoque dogmate ipfi obiicerent [r]. Qui quamuis propria meditatione hanc viam philofophandi inuenire potuerit, primus tamen eam non detexit, dudum a dogmaticis oftenfam: quo pacto omnis Scepticifmi fufpicio concidit. Aft quamuis lubenter praeftantiffimum philofophum a Scepticifmi labe, hoc

 quidem

q) Qu. Acadam. L. II. c. 10.

r) HVETIVS Cenf. phil. Cartef. c. 8. p. 115.

quidem sensu, quo morbum intellectus significat, absoluamus, fatendum tamen, dubitationem Cartesii nec scopo, quem sibi praefixerat, respondere, nec carere vitio insigni. Nempe dum ad exuenda praeiudicia dubitationem adhibet, aliud necessario sibi praeiudicium finxit; posse fieri, vt, qui nos creauit, ita nos formauerit, vt perpetuo fallamur, vel vt nosmet tantum somniando, nobis imaginemur esse veritates illas, quas ex praeiudicio hausimus. Si enim veritates primae atque formales, quae citra discursum menti obuersantur, et de certitudine eam sua luce et euidentia conuincunt, pro praeiudicio haberi possunt, multo magis ista fictio praeiudicata suspecta habenda est, adeoque inepto fundamento dubitatio ista nititur. Quae cum ad euidentissimas propositiones, ideis, quas innatas dixit Cartesius, constantes extendatur, et solis praeiudicatis suppositionibus roboretur, parum inde vel ponderis vel vtilitatis habet, et finem intentum minime obtinet. Id quod contra meditationes Cartesii in *Instantiis* [r] sole meridiano clarius demonstrauit Gassendus. Cui cum respondere vellet Cartesius, rei euidentia conuictus, ipse ad eas notiones, quae animo cogitanti iam adsunt, prouocare necesse habuit. Nempe cum Gassendus obiecisset, eum, dum ita rationes inducit: cogito ergo sum, hanc maiorem supponere, qui cogitat, ille est, atque ita praeiudicium adhibere, respondit, *huius generis propositiones, praeiudicia appellari haud posse, quod animo tam euidentes appareant, vt ab iis credendis sibi temperare nequeat, cum forte de illis cogitare incipiat, ac proinde mentem praeiudicio imbutam nondum habeat.* Qua responsione quam feliciter Cartesius rem suam iuuerit, lectori expendendum relinquimus, cogitanti Cartesium, has propositiones omni dubitatione ob certitudinem et euidentiam superiores esse, negare non posse. Nec est, quod pro Cartesio afferas, et pro eo excusando adduxit ABRAHAMVS HEIDANVS [s], dubitationem hanc tantum intelligendam esse de suspensione iudicii affirmantis vel negantis. Nam ipso Cartesio arbitro, huius generis propositiones primae adeo euidentes sunt, vt ab assensu se cohibere animus minime queat. Tacemus, vitiosum admittere circulum Cartesium, dum, supponendo fieri posse, vt Deus ipsum fallat, vt se esse somniaret, qui non sit, attamen ex cogitationis actu existentiam suam, exque hac et idea innata concludit, Deum ipsum fallere non posse, eo quod optimus sit. Quem paralogismum recte in eo reprehendit RAD. CVDWORTHVS [t]. Nec ad saluandum Cartesium afferri potest, quam alibi admisit, hypothesis, Deum posse contradictoria; hoc enim supposito admisso possibile esset, vt ego cogitem et tamen non sim, id quod frustra ad has veritates hanc dubitationem extendi, confirmat. Verum haec paucis. Iam pergendum in philosophematis Cartesii:

VII. Si

r) T. III. Opp. p. 879.
s) Apud P. BAYLE Dict. T. III. art. Maldonat. not. L. p. 296.
t) Syst. intell. c. V. s. 1. §. 94. p. 882.

VII. Si autem reiicientes illa omnia possimus dubitare, ac etiam falsa esse fingere, non tamen ideo nos, qui talia cogitamus, nihil esse fingere possumus, repugnat enim, vt putemus, id quod cogitat, eo ipso tempore, quo cogitat, non existere.

VIII. Proinde haec cognitio: ego cogito, ergo sum, est omnium prima et certissima, quae cuilibet ordine philosophanti occurrat. Facile ex his ipsis Cartesii verbis intelligi potest, sermonem esse non de principio aliquo, vel constituente vel diiudicante veritatem, sed de principio philosophantis, a quo scilicet initium philosophandi capit, a particulari ad vniuersale ascendens. Vnde explodi illi merentur, qui hanc propositionem verum principium primum et vniuersalissimum esse contendunt, cum et existentiam rei supponat, et contradictionis principium, impossibile est idem simul esse et non esse, inuoluat [*].

IX. Examinantes, quinam nos simus, qui omnia, quae a nobis diuersa sunt, supponimus falsa esse, perspicue videmus, nullam extensionem, nec figuram, nec motum localem, nec quid simile, quod corpori sit tribuendum, ad naturam nostram pertinere, sed cogitationem solam, quae proinde prius et certius, quam vlla res corporea cognoscitur.

X. Cogitationis nomine intelliguntur ea omnia, quae nobis consciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conscientia est; atque ita non modo intelligere velle, imaginari, sed etiam sentire, idem hic est, quod cogitare.

XI. Haec mentis nostrae cognitio multo euidentior est, quam corporis.

XII. Cum autem mens, quae se ipsam nouit, et de aliis omnibus rebus adhuc dubitat, vndiquaque circumspicit, vt cognitionem suam vlterius extendat; primo quidem inuenit apud se multarum rerum ideas, quas quamdiu tantum contemplatur, nihilque ipsis simile extra se esse affirmat vel negat, falli non potest. Inuenit etiam communes quasdam notiones, et ex his varias demonstrationes componit, ad quas quamdiu attendit, omnino sibi persuadet esse veras. Sed quia non potest semper ad illas attendere, cum postea recordatur se nondum scire, an forte talis naturae creata sit, vt fallatur etiam in iis, quae ipsi euidentissima apparent, videt se merito de talibus dubitare, nec vllam habere posse certam scientiam, priusquam suae auctorem originis agnouerit.

XIII. Considerans deinde inter diuersas ideas quas apud se habet, vnam esse entis summe intelligentis, summe potentis, et summe perfecti, quae omnium longe praecipue est, agnoscit in ipsa existentiam, non possibilem et contingentem tantum, quemadmodum in ideis omnium aliarum rerum, quas distincte percipit, sed necessariam et aeternam.

XIV. Magisque hoc credet, si attendat, nullius alterius rei ideam apud se inueniri, in qua eodem modo necessariam existentiam contineri animaduer-

*) Conf. WALCH. Hist. log. L. II. c. 2. §. 58. Parerg. acad. p. 732 seqq.

aduertat. Ex hoc enim intelliget, istam ideam entis summe perfecti non esse a se effictam, nec exhibere chimaericam quandam, sed veram et immutabilem naturam, quaeque non potest non existere, cum necessaria existentia in ea contineatur. Hoc decantatissimum illud argumentum pro existentia DEI est, de quo magna nostra aetate quaestio inter eruditos fuit. Et ipsum quidem ratiocinium non nouum est et a Cartesio excogitatum, sed dudum a scholasticis adhibitum examinatumque, maxime ab Anselmo, vt supra ex LEIBNIZIO obseruatum; et plures quoque notauit I. A. FABRICIVS [x]. Licet autem magnopere et sibi et sectatoribus ista argumentatione placuerit Cartesius, fuerintque viri naturalis sapientiae consultissimi ANTONIVS LE GRAND [y], FRANC. LAMY [z], HERM. ALEX. ROELLIVS [a], IO. CLAVBERGIVS [b], NIC. MALLEBRANCHIVS [c] aliique, qui magnum caussae Dei praesidium in eo posuerint; parum tamen probatum fuit aliis, et iam pridem Thomae Aquinati reiectum, postea autem viris doctis post Cartesium variis de caussis suspectum; inter quos imprimis PETRVS GASSENDVS fuit, qui in *Instantiis* paralogismum admitti dudum obseruauit. Idem Cartesio obiectum ab HVETIO, aliisque, maxime vero a viro elegantissime docto SAMVELE WERENFELSIO, qui cum Ioanne Henrico Suicero, et Isaaco Iaquelotio ea de re contendit, asseclam nactus Brillonium doctorem Sorbonicum, cui responderunt praeter Iaquelotium, Franciscus Lami atque Montreus, philosophiae et mathematum professor Parisiensis, quam controuersiam librosque huc pertinentes alibi [d] enarrauimus, quae breuitatis caussa non repetimus. Obseruatum autem viris his doctis est [e] supponere Cartesium existentiam DEI vel possibilem vel actualem, adeoque vitioso circulo concludere. Aliis [f] visus ideam infiniti et perfecti pro re infinita et perfecta, quae non nisi a Deo esse possit, venditasse, et fallacia ambiguae locutionis delusus ex eo, quod ens perfectissimum siquidem existat, necessario existat, conclusisse, illud etiam existere [g]. Aliis ὕστερον πρότερον posuisse, iudicatum; eo quod idea perfectionis diuinae ideam existentiae praesupponat: alii ideam nominalem siue definitionem entis per se existentis ad ideam realem entis istius actu extra nos existentis inepte traductam esse conquesti sunt. Alii [h] tamen temperamentum aliquod inierunt, fassi, tunc solidissimum hoc argumentum esse, si idea illa de Deo, perfectissimo ente omnium entium caussa, certis rationibus collecta, exque rerum natura obuia mentis iudicio et intimo conscientiae sensu agnita perceptio viua et fortis intelligatur. Ita enim ex idea caussae, cuius effectum tenemus, existentiam eius recte colligi, et primae ac perfectissimae

x) Script. de V. R. C. c. X. p. 327.
y) Instit. philos. P. II. art. 3.
z) Memoires de Trevoux 1701. p. 108 seqq.
a) De Relig. nat.
b) Ex. de Cognitione Dei et nostri 1685. 8.
c) Rech. de la verité T. II. p. 96 seqq.
d) In Hist. de Ideis S. III. §. 3. p. 277 seqq.
e) Cel. CHR. WOLFIVS Rat. praelect. suar. S. 2. c. 3. §. 44. p. 156.
f) De Atheismo c. III. p. 370. Phil. theor. P. VI. c. 3. §. 8. p. 361.
g) S. CLARKE de l'Existence de Dieu c. 4. pag. 30.
h) FABRICIVS l. c.

fectiſſimae quidem vnam certiſſimam et neceſſariam. Id quod iam HENRICO MORO [i] viſum, qui hanc ideam Dei *nullum arbitrarium figmentum eſſe*, monet, *ad libitum noſtrum excogitatum, ſed neceſſariam et naturalem humanae mentis emanationem, eo quod hanc certam et inalterabilem ideam in anima ſua nullo pacto delere poſſit.* Aſt hoc quoque modo, obiiciunt, qui ad ratiocinii formam paulo ſeuerius attendunt, ſupponi exiſtentiam ideae diuinae ipſiusque Dei neceſſariam aliunde collectam, et ex ea deinde ob connotatam exiſtentiam naturae diuinae argumentum illud otioſe repeti. Nobis arbitrii quidem partes ſumere haud licet, fatemur autem, non modo ob latentem aequiuocationem ineptum, certe inutile argumentum videri, ſed ſupponi quoque, vbi more Carteſiano adhibetur, ideam entis ſupremi a creatore impreſſam, et homini naturalem et ineuitabilem, qualis illa eſt, ego cogito. Quod quamuis formaliter circulum non committat, aeque tamen incertum et ab atheo negatum pro demonſtrationis fundamento ponit. Non monebimus alia a ſcopo noſtro paulo remotiora, et imprimis incertiſſimam argumenti huius ambiguitatem, ſed ad praeſtantiſſimos viros CVDWORTHVM [k] et MOSHEMIVM [l] lectorem ablegamus, qui quot inter ſe diuerſis ſignificationibus hoc argumentum exponi queat, nec tamen inſigni vſu et certitudine gaudeat, demonſtrauerunt. Illud autem praeterire non licet, illuſtrem Leibnizium, licet ſophiſma in argumentatione Carteſii ipſe deprehenderit [m], attamen veriſſimum eſſe, ſi recte explicetur, cenſuiſſe [n], nempe ſi prius poſſibilitas entis perfectiſſimi oſtendatur. Deum enim ſolum hoc priuilegio gaudere obſeruat, quod neceſſario exiſtat, ſi poſſibilis ſit, et quemadmodum poſſibilitatem eius nihil impediat, quod limitum expers, nec vllam negationem, vel contradictionem inuoluit, hoc vnum ſufficere iudicat ad cognoſcendam exiſtentiam DEI a priori. Nempe, vt appoſite obſeruatum cel. HANSCHIO [o], ad rationem ſufficientem reſpicit illuſtris philoſophus, quam in ipſo Deo eius exiſtentia agnoſcit; et propter quam non exiſtentia Dei abſolute impoſſibilis eſt. Cum quod abſolute neceſſarium exiſtit; eius exiſtentia in eo ſolo rationem ſufficientem inueniat, quod nullam inuoluat contradictionem; ſic vt ſola poſſibilitas Dei principium ſit exiſtentiae eius. Quae acutius concludere, et quae argumento Carteſiano deſunt ſupplere, omnino fatendum eſt. Quamuis etiam in hoc ratiocinio ita emendato nonnullis quaedam videantur deeſſe; qua de re quid noſtra aetate diſputatum ſatis acriter ſit, hoc loco exponi non poteſt. Tacemus SAM. CLARCKIVM [p] aliosque qui neruos

i) In Antidot. adu. atheiſmum L. I. c. 8.
k) Syſtem. intell. c. 5. ſ. 1. §. 102. p. 894.
l) Ad h. l.
m) A. E. 1684. p. 539. add. Cl. HOLLMANNVS Inſtit. phil. P. III.
n) In Princip. philoſ. § 45. Suppl. A. E. T. VII. ſ. 11. p. 514.
o) Ad h. l. Princ. phil. geometrice demonſtrat. p. 112
p) De Exiſt. Dei P. I. c. 4. p. 31.

neruos huius ratiocinii intendi posse, vt recte concludat, arbitrantur, quos enumerare nec licet, nec libet.

XV. Quia Dei, siue entis summi ideam habemus in nobis, iure possumus examinare, a quanam caussa illam habeamus, tantamque in ea immensitatem inueniemus, vt plane ex eo simus certi, non posse illam nobis fuisse inditam, nisi a re, in qua sit reuera omnium perfectionum complementum, hoc est, nisi a Deo realiter existente.

XVI. Ex hoc, quod iam simus, non sequitur, nos in tempore proxime sequenti etiam futuros, nisi aliqua caussa, nempe eadem illa, quae nos primum produxit, continuo velut reproducat, hoc est, conseruet. Facile enim intelligimus, nullam vim esse in nobis, per quam nos ipsos conseruemus: illumque in quo tanta est vis, vt nos a se diuersos conseruet, tanto magis etiam se ipsum conseruare, vel potius nullius conseruatione egere, ac denique Deum esse.

XVII. Ad hanc ideam DEI nobis ingenitam respicientes, videmus illum esse aeternum, omniscium, omnipotentem, omnis bonitatis veritatisque fontem, rerum omnium creatorem, et omnem perfectionem infinitam in se habentem.

XVIII. Nihil potest Deo competere, in quo limitatio vel imperfectio deprehenditur. Ita in natura corporea quia simul cum locali extensione diuisibilitas includitur, estque imperfectio esse diuisibilem, certum est, Deum non esse corpus. Eadem ratio est sensus, qui passionem innuit, inde Deum sentire nullo modo putandum est, sed tantummodo intelligere et velle, et quidem non vt nos per operationem, sed per vnicam et simplicissimam actionem.

XIX. A Deo ad creaturas philosophando descendentibus, quam maxime recordandum, et Deum auctorem rerum esse infinitum et nos omnino finitos.

XX. Ita si Deus aliquid reuelet, quod naturales ingenii nostri fines excedat, non recusabimus illi credere, quamuis non clare intelligamus.

XXI. Eandem ob caussam nunquam disputandum de infinito, de quo nos, qui finiti sumus, nihil determinare possumus.

XXII. Illa omnia, in quibus sub aliqua consideratione nullum finem poterimus inuenire, non quidem affirmabimus esse infinita, sed vt indefinita spectabimus.

XXIII. Itaque nomen infiniti soli Deo reseruandum, quia in eo solo ex omni parte non modo nullos limites agnoscimus, sed etiam positiue nullos esse intelligimus, alias res, aliqua ex parte limitibus carere, sed negatiue tantum eorum limites, si quos habeant, inueniri a nobis non posse confitemur.

XXIV. Ita denique nullas vnquam rationes circa res naturales, a fine, quem Deus aut natura in iis faciendis sibi proposuit, desumemus, quia non tantum nobis debemus arrogare, vt eius consiliorum participes nos esse

esse putemus, sed ipsum vt caussam efficientem omnium rerum considerantes videbimus, quidnam ex eius attributis circa effectus sensibus nostris apparantes lumen naturale concludendum esse ostendat. Etiam hoc ex primariis dogmatibus est, quae magnam Cartesianae philosophiae inuidiam conflarunt, eo quod haud leue demonstrandae Dei sapientiae, ipsiusque eius existentiae praesidium argumentumque eneruet et abiiciat. Monuit id iam GASSENDVS [q], valdeque reprehendit, quod a physica consideratione vsum caussarum finalium reiecerit, eo quod, vbi de Deo agitur, praecipuum ita argumentum contemserit, quo diuina sapientia, prouidentia, potentia atque adeo existentia lumine naturae stabiliri possit. Id ex vsu partium in plantis, in animalibus, in hominibus patere, et magnos quoque viros ex speculatione anatomica corporis humani ad DEI notitiam assurgere. Saepe quoque in caussis physicis agentis ad materiam concursum, formamque non posse detegi, at ex praestantissimo vsu ineffabilem prorsus prouidentiam demonstrari, vt ex valuulis cordis patescat. Falsum autem esse quod afferat, temerarium esse inuestigare fines Dei; hoc enim de finibus tantum occultis dici posse: non vero de iis, quos in propatulo posuit, quique non multo labore innotescant, et ad laudem Dei faciant. Nec sufficere ideam innatam, quam non omnes homines ita sentiant, vt Cartesius, sed simplicioribus non inuidendum esse, quod ex inspectione operis cognoscere glorificarique opificem possint. Neglexit has obiectiones et solo contemtu in responsionibus refutauit Cartesius, cum vim earum obseruauisset. Inde vero grauis subinde dica illi scripta ab aduersariis, maxime a theologis Anglis, qui cum viderent, Hobbesium similesque fines rerum ad proscribendam ex orbe DEI sapientiam negare obseruandos, Cartesium etiam impietatis suspectum habuere. Diligenter in hanc assertionem calamum strinxit RAD. CVDWORTHVS [r], acerbius eo nomine in ipsum Cartesium inuectus est SAMVEL PARCKERVS [s], qui cum vsum mechanismi sine caussarum finalium respectu ad rerum naturalium historiam explanandam improbasset, atheismi culpa non plane vacare Cartesium contendit, eo quod philosophiam ita tractauerit, vt sua philosophandi ratione omnem de naturae opifice scientiam plane tolleret; ast qui, cum semel e physica sua omnem finis contemplationem ablegasset, cum omni suo mechanico acumine omnique mathematico apparatu naturam rerum inuestigare aggressus, nil nisi futiles et inanes quasdam fabulas magno cum labore finxerit et somniauerit, et, quod in sequentibus adiecit; in ethicis pium, dicere omnia a Deo propter nos facta fuisse, quanquam sit in physicis ridiculum, id populo adblandiendi caussa plane subiecisse visus sit. Tacemus alios, qui pro argumento a rerum finibus petito docte perorarunt, fuse enumeratos a I. A. FABRICIO [t]. Fatemur autem, iniurios in Cartesium illos esse, qui

 impieta-

q) In Obiect. T. I. Opp. Cart. p. 192.

r) Syst. intell. c. 5. S. I. §. 53. p. 119 seqq.

s) De Deo disp. III. §. 15. p. 289 seqq.

t) Syll. Script. de V. R. C. c. 7. p. 286 seqq. POIRET. de Erud. tripl. L. III. §. 28. p. 614.

impietatis maculam illi eapropter inurunt, cum nihil minus intenderit philosophus, quam DEI sapientiam ex orbe proscribere [u], sed ad physicas tantum caussas efficientem, materialem, formalem, respiciendum esse statuerit, certus ex iis solis Deum posse euidentissime demonstrari. Qua in re praeeuntem habuit magnum VERVLAMIVM [v], qui tantum abest, vt in naturali scientia finalium caussarum considerationem passus sit, vt potius omnem eam scientiam corrumpere, et superstitionem introduxisse statuerit: notatus ideo PARCKERO [x], et CVDWORTHO [y]. Verum licet ab atheismi infamia eo nomine liberandus sit Cartesius, probari tamen non potest, quod fines rerum naturalium hominis indagationi patescentes neglexerit, quibus si non rerum natura reserari, sane via proxima ad eam aperiri potest, vt vel solae obseruationes anatomicae euincunt.

XXV. Quia Deus est summe verax et dator omnis luminis, adeo vt repugnet plane, vt nos fallat, siue vt proprie et positiue sit caussa errorum, quibus nos obnoxios esse experimur: hinc sequitur, omnia quae clare et distincte percipimus, vera esse, et dubitationes ante recensitas omnes tolli. Atque si aduertamus, quid in sensibus, quid in vigilia, quid in somno clarum sit atque distinctum, illudque ab eo quod confusum est et obscurum distinguamus, facile, quid in qualibet re pro vero habendum sit, agnoscemus.

XXVI. Quia vero saepe contingit nos falli, caussa errorum non ad Deum referenda est; nam non ab intellectu sed a voluntate pendent, suntque si ad Deum referantur merae negationes, si ad nos, priuationes.

XXVII. Duo tantum in nobis cogitandi modi generales sunt, perceptio, quae est operatio intellectus, et volitio siue operatio voluntatis. Nam sentire, imaginari et pure intelligere, sunt tantum diuersi modi percipiendi, vt et cupere auersari, affirmare, negare, dubitare, sunt diuersi modi volendi.

XXVIII. Ad iudicandum requiritur quidem perceptio intellectus, sed etiam voluntas requiritur, vt rei aliquo modo perceptae assensio praebeatur. Non autem perceptio integra semper necesse est, sed assentimur quoque obscuris.

XXIX. Perceptio valde finita est, voluntas quodammodo infinita, quae vltra ea quae clare percipimus, extendi potest, hoc cum facimus, fallimur.

XXX. Neque tamen Deus errorum nostrorum auctor dici potest, quod nobis intellectum finitum dedit, id enim intellectui creato conuenit; ast quod latissime pateat voluntas, hoc ipsius eius naturae conuenit, et summa hominis perfectio est, quod agat per voluntatem, hoc est, libere, et actionum suarum auctor sit.

XXXI. Quod itaque in errores incidamus, defectus quidem est in nostra actione, siue in vsu libertatis, sed non in nostra natura.

XXXII.

u) Periculum ex hac assertione enatum non praeuidisse Cartesium recte obseruat Poiret. in Vera Methodo P. III. §. 15. p. 197.

v) Org. nov. L. II. §. 2. de Augm. scient. L. III. c. 4.

x) l. c. §. 16. p. 183.

y) l. c. p. 822.

XXXII. Quod autem sit in nostra voluntate libertas et multis ad arbitrium vel assentiri vel non assentiri possimus, manifestum et inter notiones innatas referendum est. Miro hypotheseos praeiudicio seductus Cartesius, in palmariis his assertionibus a regia via diuagatur, multoties ideo ab aduersariis castigatus. Cum enim semel statuisset, passionem animae ad intellectum actionem, ad voluntatem esse referendam, non potuit non inepta consequentia concludere affirmationem, negationem, dubitationem esse opus voluntatis. Quod tamen et sensui et experientiae ipsique hominis conscientiae contrarium est, quibus scimus, iudicium intellectus in affirmatione et negatione se maxime prodere, et aliud esse velle, aliud iudicare affirmando vel negando. Ast his non obstantibus foedus error ad sectatores transiit aliosque genuit haud minores, vt ex dicendis patescet.

XXXIII. Quia tantam esse tamque immensam DEI potestatem agnoscimus, vt nefas esse putemus existimare, fieri a nobis aliquid posse, quod non sit ab ipso praeordinatum: facile in concilianda libertate nostra cum Dei praeordinatione difficultatibus possumus nos intricare. Quas vt euitemus, cogitandum, mentem nostram esse finitam, Dei autem potentiam et praeordinationem infinitam, adeoque hanc nos satis non comprehendere, certe autem et euidenter libertatis, quae in nobis est, conscios esse, hancque ideo negari vel de ea dubitari haud posse.

XXXIV. Nihil nos vnquam falsum pro vero admittemus, si tantum iis assensum praebeamus, quae clare et distincte percipiemus.

XXXV. Ad perceptionem, cui certum iudicium debet inniti, requiritur non modo, vt sit clara, sed etiam vt sit distincta. Clara est, quae menti attendenti praesens et aperta est, distincta autem, quae cum clara sit, ab omnibus aliis ita seiuncta est, et praecisa, vt nihil plane aliud, quam quod clarum est, in se contineat. Possunt enim esse perceptiones clarae, sed non distinctae.

XXXVI. Omnia quae sub perceptionem nostram cadunt, vel tanquam res rerumue affectiones considerantur, vel tanquam aeternae veritates, nullam existentiam extra cogitationem nostram habentes.

XXXVII. Duo tantum rerum genera sunt, substantia cogitans siue mens, et substantia extensa siue corpus, illa rerum intellectualium, haec materialium.

XXXVIII. Substantia res est, quae ita existit, vt nulla alia re indigeat ad existendum. Hoc autem nomen Deo et creaturis non conuenit vniuoce, hi enim nisi ope concursus DEI existere non possunt.

XXXIX. Sunt autem et mens et corpus substantiae qua solo DEI concursu egent ad existendum.

XL. Vna est cuiuscunque substantiae praecipua proprietas, quae ipsius naturam essentiamque constituit, et ad quam omnes aliae referuntur.

XLI. Extenſio in longum, latum et profundum ſubſtantiae corporeae naturam conſtituit, et cogitatio naturam ſubſtantiae cogitantis. Etiam in hac theſi reprehenſionem meruit Carteſius, quod ſubiectum in quo ſunt attributa proprietatesque cum ipſis attributis confundendo, naturam ſubſtantiae in illis poſuiſſet. Accedit, quod vna proprietate materiae, extenſione, et ſpiritus, cogitatione, omnem ſubſtantiarum naturam comprehenderit, cum alia quoque iis attributa aeque eſſentialia adeſſe queant. Quale corporis attributum eſſe vim actiuam, quae praeter vim mortuam ſiue inertiae corpori cuiuis adeſt, contra Carteſianos contendit Leibnizius [z]: ſimiliterque in mente adeſſe deſiderium ſiue cupiditatem luminis et laetae acquieſcentiae, hancque vim eius actiuam eſſe, qua nihil menti eſſentialius intimiusque ſit, acutis rationibus contendit PETRVS POIRETVS [a]. Aliorum cogitata breuitatis cauſſa omittimus.

XLII. Omne aliud, quod corpori tribui poteſt, extenſionem praeſupponit, eſtque tantum modus quidam rei extenſae, vt et omnia, quae in mente reperimus, ſunt tantum diuerſi modi cogitandi.

XLIII. Duratio, ordo et numerus, non ſunt ſubſtantiae, ſed modi, ſub quibus res conſideramus.

XLIV. Per modos plane idem intelligitur, quod alibi per attributa vel qualitates, ſed cum conſideramus ſubſtantiam ab illis affici vel variari vocamus modos, cum ab iſta variatione talem poſſe denominari, vocamus qualitatem, ac denique cum generalius ſpectamus tantum ea ſubſtantiae ineſſe vocamus attributa. Perhorruit accidentis nomen Carteſius, multos in eo recentiores ſectatores nactus [b]: quod accidens non ſemper ad ſubſtantiam aliquid pertinere eamque modificare ſignificet, ſed aliquid innuat, quod ad ſubſtantiam demum accedat. Vnde ipſi Ariſtotelici accidens modo in oppoſitione ad ſubſtantiam ponunt, modo in oppoſitione ad eſſentiam, illudque praedicamentale, hoc praedicabile vocant. Quae cum fundamentum habeant nullum, et confuſas gignant ideas, rectius feciſſe Carteſius iudicatus eſt, quod modorum vel proprietatum vocem elegiſſet.

XLV. Alia ſunt in rebus ipſis, quarum attributa vel modi eſſe dicuntur, alia vero in noſtra tantum cogitatione. Talia ſunt tempus, numerus et vniuerſalia omnia, quae tantum ſunt in abſtracto, modique cogitandi.

XLVI. Fiunt vniuerſalia tantum ex eo, quod vna et eadem idea vtamur ad omnia indiuidua, quae inter ſe ſimilia ſunt cogitanda.

XLVII. Numerus in ipſis rebus oritur ab earum diſtinctione, ea triplex eſt, realis, modalis, rationis.

XLVIII. Diſtinctio realis proprie tantum eſt inter duas vel plures ſubſtantias,

z) Dicemus de hac aſſertione Leibniziana in cap. ſeq. contra eam ſubſtantiae notionem Carteſianam pec. diſſ. defendit RVARD. ANDALA in Pentad. diſſ. phil. n. 1.

a) Cogit. ration. ſ. III. §. 20. p. 11.

b) Vid. viri celeberrimi P. CROVSAZ. Log. P. I. S. II. c. 1. §. 2. p. 460. ed. Gall. et SAM. FRID. HOLMANN Philoſ. prim. P. II. §. 355 ſq. p. 936 ſqq.

ſtantias, quas realiter diſtinctas eſſe ex hoc ſolo percipimus, quod vnam absque altera clare et diſtincte intelligere poſſimus.

XLIX. Diſtinctio modalis eſt duplex, alia ſcilicet inter modum proprie dictum: et ſubſtantiam cuius eſt modus, alia inter duos modos eiusdem ſubſtantiae.

L. Diſtinctio rationis eſt inter ſubſtantiam et aliquod eius attributum, ſine quo ipſa intelligi non poteſt, vel inter duo talia attributa eiusdem alicuius ſubſtantiae.

LI. Cogitatio et extenſio ſpectari poſſunt: vt conſtituentes naturae ſubſtantiae intelligentis et corporeae, tuncque non aliter concipi debent, quam ipſa ſubſtantia cogitans et ſubſtantia extenſa, hoc eſt, quam mens et corpus, quo pacto clariſſime atque diſtinctiſſime intelliguntur.

LII. Cogitatio et extenſio etiam ſumi poſſunt pro modis ſubſtantiae, quatenus ſcilicet vna et eadem mens, plures diuerſas conditiones habere, et vnum atque idem corpus, retinendo ſuam eandem quantitatem pluribus diuerſis modis poteſt extendi. Tunc quoque modaliter a ſubſtantia diſtinguuntur, et clare ac diſtincte non minus, quam illa poſſunt intelligi.

LIII. Eadem ratione diuerſi cogitationum et extenſionum modi optime percipi poſſunt, ſi tantum vt modos rerum, quibus inſunt, ſpectemus.

LIV. Senſus, affectus, appetitus clare percipi poſſunt, ſi accurate caueamus, ne quid amplius de iis iudicemus, quam id praeciſe, quod in perceptione noſtra continetur, et cuius intime conſcii ſumus. Cauendum autem, ne res extra mentem exiſtentes perceptionibus noſtris, quas de illis habemus iudicemus ſimiles, v. c. colorem.

LV. Praecipua errorum cauſſa a praeiudiciis infantiae procedit, in qua ſecundum ſenſuum perceptionem de rebus ipſis iudicamus. Eorum praeiudiciorum deinde obliuiſci adulti maturisque annis non poſſumus.

LVI. Praeterea mens noſtra non ſine aliqua difficultate ac defatigatione poteſt ad vllas res attendere omniumque difficillime ad eas, quae nec ſenſibus nec imaginationi praeſentes ſunt. Hinc fit, vt multi nullam ſubſtantiam intelligant, niſi imaginabilem, et corpoream, et etiam ſenſibilem, et putent, nihil poſſe ſubſiſtere quod non ſit corpus [c].

LVII. Quarta errorum cauſſa eſt, quod conceptus noſtros verbis, quae rebus accurate non reſpondent, alligamus.

LVIII. Itaque ad ſerio philoſophandum veritatemque omnium rerum cognoſcibilium indagandam primo omnia praeiudicia ſunt deponenda, nec opinionibus prius receptis a nobis fidem habenda, niſi adhibito examine veras eſſe comperiamus. Deinde ordine attendendum eſt ad notiones in nobis, et eae tantum pro veris habendae, quas clare et diſtincte cognoſcimus, et ex his conferentes cum iis, quae confuſius antea cogitabamus, vſum

c) His pungere Carteſium Hobbeſii hypotheſin ex iis, quae ſupra de obiectionibus Hobbeſii contra meditationes Carteſii attulimus, manifeſtum eſt.

vſum claros conceptus formandi acquiremus. Auctoritati vero et reuelationi diuinae potius, quam proprio noſtro iudicio, fides habenda. Et haec quidem de principiis cognitionis humanae tradidit Carteſius.

Carteſii philoſophemata de rebus materialibus.

§. XLIX. Principiis cogitationis ſubiecit philoſophus principia rerum materialium [d].

I. Quicquid ſentimus, nobis aduenit a re aliqua, quae a mente noſtra diuerſa eſt, et ſenſus noſtros afficit. Sentimus autem materiae extenſae ideam menti noſtrae exhiberi, quae ſi non eſſet, ſed Deus eius ideam obiiceret, deceptor dicendus eſſet. Quod quia eſſe nequit, concludendum eſt exiſtere rem extenſam ſuisque proprietatibus gaudentem. Hanc vocamus corpus et materiam.

II. Menti noſtrae corpus quoddam magis arcte quam reliqua alia corpora coniunctum eſſe, concludi poteſt ex eo, quod perſpicue aduertamus dolores aliosque ſenſus nobis ex improuiſo aduenire, quos mens eſt conſcia non a ſe ſola proficiſci, nec ad ſe poſſe pertinere ex eo ſolo, quod ſit res cogitans, ſed tantum ex eo, quod alteri cuidam rei extenſae ac mobili adiuncta ſit, quae res humanum corpus appellatur. Tangit hac theſi Carteſius difficillimam quaeſtionem de vnione animae et corporis, quam tamen hoc loco non expoſuit, ſed alii loco reſeruauit. Ipſe cum videret, ſyſtema influxus magnis multisque premi difficultatibus, vt his ſe liberaret ad aſſiſtentiam quandam confugit, quae communionem metaphyſicam magis, quam phyſicam, inferret. Cuius fundamentum in eo poſuit, quod ſecundum legem naturae, eadem motus quantitas in corpore conſeruetur, quam legem ab animo infringi non poſſe ſtatuebat. Aſt hanc tamen motus directionem mutari poſſe, eamque liberam animae eſſe ita ſtatuit, vt motus, qui in fluidis noſtri corporis eſt, ſuam ab anima directionem nanciſcatur, atque in hanc magis partem deflectat quam in aliam. Et hoc quidem pacto agere animam vnitam cum corpore ſibi perſuaſit. Noſtri inſtituti et loci huius non eſt, ea operoſe exponere, quae huic ſyſtemati aſſiſtentiae (ita enim a ſyſtemate influxus, occaſionalium cauſſarum, et harmoniae praeſtabilitae diſtinguitur) opponi ſolent. Dabimus autem magni Leibnizii [e] verba, qui cuncta more ſuo acute et eleganter enarrauit. „Monet is, oſtendi non poſſe, quo modo directionem iſtam „anima efficiat, nec eſſe in anima nec in corpore, id eſt, neque in cogitatione, „neque in maſſa quicquam, quod ad explicandam hanc vnius per alterum „immutationem ſeruire poſſit, et ſiue anima quantitatem virtutis, ſiue li„neam directionis in corpore mutare dicatur, vtrumque aeque in explicabile „eſſe“. Repertas quoque poſt Carteſii tempora, duas veritates, magni in hoc negotio momenti. Quarum prima eſt, quod quantitas virtutis abſolutae quae conſeruatur, diuerſa ſit a quantitate motus, altera, quod conſeruetur, etiam directio eadem in omnibus ſimul corporibus, quae inter ſe agere ſuppo-

d) Part. II. Princ. philoſ.

e) Theodicée §. 59.

ſupponuntur, quomodocunque demum ſibi mutuo occurrant, dum ſcilicet ſeruatur directio centri grauitatis communis. Si lex iſta Carteſio nota fuiſſet, corporum directionem aeque ac virtutem imperio animae ſubtracturum fuiſſe. Putat autem illuſtris philoſophus, ſi Carteſio hae leges naturae innotuiſſent, perductum fore ad harmoniam praeſtabilitam; nempe ex ea regula de manente eadem directione, motum ab anima independentem, atque a priorum motuum directionibus eſſe determinandum dicturum fuiſſe. Id quod tamen mutationes animae corpori harmonicas ſimul poſcit, quae ad Leibnizianam hypotheſin pertinent. Viderunt Carteſii ſectatores, maxime Mallebranchius eiusque aſſeclae, Cordemaeus aliique has difficultates, cumque faterentur, ab anima nihil proficiſci aut pendere effectiue, quod in corpore fit, nihil a corpore quod fit in anima: motus corporis omnes immediate ac vnice a diuina virtute et actione deriuarunt, quae pro occaſione volitionum mentis atque ad earum praeſentiam motus illos ſola efficit; et ad praeſentiam atque occaſione motuum in corpore noſtro a Deo excitatorum, perceptiones animae producit et mutat: vtrumque autem exequitur ſecundum certas leges a ſe ipſo ſemel arbitrarie latas, quarum vigore ad hunc motum haec perceptio et vice verſa ad alium producitur alia. Sicque aſſiſtentiae ſyſtema, quod Carteſio placuit in ſyſtema cauſſarum occaſionalium, quod vocant, commutarunt, de quo videndi MALLEBRANCHIVS [f], CORDEMAEVS [g], quique in hac parte Carteſianos ſequitur I. CHR. STVRMIVS [h]. Verum ne ſic quidem Carteſius emendatus videri, et Carteſiana philoſophia de hoc myſterio luculentius decreuiſſe iudicari poterat, cum innumeris premantur difficultatibus, quae a Carteſianis adducuntur, ſecundum quorum placita minime tamen in ſaluo ſunt leges naturae et motus, vt clare ſatis demonſtratum LEIBNIZIO [i], et ratio ſufficiens legum generalium naturae dari nequit, perpetua autem miracula ſupponuntur. De quibus tamen hoc loco, vbi Carteſii, non autem Carteſianorum ſententiam exponimus, plura dicere non licet. Adeundus autem, qui erudite rem omnem enarrat illuſtris GEORG. BERNARDVS BVLFINGERVS [k].

III. Senſus perceptiones non referuntur niſi ad iſtam corporis humani cum mente coniunctionem, et nobis quidem ordinarie exhibent, quid ad illam externa corpora prodeſſe poſſint, aut nocere, non autem, niſi interdum et ex accidente nos docere, qualia in ſe ipſis exiſtant.

IV. Natura corporis, ſiue materiae non conſiſtit in pondere, duritie, colore, aut ſimilibus, ſed in ſola extenſione.

V. Nec obſtat, quod corpora pleraque videantur ſic poſſe rarefieri, ac condenſari, vt rarefacta plus habeant quantitatis, quam condenſata. Nam

f) T. III. Inq. verit. p. 178.
g) De diſt. corporis et mentis Differt. IV. pag. 83.
h) Phyſ. elect. T. I. p. 135. 137 ſeq.
i) l. c. §. 60. 340. Iournal des ſauans 1695. p. 456. Recueil de div. Pieces T. II. p. 23?.
k) De Harm. praeſtabil. Part. IV. §. 73 ſeqq. p. 76 ſeqq.

Nam in ipſis nihil aliud quidquam contingit, quam figurae mutatio, intercedentibus interuallis, corporibus aliis repletis, atqui ideo non minus tunc extenſa ſunt, quam cum maius ſpatium amplectuntur.

VI. Quantitas a ſubſtantia extenſa in re non differt, ſed tantum ex parte noſtri conceptus, vt et numerus a re numerata. Qui autem ſubſtantiam corpoream a quantitate eius diſtinguunt, confuſam tantum ſubſtantiae incorporeae notionem habent, quam falſo tribuunt corporeae.

VII. Non etiam in re differunt ſpatium ſiue locus internus, et ſubſtantia corporea in ea contenta ſed tantum in modo, quo a nobis concipi ſolent. Reuera enim extenſio in longum, latum et profundum, quae ſpatium conſtituit, eadem plane cum illa eſt, quae conſtituit corpus. Nam in idea corporis, reiectis omnibus aliis remanet extenſio in longum, latum et profundum, quae etiam continetur in idea ſpatii non modo corporibus pleni, ſed etiam eius, quod vacuum vocatur.

VIII. Eſt itaque differentia in modo tantum cogitandi, dum extenſionem loci, ab extenſione corporis in mente ſeparamus. Quippe nomina loci aut ſpatii non ſignificant quicquam diuerſum a corpore, quod dicitur eſſe in loco, ſed tantum eius magnitudinem, figuram et ſitum inter alia corpora deſignant. Fluunt aſſertiones hactenus enarratae ex idea corporis, cuius eſſentiam in extenſione philoſophus ponit. Hac enim definitione ſuppoſita inferebat, vbicunque eſt extenſum, in longum latum et profundum, ibi eſſe corpus, ex quo prona conſequentia deriuabat, ſpatium cum corpore reipſa coincidere, et non niſi mente ſeparari poſſe, adeoque non dari vacuum. Valde huic theſi contradixerunt, quotquot a Carteſio diſceſſum fecerunt, et corporis definitionem aliam dederunt; prout nempe ideam ſpatii et vacui in ſyſtemate ſuo definire e re ſua eſſe iudicarunt. Maxime illuſtris Newtoni ſchola vacuum reuocando Carteſianae ſe magnis moliminibus oppoſuit, vt Gaſſendi ſectatores taceamus, quae enarranda tamen in ſpeciali naturalis diſciplinae hiſtoria ſunt. Quamuis autem poſt Leibnizium τὸν πάνυ multi quoque fuerint, qui ſpatium inter non-entia, ſiue conceptus mentis negatiuos tantum referant [l], et ſolam non-contiguitatem, (ita loqui amant) rerum exiſtentium eſſe, decernant [m], ideoque Gaſſendum et ſequaces, ſpatium tertium quid praeter ſubſtantiam et accidens, in entibus vere poſitiueque exiſtentibus eſſe arbitrantes [n] deferant, reprehendunt tamen Carteſium, quod ſpatium corpus eſſe dixerit, eo quod vel negatiuam vel relatiuam ideam in poſitiuam conuertendo, ipſam ſpatii notionem prorſus euerterit. Alii, inque

l) Vid Principia philoſophiae ab HANSCHIO edita, def §. 7. 61. p. 21 ſeqq. et in Coll epiſtolarum diuerſorum T. I. p. 31. Eſt autem illuſtri viro ſpatium ordo coëxiſtentium; eum ſequitur cel. WOLFIVS Metaphyſ. Germ. §. 46. 134. et Ontol. §. 589. et Cl. HAMBERGERVS Elem. phyſ. §. 2. vt alios taceamus.

m) V. C. SAM. CHRIST. HOLLMANN. Metaphyſ. §. 221. p. 723.

n) Phyſ. S. L. L. I. c. 1. 2.

que his LOCKIVS [o], id imprimis Cartesianae loci, spatiique ideae, et qua ea nititur corporis, opposuerunt, quod nec locus nec spatium, nec in genere extensio soliditatem, resistentiam, aliasque corporis proprietates habeat, vnde pro vacui possibilitate et existentia acute pugnat philosophus Anglus. Quae latius hoc loco excutere, quidque in his verum aut falsum sit, dispicere, Lectoris industriae relinquimus, solam Cartesiani dogmatis historiam strictim enarrasse contenti.

IX. Differunt nomina loci et spatii, quia locus magis expresse designat situm, quam magnitudinem et figuram, ad quae notio spatii respicit. Spatium semper sumimus pro extensione, locum autem aliquando consideramus, vt rei, quae in loco est, internum, et aliquando vt ipsi externum. Et internus quidem plane idem est, quod spatium, externus autem sumi potest pro superficie quae proxime ambit locatum. Per superficiem autem hic intelligitur solus terminus, qui medius est inter ipsum corpus ambiens, et id quod ambitur, quique nihil aliud est, quam modus.

X. Vacuum autem philosophico more sumtum, in quo nulla sit substantia, dari non potest.

XI. Non fieri potest, vt aliquae atomi, siue materiae partes ex natura sua indiuisibiles existant. Cum enim, si quae sint, debeant esse extensae, quantumuis paruae fingantur, possumus adhuc vnamquamque ex ipsis in duas aut plures minores cogitatione diuidere, ac proinde cognoscere, esse diuisibiles. Recedit in hac assertione Cartesius a Democrito et Epicuro, et qui hos sequitur Gassendo. Ast hac ratione dum diuisibilitatem corporis et materiae infinitam propugnat, infinitum mathematicum, quod et indefinitum vocant, CONIMBRICENSES [p] infinitum sectione apellauere, vel diuisionem quoque mentalem cum reali confudisse visus est. Obseruatum enim acutissimis viris, LEIBNIZIO [q], WOLFIO [r], non dari compositum, nisi existat prius simplex, monadasque nec compositas nec diuisibiles; monuit quoque desideratissimus SCHEVCHZERVS [s], puncta physica siue atomos non posse sumi sensu mathematico, quoniam ex iis corpus nunquam posset exsurgere: aliis obseruatum [t] nullum quantum simultaneum qualecunque et quantumcunque illud etiam sit, actu ipso infinitum esse posse, adeoque nec in infinitum diuidi realiter, neque plus producere per diuisionem ex re aliqua licere, quam ante illam in eadem iam adest.

XII. Ex his cognoscimus, hunc mundum, siue substantiae corporeae vniuersitatem nullos extensionis suae fines habere.

o) De Intellectu humano L. II. c. 13. §. 11 seqq. p. 186 sqq.

p) Ad Phys. Arist. L. VI. c. 2. p. m. 221 seqq. vbi more suo prolixe disputant, vtrum indiuisibilia sint entia positiua et realia in continuo?

q) Princip. philos. ab HANSCHIO illustr. theor. 107. schol. 4. et theor. 4. et 5.

r) Metaphys. Germ. §. 76. 582. vterque tamen diuisibilitatem in infinitum mathematicam admittit.

s) Physic. P. I. c. 2. §. 7. p. 20 seq.

t) Cl. HOLLMANN. Phys. P. I. c. 1. §. 10. p. 51 seqq.

XIII. Etiam colligi inde poteſt, non aliam eſſe materiam coeli, quam terrae, atque omnino, ſi mundi eſſent infiniti, non poſſe non illos omnes ex vna et eadem materia conſtare, nec proinde plures, ſed vnum tantum eſſe poſſe, quia materia extenſa omnia ſpatia imaginabilia, in quibus alii iſti mundi eſſe deberent, iam occuparent.

XIV. Materia in toto vniuerſo vna et eadem exiſtit, nempe quae eſt extenſa; omnesque proprietates, quas in ea clare percipimus, ad hoc vnum reducuntur, quod ſit partibilis, et mobilis ſecundum partes et proinde capax illarum omnium affectionum, quae ex eius partium motu ſequi poſſe percipimus.

XV. Omnis ergo materiae variatio, omniumque eius formarum diuerſitas pendet a motu.

XVI. Eſt autem motus translatio vnius partis materiae, ſiue vnius corporis, ex vicinia eorum corporum, quae illud immediate contingunt, et tanquam quieſcentia ſpectantur in viciniam aliorum.

XVII. Non plus actionis requiritur ad motum quam ad quietem. Sunt enim motus et quies nihil aliud in corpore, quam duo diuerſi modi.

XVIII. Motus proprie ſumtus non refertur, niſi ad corpora contigua eius quod mouetur; nec refertur niſi ad ea corpora contigua, quae tanquam quieſcentia ſpectantur. Valde diſplicet haec definitio Io. Clerico [*], eo quod vſui loquendi recepto contraria, aptior ſit obſcurandae naturae motus per ſe clarae, quam obſcurae rei illuſtrandae: putatque is, inueniſſe Carteſium hanc definitionem ideo potiſſimum, vt terra, quae communi motu, cum vortice ſuo circa ſolem moueri dicebatur, poſſet ſimul dici quieſcere, quod reſpectu vicinarum partium vorticis non moueatur, vt vitaretur cenſura inquiſitionis Romanae, quae ſententiam eorum, qui terram moueri aiunt, damnarat. Nec multum falli Clericum facile nobis perſuadent ea, quae in *Tertia principiorum parte* [x]. Carteſius monuit, poſſe proprie loquendo quidem motum nec de terra, nec de planetis aliis praedicari; aſt ſecundum vſum vulgi motum ſumendo, dicendum eſſe, planetas et ſolem ipſum fixasque, et, incongrue quidem, terram moueri. Inde in definitione Carteſiana, quae ſi cetera ſpectes, ipſumque ſenſum intuearis, motum nihil dicit eſſe aliud, quam mutationem loci relatiui, ſiue ſitus, nonnemo [y] pro ambiguis Carteſii vocibus, *immediate contingunt*, aliam minus ambiguam, v. c. ambiunt, vel circumdant, ſubſtituendam eſſe monuit. Ceterum hanc definitionem motus paſſiuo ſenſu accipiendam, et a motu actiuo, ſiue vi illa, quae corpus ex loco vno in alium quendam transfert et eius ſitum mutat, diſtinguendam eſſe, nobis non monentibus lector attentus facile intelligit, neglectam tamen hanc obſeruationem induxiſſe B. I. Fr. Bvddevm [z], vt perpe-

*) Phyſ. L. V. c. 5. §. 3. p. m. 98.
x) §. 28.
y) Holmann. Phyſ. P. I. c. 1. §. 19. p. 60.
z) Phyſ. P. V. c. 1. §. 12.

perperam quaedam huic definitioni motus Cartesianae obiiceret, obseruatum cel. HOLLMANNO [a].

XIX. Etsi autem vnumquodque corpus habeat tantum vnum motum sibi proprium, participare tamen etiam potest ex aliis innumeris, si nempe sit pars aliorum corporum alios motus habentium.

XX. Praeterea ille vnicus cuiusque corporis motus, qui ei proprius est, instar plurium potest considerari; sed ideo tales motus non sunt reuera distincti; nam vnumquodque punctum corporis, quod mouetur, vnam tantum aliquam lineam describit.

XXI. Ex hoc autem quod dictum: loca omnia corporibus plena esse, semperque easdem materiae partes aequalibus locis coaequari, sequitur, nullum corpus moueri posse, nisi per circulum, ita scilicet, vt aliud aliquod corpus ex loco, quem ingreditur, expellat, hocque rursus aliud, et aliud, vsque ad vltimum, quod in locum a primo relictum eodem temporis momento, quo derelictus est, ingrediatur. Plurimum huic assertioni contradixerunt, qui motum non dari sine vacuo contendunt.

XXII. Reperitur tamen in motu isto aliquid, quod mens quidem percipit esse verum, sed tamen, quo pacto fiat, non comprehendit, nempe diuisio quarundam particularum in infinitum, siue indefinitum, atque in tot partes, vt nullam cogitatione determinare possimus tam exiguam, quin intelligamus, ipsam in alias minores reapse esse diuisam.

XXIII. Caussa motus aut vniuersalis est, et primaria, aut particularis.

XXIV. Caussa motus vniuersalis non alia esse potest, quam Deus ipse, qui materiam simul cum motu et quiete in principio creauit, iamque per solum suum concursum ordinarium, tantundem motus et quietis in ea tota, quantum tunc posuit, conseruat. Nam quamuis ille motus nihil aliud sit in materia mota, quam eius modus, certam tamen et determinatam habet quantitatem, quam facile intelligimus eandem semper in tota rerum vniuersitate esse posse, quam in singulis eius partibus mutetur.

XXV. Itaque cum vna pars materiae duplo celerius mouetur, quam altera, et haec altera duplo maior est, quam prior, tantundem motus est in minore quam maiore, ac quanto motus vnius partis lentior sit, tanto motus alicuius alterius ipsi aequalis sit celerior. Lex haec πολυθρύλητος localis motus est, quam ad explicandas rerum naturalium caussas Cartesiani quam maxime in vsum vocant [b]. Ast quid in ea desideret Leibnizius supra iam dictum. Aliis vero visum [c], experientiam ipsam sufficientia nobis fundamenta non suppeditare, ex quibus de rei huius vel veritate vel falsitate iudicare dicereque liceat, motum in quibusdam corporibus cessantem in alia transire, sicque motum partium collectum, motum totius iterum eadem quantitate euadere. Sed quia corpus inertia laborat,

a) l. c. §. 20. p. 62. not. r.

b) Vid. CLAVBERG. Disp. phys. XVIII. n. 15. LE GRAND. Instit. philos. P. IV. c. 15. n. 15. et Cartesiani reliqui tantum non omnes.

c) HOLLMANN. l. c. §. 49. p. 87.

borat, omnique vi mouenti semper pro ratione massae resistit, atque ad quietem magis quam motum propendet, sed et illud modo vis motricis ad motum corporis cuiuscunque impenditur, quicquid post superatam eiusdem resistentiam superest, necessario inde consequi, vt quotiescunque motus aliquis corpori cuidam nouo, antea quiescenti, communicandus est, semper quantitati vis motricis tantum decedat, quantum ad vincendam prioris corporis resistentiam impendendum erat, adeoque et illa toties minor euadat, quoties nouus in corpore, antea quiescente motus excitandus erat. Quoniam quantitas vero illa motus quae in corpore aliquo in motu posito datur, infinita non est, neque ideo in infinitum minui potest, deficere illum plane oportere. Quo pacto aliquam successiue motus quantitatem in mundo minui contra Cartesium concludunt. Quemadmodum vnius quoque corporis motu nonnunquam plura alia successiue in motum redigi ita posse contendunt, vt motus illorum coniunctim acceptus, primi mouentis impetum longissime superet, sicque noua aliqua, quae antea nondum adfuit, motus quantitas in mundo oriatur [d]. Quae latius hoc loco exequi vel examinare quoque et Cartesianorum responsiones adducere esset extra oleas vagari.

XXVI. Caussae secundariae motus sunt regulae quaedam siue leges naturae, quibus motus particulares nituntur. Horum prima est, vnamquamque rem, quatenus est simplex et indiuisa, manere quantum in se est, in eodem semper statu, nec vnquam mutari, nisi a caussis externis. Vnde concludendum est, id quod mouetur, quantum in se est, semper moueri.

XXVII. Altera lex naturae est, vnamquamque partem materiae non tendere vnquam, vt secundum vllas lineas obliquas pergat moueri, sed tantummodo secundum rectas; etsi multae saepe cogantur deflectere propter occursum aliarum, et in quolibet motu fit quodammodo circulus, ex omni materia simul mota. Ex quo sequitur, omne corpus quod circulariter mouetur, perpetuo tendere, vt recedat a centro circuli quem describit.

XXVIII. Tertia naturae lex haec est: vbi corpus quod mouetur, alteri occurrit, si minorem habeat vim ad pergendum secundum lineam rectam, quam hoc alterum ad ei resistendum, tunc deflectitur in aliam partem, et motum suum retinendo solam motus determinationem amittit, si vero habeat maiorem, tunc alterum corpus secum mouet, ac quantum ei dat de suo motu, tantundem perdit.

XXIX. Caussa huius legis est, quod differentia sit inter motum in se spectatum, et ipsius determinationem versus certam partem, qua fit, vt ista determinatio possit mutari motu integro remanente. Displicere haec Leibnizio, controuersiae serram ea de re cum Cartesianis nonnullis reciprocanti, eo quod directionem motus mutari in mundo non posse statue-

d) Idem summus philosophus Isaacus Newtonus, et qui eum sequuntur contendunt, negant Leibnizii asseclae, qua de re consulendi, qui de hac quoque quaestione disputarunt clarissimi viri VOLTAIRIVS, in Metaphysica Neutoniana c. 9. et KAHLIVS in Comparatione Metaph. Neut. et Leibnizianae c. 9. p. 152 seqq.

ftatueret, fupra iam tetigimus, et infra quoque, vbi de magni viri principiis dicendum, tangemus.

XXX. Vis cuiuscunque corporis ad agendum in aliud, vel ad actioni alterius refiftendum in eo confiftit, quod vnaquaeque res tendat, quantum in fe eft, ad permanendum in eo ftatu, in quo eft. Hinc enim id quod alteri coniunctum eft vim habet nonnullam ad impediendum, ne disiungatur, id quod disiunctum eft, ad manendum disiunctum, id quod quiefcit ad perfeuerandum in fua quiete, atque ex confequenti ad refiftendum iis omnibus, quae illam poffunt mutare etc.

XXXI. Vis illa debet aeftimari tum a magnitudine corporis in quo eft, et fuperficiei fecundum quam iftud corpus ab alio disiungitur; tum a celeritate motus, ac natura et contrarietate modi quo diuerfa corpora fibi mutuo occurrunt.

XXXII. Motus motui non eft contrarius, fed quieti, et determinatio in vnam partem determinationi in partem oppofitam.

XXXIII. Nihil particulas duorum corporum ita poteft inter fe vnire et firmius coniungere, quam ipfarum quies.

XXXIV. Fluidorum particulae aequali vi verfus omnes partes mouentur, et corpus durum in fluido exiftens a minima vi poteft determinari ad motum.

XXXV. Corpus durum ab alio duro impulfum, non omnem fuum motum ab eo mutuatur, fed partim etiam a fluido circumiacente. Non tamen poteft ab ifto fluido maiorem celeritatem acquirere, quam habet a duro a quo impulfum eft.

XXXVI. Cum corpus fluidum totum fimul verfus aliquam partem fertur, neceffario fecum defert corpus durum, quod in fe continet.

XXXVII. Cum corpus durum a fluido fic defertur, non idcirco mouetur.

§. L. Principiis rerum materialium tractationem de mundo adfpectabili inaedificauit Cartefius, quae tertiam eamque copiofiffimam principiorum philofophiae partem conftituunt. Ex qua tamen omnia, ad quae fatis fpeciali confideratione defcendit philofophus, hoc loco repetere, limites tractationis noftrae fatis arcti non patiuntur. Adducemus ergo potiora tantum, reliqua Lectorem apud ipfum Cartefium legere iubemus. Ita vero ftatuit: *Principia Cartefii de Mundo afpectabili.*

I. Quamuis in ethicis fit pium dicere, omnia a Deo propter nos facta effe, nempe vt tanto magis ad agendas ei gratias impellamur, eiusque amore incendamur, nequaquam tamen eft verifimile, fic omnia propter nos facta effe, vt nullius alius fit eorum vfus; effetque plane ridiculum et ineptum id in phyfica confideratione fupponere.

II. Lunae a terra diftantia circiter triginta terrae diametros aequat, folis

folis vero fexcentas vel feptingentas. Ex quo colligimus, lunam effe multo minorem terra, fed folem multo maiorem.

III. Terra a coelo confpecta non apparitura effet, nifi vt planeta Ioue aut Saturno minor. Cauendum itaque, ne lunam, vel terram vel folem magnitudine ftellas fuperare credamus.

IV. Non folem modo fed et omnes ftellas fixas propria luce fulgere, ex viuidis, quos vibrant, radiis, et diftantia a fole remota intelligi poteft.

V. Luna e contrario et alii planetae lucem a fole mutuantur, vt ex luce placidiori, quam fixarum, et minore a fole diftantia concluditur.

VI. Terra non minus ob opaca, quibus conflata eft, corpora folis radios excipientia et reflectentia, lumen habet a planetis non differens.

VII. Poteft fol inter fixas ftellas, terra inter planetas ideo numerari.

VIII. Stellae, quae eandem a fe mutuo diftantiam eundemque ordinem feruant, fixae dicuntur, quae vero affidue inter fe fitum mutant, planetae fiue errantes appellantur.

IX. Copernici hypothefis fyftematis mundani fimplicior eft, quam Tychonis, non autem inter fe differunt, in quantum hypothefes funt, quae eodem modo phaenomenis fatisfaciunt.

X. Poteft motus terrae verius quam Tycho, et curiofius, quam Copernicus fecit, proponi hac hypothefi: 1) Fixae fupponendae funt a Saturno quam maxime diftantes; 2) Sol inftar flammae ex materia quidem valde mobili conftare dicendus, fed non ideo ex vno loco in alium migrare. 3) Fixae omnes, afferendum, in eadem fphaera non verfari, fed vnamquamque vaftum fpatium circa fe habere aliis fixis deftitutum; porro concedendum 4) coelos effe fluidos, fiue materiam coeli effe liquidam, 5) coelosque omnia corpora in fe contenta fecum deferre; 6) terram vero in coelo fuo quiefcere, fed nihilo minus ab eo deferri; 7) idemque fentiendum de omnibus planetis. Ex quibus conceffis, et definitione motus fupra data in partes vocata fequitur: terram proprie loquendo reliquosque planetas non moueri, nec vllos planetas, quamuis a coelo transferantur; quia non transferuntur ex vicinia partium coeli, quae illos immediate contingunt, quatenus iftae partes coeli vt immotae confiderantur. Quin nec fecundum vfum vulgi, nifi incongrue, motus de terra praedicari poteft, vulgus enim a terrae partibus vt immobilibus fpectatis ftellarum loca determinat, hasque eatenus moueri iudicat, quatenus a locis ita determinatis recedunt [e].

XI. Ita fublato omni fcrupulo de terrae motu tota materia coeli, in qua planetae verfantur, concipienda eft in modum cuiusdam vorticis, in cuius centro eft fol, gyrare affidue ac eius partes foli viciniores celerius moueri quam remotiores, ac planetas omnes, e quorum numero eft terra, inter

e) Euitandae cenfurae Romanae, quam in Galilaeum feueriffimam fuiffe compererat Cartefius, et palpi inquifitoribus obtrudendi gratia operofe ita philofophum fucum verbis facere voluiffe, ex fupra dictis repetendum eft.

ter easdem istius coelestis materiae partes semper versari. Ex quo solo omnia phaenomena facillime intelligentur.

XII. Sed cogitandi porro in maiori illo coelestis materiae vortice, alii minores vortices, vnus in cuius centro sit Iupiter, alter in cuius centro sit terra, qui in easdem partes, ac maior vortex ferantur, qui vortices asseclas Iouis, et lunam terrae circa hos planetas deferant constituto tempore.

XIII. Non vero putandum, omnia contra planetarum accurate in eodem plano semper consistere, nec circulos, quos describunt, esse omnino perfectos.

XIV. Aberrationes planetarum a plano eclipticae vocantur motus in latitudinem; ipsorum autem circuitiones circa solem vocantur motus in longitudinem.

XV. Vix fieri potest, quin caussae, ex quibus omnia phaenomena clare deducuntur, sint verae.

XVI. Quamuis mundus ab initio creatus fuerit cum omni sua perfectione, nihilominus ad naturam rerum intelligendam longe melius est considerare, quo pacto secundum principia simplicia et cognitu facilia omnia velut ex seminibus quibusdam oriri potuerint. Supponi itaque quaedam libere possunt, modo omnia, quae ex ipso consequentur, cum experientia consentiant.

XVII. Supponemus itaque omnem illam materiam, ex qua hic mundus adspectabilis est compositus, fuisse initio diuisam a Deo in particulas quam proxime inter se aequales et magnitudine mediocres, siue medias inter illas omnes, ex quibus iam coeli atque astra componuntur, easque omnes tantundem motus in se habuisse, quantum iam in mundo reperitur; et aequaliter fuisse motas, tum singulas circa propria sua centra, et separatim a se mutuo, ita vt corpus fluidum componerent, quale coelum putamus: tum etiam plures simul circa alia quaedam puncta aeque a se mutuo remota, et eodem modo disposita, ac iam sunt centra fixarum; nec non etiam circa alia aliquanto plura, quae aequent numerum planetarum; ita vt tot varios vortices componerent, quot iam astra sunt in mundo. Decantatissima haec Cartesii hypothesis est, qua motus stellarum caussam probabiliorem quam Peripatetici fecerant, reddere conatus est; quaeque non ingenii modo, sed et verisimilitudinis laudem nacta est. Non vero primus vortices excogitauit Cartesius, sed ex Democriti et Epicuri disciplina traductos rationibus astronomicis instruxit, et ad systema solare explicandum adhibuit. Habuitque vir summus habetque hodie asseclas satis multos et acutos, qui pro vorticibus velut pro aris focisque dimicarunt. Ast displicuerunt quoque magnis naturae interpretibus, maxime illustri NEWTONO [f], cuius vestigia in impossibilitate vorticum demonstranda pressit Cel.

f) Princip. philos. nat. L. II. propos. LII. s. p. 347. et Opt. P. III. L. I. passim conf. COTESII Praef. ad Princ. philos. Eum Angli philosophi certatim sequuntur.

Cel. MAVPERTVIS[g]. Obiecerunt autem, si globus quidam alterius cuiusdam globi vortici innataret, vortices inde tandem esse exorturos, qui in infinitum propagarentur, et a se inuicem perpetuo magis magisque recederent; itemque in vorticibus planetas celerius in apheliis, et tardius in periheliis moueri oportere. Vnde reiectis vorticibus Cartesianis vim centrifugam et centripetam, quae corporibus planeticis inesse deprehenditur, in partes vocare, eiusque temperamento et proportioni mutuae reuolutiones circa solem tribuere maluerunt [h]. De qua tamen re in physicorum institutionibus plura quaerenda sunt, consulendique qui Newtonianis obiectionibus responderunt, inter quos eminet vir illustris IO. POLENVS [i]. Ceterum obseruandum hoc quoque loco est, Cartesium hactenus quidem principiis, quantum licebat, claris, perspicuis et in se rectis vsum esse, certe, vbi errauit, humani ingenii vitio et imbecillitate errauisse. Quam viam si semper fuisset secutus, dubium non est, quin altius in naturae adyta penetrauisset. Ast hac regia via semel relicta ad hypotheses excogitatas sine ratione delabitur, et ingenii commenta pro caussis postea naturalibus venditat. Quod licere sibi quidem putabat Cartesius, contentus hypotheses attulisse, ex quibus de phaenomenis naturae ratio quaedam idonea reddi posset. Ast duplici modo peccauisse is aliis visus est. Monuerunt enim non sufficere philosopho hypothesin effingere, qua faciat satis, et hypothesin illam non esse absurdam, id est, possibilem; sed ad verisimilitudinem quoque et experientiam, quibus fulciatur esse respiciendum. His vero haud raro carere Cartesii philosophemata, passim viderunt viri docti, et ingenue fassi sunt, inter quos imprimis magnus est CHR. HVGENIVS [k]. Deinde etsi ingenii laudem systemati Cartesiano non denegant, reprehendunt tamen, parum attendisse philosophum ad leges naturae, hasque ex ingenio magis, quam consulta natura, adduxisse, ideoque eius hypotheses parum facere satis. Id quod de ipsis Cartesii vorticibus viri quidam acuti obseruarunt, in quibus tamen cardo physiologiae Cartesianae vertitur. Monuerunt enim hanc hypothesin suppositumque vorticis motum, non descensum corporum partialium versus centrum, sed axem solum, illius corporis totalis, versus quod feruntur, euincere. Qua de re, quid in *Actis eruditorum Lipsiensibus* [l] disceptauerint illustres philosophi LEIBNIZIVS, BERNOVLLIVS, PAPINVS alii, consulendum est. Vnde emendare hypothesin Cartesianam conatus illustris HVGENIVS [m], quem et alii secuti sunt, materiae subtilissimae vorticis alicuius talem tribui motum, quo non circulis sibi mutuo parallelis circa nucleum vorticis sui feratur, sed quaquauer-

g) Diff. de Astrorum figura diuersa Gallice edita, c. 3. vid. Journal des Savans 1733. Iun. art. 6. p. 227 seqq.

h) NEWTON. l. c. L. II.

i) Dial. de Vorticibus coelestibus Patauii 1712. edito. Conf. illustris BERNOVLLIVS in nouis cogitationibus de Systemate Cartesii Paris 1730. editis Bibl. Italique T. XI. art. 1. Tom. XIV. art. V. p. 145.

k) In Cosmotheoro L. II. p. 148.

l) 1686. p. 91. 1690. p. 228. 232. 1689. p. 183. seq.

m) In Diff. de Grauitate, Gallice edita, p. 135 A. E. 1690. p. 561.

uerſum potius in ſpatio ſphaerico ab aliis corporibus incluſo circa eundem ita gyretur, vt motu ſuo infinitos circulos maximos, infinitis fere punctis ſe interſecantibus deſcribat, ſicque vndiquaque omnia ad nucleum centri ſui vrgeat. Quae licet experientia et ratiociniis commendare philoſophus praeſtantiſſimus conatus ſit, impoſſibilia tamen aliis viſa ſunt; de quibus tamen alio loco [n] diſpiciendum. Tacemus theologos, qui pati in hypotheſibus Carteſianis non potuerunt, quod cauſſam agentem ex hac rerum naturalium conformatione excluſerit, quam ob cauſſam dicam ſatis grauem ei ſcripſerunt PETRVS POIRETVS [o], et SAMVEL PARCKERVS [p]. Sed redeundum ad rerum naturalium generationem ſecundum Carteſium. Is ita porro viam iſtam proſequitur:

XVIII. Huic ſuppoſito porro addendum, omnes materiae particulas initio fuiſſe tam in magnitudine, quam in motu inter ſe aequales.

XIX. Hae particulae initio non potuerunt eſſe ſphaericae, quia plures globuli ſimul iuncti ſpatium continuum non replent: aſt ſucceſſu temporis non potuerunt non fieri rotundae, quandoquidem varios habuerunt motus circulares, quibus anguli, dum ſibi mutuo occurrerunt, attriti ſunt.

XX. Cum autem nullibi ſpatia omni corpore vacua eſſe poſſint, cumque illae rotundae particulae ſimul iunctae perexigua quaedam interualla inter ſe relinquant, neceſſe eſt iſta interualla, quibusdam aliis materiae ramentis minutiſſimis, figuras ad ipſa implenda aptas habentibus, easque pro ratione loci occupandi perpetuo mutantibus, impleri. Nempe id quod ex attritis angulis deiicitur, adeo eſt minutum, et tantam celeritatem acquirit, vt ſola vi ſui motus in ramenta innumerabilia diuidatur, ſicque impleat omnes angulos, quos aliae materiae particulae ſubingredi nequeunt.

XXI. Quo minora ſunt iſta particularum aliarum ramenta, eo facilius mouentur, atque in alia adhuc minutiora comminui poſſunt.

XXII. Sed et multo celerius mouentur et agitantur, quam aliae materiae particulae, a quibus tamen ſuam agitationem acquirunt, quia dum hae per rectas et patentes vias feruntur, expellunt iſta per obliquas et anguſtas.

XXIII. Inde duo exſurgunt rerum elementa; primum eſt illius materiae, quae tantam vim agitationis habet, vt aliis corporibus occurrendo in minutias indefinitae paruitatis diuidatur, et figuras ſuas ad omnes angulorum ab iis relictorum anguſtias implendas accommodet. Alterum eſt eius, quae diuiſa eſt in particulas ſphaericas, valde quidem minutas, ſed tamen certae ac determinatae quantitatis, et diuiſibiles in alias multo minores.

XXIV. His tertium addi poſſe, ex dicendis conſtabit, quod partes vel magis craſſas vel figuras minus ad motum aptas habet.

XXV. Ex primo elemento ſol et ſtellae fixae, ex ſecundo coeli, ex tertio terra cum planetis et cometis orta ſunt.

n) Conf. quos nominat Cl. HOLLMANNVS Phyſic. P. I. c. 1. §. 64. p. 102.

o) De Erud. triplici L. III. §. 34 ſeqq. p. 657 ſqq.

p) Diſp. III. de Deo §. 15. Diſp. VI. §. 15. et quae Cudworthus paſſim monuit.

XXVI. Nempe creuit initio paulatim materia primi elementi, ex eo quod particulae ſecundi aſſiduo motu ſe inuicem magis magisque attererent; cumque maior eius quantitas fuit in vniuerſo, quam neceſſe erat ad implenda exigua illa ſpatia, quae inter particulas ſphaericas ſecundi elementi ſibi mutuo incumbentes reperiuntur, quidquid ex ea reſidui fuit, poſtquam ſpatia iſta impleta ſunt ad centra confluxit, ibique corpora quaedam ſphaerica fluidiſſima compoſuit, nempe ſolem ac ſtellas fixas.

XXVII. Eſt autem lex naturae, vt corpora omnia, quae in orbem aguntur, quantum in ſe eſt, a centris ſui motus recedant.

XXVIII. Globuli itaque ſecundi elementi ſatis magna vi recedere conantur a centris vorticum in quibus gyrantur, et retinentur hinc inde ab aliis globulis circumpoſitis.

XXIX. Efficit hic conatus, vt corpora ſolis et fixarum ſint rotunda.

XXX. Sed et porro efficit, vt materia coeleſtis ab omnibus punctis circumferentiae cuiusque ſtellae vel ſolis recedere conetur.

XXXI. Neque tamen globuli materiae coeleſtis ſe mutuo impediunt in iſto conatu, quia perpetuo ſunt in motu.

XXXII. Omnes lucis proprietates in iſto conatu inueniuntur, adeo vt lux eius ope cerni poſſet, tanquam ex ſtellis manans, etſi nulla vis eſſet in ipſis ſtellis.

XXXIII. Cuiusque vorticis coelorum poli tangunt partes aliorum vorticum ab eorum polis remotas. Inflectitur autem motus iſtorum vorticum aliquo modo, vt inter ſe conſentiant.

XXXIV. Vortices iſti ſunt magnitudine inter ſe inaequales, vt ex varietate in ſitu fixarum patet.

XXXV. Materia primi elementi ex polis cuiusque vorticis fluit verſus centrum, et ex centro verſus alias partes.

XXXVI. Idem autem de materia ſecundi elementi non poteſt intelligi, quia a materiae primi elementi motu impeditur.

XXXVII. Globuli ſecundi elementi, qui proximi ſunt centro cuiusuis vorticis, minores ſunt, ac celerius mouentur, quam illi, qui paulo magis ab eo diſtant, idque vsque ad certum terminum, vltra quem ſuperiores inferioribus celerius mouentur, et quantum ad magnitudinem, ſunt aequales.

XXXVIII. Globuli ſecundi elementi variis modis ſimul mouentur, quo fit, vt plane ſphaerici reddantur.

XXXIX. Varii ſunt gradus celeritatis in minutiis primi elementi.

XL. Quia quaedam materiae primi elementi ramenta reliquis minus diuiſa et minus celeriter agitata, figuras neceſſario acceperunt valde anguloſas et ineptas; fit inde, vt facile ſibi mutuo adhaereant, magnamque partem ſuae agitationis transferant in illa alia ramenta, quae minutiſſima ſunt, et celerrime agitantur.

XLI. Tales minutiae ſibi mutuo adhaerentes praecipue inueniuntur in ea materia primi elementi, quae a polis ad centra vorticum fertur.

XLII.

XLII. Quia saepe transeunt per angusta illa spatia triangularia, quae in medio trium globulorum secundi elementi se mutuo tangentium, reperiuntur, debent induere figuram triangularem. Quantum ad longitudinem autem, sufficit concipere illas tanquam exiguas columnas, tribus striis in modum cochlearum intortis excauatas, ita vt gyrando transire possint per illos angustos meatus triangulares.

XLIII. Istae particulae striatae ab oppositis polis venientes contrario modo sunt intortae.

XLIV. Quando materia ista primi elementi ad corpus solis alteriusue sideris peruenit, ibi omnes eius minutiae maxime agitatae cum nullis globulorum secundi elementi minutiis impediantur, in similes motus consentire laborant. Vnde fit, vt illae striatae, nec non etiam aliae multae paulo minores, quae ob figuras nimis angulosas molemue nimis magnam tantam agitationem refugiunt, ab aliis minutissimis separentur, ac sibi mutuo facile adhaerentes propter inaequalitatem suarum figurarum moles aliquando permagnas componant, quae intimae coeli superficiei contiguae, sideri ex quo emerserunt, adiunguntur, et ibi resistentes illi actioni, in qua vis luminis consistit, similes sunt illis maculis, quae in solis superficie conspici solent.

XLV. Illae maculae sole egressae et sibi mutuo nonnihil adhaerentes, componunt ibi magnam quandam molem rarissimam, et aetheri terrae circumfuso non absimilem.

XLVI. Multi quoque sunt meatus in istis maculis per quos libere transeunt particulae striatae.

XLVII. Fieri potest, vt totus vortex aliquando a circumiacentibus vorticibus absorbeatur, et eius stella mutetur in planetam vel cometam q).

XLVIII. Vastissimum illud spatium, in quo iam vnicus vortex primi coeli continetur, initio in quatuordecim pluresue vortices diuisum concipi potest, eosque ita fuisse dispositos, vt sidera, quae in centris suis habebant, multis paulatim maculis tegerentur, et deinde illi vortices vni ab aliis destruerentur, modo iam descripto vnus citius alius tardius pro diuerso eorum situ, adeo vt cum illi tres, in quorum centris erant Sol, Iupiter et Saturnus, ceteris essent maiores, sidera quae in centris minorum Iouem circumstantium versabantur, versus Iouem delapsa sint, et quae in centris duorum aliorum Saturno vicinorum; versus Saturnum: et Mercurius, Venus, Terra, Luna et Mars, quae sidera etiam singula suum vorticem prius habuerunt, versus solem; ac tandem etiam Iupiter et Saturnus, vna cum minoribus sideribus illis adiunctis confluxerint versus eundem solem, ipsis multo maiorem, postquam eorum vortices fuere absumti; sidera autem reliquorum vorticum, si vn-

 quam

q) Ex hac theoria cometarum originem; naturam, modum, phaenomena late P. III. §. 128 seqq. deriuat, quae, cum prolixiora sint, quam vt locum in hac pagina capiant, apud ipsum Cartesium legi merentur; comparanda autem sunt cum iis, quae de cometarum natura obseruarunt acutissimi naturae interpretes Heuelius, Newtonus, Cassinus, Halleius aliique.

quam plura fuerint, quam quatuordecim in hoc ſpatio, in cometas abierint.

XLIX. Quod quidam planetae ſunt aliis a ſole remotiores, id ex eo contingit, quod eorum, qui ſoli viciniores ſunt, ſoliditas ſit minor, quam remotiorum.

L. Quod luna non modo circa ſolem, ſed ſimul etiam circa terram gyret, cauſſa eſſe videtur, quod cum non minorem habeat vim agitationis quam terra, in eadem ſphaera cum ſole debeat verſari, et cum mole ſit minor, aequalem habens vim agitationis, celerius debeat ferri.

LI. Cauſſa cur omnes planetae, quamuis motus circulares ſemper affectent, nullos tamen circulos perfectos vnquam deſcribant, ſed modis omnibus tam in longitudinem quam in latitudinem aliquantulum aberrent, ea eſt, quia cum omnia corpora, quae ſunt in vniuerſo, contigua ſint, atque in ſe mutuo agant, motus vnusquisque a motibus aliorum omnium dependet, atque ideo innumeris modis variatur r).

Carteſii ſententia de terra.

§. LI. Haec de rebus coeleſtibus ex hypotheſi ſemel admiſſa viſa Carteſio, de rebus ad terram ſpectantibus ita porro ſtatuit:

I. Vt terrae geneſin ex adductis hypotheſibus intelligamus, fingendum: terram fuiſſe olim ex ſola materia primi elementi conflatam, et vaſtum vorticem circa ſe habuiſſe, in cuius centro conſiſtebat: ſed cum particulae ſtriatae, aliaeque non minutiſſimae minutiae, iſtius materiae primi elementi ſibi mutuo adhaererent, ſicque in materiam tertii elementi verterentur, ex iis primo maculas opacas in terrae ſuperficie genitas eſſe; deinde particulas tertii elementi, quae ex continua iſtarum macularum diſſolutione remanebant, per coelum vicinum diffuſas, magnam ibi molem aëris vel aetheris ſucceſſu temporis compoſuiſſe, ac denique poſtquam iſte aether valde magnus fuit, denſiores maculas circa terram genitas eam totam contexiſſe atque obtenebraſſe. Cumque ipſae non poſſent amplius diſſolui, ac forte permultae ſibi mutuo incumberent, ſimulque vis vorticis terram continentis minueretur, tandem ipſam vna cum maculis et toto aëre, quo inuoluebatur, in alium maiorem vorticem, in cuius centro eſt ſol, delapſam eſſe.

II. Terrae ita paulo poſt delapſurae verſus ſolem tres regiones concipi poſſunt. Harum intima continere videtur materiam primi elementi, ſe, vt in ſole, commouentis; media tota occupatur a corpore valde opaco et denſo; tertia magna eſt congeries particularum tertii elementi multum materiae coeleſtis circa ſe habentium.

III. Illae particulae ex plurimis ramentis primi elementi minutiſſimis ſibi mutuo adiunctis, componuntur, atque ſatis magnae ſunt, vt impetum

r) Quid in hac planetarum theoria deſiderent viri docti, ex illuſtris NEWTONI Princip. phil. nat. Lib. II. propoſ. 52 ſeqq. diſci poteſt.

tum globulorum ſecundi elementi circa ſe motorum ſuſtineant, ex quorum tamen occurſu nonnihil poſſunt immutari.

IV. Sunt quoque maiores globulis ſecundi elementi, ſed iisdem minus ſolidae et minus agitatae.

V. Eae ab initio ſibi mutuo incubuerunt, varia vero circa ipſas interualla materiae primi et ſecundi elementi relicta ſunt.

VI. Porro globuli ſecundi elementi iſtis immiſti eo minores initio fuerunt, quo centro terrae viciniores, meatusque habuerunt inter ipſos anguſtiores.

VII. Non ſemper craſſiores inferiores fuere tenuioribus.

VIII. Cum globus terrae in tres iſtas regiones diſtinctus verſus ſolem deuolutus eſt, vortice eius abſumto, non magna quidem mutatio in intima et media eius regione potuit oriri, ſed quantum ad exteriorem, primum duo, deinde tria, poſtmodum quatuor et plura alia corpora diuerſa in ea diſtingui debuerunt.

IX. Corporum horum productio pendet a globulorum coeleſtium motu generaliter ſpectato, grauitate, lumine, calore.

X. Motus globulorum coeleſtium, ſiue continua eorum agitatio efficit, vt particulis tertii elementi corpora omnia tertiae terrae regionis componentibus, immiſti varios effectus producunt.

XI. Primus eſt, quod pellucida reddat ea omnia corpora terreſtria, quae liquida ſunt, et conſtant particulis tertii elementi tam tenuibus, vt globuli iſti circa ipſas in omnes partes ferantur. Sed et corpora dura ſunt pellucida, quae dum formabantur, et adhuc liquida erant, pellucida fuerunt, quorumque partes retinent eundem ſitum, in quo poſitae ſunt a globulis materiae coeleſtis, dum circa ipſas nondum ſibi mutuo adhaerentes mouebantur: contra illa omnia opaca ſunt, quorum particulae ſimul iunctae ac connexae ſunt a vi aliqua externa, motui globulorum coeleſtium ipſis immiſtorum non obſequente.

XII. Secundus effectus eſt, quod vna corpora ab aliis ſecernat et liquores expurget.

XIII. Tertius effectus eſt, quod aquae aliorumque liquorum guttas in aere alioue liquore ab iis diuerſo pendentes reddat rotundas.

XIV. Per eundem motum globuli iſti coeleſtes, totius molis terrae occurſu impediti, ne ſecundum lineas rectas ferantur, omnes eius partes verſus medium propellunt: atque in hoc grauitas corporum terreſtrium conſiſtit.

XV. Quamuis particulae materiae coeleſtis eodem tempore multis diuerſis motibus creentur, omnes tamen earum actiones ita ſimul conſpirant, ac tanquam in aequipondio conſiſtunt, vnaque aliis opponitur, vt ex hoc ſolo, quod terrae moles obiectu ſuo earum motibus aduerſetur, quaquauerſum aequaliter propendeant ad ſe ab eius vicinia, et tanquam

ab

ab eius centro remouendas, nisi forte aliqua exterior caussa diuersitatem in hac re constituat.

XVI. Vis luminis in se spectata nihil aliud est, quam pressio quaedam, quae fit secundum lineas rectas a sole in terram extensas: quia tamen ista pressio non aequaliter omnibus particulis tertii elementi, quae supremam terrae regionem componunt, applicatur, variae inde motiones in particulis istis excitantur.

XVII. Haec particularum terrestrium agitatio, siue orta sit a lumine, siue ab alia quauis caussa, calor vocatur. Perseuerat autem vnaquaeque ex particulis terrestribus sic agitata, in suo motu iuxta leges naturae, donec ab aliqua caussa sistatur, adeoque ideo calor sublato lumine aliquamdiu remanet.

XVIII. Terra ad viciniam solis accedente, minores globuli, maioribus qui eam complectuntur, locum relinquunt, hicque in illa cum impetu ruentes in multas tertii elementi particulas impingunt, praesertim in crassiores, ipsasque infra caeteras detrudunt, atque ita efficiunt, vt istae crassiores infra ceteras depulsae figurasque habentes irregulares et varias, arctius inter se nectantur quam superiores, et motus globulorum coelestium interrumpant. Hinc fit, vt suprema terrae regio in duo corpora valde diuersa distinguatur, quorum superius est rarum, fluidum, pellucidum, inferius autem aliquatenus densum, durum, opacum.

XIX. Particulae autem terrestres in tria summa genera possunt distingui. Quaedam sunt in varia quasi brachia diuisae, atque hinc inde expansae velut rami arborum, aliae solidiores sunt et figuram habent cuiuslibet ruderis angulosi; aliae denique sunt oblongae ac ramis destitutae instar bacillorum. Ex his inter se variis modis mistis corpora alia et ab his diuersa extiterunt, nempe aër, aqua, terrae crusta interior crassissima ex qua metalla oriuntur, ac denique terra exterior, quaé ex lapidibus, argilla, arena et limo est conflata. Et ex his quoque montes, campi, maria exorta sunt [s].

XX. Aër nihil aliud est, quam congeries particularum primi elementi, tam tenuium et a se mutuo disiunctarum, vt quibuslibet motibus globulorum coelestium obsequantur, ideoque corpus est valde rarum, fluidum et pellucidum.

XXI. Quia eius particulae sunt fere omnes flexiles, quo celerius aguntur, eo latius se extendunt, et idcirco maiorem spatii sphaeram requirunt ad motum suum. Ex quo intelligitur, per calorem nihil aliud quam accelerationem motus in istis particulis, et per frigus eiusdem imminutionem debere intelligi.

XXII. In aqua duae tantum particularum species reperiuntur, quarum vnae

s) Ingeniose versatur Cartesius in his explicandis, quae tamen, cum prolixiora sint, quam vt pagina ea capiat, apud ipsum P. IV. §. 32 seqq. legenda sunt.

vnae sunt flexiles, aliae inflexiles, atque si ab inuicem separentur, hae salem, illae aquam dulcem componunt.

XXIII. Terra interior constat particulis cuiusuis figurae, ac tam crassis, vt globuli secundi elementi ordinario suo motu eas secum non abripiant, sed tantum deorsum premendo graues reddant, ac per meatus, qui plurimi inter ipsas reperiuntur, transeundo non nihil commoueant. Hinc inaequaliter calor terram interiorem peruadit, et diuersae particulae exoriuntur, v. g. succi acres et acidi, materia oleaginea, sulphuris, quae in tria genera diuiduntur, succum acrem, oleagineam materiam et argentum viuum.

XXIV. Cum infra campos et montes sint cauitates aquis plenae, multi quotidie vapores, vsque ad exteriorem camporum superficiem atque ad summa montium iuga perueniunt; vbi frigore succedente torpescunt, et amissa vaporis forma rursus in aquam vertuntur, et hinc origo fontium repetenda.

XXV. Semper tanta quantitas aquae a mari versus radices montium redit per meatus patentissimos, quanta ex montibus egreditur. Hinc mare ex fluminibus non augetur.

XXVI. Exhalationum particulae tenuissimae, et ita celeriter agitantur, vt in oleum verti nequeant, si forte in rimas et cauitates terrae magna copia affluant, pingues ibi et crassos fumos componunt, ac deinde, si quae forte ignis scintilla in illis cauitatibus excitetur, protenus illi accenduntur, atque subito rarefacti, omnes carceris sui parietes magna vi concutiunt, praesertim cum multi spiritus ipsis sunt admisti, et ita oriuntur terrae motus.

XXVII. Particulae terrestres, cuiuscunque sint magnitudinis aut figurae, cum singulae seorsim primi elementi motum sequuntur, ignis formam habent, vt etiam habent aëris formam, cum inter globulos secundi elementi volitantes eorum agitationem imitantur.

XXVIII. Vt autem ignis alicubi excitatur, debent aliqua vi expelli globuli coelestes, ab interuallis nonnullarum partium terrestrium, quae deinde ab inuicem disiunctae atque in sola materia primi elementi natantes, celerrimo eius motu rapiantur et quaqua versus impellantur.

XXIX. Particulae in meatibus corporum terrestrium ex materia primi elementi efformatae non modo variarum attractionum, quales sunt in electro et magnete, sed et aliorum innumerabilium et admirandorum effectuum caussae esse possunt.

XXX. Humana anima, etsi totum corpus informet, praecipuam tamen sedem habet in cerebro, in quo solo non modo intelligit, et imaginatur, sed etiam sentit: hocque opere neruorum, qui fili instar a cerebro ad omnia reliqua membra protenduntur, iisque sic annexi sunt, vt vix vlla pars humani corporis tangi possit, quin hoc ipso moueantur aliquot neruorum extremitates per ipsam sparsae, atque earum motus, ad alias

eorum neruorum extremitates in cerebro circa ſedem animae collectas transferatur [t]. Motus autem, qui ſic in cerebro a neruis excitantur, animam ſiue mentem intime cerebro coniunctam diuerſimode afficiunt, prout ipſi ſunt diuerſi. Atque hae diuerſae mentis affectiones ſiue cogitationes ex iſtis motibus immediate conſequentes ſenſuum perceptiones, ſiue, vt vulgo loquimur, ſenſus appellantur.

XXXI. Horum ſenſuum diuerſitates primo ab ipſorum neruorum diuerſitate, ac deinde a diuerſitate motuum, qui in ſingulis neruis ſiunt dependent.

XXXII. Sunt autem ſeptem ſenſuum diuerſitates, quarum duae pertinent ad ſenſus internos, aliae quinque ad externos.

XXXIII. Nerui qui ad ventriculum, oeſophagum, fauces aliasque partes internas, explendis naturalibus deſideriis deſtinatas, protenduntur, faciunt vnum ex ſenſibus internis, qui appetitus naturalis vocatur.

XXXIV. Neruuli qui ad cor et praecordia, quamuis perexigui ſint, faciunt alium ſenſum internum, in quo conſiſtunt omnes animi commotiones ſiue παθήματα et affectus [u]. Hinc ex dilatatis neruulis affectus iucundi, ex conſtrictis et non ſatis dilatatis triſtes affectus oriuntur.

XXXV. Diſtinctae cogitationes, quas habemus de iis, quae amplectenda ſunt, vel optanda vel fugienda, toto genere ab iſtis affectibus diſtinguuntur.

XXXVI. Senſuum externorum quinque, propter tot diuerſa obiectorum genera numerantur.

XXXVII. Nerui in vniuerſi corporis cutem deſinentes a quibuslibet terrenis corporibus tangi poſſunt, et ab illis integris moueri; quotquot vero diuerſis modis vel mouentur, vel a motu ſuo ordinario impediuntur, tot in mente diuerſos ſenſus excitant, ex quibus tot tactiles qualitates denominantur.

XXXVIII. Cum iſti nerui ſolito vehementius agitantur, ſed ita tamen, vt nulla laeſio in corpore inde ſequatur, hinc fit ſenſus titillationis, menti naturaliter gratus; ſi vero aliqua laeſio inde ſequatur, fit ſenſus doloris.

XXXIX. Alii nerui per linguam et partes ei vicinas ſparſi, ab eorundem corporum particulis ab inuicem disiunctis, et ſimul cum ſaliua in ore natantibus, diuerſimode mouentur, prout ipſorum figurae ſunt diuerſae, ſicque diuerſorum ſaporum ſenſus efficiunt.

XL. Duo etiam nerui ſiue cerebri appendices extra caluariam non exſertae, mouentur ab eorundem corporum particulis disiunctis, et in aëre volantibus, non quidem quibuslibet, ſed iis, quae ſatis ſubtiles ac ſimul ſatis viuidae ſunt, vt in nares attractae per oſſis ſpongioſi meatus vsque ad illos

t) Prolixius hanc ſenſuum explicationem vrget in Dioptric. c. IV. §. 1 ſeqq. p. 53 ſeqq.

u) Fuſe haec explicat in tr. de Paſſionibus animae.

los neruos perueniant, et a diuerſis eorum motibus fiunt diuerſorum odorum ſenſus.

XLI. Duo alii nerui in intimis aurium cauernis reconditi excipiunt tremulos et vibratos totius aëris circumiacentis motus. Aër enim membranulam tympani concutiens, ſubiunctam trium oſſiculorum catenulam, cui iſti nerui adhaerent, ſimul quatit, atque ab horum motuum diuerſitate diuerſorum ſonorum ſenſus oriuntur.

XLII. Denique neruorum opticorum extremitates tunicam, retinam dictam, in oculis componentes non ab aëre, nec a terrenis vllis corporibus ibi mouentur, ſed a ſolis globulis ſecundi elementi, vnde habetur ſenſus luminis et colorum [x].

XLIII. Anima non quatenus eſt in ſingulis membris, ſed tantum, quatenus eſt in cerebro ea, quae corpori accidunt in ſingulis membris, neruorum ope ſentit.

XLIV. Talis eſt noſtrae mentis natura, vt ex eo ſolo quod quidam motus in corpore fiant, ad quaslibet cogitationes, nullam iſtorum motuum imaginem referentes poſſit impelli, et ſpeciatim ad illas confuſas, quae ſenſus, ſiue ſenſationes dicuntur.

XLV. Nihil a nobis in obiectis externis deprehenditur ſenſu, praeter ipſorum figuras, magnitudines et motus.

XLVI. Cum itaque ea ſit animae noſtrae natura, vt diuerſi motus locales ſufficiant ad omnes ſenſus in ea excitandos, experiamurque illos reipſa, varios ſenſus in ea excitare, non autem deprehendamus quicquam aliud, praeter eiusmodi motus, a ſenſuum externorum organis ad cerebrum tranſire: omnino concludendum eſt, non etiam a nobis animaduerti ea, quae in obiectis externis ſenſibilium qualitatum, vel etiam formarum ſubſtantialium nominibus indigitamus; nec eſſe quicquam aliud quam iſtorum obiectorum varias diſpoſitiones, quae efficiunt, vt neruos noſtros variis modis mouere poſſint.

XLVII. Dantur particulae corporum inſenſiles, quarum figurae et motus ex ſimpliciſſimis et maxime notis principiis determinandi ſunt.

§. LII. Haec in principiis philoſophiae ſtatuit Carteſius. Subiicienda iis pauca, quae de paſſionibus hominum noua dixit in peculiari tractatione:

Carteſii dogmata de paſſionibus animae.

I. Quicquid fit, aut recenter accidit, dicitur paſſio, reſpectu ſubiecti cui accidit, et actio, reſpectu illius qui in cauſſa eſt, vt contingat.

II. Non datur vllum ſubiectum, quod in animam noſtram agat magis immediate, quam corpus cui iuncta eſt; hinc quod in ea eſt paſſio, in hoc actio eſt.

III. Calor et motus membrorum procedunt a corpore, et cogitationes ab anima, non vero dare poteſt anima motum et calorem corpori.

 IV. Viui-

x) Conf. Dioptr. c. 3. p. 53.

IV. Viuidiores et subtiliores omnes partes sanguinis, quas calor in corde rarefacit, ingrediuntur indesinenter et maxima cum copia cauitates cerebri; et hae componunt spiritus animales, qui in cerebro separantur ab aliis sanguinis partibus minus subtilibus. Sunt itaque hi spiritus corpora, sed tenuissima, et quae mouentur celerrime.

V. Sola caussa omnium motuum membrorum est, quod quidam musculi contrahantur, et qui ex aduerso respondent, iis extendantur. Caussa autem quare hic musculus potius contrahatur, quam qui illi opponitur, est quod ad eum confluant paulo plures cerebri spiritus, quam ad alium.

VI. Oriuntur autem isti spirituum animalium motus, praeter actionem animi, ex varietate motuum qui excitantur in organis sensuum per ipsorum obiecta, et ex inaequali agitatione eorum spirituum, et varietate partium quibus constant.

VII. Possunt autem omnia membra moueri per obiecta sensuum, et per spiritus absque opera animae.

VIII. Nihil itaque restat quod tribuamus animae, exceptis cogitationibus nostris.

IX. Eae duorum generum sunt, quaedam sunt actiones, aliae passiones siue affectus.

X. Actiones sunt omnes nostrae voluntates, quia experimur eas directe venire ab anima nostra, et videntur ab illa sola pendere.

XI. E contrario passiones animae sunt omnes species perceptionum siue cogitationum, quae in nobis reperiuntur. Πρῶτον ψεῦδος hanc diuisionem operationum mentis humanae esse Cartesio in delineanda natura affectuum dudum obseruatum est viris doctis, inter quos Cartesianam pathologiam strictim enarrauit et examinauit CHRISTIAN. THOMASIUS [y]. Cum enim non in voluntate modo, sed in intellectu quoque percipiamus agere animam atque pati, non potuit non a vera via aberrare Cartesius, qui mechanismi amore illectus omnem affectuum considerationem ad motus mechanicos retulerat, cum nihil in iis remanere menti praeter perceptiones passiuas decerneret. Quo fundamento euerso, eo quod in affectibus non pati modo sed et agere mentem sentiamus, tota pathologia Cartesiana corruit.

XII. Voluntates nostrae sunt duplices; quaedam sunt actiones animae, quae in ipsa anima terminantur; e. c. amare Deum; aliae, quae terminantur ad nostrum corpus, vt est voluntas mouendi corpora.

XIII. Perceptiones nostrae etiam sunt duarum specierum; et quaedam animam pro caussa habent, aliae corpus. Illae sunt perceptiones nostrarum voluntatum, et omnium imaginationum aut aliarum cogitationum, quae ab ea pendent: quae tamen licet passiones sint, attamen denominatione a nobiliori petita actiones dicuntur.

XIV.

y) In Praxi ethices c. 2. §. 30-41. p. 58 seqq.

XIV. Perceptiones, quae fiunt in consideratione rei quae non est, vel quae solummodo intelligibilis est, pendent praecipue a voluntate et magis actiones quam passiones sunt. Aliae vero, quae pro caussa habent solum corpus, nempe spiritus diuersimode agitatos passiones sunt.

XV. Perceptiones quae referuntur, ad res extra nos positas, scilicet ad obiecta sensuum nostrorum, producuntur ab his obiectis, quae excitando quosdam motus in organis sensuum externorum, excitant quoque nonnullos motus opera neruorum in cerebro, qui efficiunt, vt anima illa sentiat.

XVI. Sunt etiam perceptiones, quas ad corpus, aliaeque, quas ad animam nostram referimus.

XVII. Passiones animae sunt perceptiones, aut sensus, aut commotiones animae, quae ad eam speciatim referuntur, quaeque producuntur, conseruantur et corroborantur per aliquem motum spirituum.

XVIII. Anima est vnita omnibus corporis partibus coniunctim; eius autem functiones maxime exercentur in cerebro, non vero toto: sed in certa quadam glandula admodum parua, sita in medio substantiae ipsius, quae pinealis dicitur. Et hanc praecipuam animae sedem esse cognoscimus inde, quia omnes partes cerebri duplices sunt, vna autem cogitatio, quae in vna sede debet vniri, qualis sola illa glandula est. In corde autem esse nequit, quia alteratio cordis ex passione sequens non sentitur, nisi opera neruuli, qui ex cerebro in illud descendit.

XIX. Hinc intelligi potest, quomodo anima et corpus agant inuicem, nempe anima ex hac sede radios emittit per reliquum corpus, opera spirituum, neruorum, et ipsiusmet sanguinis, et tenuia filamenta nostrorum neruorum ita distribuuntur per singulas eius partes, vt occasione diuersorum motuum, qui ibi excitantur ab obiectis sensibilibus aperiant varie poros cerebro, quo fit, vt spiritus animales ingrediantur musculos. Glandula ista quoque et a spiritibus potest varie moueri et ab animae perceptionibus, vnde spiritus deinde per neruos in musculos deducuntur [a].

XX. Potest autem eadem caussa excitare diuersas passiones in variis hominibus, quia non omnia cerebra eodem sunt disposita modo, vt motus glandis eandem perceptionem efficiat, motusque spirituum eosdem producat.

XXI. Praecipuus effectus in hominibus omnium passionum est, quod incitent et disponant eorum animas ad volendum ea, quibus sua corpora praeparant.

XXII. Voluntas adeo libera est sua natura, vt nunquam possit cogi: hinc omnis actio animae in eo consistit, quod eo ipso solo, quod vult, efficit, vt glandula, cui arctissime coniuncta est, se moueat modo conuenienti ad producendum effectum, qui huic voluntati respondeat.

a) Fiunt autem haec, secundum Cartesium non per influxum corporis in animam, sed per assistentiam, vt supra iam dictum, et ex Meditationibus patet.

XXIII. Cum anima vult recordari alicuius rei, haec voluntas efficit, vt glans sese inclinans successiue horsum et illorsum, impellat ad partes varias cerebri spiritus, vsque dum inuenerit eam, in qua sunt vestigia, quae reliquit obiectum, cuius volumus recordari.

XXIV. Si cum imaginari volumus aliquid, quod nunquam vidimus, haec voluntas vim habet mouendi glandem modo conueniendi ad impellendos spiritus versus eos poros cerebri, quorum apertione hoc potest repraesentari. Ita dum mouere volumus corpus nostrum, haec voluntas efficit, vt glans impellat spiritus animales ad musculos, qui huic rei inseruiunt.

XXV. Passiones nostrae nequeunt directe excitari vel auferri per actionem nostrae voluntatis, sed demum indirecte, per repraesentationem rerum, quae solent iungi passionibus, quas habere volumus, et quae contrariae sunt iis, quas nolumus reiicere.

XXVI. Vna homini inest anima, quae et sensitiua est et rationalis: est itaque conflictus inter partem superiorem et inferiorem animae nihil aliud, quam lucta inter motus, quos corpus per suos spiritus et anima per suam voluntatem simul excitare annituntur in glande.

XXVII. Ex euentu horum conflictuum quisque potest cognoscere robur aut debilitatem suae animae, nam illi, in quibus naturaliter voluntas facilius potest vincere passiones et sistere motus corporis, qui eas comitantur, habent animas fortiores. His arma propria sunt, iudicia firma et determinata de cognitione boni et mali, secundum quae decreuerunt actiones vitae suae dirigere. Et animae omnium maxime imbecilles sunt, quarum voluntas non ita se determinat, ad sequenda certa quaedam iudicia, sed se patitur semper abduci, a praesentibus affectibus.

XXVIII. Non autem sufficit animae vis absque cogitatione veritatis.

XXIX. Nulla tam imbecillis est anima, quae non possit, cum bene dirigitur, acquirere potestatem absolutam in suas passiones.

XXX. Passiones omnes possunt excitari ab obiectis, quae mouent sensus, et haec obiecta sunt earum caussae frequentiores et magis principales.

XXXI. Affectus varios in nobis excitant obiecta, quae mouent sensus, non ratione omnium varietatum quas habent, sed solum ratione variorum modorum, quibus nobis vel prodesse vel nocere, aut in genere ad nos spectare possunt.

XXXII. Vsus omnium passionum in eo solo consistit, quod disponant animam, ad res eas expetendas, quas natura nobis dictat esse vtiles, et persistendum in ea voluntate; prout etiam eadem agitatio spirituum, quae solet eas producere, disponit corpus ad motus, qui inseruiunt earundem rerum executioni.

XXXIII. Admiratio, quae eo quod nouum et valde differens, ab eo, quod antea noueramus, percellitur, prima videtur esse omnium passionum.

Valde

Valde vapulat Cartesius moralis philosophiae scriptoribus, quod inter affectus, qui commotiones voluntatis nostrae, ipso non diffitente, sunt, admirationem retulerit, quae non nisi ad intellectus iudicium referri potest, adeoque naturam affectus minime habet.

XXXIV. Admirationi iuncta est existimatio vel contemtus, vnde oriuntur passiones magnanimitatis et humilitatis.

XXXV. Cum magni facimus vel parui obiecta, quae consideramus vt liberas caussas capaces bene vel male agendi, oritur veneratio vel despectus. Et hae quidem passiones possunt excitari, vt nullo modo deprehendamus, vtrum obiectum quod excitant, sit bonum vel malum.

XXXVI. Cum aliquid vt bonum respectu nostri id est, vt nobis conueniens repraesentatur, id sui amorem, malum, odium excitat.

XXXVII. Ab eadem consideratione boni et mali nascuntur ceterae passiones, quae secundum tempora distingui possunt.

XXXVIII. Si possumus sperare et metuere, licet euentus rei expectatae a nobis nullo modo pendeat, procedit inde animi fluctuatio, qua disponimur ad deliberandum et consultandum. Etiam in hac assertione confudit Cartesius operationem intellectus, cum actione voluntatis. Is enim fluctuat, qui de nexu idearum certus non est, nec assensum dare potest. Verum vix aliter ratiocinari poterat Cartesius, cum semel statuisset, quicquid actiuum in mente est, non ad intellectum, sed ad voluntatem pertinere.

XXXIX. Consideratio praesentis boni excitat in nobis gaudium, praesentis mali tristitiam.

XL. Bonum, quod a nobis ipsis praestitum fuit, dat nobis acquiescentiam interiorem, quae omnium aliarum passionum dulcissima est. Aut confundit in hac assertione animi tranquillitatem siue εὐθυμίαν, cum laetitia [*], aut perperam in affectuum siue commotionum animae numero id ponit, quod illarum finis et status contrarius est.

XLI. Non dantur nisi sex primitiuae passiones, nimirum, admiratio, amor, odium, cupiditas, laetitia et moeror: caeterae omnes ex his componuntur.

XLII. Admirationis caussa est in solo cerebro, reliquorum etiam in corde, in liene, in iecore, et in omnibus aliis partibus corporis, quatenus inseruiunt productioni sanguinis, et deinde spirituum.

XLIII. Languor est dispositio, ad relaxationem et cessationem omnis motus, quae sentitur in omnibus membris, inducíturque a passionibus violentis, et tendit tandem in animi deliquium. Satis prodidit Cartesius, de tremore, languore, lipothymia, risu, lacrymis etc. fuse differendo magis se ad physicam quam moralem indolem affectuum respexisse. Vnde recte nonnullis iudicatum, tractationem hanc de passionibus animae magis ad physicam quam ethicam Cartesianam esse referendam. Certe quae prolixe de motibus passionum in corpore disputat, physica tantum sunt, et animae functiones non tangunt.

XLIV.

*) Id ex P. III. art. 190. satis clare patet.

XLIV. Passiones secundum institutum naturae referuntur omnes ad corpus, nec animae imputantur, nisi quatenus corpori iuncta est: adeo vt earum vsus naturalis sit incitare animam, ad consentiendum et contribuendum iis actionibus, quae inseruire possunt conseruando corpori aut illi aliquatenus perfectius reddendo.

XLV. Quamuis vsus passionum sit maxime naturalis, non semper tamen bonus est, cum multa sint corpori noxia, quae nullam ab initio tristitiam, immo quae aliquam laetitiam praebent; et alia dentur ipsi vtilia, quamuis primo obtutu incommoda et tristia sint. Bona et mala quoque multo maiora repraesentantur quam sunt. Idcirco experientia vti debemus et ratione ad distinguendum bonum a malo, et eorum iustum valorem cognoscendum, ne vnum pro alio sumamus, aut quidpiam cum excessu sectemur. Maior vsus redundat ad animam.

XLVI. Quae nullo modo a nobis pendent, quantumuis bona queant esse, nunquam seruide appetenda sunt, quia occupando nostras cogitationes abducunt studium nostrum a rebus aliis, quarum acquisitio pendet a nobis.

XLVII. Saepe itaque debemus reflectere ad diuinam prouidentiam, et cogitare, impossibile esse, aliquod euenire alio modo, quam ab aeterno ea determinauit, vt illa sit instar fati vel immutabilis necessitatis, quae opponenda est fortunae, ad eam subruendam, vt chimaeram, quae non aliunde, quam ex errore intellectus nostri prouenit.

XLVIII. Quia maior pars cupiditatum nostrarum sese extendit ad res, quae totae a nobis non pendent, nec totae ab aliis debemus exacte distinguere in illis, quod non nisi a nobis pendet, vt ad id solum nostram cupiditatem protendamus [b].

XLIX. Quoad residuum etsi eius successum censere debeamus fatalem et immutabilem, nec citra illud se occupet nostra felicitas, considerandae tamen sunt rationes, ex quibus plus vel minus sperari possit, vt inseruiant dirigendis nostris actionibus.

L. Ita vero cupiditas nostra in eo debet expleri, cum eam sequuti fuerimus, quicquid inde mali nobis obuenerit, quia cum hoc malum fuerit respectu nostri ineuitabile, nulla subfuit caussa optandi, vt ab illo eximeremur, sed solummodo id faciendi, quod optimum intellectus noster potuit cognoscere.

LI. Nostrum bonum et malum pendet praecipue a commotionibus internis, quae non nisi ab ipsa anima in ea excitantur: in quibus differunt ab his passionibus, quae semper pendent a quodam motu spirituum. Id quod ex laetitia intellectuali intelligi potest, quam etiam ex passionibus tristibus capimus.

LII.

b) Haec Stoica esse, et Stoico fundamento de fati necessitate inniti, vel ex vno EPICTETI Enchiridio patet. Recteque obseruatum LEIBNIZIO Epp. Vol. IV. p. 37. plurimum fauere Cartesium Stoicis.

LII. Omnes tumultus, qui aliunde veniunt, nullam vim habent nocendi animae noſtrae, modo ſemper ſatis habeat apud ſe, vnde contenta ſit, ſed potius auget eius laetitiam. Vt autem anima noſtra ita contenta ſit, nihil aliud debet, niſi virtutem ſectari.

LIII. Quicunque ita vixit, vt conſcientia ſua ei exprobrare nequeat, ipſum vnquam neglexiſſe ea facere, quae meliora iudicauerit, is virtutem ſectatus eſt, et inde percipit ſatisfactionem, quae tam potens eſt ad eum felicem reddendum, vt violentiores motus affectuum nunquam ſat habeant virium ad turbandam tranquillitatem animae ipſius.

LIV. Omnes paſſiones natura ſua bonae ſunt, nihilque nobis vitandum ex illis praeter earum prauos vſus aut exceſſus.

LV. Remedium generale contra omnes exceſſus affectuum eſt, quod vbi ſentitur ſanguinis commotio, praemoneri et meminiſſe oporteat, omnia quae ſeſe imaginationi offerunt non alio ſpectare, quam ad animae deceptionem: cum itaque paſſio ea demum perſuadet, quorum executio dilationem patitur, abſtinendum a ferendo de illis exemplo iudicio, et alio vertendae ſunt cogitationes, donec tempus et quies plane ſedauerint commotionem quae eſt in ſanguine. In actionibus autem, de quibus conſilium ſumendum ex arena, debet voluntas ferri ad rationes contrarias paſſioni.

LVI. Delectationes animae cum corpore agentis pendent plane ab effectibus.

LVII. Etſi beſtiae ratione careant, et forte omni cogitatione omnes tamen motus ſpirituum et glandis, qui excitant in nobis paſſiones, in illis quoque ſunt, et inſeruiunt conſeruandis et confirmandis, non vt in nobis, affectibus, ſed motibus neruorum et muſculorum, qui eos comitari ſolent [c].

Etiam hoc inter ſingularia Carteſii dogmata eſt, bruta non niſi machinas corporeas eſſe, et ſimilitudine tantum nonnullas animae operationes effingere. Quod tamen non primus excogitauit, ſed ante eum iam venditauit ſcriptor Hiſpanus παραδοξόλογος GOMEZ PEIRERA, in *Margarita Antoniana*, vnde a nonnullis plagium ei obiectum, vt obſeruatum P. BAYLIO [d]. Aſt forte praeter rem; ipſa enim cogitationis natura ſiue ſubſtantia cogitans, quam homini tribuit, et ex qua immaterialitatem et immortalitatem animae deriuauit, pati non potuit, vt animam immaterialem brutis adſcriberet, quam hos effectus edere non poſſe, et plane impoſſibilem eſſe inde ſequebatur, vnde recte concluditur, vi ſyſtematis hanc ei theſin enatam eſſe. Ita enim coactus eſt, bruta pro meris nudisque machinis habere, licet aliquo loco [e] probabilitatem tantum opinioni ſuae afferat. Secuti ſunt magiſtrum magno numero ſectatores Schuylius, Le Grand, Cordemaeus, Rohaltius, Poiſſonius, Geulincxius, quorum loca notat P. BAYLE [f]. Fatendum tamen opinionem, quae parum probabilitatis

c) P. I. art. 50. p. 51. Quae fuſe repetit de Methodo p. 47. et in epp. P. I. ep. 54. p. 107. ep. 67. p. 183. P. II. ep. 2. p. 6.

d) Dict. T. III. art. Pereira p. 650.

e) Ep. 67. ad Henr. Mor. p. 183.

f) l. c. et art. Rorarius not. D.

litatis habet, et paralogismo nititur, deseruisse, saltem suspectam habuisse Cartesianos nonnullos, interque eos, praeter Craanium, Medicum, Leidensem [g]; ipsum REGISIVM [h] qui maluit ἐπέχειν. Qui autem Cartesium refutasse videri voluit Iesuita PARDIES [i], defendisse potius et rem bonam pessime egisse a sodalibus iudicatus est [k]. Specioso tamen argumento non metaphysico tantum, quod a natura cogitationis humanae menti propria deriuauit Cartesius, sed physico quoque ab artificiosissima organorum, sensibus motibusque imprimis inseruientium structura, corporumque in eadem organa agentium impulsu desumto, pro hac thesi Cartesiani pugnant; quibus argumentum ab experientia petitum, et actiones brutorum rationales enarrans, quod post alios [l] HIERONYMVS RORARIVS [m] consit, aduersarii opponunt, et ad eas brutorum actiones prouocant, quae facultatem res percipiendi, occasione praesentium praeteritas reuocandi in memoriam, et secundum imaginationes agendi, inuoluunt. De quibus tamen hoc loco dispicere pluribus non licet, adeunda autem sunt, quae eleganter disserunt doctissimus GEORG. HENR. RIBOVIVS [n], et qui cuncta strictim, et, more suo, erudite persecutus est Cel. HOLLMANNVS [o].

Iudicium Leibnizii de Cartesio.

§. LIII. Potiora haec sunt, quae de philosophia rationali, naturali et morali scripta reliquit Cartesius. Discurrit haud raro in epistolis ad alia, sed cum systematico ea nexu non exposuerit, atque inter disserendum tantum asseruerit, haud raro sibi non constat, vt vel ex vna eius de virtute doctrina incerta et dissona intelligi potest. Quare plura in praesentia, vbi specialem Cartesianae philosophiae historiam non scribimus, non addimus, lampada hanc, multum lucis recentioris philosophiae historiae illaturam aliis relinquentes. Nec prolixa quoque dissertatione post ea, quae fuse supra attigimus, de pretio, vsu et naeuis Cartesianae doctrinae agendum esse putamus, cum tantum allatum sit, quantum ad ferendum iustam sufficit sententiam. Addamus tamen viri summi G. G. LEIBNIZII censuram, eo magis audiendam, quo magis laudandum, esse in Cartesio, quod laude non caret, ast notandum quoque, quod improbandum est, aliquoties [p] monuerit, et hoc pacto aequitatem probauerit. Is de Cartesio eiusque conatibus philosophicis ita disserit [q]: „Subiiciam nonnulla, quae mihi inter cogitata Cartesio ipsi debita imprimis „laudanda videntur. In metaphysicis argumenta Scepticorum ad bonum „vsum

g) BAYLE l. c. conf. quae de hac lite notat. Nouvelles de la rep. des lettres 1684. p. 19.

h) Inst. phil. L. VII. P. II. T. V. p. 126.

i) De la connoissance des bétes.

k) Suite du voyage du monde de Mr. des Cartes pag. 9. 10.

l) BAYLE art. Rorarius.

m) Quod animalia bruta saepe ratione melius vtantur homine; edidit libellum G. NAVDAEVS 1645. recudi fecit, G. H. RIBOVIVS Helmst. 1728.

n) In Disp. praemissa libro Rorarii, de anima brutorum.

o) Pneumatolog. c. 5. §. 247. seqq. p. 409. seqq. add. Dissertationes vernaculae nuper a Cl. WINCKLERO Lips. 1741. de hoc argumento editae.

p) Leibniziana p. 340. 350. Recueil de philos. T. II. p. 135. Theodicée passim. Epp. Vol. I. ep. 160. 176. 195. 200. Vol. II. p. 123. Vol. IV. p. 14. 39.

q) In Iudicio de Cartesio apud THOMASIVM Hist. Sap. et Stult. T. II. p. 119. et Vol. III. Epp. p. 388. sqq.

„vsum praeclare traduxit. In Physicis agnouit materiae partes aliquas „actu subdiuidi sine fine, item motum seu loci mutationem esse aliquid „in se relatiuum. Debetur ipsi vorticum a veteribus coeptorum distincti„or explicatio, et ad philosophiam Gilberti [v] magneticam applicatio. „Tentamentum praeclarum circa aestum maris, explicatio iridis aliorum„que emphaticorum, et specimen elegans ratiocinandi circa genesin salis. „Et in multis aliis etiam, vbi non assentior, ipsum philosophandi filum „mirifice placet, et sane vix pagina apud eum occurrit, vnde non vtile „aliquid et nouum disci possit; itaque in referendis his sum parcior. De„nique addam aliqua, quae nonnihil offendunt. Quantitatem motus „pro quantitate potentiae motricis accepit et ideo seruandam putauit. „Materiam cum extensione confudit; vnionem seu firmitatem a quiete „deriuauit, quae a motu est. Elementa sua, globulos imprimis, quos „vocat, secundi elementi et particulas striatas aliaque similia gratis con„finxit et frustra. Vortices creauit immensa celeritate distantiis propor„tionali. Porro brutis sensum negat, fictorum potius quam verorum „animalium genesin explicat. Et vt ad grauiora veniam, reiecit argu„mentum diuinitatis a prouidentia et dignis sapiente finibus rerum, et pro „rationibus captu facilioribus metaphysica sola substituit. Dubitatio„nem ad ipsas primas assertiones maxime manifestas, nescio quo consilio „produxit, quasi nihil certo sciri possit, nisi supposita Dei existentia, „quod ipsum credidisse, nemo credet, aut quasi veritas ipsa pendeat ab „arbitrio Dei, ita vt voluntate eius constitutum, trianguli tres angulos „esse duobus rectis aequales. Insinuasse videtur, vnum in rebus acto„rem esse Deum, quo abusus Spinoza, vnam tantum substantiam in re„bus esse voluit, ipsum scilicet Deum hoc est naturam vniuersi, cuius „ceterae sint modi materiae. Statuit etiam Cartesius, materiam omnes „successiue formas accipere, ita vt nihil tam absonum fingi possit, quin „tandem aliquando aut alicubi in vniuerso contingat, quod est haud du„bie per consequentiam omnem sapientiae et pulchritudinis rationem ne „dicam prouidentiam tollere: quanquam ipsi hanc consequentiam non „imputem, nec ab ipso animaduersam sperem; aliaque huiusmodi, quae „puto defendi non posse, et nonnihil Spinozae praelusisse.

§. LIV. Examinandam Lectori relinquimus censuram Cartesii Leibnizianam, quam, caussabuntur, qui pro Gallo philosopho militant, nimis virum illustrem suis hypothesibus adaptasse. Illud dubio carere existimamus, multa vidisse Cartesium, vel plane non visa, vel non recte deprehensa ab aliis; multa ab iis, qui antecesserunt accepta longe melius et elegantius tradidisse, ingenium probauisse admodum felix et foecun- *Desiderata in Cartesii Philosophia.*

 dum,

v) Guil. Gilberto, philosopho Anglo, qui teste Haruaeo in explorandam magnetis naturam quinquaginta nummorum millia impendit, debemus philosophiam nouam de Magnete Amst. 1600. fol. editam, in qua demonstrauit virtutem magneticam terrestri globo a natura insitam terramque magnum esse magnetem. Huius obseruationibus innixus esse visus est Cartesius. Conf. I. B. du HAMEL de corporum Affect. L. II. c. 6. p. 195.

dum, ratiocinandique solertia ductum plurimum profecisse. Ast fatendum quoque, ad incerta haud raro immo conficta penitus, et nulla verisimilitudine se probantia principia eum confugisse, quin a recta regiaque via incautos lectores deducendo in deuia, nulla ratione ex labyrintho emergendi filum suppeditantia, fuisse digressum. Tacemus prima, quae toti philosophiae suae supponit, fundamenta, falsa, vel ficta tamen, vt ipse concessit hypothesi nixa, palatium inaedificatum habere splendidum quidem, ast facile ruiturum. Quod ne onerandae tantum virum inuidiae caussa dixisse videamur, omissa iam de dubitatione ab eo inculcata disputatione, de qua supra dictum, ad vnum lepidum dogma prouocamus, quo cunctas rerum naturas non ab intellectu diuino, sed voluntate deriuat. Scribit enim [r]: „Repugnat Dei voluntatem non fuisse ab aeterno indiffe„rentem, ad omnia, quae facta sunt, aut vnquam fient, quia nullum bo„num vel verum, nullum credendum, vel faciendum, vel omittendum „fingi potest, cuius idea in intellectu diuino prius fuerit, quam eius vo„luntas se determinarit, ad efficiendum, vt id tale esset. Neque hic lo„quor de prioritate temporis, sed ne quidem prius fuit ordine, vel natu„ra, vel ratione ratiocinata, vt vocant, ita scilicet, vt ista boni idea „impulerit Deum ad vnum potius, quam aliud, eligendum." Ex quo sequitur, omnipotentiam Dei etiam ad contradictoria extendi, libere enim fatetur [s]: *Non opus esse quaerere, qua ratione Deus potuisset ab aeterno facere, vt non fuisset verum, bis quatuor esse octo; id a nobis non posse intelligi.* Nec obstat, quod alio loco [t] naturas rerum aeternas et immutabiles esse dixerit: hoc enim respectu hominum, non vero potentiae diuinae eum affirmauisse, ex dissertationis Cartesianae serie elucescit. Ast infirmum hoc esse, et tanti acuminis philosophum indecens, intelliget, quisque vel primas notiones comprehendit; recteque pronunciauit CVDWORTHVS [u], *pueros tam inficetis et stultis immensam virtutem Dei cogitationibus contaminare, nec decuisse Cartesium, philosophum ceteroquin subtilem et peracutum horum imbecillitatem et delirationem imitari.* Et certe mirandum haud obesae naris virum ad hanc opinionem potuisse delabi, vnde facile nobis persuaderi patimur a IO. CLERICO [x], cum et sequaces, qui in eandem opinionem consenserunt, propter vtilitates quasdam, quas ad se redituras putabant, hanc sententiam propugnasse, et ita loquutos fuisse, vt ne fidem dogmatibus theologicis ecclesiae suae detrahere viderentur: cum enim statuissent, essentiam corporis in extensione esse sitam, id non potuisse cum transsubstantiatione conciliare, nisi essentias rerum, diuina potentia, esse mutabiles dixissent. Quamuis hac caussa etiam non considerata, certum sit, ineptum praeiudicium, quod supra iugulauimus; omnem actionem, et hinc omne quoque

r) Respons. ad Obiect. 6. p. m. 139.
s) §. 8. p. 141.
t) Med. 5.
u) Syst. intell. c. V. S. 1. §. 21. p. 767.
x) Ontol. c. IV. §. 8. conf. c. XIV. §. 11.

que iudicium non ad intellectum, sed ad voluntatem pertinere, quae liberrima sit, hunc errorem gignere potuisse, vt acute vidit LEIBNIZIVS [y]. Quaecunque autem erroneae opinionis caussa sit, certe specimen haud leue est, ex quo colligamus, magnum cetera virum suos quoque manes fuisse passum, et talia affirmauisse, quae inter elementa philosophica ferri non possunt.

§. LV. Grauius, quod Cartesio obiicitur, ἔγκλημα quod apud multos haud parum infamiae eius nomini alleuit, est atheismus, cui si non directe, indirecte tamen fauisse, in suspicionem a nonnullis adductus est. *Cartesius an atheismi fautor?* Et viuo quidem Cartesio impietatem a factione Voetiana fuisse obiectam, supra in eius vita enarrauimus. Eo autem fatis functo non defuerunt, qui Cartesianismum atheismi scholam esse dicerent; praesertim vbi Benedictus de Spinoza Cartesianis definitionibus et hypothesibus ad incrustandum atheismum vsus fuisse videri coepit, qua de re quid inter Ioannem Regium contra Cartesium et Ruardum Andalam pro Cartesio disputatum, supra tetigimus. Calcauit Regii vestigia AVBERTVS DV VERSE [z], quibus addi possunt Spizelius et Osiander apud G. ARNOLDVM [a] et I. F. REIMMANNVM [b], PHILARETVS personatus [c], VALENTINVS GREISSINGIVS [d], et notissimae foeminae Schurmannia et Bourignonia [e], vt alios supra ex parte iam nominatos taceamus [f]. Absoluere tamen ab hac iniuria Cartesium haud pauci contenderunt, inter quos apologiam pro Cartesio contra Parckerum scripsisse Grandium supra quoque innuimus [g]. Sed et tertia virorum doctorum pars est, quae cum probe vidisset, Cartesium Dei existentiam atque discrimen inter corpus et mentem essentiale fundamenti instar ad exstruendam nouam, quam meditabatur, metaphysicam vel philosophiam primam adhibuisse, ab atheismi quidem crimine eum liberauit: ast reprehendit tamen, talia eum interdum affirmauisse, quibus incaute viam impietatis patronis strauit, quaeque frigidam illis suffundere apta sunt. Ita de Cartesio statuisse magnos viros Morum, Cudworthum, Leibnizium, ex supra dictis constat. Addi his possunt, qui de religione, scepticismo, et atheismo Cartesio obiecto erudite disseruerunt RITTERVS, FEVERLINVS, BECKHERVS [h] alii. Nobis, si more nostro sententia dicenda, omnes aequitatis leges migrarunt, qui atheismi data opera incrustati eum accusarunt, cum contrarium meditationes eius legentibus sit manifestissimum. Tolle enim existentiam DEI, tolle essentiale inter corpus atque mentem discrimen,

 annon

y) Theodicée P. II. §. 185.

z) Impie conuaincu, conf. BAYLE Lett. T. I. p. 190. ed. Marchand.

a) Hist. eccles. et haeret. P. II. L. XVII. c. 20. p. 504.

b) Hist. atheismi p. 413.

c) In Dedic. ethicae Geulingsii.

d) Exerc. duabus de Atheismo contra Cartesium et Matth. Knuzen Witteb. 1677. 8.

e) Conf. BAYLE Dict. T. I. p. 649.

f) Conf. laudati STOLLIO Hist. lit. P. II. c. 3. §. 28. p. 597.

g) Conf. nominati REIMMANNO l. c.

h) ll. cc. add. MORHOF. Polyhist. T. II. p. 111. seqq. BVDDEVS de Atheismo c. I. p. 152. GVIL. DERHAM Theol. phys. L. V. c. 1. p. 385.

annon tota peribit philosophia Cartesii? Nec illi quoque audiendi esse videntur, qui propter physiologiam ex solis mechanismi legibus exstructam hanc ei turpem notam inurunt. Quamuis enim melius forte fecisset, si ad caussam quoque efficientem rationalem eiusque fines respexisset, caussam tam materialem tantum, considerando peccare in Deum eo minus potuit, quo minus mechanismus ab eo suppositus constare potest, nisi supponatur, certam motus quantitatem a Deo materiae inditam, certisque legibus eum motum alligatum esse. Ast quamuis haec ita se habeant, et ex atheorum clandestinorum numero sit expungendus, dolemus tamen non malo quidem scopo, at inaduertentia quadam nonnulla asseruisse Cartesium, quae a profanae mentis philosophis non adhiberi modo in impietatis patrocinium possunt, sed et adhibita quoque ex parte sunt. Qualia sunt, scepticorum dubia maxima vi instructa, sensuum fallacia vsque ad absurdum extensa, veritates primae certae, et naturae suae euidentes dubitationi obiectae, potentia DEI ad contradictoria relata, actionis omnis caussa vera ad vnum Deum restricta, essentia spiritus in cogitatione posita, confusa rerum essentia cum modis essentialibus, aliaque. Quarum tamen assertionum consequentias ab atheismi fautoribus impie in vsum traductas cum non praeuiderit, multo minus intenderit Cartesius, ignoscendum ei magis hoc esse, quam exprobrandum, aequus quilibet facile concesserit. Ceterum non nihil fanaticismi in Cartesii philosophia quoque occurrere illis videri oportet, qui cum Pythagorae et Platonis placitis eam comparauerunt. Obseruauit id praeter CVDWORTHVM [i], ὁ πάνυ LEIBNIZIVS [k], monuitque dogmata eius metaphysica circa ideas a sensibus remotas, et animae distinctionem a corpore, et fluxam per se rerum materialium fidem prorsus Platonica esse. Addi his forte possent plura, nisi satius esset ab eiusmodi comparatione abstinere. Non omittendum tamen Cartesium, dum actionem omnem ad Deum velut caussam vnicam et immediatam refert, occasionem dedisse, ad quendam enthusiasmum digrediendi. Quod qui negat, eum vel systema caussarum occasionalium, vel hypotheses alias Mallebranchianas, praecipue de origine idearum animo meditari atque expendere iubemus. Adeo in rebus humanis nihil est ab omni parte beatum perfectumque.

i) l. c. p. 192.

k) Memorabile, quod refert LEIBNIZIVS in Diss. de Stilo phil. Nizolio praemisso, et Epp. Vol. II. p. 106. habere se ex narratione doctissimorum virorum, ipsum illum magnum Cartesium non mediocriter confusum fuisse, quum esset ei monstratum, complura eius philosophemata, quae nouiter inuenta putabat in Platone et Aristotele quorum tamen ille contemtum praeferebat, tum in naturalibus, tum in ciuilibus tradita clare, contineri cf. Vol. IV. p. 48.

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

DE GODOFREDO GVILELMO LEIBNIZIO.

§. I.

Produximus hactenus in ſcenam viros ſummos quos emendandae philoſophiae genuit Italia, Anglia, Gallia, quoue euentu in formandis veris eius vultibus ſedulitatem atque ingenium probauerint, pro inſtituti modo enarrauimus. Reſtat Germania noſtra, quae tantae felicitatis, quantam vera de rebus ad cognitionem humanam pertinentibus cura promittit, memor ſerius quidem, quam reliquae Europae regiones, at ſatis eleganter exoptatoque ſucceſſu in reſtituenda philoſophia eclectica deſudauit. Cui par tanto conatui largita eſt prouidentia diuina ingenium, GODOFREDVM GVILELMVM LEIBNIZIVM; quem ſi reliquis, quos vnquam orbis literarius produxit, heroibus adnumeremus, et inter maximos aetatis recentioris viros collocemus, nihil faciemus, quod non recte nos feciſſe, et ciuitatis eruditae conſenſio, et ſequens viri ſummi demonſtrabit hiſtoria. Tanta enim tamque ingentia ſunt viri famigeratiſſimi, et non πολυϊστορίας tantummodo laude celeberrimi, ſed matheſeos quoque et philoſophiae cognitione admirandi merita, vt quantum ex eo ornamenti ad patriam, quantum vtilitatis ad literas omnes, maxime ad philoſophiam, et quae cum ea conſpirat mathematicam diſciplinam acceſſerit, nemo ignoret, qui non rerum in orbe erudito geſtarum plane rudis eſt atque hoſpes. Is cum poſt Carteſium nouam philoſophiae faciem valde memorabilem effinxerit, inter reſtauratores philoſophiae eclecticae ſuo iam merito eſt enarrandus.

Germaniae induſtria in excolenda philoſophia eclectica.

§. II. Tanta cum laude artibus propemodum et diſciplinis omnibus illuſtrandis, augendis, emendandis per totam ſeptuaginta annorum vitam inſudauit illuſtris Leibnizius, vt et viuus ignoraretur a nemine, de ſcientiarum fatis curioſo, et poſt fata non deeſſent, qui viri ſummi hiſtoriam, meritaque de literis commentariis exponerent. Quod ſaxum voluendum ſibi delegerat ipſe Leibnizius, qui ad PELLISSONIVM [a] hiſtoriam vitae, morum, laborum et cogitationum tranſmiſit, quam in vulgus non exiiſſe eo magis dolemus, quo magis in explorandis ingenii animique viribus atque moribus maximam vir ſummus perſpicaciam probauit, in epiſtolis autem ad amicos ſcriptis luculenter prodidit, eam ſibi φιλαυτίας vim atque imperium non ineſſe, quod vel veritati officeret, vel inanem ipſi gloriae ſine meritis affectationem commendaret. Fatis functus, cum maximum ſui deſiderium reliquiſſet in eruditorum animis vir incomparabilis,

Scriptores hiſtoriae Leibnizianae.

a) Vid. PELLISSON Lettres de la tolerance p. m. 319.

bilis, nonnullorum in eo versata est industria, vt biographiam eius luci publicae sistendo illud aliquatenus lenirent, et quid in eo amiserint literae, quantisque per eum accessionibus auctae fuerint, accurate docerent. Fecerunt id, fatis erepto Leibnizio, plerique, qui commentarios de rebus literariis, tum edidere: laudabili exemplo praeeunte, quae nostri patria fuit Lipsia, in quo bonarum mentium optimarumque scientiarum emporio, post *Noua literaria* [b], singulis hebdomadibus vulgari solita praestantissimi *Actorum eruditorum* collectores [c] Leibnizianam memoriam, condito ex more elogio immortalitati consecrarunt. Qui cum scire res magni viri potuerint, quocum familiariter vixerunt, et prolixe quoque eas exponendi occasionem habuerint, nobis ante omnes duces eligendi sunt, vt, quis in orbis literati theatro fuerit Leibnizius intelligi possit. Quamuis enim prolixiora dare et ex instituto summi mathematici et philosophi historiam conscribere susceperint VV. CC. SEBASTIANVS KORTHOLTVS [d], IO. GEORGIVS ECKARDVS [e] et DANIEL EBERHARDVS BARINGIVS [f], nihil tamen hactenus eorum lucem vidit. Secuti sunt acta eruditorum scriptores ephimeridum literariarum [g] alii, certatim in id connitentes, vt defuncti memoriae iusta soluerent et nominis eius gloriae calamos suos dicarent. In quo tamen pietatis et humanitatis officio nemo superasse censeri potest, elegantissimae eruditionis virum BERNARDVM FONTENELLIVM. Cum enim diu academiae scientiarum, quae regiis auspiciis Parisiis floret, membrum fuisset Leibnizius, atque ex more laudatissimo eius ad lares meliores translati vita, merita, laudes in consessu academiae essent enarrandae, instructus notitia de tanto viro ab Eccardo Leibnizii familiari vir facundissimus, elegantissimum herois incomparabilis elogium anno cIↃIↃCCXVII, Id. Nou. recitauit. Quod cum plausu omnium exceptum *Historiae illustris societatis* a se conditae inseruisset Fontenellius, nostris quoque hominibus vernacula legendum traditum et *Theodiceae Leibnizianae* [h] cum obseruationibus nonnullis adiectum est. Cuius editio cum recuderetur, adiectae sunt annotationes tum ab Eccardo, tum ab anonymo, quem Baringium esse, verisimillimum viris doctis [i] visum est. Quamuis autem ab homine familiari, rerumque Leibnizii peritissimo memoriae istae profectae sint, quibus vsus est Scriptor Gallus, dolendum tamen, et elogii indolem obstitisse Fontenellio, quo minus iustam tanti viri historiam conderet, et relationes nonnullas suspectas, quasdam falsas esse. Tacemus alios, qui vitam Leibnizianam pro scopo instituti sui tetigerunt, quod post IO. FABRICIVM [k], IOACHIMVM FRIDERICVM FELLERVM [l], CHRISTIANVM

b) 1717. p. 369.

c) 1717. Iul. art. 12. p. 312 seqq.

d) Noua lit. Lips. 1719. p. 80. Is imitaturus erat Gassendianam vitam Peirescii.

e) Elogium FONTENELLII, l. c. de quo tamen dubitat anonymus obseruator ad h. l.

f) Nou. lit. 1723. p. 374.

g) Journal des Savans 1717. Dec. art. 5. Europe savante 1718. Nou. art. 7. Mem. de Trevoux 1721. art. 3.

h) p. 142 seqq.

i) Cl. LVDOVICI l. citando c. 1. §. 4. p. 4.

k) Hist. bibl. suae Vol. I. p. 317.

l) Is Otio Hannouerano additiones ad vitam Leibnizii in A. E. enarratam praemisit. Fuit autem is quoque ex familiaribus Leibnizii.

NVM GRVNDMANNVM [m], FRID. GENTZKENIVM [n], IAC. FRID. REIMMANNVM [o], THEOPH. STOLLIVM [p]. Germanos ex Gallis fecit elegantiſſimus NICERONIVS [q]. Horum tamen omnium ſtudium cum imperfectum merito viſum fuerit, magno eruditi orbis commodo et plauſu integram atque ſuis numeris abſolutam Leibnizii hiſtoriam ſcribere ſuſcepit vir eruditiſſimus, et de philoſophiae recentioris hiſtoria praeclare meritus CAROLVS GVNTHERVS LVDOVICI. Debemus indefeſſae diligentiae et pulcherrimae eruditionis viro prolixos commentarios *de Philoſophia Leibniziana* [r], (ita enim inſcriptio habet,) quos tamen hiſtoriae Leibnizianae philoſophiae prodromum tantum et delineationem ampliorem eſſe voluit, illam ſuo tempore pleniſſimam deſcripturus. Adeo vero in iucundiſſimo et erudito libro accurationem, ordinem, perſpicuitatem et fidem praeſtitit vir doctiſſimus, vt ad hunc vnum fontem lectorem tuto ablegare poſſimus, ceteras vnde ſua hauſit auctor, ſcaturigines ex eo facile reperturum, idque vnum doleamus, Latino ſermone non exaratum iſtum librum eſſe, vt quantus vir fuerit Leibnizius, etiam exteris inde luculentius conſtet. Nos ſecundum leges inſtituti noſtri conſultis virorum doctiſſimorum, quos nominauimus, laboribus, ipſa quoque Leibnizii ſcripta, maxime *Epiſtolas* ab eruditiſſimo CHRISTIANO KORTHOLTO edita [s], et *Collectanea* ex ore viri ſummi a Cl. FELLERO hauſta [t], quaeque in ephimeridibus paſſim occurrunt, ad Leibnizii hiſtoriam pertinentia conſulemus, et breuem quidem ac ſuccinctam vt ſcriptionis noſtrae modus poſtulat, veram tamen et a partis ſtudio alienam dabimus illuſtris philoſophi hiſtoriam.

§. III. Edidit polyhiſtorem Leibnizium Lipſia, tot ingeniorum praeclariſſimorum mater et altrix, anno CIↃ IↃ CXLVI, IX. Cal. Iul. ſt. v. parentibus familiae decoribus [u], et literarum meritis conſpicuis, patre Friderico Leibnizio, facultatis philoſophicae aſſeſſore, et moralis doctrinae doctore publico viro eruditiſſimo [x], matre Catharina, Guilelmi Schmuckii, I. V. D. et profeſſoris filia. Cum parentum vterque, et naturali ingenii acumine et reliquis quoque praeſidiis abundaret, quibus ad praeclara quaeuis formari ſolent elegantiora ingenia, feliciori natiuitatis forte in vrbe tanto ſucceſſu Muſis operante, Leibnizius vti non potuit. Patrem autem ſexennis puer amiſit, a matre, magnae prudentiae et pietatis foemina rite educatus. Qui cum

Natiuitas et educatio Leibnizii.

m) In Oſſibus et cineribus literatorum anno 1716. defunctorum p. 16.

n) In Hiſt. phil. p. 178.

o) Hiſt. lit. germ. P. III. p. 576. P. IV. p. 147. P. V. p. 262. ſeq.

p) Hiſt. liter. P. II. c. 1. p. 488. ſeqq.

q) Memoires T. II. p. 64. Praefixit quoque editioni Amſtelodamenſi Theodiceae anni 1734. vitam auctoris L. DE NEVFVILLE, quam Latine verſam adiecerunt editores Tubingenſes nouae verſioni Latinae 1739.

r) Lipſ. 1737. 8. II. Vol.

s) Lipſ. 1738-1742. IV. Vol.

t) Edidit ea Otii Hannouerani, ſ. Miſcellaneorum Leibnizianorum titulo Lipſ. 1718. 8. quae tamen, neſcio quo iure, diſplicuere Eccardo. vid. A. E. 1719. p. 214.

u) Enumerat ea LVDOVICI l. c. § 14. pag. 28. ſqq.

x) Programmata in funere publice vulgata et vitam enarrantia legas l. c.

cum paulo adolesceret, scholae Nicolaiticae traditus, diuini quod nactus erat, ingenii scintillas praemature prodidit, condiscipulis non industria modo, sed felicitate quoque ingenii cito superatis. Totus enim in disciplinarum optimarum studium cum exardesceret, non contentus lectionibus, quas peritissimorum praeceptorum industria suppeditabat, adolescens admodum in patris bibliothecam optimis libris refertam se abscondit, et contemtis riuulis ad humanitatis fontes, scriptores veteres Graecos et Latinos, accurrit, iugi lectione atque meditatione ardentem veteris literaturae sitim restincturus [y]. Incidit autem in Liuium atque Virgilium, optimos dicendi fingendique auctores, quos cum difficiles nimis tenero adolescenti praeceptores dissuasissent, peruicit tamen ignea vis animi eius, vt vtrumque totum fere deuoraret: tanta memoriae fidelitate, vt ad senium vergens, poëtarum principem totum fere atque integrum ex memoria recitare posset. Ita vero formata est praestantissima viri summi quam in humanitatis studiis postea ostendit, peritia, qua elegantissimis suae aetatis calamis et prosa et ligata oratione inferiorem se non esse apud omnes demonstrauit. Sed et rhetores, poëtas, historicos, philosophos, et quicquid bonorum scriptorum ei suggerebat paterna supellex tanta diligentia et iudicandi solertia legit adolescens praematurae indolis, vt egregia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας notitia ei succresceret, et ante dies virilibus studiis esset aptus. Sane eo tempore collegisse diuini ingenii virum eas elegantioris literaturae, maxime antiquae, opes, quibus velut gemmis eius scripta interstinguuntur, ex scriptis eius in iuuenili aetate editis est manifestissimum. Ita cum ante aetatem animi vis robur eximium acquisiuisset, altius ingressus stadium ad academicorum studiorum cursum animum applicuit, et quindecim annos natus anno cIↃ IↃ CLXI, albo academiae patriae nomen dedit. Quo facto dici non potest, quantum animorum succreuerit adolescenti ignea animi virtute exsuperanti ad prosequendum gnauiter eum cursum, quem intenderat. Igitur lectioni, auditioni, meditationi totus immersus, non vni literarum generi inhaesit, sed quoscunque scriptores fors obtulisset, supra aetatis vires iudicio instructus ita legit, vt seuere examinaret, et in horrea memoriae longe fidissimae referret, quicquid eruditioni futurae posset esse vtilissimum. Ita theologorum, iuris peritorum, medicorum, philosophorum, auctorumque aliorum, quos eruditionis lumen commendabat, libros nocturna diurnaque manu versando inexspectatos inde fructus retulit. Quod si difficiliora occurrissent, ad praeceptorum oracula accurrens auxilium implorabat, quod tamen ex proprio fundo, aciem animi in partes vocando, omnium optime hauriebat. Erat inter eos, a quorum ore pendebat omnium sine dubio eruditissimus Iacobus Thomasius, cuius excellentissimam doctrinam in *antecedente Parte* ex merito deprae-

y) Act. erud. l. c. et post hos reliqui. Inter praecoces ideo eruditos locum suo iure postulat Leibnizius. De quibus praecocibus eius studiis ipse plura enarrat Vol. I. ep. 176. p. 276. seq. hic omnino legenda, vt ingenii eius excellentia intelligatur.

depraedicauimus. Is cum vastissimam lectionem cum iudicio accurate copulasset, et imprimis veteris philosophiae, maxime Graecanicae, raro eius aetatis inter Germanos exemplo, esset consultissimus, Leibnizium, acerrimi ingenii adolescentem ad haec mysteria accurate cognoscenda maxima dexteritate adduxit [z], ea felicitate euentus, vt in philosophiae historia paucos postea sibi pares haberet Leibnizius, mirabile vero sit, virum tot difficillimis geometrarum et historicorum laboribus distractum tantum in eo eruditionis genere vidisse. Candide gratoque animo agnouit Leibnizius, quantum per hunc virum profecisset. Cuius rei testimonia peti plurima possunt ex epistolis Leibnizii ad Thomasium in collectione Kortholtiana occurrentibus [a]. Maxime autem eius rei testimonium extare vir summus voluit in epistola ad hunc praeceptorem suum data, quam recusis eius cura NIZOLII commentariis praemisit, et in qua de Aristotelica philosophia cum recentiori reconciliabili disputat, et de Cartesii sectatoribus iudicat. *In ea enim mire γεῦμα historiae philosophicae Thomasianum extollit, quod quantum inter nudas nominum recensiones et profundas de sententiarum connexionibus rationes intersit, ostenderit, et philosophiae magis quam philosophorum historiam ab eo expectat, testatus omnes veterum recessus eum lustrauisse, et recentiorum inuenta, quando mereantur, non aspernari; atque illos illustrare, hos examinare vnum optime posse.* Talem cum Thomasium iudicaret atque deprehenderet Leibnizius, mirum non est in philosophia addiscenda plurimum illi tribuisse, sic vt fateatur [b]: *ingratus sim, si tibi in philosophia multa me debere negem.* Et hanc quoque animi fiduciam postea conseruauit erga Thomasium Leibnizius, ex quo iucundissimum literarum commercium enatum inter vtrumque est, quod quantum qualemque discipulum educauerit Thomasius praeclare loquitur. Fallimur autem, aut ex hac caussa deriuandum quoque est, magnum quod veteribus philosophis Leibnizius statuit pretium, quos, imprimis Pythagoram et Platonem, praetulisse recentiorum plerisque in epistolis ad amicos [c] multoties prodidit. Sed vt ad praeceptores Leibnizii reliquos reuertamur, in mathematicis Ioannem Kuhnium, in philosophia etiam Ioannem Adamum Scherzerum et Fridericum Rappoltum audiuit. Et ille quidem scholastici acuminis laude tum praeclarus habebatur: hic autem in veteris philosophiae mysteriis probe versatus audaciori conatu coeperat seruile iugum scholasticae philosophiae abiicere, vnde meruit a CHRISTIANO THOMASIO [d] cum Io. Christophoro Sturmio primi eclectici nomine laudari, quibus ex merito Leibnizium iam tum addidit personatus Realis de Vienna [e]. Tantis viris, quorum doctrinam multiplicem foetus literarii

 abunde

z) Laudat id ipse Leibnizius Vol. I. ep. 170. p. 270. cf. Vol. II. ep. 14. p. 142.
a) l. c. Vol. III. p. 22. 30. 45. 48. 49. 55.
b) Vol III. Epp. p. 43.
c) Vid. Ep. ad Hanschium Vol. III. p. 64. sqq. Vol. IV. p. 35. 37. vbi se etiam Stoicis plurimum fauere ait. Vol. I. p. 270.
d) Introd. in philos. aul. c. 1. §. 93. p. 44.
e) Vid. REIMMANN. Hist. Liter. German. Vol. III. p. 467.

abunde testantur, praeceptoribus vsus, omni spe citius profundiusque in artium adyta penetrauit Leibnizius, et futurae magnitudinis haud obscura indicia prodidit. Id quod latere non potuit Thomasium, futuram, quam in orbe erudito, obtenturus esset, fortunam locumque illustrem, nostro admodum iuueni praesagientem [f].

Mora Leibnizii Ienensis et promotio academica.

§. IV. Ita in patria academia seuerioribus disciplinis rite initiatus ad Musas Salanas abiit, et in Ienensi schola magnos tum viros Erhardum Weigelium [g], mathematicarum disciplinarum peritia insignem, et Ioannem Andream Bosium [h], historiarum doctorem publicum, et criticae artis praesidio magna cum laude in historia veteri versatum, in iurisprudentia autem, cui se patris auique materni exemplo addixerat, Ioannem Christophorum Falcknerum duces studiorum habuit. Quos maximo Leibniziani ingenii commodo illi praeceptores obtigisse, si non ipso euentu constaret, satis tamen id disci posset ex laudatissimorum virorum doctrina, multis speciminibus inter eruditos tum probata. Maxime autem plurimum incrementorum ad Leibnizianam eruditionem accessit, ex lectionibus Weigelii, qui arithmeticae et mechanicae mysteria profundius rimabatur, hisque Pythagoream philosophiam iungere tentabat [i]. Hoc enim duce vsus Leibnizius, facile in ista penetralia peruenit, diuini ingenii felicitate adiutus, quae clausa mansere praeceptori. Cuius exemplum esse potest arithmetica tetractyos, quam instituerat Weigelius, quam sibi de arithmetices dyaticae arcano cogitandi occasionem suppeditauisse, non negat Leibnizius [k]. Et huic quoque praeceptori eius tribuendum videtur, quod eo tempore ad syncretismum inter veteres et recentiores philosophos, a quo abhorrebat Thomasius inclinauerit. Weigelium enim inter Aristotelem et nouatores pacisci voluisse, ipse nos docet Leibnizius [l]: qui quanti hunc philosophum fecerit, loco quodam [m] satis testatum fecit. Non vero apud Ienenses virorum doctorum praecepta audiuisse contentus, ipse quaerere veritatem, et nouam viam tentare suscepit, nomenque ideo dedit quaerentium collegio, quod sodalitium de nouis veritatibus inquirendis maxime tum erat sollicitum [n]. His studiis auctus et politus in patriam rediit, et pristina oracula consuluit, acceptaque prima, quam vocant, laurea, tantum abest, vt philosophiae studium seposuerit, vt duce Thomasio veterum Graecorum, maxime Platonis et Aristotelis commentarios

f) citati.

g) Videndus de eo REIMMANN. l. c. Vol. III. p 178. IV. p. 61. 136. 153. 181. 248. 251. 387. STOLL. Hist. Lit. P. I. p. 323. 335. 704. sqq.

h) V. ZEVMER. Vit. prof. phil. Ienens. REIMMANN. l. c. Vol. V. p. 238. seqq. STOLLE l. c. p. 156. 262. 723.

i) Edidit eius rei specimen in Tr. Vernaculo: in Descriptione arithmetica philosophiae moralis secundum numeros Pythagorae eiusque tetractyn. qui Ienae 1674. 8. prodiit.

k) Epp. Vol. II. p. 491.

l) In Ep. Nizolio praemissa, quae etiam Vol. II. Epp. extat p. 133.

m) Apud STOLLIVM Hist. Lit. P. III. c. 4. §. 17. p. 674.

n) Eam societatem instituerat Bosius, vid. STRVVIVS Intr. in Hist. Lit. c. 10. §. 31. p. m. 521. Eodem tempore florebat etiam Societas Pythagorea Ienae, auctore Weigelio instituta, quae de arithmetica Pythagorica sollicita erat. Etiam huius partem fuisse Leibnizium omnino verisimile est.

tarios ſedulo euolueret, Scholaſticorum cum iis cogitata conferret, et recentiorum inuenta cum illis componeret, maxime autem Carteſiana placita examinaret, profundisque meditationibus ita ſe immergeret, vt, quod ad Burnetum nobilem Scotum ſcribit [o], quindecim annorum adoleſcens, totos dies in ſylua oberraret, et diſceptationem inter Ariſtotelem et Democritum inſtitueret; ſaepius autem, nouis luminibus exortis veterem ſententiam exueret. Vt autem vires quoque publico ſpecimine periclitaretur, praeſide Iacobo Thomaſio *de Principio indiuidui* in arenam philoſophicam deſcendit. Quod argumentum licet ex ſenticetis Scholaſticorum hauſtum eſſet, auctore pro entitate Nominalium contra Thomiſtarum materiam ſignatam pronuntiante, in eo tamen et acumen iudicii probauit, et errores ex recepta Scholaſticorum ſententia oriundos detexit [p], et quam profunde Ariſtotelis ſententiam perſpexerit, demonſtrauit. Tacemus corollaria, quae ingenium Leibnizii ſupra iuueniles annos eminens produnt. Iſtis peractis, et ſuſcepto ad Ioannem Strauchium Brunſuicenſem ſyndicum itinere, redux in patriam honores in philoſophia ſummos more maiorum petiit, meritosque nondum duodeuiginti annos natus, anno cIↄIↄcLXIV accepit: et tum ad iuris legumque diſciplinam maiori contentione conuerſus Schacherum et Schwendendoerferum ICtos Lipſienſes praeceptores habuit. Adeo vero philoſophiae deliciis ineſcatus ab eius penitiori meditatione non deſtitit, vt magno labore id tum temporis ageret, qua ratione Platonem cum Ariſtotele conciliare poſſet. Viribus itaque ſatis atque eruditione inſtructus, qui docentis iura publico ſpecimine tueretur, *Quaeſtiones philoſophicas ex iure collectas* in arenam deduxit, ventilandasque viris doctis exhibuit: idem ſub Schwendendoerfero in iure ſuſcepit, argumento diſceptationis literariae *de Conditionibus* propoſito. Addunt *Actorum eruditorum* collectores, etiam in philologico argumento vires tentaturum Leibnizium, *de Scriptoribus Laconicum Lipſii ſcribendi genus imitantibus* ſchediaſma meditatum multa collegiſſe, haud iniucunda, editione tamen poſthac ab aliis laboribus impedita. Vt vero in philoſophica facultate academiae patriae locum aliquando obtinere poſſet, iuxta leges et ſtatuta *de Complexionibus* [q] publice diſputauit. In qua diſſertatione anno cIↄIↄcLXVI habita, tum primum paulo clarius emicuit, quam ingenium eius magnitudinem portenderet. Multa enim excelſa, ſingularia, et profundam meditationem prodentia cum attuliſſet, maxime veritatum nonnullarum, quas aetate maturior in meridiana luce collocauit, auroram iam tum coelo philoſophico induxit. Qua de re vel ſola, quae more recepto adiecit,

corol-

o) Leibniziana p. 43.

p) Conf. eruditam praefationem, quam diſputationis huius actui praemiſit I. THOMASIVS inter eius praef. XLIII. p. 246. ſeqq. In eo teſtis eſt, Leibnizium, (17. aetatis annum agentem) ingenium et induſtriam, iam per hanc ſane vireſcentem adhuc aetatem difficillimis iisdemque proliximis controuerſiis parem oſtendiſſe.

q) Inſeruit, Diſſertationem Vol. II. Epp. p. 48. Cl. KORTHOLTVS.

corollaria exemplum praebent luculentum. Ex qua tractatione [r] enata Leibnizio *Ars combinatoria*, eodem anno edita, *in qua ex arithmeticae fundamentis complicationum ac transpositionum doctrina nouis praeceptis exstruitur, et vsus ambarum per vniuersum scientiarum orbem ostenditur, noua etiam artis meditandi, seu logicae inuentionis semina sparguntur.* Adiecit in fine *Demonstrationem existentiae Dei ad mathematicam certitudinem exactam* [s]. Valde placuit ingeniosum scriptum viris passim eruditis, qui probe viderunt, nouas meditationes haud plane nullius vsus in eo aperiri, spargi semina inuentionis, et pulchra multa afferri: multa aliorum παρεργήματα acute configi. Quae caussa fuit, vt inconsulto licet auctore, anno cIↄIↄcxc Francofurti recuderetur [t]. Id quod tamen valde displicuit Leibnizio, „eo quod libellum non satis esse limatum, nec praesentibus „eius cogitatis ac personae vbique respondentem iudicaret, et veniam „olim annis datam, in quibus aliqua interdum luxuriantis ingenii audacia „laudetur, nunc a se peti non posse perspiceret.„ Vnde in *Actis eruditorum* editionem istam improbari iussit, indicauitque, quibus in articulis meliora iam ipsi arrisissent. Quibus tamen non obstantibus magnae auctoritatis viris labor iste probatus est [u], eo quod ad faciliorem iurisprudentiae methodum cuncta attemperauisset. Talis cum esset, licet vigesimum aetatis annum vix attigisset [x], summos in vtroque iure honores petere ausus est; et obtinuisset eos sine dubio, cum spectatissima iam tum eius eruditio in patria fuisset, nisi lepido errore [y], quem caussis arcanis, et quod nondum maturus annis crederetur, tribuunt *Acta eruditorum*, repulsam fuisse passus, a qua ipse iure consultorum ordo sine dubio abhorruisset, si ab eo res tum stetisset.

Studia Leibnizii academica Altdorfii.

§. V. Indignatus hanc iniuriam Leibnizius, de alio loco circumspexit, in quo praeclarae, quam possidebat doctrinae maior ratio haberetur, obtinerique honores diu meriti possent. Ad Noricam ideo, quae Altdorfii floret, academiam eodem anno abiit. In quo itinere, cum alte sibi animo infixisset, quod postea symboli loco adhibuit [z], partem vitae, quoties perditur hora, perire; de emendanda iurisprudentia nouaque atque faciliori methodo introducenda meditatus est, et cogitationes sine librorum apparatu [a], solius mentis beneficio, conceptas in chartam retulit, quas biennio post typis vulgauit. Vbi autem Altdorfii appulisset, ad examen more consueto admissus, ita praeclarissimam eruditionem doctoribus legis,

r) Continet enim initia istius libelli.

s) Eam repetit Cel. LVDOVICI l. c. c. 7. p. 315. seqq.

t) 1691. m. Febr.

u) GODOFR. STRAVCHIVS Diss. de Syllogismo iuridico §. 5. apud LVDOVICI l. c. p. 313. seqq. add. MORHOF. Polyhist. T. I. p. 360. seqq.

x) Conf. Vol. ep. 176. 277.

y) Nempe cum in aedibus decani consilii sui indicium ex more facere vellet, ab vxore eius, adolescentiam illius contemnente repulsam passus dicitur. LVDOVICI l. c. p. 45. qui recte obseruat, bellum nondum Aristotelicis et scholasticis tum indixisse Leibnizium, vt ea propter impediretur, quam caussam nonnulli allegant.

z) Conf. LVDOVICI l. c. c. XX. § 322. Vol. II. p. 228.

a) In itineris diuersoriorumque strepitu destitutus libris, Act. erud. l. c.

legis, qui in ea schola tum viuebant, probauit, vt ad dissertationem inauguralem, secundum academiae statuta sine praeside habendam lubendissime admitteretur. Disputauit viginti annorum iuuenis *de Casibus perplexis in iure* [b] tanto omnium applausu, vt non bonus modo quilibet, de hoc nouo academiae ornamento reipublicae eruditae gratularetur, sed et senatus academicus, egregie consultum isti scholae putaret, si in docentium numerum reciperetur. Obtulit itaque nouo doctori ius atque potestatem legum scientiam extra ordinem docendi: Quam conditionem tamen reiecit, cum aulicam potius anhelaret. Ideo relicta Altdorfio Norimbergam concessit, vt, et viros ibi doctos conueniret, et praeclaros artifices, quibus semper abundauit vrbs celeberrima, inuiseret. Ibi in societatem quorundam incidit, qui in summum chemiae arcanum, (lapidem philosophorum vocant,) inquirebant. Qui cum maxime sacra atque silentio tecta mysteria sua haberent, eo ipso vehementer accenderunt Leibnizii animum, cupientem discere, quibusnam hi homines thesauris inhiarent, quibus modis finem, toties alios frustrantem obtinere sibi pollicerentur, ratus nonnulla se ab eis, vt fieri haud raro solet, discere posse, quae ad recludendos naturae recessus facere possent. Simulabat ergo alchemistorum mysteriorum insignem quandam notitiam conscripta ex libris huius generis epistola aenigmatum ipsi auctori imperscrutabilium plena. Quam cum directori exhibuisset, facile obtinuit, vt dicto certo stipendio societati isti a secretioribus chartis esse, et librorum arcanorum compendia describere iuberetur. Id quod ingenio Leibniziano, insigni ἀγχινοίᾳ praedito non potuit non euenire vtilissimum; cum ea breui teneret omnia, quae magnis sumtibus istud sodalitium congesserat [c].

§. VI. Non neglexit tamen, his intentus, virorum doctorum consuetudinem Leibnizius, vndequaque alimenta quaerens doctrinae, quam alebat, indies crescentis. Maxime Iusto Iacobo Leibnizio, ecclesiastae Norimbergensi [d] innotuit, viro eleganter docto, nostrum autem sola nominis cognatione attingenti [e]. Is illustri Boineburgio, viro summo, et praeter prudentiam aulicam insigni eruditione conspicuo, qui tum Norimbergam diuerterat, Leibnizium commendauit, cum et heroëm illum magnis fauere ingeniis nosset, et Leibnizium ea scientiarum omnis generis notitia pollere intellexisset, quae illustris viri curiositati abunde posset satisfacere. Vix autem conuenerat eum Leibnizius, cum ingenii magnitudinem et iudicandi solertiam vastae omnium fere scientiarum peritiae iunctam admiratus Boineburgius, de beneuolentia sua eum iuberet esse certissimum, sponderetque, in eo versaturum curam suam, vt serenissimo, cui seruiebat, electori Moguntino eum tradat, et ad aulae ministerium aditum

Commendatus Boineburgio Leibnizius.

b) Eam postea recudi fecit, additis differt. 99. Phil. ex iure, et de Conditionibus, vulgaris titulo Speciminum iuris, Francofurti 1672. 4.

c) Citati.

d) Huic addi potest Dilherrus.

e) Edidit is Memorabilia Bibl. Norimb.

aditum paret. Cui ſcopo obtinendo praeclaras de iurisprudentiae et hiſtoriarum pomoeriis dilatandis cogitationes augere, prolixe, hisque ſe ornamentis eum commendare iuſſit. Paruit optimo conſilio Leibnizius, et vt Moguntiae propior eſſet, Francofurtum abiit, fortunae ſuae fabrum ita acturus, vt, quae cupiebat, honeſtiſſimis nominibus conſequi poſſet. Quod eo facilius facere licebat, cum abunde haberet, quibus omni miniſterii generi ſufficeret, et conſilia literaria concepiſſet, ingentem vtilitatem pollicentia.

Traditus Leibnizius Moguntino electori.

§. VII. Intellexerat illuſtris Boineburgius, quantum emolumenti ad aulam heri ſui ex tanto viro redundare poſſet, eumque ideo electori valde commendauerat. Qui cum ipſe viris meritorum gloria inſignibus optime cuperet, ab eo vocare Leibnizium Moguntiam Boineburgius iuſſus eſt. Is vbi aduenit, et ſalutandi electoris veniam nactus eſt, in primo congreſſu beneuolentiam principis ſibi conciliauit. Qui vt intelligeret, quid de eo eſſet ſperandum, ſpecimen doctrinae edere conſtituit, quaeque de iurisprudentiae emendandae modo et ratione deque noua methodo in chartam coniecerat, in ordinem redacta vulgare et inſcribere nomini electoris ſtatuit. Prodiit ita hoc anno ↄIↄ Iↄ CLXVIII, *Noua methodus docendae diſcendaeque iurisprudentiae, cum ſubiuncto catalogo deſideratorum in iurisprudentia* [f]. Qui libellus mole exiguus, at meditationum praeſtantia magnus, vehementer viris doctis placuit, qui gauiſi ſunt confuſum illud chaos, quo premitur legum peritia, et difficillimum redditur eius ſtudium in ordinem redigi poſſe, inuentumque eſſe, qui hoc Augiae ſtabulum purgaret. Ipſe quoque celeberrimus auctor, quamuis de ſe modeſte, praecipue de aetatis iuuenilis laboribus iudicaret, multa ſe noua et proficua detexiſſe, ſemper affirmauit, licet non deeſſent, qui vetera nouis melioribus praeferre mallent [g]. Nec quod non nemo [h] magnae auctoritatis in eo reprehendit, de ſola methodo demonſtratiua in eo libello ſollicitus fuit, et vt illa in legum ſcientiam introduceretur, ſuaſit, ſed innumeros quoque, quibus ea premitur, defectus, oſtendit, et quae impedimenta, ad promouendam ſcientiam elegantiſſimam, remouenda eſſent, quae media neglecta, prudentiſſime detexit. De quo tamen alibi dicendum, cum ad hanc noſtram tractationem non pertineat, et adeundus, qui in compendio cuncta enarrauit Cl. FELLERVS [i]. Ipſe autem Leibnizius, cum intellexiſſet, placuiſſe admodum electori conſilium noui corporis iuris condendi, quod ordine, elegantia et perſpicuitate ſe magis commendaret, eodem adhuc anno, breui ſcriptione *Corporis iuris reconcinnandi* rationem explicuit, et cum viris doctis atque iurisprudentiae peritis communis laboris conſilium aggreſſus,

f) Francof. 12.

g) Oppoſuit his laboribus protribunalia NIC. CHR. LYNCKERVS Gieſſae 1669. conf. Leibniziana p. 143.

h) Illuſtris LVDEWIGIVS. vid. LVDOV. l. c. p. 323.

i) In Supplem. vitae Leibnizianae Otio Hannou. praemiſſo.

gressus, ipsam iuris collectionem natiuo ordini restituere aggressus est. De quo eius studio, cum nobis prolixioribus esse non liceat, consulendi sunt, qui historiam iuris recentiorem tradunt, quaeque accurate enarrauit doctissimus LVDOVICI[k]. Idem consiliorum ingentium capax Leibnizii animus tentare tum coepit in omnibus disciplinis, vnde ALSTEDII *Encyclopaediam* emendare, augere, et perficere animo concepit et Hesenthalerum in laboris societatem pertraxit. Quae tamen conamina maiora et grauiora, quae superuenerunt, negotia breui suppresserunt, quamuis animum consiliumque nunquam abiecerit Leibnizius, et iam senex de ea re cum illustri Wolfio egerit[l], vt similis encyclopaedia insigni cum orbis eruditi vtilitate tandem procuderetur[m].

Labores Leibnizii Moguntini.

§. VIII. Impediuerunt autem Leibnizium, talia meditantem curae publicae, cuius pars esse iussus est. Nempe cum se regno Poloniae abdicasset Ioannes Casimirus[n], deque nouo rege disceptarent proceres, qui electionis diem VI. Non. Mai. anni sequentis indixerant, inter coronae candidatos nomen quoque professus est Philippus Guilelmus, Palatinus dux Neoburgicus, cui Boineburgium rerum suarum administrum commendauerat, spectata viri excellentissimi prudentia, rerumque ciuilium cognitio atque experientia. Cuius beneuolentia cum totus gauderet Leibnizius, eius molimina eruditione sua; incertum iussus, an sponte? iuuare statuit. Enatum inde *Specimen demonstrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum, nouo scribendi genere ad claram certitudinem exactum*, quod laruato nomine Georgii Vlicouii Lithuani Leibnizius edidit[o]. In quo libello ita vim animi etiam in rebus ad prudentiam ciuilem pertinentibus demonstrauit Leibnizius[p], vt virum sibi vtilissimum in aulam suam pertrahere omnibus modis princeps laudatus conaretur, frustraneo tamen euen[q], cum Moguntiam praeferre Neoburgo a Boineburgio persuasus constituisset. Neque tamen tunc quoque in alium quasi orbem raptus philosophiae curam seposuit, sed emendare sensum de philosophia rectum, quo posset modo, perrexit. Hinc cum MARII NIZOLII librum *de Veris principiis et vera ratione philosophandi contra pseudo-philosophos*, cuius in antecedente Parte mentio iam facta est, quique tum prorsus disparuerat, a Boineburgio accepisset, vt et diuturni carceris squalore scriptorem, *in quo esset acuminis satis, plurimum eloquentiae philosopho dignae, libertatis nimium*[r], *protraheret, ad sananda bonarum literarum, quae passa erant, mala*, recudi fecit, annotationes adiecit, quibus nimiam

k) l. c. p. 54. 326.

l) A. E. l. c.

m) Cogitationes Leibnizianae de Encyclopaedia disci possunt ex Epp. Vol. III. p. 264. cf. FELLERI Monum. inedita Trim. II. p. 112. seq.

n) Factum id anno 1668. d. 16. Sept. conf. B. CONNORRII Descriptio Poloniae et magnae Lithuaniae p. 172. seqq.

o) Vilnae, vt est in titulo 1669. 12.

p) Conf. Boeclerus in Act. Erud. l. c.

q) Vid. Dedicatio ad Boineburgium.

miam libertatem inter repagula aliqua coërcuit, praefixitque duas differtationes, quarum vna, de Stilo philofophico differit, et praeclara multa de Nizolio de ratione dicendi fcribendique in philofophia, de habitu linguarum ad philofophiam, de perfpicuitate dicendi inter philofophandum, de pretio fcholafticae philofophiae ftatuendo, de fecta Nominalium, de vfu metaphyficae, de vniuerfalium natura, de fcriptis Ariftotelis, deque fimilibus cumulat: altera epiftolaris ad Iacobum Thomafium de fcribenda hiftoria philofophica, de Cartefio, Ariftotele, Scholafticis, horumque philofophorum placitis, maxime autem de conciliatione inter Ariftotelem et recentiores difputat [r]. Patet autem ex his differtationibus, quamuis multos receptae philofophiae naeuos iam vidiffet, maluiffe tamen concordiam tum inter veteres et recentiores inire, quam illos totos deferere [s]. Quem veterum amorem per totam quidem vitam non depofuit, maxime tamen eo tempore, quo nouum fyftema condendi confilium nondum fouerat, prodidit, vnde ifta quoque ad fyncretifmum propenfio enata eft, quam in iftis differtationibus manifeftauit, quam in quadam epiftola candide, vt hanc hiftoriae philofophicae peftem valde oderat, confodit IACOBVS THOMASIVS [t]. Valde commendatos fibi habuit Leibnizii conatus Boineburgius, qui, vt praeclare iudicabat, multum incrementorum ad literas a Leibnizio profectum iri intelligebat. Vt itaque fponte currenti calcar adderet, tradere eum principibus fumma cura annifus eft, vt actus gloriae ftimulo Leibnizius in iuuandis difciplinis, eo maiori contentione pergeret. Senfit eius commendationis effectum Leibnizius mature, anno CIↃ IↃ CLXX, inter confiliarios fupremi iudicii reuiforii affeffores in aula Moguntina cooptatus, annoque fequenti adductus in notitiam magni principis Ioannis Friderici Brunfuicenfium et Luneburgenfium ducis, qua fundamentum futurae felicitatis nofter pofuit, ab eo tempore intemerata optimi principis gratia vfus. His calcaribus nouo inftinctu auctus Leibnizius, quacunque ratione poffet, velificare ftudiis Boineburgii, et iuuare fcientias conatus eft. Inde enata praeter *Defenfionem logicam SS. Trinitatis per noua inuenta logica, contra Wiffouatium*, hominem Socinianum, in gratiam Boineburgii confcriptam,

r) Vtramque laudabili confilio recudi fecit Cl. KORTHOLTVS, Vol. II. p. 63. feqq. qui annotationes quoque Leibnizianas Vol. IV. p. 68. exhibet. In hac differtatione priore carpit IO. BAPT. ROESCHOELIVS, diff. de Phil. conciliatrice §. 15. quod inter fyncretiftas Leibnizius Scaligerum, Digbaeum, et Thom. Anglum retulerit, qui eclectici fuerint. Aft immerito reprehendi virum illuftrem ea, quae de his philofophis fupra diximus, fatis euincunt.

s) Non hoc ita intelligendum, ac fi Leibnizius veterum vmbras recentiorum lumini praetuliffet. Sed cum in Ariftotele notiones terminosque vagos et incertos deprehenderet, eorum fignificationem ex recentiorum obferuationibus determinauit, hocque ipfo alium longe Ariftotelem nobis dare voluit, quam reuera fuit. Vidit id, vt mire perfpicax erat, in dignofcendis inter fe philofophorum fententiis, IACOBVS THOMASIVS, faffus in refponfione fua, quae Vol. III. Epp. p. 30 feqq. extat, fibi non perfuaderi, Ariftotelem a recentioribus philofophis non adeo diffidere, licet agnofcat, dogmata eius quaedam loquendique modos eiusmodi effe, vt conciliare volentibus faciant fpem aliquam concordiae, vereri autem fe, ait, vt illa pax queat ipfo fatis volente fanciri, fiquidem mentem philofophi paulo penitius rimemur, fed et reliqua merentur legi, prorfus enim funt egregia et fyncretifmo huic euertendo aptiffima.

t) l. c. nam in eundem fenfum ad eum fcripferat iterum Leibnizius l. c. p. 86.

ſcriptam, *Hypotheſis phyſica noua, quae phaenomenorum naturae plerorumque cauſſae ab vnico quodam vniuerſali motu in globo noſtro ſuppoſito neque Tychonicis, neque Copernicanis aſpernando, repetuntur*, quam etiam *Theoriam motus concreti* vocauerat [w]. Eam ſocietati Britannicae inſcripſit, eo quod ex Oldenburgero intellexiſſet, coniecturas has ei non ingratas fore. Supponit autem globum ſolarem, globum terreſtrem, et ſpatium intermedium, maſſa quieſcente, quam aetherem vocat plenum. Et in globo quidem ſolis atque terrae motum ſtatuit circa proprium centrum, ſiue internum, et alium motum in ſole, quo agat extra ſe, varie circularem, et radios emittentem, qui agant in globum terreſtrem, totum initio homogeneum, eumque mirifice mutent, admiſſo ab eo dehiſcente aethere. Hinc tot ictibus pleriſque centrorſum euntibus maiorem materiae partem in fundum collectam terram dediſſe, aquam ſupernatauiſſe, aërem emicuiſſe, intruſum aetherem omnia intusperuaſiſſe in bullas interceptum hypothetice aſſerit. Ex quo colligit, terram noſtram etſi radiis lucis dehiſcens in partes heterogeneas abierit, vbique tamen ſubtiliſſimo aethere penetrari; eumque proportionatam ſibi ſubtilitate partium radiorum lucis actionem potiſſimum recipere. Cum igitur terra agatur circa proprium centrum ab occidente verſus orientem, ſubtiliſſimum aetherem terram circumdantem contrario motu non tantum retardationis, ſed et obnitentiae, lucem ſequutum, motum iri ab oriente verſus occidentem. Et hunc vniuerſalem motum in globo noſtro terraqueo eſſe putat, a quo potius, quam ab atomorum figuris aut ramentorum de vorticum varietatibus, res repetendae ſint. Quod qua ratione fieri debeat, ingenioſe, vt ſunt Leibniziana omnia, explicat, et ex innumerabilibus bullis, ex fluidi aeſtuatione et fuſione per lucem ſeu calorem exortis, ſemina rerum et ſtamina ſpecierum, receptacula aetheris, corporum baſin, conſiſtentiae cauſſam, et fundamentum omnis varietatis in rebus, impetusque in motibus deriuat. Quae tamen huc transſcribere omnia, delineareque qua ratione vir ſummus maximis ingenii viribus nouam phyſiologiam effinxerit, tractationis ſcopus dicendorumque ratio impedit. Legenda autem tota diſſertatio eſt, vt quam elegans atque foecundum iam tum viri magni ingenium fuerit, intelligatur. Mirum itaque haud eſt, placuiſſe foetum hunc nouum non modo viris paſſim doctis, ſed et ſocietati regiae Londinenſi, cuius iuſſu editio repetita eſt; ipſum quoque ſchediaſma illuſtrem CHRISTIANVM KNORRIVM Cabbalae denudatae auctorem, aſſumti Chriſtophori Peganii nomine Germanis legendum dediſſe [x]. Aſt non inficiandum tamen, haud pauca, in hac diſſertatione poſtea viro ſummo diſplicuiſſe, cum ſententiam mutauiſſet, viris quoque nonnullis eruditis [y] ab iis aſſertio-

w) Recuſam dedit KORTHOLTVS, l. c. Vol. IV. p. 279.

x) Ad calcem THOM. BROWNII Pſeudoxiae epidemicae, quam Germanice edidit vir illuſtris Norimb. 1680. 4. p. 201 ſeqq.

y) Vid. ill. WOLF. Tent. phyſ. P. III. KASCHVBIVS in Elementis phyſico-mechanicis, IO. WALLISIVS, Philoſophical transactions n. LXXIV. p. 2227.

ſertionibus diſſentientibus. Quoniam autem in hac noua hypotheſi phyſica effingenda, motus leges ſupponendae erant, ideo philoſophus acutiſſimus nouam quoque *Theoriam motus abſtracti* delineauit [z], cuius regulis theoriam motus concreti inaedificauit: eam autem, poſt hanc demum editam publici iuris fecit, et academiae regiae Francicae ſcientiarum inſcripſit. * In ſchediaſmate, heic ob arctam propoſitionum connexionem in epitome non delineando, ſed ipſo, cum breue ſit, inſpiciendo, id ſibi conſtituit, vt indiuiſibilium naturam illuſtraret, cohaeſionis rationem detegeret, hypotheſin afferret, vnde omnia naturae phaenomena, mechanice explicari poſſent etc. Multa in hoc breui ſed acuto ſcripto ſunt, quae placitorum, poſtea viro celeberrimo propriorum ſemina continent. Inter quae referri poteſt, quod monadibus eius praeluſit dogma: *Omne corpus eſſe mentem momentaneam, ſeu carentem recordatione, quia conatum ſimul ſuum et alienum contrarium non retineat vltra momentum, adeoque careat memoria ſenſu actionum paſſionumque ſuarum, atque cogitatione*, quibus aſſertis Hobbeſium ſecutus fuiſſe non nemini [a] perperam viſus eſt. Aſt multa in hac quoque theoria motus abſtracti poſtea improbauit Leibnizius, ad alias cogitationes delatus. Cuius exemplum hypotheſis dynamica eſſe poteſt, quam tunc quidem nondum conceperat, vnde hoc loco cum Democrito, Gaſſendo et Carteſio eſſentiam corporis in ſola maſſa inerte poſuit. Addi his debet *Notitia opticae promotae* in qua noua vitrorum opticorum poliendorum artificia tradidit, de quibus etiam cum Benedicto de Spinoza, in ea arte mire verſato per literas egit [b].

Leibnizii iter Gallicum prius.

§. IX. Hactenus in coelo Germanico nouum philoſophiae omnisque literaturae ſidus exortum reſplendeſcebat Leibnizius; iam de fatis eius ita diſponere incipiebat prouidentia, vt regionibus ſub alio ſole calentibus innoteſceret, quanto ſcientiarum bono is natus eſſet. Occaſionem ſubminiſtrauit Boineburgius, qui negotiorum tranſigendorum filiique regendi cauſſa Leibnizium rogauit, vt in Galliam concederet, aliquam ibi ob dictas cauſſas moram acturus. Factum id anno cIↄIↄcLXXII. Quod iter exoptatiſſimum Leibnizio accidit, qui cum ingenio, doctrinaque eſſet inſtructiſſimus, facile vidit, ex virorum praeſtantiſſimorum, quos tum Gallia, maxime Lutetia Pariſiorum nutriebat, conſuetudine plurimum incrementi accepturam eſſe ipſius eruditionem, ingenii excellentiam autem illis fore commendatiſſimam. Conſultis itaque exploratisque in itinere memorabilibus [c], quae ad naturalem et eruditam hiſtoriam pertinent, cum in Gallia aduenifſet, fama iam tum notiſſimus, et dotibus ingenii diuini admirabilis, viros doctos certatim ſibi amicos comparauit. Quorum tanta erga

z) Extat quoque Epp. Vol. III. p. 409. ſeqq.

a) Io. Raphsono Epiſt. miſcell. p. 97. 163. Cui reſpondit Chr. Avg. Salig. Diſſ. Philoſophumena veterum ac recentiorum de anima eiusque immortalitaet, Viteb. 1714. §. 60.

b) Vid. Spinozae Opera poſthuma, vnde repetiit Cl. Lvdovici l. c. §. 295. p. 337 ſeqq.

c) Indicem adhibebat Monconnysii Itinerarium, vid. Fellеr. l. c.

erga illum fuit fiducia, vt maximi momenti consilia de rebus ad disciplinarum cultum pertinentibus cum eo communicarent, eiusque arbitrio haud parum in controuersiis inter se enatis auctoritatis deferrent. Cuius specimina tum in epistolis eius, tum alibi haud contemnenda occurrunt. Maxime tum tamporis caput inter Gallos efferre coeperat geometria sublimior atque interior, in qua eo tempore hospitem se adhuc plane fuisse alicubi [d] fatetur. Ast eo tempore Christiani Hugenii, cui post Galilaeum et Cartesium plurimum tum debebat ista scientia, notitiam nactus, cum legeret eius librum *de Horologio oscillatorio*, adiungeretque Des Honuillaei, id est PASCALII *Epistolas*, et GREGORII A S. VINCENTIO opus, de *Quadratura circuli et sectionibus conicis*, sola animi perspicacia vique diuina ingenii adiutus, subito maximam lucem hausit, et sibi, vt ipse scribit, et aliis quoque, qui eum in his nouum norant, inexpectatam, idque mox speciminibus datis ostendit. Mirari ergo quis queat, eum in tam difficili arduoque opere totum occupatum, prouinciam potuisse pati hanc sibi imponi a duce Montauserio, et qui eius nomine rem vrgebat, Petro Daniele Huetio, vt ad Martianum Capellam in vsum Delphini illustrandum operam suam conferret; quam eum perfecisse, sed schedas furto subtractas amisisse narrant *Acta eruditorum* [e]. Vnde verisimilius putamus esse, quod FELLERVS [f] narrat, monitum ea de re, satius fore putauisse, si tam effusi sumtus in detegenda naturae arcana et scientias parum excultas impenderentur, quam quod auctores isti, post nitidas Belgarum editiones et notis variorum exornatas, paucis immutatis alia tantum veste in lucem ederentur. Quanquam verum quoque est, etiam huic labori vna cum geometriae arcanioris studio, cui se totum tum tradiderat, suffecisse ingenium Leibnizii vastissimum. Quicquid autem illius rei fuit, id sane ex dictis est manifestissimum, magnitudinem ingenii Leibniziani mature effulsisse. Factum inde est, vt cum fatis erepto Boineburgio patre, filius moderatore haud amplius egeret, Leibniziusque abitum pararet, retinere ipsum teste FONTENELLIO [g], oblata regis gratia, munereque et honoribus haud contemnendis, haud pauci conarentur. Sed cum Protestantium communionem, quam sequebatur, ecclesiasticam deserere nollet, nec placeret transitus ad Romanam ecclesiam, fauorem hunc fatorum oblatum generoso pectore respuit, annoque cIↄIↄcLXXVI in Britanniam abiit.

Iter Leibnizii Britannicum prius.

§. X. Primum autem, quod agendum sibi esse credebat Leibnizius in insulam delatus, erat, vt in virorum doctissimorum notitiam veniret, quibus ad augendas animi diuitias vti posset. Facile autem viam illi parauit doctrina atque virtus apud omnes conspicua, et amicitia Collinsii atque Oldenburgeri, qui regiae societati ab epistolis tum erat. His parariis, quisquis eruditionem spirabat, imprimis mathematicarum disciplinarum periti,

d) Act. erud. 1691. Sept.
e) In Elogio Leibniz. l. c.
f) loc. cit.
g) loc. cit.

periti, musea pariter atque pectora illi recluserunt, virumque praestantissimum ad amicitiae iura admiserunt. Inter quos si vnum Isaacum Newtonum nominauerimus, satis dictum esse putamus. Ita vero et augendis geometriae sublimioris luminibus, et reliquis, quae vrgebat εὑρήμασι, inter quae eminet machina arithmetica, ab ipso illustri viro in *Miscellaneis Berolinensibus* [h] depicta, tempus impendendi vtilissimam occasionem nactus est. Ast dum laeti florent rerum Leibnizii successus, oborta ex improuiso tempestas, omnem fortunam euertere minatur. Obiit enim hoc anno cIↃIↃCLXXIII elector Moguntinus, cuius morte extincta simul fuit omnis, quae hactenus succreuerat spes emergendi, quin et stipendium hactenus illi solui solitum desiit. Quae tamen, cum deprimere animum quoque fortem atque magnum potuissent, Leibnizium non fregerunt, Dei potissimum beneuolentia, ingeniique quod ab eo acceperat, opibus nixum. Relicta ergo Britannia Lutetiam reuersus est, quo loco sibi conatuum auxilia exoptatiora promittebat; vt vero futurae quoque fortunae consuleret, ad Ioannem Fridericum, Brunsuicensium ducem scripsit, eiusque gratiam, qua diu iam fruebatur, implorauit. Is, quanto non prudentiae modo ciuilis, et artium mathematicarum praesidio, sed et πολυϊστορίας laude esset inclytus Leibnizius, probe intelligebat; vnde profuturum rebus suis ratus, si hunc sibi virum vindicasset, consiliarii aulici et bibliothecarii munus cum stipendio lauto ei obtulit, permittens simul, vt Lutetiae moram facere, vsque ad perfecta conamina, et imprimis absolutam machinam arithmeticam, liceret. Qui nuntius vt exoptatissimus nostro accidit, ita ad augendam industriam eum calcaris instar excitauit. Factum inde, vt ita laudatam machinam perficeret, vt eius copiosiorem, quam Londini ediderat, delineationem Colberto, qui scientiis artibusque amplissime apud regem fauebat, itemque Academiae scientiarum offerre posset. Quae cum ingenii Leibniziani magnitudinem et doctrinae excellentissimae merita satis nosceret, anno cIↃIↃCLXXV primum ei locum inter exteros, albo suo inscriptos designauit. Quem honorem vt meritis sibi peperit Leibnizius, ita nouis indies inuentionibus tueri fategit, de quibus tamen, cum ad mathesin pleraeque spectent, dicere plura hoc loco nihil attinet. Eodem vero anno relicta Gallia iterum in Britanniam soluit, vt quae noua detexisset, cum geometris communicaret, anno autem sequenti, nempe cIↃIↃCLXXVI, ad Batauos abiit, vbi incidit in Huddenium, Amstelodamensis vrbis consulem, quem cum arcana geometriae sublimioris plurima detexisse, et inuenta egregia in chartam conieciſſe comperisset Leibnizius, qui de augendis et amplificandis praestantissimae artis limitibus mire erat sollicitus, impense laetatus est [i]. Tandem absoluto itinere Hannoueram petens, circa auctumni initia sospes aduenit, benigne

Alterum iter Gallicum.

Alterum iter Britannicum.

h) Hist. huius inuentionis in compendio enarrat LVDOVICI P. II. §. 328. p. 253 sqq. Conf. P. I. §. 463.

i) Conf. A. B. loc. cit.

benigne a principe fuo exceptus, cuius iuffu anno clↄ Iↄ CLXXVII locum in confilio aulico occupauit.

§. XI. Ita fedem fixam certamque nactus Leibnizius in id totis viribus incubuit, vt et principi fuo, quem optimum experiebatur, vtiliffimum, et fcientiis tantum non omnibus exoptatiffimum fe praeftaret. *Labores Hannouerani.* Et ante omnia quidem bibliothecam a principe collectam, cuius cura ipfi demandata erat, accurate difponere, augereque ftuduit, vnde hero fuo fuafit, vt Martini Fogelii, medici et profefforis Hamburgenfis [k] bibliothecam [l], libris rariffimis atque optimis magno iudicio conquifitis refertam aere fuam faceret; quo pacto infignem acceffionem ad hanc bibliothecam fecit. Deinde vt reditus quoque ducis fui augeret, de emendandis metalli fodinis cogitans, egregia auxilia detexit, quibus aquae fubterraneae, illis tantopere inimicae exhauriri poffent. Quae cum duci magnopere placuiffent, amplumque Leibnizio ftipendium is decreuiffet, perducere ad optatos euentus magno labore ftuduit; morte principis autem praeuentus defiftere ab eo confilio coactus eft. Sed et alia ratione Hannoueranae domui fidei et deuotionis praeftandae modum fuppeditauit Leibnizio conuentus procerum pacis pangendae cauffa Nouiomagi eo tempore habitus. Cum enim Gallorum legati Germaniae principibus praeter electores legationis ius competere negarent, nofter id afferere, licet perfonatus, edita demonftratione politica, conatus eft. Enata inde CAESARINI FVRSTENERII tractatio *de Iure fuprematus ac legationis principum Germaniae.* Quem libellum, cum fingularia multa complecteretur, Leibnizius autem nomen ftudiofe reticeret, alii Ludolpho Hugoni, alii Efaiae Pufendorfio, alii Ezechieli Spanhemio, alii Bernardo Koehne, quorum nomina tunc inter rerum politicarum confultos eminebant, tribuerunt, certo indicio, talem iftum laborem effe, cuius poenitere fummos viros haud debeat. Quamuis fuerint, qui difplicere in eo fibi nonnulla fint profeffi [m]. Nunquam autem, quod mireris, fe auctorem illius libelli auctor profeffus eft, forte quod regum electorumque aulas, quae alia fentiebant, quasque paffim fauentes habebat, offendere nollet. Poft curas has publicas, quas principi fuo debebat, de fcientiis quoque amplificandis follicita fuit indefeffa, χαλκεντέρου Leibnizii diligentia. Et memorabile imprimis eft, hoc anno clↄ Iↄ CLXXVII, XII Cal. April. primam calculi differentialis a fe inuenti mentionem feciffe Leibnizium ad Ifaacum Newtonum, qui paulo ante in literis de calculo fluxionum a fe detecto ad eum fcripferat, eum autem aenigmatice tantum indicauerat [n]. Porro et mechanica nonnulla et chemica noua in lucem produxit, interque haec nouam phofphori rationem

k) De praeftantiffimo hoc viro confulendus MORHOFIVS Polyhift. T. I. L. I. c. 7. p. 61.

l) Proftat catalogus Hamb. 1679. 8. editus, et tum raritate tum felectu librorum commendandus.

m) Hiftoriam libelli vide in Bibliotheca impetrantium p. 263. conf. REIMMANN. Hift. Lit. Germ. P. V. p. 262. not. O.

n) Tangemus hoc argumentum infra.

tionem a Brandio detectam viris doctis significauit [o], eamque postea in Ephemeridibus Parisiensibus et Berolinensibus vulgauit. Tacemus alia ad Cartesianas et Stenonianas controuersias pertinentia, quae in literis ad amicos agitauit; nulla enim eruditionis pars erat, in qua non virum se praestaret Leibnizius.

Acta Leibnizii ab anno 1679.

§. XII. Feralis fuit Leibnizio annus sequens cIↃ IↃ CLXXIX, ille enim fatali morbo principem optimum et beneficentissimum ei abstulit; cuius memoriam carmine heroico celebrauit; in quo tantam artis poëticae facultatem, canendique elegantiam prodidit, vt mirabile prorsus sit, virum in abstrusis speculationum geometricarum mysteriis rimandis, et politico argumento excutiendo totum occupatum, tam facilem felicemque venam potuisse prodere. Verum ea singularis erat ingenii Leibniziani felicitas, vt omnibus sufficeret, nihilque attingeret, in quo non praestantiam demonstraret. Talis cum esset, negligi a defuncti fratre, qui in ducatu successerat, vir tantus non potuit. Ab Ernesto Augusto enim, regiminis habenas capessente, inter consiliarios aulicos esse DC. thalerorum stipendio conuictuque et domicilio aulico auctus iussus est: quamuis ipsi imperatori seruiendi occasionem captaret, post mortem Petri Lambecii. Is enim cum caesareae bibliothecae praeesset, et historiographi titulo gauderet, conuenientissimum rebus suis iudicauerat Leibnizius, si ea sparta potiretur, admissus simul in consilium aulicum, qua de re epistolam eius vulgauit Cl. FELLERVS [p]. In qua laborum suorum rationem ita exponit, vt dicat, *se fodinis aquarum incommodo laborantibus subueniendi opere detentum spem habere, intra paucos menses rem confectum iri; hosque se iam cogitationibus delectari, et quod ab officio otii est, subinde mathematicis studiis impendere, quibus videat, pleraque tum oeconomicae tum etiam militaris scientiae arcana contineri.* Probant id egregia multa, quae ab eo tempore vulgauit, specimina; nam et aërometriam, quam iuuare conabatur Samuel Reyherus, augere, et de organo auditus cum Gunthero Christophoro Schelhammero conferre, et alia multa cum eruditis communicare studuit [q]. Cuius egregiam occasionem nactus est, cum laudatissimo Actorum eruditorum instituto, quod anno cIↃ IↃ CLXXXIII auctore Ottone Menckenio coepit, socius accessisset. Ab eo enim tempore obseruationibus quam plurimis istis Ephemeridibus insertis disciplinas mathematicas et philosophicas auxit, libros praestantissimos, maxime ad mathesin spectantes recensuit, et in hoc agro foecundissimi ingenii semina ita sparsit, vt laetissima inde innumerorum inuentorum messis exsurgeret. Id quod accurata elegantissimorum schediasmatum Leibnizianorum, quae istis Ephemeridibus inserta sunt enarratione demonstrari operae pretium esset, nisi hanc paginae nostrae prolixitatem refugerent. Vnde lectorem

o) Consulendus Cl. LVDOVICI l. c. §. 69. Leibnizii, et in Compendio LVDOV. loc. cit. §. 87. sqq.

p) In otio Hannouerano p. 1. sqq.

q) Conferendae sunt Collectiones epistolarum

lectorem ad ipsam praestantissimae collectionis inspectionem dimittimus, commendato cel. LVDOVICI r) indice, qui recensiones et obseruationes Leibnizianas omnes in *Actis Eruditorum* extantes accurate indicauit. Nos id vnum obseruamus, nullam fere matheseos, maxime, quae pura dicitur, partem esse, quae non in hoc eruditionis horreo ab ingenio Leibniziano insignem accessionem atque augmentum acceperit, multas esse, quas ad summum perfectionis apicem perduxerit. Qua de re ad eius proportionem circuli ad quadratum circumscriptum in numeris rationalibus, ad aequationem exponentialem, ad nouum principium catoptricum et dioptricum, ad specimen dimensiones figurarum inueniendi, ad methodum de maximis et minimis, ad methodum nouam tangentium, ad calculum differentialem, ad obseruationes staticas, de momentis grauium in planis inclinatis, ad meditationem de natura anguli contactus et osculi, ad problema de linea catenaria, seu funiculari ad specimen dynamicum, et complura alia prouocamus. Quibus iungi debent obseruationes atque dissertationes, quas ephemeridibus literariis Parisiensium aliisque passim inseruit. Quorum omnium historia hoc quidem loco exponi non potest, merentur autem matheseos acta insigni capite de meritis Leibnizii in hanc artem praestantissimam a viro rerum harum accurate perito augeri. Magis ad nostrum institutum spectant philosophicae meditationes ab eo tempore *Actis eruditorum* insertae, inter quas primum locum occupauere editae anno clↄ Iↄ CLXXXIV meditationes *de Cognitione, veritate et ideis*, in quibus rationali philosophiae noua accendere lumina fategit. Quas cum infra exhibituri simus, hoc loco de iis plura dicere nihil attinet.

§. XIII. Tanta cum luce quotidie illustrior coruscaret eruditio Leibniziana, isque in omni disciplinarum campo cursum prae aliis egregie absoluisset, eius opera ad res serenissimae domus Brunsuicensis describendas ab Ernesto Augusto, Luneburgensium duce, adhibita est. Cuius principis iussu atque sumtibus clↄ Iↄ CLXXXVII iter literarium ingressus est, vt ex tabulariis, bibliothecis, monasteriis, et quaecunque aditum permitterent, adytis literariis monumenta colligeret, quibus illustrari atque in apricum produci posse historiam domus serenissimae posse iudicaret. Perlustrauit autem primo quidem haud contemnendam Germaniae superioris partem, Franconiam, Sueuiam, Bauariam, Austriam, et nec bibliothecas publicas, maxime Caesaream, nec archiua atque tabularia principum et ciuitatum, nec forulos monasteriorum, nec priuatorum quoque thesauros literarios neglexit, vt heri sui iussibus obsecundaret. Tum in Italiam progressus, in qua Estensem familiam vnam cum Brunsuicensi originem habuisse nouerat, simile institutum fauentibus passim viris doctis, vrgere gnauiter perrexit. Neque tamen huic vni negotio attentionem suam

Iter Leibnizii ad colligenda monumenta Brunsuicensia.

r) Vol. I. c. 7. Vol. II. c. 15.

ſuam deſtinauit: ſed cum ingenii vaſtitas pluribus ſufficeret, ad conſueta quoque ſtudia reſpexit, et imprimis matheſin porro iuuare, transmiſſis ad collectores *Actorum eruditorum* obſeruationibus, reſpondere viris eruditis, qui dubia obiecerant, explorare naturae artisque opera, et curam augendarum diſciplinarum nunquam deponere annisus eſt. Maxime tunc mechanicae atque rebus ad metalli fodinarum culturam pertinentibus valde fauit, nihilque in eo itinere neglexit, quod ad hunc ſcopum facere poſſe intellexiſſet. Id quod occaſionem ECCARDO [s] dedit, conquerendi, non tantum in vrgendo ſcopo primario, et publico ſtudium adhibuiſſe Leibnizium, quantum in hoc ſecundario et priuato, nec ſatis feliciter hoc itinere ad augendam hiſtoriam Brunſuicenſem fuiſſe vſum. Negant id tamen alii, monentes ampliſſimam Leibnizii eruditionem et induſtriam plane ſtupendam vtrique labori abunde ſuffeciſſe, et haud contemnendam ſupellectilem monumentorum ad hiſtoriam Luneburgenſem pertinentium, ſecum reducem attuliſſe. De qua re ſententiam interponere nobis non licet, qui quid reportauerit Hanoueram, ignoramus, vix autem perſuaderi nobis patimur, Leibnizium τὸ ἔργον, quod iniunctum illi erat, adeo neglexiſſe, vt πάρεργα ei praeponeret; recordamur quoque, quantas difficultates ſuperandas patiantur, qui arcana nonnunquam rerum veterum conclauia adire, perreptare bibliothecarum forulos, et ἀνέκδοτα inde protrahere in lucem ſatagunt. Quibus ſi ſufflaminata fuerit viri magni induſtria, nihil inde redundat, quod eum culpa premat.

Reuerſi ſtudia et labores.

§. XIV. Reuerſus ad lares Leibnizius priſtinum curſum maxima induſtria perficere aggreſſus eſt, et tum diuini ingenii felicitate noua εὑρήματα mathematica cum orbe erudito communicauit, tum iurisprudentiae methodum emendare, reconcinnare collectionem iuris, et in formam artificioſi ſyſtematis leges coniungere denuo tentauit. Quo in arduo negotio viros quoque doctos iurisperitiſſimos ſocios ſibi adſciuit. Quanti autem laboris opus ſuſceperit, quantum in eo profecerit, quam inde legum ſcientiae lucem accenderit, quid abſoluere conatus laudatiſſimos impediuerit, hoc loco enarrari non poteſt, ſed ad iurisprudentiae hiſtoriam recentiorem pertinet, rem vero omnem eleganter complexus eſt Cl. LVDOVICI [u], qui videndus. Eadem ratio eſt, cur quae hoc tempore inter Leibnizium et Paulum Pelliſſonium de tolerantia et illis religionis capitibus, quae Romanam et Proteſtantium eccleſiam disiungunt, diſputata et ab ipſo Pelliſſonio inuito et aegre ferente Leibnizio [x] vulgata ſunt, praetereamus, quamuis partis ſtudio non occupato prodant, etiam in religionis negotio accurationem philoſophicam et iudicium, quo Pelliſſonium longe anteuertebat, eum demonſtrauiſſe. Quod qui negat, aut nos fauori aliquid dediſſe putat, eum illa recolere iubemus, quae de fide

s) In Annot. ad vitam Leibnizii a Fontenellio ſcriptam.

t) Anonymus ad h. l.

u) l. c. §. 105. p. 106.

x) Vid. Cl. KORTHOLT. Praef. ad Vol. I. Epp. Leibniz.

fide ac rationis et philosophiae vsu inter vtrumque virum doctissimum disputata sunt, cum caussae suae diffisus Pellissonius, earum testimonium eiurasset [y], inque Scepticorum castra transfugisset. Aliter instituens Leibnizius ita philosophiae praesidio fidebat, vt non obstare eam reuelationi Pellissonio post traditionis carecta latenti demonstraret. Ceterum eodem anno cIↄ Iↄ CXCI ab Antonio Vlrico, Guelpherbytano Duce consilio aulico adscriptus, curamque illustris bibliothecae habere iussus est: ipse in variis Ephemeridibus literariis more suo obseruationibus praestantissimis iuuare artes mathematicas et philosophiam perrexit, controuersiae hydraulicae inter Guilelminum et Papinum ita arbiter intercessit, vt quanti viros de scientiis praeclare meritos faceret, et quam longe a fastu paedagogico abesset, omnes intelligerent [z].

§. XV. Abunde viri doctissimi officio fecisse satis Leibnizius censendus esset, etiamsi plura ad promouendas literas non fuisset molitus: at suppeditauere inexhaustae diligentiae et vastissimae lectionis viro alia quoque ad ius publicum pertinentia doctrinae praestantia et vsus atque exercitatio, summa iudicii acie instructa. Occasio autem enata ex conatibus heri sui, Ernesti Augusti, ducis Hannouerani, cui spes potiundae dignitatis nouae electoralis tunc enascebatur. Cum enim in actis tum imperii Romani publicis, tum serenissimae domus Luneburgensis et Brunsvicensis, Leibnizius esset versatissimus, et acute vbique videret, tabularia principis autem omnia ei paterent, tanta industria, tantoque pro serenissima domo studio in eruendis eius iuribus, priuilegiis, praerogatiuis et similibus desudauit, vt vtilissima inde illustrissimo Platenio, qui res futuri electoris in comitiis curabat, auxilia exsurgerent, annoque cIↄ Iↄ CXCII res omnis ex voto finiretur, adscripto celsissimo principe electorum collegio. Ita vero dum historiam antiquissimae domus scrutatur, et res eius ab ouo quod aiunt orditur, initio facto ab ipsis originibus, enatae viro foecundissimi ingenii nouae de statu terrae primaeuo post diluuii tempora cogitationes, naturalem historiam mire illustrantes [a], quarum compendium *Actis eruditorum* [b] inseruit, integras autem in chartam coniecit, quas transmissas collegio Sorbonae calculum eius meruisse testatur, qui ad biographiam Leibnizii, Germanice versam annotationes adiecit. Neque tamen exiguae tantum molis libellis eruditionem in hoc quoque genere prodidit, licet vbique praeclara atque vtilissima funderet, sed cum actorum publicorum, chartarum atque monumentorum insignem prorsus aceruum collegisset, isque vndequaque augeretur, praeter historiam Brunsuicensem, cui saxo voluendo ex domini sui iussu

Studium Leibnizii in illustrando iure publico.

 praeci-

y) Vid. p. 337. Ed. Fell. vbi satis prodidit Pellissonius, triumphare se cum interitu philosophiae, malleque ineptas nugas, si suae parti fauerint, quam veritatem rationibus philosophicis probatam. Sed et reliqua apertum Pyrrhonismum sapiunt; sine his enim armis tela Leibniziana effugere erat impossibile.

z) Vid. Act. erud. 1692 Sept.

a) Eas, Protogaea, appellauit.

b) 1693. Ian.

praecipue inuigilabat, totius quoque Europae historiam publicam, et quod illi potissimum innititur ius gentium publicum illustrare aggressus est. Vocauit autem, praeter collectanea tanto studio congesta in subsidium, bibliothecae Augustae Guelpherbytanae, his diuitiis mire splendentis codices, monumenta regia aliaque auctoritate et fauore principum ex tabulariis publicis collecta, libros rarissimos, in quibus acta publica deprehenduntur, verbo, quicquid argumentum nobile et grauissimum illustrare et perficere posse iudicabat. Accessere studia et beneuolentia virorum doctorum, qui conatus laudatissimos illustris viri, pro viribus iuuare atque promouere contenderunt, qua in re humanitatem Ezechielis Spanhemii, Boisotii, Christophori Schraderi, Io. Alberti Heugelii, Gerardi Meieri, Greifencranzii, Io. Georgii Graeuii, Pauli Voetii, Gilberti Burneti, Thomae Rymeri, Thomae Smithi, Sparuenfeld, aliorumque laudauit. Ita tandem, consultis quoque praestantissimis collectionibus historicis prodiit anno cIↃIↃcxciii *Codex iuris gentium diplomaticus, in quo tabulae authenticae actorum publicorum tractatuum, aliarumque rerum maioris momenti per Europam gestarum, pleraeque ineditae vel selectae, ipso verborum tenore expressae ac temporis serie digestae continentur, a fine seculi vndecimi ad nostra vsque tempora.* Cuius libri praestantissimi historiam hoc loco enarrare, institutum vetat, consuli autem non sine fructu viri docti possunt, qui hanc operam susceperunt [c], maxime autem legenda sunt, quae illustris auctor more suo doctissime tum in primum codicis tomum, tum in alterum, qui mantissam continet, est praefatus [d]. Nobis id annotasse sufficiat, quod et FONTENELLIVS [e] obseruauit, virum summum non modo ingenio, quod supra modum acutum et elegans nutriebat, sed et ferrea diligentia et studio indefesso, quod ad publica emolumenta referebat humanae societatis, amor, et iudicium rectum, literis pariter rebusque publicis prodesse voluisse, et omnium quoque bonorum expectationem expleuisse.

Labores philosophici Leibniziani eo tempore.

§. XVI. Reuersus ab hoc labore historico ad consueta studia, ad refingendos philosophiae primae siue ontologiae vultus animum applicuit. Cui labori eo magis par erat excelsum Leibnizii ingenium, quo magis totum erat ad metaphysicas speculationes quasi natum, systemati autem apte et cohaerenter concinnando omnium aptissimum. Indignabatur autem vir acutissimus, scientiam nobilissimam, ex qua communia recte sentiendi et definiendi principia hauriri debeant, in inanem terminorum notitiam esse mutatam. Hinc qua ratione emendari posset, quidque substantiae notioni, quam velut fundamentum, substernendam esse reliquis statuebat, esset addendum, peculiari obseruatione, actis eruditorum [f] inserta explicuit; multos in ea re asseclas nactus, quamuis Cartesianis, maxime

RVAR-

c) Act. erud. 1693. Mart. Augusť. LVDOVICI l. c. §. 361. p. 386.
d) Extat vtraque praefatio Vol. III. Epp. a KORTHOLTO editarum p. 168. seqq.
e) loc. cit.
f) 1694. Mart.; p. 110.

RVARDO ANDALAE[g], aliisque vis illa actiua, conatusque substantiae mire displicuerit. Ipse vero Leibnizius, cum hoc pacto naturam rerum, ipsasque motus leges modo simplicissimo recludi posse crederet, quadriennio post eandem assertionem, commentatione *de Ipsa natura siue vi insita*, repetiit. Alios labores tum ad geometriam, tum ad artem salutarem, tum ad ius publicum pertinentes, quos hoc anno exclusit foecundissimum Leibnizii ingenium, cum ad tractationis nostrae argumentum non pertineant, breuitatis caussa praeterimus[h].

§. XVII. Nouis philosophiam accessionibus auxit inexhausta Leibnizii doctrina anno sequente cIↃIↃcxcv. Cum enim deprehendisset, falsas motus leges sibi concepisse Cartesium, de veris earum fundamentis atque principiis dispiciens, nouam de viribus substantiarum scientiam tandem meditatus est, ex qua omnis mechanismi ratio simplex atque naturalis posset deduci, et mensura virium, maxime viuarum definiri. Quia tamen, quam animo conceperat, scientiam nouam, quam dynamicen salutabat, integram exponere, tot simul laboribus obrutus non poterat, *Specimen dynamicum actis eruditorum*[i] inseruit, ex quo multa postea materia viris doctis enata est, de mensura virium disputandi, quae hoc loco enarrare nihil attinet. Quemadmodum hoc tempore ad dubia a clarissimo viro, Bernardo Niewentyt contra calculum differentialem eiusque vsum in resoluendis problematibus geometricis proposita, more suo, id est acute et humaniter respondit[k]. Nullo autem in argumento magis aut ingenii Leibniziani vis emicuit aut nouitas hypotheseos omnium in se oculos conuertit, quam in nouo, quod hoc anno in *Ephemeridibus Parisiensium literariis*[l] vulgauit, *Systemate de natura et communicatione substantiarum, itemque vnione inter corpus et animam intercedente.* In quo famigeratissimam hypothesin de harmonia inter animam et corpus praestabilita, de qua infra ex instituto dicemus, prima vice cum philosophico orbe miro et diuerso euentu communicauit. Anno cIↃIↃcxcvi nouis honoribus Leibnizius ab electore Hanouerano auctus est, cum merita eius de domo Brunsuicensi in dies crescerent et augerentur. Declaratus enim consiliarius iustitiae intimus et historiographus electoralis, non titulo modo, sed emolumentis quoque gauisus est, quamuis vitae pragmaticae rationi non adstringeretur, nec in consessu administrorum status locum caperet, nisi cum de rebus ad historiam et ius publicum spectantibus consuleretur, vt in caussa Saxo-Lauenburgica, et in controuersia cum duce Virtembergico accidisse, Ludolfo Hugone, Vice-cancellario Hanouerano, dirigente et dicendi rationem emendante, obseruauit Cl. FELLERVS[m]. Ita vero nouis excitatus

Acta literaria Leibniziana anni MDCXCV.

g) In diss. de Vera notione substantiae, quae extat in Pentade dissert. philos. diss. I.

h) Consulendus LVDOVIC. l. c. §. 363 seqq. p. 394. seqq.

i) 1695. p. 145.

k) ib. p. 310.

l) 1695. Iuin. p. 444. 455.

m) Supplem. vit. Leibniz.

tatus ſtimulis pro cauſſa atque gloria heri ſui omnem mouere lapidem maxima contentione ſtuduit. Cumque sereniſſimae domus Brunſuicenſis hiſtoria eum quotidie occuparet, ab eo tempore coeptum tramitem noua opera et maiori induſtria proſequi, et adiutus miniſterio virorum doctorum, maxime Ioachimi Fridr. Felleri, et Io. Georgii Eccardi, quos in laboris ſocietatem adſciuerat, quaecunque in ampliſſimo hiſtoriae medii aeui campo reperire poterat ad Brunſuicenſes res facientia mira patientia collegit, digeſſit, et in horrea ſua retulit. Cuius generis curis cum interponere gaudia ſoleant alii, ipſe ad philoſophiae hortos diuertit, et eius deliciis medii aeui taedia leuauit. Ex qua recreatione philoſophica, exortae *Meditationes* [n] eius in Io. Lockii *Librum de Intellectu humano*, in quibus debitis quidem laudibus ornat opus praeſtans et acutum, non diffitetur autem diſplicere ſibi ea, quae contra ideas innatas, de idea ſubſtantiae, de anima interdum actu non cogitante, de idea vacui, de forma logica, philoſophus Anglus diſſeruit, quamuis ea non obſtare putet, quo minus acceſſiones maximi momenti ad philoſophiam factas eſſe a Lockio dici poſſit. Quo iudicio aequiſſime et non ſine meritorum Lockianorum laudibus lato, valde tamen et ipſum Lockium, et amicos eius Guilelmum Molinaeum et Ioannem Clericum offendit, quorum iniquitatem inferendo de hominibus noſtris iudicio accurate ſolideque demonſtrauit celeberrimus Io. Christoph. Gottschedius [o], dignus fama Leibniziana vindex. Reliquum, quod a labore, cui praecipue ſe deuouerat Leibnizius ſupererat, tempus amplificandae defendendaeque hypotheſi harmoniae praeſtabilitae impendit, et ad obiectiones Foucherii reſpondit, breuibus autem ſcriptionibus philologiam illuſtrauit, id cauens, ne vlla in re, etiam in literis, otioſus eſſet, diceretque aliquid, quod non eſſet vtiliſſimum.

Inuenta arithmetica binaria.

§. XVIII. Habet porro annus cIↄIↄcxcvii aliquid noui profectum a Leibniziano ingenio, quod admirationem orbis eruditi meruit. Nempe creationis ex nihilo atque vno, id eſt creatore, imaginem delineaturus nouum computandi genus ex nihili atque vnitatis ſigno conſtans, mira ingenii felicitate detexit, quod arithmeticam binariam ſiue dyaticam adpellauit. Non patitur locus atque tractationis ratio, vt quo pacto numerandum eſſe ſolis ſignis O. et I. doceat vir maximus ingenio, quoque ſerierum fundamento nitatur, quam vtilitatem prae arithmetica denaria habeat. Exponenda haec ſunt in hiſtoria arithmeticae, in qua nobiliſſimam atque elegantiſſimam partem conſtituit. Id hiſtoriae Leibnizianae cauſſa modo enarrandum, viginti atque amplius annis virum illuſtrem hanc numerandi viam iam in animo habuiſſe, iſto autem quem diximus anno delineato nummo maioris molis, ad explicandum creationis ex nihilo myſterium elegantiſſimum ξυγημα primum adumbraſſe, dicaſſeque Rudolpho Auguſto Brunſuicenſium

n) Extat in Collect. Schediaſmatum philoſ. Leibnizii, Clarkii, Neutoni etc. T. II. p. 143. et T. III. Opp. Lockii Londini 1717. editorum.

o) In Progr. de Iniquitate exterorum in ferendo de eruditis noſtratibus iudicio illuſtrium virorum Io. Lockii et Wilh. Molinaei exemplis confirmata.

ſium duci, prolixius autem expoſuiſſe in epiſtolis ad Io. Chriſtianum Schulenburgium [p] perſcripſiſſe quoque myſterii huius rationem ad Claudium Philippum Grimaldum, qui tunc ex ſocietatis patribus tribunali mathematico apud Sinenſes praeerat, eique ac ſociis perſuaſiſſe, clauem hanc eſſe ſapientiae Fohianae, a tot ſeculis ipſis Sinenſibus deperditae. Qua de re cum in fine tractationis aliquid dicendum ſit, hic plura non cumulamus. Conſuli autem poſſunt quae pro myſterio hoc arithmetico enucleando vulgarunt RVD. AVGVSTVS NOLTENIVS [q] et Cl. KOEHLERVS [r]. In reliquis quibus de re literaria hoc anno mereri anniſus eſt vir celeberrimus, laboribus de Carteſii philoſophia ad Nicaſium diſſeruit, de rebus Sinicis nouiſſimas relationes vulgauit, ſuo quoque loco a nobis tangendas, et capita quoque nonnulla ad hiſtoriam Germaniae veteris et medii aeui pertinentia eleganter illuſtrauit. Anno autem ſequenti *Acceſſionum hiſtoricarum, ſiue monumentorum nondum hactenus editorum* Tomos duos publici iuris fecit: In argumento philoſophico autem, cum de notione naturae eiusque vi, et operatione inter ſe digladiarentur Ioannes Chriſtophorus Sturmius et Guntherus Chriſtophorus Schelhammerus, dynamica principia iam ante propoſita contra obiectiones Sturmianas confirmauit illuſtrauitque [s]. Et eandem quoque viam ad decurſum ſeculi exſpirantis tenuit; ſemper enim aliquid noui eruditae ciuitati legendum dedit, quod vel geometriam perficeret, vel calendarium emendaret, vel hiſtoriam ciuilem pariter atque literariam iuuaret, quae recenſere omnia, loci huius non eſt, videndus autem, qui cuncta pulchre complexus eſt, biographus Leibnizii Cl. Ludouici. Hoc vero tempore quoque P. Baylio, dubia contra harmoniam praeſtabilitam nectenti reſpondit.

§. XIX. Illuſtre autem prorſus eſt, quo ſibi ciuitatem eruditam immortaliter deuinxit Leibnizius, meritum, cuius euentus laetiſſimus vertente ſeculo apparuit. Nempe totus exardeſcebat vir ſuo iure magnus in literarum incrementa promouenda, omnemque lapidem mouebat, vt et ipſe ex abundantiſſimo penu quotidie noua conferret, et alios ingenio atque doctrina praeſtantes ad ſimiles conatus perficiendos exhortaretur. Probe autem et ratione inductus, et exemplis Galliae atque Britanniae conuictus nouerat, nihil magis proficuum eſſe literis, quam ſi mutuas inter ſe manus viri docti iungant, initoque foedere, poſitisque legibus ſuas ſymbolas ad emendandas et augendas diſciplinas conferant. Cui fini obtinendo, vt erat animo magno, cum valiturum praeſidium atque medium adhibendum eſſe ſtatueret, Fridericum I. Boruſſiae regem, principem vere magnum

Societatis ſcientiarum Berolini conſtituendae auctor Leibnizius.

p) Inſertae ſunt eius conſilio de concilianda feſtorum cum Paſchate ratione, Lipſ. 1724. edito p. 185. 186.

q) Pec. Schediaſmate Lipſ. 1734. edito; vbi nummi a Leibnizio inuenti delineatio quoque exhibetur. Add. Appendix ad Germ. Verſ. Theodiceae, quae narratio ex TENZELII Colloquiis menſtruis hauſta eſt.

r) Is verſioni Monadologiae Leibnizianae, ipſam illuſtris viri epiſtolam ad ducem Brunſuicenſem p. 103. ſeqq. adiecit.

s) A. E. 1698. Sept. diximus de hac controuerſia in Vita Sturmii parte antecedente. Conf. Vol. I. Epp. p. 25.

magnum et amplissime literis fauentem in partes pertrahere constituit. Illum igitur cohortatus est, vt exemplum Ludouici XIV et Caroli II, imitaturus, societatem scientiarum regiis auspiciis conderet, viros doctos concessis priuilegiis ad augendum disciplinarum honorem excitaret et hoc pacto nouam Musis sedem in aula sua panderet. Haec, vt efficax erat eloquentia Leibnizii, regi praesens persuasit, virosque doctissimos ipsosque administros regis ea in re socios laboris et commendationis habuit [t], eo euentu, vt, ruptis tandem, quae consilium laudatissimum sufflaminauerant, impedimentorum repagulis, res omnis perficeretur, et, imposito prius nouo regi diademate regio, anno sequenti recenti societati praeesse Leibnizius, etiam absens iuberetur. Quo axiomate bonis auibus, felicissimisque, pro republica literaria auspiciis ornatus, omnes in id vires contulit, vt viros vndequaque colligeret, et eruditionis laude et scriptorum gloria commendatissimos, qui datis societati nouae nominibus symbolas suas ad amplificandas literas, maxime philosophiam, mathesin et philologiam conferrent, et exempla exterorum laudabili aemulatione sequerentur. Qua in re gnauiter vrgenda, quam sedula fuerit Leibnizii contentio, ex epistolis eius a Cel. KORTHOLTO [u] editis abunde constare potest; His vero artibus adeo gratiosum se optimo principi, gloriam ex literis promotis sibi iustissimam quaerenti reddidit, vt singularia prorsus beneuolentiae regiae specimina multoties acciperet. Immo non regis tantum sapientissimi gratia frui, sed et optimae reginae, quae parem in sexu suo eo tempore et virtutis, et doctrinae cultu non habebat [x], et amplissime viris doctis fauebat, eorumque colloquiis mire gaudebat, placere et frequenter illi adesse Leibnizio licuit. Qui vt animum maiestati gratiaeque regis deuotissimum testaretur, cum literariis consiliis bene coepta secundauit, tum ex rarissimae eruditionis historicae penu in controuersiis illustribus regiae domus, status administris, qua posset ratione impiger adfuit. Interrupit tamen nonnihil laudabiles conatus morbus, quo aliquot menses anno cIↃIↃCCIII Berolini aegrotauit.

Acta Leibnizii anno cIↃIↃCCIV seqq.

§. XX. Quod Berolini tam laeto successu voluerat saxum, Dresdae quoque in aula Poloniae regis similiter voluendum sibi esse ratus Leibnizius, quod conuictus esset, maximo animo fauere literis principem incomparabilem, huius quoque mentem ad excitandam academiam scientiarum compellere statuit, eo fine, vt sororio cum Berolinensi vinculo iuncta communibus nisibus laboreque inter se communicato literarum incrementa promoueret. Fulciebat spem Leibnizii, quod regem artium mathematicarum iucunditate et elegantia plurimum delectari nosset. Nec dubitandum est, quin successum consilium habuisset exoptatissimum, si in alia tempora incidisset. Ast belli strepitu tum valde molesto personabat Polo-

t) Conf. si placet, quae ea de re in Vita Danielis Ernesti Iablonskii, Decade II. Pinacothecae scriptorum nostra aetate illustrium diximus.

u) Vid. Vol. I. p. 68. 70. 74. 76 seqq. Vol. IV. p. 317.

x) Vid. Vol. I. Epp. p. 248.

Polonia, et ad magis neceſſaria et grauiora vocabatur regis animus. Ita vero factum, vt in ipſo partu ſpes omnis ſuffocata euaneſceret. Noſter itaque ad praeſentia conuerſus, non modo irenica, quae tum in aula Berolinenſi feruebant conſilia maxima prudentia iuuare, et inepta, ac bello magis accendendo, quam paci reſtituendae idonea proſcribere [y], maxime autem hiſtoriam Brunſuicenſem, cui augendae promouendaeque deſtinabatur, nouis laboribus illuſtrare aggreſſus eſt. Qua occupatione lenire ſe ſimul poſſe dolorem, quem ex obitu reginae Boruſſiae, Sophiae Charlottae, qui anno cIↃ IↃ CCV accidit, conceperat, ſperabat. Sub praelum ergo mitit *Collectionem hiſtoricorum*, quibus antiquitates Brunſuicenſes et Ateſtinae, (quae vno ex fonte promanarunt) illuſtrarentur, quae tamen annis demum ſequentibus cIↃ IↃ CCVII, cIↃ IↃ CCX, cIↃ IↃ CCXI, tribus voluminibus prodiit. De qua, cum nobis inſtituti noſtri limitibus retractis dicere hoc loco, et quanta illuſtris viri merita ob eandem in hiſtoria medii aeui ſint, oſtendere non liceat, conſulendi, poſt ipſum collectorem, eleganter prolixa eaque doctiſſima praefatione de pretio huic collectioni ſtatuendo commentantem, Ephemeridum literariarum eius anni [z], itemque bibliothecarum hiſtoricarum ſcriptores, qui laude digna virum ſummum mactarunt. Interim more ſuo, dum editioni inuigilat, ſcientias mathematicas, philologiam, hiſtoriam, iusque publicum minoribus ſcriptis, diariis literatis paſſim inſertis, illuſtrare perrexit [a]: quae cum argumentum noſtrum non tangant, praetermittimus, facile autem ex indice ſcriptorum Leibnizianorum colligi, diſcique poſſunt. Maius momentum habet ſtudium, quod haud leue hocce tempore vrgebat, *Theodiceae* opus, hortante Boruſſiae regina ſuſceptum, at poſt eius funera ab eo omiſſum, reſumendi, emendandi, augendi, perficiendi, ad quod amici eum fuerant cohortati. Abſoluiſſe autem anno cIↃ IↃ CCVII foetum celeberrima poſtea fama per orbis literati circulos notum, ex epiſtola ad V. C. Mich. Gottlieb Hanſchium [b] conſtat, qua breuem naſcentis eius libri hiſtoriam eſt complexus. Alia quibus theologis Helmſtadienſibus commodum vtilemque ſe eo tempore praeſtitit, cum hac non pertineant, omittimus. Tacere autem non licet ea, quibus in argumento philoſophico verſatus eſt vir illuſtris anno cIↃ IↃ CCVIII et ſequente. Nempe cum CVDWORTHI *Syſtema intellectuale* a doctiſſima filia dono accepiſſet, legere illud more ſuo, cumque in argumento grauiſſimo verſaretur, examinare conſtituit. Vidit autem (quod ad Cornelium Dietericum Kochium ſcripſit [c]) *eum pro parte feciſſe, quod faciendum ipſe cenſeat, vt non tam enarrentur omnia de rebus diuinis*

y) Conſulendae epiſtolae Leibnizii ad Ioannem Fabricium, Vol. I.

z) Act. erud. 1707. p. 460. FONTENELLE in Elog. Leibniziano, IO. FABRIC. Hiſt. bibl. ſuae T. III. p. 21 ſeqq. qui ſcriptores in iſta collectione comprehenſos fuſe recenſet.

a) Conf. LVDOVICI P. I. §. 437 ſeqq. pag. 442 ſeqq.

b) Principia philoſ. ab HANSCHIO edita p. 144.

c) Annal. Acad. Iul. ſem. III. p. 191.

nis dogmata hominum, cum errorum numerus sit infinitus, quam excerpantur vtiliora ad illustrandam veritatem, quae vnica est. Ast concoquere naturas plasticas [d] non potuit, quamuis materiae, praeter ἀντιτυπίαν insitas esse ἐντελεχείας statueret; eo quod secundum Cudworthum naturae istae non agant mechanice in corporibus, cum tamen censeret ipse [e], omnia in natura corporea fieri mechanice, etsi ipsa mechanismi principia ex sola materia non pendeant. Et de hoc quidem argumento, ad ingeniosissimam foeminam, quae miro in philosophia acumine gaudebat, in literis disseruit, et assertorum suorum rationes explicuit. Deinde cum Leibnizium, sententiam de Pufendorfii philosophia morali, in libro *de Officio hominis et ciuis* comprehensa rogasset Gerardus Woltherus Molanus, abbas Loccumensis, de ea quoque ita disputauit [f], vt satis luculenter ostenderet, totum quod construxerat Pufendorfius iuris naturalis aedificium sibi displicere, principia defectibus non exiguis laborare, plerasque sententias in progressu non admodum principiis cohaerere, neque ex iis, tanquam caussis deduci, sed potius aliunde ex bonis auctoribus sumi, improbari sibi, quod finem scientiae iuris naturae ambitu huius vitae includat, ea, quae intra pectus latitant, nec foris prorumpunt, ex iure naturae excluserit, caussam efficientem iuris naturae non in rerum natura, sed in superioris decreto quaesiuerit, sibimet ipsi vero saepe numero obloquatur. Vnde iudicauit, libellum, etsi multa bonae frugis contineat, illis tantum vsum praestare, qui leui aliqua tinctura contenti scientiam solidam non affectent. Qua censura, dici non potest, quam molestus Pufendorfianae philosophiae moralis cultoribus visus sit, qui famam Pufendorfii inuidia instigante arrosisse Leibnizium censebant. Enatae inde *Obseruationes* celeberrimi IOANNIS BARBAYRACII *in epistolam Leibnizianam* [g], quam tamen vindicandam postea sibi delegit BALTHASAR BRANCHV [h], arbitri sibi partes sumente GERSCHOMO CARMICHAEL [i]. IO. CLERICVS [k] quoque, quae iniuste et praeter rem notata esse a Leibnizio iudicabat, publica scriptione confixit, eandemque semitam calcauit IMMANVEL WEBERVS [l], vt alios taceamus, qui vocibus pugnare Leibnizium, et praeiudicia ex philosophia Scholastica hausta obgerere censuerunt. Quibus tamen respondit, et pro veritate censurae Leibnizianae disputauit Cl. ISRAEL THEOPHILVS CANZIVS [m]. Porro circa idem tempus ad certamen philosophicum Leibnizium prouocauit Francisci Lamy

d) Extat iam anno 1705. in Historia operum eruditorum M. Maio 1705. p. 222. Commentatio Leibnizii de naturis plasticis.

e) Epp. Vol. IV. p. 16.

f) Edidit eius epistolam primus Io. Christoph. Boehmerus 1709. tum Ephimerides nouae Bibliothecae Lipſ. T. I. p. 8:6. et KORTHOLTVS Vol. II. Epp. p. 145 seqq. sed multis quoque editionibus libelli de O. H. et C. praefixa est.

g) Adiectae sunt Gallicae versioni eius libri a viro praestantissimo editae, Amst. 1718. 8.

h) In Obseruationibus ad ius Romanum, Leid. 1731. 8. editis.

i) Edidit is Pufendorfii libellum et supplementis ac obseruationibus auxit Edimburg 1724. 12. Vid. A. E. 1727. Ian.

k) Bibl. anc. et mod. T. IX. P. II.

l) In Monito apologetico ad epistolam Leibnizii censoriam Giessae 1719.

m) In Philos. Leibnizianae et Wolfianae vsu in theologia P. I. c. 11. §. 12. 13.

Lamy monachi Benedicti contentio; qui dubiis premere harmoniam praestabilitam coepit: iis enim more suo docte et fine bile respondit *.

§. XXI. Admodum foecundus fuit industria Leibniziana annus cIↄIↄccx, quo plurimum philosophiam editis nouis lucubrationibus amplificauit, et omni quoque literaturae accessiones haud contemnendas adiecit. Et primo quidem loco euentum hoc anno habuit exoptatissimum cura Leibnizii obseruationes societatis scientiarum, Berolini conditae, vno fasce collectas edendi. Quam cum iam triennium fouisset, circa auspicia anni dicti prodiere *Miscellanea Berolinensia, ad incrementum scientiarum ex Scriptis Societati Regiae Scientiarum exhibitis edita, cum figuris aeneis et indice materiarum.* Quam obseruationum praestantissimarum farraginem, non extorsit modo precibus et cohortationibus suis viris doctis Leibnizius, totam digessit, praefatusque est et regi inscripsit, omnemque editionis curam vnus fere absoluit, sed et ipse ex abundantissimae eruditionis penu quam plurima contulit, immortalem ei gloriam conciliantia. Siue enim matheseos mysteria rimaretur, siue antiquitatis fontes aperiret, siue rerum physicarum, historicarum, philologicarum rationes panderet, in omnibus aeque magnum ostendit ingenium, dignus cuius vel hoc solo nomine apud posteros perennet memoria. Deinde quam absoluerat, *Theodiceam, siue dissertationem de bonitate Dei, libertate hominis et origine mali*, hoc anno typis Amstelodamensium prodire iussit, cuius celeberrimi libri historiam atque fata infra strictim enarrabimus. Id in praesentia monemus, et scribendi elegantiam, et argumenti varietatem multiplici doctrina refertam, et nouas atque inauditas hypotheses miro acumine defensas et aduersarios, quibus doctissima commentatio opposita est, in admirationem plerosque rapuisse, ita vt faterentur illi quoque, quibus multa paradoxa visa sunt, incomparabile esse decus ingenii Leibniziani. In hac autem tractatione, quamuis plurima noua sint, harmonia tamen praestabilita non inter animam modo et corpus, sed et inter naturae ac gratiae regnum, itemque elementa monadologiae prorsus singularia orbis philosophici oculos prae reliquis in se conuerterunt. Ceterum et Longium, *Bibliothecam sacram* augentem hoc tempore adiuuit, et thesaurum codicum Mscr. Gudianum bibliothecae Guelpherbytanae vindicauit. Tanto ardore cum in literarum disciplinarumque augmenta esset accensus, maximo eius gaudio accidit, vt anno sequente Petro I. Russorum imperatori innotesceret, quem Torgauiae conueniendi occasionem erat nactus. Vt enim maxima quaeuis complexus erat animo princeps magnus et praecipue emendandis ad meliores sensus subditis excelso spiritu intentus, ita non potuit non facilem se praebere Leibnizio, cuius ingens animi acies et summa de artibus atque scientiis merita ipsi commendata erant, auresque praebere patulas, cum nobilissima de augendis iuuandis-

Fructus industriae Leibnizianae an. cIↄIↄccx. et seqq.

*) Iournal des Savans, Suppl. 1709. Mai.

que literis consilia vir optimus suppeditaret [o]. Quae gratissima fuisse monarchae, non modo muneribus, eius magnificentiam decentibus demonstrauit, sed et paulo post memorabili euentu compertum est. Relatus enim in numerum consiliariorum iustitiae, quos vocant, intimorum, annuo mille thalerorum stipendio auctus est [p]. Sed et postea an. cIↃIↃCCXVI, quod ipse ad Kortholtum scripsit [q], ad acidulas Pyrmontanas profecto, Russorum imperatoris exporrecta frui gratia licuit: eidem quoque per biduum, quod deinde Herrenhusae prope Hannoueram egit, adhaesit, miratus in tanto principe non tantum humanitatem, sed et notitiam rerum et iudicium acre. Quod quanta reipublicae eruditae vtilitate, quantis scientiarum incrementis factum sit, facies Russiae literatae, pristinae barbariei ingenioque Scythico prorsus dissimilis satis probat, cum hodie tanti principis consiliis, quae fouit, auxit, formauit Leibnizius, id potissimum debeatur, vt nec vlla elegantiae literariae pars in vastissimo regno desideretur, nec laudatissimis institutis sequi vestigia ista cessauerint, quibus sceptra Russica post Petrum I. tradidit diuina prouidentia.

Conatus Leibnizii promouendarum scientiarum in aula Viennensi.

§. XXII. Quae in aula monarchae Russorum arrisit Leibnizio fortuna, apud Romanorum imperatorem non minus fuit fauentissima. Cum enim optimus princeps Antonius Vlricus, Brunsuicensium dux, Leibnizium Carolo VI. gloriosissimae memoriae de meliori commendauisset, locum eum in consessu consiliariorum imperii aulicorum capere iussit, et baronis axiomate clementissime auxit [r]. Cuius clementiae magnitudinem cum satis intelligeret Leibnizius, dignum ea se reddere cupiens, anno cIↃIↃCCXIII Viennam aduolauit, et quid sibi de pacis Vltraiectinae ratione a Sinzendorfio delineata videretur, augustissimo imperatori scripto exposuit. Quae cogitationes adeo placuere et ipsi imperatori et summis rerum administris, vt stipendium bis mille florenorum Leibnizio decerneretur, vna cum conuictu in aula, duplo auctius, testibus *Actis eruditorum* [s] obtenturo, vbi sedem fixam, quod facturus erat, si diutius superuixisset, Viennae constitueret. Sed et alios inde effectus habuit ipsi laetissimos atque exoptatissimos. Admissus enim in amicitiam Eugenii Sabaudiae principis, aditum parante Bonneualio comite, incomparabilem heroëm, artis non minus patrocinio quam Martis fauore et experientia, atque felicitate bellica immortalem sibi fauentissimum expertus est [t]. Qui cum plurimum in aula valeret, omnium autem optime literis cuperet, easque promotum, quo posset modo, iret, facile intelligi potest, non Leibnizio tantum, sed et disciplinis exoptatissimam euenisse tanti herois beneuolentiam. Simili ratione aulae cancellario Sinzendorfio, de quo magna erat imperatoris opinio, valde commendata est Leibniziana eruditio [v]. Et his summis viris parariis ausus est Leibnizius, vltimam in vita

o) Epp. Vol. I. p. 150. 304. 414.
p) A. E. l. c. q) p. 365.
r) Factum id exspirante anno 1711.
s) loc. cit.
t) Vid. Vol. III. Epp. p. 289 seqq.
v) Ibid. p. 293.

vita sua manum promouendarum literarum negotio admouere, excitata quaestione atque consultatione de erigenda auspiciis imperatoriis societate scientiarum. Ad augustissimum ideo monarcham consilia sua detulit, qui cum animo non minus, quam imperio esset maximus, mature perspexit, plurimum ad gloriam sceptri sui, quin et vtilitatem patriae et regnorum suorum conferre posse, si hoc pacto scientiae iuuarentur. Vrsere institutum et ipse Eugenius, et comites Sinzendorfius atque Dieterichsteinius, aliique rerum Austriacarum et Bohemicarum administri, qui literis egregie fauebant; neminem enim facile omittebat vir illustris, quem laudatissimum institutum in aula Viennensi precibus, monitis, consiliis iuuare promouereque posse crederet. Et licet nonnulli, quos religionis zelus quidam, sane praeposterus, in scientias armauerat, intercederent [x], et clandestinis artibus sufflaminare successus exoptatos tentarent, ipsum tamen clementissimum monarcham res immortalitatem gloriae comparatura fauentissimum habuit. Et dubium non est, quin ad laetissimum tandem euentum negotium totum peruenisset, nisi et fata publica moram iniecissent; et fata vltima Leibnizii illud tandem imperfectum relinquere eum coëgissent. Scripsit enim Leibnizius ad Ioannem Christianum Langium V. C. *magnum imperatorem praeclara agitare consilia, et scripto etiam decreto sibi rei curationem commissam esse. Sperareque, vbi nonnihil respirauerit aula ab incredibili sumtu, qui in bellum praesens poscatur, rationem initum iri nouae fundationis, quae viris egregiis viam apertura sit, ad praeclara destinata in rem conferenda.* Alio autem tempore, ad Schmidium, quo imprimis intercedente apud imperatoris amicos in aula vtebatur, scripsit, *accepisse se a cancellario aulae imperatoris nomine decretum confirmatorium eius rei, sic vt negotium ex voto optime succedat, et speranda modo atque expectanda pax sit; rem enim tantum non confectam esse, et desiderare modo, vltimam manum imponendam.* Ex quibus, aliisque, facile cumulandis, si historiam literariam scriberemus, constat, fatorum iniquitatem obstitisse, quo minus res euentum sortita sit [y]. Plurimum quoque ei obfuit absentia Leibnizii, quem et negotia ab aula Brunsuicensi commissa reuocauerunt, et pestis, quae anno cIↃIↃCCXIII Viennam depopulata est, relinquere aulam coëgit. Ceterum in ista mora Viennensi non modo scientiis mathematicis et historiae promouendae consilia sua destinauisse Leibnizium ex epistolis eius patet; sed et philosophiam amplificare studuisse, eamque in rem Eugenii voluntate in literas et philosophiam optime affecta prudenter fuisse vsum, ex dedicatione *Principiorum philosophiae* a viro celeberrimo MICHAELE GOTTLIEB HANSCHIO ad Eugenium Franciscum principem de Sabaudia et Pedemontio etc. scripta, constat, in qua docet, *serenissimum principem auctorem ei extitisse, vt primam de illis conscribendis cogitationem susciperet.*

x) Ibid. p. 294 et in Collectione Epp. Gallicarum Leibnizii Kortholtiana p. 65.

y) Plurimum hanc rem illustrant Epistolae Leibnizianae Vol. III. ab ep. 38. ad 57.

Reuersi Hannoueram Leibnizii labores.

§. XXIII. Et haec quidem Viennae a Leibnizio acta sunt: domum autem eum reuocauit admotus Britanniae throno post mortem Annae elector Hannoueranus, quem salutare, gratularique diadema regium constituerat. Qui cum ante aduentum in Angliam discessisset, seruitio tamen fidem demonstrare atque obsequium studuit. Cui heri sui rebus velificandi contentioni tributum tunc est schediasma, quod rege in Britanniae throno collocato titulo *Anti-Iacobitae* comparuit, quodque scriptis Anglorum nonnullorum, quae contra religionem Lutheranam ad conflandum regi apud populares suos odium prodierant, respondit, et discrimen ecclesiae Anglicanae atque Lutheranae in articulo de coena curatius demonstrauit. Ast negauit Leibnizius haud semel [z], ipsum eius scriptionis auctorem esse. Certius est, nouis stimulis adactum Leibnizium condendae historiae Brunsuicensis filum resumsisse [a]. Sunt qui tradant, indignationem aulae meruisse Leibnizium, quod negotium, in quod immensi hactenus sumtus fuissent facti negligentius tractaret, et crebrioribus itineribus longaque in alienis locis mora rem interpellaret; idque adeo aegre tulisse Leibnizium, vt de relinquenda Germania, figendaque fortunarum suarum sede apud Gallos cogitare coeperit [b]. Quod vtrum indubitato verum sit, dicere non habemus [c]: fatemur autem, non carere omni verisimilitudinis specie. Nam biennium fere Hannouera abfuerat, reduxque Tourneminio, Iesuitae Gallo, quo amico vtebatur, consilium suum aperuerat, in Galliam concedendi: lectis quoque eius literis rex Ludouicus XIV, gratiam ei atque commoda obtulerat. Paulo post autem constitutus est a rege Angliae historiographus Brunsuicensis Eccardus, vt tantum opus perficerat. Leibnizius vero, quem dolores arthritici, quibus subinde misere vexabatur, in Germania retinuerunt, sustentatus Eccardi industria gnauiter prosequi negotium perrexit, fauente rege, et diligentiam vtriusque fouente. Itaque in studio historico iterum versatus noua vbique detegere, vetera firmare, et origines quoque gentium eruere tentauit. Cui labori elegans quoque schediasma *de Origine Francorum* debemus [d], quo Francos primum venisse a Baltico mari, fuisseque confluxum hominum ex Danis, Saxonibus, Anglis, Warnis aliisque populis vicinis probat. Quo in asserto, veterum testimoniis confirmato aduersarios expertus est Ioannem Tourneminium et Nicolaum Hieronymum Gundlingium, de qua tamen controuersia plura hic dicere non licet [e]. Non vero, argumentum tantummodo historicum controuersiae circa hoc tempus implicuit Leibnizium, sed et philosophicam contentionis serram reciprocare cum Samuele Clarckio, Newtoni assecla et sectatore coactus est. Cum enim Newtoniani quidam valde reprehenderent, quod

z) FONTENELLE et Act. erud. l. c.
a) Vid. Nou. Lit. Lipsiens. 1715. Suppl. XI. p. 495. Epp. Vol. III. p. 302.
b) Vid. Anonymus ad elogium Leibnizii, Fontenellianum.
c) Journal des Savans 1722. Fevr. art. 9.
d) Extat quoque in ECCARDI Legibus Francorum Salicis et Ripuariorum.
e) Conf. omnino Cl. LVDOVICI l. c. §. 503. 510. 511.

quod Deum intelligentiam supramundanam dixisset, harmoniam quoque praestabilitam improbarent, et haud pauca Leibnizianae metaphysicae arroderent, ipse, vt ingenio metaphysico Newtonum longe superabat, grauissimas obiectiones contra attractionis et grauitationis principium, contra spatium, Dei sensorium, contra vacuum, aliaque philosophiae naturalis Newtonianae capita opposuit [f]. Ex quo enata elegans et erudita *Collectio epistolarum Leibnizii, Newtoni, Clarckii, aliorumque philosophiam, religionem naturalem et mathematicas artes illustrantium* [g], quae consuli omnino ab illis debet, qui de pretio Newtonianae et Leibnizianae philosophiae (de qua nuper inter se decertarunt clarissimi viri VOLTAIRIVS [h] et KAHLIVS [i]) iudicare cupiunt. Cuius tamen argumentum atque summam enarrare hoc loco nobis, aliud agentibus non licet. Non absoluit tamen controuersiam istam Leibnizius fatis praeuentus, quare ad vltimam Clarckii epistolam pro Leibnizio respondit V. C. LVDOVICVS PHILIPPVS THVMMIGIVS [k].

§. XXIV. Ita totus literarum amore et promouendarum disciplinarum desiderio flagrabat Leibnizius, cum decrescere corporis vires, ex arthritidis doloribus et frequentibus insultibus valde exhaustas, ipse sentiret, aliquoties ab inimico malo deiectus, a quo tamen cruciatu eum medicina quaedam a nonnemine ex Societate Iesu suppeditata ad tempus liberauerat. Susceptis autem breuibus itineribus, cum de philosophia Sinensi ad Remondum [l] scriberet, arthritidis vehementia, humeros infestans exitialis illi esse coepit. Et assumsit ille quidem decoctum illud, quod a Iesuita Ingolstadiensi parare didicerat; ast exhaustae corporis ad senium vergentis et doloribus fracti vires eiicere potionem istam medicatam nequiuere, quo pacto obrui corporis aedificium praegrauarique malo necesse erat. Accedebant calculi dolores, affine malum, cui medendo quidem adhibebatur celeberrimus Seipius, cuius tamen medicamina effectu exoptato caruere, accedentibus conuulsionibus, quas instantis fati praenuntias esse, ipse probe vidit. Chartam itaque atque calamum dum poscit, et quae scripserat lumine admouet, caligantes oculos deprehendit, abiectisque scribendi adminiculis quiete se componit, sicque post octidui morbum, nihil vaticinatus, nihil locutus, tegumento capitis oculis inuolutis *Obitus Leibnitii.*

f) Adiecit has epistolas mutuas CLARCKIVS editioni secundae Dissertationum de Existentia DEI, Lond. 1717. 8. Vid. Bibl. Angloise T. I. P. II. art. 17. Act. erud. 1717. p. 439. Nouvelles de la rep. des lettres 1717. Ianv. art. 3.

g) Tomum I. illius collectionis constituunt. Germanice vertit HENRICVS KOEHLERVS Fr. et Lips. 1720.

h) In Comparatione Metaphysicae Leibnizianae et Newtonianae, Gallice edita, quam Germanica veste induit G. C. MOSHEMIVS magni parentis haud degener filius, Helmst. 1741. 8.

i) In Comparatione Metaphysicae Leibnizianae atque Newtonianae opposita Voltairio. Gott. 1741. 8. Germ. disputatum autem est de Deo, de vacuo et loco in Deo, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de religione naturali, de anima eiusque vnione cum corpore, de principiis materiae primis, de natura elementorum monadumque, et de vi actiua.

k) Addita est eius Responsio ad epistolam Clarckii quintam KOEHLERIANAE versioni.

l) Prodiit postea in Coll. epp. Kortholtiana Vol. II. p. 413 seqq. de qua suo loco dicemus.

uolutis [m] XVIII Cal. Dec. anno cIↃ IↃ CCXVI placide exſpirauit, annos natus ſeptuaginta. De cuius morte varii, vt ſolet fieri, rumuſculi oborti ſunt [n], quos tamen, cum fide dignis teſtimoniis careant, omittere, quam fabulis hiſtoriam commaculare philoſophicam virique de literis immortaliter meriti famam onerare malumus. Quo etiam epitaphium Galli nonneminis pertinet, qui mortuo leoni inſultare non erubuit. Aequius, viri docti memoriam defuncti, quem viuum principum fouit clementia, honorauit ciuitas erudita, laudibus cumulauit immenſa eruditio, elogia decantarunt, inter quae eminet elegans elegia ampliſſimi Chriſtiani Goldbachii [o], quae poſtquam merita viri illuſtris per omnem Europae ambitum doctrina illuſtris eleganter deſcripſiſſet, ita finitur:

Nil iam terra dabas, quo pergeret, inuolat aſtris
Fallor? an hic etiam cognita cuncta videt.

Elatus eſt funere ſatis ſplendido [p], dignoque axiomate, quo eum virum extulerat principum fauor atque clementia, poſtquam a pueritia ad annum aetatis ſeptuageſimum in ſcientiarum ſtadio ita cucurriſſet, vt pleroſque anteuerteret, totus ſtudiis intentus et in augendas ſcientias omnem vim animi corporiſque conuertens. Quae cauſſa quoque fuit, cur coelibem vitam matrimonio praetulerit; de quo ſemel tantum in vita, aetate iam prouectior, ſed fruſtra cogitauit.

Character Leibnizii.

§. XXV. Fuit Leibnizius corpore non quidem procero, ſed ad iuſtam tamen viri magnitudinem aſſurgente, eoque habitu, qui macilentus magis, quam pinguis videri poſſet, quique animi vim mole ſua non grauaret. Eius autem robur in ſene fregerunt frequentes dolores arthritici et podagrici, quibus factum, vt aliquoties in vita aegrotauerit. Igneum autem temperamentum ſtomachi ardor ſubinde prodidit, vnde vinum aqua temperauit, calida [q] ſaepiuſcule cum lacte vſus: parcior potu, cibo paulo pleniore alebatur, quod viro, plurimum temporis meditationi tribuenti, et diu ſedenti non nocuiſſe mirum eſt [r]. Ita vero victus rationem habuit, vt philoſophum decet, cui vna veritatis cura, nullum enim ipſi prandii, nullum coenae tempus erat, ſed vacans a ſtudiis, famem habebat prandendi indicium. Teſte autem biographo [s], cum in ſenectute doloribus arthriticis vexaretur, loco prandii pauculo lactis fruebatur, ſed largius coenabat, ſtatimque a coena cubitum ibat, quod antehac ante horam primam vel ſecundam matutinam vix contingebat. Nempe inſatiabili deſiderio cum in lectionem optimorum librorum, atque vtiliſſimarum veritatum meditationem ferretur, omnes vitae commoditates his occupationibus

m) Vid. Eccard. in Bibl. Brem. T. VIII. Faſc. 1. p. 51.
n) Vid. FELLER. l. c.
o) Nou. Lit. Lipſ. 1717. p. 69.
p) Ibid. p. 125 ſeqq.
q) Potu Caffee, HANSCH. l. c. p. 135.
r) Nempe temperamentum ardens et naturalis ſtomachi firmitas iuuiſſe concoctionem etiam ſedentis videtur.
s) Act. erud. l. c.

tionibus posteriores habuit, adeo vt integros saepe menses a studiis et ex museo non discederet, quod vtrum sanitati eius fuerit inimicum, nec ne [t], medicorum filiis disceptandum relinquimus, negari autem non posse arbitramur, vitam sedentariam potissimum scorbuticam massae sanguinis dispositionem induxisse, ex qua tandem arthritidis malum, et calculi quoque incommoda enata sunt. Multum tamen praestabat ingens vis animi, et diuinum, quod nactus erat ingenium, cuius facultates ita ad optimam temperamenti rationem efformatas habuit, vt, quid natura in producendis viris magnis possit, in Leibnizio demonstrauisse, sine temeritate iudicare liceat. Et iudicii quidem acumen in discernendis veri falsique caussis, modo, effectibus et similibus ita prodidit, vt mirum plane sit, virum tot disciplinarum inter se diuersissimarum studiis addictum inque argumenti generibus vastam lectionem et memoriam copiosam poscentibus, tanta certitudine iudicasse, et in veritatum systematumque recessus tam alte penetrauisse, errores detexisse innumeros, viamque a plerisque neglectam haud raro inuenisse. Quod ne πανηγυρικῶς dixisse videamur, ad incredibilem εὐστοχίαν prouocamus, quam in difficillimis algebrae atque geometriae sublimioris problematibus prodidit, quae tanta fuit, quanta ab homine expectari potest, quaque meruit maximis veteris nostrique aeui viris aequiparari, immo praeferri plurimis. Quod cum in concessis habere orbem eruditum sit notissimum, disputationis feruori adscribendum esse putamus, quod vir quidam doctus censuit [u], iudicio Leibnizium defecisse. Quamuis enim ad hypotheses nouas et ratione carentes prouocent, qui ita statuunt, si quid tamen iudicamus, egregie falluntur: quod si enim concesserimus, de quo disputandi locus hic non est, non probari posse hypotheses Leibnizianas accurate et sine praeiudicio iudicantibus, aliae tamen caussae, quam iudicandi vis imminuta accusandae sunt; cum frequentia satis exempla sint virorum iudicio acutissimo instructorum in annalibus literariis, qui ad nouas tamen et inauditas paucisque probatas sententias delapsi sunt. Vt taceamus, pleraque ea quae iudicandi virtute non consulta vir illustris attulisse accusatur, ab eo ὑποθετικῶς asserta fuisse, quorum natura ea est, vt de ipsius hypotheseos veritate et falsitate hactenus dispici non soleat, modo ratio pateat de phaenomenis aliquid statuendi, quo duce tandem, abiecta hypothesi, ad veritatem perueniri posse sperandum sit. Quo pacto harmoniae praestabilitae hypothesin virum summum adhibuisse, quae iudicio carere multis visa est, infra dicemus. Fatemur autem, etsi acerrimo iudicio vsus sit Leibnizius, inue-

t) Negat id Cl. LVDOVICI l. c. §. 236. p. 263.

u) Ven. IOACH. LANGIVS in Recensione scriptorum Anti-Leibnizianorum et Anti-Wolfianorum p. 36. conf. tamen EIVSD. Modestam Disquisitionem noui philosophiae systematis de Deo, mundo et homine p. 151. HEVMANN. Act. phil. Vol. II. p. 469. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. III. p. 642. MORHOF. Polyhist. T. II. p. 297.

inueniendi tamen fingendique vim animi praecelluisse, quam vere diuinam et incredibilem fuisse concedent, qui tot εὑρήματα ab illustri viro producta in lucem, tot problemata geometrica summis quoque viris imperuia, quae construxit, et soluta postea explicuit, tot coniecturas historicas mire rerum circumstantiis respondentes, profectas ab ingenio Leibniziano expenderint. Cuius facultatis tanta illi adfuit felicitas, vt, quod ipse de se obseruauit [x] omnia difficilia sibi facillima haberet, in facilibus nonnullis difficultatibus impediretur, cum ad summa et excelsa tantum animum intenderet. Nec vel illustrius eius rei specimen vel gloriosius Leibniziano nomini est, calculo differentiali, quo solo aeternitatem famae vir incomparabilis meruit. Solet autem ita plerumque euenire, vt qui has intellectus facultates habent excellentes, memoria valde leui sustententur, contra qui reminiscendi copiose et fideliter virtutem possident, iudicii paupertate premantur. Ast contrarium in Leibnizio euenisse omnino mirandum est: qui cum tantum legisset, quantum alii in tota vita vix oculis capiunt, non modo fideliter retenta suo tempore locoque resumere semper in potestate habuit, sed et rerum copia minime impeditus suis quaeque locis adhibere, ministrante memoriae fidelitate, potuit. His accessit insatiabilis veritatum incognitarum emendandarum cupiditas, et fames scientiarum inexplebilis, qua concitatus fere puer Leibnizius illis aetatis annis ad disciplinarum culmina properauit, quibus aegre gressibus titubantibus stadium literarium ingrediuntur alii. Quod nos affectui non dare aut admirationi ineptae, ea quae de praecoci eius eruditione et vulgatis in ipsa adolescentia speciminibus supra copiose narrauimus, euincunt. Et hunc quidem scientiarum amorem non nisi cum vita deposuit, cui quas curas, quos labores, quamque disciplinarum apud principes quoque promouendarum industriam orbis eruditus debuerit, ex narratione vitae eius abunde constat. Ita vero factum, cum tot diuini ingenii dotes, suo iure maximae conspirarent, vt doctrina enasceretur in viro summo non modo amplissima et per omnem fere disciplinarum campum se diffundens, sed et ingens atque ad abditissima naturae arcana se extendens. Quae cum in vita satis longa iugi exercitatione firmaretur, nec cessaret vir optimus eam augere, ornare, amplificare, experientia illi exorta haud leuis, qua ex arena haud raro illa manibus quasi palpabat, quae longa meditatione assequebantur alii. Accessere his intellectus dotibus animi virtutes haud paucae, quas valde praedicant, qui cum eo familiariter vixerunt, vel qui commercio literario inito eius consuetudine sunt gauisi [y]. In quibus humanitatem et beneuolentiam viri illustris, bene omnibus cupientis, et scientiarum iuuandarum conatus, quibus posset modis, promouentis, huncque in finem consilia optima sine inuidia suppeditantis prae reliquis suspiciendam esse putamus. Testem volumus innumeram epistolarum farraginem, ad viros doctos cuiuscunque generis et ordinis scriptarum, quarum partem lauda-

x) Leibniziana p. 160. y) Conf. BVDDEVS Hist. phil. c. 6. p. 492.

laudabili industriae Ven. KORTHOLTI [z] debemus. In iis enim mira dulcedo atque lepor regnat, lectoris animum mire alliciens atque capiens, iucunditasque tanta, vt legendi fastidium obrepere vix possit. Quod non modo doctrinae varietati, qua velut floribus per hortum sparsis abundant, sed et humanitati et beneuolentiae, quibus eas quasi melle condiuit Leibnizius, adscribendum est. Huic merito iungimus aequitatem virorum doctorum meritis praestitam. Quamuis enim, vt erat animo magno et a seruili admiratione vacuo, candide et aperte de summis quoque viris iudicaret, eorumque naeuos modeste reprehenderet, laudandam tamen et voluntatem esse censuit, et iustum statuendum esse pretium iis, quae recte fecissent, statuit. Tantum autem ab inuidia aberat, vt gloriam, quae ipsi debebatur, haud raro inter viros doctos diuideret, et ad gloriam capessendam non hortator modo sed et viae dux atque pararius adesset. Nempe tantae erant, quas in proprio fundo possederat, ingenii doctrinaeque diuitiae, vt ex aliorum gloria surrepta sibi laureolam quaerere, quod non nisi ingeniis vulgaribus licet, erubuerit. Mirum autem est, quantum a philosophiae exercitatione acceperit praesidium Leibnizius, in continendo intra modestiae limites animo. Quam virtutem prorsus egregiam, tum maxime ostendit, vbi cum antagonistis erat certandum. Quoscunque enim sibi aduersantes expertus est, aut quos refutare est aggressus [a], ita compellauit, vt laudare voluisse censeretur? ita refutauit, vt habere amicos et plurimum eos facere omnes crederent. Et profecto inter summas viri incomparabilis laudes referendum esse existimamus, quod de eo testatur biographus rerum Leibnizianarum callentissimus [b], quodque qui intima amicitia illi innotuerat IOANNES FABRICIVS [c] confirmat: de nemine vnquam male locutum, quin omnia in meliorem partem interpretatum esse. Quod qui fauori et amicitiae datum esse putauerit, eum ad epistolas summi viri, quarum pleraeque familiares fuerunt, et in quibus maior sentiendi iudicandique vsurpari solet licentia, merito amandamus. Nihil autem iactantius ipse aut vindicauit sibi, quod suum non esset, aut inanem gloriam, licet verae laudis esset valde cupidus, affectauit vnquam, cum vires suas sufficere ad eum tuendum locum nosset, qui praestantissimae eius doctrinae debebatur. Ex quibus omnibus, vnam in rationem conductis, recte, nisi toti fallimur, colligimus, inter maxima orbis literati ingenia, quae omnis aetas tulit, esse numerandum Leibnizium, et paucos habuisse pares superiorem inter viros doctos fere neminem.

Iudicia virorum doctorum de Leibnizio.

§. XXVI. Nihil in hac animi doctrinaeque Leibnizianae imagine depingenda dedisse nos aut partis studio aut gentis nostrae amori, constans

z) Prodiere quatuor voluminibus Lipsiae ex elegantissima typographia Breitkopfiana 1734-1742. commendarique ad noscendum Leibnizium merentur praefationes venerandi editoris doctissimae.

a) Cum nemine animo magis vulnerato est congressus, quam cum Keilio et nonnullis aliis Newtoni sectatoribus; verum et heic quoque modestiam non neglexit, luculenter testatus, displicere sibi bella, quae victoriam spondent, sed ingloriam. Vid. Recueil T. II. p. 5 seqq.

b) Act. erud. l. c.

c) Hist. bibl. suae T. II. p. 317.

stans ciuitatis eruditae in ferenda de Leibnizio sententia concordia probat. Facilis autem labor esset, si id ageremus, satis magnum elogiorum Leibnizianorum aceruum congerere, quae de insigni philosopho pronuntiauit respublica literaria. Verum quo minus his inhaereamus, dicendorum copia obstat. Ne vero sine calculo doctorum virorum de praestantia ingenii ingentibusque doctrinae meritis tanti viri sententiam dixisse censeamur, trigam virorum inter eruditos celeberrimorum in partes vocamus; P. BAYLIVM, PAVLVM PELLISSONIVM, et auctorem *Memoriarum literariarum Triuultinarum*. Et Baylius [d] quidem cum epistolarum inter Pellissonium et Leibnizium controuersias religionis agitantium mentionem fecisset, subiicit: *Illi ipsi, qui mille speciminibus edocti ingenii Leibniziani vastitatem intelligunt, non possunt satis mirari, quanta puritate Gallici sermonis has obiectiones exarauerit. Certe ex illorum virorum numero esse censendus est, qui meritorum, quae hominibus obtingunt, limites ignorant, sed omnem eorum orbem implent.* Pellissonius autem non minus eleganter ad Pirotum [e]: *Fidem testor, totum me cepisse Leibnizium nostrum, cuius annotationes priores mihi pulcherrimae visae sunt, indeque postea coniecisse inesse ei ingenium elegantissimum, iudicium acre, ratiocinandi peritiam accurate in recessus rerum penetrantem, quamuis solida ea esse, quae scripsit, non videantur. Testatur autem transmissa epistola magnam iudicii vim, doctrinam solidam, sensumque rerum omnium exquisitum. Gaudeo quoque ex meditationibus physicis tantum religionis relucere, ex quo et intentio animi optima, et scopus iustus atque purus pectusque integrum elucent: recta quoque videntur, quae de extensionis idea differit, quibus omnino pollicem premo etc.* Paulo plenius de Leibnizio iudicat auctor *Memoriarum Triuultinarum* [f], qui cum recensum epistolarum Leibnizianarum a Kortholto editarum dedisset, pulchreque obseruasset, ex epistolis familiaribus virorum doctorum imaginem atque characterem omnium certissime disci posse, addit: *Totum se in his epistolis denudasse Leibnizium: conspici in iis theologum, iuris peritum, philosophum, historicum, mathematicum, et cum omnia comprehenderet, in omnibus totum.* Patere in iis non eius modo systemata, et animi sensa, sed et characterem: *vbique enim prodere virum bonum, honestum, humanum atque beneuolum, pacis amantem, contradictionis et liticularum humanitate carentium atque iudiciorum temerariorum inimicum, quem cum in supremo loco infinita doctrinae vis et amplitudo collocasset, attingere vulgi inuidia non potuerit. Apparere luculentis speciminibus, quanta facilitate animi, gloriam suam aliorum honori inseruire iusserit, licet illi minima pars eorum esset, de quibus gloriarentur: quanto desiderio vires omnes in id contulerit, vt scientiarum incrementa, promoueret; neglecta earum promotarum fama atque laude; quam impiger fuerit in iuuandis meditationibus et luminibus suis, illis qui*

d) Dict. T. III. art. Pelliſſon not. C. p. 642. e) l. c. p. m. 344. f) 1737. Nou. art. 2.

qui magnum quid conarentur; quantumque precum, cohortationis, consiliorumque ad eam rem contulerit, idque effecerit, vt prima fere consiliorum omnium caussa mouens esset, quibus aucta sit eo tempore respublica literaria, in qua ob singulare studium et ingenii capacitatem principatum aliquem obtinuerit. Adduntur plura, de scriptis, meritisque summi viri magnificis elogiis differentia, quae breuitatis caussa omittimus. Haec enim non a Germanis sed a Gallis profecta, qui in contemnendis alias Germanorum ingeniis faciles sunt, opponere licet iis, quae Lockius, Molyneus [f], Keilius, et nonnulli alii censurae impatientes de tanto viro sinistrius iudicarunt.

Merita Leibnizii de disciplinis.

§. XXVII. Recte iudicauisse viros doctissimos, quorum de Leibnizio effata adduximus, facta inductione exemplorum demonstrari, probarique potest, polyhistoris laudem eum, si quis vnquam iure suo meruisse. Nam non vna sibi deuotum habuit scientia, sed per omnes disciplinarum circulos late vagatus, nulla est, quam non attigerit, perspexerit, amplificauerit. Mirumque omnino est, quod cum in geometriae sublimioris studio omnem fere, quae ante ipsum fuit, aetatem superauerit, in aliis tamen eruditionis generibus, ab hac disciplina theoretica longissime distantibus, qualia sunt iurisprudentia, historia, antiquitatum cognitio, studium etymologicum et similia, vbique Roscium sese praestiterit, in iis quoque disciplinis commendatissimus, quae ab ingenio laudem accipiunt. Cuius exempla esse possunt carmina Latina, propitia vena a viro summo conscripta, in quibus siue inuentionis elegantiam, siue numerorum apte fluentium concinnitatem, siue totius carminis effigiem ad veterum exempla feliciter effictam consideres, facile concesseris inter melioris generis poëtas Latinos suo tempore Leibnizium fuisse connumerandum [g]. Maxime autem acumen et rerum pondus in illis miratur Fontenellius [h], ideoque cum Lucano Leibnizium comparat: quem tamen castigata cogitandi fingendique ratione superauisse, omnino fatendum est. Cuius vt specimen lector habeat, aliquod in fine paginae subiungimus [i]. Non impari felicitate versiculos Gallicos scribere tentauit, cuius linguae elegantiam ita tenebat, vt non modo in Gallia natus videri posset, sed et Gallorum eloquentissimos paribus vestigiis fuisse secutus iudicaretur. Praeclarissime autem in omni historiae genere, maxime, quae ad medium aeuum pertinet, erat versatus. Cuius studii fundamenta cum a doctissimis praeceptoribus, maxime Ioanne Andrea Bosio hausisset, mature industriam illi dicauit

f) Conf. DES MAIZEAVX Praef. collectionis Gallicae dissertationum Leibnizii, Clarckii, Newtoni.

g) Recenset carmina Leibniziana LVDOVICVS l. c. P. II. p. 71.

h) loc. cit.

i) In Neptunum; pacti statorem, quum mare Mardicensis aquaeductus exitum sabulo opplevisset:

Anglia Neptuno conquesta est, Gallica pacta
Irriti ludibriis esse pudenda fuit.
Quid Dunkerca vacet, si proxima Mardica surgat:
Longaque sit statio, quae modo lata fuit.
Cui Deus; hoc poteras cauisse filia, falli
Plus semel illusus foedere, dignus erat!
Ipse tamen tueor. Quatit et mox ipse tridentem,
Et subito est cumulus, quae modo fossa fuit.

Vid. Vol. I. Epp. p. 268. 319.

uit ſuam, eo quod intelligeret, iurisprudentiam publicam, cui ſe in iuuentute praecipue addixerat, principumque controuerſias non niſi hoc lumine colluſtrari poſſe. Iuuenem autem in hac eruditionis parte Leibnizium excelluiſſe, et hiſtoriam quoque illuc traduxiſſe, vt vſum in cauſſis illuſtribus haberet, ex ſcriptis Vlicouii et Furſtenerii nomine editis diſci poteſt. Maxime vero immenſa rerum mediae aetatis cognitio illi ſubnata eſt, ex quo tradita ſparta deſcribendae hiſtoriae Brunſuicenſis, iter fecerat per Germaniam et Italiam, reduxque vndecunque affluebant, quibus conſilium iſtud iuuari poſſet. Qua de re cum ſupra nonnulla dixerimus, ea otioſe non repetemus. Aſt iunxerat vaſtiſſimae notitiae rerum veterum inſolitam coniiciendi felicitatem, qua in cauſſas abditas et latentes penetrabat, et eruebat nonnunquam illa, quae ignota prius erant omnibus. Neque ſolis Brunſuicenſis domus limitibus ſe circumſcribi paſſus, ad omnium fere regionum hiſtoriam reſpexit, vetuſtas origines eruit, pacta, foedera, ſtatuta, quaeque alia publica diplomatum fide conſtant, conſuluit, indeque elegantiſſimum *Codicem iuris gentium diplomaticum* exſtruxit. Nec alius fuit in iurisprudentia, cuius naeuos quam acute perſpexerit, quantaque induſtria medicinam illis afferre tentauerit, ex ſupra narratis liquere poteſt. De quibus tamen eius meritis heic prolixius agere, inſtitutum vetat, meretur autem vir ſummus ex laboribus literariis cognoſci, vt conſtet, quanta πολυϊστορίας laude merito floruerit. Praeclare vero in philoſophiae hiſtoria verſatus, omnem veterum doctrinam eleganter animo complexus eſt, tantaque iudicandi acie excuſſit, vt non poſſint non ea iucundiſſima eſſe, quae vbique fere tum in ſcriptis tum in epiſtolis diſſeminauit. Id quod eo magis mirandum, quo magis, eo quidem, quo Leibnizius viuebat, tempore, hiſtoria philoſophica vix ex puluere ac ſqualore inter Germanos protracta caput efferre et lumina diſciplinis philoſophicis praeferre coeperat. Solebat autem vir illuſtris non ipſa tantum veterum dogmata perquirere, ſed momenta quoque ſyſtematum expendere, deque eorum veritate aut falſitate iudicium interponere. In quo licet, fato humano, non ſemper ad ſcopum collineauerit, fatendum tamen, virum acutiſſimum multa vidiſſe, quae ignorabantur aliis, et penetralia veteris philoſophiae perreptauiſſe. Ad quam ineundam viam dux illi fuit incomparabilis Iacobus Thomaſius, cui reuera reſtitutam hiſtoriam philoſophicam maxime illam, quae de genuinis veterum opinionibus decernit, in Germania noſtra debemus. Cuius ductum ſecutus admodum iuuenis veteres et recentiores inter ſe comparauit, eorum dogmata excuſſit, rationes latentes in apricum produxit, talemque ſe praeſtitit, vt, niſi, neſcio quo fato, praepoſtero Syncretiſmi [k] inter veteres et recentiores ineundi ſtudio fuiſſet praeoccupatus, ab eo adhuc iuuene ingentia incrementa ſperare potuiſſet hiſtoria philoſophica.

Ex

k) Dictum de hoc ſtudio ſyncretiſtico Leibnizii ſupra. Illud autem aetate prouectior abiecit, nouo ſcilicet, quod ipſe cudere coeperat ſyſtemati metaphyſico et phyſico intentus.

Ex hinc cauſſa quoque deriuanda eſt, cur veteribus per totam vitam fuerit propenſiſſimus, quos facilius contemni atque reprehendi, quam intelligi a plerisque recte ſtatuebat. Maxime vero fauebat vir ſummus Platoni, in cuius philoſophia ipſi plurima probabantur. Vnde ad Bierlingium ſcripſit [l]: *de Platone non ſentire ſe tam contemtim, meditationes eius autem ſibi et profundas paſſim et vtiles videri. Et habere ſe Ciceronem non malum iudicem ſecum ſentientem. Didiciſſe enim nos non ita pridem, plus Platonem in receſſu habere, quam vulgo appareat.* Paulo prolixius autem de Platone eiusque philoſophia diſſeruit, et quid ipſi in ea probetur expoſuit in epiſtola ad Cel. HANSCHIVM [m], eius ſchediaſmati *de Enthuſiaſmo Platonico* praefixa, quae ideo memorari expendique merentur, quia ad origines hypotheſium Leibnizianarum intelligendas plurimum facere poſſunt. Scribit autem polyhiſtor praeſtantiſſimus: „Nulla veterum philoſophia magis ad Chri„ſtianam accedit, quam Platonica, etſi merito reprehendantur, ſi qui „vbique putent Platonem, conciliabilem Chriſto. Sed ignoſcendum eſt „veteribus, initia rerum creationemue [n], et corporum noſtrorum reſur„rectionem negantibus. Haec enim ſola reuelatione ſciri poſſunt. In„terim pulcherrima ſunt multa Platonis dogmata, quae tu quoque attingis: „vnam omnium cauſſam eſſe: eſſe in diuina mente mundum intelligibi„lem, quem ego quoque vocare ſoleo regionem idearum. Obiectum ſa„pientiae eſſe τὰ ὄντως ὄντα ſubſtantias nempe ſimplices, quae a me mona„des appellantur, et ſemel exiſtentes ſemper perſtant πρῶτα δεκτικὰ τῆς „ζωῆς, id eſt Deum et animas, et harum potiſſimas, mentes, producta „a Deo ſimulacra diuinitatis. Mathematicae autem ſcientiae, quae agunt „de aeternis veritatibus in diuina mente radicatis praeparant nos ad ſubſtan„tiarum cognitionem. Senſibilia autem, et in vniuerſum compoſita, ſeu, „vt ita dicam, ſubſtantiata, fluxa ſunt, et magis fiunt, quam exiſtunt. Porro „quaeuis mens, vt recte Plotinus, quendam in ſe mundum intelligibilem „continet, immo mea ſententia et hunc ipſum ſenſibilem ſibi repraeſen„tat. Sed infinito diſcrimine abeſt noſter intellectus a diuino, quod Deus „ſimul omnia adaequate videt, in nobis pauciſſima diſtincte noſcuntur, „cetera confuſa velut in chao perceptionum noſtrarum latent. Sunt ta„men in nobis ſemina eorum, quae diſcimus, ideae nempe, et quae in„de naſcuntur, aeternae veritates: nec mirum, quum ens, vnum, ſub„ſtantiam, actionem, et ſimilia inueniamus in nobis, et noſtri conſcii „ſimus, ideas eorum nobis ineſſe. Longe ergo praeferendae ſunt Plato„nis notitiae innatae, quas reminiſcentiae nomine velauit, tabulae raſae „Ariſtotelis et Lockii aliorumque recentiorum, qui ἐξωτερικῶς philoſo„phantur. Itaque Platonem Ariſtoteli et Democrito vtiliter coniungen„dum cenſeo ad recte philoſophandum. Sed nonnullas κυρίας δόξας in „eorum

l) Vol. IV. Epp. p. 37.

m) Extat etiam Vol. III. Epp. p. 64 ſeqq.

n) Id de creatione ex nihilo intelligendum eſt. Factum enim in tempore mundum a cauſſa ſumma et optima ex praeiacente materia Plato ſtatuit.

„eorum vnoquoque expungi oportet. Non male Platonicis quatuor in „mente cognitiones agnoſcuntur, ſenſus, opinio, ſcientia, intellectus, „nempe experimenta, coniecturae, demonſtratio et pura intellectio, quae „veritatis nexum vno mentis ictu perſpicit: quod Deo in omnibus com- „petit, nobis tantum in ſimplicibus datum eſt. - - Animam in hoc „corpore velut carcere eſſe, ſano ſenſu intelligi poteſt. Sed abiicienda „eſt philoſophorum veterum opinio, quod corpus poenalis ſit carcer in- „telligentiae olim peccantis. Illud recte veteres, animam in corpore „tanquam in ſtatione eſſe, vnde iniuſſu ſummi imperatoris decedere fas „non ſit. Nec illud inelegans, prouidentia nos regi, qua rationem ſe- „quimur fato, et inſtar machinae, dum affectibus ferimur. Id enim ex „harmonia praeſtabilita hodie nobis perſpectum eſt, Deum omnia tam „mirifice inſtituiſſe, vt corporeae machinae mentibus feruiant, et quod „in mente eſt prouidentia, in corpore ſit fatum. Etiam de virtutibus „praeclare Platonici et Stoici veteres etc." Deſcribendus erat locus inte- ger, licet longiuſculus, vt dictorum ratio conſtaret. Etiamſi enim non negemus, explicationes Platonicorum dogmatum nonnullorum a magno viro allatas illis probari non poſſe, qui ſine praeiudicio Platonem legerunt: qualia ſunt quae de obiecto ſapientiae, deque harmonia inter fatum et proui- dentiam dixit, in quibus in deuia virum eruditiſſimum deduxit ſtudium hy- potheſes ſuas apud veteres inueniendi: fatendum tamen, inſolitam Platoni- ſmi notitiam in his demonſtrauiſſe Leibnizium, ſatiſque prodidiſſe, quam pulchre Academiae parenti faueret. Sed et aliis Graeciae veteris ſapien- tibus mire ſe praeſtitit beneuolum, illis indignatus, qui de maioribus ab- iecte ſentiunt. Id nos animaduerſiones ad Bierlingium ſcriptae [°], docent, in quibus inter alia: „Etiam Senecae et Stoicis plurimum faueo; idem fe- „cit Carteſius etiam in morali philoſophia et in vniuerſum ſentio, rectius „et vtilius diſpici, quid in veteribus probandum, et in vſus noſtros trans- „ferendum ſit, quam quid reprehendendum. Nemo vnquam clarus fuit, „in quo non multa laudem mererentur. Video hodie iuuenes hoc morbo „laborare paſſim, vt de maioribus contemtim loquantur: credo ignoran- „tiae, vel potius negligentiae excuſandae cauſſa, vt iure illorum prae- „ceptis carere videantur. Itaque conſultum puto, vt prudentia docenti- „um a tam prauo more abducantur. Veriſſima eſt Stoicorum doctrina, „affectus eſſe perturbationes, et dandam operam, qua licet, vt ſine per- „turbatione iudicemus. Sed fatendum eſt, perturbationes non ſemper „vitari poſſe, et tunc noſtram eſſe debere curam ſecundariam, vt eas mo- „deremur, tanquam in poteſtate. Ideam ſapientis perfecti, vt optimae „reipublicae proponi vtile eſt, etſi nuſpiam detur in terris. Etiam „Academicorum et Scepticorum placita multa cum vtilitate expendentur „ab eo, qui vera philoſophiae principia conſtituere volet. Multa enim „veriſſime

°) Tranſmiſerat Leibnizio Bierlingius Linea- menta methodi ſtudiorum, ad quae animaduer- ſiones optimae frugis plenas ille ſuggeſſit; ex- tant Vol. IV. Epp. p. 32 ſeqq.

„ veriſſime de ſenſibilium inſubſiſtentia, quae phaenomenis magis ſed legitimis, quam rebus, accenſeri merentur. Non omnis cognitionis „fundamentum ſunt ſenſus: veritates neceſſariae a ſenſibus non docentur etc. Non vero Graecanicae modo philoſophiae ſe fauentem praebuit Leibnizius, ſed exoticae quoque, maxime Sinicae, quam mire ab eo tempore deperire coeperat, ex quo cum Ieſuitis religionis Chriſtianae inter Sinas ferendae cauſſa a pontifice Romano miſſis commercium epiſtolicum inſtituerat, legeratque libros Sinicos a Remondo communicatos. Fatetur enim in epiſtola ad hunc virum clariſſimum [p]: ſenſum aequiorem atque ſaniorem omnino tribuendum eſſe veterum Sinarum praeceptionibus; indeque doctrinas eorum de ſupremo principio, de eius vnitate, de materia vniuerſali, de ſubſtantiis ſpiritualibus et ſimilibus ita explicari poſſe, vt falſae et ſuſpectae ſignificationes omittantur. Vnde facilis quoque eſt in excuſando cultu maiorum Sinico. Sed et Scholaſticos contemnendos haud eſſe, planeque reiiciendos ſtatuit, quamuis naeuos eorum ſatis intelligeret. Quare iam faſſus eſt cum Nizolii librum ederet [q]: *iniquos eſſe, qui temporum infelicium lapſus tam acerbe perſtringunt, qui ſi illic fuerint, aliter ſentirent.* Cuius rationes cum ab iniquitate temporum et miſerabili fato, quod ſcriptores optimos et alia ſtudiorum auxilia hominibus inuidit, deriuauiſſet, addit: *Non vereri ſe dicere, Scholaſticos vetuſtiores nonnullis hodiernis et acumine, et ſoliditate, et modeſtia ab inutilibus quaeſtionibus circumſpectiore abſtinentia longe praeſtare: eſſe quoque ſectam nominalem hodiernae reformatae philoſophandi rationi congruentiſſimam* [r]. Alibique Scholaſticos agnoſcit abundare ineptiis, ſed aurum eſſe in illo coeno, hocque bene ſciuiſſe Grotium. His opinionibus decretisque cum ſubſcriberet Leibnizius, mirum non eſt, haud pauca veteris philoſophiae, et Scholaſticae quoque in eius ſyſtema, quod formare coeperat, confluxiſſe, et praetuliſſe eum veteres recentioribus, quorum καινοφιλίαν non aequo ſatis animo ferebat. Fatendum tamen, viris in philoſophia ſummis, quos recentior aetas tulit, honorem, quem mereri credebat, detuliſſe, cuius ſpecimen eſſe poteſt iudicium eius de Hobbeſio [s], quem paucos cenſebat intelligere, eumque non tam eſſe pro abſoluta poteſtate, quam putatur, licet inſufficientia principia ſint. In ipſa philoſophia autem omnibusque eius partibus nouum ſyſtema meditando animi vim prorſus ſingularem demonſtrauit, licet nullam earum perfecerit, ad alia mox traductus. Et logicam quidem artem noua luce perfundere in meditationibus de cognitione, veritate et ideis conatus eſt, cuius ſummam exhibet Ven. WALCHIVS [t]. In quo breui ſchediaſmate multa ad naturam

idearum

p) Hoc vltimum Leibnizii ſcriptum fuit, quod moriente fere manu conſignauit. Eius diuulgationem debemus Ven. KORTHOLTO Vol. II. Epp. p. 413 ſeqq. deperdito iam autographo Leibniziano. vid. diſſ. prooem. §. 7. p. 21.

q) In diſſert. praefixa.

r) Epp. Vol. IV. p. 8.

s) Epp. Vol. IV. p. 8.

t) In Hiſt. Logicae L. II. c. 1. S. 3. §. 20. Parerg. acad. p. 664.

idearum intellectus humani pertinentia cumulauit. Quae displicuere quidem viris nonnullis doctis, D. Fr. Hoheiselio [u], et I. Fr. Mullero [x], maxime vero Lockio, qui *se*, *lecta illa tractatione iudicasse* ait [y], *etiam optimis naturae muneribus instructos, in fundamenta rei ipsa penetrare, non sine diuturna meditatione posse, et vastissima quoque ingenia non nisi ad valde limitatam cognitionem peruenire* [z]: ast in aliam longe sententiam discesserunt alii, inter quos illustris Wolfius [a], his potissimum assertis in exstruendo logicae aedificio vsus est, viri clarissimi autem Frid. Philippus Schlosserus, et Ioannes Vlricus Cramerus defendere Leibnizium satagerunt. Quam profunde autem ad naturae arcana respexerit, eaque explicuerit in *Theoria motus abstracti et concreti*, quas supra enarrauimus, abunde demonstrauit, quas tamen hypotheses missas fecit, postquam noua principia dynamica, nouamque substantiae corporisque notionem sibi effinxerat [b]. Totum porro sibi vindicauit Leibnizium metaphysica. Maximo enim ingenio vsus, cum geometriae beneficio notionibus vti generalissimis, abstractis, vniuersalibus didicisset, et summo acumine ex axiomatibus paucis, et vniuersalem veritatis complexum spondentibus geometrica ratiocinandi peritia conclusiones deduceret infinitas, mirum non est, totum quasi systematicum factum esse. Nec errasse censendi sunt, qui ingenium eius mere systematicum fuisse [c], et in eo genere omnes ante se superauisse, iudicauerunt. Non contentus enim rerum sensibus et attentioni obuersantium experientia et historia intellectus humani, ad vniuersales notiones et principia prima assurgebat, et, vt mira foecunditate ingenii pollebat, longam ex illis consequentiarum atque conclusionum catenam efformabat. Vnde nouae enatae hypotheses, satis quidem paradoxae et a communi philosophantium sententia, quin a sensu quoque plerorumque remotae, ideoque tot contradictionibus oneratae, ast ita principiis suis connexae, et implicitae, vt arctissime inter se cohaereant; quo factum, vt concinnum prorsus et mire cohaerens aedificium exsurgeret, qua in re ingenium Leibnizianum prorsus excelluisse recte viri docti obseruauerunt. Argumentum morale autem nuspiam ex instituto tetigit, pauca quaedam *ὡς ἐν παρέργῳ* [d] attulit, quae infra referemus. In tractatione

u) In Sched. de Ideis.

x) In Dubiis cel. Wolfio de Facultatibus intellectus obiectis.

y) In Epist. ad Molyneum, quae extat inter Epp. posthumas Lockii. conf. Des Maizeaux Praef. ad Collect. schediasm. phil. p. 69.

z) Lecto hoc iudicio ita iudicabat Leibnizius: „Ego id non miror. nimis distamus dissentimusque in principiis, vnde quod ego affirmaui paradoxum visum est Lockio. Habebat ille subtilitatem ingenii, atque aptitudinem, speciem quandam metaphysicae exotericae et superficiariae extollendi, pingendique, sed expers erat methodi mathematicae." Recueil T. II. p. 140. 141.

a) Vid. Praef. Logicae Germanicae.

b) Factum id 1694. vulgata diss. de Primae philosophiae emendatione et notione substantiae. Cupiebat autem Leibnizius, mechanicam, geometriam et metaphysicam iungi ad exstruendum iustum naturalis doctrinae aedificium. Hinc pleraque schediasmata mathematica, quae vel geometrica vel mechanica sunt, huc referri debent.

c) Des Maizeaux. l. c. p. 80.

d) In Praef. ad Cod. iuris gentium diplomaticum.

tione politica vero eo acutius vidit, quo maiori ad id historiae apparatu erat instructus, quoque felicius ad regulas generales cuncta transferebat. Nulla autem in scientia vel ingenii vastitatem vel cogitationum sublimitatem vel meditationum felicitatem magis prodidit, quam in artibus mathematicis. In quibus difficillimas arithmeticae et geometriae disciplinas perficere aggressus, supra omnem exspectationem ad humani intellectus apicem progressus fuisse recte censetur. Non prouocabimus ad vniuersi orbis mathematici sententiam et consensum, quem conspirare amice in hac Leibniziani nominis gloria, nemo est rerum literariarum tam ignarus, vt nesciat: sed ipsa viri maximi specimina *Actis eruditorum* et *Ephemeridibus Parisiensibus* pleraque inserta in partes vocamus, quibus tantum mathesin sublimiorem iuuit, quantum ab humano ingenio proficisci potuit. Illustre autem prorsus exemplum est calculus differentialis, cuius inuentionem, praestantiam, vsum, sublimitatem hoc loco describere velle, esset falcem in alienam messem mittere. Consuli de eo debent qui hodie magnis passibus tantum virum sequuntur geometrae Galli et Germani incomparabiles: inter quos primi fere laudatissimam scientiam explicare et transferre in vsus coeperunt Bernoullii fratres, primus integram scripto explicatam dedit illustrissimus HOSPITALIVS [e], vel potius, cuius schedis et institutione is vsus est illustre hodie Basileae sidus Ioannes Bernoullius [f]. Id vnum obseruamus, quantitates infinite paruas calculo subiicientem, Leibnizium satis demonstrauisse, quantis gressibus aliorum lumina anteuertendo, in ipsa infiniti adyta penetrare coeperit. Vnde suo iure inter maxima orbis ingenia locum sibi vendicat, quem incassum, si fatendum, quod res est, illi denegant, qui inuentionis illustris gloriam Leibnizio tribuere recusant, magnae Britanniae mathematici, quibus illustris eques Isaacus Newtonus, cui methodum fluxionum, cum calculo differentiali conspirantem debemus, Leibnizio praeluxisse visus est. De qua re controuersiam non sine animorum motibus agitatam, heic exponere esset historiam matheseos sublimioris scribere, quae alio loco quaerenda est. Consuli autem praeter scripta ἀμοιβαῖα possunt, quae viri clarissimi DES MAIZEAVX et LVDOVICVS [g] strictim exposuerunt, qui tamen inter se comparandi sunt, vt, quid in ancipiti argumento, in quo excutiendo ad leges rationalis scientiae haud semper attenderunt viri docti, et fidei historicae gradus non semper ponderarunt, verisimiliter credendum sit, pateat. Difficile enim esse, de re ipsa, quae facta respicit, statuere, vel inde constat, quia, licet epistolas chartasque ad historiam huius controuersiae illustrandam pertinertes a viris doctis examinare iusserit societas regia, quae postea typis quoque vulgatae sunt [h], Leibnizius

e) In Analysi infinite paruorum.

f) Vid. Pinacoth. scriptorum illustr. dec. II. in elog. Bernoulliano, vbi id ex indicio ipsius viri illustris retulimus.

g) ll. cc. Ille Newtono, hic Leibnizio fauet.

h) Prodiit: Commercium epistolicum D. IOANNIS COLLINS, et aliorum de analysi promota, iussu societatis regiae in lucem editum Londini 1712. 4. illud per omnem fere Europam distributum esse testatur LVDOV. l. c. p. 297.

zius tamen, qui consultus prius de eo examine non erat, alias schedas αὐτογράφως illis opponere promisit, quas vulgare tamen morte praeuentus non potuit. Vnde aequum censuit illustris societas [i] declarare, quod arbitrium interponere, et dirimere controuersiam lata sententia non voluerit. Nobis id vnum hoc loco ad tuendam, quam Leibnizio deberi, praeter Angliam, omnis orbis mathematicus fatetur, gloriam annotauisse satis est, ipsum illustrem Newtonum in eo potissimum cum sectatoribus decertasse, vt ante Leibnizium analysin infinitesimalem, quam methodum fluxionum vocat, se inuenisse, sibique primi inuentoris gloriam deberi contenderet, negare non ausum [k], quod negari quoque non potest [l], Leibnizium ipsum suo ingenio illam debuisse, adeoque secundum inuentorem fuisse. Qua de re tantis animorum motibus an decertandum fuerit, cum vtrique viro maximo tanta ingenii vastitas contigerit, vt suae meditationis profunditate et felicitate hanc viam detegere potuerit, aetas postera absque fauore et inuidia iudicabit. Certe Leibnizium animi magnitudo, toties probata a plagii suspicione eo magis vindicat, quo magis, recte annotante Fontenellio, iam in *Theoria motus abstracti* prodidit, fundamenta totius rei a se non ignorari; et ipse Leibnizius, si verum fatendum, nec verba torquentur, Newtoni famam plagii suspicione onerare nunquam intenderit, quod a moribus eius alienum fuisse vel ex solis epistolis constat, et multoties ab eo fuit improbatum. Illud nec contraria factio facile negauerit, cum anno cIɔIɔcLXXXIV prima calculi differentialis specimina prodire iuberet Leibnizius, neminem inuentionis gloriam ei denegauisse, eoque integro nouennio iure gauisum esse virum summum, donec primus Ioannes Wallisius inuentionem Newtono vindicaret. Verum de his disputare prolixius aliorum industriae relinquimus, dolemus autem scientiam infiniti, quam meditabatur vir summus, morte praeuentum dare non potuisse.

Eruditio theologica Leibnizii.

§. XXVIII. Eminuisse in omnibus fere partibus eruditionis Leibnizium ex dictis est manifestissimum. His si cognitionem theologicam adiecerimus, nihil faciemus, quod non veritas comprobauerit. Legerat enim et cum cura inspexerat veteris ecclesiae doctores, deque eorum placitis et acute et moderate iudicabat, cuius exempla haud pauca in *Theodiceae* opere occurrunt, in epistolis quoque nonnulla deprehenduntur. Recentiores autem theologos, et suae, cui addictus erat, et ceterorum, quae dissentiunt, ecclesiarum euoluisse et examinasse, si alia non suppeterent,

i) DES MAIZEAUX l. c.

k) Que Mr. Leibniz l'art inuenté apres moi, ou l'art eu de moi, c'est vne question qui n'est de nulle consequence, puisque les seconds inuenteurs n'ont proprement aucun droit a l'inuention. NEWTON Recueil T. II. p. 108. Ita vero tota controuersia non de ingenii acumine, sed de fati felicitate, temporeque priore contendit.

l) Negauit autem id, qui renouatae litis auctor erat cel. KEILIVS in Epist. ad *H. Sloane*, Commerc. epist. p. 110. Contrarium tuetur BERNOVLLIVS in Epistola adiecta Germ. Versioni Theodiceae p. 920. Frigidam vero distinctionem inter inuentorem primum et secundum retundunt A. E. 1720. Mart. p. 137 seqq.

rent, ea satis probant, quae in irenicis consiliis agitauit atque scripsit, quaeque cum Pellissonio de articulis in controuersiam vocatis disputauit. Laudandus vero in eo magnopere, quod philosophiae auxilio, vsus, diuini ingenii acie atheorum copias in fugam dederit [m], et Socini asseclas pessum dederit [n], eorum argutias rationum acumine confundendo. Quod pro ecclesiae Lutheranae dogmatibus ita adhibuit, vt qui praecipue eam a reliquis coetibus disiungit, articulum praesentiae sacramentalis in S. coena, rationibus quoque philosophicis confirmari posse consideret [o]. Quamuis enim, vt animo erat ab omni seruili iugo abhorrente, et in tolerandis dissidentibus inter Christianos esset facillimus, immo valde ad vnionem inter eos reuocandam inclinans consiliis, rationibus, cohortationibus pacem suaderet, discedere tamen ab eius ecclesiae communione noluit, etiam magnis promissis tentatus [p].

§. XXIX. Sunt et alia, in Leibnizio laudanda, quae vero hic tangere omnia breuitas, cui in abundanti argumento studendum, prohibet. *Diligentia Leibnizii.* Non tacenda tamen inexhausta eius diligentia, qua dies noctesque intentus studiis tot meditationibus excitandis, fouendis, examinandis, tot vastis voluminibus voluendis, tot itineribus suscipiendis, tot epistolis scribendis vnus suffecit. Nempe ineffabilis cupiditas iuuandi literas, iuncta ingenio excellentissimo et ad hanc rem nato, calcaris instar erat, vt cuncta alacriter susciperet, suscepta autem magna patientia persequeretur. Cuius rei testimonium omni exceptione maius exhibet primo quidem studium, quod immensum posuit in excolendis perficiendisque inuentis, maxime autem in absoluenda machina arithmetica, cuius eum curam iam inter Gallos Anglosque versatum habuisse supra memorauimus, et in quam ingentem vim pecuniae profudit [q]. Qui sumtus, quos in machinas et alia huius generis impendit, in caussa fuerunt, cur, licet frugaliter viueret, et magnis reditibus ex munificentia principum gauderet, eam tamen auri summam, vt nonnulli fingunt [r], non reliquerit, quae admirationem meruisset, sed intra mediocritatem eius facultates constiterint. Deinde industriae specimen esse possunt itinera frequentia, quae vel rogatus a principibus, vel instinctus desiderio promouendarum disciplinarum, susce-

m) In Demonstratione existentiae Dei, Arti combinatoriae adiecta, quam repetit LVDOV. l. c. P. I. p. 315. et in Confessione naturae contra Atheistas, adiecta a SPIZELIO nostro libro de Atheismo. Etiam in hac scriptione nonnulla postea displicuere Leibnizio, vid. Leibniziana p. 62. Sed et Caussa DEI, Theodiceae addita huc pertinet.

n) In Defensione Trinitatis per noua logica reperta, quae extat etiam in apparatu liter. Viteberg. Coll. I. Spec. XI. p. 226 seqq.

o) Supponebat vir illustris: „Substantiam cor„poris in potentia primitiua actiua passiuaque „consistere, et in huius applicatione immediata, „consistere praesentiam substantiae etiam citra di„mensiones.“ vid. Epp. Vol. I. p. 41. conf. Discours prelim. de la Theodicée §. 80. conf. KORTHOLT. ad l. c. CANZ. de Vsu phil. Leibnizianae in theol. c. VII. p. 309. Epp. ad Pellisson. p. 323.

p) Conf. FONTENELLE l. c.

q) 24000 thalerorum summam in eam impendisse tradunt Noua literaria Lipsiensia 1717. p. 376. et tamen imperfecta mansit. Plura de ea dabit Cl. LVDOVICI diligentia l. c. P. II. c. 21. §. 328. p. 233 seqq.

r) NICERON. Memoires l. c. qui a peregrinante quodam, vt saepius illi accidit, deceptus esse videtur.

suscepit. Cum enim abundantissimam doctrinam nutrire merito crederetur, et insolitum viri acumen in aulis principum magnam existimationem meruisset, fauor inde aularum secutus est, quibus obsequium praestare eo magis annisus est, quo magis ita felicissime promoueri extendique rei literariae fines posse intelligebat. Id quod magno orbis eruditi commodo factum esse, ex iis, quae supra de mora Leibnizii in aula Moguntina, Hanouerana, Berolinensi, Viennensi et apud Russorum imperatorem tradidimus constat. Nec omittendum est, in historia Leibnizii philosophica, virum illustrem, quem viuendi prudentia et philosophiae cognitio etiam foeminis commendauit, purpuratis atque illustrissimis, literis eas compellauisse; sic vt commercium hoc literarium testis sit fide dignissimus prorsusque immortalitati tradendus, non deesse nostrae aetati foeminas, quae mulierum philosophantium catalogo summo iure mereantur adscribi. Inter quas et natiuitatis sorte et ingenii sceptro atque diademate digni excellentia primum locum tenent, Sophia Charlotta, Borussiae regina, et Guilelmina Charlotta eo tempore princeps regia Walliae. Et illam quidem *Theodiceae* scribendae auctorem fuisse Leibnizio, vbi hypotheses suas explicantem audiuisset, supra iam narrauimus. Ad quam excelso, quo posita fuit, loco non tam fortunae quam naturae muneribus et consummatae virtutis meritis dignam plures epistolas scripsit, quae quales fuerint, ipse alicubi prodidit Leibnizius, scribens ad Ioannem Albertum Fabricium *, *optare se plerasque epistolas a regina Borussorum et ad eam scriptas non combussissent male circumspecti homines, habituros enim nos, quae facile opponi reginae Suedorum possent. Non paucas tamen passim seruatas esse, et inter eas nonnullas ad seipsum sibi superesse, vnde vim ingenii in principe foemina, animumque mire ad doctrinas erectum intelligas.* Alteram principem autem nobilitauit in ciuitate philosophica controuersia illa literis reciprocata inter Leibnizium et Clarckium, cuius supra facta est mentio; illa enim committere inter se acutissimos philosophos dignata, ipsa scriptorum et disceptationum testem egit atque arbitrum. His tertiam addimus Charlottam Elisabetham, Caroli Ludouici electoris Palatini, principis literatissimi, filiam, Philippo V. Aurelianensi duci nuptam; ad eam enim de antiquitatibus nonnullis nuper detectis erudite disseruit, et cum Baudelotio, ea attenta, disceptauit [s]. Sed et alias foeminas illustres literis addictas sibi fauentes literisque innotescentes habuit, leguntur enim in memoriis Leibnizianis passim extantibus nomina Brinoniae [t], Kilmanseggeriae comitis [u], Cleinburgiae [x], Cudworthiae [y], Mashamo iunctae, Weileriae [z], et praecipue Sapphus

*) Vol. I. p. 256.

s) Vid. LEIBNIZII Collectanea etymologica p. 75 seqq.

t) Leibniziana p. 94.

u) Recueil T. II. p. 29.

x) Collectio epistolarum Leibnizii Gallica edita a KORTHOLTO p. 15. et Vol. III. Epp. p. 117 seqq.

y) Dictum de ea supra.

z) Recueil des lettres de Mr. Leibniz par KORTHOLT. p. 12 seqq.

phus Gallicae, Magdalenae Scuderiae [a]. Tacemus imperantes principesque alios, ad quos frequenter literas exarauit, et haud paucas ab iis accepit Leibnizius. Omnium autem luculentissime et studium quod seruauit Leibnizius, ingens scientias promouendi, et inexpugnabilem industriam probat commercium literarium, quod cum celebratissimis totius Europae viris aluit, quorum nomina adducere hoc loco omnia paginae angustia prohibet; fulgent autem velut inter ignes luna minores tituli nomenque Arnaldi, Behrensii, Eduardi Bernardi, Bernoulliorum, Bignonii, Boecleri, Boineburgii, Bosii, Burneti filii, Bouueti, Chamberlaynii, Caluini, Ciampini, Cluueri, Conringii, Contii, Crossaei, Dangicourti, Dittoni, Edzardi, Ioannis et Io. Alberti Fabricii, Fahrenheiti, Fardellae, Foucherii, Gobienii, Graeuii, Grimaldi, Guerickii, Gulielmini, Hanschii, Hardtii, Hartsoeckeri, Heraei, Hugenii, Iablonskiorum, Ianingi, Imhofii, Kestneri, Kircheri, Kochanzkii, Kortholtii, Lanae, Langii, Leuwenhoeckii, Lehmanni, Longii, Ludolfi, Magliabechii, Marinonii, Mascouii, Menckeniorum, Michelotii, Molani, Montmorii, Morelii, Morhofii, Muratorii, Neumanni, Neutoni, Nicasii, Obrechti, Oldenburgii, Papebrochii, Pellissonii, Petersenii, Pfaffii, Pfeffingeri, Pinsonii, Piroti, Reimmanni, Remondi, Reyheri, Roemeri, Schelhameri, Schmidii, Schraderi, Seckendorfii, Sloanii, Thomae Schmithi, Ez. Spanhemii, Sperlingii, Spinozae, Struuii, Sturmii, Thewenotii, Tenzelii, Thomasiorum, Tourneminii, Tschirnhausenii, Varignonii, Vignolii, Volcameri, Wallisii, Weigelii, Willisii, Witsenii, Christiani et Christoph. Wolfiorum, Wottoni, aliorumque multorum, quos nominauere FELLERVS [b] atque LVDOVICVS [c]. Tandem inter stupendae industriae et improbi laboris specimina numeranda quoque est, immensa, quam sustentabat Leibnizius lectio, atque studium ea excerpendi, quae legerat. Quamuis enim magno operum magnificorum apparatu eius bibliotheca non superbiret, quem Brunsuicenses Hanoueranae et Guelpherbytanae bibliothecae illi suppeditabant [d], sed ad schediasmata breuia, dissertationes raras, folia fugitiua, et similia, quae cito disparere solent, maxime respiceret, indefinenter tamen per maxima et minima volutatus, quicquid memorabile visum schedulis inscripsit, easque suis dein repositoriis condidit, ex quibus suo tempore ordine desumere posset. Quem modum vt commodissimum atque vtilissimum expertus est [e], ita didicisse videtur a PLACCIO [f], qui similia repositoria descripsit.

§. XXX. Quemadmodum autem in pulcherrimis corporibus quidam interdum inueniuntur naeui imperfectionis, quam in optimo mundo reperiri Leibnizius contendebat, testes atque specimina, ita in maximo atque elegantissimo Leibnizii ingenio maculas nonnullas obseruauerunt, viri docti humanae imbecillitatis testimonia, et reprehendenda non-

Desiderata atque reprehensa in Leibnizio a viris docti·

a) Vol. III. Epp. p. 96. 230. Leibniziana p. 95.
b) loc. cit.
c) Hist. Leibniz. P. II. c. 16. §. 100 seqq.
d) FELLER. l. c.
e) Id ipse testatur Vol. IV. epist. p. 34.
f) Vid. PLACCII Tr. de Arte excerpendi.

nonnulla, quae vel ad doctrinam eius pertinent, vel ad animum. Inter illa multa sunt, quae recentissima aetate, qua illustris WOLFII cura Leibnizianarum hypothesium memoria valde resuscitata et vehementissimis controuersiarum dissidiis agitata est, apud quamplurimos suspecta facta sunt, ac si naturali pietati maxime vero reuelatis Christianae fidei dogmatibus e diametro essent aduersa. Quae tamen hoc loco adducere non vacat, nec speciali enarratione exponere licet, cum prolixiora sint, quam vt recenseri omnia in vniuersali philosophiae historia queant. Summam autem eorum, quae velut pestes quaedam ac fontes errorum periculis plenissimorum, a tot virorum doctorum calamis confossa ac obelo notata sunt, quaeque, si non omnia, potiorem tamen partem suppeditauerunt paradoxae harmoniae praestabilitae et monadum hypotheses, ex *Recensione XXVI scriptorum aduersus philosophiam Wolfianam editorum* [g], quam vulgauit venerandus IOACHIMVS LANGIVS, theologus Halensis celeberrimus, discere licet. Quanquam enim in accusanda illustris philosophi, Christiani Wolfii, philosophia horum scriptorum diligentia potissimum versata est, constabit tamen ex dicendis, virum celeberrimum potiores Leibnizii hypotheses suas fecisse, suoque, quod sibi formauit, systemati proprio adaptata recepisse, modum quoque Leibnizii in philosophando, maxime in metaphysicis fuisse secutum. Cuncta autem, quae in hac quidem parte obiiciuntur, ad tria capita, eleganter, nisi fallimur, reuocauit doctissimus KORTHOLTVS [h], alii enim, φιλοσοφούμενα Leibnizii omnem tollere libertatem contendunt; alii sanctitatem Numinis ab iisdem laedi asserunt; nonnulli, etsi ab hac accusatione liberum pronuntiant, obtrudi tamen loco Christianae religionis theologiam quandam naturalem atque philosophicam, quae Spiritus S. opera ac motu opus haud habeat conqueruntur. Non hic locus est, nec instituti nostri ea ratio, vt quibus potissimum argumentis tanta ἐγκλήματα viro illustri obiiciantur, prolixe exponamus: dabitur tamen infra placita philosophiae Leibnizianae enarrantibus occasio nonnulla, quae huc pertinent, paucis tangendi. Id nos in praesentia monemus, fuisse haud paucos, qui Spinozismi, saltem Deismi incrustati culpam Leibnizio, et qui eius hypotheses suas fecit, Wolfio intentarent. Ita enim et anonymo visum [i], qui Cabbalisticam ἀσοφίαν in monadologia et harmonia praestabilita deprehendit; et IO. GODOFREDVS WALTHERVS statuit, qui Eleaticam impietatem renouauisse Leibniziana philosophemata assertum iuit [k]. Maxime autem RVARDVS ANDALA [l], Leibnizium Spinocismi accusare non cunctatus est, cuius vestigia secuti sunt, quotquot necessitatem Spinozisticam in systemate harmoniae praestabilitae deprehendi contenderunt, quorum tamen heic excitare nomina

g) Halae 1725. 4.

h) In praef. Tomo IV. Epp. Leibnizian. praemissa, in qua de philosophia Leibniziana Christianae religioni non perniciosa disserit.

i) In Harmonia phil. recentiorum sibi ipsi contraria, c. 3. §. 8. p. 21 seqq. cuius docti libelli auctor est vir celeberrimus Io. Georgius Wachterus.

k) In Sepulchris Eleaticis recens apertis.

l) In Diss. de Vnione mentis et corporis physica. §. 3. p. 8.

mina superſedemus, cum haec recentiori demum aetate in controuerſiis Wolfianis obiecta ſint, quarum hiſtoria alio tempore enarranda eſt. Non tacendum vero, ipſos Ieſuitas Triuoltinos, magnos cetera Leibnizii admiratores, cum recenſione *Theodiceae* facta ſententiam dicerent [m], laudata ingenti lectionis et iudicii copia, et tractationis ordine, accuratione et concinnitate ſyſtematica, fateri tamen, multos errores philoſophum ſummum admiſiſſe, maxime vero optimi mundi aſſertionem (optimiſmum vocant) non niſi laruatum materialiſmum et ſpiritualem Spinoziſmum inuoluere, eiusque ſuſpicionem iam antea per monades, harmoniam praeſtabilitam, brutorum immortalem et immaterialem animam eum meruiſſe; ita enim Deo in αὐτόματον conuerſo omnem prorſus libertatem euerti, atque hac noua ſcientia phyſica geometrico-mechanica Spinoziſticae neceſſitati frigidam ſuffundi. Immo in ipſa diſſertatione praeliminari Deiſmum magna cautione confirmatum eſſe pronuntiant. Aequiores tamen in eo ſe praeſtant Leibnizio, faſſi, non data opera et malitioſo conſilio talia effinxiſſe, ſed rationis abuſu, cum vim eius maximam animo poſſideret, ideoque argumentationibus metaphyſicis cuncta complecti vellet, qui virum cetera bonum ſe ſemper praeſtiterit. Tacemus alia, quae Britannici philoſophi, maxime Clarckius harmoniae praeſtabilitae obiecerunt, quam tibiam quoque inflauit Warburtonus [n] aliique. Ita vero dum naturam Chriſtianae religionis a philoſophia Leibniziana euerti plurimi timent, ipſe Leibnizius pietatem non niſi naturalem coluiſſe quibusdam viſus eſt, adeo vt viuum inter ſuos in ſuſpicionem naturaliſmi quem vocant, adductum eſſe nonnemo [o] retulerit. Praeter ipſa philoſophumena et decreta Leibnizii methodus quoque philoſophandi haud paucis diſplicuit. Inter quos illuſtris NEWTONVS id reprehendi in eo poſſe aequiſſimis rationibus putat [p]: quod hypotheſes praeferat ratiociniis ab inductione petitis, aut experientia duce hauſtis, quodque loco quaeſtionum, quarum examen ab experientia fieri debet, hypotheſes erigat, easque admitti poſtulet priusquam examinentur. Aliis in ipſo ratiocinationis filo, hypotheſis amore ſeductus ab iis, quae antea aſſeruerat, deficere viſus eſt, vnde negligentiam quandam et attentionis defectum in eo culpant Ephemeridum Triuoltienſium conditores [q]. Qui dum ita contra Baylium pugnauiſſe Leibnizium putant, vt in ipſo acerrimi conflictus feruore ſubito arma deponere et pacem inire videatur, in eorum ſententiam concedere videntur, qui non ex animi ſententia, ſed ἐξωτερικῶς tantum et ad tentandam eruditorum mentem iſtam pugnam iniiſſe contenderunt [r]. Diſplicuerunt quoque in eo alia, quae quan-

m) 1737. Febr. art. 1. vnde repetuntur in acceſſionibus ad Noua liter. Lipſ. T. III. p. 425 ſeqq.

n) Vid. Hiſtory of the Works of the Learned 1739. Febr. art. 2. KORTHOLT. l. c. §. 8. p. 17.

o) Anonymus ad biographiam Fontenellianam.

p) Recueil T. II. p. 18. quae more ſuo repetit VOLTAIRIVS in Comparat. phil. Leibniz. et Newton. p. 59.

q) loc. cit.

r) Vid. Summe Reu. PFAFFII diſſ. de Morte naturali §. 5. p. 17. vbi ſe in ea dicit eſſe ſententia, Leibnizium totum illud ſyſtema, quod P. Baylio oppoſuit

quandam animi ἀταξίαν referre visa sunt. Inter quae haud postremum est, quod veteribus supra modum delectatus recentiorum, maxime eorum, qui circa tempora sua caput efferre nouaque philosophiae facie enitescere coeperunt, cogitata alte despexerit, eorumque meritis obtrectando obelo eorum placita confixerit, licet id non merentia. Quod inuidiae caussa factum esse, vt scilicet nouae, quam condere coeperat philosophiae viam atque gloriam pararet, nonnulli valde suspicaces, conquesti sunt [r]. Ita inuidisse Lockio atque Newtono philosophiae interioris gloriam, hacque ex caussa Cartesii doctrinam Spinozismi suspicione onerauisse visus est. Maxime autem ea, quae in Pufendorfium dixerat, ab animo aegre famam atque fortunam systematis iuris naturae ab eo asserti productique in lucem ferente profecta esse, plerique coniecerunt; quibus clara et luculenta Pufendorfii tractatio obscura et Scholasticos imitata philosophia Leibnizii iudicata est. Qui et nugas Scholasticorum et metaphysica somnia Platonis philosophum noua veste induta reuocauisse in lucem [t], et inextricabili obscuritate fucum haud raro legentibus fecisse atque nebulas obiecisse contenderunt [u]. Tacemus alia, a Cartesianis, Newtonianis, aliisque, qui nouam eius metaphysicam oppugnabant ei obiecta, et non sine inuidia, vt humani ingenii vitio, plerumque in controuersiis fieri solet, cumulata, inter quae numeranda sunt, quae satis inhumaniter contra eum disputarunt Tatius Duillerius, Keilius aliique ex Britannis, quibus et plagii culpa eum onerare, et acerbiora nonnulla virosque bonos vix decentia obiicere placuit [x]. Ab amicis autem [y], cetera plurimum ei fauentibus quaedam, vt nemo est ab omni parte perfectus, in eo reprehensa sunt, quae humanae imbecillitatis specimen esse possunt. Inter quae eminet animus ad celeres irae motus pronior moxque exardescens, sed tamen paulo post sedatior; vnde factum, vt ex initio disputationis contradictionis fuerit impatientior. Quidam aliquam πλεονεξίας suspicionem in eo deprehendisse, sibi visi sunt, quod in tanta redituum affluentia satis parce sine familia viueret [z]. Alii gloriae stimulo nimium actum et πανεπιστημοσύνης atque famae cupiditate plus quam par est incensum, latius se diffudisse per omnes eruditionis partes, quam iniuncti muneris partes postulabant, hincque tandem

posuit, "per lusum ingenii quendam saltem confixisse nec seria mente id egisse: et Baylio frigidam potius suffudisse. Id se ipsi Leibnizio fuisse fassum, et virum summum subridendo dixisse, rem eum acu tetigisse. Ipsam Leibnizii epistolam tandem vulgauit in Act. Erud. 1728. Mart. In qua ita scribit Leibnizius: „Ita prorsus est, V. S. R. vti „scribis de Theodicea mea, rem acu tetigisti. Et „miror, neminem hactenus fuisse, qui lusum hunc „meum senserit. Neque enim philosophorum est, „rem serio semper agere, qui in fingendis hypothe-„sibus, vti bene mones, ingenii sui vires experiun-„tur, tu, qui theologus es, in refutandis erroribus „theologum ages." Simile quid suspicati sunt Des Maizeaux Pref. du recueil p. 172. Clericus Bibl. anc. et mod. T. XV. P. I. art. 16. p. 179. Poiret. de Nat. et orig. idearum. P. IV. S. 3. §. 9. p. 323.

r) Clericus Bibl. anc. et mod. T. IX. P. I. art. 6. Barbayrac Reflexions sur le Iugement de Mr. Leibniz sur les devoirs de l'H. et C. de Pufendorf. Buddeus Hist. phil. c. 6. p. 492.

t) Citati.

u) Des Maizeaux l. c. Cleric. Bibl. anc. et mod. T. XXIII. P. II. art. 8. auctor diss. de Anima brutorum, vid. Journal Literaire T. XIII. P. I. art. 16. qui putat Leibnizium ipsum suum systema non satis cepisse.

x) Vid. Recueil. T. II.

y) A. E. l. c. Fontenelle l. c.

z) Ibid. Ludovici l. c. §. 249. p. 280.

dem aulae Hanoueranae indignationem meruisse iudicarunt [a]. Ipsa vasta viri immensa eruditione pollentis lectio non satis digesta visa est, eo quod vaga esset et subita, cuiuscunque generis librorum, ex quibus multa excerpta in schedulis paruis descripta, pauca tamen redacta sint in ordinem [b]. His tandem illi adiiciendi sunt: qui narrant, de fato supremo admonitum composito et frigido oris habitu hoc dedisse responsi: ceteris quoque hominibus esse moriendum, hisque dictis mox efflauisse animam [c].

§. XXXI. Grauia haec esse, et famam illustris viri haud parum imminuere apta, nemo non intelligit. Non defuerunt autem, qui viri immortalibus meritis de eruditione vniuersa inclyti apologiam susceperunt scribere, eumque contra has obiectiones atque facta a viris doctis opprobria vindicarunt. Et praecipue quidem in eo versata est virorum eruditorum, qui Leibnizianae memoriae fauent industria, vt ab impietatis et naturalismi suspicione eum liberarent, ac innocentissimum esse systema metaphysicum Leibnizii, ac neque in Deum, neque in libertatem humanam, neque in decretorum diuinorum ordinem, neque in Scripturam Sacram et Christianam religionem miraculis confirmatam iniurium demonstrarent. Et huc quidem omnes pertinent, qui libellis eristicis Antiwolfianis responderunt, et atheismi clandestini atque indirecti obiectionem non a Wolfio tantum, sed a Leibnizio quoque, qui per latus Wolfii istis telis petebatur, retuderunt. Quos hoc loco enarrare institutum prohibet, quod demortuorum philosophorum, non vero hodie viuentium historiam describere, praescripto termino, iubet. Consuli autem ab iis debet, qui plura hic cupiunt, clarissimi LVDOVICI industria, qui omnium prolixissime et diligentissime *Historiam philosophiae Wolfianae* [d] enarrauit. Non tamen indictos praeterire licet viros clarissimos [e] ISRAELEM THEOPHILVM CANZIVM et CHRISTIANVM KORTHOLTVM. Ille enim *Philosophiae Leibnizianae et Wolfianae vsum in theologia per praecipua fidei capita* demonstrare, et ostendere aggressus est, eum sensum esse placitorum Leibnizianorum in suspicionem adductorum, vt cum decretis Christianis amica concordia conspirent. Hic autem *quarto volumini epistolarum Leibnizianarum* a se edito dissertationem doctam et luculentam praemisit, in qua ipsis Leibnizii verbis recitatis contendit, eius philosophiam atque doctrinam Christianae religioni non esse perniciosam, et nec libertatis dogma, nec principium rationis sufficientis, neque praedispositionem, quam vocat, neque hypothesin de harmonia praestabilita inter animam et corpus, neque doctrinam de origine mali et de miraculis quicquam continere, quod vel sanctitati Numinis

Apologia pro Leibnizio a nonnullis scripta.

Ccc 2 vel

a) FELLER. l. c. p. 23.
b) Ibid. c) Ibid.
d) c. 14. Part. I. et II.
e) Illis merito addi potest tertius illustris BVLFINGERVS, qui in Dilucidationibus philosophicis eandem operam Leibnizio atque Wolfio erudite praestitit, et haud vulgare acumen mentis demonstrauit.

vel libertati voluntatis humanae, vel principiis actionum moralium, vel legi Christi refragetur. Ita vero Spinozismi quoque suspicionem tolli contendunt, eo quod ingens intercedere discrimen putant inter fatalem necessitatem a Spinoza introductam et nexum rerum a caussa sapientissima introductum, et cum libertate actionum humanarum facile reconciliabilem [f], eo quod a Leibnizio homini ea tantum praedeterminatio vel praeordinatio, quae connexionem rerum sistat, vindicetur, qua, etsi alterum prae altero eligat, in ipso sui exercitio, et constanter quidem, suo tamen id faciat arbitrio, possitque in hisce omnibus circumstantiis agere aliud atque aliud [g]. Qua in re ad ipsius LEIBNIZII verba prouocant, statuentis [h]: *Licet nunquam eueniat quicquam, quin eius ratio reddi possit, neque vlla vnquam detur indifferentia aequilibrii, quasi in substantia libera, et extra eam omnia ad oppositum vtrumque se aequaliter vnquam haberent, cum potius semper sint quaedam praeparationes in caussa agente, concurrentibusque, quas aliqui praedeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantum inclinantes, non necessitantes, ita vt semper aliqua indifferentia siue contingentia sit salua: nec tantus vnquam in nobis affectus appetitusque est, vt ex eo actus necessario sequatur.* Quin et celebrem illam de mundo optimo Leibnizii hypothesin fatali huic necessitati fauere pernegant, eo quod creationem innumerabilium mundorum aliorum possibilem, adeoque praesentis ex contingentia quadam factam, Leibnizius asserat, secus ac Spinoza statuat, nec aliud velit, quam impulisse creatorem sapientiam eius summam bonum maius prae bono minori eligere, cum duos mundos aequaliter bonos esse ex principio indiscernibilium, quod vocat, impossibile sit. Et ita quoque, quae de malo ad mundi optimi rationem a Leibnizio requisito, obiiciuntur, velut in sanctitatem diuinam iniuria tolli posse putant, eo quod optimus mundus id tantum velit: seriem contingentium omnium praesentium, praeteritorum, futurorum, optimam esse, quoniam mundus, qui eam complectitur, ab ente sapientissimo conditus sit, neque optimum hunc mundum esse desinere, licet in eo sit malum, quum et mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur; ratio autem diuinae voluntatis atque electionis non nisi a bono sumi possit. Tacemus ea, quae prolixe ex scriptis Leibnizianis per potiores doctrinae Christianae articulos adduxit diligentissimus Kortholtus, vt euinceret, Leibnizium de principio cognitionis in diuinis et Scriptura Sacra, de trinitate, de peccato originali, de Christo, de miraculis, de operationibus Spiritus sancti, de testimonio Spiritus sancti interno, de virtutibus Christianis, ita statuisse, vt salua maneant fidei capita ab oraculis sacris definita, et omnis religionis naturalis ad salutem sufficientiae suspicio euanescat. Ex quo non tam frigide externam quoque religionis professionem edidisse concludunt, licet sint, qui concedant,

f) Acute de hoc discrimine peculiari schediasmate disseruit illustris C. WOLFIVS.

g) BVLFINGER l. c. S. I. c. 4. §. 88. p. 81.

h) In Caussa Dei Theodiceae subiuncta §. 105.

dant, sacrarum doctrinarum interpretes negligentius eum audiuisse [i], eo quod eorum dissertationes saepe inanes ei viderentur, aut aculeatae, quod an verum sit, illi dicent, qui cum Leibnizio vno loco vixerunt. In scriptis enim animum a pietate minime alienum saepe demonstrat, et haud obscure virtuti Spiritus S. internae locum facit [k], et statuit [l], *poëtas non posse melius de republica mereri, quam si omnibus viribus in aeterna felicitate omni colorum genere pingenda atque animis imprimenda occupentur, eique rempublicam Christianam plurimum debituram, qui effecerit, vt summa sit in pietate iucunditas.* Valde autem contemnunt sectatores Leibnizii, quae Newtoni asseclae contra hypotheticam Leibnizii philosophiam monuerunt [m], his enim adhibitis theorematibus, adductisque regulis generalibus in ea naturae adyta penetrasse philosophum contendunt, quae cum non perspiciant aduersarii, pro hypothesibus fundamento carentibus habeant. Ipse vero Leibnizius dum se vniuersalissimis quibusdam principiis paucisque axiomatibus natura notis, maxime vero principio rationis sufficientis et indiscernibilium, de quibus infra, aedificium metaphysicum inaedificasse contendit, inductionis particularis vitia Newtoni asseclis obiicere non omisit. Valde autem eius amicis displicuit, quod Leibnizius in *Theodicaea* simulatam tantum pugnam iniisse dicatur, vrgent enim iisdem hypothesibus atque decretis, quibus Baylium aggressus est, per totam eum vitam fuisse addictum, ea vbique etiam in extremis vitae annis sparsisse, iis geometricum demonstrationis habitum induisse, sic vt dubitandum non sit, quin veram sententiam mentis suae aperuerit [n]. Quare licet vir summus Matthaeus Christophorus Pfaffius, ad ipsum Leibnizium fatentem, se seria heic mente non egisse prouocauerit, illi tamen, qui Leibnizio fauent, id probari inde non posse magnis animis contenderunt. Contra inuidiae suspicionem ea allegantur, quae cum gloriae propriae neglectu pro aliis egit promouitque Leibnizius supra iam ex parte enarrata. Quibus additur, illis ipsis, quibus dicam aliquam scripsit; nec laudem eruditionis et ingenii denegasse, nec alio eos fine notauisse, quam quod intelligeret, superficiariam eos philosophandi rationem et philosophiam quandam exotericam ad interiores naturae et essentiarum recessus non penetrantem velut summa Palladis mysteria crepare et iuuentuti, leuiter tinctae propinare: certe sua principia metaphysica secutum, ordinique ratiocinandi atque demonstrandi geometrico addictum illis pretium ponere magnum non potuisse, apud quos ratiociniorum ἀταξίαν quandam deprehenderet. Quam vbi obseruauerit, extulisse eum ingenia etiam in sententias sinistras deuiantia, vt ex eius iudicio de Hobbesio constare possit. Ipsi vero Cartesio satis honoris detulisse, quum in adyta quidem philoso-

 phiae

i) Anonymus ad FONTENELLIVM, pag. 90.

k) Vid. Praef. Theodiceae §. 29.

l) Leibniziana p. 171.

m) Conf. Cl. KAHLIVS in Compar. philos. Leibniz. et Newton. p. 133. et passim.

n) Vid. Cel. GOTTSCHEDIVS Vindic. syst. influxus physici §. 2 sqq. LVDOVICI l. c. P. I. §. 485. p. 477.

phiae non perueniſſe, aſt limina eius tamen adiiſſe fateretur [*]. Et ſimili quidem ratione veteres non recentiorum inuentionibus et praeclaris luminibus, ſed contemtui imperitorum oppoſuiſſe ſecretum, ex omnibus magnorum virorum aſſertionibus aliquid veri eruere. Et hi quidem obſcuritatem oriri non ex philoſophi culpa, ſed legentium, methodo mathematica eiusque neruis non aſſuetorum, dictitant. Animum autem celeriori irae tumultu excitatum, dum cito placaret, et omnium ſcientiarum iuuandarum ſtudium ad communem vtilitatem transferret, ingenio vero diuino fiſus et memoriae incredibili, quaedam negligere ſine ἀταξίᾳ poſſet, ferri in eo poſſe iſtas labeculas putant, quas ſupra tetigimus. Nihil autem frigidum, et ab aequitate alienum magis eſſe, quam narratiunculis vulgi virorum ſummorum pietatem circa extremas horas in ſuſpicionem adducere, nemo facile paulo moderatiori animo erit, qui non fatebitur. Nos his omnibus, quae contra Leibnizium et pro eo viri docti, interdum feruore plus iuſto, accenſi diſputarunt, arbitrium non interponimus, ſed ad Lectoris prudentiam prouocamus: immo nec eorum omnium patrocinium ſuſcipimus, quae affirmanda ſibi eſſe credidit Leibnizius: in quibus ſine inferenda tanto viro iniuria facile concedi poteſt, eſſe παράδοξα multa et conſequentiis valde odioſis expoſita, nonnulla reperiri, quibus ſatius fuiſſe videtur, ſi acumen metaphyſicum paulo magis repreſſiſſet: aſt id tamen aequitas poſtulat, vt et earum conſequentiarum inuidia non prematur, quas deteſtatus eſt, cum facile fieri poſſit, vt acutiſſima quoque ingenia ſyſtematis et hypotheſis amore occupata talia nec videant, nec fluere ex aſſertis putent, quae alii ſatis clare ſe cernere contendunt: et vt hypotheſeos ratio atque natura reſpiciatur, quae non ſemper ea pro veris habet, quibus velut adminiculis vtitur ad detegendam rerum naturam et ſoluendas τῶν φαινομένων rationes. Quibus monitis id recte effici poſſe putamus, vt a mali animi ſuſpicione liberetur philoſophus praeſtantiſſimus, cuius vita tot boni viri ſpecimina exhibuit. Et concedamus, non omnia vidiſſe Leibnizium, in nonnullis maximo, quod poſſidebat ingenio nimium fuiſſe confiſum, quaedam paralogiſmis inaedificata admiſiſſe, non perſpexiſſe ſiniſtras conſequentiarum ambages facile ex quibusdam aſſertis enaſcendas, adeoque ſecurius decreuiſſe, et imprimis nimis hypotheſibus indulſiſſe; quid ex his aliud concludemus, quam fuiſſe Leibnizium hominem, licet magnum, et mortalitatis infirmitates fuiſſe perpeſ-

*) Praeclare Leibnizium de Carteſio, neque contra modeſtiam iudicaſſe, ex iis, quae ſuo loco in hiſtoria Carteſii dicta ſunt conſtat: et ſi quid indicamus, omnino ab inuidiae crimine abſuiſſe, concedi FONTENELLIO aliisque debet. Fatemur tamen, iniquiorem eum videri in Puſendorfium, quem quauis occaſione ſugillat. Quod tamen non inuidia ſtimulante, ſed animo vulnerato feciſſe, ex iis colligimus, quae ad Bierlingium ſcripſit Vol. IV. Epp. p. 14. indignationis plena et humanitatem Leibnizii non ſpirantia. Ibi enim inter alia ait: „Receperat is aliquando in „ſe curationem negotii cuiusdam mei in Suecia, „ſed per amicos didici, contraria omnia ab illo „acta eſſe; inde optime eum animatum virum„que bonum fuiſſe negat." Ita magni quoque viri homines ſunt!

perpeſſum [p]? Aſt inſignibus tamen meritis fuiſſe illuſtrem eaque meritorum ſerie enituiſſe, quorum memoriam nulla vnquam aetas delebit.

§. XXXII. Non caruiſſe Leibnizium aduerſariis, ex enarrata hactenus eius hiſtoria eſt manifeſtum: idque et in orbe mathematico et in philoſophico contigit. Et ingenia quidem mathematicorum Britanniae magnae ipſi valde aduerſantia expertus eſt, ex quo infauſta de gloria inuentionis calculi differentialis controuerſia enata eſt: quam cum ſupra iam tetigerimus, hoc loco nihil dictis adiicimus. Propagata autem eſt ad philoſophiam quoque Leibnizianam iſta inimicitia, factumque inde, vt et ipſe Newtonus, cetera non niſi geometriae, opticae, aſtronomiae mechanicaeque addictus quique metaphyſicum agere nunquam in animum induxerat, φιλοσοφούμενα nonnulla Leibnizio opponeret [q], principiis ſuis phyſico-mathematicis inaedificata, et qui eum preſſo pede ſecutus eſt, Clarckius magnis arietibus hypotheſes Leibnizii philoſophicas, metaphyſicas pariter atque phyſicas confodere inciperet. Nec cum Carteſianis, quique ex horum numero prodierunt, Mallebranchio [r] eiusque diſcipulis ſatis amice ei conuenit; habuitque Catelanum aliosque aduerſarios, Andalam autem caſtigatorem principiorum metaphyſicorum, etiam a ſuſpicione Spinoziſmi imputanda non alienum [s]. Tacemus illos, qui vulgata harmonia praeſtabilita contra illum ſurrexerunt, et quibus ipſe reſpondit, Foucherium, Lamium aliosque ſupra iam memoratos. Maxime P. Baylio virum illuſtrem hoſtilia arma intuliſſe, apparatus *Theodiceae* loquitur; ille autem harmoniae praeſtabilitae bellum quoque indixit, cuius obiectionibus Leibnizius reſpondit. Diſputauiſſe autem cum Sturmio quoque atque Schelhammero de notione naturae atque ſubſtantiae, ex ſupra dictis repetendum eſt. Commiſerunt eum quoque ſingulares, quas in argumento hiſtorico fouebat, hypotheſes, cum Kulpiſio, Pfannero, Gundlingio, Tourneminio aliisque, quorum ſupra iam mentio facta. Ipſa autem eius philoſophiae dogmata aduerſarios fere innumeros in Germania et extra eam reperiſſe, nemo non ex iis, quae de reprehenſionibus virorum doctorum ſuo loco diximus intelligit. Factum inde, vt Leibnizianae philoſophiae breuem aetatem, fortunamque non ſatis beneuolam quidam vaticinarentur, quae imprimis coniectura fuit clariſſimorum virorum FONTENELLII [t] et DES MAIZEAVX [u]. Aſt falſos eos fuiſſe, euentus

Aduerſarii Leibnizii.

Sectatores Leibnizii.

p) Aut fallimur, aut id vnice in epiſtola ad cel. Pfaffium voluit Leibnizius, ſe hypothetice tantum Baylium refutauiſſe, quemadmodum eidem, admiſſa Origenis hypotheſi, reſpondit Clericus. Aſt hoc non obſtante poterat his hypotheſibus ſerio inhaerere, cum veriſimiles et ad exponenda myſteria philoſophiae aptiſſimas iudicaret. Nihil itaque egit philoſopho indignum, et a viri boni officio abludens, ſed nec ideo nimium conſequentiis premendus eſt.

q) Ex iis philoſophiam Newtonianam exſculpſit Voltaerius, vt haberet, quod Leibnizio opponeret, inuito, vt videtur, Newtono, quem de ſyſtemate metaphyſico nunquam cogitaſſe, ſed naturalem tantum doctrinam matheſeos opera iuuare voluiſſe, idque praeclare fuiſſe exſecutum conſtat. Conf. Cl. KAHLIVS l. c.

r) Vid. Recueil T. II. p. 221. vbi extat examen principiorum Mallebranchii. Controuerſiae cum Catelano ad argumentum mechanicum pertinuere.

s) Vid. ſupra p. 385. not. e)

t) l. c. p. 875.

u) l. c. p. 70.

euentus prodidit. Nam nondum humanis rebus erepto Leibnizio inter mathematicos pro eius partibus ſtetere magna nomina Gallorum, Germanorum, Italorum, inter quos Bernoullios primo fere loco ponere aequitas poſtulat, quibus calculus Leibnizianus plurimum incrementorum debet, quique alia quoque philoſophiae Leibnizianae capita, praecipue quod de viribus corporum viuis tradit, et illuſtrarunt egregie, et fortiter propugnauerunt [x]. Philoſophia autem, vel metaphyſica potius Leibniziana, auctore ſuo adhuc ſuperſtite in ſectam non abiit. Id quod praeter difficultatem et ſublimitatem eius, qua plerisque lectoribus obſcura facta eſt, ipſi quoque parenti ſuo debet, a ſpiritu ſectario, vt decet philoſophum longe alieno, qui eum proſcribendum eſſe ex ciuitate erudita prudenter ſtatuit [z]. Plurimum tamen philoſophiae Leibnizianae detulit, eamque et doctiſſimis lucubrationibus ſuam fecit, vir celeberrimus MICHAEL GOTTLIEB HANSCHIVS. Qui cum Leibnizio innotuiſſet, eiusque amicitia atque commercio literario vti coepiſſet, occaſione hac fauentiſſima vſus eſt, vt per literas de viri illuſtris mente accurate edoceretur. Cuius rei exempla exhibent epiſtolae Leibnizii ad laudatum virum exaratae, quas vulgauit KORTHOLTVS [a]. Ita de vera Leibnizii mente rite eruditus lucem metaphyſicae Leibnizianae accendere aggreſſus eſt, et fatis erepto Leibnizio plura de ea commentari coepit. Enata inde anno cIↃ IↃ CCXXII *Meditatio philoſophica de Vnione mentis et corporis ſecundum principia G. G. Leibnizii;* tum *Theoremata metaphyſica ex philoſophia Leibniziana ſelecta, de Proprietatibus quibusdam entis infiniti et finiti, mundique exiſtentis perfectione, methodo geometrica demonſtrata* [b]*;* tandemque G. G. Leibnizii *Principia philoſophiae more geometrico demonſtrata, cum excerptis ex epiſtolis philoſophi et ſcholiis quibusdam ex hiſtoria philoſophica, vulgata anno* cIↃ IↃ CCXXVIII [c]. Quo libro vtilem et iucundam operam vir acutus philoſophiae Leibnizianae cultoribus, eiusque hiſtoriam perquirentibus praeſtitit, cum non tantum ratiocinationum neruum oſtenderit, ſed plura quoque ex ſcriptis et epiſtolis Leibnizianis addiderit, quae obſcurius dicta illuſtrarent, interdum quoque parallelismum veteris philoſophiae, quam haud raro in partes vocauit Leibnizius, adduxerit. Vnde introductionis loco in metaphyſicam Leibnizianam adhiberi poteſt. Maiorem autem fortunam, aſt miris viciſſitudinibus expoſitam experta eſt philoſophia Leibniziana, ex quo illuſtris Halenſium philoſophus CHRISTIANVS WOLFIVS, cui cum viuo Leibnizio amicitia interceſſerat, non modo methodo philoſophandi Leibniziana ſed hypotheſibus quoque ab eo excogitatis vſus eſt. Quamuis enim integrum philoſophiae ſyſtema condere Leibnizius nunquam

x) Diximus de ea re plura in Elogio illuſtris viri Ioannis Bernoullii, Dec. II. Pinacoth. ſcriptorum illuſtrium, quae, ſi ita videtur, conſuli poſſunt.

z) Vid. Epp. Vol. III. p. 97.

a) Vol. III. p. 64 ſeqq.

b) Aug. Vind. 1728. ſuffixa eſt meditatio philoſophica.

c) Lipſ. et Francof. 4. inſcripta ſunt Eugenio principi Sabaudiae.

quam in animo habuerit, contentus harmoniam mundi ex principiis quibusdam metaphyficis deduxiffe, vnde nouum philofophiae fyftema formanti Wolfio neceffe fuit, ipfum opus, affectum magis, quam confectum a Leibnizio aggredi, et fibi peculiare philofophiae genus effingere, quod per omnes philofophiae partes eundo, iuftum daret rerum omnium, quae fub hominis fcientiam cadere poffunt, corpus: negari tamen non poteft, hypothefes Leibnizianas non quidem omnes, plerasque tamen eum in philofophiam fuam recepiffe, et feriei meditationum fuarum, fuo quamlibet loco, inferuiffe, methodo mathematicis familiari eas demonftratum iuiffe, et nouo lumine colluftraffe. Id quod metaphyficam eius cum Leibnizianis philofophematis comparanti erit manifeftiffimum [d]. Non id ita intelligi volumus, vt fectam aliquam Leibnizianam propagaffe virum celeberrimum dicamus: id enim affirmari eo minus poteft, quominus ipfe Leibnizius de fecta vnquam cogitauit, contentus femina quaedam philofophiae, qualem fibi conceperat, fparfiffe, ex quibus, fi ingenium accedat folers et intelligens, iufti fyftematis meffis exfurgere poffit. Praeterea vir magnus de rationali philofophia pauca dixit, phyficas hypothefes fenex ipfe abiecit in morali philofophia fere nihil reliquit, quod ad integrum philofophiae corpus pertineat. Vnde factum, vt, cum celeberrimus Wolfius nouam fibi philofophiae faciem efformaret, electis iis, quae apud philofophos, maxime veteres [e] itemque Scholafticos [f] veritatis notam fuftinere videbantur, ex principiis vniuerfalibus cohaerens aliquod doctrinae aedificium, rationalem, metaphyficam, naturalem et moralem philofophiae partem complexum exftrueret. Qua ratione inter eclecticos philofophos omnino haud infimus ei locus debetur, cum cogitandi fentiendique et hinc eligendi libertatem recte fibi vindicauerit [g]. Sunt etiam inter eius decreta nonnulla, quae a Leibnizianis placitis diffentiunt, teftemque habemus ipfum Leibnizium, in epiftola ad Remondum fcribentem [h]: *Wolfium placitorum fuorum quaedam recepiffe, pauca autem fe de philofophia cum eo communicaffe, nec decretorum fuorum alia illum cognouiffe, quam quae literis vulgata fint. Vidiffe fe nonnulla a iuuenibus eo moderante fcripta, in quibus multa bona infint; deprehendantur autem nonnulla, in quibus diffentiat.* Quare omnino ipfe vir illuftris audiendus eft, teftans [i], parum fibi id curae effe, vtrum philofophemata fua cum Leibnizianis confpirent, nam fe ea tantum ex illius metaphyfica recepiffe, quae concordare cum conceptibus fuis deprehenderit. Nec fuam, quam tanto viro deberi credat, venerationem coecam effe et adoran-

d) Ideo Leibnizianam philofophiam inter fontes Wolfianae doctrinae refert Cl. LVDOVICVS in Hift. phil. Wolf. c. 9. §. 136. P. I. p. 123.

e) Vid. Praef. Metaphyficae Germanicae.

f) Conf. LVDOV. l. c.

g) Vid. eius Relatio de fcriptis propriis, c. 4. p. 123. c. 5. p. 155.

h) T. II. Recueil p. 162. conf. BVLFINGER. de Harmonia praeftabilita §. 135 not. g. p. 136.

i) In Monito de fua philofophandi ratione Act. Erud. 1728. Dec. art. 7.

adorantis obſequium, ſed ea ſe tantum admittere, quae cum ſyſtemate ſuo ſalua veritate cohaereant etc. Et hoc quidem ſenſu virum celeberrimum inter ſectatores Leibnizii referendum non eſſe, quilibet aequus arbiter facile conceſſerit. Aſt eo ipſo fatente pleraque tamen, etſi non omnia, quae in logicis et metaphyſicis Leibnizius dixit, ſua fecit [k], ſuoque ſyſtemati apte innexa atque accommodata ſeruauit, clariorem iis lucem affudit, effecitque, vt in diſceptationem deducto ipſius ſyſtemate philoſophico, totus fere orbis philoſophicus de philoſophia Leibnizio-Wolfiana diſputaret: inuitis, quod de tantis veritatis ſectatoribus recte credimus, ipſis eius auctoribus, quos ſectae ſtudium, philoſophum indecens et libertati philoſophandi inimicum non fouiſſe, nec fouere voluiſſe, merito credimus. Certe id in hiſtoria Leibnizianae philoſophiae negligendum non eſt, faſſum eſſe illuſtrem Wolfium, meditationes Leibnizianas, *de Cognitione, veritate et ideis etc.* ſibi de intellectus humani viribus et facultatibus ſollicito plurimam lucem praetuliſſe; duxiſſeque ipſum fundamenta ſemel poſita, naturali filo ad hypotheſes Leibnizianas [l], maxime de harmonia praeſtabilita. Id quod principia philoſophiae Leibnizianae et Theodiceam cum Metaphyſica Wolfiana comparanti erit manifeſtum, in qua principia cognoſcendi, nempe rationis ſufficientis et indiſcernibilium, notiones loci, motus, vacui, temporis, definitiones DEI, animae, eiusque commercii cum corpore, monadum atque elementorum mundi; leges motus et ſimilia cum Leibnizianis mire conſpirant, arctoque nexu cohaerent. Quae tamen cum integrum philoſophiae Leibnizianae corpus non efficiant, ſingularem tractationem celeberrimi viri merita in philoſophia poſtulant, qui quod Leibnizius cogitauit tantum et tentauit, mira mentis ſollertia et acumine perfecit, poliuit, auxit, nouasque meditationes exhibuit, ex quibus larga meſſis ſcriptorum enata eſt. Aſt haec recenſere omnia, licet maxime digna poſteritatis memoria, fines nobis, vt tractationis modus eſſet, poſiti et intra demortuorum philoſophorum limites concluſi non permittunt. Dedimus autem viri ſummi imaginem, vitaeque atque meritorum elogium et ſcriptorum indicem alibi [m]: plenis autem cyathis hauriendi copiam ſuppeditat Cl. LVDOVICVS [n].

Scripta Leibnizii. §. XXXIII. Diligentiſſimus quanquam fuit Leibnizius, et laboris patientiſſimus, magna tamen opera non edidit, ſi collectiones hiſtoricas excipiamus, nempe *Scriptores hiſtoriae Brunſuicenſis* et *Codicem iuris gentium diplomaticum*, in quibus tamen deſcribendis teſte FELLERO [o], aliorum cura atque opera, vſus eſt. Pleraque, quae vulgauit, diſſertationes breuiores ſunt, Ephemeridibus literariis inſertae, aut tractationes epiſtolicae et ſchediaſmata, qualia ea ſunt, quae adoleſcens et iuuenis edidit.

k) In Praef. Logicae Germanicae.
l) Praef. prima ad Metaphyſicam Germ.
m) In Pinacotheca ſcriptorum noſtra aetate illuſtrium Dec. I. quo loco imago quoque viri celeberrimi accurate efficta exhibetur.
n) In Hiſt. philoſ. Wolfianae Lipſiae 1737. 2 duabus partibus edita.
o) loc. cit.

edidit. Horum autem omnium recensionem dare, opus non esse hoc loco censemus, cum potiora, maxime quae ad philosophiam nempe rationalem, metaphysicam, naturalem, moralem, politicam pertinent, in vitae eius historia iam indicauimus. Diligenter autem in hac opera praestanda versatus est Cl. LVDOVICVS [p], qui scripta Leibnizii omnia typis impressa secundum temporis ordinem accurate enarrauit, et a singularium obseruationum, recensionum, epistolarum, dissertationum, tractationumque indicem cupientibus ipse euoluendus est. IDEM autem, vt curiositati lectoris faciat satis, de scriptis Leibnizii editis latentibus et affectis promissisque, integris quoque capitibus disseruit. Inter ea *Historia Brunsuicensis* est, cui meliorem vitae partem addixit, ast affecta tantum et ad annum cIↄL perducta, cuius caussam in §. antecedente iam attulimus, nihil tamen in isto catalogo deprehendimus, quod philosophiam magnopere iuuet. Dolemus autem systema philosophiae primae, quod paulo ante mortem delineauit, missum ad Cel. Sebastianum Kortholtum Kilonium in via periisse [q], cum dubium non sit, quin natiuam faciem philosophiae suae ipse omnium verissime depinxerit. Meditatus etiam est scientiam de mente per geometricas demonstrationes, ad quam multa se mira obseruata habere, ad Ioannem Oldenburgium scripsit [r], sed eam postea intermisit, quod fatum quoque habuit promissa ab eo noua dynamices scientia; itemque scientia infiniti, in qua viam analyticam demonstrare [s] cogitabat, calculum differentialem cum integrali plenissime expositurus. Immo non sine historiae philosophicae damno factum, vt quam *corpusculi* κειμηλίων φιλοσοφικῶν titulo meditabatur, editionem opusculorum philosophicorum Ratramni, Campanellae, Valeriani Magni, Cartesii, quibus Suisseti *Calculatorem* additurus erat [t], perficere non potuerit. Tanta autem eruditione pollent, quae vir summus viuus in vulgus exire passus est, vt merito voluntas virorum doctissimorum laudanda sit, qui schedas eius passim, maxime in Ephemeridibus literariis dispersas colligere, et vno fasce comprehensas edere in animum induxerunt. Id quod primus suscepit Ioannes Georgius Eccardus, qui Leibnizio in condenda historia Brunsuicensi operam praestitit, quem scripta eius minora sigillatim impressa vno volumine recudi curaturum esse, promiserunt *Acta eruditorum* et Fontenellius [u]. Ast intercedente rerum Eccardi conuersione discessuque ad academiam Herbipolensem, consilium illud euanuit. Idem postea saxum voluere in se recepit V. C. Daniel Eberardus Baringius, qui scripta minora in diariis eruditis dispersa colligere, et annotationibus aucta edere promisit; sed et hic Aiax in spongiam incubuit. Tertius ad simile propositum accessit Cl. LVDOVICVS [x], qui non

 edita

p) l. c. c. 7. Adiectus quoque scriptorum Leibnizianorum index Theodiceae versioni Germanicae, auctore Eccardo, et editioni Amstelodamensi a Neuuillano (Dn. de Neufville) editae, vterque accuratus satis haud est.

q) Vid. Anonymus ad Elog. Fontenellianum.

r) Extat ea epistola T. III. Opp. Ioannis Wallisii p. 620.

s) Conf. LVDOVIC. loc. cit. c. 11. §. 39, p. 50. et quos laudat.

t) Epp. Vol. I. p. 255. conf. FELLER. l. c. p. 24.

u) loc. cit.

x) l. c. c. 5. §. 262. p. 290.

edita modo in Ephemeridibus, ſed et ſingulatim vulgata et quae fere diſparuere, opuſcula Leibnizii legenda iterum dare, facto initio ab opuſculis metaphyſicis et logicis, commentario illuſtratis conſtituit. Qui cum ſtudio, quod in hiſtoria philoſophiae Leibnizianae poſuerat, et laboris patientia ſpem lectorum mire excitauerit, optamus, vt, quae ipſe nobis impedimenta ſibi obiecta exponit, e via tandem tollantur. Certe cum nec eruditiſſimus Bourgetus, qui ſimiles conatus ſuſceperat, nec, cui lampadem ille tradidit illuſtris Iordanus, orbem philoſophicum iſtis laboribus auxerint, omnino excitanda eſt eorum, quibus occaſio ſimile quid ſuſcipiendi fauet diligentia, vt omnem lapidem moueant, quo hac quoque in parte literae, quas tantopere promouit Leibnizius, iuuentur. Interim gratias agendas debet ciuitas erudita Cl. Kortholto, hanc iacturam eleganti epiſtolarum Leibnizianarum collectione, cui ſchediaſmata nonnulla minora, typis vulgata, quae ad philoſophiam reſpiciunt, et hiſtoriam prudenter inſeruit, ex parte ſarcienti; qualem operam praeſtitiſſe quoque cel. DES MAIZEAVX, ex ſupra narratis conſtat.

Hiſtoria literaria Theodiceae Leibnizianae.

§. XXXIV. Diximus et attulimus ex immenſo rerum ad hiſtoriam philoſophicam et literariam Leibnizii pertinentium aceruo tantum, quantum inſtitutum noſtrum requirebat, et ſufficere nos putamus, vt intelligatur, quid philoſophia eclectica magno viro debeat. Tranſeuntibus iam ad decretorum philoſophicorum Leibnizii enarrationem, in via *Theodicea* occurrit, ex qua magnam partem de eius placitis decernendum. Qui liber cum ingenti orbis literarii plauſu exceptus, aſt non minus multas contradictiones paſſus ſit, paucis eius hiſtoria ſeparatim hic tradenda eſt. Summam enim eius exponere hoc loco non licet, conſulendae autem ſunt Ephemerides Lipſienſes [y], in quibus interprete celeberrimo WOLFIO eruditiſſimi libri compendium eleganter enarratur. Conſtat autem praefatione, qua hiſtoriam enatae tractationis auctor exponit, quam ſupra quoque retulimus, tum diſſertatione praeliminari de concordia rationis et fidei: quam ſequitur ipſa tractatio P. Baylio oppoſita, cui bonitatem DEI ex neceſſitate mali ancipiti argumentorum pugna, teliſque Manichaeorum aggredienti ſuas phalanges obiecit, a regina Boruſſiae ad eam pugnam excitatus. In hac vero ſcriptione et ſuam de mali origine ſententiam exponit, et Baylii obiectionibus reſpondit, et hunc potiſſimum nodo inextricabili enſem admouet, vt elegiſſe Deum mundum ex multis poſſibilibus vnum eumque optimum, inque eo malum bono admixtum ita admiſiſſe, vt cuncta ſapientiſſima concordia tandem ad bonos fines perducantur, ſtatuat. Adiectae ſunt meditationes in Hobbianam diſſertationem *de Neceſſitate*, *libertate et fortuna*, et annotationes in GVIL. KINGII librum *de Origine mali.* Claudit elegantiſſimum librum *Cauſſa Dei aſſerta per iuſtitiam eius, cum ceteris eius perfectionibus cunctiſque actionibus conci-*

y) 1711. Mart. p. 110. April. p. 159.

conciliata. Dici non poteſt, quanto fulgore lectorum animos perſtrinxerit tractationis elegantia atque nitor, ſententiarum nouitas, eruditionis coaceruatae ſed mira arte diſtributae pulchritudo, lectionis vaſtitas, obſeruationum literariarum farrago, ipſaque dictio Gallica iucunditate et puritate commendabilis, quae omnia cumulauit, et diuitias ſuas profudit in iſto opere Leibnizianum ingenium. Inde ſequuta maxima eruditorum approbatio, qui licet in haud paucis Leibnizii mentem non aſſequerentur, diſputationis tamen per amoeniſſima deuia lectorem detinentis iucunditate illecti nihil niſi quod ſuaue erat, deprehenderunt. Vnde non tantum Ephemeridum literariarum ſcriptores in eo libro laudando decertarunt [z], ſed meruit quoque calculum theologorum, Turretini [a], Loeſcheri [b] aliorumque, quibus Io. Albertum Fabricium addere licet [c]. In Gallia autem, ſi *Nouorum literariorum Lipſienſium* [d] fide ſtandum eſt, inuincibiles phalanges viſae ſunt, quas in aciem produxit Leibnizius. Primus vero, qui diſplicere ſibi Leibnizianam de Origine mali ſententiam profeſſus eſt, fuit B. Io. FRANCISCVS BVDDEVS, quo praeſide diſſertatio [e] comparuit *de Origine mali contra recentiores quorundam hypotheſes.* In qua tamen auctorem mentem ſuam recte non percepiſſe, male autem actionum moralitatem ex ſola lege diuina deriuare, ad ipſum praeſidem diſſertationis ſcripſit Leibnizius [f]. Buddeum ſecutus eſt Ven. PFAFFIVS [g] cui nonnulla dicta de praeſentia reali in S. coena minus probabantur, qui tamen et ipſe rectius ſenſiſſe Leibnizium edoctus eſt. Ipſe liber aduerſarios publicos pauciſſimos reperit, Leibnizio viuente, bis, et poſt eius mortem duabus iterum vicibus [h] typis repetitus. Latinam vero verſionem non nemo ex Ieſuitarum ſocietate Coloniae vulgauit, Germanicam edidiſſe LENTNERVS dicitur, cui elogium Fontenellii Leibnizianum acceſſiſſe in limine huius capitis diximus, adiecto indice ſcriptorum Leibnizianorum: emendauit, et totam fere refinxit cel. GEORGIVS FRID. RICHTERVS, meliorem Latinam quoque dediſſe Tubingenſes ſupra retulimus. Quamuis autem harmoniae praeſtabilitae aliaeque hypotheſes aduerſarios haud paucos expertae ſint, nemo tamen integrum *Theodiceae* opus refutare aggreſſus eſt, forte quod argumenti ſublimitas et diſputationis miro artificio per integram tractationem diffuſae, moleſtia diſſentientes deterreret. Mortuo autem Leibnizio acri cenſura librum hunc, multos per partes iugulaſſe ſupra iam narrauimus, ex quibus repetenda, quae hiſtoriae libri celeberrimi lucem accendere apta ſunt.

§. XXXV. Enarrata Leibnizii hiſtoria literaria atque philoſophica, reſtat, vt de eius placitis philoſophicis more noſtro ipſo viro ſummo duce *Philoſophia Leibnizii.*

 tracte-

z) Iournal des ſavans 1713. p. 9. 123. Nouuelle de la rep. des lettres T. I. p. 237. 241. T. II. p. 162.
a) In Poſit. theologicis.
b) In Praenotionibus theologicis.
c) Bibliograph. antiq. p. 239.
d) 1717. p. 374.
e) Extat quoque in eius Miſcell. SS.
f) Vol. II. Epp. p. 169. et alibi.
g) In Fragm. Irenaei et diſſ. adi. §. 16.
h) Vid. Act. Erud. 1715. Aug. p. 376.

tractemus, exponamusque qua ratione philosophiam innouauerit. Monuimus autem in antecedentibus, integrum philosophiae systema Leibnizium non condidisse [i], contentum, assertiones potiores ex principiis generalibus deduxisse, ex quibus iudicio satis instructo liceat integrum philosophiae excitare aedificium. Difficile ideo est, philosophiae Leibnizianae delineationem exhibere, cum nihil, quod integrum eius ambitum comprehendat, reliquerit. Maxime vero in logicis pauca quaedam ad naturam idearum pertinentia attulit, in physicis veteres hypotheses de motu in abstracto et concreto considerata adiecit, in morali doctrina paucissima nonnulla monita regulasque aliud agens dispersit. Vna metaphysica paulo meliori fortuna vsa, eius *Principiis Philosophiae*, siue monadologia aucta est, theologiam naturalem in *Caussa DEI asserta*, non tamen totam explicuit, in *Theodicea* autem haec omnia sparsim attulit. Vnde operae pretium esset, ex scriptis viri summi philosophicis ea colligere, et ordine systematico exponere, quae illustri philosopho placuere. Quod saxum neminem hactenus voluisse merito miramur. Nam eos, qui Wolfianas philosophiae institutiones pro Leibnizianis habent, falli in antecedentibus demonstrauimus. Quae vero Cel. Hanschius exposuit supra memorata solam metaphysicam partem comprehendunt: nec ea, quae nos olim de placitis Leibnizianis adduximus [k], plenam opinionum eius atque assertionum historiam explicant. Vnde merito optamus, vt, qui iustum philosophiae Leibnizianae syntagma ex scriptis celeberrimi philosophi congestum meditatur, Cl. LVDOVICVS [l], laudatissimum institutum perficiendi occasionem et circumstantias fauentes nanciscatur. Nos quo minus hoc onus humeris nostris imponamus, ipsa instituti ratio prohibet, quae et istam prolixitatem refugit, et ipsa potissimum verba et philosophemata philosophorum celebrium, eo, quo ipsi proposuerunt, ordine, adducere postulat. Sequemur ergo methodum hactenus adhibitam, et quae de rationali philosophia in meditationibus *de Cognitione, ideis et veritate* disseruit Leibnizius, primo enarrabimus, hisque ipsa viri summi *Principia philosophica*, et quae in *Caussa DEI* philosophatus est, subiungemus; speciminis moralis loco autem ex praefatione *Codicis iuris gentium* ea explicabimus, quibus doctrinae moralis aedificium inaedificandum esse statuebat. Addemus autem ὡς ἐν παρέδῳ, quae passim monuerunt viri docti, vt hoc pacto aliquam, si non plenam, philosophiae Leibnizianae nanciscamur notitiam.

Logicae meditationes Leibnizii.

§. XXXVI. Meditationes rationales Leibnizii hae sunt:

I. Cognitio est vel obscura vel clara, et clara rursus vel confusa vel distincta,

i) Diserte id testatur Leibnizius in Ep. ad Remondum Recueil T. II. p. 161. Verum est Theodiceam meam non sufficere ad exhibendum integrum systematis mei aedificium; non tamen multa deerunt, si iungantur ea, quae in Ephemeridibus literariis, Lipsiensi, Parisiensi, P. Baylii et Basnagii dixi, saltem, quoad principia.

k) In Germanic. Hist. phil. opere T. VII. p. 460 seqq. Conf. LVDOV. l. c. cult. §. 621. p. 435.

l) l. c. P. I. c. 1. §. 8.

ſtincta, et diſtincta vel inadaequata vel adaequata, item vel ſymbolica vel intuitiua, et quidem ſi ſimul adaequata et intuitiua ſit, perfectiſſima eſt.

II. Obſcura eſt notio, quae non ſufficit ad rem repraeſentatam agnoſcendam.

III. Clara cognitio eſt, cum habeo vnde rem repraeſentatam agnoſcere poſſim, eaque rurſus eſt vel confuſa vel diſtincta.

IV. Confuſa eſt, cum non poſſum notas ad rem ab aliis diſcernendam ſufficientes ſeparatim enumerare, licet res illa tales notas atque requiſita reuera habeat, in quae notio eius reſolui poſſit.

V. Ita colores, odores, ſapores aliaque peculiaria ſenſuum obiecta ſatis clare quidem agnoſcimus, et a ſe inuicem diſcernimus, ſed ſimplici ſenſuum teſtimonio, non vero notis enuntiabilibus: licet certum ſit, notiones harum qualitatum compoſitas eſſe, et reſolui poſſe, quippe cum cauſſas ſuas habeant.

VI. Diſtincta notio eſt, quae fit per notas et examina ſufficientia ad rem ab aliis omnibus corporibus ſimilibus diſcernendam: tales habere ſolemus circa notiones pluribus ſenſibus communes, circa multos affectus animi, verbo circa omnia quorum habemus definitionem nominalem, quae nihil aliud eſt, quam enumeratio notarum ſufficientium.

VII. Datur tamen et cognitio diſtincta notionis indefinibilis, quando ea eſt primitiua, ſiue nota ſui ipſius, hoc eſt, cum eſt irreſolubilis ac non niſi per ſe intelligitur, atque adeo caret requiſitis.

VIII. In notionibus autem compoſitis, quae rurſus notae ſingulae componentes interdum clare quidem, ſed tamen confuſe cognitae ſunt, hinc talis cognitio licet diſtincta ſit, inadaequata eſt tamen.

IX. Cum vero id omne quod notitiam diſtinctam ingreditur, rurſus diſtincte cognitum eſt, ſeu cum analyſis ad finem vsque producta habetur, cognitio eſt adaequata. Diſcedit in his notionum idearumue definitionibus et diſtinctionibus a Carteſianis et Lockio Leibnizius, cuius ad illius librum de intellectu humano obſeruationes * heic merentur conferri.

X. Plerumque non totam ſimul naturam rei intuemur, ſed rerum loco ſignis vtimur, quorum explicationem in praeſenti aliqua cogitatione compendii cauſſa ſolemus praetermittere, ſcientes aut credentes, nos eam habere in poteſtate; talis vocari poteſt cogitatio coeca vel ſymbolica.

XI. Cum notio valde compoſita eſt, non poſſumus omnes ingredientes eam notiones ſimul cogitare.

XII. Vbi tamen hoc licet, vel ſaltem quantum licet cognitio oritur intuitiua.

XIII. Notionis diſtinctae primitiuae non alia datur cognitio, quam intuitiua, vt compoſitarum plerarumque cogitatio non niſi ſymbolica eſt.

XIV. Eo-

*) Dictum de iis ſupra. Extant Recueil T. II. p. 143 ſeq. et Vol. IV. Epp. p. 509 ſeqq.

XIV. Eorum, quae diſtincte cognoſcimus, ideas non percipimus, niſi quatenus cogitatione intuitiua vtimur. Et ſane contingit, vt nos ſaepe falſo credamus habere in animo ideas rerum, cum falſo ſupponimus aliquos terminos, quibus vtimur, iam a nobis fuiſſe explicatos.

XV. Saepe vocabula vtcunque intelligimus, aut nos antea intellexiſſe meminimus, quia tamen hac cogitatione coeca contenti ſumus, et reſolutionem notionum non ſatis proſequimur, fit vt lateat nos contradictio, quam forte notio compoſita inuoluit.

XVI. Ex his fluit diſcrimen inter definitionem nominalem et realem. Definitio nominalis eſt, quae notas tantum rei ab aliis diſcernendae continet; realis, ex qua conſtat rem eſſe poſſibilem. Eſt itaque definitionis realitas non arbitraria, quod volebat Hobbius, nec quaelibet notiones inter ſe poſſunt coniungi.

XVII. Definitiones nominales non ſufficiunt ad perfectam ſcientiam, niſi quando aliunde conſtat, rem definitam eſſe poſſibilem.

XVIII. Idea vera eſt, cum notio eſt poſſibilis, falſa cum contradictionem inuoluit.

XIX. Poſſibilitatem rei vel a priori cognoſcimus vel a poſteriori.

XX. A priori poſſibilitatem cognoſcimus, cum notionem reſoluimus in ſua requiſita, ſeu in alias notiones cognitae poſſibilitatis, nihilque in illis incompatibile eſſe ſcimus.

XXI. Fit id inter alia, cum intelligimus modum, quo res poſſit produci: vnde prae ceteris vtiles ſunt definitiones cauſſales.

XXII. A poſteriori poſſibilitatem cognoſcimus, cum rem actu exiſtere experimur, quod enim actu exiſtit vel extitit, id vtique poſſibile eſt.

XXIII. Quandocunque habetur cognitio adaequata, habetur et cognitio poſſibilitatis a priori; perducta enim analyſi ad finem, ſi nulla apparet contradictio, vtique notio poſſibilis eſt.

XXIV. Cauendum ne quis abutatur iactato principio: quicquid clare et diſtincte de re aliqua percipio, id eſt verum, ſeu de ea enuntiabile. Saepe enim clara et diſtincta videntur hominibus temere iudicantibus, quae obſcura et confuſa ſunt. Inutile igitur axioma eſt, niſi adducta clari et diſtincti criteria adhibeantur, et niſi conſtet de veritate idearum.

XXV. Non contemnenda veritatis enuntiationum criteria ſunt regulae communis logicae, quibus et geometrae vtuntur, vt ſcilicet nihil admittatur pro certo; niſi accurata experientia vel firma demonſtratione probatum.

XXVI. Firma autem demonſtratio eſt, quae praeſcriptam a logica formam ſeruat; non quaſi ſemper ordinatis ſcholarum more ſyllogiſmis opus ſit, ſed ita ſaltem, vt argumentatio concludat vi formae.

XXVII. Itaque nec praetermittenda eſt aliqua praemiſſa neceſſaria, et omnes praetermiſſae iam ante vel demonſtratae eſſe debent, vel ſaltem inſtar hypotheſeos aſſumtae, quo caſu et concluſio hypothetica eſt.

XXVIII. Commendanda ideo est ingeniosissimi Pascalii regula, definiendos esse omnes terminos parumper obscuros, et comprobandas omnes veritates parumper dubias. Quod quomodo faciendum sit, ex attenta eorum, quae dicta sunt, consideratione constare potest [n].

XXIX. Omnia nos videre in Deo, vetus est sententia, et si sano sensu intelligatur, non omnino spernenda.

XXX. Etsi omnia in Deo videremus, necesse tamen esset, vt habeamus ideas proprias, id est non quasi icunculas quasdam, sed affectiones siue modificationes mentis nostrae, respondentes ad id ipsum, quod in Deo perciperemus.

XXXI. Vtique aliis atque aliis cogitationibus subeuntibus aliqua in mente nostra mutatio fit: rerum vero actu non cogitatarum ideae sunt in mente nostra, vt figura Herculis in rudi marmore.

XXXII. At in Deo non tantum necesse est actu esse ideam extensionis absolutae atque infinitae, sed et cuiusque figurae, quae nihil aliud est quam extensionis absolutae modificatio. Tangunt haec controuersiam Mallebranchii de origine idearum, cuius infra historiam enarrabimus. Pluribus id agit, notionesque Cartesianas Mallebranchii suis vel emendare vel refellere contendit in examine principiorum Mallebranchii, quod cum his comparandum est. Multa enim eo loco habet, quae dicta illustrant et amplificant.

XXXIII. Cum colores aut odores percipimus, vtique nullam aliam habemus, quam figurarum et motuum, perceptionem, sed tam multiplicium et exiguorum, vt mens nostra singulis distincte considerandis in hoc praesenti suo statu non sufficiat, et proinde non animaduertat perceptionem suam ex solis figurarum et motuum minutissimorum perceptionibus compositam esse. Hactenus de ideis Leibnizius, qui principia ratiocinationis et cognitionis quoque in monadologia tetigit [o]. Hanc itaque, quam principia philosophiae exhibere Leibnizius contendit, iam porro audiemus, mittemus autem in compendium, et, quae probandae assertionis caussa attulit, more nostro omittemus, cum ea scire desiderantibus principia haec philosophiae vbique inuenire liceat.

§. XXXVII. Ita vero de elementis rerum, et quae illa consequuntur, Leibnizius statuit: *Metaphysica Leibnizii.*

I. Monas non est, nisi substantia simplex, quae in composita ingreditur. Simplex dicitur quia partibus caret.

II. Ne-

n) Recueil T. II. p. 218 seqq.

o) Prima monadologiae semina sparsit LEIBNIZIVS in Theodicea, sed pleniora dedit lingua Gallica in Europa erudita. Latine comparuere in A. E. T. VII. Suppl. S. XI. p. 500 seqq. Recusa dedit cum annotationibus Cl. CRELLINGIVS, geometrice demonstrauit HANSCHIVS vt supra dictum. Historiam autem quomodo ad hanc hypothesin delatus sit, ipse recitat LEIBNIZIVS in Ep. ad Remondum Recueil T. II. p. 133. vbi ad Platonis, Academiae mediae et Scepticorum consensum prouocat.

II. Necesse autem est, dari substantias simplices, quia dantur composita, neque enim compositum est, nisi aggregatum simplicium. Primam fere rationem, cur ad monadas rerum omnium principia atque elementa retulerit Leibnizius, istis thesibus affert, nempe quia composita, necesse est, constare ex partibus simplicibus, ex quibus aggregatis omnia composita exsurgunt. Sine his enim principiis simplicibus nihil reale inesse rebus compositis statuit. Hinc substantias simplices, ex quarum aggregato corporeae massae exsurgunt, necessario admittendas esse contendit, sine quibus, velut veris elementis res esse nequeant [p]. Reliqua enim, quae in natura occurrunt, sola esse phaenomena, quae inde resultent, conclusit. Haec elementa naturae monades appellare iussit virum insigniter doctum et natura rei et veterum auctoritas. Quemadmodum enim monas, id est, vnitas, fons est et origo numeri, omnemque vim et potestatem eius complectitur, qui nihil aliud est nisi aggregatum vnitatum; ita et elementa ista atque principia prima et simplicissima res omnes, quae ex illorum aggregatione componuntur, constituunt. Notum autem ex iis, quae *Tomo primo* de philosophia Pythagorica diximus [q], monadas in huius iam sectae doctrina principia rerum absoluisse. Sunt quoque in monadibus Pythagorae complura, quae cum monadibus Leibnizianis conspirant; nominis ratio, quae ἀπὸ τοῦ μένειν fluit, qua idem significat, quod substantiam, nempe rem, quae semper stet, et in eadem ratione maneat, itemque multitudini opponatur: origo rerum ex monadibus deriuata; admissae monades velut vera elementa naturae, et principia rerum, et similia. Ast confusas notiones saepenumero in describendis monadibus sequebantur Pythagorei, vnde ipsam quoque materiam monada vocare non dubitarunt, vt suo loco probatum [r], non solas substantias intellectuales: immo totum quoque chaoticum monadis rationem habere, epitheta monadi tributa produnt. Quae omnia cum vnitatum, siue elementorum, naturae repugnent, recte a philosopho reiecta sunt: qui licet nonnulla ex monadologia Pythagorica accepisset, vt tamen erat ingenio acutissimo, ista voce tantum ad designanda rerum principia prima, simplicia atque elementa naturae vsus est. Conuenire autem monadas suas cum monadibus Pythagoricis, et ideis Platonis, quae coincidunt, ipse vir illustris fassus est, scribens ad Hanschium [s]: *Pulcherrima sunt multa Platonis dogmata, obiectum sapientiae esse τὰ ὄντως ὄντα, substantias nempe simplices, quae a me monades appellantur, et semel existentes semper perstant* [t]. Verum et aliis veteris philosophiae Graecae vocabulis ad has substantias simplices siue elementa rerum designanda Leibnizius vsus est. Vocat enim eas πρῶτα δεκτικὰ τῆς ζωῆς [u], quod primario

p) Vid. Ep. ad Bierlingium Vol. IV. p. 49. vbi monadologiam breui compendio enarrat.

q) p. 1049 seqq.

r) p. 1078.

s) Vol. III. Epp. p. 65.

t) Inter recentiores Iordanum Brunum monades in explicanda natura rerum adhibuisse, ex c. 1. huius partis constat. Fecisse autem id sensu Leibniziano infra probabimus.

u) loc. cit.

rio vitam sensumque illis et actionis vim inesse contenderet. Sed et atomos vocauit, ast sensu a Democriti et Epicuri decretis valde diuerso [x]. Atomos enim Democriteas et Epicureas principio rationis sufficientis contrarias esse arbitrabatur [z]; eo quod duritiem naturalem et primitiuam, quae ipsis insit, supponant, cuius sufficiens ratio dari nequeat. Vnde eas quoque ab Hartsoeckero assertas reiecit [a]. Monades itaque atomos vocando, non atomos molis intelligendas esse monet [b], sed substantiae, id est vnitates reales, et partibus, quibus atomi Epicuri non carent, destitutas, quae fontes existant actionum, sintque prima et absoluta principia ex quibus res componantur, et in quae velut vltima elementa substantiata resoluantur. Sed et punctis mathematicis assimilauit, puncta metaphysica appellans et formas substantiales dixit, quarum consistat natura in vi actiua, perceptionis et appetitus participe; qua ratione obscuram Aristotelis denominationem entelechiae primae intelligendam esse, contendit: eiusque veram significationem se detexisse scripsit ad PELLISSONIVM [c].

III. Vbi non dantur partes, ibi nec extensio, nec figura, nec diuisibilitas locum habet. Atque monades istae sunt verae atomi naturae, et vt verbo dicam, elementa rerum.

IV. Neque etiam in iis metuenda est dissolutio, nec vllus concipi potest modus, quo substantia simplex naturaliter interire potest.

V. Ex eadem ratione non datur modus, quo substantia simplex naturaliter oriri potest, quoniam non aliter nisi per compositionem formari posset.

VI. Possunt itaque monades non oriri nisi in instanti, id est per creationem, nec finiri, nisi per annihilationem.

VII. Nullo modo explicari potest, quomodo monas alterari aut in suo interiori mutari queat per creaturam quandam aliam. Neque enim substantia neque accidens in monadem quae partium mutationem non habet, forinsecus intrare potest.

VIII. Opus est tamen, vt monades habeant aliquas qualitates, alias nec entia forent.

IX. Immo opus est, vt monas quaelibet differat ab alia quacunque. Neque enim vnquam dantur in natura duo entia, quorum vnum ex asse conuenit cum altero, et vbi impossibile sit, quandam reperire differentiam internam aut in denominatione interna fundatam. Ratio quam affert, illustris philosophus, appellata ab eo est principium identitatis indiscernibilium, quam et rationi esse conformem contendebat, et experientiam te-

x) Vid. Thes. III. HANSCH. Theor. VII. p. 69.

z) IDEM l. c. putabat Leibnizius, etsi existentia atomi molis non esset contra diuinam potentiam, fore tamen contra diuinam sapientiam: non enim dari rationem sufficientem Deum determinantem ad subdiuidendum hoc, non vero illud.

a) Vol. IV. Epp. p. 376 seqq.

b) Recueil. T. II. p. 365 seq. Journ. des Savans 1695. p. 453 seq.

c) p. m. 326.

ſtem habere affirmabat [d], quamque neglectam fuiſſe vna cum principio rationis ſufficientis dolebat, eo quod longe meliorem et saniorem metaphyſices faciem inducere videbat. Hoc potiſſimum principio vſus, atomorum molis inanitatem demonſtrare aggreſſus eſt. Neque tamen nouum hoc axioma eſt, ſed dudum, teſte CICERONE [e] a Stoicis aſſertum: *Dicis, ita ille, nihil eſſe idem, quod ſit aliud, Stoicum eſt quidem, nec admodum credibile, nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius, nullum granum.* Recentiori autem aetate IORDANVS BRVNVS, cuius plura cum monadologia Leibniziana conſpirant, ſatis luculenter [f]: *Neque eſt poſſibile in ſpecie vlla, duo omnino concordantia vel aequalia indiuidua comperire, duos, inquam hic, dies, circuitus, annos aequales atque ſimiles non ſolum pro habitudine ad alia, ſed vel etiam abſolute potentia in phyſica referre.* Vnde inter theoremata de minimo hoc quoque aſſertum iuit: *Duas figuras vel lineas in materia omnino aequales offendere, vel bis eandem repetere impoſſibile eſſe.* Quod etiam valde ſubtiliter rationibus geometricis munit. Falluntur itaque [g], qui hoc principium, ſi non tactum receptum tamen et demonſtratum primo atque in philoſophiae vſum translatum Leibnizio tribuunt. Cui tamen haec concedenda eſt gloria, quod primus fere ad demonſtrandas veritates metaphyſicas eo principio vſus ſit. Vix autem axioma hoc Clarckio oppoſuerat Leibnizius, cum is contradictionem deprehendiſſe ſibi videretur [h], eo quod ipſi ſupponenti res duas inter ſe aequales, reuera duas eſſe, non eandem, id Leibnizius conceſſerit, et tamen contenderit, vnam rem fore duobus nominibus inſignitam. Ad quae reſpondere Leibnizius morte praeuentus non potuit, eius autem partes ſuſtinuit Cl. THVMMIGIVS [i]: receperunt autem theſin poſt illuſtrem WOLFIVM [k], et HANSCHIVM [l], qui rationibus eam metaphyſicis confirmauit, etiam alii, qui cetera Leibnizianam philoſophiam non in omnibus probarunt. Vnde acute nuper cel. SAM. CHRISTIANVS HOLLMANNVS [m] monuit: *Etſi demonſtrari nequeat, impoſſibile eſſe, plures res ſingulares ita in ſingulis ſuis determinationibus conuenire inter ſe poſſe, vt nulla amplius re, quam ſolo numero, inter ſe differant; imprimis ſi a determinatione loci, ſeu ſpatii modique coexiſtendi cum aliis rebus ſingularibus, vere exiſtentibus hic abſtrahatur: experientia tamen conſtare, adeo infinitam fere eſſe, rerum exiſtentium, imprimis materialium et corporearum varietatem, vt ne duas quidem res ſingulares eiuſdem ſpeciei, deprehendere liceat, quarum determinationes omnes eodem modo vtrobique ſe habeant, et ſi vel maxime omnes eodem modo ſe habere,*

d) Recueil T. I. p. 50. 94. 95. 418. HANSCH. l. c. Theor. XIX. p. 80. BVLFINGER. Dilucid. philoſ. p. 87.
e) Qu. Acad. L. II.
f) De Minimo p. 71.
g) LVDOVICVS l. c. c. 2. §. 460. p. 357.
h) l. c. p. 156.
i) In Reſp. ad Ep. V. Clarckii.
k) Metaphyſ. germ. §. 587. p. 361.
l) l. c. p. 81.
m) Metaph. §. 255. T. I. Syſt. phil. p. 845.

re, vellemus ſupponere, vel ſolo tamen loco coëxiſtendique modo ſemper adhuc inter ſe differre. Duasque ergo pluresque res ſolo numero inter ſe differentes, non dari, neque ſi loci intuitu ſimul ſpectentur, dari poſſe. Idem a poſteriori quoque et experientia duce probatum iuit cel. HAMBERGERVS [n]. Sed redeundum in viam.

X. Omne ens creatum eſt mutationi obnoxium, et conſequenter etiam monas creata, eſtque in vnaquaque mutatio continua.

XI. Sequitur ex hactenus dictis, mutationes naturales monadum a principio interno proficiſci, propterea quod cauſſa externa in eius interius influere nequit. Et generaliter affirmare licet, vim non eſſe, niſi principium mutationum.

XII. Opus etiam eſt, vt praeter principium mutationum detur quoddam ſchema eius, quod mutatur, quod efficit, vt ita dicam, ſpecificationem ac varietatem ſubſtantiarum ſimplicium.

XIII. Inuoluere illud debet multitudinem in vnitate aut ſimplici. Omnis enim mutatio naturalis cum per gradus fiat, aliquid mutatur, et aliquid remanet, conſequenter in ſubſtantia ſimplici datur quaedam pluralitas affectionum ac relationum, quamuis partibus careat.

XIV. Status tranſiens, qui inuoluit ac repraeſentat multitudinem in vnitate ſeu ſubſtantia ſimplici, non eſt, niſi iſtud quod perceptionem appellamus, quam probe diſtinguere debemus ab apperceptione ſeu conſcientia. Nodus hic praecipuus eſt, quem inſolubilem eſſe viri docti, non illi modo, qui Leibnizianam metaphyſicam oppugnarunt, ſed illi quoque, qui cetera illi ſubſcripſerunt, faſſi ſunt. Et Leibnizius quidem adeo huic aſſerto primario fidebat, vt Carteſianos reprehenderet, quod ex neglecta perceptione, cuius nobis non ſumus conſcii, ſolos ſpiritus eſſe monades, nec dari animas brutorum, nec alias entelechias crediderint, immo ingenia peruerſa in opinione de mortalitate animarum confirmauerint. Cum autem perceptionem monadibus ſine appetitu tribuere non poſſet, vt ex theſi ſequenti conſtat, perceptionem autem per mechanicas rationes explicare impoſſibile eſſet, neceſſarium erat, eas dicere automata incorporea, quae cum perceptionem et appetitum habent, animae nomen ſuſtinere poſſint, a quibus animae brutorum hominumque ipſiusque DEI gradu tantum et perfectione, diſtent. Aſt id incomprehenſibile viris eruditis paſſim viſum eſt, certe ipſe illuſtris WOLFIVS, cum metaphyſicam conderet, faſſus eſt [o], dubitare ſe hactenus, vtrum iſta monadum perceptio admittenda ſit, vnde ſola elementa rerum ſimplicia, neglectis monadibus Leibnizianis ſufficere putauit. Non excitabimus obiectiones virorum doctorum, quibus ob hoc

 aſſertum

n) Elem. phyſic. §. 209.

o) §. 598. et P. II. pag. 368. Idem faciunt Cl. KAHLE adu. Voltaerium p. 134. ENGELHARD in not. ad ANDALAE Diſput. de Monadibus p. 15.

assertum monadum hypothesin presserunt [p], tantam enim prolixitatem institutum nostrum non patitur, sed consuli eos iubemus, qui Leibnizii monades oppugnarunt, quorum allegandorum otium nobis fecit Cl. LVDOVICI industria [q]: id vnum notamus, visum fuisse illis, qui elementa rerum materialium simplicia concedunt [r], confudisse virum summum immateriale cum simplici, adeoque perperam illius attributum huic tribuisse: cum non repugnet simplex esse, et tamen materiae, quae ex istis simplicibus componitur, affectiones habere. Ceterum ipse HANSCHIVS [s], qui tamen Leibnizianam monadum perceptionem demonstrare geometrice voluit, fassus est, viros harum rerum quam maxime intelligentes, et quorum industria hactenus in euoluendis principiis Leibnizianis summa cum laude versata sit, de huius theorematis veritate determinare non audere, licet concedant, esse in monadibus repraesentationem multitudinis externae: nec ipsis certum videri, vtrum repraesentatio haec in monadibus nudis inferat identitatem status illarum monadum cum statu animae nostrae in stupore, lethargo et profundo somno: et annon in monadibus nudis possit concipi vis perdurans, nec perceptiua tamen, cuius mutationes non inferant multitudinem partium, sed graduum et relationum externarum tantum, et tamen a perceptione proprie sic dicta, obscura etiam et cum nullo actu reflexo coniuncta, differant essentialiter?

XV. Actio principii interni, qua fit mutatio seu transitus ab vna perceptione ad alteram, appetitus appellari potest. Verum equidem est, quod appetitus non semper prorsus peruenire possit ad omnem perceptionem ad quam tendit, semper tamen aliquid eius obtinet, atque ad nouas perceptiones venit.

XVI. Negari tamen nequit perceptionem, et quod inde pendet, per rationes mechanicas explicari non posse, hoc est, per figuras et motum, quia partibus se mutuo impellentibus carent. Non itaque in substantia simplici reperietur aliud, hoc est, praeter perceptiones earumque mutationes in ea nihil datur. Atque in hoc consistere debent omnes actiones internae substantiarum simplicium.

XVII. Nomen entelechiae imponi posset omnibus substantiis simplicibus seu monadibus creatis, habent enim in se certam quandam perfectionem, τὸ ἐντελὲς, datur quaedam in iis sufficientia, αὐτάρκεια, vi cuius actionum suarum internarum fontes sunt, quasi automata incorporea [t].

XVIII.

p) Newtonianorum obiectiones explicat VOLTAIRE Comp. Met. Leibniz. et Newtonianae c. 7. Cartesianorum ANDALA Diss. cit. Anti-Wolfianorum LANGIVS in Idea analytica systematis metaphysici Wolfiani c. 1. p. 71 seqq. nulli sectae addictorum; WACHTERVS in Harmonia recentiorum philosophorum secum non concordante c. 3 seqq. p. 14 seqq.

q) l. c. P. II c. 23. §. 463 seqq. p. 359 sqq.

r) Vid. cel. HOLLMANN. Theol. nat. c. 1. §. 7. p. 65.

s) Theor. XXVII. p. 86.

t) Conf. Leibniziana p. 113. et Schediasma de Notione substantiae Act. Er. 1694. p. 110. 1695. p. 145. 1698 p. 427. vbi contra Sturmium disputat. Notionem hanc substantiae euertere aggressi sunt, quotquot monadologiam oppugnarunt, maxime Cartesiani et Newtoniani, cum et Cl. CROVSAZIVS in Prael. de physicae orig. conf. Bibl. anc. et mod. T. XXIV. P. I. art. 10.

XVIII. Quod si animam appellare lubet, quicquid perceptionem et appetitum habet in sensu generali, omnes substantiae simplices aut monades creatae dici possent animae *. Enimuero cum apperceptio aliquid amplius importet, quam simplicem quandam perceptionem: consultius est, vt nomen generale monadum et entelechiarum sufficiat substantiis simplicibus, quae simplici perceptione gaudent *, et animae appellentur, quarum perceptio est magis distincta et cum memoria coniuncta.

XIX. In deliquio aut stupore, et somno profundo anima quoad sensum non differt a simplici monade, sed non caret tunc omni perceptione.

XX. Quando nempe ingens adest exiguarum perceptionum multitudo, vbi nihil distincti occurrit, mens stupet. Istiusmodi statum ad tempus animalibus mors conciliare valet.

XXI. Quemadmodum omnis praesens substantiae simplicis status naturaliter ex praecedente consequitur, ita vt praesens sit grauidus futuro;

XXII. Ita quoque cum euigilantes ab isto stupore perceptionum nostrarum conscii simus, necesse est, vt aliquas immediate ante habuerimus, quamuis earum conscii non fuerimus. Etenim perceptio naturaliter non oritur, nisi ex alia perceptione, quemadmodum motus naturaliter non oritur, nisi ex motu.

XXIII. Apparet inde, nos quando nihil distincti in nostris perceptionibus habemus, in perpetuo fore stupore. Atque is monadarum nudarum status est.

XXIV. Videmus etiam, naturam dedisse animantibus perceptiones sublimes, dum iis organa concessit, quae complures radios luminis, aut complures vndulationes aëris colligunt, vt per vnionem fiant efficaces. Simile quid in odore, sapore, et tactu etc. occurrit.

XXV. Memoria speciem consecutionis suppeditat animabus, quae rationem imitatur, sed ab ea distingui debet. Videmus ideo animantia, dum percipiunt obiectum, quod ipsa ferit, et cuius similem perceptionem antea habuere, per repraesentationem memoriae exspectare, quod eidem in perceptione praecedente iungebatur, et ad sensationes ferri similes iis, quas tunc habuerant.

XXVI.

*) Non noua haec est hypothesis, sed et Platonicis nonnullis et Cabbalistis omnibus familiaris, qui omnem substantiam esse spiritualem i. e. animam, materiam tantum phaenomenon putant. Conf. Cl. WACHTER. l. c. p. 19 seqq. vbi tamen materiam ex mente Platonis talem dici posse non comprehendimus.

*) Conferri meretur cum his assertionibus Leibnizianis systema Campanellae de sensu rerum, supra c. 5. enarratum. Legisse Campanellae libros Leibnizium ex Vol. I epp. p. 139. 255. et Leibnizianis p. 162. constat, vtrum autem perceptionem monadum a Campanella habuerit, dicere non habemus. Sufficiebat enim acutissimo viro harmonia regnorum DEI supposita, vt concluderet repraesentationem quandam mundi in monadibus esse necessariam, conf. Cl. KAHLIVS adu. Voltaerium c. 8. p. 135. Ceterum iucundum hoc loco erit obseruare, etiam GASSENDVM a perceptione rerum omnium asserenda non fuisse remotum. Quamuis enim humanam iis cognitionem recte denegari contendat, contendit tamen, propriam qua opera sua peragant, quae homo nec norit nec possit moliri illis denegari non posse. Phys. S. 1. L. IV. c. 1. T. I. Opp. p. 286.

XXVI. Imaginatio fortis, quae ipsos ferit ac mouet, vel a magnitudine vel a multitudine perceptionum praecedentium proficiscitur. Interdum enim idem est impressionis fortis, vno ictu factae, effectus, qui diuturni habitus aut perceptionum mediocrium, saepius repetitarum.

XXVII. Homines bestiarum instar agunt, quatenus consecutiones perceptionum, quas habent, non nisi a principio memoriae pendent, et instar medicorum empiricorum, qui simplici praxi absque theoria vtuntur.

XXVIII. Enimuero cognitio veritatum necessariarum et aeternarum est id, quod nos ab animantibus simplicibus distinguit, et rationis atque scientiarum compotes reddit, dum nos ad cognitionem nostri atque DEI eleuat. Atque hoc est istud, quod in nobis anima rationalis siue spiritus appellatur [y].

XXIX. Cognitioni veritatum necessariarum et earum abstractionibus acceptum referri debet, quod ad actus reflexos eleuati simus, quorum vi istud cogitamus, quod Ego, appellatur, et hoc vel istud in nobis esse consideramus. Et inde etiam est, quod nosmet ipsos cogitantes de ente, de substantia cum simplici tum composita, de immateriali et ipso DEO cogitemus, dum concipimus, quod in nobis limitatum est, in ipso sine limitibus existere. Atque hi actus reflexi praecipua largiuntur obiecta ratiociniorum nostrorum.

XXX. Ratiocinia nostra duobus magnis principiis superstructa sunt. Vnum est principium contradictionis, vi cuius falsum iudicamus, quod contradictionem inuoluit, et verum, quod falso opponitur, vel contradicit.

XXXI. Alterum est principium rationis sufficientis, vi cuius consideramus, nullum factum reperiri posse verum, aut veram existere aliquam enuntiationem, nisi adsit ratio sufficiens, cur potius ita sit, quam aliter, quamuis rationes istae saepissime nobis incognitae esse queant. Celeberrimum hoc principium rationis sufficientis factum est in orbe philosophico, quam primum resuscitatum et quasi vita donatum ex ingenio Leibniziano prodiit. Quod non ignotum fuisse Sinensibus, qui ita virtutum praecepta naturae humanae inaedificauerint, vt ratio inde sufficiens earum constaret, contendit ill. WOLFIVS [z]. Nos certiori iure ad omnium gentilium philosophorum, maxime Graecorum, principia philosophica prouocari posse putamus, quae axiomati huic inaedificata sunt, quaerendam omnium rerum rationem sufficientem, cur sint magis, quam non sint. Hoc enim axioma illud: ex nihilo nihil fit, progenuit, cum facile intel-

y) Etiam hae theses cum c. 20. et 21. CAMPANELLAE de Sensu rerum possunt comparari, ast eas Campanellae assertiones olim reiiciebat LEIBNIZIVS vid. Diss. de Aristot. recentioribus conciliabili §. 12. p. 139. Tunc negabat, dari ens, quod neque extensionis neque cogitationis sit capax: agnoscebatque in formis substantialibus esse appetitum et instinctum secundum Aristotelicos.

z) In Or. de Philosophia Sinensium.

intelligerent, si nulla ratio sit, cur aliquid existat, nihil quoque fieri atque existere posse. Quod principium omnis aetatis gentisque philosophos tenuisse, alio loco indubitatis testimoniis probauimus [a]. Nec obstat, quod obiici posse videtur, eos omnia ad necessitatem quandam, contingentiae rerum oppositam, retulisse. Nam etsi hoc de plerisque, non tamen de omnibus, verum sit [b], nihil tamen id probat aliud, quam homines hos hypotheseos amore seductos eiusmodi rationem sufficientem naturae rerum quaesiuisse, quae reuera non datur, cum hoc ipso principio verissimo duce facile ad id potuissent peruenire, vt intellexissent, cum res omnes contingentes quae existunt, rationem sufficientem, cur sint, et ex statu possibilitatis in statum existentiae progressae sunt, in se non habeant, ideo quaerendam eam esse in alia, quae vltimam rationem extra seriem contingentium in se necessario habeat, quo pacto systemati tum emanatiuo, tum dualistico, quae omnem gentilem philosophiam in praeceps egere, nuncium misissent, et ad veram DEI notionem peruenissent. Vidit huius rei aliquid SENECA [c], sed systematis Stoici ineptiis delusus, et seriem contingentium non recte excutiens, male ad errorem transtulit. Postquam enim de caussis rerum longam enarrationem ex mente veterum instituisset, concludit: *Sed nos nunc primam et generalem caussam quaerimus, haec simplex esse debet; nam et materia simplex est. Quaerimus*, quid sit caussa? *ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quae nunc retuli, non sunt multae et singulae caussae, sed ex vna pendent, ex ea, quae fuit.* Confundere in tota hac de caussis dissertatione Senecam rationem sufficientem cum caussa [d], manifestum; ast ad illam potissimum respexisse, ex eo satis manifestum est, quod vnam caussam Deum ponat, eo quod rationes rerum omnium intra se habeat. Ratio enim siue caussa Stoicis est, propter quid aliud fit, cui effectum adiecerunt. Similia passim apud veteres deprehendi possent, si id ageremus [e], Obseruatum autem ipsi Leibnizio Archimedem huic principio dogma de aequilibrio corporum inaedificasse. Tacemus recentiores alios, praecipue inter Scholasticos [f], qui passim ex hoc principio ratiocinantur. Ab Euclide vero idem se didicisse fatetur IORDANVS BRVNVS [ff]. Quibus ipse addendus CARTESIVS [g]. Non nouum

a) Amoenit. liter. T. VIII. p. 304. conf. cel. DE BEAVSOBRE Hist. Manich. P. II. L. V. c. 2. p. 166 seqq. et GASSENDVS Phys. S. I. L. III. c. 1. Opp. T. I. p. 231.

b) Aliter enim Epicurus, qui, licet sine ratione sufficienti, contingentiae atomorum concursum permittebat, secus ac factum a Democrito, qui necessitatem intrinsecam siue fatum agnoscebat.

c) Ep. 65.

d) Id omnes omnino veteres et recentiores plerique fecerunt, ipse LEIBNIZIVS in Diss. de Aristotele recentioribus reconciliabili, quae extat quoque Epp. Vol. II. p. 121 seqq. aliquoties caussam et rationem pro eodem habuit, vid. §. 11. p. 136.

e) Passim axioma hoc occurrit apud CICERONEM de Diuin. L. II. de Fin. bon. L. I. et de Fato, quo loco, quando scribit, contra Epicurum disputans: „Rursus autem, ne omnes a physicis irri„deamur, si dicamus, quicquam fieri sine caussa etc. apertum facit, totam veterum physiologiam huic principio fuisse innixam. Nemo autem fortius hoc argumentum vrsit, quam LVCRETIVS L. I. qui meretur consuli, his enim inhaerere hoc loco non licet.

f) Vid. Conimbric. T. II. p. 310.

ff) De Minimo p. 53.

g) In Resp. ad obiect. sec. Medit. primae p. 77. qui luculentus est.

nouum itaque principium est, nunquamue auditum, sed singulari tamen explicatione non excultum, quod, nisi fallimur, primus ad constituendas confirmandasque veritates metaphysicas Leibnizius adhibuit. Cum autem ratio sufficiens, cum caussa necessaria facile confundi possit, hinc factum, vt axioma sensu recto egregium, contradictionem pateretur, quod vix e puluere protraxerat Leibnizius. Clarckius enim, cum libertatem indifferentiae ita tolli videret, hacque ratione in Deo quoque quandam necessitatem poni suspicaretur, infringere hoc principium, negare licet totum non auderet, constituit. Concedebat ille [h], indubitatum quidem esse, nihil existere sine ratione sufficiente existentiae suae, nihilque existere hoc magis modo, quam alio, cuius ratio sufficiens non extet: Ast vrgebat, in rebus in se indifferentibus, simplicem nudamque voluntatem esse rationem sufficientem, vt existant, vel certam existendi determinationem modumque accipiant, neque hanc voluntatem opus habere, vt a caussa aliena determinetur: id quod ex ordine particularum formati mundi probat, quem ex sola voluntate DEI pependisse statuit. Opposuit huic arieti principium identitatis indiscernibilium, Leibnizius [i], et inductione vsus et ratione metaphysica, nempe quod duae res, quae discerni nequeant, eadem res sint duobus nominibus, ex quibus exemplum ab ordine mundi allatum a Clarckio impossibile figmentum esse conclusit. Quibus reposuit Clarckius [k], res duas sibi perfecte similes non tamen desinere esse duas res; id quod spatii et temporis partibus aequalibus illustrat, quarum tamen momenta duo vnum non sint, nec sola duo nômina vnius momenti. Regessit ad haec quoque Leibnizius, fassus [l], si duae res perfecte aequales, vt discerni nequeant, existerent, fore duas res; ast supponi falsum aliquod, et a rationis principio alienum, decipique aduersarium cum philosophis ex vulgo, qui solo numero res discerni posse credant, id est, quia numerum habeant, ex quo errore perplexa de principio indiuiduationis disputatio exorta sit. Malle autem temporis et loci partes inter se aequales huc afferri, obseruat, eo quod res ideales sint, quae in abstracto considerentur, quod in concerto aliter se habeat. Adeo vero claritate sua lucere rationis sufficientis principium putat illustris philosophus [m], vt negari a nemine posse contendat, et probatione opus haud habere existimet, tantae autem necessitatis esse credat, vt sine eo neque Dei existentiam probare, neque demonstrare veritates alias maximi momenti liceat. Neque vero sic quieuit Clarckius, sed rem ab ouo, quod aiunt, exorsus [n], exemplum aequilibrii reiicit, quod ad spiritum libere sponteque agentem applicari nequeat, quia instrumentum passiuum sit: contenditque negata libera voluntatis, virtute eligendi ex duobus bonis aequalibus, quodcunque voluerit, negari actionum humanarum principium, agendique virtutem et confundi cum motiuis eorumque impressione

h) Recueil T. I. p. 39. i) pag. 50. l) pag. 94. m) pag. 147.
k) pag. 65. n) pag 160 seqq.

ſione in animum, qui circa ea paſſiue ſe habeat, et qualitas perceptiua ſit, quam ſequatur facultas agendi, id eſt ſe mouendi, ex qua ſpontaneitas, et in agentibus rationalibus libertas oriatur. Et hinc omnem illum errorem profluere putat, quod principium actionis cum perceptione rationis commouentis confundatur, agensque liberum cum aequilibrio ponderis paſſiuo miſceatur. Contendit etiam, poſſe habere agens liberum rationes valde ſufficientes, quo minus ceſſet agere, quamuis nullam rationem habeat determinandi, vt hoc vel illo modo agat. Et hinc omne argumentum Leibnizii petitionem principii eſſe declarat, eo quod exempla in contrarium allata ex hoc ipſo principio refutet. Concedit autem Deum (de quo proprie diſputabatur,) licet inter duas res abſolute indifferentes et bonas aequaliter non aliam rationem determinantem quam ſuam voluntatem habeat, non carere tamen rationibus commouentibus, rationesque ſufficientes, quibus Deus commotus ex duobus aequaliter bonis et indifferentibus vnum eligat, eſſe impulſiuas ad eligendum. His Leibnizius morte praeuentus reſpondere non potuit, patet autem ex vltimo ratiocinio, rem tandem ad verborum pugnam abiiſſe. Et haec quidem viuo Leibnizio diſputata ſunt; acriter vero et ſatis vehementer de veritate principii huius Logici et Metaphyſici diſputatum eſt, cum celeberrimus Wolfius illud inter veritates metaphyſicae primarias referret [o], oſtenſoque diſcrimine inter cauſſam et rationem ſufficientem, hoc axiomate in demonſtrando, quod ſibi conceperat, aedificio metaphyſico vteretur. Ab eo enim tempore quisquis Wolfium ſequutus eſt, pro hoc principio ſtetit, illud autem antagoniſtae vehementer oppugnarunt, cuius vtriusque partis ſcripta cum adduxerit doctiſſimus Lvdovicvs [p], ad eum lectorem remittere, quam longiore digreſſione a ſcopo deducere, malumus. Addimus id vnum, metaphyſicos antiquiores rationem ſufficientem, quae a cauſſa, rationem continente diſtingui ſolet, rationem ſimpliciter, vel etiam rationem cauſſandi vocaſſe; placuiſſeque rationis ſufficientis axioma, etiam aliis a Leibnizio ſatis libere diſcedentibus, cuius exemplum dabit Cl. Hollmannvs [q], qui acute et perſpicue rem expoſuit, recteque poſt ipſum Leibnizium monuit, falli eos, qui putant, rationem ſufficientem non adeſſe, quando interdum nulla a nobis cognoſcitur.

XXXII. Quando veritas neceſſaria, ratio reperiri poteſt per analyſin, dum eam reſoluimus in ideas et veritates ſimpliciores, donec ad primitiuas peruentum fuerit.

XXXIII. Dantur ideae ſimplices, quarum definitiones dare non licet: dantur etiam axiomata et poſtulata, aut verbo, principia primitiua, quae probari nequeunt, nec probatione indigent, atque iſta ſunt enuntiationes identicae.

o) c. 2. §. 29. et. T. II. p. 26. Metaph. Germ. qui etiam p. 29. oſtendit, quo ſenſu eius axiomatis prima cultura tribui queat Leibnizio.

p) l. c. §. 438 ſeqq. p. 347 ſeq.

q) Metaphyſ. Part. I. cap. 4. §. 101 ſeqq. pag. 715 ſeqq.

XXXIV. Enim vero ratio ſufficiens reperiri etiam debet in veritatibus contingentibus, vel facti, hoc eſt, in ſerie rerum, quae reperitur in vniuerſo creaturarum, vbi reſolutio in rationes particulares progredi poſſet in infinitum, propter immenſam rerum naturalium varietatem et diuiſionem corporum in infinitum.

XXXV. Quemadmodum tota haec ſeries non niſi alia contingentia anteriora inuoluit, quorum vnumquodque ſimili analyſi opus habet, vbi rationem reddere voluerimus, progreſſus nil iuuat, neceſſe eſt rationem ſufficientem ſeu vltimam contingentium reperiri, quantumuis infinita ponatur.

XXXVI. Propterea quoque ratio ultima rerum in ſubſtantia quadam neceſſaria contineri debet, in qua ſeries mutationum non niſi eminenter exiſtat, tanquam in fonte ſuo.

XXXVII. Iam cum ſubſtantia iſta ſit ratio ſufficiens omnis iſtius ſeriei, quae etiam prorſus connexa eſt; non niſi vnus datur Deus, atque hic Deus ſufficit.

XXXVIII. Iudicare etiam licet, quod ſubſtantia iſta ſuprema, quae eſt vnica, vniuerſalis et neceſſaria, cum nihil extra ſe habeat, quod ab ea non dependeat, et ſimplex rerum poſſibilium ſeries exiſtat, limitum capax eſſe nequit, et omnem realitatem poſſibilem continere debet.

XXXIX. Vnde ſequitur, Deum eſſe abſolute perfectum, cum perfectio non ſit, niſi magnitudo realitatis poſitiuae, praeciſe ſumta, ſepoſitis rerum limitationibus.

XL. Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones ſuas ab influxu DEI, ſed imperfectiones a propria natura, eſſentiae ſine limitibus incapaci. In eo enim a Deo diſtinguuntur.

XLI. Verum etiam eſt, in Deo non modo eſſe fontem exiſtentiarum, verum etiam eſſentiarum, quatenus reales ſunt, aut eius, quod in poſſibilitate reale eſt. Propterea intellectus Dei eſt regio veritatum aeternarum aut idearum, vnde dependent, et ſine ipſo nihil realitatis foret in poſſibilitatibus, et nihil non modo exiſteret, ſed nihil etiam opus foret.

XLII. Etenim opus eſt, vt ſi quid realitatis in eſſentiis aut poſſibilitatibus, aut potius in veritatibus aeternis fuerit, haec realitas fundetur in aliqua re exiſtente et actuali, et conſequenter in exiſtentia entis neceſſarii, in quo includit eſſentia exiſtentiam, aut in quo ſufficit eſſe poſſibile, vt ſit actuale.

XLIII. Ita Deus ſolus, ſeu ens neceſſarium hoc priuilegio gaudet, quod neceſſario exiſtat, ſi poſſibilis eſt. Et quemadmodum nihil poſſibilitatem eius impedit, quod limitum expers, nec vllam negationem, conſequenter nec contradictionem inuoluit, hoc vnum ſufficit, ad cognoſcendam exiſtentiam Dei a priori. Nos eam quoque probauimus per realita-

realitatem veritatum aeternarum. Emendauiſſe hac ratione Leibnizium argumentum Carteſii ab idea Dei pro eius exiſtentia petitum ſupra in eius vita diximus. Saepius hanc demonſtrationem DEI a priori repetiit Leibnizius [r].

XLIV. Enim vero eandem iam probabimus a poſteriori, quia ſcilicet res contingentes exiſtunt, quae rationem vltimam, ſeu ſufficientem habere nequeunt, niſi in ente neceſſario, quod rationem exiſtentiae ſuae in ſe ipſo habet.

XLV. Nihilominus tamen cum nonnullis nobis imaginari non debemus, veritates aeternas, cum a Deo dependeant, arbitrarias eſſe, et a voluntate ipſius pendere, quemadmodum Carteſius et poſtea Poiretus ſtatuit. Id verum non eſt, niſi de veritatibus contingentibus, cum e contrario neceſſariae dependeant ab intellectu eius et ſint obiectum eius internum. Diximus de hoc dogmate Carteſii ſuo loco. Probe autem attendendum eſt ad verba Carteſii, et integram eius hypotheſin, affirmationem atque negationem ad voluntatem referentem, quando ita pronuntiat [s]: *Quantum ad veritates aeternas, dico iterum, illas tantum eſſe veras aut poſſibiles, quia Deus illas veras et poſſibiles cognoſcit, non autem contra veras a Deo cognoſci, quaſi independenter ab illo ſint verae.* Aſt vrgebat contra haec Leibnizius, poſſibilia praeſupponi, ſi electionis libertas in rebus producendis aſſerenda ſit, cum electionis nulla ratio ſit, vbi vnum tantum poſſibile ſit [ſ]. Ex quo concludebat, male ad Dei voluntatem in quaeſtione de poſſibili et neceſſario recurri [t].

XLVI. Deus ſolus eſt vnitas primitiua ſeu ſubſtantia ſimplex, originaria, cuius productiones ſint omnes monades creatae aut deriuatiuae et naſcuntur, vt ita loquar, per continuas diuinitatis fulgurationes per receptiuitatem creaturae limitatas, cui eſſentiale eſt, eſſe limitatum. Primarium hoc exiſtentiae et naturae rerum contingentium atque finitarum fundamentum eſt, quod viro ſummo ponere placuit, vt et omnium rerum exiſtentiam a Dei voluntate dependere oſtenderet, et accepiſſe eſſentiam atque naturam ex ideis in intellectu diuino praeſentibus doceret. Id quod a Platone eum mutuum accepiſſe, licet emendatum et ſenſu magis philoſophico pronuntiatum, nec ipſe negat [v], nec inficias iuerit, quisquis Platoniſmi paulo eſt peritior. Aſt, vt verum fateamur, vellemus, vt diſtinctius clariusque vir illuſtris in aſſertione hac loqui, quam incerta et ambigua loquutione veterum errores, a quibus eum alienum fuiſſe facillime nobis perſuaderi patimur, palliare voluiſſe videri maluiſſet. Ipſa enim haec aſſertio idem prorſus, ſi verba ſpectes, dicit, quod ſyſtema emanatiuum

r) Vid. Med. de veritate et ideis A. E. 1684.
s) P. I. princ. phil. §. 33. 34. p. 9.
ſ) Theodicée §. 335.
t) Conferendus autem ipſe POIRETVS Cogitation. L. II. c. 10. §. 5.
v) In Epiſt. ad Hanſchium l. c.

uum Alexandrinorum, Cabballiſtarum, et quicunque ex orientali et Platonica ſchola prodierunt, inculcat, ex Deo ſubſtantia prima per fulgurationes diuini luminis prodiiſſe, id eſt emanaſſe res omnes, et naturam ſuam limitationis carceribus circumſcriptam ex ideis in intellectu diuino latentibus, et in diuina natura neceſſario exiſtentibus, ſed voluntate DEI, vt extra ipſum exiſterent, productis, accepiſſe. Quo pacto res omnes ratione exiſtentiae quidem ſola DEI voluntate fuiſſe productas non negarunt, et, quod HIEROCLES *) monuit, ex materia non praeiacente ſola voluntate DEI fuiſſe formatas aſſeruerunt: aſt ipſam tamen eſſentiam rerum, ex DEI eſſentia velut ſubiecto et fonte ſuo fluxiſſe, adeoque non niſi limitatione et emanationis ordine a Deo differre ſtatuerunt. Quem deiſmi vel pantheiſmi errorem Leibnizio affricare eo magis iniquum putamus, quo magis is rerum eſſentias in poſſibilitate poſuit, quae obiectiue tantum in Deo ſunt, nempe conſiderato intellectu diuino, qui circa eas verſatur, quae ad emanationem non ſufficiunt. Sed paulo diſtinctius pronuntiandum, et aſſerta ab hac ψευδερμηνεία munienda erant. Vnde prudentius et circumſpectius definiuit §. VIII. Cauſſae Dei: *Actualia dependent a Deo, tum in exiſtendo, tum in agendo, nec tantum ab intellectu eius, ſed etiam a voluntate. Et quidem in exiſtendo, dum omnes res a Deo libere ſunt creatae, atque etiam a Deo conſeruantur; neque male docetur, conſeruationem diuinam eſſe continuatam creationem, vt radius continue a ſole prodit: ETSI CREATVRAE NEQVE EX DEI ESSENTIA, NEQVE NECESSARIO PROMANENT.* Ex his itaque theſis allata intelligenda et ſecundum rectos ſenſus explicanda eſt.

XLVII. Datur in Deo potentia, quae eſt fons omnium, deinde cognitio, quae continet idearum ſchema, et tandem voluntas, quae mutationes efficit, ſeu productionem ſecundum principium melioris.

XLVIII. Atque hoc eſt iſtud, quod reſpondet ei, quod in monadibus creatis facit ſubiectum ſeu baſin facultatis perceptiuae et appetitiuae. Sed in Deo haec attributa ſunt abſolute infinita, aut perfecta, in monadibus creatis non ſunt, niſi limitationes, pro menſura perfectionis, quam habent.

XLIX. Creatura dicitur agere extra ſe, quatenus habet perfectionem, et pati ab alia, quatenus eſt imperfecta. Ita monadi actionem tribuimus, quatenus habet perceptiones diſtinctas, et paſſiones quatenus confuſas habet.

L. Et vna creatura perfectior eſt altera in eo, quod reperiamus in ea, quod inſeruit rationi reddendae in eo, quod in altera contingit, et propterea dicimus, quod in alteram agat.

LI. Sed

*) De Fato apud PHOTIVM cod. 241.

LI. Sed in substantiis simplicibus influxus vnius monadis in alteram tantum idealis est, qui effectum sortiri nequit, nisi Deo interueniente, quatenus in ideis Dei vna monas cum ratione postulat, vt Deus ordinans ceteras, in principio rerum ipsius rationem habeat. Quoniam enim monas vna physice influere nequit in interius alterius; aliud non datur medium, per quod vna ab altera dependere valeat.

LII. Atque ideo actiones et passiones creaturarum mutuae sunt. Deus enim duas substantias simplices inter se comparans, in vna qualibet rationes deprehendit, quibus obligatur vnam aptare alteri, et consequenter id, quod actiuum est, quatenus certo respectu passiuum secundum alium considerandi modum, actiuum nempe, quatenus id, quod distincte in eo cognoscitur, inseruit rationi reddendae de eo, quod in alia contingit, et passiuum, quatenus ratio de eo, quod in ipsa contingit, reperitur in eo, quod distincte cognoscitur in altera.

LIII. Quemadmodum vero infinita sunt vniuersa possibilia in ideis Dei, et eorum non nisi vnicum existere potest: ita necesse est, dari rationem sufficientem electionis diuinae, quae Deum ad vnum potius, quam ad alterum determinat.

LIV. Atque haec reperiri nequit, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent, cum quoduis possibile habeat ius praetendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam inuoluit.

LV. Atque id ipsum caussa est existentiae melioris, quod Deus vi sapientiae cognoscit, vi bonitatis eligit, vi potentiae producit. Est haec thesis principium et fundamentum celeberrimae illius assertionis de optimo mundo a Deo electo, quae sectatoribus Leibnizii pulcherrimus eius foetus visus est, immo nonnullis quoque, quibus tamen incerta thesis creditur, talis tamen iudicatur, quae omnium pulcherrime DEVM extollat: ast quam eius aduersarii necessitatem quandam ineuitabilem et libertati ac perfectioni diuinae inimicam inuoluere conquesti sunt: quo nomine Optimismum hunc, quem vocant Triuoltienses velut Deismo vicinum condemnauisse, supra annotauimus. De quo tamen infra commodo magis loco dicemus.

LVI. Huic adaptationi rerum omnium creatarum ad vnamquamque, et vniuscuiusque ad ceteras omnes tribuendum, quod quaelibet substantia simplex habeat respectus, quibus exprimuntur ceterae omnes, et per consequens speculum viuum perpetuum vniuersi sit. Etiam haec ex κυρίαις δόξαις Leibnizii est, in recentissimi temporis controuersiis valde agitata, eo quod idealistis fauere vir summus videretur. Quod vtrum ita se habeat, hic definiendi locus haud est, qui non controuersias, sed historiam scribimus. Cuius gratia id potius obseruamus, ineunte iam seculo XVI similem hypothesin affirmauisse Carolum Bouillum, philosophum Gallum, profundae meditationis virum. Inter eius enim opera primo

primo loco extat liber *de Intellectu angelico, et humano, et vtriusque speculari natura et illustratione a Deo, ita vt hominis intellectus, sensu posterior lunam, angelicus prior, solem referat, et intellectus sit vnitas memoriae, memoria vero vnitas intellectus.* Ast quae ille habet, ex Pythagoreis hypothesibus orta sunt, vt ex eius libro *de Sensibilibus* patet.

LVII. Et sicut eadem vrbs, ex diuersis locis spectata alia apparet, et optice quasi multiplicatur, ita similiter accidit, vt propter multitudinem infinitam substantiarum simplicium dentur quasi totidem differentia vniuersa, quae tamen non sunt, nisi scenographicae repraesentationes vnici secundum differentia puncta visus vniuscuiusque monadis.

LVIII. Atque hoc ipsum medium est obtinendi tantum varietatis, quantum possibile, sed cum maximo ordine, qui fieri potest, hoc est, medium obtinendi tantum perfectionis, quantum possibile.

LIX. Neque etiam alia datur, quam haec hypothesis, quae prout fieri debet, magnitudinem DEI eleuat.

LX. Ceterum ex eo, quod modo retuli, de rationibus a priori, videmus, cum res aliter se habere nequeant, quoniam Deus, totum ordinans, respexit ad quamlibet partem et imprimis ad vnamquamque monadem, cuius natura cum sit repraesentatiua, nihil est, quod eam limitare posset ad vnam tantum rerum repraesentandam, quanquam verum sit, quod haec repraesentatio non sit nisi confusa, respectu partium vniuersi, nec distincta esse possit, nisi quoad exiguam rerum partem, hoc est, earum, quae aut propiores sunt, aut maiores respectu vniuscuiusque monadis, alias quaelibet monas foret aliqua diuinitas. Non in obiecto, sed in modificatione cognitionis obiecti monades limitatae sunt. Omnes confuse ad infinitum tendunt, sed limitantur et distinguuntur per gradus perceptionum distinctarum.

LXI. Atque in eo compositae cum simplicibus conueniunt. Quoniam enim omnia plena sunt, et per consequens omnis materia connexa, et quemadmodum in pleno omnis motus effectum quendam sortitur in corporibus distantibus, pro ratione distantiae, ita vt vnumquodque corpus non modo afficiatur ab iis, quae ipsum tangunt, et quodammodo percipiat, quod ipsis accidit, verum etiam mediantibus ipsis adhuc percipiat ea, quae prima tangunt, a quibus ipsum immediate tangitur: ideo inde sequitur, hanc communicationem procedere ad quamlibet distantiam. Et per consequens omne corpus ab omni eo afficitur, quod in vniuerso accidit, ita vt is, qui omnia perspicit, in vnoque legere possit, quod per totum accidit, immo etiam, quod iam factum aut adhuc futurum, in praesenti obseruans, quidquid tam secundum tempus, quam secundum spatium elongatur.

LXII. Enimuero anima in se ipsa legere nequit, nisi quod distincte in ea repraesentatur non omnes suas perceptiones vna euoluere valet, quoniam ad infinitum tendunt.

LXIII. Quamuis itaque quaelibet monas creata totum vniuersum repraesentet, multo tamen distinctius repraesentat corpus, quod ipsi peculiari ratione adaptatum est, et cuius entelechia existit. Et sicuti hoc corpus exprimit totum vniuersum per connexionem omnis materiae in pleno, ita etiam anima totum vniuersum repraesentat, dum repraesentat hoc corpus, quod ad ipsam spectat peculiari quadam ratione.

LXIV. Corpus spectans ad monadem, cuius entelechia vel anima existit, constituit cum entelechia id, quod viuens appellatur, et cum anima id, quod animal salutatur.

LXV. Est vero corpus viuentis vel animalis semper organicum. Etenim cum quaelibet monas sit speculum vniuersi suo modo, et vniuersum perfecto ordine gaudeat, ordo etiam esse debet in repraesentante, hoc est, in perceptionibus animae, et per consequens in corporibus, secundum quae vniuersum in eis repraesentatur.

LXVI. Ita quodlibet corpus organicum viuentis est species machinae diuinae, aut automati naturalis, quod omnia automata artificialia infinitis modis antecellit, etc.

LXVII. Et fieri potuit, vt auctor naturae hoc artificium diuinum et prorsus mirabile in praxin deduceret, quia portio quaelibet materiae non modo diuisibilis in infinitum, sicuti veteres agnouere, verum etiam actu subdiuisae in infinitum, qualibet parte peculiari motu gaudente alias fieri haud quaquam posset, vt quaelibet portio materiae totum exprimeret vniuersum.

LXVIII. Liquet inde, in minima portione materiae dari mundum creaturarum viuentium animalium, entelechiarum, animarum etc.

LXIX. Ita nihil incultum, nihil sterile, nihil mortuum datur in vniuerso, nullum chaos, nulla confusio, nisi ad apparentiam.

LXX. Videmus hinc, quodlibet corpus viuum habere entelechiam vnam dominantem, quae est anima in animali, sed membra huius corporis viuentis plena sunt aliis viuentibus, plantis, animalibus, quorum vnumquodque iterum suam habet entelechiam seu animam dominantem.

LXXI. Omnia corpora riuorum instar in perpetuo sunt fluxu et partes aliae continuo ingrediuntur aliae egrediuntur. Vetustissima haec physicorum fere omnium hypothesis, asserta a theogoniarum scriptoribus, Thalete, Platone, Stoicis, Heraclito, Democrito, Epicuro, Scepticis, aliisque nec recentioribus ante Leibnizium ignota, ex quibus imprimis, qui toties cum Leibnizio concordat, IORDANVS BRVNVS [y], *nihil*

y) De Minimo p. 72.

nihil variabile dixit *atque compositum in duobus temporum momentis, eisdem prorsus partibus eodemque partium ordine consistere, cum effluxus influxusque atomorum in omnibus huiusmodi sit continuus.* Quae ita ad animam hominis, quam atomam naturam, et monada ipse quoque vocat, transfert:

Ergo atomam tantum naturam dixeris esse,
Perpetuo cuius nulla aut propria vna figura est.
Ergo natura est animi diuina reperta,
Quam non alteritas non passio conficit vlla,
Quaeque vt sub fato est obnoxia compositique
In partem veniens, momento vix manet vno.
Sorte affecta pari, numerique vno ordine perstat.
Quotquot enim fiunt, mutantur lapsa ruuntque,
Continue ad aliud atque aliud, non entia credes.
Atqui naturam in specie meditando perenni
Vnam cui conformari, seruareque temet
Consimilem debes, consortem te esse deorum
Comperies vitae, et dices: substantia nostra haec.

Referre se autem omnem substantiam ad atomum (non molis, sed natu„rae, vt ipse quoque vocat,) in sequentibus prolixe docet, vbi non ani„mam modo in organico corpore commemorat, sed eam quoque, quae est „in toto vitae telluris horizonte; a qua ad animos in horizonte maiori, et „animum animorum Deum ascendit. Cuilibet autem animae, siue mona„di atomoue, quae synonyma sunt apud Brunum, suam esse, quam agno„scat materiam, asserit, et in eo illius naturam constare ait, quod com„positionem intrinsecam non habeat, et quod, cum non sit, id fiat non „per modum dissolutionis seu diuisionis, impropriissime autem generari „dicatur vel corrumpi, ea praesertim, quae proprie intrinsecaque natura „aeterna, immortalia, incomponibilia, indissolubilia, animae, Dii, „Deus." Haec Brunus. Cuius monadologia meretur a viro quodam docto et laboris molesti patiente ex scriptis eius colligi, et cum monadologia Leibniziana comparari. Verum haec ὡς ἐν παρόδῳ.

LXXII. Anima non mutat corpus nisi sensim sensimque et per gradus, ita vt nunquam omnibus suis organis vno quasi ictu priuetur. Et dantur saepius metamorphoses in animalibus, sed nunquam metempsychosis seu transmigratio animarum locum habet, neque enim dantur animae prorsus separatae. Etiam hoc ex veteri philosophia translatum, quae per omnes fere sectas ὄχημα et εἴδωλον animae tribuebat, vt suis locis probatum.

LXXIII. Atque ideo etiam nulla datur generatio, nec mors perfecta, rigorose loquendo. Sunt enim euolutiones et accretiones, quas generationes vocamus; quemadmodum inuolutiones et diminutiones, quod mortem

tem appellamus [z]. Etiam hoc veteribus multoties assertum, nempe quod ex fluxu materiae perpetuo aliter constare non posset, vt ex iis, quae *Tomo primo* passim dicta sunt, liquere potest.

LXXIV. Quia hodie obseruationibus compertum est, corpora organica naturae nunquam ex chao seu putrefactione prodire, sed constanter per semina, in quibus sine omni dubio datur quaedam praeformatio; hinc concluditur, corpus non modo organicum iam praeextitisse ante conceptionem, sed etiam animam in hoc corpore, h. e. animal ipsum. Et per conceptionem animal istud tantummodo disponitur ad magnam quandam transformationem, vt fiat animal alterius speciei. Nititur vtraque hypothesis praesupposito, stamina corporum ab initio rerum efformata praeexistere, vnde sequitur, habere quoque ea animas suas seu entelechias, quibus informentur. Ast haud leuibus illa sententia a magnis viris premi solet difficultatibus [a], vnde ipsa quoque ratio adducta pro animarum existentia cuius generis ponderisque sit, dignosci potest. Quae tamen nobis aliud agentibus, hoc loco curae haud sunt; id vero monendus lector, caueat, ne hanc Leibnizianam praeexistentiam animarum, quae suo modo H. MORO [b] et ANDR. PLANERO [c] quoque placuit, confundat cum veterum theologorum physicorumque Graecorum, immo eorum omnium, qui μετεμψύχωσιν asserebant, animorum praeexistentia. Hi enim animas certo numero creatas corpori, postea demum efformando, in matris vtero immitti statuebant. Illi euolutionem et staminum et animarum, atque translationem in alium perfectionis gradum, v. c. ex statu bruto insensitiuum, et ex hoc in rationalem asserunt. Quo iure vel verisimilitudine? dicere hoc loco, nihil attinet.

LXXV. Animalia, quorum nonnulla eleuantur ad gradum maximorum animantium, ope conceptionis, appellari possunt spermatica, sed ea, quae speciem non mutant, nascuntur, multiplicantur, et destruuntur, quemadmodum animalia magna. Paruus admodum numerus est electorum, qui ad theatrum maius progrediuntur.

LXXVI. Si animal nunquam naturaliter incipit, nec vnquam naturaliter finiri debet: et non modo nulla datur generatio, verum etiam nulla destructio totalis, seu mors rigorose sumta. Atque ratiocinia ista a posteriori desumta, cum illis a priori deductis optime concordant.

LXXVII. Ita asserere licet, non modo animam, mundi indestructibilis speculum, esse indestructibilem, verum etiam animal ipsum, quamuis machina ipsius saepius ex parte pereat, et inuolucra organica relinquat, vel capiat. Nouerat Leibnizius, vt veterem philosophiam apprime didicerat, et intelligebat, veteribus hoc systema indestructibilitatis, ita enim

z) Conf. Recueil T. II. p. 283. illustris BVLFINGERVS Dilucid. phil. S. III. c. 5. §. 317. p. 397.

a) Conf. quos laudat praestantissimus HOLLMANNVS Phys. P. II. c. 4. §. 517. p. 629.

b) Opp. phil. T. II. p. 365 seqq.

c) In Diss. de propagat. animae humanae pr. V. p. 41.

compendii caussa vocabat, non fuisse ignotum. Vt igitur sententiae valde paradoxae et inuidiam toti hypothesi conflare aptae auctoritatem conciliaret, ad veterum consensum prouocauit. Testem autem produxit Leibnizius auctorem libri *de Diaeta*, qui HIPPOCRATI tribui solet, verius autem a discipulo quodam Hippocraticis sententiis innutrito profectus est. Is vbi τὰ ζῶα, ex igne et aqua constare dixisset, quorum ille omnia per omnia moueret, haec omnia per omnia nutriret, id est, ille actiuum, haec passiuum principium suppeditaret, addit: „Particulatim „vtrumque superare et superari ad summum et minimum, quantum eius „fieri possit; nunquam autem simul in eodem consistere, sed semper alte„rari; nullum enim omnino corpus perire, neque fieri quod prius non „erat, verum permixta et discreta alterari: homines autem putare, hoc „quidem ex orco in lucem auctum generari, illud vero ex luce in orcum „imminutum perire ac corrumpi. Oculis autem magis credere oportere „quam opinionibus: sed animal neque mori possibile esse neque genera„ri, sed augeri omnia et minui ad summum et ad minimum, quantum „eius fieri possit. Generari autem idem esse ac perire siue corrumpi, nem„pe commisceri et secerni: vnumquodque ad omnia et omnia ad vnum„quodque idem esse, seorsim autem omnia et diuina et humana sursum „ac deorsum vicissitudinem habere, ac transire; et haec fieri per diuinam „necessitatem; accedentibus autem illis huc, his vero illic, et inter se „(igni nempe et aqua) permixtis destinatum fatum explere et ad maius et „ad minus: corruptionem vero omnibus mutuo inter se esse, maiori a „minore, et minori a maiori: et augescere maius a minore: reliqua „autem omnia et hominis animam et corpus velut animam ornari ac „gubernari etc.“ Displicuit cl. DES MAIZEAVX[d] haec comparatio, qui seductum a Cornarii versione Dacierium et ab eo Leibnizium de generatione et morte animalium haec perperam intellexisse contendit, cum ζῶα hoc loco nihil aliud sint nisi entia omnia, quae sunt, crescunt, diminuuntur, soluuntur etc. quae sensu populari ζῶα appellentur. Hinc nihil aliud velle auctorem putat, quam falsum esse plebis praeiudicium, res recens apparentes nasci aut incipere existere, vel disparentes esse cessare, nam cum mundus quaedam entium particularium congeries sit, non posse aliquid perire sine vniuersi detrimento: adeoque entia haec generationem et destructionem proprie non pati, sed constare omnia commixtione, compositione, incrementis, vnione, modificatione, diminutione, separatione, et sic porro, et hoc nasci, hoc perire esse. Haec nihil facere putat ad systema indestructibilitatis a Leibnizio animabus vindicatum. Nobis satis leuis haec Leibnizii censura videtur, vbi etiam concedamus, τὰ ζῶα non animantia, sed entia in mundo omnia significare, quod tamen nondum vir doctus euicit. Cum enim ex hypothesi Leibnizii res compositae in mundo omnes, ex simplicissimis entibus siue monadibus

d) Recueil T. II. p. 371 seqq.

dibus constent, quarum aggregatio nouam substantiam non producat, sed phaenomenon materiae; adeoque rebus omnino omnibus suae animae insint, quae alterari mutarique nequeant, licet modificationes patiantur; recte ex mente illustris viri τὰ ζῶα in allato loco comparantur cum monadibus, quae vitae caussam, animam, in se habent, quaeque ex eadem ratione perire non possunt; quia cum semel esse coeperint mutationis omnis expertes perstant, adeoque istam monadatorum congeries vbi apparet, non nouam entium viuentium existentiam innuere potest, id est generationem, sed modo nouum φαινόμενον exsurgens ex transformatione status etc. Verum ipsum auctoris veteris systema intuentes, quod et *Tomo primo* [e] ex hoc loco adduximus, deprehendimus, eum de natura hominis et qualitatum tum corporis tum animi differere, et imprimis haec ad Heracliti philosophiam exigere, secundum quam praeter particulas ignis nihil certum fixumque manet, reliqua ἄνω καὶ κάτω, siue diuina sunt, siue humana, adeoque etiam ipsa anima hominis, inter se mutuo mutantur alteranturque: diserte enim ait, de hac naturae lege: Ὁ νόμος τῇ φύσει περὶ τούτων ἐναντίος, χωρὶς δὲ πάντα καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα (adeoque non entia tantum in genere) ἄνω καὶ κάτω ἀμειβόμενος. Quae obscurissima verba nemo intelliget, nisi Heracliti philosophiam consuluerit. Ast ille, teste Sexto Empirico [f] statuebat: et vitam et mortem esse cum viuimus et morimur, nam cum viuimus mortuas esse nostras animas, et in nobis sepultas, cum autem morimur reuiuiscere, et viuere: itemque mori et viuere perinde esse, quoduis enim mutari in suum contrarium: nempe ob naturalem ignis mundani eiusque mutationum per rarefactionem et condensationem legem, qua res omnes modificationem accipiant, nec vitam nec mortem, sed alterationem dari, idque ad homines aeque pertinere. Recte itaque hactenus Leibnizius hunc scriptorem veterem Heracliti principia sequentem in partes vocauit, poteratque ipsum Heraclitum aduocare, quem idem statuisse suo loco luculenter, nisi fallimur, demonstrauimus. Ast, vt ingenue quoque fateamur, ob aliam longe rationem pro Leibnizii monadibus hic locus non adeo militat. Nempe tantum abest, vt principia simplicissima, stabilia, substantialia, vitam animamque habentia statuerit Heraclitus, quique ex eius schola progressi sunt Hippocratici discipuli, ex parte Heracliteae physiologiae adhaerentes, vt potius naturis Pythagoreorum stabilibus siue monadibus, τμήματα illa siue particulas ignis subtilissimas opponerent [g], quae semper essent in fluxu, vnde animam quoque perpetuo fluere et κίνησιν esse Heraclitus statuit, vt *Tomo primo* demonstratum. Non itaque entia viuentia, animata, simplicia durant, et nouis tantum modificationibus prodeunt, suntque indestructibilia, sed potius nihil prorsus habent stabile semperque mutantur, funduntur, alterantur, nec, si hos homines sequeris, monades existere possunt, cum ipsae animae ex mobilibus ignis

e) p. 1226. f) Pyrrh. hyp. L. III. S. 230. g) Demonstratum id l. c. p. 1218.

particulis constantes eiusmodi mutationi sint obnoxiae. Quae in aprico ponunt, ingens inter illud Hippocratici scriptoris et inter Leibnizii systema discrimen intercedere. Quod si ex veteribus systemati indestructibilitatis quaerenda esset auctoritas, rectius ad Apollonium Tyaneum prouocare liceret, is enim diserte [h]: „Nulla omnino res interit, nisi in „speciem, quemadmodum nec gignitur quicquam, nisi specie. Vbi „enim aliquid ex statu essentiae in naturae statum transit, id generatio „videtur, mors contra, vbi ex statu naturae ad statum essentiae redit. „Cum interea vere nihil generetur, aut corrumpatur, sed tantum con„spicuum sit modo, modo conspectui subducatur rursum, illud quidem „propter materiae crassitiem, haec vero propter essentiae tenuitatem, „quae semper eadem est, motu tantum et quiete differt." Sed et reliqua legenda sunt, quae apertum faciunt, secundum Appollonium nec generationem nec mortem proprie dictam dari. Et potest haec Tyanensis philosophi explicatio eo magis videri affinis hypothesi Leibnizianae, quia ex Pythagoreis fuit, secundum quos ideae, siue rerum essentiae, quas cum monadibus suis conspirare fassus est Leibnizius, aeternae, simplices, immutabiles sunt, ast accedente materiae conformatione visibiles fiunt, non vero demum oriri incipiunt. Quo sensu Apollonii verba explicuit B. Gottfridus Olearius [i]. Ast, vt, quo sumus candore, verum fateamur, et falsa haec est explicatio, vt *Tomo secundo* demonstratum, et Spinozisticam magis essentiae modificationem, quam Leibnizianam praeexistentiam ista Apollonii verba innuunt: qua inuidia virum optimum, ab hac impietate alienum onerare nolumus. Interim ex adductis locis certum est, veteres haud paucos mortem et generationem tantum inter φαινόμενα retulisse, licet eius rationem secundum diuersa systemata diuerse explicuerint. Illud autem verum, quotquot monades, atomos, elementa simplicia etc. posuerunt, ea statuisse indestructibilia, et mutationes tantum ad particularum modificationes retulisse.

LXXVIII. Ex his principiis, explicari potest vnio, aut potius conformitas animae ac corporis organici. Anima suas sequitur leges, et corpus itidem suas: conueniunt vero inter se vi harmoniae inter omnes substantias praestabilitae, quoniam omnes sunt repraesentationes vniuersi.

LXXIX. Animae agunt secundum leges caussarum finalium per appetitiones, fines et media; corpora agunt secundum leges caussarum efficientium, seu motuum. Et duo regna, alterum nempe caussarum efficientium, alterum caussarum finalium harmonica sunt inter se.

LXXX. Cognouit Cartesius, animam non posse dare vim corporibus, quoniam eadem semper virium quantitas in materia conseruatur; credidit tamen, animam posse mutare directionem corporum. Id quidem ideo factum est, quod ipsius tempore lex naturae ignoraretur, quae vult, eandem

h) Ep. 58. pag. 409.

i) Ad h. l.

dem ſemper directionem totalem conſeruari in materia. Quod ſi hoc obſeruaſſet, in ſyſtema harmoniae praeſtabilitae incidiſſet.

LXXXI. In hoc ſyſtemate corpora agunt, ac ſi (per impoſſibile) nullae darentur animae, ac animae agunt, ac ſi corpora nulla darentur, et ambo agunt, ac ſi vnum influeret in alterum. Celeberrima haec harmoniae praeſtabilitae hypotheſis eſt, quae noſtra aetate etiam tonſorum et fabrorum labiis decantata eſt. Cuius hiſtoriam integram hoc loco ſcribere, eſſet a via, quam ſectandam nobis propoſuimus, ad diuerticula diſcedere, ex quibus reditus non niſi longo itinere pateat. Pauca itaque ſeligenda, et ea tantum afferenda ſunt, ſine quibus hiſtoria famigeratiſſimi ſyſtematis intelligi nequit. Occaſionem vero, Leibnizio ſuppeditatam de hac hypotheſi cogitandi, paſſim ipſe enarrauit, faſſus [k]: „cum ſatis quidem iam „olim explicuiſſet intrinſecas animae operationes, diu ſe haeſiſſe, quid „de commercio eius cum corpore ſtatueret. Agnouiſſe quidem, animam „quodammodo πρώτην ἐντελέχειαν eſſe: ſeu primum principium actiuum „internum, quod ſit in corpore; ſed cum leges motus veras eruiſſet, vidiſſetque, talem eſſe naturam rerum, vt neque noua vis neque etiam „noua directio corporibus aliunde accedat; iam manifeſte ſe agnouiſſe, „omnia in corporibus fieri mechanice, ſed ita, vt principia mechaniſmi „ſint ab incorporeo, qui influxus animae metaphyſicus dici poſſit, vnam „completam ex anima et corpore conſtituens ſubſtantiam; nec tamen „animae vllum poſſe in corpus eſſe influxum phyſicum, ſeu per quem „leges motus turbentur, ſed conſentire operationes animae et corporis „per harmoniam, ab initio rerum praeſtabilitam, cuius ope ſublatae ſint „difficultates de commercio animae et corporis, quae hactenus philoſophos exercuerint.“ Alio loco vero ſimilia tradit [l]: Leges motus poſt Carteſii aetatem demum detectas, ipſi falſitatem ſyſtematis influxus, aſſiſtentiae, cauſſarumque occaſionalium detexiſſe, et ad hoc nouum ſyſtema manu quaſi duxiſſe. Nempe ſtatuerat Carteſius, eandem in vniuerſo conſeruari motus quantitatem, ex maſſa mobilis in celeritatem eius aeſtimatam; ex quo ſuppoſito inferebat: non poſſe influxum realem animae atque corporis habere locum, eo quod ſecundum eum, quantitas aliqua augeri, minuique poſſit. Hanc vero Carteſii regulam falſam eſſe; primus demonſtrauit [m] Leibnizius, luculenter oſtendens, magnum eſſe diſcrimen, inter vim motricem et quantitatem motus, idque euidentibus ratiociniis contra Catelanum et Papinum aſſertum iuit. Agnouit id quoque magnus NEWTONVS [n], experientia probans, ex variis binorum motuum compoſitionibus, manifeſtum eſſe, non ſemper eandem eſſe in mundo quantitatem motus. Falſo itaque Carteſii canoni alium ſubſtituit Leib-

k) Act. Erud. 1712. p. 67.

l) Theodicée §. 60 ſeqq.

m) A. E. 1686. p. 161. 1689. p. 186. 195. 1690. p. 228. 1691. p. 6 ſeq. 429. 1698. p. 439. Journ. des ſavans 1693. p. 651. falſum itaque eſt, quod contendit Clarckius, qui Leibnizium non ſatis intellexit, Rec. T. I. p. 180. Newtonianis eum rationibus conuictum id demum agnouiſſe.

n) Optic. P. III. q. vlt. p. m. 404.

Leibnizius, naturae rerum conuenientem [o], qui identitatem quantitatis virium motricium ex massa mobilis in quadratum celeritatis aestimandarum asserit, ex quo conclusit, si animae volitiones motum efficiant in corpore nostro, reliquis imprimendum, augeri sic in corporibus, siue in vniuerso corporum complexu, vires motrices, et minui, cum ex diuersorum corporum motu atque in sensoria nostra impulsu oriantur perceptiones, quod canoni repugnat. Sed et porro Cartesio placuerat, cum in actione motrice distingui posse ipsam motus quantitatem a directione obseruauisset, animam posse habere vim mutandae directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum fere modum, quo eques, quamuis equo, quem insidet, vim nullam largiatur, eius tamen gressum, vires, quo libuerit dirigendo, moderatur [p]. Ast hac iterum falsa esse postea compertum fuit, cum, obseruante Leibnizio, nihil neque in anima, neque in corpore, id est, neque in cogitatione, neque in massa sit, quod ad explicandam hanc vnius per alterum immutationem seruire possit, et siue anima quantitatem virtutis, siue lineam directionis in corpore mutare dicatur, vtrumque aeque inexplicabile sit. Hinc his quoque canon a Leibnizio surrogatus alius [q], nempe: conseruari etiam eandem directionem in omnibus simul corporibus, quae inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuo occurrant, dum scilicet seruatur directio centri grauitatis communis. His legibus naturae suppositis, colligebat inde Leibnizius, corporum directionem aeque ac virtutem imperio animae subtrahendam esse, et non modo alterius ex his substantiis physicum influxum in alteram nulla ratione explicari, sed et absque omnimoda legum naturae perturbatione in corpus animam physice agere non posse. Qua ratione systema quoque assistentiae, quod Cartesio placuit, subruitur, quae quoque caussa est, cur Mallebranchius, Cordemaeus aliique, eo relicto, systema caussarum occasionalium excogitarint. Quo vero posito, cum miracula perpetua introducantur, nec caueatur eo perturbationi legum naturalium in vtraque substantia constitutarum, quae aeque violabuntur, siue Dei interpositio, siue mutuus influxus interueniat, ratio autem sufficiens eius dari nulla possit [r]: via plana se detexit Leibnizio ad harmoniam praestabilitam descendendi, quae nec leges motus naturales confundat, nec Deum ex machina aduocet, sed animam pariter atque corpus suis motibus, secundum regulas naturales permittat, et conspirare tamen vtramque substantiam amicissime demonstret. Qua in hypothesi confirmatum, se ait Leibnizius [s], cum de principio harmoniae tum in genere, tum in specie praeformationis, itemque harmoniae inter omnes res praestabilitae, v. c. inter naturam et gratiam, inter decreta Dei et actiones hominum praeuisas inter

omnes

o) Journal des savans 1698. p. 262. Primus hanc motus legem deprehendit in sphaericis illustris Hugenius, vid. Journ. des savans 1669. p. 534.

p) Conf. Theod. §. 60.

q) Journ. des savans 1698. p. 262.

r) Conf. BVLFINGER de Harm. praestab. f. IV. §. 74 seqq. p. 78 seqq.

s) Theod. §. 62.

omnes partes materiae, et inter ipsum praeteritum et futurum etc. ex natura sapientiae diuinae, quae summam, quae concipi modo potest, harmoniam inuoluit, esset conuictus. Hinc enim se sua sponte delatum esse ad hoc systema ait, secundum quod Deus animam initio ita creauit, vt ea, quae in corpore fiunt, sibi repraesentare et producere in se ipsa; et similiter corpus illud per se facere dicatur, quod anima imperat. Ita leges, quibus cogitationes animae vniuntur in ordine caussarum finalium, et secundum euolutionem perceptionum, imagines producere debere, quae concordent conueniantque cum impressionibus corporum, in organa sensoria; parique ratione leges motuum in corporibus, qui secundum ordinem caussarum efficientium se consequuntur, conspirare quoque atque ita conuenire debere, cum cogitationibus animi, vt corpus ad agendum promtum sit, eo tempore, quo vult anima. Quo pacto anima perceptionum et appetituum suorum vnus auctor est, vt corpus motuum, quae tamen vt inter se concordent, harmoniae a summae sapientiae auctore Deo, praestabilitae id opus est. Valde commendauit Leibnizius hoc systema, quod et sapientiam diuinam, non diffitente P. BAYLIO [s], omnium maxime extollat, et libertati plane non refragetur, cum secundum illud anima suarum actionum auctor sit liberrimus; animae autem independentiam tantam faciat, quantam liceat, cum quaecunque in anima fiunt, ab ea dependeant; eo quod status futurus ex praesente exsurgat. Non tamen in ipso partu foetum ingeniose excogitatum in vulgus prodire iussit, sed ab anno CIƆ IƆ C LXXXIX, quo primum de eo cogitare coepit, animo ruminatus est, etiam cum viris doctis in literis de eo egit [t]; donec maturum iam istum pullum satisque venuste ornatum anno CIƆ IƆ CXCV, in *Ephemeridibus Parisiensibus* [u] prodire iuberet, inserto *Systemate nouo naturae et communicationis substantiarum, itemque vnionis inter corpus et animam.* Non poterat fieri, vt tam inauditae nouitatis cogitationes contradictionem haud paterentur. Prodiit itaque in arenam in eodem diario [x] erudito eruditissimus FOVCHERIVS, et obiectiones nonnullas attulit, quibus satis, quod est facere paulo post conatus est Leibnizius [y]. Deinde P. BAYLE quoque, laudato eximio ingenii maximi, quod ex hac hypothesi elucet, specimine, quibus illam difficultatibus premere sibi videretur, in *Dictionario Historico-Critico* [z] exposuit. Quas tamen soluit quoque, et illustrauit difficiles meditationes Leibnizius [a]. Tertius ab his ex Benedictinorum, congregationis S. Mauri in Gallia, monachorum sodalitio vir acutus FRANCISCVS LAMIVS habere se, quae obliceret, in libro *de Cognitione sui* [b] fassus est, et inimicum et iniurium esse systema harmo-

s) Dict. T. IV. art. Rorarius not. Q.
t) Vid. Contin. des Memoires de literature et histoire T. VIII. P. I. p. 221 seqq. vbi extat epistola Leibnizii ad Arnaldum.
u) 1695. p. 444 sqq.
x) 1695. p. 639 seqq.
y) 1696. p. 255.
z) loc. cit.
a) Hist. des Ouvr. des savans 1698. p. 329.
b) p. 593 seqq.

harmoniae praeſtabilitae in libertatem contendit. Acceſſit his ex Ieſuitarum ſodalitio eruditiſſimus TOVRNEMINIVS, qui pro ſyſtemate influxus contra harmoniam praeſtabilitam erudite et humaniter militauit[c]. Parcius eam aggreſſus IAQVELOTIVS[d], nonnulla reprehendit, in haud paucis ingenioſum εὕρημα laudauit. Reſpondit his quoque Leibnizius, et tum de Lamii et Baylii obiectionibus in altera dictionarii editione repetitis nonnulla monuit[e], tum ad Iaquelotii obſeruationes ſuas annotationes vulgauit. Interim cum in theatro orbis eruditi *Theodicea* comparuiſſet, hac imprimis hypotheſi, cum reliquis, quas ad refellenda Baylii obiectiones vſus eſt, qua ratione ad veritates magni momenti demonſtrandas vti liceat, more ſuo eruditiſſime oſtendit[f]. Interim nouus contra foetum ingenii Leibniziani aduerſarius prodiit, medicus celeberrimus GEORGIVS ERNESTVS STAHLIVS, qui ad communicatas ſecum ab ipſo Leibnizio meditationes, *Enodationes* ſcripſit, quibus *Replicationem* auctor oppoſuit. Tandem inter Samuelem Clarckium quoque et Leibnizium[g], vt de aliis metaphyſicae capitibus, ita imprimis de harmonia quoque praeſtabilita diſputatum eſt, ipſo illuſtri Newtono obiiciente perpetuum eam miraculum ſupponere. Et hi quidem viuo harmoniae praeſtabilitae parente contra eam inſurrexerunt. Poſt fata Leibnizii autem dici non poteſt, quam miris fortunae viciſſitudinibus ea hypotheſis excepta ſit, poſtquam cel. WOLFIVS ei ſubſcripſiſſet. Qui, vt ipſe narrat[h], cum nouum metaphyſicae corpus conderet, initio conſtituerat apud ſe, totam quaeſtionem de vnione inter animam et corpus intercedente omittere; aſt cum praeter ſpem ex fundamentis poſitis ad hypotheſin hanc ſponte adduceretur, eam non retinuit modo, ſed maiori etiam luce perfudit. Ex eo autem tempore cum de placitis Wolfianis acerrime diſputaretur, harmonia praeſtabilita meta illa fuit, ad quam omnes, qui inimica aduerſus praeſtantiſſimum virum ſigna contulerant, tela dirigerent, pro qua omnibus viribus ſectatores Wolfii decertarent. Qui tamen harmonia praeſtabilita ſe tantum vti veluti hypotheſi, adeoque ei nullas veritates inaedificare aliquoties monuit[i]. Quae tamen hoc loco enarrare omnia, et ſcriptorum omnium recenſum dare inſtituti ratio obſtat, conſulendus autem, qui diligenter in hoc ſtadio decurrit cl. LVDOVICVS[k]. Sed non minus impoſſibile nobis, limitibus ſatis arctis conſtrictis, ea enarrare omnia, quae contra hypotheſin elegantem quidem et ingenio maxime ſe commendantem, aſt paradoxam monuerint viri docti, regeſſerintque Leibnizius, Wolfius eorumque aſſeclae. Comparari

c) Memoires de Trevoux 1703. Mai. p. 864. Iuin. p. 1063. Sept. p. 1661. Oct. p. 1840 ſeqq.

d) Conformité de la foi avec la raiſon, conf. A. E. 1705. Oct.

e) Hiſt. de la rep. des lettres T. XI. art. 4. et Recueil T. II. p. 389.

f) A. E. l. c. Dec. p. 440.

g) Recueil T. I.

h) In Praef. Metaphyſicae Germ.

i) Vid. Reſponſio ad accuſationes Langianas iuſſu regis Boruſſiae ſcripta, p. 64. Collect. Ludouic.

k) In Hiſt. phil. Leibniz. P. II. c. XXIII. §. 488 ſeqq. p. 371. et in Hiſt. phil. Wolfianae § 324. p. 237 ſeqq.

rari autem et attente legi expendique meretur illustris viri GEORGII BERNARDI BVLFINGERI *Commentatio hypothetica de harmonia animi et corporis humani maxime praestabilita ex mente illustris Leibnizii* [l], qui diligenter et acute ea enarrauit quae Foucherius, Baylius, Lamius, Tourneminius, Newtonus, Clarckius, Stahlius, quos viuus aduersarios Leibnizius habuit, obiecerunt, et in id ingenii praestantissimi neruos intendit, vt eorum obiectionibus satisfaceret, demonstraretque leges corporum et leges monadum, quantumuis diuersas, tamen inter se sub generalibus legibus metaphysicis conuenire, vt harmonicas dicere, iisdemque mediantibus effectus harmonicos ex caussis harmonicis deriuare liceat: adeoque possibile esse, vt corpus atque anima conspirent, etiamsi principium mutationis sit vnicuique intrinsecum saltim; eo quod experientiae testimonio conspirent mutationes corporis et animae, sed vtrumque sibi habeat res suas et suas sequatur leges, necesseque sit, vt a Deo semel sint harmonice constituta ab initio, sic vt ex priori eorum harmonia consequantur ceterae. Hunc itaque eruditissimum virum eos adire oportet, qui rem omnem acumine philosophico enarratam cupiunt. Nos, vt controuersiae specimen faciamus, ex innumeris obiectionibus quibus omnis generis eruditi harmoniam praestabilitam aggressi sunt, eam vnam adducimus, quae inimicam esse libertati et fatalismum quendam, id est fatalem necessitatem inferre, adeoque Spinozisticae impietati portam aperire confessa est. Nempe offendit viros doctos et pios, quod antecedentes perceptiones subsequentium parentes, et hae appetituum animae auctores dicantur, qua ratione dum nihil fieri, quod non in antecedente suam rationem habeat, asseratur, euerti libertatem putant. Primus, nisi fallimur, Franciscus Lamius hoc telum harmoniae praestabilitae intentauit, quod ita repressit Leibnizius, vt liberas esse actiones animae voluntarias contenderet, quarum distinctas ideas habet, et quae pendent a ratione; distingueret autem inter naturale, quod naturae rerum conuenit, et inter necessarium, siue essentiale, quod immutari non potest, legem autem ordinis, quae in perceptionibus est, vt in motibus, libertatem non iugulare, vt exemplo ipsius DEI constet, affirmaret. Postea commotis controuersiis Wolfianis praecipuus venerandus IOACHIMVS LANGIVS [m] in id incubuit, vt effictο monstro bicipiti materialismi et idealismi, mira harmonia praestabiliti, necessitatem quandam fatalem confirmari, omnemque voluntatis humanae libertatem et actionem moralem ista hypothesi euerti euinceret. Quibus WOLFIVS praeter alia *Commentationem de differentia nexus rerum sapientis et fatalis necessitatis nec non systematis harmoniae praestabilitae et hypothesium Spinozae* opposuit. Tacemus innumeros, qui hoc

 quidem

l) Tub. siue Lips. 1723. 8.

m) Scripta huc pertinentia nominat LVDOVICVS Hist. phil. Wolfianae P. I. c. XIV. §. 252 sqq. p. 196 seqq. P. II §. 540 sqq. longior enim series est, quam quae hic exponi queat.

quidem telo acerrime istam hypothesin confodere aggressi sunt.'] Quibus haud pauciores responderunt, inter quos praecipue consulendus est summe reuerendus BVLFINGERVS [n]. Sed et tertia pars accessit, eorum, qui non repugnare quidem harmoniam praestabilitam libertati humanae voluntatis vt solet adstrui, asseruerunt, ast esse tamen in ea aliquid, quod crucem figat, et veram libertatis notionem euertat, conquesti sunt. Quo pacto nuper acutissime de harmonia praestabilita disputauit celeberrimus HOLLMANNVS [o], qui, licet sectatoribus Wolfii nomen non addixisset suum, contenderat [p] tamen, in isto harmoniae praestabilitae systemate in se et praecise spectato, in quo certas animae humanae repraesentationes, cogitationes et decreta certi in membris corporis motus, et certos in organis corporis sensoriis excitatos motus certae quaedam in anima humana consequantur repraesentationes, sensationes, et perceptiones, nihil se deprehendere, quod in animae humanae libertatem vllo modo sit iniurium: quae assertio eum cum cel. LANGIO quoque commisit. Postea autem considerato systemate in toto suo ambitu inuenisse se, monuit, quae libertati inimica sint. „Nempe statui obseruat, secundum „istam hypothesin, animae vim mundi repraesentatiuam, illi adeo intrin„secam et essentialem esse, vt non modo sensationes et perceptiones re„rum nudae, quibus mutationes a corporibus in organa sensoria agenti„bus productae in anima repraesentantur, ex ea fluant, sed et ea ita ad „mundum repraesentandum determinata sit, vt ex ea vi reliqua omnia, „quae in eadem contingunt, exoriantur. Ita vero omnem actionis con„tingentiam, quae separari a libertatis notione non potest, tolli conten„dit, cum omnia quae in anima contingunt, ex vi illa repraesentatiua „per essentiam suam determinata solum consequantur, vis autem illa „omnimode determinata sit, siquidem anima alias aeque facile hanc, „quam aliam quamcunque mundi partem, aeque facile illam, quae cor„poris ipsius statui respondet, quam quamuis aliam, repraesentare sibi „posset, quod contra systematis primarium suppositum est. Hinc enim „necesse esse, vt et omnia, quae ex omnimode determinata eiusmodi „vi fluunt, et ipsa omnimode determinata sint: haecque a Deo determi„natio simul non minus ac ipsa vis illa repraesentatiua, ex ipsa animae „essentia fluat, sicque absoluta porro sit et immutabilis. Et cogitationes „ergo animae reliquas et volitiones atque decreta eius omnia, per essen„tiam eius, quaeque essentiam eius constituit, vim illam mundi reprae„sentatiuam ita iam futura esse determinata, vt consequi aliter in anima „nequeant, vnde et contingentia illarum omnis et cum illa ipsa animae „humanae libertas collapsa sit." Quibus vir doctus in sequentibus ita instat, vt demonstret, ex hac praedeterminatione repraesentationum, sequi necessario volitionum determinationes, easque esse non minus praestabili-

n) In Dilucidat. philos. p. 357 seqq.
o) In Cogit. poster. de Harmonia praestabilita.
p) In Diss. priore de Harm. praest.

ſtabilitas, quam motus corporis. Tandem neque iſtud tacendum hoc loco eſt, fuiſſe nonnullos, qui ex ipſis principiis Leibnizianis oſtendere ſategerunt [q], habere animam vim mouendi corpus, non metaphyſicam modo, ſed et phyſicam, adeoque ſyſtema influxus ab ipſo Leibnizio euerti non poſſe. Rationem eam adducunt, quod, praeter voluntatem mouendi, conatum quoque inſignem, producendi nonnunquam motus voluntarios in corpore ſentiamus, qui niſus atque conatus eius virium nomine venit, et Leibnizio, id quod reale in motu eſt, dicitur. Ipſe ſane Leibnizius, vim mouendi corpora influxu phyſico non ex rationibus impoſſibilitatis deriuauit, concedit enim Deum ita mouere poſſe corpora, ſed quod in anima humana rationes eius rei ſufficientes non inueniret, ſuadeat autem ſapientia DEI in legibus motuum et appetituum ſiue finium demonſtrata, fieri id tantum metaphyſice, et per harmoniam. Vnde caute prudenterque pronuntiauit, quem nuper ereptum nobis dolemus Ven. Io. Gvst. Reinbeckivs [r] etiamſi hypotheſis harmoniae praeſtabilitae in religionem Chriſtianam iniuria non ſit, non minoribus tamen, quam reliquas de vnione animae et corporis hypotheſes difficultatibus premi, praeſtareque fateri ignorantiam noſtram ad myſteria DEI reuelata ſimplici fide recipienda ducentem, quam modum ignotum myſterii naturalis coniecturis et hypotheſibus definire. Verum de his prolixius in hiſtoria philoſophiae et controuerſiarum Wolfianarum diſſerendum eſt. Iam ad monadologiam Leibnizianam reuertimur.

LXXXII. Quod ſpiritus, ſeu animas rationales concernit, quamuis ita ſe habeat res, vt animal et anima nec oriantur niſi cum mundo, nec intereant niſi cum mundo: id tamen peculiare eſt in animalibus rationalibus, quod ipſorum animalcula ſpermatica [s], qua talia, habeant tantum animas ordinarias ſeu ſenſitiuas, ſed quae electa ſunt, vt ita dicam, et ad naturam humanam ope conceptionis actualis perueniunt, eorum animae ſenſitiuae eleuantur ad gradum rationis et praerogatiuam ſpirituum. Valde fauebat Leibnizius praeexiſtentiae animarum, cum et maximas circa ortum animarum difficultates cerneret, et innumeris diſputationibus quaeſtionem de origine formarum ſubſtantialium expoſitam noſſet, ex qua controuerſiae quoque de anima vel per traducem vel per creationem producta exortae ſunt; crederet autem non minori iure gaudere ſubſtantias ſimplices et immateriales, quam atomos Epicuri vel Gaſſendi, quae perpetuo durantes admittuntur. Hinc animas non niſi per creationem accepiſſe initium, et non niſi annihilatione finem quoque habere, ſtatuit; cumque corporis organici formationem ſine praeformatione organica

 ſuppoſi-

q) Cel. Gottschedivs in Vindiciis ſyſtem. influxus phyſici ſect. II. c. 2. §. 22. p. 70.

r) In Diſq. de Harmonia praeſtabilita, Germanice edita Berolini 1737. 4.

s) Subſcribit Leibnizius ſententiae Leuwenhoekianae de Animalculis ſpermaticis, quae monadem eam conſtituere putat, ex qua exſurgit anima humana. conf. Hansch. l. c. p. 169. An vero id fiat ordinaria vel extraordinaria Dei operatione, non definit in cauſſa Dei §. 81.

ſuppoſita explicari non poſſe, pro certo haberet, concluſit inde, generationem animalium non niſi transformationem eſſe, et habuiſſe corpus antea iam organiſatum animam eandem, nec poſſe eſſe animas, ſaluo naturae ordine, a corporibus plane ſeparatas. Haec cum compararet cum harmonia, ſecundum quam ſemper agit diuina ſapientia, praeexiſtentiam animarum ab initio creationis admittendam, et addendam illis eſſe neceſſario corpus organicum, in quo extiterint, concluſit. Veriſimile autem putauit, animas ante generationem mere ſenſitiuas eſſe, et tum demum fieri in generatione rationales. Qua de re in ſe obſcuriſſima et difficili eleganter et ſatis perſpicue in *Theodicea* [f] diſſerit. Ita vero praeexiſtentiam animarum, quod ſupra iam tetigimus, a metempſychoſi diſcernebat, quae ipſa quoque animarum προϋπαρξιν inuoluit, cum ſaltem eiusmodi, qualem animarum tranſmigratio innuit, legibus motus, adeoque naturae ipſi prorſus eſſe contrarium cerneret [g]. Vt autem anima ex ſtatu ſenſitiuo in ſtatum rationalem euehatur, mutationem et euolutionem materiae machinae corporis, quae eſt in animali ſpermatico, requiri putabat; mutata enim corporis conditione, mutandum etiam animae ſtatum eſſe ob harmoniam inter corpus et animam praeſtabilitam; ob quam tamen harmoniam, ſtatus praeſens ſit grauidus futuri, et homo futurus in illo animali iam latuerit, vt ipſe ad Remondum ſcripſit.

LXXXIII. Inter alias differentias, quae inter animas ordinarias et ſpiritus intercedunt, etiam illa datur, quod animae in genere ſint ſpecula viuentium, ſeu imagines vniuerſi creaturarum, ſed quod ſpiritus inſuper ſint imagines ipſius diuinitatis, ſeu auctoris naturae, quae ſyſtema vniuerſi cognoſcere et aliquid eius per ſcintillulas architectonicas imitari poſſunt, cum ſpiritus vnusquisque ſit parua quaedam diuinitas in ſuo genere.

LXXXIV. Atque inde eſt, quod ſpiritus ſint capaces ſocietatis alicuius cum Deo ineundae, et quod ipſe eorum reſpectu nonſolum ſit inuentor, qualis eſt reſpectu creaturarum ceterarum, ſed inſuper princeps et parens, hoc eſt, eam habeat ad ipſos relationem, quem princeps ad ſuos ſubditos, et parens ad liberos ſuos.

LXXXV. Inde haud difficulter infertur, omnes ſpiritus ſimul ſumtos conſtituere ciuitatem DEI, hoc eſt, regnum omnium perfectiſſimum ſub perfectiſſimo monarcha.

LXXXVI. Haec ciuitas DEI, haec monarchia vere vniuerſalis eſt mundus moralis in mundo naturali, et id maxime ſublime et diuinum eſt in operibus DEI, atque in hoc reuera gloria DEI conſiſtit, quoniam nulla daretur, niſi magnitudo et bonitas a ſpiritibus cognoſceretur, ipſisque admirationi eſſet. Reſpectu huius ciuitatis diuinae datur bonitas proprie ſic dicta, cum e contrario ſapientia et potentia vbique eluceant.

LXXXVII.

f) §. 81 ſeqq. g) Vid. Recueil T. II. p. 186.

LXXXVII. Intercedit ergo harmonia quoque inter regnum phyficum naturae, et regnum morale gratiae, hoc eft, inter Deum, quatenus confideratur vt architectus machinae, et inter Deum eundem, quatenus vt monarcha ciuitatis diuinae fpirituum fpectatur.

LXXXVIII. Ab hac harmonia pendet, quod res deducant ad gratiam per ipfas vias naturae, et quod hic globus e. g. deftrui et reparari debeat per media naturalia iis momentis, quando regimen fpirituum id poftulat ad aliquos puniendos, ceteros remunerandos.

LXXXIX. Afferere etiam licet, Deum tanquam architectum, fatisfacere Deo tanquam legislatori, ex affe, atque fic peccata confequi debere poenas per ordinem naturae et ftructurae mechanicae rerum, bonas etiam actiones fecum trahere remunerationes per media machinalia refpectu corporum, quamuis idem nec poffit nec debeat conftanter extemplo accidere. Etiam in hac harmonia regni naturae et gratiae afferenda, vifus eft nonnullis gratiae fe inimicum oftendiffe. Aft monuerunt amici eius [r], etiamfi leges naturae, ad exequenda gratiae et iuftitiae decreta valere dicat, illis tamen non dicere, quod opus gratiae, abfoluatur, fed minime fufficientia declarauiffe, cum et miracula fieri propter regnum gratiae afferat, et naturae viribus peccatorem conuerti poffe neget.

XC. Tandem fub perfectiffimo hoc regimine nulla datur actio bona fine remuneratione, nulla mala fine poena, et omnia vergere debent in falutem bonorum, hoc eft eorum, qui regimine diuino contenti funt in hoc magno regno, qui confidunt in prouidentia diuina, et qui amant et imitantur, vt par eft, auctorem omnis boni, voluptatem percipientes ex confideratione perfectionum ipfius, fecundum naturam amoris puri et veri, vi cuius voluptatem percipimus ex eius, quem amamus, felicitate. Atque ideo perfonae fapientes ac virtuofae perficere conantur, quicquid voluntati diuinae praefumtiuae et antecedenti conforme apparet, et hoc non obftante, in iis acquiefcunt, quae per voluntatem fecretam; confequentem et decifiuam acta contingunt, quoniam agnofcunt, quod fi ordinem naturae fatis intelligeremus, deprehenfuri fimus, eadem vota fapientiffimi longe fuperare, nec fieri poffe, vt meliora reddantur fiue intuitu totius vniuerfi in genere, fiue etiam refpectu noftrum in fpecie. Siquidem, prout par eft, auctori omnium adhaeremus, non modo tanquam architecto et cauffae efficienti effentiae noftrae, verum etiam, tanquam Magiftro noftro atque cauffae finali, cuius eft, efficere quod volumus, et qui folus nos felices reddere valet. Aperuit vir fummus in his vltimis affertionibus veftibulum philofophiae moralis, quale monadum atque harmoniae vniuerfalis hypothefibus fine dubio inaedificaturus erat. Eam autem non perfecit: nonnulla tamen in *Theodicea*

r) Vid. KORTHOLT Diff. de Phil. Leibniz. Chriftianae religioni non perniciofa §. 19 fqq. pag. 43 fcqq.

Theodicea attulit, quae dicta illustrare possunt. Pleraque illustrauit ex fundamentis Leibnizianis HANSCHIVS [v].

Theologia naturalis Leibnizii.

§. XXXVIII. Praestantissimum metaphysicae Leibnizianae caput theologia naturalis siue doctrina de Deo, est, quod studiose excoluit Leibnizius. Qui non tantum emendare Cartesianam existentiae DEI rationem aggressus est, vt supra dictum, sed et applicatione principii rationis sufficientis recta et acuta ex rerum existentium contingentia, vnicum et verissimum quod stringat et impietatem euertat argumentum deduxisse sibi visus est. Sed attributorum quoque diuinorum harmoniam tum inter se, tum in relatione ad animam humanam insigni acumine, suis tamen hypothesibus vsus, in *Theodiceae* opere explicuit, quod totum excerpere, et quae ad philosophiam spectant, huc adducere, operae pretium esset, nisi paginarum nostrarum angustia tantam prolixitatem refugeret, liberque eruditissimus et elegantissimus in omnium manibus versaretur. Quoniam tamen eius summam in *Caussa DEI* tractationi subiuncta in neruum contraxit auctor, acuteque de Deo, eius intellectu, voluntate, decretis concursuque ad actiones hominum disseruit, excerpemus, qua licet breuitate, ea quae ad theologiam naturalem pertinent: eae enim, quas de corruptione hominis et peccato, de eius propagatione et imputatione, de auxiliis gratiae et doctrinae reuelatae capitibus aliis explicationes et coniecturas attulit, ad limites nostros non pertinent, merentur autem legi expendique a Lectore curioso omnia, vt, qualis fuerit Leibnizius, appareat.

I. Omnipotentia complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipso.

II. Independentia DEI in existendo elucet et in agendo; et quidem in existendo, dum est necessarius et aeternus, et, vt vulgo loquuntur, ens a se: vnde etiam consequens est, immensum esse.

III. In agendo independens est naturaliter et moraliter, naturaliter quidem, dum est liberrimus, nec nisi a se ipso ad agendum determinatur: moraliter vero dum est ἀνυπεύθυνος, seu superiorem non habet.

IV. Dependentia rerum a Deo extenditur tum ad omnia possibilia, seu quae non implicant contradictionem, tum etiam ad omnia actualia.

V. Ipsa rerum possibilitas, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in diuina existentia: nisi enim Deus existeret, nihil possibile foret; et possibilia ab aeterno sunt in ideis diuini intellectus.

VI. Actualia dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantum ab intellectu eius, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberae sunt creatae, atque etiam a Deo conseruantur;

v) loc. cit. Theor. 121 seqq.

seruantur; neque male docetur, conseruationem diuinam esse continuatam creationem, vt radius continue a sole prodit: etsi creaturae neque ex essentia Dei, neque necessario promanent.

VII. In agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrit, quatenus inest actionibus aliquid perfectionis, quae vtique a Deo manare debet.

VIII. Concursus autem Dei, etiam ordinarius, seu non miraculosus simul et immediatus est, et specialis. Et quidem immediatus, quoniam effectus non ideo tantum a Deo dependet, quia caussa eius a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minus, neque remotius in ipso effectu producendo concurrit, quam in producenda ipsius caussa.

IX. Specialis autem est concursus, qui non tantum ad existentiam rei actusque dirigitur, sed et ad existendi modum et qualitates, quatenus aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profluit, patre luminum, omnisque boni datore.

X. Sapientia DEI ob immensitatem vocatur omniscientia. Haec cum et ipsa sit perfectissima, complectitur omnem ideam, et omnem veritatem; id est omnia tam incomplexa quam complexa, quae obiectum intellectus esse possunt: et versatur itidem tam circa possibilia, quam circa actualia.

XI. Possibilium est, quae vocatur scientia simplicis intelligentiae, quae versatur tam in rebus, quam in earum connexionibus; et vtraeque sunt tam necessariae, quam contingentes.

XII. Possibilia contingentia spectari possunt tum vt seiuncta, tum vt coordinata in integros mundos possibiles infinitos, quorum quilibet Deo est perfecte cognitus, etsi ex illis non nisi vnicus ad existentiam perducatur: neque enim plures mundos actuales fingi ad rem facit, cum vnus nobis totam vniuersitatem creaturarum, cuiuscunque loci et temporis complectatur, eoque sensu hoc loco mundi vocabulum vsurpetur.

XIII. Scientia actualium, seu mundi ad existentiam perducti, et omnium in eo praeteritorum praesentium, futurorum, vocatur scientia visionis, nec differt a scientia simplicis intelligentiae huius ipsius mundi, spectati vt possibilis, quam quod accedit cognitio reflexiua, qua Deus nouit suum decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est diuinae praescientiae fundamento.

XIV. Quod si scientia simplicis intelligentiae restrictius sumatur, nempe vt agat de veritatibus possibilibus et necessariis; tunc scientia media est, quae de veritatibus possibilibus et contingentibus, et scientia visionis, quae de veritatibus contingentibus et actualibus agit.

XV. Vt sapientia, seu veri cognitio est perfectio intellectus, ita bonitas, seu boni appetitio est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro obiecto, saltem apparens, at diuina voluntas non nisi bonum simul et verum.

XVI. Ad voluntatis naturam requiritur libertas, quae consistit in eo, vt actio voluntaria sit spontanea, ac deliberata, atque adeo vt excludat necessitatem, quae deliberationem tollit.

XVII. Necessitas excluditur metaphysica, cuius oppositum est, impossibile; seu implicat contradictionem; sed non moralis, cuius oppositum est inconueniens. Etsi enim Deus non possit errare in eligendo, adeoque eligat semper quod est maxime conueniens, hoc tamen eius libertati adeo non obstat, vt eam potius maxime perfectam reddat. Obstaret si non nisi vnum foret voluntatis obiectum possibile, seu si vna tantum possibilis rerum facies fuisset, nec sapientia bonitasque agentis laudari posset.

XVIII. Itaque errant, aut certe incommode admodum loquuntur, qui ea tantum possibilia dicunt, quae actu fiunt, seu quae Deus elegit [x].

XIX. Voluntas diuidi potest, in antecedentem seu praeuiam, et consequentem seu finalem, siue quod idem est, in inclinatoriam et decretoriam. Illa minus plena, haec plena vel absoluta est.

XX. Voluntas antecedens omnino seria est, et pura, non confundenda cum velleitate, vbi quis vellet si posset, velletque posse, quae in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurándum omne bonum, et ad repellendum omne malum, quatenus talia sunt, et proportione gradus, quo bona malaue sunt.

XXI. Voluntas consequens oritur ex omnium voluntatum antecedentium concursu, vt scilicet, quando omnium effectus simul stare non possunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per sapientiam et potentiam obtineri potest. Haec voluntas etiam decretum appellari potest.

XXII. Voluntates antecedentes non omnino irritae sunt, sed efficaciam suam habent, qui, etsi effectus earum obtinetur, non semper fit plenus, sed per concursum aliarum voluntatum antecedentium restrictus. At voluntas decretoria ex omnibus inclinatoriis resultans, semper plenum effectum sortitur, quoties potentia non deest in volente, quemadmodum certe in Deo deesse nequit. Neque vero aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis eius voluntas effectum plenum sortitur: quia enim bona non vult, nisi pro gradu bonitatis, quae in

x) Innuit Diodorum Stoicum, Abaelardum, Wiclefum, Hobbium.

in vnoquoque eſt, tum maxime eius voluntati ſatisfit, cum optimum reſultans obtinetur.

XXIII. Porro voluntas diuiditur in productiuam circa proprios actus, et permiſſiuam, circa alienos. Quaedam enim interdum permittere licet, id eſt, non impedire quae facere non licet; et permiſſae voluntatis obiectum proprium non id eſt, quod permittitur, ſed permiſſio ipſa.

XXIV. Bonum et malum, ſeu ratio volendi triplex eſt, metaphyſicum, phyſicum, morale.

XXV. Metaphyſicum generatim conſiſtit in rerum etiam non intelligentium perfectione et imperfectione.

XXVI. Phyſicum accipitur ſpeciatim de ſubſtantiarum intelligentium commodis et incommodis, quo pertinet malum poenae.

XXVII. Morale de earum actionibus virtuoſis et vitioſis, quo pertinet malum culpae: et malum phyſicum hoc ſenſu a morali oriri ſolet, etſi non ſemper in iisdem ſubiectis ſed haec tamen, quae videri poſſit, aberratio cum fructu corrigitur, vt innocentes nollent paſſi non eſſe.

XXVIII. Deus vult bona per ſe antecedenter ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in vniuerſum, quam ſpeciatim ſubſtantiarum intelligentium omnium felicitatem et virtutem, et vnumquodque bonorum pro gradu ſuae bonitatis.

XXIX. Mala etſi non cadant in voluntatem DEI antecedentem, niſi quatenus ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, ſed indirecte, in conſequentem: quia interdum maiora bona ipſis remotis obtineri non poſſunt, quo caſu remotio malorum non plane perducitur ad effectum, et conſiſtens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in conſequentem.

XXX. Mala metaphyſica et phyſica, velut imperfectiones in rebus, et mala poenae in perſonis interdum fiunt bona ſubſidiata, tanquam media ad maiora bona.

XXXI. At malum morale ſeu malum culpae nunquam rationem medii habet, ſed interdum tamen conditionis, quam vocant, ſine qua non, ſiue colligati et concomitantis, id eſt, ſine quo bonum debitum obtineri nequit, ſub bono autem debito etiam priuatio mali debita continetur. Malum autem admittitur, non ex principio neceſſitatis abſolutae, ſed ex principio conuenientiae. Rationem enim eſſe oportet, cur Deus malum permittat potius, quam non permittat; ratio autem diuinae voluntatis non niſi a bono deſumi poteſt.

XXXII. Malum culpae nunquam in Deo obiectum eſt voluntatis productiuae, ſed tantum aliquando permiſſiuae, quia ipſe nunquam peccatum facit, ſed tantum ad ſummum aliquando permittit.

XXXIII. Generalis autem eſt regula permittendi peccati, Deo hominique communis, vt nemo permittat peccatum alienum, niſi, impediendo ipſemet actum, prauum excitaturus eſſet.

XXXIV. Deus itaque inter obiecta voluntatis habet optimum, vt finem vltimum; ſed bonum vt qualecunque, etiam ſubalternum; res vero indifferentes itemque mala poenae ſaepe, vt media; at malum culpae non niſi vt rei alioqui debitae conditionem, ſine qua non eſſet.

XXXV. Communia magnitudinis et bonitatis hic ſunt, quae non ex ſola bonitate, ſed etiam ex magnitudine, id eſt ſapientia et potentia, proficiſcuntur, facit enim magnitudo, vt bonitas effectum conſequatur ſuum. Et bonitas refertur vel ad creaturas in vniuerſum, vel ſpeciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine conſtituit prouidentiam in vniuerſo creando et gubernando poſteriore, iuſtitiam in regendis ſpeciatim ſubſtantiis ratione praeditis.

XXXVI. Quia bonitatem DEI in creaturis ſeſe generatim exerentem dirigit ſapientia, conſequens eſt, prouidentiam diuinam ſeſe oſtendere in tota ſerie vniuerſi; dicendumque Deum ex infinitis poſſibilibus ſeriebus rerum elegiſſe optimam, eamque adeo eſſe hanc ipſam, quae actu exiſtit. Omnia enim in vniuerſo ſunt harmonica inter ſe, nec ſapientiſſimus niſi omnibus perſpectis decernet adeo non niſi de toto. In partibus ſingulatim ſumtis voluntas praeuia eſſe poteſt, in tota decretoria intelligi debet.

XXXVII. Accurate loquendo vnicum tantum fuit decretum Dei, vt haec ſcilicet ſeries rerum ad exiſtentiam veniret.

XXXVIII. Immutabile eſt decretum Dei, quia omnes rationes quae ei obiici poſſunt, iam in conſiderationem venerunt, ſed hinc non alia oritur neceſſitas, quam conſequentiae, quam hypotheticam vocant, ex ſuppoſita ſcilicet praeuiſione et praeordinatione, nulla autem ſubeſt neceſſitas abſoluta vel conſequentis, quia alius etiam rerum ordo poſſibilis erat, et in partibus, et in toto; Deusque contingentium ſeriem eligens, contingentiam eorum non mutauit.

XXXIX. Neque ob rerum certitudinem preces laboresque ſunt inutiles ad obtinenda futura quae deſideramus. Nam in huius ſeriei rerum, tanquam poſſibilis repraeſentatione apud Deum, antequam ſcilicet decerni intelligeretur, vtique et preces in ea, ſi eligeretur futurae, et aliae effectuum in ea comprehendendorum cauſſae inerant, et ad electionem ſeriei, adeoque et ad euentus in ea comprehenſos, vt par erat, valuere. Et quae nunc mouent Deum ad agendum aut permittendum, iam tum eum mouerunt ad decernendum, quid acturus eſſet aut permiſſurus.

XL. Sapientia autem infinita omnipotentis bonitati eius immenſae iuncta,

cta, fecit, vt nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quam quod a Deo fit factum, atque adeo, vt omnia perfecte fint harmonica conspirentque pulcherrime inter fe.

XLI. Proinde quotiescunque aliquid reprehenfibile videtur in operibus Dei, iudicandum eft, id nobis non fatis nofci, nec optari a fapiente poffe meliora.

XLII. Vnde porro fequitur, nihil effe felicius, quam tam bono Domino feruire, atque adeo Deum fuper omnia effe amandum, eique penitus confidendum.

XLIII. Bonitas relata fpeciatim ad creaturas intelligentes cum fapientia coniuncta iuftitiam conftituit, cuius fummus gradus eft fanctitas. Itaque tam lato fenfu iuftitia non tantum ius ftrictum, fed et aequitatem, atque adeo et mifericordiam laudabilem comprehendit.

XLIV. Eft autem vel iuftitia fpecialius fumta, vel fanctitas. Illa verfatur circa bonum malumque phyficum, aliorum nempe intelligentium, fanctitas circa bonum malumque morale.

XLV. Bona malaque phyfica eueniunt tam in hac vita, quam in futura: In hac vita magna malorum pars fluit ex culpa hominis; aliae profunt et compenfabuntur.

XLVI. In futura vita, quamuis pauci fint electi, tota amplitudo regni coeleftis non eft ex noftra cognitione aeftimanda, cum tanta gloria beatorum effe poffit, vt mala damnatorum comparari cum hoc bono non poffint. Nihilque prohibet vel foles, vel maxime regionem trans foles, vt in noftra fit tellure habitari felicibus creaturis. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non eft fundatum, nifi in ignorantia noftra. Poenae etiam damnatorum ob perfeuerantem eorum malitiam perfeuerant.

XLVII. Obiectiones contra fanctitatem Dei feu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatam, defumtae ex concurfu Dei ad malum morale ex fupra dictis commode folui poffunt.

XLVIII. Nempe permiffio peccati eft licita, feu moraliter poffibilis, cum debita, feu moraliter neceffaria inuenitur. Id de Deo intelligendum eft θεοπρεπῶς, quando aliter fuis perfectionibus derogaffet. Si Deus optimam vniuerfi feriem, in qua peccatum intercurrit, non elegiffet, admififfet aliquid peius omni creaturarum peccato, nam propriae perfectioni, et quod hinc fequitur, alienae etiam derogaffet: diuina enim perfectio a perfectiffimo eligendo difcedere non debet cum minus bonum habeat rationem mali.

XLIX. Nihil perfectionis et realitatis pure pofitiuae eft in creaturis earumque actibus bonis et malis, quod non Deo debeatur, fed imperfectio

actus in priuatione consistit, et oritur ab originali limitatione creaturarum, quam iam tum in statu purae possibilitatis, id est in ideis Dei, habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura sed Deus foret. Limitata autem dicitur creatura, quae terminos perfectionis habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, vt mala sint possibilia, sed contingens est, vt sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum ob conuenientiam cum optima rerum serie, cuius partem facit. Sunt itaque bona a Dei vigore, mala a torpore creaturae; et defectu attentionis errat intellectus, defectu alacritatis refringitur voluntas, quoties mens cum ad summum bonum tendere debeat, per inertiam creaturae adhaerescit.

L. Propagatio contagii a lapsu protoplastorum non videtur commodius explicari posse, quam statuendo, animas posterorum in Adamo iam fuisse infectas: idque per praeexistentiam animarum.

LI. Reliquiae diuinae imaginis consistunt tum in lumine innato intellectus, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Vtrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, vt scilicet sciamus velimusque, quae agimus, et possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus abstinere, si modo satis studii adhibeamus.

LII. Lumen innatum consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, vt Deus et lex DEI aeterna inscribatur cordibus nostris, etsi negligentia hominum et affectibus sensualium saepe obscurentur.

LIII. Probatur hoc lumen etiam ex ratione, quia veritates necessariae ex solis principiis menti insitis non ex inductione sensuum demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium vnquam necessitatem vniuersalem infert.

LIV. Libertas quoque in quantacunque humana corruptione salua manet, ita vt homo, etsi haud dubie peccaturus sit, nunquam tamen necessario committat hunc actum peccandi, quem committit.

LV. Libertas exemta est tam a necessitate, quam a coactione. Necessitatem non faciunt futuritio veritatum, nec praescientia et praeordinatio Dei, nec praedispositio rerum.

LVI. Non futuritio: licet enim futurorum contingentium sit determinata veritas, certitudo tamen obiectiua, seu infallibilis determinatio veritatis, quae illis inest, minime necessitati confundenda est.

LVII. Nec praescientia aut praeordinatio Dei necessitatem imponit, licet ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in serie possibilium ideali, quales futurae erant, et in iis hominem libere peccantem; neque

huius

huius feriei decernendo exiftentiam, mutauit rei naturam, aut, quod contingens erat, neceffarium fecit.

LVIII. Neque etiam praedifpofitio rerum aut cauffarum feries nocet libertati. Licet enim nunquam quicquam eueniat, quin eius ratio reddi poffit, neque vlla vnquam detur indifferentia aequilibrii, (quafi in fubftantia libera et extra eam omnia ad oppofitum vtrumque fe aequaliter vnquam haberent: cum potius femper fint quaedam praeparationes in cauffa agente, concurrentibusque, quas aliqui praedeterminationes vocant;) dicendum tamen eft, has determinationes effe tantum inclinantes, non neceffitantes, ita vt femper aliqua indifferentia fiue contingentia fit falua. Nec tantus vnquam in nobis affectus appetitusue eft, vt ex eo actus neceffario fequatur; nam quamdiu homo mentis compos eft, etiamfi vehementiffime, ab ira, fiti, vel fimili cauffa ftimuletur, femper tamen aliqua ratio fiftendi impetum reperiri poteft, et aliquando vel fola fufficit cogitatio exercendae fuae libertatis et in affectus poteftatis.

LIX. Coactio non eft in voluntatis actionibus: etfi enim externorum repraefentationes plurimum in mente noftra poffint, actio tamen noftra voluntaria femper fpontanea eft, ita vt principium fit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus et animam ab initio praeftabilitam, luculentius, quam hactenus, explicatur.

Potiora haec funt, quae ad naturalem theologiam referri poffunt, reliqua quae attexuit vir acutiffimi ingenii et profundarum meditationum, proprie ad reuelatam theologiam pertinent, et cum humanam corruptionem, tum eius emendationem, ordinemque DEI in eligendis fidelibus refpiciunt. In illis vero, vt hypothefibus nonnullis inferuiendum fibi effe, ad foluendos hos nodos, quos ftruxit male curiofa hominum diligentia, vir fummus probe vidit, ita factum, vt et ea quae de libertate differuit, licet eam magnis conatibus affertum iret, haud paucis difplicerent. Quamuis enim neceffitatem abfolutam a libertate accurate remoueat, putarunt tamen, neceffitatem hypotheticam, quae ex antecedente et praedeterminante cauffa oritur, re ipfa libertatem euertere. Refponderunt his viri celeberrimi fectatores, et inter eos imprimis acutiffimus BVLFINGERVS [y], „non eum praedeterminationis fenfum apud „Leibnizium effe, qui eft apud eos, qui ita praedeterminationem intro„ducunt, qua pofita cauffa praedeterminante, non poteft non fequi effe„ctus: fed eam tantum hoc loco praedeterminationis, quae et praeordi„natio vel connexio rerum dici queat, ideam effe, qua pofita, facultas, „etfi alterum prae altero eligat in ipfo fui exercitio, et conftanter qui„dem; fuo tamen id faciat arbitrio poffitque in hifce omnibus circum„ftantiis agere aliud atque aliud. Ideoque Leibnizium fupra monuiffe, „has

y) In Dilucid. phil. S. I. c. 4. §. 88. p. 84.

„ has determinationes esse inclinantes tantum non necessitantes, ita vt semper aliqua indifferentia siue contingentia sit salua." Sed et alterum illud dogma, quod Baylio Leibnizius opposuit, de mundo optimo innumerarum controuersiarum semina in orbe philosophico et theologico sparsit, longumque esset, scripta ea enarrare omnia, quibus ex vtraque parte de hoc argumento decertatum est. Otium ea in re nobis fecit Cel. LVDOVICI[z] diligentia, qui literariam huius quaestionis historiam scire cupientibus adeundus est. Quo sensu autem mundum praesentem, mali mixtura temperatum ex serie infinitorum mundorum possibilium Deum velut optimum elegisse dixerit, ex §. XXXI. et sequentibus liquet. Nempe malum etiam ad optimi mundi naturam requiri, indignum videtur viris doctissimis Dei bonitate et iustitia. Ast habent hic quoque, quid regerant Leibnizii sectatores: nempe id voluisse philosophum: seriem contingentium omnium, praesentium, praeteritorum atque futurorum, quam mundus exhibet, optimam esse, quia ab ente et summo bono et sapientissimo conditus mundus est: neque optimum esse desinere, licet in eo sit malum, quum et mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem diuinae voluntatis atque electionis non nisi a summo bono sumi posse. Nos in tantis animorum motibus agitata controuersia arbitrii partes non sumimus, qui historiam tantum scribimus, fatemur autem, suspicari nos, viros praestantissimos, qui de hoc argumento disceptarunt, disputationis feruore abreptos occupatosque non se semper satis perspicue accurateque inter se intellexisse. Ceterum ipsum dogma nouum haud est, sed vidit ipse Leibnizius[a], vt acutissime coniiciebat, systema Zoroastris parum abludere, quem ex Mithra non lucem tantum sed et tenebras, id est limitationem et priuationem deduxisse, hincque ex limitatis creaturis mali caussam deriuauisse suo loco ostendimus: quamuis fatendum, sobrie magis et prudenter philosophatum fuisse Leibnizium, quam Zoroastrem, qui essentiarum omnium emanationem ex DEI essentia tanquam ex subiecto statuebat, a qua alienum fuisse Leibnizium supra ipsius verbis euicimus. Ipsum vero mundum optimum Deum elegisse, at talem, cui malum ex natura sua, non DEI, insit, fecisseque Deum, quicquid poterat vt malum hoc emendaret, et ad optimos fines dirigeret, ex κυρίαις δόξαις Platonis fuit, quem ideo LEIBNIZIVS[b] ipse laudauit. Ast longe melius tamen puriusque in eo dogmate asserendo versatus est Leibnizius, qui nec materiam demiurgo adiunxit, nec malum aliter nisi in limitatione et priuatione quaesiuit, cum Plato nescio quam naturam mali positiuam et essentialem materiae tribueret. Ex quo constare potest, quousque in comparatione veteris doctrinae cum Leibniziana sit progrediendum. Nullum autem malum esse in mundo, quod non respectu totius bonum euadat, adeoque mundum hunc esse optimum dixit iam BRVNVS[c].

§. XXXIX.

z) In Hist. Phil. Leib. P. II. c. 23. §. 6c 6 seqq. p. 414 sq.
a) Vid. praef. Theodiceae p. m. 39.
b) Ep. ad Hansch.
c) De Minimo p. 133.

Theses Leibnizianae Clarckio oppositae.

§. XXXIX. Disputatum quoque est de his et nonnullis aliis metaphysicae capitibus inter Leibnizium, et qui Newtoni placita sequebatur Clarckium: quae tota quidem disputatio ex antecedentibus intelligi potest. Quoniam tamen in ea nonnulla occurrunt, in quibus Leibnizius a pristina sententia sibi discedendum putauit, ea quoque hoc loco ὡς ἐν παρόδῳ tangemus; commendamus autem lectionem ipsam epistolarum a duumuiris his acumine metaphysico insignibus scriptarum, quae in plena luce rem omnem, etiam superiora collocant. Nuper quoque pugnam renouauit ingeniosissimus VOLTAIRIVS, instituta *comparatione inter metaphysicam Leibnizianam et Newtonianam*, quae negligi prorsus potuisset, cum Newtono, de mathesi et naturali disciplina artibus mathematicis et obseruationibus inaedificata immortaliter merito nunquam in mentem venerit, systema metaphysicum condere [d]. Quoniam tamen, quod argumentis et rationibus parum valuit, ingenii elegantia efficere conatus est, laudanda est doctissimi KAHLII industria, qui Leibniziana dogmata de Deo, de spatio et duratione, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de libertate hominis, de religione naturali, de anima eiusque commercio cum corpore, de origine perceptionum, de materia et elementis siue monadibus, de vi actiua in apricum posuit, et vindicare ab insultibus Voltairianis studuit [e]. Eum itaque illos consulere iuuat, qui de hac controuersia notitiam paulo ampliorem cupiunt. Nos instituti memores paucas quasdam assertiones notamus, quae ad cognoscendam metaphysicam Leibnizianam pertinent. Sunt vero istae:

I. Vis in operibus diuinis semper eadem subsistit, transitque ex materia in materiam, secundum leges naturae, et pulcherrimum ordinem praestabilitum. Quando itaque Deus facit miracula, fit id non naturae, sed gratiae caussa. Qui aliter iudicat, abiecte de sapientia et potentia Dei sentit [f].

II. Non mathematica principia sed metaphysica opponenda sunt impietati materialistarum [g].

III. Fundamentum omnium veritatum mathematicarum est principium contradictionis siue identitatis, vt vero mathesis traducatur ad physicam, opus adhuc est principio rationis sufficientis.

IV. Quo plus est materiae in mundo, eo plus habet occasionis Deus, exercendae sapientiae et potentiae suae [h]. Vacuum itaque sine ratione sufficienti ponitur.

V. Ratio omniscientiae diuinae non est sola praesentia, sed et operatio; conseruat enim res actione illa, quae perpetuo id producit, quicquid in eis et bonitatis et perfectionis.

VI. Crea-

d) Legi merentur, quae de natura et indole philosophiae Newtonianae differit ROGERVS COTESIVS in praef. Principiis phil. praemissa.

e) Prodiit Examen comparationis Voltairianae Gottingae 1741. 8.

f) T. I. Rec. Ep. I. p. 4.

g) Ep. II. p. 13.

h) ib. p. 16.

VI. Creaturae opus habent influxu Dei perpetuo, sed non ad emendandam et corrigendam mundi machinam; Deus enim qui praeuidit omnia, etiam in antecessum medicinam attulit; est enim in operibus eius pulchritudo praestabilita [i].

VII. Qui spatium pro ente quodam absoluto habent, ingentibus difficultatibus premuntur, sequitur enim, debere esse ens aeternum et infinitum, adeoque ipse DEVS. Ast Deus spatium habet partes, adeoque Deus esse nequit[k].

VIII. Spatium itaque est relatiuum quid, vt tempus. Nempe spatium est ordo coëxistentium, vt tempus ordo successionum.

IX. Quod supernaturale est, omnes creaturarum vires superat, hinc miracula [l].

X. Simplex voluntas sine ratione mouente est figmentum, et contradictorium, naturaeque voluntatis aduersum, et perfectioni diuinae contrarium.

XI. Animae non operantur in corpora, nisi quatenus conspirant corpora cum eorum appetitu per harmoniam praestabilitam [m].

XII. Nemo nouas vires potest naturae addere, praeter Deum, idque tantum facit supernaturaliter.

XIII. Imagines, quibus anima immediate afficitur, sunt in ea ipsa, sed conspirant cum corpore; praesentia animae autem imperfecta tantum est, nec potest aliter explicari, quam per harmoniam et concordiam.

XIV. Qui contendunt vires actiuas et viuentes minui in mundo, neque primarias naturae leges, neque pulchritudinem operum diuinorum intelligunt [n].

XV. Dantur miracula, quae minora vel inferiora dici possunt, quaeque efficere angelus potest; quae vero supra omnem naturae virtutem sunt, e. g. creare et annihilare, Deo soli competunt.

XVI. Quod necessarium est, tale est per essentiam suam, quia oppositum contradictionem implicat; quod autem contingens est, debet existentiam suam principio melioris, quae est ratio sufficiens rerum [o].

XVII. Inde sequitur rationes mouentes inclinare, non cogere, esseque certitudinem infallibilem, non vero necessitatem absolutam in contingentibus.

XVIII. Voluntas nostra non sequitur semper praecise intellectum practicum, potest enim inuenire rationes suspendendi iudicium, donec rem altius expenderit [p].

XIX. Res relatiuae, non minus quantitatem habent quam absolutae. Hinc quamuis tempus et spatium relationes sunt, possunt tamen esse quantae [q].

XX. Non

i) pag. 18. k) Ep. III. p. 31. l) pag. 30. m) Ep. IV. p. 57. n) pag. 50. o) Ep. V. p. 85. p) pag. 86. q) p. 115.

XX. Non dantur substantiae creatae, quae omni prorsus materia carent; nam angelos quoque et intelligentias, quamuis incorporeas, et crasso corpore destitutas, subtilius corpus habere vetus est et vera sententia [r].

XXI. Materia et spatium idem non sunt; verum non est spatium, vbi non est materia, nec est illud aliquid reale absolutum. Differunt spatium et materia, sicut tempus et motus; quamuis autem diuersa sint, nunquam tamen separantur.

XXII. Neque tamen inde sequitur, materiam esse aeternam et necessariam, nisi supponatur falso et inepte, spatium esse aeternum et necessarium.

XXIII. Hypothesis atomorum et corporum similarium euertitur per principium indiscernibilium.

XXIV. Ab extensione ad durationem non valet consequentia.

XXV. Si natura rerum vniuersi est, vt vniformiter perfectio earum crescat, necessario inde fluit, vniuersum habuisse initium [s].

XXVI. Initium mundi non derogat infinitae eius durationi a parte post, sed limites vniuersi derogant infinitati extensionis eius. Conuenit itaque magis auctori rerum infinito, ponere rerum initium, quam limites eius admittere.

XXVII. Aeternitas mundi non tollit eius dependentiam a Deo.

XXVIII. Caussa harmoniae vniuersalis quaerenda est, in natura substantiae simplicis, siue monadis verae, quae in eo consistit, vt status sequens exoriatur ex statu antecedente [t].

XXIX. Omne agens quod sequitur caussas finales est liberum, licet conspiret cum eo, quod agit modo per caussas efficientes sine cognitione, siue per machinam, quia Deus, qui praeuidit, quid caussa libera susceptura sit, ita disposuit machinam, vt non possint non harmonice conspirare.

XXX. Supernaturale est, quando corporum vniuersitas nouam vim accipit, sicque corpus aliquod nouas vires nanciscitur, et tamen alia tot virium non amittunt [v].

XXXI. Sine creaturis immensitas et aeternitas Dei locum non habuissent, nempe sine vlla dependentia temporis et loci; si enim creaturae nullae essent, esset nec tempus, nec locus, adeoque nec spatium actuale [x].

XXXII. Immensitas Dei est independens a spatio, vt aeternitas a tempore. Id vero tantum inuoluunt, Deum respectu istarum rerum praesentem et coëxistentem rebus esse existentibus omnibus. Si itaque Deus solus existeret, non existerent tempus et locus, nisi vt possibilia, in ideis diuinis [y].

r) p. 119. s) Ep. V. p. 124. t) p. 131. v) p. 133. x) p. 138. y) p. 139.

XXXIII. Immensitas et aeternitas Dei aliquid maius et eminentius inuoluunt, quam durationem et extensionem creaturarum, cum in relatione ad magnitudinem, tum in relatione ad naturam rei. Nec opus habent re quadam extra Deum sita, vt sunt tempus et locus, quae actu existunt.

XXXIV. Abiiciendae sunt attractiones, et operationes aliae, quae explicari nequeunt per naturam creaturarum: illae enim aut miraculum supponunt, aut qualitates Scholasticorum occultas, quae nos in regnum tenebrarum retrahunt.

XXXV. Qui principium rationis sufficientis negat, ad absurdum compulsus esse recte creditur.

Iuris naturalis praecepta Leibniziana.

§. XL. Moralis philosophiae praecepta non tradidit Leibnizius, fundamenta tamen eius in fine monadologiae tetigit, quae inde repetenda. Quae vero ad iuris naturae disciplinam et virtutis inter homines exercendae rationem requirantur, his assertionibus explicuit [z].

I. Ius est quaedam potentia moralis, et obligatio necessitas moralis. Intelligitur autem moralis, quae apud virum bonum aequipollet naturali.

II. Vir bonus autem est, qui amat omnes, quantum ratio permittit.

III. Iustitia igitur, quae virtus huius affectus rectrix est, quem Graeci φιλανθρωπίαν vocant, est caritas sapientis, hoc est, sequens sapientiae dictata.

IV. Caritas est beneuolentia vniuersalis, et beneuolentia amandi siue diligendi habitus.

V. Amare est felicitate alterius delectari, vel felicitatem alterius adsciscere in suam.

VI. Nempe quum res pulchra simul felicitatis est capax, transit affectus in verum amorem.

VII. Superat autem diuinus amor alios amores, quod Deus cum maximo successu amari potest, quando Deo simul et felicius nihil est, et nihil pulchrius felicitateque dignius intelligi potest. Et quum idem sit potentiae et sapientiae summae, felicitas eius non tantum ingreditur nostram, si sapimus, id est, ipsum amamus, sed et facit.

VIII. Sapientia nihil aliud est, quam ipsa scientia felicitatis.

IX. Ex hoc iam fonte fluit ius naturae, cuius tres sunt gradus, ius strictum in iustitia commutatiua, aequitas, vel, angustiori sensu, caritas in iustitia distributiua; denique pietas vel probitas in iustitia vniuersali.

X. Inde peruulgata iuris praecepta nascuntur: neminem laedere, suum cuique tribuere, honeste, vel potius pie, viuere.

XI. Iuris meri siue stricti praeceptum est, neminem laedendum esse, ne-

z) In Praef. ad Cod. I. G. diplomaticum.

ne detur ei in ciuitate actio, extra ciuitatem ius belli. Hinc nascitur iustitia commutatiua.

XII. Superior gradus vocari potest aequitas, vel si mauis caritas, quae vltra rigorem iuris meri, ad eas quoque obligationes porrigitur, ex quibus actio iis, quorum interest, non datur, qua nos cogant.

XIII. Quemadmodum infimi gradus est, neminem laedere, ita medii est, cunctis prodesse, sed quantum cuique conuenit, aut quantum quisque meretur, quando omnibus fauere non licet.

XIV. Itaque huius loci est iustitia distributiua, et praeceptum iuris, quod suum cuique tribui, iubet.

XV. Atque huc in republica politicae leges referuntur, quae felicitatem subditorum procurant, efficiuntque passim, vt qui aptitudinem tantum habeant, acquirant facultatem, vt petere possint, quod aliis aequum est praestare. In hoc gradu merita ponderantur, vnde priuilegia, praemia, poenae locum habent.

XVI. Ex his constat aequitatem nobis in negotiis strictum ius, id est, hominum aequalitatem, commendare, nisi cum grauis ratio boni maioris ab eo recedi iubet. Personarum autem, quae vocatur, acceptio, suam non in alienis bonis commutandis, sed in nostris vel publicis distribuendis sedem habet.

XVII. Supremus iuris gradus probitatis vel pietatis nomine venit. Ius enim strictum miseriam quidem vitat, ius superius ad felicitatem tendit, sed qualis in hanc mortalitatem cadit: et, intra mortalis vitae respectus coërcentur.

XVIII. Vt vero vniuersali demonstratione conficiatur, omne honestum esse vtile; et omne turpe damnosum, assumenda est immortalitas animae, aut vniuersi auctor Deus.

XIX. Ita fit, vt omnes in ciuitate perfectissima viuere intelligamur, sub monarcha, qui nec ob sapientiam falli, nec ob potentiam vitari potest, idemque tam amabilis est, vt felicitas fit tali Domino seruire.

XX. Huius potentia prouidentiaque efficitur, vt omne ius in factum transeat, vt nemo laedatur, nisi a se ipso, vt nihil recte gestum sine praemio sit, nullum peccatum sine poena.

XXI. Nihil enim negligitur in hac republica vniuersi.

XXII. Ex hac consideratione fit, vt iustitia vniuersalis appelletur, et omnes alias virtutes comprehendat; quae enim alioqui alterius interesse non videntur, veluti, ne nostro corpore aut nostris rebus abutamur, etiam extra leges humanas, naturali iure, id est, aeternis diuinae monarchiae legibus vetantur, quum nos nostraque Deo debeamus, et vniuersi intersit, ne quis re sua male vtatur.

XXIII. Itaque hinc supremum illud iuris praeceptum vim accepit, quod honeste, id est, pie viuere iubet.

XXIV. Praeter aeterna naturae rationalis iura ex diuino fonte fluentia ius etiam voluntarium habetur, receptum moribus, vel a superiore constitutum.

XXV. Et in republica quidem ius ciuile ab eo vim accepit, qui summam potestatem habet, extra rempublicam vero inter eos, qui summae potestatis participes sunt, locus est iuri gentium voluntario tacito populorum consensu recepto.

XXVI. Non vero necesse est, vt sit omnium gentium vel omnium temporum, non enim omnia omnibus placent.

XXVII. Basis iuris fecialis inter ipsum naturae ius est.

XXVIII. Personam iuris gentium habet, cui libertas publica competit, ita vt in alterius manu de potestate non sit, sed per se ius armorum foederumque habeat, quanquam forte obligationum vinculis superiori sit adstrictus, et homagium, fidem, obedientiam profiteatur.

XXIX. Quod si magna sit eius auctoritas, potentatus nomine venit, vnde suprematus exsurgit, qui tamen superiorem in republica non excludit.

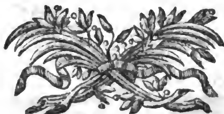
XXX. Suprematum habere creditur, qui satis et libertatis et potentiae habet, vt rebus gentium per arma et foedera cum auctoritate interuenire possit.

XXXI. In liberis rebuspublicis ciuilis persona ad instar naturalis intelligitur, quoniam voluntatem habet.

XXXII. Quod si legibus fundamentalibus non satis prouisum sit reipublicae, vt ad certam eius voluntatem peruenire possit, habet aliquid irregularitatis forma eius.

XXXIII. Actus sunt vel dispositiones iure efficaces, vel pertinent ad viam facti.

XXXIV. Qui iuris effectum habent, sunt extraiudiciales vel iudiciales: atque illi vel ab vno latere fiunt, vt testamenta, vel sunt conuentiones.

CAPVT

CAPVT NONVM.

DE CHRISTIANO THOMASIO.

§. I.

Chr. Thomasii historia unde petenda.

Leibnizio in hiſtoriae philoſophicae recentioris enarratione merito iungimus CHRISTIANVM THOMASIVM, virum et ſua aetate magnum, et meritis de repurgata philoſophia hodie quoque illuſtrem. Eodem enim, quo Leibnizius, tempore reformare philoſophiam eſt aggreſſus, nouumque eius ſyſtema eclecticum condere coepit. Cuius viri hiſtoria eo magis attentione digna eſt, quo magis eius potiſſimum moliminibus mutati philoſophiae vultus in academiis proteſtantium Germanicis adſcribendi ſunt, isque maiori ſtrepitu, quam reliqui ante eum omnes, magnum iſtud negotium aggreſſus eſt. Nec hoc ſolo nomine illuſtrem in ſcientiarum annalibus vir ſummus memoriam conſecutus eſt, ſed haud parum quoque ille conatibus ſuis ad id contulit, vt totius eruditionis facies immutaretur, eiicerentur innumera praeiudicia, et plurimum animorum accederet illis, qui relinquere patrum ſemitas et ſine cortice natare contenderunt. Merito itaque miramur, inuentum eſſe hactenus neminem, qui tanti tamque celebris viri hiſtoriam literariam ſcriberet, quaque via, quo animo, quibus mediis ad ſcientiarum, praecipue philoſophicarum et iuridicarum emendationem fuerit progreſſus, quid vel fruſtra tentauerit, vel parum ex voto aſſecutus fuerit, quos vultus diſciplinis omnibus, praecipue quae ſapientiam moralem et iurisprudentiam reſpiciunt, affinxerit, quibus ex cauſſis aliquoties ſyſtema iuris naturalis electum mutauerit, quibus artibus in tantis animorum iris atque commotionibus intrepidum pectus aduerſariis obiecerit, in qua re de literis meruerit, in quibus hominem ſe prodiderit, quaeque alia ſunt ad hiſtoriam eiusmodi, ſi vtilis eſſe debeat et iucunda neceſſaria, exponeret. Quod illi, qui viri celeberrimi res tetigerunt [a], inter quos vnus praeſtat doctiſſimus LEPORINVS [b], tantum abeſt, vt praeſtiterint, vt non niſi ſcopas diſſolutas in hiſtoria Thomaſiana deprehendamus. Viros ideo doctos, et monumentorum ſubſidiis ſatis inſtructos, a partis vero ſtudio alienos et veritatis ſtudioſos compellamus, vt hoc ſaxum voluere non recuſent, ita enim ſperamus, fore, vt dimidii ſeculi hiſtoria erudita resque maxime memorabiles annalibus tradantur. Nobis deſideria haec explere licitum non eſſe inſtituti praeſentis atque tractationis natura atque

a) GOTTSCHLING. in breui hiſt. vrbis Halenſis c. 5. p. 8 ſeqq. A. E. 1729. p. 470. Bibliotheca Germanica T. I. p. 138. GENTZKIVS Hiſt. phil. p. 212. I. FABRICIVS Hiſt. bibl. ſuae T. III. p. 142. Bibliotheca iuris imperantium p. 47. ſimilesque ſcriptores alii.

b) In Germania literata hodie viuente P. II.

que conditio satis manifeste prodit: sufficit enim Thomasium intueri tanquam philosophum et philosophiae reformatorem. Ad veros tamen et genuinos fontes respiciemus, nihilque eorum, procul ab odio et fauore remoti, omittemus, ex quibus constare poterit, quem locum vir celeberrimus in philosophiae recentioris historia occupet, quamque in theatro philosophico personam valde memorabilem effinxerit.

Ortus, educatio, studia Thomasii.

§. II. Natus est Christianus Thomasius ipsis calendis Ianuarii anni cIↄ Iↄ c LV [c], Lipsiae, patre satus Iacobo Thomasio, cuius eruditionem et insignia in rem literariam merita toties depraedicauimus, vitamque et res literarias in *antecedente huius Tomi parte* enarrauimus. Is vt ingenium habebat elegantissimis foetibus ciuitati eruditae vtilissimum, ita coniugii fertilitate non minus disciplinis auspicatissimus euasit, prodiit enim ex eo par nobile fratrum Christianus et Godefredus, qui illustris doctrina medicus hodie adhuc literas praeclare apud Noricos ornat. Tanto parente cum gauderet noster, facile intelligi potest, nihil ab eo vel prudentiae artisque, vel industriae et attentionis fuisse omissum, quo ingenium, quod acerrimum et elegantissimum filius erat nactus, comere, ornare, castigareque posset. Quod quanta felicitate executus fuerit vir praestantissimus euentus postea docuit. Cum enim agrum natura fertilem accepisset, et cultura accederet prudens et indefessa, fieri non potuit, vt non lacta scientiarum semina mature iucundissimam segetem ostenderent, et amplissimam messem pollicerentur. Nec solus in hoc fundo excolendo industriam suam pater posuit, sed emendandum parandumque quoque tradidit eruditissimis viris, quibus eo tempore Lipsiensis academia, virorum doctorum semper feracissima, abundabat. Inter quos Thomasii praeceptores eminuere Fellerus, Rappoltus, Ittigius, Alberti, Menckenius, Franckensteinius, Rechenbergius aliique, quorum vnus et alter postea, cum is reformare philosophiam et iurisprudentiam coepisset, infestis cum eo signis concurrit. Vnde factum, vt obiicerent, conspuisse eum valde ingratum in faciem praeceptorum, immo, cum pater ipse scholasticam vel Peripateticam philosophiam docuerit, in patrios cineres minxisse. Quod impietatis opprobrium studiose a se declinauit Thomasius, seque gratum et addictum debere animum praeceptoribus professus est, sed addictiorem tamen veritati. Neque is parens erat, a quo castioris disciplinae semina haurire non posset, eum enim multa praeclare vidisse, licet temporis sui fato ea vulgare prohiberetur, suo loco obseruauimus [d]. Conquestus autem est filius [e] defuisse ipsi occasionem, patris institutione ita fruendi, vt omne, quod posset, emolumentum inde caperet. Debebat autem patris diligentiae quod in disputando valde exerceretur, disceret-

c) Vid. Programma ab illustri viro Iurisprudentiae diuinae praemissum, quod cum historiam studiorum iuuenilium eius enarret, omnino reliquis omnibus praeferendum est.

d) Idem monet THOMASIVS l. c. §. 11. p. 8.

e) Vid. Annot. ad testamentum Ostenii p. 392. STOLLIVS Hist. lit. P. II. c. 4. p. 684.

disceretque ex huius arenae literariae vsu atque consuetudine quadam animi praesentia ad controuersias virorum doctorum attendere. Quin et hoc parentis curae adscribendum est, quod philosophiae eiusque historiae, in qua ille excellebat, studium, iurisprudentiae praemiserit, quo pacto fundamenta iacta sunt; quibus nouum disciplinarum philosophicarum et iuridicarum aedificium feliciter superstructum est. Accidit autem, vt, quod ipse narrat [f], ex scholis triuialibus ad academica studia traductus, patrem audiret HVGONIS GROTII libros *de Iure belli et pacis* exponentem, vbi, etsi tum temporis multa non intelligeret, cepisse tamen ipsum, ait, „doctrinae dignitatem et elegantiam, vt „prae reliquis ei percipiendae et in succum, quod aiunt, et sangui„nem redigendae mox serio incumberet. Cumque meminisset, pa„trem saepe in expositionibus suis auditores remisisse modo ad theolo„gos, errores Grotii in religione notantes, saepe ad iureconsultos, vt „ad quos potissimum opus Grotii pertineat, necessarium duxisse in pri„uata lucubratione lectioni Grotii iungere commentatores eius duos, „vnum ICtum Casparem Zieglerum, alterum Tubingensium theologum „Ioannem Andream Osiandrum, quorum ille breuibus sed succinctis in „Grotium obseruationibus, in multis nebulas obscuritatis depulerit, hic ple„raque Ziegleri, etiam cum non nominat, repetens, in istis quidem me„moriam suam confirmauerit, in reliquis cautiones ipsi suppeditauerit, „ab heterodoxis Grotii opinionibus, simul vero Scholasticorum philoso„phiam moralem hinc inde panderit. Prodiisse tum SAMVELIS „PVFENDORFII libros *de Iure naturae et gentium*, eosque auide „se legisse, non solum quia praegustum ipsi dedissent eiusdem *Elementa*, „quamuis obiter inspecta, sed et quod ipsum caperet nimium quantum „stilus nitidus et perspicuus. Ac deprehendisse se quidem hic plurima, „quae Grotius neglexerat, plene exposita, non pauciora, quae ipsum „Grotium obscure loquentem illustrarent, sed non placuisse tamen aliqua, „quae communem doctrinam impugnarent. Non nouisse se enim quae„stiones philosophicas a theologicis discernere, nec fuisse, qui id ipsum „doceret, et quamuis non appareret, quo pacto obiectionibus Pufendor„fii posset satisfieri, neque responsiones eruditorum cum quibus data oc„casione ea de re consulerit, satisfecerint ex asse, praeualuisse tamen au„ctoritatem tot virorum venerandorum, vt stupiditatem potius ingenii sui „accusaret, quam sinistri aliquid de doctrina communi suspicaretur." Haec de primis philosophiae conaminibus suis Thomasius, qui et porro narrat, qua ratione ad iurisprudentiam delatus in hoc tramite perrexerit, id quod factum, postquam anno cIↃ IↃ CLXXI primam et secundam lauream, quam vocant, in academia patria accepisset. Audienda est ipsa viri magni narratio, quae istorum temporum rationes literarias in scholis publicis

f) §. 5. p. 3.

publicis mire illustrat. „Perduxit me, inquit [f], interea amor iuris naturalis, vt consensu patris ex tribus facultatibus superioribus iurisprudentiam eligerem, ea magis intentione, vt defectum philosophiae hac „parte supplerem, cum praeter memorata vel doctissimi BOECLERI „commentarius *in Grotium* ostenderet, haerere aquam iis, qui iurisprudentia destituti ex sola philosophia, quae in academiis docetur, ius „naturale pro dignitate eruere et explicare aggrediuntur. Iaciebam ergo „eius fundamenta quaedam vtcunque, et cum nullum ductorem haberem, „qui methodum praescriberet, sequebar tritam viam, et modo hunc, „modo illum audiendo comparabam notitiam potius aliquam confusam et „laceram, ac male cohaerentem, quam prudentiam genuinam." Anno cIↃ IↃ C LXXV a parente in academiam Francofurto-Viadrinam missus est, vt, quos sentiebat, studiorum defectibus mederetur. Verum nec eo in loco rem successisse, narrat, „non culpa quidem praeceptorum „suorum, virorum optimorum et singulorum sua laude fruentium, sed „potius, quod vulgata discendi methodus, secundum quam a plurium „doctorum, inter se non raro dissidentium et diuersis hypothesibus sub„nixorum ore simul pendere consueuerit iuuentus, ad solidam doctrinam „parum esset apta, quodque, vt fieri solet, multas horas, quae studiis et „auscultationi impendendae fuissent, perderent sodales et conuersatio „cum paribus." Erant autem tum in iurisprudentiae disciplina praeceptores Thomasio Stryckius et Rhetius, qui licet doctissimi essent, ex adductis tamen intelligitur, cur disciplina academica illi parum profuerit. Alacris enim promtusque ingenio, et acerrime iudicans maius, quo discendi ardor nutriretur, pabulum quaerebat, et ipse sibi prodesse conabatur. Hinc trito prouerbio, docendo nos discere, monitus, tentare apud se constituit, an lacunas, quas in male cohaerente rerum variarum, quibus caput repleuerat, congerie obseruabat, supplere, et studia hactenus saepius interrupta concatenata inter se serie iungere ac sociare valeret. Nactus itaque veniam docendae iuuentutis, eam et institutiones iuris docuit, et IANI KLENCKII *Quaestiones ad libros Grotii* illi explicuit, exploraturus quantum ex lectione et meditatione Grotii atque Pufendorfii profecisset. Neque tamen Scholasticorum principia moralia tum quidem deseruerat, nec probabat Pufendorfium, multa innouantem, in qua heterodoxiae suspicione ipsum confirmauisse, ait, et *Indicem nouitatum* contra Pufendorfium editum, de quo suo loco dicendum, et scripta eristica, quibus velut communis hostis Pufendorfius ex omni parte oppugnabatur. Quos et amore orthodoxae veritatis et multitudine syllogismorum prolixorum et intellectu difficillimorum se in admirationem traxisse, credentem non habiturum Pufendorfium, quid reponeret, candide fatetur. Ast alia omnia euenerunt, cum *Apologiam* Pufendorfii legeret, videretque arma aduersariorum eius impetum sustinere non posse. Tunc enim dispelli

f) l. 7. p. 9.

dispelli incipiebant nebulae, quibus hactenus animum partis studium cinxerat, et opinio firmauerat, nihil in dubium vocandum esse, quod theologi declarauissent esse theologicum. Nam tum primum agnito discrimine inter theologiam et philosophiam deprehendisse se, ait, multa a theologis vnanimi consensu defendi, quae theologica non essent, sed ad philosophiam moralem aut iurisprudentiam pertinerent, pro doctrinis autem theologicis haberentur, quod philosophi catalogo vndecim virtutum Aristotelico et ICti glossatoribus suis contenti, theologis ansam dederint nobilem sapientiae partem neglectam et domino vacuam occupandi. Et sic quidem feruidi ingenii magnorumque spirituum iuueni animus, mirum quantum, creuit, vt dubitare de doctrinis Scholasticorum moralibus inciperet; qua in re parentis exemplo confirmatus est, quem a priori sententia multoties abiisse nouerat; statuit itaque praeconceptis opinionibus non adhaerere, si veritas monstraretur. Sed eiiciendum esse et sectae praeiudicium et praeposterum malae famae ex relicta communi via metum pulchre intelligebat, sibique in senatu philosophico suffragium vindicandum esse, cum et ipse ratione vteretur, decernebat, ratus, peccaturum se in creatoris beneuolentiam, si pecudis instar capistro se, quo alii vellent, coecum duci pateretur. Itaque conculcato auctoritatis imperio, ne fulgur alienae opinionis oculos excoecaret, ad ipsas, quae in controuersiam erant deductae, quaestiones attendere, enucleatoque vero earum statu, obiectiones et responsiones examinare coepit, nec desistendum esse statuit, donec ex qua parte veritas staret, cognosceret. Cuius diligentiae amplissimum mox retulit praemium: conuictus enim multa esse dediscenda, quae prius adsciuerat, coepit intelligere confusum chaos rerum sine recta via, sine certitudine congestarum omnem, quam studio suo, comparauerat, scientiam esse; et in id diligentiam contulit suam, vt hanc congeriem iusta meditatione in ordinem redigeret. Ita vero deserere castra philosophiae Scholasticae coactus, cum et male eos pugnare et signa tandem deserere, metu caussae iniustae videret, armatusque indignatione in vehementiam nonnullorum, qui in controuersiis Pufendorfianis, cum ecclesiastici ordinis essent, acerbe in aduersarium fuerant debacchati, omne sectarium obsequium, quicunque etiam id imperaret, abiicere, libertatemque semel obtentam mordicus retinere firmissimo statuit consilio. Et hoc quidem pacto se sub duce illustri, (Stryckium vel Rhetium viros ea aetate celeberrimos intelligit) militasse ait, disputauerat enim publice *de Iure circa frumentum*, praeside Rhetio, at ita, vt ducem, non imperatorem, agnosceret, et saepius ad emendanda priora melius iam intellecta et digesta manum admoueret, quem morem ad vitae finem seruauit, vt cogitationibus prioribus posteriores haud raro substitueret. Hoc ita doctrinae suae modo constituto cum doctoris iuris insignia eo anno capessiuisset, ad iter literarium se accinxit, et peragratis Germaniae inferioris terris ad Batauos accessit. Qua in regione cum

 haud

haud pauca virorum eruditissimorum musea adiret, ingenio acri, erecto et eruditione iam tum valde ornato multorum beneuolentiam meruit, maxime autem Ioannem Georgium Graeuium, virum celeberrimum fautorem nactus est, qui quoque egregie eum datis literis systaticis commendauit [g], cum praestantissimi ingenii elegantiam in eo deprehendisset. Et retinuisset eum apud Batauos si annuisset, sed patriam meditabatur Thomasius, in quam absoluto itinere est reuersus.

Studia Thomasii patriae restituti.

§. III. Restitutus patriis laribus, excussoque parumper pristino torpore, iuris ciuilis disciplinam seuerius excolendam aggressus est, quam docendo metam iterum attingere, iuris naturalis praesidio fultus sperabat, quamuis pandectarum interpretationem nunquam integram antea percepisset [h]. Sed ad forum quoque transferre pedem, iusque ad facta singularia applicare coepit; quo in labore plus sibi philosophiam moralem profuisse, quam innumera iurisperitorum consilia narrat. Nempe meditationi et principiis iuris naturalis atque facti considerationi attentae atque sollicitae plurimum fidebat; quo pacto pulchre caussas nonnullas tuitus est, cuius industriae specimen aliquod extare publice voluit [i]. Retraxit tamen paulo post pedem a strepitu fori, contentus commoda et incommoda iurisprudentiae forensis didicisse; cum iam tum intellexisset, falli eos, qui forum aulae esse προπαίδευμα statuunt, et turbae taedia paulo ferret impatientior. Reuersus ergo ad industriam domesticam, et tranquillitatis in otio philosophico emicantis studium, iuuentuti literarum disciplinam ambienti scholas aperire, et cogitationes de sapientia in ordinem redactas tradere constituit. Cumque iuris naturalis scientiam fundamentum esse omnis iurisprudentiae prudenter decerneret, eius fundamenta hactenus in academiis neglecta vel non satis exculta restaurare aggressus est. Ducem autem initio elegit Hugonem Grotium *de Iure belli et pacis* erudite quidem praecipientem, sed paulo obscuriorem, quique explicatione et emendatione apud iuuentutem studiis dicatam opus habebat. Accurrebat magna iuuenum frequentia, quos et nouitas disciplinae, et commendata vtilitas attraxerat. Metus autem pestis, qui subito animos occupauerat ita eas paulo post disiecit, vt solus cum Grotio relinqueretur Thomasius. Resumsit tamen telam restituta patria, cum rediissent auditores, et finem tandem commentationibus suis imposuit. Quas ita absoluit, vt collatis iis cum Grotio, et commentatoribus omnibus et Pufendorfio, lumina praeceptis Grotianis accenderet, et vbique iudicium interponeret suum. Absoluto cursu Grotiano, cum disciplinam iuris naturalis sibi iterum tradendam alii expetiissent, Pufendorfium ducem elegit, quem elegans *de Officio hominis et ciuis* tractatio valde commendauerat: praemisit autem satis amplam controuersiarum auctori motarum magnaque tum vehementia agitatarum

g) Conf. SCHVRTZFLEISCHII Ep. [illegible] CCCLXXIX. T. I. p. 619.
h) l. c. §. 14. p. 10.
i) In Caussis iuridicis selectis P. I. n. 1. p. 1 seqq.

tarum hiſtoriam; momenta excuſſit, ſententiam modeſte dixit, partium ſtudio valere iuſſo: oſtendit fontes, origines, occaſiones doctrinarum, hypotheſium influxum in concluſiones, nexum principiorum cum aſſertionibus primumque aliquod principium iuris naturalis analytica methodo inueſtigans, quid ex eo neceſſaria illatione ſequeretur, demonſtrare anniſus eſt, id tamen agens, vt, vbi recedere a Puſendorfio eum cogeret veritas, rationes dubitandi, quae impellebant, candide exponeret. Maxime autem legem poſitiuam vniuerſalem fulcire, eaque ſuppoſita quaeſtiones iuris vniuerſalis enodare felicius, quam hactenus factum, ſatagebat. Et hoc quidem pacto priuata induſtria rem publicam literariam iuuare, et pulcherrimae philoſophiae moralis parti noua lumina accendere ſtrenue contendebat. Vt autem publicum quoque eruditionis teſtimonium extaret, et philoſophiae praeſidia ad iuriſprudentiam ciuilem traduceret, edidit anno CIↃIↃCLXXXIII, *Annotationes theoretico-practicas in* Io. Stravchii *Diſſertationes ad vniuerſum ius Iuſtinianeum priuatum.* Vixit his temporibus adhuc Thomaſius pater, cuius prudentia ſenilis ferocem filii animum nouarum veritatum amore et propagandi ſtudio vehementer accenſum, et quadam dicendi acrimonia ſe efferentem moderata eſſe indignationi autem eorum, qui in cathedra publica docebant, et quos nouitas illa valde mordebat, obſtitiſſe videtur, quo minus in lites publicas noua iuris naturalis diſciplina degeneraret. Illud certum eſt, quamdiu is vixit, publicis contentionibus non diſtractum fuiſſe filium. Aſt vbi is anno CIↃIↃCLXXXIV fatis conceſſit, magnarum turbarum et contentionum acerbiſſimarum tumultus inter Thomaſium, et Lipſienſes doctores, qui in partes quoque traxerunt alios, exorti ſunt, quos, qua licet breuitate ex fontibus genuinis porro enarrabimus [k].

Prima diſſidia Thomaſii Lipſienſia.

§. IV. Relictis caſtris ſcholaſticis, quae theologi quoque de praeceptis moralibus iureque naturali commentantes hactenus ſecuti erant, ad Grotium primum, cumque is pacem cum Scholaſticis aleret, ad Puſendorfium nouum doctrinae moralis aedificium exſtruentem Thomaſium defeciſſe, ex antecedentibus conſtat, quo loco etiam paucis diximus, quam ſibi viam ineundam ſtatuerit. Non coniecerat tamen cogitationes ſuas in chartam, ſed, quodcunque meditationes ſuggeſſiſſent, viua voce auditoribus tradebat. Quos cum male ex ore eius praecepta iuris natura-

 lis

k) Diu inter arcanas hiſtorias et ἀνέκδοτα latuere fata Thomaſiana, donec tandem ipſe pleraque enarraret, iis viuentium numero ſubductis, qui tragoediam concitauerant. Addidit enim Brenneiſenii Tr. de iure principum Euangelicorum in controuerſiis theologicis, expoſitionem ſummariam breuemque apologiam, lingua vernacula, in qua rem ſtrictim expoſuit. Integram quoque et plenam narrationem inſeruit Cauſſis iuridicis feriis Germanice editis P. III. n. 1. p. 1 ſeqq. praefixo titulo Reliquiarum papatus politici in intentata inquiſitione in homines innocentes. Ipſam Apologiam autem n. II. p. 44 ſqq. exhibuit, quae titulum gerit: Narratio ſummaria eiectionis auctoris ex patria ſua, eamque paſſim illuſtrauit. n. III. p. 201 ſeqq. autem lites Maſianas enarrauit n. IV. p. 352. quae de conſilio Francofurtano acciderunt, n. V. p. 492. vltimam perſecutionem propter quaeſtionem matrimonialem deſcripſit. P. III. autem ea tetigit, quae ob collegium de praeiudiciis ei moleſtiam concitarunt. Ex his fontibus narrationem noſtram hauſimus, qui plura ſciendi cupido adeundi ſunt. Nos rem, prout acta eſt, delineauimus et ſententiam ferendam Lectori relinquimus.

lis haud raro excepiſſe obſeruauiſſet, ſuccurrerent autem in dies plura, non a theologis modo, ſed a iuſtitiae quoque ſacerdotibus et interpretibus vel omiſſa, vel fruſtra promiſſa, quae ſupplenda eſſe in nobiliſſima doctrinae parte ſtatuebat, ipſe inſtitutiones iuriſprudentiae diuinae elaborare coepit, quibus Puſendorſianum iuris naturalis ſyſtema explicuit, eius hypotheſes tanquam ſuas defendit; concluſionum nexum cum principiis expoſuit, et ita introductionem in Puſendorſianum opus auditoribus tradidit, alia, intacta Puſendorſio, quae ad hanc diſciplinam pertinere videbantur, ſuppleuit. Et ita quidem primum inſtitutionum harum librum exire in publicum manibusque et iuuenum et virorum doctorum teri paſſus eſt. Factum id anno CIↃIↃCLXXXVII. In eo libro potiſſimum fundamenta moralitatis a Scholaſticis in ipſa rerum moralium natura, ſanctitatisque diuinae cum illis comparatae ratione antecedenter ad voluntatem diuinam poſitae, Puſendorſium ſecutus, reiecerat, cunctis ad ſocialitatem reuocatis. Quod cum praecipuus in controuerſiis Puſendorſianis lapis offenſionis fuiſſet, vt ſuo loco ex inſtituto exponemus, medendum vulneri, quod receptae doctrinae a Puſendorſio inflictum erat, ratus Valentinus Alberti theologus et philoſophus Lipſienſis, ad ſtatum integritatis et imaginis diuinae primaeuum pedem retulerat, quae res eum ſatis vehementer cum Puſendorſio commiſit, vt ſuo loco trademus. Thomaſius ergo, qui ſocialitatis principio, dudum Stoicis et Cumberlandio quoque contra Hobbeſium pugnanti probato ſubſcripſerat, id ſibi agendum eſſe ſtatuit, vt oſtenderet [l], non poſſe illud moralitatis obiectiuae (ita Scholaſtici vocant) figmentum defendi, niſi ſolo niti quis velit auctoritatis praeiudicio. Sed cum Albertina quoque obſtaret hypotheſis, eandem ſimul examinauit, et conſtare non poſſe, niſi ἀσύςατα multa admittantur demonſtrauit. Conſenſum quoque gentilium philoſophorum, ad quem ille ſaepe prouocauerat, non ſufficere ad ius naturale definiendum ſtatuit. Non nominauit tamen hunc praeceptorem ſuum, ne, qui in vna academia docebant, bella ſerere viderentur. Secundum et tertium librum annis ſequentibus edendo, non Puſendorſianam tantummodo viam vlterius preſſit, ſed et Puſendorſianis multa noua addidit, ius vniuerſale diuinum poſitiuum a naturali diſtinxit, capita iuris naturae auxit, polygamiam et inceſtum ex iure naturae euerti non poſſe, aſſeruit, aliaque adiecit plurima, a typo doctrinae hactenus retento abeuntia, et nouitatis impatientes irritare aptiſſima. Siluere tamen per aliquod tempus et Alberti et cenſores, ſic vt hanc ſibi libertatem publico programmate, vernacula edito anno CIↃIↃCXCI, gratularetur Thomaſius, et apertis ſtudioſae iuuentuti ſcholis iuriſprudentiam hanc ſuam ita explicaret, vt refutaret Albertinas hypotheſes, quoties ſuis praeceptis aduerſarentur. Et haec quidem latentem ſub cinere ignem accendiſſe; ex dicendis conſtabit. Forte tamen in apertam flammam non tam cito erupiſſet, niſi acceſſiſſent ſcripta Thomaſii

l) loc. cit. pag. 79.

masil alia, quibus omnem euertere philosophiam pristinam a patribus acceptam, eius autem doctores false traducere quam plurimis erat visus. Nempe ediderat *Introductionem in philosophiam aulicam*, inque hoc libro propaedeumata quaedam philosophiae cuiusdam elenchticae ita disposuerat, vt adhibita philosophica historica, et veterem philosophiam, maxime Peripateticam, et recentiorem, quam Cartesius effinxerat, quaeque pedem figere Lipsiae coeperat, libere reprehenderet, quibusque naeuis turgerent, ostenderet. Quae conamina philosophis displicuisse nobis non monentibus quilibet intelligit. Ita factum, vt in hominum sermonibus passim de his clandestinis dissidiis, verba miscerentur, quibus animi priuatim ex vtraque parte exacerbati sunt. A publica tamen pugna vtraque pars hactenus abstinuit. Ast sufflauit latentes igniculos annus clↄ Iↄ C LXXXVIII. Eo enim, qui prius in conscribendis actis eruditorum Menckenio operam suam collocauerat, Thomasius proprias Ephemerides condere coepit, quibus titulum praefixit: *Cogitationes liberae, seriae et iucundae, legibus atque rationi conuenientes, siue dialogi menstrui, de variis libris, maxime nouis* [m]. In quo scripto (cuius historia apud eos quaerenda est, qui literarios annales condiderunt [n]) id imprimis auctor egit, vt et nouorum librorum naeuos reprehenderet, et praeiudicia eruditorum atro sale aspergeret, et magna παῤῥησίᾳ quid emendandum sibi videretur, quid abiiciendum satyra haud raro vsus mordaci, posthabito omni personae respectu pronuntiaret. Qui labor, vt haud vnam auctori suo inimicitiam conflauit (nam cum aliis quoque viris doctis, maxime Tenzelio, Praschio, Fabricio, Tschirnhausenio eum commisit [o]) ita imprimis fons malorum plurimorum in patria extitit. Nempe satyram commodissimum et efficacissimum remedium contra morbos inueteratos, quos omnem orbem literatum, maxime in academiis, occupare credebat, esse, firmiter sibi persuadens, in delineandis et amaro haud raro risu perstringendis vitiis eruditorum adeo ingeniosus et eloquens fuit, vt haud pauci contenderent, fieri non posse, vt vitia in genere describere et deridere in animo habuerit, sed respexisse satyricum Thomasii calamum ad nonnullos, de quibus incerti, vt solet fieri traderentur rumusculi; et certos homines istis aculeis petiisse. Erant etiam quidam [p], qui suspicarentur, molestum hac ratione actis eruditorum quem laborem deseruerat, esse voluisse. Maxime praefatio Ianuario mensi praemissa vehementer quosdam momordit, in qua ad Barbonium et Tartuffium, notissima paedagogi et hypocritae apud Plautum Gallorum, Molierium,

m) *Freymüthige, lustige und ernsthafte, jedoch Vernunft und Gesetz maessige Gedancken, oder Monat-Gespraeche über allerhand, vornemlich aber neue Bücher.*

n) IVNCKER. de Ephemerid. erud. c. 17. p. 244 seqq. Anonymus in Relatione de scriptis menstruis P. I. p. 57. Add. STRVVIVS Introd. in hist. liter. c. 6. §. 28. p. m. 279. FABRICIVS Praef. ad Morhof. BAYLE Lettres T. III, p. 446. ed. March.

o) Et quidem cum vltimo res tantum non ad aggressiones violentas peruenit. Praschius quoque scripto eum refutauit. conf. IVNCKER. l. c.

p) Vid. Caussae iurid. ser. P. III. p. 5.

lierium, nomina, ita differit, vt mores suo tempore paedagogicos et hypocriticos in academia patria regnantes traducere voluisse plerique crederent. Tacemus argumentum reliquum ingeniose mordax, hodie tamen obscurius illis comparaturum, quibus eius temporis arcanae ignotae sunt circumstantiae [q]. Haec cum animos, patriae philosophiae contemtu et reprehensione iam sauciatos vehementer affligerent, ad arma conclamatum est. Et ipse quidem *Dialogorum otiosorum* (tales enim colloquentes finxerat) auctor satyram in primis tantum colloquiis ad alliciendos lectores se adhibuisse, eo consilio, vt mutaret in seriam tractationem, quamprimum liceret, neminem autem laedere in animo habuisse semper testatus est [r]. Aliter autem iudicarunt illi, qui virum iuuenem senibus praeclare de republica erudita meritis amare insultare indignabantur. His dialogorum menstruorum opus liber famosus esse visus est, vnde non alio medio, quam summi magistratus imperio, in ordinem redigi posse Thomasium statuerunt. Querelas ideo suas ad supremum, qui Dresdae floret, senatum ecclesiasticum Electoris Saxoniae, cui paret academia Lipsiensis, detulerunt, rogantes, vt in auctorem anonymum velut calumniatorem publicum inquireretur. Ipse, qui sumtus fecit bibliopola eam ob rem, auctorem scripti denuntiare, iurisiurandi fide iussus est. Thomasius autem datis ad electorem literis supplicibus suo sumtu dialogos editos esse fassus, de vi sibi illata et persecutione graui intentata acerbe conquestus est, et principis auctoritatem implorauit, rogans, vt qui ipsum denunciassent, indicarentur. Mutauit quoque mense Martio dialogorum menstruorum titulum et serio magis se differere velle promisit, ita tamen satyrae inhaesit, vt dum se ipsum pingere simulabat, pseudophilosophiam, in cuius interitum iurauerat, salse traduceret, quamuis in scholasticam tantummodo philosophiam, et doctrinam academicam omnem tum obtinentem ea dicta esse, nec personam vllam speciatim tangere, ipsa verba satis probent. Quo tamen non obstante facultas, quae dicitur, philosophica, duce Val. Alberti, se peti rata, nouas querelas ad proceres ecclesiasticos in aula Dresdensi detulit. Quod cum intellexisset Thomasius, amicosque in senatu ecclesiastico, quos aduersarii habebant, metueret, ipse ad supremum aulae mareschallum Haugewizium cui non displicere dialogos menstruos audiebat, confugit, eumque sibi et elegantiori eruditioni fauentem inuenit. Ipse, vt ardebat eo tempore animi vigore in mense Aprili vitam Aristotelis, potissimum ex PATRICII *Discussionibus Peripateticis* excerptam illis coloribus depinxit, vt plene ad risum et contemtum Stagirita omnibus propinaretur, ea ingenii petulantia, vt salsius et acutius non posset. Quod vulnus, licet valde sentirent aduersarii Thomasii, quoniam tamen in aula patronum is nactus erat, ferendum vindictaeque tempus expectandum erat aliud, praecipue cum ipsos dialogos, caussae suae

q) Conf. l. c. p. 39. vbi satis aperte id ipse innuit Thomasius.
r) l. c. p. 5.

suae bonitati fisus electori Thomasius inscripsisset. Ita per integrum annum hunc Ephemeridum literariarum laborem continuando tela inimicorum prudenter declinauit. Neque illi tamen conquieuerunt, sed cum dicacitas eius animos vehementer vulnerasset, ferreque non possent, sine censorum iudicio extra patriam eius libros vulgari, et sine ordinis philosophici venia publice collegia indici, et auditorium priuatum excitari, conculcarique auctoritatem academiae ab optimis principibus firmatam, ita precibus et querelis suis ineunte anno cIↃ IↃ c LXXXIX senatum ecclesiasticum irritarunt, vt seuero mandato academiae patribus et praetori circuli iniungeretur, loca illa satyrica excerperent, et a constituto coram concilio academico Thomasio eorum rationes exigerent, deque satisfactione poenaque irroganda ordinem ICtorum Witebergensem actis transmissis decernere iuberent, auctoritate senatus sanctioris autem illi centum ducatorum mulcta iniungerent, ne vel satyrica mordacitate, vel libris sine censura vulgatis laedere porro doctores publicos auderet. Cuius censurae valde grauis occasio, ex locis nonnullis enata est, quibus famam nonnullorum, maxime Alberti, laesisse culpabatur, quae tamen apud ipsum auctorem legenda sunt. Tempestatem hanc, in caput suum excitatam vt declinaret, libello supplici electorem adiit Thomasius, caussas persecutionis aperuit, denuntiantes vt rei testimonium dicerent iubere petiit, et ius fasque istiusmodi mandatis clandestinis artibus extortis laedi testatus est, viam iuris sibi aperiendam rogauit, et supremi principis tutelam implorauit, easdem preces ad ecclesiasticum dicasterium supremum detulit. Quam eius contentionem auxerunt insidiae Albertinae, quem Pufendorfianis litibus exacerbatum delatores passim dimisisse, accusasse apud administros status theologos contra se accendisse, collegiorum instituendorum facultatem sufflaminasse, collegas in partes traxisse, calumniae culpam effinxisse, acerbe in eo libello supplice conquestus est, ad obiecta autem magno animo respondit. Ipse praesidem senatus ecclesiastici literis pro obtinenda iustitia adiit, viam tamen reconciliationis se non deserturum indicauit. Quam cum extinguendae flammae, quae facile totam istam sedem literariam accendere posset, esse aptissimam aulae proceres iudicarent, aduersarium Thomasii monuerunt, vt de componenda lite amica reconciliatione cogitaret. Mediatoris autem partes subiit Andreas Petermannus, professor medicinae, quem pro Cartesio contra Huetium apologiam scripsisse supra narrauimus. Quo intercedente tandem ita dissidia ista composita sunt, vt dimissa actione amicitiam et praeteritorum obliuionem litigantes promitterent.

§. V. Nondum ista, quam strictim enarrauimus, tempestas detonuerat, cum noua eaque grauior, et exitium minatura exoriretur. Nemine enim id expectante ministerium sacrum Lipsiense in Thomasium insurrexit, cumque velut ordinis munerisque sacri contemtorem, libellorumque famo- *Secundi motus Thomasio excitati.*

famoſorum auctorem in aula Dreſdena detulit, et velut calumniatorem impudentiſſimum accuſauit, iis coloribus vſum, qui deteriorem ſacrorum omnium hoſtem pingere vix poſſent. Quae fulmina patroni, quos Thomaſius in aula habebat, ita declinarunt, vt, cum partis ſtudium ſubeſſe crederent, audiendam quoque alteram partem eſſe monerent. Iniunctum itaque a ſenatu eccleſiaſtico ſupremo academiae patribus, vt Thomaſium ad ſe vocatum de accuſationis capitibus interrogarent, prohibito omni ſatyrici ſermonis genere, et ad aulam referrent. Monitus ab amicis Thomaſius, vt in tanta aduerſariorum auctoritate et potentia prudenter cauteque ageret, nec diffidere cauſſae ſuae, nec ferociter agere conſtituit. Citatus itaque a concilio academico comparuit, et accuſationis exemplum ſibi tradi, defenſionis autem poteſtatem fieri tempusque concedi rogauit. Erant autem, vt ipſe refert, accuſationis capita haec: leuiſſimo animo eum et ipſa religionis dogmata, et ſacrum ordinem ridere, inſultare praeceptoribus, calumniis onerare miniſterium, concionandi methodo illudere, crimina conficta illi obiicere, quemque a ſacris confeſſionibus ſibi eſſe voluiſſet, falſe ob piam muneris rationem traducere. Erat autem, qui potiſſimum ſe Thomaſio obiecerat D. Auguſtus Pfeifferus, vir doctiſſimus, et philologiae ſacrae eruditione iam tum celeberrimus, qui alterum ex ſuo ordine D. Ioannem Benedictum Carpzouium V. C. in partes pertraxerat; quique collegas deinde ſibi reliquos iunxerant. Ille vehementer iam aliquoties tum in ſuggeſtu ſacro, tum in ſermonibus priuatis ſcurrilitatem bonis moribus inimicam Thomaſio obiecerat, perſuaſeratque collegis, maxime Carpzouio, qui Thomaſio animae curam praeſtabat, hunc illo, quo ſacram ſynaxin ab eo accepiſſet tempore, infami ſatyra eum traduxiſſe; et hinc

Tantae animis coeleſtibus irae.

Non accepit accuſationis exemplum ab academiae patribus Thomaſius, quod ab aula id iniunctum ſibi hactenus eſſe negarent, ſpondebant autem ſcripturos ſe, vt voluntas ſuperiorum ea in re pateſceret. Thomaſius vero iterum ad ſenatum eccleſiaſticum Dreſdenſem precibus conuerſus rogauit, via amicabilis compoſitionis ne occluderetur, pateretque ſibi, communicatis libellis aduerſariorum, iuſtae defenſionis facultas. Interim etiam coram academica iuuentute Pfeifferus haud obſcure Thomaſium publico programmate atheiſmi accuſauerat, et profanas nonnullas opiniones traduxerat, quibus ſibi iniuriam fieri ad academiam Thomaſius conquerebatur, petebatque, vt quod promittebat ille, collegium anti-atheiſticum inſtituere ob ſeruandam in academia tranquillitatem prohiberetur. Ita vero factum, vt nouo libello ordo quoque theologicus, cuius membra erant Pfeifferus et Carpzouius impietatis contemtaeque religionis in ſenatu eccleſiaſtico ſupremo Thomaſium accuſaret, et inquiſitionem denuo vrgeret. Reſpondit iudex eccleſiaſticus ex aula: licitum quidem fore Pfeiffero

colle-

collegium dictum, audiendum autem Thomaſium, et eorum teſtimonia petenda eſſe, quae contra miniſterium monuiſſet, iniungendumque vt ad obiecta reſponderet. Non renuit is quidem, ſed moram tamen, iter cauſſatus, petiit, et Berolinum ad Puſendorſium, Hamburgumque profectus hoc loco Ioannem Fridericum Mayerum, tum amicum ſibi conciliauit, quem poſtea aduerſarium expertus eſt. Redux cum cauſſae ſuae pars vterque inſiſteret, timeretque Thomaſius, ne quod Pfeiffero permiſſum erat collegium anti-atheiſticum cum famae ſuae diſpendio inter iuuenes vulgaretur, ἀντίδωτον paraturus, collegio iurisprudentiae diuinae, diſcurſum prooemialem eumque gratuitum de differentiis iuſti et decori publice inſtituendum promiſit, vt occaſionem haberet famae ſuae tuendae. Quod cum publica ſcheda vulgaſſet, petente ordine theologico, illa per famulum publicum ſublata, prohibitus eſt, donec exceptionem attuliſſet, lectiones iſtas auſpicari. Qui tamen cum licere ſibi id crederet, praelectionis initio facto coram ſtudioſa iuuentute apologiam pro ſe recitauit, paulo poſt tamen ab aula impeditus eſt. Aſt is eluſurus aduerſariorum artes abrupto argumento tractationis, accuſationibus aduerſarii illico in iſtis ſcholis priuatis reſpondit, et cur abſoluere eas non poſſet, non ſine illius inuidia, indicauit. Quo tamen modo effecit, vt indicta ab aula mulcta, collegium iſtud continuare prohiberetur. Id quod ille ad lectiones prooemiales non pertinere cauſſatus in priſtino tramite perrexit, cauſſas autem, cur ſe lectionibus Pfeifferianis maxime laeſum putaret, in aula Dresdenſi expoſuit, curque moderamine inculpatae tutelae eo modo eſſet vſus, aperuit, paruiſſe ſe mandato intermiſſo collegio indicans, quaeque alia iuris remedia ſuppetebant, caute adhibens. Vt vero admodum meditationibus erat foecundus, cum praelectiones laudatas claudere iuſſus ab aula cogeretur, eas in gratuitam praelectionem de praeiudiciis [s] commutauit, in qua more ſuo aduerſarios depexos dare non omiſit. Quam cum integram ipſe ediderit, conferri illa cum his meretur. Interim tamen tranquillitatem litibus praeferens, de pace cum aduerſariis ineunda cogitauit, eiusque articulos eccleſiae ephoro Lehmanno, viro graui pioque intercedente, conſignauit; iniuriam ſibi fieri conqueſtus eſt, veniam, obliuionem actorum, pacem promiſit, multis tamen fruſtra actis, nihil effecit. Tandem iuſſis conſiſtorii coactus ad denunciationem miniſterii reſpondit, tentatam a ſe fruſtra reconciliationem enarrauit, beneficia iuris popoſcit, arcanas cauſſas detexit, querelarum ſuarum de iniuſtitia accuſatorum rationes enarrauit, dogmata impietatis ſuſpecta expoſuit. Ita litem conteſtatus, non ſine omnium admiratione impetitus vltra haud eſt, cum nec miniſterium nec facultas theologica ad exceptionem eius aliquid reponeret. Ita libertatem academicam conſeruans priſtino itinere incedere,

s) Vulgauit eam in Cauſſis mixtis P. III. n. 7. p. 627. Summam autem expoſuit in Praef. Philoſ. ration. §. 8. p. 24 ſqq. maxime momordere aduerſarios ea, quae §. 50 ſeqq. p. 746 ſeqq. dixit.

dere, naeuosque eruditionis vulgatae detegendo emendare praeiudicia perrexit.

Tertii motus Thomasii cum H. G. Masio.

§. VI. Alter hic tragoediae Thomasianae actus fuit, ex quo, qualis eo tempore fuerit Thomasii animus, qualis aduersariorum eius, lector prudens et attentus, nobis non monentibus intelliget. Sequitur tertius, non minus reformatori nostro grauis, immo prioribus molestior, quoniam summa regis Daniae auctoritas controuersiis istis intercessit, nec cessauit ea tempestas, Thomasio iam ad Halenses Musas translato. Ipse totam controuersiae historiam prolixe enarrauit [f], quem sequentes paucis, vt institutum nostrum decet, rem complectemur. Ediderat V. C. Hector Godofredus Masius professor theologiae Holmiensis et concionator aulicus librum, cui titulum praefixerat: *Interesse principum circa religionem Euangelicam*, in quo doctrinam de magistratu ita roborat, vt eius maiestatem immediate a Deo esse multis rationibus euincere conniteretur, eamque doctrinam vtilitatis caussa quoque seruandam esse diceret, et passim tum Romanas tum Reformatas partes amplexos refutaret. Enarrauit libri huius summam Thomasius in *Dialogis menstruis* anni cIↄIↄcLXXXIX, cumque haud pauca illi displicerent, dubia sua circa originem maiestatis exposuit, ita tamen, vt a satyrico sale, manus prorsus cohiberet, isque videri vellet, qui dialogistica methodo vsus, a partibus Masianis, quas theologi eo tempore plerique probabant, staret. Misit illico exemplum animaduersionum Thomasianarum studiosus quidam ad Masium (quod instinctu Carpzouii factum esse Thomasius suspicatur,) et displicere conatus censoris ordini ecclesiastico atque theologico academiae, testatus est. Indignari vero valde coepit Masius, a Thomasio Lutherano Lutheranum religionis suae sanctimoniam, securitatem et commoda cum falsa religione comparantem, aliisque partibus praeferentem oppugnari, immodestiamque, calumniandi libidinem, ineptias et durissima verba alia in epistola, qua iuueni illi respondit, obiecit, idem in epistola quoque ad administrum rerum publicarum Saxonicum non sine contemtu aduersarii repetiit, et famoso dicendi genere atque calumniis theologos Lutheranos, maxime autem clerum Daniae eum impetiisse, conductum a parte aduersa, (Reformatos intelligit,) conquestus est, eundem instigans, vt ad aures electoris has querelas deferret. Prodiit quoque Petri Schippingii nomine libellus στηλιτευτικός, et amarulentia plenus contra Thomasium, Lipsiae postea, cura, vt coniiciebat ille, aduersariorum eius recusus, in quo ad obiectiones eius respondebatur, quem tamen se inuito prodiisse, videri voluit Masius. Illum cum censura sua in dialogis repetiit Thomasius, et Masium si non ipsum scriptorem, certe auctorem esse, euincere fategit, et quam pessime rem suam egisset, demonstrare aggressus est. Ast conuersus ad regem suum Masius, caus-

satus-

f) Cauff. mixt. P. II. n. 3. p. 301 seqq.

satusque iniuria cumulari summos principes a Thomasio, literas ad electorem Saxoniae impetrauit, in quibus rex in scripta Thomasiana seuere animaduertebat, et poenam censuramque postulabat. Thomasius autem, vt ipse quoque audiretur, precibus suis aulam adiit: quae vt de caussa tota Thomasium interrogaret, academiae Lipsiensi iniunxit. Is apologiam ad aulam pro se scripsit, et quid istud dogma velit: maiestatem non esse immediate a Deo, ac quo pacto iniurium in summos principes esse nequeat, demonstrauit, conquestus simul, Masium libello famoso famam ipsius arrosisse, cum quae ipse scripserit in dialogis, in terris electoris Brandenburgici examen censuramque subierint. Aula vero, vt coram concilio academico responderet, iniunxit, cum qui regis Daniae res in aula Dresdensi curabat, vehementer negotium vrgeret; cauitque, ne sine censura aliquid typis Thomasius ederet. Et haec quidem ad annum vsque cIↃIↃcxc acta sunt, quo noua Thomasio tragoedia excitata est, quam paucis tangemus.

Quartae turbae et exilium Thomasii spontaneum.

§. VII. Inimica aduersus Thomasium odia fouisse Lipsienses doctores, Valentinum Alberti, Ioannem Benedictum Carpzouium et Augustum Pfeifferum ex supra narratis constat, quae inita concordia non tam sustulerat, quam ad tempus tantum sopiuerat. Excitabat autem latentes sub fauillis et cineribus igniculos, controuersia, quam a pietatis studio, singulari disciplinae genere promouendo Pietisticam appellare mos est, quam hoc loco enarrare velle, esset extra oleas vagari: tota enim res, quae maximos strepitus concitauit, in annalibus ecclesiasticis enarranda, et sine partis studio et praeiudicio, quod vehementer plerorumque narrationes corrupit, expendenda est [t]. Et ipsa quidem pietatis promouendae consilia ad Thomasium aliud agentem nihil pertinebant, cuius eo tempore rationes ita comparebant, vt facile intelligi posset, Pietistae personam, quem barbaro vocabulo nominant, Thomasium exhibere haud velle. Ast cum magna dicendi sentiendique libertate vteretur, nec auctoritatis academicae praeiudicium vllum apud eum in iudicando pondus haberet, rogatus a B. Augusto Hermanno Franckio, theologo post ista tempora famigeratissimo, responsum iuris [u] in ea quaestione scripsit, caussaeque isti sua sententia adfuit, id quod non potuit non eos, qui pro extinguenda factione, quam accusabant, Pietistica, ad arma conclamauerant, vehementer irritare, et praecipue illos, qui maleuolum Thomasio animum fouebant, nouis calcaribus contra eum exstimulare. Accessit et alia res, quae Thomasium apud Theologos magna inuidia cumulauit [x]. Nempe

t) Scripta potiora in celeberrimo hoc argumento consulenda praeter alios nominat B. Io. Fr. BVDDEVS Introd. in Hist. theol. L. II. c. 7. p. 1420 seqq. quae consulenda.

u) Integrum repetiit et multa ad historiam nascentis controuersiae ex actis pertinentia notauit THOMASIVS in Caussis mixt. n. 4. p. 352 seqq.

x) Ipse quoque totius rei historiam et exitum enarrauit l. c. n. 5. p. 492 seqq. vnde nostra hausimus.

Iunxerat sibi coniugem Mauritius Guilelmus, dux Saxoniae, princeps literatissimus, filiam electoris Brandenburgici [y]. Quae cum Reformatorum partibus esset addicta, coniugium eiusmodi inter disparis religionis homines principibus dissuadere conatus est, Philippus Mullerus, praepositus Parthenopolitanus. Qui cum intempestiua scriptione aulam Berolinensem valde exacerbasset, ineunte anno cIↃIↃcxc captiuus electoris iussu abductus est. Eius librum atque thesin in eo defensam peculiari scripto, *de Matrimonio inter principes Lutheranos et Reformatos* refutauerat Thomasius, et pro Reformatis nonnulla contra Casparem Loescherum theologum Vitebergensem monuerat. Ita crabronibus irritatis pristinae inimicitiae redibant in memoriam, praecipue cum lectiones *de Praeiudiciis*, quaeque in iis sonabat apologia pro Michaële Montano atheismi accusato, valde nonnullos morderent, eo quod characteres hypocritarum ea occasione delineasset [z], quibus nonnullos ex antagonistis Pietistarum petere videbatur, adhibitis sacrarum paginarum testimoniis. Quod cum ferendum non esse pars aduersa iudicaret, accusarunt profanae mentis auforumque verbum diuinum dedecentium Thomasium coram senatu ecclesiastico, qui Dresdae est, supremo, Vitebergensibus Theologis similes querelas in eo dicasterio effundentibus, quod in libro supra nominato, in Saxoniae principes peccauisset. Quae res ita clam acta est, vt quid sibi respondendum esset, intelligere se nunquam potuisse, denegatis accusationum libellis, conqueratur Thomasius, et is responsionem ex carcere metueret. Ex decreto enim senatus ecclesiastici, ab academico concilio Thomasio omne legendi scribendique ius adimendum, et, quod se comperisse ait, ipse carceri mancipandus erat, vt inquisitioni, quam vocant, personali locus esset. Quod qua ratione exequutioni dare voluerint aduersarii ipse pluribus narrat. Qui cum legendi scribendique facultatem sibi ademtum iri intellexisset, quibus tamen mediis familiam hactenus honeste aluerat, electorem Brandeburgicum, in cuius aula patronos sibi valde fauentes habebat, precibus adiit, vt liceret, in vicina vrbe Halensi, vbi equitibus scholae parabantur, considere, et auditoribus lectiones suas tradere. Quibus exauditis publice ex vrbe Lipsiensi voluntario exilio discedens [*], cum ad aulam Saxonicam se conferre crederetur, Berolinum praeter omnem expectationem concessit, coruosque, quod aiunt, delusit hiantes. Quod ita in iram conuertit eius aduersarios, vt supellectilem eius arresto, quod vocant, detinerent, ipse Berolino significauit, pariturum se mandatis, nec scholas amplius in patria esse aperturum. Quo factum, vt cum amici intercederent, publica electoris auctoritate Halae docere stipendio conducto iuberetur, cuius

noui

y) Displicuisse hoc coniugium ob caussas politicas aulae Dresdensi innuit Thomasius.

z) Exhibuit haec omnia ipse Thomasius l. c. P. III. n. 7. §. 45 seqq. p. 731 seqq.

*) Relegatum esse perperam tradit auctor Biblioth. iuris imperant. L. I. Pos. VI. §. 1. p. 48.

noui muneris in eo loco, vbi tum academia nondum florebat, auspicia anno cIↄ Iↄ c xc Dom. Quasimodogeniti iniit. Qui rerum euentus quantus inter aduersarios Thomasii motus excitauerit, cum is libertate gaudens magnis animis pro caussa sua more ingenii sui pugnare et acerrime eos mordere pergeret, lectori cogitandum, et ex libellis eristicis atque controuersiis eius temporis, quibus etiam Ioannes Fridericus Maierus, Anti-Pietistarum promachus, immistus est, cognoscendum relinquimus, cum ad nostram tractationem ea res non pertineat. Id vnum notamus, tanto feruore rem ex vtraque parte actam esse, vt Vitebergensem academiam frequentare elector Brandenburgicus subditis suis interdiceret. Qui quanti Thomasium faceret, eum inter consiliarios suos adoptando, testatum fecit. Thomasius vero ad intimioris admissionis proceres et sanctius consilium in aula Dresdensi prouocando, iustitiam flagitauit, supellectilis suae liberationem poposcit, et vt apologiam liceret edere, rogauit, promittens, demonstraturum se, quod contra octauae legis diuinae argumentum grauissime peccauerint aduersarii sui, ipsamque pacem publicam laeserint. Ad quem libellum supplicem postea iteratum responsum quidem non accepit, actione tamen omni quiescente supellectilem suam Lipsia Halam sine vllo impedimento transportauit [a].

§. VIII. Haec dum inter Saxones aguntur, non quieuit in Dania Masius, sed cum nonnullis Reformatorum doctorum controuersia miscetur, quauis occasione rodere Thomasium eumque velut calumniatorem traducere perrexit. Quod ille erigendo apud Halenses nouo auditorio intentus, dissimulauit ad tempus, non tamen obliuioni tradidit. Dialogis enim menstruis anni cIↄ Iↄ c lxxxix tandem dedicationem ad inimicos suos praefixit, nomine vero Masio inscripsit, et vlcus more suo fortiter satis tetigit. Quod tanta vehementia exulcerauit Masium, vt obtento regis mandato chartas Thomasianas per carnificem vltricibus flammis Hafniae extinguendas curaret, remque per omnes terras in nouis relationibus diuulgaret [b]. Detulit id ad principem suum Thomasius, factumque enarrauit, nihil tamen vel auxilii vel poenae ab aduersario postulandae petiit. Elector scriptis ad Daniae regem literis de Masio, qui reformatas partes valde perstrinxerat, vindictam audaciae et iniuriae poposcit, rex respondere ad accusationem Masium iussit, qui prioribus vestigiis insistens mandato paruit. Thomasius autem, vt se ab illata ignominia vindicaret, peculiari tractatione, Attilae Friderici Frommholdii personam mentiente *quaestionem* excussit, *quid faciendum sit scriptori bono et honesto, si alieni magistratus iussu scripta ipsius a carnifice comburantur?* In quo et ineptum esse, et illicitum his mediis in caussa maxime iusta vti, recteque eiusmodi ignominiam intentatam rideri contemnique,

Continuatio litium Masianarum.

a) Haec omnia ipse l. c. n. 2. p. 44 sqq. multis enarrauit.

b) l. c. §. 33 seqq. p. 295 seqq.

que, ferrique ſine indignatione ab homine vere Chriſtiano poſſe, demonſtrauit. Quo in ſcripto licet neminem nomine auctor compellauiſſet, intellexerunt tamen, qui naſum habebant, cauſſam Maſianam peti. Is igitur adſcito Aetii Dieterici Ehrenholdii nomine ſchediaſma oppoſuit, in quo libellis famoſis eam poenam deberi, euincere conatus eſt. Quas contentiones cum in vitilitigationes abire Thomaſius cerneret, reſpondere Maſio amplius noluit. Cumque non minori dicacitate pro Maſio prodiret Sigefridus Benzenius, edito *Chriſtiano minime Chriſtiano,* maluit generoſo ſilentio iniurias contemnere, quam vlciſci. Et his quidem fabula Maſiana exitum nacta eſt.

Controuerſiae plures Thomaſii.

§. IX. Nondum turbarum ex Saxonia exortarum ſatis erat, quamuis in tutum ſeſe recepiſſe portum Thomaſius crederet. Et halcyonia quidem, certe tranquilliorem animi ſtatum fortuna promittebat, qua nouas lectiones Halae Saxonum anno cIↃ IↃ c xc, auſpicando frui coeperat. Vix enim lectiones ſuas cum auditoribus nonnullis, qui Halam conceſſerant, erat auſpicatus, cum ſatis frequenter iuuenes confluerent, licet ſedem academiae vrbs iſta tunc quidem nondum praebuiſſet [c]. Ipſe, vt in ſchola illuſtri, ſolus coetui diſcentium cum praeeſſet, cuncta feliciter moderatus eſt, fama autem nouae ſcholae ita mox vbique percrebuit, vt ex comitibus et nobilibus imperii multi accurrerent, ipſaque Dania et Germania inferior diſcipulos ſuppeditaret. Quorum numerus cum in dies creſceret, elector, iam tum academiam nouam animo parturiens, cum ex thermis Carolinis domum rediret, conſpecta iuuenum literarum ſtudia aemulantium frequentia, cogitata perficere, alios quoque viros doctos huc vocare, nouumque Muſarum domicilium excitare conſtituit, ex quo tandem Fridericiana, hodie laetiſſime florens ſurrexit. Quae cum ſolenni inauguratione anno cIↃ IↃ c xciv, dedicaretur, Thomaſius profeſſor publicus iuris ordinarius et poſt Stryckii obitum ordinis iureconſultorum praeſes, Ordinarium vocant, ſanctioris conſilii regii membrum, directorque academiae Fridericianae conſtitutus eſt. Et hoc quidem pacto tempeſtas, quae in caput Thomaſii exardeſcere coeperat, et inſignem fortunae eius calamitatem minabatur, in laetiſſimam ſerenitatem, diſcuſſis nubibus, tranſiit, ipſisque literis, maxime vero philoſophiae eclecticae, quae ab eo tempore magna animorum fortitudine et oris libertate coli ea in ſchola coepit, ſalutaris prorſus atque exoptatiſſima accidit. Aſt quamuis in eo loco quietam ſedem, extra telorum iactum poſitus, Thomaſius inueniſſet, magnaque fama apud exteros et inſigni plauſu atque auctoritate apud diſcipulos frui coepiſſet; oppugnatus tamen porro ab aduerſariis magna pertinacia eſt [d], vnde acerrima poſtea viro illuſtri pugna exorta eſt,

c) l. c. p. 118.

d) Contentionis ſerram cum Thomaſio reciprocarunt Io. Alb. Fabricius, adhuc iuuenis, Alb. Chriſt Rothius, Io. Lud. Praſchius Henr. Klauſingius, Io. Frid. Mayerus Guil. Ern. Tenzelius, Auguſtus Bremius, Io. Gottlob Stolze, Iuſtinus Mayer

est, praecipue cum salso acrique dicendi genere pungere aduersarios, et indies magis receptis hactenus dogmatibus dicam scribere ac in omni doctrinae genere, maxime quod ad iurisprudentiam naturalem, ciuilem et ecclesiasticam pertinet, innouare multa et veteres sententias abiicere pergeret. Cumque idem nouarum doctrinarum studium insigni alacritate plerique, qu[illegible]tum in noua sede literaria viuebant, doctores souerent, et innumerae inde orirentur controuersiae, ipsum vero bellum pietisticum in hanc quoque academiam, velut in theatrum aliquod, esset traductum, paucae lites fuere, quarum non vel pars quaedam fuit Thomasius, vel saltem spectator minime otiosus. Et primis quidem academiae annis Masianam controuersiam magnis animorum iris agitatam fuisse supra iam narrauimus; Paulo post de iure circa adiaphora cum Carpzouio ita disputauit, vt exacerbatus aduersarius anno cIↄ Iↄ c xcv, et dissertationem istam et annotationes ad Monzambanum fisco addici curaret. Longum autem esset, enarrare lites omnes, quibus ad fata vsque vitae suprema cum innumeris aduersariis conflixit [e], cum et philosophi eo tempore ferre vix possent, exagitari et satyra mordaci exsibilari philosophiam a patribus acceptam, et imprimis, qui ecclesiastico ministerio inuigilabant, indies ob inueteratos, quos caussabatur, morbos, ab eo morderentur; quod infinitas papatus reliquias in protestantium ecclesiis (haec enim eius vox fuit) sibi detexisse videretur, easque ad dogmata haud pauca momenti non contemnendi referret. Qua re factum est, vt qui in eadem academia docebant theologi, cum eo committerentur. Id quod imprimis in controuersia de concubinatu apparuit, in qua non modo scriptis cum Thomasio disputauit B. Breithauptius, sed res ipsa quoque ad aulam delata principis auctoritate, vix compesci potuit; quam historiam cum ad limites nostros non pertineat, prolixius enarrare nil attinet, satis autem quod est, dabunt eruditissimi *Bibliothecae germanicae* [f], Gallica lingua vulgatae auctores, qui reliquos etiam theologos nominant, qui Thomasium ob id argumentum non sine magno strepitu adorti sunt. Idem fere euentus fuit controuersiae de magia et processu veneficii, in quo argumento magno animo inueterata praeiudicia Thomasius eiecit, edita dissertatione *de Crimine magiae*, quae anno cIↄ Iↄ cci comparauit [g]. Vix enim paradoxa et inexpectata tractatio prodierat, cum ex omnibus fere Germaniae angulis ei contradiceretur, praecipue cum alia dissertatione ob metum spe-

Mayer, Io. Gust. Reinbeck, Ioach. Iust. Breithauptius, Io. Wolfg. Iaegerus, Io. Andr. Gramlichius, El. Camerarius aliique, vt taceamus Pseudonymos, S. Petrum Encratitam, Realem de Vienna, Hieron. a S Fide, similes que.

e) Pleraque scripta Anti-Thomasiana enarrant LEPORINVS l. c. et Bibl. iuris imperant. c. I. pos. 6. §. 9. p. 61 sqq. qui ea quae breuitati litantes omittere cogimur, supplebunt. Nonnulla in seqq. tangemus.

f) T. I. p. 138. s. T. II. p. 71 seqq.

g) Prodiit quoque Germanice cum apologia auctoris 1706. 8. et in Collectione Reichiana.

spectrorum contractum locati conducti rescindi non posse probauisset, venissetque ideo in suspicionem omnes spirituum apparitiones spectrorumque existentiam vna cum pactis cum principe infernorum, et aliis huius commatis eum inter praeiudicia referre. Tanta etiam acerbitate lis ista inter eruditos Germaniae personuit, vt nec ab atheismi macula Thomasio inurenda quidam abstinerent, quamuis et ipse et antagonistae monerent, nec de malorum geniorum, nec de spectrorum vel veneficiorum existentia, sed de pactis cum tenebrarum principe explicitis sermonem esse. Quae tamen omnia curatius hoc loco tangere, cum a tractatione nostra abhorreant, non licet: consulenda autem collectio scriptorum huc pertinentium edita a IOANNE REICHIO[h], quaeque affert Cel. STOLLIVS[i]. Et similia quidem innumera annotari possent, si historiam criticam vitae Thomasii scriberemus; qualem operam hodie eo magis exoptamus, quo magis fauor odiumque partis, quae in hoc argumento haud ita pridem scriptores multos in praeceps egerunt, deferuescere coepit, ea autem viri illustris per omnem disciplinarum circulum fuere conamina, eorumque fata tam singularia et memorabilia, vt dimidii fere seculi historiam literariam complectantur, quam accurata commentatione exposuisse hactenus neminem merito dolemus. Verum hoc aliorum curae relinquimus, Thomasiumque in philosophico tantummodo orbe tanquam philosophiae reformatorem intuemur, quidque vsque ad vitae fine morbo actae finem, qui ei anno cIɔ Iɔ CCXXVIII, IX cal. Oct. Halae ex diarrhoea obtigit, postquam in patriam lautis conditionibus reuocatus redire noluit, pro emendanda sapientia naturali lumine homini innotescente susceperit, iam porro enarrabimus.

Conatus Thomasiani in reformanda Philosophia.

§. X. Prima emendandae philosophiae conamina suscepisse Thomasium adhuc in patria versantem edita *Introductione in philosophiam aulicam, seu primis lineis libri de prudentia cogitandi atque ratiocinandi Lipsiae* cIɔ Iɔ CLXXXVIII * supra diximus. Reformandae et in alios vultus refingendae philosophiae in genere, et imprimis disciplinae rationali liber eruditus totus destinatus est. Videbat auctor nihil intolerabilius esse iugo sectario, idque excutiendum tandem aliquando in scholis publicis Germaniae esse, prudenter recteque statuebat. Quod vt ingeniis erectis et seruire nesciis persuaderet, ad philosophiae historiam confugit, Graecanicaeque philosophiae sectas et opiniones strictim quidem, at eleganter et cum cura recensuit, iudiciumque interposuit. Quo in labore schedis parentis quin adiutus sit, vix dubitandum videtur. Non vero contentus placita sectarum enarrare, naeuos quoque et errores omnium,

h) Halae 1704. 4.

i) Hist. Liter. P. II. c. 5. §. 50. p. 513 seq.

*) Addita est VLRICI HVBERI oratio de pedantismo, recusa comparuit Halae 1702. 8. et Germanice, sed infeliciter versa, Berolini 1710. Conf. Bibl. noua Vol. I. p. 621.

omnium, more ſuo, candide detexit. Tum ad rationalem philoſophiam conuerſus, quid in Peripateticorum logica ſibi diſpliceret, quid in Carteſianorum rationali philoſophia reprehendendum eſſet, expoſuit, ſicque ad logicam eclecticam viam ſibi parauit planiorem. Fatemur multa vidiſſe virum acutiſſimum veritati proxima, naeuos detexiſſe plurimos, viam, quam poſtea magna felicitate in arte ratiocinandi ingreſſus eſt, egregie aperuiſſe, vlcera quoque ſectarum fortiter tetigiſſe; aſt ſunt tamen, vt plerumque illis euenire ſolet, qui viam hactenus non tritam ſternunt, haud pauca, quae emendatione opus habent. Maxime in hiſtorica libri parte multa admiſit, aſſeruitque, quae inter vulgatos hiſtoriae philoſophicae errores referenda eſſe, ex tractatione noſtra ſole meridiano eſt clarius. Qualia ſunt, ſectae inter Cainitas et Sethianos, quaeque de philoſophia Salomonis et Hebraeorum differit, itemque narrationes aliae v. c. Aegypti atque Libyae philoſophiam parentem habere Abrahamum, multa accepiſſe Pythagoram a Perſis, Chaldaeis, Indis et Iudaeis; primum atomorum auctorem fuiſſe Leucippum; Heraclitum Ionicae ſectae eſſe adſcribendum; Peripateticam ſectam poſt Theophraſti mortem ob logomachias fuiſſe neglectam et tantum non intercidiſſe, Potamonis ſectam vere eclecticam fuiſſe; idemque de Cicerone eſſe dicendum; tempore imperatorum exiguam fuiſſe famam Peripateticorum, Cynicorum et Pythagoreorum; edictum Antonini de tolerandis quatuor ſectis, eclecticam ſimul comprehendiſſe, Paulum Col. II, 8. Eſſenos confodere, Lucianum fuiſſe Scepticum, Themiſtium inter patres eccleſiae vixiſſe, errores Valentini Epicurum et Ariſtotelem parentes habere; Iobum in Arabia antiquiſſimum fuiſſe philoſophum, Auicennam et Auerroëm ſimul Cordubae habitauiſſe; Rucelinum primum ſcholaſticorum parentem eſſe, deſiiſſe Nominales cum Abaelardo, abhorruiſſe a Peripatetica philoſophia in ſcholis publicis Melanchthonem etc. Qualia Thomaſium partim ab Hornio ſeductum admiſiſſe, partim aliorum excerptis fiſum non ſatis examinauiſſe omnino eſt veriſimile. Acutius cernebat in detegendis confodiendisque naeuis philoſophorum. Maxime Peripateticos et Carteſianos ita iugulabat, vt magni inde motus, quos in antecedentibus tetigimus, exorti non parum augerentur. Sed Carteſiana quoque factio, paſſim culpata a Thomaſio, ſilendum non eſſe ad Momi huius reprehenſiones ſtatuit. Prodiere enim contra philoſophiam aulicam et cenſuram Carteſianae doctrinae, quae in ea comparuit antagoniſtae duo, Michaël Rhegenius, et Realis de Vienna. Et illius quidem ſupra in Carteſianiſmi hiſtoria mentio facta iam eſt. Hunc autem perſonatum ſcriptorem GABRIELEM WAGNERVM virum doctum, nullo tamen munere publico auctum fuiſſe docet Ven. REIMMANNVS[k], qui de eo videndus. Edidit is *Diſcurſum et dubia in introductionem in philoſophiam aulicam*, ad quae cum

k) Hiſt. liter. German. Vol. IV. p. 110.

responderet Thomasius [l], fassus est, esse auctorem virum multarum ad detegendam veritatem virium, ast qui concessam sibi hanc facultatem magis adhibuerit, ad pernoscendos errores nonnullos generales, quam eorum detegendam originem, in auctoritatis et praecipitantiae praeiudicio quaerendam, quique non satis sibi cauerit, ne odio fauoreque in partes abriperetur, et intellectus vires supprimeret. Nec negari potest, valde eum versatum esse in historia physica et mathesi, fortiter artem syllogisticam oppugnare, iniurium autem in ipsam ratiocinandi artem, ideo reiectam, esse, nimiumque animum naturali philosophiae et disciplinis mathematicis addixisse, in laudando quoque et reprehendendo modum non satis tenere monet. Quae sufficiunt, vt inde colligamus, eruditum aduersarium Thomasio obtigisse.

Restauratio philosophiae rationalis Thomasiana.

§. XI. Ita hac logica elenchtica, (quem antecedentis scripti characterem ipse definit [m], ne cum sequenti confundatur) viam sibi ad nouam ratiocinandi artem parans, methodo eclectica ex scriptoribus recentissimis collegit, quae ad intellectus humani naturam, operationes, facultates omnemque veritatis eruendae tradendaeque artem pertinere ipsi videbantur, suasque meditationes iungendo anno cIↄIↄcxcI, exire in vulgus vernacula iussit *Introductionem in philosophiam rationalem, in qua omnibus hominibus via plana et facilis panditur, sine syllogistica, verum, verisimile et falsum discernendi, nouasque veritates inueniendi.* Cui introductioni paulo post accessit *Praxis philosophiae rationalis, siue breuis et perspicua atque solida ars excolendi et ad inquirendam veritatem praeparandi ingenii, vt veritatem aliis tradere, aliorumque opiniones interpretari, ac errores solide refutare possit.* Et prior quidem liber vltimus, quem in patria ediderat, auctoris foetus fuit, quem ideo concepit, vt detectis erroribus logicorum philosophiae aulicae opera, ipsam iam doctrinam rationalem exponeret, et quid sibi de intellectu humano eiusque facultatibus et vsu videretur, traderet. Hinc de eruditione in genere eiusque complexu, de eruditione logica, de operationibus intellectus humani, de terminis technicis logicae, de veritate in genere, de veritate prima et indemonstrabili, de demonstratiuis veritatibus ipsaque demonstratione, de incognito, de verisimili et vero dissimili, de gradibus probabilitatis, de inuentione veritatum nouarum, de erroribus eorumque fontibus, copiose tractat, parte autem secunda, siue in *Praxi logicae* Halae edita, doctrinam de methodo inuestigandae, communicandae, interpretandae, diiudicandaeque veritatis errorumque refutandorum amplissime edisserit, hocque pacto eleganti et perspicuo compendio pleraque quae hactenus philosophi bona de arte rationali complexi erant in

l) In Praef. ad Praxin logicam; Rhegenio autem in Praef. primae Partis Logicae respondit.

m) Praef. Introd. in logic. §. 16. p. 66.

in inſtitutionibus ſuis, in ſuccum quaſi conuertit, noua plurima addidit, et cohaerens aliquod artis ratiocinandi ſyſtema extruxit. Et monet [n] quidem, ſe logicam ſuam non ex aliorum tractationibus corraſiſſe, aſt conſuluiſſe tamen, vt decet eclecticum, veteres pariter atque recentiores, maxime vero Ciceronem, Senecam, Laertium, Platonem, Maximum Tyrium, Petrum Ramum, Carteſium, *Artem ratiocinandi* ſociorum, portus regii, auctorem *Tentaminis logici* [o], elegantiſſimis obſeruationibus commendabilem, et ex Peripateticis logicis, parentis ſcripta, Iungii logicam, et Chr. Weiſſii logicam, et ex Tſchirnhauſenii medicina mentis haud parum profeciſſe [p]. Et hos ita ſe inſpexiſſe porro ſcribit, vt quod vel bonum vel dubium et incertum videretur, ad certum quendam veritatis canonem, tanquam ad lapidem Lydium exigeret, examinaretque, hisque manu quaſi ductus meditationi iugi eas veritates detegeret, de quibus nemo hactenus aliquid praeceperit. Qua ratione factum, vt quod apud alios velut ſcopae diſſolutae disiectum collegiſſet, ſuo ordini et concatenatae meditationum feriei apte innexum appareret, et hoc pacto ſe inter logicam Carteſianam et Peripateticam atque Epicuream medium caute tenuiſſe. Quod qua ratione executus auctor ſit, ex ſequenti delineatione philoſophiae Thomaſianae conſtabit. Et in hac quidem arte rationali pauca poſtea curis ſecundis mutauit, licet aliquoties illa typis edita ſit.

§. XII. Emendata logica ad moralem philoſophiam digreſſus eſt Thomaſius, quum ethica Peripatetica maiori, quam logica, reformatione omnino opus haberet. Hinc abiecto virtutum Ariſtotelicarum catalogo, ex vno eoque naturali et rationali principio omnem morum doctrinam deducere ſatagens, anno cIɔIɔcxcii *Introductionem in philoſophiam moralem, ſiue tractationem de arte ſecundum rationem et virtutem amandi, velut vnico vitae felicis et elegantis atque tranquillae medio* [q], ſermone iterum patrio in vulgus exire paſſus eſt. In qua tractatione praemiſſa doctrina de bono et malo eiusque cognitione in genere, fuſe agit de ſumma hominis felicitate, de Deo fonte omnis humanae felicitatis, de amore hominum aliorum rationali, de amore proximi generali, de amore rationali ſpeciali, eiusque generibus, de amore rationali ſui ipſius, de amore rationali in ſocietatibus humanis. Secuta eſt anno cIɔIɔcxcvi *Pars practica*, ſiue *Medicina contra amorem irrationalem et doctrina de cognitione ſui ipſius;* quo libro exponit

Emendatio philoſophiae moralis Thomaſiana.

n) Praef. Introd. §. 16. p. 67.

o) Eſſais de logique Paris 1678. 8. cuius auctor eſt MARIOTTIVS, qui tamen non artem rationalem, ſed obſeruationes ad eam pertinentes de axiomatibus principiis, et demonſtratione modoque ratiocinandi exhibuit, et cuncta ad phyſicam et mathematicam applicuit, vid. p. 176. 181. 183 ſeqq. THOMASIVS Cautel. c. 10. §. 12. STOLL. l. c. p. 447.

p) Dedic. prax. log.

q) Prodiit aliquoties 1702 1710. 1720. et Latine ſed minus eleganter Halae 1706.

nit caussas infelicitatis vniuersalis, propensiones et affectus hominum varios et diuersos, eorumque naturam, summaque capita, odium atque amorem, eorum moralitatem, temperamenta morum quatuor, fontem virtutum nempe amorem rationalem, et fontem triplicem vitiorum, voluptatem, ambitionem, auaritiam, horumque vitiorum capitalium temperaturam eiusque effectus; quibus adiecit characteres propensionum et temperamentorum, ex otii, irae, inuidiaeque indole demonstratos, mediaque subiugandi affectus prauos, quorum tamen ex solo rationis lumine desumtorum ἱκανότητα in fine negauit. Elegantissime in hoc libro atque ingeniose circa moralem doctrinam versatus est auctor praestantissimus [r]; cum et ordinem et perspicuitatem seruauerit, et rite inter se connexa dogmata exhibuerit. Fatendumque innumera noua virum ingenio pariter atque iudicio excellentissimum attulisse, cumque elenchticam quoque tractationem instituerit, errores et praeiudicia philosophorum, maxime Peripateticorum, solide detexisse; maxime vero doctrinam de propensionum animi humani natura, indole, temperatura, characteribus, effectibusque miro lumine illustrauisse, vnde ob eruditionem valde liber doctis viris placuit. Fuerunt tamen, quibus nonnulla displicerent, et imprimis, quod voluntatem imperare intellectui contra communem opinionem, voluntatem esse facultatem coecam pendereque ab intellectus praeiudicio, contenderit. Quod tamen quo sensu intelligi velit post ipsum Thomasium ad P. POIRETI librum *de Eruditione triplici* praefantem exposuit, qui ex Thomasii schola prodiit doctissimus EPHRAIM GERHARDVS [s]. Descendit quoque contra amorem rationalem, cui fundamento ille cuncta inaedificauerat in argumento morali, in arenam peculiari dissertatione Ven. HENRICVS KLAVSINGIVS [t], cui cum responderet LIMMERVS, ei satisfacere conatus est IOAN. ADAM. MAYERVS [u]. Qui vtrum mentem auctoris semper assecuti sint, et annon quaedam de verbis pugna intercesserit, comparanti vtriusque partis scripta definiendum relinquimus. Maxime autem partem ethices characteristicam, hactenus tantum non neglectam resuscitare; et dogmati de mixtura temperamentorum inaedificare circa idem fere tempus studuit. Produxit ergo in scenam habitu patrio: *Scientiam recens inuentam arcana mentis hominum etiam inuitorum ex consuetudine quotidiana dignoscendi* [x]; quae cum miro plausu exciperetur, multa in ea desideraui TENZELIVS [y], cui more suo respondit. Thomasius in *Illustratione ampliore cogitationum*

r) Vid. STRVV. Bibl. phil. c. 6. §. 14. p. 231. REIMMANN. Hist. lit. Germ. Vol. III. p. 639. STOLLIVS Hist. lit. P. III. c. 4. §. 24. p. 679.

s) Schediasmate vernaculo, de Vera notione intellectus et voluntatis hominis eiusque emendatione.

t) Diss. de Amore rationali, Witteb. 1709.

u) Obseruat. super disputatione nuper habita de Amore rationis, Witteb. 1710.

x) 1691.

y) Colloqu. menstr. 1692. p. 100 seqq.

num de scientia noua aliorum animos explorandi. Duriori pugna cum Thomasio ob eandem scriptionem congressus est Ioannes Fridericus Mayerus, theologus tum Hamburgicus; ex cuius calamo tum *Thomasius αὐτοκατάκριτος*, tum alia huius generis schediasmata miram acerbitatem partis vtriusque prodentia enata sunt, quibus non minus acerbe respondere Thomasius non cessauit. Ipse vero vir illustris, vt saepissime assertiones suas mutauit, ita displicere sibi nonnulla in hac ethica sua postea fassus est [z]. Cum enim amorem rationalem a propensione voluntatis triplici prius distinxisset, in moderata tantum et rationali temperatura propensionum eum postea posuit, vt ex dicendis patebit.

§. XIII. Ethicae subiecit Thomasius iurisprudentiam naturalem, quem sibi potissimum campum elegisse, in quo ingenii vires periclitaretur, eamque ad mentem Pufendorfii explicuisse et auxisse, edita *Iurisprudentia diuina* supra narrauimus, ipsisque viri magni verbis exposuimus, quo consilio ad hunc laborem suscipiendum absoluendumque accesserit, et quam miris ea in re fatis fuerit vsus. Itaque otiose dicta repetere nolumus, id vero addimus, post primam editionem anno cIↃ IↃ CLXXXVIII editam, secundam Halae Saxonum anno cIↃ IↃ CXCIV. scholiis et accessionibus multis auctam prodiisse, et aliquoties, cum mire vbique legeretur liber eruditus, editionem fuisse repetitam [a]: nostro quoque idiomate legendam tradidisse ZEIDLERVM [b]. Licet autem haud paucis contradictionibus tractatio illa cumulata et obruta quasi fuerit, vt supra narratum, non defuerunt tamen viri eruditi, qui laudibus eam extollerent, et feliciter suppleuisse Pufendorfii ius naturae et gentium, immo in haud paucis superauisse et auxisse pronuntiarent, quorum verba adducendi otium nobis fecit LEPORINVS [c], qui videndus. Et quanquam, qui manibus calcibusque Pufendorfiano systemati obnitebantur, ferre quoque Thomasianum ius naturae tunc non poterant, accidit tamen, vt post ea tempora, cum totum systema iuris naturalis in *Fundamentis I. N. et G.* immutauisset Thomasius, ea ipsa iurisprudentia diuina multo magis illis ipsis probaretur, quam noua disciplinae huius emendatio [d]. Sunt tamen in eo libro multa, quae cum prorsus noua sint, et a receptis eo tempore opinionibus abeuntia valde doctores, maxime theologos offenderunt, qualia sunt: habitus theoreticos puros, etsi veritatem ostendant, ad stultitiam pertinere, legem non esse dictamen rectae rationis, sed voluntatem imperantis; vanam esse diuisionem iustitiae in commutatiuam et distributiuam, sapientiam consistere in notitia hominis,

Emendata a Thomasio iurisprudentia naturalis.

z) Cautel. c. XIV. §. 50 seq. p. m. 230 seqq.
a) 1702 1710. 1717.
b) Halae 1709. 4. cum Praef. EPHR. GERHARDI.
c) l. c. p. 202 seqq.
d) Vid. Relat. innoc. 1707. p. 348 seqq.

minis, materiae spiritus, Dei, ius naturae non a sanctitate Dei sed a voluntate esse deriuandum, in statu integritatis, omnes actiones esse natura sua indifferentes, nec obligationem in I. N. ex obiecto se diffundere in praeceptum, ius gentium non esse speciem iuris voluntarii humani, sed iuris naturalis, non omnem autocheiriam esse I. N. prohibitam, mero I. N. ad essentiam coniugii non requiri, vt vxor viro continuam cohabitationem promittat, ac mariti imperio subiecta sit, vel ad dies vitae ineatur societas coniugalis, sed id iuris diuini positiui esse, mero I. N. diuortia fieri posse ob mores intolerabiles, meris rationibus naturalibus non posse demonstrari, omnem concubitum libidinosum, etiam ad bestialitatem, qui pertinet, aut lenocinium, esse prohibitum, sed hanc turpitudinem positiuo iure vniuersali prohiberi polygamiam vtriusque sexus I. N. non esse interdictam, sed iure diuino positiuo vniuersali, pariterque statuendum esse de incestu; patriam potestatem quatenus iuris naturalis est, non ex iure sanguinis, nec ex pacto tacito oriri, nec ius in bona liberorum inferre, Deum non esse caussam maiestatis immediatam, sepulturam I. N. non esse praeceptam, et similia. Quae magnam auctori suo inuidiam conflarunt, praecipue cum theologos more suo mordere et sale satyrico perfricare non cessaret. Ipse tamen postea cum ius vniuersale diuinum positiuum, cuius distinctione a iure naturae pleraeque illae assertiones paradoxae nituntur, abiiceret, multa in his dogmatibus innouauit, aliaque iuris naturae et gentium fundamenta posuit, quorum potiora cum infra descripturi simus, hoc loco nihil dictis amplius addimus [e].

Rationes, quas in hac emendatione secutus est Thomasius.

§. XIV. Et haec quidem in morali argumento circa annos priores muneris Halensis molitus est Thomasius. Qui quibus eo tempore rationibus ductus fuerit, ipse alicubi luculenter enarrat, quod omitti hoc loco eo minus potest, quo minus sequentia sine hac face lucem habent et intelligi possunt. Ita vero scribit [f]: *Videbam, vt mea scripta circa illud tempus, annum* CIↄ Iↄ CXCVI *edita docebant, potissimum praxis ethicae Germanico idiomate scripta, intellectum humanum saepe transgredi sphaeram actiuitatis suae, et hoc modo in plurimos errores labi. Quaerebam ergo eius limites et terminos naturae et gratiae, rationis et reuelationis, et putabam me eos inuenire tutissime posse in scriptis theologiae mysticae, imprimis cum obseruarem, alios viros optimos, communium errorum iuxta me strenuos oppugnatores eiusmodi libros praedicare et mihi commendare.* Caussa haec fuit, cur PETRI POIRETI libros tres *de Eruditione vera, falsa et superficiaria* recudi

e) Conf. REIMMANN. l. c. Vol. VI. p. 43. LVDOVICI Delin. hist. iuris diu. § 71 sqq. BVDDEVS Hist. iuris nat. §. 41 seqq.

f) Praef. noua ad Poiretum de Erud. tripl. §. 34. p. 31.

recudi Halae faceret, eosque ampliſſima praefatione commendaret. Qui liber cum totus myſticis et theoſophicis faueat, vt *ſuperiori huius Tomi parte* demonſtratum, factum inde eſt, vt theoſophicum ſyſtema eo tempore Thomaſius valde deperire inciperet. Quod vtrum ſolis, quas modo adduximus rationibus adſcribendum ſit, vel an arcanae nonnullae cauſſae acceſſerint, illis diſputandum relinquimus, qui hiſtoriam et ἀνέκδοτα eorum temporum perſpexerunt. Nobis ſuſpicionibus tractationem noſtram onerare nolentibus ſufficit obſeruauiſſe: luculentum ſyſtematis theoſophici electi ſpecimen edidiſſe Thomaſium in noua pneumatologia et phyſica, quam, vt vbique philoſophiae reformatorem ageret, eo tempore edidit. Et erat quidem Thomaſius, vt diuerſiſſimo ſtudiorum generi fuit innutritus, a naturali ſapientia prorſus imparatus. Cum autem hanc quoque philoſophiae partem ſibi negligendam non eſſe ſtatueret, ad Halenſes autem Muſas iam ante academiae inaugurationem traductus eſſet Fridericus Hofmannus, medicus incomparabilis, cui tradendae naturalis ſcientiae ſparta ſimul erat demandata, isque in natura rimanda et experientiae ſpeciminibus exploranda egregie verſaretur prorſusque excelleret, Thomaſius conductis in eundem finem aliquot viris doctiſſimis et iam tum munerum dignitate conſpicuis, quadrimeſtri ſpatio hunc naturae interpretem audiuit, et experimentis naturalem diſciplinam firmantem praeceptorem ſibi delegit [g]. Aſt tantum tamen abeſt, vt quam tradiderat Hofmannus phyſicam mechanicam et experimentalem ſequeretur, vt potius, quae ab Hofmanno didicerat eo adhiberet, vt exploſa phyſica experimentali theoſophicam, quam tum deperire coeperat, erigeret. Et prius quidem ita ſuſcepit, vt contra philoſophiam experimentalem dubia quam plurima fereret, ex conſuetudine ſua illis non parcens, quorum induſtria experientiam phyſicam didicerat. Nam extenuata experimentorum fide, ſumtus inutiles in ea factos carpit, et eo fine videnda et diſcenda cupit, vt qui illis ampliſſime fidunt, refutari poſſint, et ad ſcepticiſmum quendam phyſicum confirmandum ea adhibet, dicam autem recentioribus phyſicis ſcribit, quod ignorantiam et imbecillitatem humani intellectus agnoſcere nolint, multaque experimenta impoſſibilia et ſenſui communi refragantia eſſe demonſtrare conatur, et id ſibi potiſſimum incumbere credit, vt oſtenderet, ſine pneumatologia phyſicam conſtare non poſſe. Hinc nouam eamque Moſaicam, Cabbaliſticam et Chriſtianam phyſicam introducere ſatagens, anno cIↃ IↃ CXCIX edidit *Tentamen de Natura et eſſentia ſpiritus, ſiue principia naturalis et moralis*

g) Cl. SCHVLZIVS in Vita Hofmanni. conf. Si placet Pinacothecam noſtram ſcriptorum illuſtrium Dec. I. in Elogio Hofmanni.

moralis doctrinae [h]. In quo libello Cartesianos et physicos recentiores oppugnat, totusque Mosaicorum principiis inhaeret, quae cum infra strictim simus delineaturi, hoc loco enarrare nihil attinet. Dici autem vix potest, quam aduersa hoc conamen physicum et metaphysicum iudicia eruditorum passum sit, qui concoquere non potuerunt, Thomasium ridendis et exagitandis principiis incertis, vagis et nihil significantibus natum, reiecta et explosa physica experimentali ad Mosaicorum nugas fuisse delapsum, sicque meliora iis, quae deseruerat minime supposuisse. Quare in hoc quidem philosophiae genere omnium minime plausum meruit; sed certatim surrexerunt, qui calamis suis eum confoderent, inter quos modeste at solide Thomasianas assertiones examinauit, praestantissimus Tubingensium medicus ELIAS CAMERARIVS, acerbe autem in Thomasium inuecti sunt Realis de Vienna et Albertus Christianus Rothius ecclesiastes Lipsiensis: illi autem personatus quidam Iucundus de Laboribus, huic ipse Thomasius breuiter more suo respondit [i]. Haud pauca vero in physicam suam ex Thomasianis transtulisse Rudigerum, in sequentibus dicemus.

Labores politici Thomasii. §. XV. Restat philosophiae politicae, siue prudentiae consultatoriae pars practica: quam serius quidem, et non nisi absoluto toto philosophiae curriculo attigit Thomasius, non tamen totam omisit. Cum autem consultatoriam prudentiam iureconsultis prae aliis vindicaret, ad eorum artem quoque regulas prudentiae applicuit. Hinc enati libri duo, bonae frugis pleni, quorum priori hunc praefixit titulum: *Primae lineae de ICtorum prudentia consultatoria, in quibus docetur, quid sit prudentia, quid consultatoria, qua ratione ea ad ICtos pertineat, quid obseruet prudentia tam in dirigendis actionibus propriis, in conuersatione quotidiana, et selecta, in societate domestica et ciuili, quam quoad ipsa consilia danda aliis et ab iis petenda,* Hal. cIɔ Iɔ CCV [k]. Alteri anno sequenti vulgato hoc rubrum praescripsit: *Specimen prudentiae iudicialis ex iure naturae et gentium exhibitum, in exemplis de variis gentium negotiis et controuersiis, quibus sparsim immiscentur, genuina principia definiendi praetensiones illustres.* In quo libro se saliuam mouere voluisse, ait, „iuris studiosis, studia humaniora et necessaria „communiter negligentibus, vt in hac iuris naturae et gentium pruden-„tia in exemplis tradita subinde micas liberaliorum disciplinarum gustan-„tibus eorum excitetur desiderium, maiori cura se applicandi ad philo-„sophiam

h) Conspectum breuem exhibet in tabula IVNCKERVS in Lineis primis eruditionis vniuersae p. 136.

i) Conf. qui libellos huc pertinentes enumerant LEPORIN. l. c. LVDOVICI l. c. p. 134. STOLLE l. c. §. 12. p. 478. et quae nos in Germanico Hist. phil. opere adduximus T. VII. p. 550.

k) Versionem Germanicam fecit GEORGIVS BAYERVS Prof. Viteberg. 1707. quam ipse emendauit Thomasius 1781. 8. conf. REIMMANN. Vol. V. p. 854. STOLLIVS l. c. P. III. c. 5. §. 30. p. 707.

„ſophiam de moribus humanis, ad ſtudia politica, hiſtorica, heral„dica, mathematica, ſine quibus nemo eruditi nomen meretur.“ Ex quo patet, introductionem quandam vel ſpecimen potius hiſtoriae literariae ad ius naturae et gentium applicatae hunc laborem illum eſſe voluiſſe.

§. XVI. Hactenus, quam viam in emendanda philoſophia ingreſſus ſit Thomaſius, per omnes eius ſcientias expoſuimus: nondum tamen eius philoſophicam hiſtoriam abſoluimus: placuit enim viro foecundiſſimi ingenii, haud exiguam partem cogitationum priorum abiicere, et magnam ſyſtematis ſui partem innouare. Tentauit id primo conamine in Iurisprudentia naturali, quam magnis hucusque moliminibus Puſendorfium ſecutus conſtruxerat. Aſt cum prudentiam legislatoriam modo enarratam anno cIↃIↃCCII iuuentuti ſtudioſae explicaret, „obſeruata le„gis homonymia hactenus ſuperficiarie a doctoribus tractata vel plane „neglecta ſimul palpauiſſe ſe, refert [f], legem diuinam poſitiuam vniuer„ſalem a multis ante ipſum in ſcenam productam, a nemine vero di„ſtincte propoſitam, poſt ſuas tamen curas a multis tanquam Deum „ex machina vſurpatam, figmentum eſſe, nec ea amplius opus fore „genuinis fundamentis iuris naturae perſpicue poſitis, deſtruxiſſe ſe „iterum bona fide figmentum illud primum, et eodem anno obſerua„tionem illam de natura legis inſeruiſſe *Tomo ſexto obſeruationum Halen„ſium.* Cum vero hoc pacto maxime opus eſſet, vt fundamenta iuris „naturae aliter ordinarentur, quam hactenus feciſſet, ſubſequenti „anno cIↃIↃCCIII, noua illa eſſe auſpicatum, et tunc demum anno „cIↃIↃCCV abſoluiſſe.“ Rationes vero cur priorem iuris naturalis tractationem ita mutauerit, has affert, inutilem eſſe apparatum teſtimoniorum et allegationum, et curatius ipſam potius intuendam fuiſſe naturam hominis moralem, abiiciendumque, quem et ipſe hactenus ſecutus ſit, errorem fundamentalem: imperio gaudere intellectum in voluntatem et profluentem inde opinionem falſam, homines aeque eſſe eiusdem naturae, vt alias ſpecies infimas corporum naturalium. Nimis etiam Puſendorfium oppoſuiſſe moralia naturalibus, quorum intima tamen ſit connexio. Porro legis ambiguitatem curatius determinandam, nec, quod hactenus fecerit, putandum cum Grotio et Puſendorfio, legem diuinam in genere acceptam, et legem humanam eſſe ſpecies vniuocas eiusdem generis, cum lex diuina, quae iuris naturalis eſt, laxius accipiatur, adeoque poenae diuinae cum humanis non ſint confundendae, ſed vt tales, quae naturalem habeant connexionem cum actibus vitioſis. Obligationem internam autem ante omnia rectius fuiſſe diſtinguendam ab externa, et in maiori luce collocandam, iuſtumque ab honeſto accuratius diſcernendum, limites vero ponendos inter ethicam et ius naturae, le-

Mutata philoſophia Thomaſiana.

f) In Praefatione.

ges morales diuinas autem magis in decalogo restringendas, et multa ad leges Iudaeos obligantes referenda, quae ad morum praecepta soleant plerumque referri. Sicque Ius illud diuinum positiuum vniuersale abiiciendum fuisse, quo pacto ea omnia mutanda se obtulerint, quae isti fundamento superstruxerit etc. Valde quoque differre posteriores curas viri illustris a prioribus, ipsa horum fundamentorum comparatio cum iurisprudentia diuina satis docet, quibus tamen, cum de illis infra dicendum sit, longius hoc loco inhaerere non licet. Ita vero dum hypotheses de natura hominis morali mutauit Thomasius, non potuit non reliquam etiam, quam de eruditione vniuersa sibi conceperat opinionem abiicere, aliasque sibi de eruditionis generibus et differentia notiones fingere. Reliquit ergo Poiretum, Burignoniam, similesque, et alia via incedens, rationis vsum extollere iterum coepit. Cuius mutationis caussas cum paucis in *praefatione ad Germanicam Grotii de I. B. et P. versionem* tetigisset, prolixiori dissertatione ad iteratam librorum POIRETI *de Eruditione triplici* [m] editionem manifestauit. „Alienasse, ait, se a commendatione mysticae theologiae, quod „ex historia ecclesiastica didicisset, eam pariter ad scholasticam theolo„giam tandem desinere in dominatum conscientiarum, tendereque „ad abiectionem vsus omnis rectae rationis, et vel ad captandos en„thusiasmos, vel ad dependentiam coecam ab auctoritate aliorum ho„minum etiam maxime irrationalium: fructus autem promissos fru„stra quaeri in mysticis viuentibus, tam intuitu tantopere depraedi„catae veritatis inuentae, quam intuitu potissimum vitae et emenda„tionis affectuum, cum vtrobique inuenisset, aeque homines ac in„ter Scholasticos et Cartesianos. Sensisse, conuenire eos in termi„nis generalibus, abstractis, obscuris, et parum perceptibilibus, non „infelices eos esse in detegendis et monstrandis erroribus aliorum: „in ipsis assertionibus specialibus tam saepe eos dissentire, ac eruditos „aliarum sectarum. Vidisse se, aeque inter mysticos, ac alios sub„inde regnare, inuidiam, aemulationem, detrahendi et haeretifican„di studium, ac inter alios homines, et mysticum odisse. Sensisse „se euidenter maiores fructus in vsu vtriusque luminis naturalis et „supranaturalis, eiusque caute obseruandis differentiis, multum autem „se adiuuisse oculosque aperuisse LOCKII eruditissimum tractatum „*de Intellectu*, ex quo cautelas euitandi enthusiasmi didicerit etc." Facile palpabit lector, quos mysticos viuentes pungat, attendens ad indignationem, quam in adducto loco prodit in doctorem Poiretianae doctrinae, qui ipsum in scripto publico tanquam virum maxime periculosum traduxerit, eaque curioso oculo lustrans, quae in *Fundamentis I. N. et G.* in Buddeum effudit, vel controuersiae de concubinatu supra iam tactae memoriam recolens. Ex quo, nisi nos omnia fallunt,

m) loc. cit.

fallunt, conficitur, praeter rationes adductas caussas nonnullas arcanas quoque in huius mutationis originem influxum habuisse. Quas tamen Lectori partis studio non addicto, et ad historiam literariam illorum annorum curatius respicienti coniiciendas magis relinquimus, quam suspicionibus nostris, licet verisimilitudine non destitutis, eruimus. Addimus autem, quod series historiae Thomasianae postulat, anno cIɔIɔccx prodire iussisse virum celeberrimum in publicum *Cautelas circa praecognita iurisprudentiae* [n], qua tractatione propaedeumatica iuuentutem ex historia et indole disciplinarum munire contra praeiudicia plebis eruditae voluit, viamque pandere, qua syrtes euitari possint, in quas plerosque incidisse dolet. Multa in hoc libro egregia cumulauit, quaeque attentionem paulo maturiorem produnt, et ad historiam quoque scientiarum literariam praeclare faciunt. Nec inficiandum in haud paucis non pristinam modo mentem, sed et errores priores eum, vt candido in hac re erat animo, emendauisse. Cuius exemplum esse potest, quae de cautelis in studio historiae philosophicae obseruandis monuit, vbi praeclare obseruauit, patriarchas simplices quidem homines, nec philosophos fuisse, at viros sapientes, adeoque nec libros illis tribuendos esse nec scholas, et sapientiam tantummodo apud Hebraeos quaerendam esse, inutilemque esse Cabbalae operam studiumque, distinctionem philosophiae in barbaricam et Graecanicam fastum Graecorum redolere, etc. Ast fatendum tamen etiam, in his ipsis cautelis nonnulla eum asseruisse, quae, si paulo altius rem expendisset, abiecisset. Qualia sunt: Cainitas origines dedisse philosophiae sectariae, Salomonem de rebus physicis disputauisse, Democritum omnia risisse, verasque esse epistolas Hippocratis, libros Numae repertos et combustos fuisse philosophicos, Iudaeos ex captiuitate Babylonica philosophiam domum reportasse, Pharisaeos Stoicis, Sadducaeos Epicureis, Essenos Cynicis valde affines esse; Bathkol fuisse certam vocem Hillelis, ad captandam auctoritatem adhibitam, Paulum Rabbinicas traditiones de decem Sephiroth exagitauisse, et philosophiam Iudaeorum repurgauisse, Romanos ante Augustum eclectice fuisse philosophatos, Plutarchum Peripateticae sectae fauisse, Arabes Hispanos Aristotelem praecipue primosque extulisse, Lutherum consubstantiationem a Biele recepisse, Melanchthonem Scholasticorum subtilitates reuocasse, Iesuitas Scholasticos nullam sectarum inter Scholasticos exortarum recipere, etc. Haec in vno de historia philosophica capite occurrunt, quae falsa esse et erronea, nemo ignorat, qui tractationem hanc nostram legerit et examinauerit. In aliis aeque se hominem, licet multoties magnum et acutum, sed falli tamen non nescium demonstrauit. Qualis imprimis in iis depre-

 hendi

n) Prodiere etiam Germanice 1712. 8. Conf. Bibl. noua Part. V. pag. 433 Act. Erudit. German. Part. VIII. pag. 536. FABRICII Hist. Bibl. suae Part. IV. p. 148. STOLL. l. c. pag. 60. Bibl. choisie T. XXI. pag. 209 seq.

hendi visus est, quae de disciplinis mathematicis et physicis disseruit, in quibus cum omnium minime esset exercitatus, mirum non est, paralogismos multos et errores varios viros doctos obseruauisse, qualis est, quod mathesis demonstrationem exhibere nequeat, nec scientiae nomen mereatur, id quod ex definitione puncti mathematici illustrat, quo nomine reprehensionem mathematicorum passus est *. Id nos vnum miramur, virum acutissimum, qui biennio prius, quam has cautelas ediderat, mysticos ad enthusiasmum ducere, et rationis lumen supprimere, caussatus, eos non sine mordaci satyra exagitauerat, in cautelis circa studium physicum pristina somnia de natura rerum, ex mysticis, et Mosaicis hausta repetiisse, et talia physicis obiecisse, quae satis produnt, cum cura eum illorum tractationes non legisse, nec satis intellexisse, adeoque nonnulla perperam eis tribuisse. Falsum enim, vt exemplo id illustremus, est, asseruisse Cartesianos, vt res possibilis concipi possit, ita quoque esse, cui thesi tamen Cartesius contradixit; falsum, physicos recentiores omnes errorem veterem; essentiam corporis consistere in extensione, non emendauisse; falsum, negasse omnes attractionem, falsum eos, qui corporibus vim actiuam mouentem tribuunt, corpora esse mere passiuas substantias, dixisse. Tacemus alia inter errores recentiorum physicorum relata, quae magnam in hac disciplina aut ignorantiam aut veri status quaestionis confusionem prodere viris doctis visa sunt. Et quis quaeso, rerum gnarus et Mosaicae philosophiae historiam edoctus ferat, Thomasium in reiiciendis omnis aetatis systematibus tanta cum libertate versatum, et in perspiciendis principiis vanis et incertis lynceum, ad discendam philosophiam naturalem non modo Mosaicam historiam velut systema physicum commendare, quam tamen in adiecta nota non ad finem philosophicum, sed theologicum descriptam esse recte monet, sed et eos laudare velut certos duces, qui Mosaicam physicam scripserunt, et tamen dehortari ab eorum nugis mysticis, hosque praeferre physicae Cartesianae, Gassendianaeque, quas innumeras contradictiones fouere contendit? Qualia viro summo et eruditissimo, ast in hoc stadio minus exercitato, et fortassis contra nonnullos recentiores irritato nollemus excidisse. Ita vero heroes quoque suos patiuntur manes, nec ea omnia obstant, vt non magnum ingenium aluisse Thomasium, dicendum sit.

Scripta Thomasii miscellanea Philosophiam illustrantia.

§. XVII. Occupauit ab eo tempore illustrem virum potissimum iurisprudentia reformanda, quam refingere multis magnisque conatibus annisus est. Cum autem philosophemata sua passim inspergeret, vsum philosophiae hoc pacto reformatae in aliis quoque scriptis ostendere satsegit.

*) Vid. Cel. WEIDLERVS Miscell. Lips. T. I. obs. 17. p. 136 seqq.

egit. De quo tamen explicatius differere remque omnem fuse exponere non huius loci est, sed ad iurisprudentiae historiam pertinet. Namque non omisit scriptiunculis minoribus philosophiae eiusque historiae lucem accendere, ex quibus quae vernaculo sermone prodierunt, itemque *Programmata academica*, et *Orationes academicae*, tum *Dodecas quaestionum historico-philosophico-iuridicarum-paradoxarum*, iunctim prodiere. Sed historia quoque *Sapientiae et stultitiae*, tum quae Latino sermone vulgata est, tum quae vernacula prodiit, huc referenda est, quarum collectionum illa potissimum ex schedis parentis collecta praestantissimas obseruationes ad philosophiae historiam pertinentes continet, quas cum toties in partes hactenus vocauerimus, plura de iis non dicemus. Idem de *Obseruationibus ad rem literariam spectantibus*, quae cura virorum quorundam celeberrimorum in academia Halensi in vulgus exierunt, tenendum, quarum partem haud contemnendam eruditioni et industriae Thomasiorum, patris et filii Christiani, debemus. Possent his nonnulla alia addi, si indicem librorum Thomasianorum contexere institutum nostrum postularet; quod cum ad alia nos vocet, catalogum eorum typis impressum et a Leporino magnam partem repetitum Lectorem consulere iubemus. Id nos tractationis nostrae memores adiicimus, incomparabilem industriam et doctrinae copiam, quam in repurganda et ad veros fontes reuocanda philosophiae historia demonstrauit Iacobus Thomasius, in filio haud parum effecisse, vt iis gressibus ad emendationem philosophiae properaret, quibus immortale sibi nomen peperit. Patetque tum ex *Philosophia aulica*, tum ex *Cautelis*, quam egregie necessitatem et vtilitatem philosophicae historiae inspexerit, commendaueritque. Cuius vt in scriptis laudatis, itemque in *Ethica practica* specimina pulchra et memorabilia edidit, ita merito laudandus est, quod parentis obseruationes, et ipse vulgauerit [p], et aliis vulgandas liberaliter obtulerit. Maxime in *paulo pleniori Historia iuris naturae*, quam in vsum auditorii sui anno cIↄ Iↄ ccxix Halae vulgauit, luculenter demonstrauit, quam acri iudicio, animoque ab omni praeiudicii seruitio libero ad historiam philosophiae scribendam se accingere potuisset, si eam totam exponere ex instituto voluisset. Multa enim ignota, prius detegit, arcanasque rationes caussasque latentes eruit, et imprimis in narrandis Pufendorfianis litibus BVDDEI, LVDOVICI aliorumque, qui in explicanda I. N. historia desudarunt, diligentiam superauit, quamuis in hoc quoque labore nonnulla admisceat, quae sine examine probari admittique non possunt.

§. XVIII.

p) ll. cc. Debemus ei quoque eruditum schediasma de Definitione sapientiae a patre conscriptum, cui indicem aliorum ab eo delineatorum adiecit, vt haberent, qui historia philosophica delectantur, quibus se iuuari posse intelligerent. Inde specimen petiit el. HEVMANNVS in Actis philosophorum.

Laudes Thomasii.

§. XVIII. Fatebitur Lector, nobis non monentibus meruisse illustrem virum, qui haud postremo loco inter reformatores philosophiae collocaretur, cuiusque gratissima existeret apud posteritatem memoria. Inde factum, vt et viuus innumeros sectatores haberet, et admiratores haud pauciores, imitatores quoque nonnullos, qui cum Thomasiano iudicio et doctrina instructi satis haud essent, parum honoris Thomasianae disciplinae acquisiuerunt. Fatis autem functus in ipsa illa academia ex merito laudatus est, in qua tot sibi persecutiones obtigisse supra eum conquerentem narrantemque audiuimus. Extollunt enim viri doctissimi, qui *Acta eruditorum* [q] colligunt, fidem eius in docendi munere demonstratam, illustratam iurisprudentiam naturalem veterem et recentiorem, repurgatam philosophiam, vitam integram scelerisque puram, et auaritia pariter atque superbia non contaminatam, coniugii diuturni felicitatem, liberorum educationem rectam, amicorum fidelitatem, discipulorum gratum animum, mentem aequam sinceramque, mores elegantes et conuersationem iucundam atque acumine commendatam. Tum ingentem doctrinae copiam, industriae peruicaciam, et alacritatem, prudentiam atque amorem virtutis et veritatis. Fuisse quoque aiunt detegendis illico erroribus aptissimum, ast nec ad veterum nec recentiorum admirationem valde pronum, disertum quoque in scribendo et acutum ingenioque emicantem, licet accuratio et elegantia, maxime in scriptis Latinis abesset. Sic vt famae celebritatem immortalem fore recte viri doctissimi coniiciant. Subscribent haud inuiti huic elogio, quotquot sine partis studio vel viuum intuiti sunt, vel defuncti scripta cum cura legerunt. Mirum itaque non est, laudes certatim in eum cumulasse viros doctos, quorum loca collegerunt IO. FABRICIVS [r] et CHRISTIANVS POLYCARPVS LEPORINVS [s]. Defunctum vero magnifica oratione in societate Lipsiensium oratoria laudauit IOANNES ABRAHAMVS BIRNBAVM.

Reprehensa in Thomasio.

§. XIX. Tacenda tamen ea quoque, vt historici partes rite expleamus, non sunt, quae viri docti passim in illustri viro reprehenderunt [t]. Inter quae eminent ingenium ad satyram quasi natum, et mordaci dicacitate in quoscunque, non sine amaro risu insurgens, qui paradoxis et nouis assertis subscribere, renuerunt. Quem insultandi aduersariis habitum licet interdum suppresserit, totum tamen euitare non potuisse, conqueruntur. Addunt his: valde fauere scepticis, non quod omnem euidentiam neget, sed quod dubia vbique ex dubiis nectat, et coacta

q) 1729. p. 470. Cum his conferendus REIMMANNVS Catal. crit. P. II. p. 699.
r) Hist. Bibl. suae T. IV. p. 142.
s) l. c. p. 192.
t) Ita rem summatim complectuntur viri eruditi qui Relationes innocuas consarcinarunt 1702. p. 173 seqq. quibus iungenda, quae collegit LEPORINVS l. c. p. 174 seqq.

coacta industria augeat verbisque exaggeret. Veritatem porro aiunt, non ex internis primisque fundamentis eum deriuare, adeoque nec ad sacrarum literarum fontes, nec ad accurata rationis principia, nec ad genuina antiquitatis monumenta recurrere, sed ratiociniis topicis vtentem coecos in iudicando haud raro catulos parere. Fauere autem Naturalismo quem vocant, et religioni reuelatae interdum officere, scatere libros eius excerptis atheorum, Scepticorum, Naturalistarum, Socinianorum, quos vnquam Gallia vel Belgium tulerit, nec ea cum verbo diuino comparare: abiici propter abusum omnem rerum et consuetudinum veterum vsum, non vero eas emendari: plura diruere eum, quam aedificare, et omnem religionis Christianae vim ad ratiocinia quaedam moralia, gratiam ad naturam, reuocare: ferre quoque non possunt, multoties sententiam eum mutauisse, vel incertum quid statuentem, vel praecipitanter prioribus subscribentem, et sine molesta et diuturna meditatione sua effundentem, quorum errores postea compareant; immo honoris et vtilitatis arcanarumque caussarum gratia opiniones priores nonnunquam deseruisse. Fuerunt quoque nonnulli, qui animum leuem, aliisque insultantem, et mendaci famae confisum alios arrodentem, hominibus autem ἀπαιδεύτοις, quique sine religione viuunt, frigidam suffundentem ei viuo adhuc obiecerunt, et conscientiam eius peculiaribus scriptis excitare fategerunt, quod post IO. IOACHIMVM WEIDNERVM [u], theologum Rostochiensem, graui increpatione fecit anonymus quidam [x], qui atheis ex incredulis occasionem eum dare ridendi miracula Mosaica et Christiana, omnemque veritatem in sacris paginis explicatam, obiecit. Cui tamen anonymus philalethes satis aculeate respondit, telumque in theologos mysticos retudit.

Satyrica scribendi ratio a Thomasio tandem improbata.

§. XX. Relinquemus Lectori in tam diuersis doctorum virorum sententiis de Thomasio arbitrium, quod non nisi abiecto omni partis studio, et comparatis scriptis Thomasii cum aduersariorum libellis et examinatis hypothesibus Thomasianis, dispulsisque nubibus, quas contentiones de verbis obiicere oculis et offundere intellectui solent, suscipi potest. Id autem historia postulante annotandum est, mordacem scribendi pruritum et satyricum amaroren ad cumulandos inuidia risuque aduersarios comparatum, ipsum virum illustrem, monitum ea de re a B. Spenero agnouisse, et peculiari scriptiuncula, vernacula edi-

u) 1726. Rost.

x) Excitatio conscientiae ad Chr. Thomasium Prof. Iur. Halensem propter iniquitatem nuper in programmate de Lectionibus suis hybernis proditam, cuius auctorem, qui se V. D. Ministrum Brandeburgicum vocat, esse Ven. D. IOACH. LANGIVM docet nos REIMMANNVS in Cat. crit. bibl. suae T. I. p. 783.

edita [z], cui titulum fecit: *Meditationes paschales de ira et amara scribendi ratione*, detestatum fuisse. De cuius tamen confessionis sinceritate nonnulli dubitauerunt, cum viderent, post hanc editam antiquum eum obtinuisse, vnde lepide dixit nonnemo [a], appellauisse eum hanc confessionem suam Meditationes paschales, quod nunquam ei mente, nisi in festo Paschatos, succurrant. Haud parum taedii et molestiarum autem ipse sibi hoc dicendi genere amarulento et mordente conflauit. Nam haud pauci magnis iris et scurrilibus quoque libellis in eius famam grassati sunt, eumque salse traduxerunt, et narrante auctore *Bibliothecae iuris imperantium* [b], cum in ipsam caesaream maiestatem paulo liberius calamum stringeret, a fiscali camerae imperialis accusatus mulctaeque satis magnae postulatus est. Quam tamen tempestatem a capite suo principis potissimum sui tutela tectus auertit. Quicquid autem vel errorum vel animi infirmitatum Thomasium occupauerit, quem hominem fuisse, imbecillitati humanae obnoxium, nemo temere negauerit; illud tamen neminem hodie inficias iturum esse confidimus, illustrem locum eum inter illos mereri, qui iugum seruitutis philosophicae et literariae a collo nostro excusserunt, et plurimum ad disciplinarum emendationem inter Germanos contulerunt. Et sane gratias ei deberi maximas putamus, quod tot aduersitatibus, periculis, metu et fortunae vicissitudinibus non deterritus, vnus potissimum Herculeo ausu se torrenti obiecerit, et libertatem eclecticam, ante vix in museis virorum summorum triumphantem, in academicam lucem produxerit [c]. Quo beneficio hodie nos et posteros nostros gaudere merito laetamur.

Thomasii confessio doctrinae suae.

§. XXI. Philosophiae a Thomasio emendatae nouoque vultu restitutae synopsin dare difficilis labor est. Supra enim monuimus, aliquoties mutauisse sententiam virum illustrem, maxime vero vbi nouum et diuersum a priori systema iurisprudentiae naturalis effingere coeperat. Vnde, qui Thomasianam philosophiam nosse cupiunt, cum prioris, tum posterioris systematis indolem summamque explorare necesse habent [d], eo quod non tantum in ipsis iuris naturalis principiis et positionibus mentem mutauit, sed et naturae humanae sibi aliam notionem finxit, aliasque operationes descripsit. Vnde comparanda est *Iurisprudentia diuina* cum *Fundamentis iuris naturae et gentium*, et in auxilium vocandae *Cautelae circa praecognita iuris* ab illustri ICto edita, in quibus potiora loca

z) Extat in Collectione scriptiuncularum Germanic. p. 679. conf. Caussas iuridicas mixtas P. II. p. 130. vbi caussas affert, cur hoc dicendi genus sit secutus.

a) Apud LEPORIN. l. c. p. 274.

b) p. 48.

c) Conf. HEVMANN. Act. phil. Vol. I. p. 458. 609 seq. STOLL. hist. lit. P. II. c. I. §. 10. p. 417.

d) Inde enata Cl. Imm. Webero distinctio inter Thomasium prioristicum et posterioristicum, quam tamen ferre se non posse prodidit THOMASIVS in Diss. prooem. ad Fundam. I. N. et G.

loca et dogmata immutata et alterata indicauit. Ab hac autem prolixitate instituti ratio et tractationis prolixitas nos auocat, facilisque erit labor, cognoscendae doctrinae Thomasianae cupido, cum libri eius in omnium manibus versentur, ipseque quid in *Iurisprudentia naturali*, mutandum sit, in *Fundamentis I. N. et G.* copiose annotauerit. Iurisprudentiae quoque diuinae principia a Pufendorfianis non abeunt, quae infra suo loco describemus. Et prodiit quidem anno cIↄIↄcxcv CHRISTIANI THOMASII ICti *Confessio doctrinae suae*, positionibus CCLXX, quae omnes metaphysicae et physicae sunt, et agunt de ente eiusque triplici affectione, perceptibilitate, alicubietate, et amplitudine, extensione, seu expansione, de diuisione entis in Deum et creaturam, de differentia Dei et creaturae, de diuisione creaturae in spiritum et materiam, de corpore, de perceptibilitate materiae et spiritus, de homine et eius relationibus ad entia reliqua, de spiritu corporis humani, de vbietate spiritus, materiae, corporis de speciebus spirituum, materiae et corporum, de essentia Dei, de anima et corpore hominis integri, de imagine Dei, lapsu, statu hominis lapsi, regeneratione, symbolis fidei, lumine naturae et gratiae, ratione, fide, poenitentia, spe, charitate deque officio Christiani erga alios homines. Ex qua breui συνόψει constat, voluisse virum summum earum doctrinarum suarum rationem reddere, quae ad theologiam naturalem et reuelatam pertinent, quibus tamen metaphysica et physica immiscuit cum arctissime cum illis cohaereant. Ipse vero monuit [e], esse has meditationes cogitata in Geneseos tria capita priora, quae non eo fine conscripserit, vt ederentur. Vnde earum diuulgationem sibi displicere fassus, nonnulla illustrationis caussa addidit, praecipue cum haec confessio ad probandam eius ἑτεροδοξίαν libello *Trinitatis orthodoxae, id est, Collectaneis quae inter Christianum Thomasium et M. Alb. Christianum Rothium de Trinitate SS. hactenus publice et priuatim Thomasio sic vrgente tractata sunt* [f], accesserit. Ipsa tamen, quae in hac confessione exhibentur dogmata, sua esse non negauit. Quoniam igitur philosophiae Thomasianae multam lucem accendit, scheda autem, paucis paginis comprehensa tantum non disparuit, potiora ex ea huc traducemus, vt habeat lector, quibus velut claue quadam vti ad sequentia melius intelligenda possit.

I. Omne ens est aliquid.

II. Anima hominis duas facultates habet, intellectum et voluntatem.

III. Vtraque consistit partim in actionibus, partim in passionibus.

e) In pec. monito, scriptis vernaculis minoribus inserto.

f) Lips. 1698. Eodem auctore prodiere quoque Atheistica Thomasiana et Sched. an dentur sagae.

Passio intellectus vocatur sensio, voluntatis inclinatio; actio intellectus vocatur meditatio, voluntatis impulsus.

IV. Passiones intellectus et voluntatis semper praecedunt actiones, et hae sine illis quasi mortuae sunt.

V. Passiones intellectus et voluntatis sunt perceptiones animae.

VI. Entia realia vel per sensionem intellectus, vel per inclinationem voluntatis percipiuntur.

VII. Perceptio voluntatis subtilior est perceptione intellectus, quia per eam etiam inuisibilia et absentia percipiuntur.

VIII. Perceptibilitas est affectio cuiusque entis, sine qua non datur cognitio vera de eius realitate et essentia.

IX. Essentia est sine qua res ab anima non percipitur.

X. Quaedam res percipiuntur sensione, quaedam inclinatione, quaedam vtraque.

XI. Alicubi esse vocatur, esse in aliqua re vel extra eam.

XII. Alicubi esse differt ab esse in certo loco, a continente et contento.

XIII. Amplitudo est conceptus de re vt longa vel lata, abstrahendo a profunditate.

XIV. Amplitudo est vel spatium in quo est res mota, vel extensa vel extensum in spatio, vel extensio actiua, vel extensum passiue, vel motio actiua, vel mota res passiue.

XV. Quaedam extensio finita est, et passiua, quaedam infinita et actiua.

XVI. Differunt spatium et res extensa, extensio et extensum.

XVII. Diuerso respectu eadem res vt spatium, et vt res extensa potest considerari.

XVIII. Spatium infinitum est tantum extensio actiua, in quo mouentur omnia, ipsum autem in nulla re mouetur.

XIX. Necessarium est, vt existat aliquod extensum finitum, in quo tanquam in spatio non moueatur aliud extensum.

XX. Deus et creatura sunt realiter distincta, h. e. quorum ad minimum vnum potest existere sine altero.

XXI.

XXI. Conceptus primus de Deo eſt aſeitas, et quod reliqua omnia ſint ab ipſo.

XXII. Quia vero quod ab alio eſt, eo poſterius eſt, ergo creaturae Deo non ſunt coaeternae.

XXIII. Percipiuntur creaturae per ſenſionem, tum oritur inclinatio, quae tamen non ſemper ſequitur ſenſionem.

XXIV. Non poteſt homo meditari de creaturis, quas ſenſu non percepit.

XXV. Meditatio de creaturis moritur, niſi reuiuiſcat per nouas ſenſiones.

XXVI. Deus non percipitur ſenſione.

XXVII. Ergo intellectus non percipit viuere Deum, et omnis meditatio eius de Deo eſt mortua, quia ſiſtit ſaltem Deum eſſe aliud quid quam creaturam, non autem quid Deus ſit.

XXVIII. Deus itaque percipitur inclinatione cordis quae cum paſſio ſit, Deum ipſum cor hominis inclinare neceſſe eſt.

XXIX. Paſſio intellectus in cerebro, voluntatis in corde fit.

XXX. Creaturae mouent cerebrum, Deus cor.

XXXI. Paſſio voluntatis nobilior eſt et melior paſſione intellectus, adeoque ad eſſentiam hominis pertinet, eamque a beſtiis ſeparat.

XXXII. Homo eſt creatura amans et cogitans, omnis autem inclinatio hominis amor eſt.

XXXIII. Intellectus amorem Dei excitare nequit, ſed amor Dei intellectum.

XXXIV. Quo plus Deum amamus, plus Deum cognoſcimus.

XXXV. Deus in ſe ipſo eſt, et omnes creaturae in ipſo; extra Deum autem nihil eſt.

XXXVI. Omnia ideo ex Deo ortum ducunt, et ſimul in Deo ſunt.

XXXVII. Poteſt aliquid ex ſe ipſo operari et tamen non extra ſe, ſed in ſe eſt.

XXXVIII. Creaturae omnes ex nihilo extra Deum factae ſunt.

XXXIX. Deus habet amplitudinem infinitam, creaturae finitam.

XL. Intellectus hominis non omnes creaturas exacte comprehendere poteſt, eſtque finitus.

XLI. Sed voluntas, quatenus ab ente infinito inclinatur, infinita eſt.

XLII. Deum nihil extendit, ipſe vero extendit ac expandit creaturas.

XLIII. Omnes creaturae ſunt extenſae, et nulla extendit aliam virtute, quam a ſe ipſa habet.

XLIV. Extenſum eſſe, et partes habere differunt.

XLV. Omnis extenſio motus eſt.

XLVI. Omnis creatura mouetur, Deus autem mouet omnia, et tamen eſt immobilis.

XLVII. Motus duplex eſt: de non eſſe ad eſſe, vel motus ſpatioſus: hicque vel in certo ſpatio, vel de ſpatio in ſpatium.

XLVIII. Antequam Deus creaturas extenderet erat Dei eſſentia amplitudo inuoluta *.

XLIX. Igitur tum creaturae in Deo occultatae erant.

L. Creatio igitur eſt actus, quo Deus creaturas hactenus in ipſo occultatas in ſe ex nihilo extendit. Nihil autem eſſe, et in Deo occultatum eſſe, hic ſunt ſynonyma.

LI. Creatio ergo eſt manifeſtatio Dei in creaturis.

LII. Deus nihil operatur extra ſe.

LIII. Nulla creatura eſt extra Deum, et tamen eſſentia creaturae ab eſſentia Dei differt.

LIV. Eſſentia creaturarum conſiſtit in agendo et patiendo, nempe in mouere et moueri, et ſic etiam ſenſio hominis excitatur.

LV. Perceptio per inclinationem eſt omnium ſubtiliſſima, et ſubtilior ſenſionibus omnibus, etiam tactu ſubtiliſſimo.

LVI.

*) Habuit has aſſertiones Thomaſius a Cabbaliſticis et Moſaicis, maxime Moro, cuius ipſa interdum verba retinuit.

LVI. Omnis motus fit per attactum, aut appropinquationem rei mouentis ad rem motam.

LVII. Fit itaque sensio per appropinquationem ad sensus, inclinatio ad cor.

LVIII. Sensio saepe tangitur modo inuisibili, et inclinatio cordis fit modo inuisibili.

LIX. Omnis attactus sensionis fit per pulsionem, inclinationis vel per pulsionem vel per attractionem.

LX. Creatura patiens, vel ens mere passiuum vocatur materia, oppositum spiritus. Opposita autem oppositos habent effectus.

LXI. Spiritus est ens mouens et agens.

LXII. Quicquid passionem denotat est affectio materiae, quicquid actionem, est affectio spiritus.

LXIII. Passionem vero innuunt, extensum, diuisibile, mobile esse, ideo materiae competit.

LXIV. Materia est penetrabilis, sed non penetrans, vnibilis, generabilis, corruptibilis, illuminabilis et calefieri potest.

LXV. Ergo essentia eius est tenebrosa et frigida, haec enim omnia passiua sunt.

LXVI. Deus materiae dedit motum de non esse ad esse, sed spiritus creatus materiam extendit, diuidit, mouet, penetrat, vnit, generat, corrumpit, illuminat, calefacit, et frigefacit; haec enim omnia actiones inuoluunt.

LXVII. Spiritus essentia sua lucidus, calidus et spirans est, siue creatura lucida, calida, extendens, diuidens, mouens, penetrans, vniens, generans, corrumpens, illuminans, calefaciens, et frigifaciens.

LXVIII. Nihil autem tale potest spiritus pati a materia, sed lucem tamen suam motionem et calorem non habet a se ipso, quia creatura est, sed a Deo.

LXIX. Igitur Deus etiam spiritum annihilare potest.

LXX. Spiritus essentia in se consistit in virtute seu potentia actiua, intuitu materiae vita eius est, essentiam eius formans, postquam existentiam a Deo acceperat.

LXXI. Ma-

LXXI. Materia eſt ens mortuum ſine virtute, quam habet cum vita et eſſentia a ſpiritu.

LXXII. Induit ideo materia informem faciem, ſi ſpiritus eam relinquat.

LXXIII. Spiritus poteſt eſſe ſine materia, materia ſine ſpiritu eſſe nequit.

LXXIV. Spiritus ad materiam deſtinatus deſiderat vnionem cum materia et exercitium virtutis ſuae in ea.

LXXV. Omnia corpora conſiſtunt ex materia et ſpiritu, adeoque vita quadam et anima pollent, qua partes eius vniuntur.

LXXVI. Spiritus in omnibus corporibus quaſi in centro eſt, vnde radios ſuos emittit, ac ita materiam extendit.

LXXVII. Si vero radios ex circumferentia materiae attrahat ad centrum, reſoluitur corpus et corrumpitur.

LXXVIII. Spiritus ſpiritum attrahere et propellere poteſt.

LXXIX. Vires hae operantur ſenſibiliter in materia ſpiritui vnita.

LXXX. Attractus et impulſus in homine vocatur amor et odium, in aliis corporibus ſympathia et antipathia.

LXXXI. Spiritus organis ſenſuum non percipitur, quia nihil patitur a materia.

LXXXII. Materia in ſe eſt tenebroſa, et nec videri nec tangi poteſt, ſed ſpiritus facit, vt videri poſſit, dum illuminat, audiri, dum mouet, etc.

LXXXIII. Differentia colorum, ſoni, odorum, ſaporum et tactus proueniunt a diuerſa efformatione et figuratione materiae.

LXXXIV. Calor et frigus prouenit a diuerſitate motionis ſpiritus in materia, vtrum ea ſit rectilinea vel circularis. Fluiditas vero et ſoliditas prouenit ab attractione ſpiritus. Prior ab attractione ſpiritus ſolaris, haec ab attractione ſpiritus terreſtris.

LXXXV. Grauitas et leuitas prouenit a paucitate aut copia materiae, et quod ſpiritus corporis a toto ſuo ſeparati, a ſpiritu totius trahatur et ad eum inclinet. Hinc etiam rarefactio et vis elaſtica intelligi ur.

LXXXVI.

LXXXVI. Spiritus in se non aduersatur spiritui, sed sympathia et antipathia, amor et odium oriuntur a diuersis operationibus, quas spiritus pro diuersitate efformatae materiae in ea efficit.

LXXXVII. Corpus humanum aeque materia et spiritu gaudet, ac alia corpora.

LXXXVIII. Vnde in homine spiritus corporeus non debet confundi cum eius anima.

LXXXIX. In omnibus quibus corporibus materia e spiritu mota materiam alterius corporis immediate tangit. Sed materia tacta attactum non percipit, verum spiritus huic materiae assistens.

XC. Percipere hic significat virtutem alterius rei comprehendere, et probare, seu experiri atque se vel cum illa vnire, et propriam virtutem amplificare, vel illi cedere loco, aut propriam virtutem contrahere. Hae perceptiones in corporibus pro diuersitate figurarum et specierum corporum differunt: intuitu spiritus autem gradu tantum.

XCI. Propter varietatem materiae et diuersae eius structurae corpora diuiduntur in diuersas species.

XCII. Quaedam corpora sunt lucentia, quaedam pellucida, quaedam opaca, pro copia aut paucitate materiae et diuersis motionibus spiritus.

XCIII. Operatio vel perceptio spiritus animalis in eo consistit, quod in cerebro animalis imago contactus externi comprehendatur, et in corde probetur. Vnde postea spiritus in membris animalis oneratur, vt vel ad rem tangentem moueatur, vel eam fugiat.

XCIV. Si vero motus iste impediatur, excitat spiritus mouens in animalibus quasi desiderium rerum amoenarum, et quasi sollicitudinem ob res aduersas.

XCV. Ob structuram materiae corporis spiritus hominis ita operatur, vt imagines semel comprehensas custodiat, diuidat, componat, etiam absentibus rebus has compositas et diuisas imagines probet, et per hanc probationem (gustum) desiderium vel sollicitudinem tanquam de rebus praesentibus suscitare possit.

XCVI. Spiritus iste aeque ac spiritus reliquorum corporum immaterialis est, participat autem de attactu materiae, et gaudium aut dolorem sentit. Dependet intuitu operationum a mutationibus materiae in corpore humano. Adhaeret quasi aliis corporibus terrenis, nec sine illis vnionem suam cum corpore humano continuare potest.

XCVII. Homo secundum hunc spiritum consideratus vocatur homo animalis.

XCVIII. Virtus eius comprehendendi imagines rerum praesentium et absentium componendi et diuidendi appellatur intellectus actiuus, acumen ingenii.

XCIX. Et virtus desiderandi alias creaturas, etiam absentes, dicitur vis naturalis voluntatis, voluntas propria.

C. Materia est quidem extra spiritum, sed ab eo tamen vbique penetratur, immo spiritum ne quidem circumdat, sed primus spiritus extendens materiam desiderat alium spiritum, atque efficit, vt materia in quibusdam corporibus alium spiritum circumdet, et quasi comprehendat. Vel etiam spiritus, quando per artem congustatur, saepe se ipsum in materia capit, dum se valde contrahit.

CI. Si corpus aliud corpus non circumdat, nec cum eo vnitur, dicitur, quod per se subsistat: si vero cum alio corpore vnitur, vtrumque partes sunt vnius totius.

CII. Spiritus etiam existit extra corpora, eaque circumdat, immo corpora mouentur in spiritu.

CIII. Sed neque corpora neque spiritus per se subsistens possunt extra Deum esse.

CIV. Extensio spiritus concipi potest vt centrum circum circa radians, sed sine crassitie, sine qua vero materia comprehendi nequit.

CV. Spatium in quo mouentur omnia corpora est spiritus, et spatium in quo mouentur omnes spiritus, Deus est.

CVI. Lux est spiritus materiam illuminans inuisibilis.

CVII. Aër purus, siue aether, est spiritus materiam mouens, per quem corpora videntur.

CVIII. Terra est materia a spiritu contracta.

CIX. Aqua est materia a spiritu interno pulsa et mota.

CX. Corpora sunt vel terrena vel spiritualia, prout vel multum vel parum materiae habent.

CXI. Terrena corpora sunt, quae plurimum materiae habent, spiritualia, quae multum lucis habent, vt sol.

CXII. Aquea corpora sunt, quae multum spiritus et materiae habent. Illud quia sunt pellucida, hoc quia ob crassitiem videri possunt.

CXIII.

CXIII. Lucida corpora sunt nobilissima corporum, post haec aerea, tum aquea, denique terrea.

CXIV. Lux et ignis non sunt confundenda. Lux omnia sustentat, ignis omnia corrumpit est lux concentrata.

CXV. De Dei essentia tanquam incomprehensibili homines non nisi per similitudines loqui possunt. Eae vero de nobilissimis creaturis desumi debent.

CXVI. Deus est ens mere actiuum, actus purus, spiritus, virtus efficacissima, lux, aura subtilissima.

CXVII. In Deo viuimus, mouemur et sumus.

CXVIII. Anima humana est ens distinctum a spiritu corporeo.

CXIX. Protoplasti corpus sine dubio fuit spirituale, et accedebat ad naturam corporum lucentium et pellucidorum, nec erat absque spiritu, sed in eo non consistebat vita hominis.

CXX. Igitur Deus inspirabat in nares eius spiraculum viuens.

CXXI. Anima ista est radius diuinae virtutis.

CXXII. Debebat anima haec regere corpus hominis et ad Deum ducere.

CXXIII. Et hoc intuitu anima hominis est perpetuum desiderium vnionis cum Deo, quem isto modo semper percipiebat. Vnde nihil aliud est, quam amor DEI.

CXXIV. Deus amor est.

CXXV. Illuminabat etiam amor hic intellectum hominis, vt scientiam haberet creaturarum, debebatque corpus hominis, et eius spiritum quasi transformare, et a creaturis ad Deum trahere.

CXXVI. Homo sequutus magis inclinationem corporis per spiritum animalem ad creaturas se trahi passus est, amisitque amorem DEI et cognitionem creaturarum perfectam.

CXXVII. Via ordinaria ex miseria hac euadendi est, vt homo ex statu bestialitatis transeat in statum humanitatis, et incipiat se ipsum nosse, miseriam vitae suae dolere, et amorem Dei desiderare.

CXXVIII. Has motiones homo bestialis excitare nequit, nec vltra per se tendere.

Subiungit his theologica, mire a receptis ecclesiae dogmatibus deuiantia, quae huc transferre non iuuat. Repetiit has assertiones in *Tentamine de essentia spiritus*, et ad alias quoque physicorum quaestiones et problemata soluenda adhibuit, fundamenta quoque moralia inde deriuauit. Non vero suo haec omnia ingenio debuisse Thomasium, sed pleraque accepisse a Theosophicis et Mosaicis, facili negotio palpabit lector ex comparatione systematis theosophico-cabbalistici, in superiori parte enarrati, cum hoc systemate physico et metaphysico Thomasii, et vel ex vnius FLVDDI *Physica Mosaica* constabit, quos praeceptores habuerit. Id quod non negat, in studio physico ad Comenium, Fluddum et similes prae Cartesio vel Gassendo iurisprudentiae studiosos ablegans. Ast quam ficulnea sit tota physiologia Fluddana, theosophicorumque aliorum, vel ex vnius GASSENDI *Examine philosophiae Fluddanae* constat, quod si sine partis studio legere et expendere, quam vilipendere et ridere maluisset vir doctissimus, dubium non est, quin systematis huius vanitatem perspexisset, et, quo erat ingenii acumine, palpauisset, ludere se vocibus et definitionibus, et imprimis in primariis axiomatibus paralogismos adducere. Melius autem res successit in philosophia rationali, de qua, quoad praecipua ita praecipit.

Logica Thomasiana.

§. XXII. I. Duo sunt lumina, quibus tenebrae intellectus pelli possunt, naturale rationis et supernaturale reuelationis.

II. Ad recte adhibendum lumen naturae linguis peregrinis opus quidem haud est, sed vtiliter tamen adhiberi possunt.

III. Logica et historia sunt instrumenta duo philosophiae.

IV. Primarius artis rationalis finis est agnitio veritatis.

V. Cogitatio est sermo internus de imaginibus, quae per motum corporum externorum mediantibus membris reliquis cerebro imprimuntur.

VI. Sensiones hominum vel externae sunt vel internae, et cum sensibus confundi non debent. Habent enim sensus quoque animalia bruta, sensiones non item.

VII. Impossibile est omnem cogitandi actionem fieri in sola glandula pineali, verisimile autem fieri eam in toto cerebro.

VIII. Habent quidem bruta actiones hominum actionibus similes, sed carent cogitatione, ex principio autem oriuntur interno nobis ignoto.

IX. Homo est, substantia corporea, quae mouere se et cogitare potest.

X. Habet non voluntas modo, sed et intellectus actionem et passionem,

nem, ex quo intelligitur, meditari pertinere non ad voluntatem, fed ad intellectum.

XI. Obfcura et inutilis eft quaeftio, quot fint operationes intellectus.

XII. Quando intellectus circa imagines rerum externarum cerebro impreffas verfatur, vocantur abftractiones, et fi praefentes fe intellectui fiftant, dicuntur memoria.

XIII. Quod fi pro lubitu vel coniungantur vel disiungantur fepa-renturue, oritur inde facultas imaginatiua.

XIV. Quando autem ex abftractionibus notis ignotae deducuntur, dicimur, computare, concludere, ratiocinari.

XV. Veritas eft conuenientia interna cogitationum humanarum cum rei indole et natura extra hominum cogitationes.

XVI. Dantur veritates indemonftrabiles, quas qui negat, relinquendus eft, eo quod conuinci vltra nequeat nolitque.

XVII. Hominem non femper cogitare veritas eft manifefta.

XVIII. Cogitationes, quae cum obiecto externo non conueniunt, funt falfae, et fi ferio admittuntur, erroneae fiunt, fi autem velut fola intellectus operatio confiderantur, dicuntur fictae.

XIX. Verum eft ratione intellectus vel certum vel probabile.

XX. Poteft aliquid certo verum effe, et tamen intellectu videri vel verifimile vel falfum.

XXI. Omnia, quae harmonia vel diffenfu inter fe gaudent, habent quoque proportionem et relationem inter fe.

XXII. Verba nuda fine applicatione ad res fignificatas, nec vera nec falfa funt.

XXIII. Principiorum ea conditio eft, vt fint veritates indemonftrabiles.

XXIV. Non datur principium omnium primum nifi vnum, in quo omnes veritates latent.

XXV. Hoc principium primo-primum eft; Quaecunque cum ratione hominis, id eft cum fenfibus et ideis conueniunt, vera funt, quae difcrepant falfa.

XXVI. Senfus hominem mente et corpore integrum non fallunt.

XXVII. Sensus internus falli nequit.

XXVIII. Apparens sensuum externorum fallacia oritur a praecipitantia intellectus iudicantis.

XXIX. Sensoria hominis non omnia omnibus hominibus omni tempore aequaliter sentienda offerunt. Inde de conceptibus variabilibus non datur propositio absoluta et vniuersalis.

XXX. Sine sensione nihil percipere sibique repraesentare potest intellectus.

XXXI. Ex sensionibus oriuntur cogitationes actiuae vel ideae earumque relationes, et ex his ratiocinia, quae numerorum rationibus aequipollent. Non tamen algebra scientiarum omnium fons et clauis est. Facile intelliget lector, in recentiorum logicorum scriptis versatus, petere Thomasium nonnullos eorum, a quibus sibi discedendum esse statuebat. Maxime assertiones posteriores *Medicinae mentis* illustris TSCHIRNHAVSENII oppositae sunt, qui algebraicis computationibus vsus rationalem artem illustrauerat. Quod cum displiceret Thomasio, isque in *Dialogis suis anno* cIↄIↄCLXXXIX nonnulla more suo libere notauisset, litem inde molestam ab illo sibi excitatam et magnis animorum motibus gestam sensit. Perstitit tamen in sua libertate Thomasius, ast laude debita Tschirnhausenianas meditationes non priuauit *). Multa quoque opposuit Cartesianis, quos assertiones VIII. X. XIV. XXV. iugulant, et sequentia quoque passim confodiunt. Quae cum ex auctoris *Philosophia aulica* et *Cautelis* nullo negotio queant disci, et a logicae recentioris perito facile intelligantur, ab hac prolixitate in tanta rerum dicendarum multitudine merito calamum arcemus.

XXXII. Demonstratio est euictio connexionis veritatum cum principio primo.

XXXIII. Duplicis generis est demonstratio. Vel enim ex sensionibus ea fit, vel ex ideis et definitionibus earumque connexione cum principio primo.

XXXIV. Ineptum est, ea demonstrare, quae vel inutilia sunt, vel indemonstrabilia et in se nota.

XXXV. Aliud est, esse verum vel falsum, aliud verum falsumque cognoscere.

XXXVI. Incognitum vel relatiue vel absolute tale est.

XXXVII. Verisimilitudinis dantur criteria, fundamentum et gradus.

XXXVIII.

*) Vid. Dedic. Pract. logic.

XXXVIII. Pro conditione obiecti circa quod versatur intellectus, datur cognitio vel vera vel verisimilis.

XXXIX. Arte syllogistica impossibile est veritatem inuenire.

XL. Regula methodi vna tantum eaque haec est: ita esse disponendam veritatem vel inueniendam vel demonstrandam, ne peruerse et ridicule agas, fiatque initium a facillimis et maxime notis.

XLI. Ad inueniendas nouas veritates opus est experientia, definitione et diuisione.

XLII. Veritatibus certis maxime inseruiunt propositiones categoricae, verisimilibus hypotheticae.

XLIII. Deterior est conditio hominum, quam bestiarum.

XLIV. Non dantur principia connata materialia.

XLV. Fons primarius omnium errorum intellectus est educatio.

XLVI. Inde oriuntur praecipitantia, impatientia, praeiudicia.

XLVII. Fons proprius et primus praeiudiciorum est credulitas, quae ex miseria hominis eiusque intellectus conditione, quoad iuuentutem oritur.

XLVIII. Duo sunt praeiudicia generalia: auctoritatis humanae et praecipitantiae.

XLIX. Fontes praeiudiciorum specialium sunt ambitio; vnde antiquitatis praeiudicium oritur *.

L. Ad veritatem inquirendam requiritur, tum vt praeiudicia debellentur, id quod per dubitationem dogmaticam et abiectam auctoritatem humanam, attentionemque sufficientem effici potest: tum vt scientia deligatur, quae ad veram sapientiam ducit, quae in cognitione sui ipsius quaeri debet **.

LI. Obligamur ad inseruiendum nostra scientia et cognitione hominibus aliis, vt autem id recte fiat, requiritur, vt quis ipse scientiam cognitionemque solidam possideat, sitque perspicuus, fidelis, humanus, familiaris, nihil memoria ediscendum tradat, pauca dictet, ingeniorum selectum instituat, ad discipulorum auditorumque vires et intellectus capacitatem attendat, suorum scriptorum auctor sit, et verba inania nihilque significantia euitet.

LII.

*) Ex his vitiis confusionis, obscuritatisque praeiudicia religionis et similia reiicit, quos autem reprehendat in Cautelis cap. 10. not. C. exposuit.

**) Prax. logic. c. 1 seqq.

LII. Qui aliorum opiniones interpretari et examinare cupit, non debet iudicare de aliis, antequam de suis sententiam veram interponere didicit, et non nisi recte prius intellecta et considerato argumento, minime autem, interpretationis leges ignorans, vel de libro quem plane non legit, vel praeiudicio affectuque aliquo in transuersum actus inspexit.

Metaphysica pneumatica, physica Thomasii.

§. XXIII. Metaphysicam a pneumatica distinxit Thomasius, valde grauis metaphysicae Scholasticorum, quam in academiis Protestantium regnare vehementer indignabatur, hostis. Inde satyrica illa loca in *Dialogis menstruis*, in quibus metaphysicos salse ridet. Nempe didicerat a patre [g], cui elegantem historiam metaphysicae debemus, inter veterum et recentiorum metaphysicam multum discriminis intercedere, cum illorum notitia metaphysica circa principia vniuersalia et cognitionem entis eiusque attributorum versata sit, et denique ad cognitionem Dei transcenderit [h]: recentiorum vero lexicon sit philosophicum terminorum philosophicorum communissimorum in iustae scientiae formam elaboratum. Quod quidem factum esse ex errore circa doctrinam analogorum commisso, pater asserit, sed qui tamen ita feliciter ceciderit, vt se nescire dicat, an illius lexici quo quidem carere nemo possit, qui ad eruditionem minime superficiariam in quouis doctrinae genere adspiret, forma sit nobis optanda melior. Filius autem Christianus exiguum huic lexico pretium statuit, quamquam enim ob introductos in scientias, artis terminos vtilitatem illi denegare omnem non audet, ideoque ontologiam CLAVBERGII vel CLERICI commendat, parum tamen ad eruditionem philosophicam conferre iudicat, et ad intelligendos modo scriptores, qui istis artis vocabulis vsi sunt, adhibendam esse pronuntiat [i]. Quae caussa est, cur hanc partem philosophiae, quae principia scientiarum communia considerat, et philosophia prima quoque dici solet, non attigerit. Secutus autem methodum Scholasticorum, qui theologiam naturalem et pneumatologiam a metaphysica distinguere solebant, de spiritu nonnulla commentatus est. Quae cum a philosophis gentilibus disci non posse statueret [k], saltu quodam, nescio an satis felici, rationis principia praetergressus, quod crederet ignorare eam, quid sit spiritus, ad diuina oracula confugit, exque illis spiritus definitione capta, quod sit substantia agendi vi praedita, et attributis actiuis constans, nouam inde pneumatologiam excogitauit, vel potius ab aliis excogitatam recoxit, cumque materiae, veluti principio contrario contrariam essentiam, naturam attributa tribueret,

g) Summam hermeneuticae heic tradit, quam etiam in Iurisprud. diu. L. 1. c. 3. p. 95 sqq. explicuerat: conf. append. p. m. 512. sed hoc loco emendat, conf. Cautel. c. 1. §. 38 seqq. controuersiam eo nomine habuit cum Vincentio Placcio.

h) Sched. de defin. sapient. s. orig. Hist. Phil. §. 17. p. 20.

i) Cautel. c. 12. §. 3 seqq.

k) Ibid.

bueret, enata inde physicae quaedam species, Mosaicae et theosophicae simillima, quamque, si verum fatendum, ex Fluddo, Comenio, Bayero, Moro, similibusque corrasit, suisque hypothesibus adaptatam in tentamine de *Essentia spiritus* explicuit. Cuius cardo, in quo omnia vertuntur est, quod, dum mechanismo se opponit, eumque ratiunculis anxie conquisitis euertere studet, aliam prorsus spiritus definitionem sibi formet, nempe spiritum vocando, quicquid actionem sibi inuoluere videbatur, vnde principia motus omnia, cuiuscunque ea generis esse possunt, ad spiritus naturam retulit, et hoc quoque pacto lucem esse spiritum affirmauit. Quae cum extensione non careat, spiritum quoque extensum esse necessario dicendum erat, ita tamen, vt extensionem illi in superficie tantum inesse, sine crassitie, valde παραδόξως diceret. Quomodo necesse erat, physicos illos ridere, qui corpus habere concreatam vim motricem, nescio quam et cuius entitatis dicunt. Quibus verbis quos philosophos petierit, nemini ignotum esse potest, qui antecedens caput nostrae tractationis perlegerit. Plerisque autem misere paralogismis ineptis deceptus fuisse, et principia ignota, incerta et nihil significantia adduxisse visus est. Vnde nuper vir quidam doctus [l], mitissimo pro rei merito vocabulo nugas ista esse, quibus philosophia naturalis sui et ignorantiam et contemtum vindicauerit, quasque recensuisse satis sit, appellauit. Realem de Vienna quoque in examine tentaminis de essentia spiritus hanc pneumatologiam Thomasianam excussisse ex supra dictis repetendum est. Non operose autem summam illius tentaminis huc adducemus, cum, quae ipsa fundamenta attingunt, in confessione sua supra in compendio enarrata, fuse ipse explicuerit, timeamusque, quae in vernacula ille attulit, a receptis philosophorum vocibus mira καινοφωνίᾳ abeuntia, ne perperam et praeter mentem viri illustris explicemus. Vnde eos, qui specialia nonnulla dogmata eius de spiritu et corpore scire cupiunt, ad ipsius libelli lectionem dimittimus, ex quo ὡς ἐν συνόψει potiora alibi [m] excerpsimus. Rem omnem autem, nisi fallimur, luculenter complexus est IVNCKERVS [n], his propositionibus totam pneumatologiam Thomasianam describens: I. Essentiam spiritus in genere considerati consistere non in cogitatione sola, sed in actione: quoniam materia ens sit mere passiuum; spiritus autem oppositus sit materiae, ex quo vtroque constet omne corpus, opposita vero habeant praedicata opposita [o]. II. Dari etiam spiritus non cogitantes, sed tamen

l) Cel. HOLLMANNVS theol. nat. c. 1. §. 19. p. 79. not. A.

m) In Germanico Hist. phil. opere T. VII. p. 576 seqq.

n) In Lineis primis erud. vniuersae p. 136.

o) Ex his concludit, posse spiritum expandi, concentrari, purificari, dari spiritus tenebrosos, calefacientes et frigefacientes, summos et imos, calidos et frigidos, masculinos et foemininos, nempe lumen et aetherem, spiritum creatum sensibus

men agentes, aetherem ſcilicet et lumen. III. Omnem potentiam actiuam eſſe ens per ſe ſubſiſtens, et ſubſiſtentiam potentiae paſſiuae perficiens. IV. Potentiam vero paſſiuam non poſſe per ſe ſubſiſtere, ſed opus habere lumine ſufficienti, vt videri queat. V. Omnes denique potentias actiuas, ſeu actrices, eſſe inuiſibiles, etſi materia inuiſibilis, ſit inſtrumentum aut ſignum potentiae actiuae. Hac vero ratione VI. Etiam lumen et aetherem eſſe inuiſibilia, et VII. quicquid non poſſit concipi ſine actione, illud eſſe ſpirituale. Quae dogmata ex *Confeſſione Thomaſiana* ſatis lucis capiunt, maxime autem ex phyſiologia et pneumatologia Moſaicorum, quibus pleraque debet Thomaſius, queunt explicari. His igitur, quae mallemus omiſiſſe, Thomaſium, ſatis infeliciter reformare pneumatologiam et Phyſicam aggreſſum, prolixius non immoramur, ſed ad moralem philoſophiae partem conuertimur, in qua acutius vidit, licet, vt eſt hominum conditio, ab hypotheſeos et praecipitantiae praeiudicio totus liber hac quoque in parte haud ſit. Ita vero ſtatuit:

Ethica Thomaſiana.

§. XXIV. I. Bonum conſiſtit in harmonia rerum aliarum cum homine eiusque viribus omnibus, non vero cum ſolo intellectu, quo reſpectu bonum eſt veritas.

II. Quicquid vires hominis ad breue tantum tempus auget, eiusque durationem impedit, malum eſt.

III. Omnis ſenſuum commotio et exorta inde ſenſio nimis fortis mala eſt.

IV. Nobiliſſimum bonorum fortunae non ſunt diuitiae, nec honor, nec amicorum multitudo, nec libertas, ſed ſanitas.

V. Non conſiſtit felicitas hominis in ſapientia, neque in virtute; illa enim ad ſolum intellectum, haec ad ſolam voluntatem pertinet.

VI. Sed quaerenda eſt ſumma felicitas, in deſiderio tranquillo, et cogitationibus moderate, mutationem ſubeuntibus, id eſt, in tranquillitate animi ſiue εὐθυμίᾳ.

VII. Delectatio haec ſiue acquieſcentia animi dolore quidem caret, at gaudio quoque; et tranquilla eſt p.

VIII. Fons hic eſt amoris rationalis.

IX. Homo

ſibus poſſe comprehendi, Dari Archaeum ſiue ſpiritum mundi vniuerſalem, eſſe in homine tres partes, corpus, ſpiritum malum et bonum, et ſimilia, quae ſerio ſtatuiſſe Thomaſium non crederemus, niſi has ineptias ſyſtematis I.N. et G. fundamentum eſſe iuſſiſſet: adeo frigent omnia, et naenias ſapiunt.

p) Opponit cum Epicuro voluptatem ſtantem vel quieſcentem, fluenti vel quae eſt in motu.

IX. Homo ad Societatem tranquillam et pacis amantem, adque amorem animorum tranquillitati ſtudentium natus eſt.

X. Amat autem homo rationalis prudensque alios homines magis, quam ſemet ipſum.

XI. Quando ſumma felicitas pro complexu maximo et perfectiſſimo omnium bonorum quae homini contingere poſſunt ſumitur, tunc neque in diuitiis, neque in honore, neque in pudore, neque in libertate, neque in amicitia quaerenda eſt, immo proprie in hac vita non datur.

XII. Sanitas neceſſarium quidem requiſitum et pars eſt tranquillitatis animi, non vero ipſa εὐθυμία.

XIII. Sapientia et virtus ſunt partes eſſentiales tranquillitatis animi, quibus qui caret, vere miſerrimus eſt.

XIV. Voluptas corporis eſt contraria voluptati animi, eſt enim motus inquietus.

XV. Deus eſt cauſſa prima omnium rerum mutabilium, a quibus eſſentia diſtinguitur, eſtque a ſe ipſo [q].

XVI. Materia prima neceſſario ex nihilo a Deo facta eſt, non poteſt enim illi coaeterna eſſe.

XVII. Res mutationi obnoxiae ſe ipſas conſeruare nequeunt, id vero creatoris opus eſt.

XVIII. Ergo datur diuina prouidentia.

XIX. Etſi Deus ſingulis momentis rebus vitam, eſſentiam et exiſtentiam nouam largitur, ſemper tamen cum priori priſtinoque vnum et idem eſt.

XX. Haec cognitio eſſentiae diuinae regula eſt, ad quam vitam et actiones ſuas componit vir ſapiens.

XXI. Ideo eum ſincere amabit, vere illi confidet, humiliterque eum reuerebitur.

XXII. Ex naturali hominis cognitione praeter hunc cultum Dei internum, nihil conſtat de cultu Dei externo [r], licet intelligat praeſtare Deum externe quoque colere, quam non colere.

q) Multus eſt in eo, vt demonſtret, falſum eſſe axioma ex nihilo nihil fit cap. 3. §. 8. pag. 122 ſeqq.

r) Etiam de hac theſi diſputauit cum Placcio, vid. append. ad Lib. II. Iurisprud. diu. pag. 372. et

XXIII. Duo errores capitales in agnitione Dei sunt atheismus et superstitio idololatrica.

XXIV. Superstitiosus deterior est atheo.

XXV. Amor est desiderium voluntatis humanae vniendi se cum eo, inque ea vnione manendi, cuius bonitatem intellectus agnouit.

XXVI. Amor irrationalis varius est, si desiderium nimis inquietum est, si amantur res malae et noxiae, si varia vnionis genera inter se confunduntur, si coniunctio corporum primario intenditur.

XXVII. Non autem est confundendum desiderium generandae sobolis cum cupiditate delectationis ex ea re.

XXVIII. Prouidentia itaque in vnione corporum opus est, ne sub amoris rationalis larua irrationalis lateat.

XXIX. Amor rationalis aliorum hominum, vnum ad felicitatem medium est.

XXX. Amor vnica virtus, et vera virtutum omnium mensura est.

XXXI. Amor Dei, qui ad eum solum respicit, est supernaturalis, tenditque ad futuram felicitatem, et in sublimiori schola discendus est.

XXXII. Duplex est amor aliorum, communis et specialis.

XXXIII. Verum amorem gignit vnice similitudo propensionis ad virtutem.

XXXIV. Neminem odisse oportet, licet inimici amicorum communes esse debeant.

XXXV. Amor vniuersalis atque communis quinque virtutes complectitur: I. humanitatem, quo et beneficentia et grati animi significatio pertinet. II. Veracitatem fidemque promissionibus etiam inimicis et haereticis factis praestandam; III. Modestiam cum humilitate non confundendam; IV. Sedatum et pacificum animum, V. Patientiam a bello abstinentem, quo neque amor, neque pax comparari potest.

XXXVI. Amor specialis est vnio duorum animorum, sine qua non consistit amicitia.

XXXVII.

et differt. de Naeuis Iurisprud. Rom. ex Historia Iuris ab eiectis regibus ad publicatas leges XII. tabb. deductis, LEPORIN pag. 290. Abrupit controuersiae filum Placcius, cuius caussam exposuit in Access. art. rhetor. in epistola adiecta.

XXXVII. Amorem licitum non facit solum coniugium.

XXXVIII. Quo plures se amant, eo magis rationalis amor est.

XXXIX. Contra rationem est, eum odisse, qui idem quod nos amamus, ipse quoque amat.

XL. Amor rationalis postulat quidem similitudinem inclinationum, non vero graduum earum.

XLI. Fundamentum amoris rationalis est, si quem vere magni facimus atque aestimamus.

XLII. Oritur ex hoc aestimio recto sollicitum placendi studium, beneficentia ex confidentia orta, communio plena bonorum et actionum omnium.

XLIII. Pro conditione hominum, circa quos versatur amor, variant etiam eius circumstantiae, praecipue vbi is obtinet inter aequales.

XLIV. Amor rationalis erga se ipsum est studium omne id faciendi, quo vitae terminus a Deo fixus secundum regulas rationis communis et sanae, ad emolumentum eorum, quos amamus, non praeuertitur, sed conseruatur [s].

XLV. Amor proximi est fundamentum amoris erga nos ipsos.

XLVI. Respicit autem ille ante omnia ad emendationem animae, conseruationem corporis et vitae autem amori aliorum postponit.

XLVII. Ad curam corporis quatuor virtutes requiruntur: temperantia, puritas, laboris industria et fortitudo.

XLVIII. Caussa cur plerique homines euadant infelicissimi est, quia carent amore tranquillo et rationali.

XLIX. Caussa omnis infelicitatis non tam in intellectu, quam in voluntate hominis eiusque propensionibus latentibus quaerenda est.

L. Praeiudicia intellectus originem habent ex voluntate.

LI. Infelicitatis origo ipsaque natura consistit in amore irrationali, et animi statu irrequieto.

LII. Duobus praeiudiciis seducitur voluntas; nempe praeiudicio impatientiae et imitationis, quae difficulter eradicari possunt.

s) c. 7. p. 313 seqq. huic potissimum fundamento innititur nouum systema I. N. et G. vt ex infra dicendis patebit.

LIII. Affectus in voluntate ſunt non in intellectu [t].

LIV. Voluntas eſt facultas animae, qua homo ad aliquid inclinatur, ſeque ipſum inſtigat ad faciendum vel omittendum aliquid.

LV. Differt itaque intellectus a cogitationibus, quae ad intellectum pertinent.

LVI. Semper mouetur voluntas hominis ab ingrato ad gratum, ab iniucundo ad iucundum.

LVII. Tendunt omnes animi propenſiones ad futurum et abſens obiectum.

LVIII. Oriuntur affectus ex ſenſionibus, quo referenda quoque eſt ſenſio inclinationis noſtrae.

LIX. Commotio rerum externarum vehementior ſentitur in corde.

LX. Ex fortiori impreſſione ſequitur commotio ſanguinis extraordinaria, quacum tamen non ſemper coniuncta eſt commotio neruorum.

LXI. Vnus tantum affectus primarius eſt, nempe deſiderium ſiue cupiditas, qui poteſt in amorem et odium diſtribui.

LXII. Admiratio inter affectus locum haud habet.

LXIII. Omnes ad odium et amorem reduci affectus poſſunt.

LXIV. Affectus in ſe neque mali neque boni ſunt, ſed indifferentes, ſpecies vero eorum aut bonae aut malae ſunt.

LXV. Affectus, qui hominem ſibi eripiunt, mali ſunt, qui reſtituunt ſibi, boni.

LXVI. Commotio nimia mala eſt, temperata vero bona.

LXVII. Quatuor ſunt propenſiones primariae, amor rationalis, amor honoris, amor habendi, amor voluptatis; eaeque in natura hominis ſe exerunt, ſunt enim ſanguinei voluptati dediti, cholerici ambitioſi, melancholici auari [u].

LXVIII.

t) Prax. eth. c. 2. p. 38 ſeqq. quo loco pathologiam Stoicam, Platonicam, Peripateticam, Carteſianam erudite proſequitur, dignus, qui attente legatur.

u) Mutauit has aſſertiones quae c. VII. p. 157 ſeqq. explicantur, cum amorem rationalem ab amore honoris, pecuniae, voluptatis minus recte ſpecie diſtinctum eſſe ex ſenſu communi ſe deprehendiſſe crederet. Nempe ſtatuit poſtea amoris irrationalis naturam quaerendam eſſe in inepto et irrationali amore boni, honeſti, vtilis et iucundi. vid. Fund. I. N.; et G. L. I. c. 3. §. 77 ſqq., Cautel.

LXVIII. Tranquillitas animi poſtulat harmoniam inter vires cogitationum, ſiue intellectus.

LXIX. Ingenium, iudicium et memoria in amore rationali perfecte conſpirant.

LXX. Eſt amor rationalis taciturnus, ſincerus, liberalis, humanus, cordatus, temperans continensque, parſimoniae deditus, induſtrius, alacris, patiens, magnanimus, inſeruiendi cupidus promtusque.

LXXI. Quaelibet propenſio mala gignit vitia virtuti contraria, ex illa enaſcentia.

LXXII. Ex varia mixtura vitiorum oriuntur laruae pſeudo-virtutum.

LXXIII. Apud quemuis hominem regnat vnum ex vitiis cardinalibus, quod cum reliquis magis vel minus miſcetur.

LXXIV. Ex prudenti conſideratione huius mixturae oritur ars aliorum animos dignoſcendi [x].

LXXV. Reſpiciendum autem primario ad tria vitia capitalia, otium, iram, inuidiam.

LXXVI. Extinguendi ſunt affectus praui et excitandus amor rationalis [y].

LXXVII. In extinguendis vero prauis affectibus a propenſione praedominante faciendum eſt initium.

LXXVIII. Requiritur autem intentio bona et ſincera, et attentio accurata.

LXXIX. Neceſſarium porro eſt in praeiudicia voluntatis inquirere, eaque abiicere.

LXXX. Subtrahenda quoque cupiditati praedominanti alimenta ſunt, et vitanda occaſio, conuerſatio autem bonorum et exercitatio rerum bonarum quaerenda.

LXXXI.

tel. c. 14. §. 51. hinc in Hiſtoria ſap. et ſtult. Germanice edita menſ. XI. in Praxi ethic. c. VI. §. 30. in Tent. de Eſſ. ſpiritus c. VII. §. 189. mutare iubet. Putat autem diſtinctionem amoris rationalis ab amore irrationali ſpecificam myſticos quoque in errorem ſeduxiſſe, eo quod viam purgatiuam illi inaedificauerint, quae ad enthuſiaſmum ducat. Interim tres iſtas propenſiones malas et irrationales his non obſtantibus ſeparatim conſiderare iubet, vt ex infra dicendis conſtabit.

x) Exempla eius rei luculenta expoſuit in Hiſt. ſap. et ſtult. Germ. m. XI. p. 251. conf. tamen Cautel. c. XIV. not. u. et quae ibi ſupplere iubet.

y) Etiam haec mutanda erant cum amorem rationalem ſpecie non differre ab irrationali ſtatueret, hinc in paſſionum ſiue propenſionum primariarum aequilibrio rationalem amorem quaerendum eſſe poſtea docuit. conf. Cautel. c. 14. §. 56.

LXXXI. Ad hanc autem vitam virtute dignam consequendam naturales vires non sufficiunt [z].

Ius N. et G. Thomasii.

§. XXV. Restat ex disciplina Thomasiana iurisprudentia diuina, cuius faciem dupliciter virum illustrem delineauisse supra memorauimus. Et primo quidem in plerisque Pufendorfium secutum se esse, ipse non negat, emendauit autem eius systema, introducta lege diuina positiua vniuersali, et ad hanc normam multa exigendo, capita nonnulla iurisprudentiae naturali vindicauit. Qua de re consilioque suo cum ipse in discursu prooemiali disseruerit, et quae nouae disciplinae obiiciebantur, atheismi, heterodoxiae et nouaturientis lasciuiae suspicionem a se remouerit, Lectorem ipsum librum adire iubemus, longiora enim sunt, quam vt hoc loco in compendio queant afferri. Mutauisse autem consultissimum virum conceptum atque definitionem legis, et ob homonymiam latentem nouam et restrictiorem eius significationem induxisse, supra quoque iam narrauimus, patetque ex tractatione eius de legis vera notione, quam *Obseruationibus literariis Halae vulgatis* [a] inseruit, itemque ex *Capite quarto et quinto Fundamentorum iuris naturae et gentium*, virum celeberrimum facto discrimine inter consulentis et imperantis personam, consilio obligationem internam, legi externam et vim coactiuam vindicasse, illudque sapientis caussa, hanc stulti esse darique contendisse. Sicque legem naturalem ad consilia obligatione interna obligantia, positiuam ad imperia humana retulisse, Deumque ideo non vt despotam et legislatorem, sed vt patrem considerasse, poenam quoque proprie ab hominibus tantum visibili modo inferri posse, asseruisse. Quibus positis non potuit non magnam pati mutationem iurisprudentia naturalis Thomasii. Valde displicuit haec nouitas non theologis modo, ex quorum ordine praeter *Innocuarum relationum* auctores [b] B. Io. Franc. Buddeus [c] dissensum suum testatus est, praecipue cum nouas assertiones non carere periculo crederent: sed ex ICtis quoque [d] non defuerunt, qui leges diuinas positiuas vniuersales maiori probabilitate et securitate, quam hypothesin de consiliis diuinis, admitti posse contenderent. Et professus quidem est Thomasius [e], libertatem se relinquere cuilibet, cui haec sua non placuerint, manendi in via trita et communi, modo eadem sibi libertas concedatur, cetera promtissimo mutare doctrinam suam, meliora si edoctus fuerit: ast, si verum fatendum, in his

z) Etiam hoc in Fund. I. N. et G. c. 1. §. 99. 118 seq. c. 2. §. 104. Caut.cl. l. c. §. 59. p. 235. mutauit, eo quod philosophicas virtutes veras esse virtutes statueret.

a) T. VI. obs. 27.

b) 1705. p. 852 seqq.

c) Inst. theol. mor. P. II. c. 11. §. 11. p. 504. conf. Isagog. in Hist. theol. p. 315. Hist. philos. p. 525.

d) Imm. Weberus pec. Diss. de Legibus diu. positiuis vniuersalibus, conf. Paltheniys Diss. an leges naturae sint stricte et proprie dictae leges.

e) Fund. I. N. et G. c. 1. p. 20.

his ipſis fundamentis I. N. ét G. aperte prodidit contradictionis ſe non valde patientem eſſe, et irritatum a ſuſpicionibus vel cauſſis priuatis nonnullis abſtinere a contumeliae nota diſſentienti inurenda non poſſe. Nam non Weberum ſolum valde contemtim refutat, quos mores a philoſopho non expectaueris, ſed imprimis Buddeum quoque ita ſugillat, vt vix a conuitiis abſtineat, eo quod is pronuntiaſſet, dogma, quod ius naturae ad conſilia magis, quam leges ſtrictas pertineat, tale eſſe, vt praecipua fidei fundamenta deſtruat. Quae ita irritarunt Thomaſii animum [f], vt ſtudium ei ineptum omnibus placendi, diſſimulationem aſtutam, iniquam vindicationem alienorum pro ſuis, meticuloſitatem, inclinationem ad laudes potentiorum, contradictiones apertas etc. obiiciat, quae in reformatore ethices amorem rationalem vbique crepante nemo ſanus quaeſiuerit. Quod annon cauſſis quibusdam arcanis adſcribendum ſit, iis coniiciendum relinquimus, qui circumſtantias eorum temporum et ἀνέκδοτα didicerunt. Certe tantis iris opus haud erat, praecipue cum haud parum eſſet ſuſpectus Thomaſius, noua legis definitione introducta, nouisque libertatis, voluntatis aliisque notionibus moralibus effictis et ſuppoſitis, verbis eum magis [g], quam re ipſa nouam ſcientiam iuris naturalis introduxiſſe, vt haberet, quo alios morderet, et ſibi aliquid ſingulare eſſet, atque ab aliis, qui hactenus ſatellites ſui fuerint (ita enim eos vocat, qui ius illud vniuerſale diuinum receperant,) diuerſum oſtenderet. Et fatendum quoque, multum acuminis et ingenii in hac tractatione virum magnum demonſtrauiſſe, licet ſcriptioni iſti lumina et elegantia deſint, vnde non repugnamus, ſi quis cum cel. STOLLIO [h] hunc foetum Thomaſii omnibus aliis praeferendum eſſe ob acumen contendat. Nos id vnum dictis prooemii loco addimus, auctorem ea quae de hominis natura morali, de natura ſpiritus, de forma eſſentiali hominis, de ſpiritibus oppoſitis in homine in *Ethica* et *Tentamine de Eſſentia ſpiritus* dixerat, hoc quoque loco ſuppoſuiſſe, inflexiſſe autem ea dogmata, et abieciſſe praetextu relictorum terminorum logicorum et metaphyſicorum nonnulla, quae offendere reuera poſſe intelligebat. Ita v. c. dogmati formam eſſentialem hominis conſiſtere in voluntate, ſurrogauit illud: principium dirigens actiones humanas non eſſe intellectum, ſed voluntatem, itemque illi: hominem ab homine ſpecie differre, hoc ſubſtituit: hominum ſingula indiuidua a natura voluntatibus diuerſis et oppoſitis eſſe praedita, vel huic: hominem regi ſpiritibus oppoſitis hoc aequiparandum cenſuit: hominem modo ad hoc concupiſcendum, modo ad aliud,

f) p. 67. et paſſim, item in Cauſſis iur. mixtis P. II.

g) Conf. STOLLIVS Hiſt. lit. P. III. c. 1. §. 61. p. 624.

h) l. c. conf. REIMMANN. Hiſt. lit. Germ. P. VI. p. 72.

aliud, quod priori voluntati erat oppositum, impelli. Quae idem quidem significare velleque contendit ast prodit simul, aut prius notionum ambiguitate lectores eum delusisse, aut nunc mitiora et tolerabiliora supponere, et mutationem tamen fateri nolle. Verum de his lectori a partis studio alieno iudicium relinquimus, nec de systemate Thomasiano arbitrium interponimus, sed ipsum potius, quoad fundamenta et capita potiora enarramus. Cuncta enim adducere velle, esset, librum ipsum, qui in omnium manibus est, describere. Sufficiet autem ea notasse, ex quibus constare potest, quo charactere, fundamento, et nexu constet ius naturae et gentium nouo labore a Thomasio reformatum. Ita vero praecipit:

I. Mundus constat ex inuisibilibus potentiis et corporibus visibilibus [i]. Per potentias inuisibiles auctorem intelligere spiritum, ipse notat, abstinere autem iam se ab eo vocabulo ait, propter ambiguitatem. Quo pacto veterem cantilenam repetit, et inuisibilia omnia spiritus esse, adeoque lucem et aetherem huc pertinere contendit. Quin spiritus, potentias, facultates et virtutes sibi synonyma esse, et aërem corpus non esse transparens, quia videri nequeat, asserit. Ex his, quae primi fundamenti loco ponit, de reliquorum siue certitudine et perspicuitate siue incertitudine, ambiguitate et obscuritate facile iudicabit lector beneuolus, philosophandi, et notionum clararum et distinctarum peritus.

II. Nullum datur corpus visibile, quod non praeditum sit potentia inuisibili.

III. Quod in corporibus visibile est, aut tangi potest, materiam vocamus, inuisibilia autem et, quae tangi non possumus, vocamus naturam. Naturam autem semper denotare potentias et virtutes, hancque clauem esse quaestionis inter Schelhamerum, Sturmium, Boyleum agitatae de natura, contendit. Qua verisimilitudine? lector iudicet.

IV. Homo pertinet ad classem rerum visibilium, habet autem praeter facultates cum aliis corporibus communes potentias, per quas ab iis differt, nempe animam, quae se exerit facultatibus intelligendi et volendi.

V. Quia potentiae corpora singulorum generum producunt, et particulas materiae ita vniunt, vt peculiarem figuram accipiant, id quod etiam in formando ab anima corpore fit, ideo externa figura corporis humani ac partium eius internam et externam diuersam indolem et naturam animae humanae designat.

VI. Prae-

i) Capite I.

VI. Praeditus eſt homo intrinſeca facultate inquirendi in ſedes potentiarum propriarum easque ſentiendi.

VII. Huius ope ſcit, facultatem intelligendi eſſe in cerebro, volendi in corde; illud cogitatio eſt, hoc concupiſcentia ſiue amor.

VIII. Igitur intellectus eſt facultas animae humanae cogitandi in cerebro, et voluntas facultas eiusdem animae concupiſcendi in corde.

IX. Actus vero intellectus ſunt cogitationes, quae vel de corporibus cogitant, vel de potentiis, illae ſenſiones dicuntur, hae intellectus ſtricte dictus aut purus. Caue hic intellectum purum ſenſu Carteſiano intelligas, ſtatuit enim auctor, nihil eſſe in intellectu, quod non prius fuerit in ſenſu, ſed intellectus purus hoc loco notat abſtractiones factas ex ſenſionibus.

X. Senſiones corporum praeſentium dicuntur ſenſus communis, nec confundendae ſunt cum ſenſibus externis: hi enim ad corpus pertinent, illae ad potentias homini proprias: hi ſola perceptione, illae affirmatione intellectus conſtant.

XI. Nulla eſt cupido ſeu voluntas ignoti, ſed omnis cupiditas requirit minimum perceptionem ſeu cognitionem ſenſus externi.

XII. Cogitatio, quae circa rerum praeteritarum imagines per ſenſiones impreſſas verſatur, vocatur imaginatio, vel anguſtiori ſenſu memoria, ſi eas componit vel ſubtrahit imaginatio ſtricte ſic dicta, vel phantaſia.

XIII. Cogitationes omnes de corporibus conſideratis vt totis ſunt ſingularium et ſenſionum.

XIV. Non poteſt eſſe conſideratio materiae in abſtracto, ſed ſolum potentiarum. Potentia communis corporum autem, quae materia dicitur, accuratius vocatur natura corporis.

XV. Quando potentiam ab vnione corporis ſeorſim cogitamus, oritur inde cogitatio vniuerſalium, quae fit per abſtractionem.

XVI. Modi cogitandi omnes fiunt aut per inueſtigationem, aut per formationem propoſitionum: illa eſt quaeſtio et ſuſpenſio iudicii, haec affirmatio et negatio. Hae igitur actiones ſunt intellectus non voluntatis: et, ſimpliciter falſum eſt, dari cogitationem termini ſimplicis. Petit Carteſianos et Scholaſticos, aſt niſi fallimur, verbis magis, quam re ipſa ab illis abit.

XVII. Series plurium cogitationum ratiocinatio ſeu meditatio dicitur, plures ratiocinationes ordine ſuo conſtant, ſeu methodo.

XVIII. Memoria pollet, qui plures ſenſiones recordatur ingenio, qui apte eas iungere, iudicio qui differentias potentiarum inueſtigare nouit.

XIX. Omnis voluntas eſt concupiſcentia in corde amorque vel deſiderium vniendi ſe cum re amata, omne autem deſiderium eſt conatus agendi.

XX. Conatus voluntatis in homine impellit intellectum ipſum, vt rem amatam valde conſideret, et de mediis eam adipiſcendi cogitet.

XXI. Igitur voluntas eſt concupiſcentia cordis ſemper coniuncta cum cogitatione intellectus. Hinc, ſi conſideretur absque reſpectu ad potentiam agendi, dicitur appetitus ſenſitiuus.

XXII. Non tamen voluntas eſt cogitatio, differunt enim conatus et ſenſio. Peripateticos et Carteſianos pungit, omnem animae operationem cogitationis nomine comprehendentes. Aſt meras definitiones nominales eſſe, adeoque arbitrarium, quid cogitationis nomine ſignificare velimus, quilibet videt.

XXIII. Actiones intellectus ſaepe quidem mouentur ſine voluntate, ſed voluntas ſemper mouet intellectum.

XXIV. Potentiae rerum extra hominem non ſolum mouent facultates corporis, ſed et cogitationes, et ipſam voluntatem ſeu appetitum.

XXV. Falſum itaque eſt, voluntatem non poſſe cogi, poteſt enim irritari vel impediri per virtutes inuiſibiles potentiarum externarum. Valde improprie vox cogi hic ſumitur, quando rationibus flectuntur inclinationes voluntatis. Quod vt fieri poſſe nemo negat, ita vox cogere, iſta ambiguitate multos in ſyſtemate Thomaſiano praeter neceſſitatem valde exacerbauit.

XXVI. Locomotiua facultas non pendet a cogitatione, ſed ſubeſt conatui cordis, etſi non ſemper proueniat a voluntate humana, i. e. coniuncta ſit cum cogitatione, quod mouere membra velim: non vero tota ab ea pendet, ſed eſt ſingularis potentia a Deo indita.

XXVII. Habet intellectus ſuas vires proprias, in quas nihil poteſt

poteſt voluntas, quae motum quidem cogitationum incitare, non vero ſiſtere ſemper poteſt.

XXVIII. At in affirmatione boni vel mali, quod nos ipſos afficit, in attenta conſideratione huius boni et mediorum aptorum ſemper intellectus impulſui voluntatis ſubeſt, nec dirigitur voluntas ab intellectu. Non enim quia aliquid bonum videtur intellectui, voluntas id appetit, ſed ideo, quia voluntas id appetit, id bonum videtur intellectui. Valde diſplicuit theſis iſta multis, qui experientiae et naturae humanae eam repugnare contenderunt. Alii inter intellectum, voluntatem antecedentem et conſequentem diſtinguentes conceſſerunt, antecedere debere ſenſionem grati, ſine qua moueri nequeat voluntas, aſt hanc irritatam tunc ita intellectum determinare, vt obiectum ſecundum inclinationem voluntatis conſideret. Aſt ſi καινοφωνίαν hic excipias, nihil dixit Thomaſius, quod non dictum ſit ab aliis: Ipſe enim ſupra conceſſit, omnem cupiditatem ad operandum requirere perceptionem ſeu cognitionem ſenſus externi, ſenſionem autem ex ſenſu ſequi. Adeoque quae operoſe hic et in ſeqq. de voluntate ab intellectu libero et non dependente dictitat, aut intelligenda ſunt de conſideratione accurata obiecti, quod appetit poſt ſenſionem voluntas, aut de inclinatione voluntatis in ſe, quae tamen per ſenſionem determinanda eſt ad obiectum certum. Ex quo patet pleriſque, quae tantis animorum motibus diſputata ſunt, ſubeſſe contentionem de vocibus. Quae ſemel monuiſſe ſufficiat.

XXIX. Habent intellectus et voluntas ſuas actiones et paſſiones.

XXX. Intellectus agere dicitur, quando impellitur a voluntate ad meditandum, pati, quando mouetur ab aliis rebus praeter voluntatem ad ſentiendum.

XXXI. Voluntas patitur ab aliis rebus ipſam excitantibus, non tamen ab intellectu primario; eo tamen vtitur tanquam inſtrumento ad excitandos affectus per cogitationes attentas.

XXXII. Intellectus agit in cerebro; loqui enim eſt actio corporis, non intellectus.

XXXIII. Voluntas agit extra cor, quia conatus eſt, non dantur itaque actiones eius immanentes.

XXXIV. Voluntas eſt primum agens animae humanae, quia mouet intellectum.

XXXV. Actiones a voluntate imperatae dicuntur voluntariae, morales, spontaneae, reliquae necessariae, coactae, physicae.

XXXVI. Natura hominis moralis est complexus potentiae volendi cum potentiis voluntati subiectis. Adeoque ad physicam quoque suo modo pertinet.

XXXVII. Ratio humana est praedicatum solius intellectus, non voluntatis.

XXXVIII. Libere iudicat intellectus de rerum natura etiam de bono et malo, quoties a voluntate non impellitur. Seruit voluntati, quatenus ab ea impellitur.

XXXIX. Habet intellectus et voluntas suam libertatem et seruitutem, vtramque non intrinsecam sed extrinsecam ratione intellectus et voluntatis.

XL. Nulla ideo datur voluntatis electio, siue libertas indifferentiae.

XLI. Dum non semper intelligitur, quod voluntas agat irritata a potentiis externis, hoc intuitu libera dicitur.

XLII. Spontaneum et liberum intrinsece toto coelo differunt. Spontanea enim est actio, quae a voluntate est imperata, dicitur vero libera eo respectu quo ipsa voluntas.

XLIII. Spontanea actio homini imputatur, quia eius auctor est, non vero quia libera est.

XLIV. Potentiae omnes inter se aut vniuntur, aut pugnant, in hoc casu potentior facultas vincit minus potentem.

XLV. Bonum dicitur, quod potentias alicuius corporis conseruat, malum quod eas, et sic ipsum quoque corpus destruit.

XLVI. Vnio potentiarum cum corpore vita dicitur, solutio mors: vita durante corporis partes, quae sunt sedes potentiarum, manent vnitae, morte dissoluuntur particulae corporis, potentiae auolant ad potentias separatas, in nihilum enim redigi haud possunt.

XLVII. Corpus itaque mortale est, potentiae immortales.

XLVIII. Peculiare est in homine, quod habeat potentiam primaria cuius bona saepe repugnant bono totius, quod tamen vere bonum est, bonum partis totius bonum destruens bonum apparens, id est malum.

XLIX. Co-

XLIX. Conatus ad rem ſibi conuenientem dicitur deſiderium, amor, ſpes, conatus ad rem ſibi aduerſam odium, fuga, horror, metus. Dicuntur paſſiones, quia a rebus extrinſecis animo gratis vel non gratis regulariter ad motum excitantur.

L. Ratio quando libera eſt, id eſt a voluntate non mouetur, et ita cognoſcit differentiam inter bonum verum et apparens, recta dicitur. At impulſa a voluntate ad bonum apparens dicitur corrupta.

LI. Singuli homines habent voluntates in paucis conuenientes, in multis diuerſiſſimas et ſaepe pugnantes et oppoſitas: quin ſinguli homines non volunt perpetuo, quod ſemel volunt, ſed ſaepe diuerſa et oppoſita. Patet id ex diuerſa figura facierum, quae paſſiones diuerſas ſignificant.

LII. Non itaque homo eſt ſpecies infima, nec humano generi vna eademque natura eſt.

LIII. Dantur in homine tres praecipuae voluntates ſiue cupiditates, voluptas, auaritia, et ambitio, quae omnibus hominibus dominantur, ſed diuerſa mixtura.

LIV. Iſtae tres cupiditates non ſunt diuerſi motus ſibi inuicem naturaliter ſuccedentes, directi a communi principio volendi aut ab intellectus varia modificatione orti. Actiones enim pugnantes voluntariae non poſſunt oriri ex communi et vna voluntate, ſibi enim repugnant in affectionibus externis.

LV. Ex his ſequitur, ea quae communiter electioni adeoque libertati voluntatis tribuuntur, magis referenda eſſe ad paſſiones voluntatis aut coactionem et neceſſitatem. Orta enim pugna ſemper vincit potentia maior.

LVI. Voluntas omnis potentia actiua ſua natura eſt, etſi multae eius affectiones ab aliis potentiis oriantur, immo omnes eius actiones ab aliis potentiis excitari et ſic paſſiones dici poſſint [k].

LVII. Tres primarii affectus, voluptas, ambitio, auaritia, ſunt tres facultates actiuae impellentes et intellectum et locomotiuam ad vnionem cum re grata etiam abſente. Et eadem trium odiorum ratio eſt ad fugiendam rem ingratam.

LVIII. Sed ſpes, metus, gaudium, triſtitia ſunt paſſiones animae, ortae ex ſenſu potentiae alterius adiuuantis vel repugnantis illis affectibus.

LIX.

k) cap. II.

LIX. Passiones animi sunt duplices, vel quibus voluntates primariae excitantur, vel quibus supprimuntur.

LX. Itaque accurate loquendo, non nisi duae affectiones affectuum primorum sunt, spes et metus, illa connata est, hic aliunde aduenit.

LXI. Spes est affectio orta ab ipsa aliqua prima voluntate, metus a potentiis aliis, estque eminenter sic dicta passio voluntatis.

LXII. Possunt affectus dici passiones, quatenus augeri possunt et deprimi a potentiis aliis.

LXIII. Spes et metus rationalis diuinus dicuntur religiositas, pietas, metus filialis: spes et metus irrationalis, superstitio, metus seruilis: carentia omnis metus diuini, et metus tantum humanus, atheismus.

LXIV. Qui connexionem potentiarum non solum intuitu praesentis, sed et sequentium influxuum recte aestimat, sapiens et prudens dicitur.

LXV. Quorum potentia intellectualis immediate a Deo agitata creditur, prophetae dicuntur, quorum voluntas heroës, at quorum intellectus et voluntas censetur agitata a potentiis inuisibilibus dependentibus appellantur magi. Hos omnes a spuriis secernere, sapientis et prudentis est, quique naturas potentiarum primae et secundarum accurate nouerit.

LXVI. Voluntas humana omnis est potentia finita, nec ad impossibilia extenditur: limites tamen eius difficulter definiuntur.

LXVII. Exactius cognosci possunt potentiae aliorum corporum ad potentias eiusdem speciei relatae, quam potentiae hominum inter se.

LXVIII. Omnis potentia, maxime homo, habet vires nocendi et vtilis quoque esse potest homini.

LXIX. Magis metuendi sunt homines, quam vt spes sit in illis collocanda, quia saepius possunt nocere, et saepius volunt.

LXX. Sapiens plures adiuuat, et plures tamen metuit, paucissimis vero resistit, in paucis spem aliquam, in nemine nisi in potentia aeterna fiduciam ponit.

LXXI. Potentiam propriam non metitur sapiens ex potentia aliorum hominum, nec horum ex propria.

LXXII.

LXXII. Multae ſunt potentiae quae voluntates primas excitant, multae quae deprimunt, e. c. cibus et potus voluptatem, laus et vituperium ambitionem, bonorum inaequalitas auaritiam.

LXXIII. Voluntas hominis dominans, etiamſi non ſit excitata a potentiis extrinſecis, ſemper vincit voluntatem inferioris potentiae, ſi haec ſola ſit, nec adiuuetur aliunde. Aſt ſi duae inferiores voluntates vires iungant, vincent dominantem: idque fiet multo magis, ſi adiuuentur a potentiis externis.

LXXIV. Paſſio infirma a potentiis externis valde excitata ſaepe operabitur magis ſenſibiliter quam in aliis hominibus, vbi eſt paſſio dominans. Aſt ad id magna potentia externa opus eſt.

LXXV. Sunt naturaliter certae excitationes et depreſſiones aut pugnae potentiarum humanae voluntatis diuerſorum hominum, ſed plerisque occultae.

LXXVI. Dantur exhalationes morales ſiue effluuia et emanationes rerum, quae ſenſus feriunt, et afficiunt hominem eiusque voluntatem.

LXXVII. Voluntas hominis ſemper eſt coniuncta cum ſpe aut metu, adeoque ſine iis nulla datur actio voluntaria.

LXXVIII. Actio voluntaria omnis intuitu dependentiae a voluntate non eſt libera, intuitu principii dirigentis voluntatis eſt vel coacta, vel libera.

LXXIX. Potentia voluntatis libera eſt, quando homo ſpe connata agit absque externa vi, vel deſiderium aut ſpem incutiente, vel metum excitante, adeoque iterum extrinſece non electiue. Vis autem eſt vel viſibilis, quae in corpus fit, vel inuiſibilis, quae in animum.

LXXX. Omnis actio non voluntaria ſeu non ſpontanea, eſt inuita: non autem omne coactum eſt inuitum.

LXXXI. Ad aeſtimationem actionum voluntariarum non ſemper requiritur, vt voluntas praecedat, ſed ſufficit, ſi ſubſequatur actionem.

LXXXII. Spontaneum eſt vel liberum vel coactum: illud, ſi voluntas impulit locomotiuam absque extrinſeca excitatione vel voluntatis primae et absque metu, hoc, ſi voluntas excitatione ſpei vel metus extrinſeca fuit coacta.

LXXXIII. Mores ſunt actiones plures voluntatis conformes [l].

LXXXIV. Inſipientium alii mores ſunt, quam ſapientum. Illi enim ſe maxime amant, ſe habent pro creaturis praeſtantiſſimis, praeſtantiam quaerunt in intellectu, et in eo ponunt eſſentiam hominis, quam eandem omnibus hominibus faciunt, et intellectum volunt dirigere voluntatem, eamque dicunt liberam nec poſſe cogi, eſſeque vnam, et differre ab appetitu ſenſitiuo, etc. [m].

LXXXV. Mores ſtultorum differentes ſunt intuitu trium voluntatum primariarum.

LXXXVI. Ex paſſionum mixtura fluit, quod ſtulti alii ſint eruditi alii ſtupidi vel idiotae. Illi ob pertinaciam et opinionem ſapientiae maiores ſtulti ſunt hiſce. Non tamen eruditio ſtultos facit, ſed poteſt eſſe ſapiens eruditus.

LXXXVII. Paſſiones dominantes non ita ſimpliciter et extreme malae ſunt, vt non poſſint dirigi ad vere bonum finem, nempe tranquillitatem.

LXXXVIII. Itaque nullus homo tam miſer et ſtultus eſt, qui non poſſit adhiberi a prudentibus ad vtilitatem communem hominum.

LXXXIX. Alterantur paſſiones dominantes aetatibus hominum et climatum coeli diuerſo, et educatione. Hinc varietas morum inter populos diuerſos.

XC. Varii hominum mores opus habent norma, id quod eorum demonſtrat non praeſtantiam ſed miſeriam, illa autem ſapientem poſtulat [n].

XCI. Experientia et meditatio ſunt affectiones ſapientis.

XCII. Inter ſtultos minimus habetur loco ſapientis.

XCIII. Mixtura ambitionis et voluptatis eſt character primarius aptorum prae reliquis ad ſapientiam, coniuncta cum aetate prouecta.

XCIV. Regula de conſcientia erronea et recta nullum praebet vſum vitae, adeoque haec norma eſſe nequit.

XCV.

l) cap. 3.

m) Hae omnes aſſertiones Thomaſii ſingulares et propriae ſunt. Quos ideo facile vna theſi ſic expreſſeris, inſipientem eſſe, quisquis notiones et opiniones Thomaſianas non ſequitur.

n) c. 4. Examinat haec, et quid ſibi placeat, quid diſpliceat more ſuo eleganter et acute exponit LEIBNIZIVS Ep. XI. Vol. IV. p. 73 ſeqq.

XCV. Norma duplex eſt, qua vtitur ſapiens erga ſtultos, conſilium et imperium, excitant enim ſpem et metum inſipientium.

XCVI. Sapientum bonum triplex eſt, honeſtum, iucundum, vtile. Aſt ſimul coniunguntur.

XCVII. In danda ſtultis norma attendendum eſt ſapienti ad id, vt ad eorum capacitatem reſpiciat, normam illis vtilem faciat, idque ſtultis oſtendat.

XCVIII. Conſilium ſupponit paritatem, imperium, ſuperioritatem.

XCIX. Conſilium oſtendit bona et mala neceſſaria, imperium arbitraria; illud non habet vim cogendi, hoc habet, illud non obligat externe ſed interne, hoc externe: illa ſapiens regitur, hoc ſtultus.

C. Virtus ſui ipſius praemium eſt.

CI. Proprie praemium et poena ſunt externa.

CII. Stultus metuit ſaepe dolores et imaginarias potentias: qua imaginatione ſapientes vtuntur ad emendandos ſtultos.

CIII. Norma intenditur, vt ſtulti ducantur ad quietem internam et pacem externam.

CIV. Tres ſtultorum gradus ſunt, maximi, qui turbant pacem externam, aduerſus hos opus imperio medii, qui pacem externam non augent, aduerſus quos conſilio et imperio opus, minimi, qui non ſentiunt pacem internam, his ſaltem conſilio opus eſt.

CV. Conſulentis et imperantis perſonae difficulter cadunt in vnum hominem: hinc alii doctores ſunt, alii principes;

CVI. Actiones extreme bonae ſunt, quae tendunt ad acquirendam pacem internam, mediae, quae non turbant pacem externam nec tamen promouent, extreme malae, quae eam turbant, mediae autem pluribus gradibus gaudent, prout ad bonum vel malum referuntur.

CVII. Iuſtum opponitur malo extremo, honeſtum eſt bonum eminens, quod non ſuccumbit cupiditati, decorum eſt bonum medii generis. Honeſtum dirigit actiones inſipientium internas, decorum externas, vt beneuolentiam aliorum acquirant, iuſtum, ne pacem turbent, turbatam reſtituant.

CVIII. Differt pactum a conſilio et imperio, aſt non niſi his ſuppoſitis obligat.

CIX. Stricte lex sumitur pro iussis imperantium adeoque hoc sensu differt a consilio et pacto °.

CX. Legis stricte dictae virtus immediata est praecipere et vetare, mediata, per magistratus punire, iudicialiter cogere, et annulare actiones contra legem.

CXI. Legis effectus et intentio est obligatio, in sensu stricto externa, in lato interna.

CXII. Ius oritur ex laxatione voluntatis eiusque libertatis externae, obligatio vinculum iniicit voluntati eiusque libertati externae. Vtrumque refertur ad normam, sed diuerso modo.

CXIII. Ius duplex est, vel quod abstrahendo a voluntate omni habeo, vel quod ex lege humana et pacto oritur.

CXIV. Oppositum obligationis et iuris est iniuria.

CXV. Ius omne externum est non internum, i. e. relationem habet ad alios, obligatio etiam interna ad se ipsum esse potest, oriturque haec ex regulis honesti illud ex regulis iusti.

CXVI. Obligatio interna facit hominem virtuosum, externa iustum.

CXVII. Ius pro lege acceptum est vel naturale vel positiuum: Illud cognoscitur ex ratiocinatione animi tranquilli, hoc requirit reuelationem et publicationem.

CXVIII. Ius naturale sumitur vel tale pro omnibus praeceptis moralibus ex ratiocinatione fluentibus vel stricte pro solis praeceptis iusti. Hinc diuersa vtriusque sunt cognoscendi principia.

CXIX. Omne ius positiuum intuitu publicationis, quae essentialis est, est humanum, id est, mediantibus hominibus reuelatum.

CXX. Ius naturale cordibus inscriptum est a Deo, indeque diuinum est, nec reuelatione opus habet.

CXXI. Lex naturalis magis ad consilia pertinet, quam ad imperia. Lex enim pro iussu sumitur non doctoris, sed imperantis; ratio relicta sibi nescit, quod Deum concipere debeat, vt regem aut dominum, qui poenas externas arbitrarias infligit legem naturae violantibus: videt enim omnes poenas, quae non sunt sub imperio, esse naturales, et improprie dictas: propriae enim ab imperante dictantur, et visibiliter inferuntur; leges quoque publicantur, philosophus ignorat publicationem iuris

°) capite. 5.

Iuris naturalis. Etiam sapiens concipit Deum magis vt patrem, quam vt dominum, illud enim metum rationalem producit, hoc seruilem. Κυρία δόξα iuris naturalis Thomasiana, qua potissimum a priore iurisprudentiae naturalis systemate abit, totumque immutauit. Quae cum plane singularis sit innumeras contradictiones passa est, fueruntque inter ipsos Thomasii collegas, qui hanc distinctionem inter legem et consilium ad Ius naturae applicatam tanquam figmentum reiicerent. Inter quos etiam fuit acutissimus GVNDLINGIVS [p], „qui existimat, ob rationes „adductas vadimonium non deferendum esse: esse enim exploratum „Deum non solum ab homine exigere, vt veritatem vtriusque legis, ab-„solutae puta et hypotheticae, intelligat, sed etiam effectui det, atque „sollicite exequatur. Priori respectu legem esse consilium paternum-„que monitum, quod iam Pufendorfius obseruauerit, posteriori legis „proprie dictae nomen habitumque induere. Quicquid enim Deus „serio velit, illud etiam serio praecipere, et quidem cum imperio, qui „potentissimus simulatque iustissimus mali cuiusque vindex sit. Hoc-„que imperium propterea necessarium esse, vt timori miseriae naturalis „iungatur timor diuinus, et homini noua necessitas hoc est, non obli-„gatio tantum interna sed etiam externa imponatur exsequendi, quod „Deus per rationem homini reuelat, secus si faxint mortales, poenam „non solum eos naturalem manere, verum etiam arbitrariam, insequi, „quamuis non tam facile percipiatur quam humana. Πρῶτον ψεῦδος au-„tem in eo potissimum latere, quod sapiens in abstracto sine vlla immu-„tatione, non autem vti nunc inueniatur, et in concreto spectetur." Non addimus alia, inculcata a viris doctis e. c. inutilem logomachiam introduci, supponi manifeste falsa, ratione dictante, Deum non vt patrem solum, sed vt imperantem considerandum esse etc. Haec enim sola sufficiunt, vt hanc Venerem non omnibus placuisse, ostendatur.

CXXII. Si Deus concipitur, vt pater, consiliarius, doctor, et honestas ac turpitudo denotat magis bonitatem aut malitiam, seu vitium in genere, quam in specie iustitiam et iniustitiam, verum est, actus, de quibus ius naturae tam late quam stricte dictum agit, esse per se et natura sua morali, intuitu totius humani generis malos ac bonos. Viderint, quorum interest, annon hac thesi prodiderit Thomasius, totam illam disputationem, quam contra Scholasticos suscepit Pufendorfius, continuauit et magnis triumphis egit Thomasius, profligauerunt iterum Leibnizius et Wolfius, ad verborum contentiones pertinere [q]?

Ttt 3 CXXIII.

p) Via ad veritat. P. III. c. 1. §. 26 seqq. p. 8 seqq. conf. LEIBNIZ. l. c.

q) cap. 6.

CXXIII. Ius quatenus ſignificat potentiam moralem ad normam relatam, naturale dicitur, quod idem eſſe ſolet apud plerosque homines nobis notos, poſitiuum quod variat.

CXXIV. Ius naturae obligat homines etiam erronee de Deo ſentientes [r].

CXXV. Principium cognoſcendi I. N. et G. non eſt voluntas diuina, nec ſactitas et conuenientia cum ea, nec conuenientia cum ſtatu integro nec ſeruanda pacta, nec quaerendam pacem, vbi haberi poteſt, vbi non poteſt, quaerenda pacis auxilia: nec cuſtodia ſocialitatis.

CXXVI. Sed propoſitio prima I. N. late dicti eſt: facienda eſſe, quae vitam hominum reddunt maxime diuturnam et feliciſſimam.

CXXVII. Primum principium honeſti eſt: fac tibi, quae ab aliis tibi vis fieri; decori: fac aliis, quae tibi vis fieri; iuſti: non fac aliis, quae tibi non vis fieri.

CXXVIII. Concluſiones inde deriuantur in doctrina honeſti: poenitendum eſſe, ſpem cupiditatis erigendam eſſe ſapientibus remediis, exceſſum cupiditatum reprimendum metu dolorum ignominiae, paupertatis; fugiendas eſſe occaſiones irritantes, euitandam eſſe ſecuritatem et deſperationem, vtendum eſſe conuerſatione hominum, qui mores habent noſtris oppoſitos, oppugnandas paſſiones omnes, non differendam eſſe emendationem, non deſinendam, non quaerendam ſolitudinem.

CXXIX. Concluſiones principii decori ſunt: remittendum ſponte de iure proprio; grata aliis facienda promte et ſincere, parum grata non niſi neceſſario et quaſi coacte; non danda ſcandala tam grata quam non grata; patienter ferendam eſſe aliorum ſtultitiam.

CXXX. Concluſiones principii iuſti ſunt: non turbandos alios in vſu iuris ſui; etc. Simplicitatem et euidentiam ſectandam, euitandas cauillationes et inutilem ſcrupuloſitatem.

CXXXI. Regulae iuſti coërcent malum ſummum, decori, medium, honeſti infimum; primae promouent bonum infimum, ſecundae medium, tertiae ſummum. etc.

CXXXII.

r) Conf. quae acute et ſolide monet LEIBNIZIVS l. c. p. 76. et reſpondit Bierlingius p. 79.

CXXXII. Regulae iusti et honesti pauciores limitationes admittunt, quam regulae decori.

CXXXIII. Auctoritas paratur actionibus sapientibus [r].

CXXXIV. Auxilium sapientis triplex est, exemplum, praemium, poenae, haec necessario coniungenda.

CXXXV. Praemia et poenae applicanda merentibus.

CXXXVI. Is vero meretur praemium, qui fecit secundum regulas sapientum; et poenam, qui fecit contra.

CXXXVII. Ergo meritum est relatio actionis humanae voluntariae, ad praemia et poenas, seu ad res gratas et non gratas.

CXXXVIII. Imputare, est, aliquem declarare caussam moralem, ad quam debeat applicari effectus moralis.

CXXXIX. In imputatione promissorum non solum respicitur ad voluntatem promittentis, sed etiam ad aptitudinem acceptantis.

CXL. Optima I. N. methodus est, quam adhibuit Hobbesius; vt primo agatur de libertate tum de imperio, et tandem de religione.

Habes, Lector, principia, regulasque potiores, secundum quas instruendam disciplinam Iuris naturalis, emendandamque iurisprudentiam diuinam censuit Thomasius. Intelliget ex his attentus quilibet, in praescribendis officiis erga Deum, se ipsum, alios longe alio, quam olim, cothurno Thomasium incedere. Id quod in sequentibus ostendit, et qua ratione emendanda, reconcinnanda et refingenda sint, quae prius de officiis disputauerat, explicat. Quae cum nostrum scopum minus feriant, prolixiora etiam sint, quam vt hoc loco adduci queant, apud ipsum virum summum quaerenda, et cum institutionibus iurisprudentiae diuinae comparanda sunt. In iis multa sunt, quibus arcana papatus et potentiae clericorum inter Protestantes, si illum audis, adhuc superantia confodere gestit. Hoc enim, dici non potest, quam mire illi argumentum arriserit, quod ἑκὼν ἄκων, nonnunquam ad scopum suum traxit. Cuius rationes quidem in *Cautelis circa praecognita iurisprudentiae ecclesiasticae*, exposuit, quae vero, an sufficere possint lectori prudenti, et an duce veritate, studio partis seposito neglectoque, conscriptae fuerint, aliis expendendum relinquimus.

r) cap. 7.

mus. Id modo velut κεντρίον aliquod monemus: commendare[r] Thomasium Godofredi Arnoldi *Historiam ecclesiasticam et haeresiologicam*, velut omnium optimum et praestantissimum opus, cuius auctor fere solus inter nostrates vel certe omnium primum sensibiliter desipere desierit, quem tamen fabulas, libros suppositios, ineptasque mysticae theologiae regulas subinde pro legitimis habuisse, negare ipse non potest. Ex hoc enim fonte cum pleraeque assertiones et cautelae profluxerint, quibus postea in I. N. et G. officia circa religionem instruxit, facile palpabit lector, riuulos fonte puriores esse haud posse. Cuius tamen caussas arcanas rimari, cum ad institutum nostrum non pertineat, hoc loco supersedemus. Multa vero contra mysticos dum cordate monet, prodit, philosophiam suam a priori typo in haud paucis recessisse.

r) cap. 3. §. 41. p. 32. cap. 16. §. 6. p. 173.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

DE ALIIS ECLECTICIS QVI RECENTISSIMA AETATE IN GERMANIA PRODIERVNT.

§. I.

Ordo et summa dicendorum.

Recensuimus hactenus viros illos magnos, qui in Italia, Britannia, Gallia, Germania reformare philosophiam aggressi sunt, et ex parte arduum opus mira felicitate perfecerunt. Id non ita intelligi volumus, ac si hi soli fuissent, qui emaculando philosophiae vultui manus admouerint emendatrices; praeter hos enim haud pauci fuerunt, qui in hoc stadio, licet imparibus gressibus cucurrerunt, quos enarrare omnes ab instituto nostro alienum esse censuimus. Sed adducendi nobis erant heroës illi, qui non exemplo modo praeire, sed viam quoque pandere et frangere glaciem ausi aliis vestigia tutiora monstrarunt, quibus in hac semita certioribus pedibus progrederentur. Id quod praecipue post Verulamium et Cartesium factum est in Britannia, Belgio et Gallia, in Germania autem nostra post Leibnizii et Thomasii conamina omnium frequentissime accidit. Maxime vero ad abiiciendum iugum sectarium et arripiendam philosophiam eclecticam, tum docentes tum discentes in academiis Protestantium excitauit magna Thomasii fortitudo et constantia. Is enim cum conculcatis omnibus inuidiae et persecutionis impedimentis tandem in noua, quae Halae excitata erat, Musarum sede libertatem philosophandi eclecticam confirmauisset, collegas nactus viros longe doctissimos et principis optimi atque administrorum eius illustrissimorum gratia et auctoritate tutos, vehementer eos inflammauit, vt et ipsi de nouis systematibus philosophiae eclecticae cogitarent. Inter quos eminuere eruditionis praestantissimae laude Nicolaus Hieronymus Gundlingius, et Ioannes Franciscus Buddeus, quibus tertius addi potest, qui ex disciplina Thomasiana Lipsiam progressus magnum viuus strepitum noua philosophia excitauit Andreas Rudigerus. Quorum virorum cum celeberrima fama sit, deesse aliquid nostrae tractationi censeretur, nisi locum quoque illis in his paginis fecerimus. Ast faciendum id strictim et paucis, ne in tam ingenti dicendorum cumulo, vel nos scribendi vires, vel lectorem legendi et meditandi patientia deficiat.

Nicolaus Hieron. Gundlingius.

§. II. Magnum literarum suae aetatis ornamentum fuit NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, qui cum non vni tantum philosophiae et iurisprudentiae amplissima lumina accenderit, sed per omnem fere disciplinarum circulum merita consecutus sit haud contemnenda, dignus esset, cuius historiam vir quidam doctus Gassendianas biographias imitaturus describeret. Quamuis enim hoc sibi saxum voluendum esse credidit, qui lectiones Gundlingianas in vulgus edere coepit, C. F. HEMPELIVS [a], tantum tamen abest, vt omne punctum tulerit, vt potius multa iure desiderari in ea biographia posse demonstrauerit laruatus IACOBVS SINCERVS [b], consentientibus viris doctis [c]. Nos vitae historiam viri celeberrimi et πολυϊστορίας laude incluti aliis [d] ex instituto enarrandam relinquimus, paucis quis qualisue fuerit declaraturi. Natus est Nicolaus Hieronymus Gundlingius, cum fratre Iacobo Paulo non confundendus, in agro Norico anno cIↃ IↃCLXXI, V. cal. Mart. patre ministro tum ecclesiae Kirchensittenbacensis, postea Laurentianae in vrbe Norimbergensi, viro docto et historiarum imprimis perito, familia haud ignobili orto. Vix annorum tenerrimorum limites excesserat, cum ingenii excellentissimi vestigia puer proderet, et sciendi cupiditatem insatiabilem prae se ferret. Quod cum pater probe intelligeret, omnem in id curam suam conuertit, vt agrum in se fertilem, iactis literarum seminibus, quantum posset, optime coleret. Hinc et ipse domi filio artis rhetoricae, historiarum, geographiae, chronologiae, ethicae et politicae fundamenta tradidit, et annis paulo maturiorem Aegidiano, quod Norimbergae floret, athenaeo erudiendum tradidit. Quem cum praematuro fato extinctum amisisset, formatus in patria a viris doctis ad Altorfinas Musas se conuertit, theologiae studiis se deuoturus. Ibi praeter alios Ioannem Fabricium virum eruditissimum, et cum literariae notitiae tum moderationis laude insignem praeceptorem sacrarum literarum nactus est, ab Omeisio dicendi fingendique praecepta hausit. Augendis autem studiorum incrementis intentus Ienam abiit, Schubartum, Danzium, Bayerum, VV. Cl. auditurus: redux in patriam academiam ab insignis eruditionis viri Io. Christophori Wagenseilii ore pependit, et hoc praecipue praeceptore vsus πολυϊστορίας fundamenta iecit. Tum Ienam Lipsiamque iterum excurrens, vbi reuersus esset, parentis librum *de Gangrensi concilio aduersus Eustathianorum errores seculo IV conuocato*, publica disputatione defendit, et sic absoluto curriculo studiorum academico sacro ministerio se deuouit, inque patria adolescentes quosdam erudi-

a) Prodiit eius cura Vita, scripta, historiaque diffusa Nic. Hier. Gundlingii, sermone vernaculo, adiectaque est ad calcem historiae literariae Gundlingii ex collegio msc. editae.

b) In epistola ad amicum, German. edita 1737. 8.

c) Vid. Nou. liter. Lips. Vol. XXIII. p. 229.

d) Vid. Nou. lit. Vol. XVI. p. 365. Bibl. Germ. Tom. XXIII. art. 8. p. 144. GOETTEN. Europ. lit. hodie viu. P. I. aliique.

erudiendos accepit. Quorum nonnullos ad nouam, quae Halae Saxonum condita erat, academiam anno cIↃ IↃ CXCVIII ducens et disciplinae moderator illis praefectus innotuit Christiano Thomasio, qui sciendi desiderio flagrantem et egregie humanitatis atque literariae notitiae studiis excultum beneuole excepit, et vt iurisprudentiam emendari tum coeptam cum elegantioribus literis iungeret, auctor illi extitit, ducemque se praebuit. Tanto itaque viro praeeunte cum pertinaci contentioni attentionem maximam iunxisset, et conculcatis praeiudiciis libera mente in iuris et historiae campos excurreret, in biennio, quo in disciplina Thomasiana persistit, ita scientiam legum absoluit, vt habita sine praeside dissertatione inaugurali *de Transactione non inspectis testamenti tabulis* iuris honores et priuilegia rite obtinere posset. Ita ex omni parte rite instructus, cum se vitae academicae docendaeque iuuentuti tradidisset, scholas aperuit, philosophiam, historiam, iurisprudentiam, eloquentiam docturus. Quod vbi lectionibus pariter ore habitis et scriptis vulgatis magna cum laude fecisset, et singularis prorsus eruditionis testimonia vndique obtinuisset, intercedente magno Musarum patrono, perillustri Danckelmanno, ita regi Borussiae traditus est, vt anno cIↃ IↃ CCIII professoris philosophiae extraordinarii prouinciam sibi demandatam acciperet, quamuis iura philosophiae docendae ex more academico non obtinuisset. Secutum paulo post eloquentiae tradendae munus defuncto Christophoro Cellario. Ideo vocationem in Altdorfinam cathedram circa illud tempus oblatam, vt ius publicum et canonicum doceret, recusauit, auctus iuris naturae et gentium docendi prouincia. Senatui quoque ecclesiastico ducatus Magdeburgici, qui tum Halae congregari solebat, ob eximiam rerum theologicarum peritiam adscriptus est. Quam spartam et consiliis et scriptis egregie quoque magnaque cum laude ornauit, neque in reliquis munerum partibus minus praestantem se demonstrauit. Cuius illustre testimonium rex optimus, et remunerandis virorum doctorum meritis clementissime intentus extare voluit, lecto Gundlingio in secretioris consilii collegium. Correptus in aestate anni cIↃ IↃ CCXXIX αἱμοπτύσεως morbo, et post eum sublatum tussi sicca cum febri lenta, morti instanti magna in Deum fiducia et praeparatione philosopho Christiano digna occurrit, patienterque morbi incommodis superatis animam XVI. cal. Ian. eiusdem anni efflauit. Ingenio pollebat vir illustris prorsus egregio, et iis artibus exculto, quibus ad honoris culmina magni viri in ciuitate erudita solent grassari. Cumque miro acumine gauderet, maxime autem memoriae horrea infinitae lectionis copiis, quas ex amplissima, quam sibi compararauerat, bibliotheca collegit, essent instructissima, et tum eloquentia mascula et iucunda accederet, inter summos nostrae aetatis viros doctos merito eminuit. Accedebat animus magnus, audax, praeiudiciorum,

praecipue auctoritatis, contemtor, et in iurisprudentiae, historiae et philosophiae artisque criticae studio insigni diligentia versatus, vnde et frequentissimos auditores habuit, et scriptorum suorum admiratores haud paucos, adeo, vt post mortem lectiones eius a discipulis corrasae, nescio quo orbis literati emolumento aut famae Gundlingianae, matura et exasciata eruditione satis iam illustris augmento [e] in vulgus ederentur, et emtores reperirent haud paucos. Valde autem et auditores et lectores attraxit occupauitque acumen et viua quaedam atque ingeniosa dicendi scribendique nouitas, vt attentionem inde nutriri conseruarique sine taediosa molestia, facile lector sentiat. Quae quoque caussa fuit, cur iuuentutis studia literarum sequentis plausu miro, et scriptorum editorum laudibus frui potuerit, de quibus videndi IOAN. FABRICIVS [f] atque STOLLIVS [g]. Quibus lubenter subscribent, qui elegantissimam Gundlingii doctrinam intelligunt, eamque non ex lectionibus subito effusis et ad regenda tantum discipulorum studia traditis, nec accurata meditatione in chartam coniectis, sed ex scriptis, magna diligentia confectis didicerunt. Ast dolendum virum summum, et inter principes eruditionis suo tempore facile referendum, ingenio, quod a natura nactus erat, quodque exemplum Thomasii mire confirmauerat, satyrico nimium tribuisse, et contradictionis impatientem, eos, qui ab illo discedendum eiusque partes refutandas sibi sumserunt, ita castigasse, vt philosophiae praecepta et decori quoque regulas oblitus fuisse, recte non nemini [h] visus sit, et paedagogicum quid in eo quidam deprehenderint, cum viris quoque moderatis et eruditionis laude florentibus cynica dicacitate non pepercerit. Ita nempe magni quoque viri suos patiuntur manes.

Merita Gundlingii de philosophia.

§. III. Duobus vero nominibus nobis in hac narratione historiae philosophicae memorandus est celeberrimus Gundlingius. Nam et philosophicam historiam praeclare adiuuit, et philosophiam eclecticam proprio systemate edito amplificare studuit. Et de philosophiae quidem historia aliquot scriptionibus eleganter meruit. Nam *Obseruationibus literariis selectis*, nonnullas inseruit, quae huc pertinent, et in *Otiis* pariter atque *Miscellaneis*, quae *Gundlingianorum* nomen prae se ferunt, aliquot eius capita mira eruditione illustrauit: et imprimis *Moralis philosophiae historiam* eleganti tractatione auxit. Quae eo magis commendanda philosophicae historiae cultori est, quo magis is vulgata praeiudicia de philosophia barbarica fortiter docteque conculcauit: quamuis inchoasse

e) Recte improbata haec diligentia praepostera viris doctis, vid. Ven. REIMMANNVS Cat. bibl. P. II. p. 455. 486.

f) Hist. bibl. suae P. V. p. 194.

g) In Accession. nouis ad Hist. Lit. p. 235 sqq. Conf. illustris EVERARD. OTTO, in praef. Iurisprudentiae symbolicae.

h) Bibl. Germ. l. c.

inchoasse magis illud argumentum, quam perfecisse sit censendus [f]. Sed et statum naturalem Hobbesii ipsum sibi defendendum suscepisse, suo loco supra annotauimus [k]. Valde autem vir acutus sed hypotheseos semel delectae cum pertinacia quadam amantior ad inurendam atheismi notam philosophis veteribus propendebat, illis praecipue, quos castius in eo argumento philosophatos fuisse communis eruditorum opinio tenet. Inde enata controuersia de Platonis atheismo inter Gundlingium et Ven. Zimmermannum disceptata, in qua prodidit vir illustris, quid sententiae semel delectae amor possit, adeo indignis modis altercando a contumelia abstinendum sibi non esse censuit. Et quamuis erudite in eo argumento versaretur, verum tamen est, Platonis systema eum cum doctrina Platonicorum Alexandrinorum mire confudisse. Qua de re cum suo loco [l] dictum sit, otiose id hoc loco non repetemus. Ipsam autem philosophiam tradere, vulgata *Via ad veritatem logicam, ethicam et iuris naturae* [m], (physicam enim prudentior in ea re Thomasio non attigit) connisus est. In qua via multa sibi noua placuisse non diffitetur, libertate autem eclectica vsus, quaecunque apud alios legerat examinata vel reiecit, vel recepit, vel emendauit, et vno meditationis filo cuncta digessit. Non negat vir magnus, se veritates, quae sparsim apud alios occurrunt, collegisse; monet autem, se *in plurimis ab aliis dissentire, multa improbare, varia in meliorem ordinem redigere, noua addere, non demonstrata demonstrare: aliud plane σύστημα conficere, et tamen, quod sinceri hominis sit, non dissimulare, quibus luminibus profecerit, in quo aliis consentiat, in quibus dissentiat.* Et fatendum quoque haud pauca his scriptionibus inesse noua, et vere pariter atque eleganter dicta; at sunt quoque nonnulla παραδοξόφιλα, quo charactere, omnino Gundlingius dignosci potest. Qualia sunt: problematice disputari, vtrum mentis natura spiritualis sit, omnisque materiae expers [n], naturam mentis prorsus esse ignotam, experientiam esse omnis cognitionis fundamentum: Nescire nos, quid sit corpus, nihil solide de spiritibus nos scire posse, omnem cognitionem experientia particulari constare. Dari veritates multas indemonstrabiles, veritatem autem primam vnam, eamque esse: quicquid ideis nostris sensu et definitione formatis conuenit, esse verum, principium primum non esse innatum, defectum attentionis vnum praeiudiciorum fontem esse: nominum definitiones saepe principiorum locum tueri, hisque controuersiam moueri non

 posse

f) Conf. Cat. bibl. Reimmann. P. II. p. 287.

k) Tum in Otiis, tum pec. diss. de Statu naturali Hobbesii.

l) T. I. p. 680.

m) Politicam quoque parturiebat, sed typis non exiit. STOLL. Hist. literar. P. I. c. 1. p. 419.

n) Logic. p. 4. 6. 27. 32. 33. 48. 51. 53. 80.

posse etc. Qualia cum in *Via ad veritatem logicam* anonymus quidam *salebrarum* nomine notauisset, acerba illi satyra respondit Gundlingius, quae cum contumeliose et amarissime scripta esset, censuram ab aula Gundlingius passus esse dicitur. Sunt etiam in *Via ad veritatem moralem et iuris naturae* multa, quibus ab aliis discedendum sibi esse statuit, e. c. actiones decori singulares non dari, sed pertinere vel ad actiones honestas, vel ad prudentes: bonum in sola indolentia esse quaerendum, quicquid a statu medio nos abducit, malum esse. Populorum consensum de Deo ineptum esse argumentum probandae existentiae Dei; etc. Maxime vero in argumento morali annotatione dignum est, hypotheses Leibnizianas Gundlingio saepe arrisisse, et ab eo ad argumentum ethicum fuisse eleganter traductas, quales sunt, origo mali moralis ex limitatione creaturarum deriuata, mundus optimus a Deo electus, esse inter omnia harmoniam suauissimam, praeceptiones Dei non pro arbitrio et voluntate fieri, sed quia optimum semper intelligit, ac aliter, quam intellexit praecipere, aut velle non potuit, rationem rectam diuini intellectus repraesentationem esse; Deum homini naturae suae conuenienter praecepisse, et immutabilem legem dixisse; intellectum et voluntatem Dei, in quaestione de actionibus antecedenter ad voluntatem Dei bonis non esse separanda. In Iure naturae quoque multa sunt, in quibus a Pufendorfio et Thomasio sibi abeundum esse censuit [*]. Legem enim naturae absolutam ad felicitatis absolutae studium refert, hypotheticam tantum ad externam felicitatem et quietem conseruandam; legem naturae non consilium tantum, sed et legem proprie dictam esse ait, adeoque et poenam arbitrariam post se trahere. Legis naturae absolute summam pertinere ad philosophiam moralem: In naturae iure obligationem internam cum externa concurrere, ac esse vtramque iungendam; legem positiuam vniuersalem in lege naturali absoluta contineri. Primum iuris naturae principium esse: pacem externam ante omnia sectandam, vbi haberi potest, vbi non haberi potest, bello opus esse, quo potissimum asserto Hobbesianam caussam tuendam sibi sumsit etc. Ex quibus parcissima manu datis lector intelliget, quam sibi libertatem philosophandi Gundlingius vindicauerit. Cuius systema, quod sibi efformauit, cum describi hoc loco, sine magna prolixitate non possit, facili labore Lector ipsos fontes puros satis atque luculentos et perspicuitate imprimis atque ordine commendandos consulet. Quid autem dissentientibus et oppugnantibus responderit, ex eius *Allocutione ad inimicos* discendum est.

§. IV.

*) p. 6. 11. 18. 25.

§. IV. IOANNEM FRANCISCVM BVDDEVM Anclamia Pomeraniae vrbs anno cIↄ Iↄ CLXVII, VII Cal. Quinct. edidit in lucem, genuit Franciscus Buddeus pastor et praepositus in ea vrbe, educauit schola patria, in qua optimis praeceptoribus, quos domesticos ei quoque pater delegerat, formatus et studiorum, quae ab humanitate nomen sortiuntur, et literaturae orientalis curriculum ita absoluit, vt nondum stadium academicum ingressus aliquoties codicis sacri lectionem Hebraicam perficeret [p]. Missus anno cIↄ Iↄ CLXXV in academiam Vitebergensem, praestantissimos viros Schurzfleischium in historicis, Dassouium in philologia sacra, Waltherum et Neumannum in theologia praeceptores habuit. Qui cum in his, quas profitebantur disciplinis excellerent, iis autem in Buddeo discipulus contigisset, cuius inexplebilem discendi ardorem sustentabat magna ingenii praeclarissimi alacritas, mirum non est, biennii mora ita stadium academicum eum absoluisse, vt impetratis magna cum laude summis in philosophia honoribus ad docendam iuuentutem conuertere se posset. Apertis ergo, post habitam *de Symbolis eucharisticis* dissertationem, scholis, disciplinas humaniores et philosophiam iuuentuti academicae tradidit, et aliquoties tentata arena literaria tandem facultati philosophicae adiunctus est, quo loco se dignum eleganti dissertatione, *de Allegoriis Origenis* demonstrauerat. Translata autem sede in academiam Ienensem cum eandem docendi rationem teneret, indiesque magis elegantissima, quam scriptis potissimum spargebat, eruditio enitesceret, a Carolo Alberto Saxoniae duce ad obeundam in gymnasio Coburgensi spartam professoris linguae Graecae et Latinae, cIↄ Iↄ CXCII vocatus, indeque triennio post ad capessendum munus professoris philosophiae moralis et ciuilis, Halam Magdeburgicam traductus summorumque in theologia honorum licentiam, edita dissertatione *de Religione naturali aduersus Petrum Chauuinum* nactus est. Quos plenos postea accepit cum anno cIↄ Iↄ CCV in Ienensem academiam a ducibus Saxoniae ad explenda professoris theologiae munia esset inuitatus. Quo loco insigni iuuentutis orbisque eruditi plausu docuit, commendatus serenissimae genti ducum Saxoniae, qui et ex parte a consiliis ecclesiasticis eum sibi esse iusserunt, et ciues suos in academia versantes eius ephoriae tradiderunt. Sustulit autem tussis, quam febris catarrhalis sequebatur, virum incomparabilem in itinere Gothano versatum anno cIↄ Iↄ CCXXIX, XIII Cal. Decembr. Nec locus vero, nec instituti ratio patitur, vt quam egregium ecclesia ciuitasque erudita virum in eo nacta sit, multis deprae-

Io. Franciscus Buddeus.

p) Vita eius disci potest, ex Memoria Buddeana, post mortem vernacula Ienae 1732. fol. edita, ex qua sua desumserunt Collectores materiae ad aedific. regnum Dei P. I. art. 7. Act. erud. 1730. Bibl. theol. select. P. XLIII. art. 8. conf. RICHARD. de Vita et scriptis professs. Ienens. p. 6. STOLLIVS Hist. lit. P. III. c. 5. §. 64. p. 728. 729. 764. Relatione de Bibl. sua passim REIMANN. Hist. lit. Germ. Vol. IV. p. 841.

depraedicemus, etsi aliquot annos ab ore eius pependimus, et quanta doctrinae copia, quanta fidei dexteritate, quanta morum probitate muneribus functus sit, testis αὐτόπτης nouimus. Inerat enim ei eruditio copiosa atque amplissima, et ad omnes fere disciplinas se extendens, ea autem docendi perspicuitas, ordo, et tradendi felicitas, vt exoptari melior praeceptor non potuerit. Cumque et dictionis nitore, et verborum copia, et methodi elegantia scripta sua atque lectiones vehementer commendaret, mirum non est, rapuisse eum in admirationem non iuuenes modo cateruatim ad eius scholas affluentes, sed et viros doctos, qui certatim elegantissimam viri optimi doctrinam depraedicarunt [q]. Quae vel ideo iucundissima euasit, quod scripta eius prolixa et magno iudicandi acumine ad rectos vsus translata, rerum literariarum notitia ornaret. Cuius cum praestantissimum prorsus et quantiuis pretii specimen in *Isagoge historico-theologica in theologiam eiusque partes* dederit, lectorem ad librum eruditissimum et prorsus aureum [r] merito dimittimus. Augebat virtutes literarias pietas sincera magnisque exemplis iuuentuti vtilissima, studium concordiae pacisque, quo a litibus in ecclesia valde abhorrebat, patienterque et humaniter dissentientes ferebat, diligentia autem tanta, quanta ab homine expectari potest. Qui cum inflantem scientiam multis rationibus contemneret et reiiceret, et philosophos ignaua opera mire odio haberet, ipse demonstrare facto connisus est, philosophiam et theologiam animi emendationem in eo praeclarissime adiuuisse. Singulare autem prorsus est innumeros eum, ex quo in Salana academia theologiam docere coepit, discipulos educauisse, vixque doctor erit academicus, qui tot ex scholis suis per omnes Germaniae prouincias iuuenes doctos sacroque muneri adaptatos dimiserit. Quantos autem ex eius eruditione et diligentia fructus orbis eruditus reportauerit, magna scriptorum, peculiari catalogo enarratorum copia, laudesque quibus ea cumulauit natio doctorum virorum [s] satis probant, quibus tamen hoc loco inhaerere, dicendorum ratio non permittit.

Merita Buddei in philosophiam.

§. V. Multum debet philosophia viro summo, qui cum morali doctrinae in academia Halensi tradendae esset destinatus, et eclecticam rationem abiecto iugo sectario sequi, excitatus aliorum exemplis constituisset, omnem in eo operam collocauit, vt vtilissimum se philosophiae studia sequentibus praestaret. Maxime autem recte intellexit vir praestan-

q) Conf. FABRIC. Hist. bibl. suae T. III. p. 318. 319. et quos laudat STOLLIVS in Obseruat. ad HEVMANNI Conspectum hist. liter. p. 400 seqq.

r) Vid. Cat. Reimmann. P. I. p. 117 seqq.

s) Adiecta loca Catalogo scriptorum Buddeanorum aliquoties edito.

praestantissimus nihil magis iuuare philosophiam, quam eius historiam. Illi itaque haud parum temporis et diligentiae tribuit, nec errabimus a vero contendentes, omnium, si recentiorum aetatem spectas, plurimum ad excolendam hanc disciplinam Buddeum in Germania contulisse. Testes volumus scripta elegantissima, quibus historiam philosophicam illustrauit. Cuius σύνοψιν mira arte omnem philosophiae ambitum enarrantem *Institutionibus philosophiae eclecticae* praefixit, eamque paucis ante obitum annis [t] obseruationibus eruditis auxit. Iungenda his sunt: *Introductio in historiam philosophiae Ebraeorum*, quam iterata vice edidit, et annotationes adiecit, in quibus nonnulla rectius explicuit; *Historia iuris naturae*, *selectis iuris naturae* praefixa, dissertationes *de Sapientia veterum*, quibus septem sapientum Graeciae historiam luce collustrauit, *Analecta historiae philosophicae*, dissertationes doctissimae bonaeque frugis plenae, quibus philosophiae historia panditur, complectentia: *Theses de Atheismo*, quae capite primo atheismi historiam fuse enarrant, et obseruationes denique haud paucae, *Obseruationibus literariis Halensibus*, quibus praefationem praemisit insertae. Tandem *Introductio in philosophiam Stoicam M. Antonino praefixa.* In quibus scriptis omnibus licet, vt erat homo, et inter primos historiae philosophicae conscribendae laborem erat aggressus, sint, quae emendatione opus habent, fatemur tamen, solida pleraque recteque dictasse, et disciplinae huic lucem accendere aptissima. Quae cum hactenus toties in partes vocauerimus, plura dicere, et specimina afferre supersedemus. Grati autem agnoscimus, beato nos viro prima in hoc historiae genere lumina debere, mireque eius exemplum, praecepta, auctoritatem, epistolas fratrisque in ea eruditionis parte pulchre versati, amicitiam atque studia ad ingrediendum hoc et alacri cursu prosequendum stadium nos accendisse. Ita praeparato itinere ad ipsam philosophiam tradendam se accinxit, cumque doctrinae moralis et ciuilis pandendae prouincia ipsi esset demandata, eius institutiones methodo eclectica scribere aggressus est. Ad quod saxum voluendum et muneris ratio eum cogebat, et trahebat [u] quaedam institutionum huiusmodi eclecticarum inopia, cum post Hugonem Grotium plerique moralis disciplinae studium in solo iure naturae et gentium enucleando consumsissent. „Eclecticam itaque viam sequi apud se constituens, solam rationem „ducem elegit, in id connisurus, vt ex euidentissimis principiis ceu „fontibus limpidissimis omnia deducerentur et apte colligarentur. „Quod

t) Hal. 1732. 8. u) Vid. Praefatio prior.

„Quod qua ratione se effecturum sperauerit, ita explicat: inuestiga„re primum vera principia decet, ex quibus cetera deinceps ordine „deriuentur, quo ipso saepius contingit, vt mox ad illum, mox ad „alium propius accedere videamur, vel plane cum illo consentire, li„cet ideo saltem aliquid aut probemus, aut reiiciamus, quod cum „ratione conueniat, aut eidem refragetur. Quo ipso non potest „non in corpus concinnum et aptissime constructum efflorescere phi„losophia, vt tamen libertas, qua quisque gaudet, illibata maneat. „Hanc se viam ita secutum esse, ait, vt nihil asseruerit, quod „non promte profluat ex his fontibus, et simul tamen in plerisque „maximos praestantissimosque auctores secum consentientes habeat." Id quod postea latius roborat, quosque seligendos putauerit, aut quibuscum in haud paucis conspiret, generaliter indicat. In altera autem editione, quae cIↃIↃCCIII prodiit, monet, se in quibusdam sententiam correxisse suam, eo quod veritate ipsi nihil sit antiquius, ordinem quoque alium tractationi induxisse, vt cuncta inter se cohaererent consentirentque melius. Nempe eo tempore *Instrumentalis* quoque *philosophiae elementa* scripserat, inque iis et inueniendae, et interpretandae, et tradendae aliis atque communicandae veritatis regulas explicuerat, subiunctis praeceptis ontologicis, quae metaphysica moris est dicere. Et istam quidem ita exponere constituit, vt praecipue medicorum filios imitatus, qui naturam hominis, morborumque, sanitatis, signorum, et medendi rationes considerant, intellectus humani naturam, vitae perfectionem, mediaque veritatis eruendae traderet. Id quod eo magis par erat ad humanam voluntatem referri, quo magis eam grauibus morbis detineri, et non nisi validissimis remediis restitui posse putabat. Quae methodi ratio noua quidem non est, sed a veteribus iam agnita, vt alibi dictum, recentiori autem aetate a Vincentio Placcio vsurpata, at quam tamen nemo elegantius, quam Buddeus adhibuit, vnde ea quoque ad enucleanda theologiae moralis mysteria ita vsus est, vt omnem philosophiae moralis lucem ad argumenti theologici illustrationem conferret. Accessit postea pars tertia atque quarta *Physicam* et *pneumatologiam* theologiae naturali iunctam complectens: in quibus pristinum iter ita sibi tenendum esse censuit, vt, cum aliam ordinis rationem argumentum posceret, viam eclecticam tamen seruaret, et a notioribus ad remotiora et ignotiora progrediendo, resolutionis methodo tandem in latentes rerum caussas penetraret. Hinc [a] in physica parte „exposi„tis accurate rerum naturalium phoenomenis, indicauit subinde, quid „verosimilius ipsi circa caussas atque principia videretur, certi quid raro definiuit,

a) Praefat

„definiuit, eo quod in ea versaretur sententia, naturam rerum nemini „mortalium esse perspectam, forte nec perspici posse, adeoque ad „maximum, quem ex hac philosophiae parte sperare possimus vsum „satis esse, si vires et effectus corporum accuratius habeamus explo„ratos, et proxima, quantum licet, ex quibus hi procedunt princi„pia. Vsum se vero ait, multumque profecisse, ex scriptis Iaco„bi Rohaltii, Ioannis Christophori Sturmii, Ioannis Clerici, Ioan„nis Gothofredi Bergeri, quem in ἀνθρωπολογία potissimum secutus „est [y]." Tractationem de spiritibus autem ita instituit, vt eam quoque elenchticam faceret, et cum Balthasaris Beckeri somnia, tum Benedicti Spinozae impietatem arietibus philosophicis euerteret. Et hoc quidem pacto totius philosophiae orbem, dictione vsus perspicua atque eleganti ita absoluit, vt, mirum quantum viris doctis placeret [z], et imprimis in plerisque Germaniae scholis hae institutiones indicis instar in praelectionibus philosophicis adhiberentur. Quae caussa fuit, vt *Elementa philosophiae practicae* decies, quae autem *Instrumentalem* eius *partem* explicant, septies et quae *Naturalem Doctrinam* tradunt, quinquies recuderentur. Fuerunt quoque nonnulli, qui in hanc Buddeanam sapientiae synopsin commentationes scriberent. Inter quos MARTINVS MVSIGIVS [a] pleraque vernaculo sermone expressit, IOANNES IACOBVS LEHMANNVS, moralis philosophiae in academia Ienensi doctor, *Obseruationes* in eam edere coepit; tacemus alios, qui vnam alteramque partem illustrare aggressi sunt, quod in rationali disciplina fecere Ven. IACOBVS GVILELMVS FEVERLINVS, qui *Logicam Buddeanam in theses breues* redegit, IOANNES REICHIVS autem practicam partem disputationibus publicis subiecit, ANDREAS RVDIGERVS *Prudentiam viuendi et imperandi Buddeanam vernacula* exposuit. Aliorum studia enumerat Ven. WALCHIVS [b]; qui videndus. Ipse vero vir optimus et indefessae diligentiae, cum videret luce nonnulla opus habere, quaedam a viris magnis praeter rem inimico dente arrodi, extremis vitae annis nouo labore elementa recognoscere iisque obseruationes adiicere statuit. Aggressusque opus hoc pacto philosophiae historiam, et artis rationalis institutiones, cum primo physices capite illustrauerat [c], cum

 fata

y) Valde deamauerat Buddeus, cum adhuc Halae versaretur, Mosaicos et Hebraicam philosophiam crepantes, vt ex Introd. in phil. Ebraeorum constat. Ast postea rectissime has nugas deseruit, et ad philosophiam experimentalem se conuertit.

z) Vid. Bibl. choisie Tom. VI. Part. II. art. 8. pag. 368 seqq. Nouv. de la rep. des lettres 1703. Iuil. pag. 224. 1704. Fevr. pag. 198. Mars pag. 332 seqq.

a) In Luce sapientiae cum praef. Buddei.

b) In praef. ad hist. phil. Buddei.

c) Hal. 1732.

fata ſuprema, quae eum inopinato ſuppreſſerunt, calamum eius manibus excuterent, et telam vix coeptam, quod valde dolemus, abrumperent, quae vt continuata fuiſſet, multorum vota flagitarunt. Valde enim placuit innumeris viris doctis methodus Buddeana, iudicandi modeſtia ſobria, et inter καινοφιλίαν atque antiquitatis praeiudicium media, ſententiae moderatae, quaeque emendare potius priſtina quam reiicere omnia iisque noua ſurrogare, ſed incerta et audaciora, quam par eſt, cupiebant. Qua de re virorum doctorum iudicia exſcribere paginae anguſtia impedit. Neque tamen defuere, qui hanc philoſophandi rationem Buddeanam improbarent, et in his elementis complura deſideranda eſſe monerent. Vt enim taceamus, quae de philoſophia Hebraeorum et imprimis Cabbaliſtica, itemque Moſaica dixerat, diſplicuiſſe nonnullis, et litem ei contraxiſſe, cuius *Tomo ſecundo* [d] mentionem aliquam fecimus, ipſe potiſſimum, qui tamen ſurgente academia Halenſi ſocias manus Buddeo in reformandis literis et philoſophia iunxerat Chriſtianus Thomaſius acerbo, vt ſupra dictum, dicendi genere, Buddeanam philoſophiam inſectatus eſt, eo quod periculoſa eſſe dogmata Thomaſiana ille innuiſſet. Hinc reprehendit in eo [e], quod deſcribere doctrinas varias, non cohaerentes et ſaepe ſibi contradicentes et parum felici combinatione vel conciliatione eas iungere, quam operam ipſe dare inueniendi veritatem et inquirendi in naturam voluntatis voluerit. Vnde factum eſſe cenſet, vt quam plurimis eius libelli repleti fuerint contradictionibus: immo plagii ſuſpicione eum onerare nullus dubitat. Quae ita excepit [f] placidiſſimus Buddei animus, vt quae ipſi obiecerat, moralem doctrinam tangentia ſolueret, vrgeret multa contra nouas Thomaſii hypotheſes, maxima autem patientia et animo tranquillo ſarcaſmos Thomaſianos concoqueret, contentus oſtendiſſe, et falſo ipſi contradictiones imputari, et recte cohaerere, quae reprehenduntur. Vix autem his ſe extricauerat, cum nouis, quae paulo ante vitae eius finem exſurgere coeperant litibus de philoſophia Wolfiana immiſceretur. Eam enim cum improbauiſſet, et eſſe dogmata nonnulla periculum alere viſa aſſeruiſſet, grauem illi dicam illuſtris Wolfius ſcripſit, ad quam cum alii pro Buddeo reſpondiſſent, illos nouo libello Wolfius excipere perrexit. Quae cum ad Wolfianarum controuerſiarum hiſtoriam pertineant, heic ob inſtituti limites, quibus ab illa tangenda retrahimur, enarrare non licet: conſulendi autem ſunt, qui annales literarios famigeratiſſimae controuerſiae paſſim condiderunt [g].

§. VI. Prod-

d) pag. 934.

e) Fund. iur. nat. et gent. pag. 66 ſeq.

f) Supplem. ad Iſagog. in theolog. pag. 49 ſeqq.

g) Maxime cel. Lvdovici in Hiſtor. phil. Wolfianae cap. 14. §. 265 ſeqq. pag. 205 ſeqq. Conf. Notit. Script. Buddean. pag. 69. Relationes menſtruae Ienenſes 1726. pag. 558. aliique.

§. VI. Prodiit ex fcholae Halenfis difciplina ANDREAS RVDIGERVS, inter philofophos Germanos haud ita pridem celeberrimum nomen adeptus [b]. Qui Rochlitii, quod Mifniae oppidum eft, cal. Nou. anno cIↄIↄCLXXIII, parentibus pauperibus natus, non alium nifi fe ipfum ftudiorum ducem et auctorem habuit, quibus fe annos iam quatuordecim natus, demum addixit. Quam aetatem cum ad ea nimis tardam effe, confilium roganti auunculus, qui fcholae praeerat, diceret, ita adolefcentis ardor difcendi inflammatus eft, vt coërceri nimiam contentionem opus effet, ne fanitatis adiret periculum. Triennio in rudimentis exacto, ad gymnafium Geranum, et anno cIↄIↄCXCIII condifcipuli cuiusdam beneficentia adiutus ad Mufas Halenfes profectus eft, quas tamen deferere iterum eum coëgiffet rerum omnium, qua premebatur, penuria, nifi illuftris Thomafius, cui eius ingenii elegantia commendata erat, filiis eum fuis praeceptorem delegiffet. Ita vero et de conuictu illi profpectum erat, et aditus patebat ad difciplinam viri celeberrimi, qui rebus eius prudenter profpexit, et vt Mufis quoque fuis vacare commode poffet, libenter permifit. Turbauit tamen haec eius otia literaria morbus, qui eum coëgit anno cIↄIↄCXCV patrios lares repetere. Recuperatis viribus Ienam conceffit, deque neceffariis fibi erudiendo iuuenes in hiftorica et geographica notitia profpexit, ftudiisque theologicis, quibus fe tum deuouerat, inuigilauit. Difcedentibus autem auditoribus, difcedere ex academia ifta ipfe quoque coactus eft. Geram ergo repetiit, et biennio ibi exacto, defiderio vitae academicae accenfus Lipfiam conceffit, anno cIↄIↄCXCVII, vbi non deerant, qui philofophiae linguarumque praecepta ab eo difcerent. Sed cum ex Halenfium profefforum difciplina prodiiffet, quorum tunc inter Saxones horror aliquis animos occupauerat, ita de obtinendo munere facro defperare coepit, vt omiffo ftudio theologico ad iurisprudentiam conuerteretur, cuius fictiones cum ingenium eius philofophicum ferre non poffet, tandem arti falutari fe tradidit, totusque in eam incubuit, anno cIↄIↄCC autem fummos in philofophia honores obtinuit, *deque vfu et abufu terminorum*, et paulo poft *de virtutibus intellectualibus integritati fuae reftitutis* difputauit. Tum anno cIↄIↄCCIII, ad docendum reuerfus, logicae artis peritiam difputationibus publicis duabus, *de eo, quod omnes ideae oriantur a fenfione*, et *de nouis ratiocinandi adminiculis* probauit, fummos autem in medicina titulos atque docto-

Andreas Rudigerus.

b) Sequimur in enarranda vita Rudigeri relationem celeb. STOLLII Hift. Liter. Part. III. Supplem. ad pag. 754. pag. 768 feqq. quam ab ipfo Rudigero profectam effe fufpicamur.

doctoris iura eodem anno Halae nactus est, postquam *de regressu sanguinis per Venas mechanico* cum eruditis velitationem literariam instituisset. Accidit vero, cum furto omnia amisisset, vt aegritudine confectus et industria laboris necessaria recuperandi exhaustus mali hypochondriaci insultibus in cachexiam desinentibus, itemque podagrae doloribus mire excruciaretur: omissa itaque praxi clinica, inter ingentes dolores docendae tamen iuuentutis prouinciam patientia vere philosophica sustinuit, qua diligentia, cum docentis virtutes accessissent, discipulorum numerus valde auctus est. Vix autem collapsas res suas hoc pacto, redeunte sanitate restituerat, cum exercitus Suecici irruptione in Saxoniam anno cIↃIↃCCVII cogeretur ad Halensem literarum mercatum secedere, nouasque scholas aperire, quo loco, vt ducem iuuenes haberent studii philosophici, *Philosophiam syntheticam* eodem anno vulgauit, disputationibus quoque publicis scopum, quem sibi praefixerat, attingere conatus est, fautores nactus Thomasium, Ludewigium, Gundlingium triumviros praestantissimos, et in aula Berolinensi commendatione potentes. Qui cum aliquando abessent, sensit hoc quoque loco, sibi aduersarios non deesse, pergere enim in istis exercitationibus prohibitus est. Qua tamen aduersitate a promouendis dilatandisque philosophiae pomoeriis se impediri passus haud est, ideoque anno cIↃIↃCCIX, librum *de sensu veri et falsi* vulgauit, logicamque noua methodo nouisque obseruationibus illustrare aggressus est: praxi autem medica aegrotis succurrere perrexit, sed aduersariorum tela euitare prorsus non potuit. Anno cIↃIↃCCXII, mutato rerum in Saxonia vultu, et auditorium Halense et aegrotos, quos multos sanandos in curam suam receperat, reliquit, Lipsiamque reuersus antiquum docendo medendoque obtinuit. Cumque principia physica plerorumque maxime mechanicorum ei displicuissent, *Physicam diuinam* secundum propria principia constructam typis commisit, vixque biennii tempore ex censorum manibus liberatam [i], Francofurti ad Moenum anno cIↃIↃCCXVI, edere potuit. Anno sequente philosophiae corpus iterum edidit, praefixo *Institutionum eruditionis* titulo, totumque scribendo docendoque se tradidit, abiecta cura clinica. Ita vero docendi ars et concinna quaedam elegantia iuuenum animos cepit, vt et insigni eorum applausu frueretur, et essent duo, qui haud contemnendam auri summam [k] praeceptori grati animi significandi caussa donarent: adscriptus quoque est numero consiliariorum et archiatrorum ducis Saxoniae; et ab anno cIↃIↃCCXXI, magis scribendo quam

i) Conf. Stollivs loc. cit.

k) Duo thalerorum millia, quilibet ei gratus obtulit, rarissimo inter docentes discentesque exemplo.

quam docendo, ob tussim humidam fere perpetuam, orbi literato prodesse studuit, in id maxime intentus, vt moralem et ciuilem philosophiae partem more suo, exponeret; quos labores mox enarrabimus. Denatus VIII. Non. Iun. anno cIↃIↃCCXXXI.

Rudigerianum emendandae Philosophiae studium

§. VII. Aderat viro doctissimo magna ingenii vis, et haud contemnenda eruditio, animus autem ingens tritam viam deserendi nouisque, quae se detexisse credebat principiis philosophiam inaedificandi. Quibus calcaribus instigatus, et imprimis Thomasii exemplo excitatus, ad reformandam philosophiam omnem se accinxit, nouamque eius faciem per omnes fere eius partes, effingere conatus est. Cuius exemplum summamque in *Institutionibus eruditionis* delineauit, quae ter prodierunt: difficile autem est, de vera auctoris mente statuere, cum in singulis scriptorum suorum editionibus multa mutauerit, aliamque haud raro sentiendi et ratiocinandi viam iniit. Vnde illis, qui de eius placitis accurate erudiri cupiunt, ad vltimas editiones recurrendum est. Fecit autem emendandae iuuandaeque philosophiae initium a logica, in quam *in Logica.* refingendam et quantum posset, perficiendam laudabilem atque diligentem curam contulisse virum doctissimum omnino fatendum est. Testem volumus librum eius de *Sensu veri et falsi*, in quo non facile aliquid, quod ad artem ratiocinandi spectet, esse praetermissum, titulus significat. Nempe communis logicae, quam metaphysicam tantum esse censebat [f], itemque Cartesianae regulas vsu satis attingi posse iudicans, multos canones, quos intellectus sibi relictus non assequitur, se detexisse obseruans, eorum sufficientem explicationem dare constituit, Aristotelis exemplum imitaturus, *cuius analyticos libros si intellexissent interpretes, nunquam futurum fuisse autumat, vt depressa iaceret logica Stagiritae, volitarent autem per manus studiosorum tot inanes recentiorum libelli logici, qui omni suo strepitu ne vnicum quidem caput analyticorum Aristotelis ἀκριβείᾳ aequent.* Indignatur autem Stagiritam turpi inuidia rationem disciplinalem, et syntheticam, tum et veram probabilitatem reticuisse, ideoque se hanc logicam scripsisse fatetur. In qua omnia se a priori ex apodicticis principiis deduxisse gloriatur, idque praecipue docuisse, quomodo ratiocinatio mathematica a philosophica, et metaphysica a disciplinali discedat, ex quibus confusis largissimam errorum messem vitiorumque farraginem prodiisse contendit. Primum autem se aut tetigisse plane, aut recte, et non tantum metaphysice, vt hucusque factum pertractauisse dogmata de definitione et diui-

f) Vnde syllogismum quoque proprie ad metaphysicam pertinere statuit.

diuisione, quodque inde dependeat fundamentum affirmationis, negationis, vniuersalitatis, et particularitatis: deinde, doctrinam de tribus diuersis demonstrationis speciebus, sensuali, ideali et verbali, tum de modis inueniendi existentias rerum, et tandem, quod palmarium logicae dogma sit, de inueniendis rerum essentiis, quo pertineant doctrinae, de probabilitate, de ratiocinatione caussali, de ratiocinatione practica. Ipse tamen non negat, duplicem se lectori logicam propinare, iuuenilem, quam in textu attulit, senilem, quam in amplissimis scholiis [m] adiecit, et se talia inuenisse, sine iactantia profiteri se posse pronuntiat. Et fatendum quoque est, multa copiose et prolixe attulisse celeberrimum auctorem, quae in aliorum scriptis logicis non deprehenduntur. Multa quoque immiscuit, ad alias disciplinas pertinentia, quibus sibi a communi eruditorum sententia discedendum esse statuit. Qualia sunt, quae de principio vitali siue anima disserit, dum et intellectum et voluntatem substantias esse diuersas affirmat, item ea, quae contra motum musculorum mechanicum disputat, et quibus omnibus animalibus facultatem diuinatricem inesse contendit, et quae magno numero similia affert. Quae hoc loco adducere nec libet nec licet, cum specialis artis ratiocinandi historia hanc sibi prolixitatem vindicet. Variam fortunam habuere hae institutiones logicae, vt plerumque in re noua calcataque via a trita semita abeunte fieri solet, praesertim cum reprehendere plerosque, qui ante se de arte ratiocinandi scripserant, auctor apud se constituerit. Et fuere quidem haud pauci, qui magnis elogiis insigne opus extollerent, inter quos nomen quoque professus est Ven. IOANNES GEORGIVS WALCHIVS [n], qui dicam illis scribit, qui creditae existimationi magnum imminere periculum putant, quando Rudigerum laudare, commendare instituerent. Maiori prouidentia et moderatione, vt solet, pronuntiauit eruditissimus STOLLIVS [o], operae pretium sibi videri, vt hae logicae institutiones attente legantur, et cum cura sententiae auctoris examinentur, verum ad id lectore nec iudicio nec diligentia destituto opus esse, magisque docentibus quam discentibus esse scriptas. Alii autem nec καινοφωνίαν auctoris, nec inutilem prolixitatem, nec regularum incertitudinem, nec distinctiones logicas ab obiectis argumentorum sine ratione petitas ferre se posse conquesti sunt, fueruntque multi qui Rudigero magnis animis contradicerent. Quod cum fecissent quoque auctores *Historiae literariae nostrae aetatis* [p], quae vernaculo sermone menstruo labore

m) Accesserunt illae demum editioni secundae.

n) In Hist. log. Parerg. acad. pag. 693.

o) Hist. Liter. Part. II. cap. 2. pag. 457.

p) Part. VI. art. 2. Conf. Nou. Liter. Lipf. 1723. pag. 5.

bore prodiit, enata inde disceptatio Rudigeri cum illis, qua paginae aliquot *Nouorum literariorum* [q], quae Lipsiae hebdomatim prodeunt, fuere repletae: quas consulere lectorem plura de his scire cupientem iubemus, ne in huiuscemodi liticulis narrandis iusto simus prolixiores. Ex illis autem, quae de intellectus et voluntatis natura vir eruditissimus disputauerat, enata quoque controuersia inter illum atque illustrem Wolfium de essentia animae, et natura spiritus in genere. Cum enim quae in *Metaphysicae* [r] *capite V.* de hoc argumento dixerat Wolfius, praeceptis definitionis et ratiocinationis a se positis mire aduersari, et in haud paucis peccare statueret, totum illud caput examinare, et paralogismos eius ostendere constituit, id quod peculiari schediasmate vernacula scripto [s] probatum iuit. Prodiit quoque pro Rudigero ὑπερασπιστὴς ADOLPHVS FRIDERICVS HOFMANNVS, vulgatis *Meditationibus in philosophiam rationalem Christiani Wolfii, in quibus prouocatur, vt respondeat ad obiectiones Rudigerianas eiusque doctrinam de natura et essentia spiritus atque animae.* Non commisit se huic arenae Wolfius, grauioribus tunc curis distractus, respondit autem ex συμπατριώταις eius non nemo, adscito HIERONYMI ALETHOPHILI [t] nomine, quidque desiderandum sit in obiectionibus Rudigerianis, quibusue paralogismis eius reprehensio nitatur, ostendere conatus est. Nuperrime autem IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS [u], vir clarissimus et maiorum gloriam laudabili industria aequare tentans logicam Rudigerianam et Wolfianam data opera inter se comparauit, quidque vtrique ex vero debeatur, in quo verbis, vel re dissentiant, in quo conspirent, erudite ostendit [x]. Qualem comparationem esse vtilissimam iuuandaeque philosophiae et conculcando sectario iugo aptissimam, intelligunt, qui philosophandi sobrietatem didicerunt.

§. VIII. Emendata et perfecta rationali scientia ad naturalem progressus est Rudigerus, cuius satis amplum systema orbi literato legendum examinandumque exhibuit, quod hunc in fronte titulum gerit [y]: *Physica diuina recta via eademque inter superstitionem* *in physica.*

q) l. c. p. 91 seqq.

r) Cogitationes de Deo, mundo et anima humana intelligimus.

s) Sententia Wolfii de natura animae et spiritus in genere, et opposita sententia Rudigeri 1727. 8. Germ.

t) Lipf. 1728. 8.

u) Monita ad hypothesin Rudigerianam Wolfianae oppositam, de natura animae et spiritus, quam propugnare constituit A. F. Hofmannus Lipf. 1728. 8.

x) Specim. I. et II. Meditationum logicarum Lipf. 1742. 8 edito.

y) Conf. A. E. 1716. p. 345.

nem et atheismum media, ad vtramque homines felicitatem naturalem atque moralem tendens. Dicit autem diuinam, vt intelligat lector, opponi eam mechanicae, hodie fere per totam Europam florenti, iamque paulatim marcescenti. Noua autem illis principia opponi tantum est vt neget, vt hanc sibi potius gloriam vindicet, se et noua illa detexisse, et nouis nominibus insigniuisse, et nouo systemati adaptauisse. Nempe, vt ipse narrat [z], in iuuentute a praeceptoribus conuictus didicit, et Aristotelis idola cerebrina formam, materiam, priuationem fucum facere, et nec Cartesianorum nec Neo-Democriteorum philosophandi de naturalibus methodum probandam esse, eamque aeque ac metaphysicam recentiorum nonnullorum a vero discedere. Quod de nouis, si placet, institutionibus metaphysicis et physicis Christiani Thomasii intelligendum est, ex illis disci potest, quae capite antecedente de illustris viri scriptionibus aduersus mechanicos et philosophiam experimentalem deque tentamine de natura spiritus attulimus. Neque enim in his quae a Thomasio audiuerat, acquiescere se potuisse satis innuit, testatus: *Inconcinnum se putauisse commentum, dicere, principia naturae esse materiam atque spiritum, hunc vero esse substantiam actiuam, illam vero passiuam, nam talem spiritum a forma Aristotelica non differre, nisi nomine, materiam ne in hoc quidem.* Inde vero enatus ei animus principia mechanica cum vitalibus seu animantibus coniungendi, et sic demum naturae cognitionem tentandi. Cum autem emendata notione spiritus et materiae, aliquid principiis deesse illi videretur, lucemque ex fixis seu aetherem, aërem ex planetis ebullire videret, haecque principia ad corporum phaenomena applicaret, et iis terram adderet, inuenisse se vera principia naturae mundi ratus est. Quam terram tamen iterum expungendam esse deprehendit, vnde duobus principiis aetheri atque aëri se spiritum adiunxisse ait. Materiam luminis autem, de qua angebatur, esse particulas radiantes, experimento quodam discens, aetherem concepit non fluidum, sed exiguis atque minutulis particulis radiantibus constantem esse, et ad peripheriam a centro extendi, aëris autem corpuscula esse bullulas motu a peripheria ad centrum praeditas ex motu fluidorum bullulas ostendente colligebat, haecque omnia ad naturae phaenomena adplicata verisimiles rationes naturae recludendae exhibere videbat. His itaque principiis totum naturalis disciplinae aedificium inaedificandum sibi esse statuit. In quo labore se ita versatum esse ait, vt ratiocinatione mathematica nunquam abuteretur, et possibilitatem nunquam pro probabilitate, multo minus pro demonstratione haberet;

z) In Praefatione, quae tota legenda.

beret; a fictionibus autem abstineret, earumque loco hypotheses subsidiarias et aliis phaenomenis stabilitas adhiberet. Quae tamen omnia nouis nominibus insignienda fuisse monet, ideoque definitionem vocis prius perquirere lectorem iubet. Neque vero theticas dare naturalis philosophiae institutiones contentus, et Aristotelis, Cartesii, atque Gassendi opiniones recensuit, et iudicium vbique, adhibitis etiam obseruationibus logicis, interposuit. Consuluit autem experimenta quoque non pretiosa tantum atque artificialia, sed et viliora et naturalia. Contemsit physicos, mathematicos, qui omnia fieri mathematice in natura statuunt cum Cartesio, vnde stomachosiores quaedam expressiones (sic enim ipse appellat) variis in locis contra mathematicos illi exciderunt, eo quod vbique numeros crepent, et in solorum numerorum et magnitudinum modulum latifundium naturae amplissimum constringant, quamuis vsum principiorum mathematicorum esse in physica negare Newtono id demonstranti non audeat. Ita vero eiectis ex philosophia naturali principiis mathematicis, respuendus etiam erat mechanismus mathematicus, non tamen totus, sed velut parce adhibendus: illi autem mechanismum quendam physicum, qui materiae et corporis affectionibus absoluatur, substituit. Et haec quidem omnia mira ingenii foecunditate per opus sat spissum persequitur philosophus ingeniosissimus. Quae cum mire a recepta eruditorum de rebus naturalibus philosophandi via discederent, mirum non est, plurimas inde contradictiones auctori esse enatas. Et adhuc in incunabulis versantem nondumque typis impressum librum eiusque hypotheses primarias cel. Lehmannus confodit [a], et iniurias in mathematicorum nationem sparsas anonymus quidam peculiari scriptiuncula vindicauit [b]. Vir clarissimus autem IACOBVS BERNARDVS obscuritatem, superstitionem, cauillationes philosophorum, credulitatem, principia vaga, incertaque, et iudicii quandam paupertatem ei exprobrauit [c]. Prodiit quoque in lucem contra physicam diuinam Cel. POLYCARPVS LYSERVS [d], qui paralogismorum, et ambiguitatis in definitionibus principiorum suorum Rudigerum conuincere fategit. Nemo tamen acutioribus telis physicam Rudigerianam oppugnauit, quam eruditissimus vir GEORGIVS FRIDERICVS RICHTERVS, qui aliquoties controuersiae serram cum Rudigero reciprocauit. Neque tamen sibi defuit ille, sed

a) Pec. Programmate quod cum responsione sua praefationi Operis inseruit Rudigerus.

b) Scriptum apologeticum aduersus iniurias Thomasianas et Rudigerianas eruditis confodiendas traditas Fr. 1717. Vindicauit quoque mathemata pec. Programmate Cel. WEIDLERVS.

c) Nouvelles de la rep. des lettres 1717. Mars. art. 1.

d) Apparat. liter. Witt. P. I. art. 3. p. 39.

ſed his aduerſariis vna ſcriptione ſatisfaciendum ratus obiectiones Richterianas calci nouae editionis phyſicae ſuae cum ἐπικρίσει ſua adiecit, et ad obiecta a Lyſero et Bernardo quoque reſpondit. Bernardi criminationes quoque repulit IOSEPHVS MARIA BARBIERIVS Ieſuita Louanienſis, edita *Veritate philoſophiae Carteſianae euicta iuuentis philoſophi Germani, quem a cenſura calumnioſa profeſſoris mathematici vindicat.* Neque tamen Richterus obmutuit, cum facile inueniret, quae reſponſionibus Rudigerianis oggereret, qui ingenioſam fabulam eſſe ſyſtema Rudigeri phyſicum non minus, quam Carteſii, pronunciauit [e]. Quod tamen ipſum aliis occinuit Rudigerus, in eo laudandus, quod inter atheiſmum et ſuperſtitionem mediam viam tenere tentauerit, et hypotheſes phyſicas ad argumentum morale traduxerit, ipſe autem fateatur, a demonſtratiua certitudine hanc ſuam phyſicam abeſſe.

in ethica. §. IX. Tandem morale quoque argumentum peculiari tractatione illuſtrandum ſibi ſumſit Rudigerus, vnde orbi philoſophico vernacula legendam tradidit *Manuductionem ad tranquillitatem animi humani, ſiue εὐθυμίαν, tanquam ſummum bonum vitae huius* [f]. In quo libro ſatis eleganter ſcripto, bonum et malum ſemper inter ſe miſceri, adeoque iucunditatis et moleſtiae ſenſum indiuulſo plerumque nexu cohaerere oſtendit, ex connata autem rationis luce demonſtrat immortalitatem animae, et futuram felicitatem ſpemque vmbram eſſe humanae felicitatis ſtatuit, et quae rerum humanarum vanitas obtineat, quae tranquillitas in hac vita acquiri queat exponit, mediaque eius conſequendae commendat prudentiam, iuſtitiam, rectum vſum timoris et ſpei, comparationem bonorum et malorum, et beatitatem ſibi ſufficientem. Nec prudentiae regulas vir diligentiſſimus neglexit, ſed duce, vt ſupra dictum, Buddeo vſus, *Prudentiam viuendi et imperandi* [g], *fuſe expoſuit*, valde conqueſtus, quod, quae vtiliſſimam ſe in vita praebeat diſciplinam methodus academica plerumque negligat. Cuius cauſſas eſſe putat contemtum philoſophiae Ariſtotelicae, in qua tamen politica primo loco ſit ponenda; et curioſitatem eruditorum aliis ſcientiis inuigilantium. Multos autem praecepta iuris naturae a philoſophia ciuili non ſatis diſtinxiſſe, et ſeparanda miſcuiſſe indignatur. Ita vero toto philoſophiae ambitu, ſi metaphyſicam exceperis, ſingularibus ſcriptis illuſtrato, ad refingendum vniuerſae philoſophiae vultum, qualem prius in *Inſtitutionibus* depinxerat, ſe accinxit. Multa enim poſt tres, quas eius ſyſtema

e) In Vindiciis obiectionum et reſponſione ad notas Rudigerianas Lipſ. 1718. 4.

f) Lipſ. 1721. 8.

g) Lipſ. 1722. 8.

ſtema paſſum erat, mutationes, emendare, meditationes alias ſupponere, methodo alia vti, et ad apodicticam certitudinem, quoad liceret, cuncta reducere ſategit. Enata inde eius *Philoſophia pragmatica methodo apodictica et, quoad eius licuit mathematica conſcripta* [h], cui auctoris imago praefixa eſt. Cuius praefatio, hoc loco ob breuitatem non enarranda, ab illis inſpicienda eſt, qui vltimas Rudigeri opiniones et placita noſſe cupiunt. Non caruit ſectatoribus Rudigerus, praecipue inter illos, qui eum viua voce docentem audiuerunt, fuit etiam vnus et alter, qui eius philoſophandi ſummam propagare anniſus eſt, id quod Germanicis librorum eius verſionibus efficere conatus eſt IO. ANDREAS FABRICIVS [i]. Et cum nouum philoſophiae corpus ſermone vernaculo protruderet GODOFREDVS POLYCARPVS MVLLERVS, cui titulum fecerat: *Sapientia et prudentia mundi ratiocinalis ordine inſeparabili expoſita, et obſeruationibus ex hiſtoria noſtri aeui petitis illuſtrata* [k]; eſſe illud Rudigerianum ſibique pleraque, certe potiora clanculum erepta Rudigerus conqueſtus eſt, maleque eum habuit, in transuerſos multa ſenſus ab eo rapta eſſe. A qua tamen plagii inculpatione peculiari apologia ſe liberare Mullerus ſtuduit.

§. X. Poſſent his addi plures, qui, minori licet ſtrepitu in philoſophiae eclecticae ſtadio cucurrerunt, ſi id ageremus, vt hiſtoriam literariam eclecticorum philoſophorum ſcriberemus. Quam vero ſpartam cum ornare non promiſerimus, lectorem ad hiſtoriae literariae recentiſſimos ſcriptores, maxime ad elegantiſſimam *Hiſtoriam literariam* celeberrimi STOLLII eo magis dimittimus, quo magis librum optimum atque vtiliſſimum diligenter illis verſandum eſſe putamus, qui hiſtoriam philoſophiae eclecticae recentioris noſſe cupiunt. Non tacendi tamen nobis prorſus ſunt IO. IAC. SYRBIVS et Ioannes Clericus, eo quod haud parum eorum opera ſtudioſae iuuentutis diſciplina philoſophica adiuta eſt. Et ille quidem, cuius vitam dabunt RICHARDVS [l], GOETTENIVS [m], alii, vt profunda meditatione cum libertate eclectica gaudebat, et in hiſtoria philoſophiae dogmaticae ita erat verſatus, vt cum paucis aequiparari poſſet, non modo recentiorum nonnullorum φιλοσοφούμενα, maxime Chriſtiani Thomaſii, Nicolai Hieronymi Gundlingii, Andreae Rudigeri et Chriſtiani Wolfii, modeſte examinauit, et quid moneri de eorum placitis queat, candide ſignificauit: ſed et ipſe praeter *Inſtitutiones philoſo-*

Alii eclectici.

Ioannes Iacobus Syrbius.

h) Ibid.

i) Vid. Nou. lit. Lipſ. 1732. p. 136.

k) Conf. STOLL. Suppl. nou. ad hiſt. lit. p. 50.

l) In Vitis profeſſ. Ienenſium.

m) In Europa literata hodie viuente P. II.

losophiae rationalis eclecticae cui praemissa est historia logicae, philosophiae primae, veteri significatione (quam peculiari dissertatione [n] exposuit) sumtae institutiones vulgauit. Quae quales sint, ex hoc titulo patet: *Institutiones philosophiae primae nouae et eclecticae, quarum pars prima, seu architectonica praeter theologiam philosophicam omnis eruditionis fundamenta, principia et methodum ex ipsius hominis consideratione deriuata, altera vero seu metaphysica philosophiam occultam, tertia denique seu ontologia, notionum philosophicarum vulgo vsitatiorum explicationem continet* [o]. Qualem laborem etiam editis vernacula *Breuibus institutionibus sapientiae* eiusque *Partium omnium* [p] perfecit. Et fatendum quidem, meditationi et attentioni adsuetum lectorem viri acutissimi scripta poscere, immo etiam historiae philosophicae apprime gnarum, vnde his destitutis paulo obscurior scriptorum eius euadit lectio: ast concedet is, etiamsi omnibus illius subscribat, magnam iudicandi vim et insolitam perspicaciam cum arte mire dogmata inter se nectendi virum eruditissimum possedisse. Quocum multoties de difficillimis veteris philosophiae capitibus colloquium nos instituisse, et in eo studiorum nostrorum genere plurimum lucis ab eo accepisse, grati profitemur. IO. CLERICVS autem, quis fuerit, quemue in ciuitate erudita locum tenuerit, quibus doctrinae meritis nominis immortalitatem consecutus sit, hoc loco exponere velle, esset historiam literariam nostrae aetatis scribere, et lucem accendere in meridie, adeo nota sunt elegantia viri summi in omnem doctrinam, maxime literariam, merita. Is cum Io. Lockio amicissimo vteretur, et huius librum *de Intellectu humano* inter praestantissimos, quos vnquam sol vidit, libros referret, eius, vt videtur, exemplo excitatus, primum ad scribendam logicam animum appulit, in quam praecipua congessit, quae a Lockio de idearum natura dicta sunt, alia ex *Arte ratiocinandi*, quae portus regii sociis debetur, et ex MALLEBRANCHII libro *de Inquirenda veritate* adiecit: sicque licet haud ita multa de suo addidisset, ordine tamen et perspicuitate, quo nomine Christiano Thomasio et N. Hier. Gundlingio laudatur, valde se commendauit. Accessit ontologia, maximam partem secundum praecepta Cartesianorum, tradita, itemque pneumatologia, quibus tandem iunxit physicas institutiones, methodo analytica ex recentiorum obseruationibus constructas. Ethicam autem partem non attigit, quae enim iungi solet PHILARETHI ethica, non Clerici est, sed Io. Rudolphi Rudolphi. Probatam autem fuisse diligentiam viri celeberrimi ex repetitis editionibus constare potest, quamuis multis displicue-

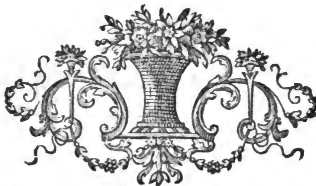
Ioannes Clericus.

n) De Philosophia prima ordini et honori suo restituenda.

o) Ienae 1720. 8.

p) Ibid. 1723. 8.

displicuerint ea, in quibus ab aliorum sententia sibi discedendum esse putauit. Quae hoc loco excutere non licet. Addi his summo iure deberent, qui recentissima aetate magna cum laude noua philosophiae systemata ediderunt, inter quos post illustrem CHRISTIANVM WOLFIVM cuius immortalis, eo nomine, est famae gloria, bonorum quorumlibet calculum meruit celeberrimi SAMVELIS CHRISTIANI HOLLMANNI, philosophi Goettingensis industria acumenque prorsus singulare et libertas eclectica demonstrata. Ast his immorari limites, quos posuimus nobis, obstant, cum viuis et praesentibus iis, quod diu sit, optamus! orbi philosophico frui liceat: viuos autem tangere nos nolle, vt meta laboris sit, constituerimus. Nihil itaque restat, quam vt iam porro ostendamus, quo pacto per singulas philosophiae disciplinas emendationem aggressi sint philosophi. Qua in tractatione tamen rem summatim, ne prolixiores simus iusto, complectemur. Singularum enim scientiarum philosophicarum historiam specialem scribere, ad hanc tractationem non pertinet.

LIBER

LIBER SECVNDVS

DE EMENDATIONE PHILOSOPHIAE IN SINGVLIS EIVS PARTIBVS.

CAPVT PRIMVM.

DE REFORMATIONE PHILOSOPHIAE RATIONALIS RECENTIORI AETATE TENTATA.

§. I.

Ordo tractationis.

Peragrato longissimo itinere philosophiae vniuersae a mundi incunabilis ad nostram aetatem campo, nondum tamen metam attigimus, omnemque philosophiae historiam absoluimus. Cum enim in enarrandis philosophiae veteris mediique aeui fatis omnes eius mutationes per singulas partes complecti licuisset, recentioris aetatis, tertiaeque periodi historiam simili modo vniuersam comprehendere non potuimus. Quanquam enim memorabilium haud facile quicquam desiderari posse speramus in iis, quae de recentiorum studio circa philosophiam sectariam eiusque partes singulas copiose attulimus, aliter tamen in enarratione philosophiae eclecticae et reformatione sapientiae humanae euenit, vbi eorum modo conamina atque diligentiam exposuimus, qui pro reformatoribus vniuersae philosophiae aut habiti sunt, aut haberi se cupiuerunt. Fuerunt autem praeter istos innumeri viri docti, qui non omnem quidem disciplinam philosophicam refingere, et ornatiores vultus exprimere tentarunt, ast in specialibus tamen philosophiae scientiis insignes valdeque memorabiles mutationes susceperunt. Quas reticere, esset eclecticae philosophiae partem nobilissimam supprimere.

ſupprimere. His itaque enarrandis, declarandoque, quid per ſingulas philoſophiae partes emendare, nouumque dare ſuſceperint viri docti, in hoc libro noſtra verſabitur induſtria. Ex quo vero conſtare lectori poſſe confidimus, non expectandam iam eſſe a nobis ſingularum diſciplinarum philoſophicarum hiſtoriam, quam condere non minoris, quam quem hactenus vrſimus, laboris et prolixitatis opus eſſe intelligent, qui conſiderauerint, ad veram rectaque methodo inſtitutam alicuius ſcientiae philoſophicae hiſtoriam, non id tantum requiri, quod ab haud paucis non perfunctorie factum eſt, vt literaria eius hiſtoria exponatur, ſed ipſa quoque ſyſtemata varia, eorumque diſcrimina mutationes cauſſasque eſſe adducendas. Qua quidem ratione neminem hactenus opus hoc abſoluiſſe, merito dolemus, viroſque eruditos cohortamur, vt hoc ſaxum voluere, et philoſophiae magis, quam philoſophorum hiſtoriam ſpecialem condere incipiant, ex qua magnam philoſophiae redundaturam eſſe vtilitatem nemo non rerum gnarus intelligit. Non tamen contemnenda eorum laudabilis induſtria eſt, qui hiſtoriam diſciplinarum philoſophicarum ſpecialem enarrare contenderunt. Quamuis enim plerique literariam magis quam philoſophicam notitiam dederint, haud raro tamen, licet non ſatis plene, ea quoque tetigerunt, quae ad ipſa dogmata pertinent. Adeundi itaque atque conſulendi de rationali philoſophia PETRVS RAMVS [a], BARTHOLOMAEVS KECKERMANNVS [b], G. I. VOSSIVS [c], PETRVS GASSENDVS [d], REN. RAPINVS [e], CHRISTIANVS THOMASIVS [f], I. G. PASCHIVS [g], IACOBVS FRIDERICVS REIMMANNVS [h], IOANNES FRANCISCVS BVDDEVS [i], IOANNES IACOBVS SYRBIVS [k], SAMVEL CHRIST. HOLLMANNVS [l], et qui facile omnes accuratione et dogmatum explicatione vicit Ven. IOANNES GEORGIVS WALCHIVS [m], theologus hodie Ienenſis multis de eccleſia orbeque literario meritis inclytus. Metaphyſicae hiſtoriam nemo profundius denudauit, et enucleatius, quod ad veteres attinet, ſuo tempore tradidit quam IACOBVS THOMASIVS [n], dignus qui conſulatur; quem ſuo modulo atque pede ſecuti ſunt BVDDEVS [o], REIMMANNVS [p], IVN-

a) In Scholis dialecticis.
b) In Praecognitis Logicae.
c) De Nat. et conſt. Logicae.
d) De Origine et varietate Logicae Tom. I. opp.
e) Reflexions ſur la logique.
f) In Philoſophia aulica.
g) De Inuentis nou-antiquis.
h) In Calendario critico-hiſtorico logicae, et quod ad Germanos attinet, in Hiſt. Lit. Germ.
i) In Praefat. ad verſion. Latinam Artis cogitandi.
k) In Hiſtor. Logicae Inſtit. philoſ. rat. eclect. praemiſſa.
l) In prooem. Logices T. I. Inſtitution. phil.
m) In Hiſtoria Logicae, quae extat Parerg. Acad. pag. 454 ſeqq.
n) Adiecit eam Erotematibus metaphyſicis.
o) Annot. ad Part. IV. Philoſoph. inſtrumt. pag. 451.
p) Hiſt. Lit. German. Vol. II. p. 159. III. p. 117. IV. p. 2. 115 ſeqq.

Ivnckervs [q], et qui reliquos facile vicit Hollmannvs [r]. Physicae historiam diu neglectam fuisse, fere intolerabile et vehementer dolendum videtur, quamuis perperam Christiano Ivnckero [s] prima eius conamina tribuere Cel. Stollivm [t] putemus. Nam non modo ante Iunckerum incomparabilis Buddeus breues historiae naturalis disciplinae lineas *Institutionibus doctrinae naturalis* praefixit, quibus elucidandis vltimam paulo ante mortem manum admouit, sed imprimis diligentissimus Gassendvs amplissimis, quos de physica [u] scripsit commentariis historiam plerorumque dogmatum curate attigit, acutissimus Hamelivs [x] autem veterum et recentiorum hypotheses physicas inter se comparauit, vt de vtriusque partis mente sententiam suam aperiret. Tentauit quoque nonnulla, doctrinam magis, quam libros respicientia diligentissimorum virorum Morhofii [y], et Paschii [z] eruditio. Quibus merito addi possunt Ephemeridum praestantissimarum, quas Parisienses atque Lipsienses eruditi condunt, itemque memoriarum ad societates eruditas spectantium auctores, qui non quidem rerum naturalium historiam, ast eius tamen, quod ad recentiores obseruationes spectat, hylen quandam iucundissimam suppeditant. Qui vero de rebus naturalibus scriptores consulendi sint, ad haec arua nostra non pertinet exponere, et ex indicibus Strvvii [a], Schevchzeri [b], Reimmanni [c], Stollii [d] aliorumque discendum est. Maxime autem huius argumenti noscendi cupido praestantissimi Hollmanni commendamus industriam, qui cum *Institutiones philosophiae naturalis* panderet, non modo laudabili consilio, fata eius disciplinae breui quidem at luculento et eleganti compendio enarrata praemisit, sed cum recte prudenterque statueret, esse effectuum naturalium plurimos, quos philosophice cognoscere, caussarum vero et quantitatum cognitionem non nisi historicam habere possimus, ad obseruationes magnorum virorum semper recurrit, scriptorum praestantissimorum non libros tantum, sed et obseruationes indicauit, et quid de quouis argumento physico naturae interpretes statuerint, addita ἐπικρίσει ita exposuit, vt merito naturalis scientiae studiosis hunc eruditissimi viri laborem gratulemur, et historiae physicae dogmaticae vices subire posse credamus. Quam viam quoque cum in pneumatologia et theologia naturali

q) In Lineis primis eruditionis pag. 76.

r) In prolegom. Philos. primae, qui ante omnes adeundus est, cum singula perspicue solideque sit complexus.

s) loc. cit. Part. I. p. 141 seqq.

t) Histor. liter. c. 4. §. 3 p. 519.

u) Tom. I. opp.

x) In Phil. vet. et noua.

y) Polyhist. T. II.

z) loc. cit.

a) In Bibliotheca philosophica, Ackeri Lottari, Kahlii aliorumque curis aucta.

b) In Bibliotheca scriptorum historiae naturalis.

c) Histor. literar. German. Vol. II. pag. 160. 305. Vol. III. pag. 461. IV. pag. 462. V. pag. 763 seqq.

d) l. c. Lib. II. cap. 3.

turali inierit, ad eum recurrendum eſt, huius enim ſcientiae hiſtoria valde hactenus neglecta eſt, et pauciſſima ſunt, quae IVNCKERVS[e] et BVDDEVS[f] tetigerunt, literariam vero eius ſcientiae hiſtoriam tantum ſuppeditarunt STOLLIVS et REIMMANNVS[g]. Addenda his eſt atheiſmi hiſtoria, quae haud contemnendam eius partem conſtituit,[i] cuius fontes cum nos quoque vbique in hac tractatione indicauerimus, illa loca poſt induſtriam Ven. REIMMANNI[h] conſuli, ſi tanti videbuntur, poſſunt, nouos autem Cl. ZIMMERMANNI[i] labores de eo argumento dudum promiſſos adhuc expectamus. Nec lautiorem apparatum ethicae hiſtoria ſuppeditat, GVNDLINGIVS[k] enim veteres tantum et quidem ſolos barbaros, STOLLIVS[l] et REIMMANNVS[m] ſcriptores, PASCHIVS[n], methodum tradidit, fata ethices nemo hactenus ex inſtituto enarrauit. Qua in re feliciora ſidera vidit iuris naturalis hiſtoria, forte, quod recentiori tantum aetate ſub peculiaris ſcientiae habitu exculta, tantum laboris, ſtudium atque moleſtam operam, quam reliquae partes non poſtularet. Plurimum enim hac in re nos debere, BVDDEI[o], LVDOVICI[p] et imprimis CHR. THOMASII[q] diligentiae, nemo ignorat rerum literariarum noſtri aeui non plane ignarus. De politica autem et viuendi imperandiue ſcientia praeter eos, qui ſcriptores enarrarunt[r], nemo fere nobis occurrit, qui operam rectam et ſufficientem in eo argumenti genere poſuerit. Ab horum autem omnium induſtria manum quidem non cohibebimus, ſi inſeruire tractationi noſtrae poterunt: aſt aliam tamen viam ſequemur. Cum enim veteris mediique aeui hiſtoriam in antecedentibus iam, quantum inſtituto noſtro ſufficere putauimus, complexi ſimus, in ſequentibus ea tantum tangemus, quae ſingulis diſciplinis philoſophicis, a reſuſcitatione literarum noua, ſingularia, momentoque non carentia, et ad nullam ſectae ſpeciem referenda contigerunt, et quibus eclectica philoſophia adiuta eſt. Verum hic quoque modo et limitibus opus eſt, ne in infinitum liber excreſcat: dabimus ergo potiora tantum et memoria digniſſima, qua licet breuitate, et qui plura noſſe cupiunt, ad abundantiſſimos fontes dimittemus.

 §. II.

e) loc. cit.
f) loc. cit.
g) locis citatis.
h) In Hiſtoria atheiſmi, quae tamen literaria magis eſt, quam philoſophica.
i) Dudum is meditatus eſt Hiſtoriam atheiſmi et apologiam virorum doctorum atheiſmi accuſatorum, cuius ſpecimen in diſſertat. de Atheiſmo Platonis, itemque de impietate Buemeri et Diagorae Melii etc. extare in Amoenit. literariis Cel. SCHELHORNII T. VIII. et in Muſeo Bremenſi Vol. I. voluit.
k) In Hiſtoria philoſophiae moralis.
l) loc. cit. P. III. tot.
m) loc. cit.
n) In tr. de variis modis tradendi moralia, cui annexa eſt Introductio in rem literariam moralem veterum.
o) Praemiſit is Selectis I. N. et G. hiſtoriam iuris naturalis.
p) Etiam huic viro docto hiſtoriam I. N. debemus.
q) Eius Hiſtoriam paulo pleniorem I. N. ſupra iam in eius vita tetigimus.
r) Scriptores huc pertinentes nominat STOLLIVS loc. cit. cap. 5. §. 4 pag. 693. Inter quos facile eminent NAVDAEI, CONRINGII, BOSII, ARNDII ſcripta.

Emendatio logicae tentata.

§. II. Mature post renatas literas vidisse viros eruditos naeuos logicae Peripateticae, eisque medelam afferre tentauisse, ex praecedentis libri tractatione constat. Eo enim loco planum fecimus, quid Laurentius Valla et Rud. Agricola Sec. XV. hoc nomine susceperint, et quo pacto philosophiam rationalem emendare sint aggressi: ea itaque heic repetere nihil attinet. Exorta vero clariori luce seculo XVI, multa reprehendisse viros doctos, multa noua fuisse molitos in hoc philosophandi genere, parum autem vel plane nihil profecisse, vel solius Nizolii atque Ludouici Viuis exemplis suo loco adductis potest demonstrari. Et profecto, quae hoc seculo magni quoque viri in logica philosophiae parte susceperunt, vltra repurgationem logicae scholasticae, quam ad puriores Aristotelis fontes reuocarunt, plane nihil, quod momentum nouitatis et emendationis habeat, attulerunt. Vnus Petrus Ramus, quod tum multi mussitarunt, aperte eloqui, et quod alii in votis tantum habuerunt, in rem perducere, nouamque dialecticam introducere ausus est. Quae cum magnorum motuum caussa per integrum fere seculum fuerit, historia Ramea iam paulo curatius nobis enarranda est, quam strictim, vt institutum postulat, dabimus.

Vitae Petri Rami scriptores.

§. III. Ignotum esse nequit nomen PETRI RAMI illis, qui historiam eruditionis vel a limine salutarunt. Fuerunt enim plurimi, qui res eius et tum vitae tum philosophiae historiam tetigerunt. Et ex instituto quidem vitam Rami omnium optime enarrauit, qui ex disciplina eius prodiit THOMAS FREIGIVS [s], tum PETRVS NANCELIVS [t] et THEOPHILVS BANOSIVS [u]. Multa, quae ad res Petri Rami illustrandas faciunt, attulere SAMMARTHANI [x] fratres, quos exscripsit PAVLVS FREHERVS [y] tum BOISSARDVS [z] similesque scriptores historiae literariae alii, in vulgus noti. Recentissima aetate in iis explicandis illustrandisque laudabilis versata est industria TEISSIERII [a] PETRI BAYLII [b], CHR. BREITHAVPTII [c] et C. F. LENZII [d]. Tacemus GASSENDVM [e], REIMMANNVM [f], WALCHIVM [g] aliosque scriptores historiae logicae. Nos consultis, quos nominauimus, fontibus ita ad obseruationes laudatorum virorum attendemus, vt quod lucem historiae celeberrimi philosophi accendere queat, neglexisse nos minime videamur.

§. IV. Edi-

s) Addita est AVDOMARI TALAEI Orationibus Marpurgi 1599. 1608. editis.

t) Paris 1603. 8. II. Volum.

u) Francof. 1579.

x) Elog. Gallor. Lib. II. elog. 21.

y) In Theatro p. 1467.

z) Vit. illustr. script. T. II. p. 36.

a) Elog. des hommes sauans T. II. p. 397 sqq.

b) Dict. T. IV. art. Ramus p. 25 seqq.

c) Diss. de Tribus Logicae restauratoribus Ramo, Verulamio atque Cartesio Ien. 1712.

d) Diss. de Historia Rami Viteb. 1713.

e) De Orig. Log. c. IX. T. I. Opp. p. 59.

f) Hist. lit. Germ. Vol. III. p 192.

g) l. c. L. II. c. 1. §. 3. p. 609 sqq.

§. IV. Editus est in lucem PETRVS RAMVS (de la Ramée) in Veromanduorum agro Cuthi, parentibus antiqua quidem et nobili prosapia ortis, sed belli calamitatibus ad infimam sortem redactis. Teste enim BANOSIO [h], qui id ipsi Ramo debet, auus eius in Eburonum gente familia imprimis illustri fuit, sed patria a Carolo Burgurdionum duce capta et incensa in Veromanduorum agrum profugus ob paupertatem cauponariam artem exercuit. Ipse quoque se relictis vix cunis peste correptum aegre mortem euasisse narrat. De adolescentia eius atque educatione discrepant scriptores: SCALIGER [i] enim ad annum vsque decimum nonum, ne quidem primas notas eum didicisse, ac inseruiuisse domino de la Brosse, et Lutetiam deductum famulum ingenio tardo, rudi et stupido atque disciplinae repugnanti fuisse tradit, hanc autem stupiditatem discendi vicisse desiderium. Aliter autem BANOSIVS [k], qui narrat: „Anno aetatis suae circiter „octauo sponte Lutetiam venisse, et inde bis abductum violentia tem„poris, bis eodem tamen, quamlibet reflantibus ventis reuersum et „ardenti discendi studio incensum ab Honorato Carpentario auunculo „victum per aliquot menses perexiguum accepisse, vt artes addisceret; „deinde necessitate coactum multos annos duram seruitutem in colle„gio Nauarrae seruiuisse; sed cum interdiu dominis suis fidelem ope„ram praestitisset, nocte oleo et lucerna in studia incubuisse.“ Quam narrationem ipsa Rami verba a FREIGIO [l] adducta confirmant, quibus de fortunae pertinacia, quam Lutetiae se expertum esse ait, cum ad capessendas artes ingenuas illuc venisset, conqueritur: id quod tamen sibi non puero, sed iuueni accidisse tradit. Traductus autem ad hunc bonarum literarum mercatum, cum ineffabili discendi desiderio flagraret, et ipse indesinenter literis operam dare coepit, et lectiones publicas attente audiuit. Et fuerunt quidem, qui Ramum sine praeceptore propria diligentiae felicitate ad id doctrinae culmen euasisse contendunt, quo postea eminuit. Certe ad MORHOFIVM [m], NAVDAEVM [n] et EDMVNDVM RICHERIVM [o] prouocat, qui αὐτοδίδακτον Ramum ipse quoque dixerat TEISSIERIVS [p], ideo notatus a P. BAYLE [q]. Ast si accurato vocis rigore id sumas, falsum est. Ipse enim RAMVS [r], tres annos sexque menses in philosophia Aristotelis ex academiae legibus se posuisse operam ait, et alio loco [s], id repetit, fassus illud tempus sese logici Organi libris cognoscendis, disputandis, meditandis traduxisse. Quod

si vero

h) l. c. ex Oratione Rami professionis regiae initio habita.
i) Scaligerana secunda p. m. 127.
k) loc. cit.
l) l. c. conf. BAYLE not. B.
m) Polyhist. T. I. L. I. c. 1. p. 6.
n) De Studio liberal. c. 5. p. m. 89.
o) In Obstetrice animorum c. II. p. 20.
p) l. c. p. 399.
q) l. c. not. N.
r) Schol. dial. L. V. fin.
s) Animadu. Arist. L. IV. p. m. 136.

Vita Rami.

si vero id velint viri docti, quod eos voluisse suspicamur, nouam eum dialecticam non a praeceptoribus hausisse, sed suo ingenio debuisse, nihil dicunt, quod non ipsius Rami assertis consonet, licet fuerint, qui in eo quoque argumento alieno illum vitulo arauisse contendant. Non vero solam philosophiam Aristotelico - Scholasticam didicit, sed et artes mathematicas; in quibus Ioannem Penam, quem in philosophia discipulum nactus est, praeceptorem habuisse, etsi is iuuenis adhuc esset, contra censuram Baylii demonstrauit TEISSIERIVS [t]. Licet enim tunc admodum iuuenis vigeret, erat tamen testibus SAMMARTHANIS [u] supra aetatem eruditus, hisque potissimum artibus egregie versatus, adeo, vt, narrante ipso Ramo [z], quamuis valde iuuenis esset, cathedram mathematicam post seuerissimum examen, commendante Ramo tandem obtinuerit. Nec alio testimonio opus est, quam ipsius Rami [a], a TEISSIERIO [b] producto, qui e doctis Latine et Graece eruditis Ioannem Penam sibi imprimis mathematici studii adiutorem fuisse affirmat. Obiit autem Pena XXVI tantum annos natus, vnde iuuenem eum Ramo in his artibus praeceptorem obtigisse manifestum est [c]. His vero studiis cum pertinax accederet contentio et diligentia inexpugnabilis, iura magistri philosophiae obtinere Ramus potuit. Id hoc pacto factum esse narrat FREIGIVS [d]: *Lutetiae magisterii titulum suscepturum pro more et consuetudine scholarum liberam disputandi copiam examinatoribus facere coactum fuisse. Problema igitur sumsisse: quaecunque ab Aristotele dicta essent, commentitia esse: Attonitos nouitate et insolentia magistros nostros cum auctoritatem Aristotelis sibi ereptam viderent, irrito conatu per diem integrum magistrandum* (vti barbare vocant) *oppugnauisse.* Qui recte quoque obseruat, Ramum ex hoc fortuito successu ansam deinceps serio ac libere in Aristotelem animaduertendi et inquirendi arripuisse. Ex qua obseruatione patet, ingentes, quos iuuenilis ardor Ramo subdidit spiritus ad parandam sibi gloriae viam prima Aristotelis oppugnandi conamina in eo accendisse. Accinxit se autem potissimum ad examinandum euertendumque Organum Aristotelicum, cuius occasionem ipsi suppeditasse lectionem veterum scriptorum Graecorum atque Latinorum infra probabimus. Valde enim perhorrescebat vir amoeni atque elegantissimi ingenii barbariem sui temporis; cumque nocturna diurnaque manu exemplaria veterum versaret, et haud paruam sibi dicendi scribendique copiam comparauisset, adeo vt annos triginta natus melius Latine scriberet,

t) l. c. Vol. I. p. 305. qui consulendus.

u) In Elog.

z) Praef. Oper. mathem.

a) Act. prima pro regia profess. mathem. p. 552.

b) l. c. p. 306.

c) Conf. VOSSIVS de Scient. math. p. 355.

d) p. 9. 10.

beret, quam senio proximus [e], ratus addisci eloquentiam dicendique artem sine dialectica non posse, parum autem huic vsui aptam esse logicam Aristotelicam, ad emendandam differendi et cogitandi artem, quam more veterum dialecticam appellabat, vim animi omnem conuertit, vt haberent, qui bonis literis operam nauant instrumentum, quo ad interpretationem et imitationem veterum auctorum ex quouis genere optimorum possent peruenire [f], vt ex dicendis constabit. Ita vero hunc scopum se attingere posse sperabat, si ostenderet primo, ineptam esse ad veritatem inquirendam edisserendamque logicam Peripateticam, et inutilia plurima, haud pauca falsa, quaedam vera quidem at manca, et ad vsus minime traducta continere, adeoque reformatione opus esse: sicque remotis obstaculis nouam deinde dialecticam introduceret, quae dicendi cogitandique atque differendi artem omnem secundum veterum mentem luculentis regulis explicaret. Vtrique scopo obtinendo cum se parauisset, prodiere eius cura [g], licet nondum trigesimum aetatis annum attigisset, *Institutiones dialecticae*, et *Animaduersiones Aristotelicae*, quorum librorum hic logicam elenchticam, ille theticam comprehendit, multoties recusus vterque [h]. Et in hoc quidem acerrimam censuram in logicam Aristotelicam exercuit, quidque in ea desiderandum sit, magna libertate exposuit, in illo nouam dialecticae artem instruxit. Non enim contentus ostendisse, qua ratione virtutem differendi, ad quam omnem dialecticae artem reuocabat, natura, doctrina, exercitatione assequi liceat, et de veritate quoque, de qua disceptandum, praecepisse, de contrariis quoque dialecticorum opinionibus sibi dicendum esse statuit, demonstrareque aggressus est, *Dialecticam ab Aristotele et Aristoteleis non legitime institui, cum quod multa dialecticae artis non necessaria praecepta libris Aristotelis logicis conturbentur, tum quod multa necessaria praetermittantur*, vt infra paulo plenius exponemus. Fecit id Ramus et animo magno, et dicendi copia supra modum eleganti atque valente, et libertate, quam aetas illa ferre posset, maiori. Et institutiones quidem dialecticae, quamuis θετικῶς scriptae essent, satis Peripateticos iam commouerant, cum in omnia alia Ramus abiret, et viam a Stagirita patefactam non sine contemtu quodam desereret. Ast longe vehementius eorum animos vulnerabant *Animaduersiones Aristotelicae*, quas calamo non modo

e) Scaligerana prima p. 127.

f) Conf. Praef. Institut. dialect.

g) Paris 1543. 8.

h) Paris 1548. qua editione perquam nitida nos vtimur, conf. REIMMANN. Hist. lit. Germ. Vol. III. p. 193. MORHOF. Polyhist. T. II. p. 66. STRVVIVS Bibl. phil. c. II. §. 14. STOLLIVS Hist. liter. P. II. c. 2. §. 20 seq. p. 436 seqq.

modo liberrimo, sed interdum quoque ex indignatione paulo intemperantiore scripserat, et in quibus iuuenilis ardor se subinde prodiderat. Nihil enim in omni fere Aristotelis Organo est, quod non reprehendat, et in quo Aristotelicos cum magistro non pueriliter lapsos esse censeat. Cuius vt exemplum lector habeat, en in *Peroratione vniuersae animaduersionis*, *totam Aristotelis orationem difficilem rebus*, *obscuram verbis*, *toto genere compositionis insulsam atque odiosam* vocat, *Commenta Aristotelis labyrintho comparat et Minotauro* ait *simillima*, *ob anfractus et Maeandros*, *quibus inuoluitur*, *maxime autem commentorum*, *nugarum*, *somniorum*, *ineptiarum*, *mendaciorum*, *sophismatum*, *deliramentorum infinitis labyrinthis coagmentatum chaos se commonstrare ac patefacere* gloriatur, *et se non dialecticae artis confusionem in Aristotele duntaxat reprehendere*, *non tantum salebras arguere*, *non solum noctes atras accusare*, *quae in chao fuerant*, ait, *sed*, *quod Aristotelicum logicae confusionis chaos maius est; cum chao quidem naturali principia rerum licet nondum distincta*, *inessent integra*, *in Aristotelico chao vero et permulta e necessariis principiis desint*, *et multo plura e nugatoriis et sophisticis redundent*, *multa quae tribus versiculis commodissime poterant concludi*, *centenis vanarum argutiarum spinis et mendaciis vsquequaque dissipentur.* Ex quibus facile hariolabitur lector, non potuisse non Peripateticorum animos, professorumque philosophiae, qui in Organo Aristotelis consenuerant, et quorum phrontisteria hisce mysteriis per totum annum personabant, altissime fauciari instigarique, vt ferocem professorem iuuenem, venerandis Stagiritae canis male dicentem, et leges academiae magno contemtu et fastu conculcantem reprimerent, et honorem professionis suae assertum irent, cogerentque aduersarium impune in famam Peripateticae sapientiae grassantem, pedem referre. Et hinc illae lachrymae, quas iam porro delineabimus, cum vehementer crabrones Ramus irritauisset, minori suae tranquillitatis periculo, et maiori veritatis emolumento in detegendis Aristotelicae logicae naeuis vitiisque versaturus, si nimiam animi vim cohibere, si parcius ista viris obiicere, si sine pompa sine inuidia sapere, maluisset. A cum alia omnia Ramo placuissent, et is tempori inseruire prudenter negligeret, maxima inde tempestas ei coorta est, quae tantum non omnem eius fortunam euertit, et inuidiam, maleuolentiam, contumelias, terrores, minas [i], et tela acutissima Aristotelicorum ei concitauit, vt ex sequenti narratione patescet.

§. V.

i) Praef. Animad. Aristot. edit. 1548.

Motus Parisienses ob oppugnatam a Ramo logicam Aristotelicam.

§. V. Vix comparuerant libri dialectici Rami, cum ex his fauillis magnum sibi incendium metuentes professores Peripatetici, ad id extinguendum omnem academiam conuocarent. Prodiit autem delectus ad ineundam cum Ramo pugnam Antonius Goueanus [k], quem et artis dialecticae peritia et eloquentiae laude cum Ramo paribus viribus pugnam inire posse censebant. Et primo quidem libellis aliquot contra Ramum pugnatum est, plerisque academiae magistris Goueani partes sequentibus, a quibus multis altercationibus priuatis studiis potius, quam publico bono incensis res acta est. Quod cum euentum, quem exoptabant, non haberet, ad vim confugerunt Rami aduersarii, et quod AVDOMARVS TALAEVS [l] narrat, „Ramum repente non ad humanam aliquam et literis vsitatam disputationem ab Academia vocari curarunt, sed ad praetorii tribunalis capitalem contentionem per certos homines academiae „nomine rapuerunt, nouique et ante hunc diem inauditi criminis accusarunt, quod Aristoteli repugnando theologiam et artes eneruaret. Hinc „Aristoteleorum clamoribus agitatus ad summum Parisiensis curiae consilium traductus est: deinde cum legitimo iudicii more res agi, atque „apertius iniquissimae fraudis inuidia percipi videretur, nouis artibus a senatu Parisiensi ad regiam cognitionem disiectus est: qua constitutis quinque iudicibus, binis ex vtraque parte, quinto regia denominatione designato caussam de singulis animaduersionum capitibus dicere iussus est. Haec Talaeus, cuius narrationi eo magis fidem dandam esse recte monet P. BAYLE, quia haec scripsit Talaeus in dedicatione ad Cardinalem Lotharingiae, cuius patrocinio furori et persecutioni Aristoteleorum Ramus postea ereptus est. Prolixius rem explicat, et circumstantias quasdam addit, vitae Petri Castellani scriptor PETRVS GALLANDIVS [m] his verbis: „Cum in hac schola ante annos octo sophista famosus Musis iratis „natus, gloriae popularis siti inexplebili praeceps, Aristotele, Cicerone, „et Quintiliano petulanter et ignoranter vexatis nullum finem in quemuis „auctorem classicum debacchandi facturus videretur, priusquam praesentem literarum statum labefactasset, atque ad suam libidinem peruertisset, „permulti doctrina ac virtute conspicui homines audaciam tam prodigio-„sam

k) Erat Goueanus natione Lusitanus, puer autem ad patruelem Andream Goueanum in Galliam traductus est, vbi in humaniori literatura institutus ita profecit, vt dicendi Latine fingendique facultatem supra modum assequeretur. Sed et logicam Aristotelicam ita perdiceret, vt, iuuenis quidem, cum Ramo congredi, eique Responsionem ad P. Rami calumnias pro Aristotele opponere, mox disputationem coram inire auderet. Ab Aemilio Perreto ad iurisprudentiam amplectendam ductus ita hanc scientiam tenuit, vt eam magno plausu apud Tolosanos, Cadurcos, Valentianos et Gratianopolitanos docere posset, habereturque a Iacobo Cuiacio interpres iuris, inter optimos numerandus, Bellis ciuilibus ex Gallia abire coactus ad Philibertum Sabaudiae ducem concessit, eique a consiliis secretioribus fuit, obiitque Taurini ex nimio pepomelonum vsu, vid. THVAN. ad A. 1565. TEISSIER. ad h. l. T. II. p. 420. GRAVINA Histor. iuris ciu. c. 172. p. 254 seqq. Extollunt peritiam eius dialecticam Scaligerana p. 174. impietatis eum Caluinum accusasse ait TEISSIER. p. 224. conf. BOECLER. Scr. hist. sec. XVI. p. 622. aliique.

l) In Dedic. academiae ad Carolum Guisiae ducem Cardin. Lotharingum, ad quam narrationem prouocat RAMVS in Dedic. edit. recent. Animaduers. Eam repetit LAVNOIVS de Fort. Arist. c. XIV. p. 253 seqq.

m) In Vita P. Castellani n. 45. p. 75 seq.

„sam indignissime tulerunt. Cumque de eo apud regem ita conquesti es-„sent, vt ille pro sua perpetua in literas et literarum professores beneuo-„lentia hunc indignabundus ad remum damnatum triremibus addicere sta-„tueret, regis animum faceti leporis suauitate emollitum ad sententiam mi-„tiorem Castellanus traduxit. Sophistam nugantem et inepte philoso-„phantem ab humanissimo rege nullo capitali supplicio puniendum esse; „verum cum doctis hominibus coram grauibus disceptatoribus in disputa-„tionis certamen commissum, argumentis conuincendum, et ratione ali-„qua leuiore ad sanitatem reducendum. Quorum sententia cum illum rex „inscitiae, impudentiae et temeritatis damnatum silentiique poena multa-„tum vidisset, facile acquieuit, neque acerbius quicquam in eum statuit. Quam narrationem mendacii coarguit P. Bayle, cum et Talaei verbis repugnet, et ab inimico Rami grauissimo profecta sit. Nobis autem non ex toto conficta videtur, quamuis facile concedamus, regem optimum et literatissimum, et quod ex hac ipsa vita Castellani constat, ob aristocratiam commendatam Aristoteli non valde fauentem sententiam hanc improbam et duram ob disputationes logicas non tulisse. Nam ipse Talaeus addit: *Haec omnia regis, licet omnium regum et humanissimi et literarum amantissimi tamen per falsas et improbissime confictas calumnias inducti auctoritate confirmantur.* Vnde quae Gallandius refert, de consiliis inimicorum Rami intelligenda esse putamus, qui percupiuissent eum ad remos magis quam in cathedra sedentem videre. Quae cum regi essent patefacta, obstitisse Castellanum inhumanis cogitationibus, et velitationem literariam instituendam regi suasisse. Id quod ipse regiae literae, „MDXLIII, „VI. id. Mart. scriptae confirmant, quibus innuitur, regem delatis ad au-„res suas turbis, quibus commoueretur Academia Parisiensis, ob libros „P. Rami, institutam eapropter litem in curia regni ad se reuocasse, ideoque „decreuisse, vt qui oppugnaturum se libros Rami obtulisset, Antonius „Goueanus, et qui accusaretur, Petrus Ramus, duos singuli viros doctos „et insignes eligerent, qui et Graecae atque Latinae linguae, et philoso-„phiae satis essent periti, quibus ipse rex quintum adderet. Elegisse au-„tem Goueanum Petrum Danesium, et Franciscum Vicomercatum, Ra-„mum autem Iacobum Quintinum, et Ioannem Bellemontanum, ipsum „regem addidisse arbitrum Ioannem Salignacum.“ Ex his enim regiarum literarum verbis constat, regem audire magis vtramque partem, quam inauditum condemnare Ramum maluisse. Recepit mandatum regis debito Ramus obsequio et disputationis pelago se commisit, quamuis de quinque iudicibus tres infensissimos ipse haberet. Addit Talaeus: „Scribam „vnum adfuisse, qui rationes Rami, et iudicum sententias exciperet, „defensionis suae testem Ramum impetrare neminem potuisse. Biduo „magna contentione de dialecticae artis definitione et partitione, quae in „logici organi libris nullae essent, concertatum est. Tres Aristoteleos „iudices primo die contra omnes bene descriptas artis leges iudicasse, ad „dia-

„dialecticae artis perfectionem definitione nil opus esse. Ioannem Quintinum Heduum, Ioannem Bomontium Parisiensem, qui duo iudices „fuerint a Ramo delecti, pro singulari sua eruditione et doctrina censuisse, „omnem disputationem, qua via et ratione procederet, definitione proficisci debere, idque per scriptum obsignauisse. Postridie tres iudices „Aristoteleos vehementer conturbatos de partitione fuisse assensos, dialecticae legitimas esse partes inuentionem et iudicium, atque hac de re sententias suas perscripsisse. Verum cum Ramus vrgeret Aristoteleos, igitur a se merito reprehendi, quod propria partitione praetermissa totam „dialecticam mille tenebris obruerent, tribus iudicibus ampliari caussam „placuisse, et in alium diem reiici, quia ista via Aristotelei superiores esse „non possent. Et hunc audiendi Rami finem fuisse, deinceps enim Aristoteleos iudices aestuare, rixari inter se et iurgare quod se per imprudentiam demersissent, vnde incolumes emergere non possent. Itaque ne „non damnaretur Ramus, nouum consilium iniisse, vt ab initio tota disputatio retexatur, et adhuc iniudicata induceretur, proque nihilo haberetur Id vero Ramum se facturum pernegauisse, coepisseque liberius conqueri, his se iudicibus esse traditum, quibus satis non esset eius sententiam tam coeca cupiditate oppugnare, nisi ipsi quoque suam, dictam „praesertim et obsignatam, nullo inconstantiae pudore rescinderent. „Quare tum Ramum a tribus illis accusatoriis iudicibus, cum eos neque „sua conquestione, neque reliquorum iudicum admonitione de tanta violentia deduceret, appellauisse. Postremum igitur illud fuisse, vt tribus „Aristoteleis iudicibus infinita potestate, sine auxilio, sine prouocatione „iudicium de Aristoteleis animaduersionibus permitteretur. Huic tantae „potestati, maiori etiam cupiditati Quintinum et Bomontium concessisse, „perscripta tamen ante de vniuersa disputatione sententia, testatos, sibi „placere, vti in philosophia, sicut antea semper fuisset, liberum esset, in „omnem partem disputare, ex eo autem consessu se discedere, quia se „non socios consiliis, sed iniuriae, quae Ramo fieret testes intelligerent. „Idemque Ramum ipsum non sine stomacho, cum a tribus illis contumeliose illuderetur, fecisse, et se tempora sperare, dixisse, quibus tales „iudices de suo facto nequaquam parem voluptatem essent percepturi: Ita „vi victam, vel certe hominum quorumcunque opinione ad tempus oppressam caussam esse condemnatis triumuirali sententia animaduersionibus et institutionibus dialecticis.“

Nihil est in hac tota narratione, quod non verisimilitudinis legibus faciat satis; nam et testis conditio talis est, vt rem omnem scire potuerit, et mentiri voluisse, in re in vulgus nota, et in dedicatione ad Carolum Lotharingum Cardinalem, remotis iam inuidiae obstaculis, minime est probabile, vnde fidem quoque ei dederunt LAVNOIVS et BAYLIVS [n]. Aliter tamen rem enarrat edictum regium, cuius fides debebat esse publica.

n) Locis citatis.

blica. In illo traditur: „In congressu disputantium ad infringendam „caussam Ramum a censoribus appellauisse, quod cum ad regem esset de-„latum, praetori vrbis Parisiensis eum in mandatis dedisse, vt Ramum at-„que Goueanum ad perficiendam disputationis telam cogeret. Resumta illa „apparuisse, quod librorum suorum defensionem absoluere Ramus nequi-„ret, adeoque abrupta disputatione submisisse se censorum iudicio, qui „cum absoluere caussam constituissent, Bellemontanum et Quintinum ne-„gotio toti se subtraxisse. Data autem Ramo potestate alios ex sua par-„te eligendi, sententiam tamen trium reliquorum se suscepturum fuisse „professum; hosque consideratis omnibus, decreuisse, esse Ramum te-„merarium, arrogantem, et impudentem, quod artem logicam conde-„mnauerit, quae recepta ab omnibus gentibus ab illo ignoraretur, id „quod in animaduersionibus Aristotelicis satis prodiderit, scopum animi „malum simul declarando, culpatis iis, quae bona et vera sunt, imputa-„tis quibusdam Aristoteli, de quibus nunquam cogitasset, cumulatisque „mendaciis et calumniis.“ Quae si vera sunt, et pessima caussa fuit Rami, et inepte atque imprudenter eam egit. Ast fuisse relationes hostium Rami, quas ad aulam detulerunt, et ex quibus regis mandatum est conflatum, falsas et commentitias, ex circumstantiis narratis abunde liquet. Quis enim credet, Ramum potestate facta arbitros non suspectos, cum a prioribus desereretur, eligendi maluisse aduersariis, quos in interitum suum coniurauisse nouerat, se submittere, et sententiam eligere, quam internecinam sibi fore praeuidebat? Tacemus alia, verisimilitudinis leges migrantia, quibus luculento exemplo constat, fidem historicam et iuridicam magno saepe interuallo inter se distare. Interim verissimum est, oppressum aduersariorum potentia Ramum cedere fuisse coactum, et grauem fuisse expertum iudicem, quem ante actionem contra eum susceptam iam in illum indignatione armatum fuisse, fatentem supra Gallandium audiuimus. Mirum itaque non est, non consultis iustitiae consiliis durissimam contra Ramum sententiam mandatum regis pronunciasse, et vtrumque librum penitus suppressisse atque proscripsisse, poena non confiscationis modo, sed corporis quoque irrogata, si quis vulgare prohibitos libros auderet. Ipsi vero Ramo seuere interdictum, ne vel in lectionibus suis laudatos libros praelegeret, vel dialecticas atque philosophicas scholas habere vllo modo, rege non permittente, auderet. Intelligi autem nullo negotio potest, quanto gaudio Rami aduersarios haec victoria affecerit; id quod graphice delineat TALAEVS, porro narrans: „Auctori animaduersionum et in-„stitutionum toto philosophiae regno (non vero Galliae, vt inepte ver-„ba Talaei interpretatus est MORERIVS °) velut aqua et igni, graui et-„iam poena addita, interdicitur, ne vnquam vel scribendo, vel docendo, „in vllam philosophiae partem ingrederetur. Hoc vero non est dialecti-„cum refellere, sed dialecticum de suggestu deturbare: atque haec omnia „regis,

°) In Dict. hist. v. Ramus, quem ideo castigauit BAYLE l. c. not. N.

„regis, licet omnium regum et humaniſſimi et literarum amantiſſimi tamen „per falſas et improbiſſime confictas calumnias inducti, auctoritate confir„mantur. Conſtricta itaque lingua, vinctis manibus cum ſic afflictus Ra„mus teneretur, vt Ariſtoteleia vel impune diſcerpere liceret, Ramo con„tra ne mutire quidem liceret, triumphus de tam nobili victoria mirificus „agitur, triſtis illa et horrenda triumuirum ſententia impreſſis et Latina et „Gallica oratione libellis, non modo per huius vrbis compita, ſed per or„bis terrarum loca omnia, quo expectari potuit, promulgatur. Ludi ma„gno apparatu celebrantur, vbi ſpectantibus et plaudentibus Ariſtoteleis, „omni ludibrii et conuitii genere Ramus afficitur. Quid reliqua his indi„gniora commemorem, quae tametſi veriſſima ſunt, et memoria recenti „tenentur, tamen ita ſunt ab honeſtis ſtudiis aliena, vt verear, ne iis etiam, „qui interfuerint et viderint, res tamen incredibilis non facta ſed ficta eſ„ſe videatur. Haec Ariſtotelici iudicii breuis et ſummaria hiſtoria eſt. „Plurima enim praetereo, quae ſine certorum hominum infamia comme„morari non poſſunt." Et hinc magni animi aduerſariis Rami ſuccreuere, inter quos tum eminebant Ioachim. Perionius [p], Iacobus Carpentarius [q] et Petrus Gallandius [r]. Quorum acerbitate factum, vt non contenti haereſeos philoſophicae eum inſimulauiſſe, eum quoque perditiſſimi ſcepticiſmi accuſarent, „eo quod literarum humanarum diuinarumque hoſtis at„que inimicus de humanis diuiniſque legibus addubitaret, deque iis du„bitare diſcipulos ſuos doceret, qui lubricos D. Auguſtini locos ſuis au„ditoribus ad effrenatam et impiam libertatem proponeret, qui quo faci„lius incautis animis abuteretur, omnes logicas diſputationes tolleret [s].

 §. VI.

p) Ioachimi Perionii (cum Franciſco non confundendi) vitam et ſcripta enarrant TEISSIER. Elog. T. I. p. 382. SAMMARTHAN. Elog. L. I. p. 39. IOVIVS, GADDIVS, LA CROIX, DV MAINE aliique ſcriptores hiſtoriae literariae libris notiſſimis Eſſais de literature Nou. 1702. art. 8. Erat adſcriptus S. Benedicti familiae denatus 1559. Ciceronis imitatorem haud infelicem, Ariſtotelis autem admiratorem ſuperſtitioſum facile in eo agnoſcas. Et huius quoque ſcripta nonnulla, caſtiore, quam Argyropulus fecerat, dictione exprimere conatus eſt, ait cum Latina melius quam Graeca intelligeret, et dictionis elegantiam magis, quam proprietatem ſectaretur, officio interpretis non feciſſe ſatis recte eſt iudicatus conf. Scalig. Sec. I. 306. Ramum orationibus inſectatus eſt, et vehementer in eum inſurrexit. Conf. REIMMANN. Calendar. hiſt. crit. logicae p. 54.

q) Iacobus Carpentarius Claromontanus, philoſophiam Pariſiis docuit; doctrinae Peripateticae et Platonicae haud ignarus, vtramque autem foede corrupit, ſuppoſita Ariſtoteli theologia Aegyptiorum myſtica. Eam enim cum barbare verſam eſſe a Petro Nicolao Caſtellano videret, meliorem daturus ex Arabico ſe vertiſſe mentitus eſt, qui ne literulam quidem Arabicam noſſet et linguarum ſatis eſſet imperitus, indignante Caſsubono, Caſaubonian. p. 18 Prodiit illa verſio cum ſcholiis Carpentarii Paris 1571. 4. et acceſſit quoque editioni operum Ariſtotelis Lugdunenſi. conf. FABRICIVS Bibl. Graec. Vol. II. p. 163. Sed et Alcinoi introductionem in Platonem amendatam ei deberi Tom. II. p. 165. obſeruauimus. Infenſiſſimum vero Carpentarium expertus eſt Ramus, cuius inſidiis, quod inuidia duceretur, tandem extinctum fuiſſe Ramum infra dicemus, conf TEISSIER. l. c. p. 408. Cenſuram eius reprehendit, et Dialecticam Rami defendit ARNALDVS OSSATVS in expoſitione in diſputationem Iac. Carpentarii, vid. AMELOT DE LA HOVSSAYE in vita Oſſati TEISSIER. L. I. T. IV. p. 476.

r) Edidit Petrum Gallandium Aria Arteſiae, praefectum habuit Pariſiis Collegium Boniurienſe, et canonicum eccleſia cathedralis. Obiit 1559. clarus peritia diſciplinarum quae ab humanitate nomen ſortiuntur. Comparuit is quoque in controuerſiis Rameis, edita oratione pro Ariſtotele et ſchola Pariſienſi contra Ramum. Multo ſale Satyrico perfricuit RABELAESIVS in Prol. L. IV. Gargantuae p. m. 210. contentionem vtriusque Petri ob has contentiones.

s) FREIGIVS p. 20.

Mutata fortuna Rami.

§. VI. Tulit patienter Ramus quae mutare non poterat, et tempus expectauit, quod emollire inuidiam plerumque solere, et rebus catastrophen imponere sciebat. Neque fefellit spes philosophum; serenius enim coelum reduxit annus sequens MDXLIV, quo atrox pestis Lutetiorum vrbem vastabat, et iuuenes literarum studiis dicatos dissipabat, id quod academiae Parisiensi non potuit non funestum accidere. Qui vt deferuescente mali furore ad pristinas scholas reuocarentur, inuitarenturque ad sequenda, quae deseruerant studia, Ramum non obstante regio interdicto pristino, eloquentiae tradendae muneri restituere placuit. Rediit ergo, frementibus aduersariis Ramus, et pristinam collegii Praelei cathedram occupauit. Quod cum Sorbonae doctores ferre non posse clamarent, ad nouas concertationes deuentum est. Ast sensit inimica gens, mutato tempore totam quoque scenam esse immutatam: re enim ad curiam regni delata, Ramus in eo munere confirmatus est [r]. Quae tamen venia ad solam eloquentiam docendam videtur pertinuisse, anno enim MDXLVII demum, Francisco I. rebus mortalium subducto, cum successisset Henricus II, apud quem Carolum Lotharingum Cardinalem Guisianum fuisse potentissimum, nemo rerum Gallicarum peritus ignorat, rescissa sunt, quae Franciscus I. contra Ramum statuerat. „Id quod magnis laudibus extollit Ramus", et se atque libros suos ipsasque disciplinas illi debere vitam, libertatem, dignitatem, et omnem futuri temporis expectationem gratus fatetur, maximeque praedicat, quod honestae „professionis, in qua multos annos versatus esset, ereptam libertatem et „praeteriti temporis fructum et solatium sibi restituerit, et interclusam „simul viam aperuerit, qua persequendis institutae vitae rationibus talentum exercere tractando, communicare docendo, amplificare quaerendo, Deo denique ipso ac proximo meditata vitae studia atque officia libere praestare valeat." Vt vero afflantis fortunae aura frueretur, *Institutiones* primo *dialecticas*, tum *animaduersiones Aristotelicas* recudi fecit, easque ita perfecit, vt integro habitu comparerent [x]. Vtrumque librum cardinali inscripsit, et velut nauta tempestati ereptus tabulam suspendit. Moderate autem ista rerum suarum conuersione Ramus vsus est; nam non solum quo posset modo, nouitatis inuidiam deprecatus est, „sed declarauit quoque, iniuriarum obliuionem iurare omnesque aemulos ad ingenii „atque industriae contentionem ea lege prouocare se velle, vt si se, quod „facillimum sit, honestis studiis et vigiliis vicerint, Deo O. M. gratias „habeat, quod vel aduersarios sibi deesse noluerit, quos honeste imitari „possit." Ita vero hac moderatione se commendauit Ramus, vt cum cardinalis patrocinio extolleretur, anno MDLI professoris regii eloquentiae atque philosophiae axiomate augeretur, senatu regni hanc docendae eum eloquentiae philosophiae prouinciam auctoritate sua corroborante:

r) BANOSIVS l. c. p. 7. 8.
x) Prodiere eleganti charactere, Paris 1548.
*) In Dedic. Animadu. cui iungenda dedicatio Instit. Dialect.

rante: quo pacto omnia vno ictu tela aduersariorum elisa et persecutiones contra Ramum finem nactae sunt. Ita vero ab insidiis inimicorum tutus emendare philosophiam, propagare nouam dialecticam, reformare scientias, quas sibi demandatas acceperat, perrexit. Cumque mathematicae quoque docendae spartam accepisset, noua nonnulla in ea molitus est, et Euclidem reprehendere non pertimuit [y]. Maxime autem barbaram, quae ex vernaculae vitio irrepserat, linguae Latinae pronuntiationem cum reliquis professoribus eiicere ex academia tentauit, hactenus enim (qu, vt K voce expresserant). Id quod adeo Sorbonae displicuit, vt manibus pedibusque obniterentur, de cuius rei ridiculis circumstantiis digna est, quae legatur FREIGII [z] narratio, vt constet, quanta barbaries eo tempore, quo plenus iam dies humanioribus literis illuxerat, in schola Parisiensi regnauerit, et quae bella, quae odia Ramo honestiorem Musarum faciem cupienti obiecta sint. Produnt etiam sequentia Rami fata inuidiam, quam ad tempus superum fauore vicerat, quiescere a persecutione non potuisse, et iam tum periculum illud sub cinere delituisse, quod, cum tandem in flammam erupisset, mortem Ramo miserabilem adduxit. „Teste enim FREIGIO, [a] paucis mensibus per geometriae mysteria peruasisset, nisi cursus industriae per fatalem quandam calamitatem fuisset abruptus. Acceptis igitur a rege literis ad regiam Fontisbellaquei bibliothecam profectus mathematicas superiorum temporum praelectiones ab initio plenius et vberius retractauit, et considerauit. Et paulo post: In Germaniam nostram ipsis illis mathematum amoribus charissimam saepe respexit, sed viis omnibus terror mortis intentus ac pauor: rumor etiam Praelei sui indignis modis direpti tum bibliothecae, carissimis quibusque rebus spoliatae ac depopulatae ad regiam Vincennarum propius vrbem reuocarunt. Quin alia vis etiam grauior accidit, vt e Vincennis per inuia itinera profugiendum esset, et subinde variis in locis delitescendum. In fuga tamen et latebris otium lucemque reperit.“ Non addit Freigius caussas huius persecutionis, eleganter autem et verisimiliter coniicit Baylius, Ramum, qui se reformatorum, quos Hugenotos dicere barbaro vocabulo moris apud Gallos est, partibus fauentissimum ostendebat [b] in ciuili, quod anno MDCLXII exardere coepit bello, ob eam caussam ista passum fuisse, coactum cedere furori eorum, qui ob edictum, quod a Ianuario mense nomen accepit, contra Reformatos crudelia consilia fouebant,

y) Vid. VOSSIVS de Scient. Math. p. 69. qui culpat, quod alii laudant. conf. TEISSIER. l. c. p. 404. contra hos Rami reprehensiones Euclideas edidit IOANNES PROSCHIVS Apologiam pro Aristotele et Euclide, conf. STRVVIVS Bibl. Philos. c. II. §. 17.

z) FREIGIVS l. c. p. 24. BAYLE l. c. not. G.

a) p. 26.

b) Huius rei testimonium habet BANOSIVS l. c. p. 19. 20. his verbis: „Huius zelo inflammatus, publica concione Parisiensis scholae monachos grauiter admonuit, vt puriorem theologiam ex Euangelio, relictis sophistarum lacunis, addiscerent. Idola gymnasii Praelei amoueri et recondi iussit, ne conspicerentur. Missae autem raro intererat.“ Sed et reliqua legenda sunt, quae satis probant, multa eum fuisse detestatum, quae sacrosancta illa aetas habebat. Conf. quae habet TEISSIERIVS l. c. p. 403.

bant, et bella intestina ciebant. Accidisse enim istam Rami fugam illo anno, notauit BANOSIVS,[c] LANGVETVS[*] autem retulit, cum rector Vniuersitatis, isti edicto, quod regis tutelam reformatis promittebat, se opponeret, et libellum ideo supplicem reginae Catharinae academiae nomine offerret, Ramum intercessisse, et edictum vulgandum petiisse. Rediere tamen halcyonia, pace inter Carolum IX. et partes Reformatorum inita anno MDLXIII, tunc enim spartam recuperans Ramus, pristino munere fungi quiete potuit, accepto regio stipendio et libertate Reformatae religionis exercitiis libere fruendi. Et tunc quidem ad augendas perficiendasque artes mathematicas se totum conuertit, hisque studiis se ad annum MDLXVII deuouit, quo bellum ciuile secundum exortum est. Tunc enim cum insidiis eorum, qui Reformatos premebant, aliter se eripere non posset, Condaeum ducem secutus relictis Parisiis Hugenotarum, quos vocant partibus publice nomen dedit. Otia tamen, quae paulo post subnascebantur, reditum ei ad cathedram concesserunt, libertatemque conscientiae paulo ampliorem; ea vero cum breui tempore durarent, et tertium bellum ciuile oriretur, veniam a rege nactus peregrinationem literariam instituit. Vidit enim intutam ipsi et Reformatis omnibus sedem esse Lutetiam, et maxima ex ciuili bello, quod magnis animorum motibus subinde recrudescebat, pericula ciuitati, et praecipue illis, qui a Romana ecclesia dissidebant imminere. Et hinc factum, vt de alia sibi sede dispicere et alium locum atque munus cogitare inciperet. Et in Italiam quidem Bononiam eum honorifice inuitasse scribit „FREIGIVS[d], BANOSIVS[e] autem, nullam, ait, esse Christiani orbis „nationem, quae Rami sapientiam non amauerit, et praemio laudando „redimere studuerit. Amisso enim Romulo Amusaeo (is Romam ad docendum pontificis maximi nepotem Bononia erat traductus[f],) „qui mille „ducatorum stipendiis in celeberrima Bononiensi academia docuerat, An„gelum Papium totius academiae consensu illum in eius locum euocauis„se: ab Andrea Dudithio imperatoris legato Cracouiam esse inuitatum; „Ioannem regem Pannoniae Albae Iuliae administrandae magna proposi„ta mercede praeficere voluisse, et chirographo regis obsignauisse.“ Nihil tamen horum accepit Ramus, cuius caussa esse videtur, quod inter Protestantes tantum sedem munusque quaereret. Tale enim apud Geneuenses ambiisse, et parario Beza vti voluisse, repulsam autem tulisse, *eo quod constitutum esset Geneuensibus, et in ipsis tradendis logicis et in caeteris explicandis disciplinis ab Aristotelis sententia ne tantillum quidem deflectere*, ex BEZAE *Epistolis*[g] constat. Verisimile itaque est, eum hoc potissimum scopo Germanicarum scholarum inuisendarum consilium cepisse,

c) l. c. p. 28.
d) l. c. p. 36. 41.
e) l. c. p. 9.
f) Recte id contra Banosium, obitum Amusaei hoc loco allegantem obseruauit P. BAYLE l. c. not. N.
*) L. II. ep. 68. p. 201.
g) Ep. 36. p. 202. conf. Ep. 34. p. 197. Conf. BAYLE l. c. not. N.

se, vt de certa et secura sibi inter Protestantes sede dispiceret. Iniit iter hoc anno MDLXVIII, dum omnia in Gallia bello intestino feruebant, delatusque ad potiores Germaniae scholas, ob eruditionis praestantiam atque famam multis vbique locorum honoribus cumulatus est, domi autem testamento de facultatibus suis ita disposuerat, vt D. librarum summam professioni mathematicae erigendae, quam Friderico Reusnero destinauerat, adscriberet [h]. Tiguri [i] et Basileae magnis honoris testimoniis exceptus est, quam vrbem et scholam oratione panegyrica laudauit [k]. Heidelbergam delatus multos ad se vidit confluentes viros doctissimos et iudicio praestantes, qui videre eum gestiebant, *quem velut Herculem diuinitus suae aetati donatum, totumque orbem artium a monstris inutilium et peregrinarum praeceptionum liberantem, et suas cuique arti regiones ac fines certos attribuentem, et rectissimam singulas docendi et discendi viam demonstrantem admirabantur.* Id quod ad eum tum scripsit CHYTRAEVS [l], cum Heidelbergae agenti Nicolaum Goniaeum, eius videndi conueniendique caussa illuc aduolantem, commendaret. Ipse elector Palatinus imagine sua eum donans testatum fecit, quanti eius doctrinam faceret. Ast quem extollebant viri docti studiosorum impotens animus tantum non ex vrbe et schola eiecit, cum ferre non possent Aristotelem contemni, quem a praeceptoribus maximopere commendatum accepissent. Narratque ALTINGIVS [m] nonnullos iuuenum studiosorum male illum tractasse, amotis scalis ex cathedra arcere conantes disputantium: ei vero discrimini feliciter Galli cuiusdam ereptum fuisse opera, qui humi procumbens dorsum ei substrauerit, per quod, ceu gradum aliquem eniteretur [n]. Et FREIGIVS, tum, ait, principali auctoritate ad profitendum adductum aemulorum clamores inuicto animo pertulisse, tanta quidem constantia, vt aduersarios suae petulantiae pudere merito debuerit. Id quod inuidiae professorum nonnullorum adscribendum esse videtur, qua studiosi iuuenes in Ramum concitati sunt. Valde enim innouationes eius Peripateticae doctrinae professores vrebant, vnde non viua modo voce, sed et scripto eristico Ramum in Germaniae academiis peregrinantem tum aggressus est Iacobus Schegkius philosophus Tubingensis, vt in eius vita dictum. Ita vero perlustratis Germaniae academiis, in quibus innumeros sibi fautores amicosque comparauerat, tandem factis in patria induciis ad lares suos anno MDLXXI reuersus est, maximo suo malo. Cum enim feralis illa laniena S. Bartholomaei festo anno MDLXXII inaudita saeuitia iugulis Reformatorum immineret, religionis professio πρόφασιν, inuidia Carpentarii caussam veram mortis miserabilis suppeditauit, exitiumque

h) Exhibet testamentum BANOSIVS p. 15. illud iam scriptum erat Cal. Aug. 1558.

i) Splendido ibi conuiuio exceptus fuit a Bullingero, cui aderant quoque Lauaterus, Gualterus, Simlerus. TEISSIER. p. 401.

k) Titulum ei fecit, Basilea.

l) Epist. p. 547 seqq.

m) In Hist. eccles. Palat. p. 247.

n) Similem intemperantiam passus est a studiosorum caterua in Schola Cameracensi oratione habita, anno 1552. FREIGIVS p. 34.

que illi adduxit. Nam quod, profeſſor quidam Mathematum, in academia Pariſienſi, Carpentario cathedra munereque ceſſiſſet, Ramus autem, qui ignorantiam eius in his artibus probe norat, ſe illi conſilio oppoſuiſſet, conuerſa inimicitia in furorem, egregiam occaſionem nacta eſt, ſanguine Rami vindictam explendi [o]. Et tumultu quidem in vrbe eo die excitato, quem nulla non poſteritas ſtupebit, cum peti capita Reformatorum Ramus intelligeret, et quos aduerſarios haberet probe noſſet, in cellam quandam ſe abdidit. Aſt a ſicariis, quos religionis obtentu immiſerat Carpentarius, quaeſitus atque deprehenſus, poſtquam pecuniam ei multam extorſerant, vulneribus quibusdam acceptis, ex feneſtra praeceps datus eſt, effuſaque lapſus grauitate inteſtina a diſcipulis Carpentarii furentibus per vicos tracta corpusque miſerandi philoſophi per plateas ab illis raptum et ignominioſe habitum tandemque in Sequanam abiectum [p] eſt. Bibliothecam quoque eius direptam fuiſſe tradit NANCELIVS [q].

Virtutes ingenii et animi Rami.

§. VII. Et hanc quidem cataſtrophen tragoedia Rami nacta eſt, quem meliorem ſortem meruiſſe omnino eſt fatendum. Fruebatur enim ingenio eleganti et ſtudiis apto, quod naſcendi quidem educandique infelicitas retardauerat, cum autem acceſſiſſet diſcendi ardor, et ſtudiorum contentio mira poſtea fertilitate, per optimos ſcriptorum veterum et recentiorum libros vagatum, effloruit. Et quamuis fingendi magis, quam iudicandi acumine polleret, lectione tamen exemplisque veterum ita formatus roboratusque eſt, vt vitia naeuosque eruditionis vulgaris probe perſpiceret. Maxime vero artium mathematicarum et hiſtoriae philoſophicae accuratior, quam poſſidebat, cognitio multum eius eruditioni profuit, et doctrinam eius mirifice auxit. Illis enim iudicium perfecit, ordinis et perſpicuitatis ſtudium auxit et ornauit, methodi leges roborauit; hac fontes errorum in vulgari philoſophia detexit, multaque vidit, in quibus plerique eius aetatis coecutiebant. Studuit autem dictionis nitori et ſermonem ad veterum exempla reuocando, caſtigatam orationem praeceptis exemploque commendauit [r]. Acceſſit his diligentia indefeſſa, et inexpugnabile pro amplificandis diſciplinis ſtudium, cui, cum caelebs vixiſſet, facultatum ſuarum partem haud contemnendam deſtinauit. His ingenii artibus acceſſere virtutes animi eximiae, quas vitae eius ſcriptores mirifice extollunt, multisque exemplis demonſtrant [s]. Et religionis quidem cultum puriorem ita ſtudioſe venabatur, vt ad primitiuae eccleſiae imaginem intuendo, cum in ea, in qua educatus erat eccleſia, plurima diſſimilia videret, puriorem rationem non ſine vitae fortunaeque periculo eligeret. Tantaeque illi curae fuit eccleſiae ad naſcentis eius fata reſtituenda ſimilitudo,

o) PASQVIER. Recherches L. IX. c. 20. apud TEISSIER. l. c. p. 405.

p) THVANVS ad ann. 1572. citati.

q) Pag. 20.

r) Et hinc efficaciſſima illi eloquentia enata eſt, cuius memorabile exemplum ex BRANTOMII Memoriis Viror. illuſtr. T. II. p. 55. afferunt BAYLE et TEISSIER. ll. cc.

s) Multa vitae Rami ſingularia attigerunt Freigius et Nancelius, qui ab illis, qui ampliora cupiunt, quam locus hic capit, adeundi ſunt.

tudo, vt eo ipſo anno, quo inhumana eum aduerſarii barbaries viuis eripuit, de emendanda inter Reformatos diſciplina eccleſiaſtica cogitaret, quae tamen eius conſilia in ſynodo eccleſiaſtica reiecta ſunt [t]. Ipſe cum Heidelbergae eſſet, ſacris magna deuotione publicis interfuit. Tantopere autem ab omni habendi cupiditate abſuit, vt, cum opibus haud contemnendis affiueret, eo quod caelebs atque frugaliter viueret, reditus non modo ad promouenda literarum incrementa, et docendas mathematicas artes deſtinaret, vt ſupra dictum, ſed et iuuenes literis ſe tradentes, quos paupertatem impedire in diſciplinarum curſu intelligebat, aere ſuo iuuaret, et ſtipendiis ditaret. Nec minor caſtitatis et ſobrietatis in eo laus fuit, nam nec Veneris nec intemperantiae macula vel leuiſſima vnquam ſe inquinauit [u], et ita frugaliter vixit, vt ad ſenectutem vsque parciſſime vino vteretur, et quietem in ſtramine modo ſtrato caperet. Maxime autem laudandus in eo eſt animus in aduerſis magnus et erectus, et perſecutionis atque iniuriae adeo patiens, vt obſeruante Freigio [x] „non „modo aduerſariorum nulli aliquid reponeret, ſed etiam cum diuulgatis „per orbem terrarum Gallica et Latina lingua probris eſſet notatus, pu„blicis ludis ignominioſiſſime traductus, conſtricta lingua vinctis manibus „prohibitus, quicquam de philoſophia, vel priuatim dicere, ſcribere, „cogitare etiam (ſi menti tantum potuiſſet imperari) prohibitus eſſet: „aduerſus tantas tot acerbitatum plagas vnicum patientiae remedium ad„hiberet, inque animo ſemper illud haberet: grata ſuperueniet, quae „non ſperabitur, hora.“ Nec aliter incedendum eſſe ſtatuit, cum iniquitates fortunae patientia tandem viciſſet. *Et ſibi quidem miſero regem Henricum, Herculem videlicet Gallicum, adfuiſſe, ſeque quarto abhinc anno ad poſtulationem Caroli Lotharingi cardinalis, et manibus et lingua ſoluiſſe, ſolutoque eloquentiae et philoſophiae docendae exercendae poteſtatem feciſſe,* ipſe gratus agnoſcit [y]. Aſt ita aduerſariorum inuidia ſuperior hoc tantum illos orauit [z], „vt remouerent publicas poteſtates, deſinerent minas „iactare, pericula intentare, formidines obiectare, caeteraque eiusmo„di, quibus prope ipſum obruerint, philoſophiae indigniſſima ſophiſma„ta cogitare: exemplo vero patientiae ſuae tandem aliquando mouean„tur: qui tanta aequitate animi tot indignitates pertulerit, quanta ipſi „iniquitate machinati ſint, quique hoc vnum vltionis genus perpetuo „iurauerit, vt non modo nullas tot fraudum atque calumniarum poenas „optet, ſed ne earum quidem auctores ſcriptorum ſuorum litera di„gnos exiſtimet, eo quod patientia et conſtantia ad honeſte viuendum, „non ſtultorum et ignorantium poena et infamia ſibi opus eſſe du„xerit.“ Quod pulcherrimum, quod a philoſophia et religione Ramus petie-

t) Vid. Beza Ep. 67. Bayle loc. cit. not. M. conf. Aymon Synod. nation. des egliſes reformées de France p. 122 ſeqq.

u) Banosius p. 43.

x) p. 34.

y) In oratione habita anno 1551. apud Bayle l. c. not. L. ex quo loco patet, vsque ad annum 1547. tantum eum eloquentiam docuiſſe.

z) In Dedic. Animadu. Ariſt.

petierat, praesidium omnino laude dignum et commendandum est omnibus, qui ignaua opera philosophari non erubescunt. Talis cum esset, et viuus magna inter eruditos auctoritate vixit, vt supra dictum, et post indignissima fata vehementer laudatus a viris doctis est; quorum testimonia cum collegerint TEISSIERIUS [a], BAYLIUS [b], POPE-BLOUNTIUS [c], STOLLIUS [d] et scriptores historiae literariae alii in vulgus noti, ea hoc loco cumulare, breuitatis studio omittimus. Legendi autem sunt libri viri doctissimi, et egregie in veterum voluminibus versati, vt intelligatur, inter ornamenta ciuitatis eruditae sui temporis eum esse merito referendum [e].

Culpata in Ramo.

§. VIII. Non tacendum tamen fuisse nonnulla, quae passim in Ramo reprehenderunt viri docti. Et Peripateticorum quidem culpationes non moramur, infenso enim in Ramum animo eos fuisse constat, eo quod auctoritatem idoli sui labefactare esset ausus. Ad quorum numerum BEZA [f] quoque referendus est, qui pseudo-dialecticum, hominemque ad turbanda optima quaeque comparatum appellat, et cognominatum fuisse iam pridem a doctis multis ὄζον ἀέρος scribit. Sed fuerunt quoque alii, etiam Aristoteli superstitiose non addicti, quibus καινοφιλία et innouandi studium, cui pares tanto conatui vires non attulerit, vehementer displicuit. Inter quos primo loco ponendus est magnus VERULAMIUS [g], qui cum philosophiam maxime realem et ad recludenda naturae adyta comparatam cuperet, ferre non potuit, ad differendi artem, more sophistarum, Ramum totam philosophiam reuocauisse. Inde acris illa, quam de Ramo tulit, censura enata est: *Ne vero cum hanc contra Aristotelem sententiam fero, me cum rebelle eius quodam neoterico, Petro Ramo conspiraffe augurere. Nullum mihi commercium cum hoc ignorantiae latibulo, perniciosissima literarum tinea, compendiorum patre, qui cum methodi suae et compendii vinclis res torqueat et premat, res quidem, si qua fuit, elabitur protinus et exilit, ipse vero aridas et desertissimas nugas stringit. Atque Aquinas quidem cum Scoto et sociis etiam in non rebus rerum varietatem effinxit, hic vero etiam in rebus non rerum solitudinem aequauit. Atque hoc hominis cum sit, humanos tamen vsus in ore habet impudens, vt mihi etiam pro sophistis praeuaricari videatur.* Nec multo clementius illud quod velut χρύσεον δόγμα iuuentuti tradendum inculcauit LIPSIUS [h], *nunquam illum magnum fore, cui Ramus est magnus.* Tacemus aliorum, his duumuiris inferiorum reprehensiones, collectas a POPE-BLOUNTIO [i]. Maxime vero displicuit viris doctis, quod sola differendi arte, eaque intra certos methodi nouae cancellos redacta et carcere conclusa contentus a reliquis philosophiae partibus,

a) Loc. cit.
b) l. c. Audit ei l'homme universel.
c) Cens. celebr. auct. p. 722.
d) Hist. Lit. P. II. c. 2. p. 437.
e) Eorum indicem suppeditat TEISSIER. l. c. p. 417 seqq.
f) Ep. 67.
g) Impet. philos. Vol. III. Opp. p. 462.
h) Epist. miscell. Cent. I. ep. 89.
i) Cens. cel. auct. p. 721 seqq.

tibus, imprimis disciplina naturali abstinuerit, quo pacto philosophiam realem plane omiserit. Qua de re quid visum fuerit Riolano apud MORHOFIVM[k] legendum est. Nec defuerunt, qui plagii suspicione eum onerarent, crederentque, inuectiuas atque reprehensiones Aristotelis eum non suomet ingenio debuisse, sed lectioni Vallae, Agricolae et Viuis[l]; nec esse hanc suspicionem ex toto vanam, omnino fatendum est, quamuis ipsius dialecticae nouae formam et maiorem animaduersionum Aristotelicarum partem eius doctrinae deberi inficiari nemo a partis studio alienus possit. Et esse in Ramo multa quae culpari queant, non diffitemur, maximeque philosophiae verbalis magis quam realis studium notari posse recte iudicantibus putamus, cum loquaces magis quam sapientes efficere apta sit dialectica Ramea: ast laudandum tamen esse viri insigniter docti ingenium elegans et doctrinam, tum imperterritum in euellendis antiquitatis praeiudiciis animum, cogitandam quoque istorum temporum conditionem putamus, quibus ita disciplina omnis recta atque castigata euiluerat, vt mirum non sit, in ea negligentia reprehendenda nonnullos, et cum illis Ramum, modum excessisse, studioque partis ductos ad λογομαχίας, quas Ramo et sequacibus obiicit SAM. WERENFELSIVS[m] declinauisse, errores nonnullos admisisse pro veritatibus, eaque quae bona sunt in Aristotele videre noluisse. Placet venerandi WALCHII[n] sententia, cui plane subscribimus: „Petrus Ramus, ita scri-„bit, non omnia effecit perfecta, quin etiam existimamus, ipsum multa „maxime necessaria atque vtilia logicae momenta reliquisse intacta, item „ea, quae tradiderit adhuc posse emendari; etiam nonnulla momenta at-„tulisse, quae sua carent vtilitate. Attamen vel ideo singulari dignum „habemus laude, quod primum seruituti philosophicae sese obiecerit for-„titer, suoque demonstrauerit exemplo, veram philosophiam non pendere „ab auctoritate aliorum. Deinde Ramus in eo meliora praestitit, quod „disciplinam logicae ex elegantioribus literis illustrauerit, adeoque ipsius „vsum declarauerit verius quam scholastici, quorum dialectica semper in „tenebris cogitationum erat defixa, nec quicquam ad alias scientias aut „vitam afferebat. - - - Quamuis hac feliciori philosophiae tempestate „haud necesse sit Ramum defendere atque commendare, aut censuram „quandam in ipsum facere, quum vera philosophiae doctrina ita culta et „in aperto posita est, vt sectam Rameam iterum stabilire, aut impugna-„re nefas fere haberetur: aequitas tamen postulat, cuique meritam laudem „attribuere, nec pro quauis affectuum libidine quendam perstringere. Suf-„ficit Ramum idem ius ac eandem libertatem cogitandi habuisse atque „vsurpauisse, quam adhibuit Aristoteles, quum multa a praeceptoribus „tradita emendaret, ac propria iudicii facultate inquireret in veritates.

k) T. II. Polyhist. p. 65.

l) RAPIN. Reflexions sur la logique p. 624. KECKERMANN, Praec. log. tr. II. c. 4. THISIER. l. c. p. 402. 411. 414. HORN. Hist. philos. L. VI. p. 320.

m) De Logomach. erud. c. 3. Dicetur ea de re infra.

n) Parerg. acad. p. 624.

Quam sententiam et veritate et aequitate se commendare, vt lector vsus iudicio et a partis studio alienus per se videt, ita ex illis, quae de philosophia Ramea distincte magis porro dicturi sumus, dispalescet *.

Obseruationes de dialecticae reformatione a Ramo suscepta.

§. IX. Cuncta vero, quae de disciplina Rami obseruatu digna et totam Rameae philosophiae contentionem illustrare apta sunt, obseruationibus aliquot complectemur.

I. Occasio conatus huius.

I. Ante omnia qua occasione Ramus ad consilium emendandae artis differendi, id est, dialecticae peruenerit explorandum est, sine hoc duce enim in historia Rameae philosophiae palpabimus magis quam cernemus. Ipse autem rem totam in *libro quarto Animaduersionum Aristotelicarum* ᵖ enarrauit, omnino audiendus, cum dicendis amplissimam lucem accendat. Ita vero dicto loco scribit: „Candide et simpliciter explicabo, quo„modo Aristotelis tenebris liberatus sim. Cum tres annos sexque menses „in philosophia Aristotelis, ex academiae nostrae legibus posuissem, logi„cis Aristotelis libris cognoscendis, disputandis, meditandis (ex omnibus „enim Aristotelis libris logici praecipue toto triennii tempore clamantur „et reclamantur) cum inquam tempus illud ita traduxissem, et iam vt ab„solutus artium, scilicet magister philosophica laurea donatus essem, sub„ducta aetatis meae ratione in Aristoteleis artibus consumtae, consideraui „quibus in rebus logicas Aristotelis artes, (quas antea tot clamoribus „et sudoribus didiceram,) imposterum exercerem; non in historia et anti„quitate rerum prudentiorem, non in dicendo disertiorem, non in poësi „promtiorem, non denique vlla in re me sapientiorem factum deprehendi. „Hei misero mihi, vt obstupui, vt alte ingemui, vt me naturamque me„am deploraui, vt infelici quodam miseroque fato et ingenio a Musis pror„sus abhorrenti me natum esse iudicaui, qui nullum fructum eius sapientiae „quae tanta in Aristotelis logicis praedicaretur percipere, aut cernere tan„tis laboribus potuissem. Ne igitur omnino nihil agerem, redii ad inter„missa quadriennio iam ante studia eloquentiae, atque in his erudienda „iuuentute me ipsum exercui, ita tamen, vt ad inclusam illam de Ari„stotelis logicis opinionem et persuasionem perpetuo respicerem. In omni „enim poëtarum et oratorum lectione vigilaui, laboraui, modis omnibus „contendi, an fieri posset, vt logicos Aristotelis libros ad aliquem erudi„tionis vsum reuocarem. Principem dialecticae distributionem in Cicero„ne et Quintiliano de inuentione et iudicio legi, sed legi magis ex more „temporum nostrorum, quae de his praeceptis tantum disputarent, vsum „in his nullum quaererent, quam penitus cognoui: nec ex illis auctoribus „id admodum percipere potui, cum vterque inuentionis magis varias artes „quam distinctum vsum, neuter autem iudicii doctrinam, quae potior es„set, explicaret: sed dispositionis nomine multa confunderet: vt mihi vi„deren-

o) Adiiciendum memoriis Rameis, eum, quod singulis lectionibus vnam tantum auctoris veteris paginam explicaret, dictum paginarium, adeo vero male literas pinxisse, vt vix legi posset. TEISSIER. l. c.

p) p. m. 136.

„derentur eam partitionem potius auditam recitare, quam perceptam et „cognitam declarare. Aliquot post annis, cum insitus ille iuuenilis per„suasionis amor huc me perpetuo reuocaret, Aristoteli totum denuo me „dedidi: diligenter obseruaui, publice, vt maioris diligentiae necessitatem „mihi ipsi imponerem, explicaui: falsis etiam laudibus, quas tunc veras „arbitrabar, exornaui: et quamuis nihil adhuc solidae vtilitatis in tota com„positione logicorum Aristoteleorum cernerem, aliquid tamen in partibus „quibusdam deprehendi. Quare non desperaui, immo vero omnes omni„um hominum libros, qui de hac arte editi essent, morose peruestigaui: „multos et Latine et Graece conscriptos reperi, vnum etiam Hebraice: in „quibus omnibus nihil nisi Aristotelicae huius logicae contractas quasdam „sententias reperiebam: pauci quidam nonnihil in partibus quibusdam re„prehendebant, summam tamen vniuersae confusionis sequebantur, nul„lum vsum, quod caput tamen rei fuerat, aperiebant. Vnus Agricola vo„luit hic aliquid melius quam potuit. Incidi tandem in Galeni librum de „decretis Hippocratis et Platonis: qui mihi locus primus ad bene speran„dum fuit. Nam cum illuc multa Hippocratis et Platonis dialectica decre„ta sum admiratus, tum illud per mihi mirum fuit, quod in illa dialecticae „laudis contentione Galenus Hippocrati, (quem vt Deum quendam cole„ret) non Aristotelem, quem artis huius inuentorem et perfectorem cre„dideram, sed Platonem, tanquam in hac arte philosophorum omnium „principem compararet. Sed tamen hac Hippocratis et Platonis compa„ratione non tam sum satiatus quam excitatus, ad omnes Platonis dialo„gos, qui de dialectica aliquid praeciperent, perlegendum. Hic vt verum „fatear, optatissimus mihi et gratissimus salutis portus fuit. Ex Socratis „enim sermonibus, cum varia variis locis de argumentorum generibus se„ria et vtilia praecepta cognoui, tum vero clarissimam illam methodi lu„cem clarissime vidi, vt ars via et ordine traderetur, primo loco defini„endam summam, tum partes omnes definitionibus et exemplis declaran„das esse, id etiam valde probaui et amaui, quod Socrates in falsis opinio„nibus refellendis id vnum maxime sibi proponeret, vt eos, quos contra „disputaret, a sensibus opinionum et testimoniis hominum auocaret, tra„duceretque ad aequitatem animi, et iudicii libertatem, quia philosophis „stultum esse censeret hominum sententiis (quae plerumque mendaces es„sent et fallaces,) potius temere commoueri, quam rei cognitae, et ex „omnibus caussis perceptae constanter assentiri. Quid plura? Coepi ego„met mecum, (cum alio enim id mihi religiosum fuisset) sic cogitare: „Hem? quid vetat paulisper σωκρατίζειν et omissa Aristotelis auctoritate „quaerere verane et propria dialecticae sit Aristotelis doctrina? fortasse „enim philosophus iste sua nos auctoritate decepit? vt mirum esse mihi „diutius non debeat, si fructum, qui nullus inesset, in his libris non inue„nerim. Quid si commentitia ista sit doctrina? nonne frustra me torqueo „et crucio, vt e sterili, et arido solo fruges capiam? Sic itaque animatus,

„et

„et facris Ariſtoteleae ſuperſtitionis tantiſper exemtus, ad Ariſtotelis le-„ctionem redii, vt intelligerem, qualis eſſet Ariſtotelea logica: quaeſiui „primo ex methodi doctrina, quam docet Plato, logicae in logico Ari-„ſtotelis organo definitionem: repetito opere nullam reperi: commemini „tum dialecticae partitionis, quam in Cicerone et Quintiliano legeram, „et tantam lucem tamque mentis humanae in inueniendo et diſponendo „propriam, cum ſtudioſus eſſem contemplatus et admiratus, ad Ariſtote-„lis logicam conuerſus obſtupui: chaos quoddam mihi videre viſus ſum: „ſic inuentionis diſpoſitionisque partes inter ſe ſine definitionibus, ſine „partitionibus, ſine popularibus et perſpicuis exemplis confuſas animad-„uerti. Ac cum me ab Ariſtotele falſa ſcholaſticae opinionis perſuaſione „deceptum cognoui, ignoſcite mihi Ariſtotelei, ſi vere et ſimpliciter vo-„biſcum loquor, quo me tum gaudio exultaſſe, qua laetitia affectum eſſe, „qua animi voluptate perculſum creditis? - - Itaque pro tanto tam gratae „liberationis munere Deo O. M. gratias immortales nomine Platonis ha-„bui, quod eum mihi nauclerum praebuiſſet, per quem ex tam longin-„qua iactatione tot fluctibus, tot tempeſtatibus ereptus, tandem incolu-„mis aut portum attingerem, aut certe propinquam terram aſpicerem. „Nam tametſi princeps illa dialecticae diſtributio viam mihi monſtrare po-„tuit, tamen ſine Platonica methodi luce, ſine Platonica philoſophandi „et quaerendi libertate progredi recta, ac ſine errore non potui.“ Habes, lector, longum quidem, at illuſtrem plane locum, qui initia philoſophiae Rameae tibi pandit luculenter, et ad quem eos, qui hiſtoriam Rameam attigerunt, non reſpexiſſe merito miramur. Si enim ad eum attendiſſent, minime diſputauiſſent, vtrum Ramus plagiarius ſit nec ne? vtrum αὐτοδίδακτος ad philoſophiam acceſſerit? vtrum ex logica Platonica vel Stoica profecerit? vtrum Agricolae meditationibus vſus ſit, et quae ſimilia quaeri in hiſtoria Rami ſolent. Ea enim omnia ex hoc vno loco definiri poſſunt clariſſime, demonſtrarique, Ramum, nec a ſui temporis philoſophia fuiſſe imparatum, nec veteribus nihil debuiſſe, nec Agricolae ſua denegaſſe, ſuo autem quaerendi ſtudio, et Platonicae dialecticae beneficio ad eam artis differendi perfectionem perueniſſe, quam poſtea totis viribus excoluit. Maxime autem memorabile ex hoc loco eſt, aſſertam primo dubitationem philoſophicam, et euerſa eius ope auctoritatis et antiquitatis ſcholaeque praeiudicia viam ipſi parauiſſe, vt ex veterum obſeruationibus ea ſibi eligeret, quae inueniendi, iudicandique facultatem iuuare poſſe crederet, quibus vſus nouam ipſe viam ingredi poſſet. Iure itaque ſuo eclectici philoſophi nomen ſibi vindicat Ramus, qua libertatis cupiditate inductus iam quid porro in reformatione Dialecticae ſuſceperit, enarrandum eſt.

II. Conſilia Rami emendandae dia-

II. Duplici nempe via ad eam, quam ſibi praefixerat metam currendum eſſe ſtatuit, vna, quae obſtacula remoueret, quibus omnis ars dialectica corrumperetur, et vera eius ratio impediretur, quaeque ex Ari-

ſtotelico

ſtotelico organo oriri ſibi perſuadebat: altera quae nouam differendi ſecundùm veritatem artem melius et diſtinctius explicaret. Illum laborem elenchticum, hunc theticum eſſe probe intelligebat. Et illud quidem ſaxum vt felici ſucceſſu volueret, poſita dialecticae definitione, quam Ariſtotelem neglexiſſe conquerebatur, de toto eius habitu iudicabat. Cumque ex vocis διαλέγεσθαι ſignificatione et exemplis dialogorum Platonicorum ſtatuiſſet, eſſe eam artem bene recteque diſſerendi, ſecundum hanc notionem non modo totum dialecticae ambitum eſt complexus, ſed et Ariſtotelis logicam exegit. Quaecunque igitur aut ad diſſerendum apud Ariſtotelem nihil facere intellexerat, aut quae impedire credebat, aut quae deſiderari iudicabat, ea omnia Ariſtotelicis obiicienda eſſe conſtituit. Ex veterum enim teſtimoniis ſibi compertum eſſe contendebat q), „Platonem veterum inuenta dialectica mirifice amplexatum diligenter exercuiſſe, docuiſſe etiam ſapienter et copioſe auxiſſe, nec vllum fere genus eſſe argumenti, de quo non aliquid praeceperit, tantique hanc vnam artem fecerit, vt omnium artium reginam deamque faceret, perpetuoque nouis eam laudibus afficeret. Et hactenus veritatem dialecticam, quaecunque inuenta eſſet, veritatisque vtilitatem ſimplicem et nudam fuiſſe, deinceps vero turbari et corrumpi coepiſſe. Platonem enim ſecutum Ariſtotelem, quanquam viuus antiquum inueſtigandae veritatis morem retinuerit, et ſyllogiſmorum ſimplicium artem repererit, et vtilitatem propoſita in vtramque partem perpetuae diſputationis exercitatione vberiorem reddiderit, tamen ambitione et vano ſuperiores vincendi ſtudio ſuis ſcriptis et artem totam, et artis vtilitatem et exercitationem magna ex parte conturbauiſſe, eamque mille tenebris inuoluiſſe, et in eorum quibusdam dialecticae artis vſum ad ſcholaſticas altercationes tranſtuliſſe, idque malum repertis et notatis coniunctorum ſyllogiſmorum modis vehementer Peripateticos et Stoicos auxiſſe.“ Hac opinione occupatus, Ariſtoteleam dialecticam mira pertinacia oppugnare coepit, id demonſtraturus r): „Dialecticam ab Ariſtotele et Ariſtoteleis non recte inſtitui, cum quod multa dialecticae artis non neceſſaria praecepta libris illis conturbentur, tum quod multa neceſſaria praetermittantur, multo etiam plura redundent. Vſum vero dialecticae artis totum ad ſcholaſticas et ſophiſticas altercationes eſſe traductum; adeoque humanitati, cui detracta eſſet, reddendam eam et reſtituendam eſſe.“ Longum eſſet, et lectori forte moleſtum, exponere, qua ratione per omnia logicae Peripateticae capita, initio facto a definitione dialecticae, hoc quod ſibi propoſuerat, opus fuerit proſecutus, quidque circa definitionem, partitionem, et partes, nempe inuentionem et diſpoſitionem monuerit, qua ratione doctrinam Peripateticam de terminis, praedicabilibus, praedicamentis, interpretatione, ſyllogiſmo, analyſi, topicis et ſophiſticis ſingulis

Dialecticae elenchtica.

q) Animadu. Ariſt. P. I. p. 2. r) l. c. p. 6.

ſingulis libris euerſum iuerit: haec enim prolixiora ſunt, quam vt heic locum capiant, quique ea noſſe cupiunt, non ſine delectatione ipſas Rami animaduerſiones adire poterunt, in quibus more ſuo iucunde et eleganter diſſerit. Sufficit monuiſſe, confuſionem, tenebras contradictiones, ineptias, altercationes, defectus et pueriles nugas Ramum vbique deprehendiſſe. In quibus cumulandis eum nimium fuiſſe, in quibusdam aut ignoratione elenchi, aut affectu praeter mentem Ariſtotelis de nonnullis diſputauiſſe, et imprimis ſuppoſita definitione arbitraria et nominali dialecticae, ad hanc modo normam organum Ariſtotelis totum examinauiſſe, ſicque haud ſemel in verborum contentionem incidiſſe, facile viris doctis, qui in Ramum calamum ſtrinxerunt, concedimus, nec omnia in Ramo aut laudamus aut excuſamus, quem potuiſſe temperanter magis et moderate ea vrgere, fatemur. Aſt nec hoc negauerit rerum peritus, multa acute vidiſſe Ramum, plurima praeclare monuiſſe, vulnera logicae Ariſtotelicae maſcule tetigiſſe, et ita viam haud contemnendam aperuiſſe ſectariae Ariſtotelis ſeruituti ſe eripiendi, et ad liberiores auras elabendi. Optandumque omnino, virum quendam doctum, inſtituta comparatione inter reprehenſiones Vallae, Agricolae, Nizolii, Rami, Patricii et Gaſſendi cum Ariſtotelicis, oſtendere, in quibus conſpirauerint, in quibus diuerſam viam iniuerint, quibus armis ſectariam philoſophiam adorti ſint, quae contentionis ratio inter philoſophiam eclecticam et ſectariam fuerit, quid illa inde fuerit lucrata etc. Ex quibus prudentiam philoſophandi mire inſtrui poſſe nemo rerum peritus eſt, qui negauerit.

III. Negata librorum Ariſtotelis γνησιότης.

III. Non contentus autem Ramus, Ariſtotelicis organum eripuiſſe, quo ad reſeranda philoſophiae myſteria vti poſſent, quo pacto alias quoque Lycei ſcientias, maxime metaphyſicam [r], perdi neceſſe erat; ipſa quoque Ariſtotelis ſcripta genuina pauciſſima ſupereſſe Peripateticis obiiciebat, et vel plane ſuppoſita, vel interpolata tamen eſſe contendebat. Dialecticos autem Ariſtotelis libros plures quam centum fuiſſe aſſerebat [s], quorum ſexdecim tamen hodie legantur, ſi tamen ſint Ariſtotelis. Quod quibus fundamentis nixus dixerit, ex eo intelligi poteſt, quod de fortuna librorum Ariſtotelis tomo primo diximus. Ita vero lethali vulnere cauſſam Peripateticorum affligebat, quos ne Peripateticos quidem γνησίυς eſſe, ita demonſtrare ſatagebat. Quam reprehenſionem ita exaſperabat, vt diceret, dialecticae vim totam ab Ariſtotele, primum tum multo magis deinceps ab Alexandro Themiſtio ceteriſque recentioribus Graecis praeſertim, deinde Latinis Ariſtotelis ſectatoribus fuiſſe deprauatam, vt non ad vllum humanae prudentiae fructum, ſed ad clamorem altercationis ſophiſticae ineptiſſimum referretur.

IV. Scopus Rami eclecticus.

IV. Recte feciſſe Ramum, quod abiecto Peripateticae ſeruitutis iugo libere de rebus ad veritatis diſquiſitionem et enuntiationem pertinentibus philo-

r) Conf. SOREL. de Perfect. hom. P. III. p. 493. REIMMANN. Hiſt. lit. Germ. Vol. III. p. 593. Vol. IV. p. 92. s) Animadu. Lib. I. p. 3. 4.

philoſophari coeperit, nemo in hodierna philoſophiae eclecticae luce erit, cui ſanum eſt ſynciput, qui non vltro conceſſerit. Et in eo quidem multo magis laudandus eſt, quod cum vidiſſet, omnem dialecticae virtutem ad ſcholarum altercationes et inutiles lites referri, maiorem ex ea vtilitatem quaeſiuerit. Nam non ſcholae, ſed vitae philoſophandum eſſe, ipſa nos philoſophiae indoles, et ratio congenita homini docet. Aſt id ipſis Peripateticis inculcabat Ramus *), „et ſe contendere modis omnibus aſſere„bat, vt ad augendos iuuenilis induſtriae fructus, et ad minuendas longi „temporis moleſtias docendae et exercendae in philoſophia iuuentutis „compendiaria quaedam via ex veterum et philoſophorum et oratorum „inſtitutis, ex regum et pontificum legibus reuocetur, vt denique diale„ctica ex vſu naturalis et humanae rationis tota deſcribatur, deſcriptaque „explicandis poëtis, oratoribus exponendis, examinandis philoſopho„rum omniumque hominum ſententiis, ſcribendo de rebus omnibus et „dicendo, omni denique fructu humanitatis exquirendo tractetur et exer„ceatur.“ Vnde in ipſius dialecticae praefatione, *ſe*, ait, *artis exercitationem tam late adhibere, quam longe pateat vis naturae et artis, vt iuuentus huic diſciplinae dedita, propoſiti vel poëtae, vel oratoris, vel cuiusuis exempli conſilium ex argumenti genere, iudicium ex concluſionis ſpecie, methodum ex perpetuo diſpoſitionis ordine perſpiciat, aliquid deinde ſimile conetur et efficiat, atque omnes artis partes ad confirmandam ingenii ſolertiam et animi mentisque prudentiam exprimat: in eoque rhetoricae cum dialectica exercitationem et vſum ſcribendo dicendoque coniungat.* Quae omnia in ſe ſpectata commendanda omnino eſſe et laudanda in Ramo, nemo temere inficias iuerit.

V. Hunc vero finem vt obtineret, dialecticam ex vocis ſignificatione ad diſſerendi ordinem et ex veritate artem retulit, cuius obiectum, vel de quo diſſeritur, cum ſit quaeſtio, omnem dialecticae operam circa eius partem, quae antecedit, et quae conſequitur, verſari dixit. Et quoniam diſſerendi et eloquendi artem, vt ipſius verbis modo diximus, coniungebat, ex partibus rhetoricae, inuentione, diſpoſitione, eloquutione, memoria et pronuntiatione, ſiue actione, eloquutionem et actionem tantum propriam eſſe rhetoricae cenſuit, inuentionem autem et diſpoſitionem logicae vindicauit. Prius Ciceronis imitatione, (quem potiſſimum ob oculos habuit) inuentionem, poſterius iudicium nuncupauit, ex qua diſtributione tota tractatio dialecticae, in duas partes facta eſt, quarum vna de inueniendis argumentis, altera de diſponendis agit. Et argumentum quidem eſſe ait, quod ad aliquid arguendum affectum eſt; quales ſunt ſingulae rationes ſolae et per ſe conſideratae, id quod non de medio tantum termino, quem Ariſtotelici vocant, ſed de quauis enunciationis parte ſecundum Ramum intelligendum eſt. Ipſam vero propoſitionem axiomatis nomine definiuit eſſe diſpoſitionem argumenti cum argumento, qua eſſe *V. Summa dialecticae Rameae.*

 aliquid

*) Dedic. Animadu.

aliquid aut non esse iudicatur. Argumentum autem in artificiale et inartificiale diuidens, quorum illud ex arte, hoc ex se arguit, artificiale vel vt primum vel vt ortum considerat, illudque vel absolutum et simplex vel comparatum esse ait, absolutum porro diuidit in consentaneum et dissentaneum: atque consentire rei argumentum dicit vel absolute vel modo quodam. Et ad illam quidem classem caussam et effectum, ad hanc subiectum et adiunctum refert. Dissentaneum vero in diuersa et opposita partitur, haec in disparata et contraria; atque haec ipsa in relata, aduersa, contradicentia, priuantia. Similiter comparationem statuit esse vel penes quantitatem, vt sint paria aut imparia, maiora aut minora, vel penes qualitatem, qua sint similia atque dissimilia. Argumentum quoque ortum a primo habere species dictitat, coniugata, notationem, distributionem, definitionem, seu descriptionem, inartificiale ad testimonii vel diuini vel humani classem reuocat. Et hac quidem argumentorum, siue terminorum serie constituta, quodlibet eorum describit, quibusque regulis, ex natura eius petitis constet, explicat, quae tamen omnia apud ipsum legenda sunt, cum scriptionis nostrae specialem logicae historiam non poscentis modum excedant. Et haec quidem libro priore prosequitur; posteriore de iudicio argumentisque disponendis tractat. Diuidit autem iudicium in axioma et dianoëam, Axioma autem, quod ex Stoicorum logica accepit, idem Ramo est, quod Peripateticis propositio seu enuntiatio, dianoëa idem quod ratiocinatio, syllogismus, et ratiociniorum consecutio atque methodus. Ex quo intelligi potest, quid in dialectica Rami sit axioma, supra iam definitum, curque dispescuerit in affirmatum et negatum, verum ac falsum, illudque in contingens et necessarium, nempe quod vel ita verum est, vt falsum quoque esse possit, vel quod necessario verum est, vt falsum esse nunquam possit, quo scientiàm refert. Quod cum cardinem rei tangat, axioma necessarium secundum proprietates eas, quas iam definiuerat Aristoteles considerauit, vt nempe sit, de omni, per se, et vniuersaliter primum, cuius scilicet consequens et antecedens de se reciproce praedicari possint. Quia vero axioma vel simplex est vel compositum, vtriusque naturam describit, illudque considerat prout vel generale est, vel speciale, vel particulare, vel proprium; hoc, prout vel copulatum, vel congregatiuum, vel disgregatiuum est, quod vel discretiuum vel disiunctum esse dicit. Quo pacto omnem iudicii axiomatici ambitum complectitur. Dianoëa autem Ramo dicitur, cum aliud axioma ex alio deducitur, vnde syllogismus exoritur atque methodus. Et syllogismum quidem, ait, esse, quo quaestio cum argumento vt posito antecedente necessario concludatur. Ita scilicet quaestionem de dubio axiomate, adhibito tertio argumento, cum quaestione comparato, illustrandam esse censebat. Syllogismi, iuxta Rami mentem duae partes sunt, antecedens, quod propositione et assumtione constat, et consequens, quod est ipsa conclusio. Si antecedentis pars vna desit, enthymema oritur,

tur, si qua accedat, prosyllogismus. Eum autem vel simplicem constituit, vel compositum, illumque diuidit in contractum et explicatum. Contractus est, quando argumentum, quasi in exemplum assumitur: explicatus, quando omnes eius partes exprimuntur. Huius quoque species, id est figuras facit duas. Vnam quando argumentum, id est medius terminus tam in propositione, quam in assumtione sequitur; alteram quando argumentum antecedit in propositione, sequitur in assumtione. Quo modo et secundae et primae figurae Aristotelicae locum in dialectica reperit. Syllogismum compositum, vel connexum, vel disiunctum constituit, prout nempe ex assumto vel negato antecedente colligitur vel tollitur consequens. Methodum quoque definiuit Ramus dianoëam variorum axiomatum homogeneorum pro naturae suae claritate propositorum, vnde omnium inter se conuenientia iudicatur, memoriaque comprehenditur. Potiora autem in ea secundum Ramum eo redeunt, vt vniuersalius et clarius praecedat, minus vniuersale aut singulare et obscurius sequatur, adeo, vt gradatim a generalissimis per subalterna ad specialissima perueniatur. Ita vero secundum methodum Rameam primo loco collocanda definitio generalissima, tum distributio, quae vel partitio est vel diuisio in species, quibus vt et partibus idem rursus ordo definitionis et distributionis assignandus, cuncta autem, si longiora fuerint transitionis vinculis colliganda, vt oratio inde recta et elegans exsurgat. Addit quoque nonnulla de crypticis methodi, cum res non clare proponitur, vt eo iucundius lector vel auditor trahatur fallaturue. Et haec quidem summa dialecticae Rameae capita sunt, quae exemplis ex oratoribus atque poëtis aliisque scriptoribus petitis mire illustrauit, et velut stellis quibusdam interstinxit, vt fatendum sit, haud contemnenda inde lumina tractationi Rameae accessisse.

VI. Multa in dialectica Rami ex Aristotelicis seruata, multa addita.

VI. Esse in hac dialectica Rami haud pauca, ex Organo Aristotelico transsumta, licet nouis nominibus compareant, ex comparatione apertissimum esse poteſt. Nec diffessus id est Ramus, vltro id aduersariis dans, *Aristoteli et Aristoteleis non omnem laudem debitam se detrahere velle, sed si qua ab eis, dialecticae propria veraque praecepta tradita fuerint, libenter approbare.* Fatendumque, si verborum nouitatem tollas, multa eum ex Aristotele seruauisse, praecipue, quae de iudicio dianoëtico disputat. Inde enata sententia praestantissimi WERENFELSII [*]: *Ramum nulla de re nouam sententiam excogitasse, de variis philosophorum circa varias res opinionibus nunquam sententiam dixisse, in modo methodoque docendi, in definitionibus et diuisionibus ab Aristotele recessisse, adeoque recte pronunciari, eum inter λογομάχους et μεθοδομάχους esse referendum.* Non repugnamus viro doctissimo, si multam de verborum nominumque nouitate contentionem fuisse statuat, non enim nouum hoc est, sed quotidie ea fabula luditur. Ast negari tamen hoc quoque non

*) l. c. Opp. p. 477.

non poteſt [w], multa Ariſtotelicorum inutilia Ramum ex logica eieciſſe, praedicabilia, praedicamenta, topica, elenchos minime curaſſe, adduxiſſe vero alia indicta Peripateticis, de cauſſarum, ſubiectorum, adiunctorum, diſſentaneorum, comparationum, diſtributionum, teſtimoniorum, coniunctarum concluſionum partibus et modis, ad quae in diſſerendi diſtribuendique ordine ſuo notiones et rationes arte inque ſcribendi dicendique artificio multa redire, veterum exemplis edoctus ſciebat. Hinc nullum in arte praeceptum ponebat, quod perſpicuis inſignium hominum teſtimoniis et exemplis Ciceronis maxime et Virgilii non illuſtraret.

VII. Fontes dialecticae Rameae.

VII. Ex dictis vero nullo negotio de fontibus dialecticae Rameae definiri poteſt. Quam non omnem Peripateticae doctrinae traditionem negare poſſe, oſtendimus. Sed et veterum Graecorum, maxime Platonis et Stoicorum, logicam cum Ramea comparanti erit clariſſimum, multa ab iis in ſua arua Ramum deriuauiſſe. Plato enim exemplis quidem magis, quam praeceptis cuncta ex definitione, diſtributione, reſolutione et inductione deriuauit, Stoici enunciationes axiomata, ſyllogiſmos argumenta vocarunt. Cumque ad vtriusque ſectae imaginem rhetores veteres orationum ſuarum vultum plerumque pinxerint, mirum haud eſt, Ramum in eorum lectione probe verſatum hanc ſibi ſpeciem dialecticae finxiſſe, reiectis cauillis et ſubtilitatibus Stoicorum, quas non minus, quam Ariſtotelicorum contemnebat. Occaſionem autem ita transformandae dialecticae Ramo ſuppeditaſſe dialogos Platonis, ipſum ſupra fatentem audiuimus.

VIII. Iudicium de Dialectica Rami.

VIII. His vero omnibus rite ponderatis non difficile eſt de dialectica reformatione Rami ſententiam ferre aequam et veram. Et laudandus quidem in eo eſt magnopere, quod ab inutilibus ſpeculationibus nobiliſſimam artem ad vſum fori et vitae reuocauerit, nec in eo quoque culpandus eſt, quod accurate ordineque diſſerere, vel diſſerentes quoque veteres intelligere docuerit. Aſt id maximopere in Ramo reprehendimus, quod antiquitatis praeiudicio, quod tamen in Ariſtotele feliciter eiurauerat, faſcinatus et dialecticae nomine ſeductus, ad vnum diſſerendi artificium omnem ratiocinandi ſcientiam retulerit [x]. Hoc enim pacto neceſſe erat, intellectum, cui medendo, illuſtrando et in veritatis viam ducendo deſtinata eſt diſciplina praeſtantiſſima, in tenebris, quibus naturali morbo et naſcendi infelicitate cingitur, manere, et quum falſo ratiocinetur, emendari a dialectica Ramea non poſſe. Vehementer quoque improbandum eſt, quod in cortice, methodum putamus, haerens, nucleum ipſum omiſerit, eam vero ita ad intellectus normam retulerit, vt pedem modulo adaptaret, qua ratione non potuit non inepta methodi affectatione haud ſemel tractatio corrumpi. Cuius exemplum eſſe poſſunt διχοτομίαι Rameae ſuperſtitioſe

w) Conf. Dedicationes Dialect. et Animaduerſionum Peripp.

x) Conf. CARTES. ep. ad Gallic. interp. princip. philoſ. Ars cogit. P. I. c. 3. p. 19.

ſtitioſe ad noſtra fere tempora excultae, itemque methodus cauſſalis, quae dialecticae Rameae debetur, quaeque in non neceſſariis ſcriptores ita detinuit, vt haud raro ineptiae ſequerentur. Quae omnia ſi parcius adhibuiſſet Ramus, ſi a neceſſariis aliis non abſtinuiſſet, ſi methodi leges non vniuerſales feciſſet, et cuiuis pedi hunc cothurnum adaptauiſſet, pauciora haberemus, quae reprehenderemus. Moderate et ex vero magnus VERVLAMIVS[y]: *Methodus veluti ſcientiarum architectura eſt: atque hac in parte melius meruit Ramus, in optimis illis regulis καθόλου πρῶτον, καὶ παντὸς, καθ' αὐτὸ etc. renouandis, quam in vnica methodo ſua et dichotomiis obtrudendis. Veruntamen neſcio quo fato fit, vt humanis, ſicut ſaepius fingunt poëtae, rebus pretioſiſſimis ſemper adhibeantur pernicioſiſſimi quique cuſtodes. Certe conatus Rami, circa illam propoſitionum limam coniecit eum in epitomas illas et ſcientiarum vada. Auſpicato enim, et felicis cuiusdam genii ductu proceſſerit oportet, qui axiomata ſcientiarum conuertibilia facere attentauerit, et non ſimul ea reddiderit, circularia, aut in ſemet recurrentia. Conatum nihilo ſecius Rami in hac parte vtilem fuiſſe non inficiamur.* Alia ſcriptorum iudicia de Rami dialectica, ne nimii ſimus, omittimus: comparari autem cum dictis poſſunt, quae auctor artis cogitandi[z], et acutiſſimi viri CHRISTIANVS THOMASIVS[a] atque NIC. HIERONYMVS GVNDLINGIVS[b] annotauerunt. Ille methodum tabellarum huc quoque reuocat.

IX. Quodcumque autem dialecticae Rameae ſtatuendum ſit pretium, ipſe certe Ramus debita laude in philoſophiae hiſtoria priuandus haud eſt. Is enim, quod fruſtra tentarunt Agricola, Valla, Nizolius, Viues, maiori ſi non animo, certe ſtrepitu et euentu aggreſſus viam oſtendit, qua ad libertatem philoſophandi abiecto iugo Ariſtotelicae philoſophiae ſectario procedi poſſet: et modum exemplo docuit ſuo, contemnendi eorum clamores, qui pro Sectae ſuae placitis tanquam pro aris atque focis pugnant, et ſanctiſſima myſteria violari conqueruntur. Quod Palladium diu orbi philoſophico ereptum vt aſſertum iret, non minas, conuitia, calumnias, et quae his grauiora ſunt, timuit, perſecutiones diras contemſit, impauidum patiensque pectus aduerſariis obiecit, et rariſſimo exemplo libertatem philoſophandi ſanguine ſuo confirmauit, merito inter martyres philoſophicos[c] numerandus. Qui ſi nihil egiſſet aliud, quam quod exemplo ſuo in academia Pariſienſi viros doctos complures excitaſſet, vt in aliis philoſophiae partibus idem tentarent, quod ipſe in dialectica fecit, quorum haud infelices conatus paſſim annotauimus[d], dignus certe eſſet, cuius nomen atque memoria in annalibus philoſophicis perennaret, et cui non ingratam ſe praeſtaret poſteritas. *IX. Merita Rami de philoſophia.*

§. X.

y) De Augm. ſcient. L. VI. c. 2. T. I. Opp. p. 358.
z) P. II. c. 15.
a) Cautel. c. X. §. V.
b) Via ad ver. logic. p. 78.
c) Singulari diſſ. eorum exempla collegit doctiſſimus HEVMANNVS.
d) Conf. LAVNOIVS de Fort. Ariſt. in Academia Pariſienſi.

Fata dialecticae Rameae post auctoris obitum.

§. X. Extingui posse Rameas nouitates, extincto crudeliter auctore suo, sibi persuadebant eius aduersarii, verum contrarium euenit. Qui enim viuus haud paucos sectatores habuerat, quorum nonnulli ab extremis Europae angulis ad eum conuolarant, post mortem asseclas multo plures nactus est. Et superstite quidem Ramo Audomarus Talaeus, vir doctus et eloquens, cui cum Ramo fraterna intercesserat necessitas, ex disciplina Ramea formatus eam propagare inter Gallos non sine sudore conatus est e). Quis autem doctrinam Rameam plausus inter Germanos exceperit, cum ad eos Ramus diuertisset, ex supra dictis est manifestum. Quamuis ex illis quoque constet, Peripateticos vbique locorum manibus calcibusque obniti Ramo eiusque reformandae philosophiae consiliis coepisse. Quibus addimus, scholam Melanchthonis, quae rationalis philosophiae culturae se valde addixerat, parum Rameis conatibus fauentem, suum quoque studium disciplinae Rameae velut impedimentum aliquod obiecisse. Et haec quidem viuo et spirante Ramo acciderunt. Post miserabilem autem vitae eius exitum magnis et citatis gressibus passim ad eam doctrinam, quam formauerat Ramus, properatum est, fueruntque passim viri docti, qui Ramismo, (quo nomine ista disciplina appellari solebat) nomen suum addicerent. Et Hispaniam quidem atque Italiam nouitatibus Rameis aures patulas praebuisse, non constat, ast viguisse inter Germanos, Anglos, Scotos eam doctrinam publica documenta produnt, et innumeris exemplis probari potest. Cuius prima occasio, qua Rami dialectica per istas regiones sparsa est, fuit, quod ab ore Rami magna eloquentiae et philosophiae laude docentis iuuenes multi, qui ex Germania atque Britannia ad eum confluxerant, pependerint, et tum dicendi tum ratiocinandi differendiue principia ab eo didicerint. Hos et doctrinae elegantia et iucunditate recreabat, et ad veterum exempla effingebat, et nouo doctrinae genere innutritos domum remittebat, gratos tanti praeceptoris discipulos atque admiratores. Qui cum muneribus essent admoti, occasionemque nacti disciplinam Rameam ad publicos vsus adhibendi, viua voce pariter atque scriptis rem literariam iuuarent, factum inde est, vt Ramismus inter Germanos, Gallos et Britannos omni spe citius et promtius exsurgeret atque inualesceret. Maxime autem ex discipulis Rami hoc nomine memorandi sunt Thomas Freigius et Franciscus Fabricius, qui elegantioris literaturae notitia aeternum sibi in ciuitate erudita nomen compararunt. Et Freigius quidem Friburgo-Brisgoius in academia patria praestantes iuris interpretes Vlricum Zasium et Henricum Glareanum praeceptores habuerat, at fama doctrinae Rami excitatus, Parisiensem scholam adiit, tantaque contentione et industria illustris praeceptoris disciplinae adhaesit, vt inter eius discipulos tantum non vnus omnium maxime emineret. Redux ex Gallia in Germaniam et Ramea eruditione ornatior, in patria primum, deinde Basileae munus docendi nactus est, tantis aduersitatum procellis iacta-

e) Conf. eius Academia.

iactatus vt de abiiciendis omnino studiis cogitaret, quod consilium sine dubio perfecisset, nisi Hieronymi Wolfii commendatione in Altdorfina schola professoris munus illi obtigisset [f]. Is itaque cum omnium optime philosophiam Rami intelligeret, eam et institutione, et commentationibus in veteres scriptores propagare, et ostendere eorundem vsum studuit. Franciscus Fabricius autem Marcoduranus, adolescens ad Petrum Ramum delatus est, eoque euentu ab ore eius haesit, vt se Lutetiae Parisiorum ei operam dedisse non poenitere ipse scribat [ff]. Qui cum Iohanni Mohemio in gymnasio Dusseldorpiensi regendo successor esset datus [g], praeter literaturam veterem, quam a Ramo quoque didicerat, et in qua eum valuisse scripta eius doctissima ostendunt, ipsam quoque Rami dialecticam propagandi occasionem nactus est fauentissimam. Cumque haud pauci ex huius disciplina viri docti prodirent, qui postea muneribus passim per Germaniam praefecti sunt, facile inde colliget lector caussam, cur Ramismus, quem vocant, tanta inter Germanos incrementa ceperit. Et haec humaniorum quoque literarum cognitio, quam Ramea disciplina tantopere commendabat et adiuuabat, inter caussas referenda est, cur illa tantopere inualuerit. Viri enim summi et in veterum scriptorum lectione ad miraculum vsque versati, quamuis male Aristoteli minime cupiebant, attamen Rameam dialecticam ad interpretationem et imitationem veterum plurimum facere credidere, ideoque eam sibi commendatam habuerunt. Qua in re praecipue plurimum valuit summorum virorum Ioannis Sturmii et Dauidis Chytraei auctoritas, quorum vterque eo nomine plurimum Ramo fauit [h], licet Aristotelem non improbarent. Ast hi duumuiri in constituendis per Germaniam scholis eligendisque doctoribus publicis a quamplurimis in consilii curarumque partes trahebantur; quae via fuit, qua Ramea disciplina latissime se extendere potuit, cum similiter animati eorum discipuli Rameam doctrinam fuissent amplexi. Vix itaque schola aliqua publica paulo celebrior nominari potest, in qua non Ramistae, quo nomine Rami sectatores solent appellari, docuerint. Vixit enim docuitque ex Rami sectatoribus FRIDERICVS BEVRHVSIVS in Tremoniano gymnasio, qui aliquot libris Rami dialecticam illustrauit, eiusque *Paedagogiam* itemque *defensionem* scripsit, et libello erudito atque luculento Rami et Melanchthonis dialecticam comparauit [i], ex quo disci potest, in quibus vtraque conueniat, in quibus discrepet, quae controuersiae momenta sint, quae omiserit Ramus, quae adiecerit. In Corbacensi schola pro Ramo fortiter dimicauit ADAMVS SCRIBONIVS, auctor *Triumphi logicae Rameae*, apud Hanouera-

f) Vitam eius habes ad ADAMVM in Vitis philos. p. m. 252. inde sua hauserunt FREHERVS Theatr. p. 889. et REIMMANNVS Hist. lit. Germ. Vol. IV. p. 522.

ff) In Praef. ad vitam Ciceronis.

g) Vid. HANCK. de Rom. rer. script. L. II. c. I. p. 29. CRENIVS Animadu. philol. P. II. pag. 193. TEISSIER. Elog. T. II. p. 468. FABRIC. Centur. Fabricior.

h) Vid. CHYTRAEI Epist. p. 547. ELSWICH. de Fort. Arist. in academiis Protestantium pag. 57. 59.

i) Francof. 1588. 8.

nouveranos Heizo Buſcherus, qui licet ſyncretiſticam dialecticam, de qua infra dicemus, ſecutus fuerit, Rameam tamen dialecticam contra Cornelii Martini inſultus defendit, et doctrinam *de ſoluendis ſophiſmatis* abs Ramo omiſſam ſuppleuit. Eandem contra Martini tela calami pugnam apud Goettingenſes ſuſcepit Conradus Hoddaeus; maxime vero in Iulia academia, vbi Peripatetica doctrina valde valebat, pro Ramo omnibus ingenii neruis decertauit CASPAR PFAFFRADIVS, cui libellum *de ſtudiis Rameis et legibus optimae inſtitutionis* [k] debemus. In ſchola Erfordienſi pro Ramo ſtetit HENNINGVS RENNEMANNVS, editis *Enodatione totius philoſophiae Rameae*, *et Philoſophiae Rameae inſuperabili ſcuto* [l]. Et hi quidem duo ſcriptores ab iis quoque conſulendi ſunt, qui ſpecialia magis de controuerſiis Rameis in Germania agitatis, quae tangere hoc loco non licet, ſcire cupiunt. In academia Roſtochienſi Thomas Rhaedus contra Ariſtotelem pro Ramo comparuit, qui cum Henningo Arniſaeo hoc nomine eſt congreſſus. Marpurgi HIERONYMVS TREVTLERVS *Rudimenta dialectica P. Rami* deſcripſit. Hamburgi Iacobus Reneccius et poſt eum Seuerinus Sluterus editis de Rami dialectica commentariis pro his partibus ſteterunt; Lubecae Ramiſmum introduxit Ioachimus Hanſius [m]. Etiam in academiis Saxonicis magno ſtrepitu diſciplina Ramea inualuit, motusque haud leues concitauit. Id quod praecipue in academia Lipſienſi factum eſt, in qua Ioannes Cramerus Ramo ampliſſime fauit, licet is Organi Ariſtotelici publicus doctor eſſet. Id quod armauit in eum facultatem philoſophicam, quae, vt eo grauiori inuidia Ramiſmum cumularet, Caluiniſmi ſemina in Ramiſmo latere, in literis ſupplicibus ad electorem Saxoniae eſt conqueſta. Vnde factum, vt auctoritate electorali deligerentur, qui in Rameae factionis pericula, quae imminere credebantur, inquirerent, quae tanta viſa ſunt, vt theologi quoque excitarentur ad aggrediendam ſcriptis peſtem pernicioſam, inter quos maxime Matthaeus Dreſſerus ſe Rameis partibus obiecit [n]. Tantis autem animorum motibus res acta eſt, vt cum nuntium Rameae doctrinae mittere recuſaret Cramerus, is munere publico anno MDXCI. exueretur, et quicunque in ea academia promotionibus publicis frui cupiebant, ſingulari ſyngrapha promittere iuberentur, ſe nolle quicquam tradere, quod a philoſophia Ariſtotelis ſit alienum; tanti momenti, haec pugna dialectica erat:

Non Priamus tanti totaque Troia fuit.

Sed in aliis quoque Proteſtantium academiis fortunam diſciplinae Rameae, licet variis viciſſitudinibus vſam, emerſiſſe, indubitatis teſtimoniis conſtat.

k) Francof. 1597. 8.

l) Oppoſitum id Phil. Scherbio. Valde eius maledicam linguam deteſtatur KECKERMANN. Praecogn. log. tr. II. c. 5. p. 169. cuius verba quoque adducit BAYLE l. q. not. O.

m) Conſulendi de his ſcriptis WALCHIVS et ELSWICHIVS ll. cc.

n) Conf. quos laudant iidem ADAMI Vit. philoſ. p. m. 416. MORHOF. Polyhiſt. T. II. L. I. c. 12. §. 1. DORNIVS ad Ionſ. L. III. c. 36. §. 19. p. 210. qui ad B. Io. CYPRIANI Progr. de fatis philoſophiae Rameae in academia Galliae, inſertum Suppl. Bibl. philoſ. Struuianae p. 25. prouocat. Quod tamen in editione Lotteriana, quae ad manus eſt, deſideramus.

ſtat. Et in Altdorfina quidem ſchola multa inuidia premebatur Ramiſmus; aſt quamuis Peripatetici magnis animis ſe ei opponerent, et praecipue Philippus Scherbius diſſertatione pro philoſophia Peripatetica aduerſus Ramiſtas quam philoſophiae Altdorfinae inſeruit IO. PAVL. FELWINGERVS, adeo erudite et acute diſputaret, vt neruoſitate, breuitate et elegantia, flore item eloquentiae et accuratione cum vaſto libro certare poſſe iudicauerit MORHOFIVS [o]; his tamen non obſtantibus inualuere partes Rami, praecipue cum Henricus Rennemannus, duobus ſcriptis proterue Scherbium eſſet aggreſſus, isque nihil repoſuiſſet, ſed LIBAVIVS [p] tantum Scherbium vindicaſſet [q]. Conſtat id ex verbis TAVRELLI [r], qui, quod ab Ariſtotelicis diſſentiret, vt ſuo loco dictum, Ramiſmi conuicio impetitus eſt. Is enim ad hanc obiectionem ita reſpondet: *Vt vero nihil ex Rami vel eius aſſeclarum ſcriptis didicerim, quibus ipſe nunquam ſum delectatus; cum videamus tamen adeo felicem eius doctrinae ſucceſſum, atque in dies augeri eorum numerum, qui vel ſeſe aperte Ramiſtas eſſe profitentur; vel ſaltem a Rami dogmatibus non abhorrent: quis non flectatur, et de Ramo iudicare incipiat aequius. Liberum probo philoſophandi genus: noui etiam in Ariſtotele reprehendiſſe Ramum, quod probandum non fuerat.* In Iulia academia, quae Helmſtadii circa ea tempora [s] excitata eſt, et in qua Pfaffradium Rameam dialecticam propagauiſſe ſupra retulimus, contra Cornelii Martini et Io. Caſelii diligentiam pro Ariſtotelica philoſophia aduerſus Ramum, inſurrexit ANTONIVS NOTHOLDVS, qui nomine *ſtudioſorum philoſophiae Rameae conſiderationem in Martini librum* emiſit, cui cum anno MDXCVII. Cornelius Martini peculiari programmate reſponderet, annotationibus ille ſuis id eodem anno recudi fecit [*], annoque ſequenti diatribeu philoſophicam edidit, qua doctrina de definitione et diuiſione dialecticae, de notionibus primis et ſecundis, de argumentis inuentionis et praedicabilibus, de analyſi logica Rameorum, de metaphyſica et praedicamentis ad Philippi et Rami documenta reuocatur ac iudicatur. Quali contentione quoque Martinianis oppugnationibus ſe obieciſſe Cornelium HERMANNVM NICEPHORVM, in libris *de Analyſi logica*, refert HERMANNVS ELSWICHIVS [f], qui epigramma quoque affert, huic libro praefixum, quod, quanti eo tempore Ramus inter Germanos fieret, in aprico ponit. Dabimus id hoc quoque loco, vt de fortuna et opinione Ramiſmi inter Germanos conſtet [ff]:

Magnus Ariſtoteles logicus, non vilior illo
Ramus, at obſcurus magnus Ariſtoteles.

o) Polyhiſt. T. II. L. I. c. 11. §. 30. p. 62.
p) In Schediaſm. medico-philoſ.
q) Conf. Cel. BAYERVS Vit. medic. Altdorf. pag. 20.
r) Alp. Caeſ. p. 37. s) 1576.
*) Conf. ELSWICH. l. c. p. 66. f) l. c.
ff) Haec plerorumque Rameorum opinio fuit, vnde Ariſtotelicam quoque logicam diſcere iubebant, iuuenes, vt artificiales voces, id eſt terminos a ſcriptoribus adhibitos intelligerent.

Ramus conſpicuo diſtentem tramite ducit:
Et breuis et breuitas haec tibi cuncta aperit.
Nemo percipiet logicam felicius artem,
Quam qui Rameam perdidicit logicam.
Poſtea Ariſtotelis; non vt meliora, ſed illa
Quae vulgus nouit, tu quoque ſcire queas.
Cum ſtultis etenim ſtulteſcere tempora poſſunt;
Hoc apte quisquis fecerit, ille ſapit.

Sed in Leucorea quoque academia Rami partes inualuiſſe, ex HVLSEMANNO [t] patet, qui per interdicta electorum Saxoniae actis ordinis philoſophici inſerta, iterumque anno MDCIII confirmata prohibitos eſſe Vitebergenſes, ne Rameae ſe darent philoſophiae. In huiusmodi edicto ab eo allato cauetur, cum a breui tempore in facultate philoſophica ſecta Ramiſtica exorta ſit, quae id agat, vt pedetentim methodum docendi Ariſtotelicam, ſurrogata noua, pellat, ne quis profeſſorum audeat illam in lectionibus publicis fouere, indicta etiam illis poena, qui contra egerint. Sed ad Danos vsque penetrauit quoque dialectica Rami; qui quamuis auctoritate publica ordinationis eccleſiaſticae Chriſtiani III. Melanchthoniana dialectica vterentur [u], non pertimuit tamen Andreas Kragius, philoſophiae tum apud Hafnienſes profeſſor, poſt explicatum auditoribus ſuis Platonem, Ramum quoque et tradere publice et aduerſus G. Liebleri calumnias vindicare. Facile vero eſſet complures afferre, qui hac ratione pro Ramo pugnarunt, ſi eorum nomina excitare vellemus, qui in hoc argumento calamum exercuerunt. Quoniam tamen hoc inſtituti noſtri limites excedit, lectorem rogamus, vt ex LIPENII [v], REIMMANNI [w], WALCHII [x] catalogis ſua induſtria ea colligat, ſi modo tanti videbitur, eorum ſtudia noſſe, qui cramben decies centiesque recoxerunt. Addimus nos tantum verbo, apud Heluetios ita obtinuiſſe Ramiſmum, vt ad noſtra vsque tempora Bernae Lauſannaeque eum auctoritate publica confirmatum eſſe ex Minutoli relatione ſcribat P. BAYLE [y]: Apud Batauos quoque RVDOLPHVM SNELLIVM, linguae Hebraicae et matheſeos profeſſorem Lugdunenſem, edito *Syntagmate philoſophiae Rameae* (*Commentarium in Rami dialecticam* nominat Ven. WALCHIVS [z], qui an idem ſit cum ſyntagmate, neſcimus) de Ramea dialectica egregie meruiſſe, et haud parum celebritatis illi conciliauiſſe, eo quod ſolide et perſpicue Rami praecepta illuſtrauerit. Quin inter Anglos et Scotos quoque admiratores et ſectatores haud paucos meruiſſe Ramum Keckermanni teſtimonio aſſerit P. BAYLE [*]. Satis hoc fortunarum videri poterat diſciplinae Rameae, quod in ordine philoſophico toties caput erigere licuerit: aſt acceſſit maior felicitas, ex iureconſul-

t) In Praef. Dialyſ. p. 13.
u) Vid. ALB. THVRA Id. hiſt. lit. Danor. P. II. c. 4. §. 2. p. 301.
v) Bibl. philoſ. p. 1283.
w) Calend. crit. hiſt. logicae p. 52.
x) l. c. p. 617 ſeqq.
y) l. c. not. O.
z) p. 621.
*) l. c.

consultorum ordine. His enim valde placuit methodus Ramea, quam et ordine et perspicuitate et facilitate gaudere sibi persuadebant. Obseruatumque CHRISTIANO THOMASIO †, Matthaeum Wesenbecium virum celeberrimum, primum fere fuisse, qui methodum caussalem ex dialectica Ramea ad vsum iurisprudentiae traduxerit.

Aduersarii Ramismi.

§. XI. Amplissimos habuisse successus dialecticam Rameam, ex adductis satis constare potest. Neque tamen putandum, nullis eam impedimentis, nullis aduersariis fuisse coarctatam atque repulsam. Nam quod viuo Ramo accidit, vt magnis iris, et acerba contentione contra Ramum eiusque philosophiam insurgerent Peripatetici, id post eius tristia, quae perpessus est, fata non minori alacritate et animorum motibus factum. Non memorabimus petulantiam iuuentutis, Ramistis passim insultantis, supra enim idem euenisse Ramo ipsi iam monuimus, nec adeo mirum vel etiam insolens est, iuuenes literarum studiosos incitatos a doctoribus suis et inuidia instigatos, ad quoduis contumeliae genus in nouatores digredi. Sed ad ipsa Peripateticae doctrinae columina prouocamus, quae pro Aristotele, tanquam pro aris et focis pugnauerunt, cuius praeter Parisienses exempla, Ramo adhuc superstite in Beza, Schegkio aliisque commemorauimus. Nulla enim schola fuit, in qua non aduersarios Rami doctrina reperiret, possetque satis amplus nominum eorum contexi catalogus, qui inimica Ramo tela intentarunt, si id ageremus. Paucis tantum et strictim nonnullos tangimus, ne hic quoque ἀσύμβολοι abeamus. Nempe in Tubingensi academia praeter Schegkium, qui cum ipso Ramo contentionis serram reciprocauit, eius nouitatibus NICODEMVS FRISCHLINVS, edito *Dialogo contra P. Rami sophisticam* pro Aristotele respondit, nec in ea academia pedem figere potuisse ab eo tempore Ramismum verisimile est. Eandem vigilantiam ne Ramistica doctrina Aristotelicam pelleret, probauisse academiae Altdorfinae professores maxime Philippum Scherbium, ex antecedentibus repetendum est. In academia Heidelbergensi parum fauentem sibi Ramus expertus est Zachariam Vrsinum; is iubente electore consilium suum descripserat, vtrum suadendum sit, vt philosophia Ramea in Palatinatu introducatur, in quo multis id rationibus improbat et dissuadet [a]. Hoc cum effectum, quem cupiebat habuisset, adeo momordit Ramistas et in praeceps egit, vt Rennemannus et Pfaffradius acerbissimis eum vocibus ideo reprehenderent [b]. Argentorati Dasypodium, licet infirmo armorum genere, Ramum oppugnauisse, ex epistola Ioannis Pappi ad Marbachium [c] constat. Et in Lugdunensi Batauorum academia Ramismo introducendo se maxime opposuit teste Maresio *, Iosephus Scaliger. Magnos vero et potentes aduersarios in academia Iulia experta est philosophia Rami in Ioanne Caselio et

 Cor-

†) In Cautel. c. X. §. 17.

a) Extat in IACOBI MARTINI Speculo rationali L. II. c. 15.

b) Vid. KECKERMANN. l. c. BAYLE l. c. not. O.

c) Vid. Epistolae Marbachianae a Io. FECHTIO editae p. 404.

*) Apud BAYL. l. c. not. O.

Cornelio Martini, de cuius pro Peripatetica doctrina zelo et industria in eius vita, *parte huius tomi superiore*, quantum satis est, diximus. Is grauem se Ramistis aduersarium in *Analysi logica* et scriptis logicis aliis praestitit, quocum congressum fuisse pro Ramo Beurhusium, Hoddaeam, Buscherum, quorum dissertationes iunctim prodierunt [d], itemque Notholdum supra memorauimus. Vitebergae infensum aduersus Rami sectatores animum demonstrauit Iacobus Martini, cuius quoque academiae facultatem philosophicam obtinuisse ex aula Dresdensi decretum de non propagando Ramismo supra retulimus. Idem Lipsiae factum esse, ex dictis repetendum est. Nempe non contenti Rameorum aduersarii inuisam sectam libellis profligauisse, more ab omni fere tempore inter homines recepto, ad potentiorum auxilia et summos etiam magistratus recurrerunt, et argumento ab odio et inuidia ducto, Rameam disciplinam temeratae fidei purioris, confusi ordinis, suspectae nouitatis, contemtarum legum a principibus positarum, conuitiandi corrigendique cum contumelia libidinis et similium accusarunt. Neque vero verisimile est viros prudentissimos, qui passim ex mandato principum summorumque magistratuum rebus praeerant, et his litibus componendis destinabantur, adeo hebetibus fuisse vsos oculis, vt perspicere nequiuerint, neque reipublicae salutem, neque literarum incolumitatem in his disputationibus logicis versari, et parum interesse principis, vincat Aristoteles an Ramus?. Ast, vt taceamus, interdum priuatorum suspicionibus potuisse eorum animos corrumpi, vt cum disciplinae, cui a iuuentute erant innutriti, plurimum auctoritatis tribuerent, nouam et insolentem doctrinam refugerent, seque asperiores illi ostenderent: ipsae contentiones virorum doctorum haud raro in vna cathedra docentium, et litigationes inutiles, quibus tempus consumebatur frustra, atque iuuenum pariter atque doctorum publicorum animi in partes discindebantur, metum illis incusserunt, ne tandem bonarum artium ex his litibus interitus oriretur. Fuisse quoque nonnullos, qui crediderint, arma polemicae theologiae subtrahi, si Aristotelica logica pereat, facile HERM. AB ELSWICH [e] credimus, argumentum a studio metaphysico, quod ab eo tempore inter Protestantes inualuit petenti: Quamuis Ioannes Gerardus, magni nominis theologus, qui Aristotelicam philosophiam aliis praeferendam putauit propter aduersarios, cum quibus theologo in arenam descendendum, non improbauerit, si collationis et methodi caussa coniungatur Ramea philosophia [f]. Illud dubio caret, ab eo tempore inferiores fuisse Ramistarum partes, et fulmina potentium multos ab his partibus amplectendis deterruisse. Hinc, quem supra excitauimus Nicephorus, cuius verba adduxit ELSWICHIVS [g], conquestus est: *Eam temporum iniuriam esse, vt neque precibus, neque rationibus, neque vllo modo alio studium suum veritatis et publicae vtilitatis sartum tectumque quis conseruare queat, sed et vi minisque depulsus*

d) Lemgouiae 1596. e) l. c. p. 73. f) Meth. stud. theol. p. 132. g) l. c. p. 74.

pulsus ad placitum te potentiorum componas; ac veritatem vtilitatemque turpiter deserere cogatur.

§. XII. Succurrere laboranti Ramismo alia ratione coeperunt nonnulli, quibus syncretismus aptissimum medium visum est, sed qui, si verum fatendum, et experientia consulenda, malum reddiderunt deterius. Et fuerunt quidem mature inter philosophos Germanos nonnulli, qui cum viderent, tanta auctoritate gaudere philosophiam Aristotelicam, qualem repurgatam dedit Philippus Melanchthon, vt pelli locoque moueri tota non posset, ad eam delati sunt sententiam, iuuari posse Dialecticam Rami, si cum dialectica Philippica iungeretur, et cum ferri nonnulla, et supplementi loco adiici posse ex dialectica Aristotelico-Philippica iudicarent, confici inde σύστημα aliquod, quod vtrique parti non posset non arridere. Inde enatum tertium aliquod philosophorum genus, quod tum mixtum dictum est. Praeiuisse his exemplo merito dicendus est FRIDERICVS BEVRHVSIVS; quamuis enim is adeo Ramo fuerit addictus, vt P. Ramum statueret [g] non modo Socraticum et Platonicum, sed etiam vere Aristotelicum philosophum „iure dicendum et habendum esse, vtpote qui ex illorum omnium sententia constantibus principiis expressa, vsum ducem ac magistrum sequens „omnem fere artium et materiam et formam ex iis ipsis, et maxime ex „Aristotele deducens omnia praecepta cum Aristotelis legibus congruentia „retineat, contraria vero et repugnantia reiiciat, ac artium quidem praeceptis perspicue distinctis, vsum tamen earum, ac ita philosophiam cum „eloquentia coniungendam esse doceat: non alienum tamen a iuuentutis „commodis censuit, si Philippi Melanchthonis dialecticam, in qua multa „ab interpretibus Aristotelis confusa et inuersa, illustriora facta, quin et „emendata sint, comparandam cum Ramea exhiberet, quam comparationem nec philosophica libertate indignam nec studiis inutilem fore putauit. „Cuius vel hunc vsum fore dixit, vt iuuenes res artibus propositas et diuersos auctorum terminos, id est artificiosas appellationes vno labore cognoscant." Quo fine vtramque dialecticam cum explicationibus et collationibus edidit, in eo tamen laudandus, quod vtramque in separatis paginis e regione oppositis expresserit, vt eo facilius res intelligi possit. Ast qui secuti sunt PAVLVS FRISIVS in *Comparationibus dialecticis*, BILSTENIVS in *Syntagmate Philippo-Rameo liberalium artium*, BVSCHERVS in *Harmonia logicae Philippo-Rameae*, POLANVS in *Syntagmate logico Aristotelico-Rameo*, LIBAVIVS in *Collatione dialecticae Melanchthonis et Rami*, quibus suo modo BARTHOLOMAEVS KECKERMANNVS iungi potest, qui licet Peripatetica pleraque sequeretur, attamen multa Ramea admiscuit, Semi-Ramei ideo cognomine ab Aristotelicis appellatus; hi, inquam omnes et his similes Ramum ex Melanchthone facere auctiorem, Philippum ex Petro perfectiorem, et ex vtraque dialectica vnam reddere studuerunt. Qui tamen non in eo solo

Ramei mixti & syncretistae.

g) In Dialect. Rami et Melanchthonis inter se comparata p. 13.

lo constiterunt, sed infausto haud raro syncretismi sidere afflati concordiam inter dissidentes sententias malesanam et inutilem inire visi sunt, quamuis syncretismum prae se minime ferrent. Quo stigmate notandum esse Frisium, Libauium et Keckermannum, in *antecedente huius tomi parte*, cum de syncretismo philosophico ageremus, annotauimus. Paulo liberius hanc conciliationem inter Ramum et Aristotelem tentarunt, et inter syncretistas Aristotelico-Rameos nomen suum retulerunt alii, quorum fere princeps habitus est Rudolphus Goclenius, idem vero iter tenuerunt Conradus Dietericus et Ioannes Henricus Alstedius, quorum libros loco laudato iam adduximus. Parum tamen hac ratione promotum est Rameae disciplinae studium, quod et in se valde corruptum, et vtrique parti suspectum factum est. Inde audita Pseudo-Rameorum a Ramistis nomina vel potius conuitia; inde vero et indignationes Peripateticorum, ex quorum numero IO. SCHARFIUS[h] pronuntiauit: *Hinc alia Ramistarum secta orta est, quae vocatur mista seu mixta: scilicet nomine fatali. Miscet enim omnia in vnum chaos, Aristotelem transformat in ramenta falsarii sui Petri, hoc est lucem in tenebras, coelum in terram, arborem in ramos.* Quare etiam non Rameis solum, sed et mixtis ne delectentur iuuenes praecepit ABRAHAM. CALOVIUS[i], salubri, vti recte putat, consilio. Semper enim eiusmodi syncretismum et ineptam doctrinarum diuersarum conciliationem atque mixturam systemata corrupisse, et veritatem multo magis impediuisse, historia philosophica exemplis testatur luculentissimis. Et si verum fatendum, ipsae hae conciliationes et commixtiones Rameae dialecticae exitiales extitere. Cum enim eius puritas, et imprimis vsus, quem in scriptoribus veteribus explicandis et imitandis prae se ferebat, Peripateticis praeceptionibus, alio longe doctrinae genere nixis, et ad metaphysicam magis spectantibus corrumperetur, hocque ipso auctoritati Aristotelis quam Ramus valde depresserat, nouae vires, luminaque noua adderentur, non potuit non disciplina Ramea in contemtum adduci, et euilescere, et quae in plerisque scholis auctoritate publica introducta fuit Aristotelis logica reuirescere. Factum id iam esse circa annum MDCXXIV, ex Hermanni Nicephori praefatione in libros de analysi logica probauit ELSWICHIUS[k]. Ibi enim ita conqueritur: *Quorsum nunc res scholasticae nostrae prolapsae sunt? nescio quo fato iam pridem in antiquum tenebrarum chaos omnia ruere videantur. Irrepunt enim in scholas passim cum applausu libelli logici, ne dicam de aliis, nugarum pleni, expellentes e possessione sua contra ius fasque logicam Rameam optimam, pulcherrimam, et simul vsum eius vt amplissimum ita accuratissimum.* Et eo quidem tempore Casparem Pfaffradium, Danielem Hoffmannum in philosophiam Peripateticam incitasse tradit GERH. THEOD. MEIERUS[l]. Ast si verum est, hoc ipso Ramismi quoque

vineta

h) In Instit. log. p. 41.
i) In Paedia theologica p. 111.
k) pag. 74
l) In Monum. Iulicis p. 24.

vineta caecidit, cum omni philosophiae bellum ille indixerit, vt suo loco dictum. Successerunt paulo post noui conatus Cartesii, cuius sectatores cum etiam noua logicae praecepta cuderent, Ramea dialectica tandem obliuione sepulta est, nec aliter hodie eius memoria viget, nisi in historia philosophica.

§. XII. Haec Ramea σισάχθεια fuit, in qua mutata quidem, ast non adeo multum emendata fuit dialectica, licet maximos strepitus edidisset, sed vicit et imperium obtinuit logica Peripatetica. Non defuerunt tamen hic inde, viri nonnulli docti, qui vnam alteramue rationalis disciplinae partem, etiam seculo XVI meliori facie et illustriori luce donarent, ast cum sectam condere, vel Aristotelem de solio deturbare non cogitarent, laudati quidem, sed examinati et in vsum deducti non sunt, licet multo praestantius clariusque de rebus ad ratiocinationem eiusque ordinem pertinentibus dissererent, quam Peripatetici. Et hinc factum, vt eorum tantum non omnis exoleuerit memoria. Nostrum non est, eos hoc loco colligere omnes, qui ad hanc emendationem rationalis philosophiae aliquid contulerunt, non tamen omittere possumus IACOBVM ACONTIVM, alias quoque nominibus in sacrae ciuitatis historia celeberrimum, qui cum logicum ingenium quam maxime esset adeptus, cuius specimina haud pauca in scriptis eruditissimis posuit: iuuenes quoque contemtis quisquiliis logicae scholasticae propiore ad veritatem via ducere conatus est. Scripsit ideo libellum *de Methodo, siue recta inuestigandarum tradendarumque artium ac scientiarum ratione* vtilissimum [m], quem a scriptoribus historiae logicae fuisse omissum merito miramur. Nam non in id duntaxat omnem doctrinae vim adhibuit Acontius, vt inuestigandi docendique viam praeceptis luculentis panderet, verum in eo simul etiam fuit, vt potiora, quae ad ratiocinandi artem et cognitionis acquirendae modum pertinerent, breui, at eleganti compendio, quod a scholasticis spinis esset liberum, enarraret. Cum enim statueret, logicam esse recte contemplandi docendique rationem, hincque duas eius partes constitueret, ad quarum vnam quaestiones, ad alteram themata siue proposita referrentur, id sibi ostendendum esse ratus est, qua ratione veritatis examen instituere et rei alicuius notitiam indagare, quodque assecutus fueris, docere commodo possis. Hinc quid sit cognitio, quaque ratione per quatuor caussarum genera discurrat expedit, deque caussa materiali et formali, multa a Peripateticis abeuntia et recentiorum cogitatis haud dissimilia affert, et quo modo gigni cognitio, latentesque notiones et scintillae excitari et ad res obscuras illustrandas applicari possint, ostendit, et regulas acquirendae scientiae exponit, et imprimis quomodo in definitione versandum, quaeque vitanda luculenter docet, et de obscuris, ambiguis, impropriis, inusitatis commentatur, et caussa-

Logicae emendationes aliae.

Iacobus Acontius.

m) Extat in Collectione libellorum de methodo et ratione studiorum, quae Trai. ad Rhen. 1657. 12. prodiit, p. 325 seqq.

caussalem methodum depingit, et diuisionis leges tradit, et interpretandi docendique ordinem pulchre delineat, et quo pacto quodlibet suo poni loco debeat, paucis tangit. In quo breui libello, multa egregia et postea Cartesio tanquam noua obseruata reperiri, ipsi Cartesio olim indicauit Heulnerus, teste BAILLETO [n]. Nec id negat, qui vitam Acontii descripsit P. BAYLE [o], qui inter melioris commatis libros hoc schediasma, et inchoatum tantum, vt ipse vocat, opusculum retulit. Vidit autem ipse Acontius [p], *se quidem in seculum incidisse cultum supra modum, ast se non tam eorum*, ait, *vereri iudicia, qui nunc regnant, quam exorientem quandam seculi adhuc paulo cultioris lucem pertimescere. Etsi enim multos habeat, habueritque aetas sua viros praestantes, adhuc tamen videri sibi videre nescio quid magis futurum.* Quae hoc modo ad Ioannem Wolfium scripsit anno MDCLXII. Acontius, surgente demum seculo XVII euentum habuere laetissimum. Tum enim dialecticae lumen eclecticum primus fere accendit, et ad noua atque meliora audenda in ratiocinandi arte animum adiecit illustrissimus VERVLAMIVS. Is enim ausu vere heroico, vt recte obseruatum P. GASSENDO [q] nouam tentare viam ausus est, sperareque, fore, vt modo illi strenue diligenterque insistatur, noua tandem eaque perfecta condi haberique philosophia possit. Id quod quantis moliminibus egerit, supra *capite libri primi quarto* planum fecimus, et quid in nouo, quod eam ob caussam produxit organo, hunc in finem monuerit, exposuimus. Quae hoc loco repetere opus haud est, comparandus autem cum iis est GASSENDVS [r], qui more suo logicae Verulamianae elegans et perspicuum compendium suppeditat. Et hic ipse quoque vir praestantissimus, non modo logicae Peripateticae naeuos magna fiducia nec minori eruditione detexit, editis *Exercitationibus paradoxicis aduersus Aristoteleos*, quod in *superiori huius tomi parte* iam annotauimus, sed quoque et de origine logicae et de fine eius, et de simplici rerum imaginatione, de propositione et syllogismo talia attulit [s], quae si non omnia noua, exasciata tamen et selecta, et clarissima luce perfusa, multa autem iucundissimae doctrinae copia illustrata recte possunt videri. Vnde meretur vir summus, vt logicae eius paulo diligentior, quam fieri solet, ratio habeatur [t], et praecipue vt cum Cartesianorum meditationibus comparetur, ex quo patescet, hunc Cartesii aduersarium eius tamen sectatoribus facem haud raro praetulisse.

Verulamius.

Cartesianorum de logica reformata merita.

§. XIII. Non admouisse rationali philosophiae condendae et ex instituto describendae manus, sed contentum methodi regulas posuisse, reliqua quae ad cognitionem humanam pertinent, ex parte principiis philosophiae

n) Vita Cartesii T. II. p. 138.
o) Dict. T. I. art. Acontce p. 65 seq.
p) In Ep. ad Io. Wolf de ratione edendorum librorum p. 410. conf. qui haec more suo expendit P. BAYLE l. c. not. C. D.
q) De Orig. Logicae c. 10. T. I. Opp. p. 62.
r) loc. cit.
s) In Institut. logicis T. I Opp. p. 92 seqq.
t) Conf. WALCH Hist. log. l. II c. 1. § 19. Parerg. acad. p. 658. qui tamen valde breuis est.

ſophiae inſeruiſſe Carteſium in *antecedentis libri capite ſexto* ex inſtituto docuimus, quodque ad rationalem diſciplinam ex meditationibus et principiis Carteſii pertinet, fuſe delineauimus, quo recurrendum eſt lectori, hanc artis rationalis partem hiſtoricam diſcere cupienti. Sed et porro monuimus, ea quae Carteſius, phyſicis intentus dereliquerat, logica ſectatores occupauiſſe, et hanc quoque rationis diſciplinam ſuis meditationibus excoluiſſe. Inter quos Antonii le Grand, Ioannis Claubergii, Petri Syluani Regiſii, Arnoldi Geulingſii, Regneri a Mansuelt aliorumque nota ſunt ſcripta recenſita quoque a Ven. WALCHIO [u], qui adeundus. Non omitti tamen hoc loco duo ex Carteſianis ſcriptores logici poſſunt, quibus plurimum debere artem logicam apud omnes in confeſſo eſt, nempe anonymus auctor *Artis cogitandi*, et Nicolaus Mallebranchius. Ille enim innumeras obſeruationes nouas ſuggeſſit, hic metaphyſicam logicae iungendo ac applicando nouam inquirendae veritatis viam ſe detexiſſe ratus eſt. Et prioris quidem commentatio Gallico ſermone prodiit hoc titulo: *Logica, ſiue ars cogitandi, in qua praeter conſuetas regulas plurimae obſeruationes nouae ad formandum iudicium facientes continentur*, huius libri prima editio *Pariſiis* MDCLXIV lucem vidit, tanto autem philoſophantium plauſu et approbatione excepta eſt, vt decies recuderetur. Latinas quoque has artis cogitandi inſtitutiones fecit anno MDCLXVI, CORNELIVS AB ACKERSDYK, qui cum Muſis parum fauentibus in eo labore eſſet verſatus, eo quod praecipue editionem primam quae valde imperfecta eſt, adhibuiſſet [x], comparentibus editionibus Gallicis auctioribus, nouae quoque verſiones Latinae apud Londinenſes, Lugdunenſes, inter Batauos, et Amſtelodamenſes confectae ſunt, quorum editiones nominat WALCHIVS [y]. Quos tamen labores ſe deterreri paſſus haud eſt Io. CONRADVS BRAVNIVS, quo minus nouam interpretationem Latinam libri praeſtantiſſimi moliretur, quae eo nomine reliquis praeferenda eſt, quia acceſſiones, quae paulatim in Gallicis editionibus comparuerunt, omnes continet, et praefationem luculentam praemiſit celeberrimus Buddeus, in qua de hiſtoria logicae ſtrictim diſſeruit [z]. Deberi hanc logicam portus regii ſociis, de noua diſciplinarum methodo tunc valde ſollicitis, nemo hodie rerum literariarum tam ignarus eſt, vt neſciat, idque extra dubium poſitum eſſe putamus. Aſt quem verum ex illa ſocietate auctorem habeat, quis parens fuerit, qui obſtetrices tantum manus accommodauerint, de eo inter rerum literariarum ſcriptores haud vna ſententia eſt. Nonnulli enim Trignyo [a] alii Petro Nicolio, quidam Bonio [b] tribuerunt, LEIBNIZIVS [c], rerum eruditarum ſui temporis apprime peritus Antonii Arnaldi opus eſſe retulit. Quae ſenten-

Ars cogitandi.

u) loc. cit.
x) PLACCIVS Theatr. Anonym. p. 603.
y) l. c. p. 651.
z) Halae Sax. 1704. 1718. 8.
a) WALCH. l. c. p. 652. STOLL. Hiſt. liter. P. II. c. 2. §. 25. p. 443.
b) Menagiana T. I. p. 141.
c) Praef. ad Nizolium p. 37.

sententia *auctorem vitae Arnaldi* [d] a partibus suis stantem habet, qui diserte, horis, ait, a seuerioribus studiis vacuis virum acutissimum, praeter grammaticam rationalem et elementa Geometrica arti cogitandi insudauisse, hocque παρέργω taedia grauiorum studiorum leuauisse. Cuius si assertis standum haud est, subscribendum esse videtur marchionis DARGENSII [e] relationi, qui duos tresue ex hac societate viros doctos symbolas ad hunc librum conscribendum contulisse affirmat. Qua ratione et Arnaldus, cui sine dubio operis lineamenta atque stamina debentur, et Nicolius, et alii forte quoque de hoc opere logico condendo fuerint solliciti. In quo quamplurima vtilissima, et ad veritatem inquirendam, formandumque intellectus iudicium, euitandos eius naeuos, eiicienda praeiudicia etc. facientia contineri, ipsa nos elegantis libri lectio conuincit. Maxime dogmata de ideis, de methodo, deque praeiudiciis satis luculenter explicata, nouisque luminibus aucta deprehenduntur. Quae caussa est, cur has institutiones non modo P. BAYLE [f], acer ingeniorum censor lectori commendauerit, sed ascetas quoque suos diligenter legere iusserit IOANNES MABILLONIVS [g]. Dolendum autem, tractationem de praeiudiciis, quod obseruatum CHR. THOMASIO [h], nec plenam nec planam satis esse, maluisseque auctorem in enucleanda propositionum et syllogismorum natura tanta subtilitate versari, quam haec omnia, cum exigui vsus sint, abiicere. Quem tamen et temporum istorum ratio excusat, quibus non licuit ea omnia tollere, quae velut pretiosi thesauri in scholis tradebantur [i], et multorum post eum exempla laudant, qui in logicis versati omnem subtilitatum de propositionibus et syllogismis acervum cumularunt. Ille vel in eo solo laudandus est, quod naeuos logicae Aristotelicae egregie detexerit, et verbis magis eam, quam mentis ratiocinantis imaginibus inhaerere, ostendit. In quo viam ab eo stratam magno acumine postea pressit, qui *artem* quoque *ratiocinandi* vulgauit et Aristotelicam nuditatem detexit G. GER. TITIVS, IO. CLERICVS autem memoratu digniora ex hoc libro in *Institutiones logicas*, quas edidit, transtulit, vt supra notatum. Poscit autem lectorem disciplinae mathematicae haud imperitum, ob exempla ex illa petita, id quod nonnullis displicuit.

Nicolai Mallebranchii vita.

§. XIV. NICOLAI MALLEBRANCHII nomen in schola Cartesianorum, non modo propter singulare ingenii acumen, sed etiam propter nouas hypotheses, quibus logicam, metaphysicam, physicam et ethicam auxit et immutauit, celeberrimum est, et doctrinae laude valde commendatum. Eius vitam enarrauit more suo facundissimus FONTENELLIVS [k], repetierunt scri-

d) Pag. 147.
e) Philos. du bons sens. R flex. III. §. 2. p. 211.
f) Respons. ad Q. Prouinc. T. II. p. 293.
g) De Stud. Monast. P. II. c. 9. S. 1. p. 416.
h) Cautel. c. 10. §. 9. p. 129.
i) Idque potissimum quod in docenda iuuentute Iesuitas aemulabantur portus regii socii.
k) T. II. Hist. du renouvellement de l'academie royale des sciences p. 208.

ſcriptores diariorum eruditorum *Actorum eruditorum* [l], *Ephemeridum Belgicarum* [m], *Memoriarum Triuultienſium* [n], *Diarii Pariſienſis* [o], alii. Integram dare ex epiſtolis Mallebranchianis collectam promiſit LONGIVS [p], quae tamen vtrum lucem viderit, ignoramus. Faciemus paucis ſtrictimque acutiſſimi philoſophi notitiam lectori, cum tanta ſit eius fama, vt indictum in hac noſtra tractatione praetermittere nefas habeamus. Editus eſt in lucem Mallebranchius Pariſiis VIII id. Sextil. anno MDCXXXVIII, patre Nicolao, qui regi a ſecretioribus epiſtolis fuerat. Vltimum liberorum valetudine infirma et corpore valde imbecilli natum magna cura parentes educarunt. Cumque a natura dorſo pectoreque incuruo eſſet efformatus, homines puer fugit, et ſcholam tantummodo adiit, nec alia forte, quam quaedam habitus corporis non ſatis pulchre efficti diſpoſitio cauſſa fuiſſe videtur, cur pingi ſe recuſauerit [q]. Solitudinis autem ob dictas, vti videtur, cauſſas amantior, viginti duos annos natus menſe Ianuario anni MDCXL, congregationis oratorii ſodalitio, poſitis artium et diſciplinarum rudimentis, nomen dedit, totusque in ſtudia incubuit. Et primo quidem Cointii conſilio excitatus antiquitatibus eccleſiaſticis et hiſtoriae ſacrae rimandae ſe tradidit, veteresque ſcriptores eccleſiaſticos nocturna diurnaque manu verſare coepit. In quo ſtudio etſi diligentiam adhibebat omnem, memoriae tamen infidelitate valde retardatus eſt, quae cito iterum ea dimiſit, quae impreſſa prius fuerant. Ad aliud itaque ſtudiorum genus, cui minus virtute recordandi opus eſſet, diuertere cogitans, Richardum Simonium, cuius tunc in ea congregatione magna erat eruditionis opinio, in partem curarum pertraxit, et eius ſuaſu criticae ſacrae ſe deuouere ſtatuit. Cui dum pertinaciter quidem, aſt non ſatis feliciter inhaeret, toti ſe, relictis tantum non ſtudiis omnibus pietati colendae, expectandoque in ſilentio animi diuinae ſapientiae lumini ſacrificauit [r]. Aſt fecit caſus quidam inexpectatus, vt ad Carteſianam philoſophiam deferretur, cuius poſtea poſt ipſum Carteſium praecipuus ſcriptor auctore ſectae non inferior factus eſt. Nempe cum tabernam librariam praeteriret, a bibliopola CARTESII liber *de Homine*, tum recens editus ei oblatus eſt. In quo cum pauca obiter legiſſet, adeo perſpicuitatis ab auctore ſeruatae lumine colluſtratus eſt, et ſcientiae hactenus ſibi ignotae principia diligenter ſparſa tanta auiditate inſpexit, vt ſatiari non poſſet. Igitur emto libro illud non legit, ſed legendo magis deuorauit, tanto ardore, vt cordis palpitatione interdum ex nimia contentione oborta correptus, legendi modum facere cogeretur. Ita incenſo philoſophiae inſatiabili deſiderio dimiſſis, quae hactenus reſpexerat, ſtudiis omnibus, philoſophiam vnam inſigni diligentia amplexus non modo eſt,

 ſed

l) 1716. p. 232 ſeqq.
m) Maendelyke Vittrekſels 1719. Mai. art. 5.
n) 17 6 Oct art. 3. o) 1716. Ianv. art. 11.
p) Nou. lit. Lipſ. 1719. p. 818.
q) Inuito tamen effigies expreſſa eſt, Nou. lit. Lipſ 1716. p. 306. praefixa eſt Bibliothecae, Germanico idiomate · ditae P XLV.
r) MARVILLE Melanges T. I. p. 25. edit. rec.

ſed etiam omnibus aliis praetulit, ratus, nec criticam artem nec hiſtoriam tenuiſſe protoplaſten, aſt ſapienter meditatum ſapientiſſimum fuiſſe, hancque ſibi doctrinam cupiendam eſſe. Vnde hunc reliquarum diſciplinarum contemtum vel neglectum potius improbantibus reſpondit, non ſe meliorem eruditionem, quam quae Adamo adfuerit, cupere. Ab eo autem tempore ita ſe profundiſſimae meditationi immerſit, vt ad eas ſententias delaberetur, quas enthuſiaſmo eſſe proximas nonnulli iudicarunt [s]. Totum autem decennium explorandae Carteſianae philoſophiae, et meditationi tribuit, tam inſigni acutiſſimi ingenii, magna iudicandi ſolertia adiuti vigore in myſteria Carteſiana penetrando, vt Carteſio minime inferior eſſe iudicaretur. Ita vero doctrina philoſophica colluſtratus ad ſcribendum ſe accinxit, cumque in inquirendae veritatis ſtudio cardinem omnis philoſophiae verti, hanc autem intellectus culturam non ſatis et prout decebat, a Carteſio traditam eſſe cerneret, ad explicandam nouam intellectus emendandi, et ad inquirendam veritatem formandi artem curas atque meditationes ſuas conuertit. Explorato itaque vnionis inter animam et corpus, itemque inter animam atque Deum intercedentis myſterio [t], quae impedimenta inquirendae veritatis, quaeque errorum ſemina ex ſenſationum et paſſionum caterua oriantur, quid natura anima ſit, quidue valeat, quibus viribus incedere poſſit, vt ad veritatem perueniat, deſcribere ſtatuit. Inde exortus famigeratiſſimi ſcriptoris foetus, qui *de Inquirenda veritate* inſcribitur, et cuius poſtea ſumma capita tangemus. Cuius primus liber anno MDCLXXIII prodiit, ſecundus tertiusque anno MDCLXXIV, quem vero quotannis fere lambere, emendare, illuſtrare, et perficere, acutiſſimus auctor ſtuduit: vnde plures editiones enatae ſunt, ſemper pleniores et emendatiores, perfectiſſima autem ea eſt, quae paucis ante auctoris obitum annis MDCCXII, quatuor voluminibus, prodiit. In hac vero logica, (huius enim ſcientiae perficiendae curam in ea tractatione auctor ſuſceperat) Carteſianis quidem principiis vtitur Mallebranchius, aſt iis multa noua inaedificat, multa non Carteſiane tantum ſed et Platonice [u] diſputat, multa a communi via diſcedentia affert. Et imprimis imaginandi facultatem, vires, corruptionem, et impedimenta intellectui inde enaſcentia luculentis depingit coloribus. Quae omnia cum eleganter dicendi genere viuo, acuto et florenti exponeret, et abſtruſas metaphyſicae cogitationes pulcherrimis dictionis luminibus illuſtraret, qua ratione ſcilicet aridas ſpeculationes lectori commendari poſſe credebat [x], dici vix poteſt, quantum plauſum liber ſubtiliſſimus nactus ſit: adeo vt non modo aliquoties, vti dictum, recuderetur, et Latine quoque a cel. LENFANTIO legendus exhiberetur [y], ſed et haud pauci eſſent, qui

s) Vid. I. G. PRITII Diſſ. de Enthuſiaſmo Mallebranchii.

t) Vid. Praef. inquir. verit. Habebat autem Auguſtinum ducem.

u) Intelligent hoc, qui eius hypotheſin de origine idearum cum Platone comparauerint.

x) MARVILLE l. c. T. III p. 434.

y) Etiam Belgice, ſed non ſatis feliciter conuerſus prodiit, Nou. lit. Lipſ. 1719. p. 549.

qui in opiniones Mallebranchii pedibus irent, vnde postea sectae Mallebranchianae [a] nomen in Cartesii schola auditum est. Valde autem φιλοσοφήματα Mallebranchii commendabat D. Augustini auctoritas, quam nouae hypothesi de origine luminis intellectus, quod in ideis fulget, quodque ex immediata Dei perceptione deriuabat, praefixit [a], cum hac ratione tanto doctore praeeunte pulchrius magisque pie philosophari crederetur, nihilque esset in dogmatibus Cartesianis, quod non hypothesi huic posset applicari. Et has potissimum caussas esse putamus, cur liber ille tam auide receptus a multis sit, licet adeo subtiliter scriptus, vt a paucissimis intelligeretur, et opinionum nouitas et subtilitas fere incomprehensibilis obstaret auctori, quo minus more apud Parisienses recepto, teste Marvillio [b], censorem reperiret. Mirum itaque non est, cum vix prodiisset, fuisse nonnullos, qui quaedam atro carbone notarent, inter quos imprimis fuit Foucherius [c], cui respondit Robertus des Gabets [d], et post hunc Antonius Arnaldus, qui omnium acerrime cum Mallebranchio, licet amico prius, congressus est. In quibus virorum acutissimorum controuersiis adeo subtiliter de abstrusissimis argumentis metaphysicae disputatum est, vt non defuerint viri eruditi primae notae, qui se parua horum omnium, vel libri illius, qui lites istas genuit, vel totius controuersiae potuisse comprehendere, Mallebranchium nubes petere et μετεωρίζεσθαι, totam autem pugnam inter nugas, magorum spectra et lemures producentium referendam esse confessi sint [e]. Maxime vero lis enata, cum de origine idearum differens Mallebranchius, videre nos rerum omnium ideas in Deo asseruisset. Ex hac enim hypothesi quae intimam animae cum Deo vnionem supponit, orta illi occasio peculiare systema de natura et gratia condendi, quod eum cum Arnaldo acerrime commisit. Non est nostri instituti locique enarrare, quibus inter se libris, quibusque rationibus de vtroque argumento disceptauerint duumuiri eruditissimi, illud enim ad specialem logicae historiam pertinet, hoc ad historiam dogmaticam doctrinae reuelatae et annales ecclesiasticos spectat. Et quod ad istam de origine idearum controuersiam attinet, pleraque satis prolixe alibi [f] enarrauimus, ad quem locum eos, ne prolixitate nimii simus, ablegamus, qui subtilis, et si quid iudicamus, otiosae et inanis controuersiae historiam scire cupiunt. Systematis de natura et gratia fata, libros aliaque, id concernentia, quibus nec Iansenii nec Molinae sectatoribus Mallebranchius placuit, enarrat celeberrimus Pfaffius [g], qui videndus. Conferri autem merentur, quae elegantissimus Daniel [h] in

a) Accessit ei nomen quoque Meditabundorum.

a) Vid. Trois lettres contre Mr. Arnaud p. 14. Hist. de ideis p. 256.

b) T. III. p. 186. qui ex Mallebranchii ore hoc tradit.

c) Edidit is Gallice criticum examen artis inquir. veritatis.

d) Is Criticam criticae Foucherianae opposuit.

e) Menagiana T. I. p. 258. T. II. p. 389.

f) In Hist. phil. doctr. de ideis Sect. III. §. 8. p. 256 seq. Conf. Vita Arnaldi p. 189 seqq.

g) Primit. Tubing. T. I. p. 209. add. Buddeus Isagog. p. 671. 1266. Cat. bibl. Reimmann. T. I. p. 738. Fabric. Syllab. script. de V. R. C. c. 16. p. 405.

h) P. III. p. 202. Vers. Lat.

in *Cartesii itinere per mundum* de his controuersiis differit: quamuis is enim, vt Societati Iesu adscriptus erat, minus faueat Arnaldo, multa tamen tangit, quae ἀνέκδοτα huius controuersiae et arcanas circumstantias detegunt. Factum autem istis hypothesibus, vt non multum ab enthusiasmo [i], vel etiam a Quackerorum [k] illuminatione immediata abesse videretur, quo iure, quaue iniuria? nostrum non est dispicere. Ex hoc vero dogmate de vnione animi cum Deo, arctiore illa, quae animae cum corpore intercedit, quod genuinum fundamentum est omnium hypothesium Mallebranchii [l], de origine idearum de concursu gratiae, et similium, quae per inquirendae veritatis opus sparsit, multisque postea libellis defendit, auxit, comsit et poliuit; enatum quoque systema caussarum occasionalium, quod deserto systemate assistentiae a Cartesio stabilito, amplexus est [m], quo inter Cartesianos spurios a GVSSETIO [n], ANDALA [o] aliisque relatus est. Cuius summam cum supra tetigerimus, dicta otiose nolumus repetere. Ita vero factum, vt cum multas sibi singulares opiniones de visione Dei, quae contingit menti, de natura substantiae intelligibili, de extensione intelligibili, infinita in Deo, et similibus concepisset, mox fanaticismi, mox Spinocismi [p] accusaretur, et adeo suspectus haud paucis fieret, vt libri eius in Gallia vendi prohiberentur, et quod P. BAYLE [q] refert, vix apud Batauos editorem reperirent. Ast non assecutos fuisse aduersarios Mallebranchii subtilitates acutissimi philosophi clamauerunt post Mallebranchium ipsum [r] eius fautores, contenderuntque, pie magis atque sobrie eum sensisse. Nec morose refragabimur, si quis dicat, virum nimia subtilitate modum excedentem, incommodis sensa animi vocibus expressisse, nec ea omnia stricto et rigoroso sensu sumenda esse, quae magnam ei inuidiam apud haud paucos conflarunt. Interim nemo tamen negauerit, qui Mallebranchianas hypotheses attente considerauerit, ipsas quoque opiniones Mallebranchii plane singulares esse, nec facile probandas. Non enim in logica tantum atque metaphysica, sed in naturali quoque et morali philosophiae parte abeundum sibi ab aliis esse censuit, nec assentientes reperit adeo multos statuendo, Deum in creatione omnia praeformantem, omnium motuum, qui in creaturis obseruantur, vnicam eandemque immedia-

i) PRITIVS l. c. BVDDEVS l. c. p. 246.

k) VOLTAIRE Lettre II. sur les Anglois p. 11.

l) Id ex Praef. operis de I. V. luculenter patescit.

m) Ludouicum de la Forge hoc Systema primum post praelusiones Suaresii produxisse, supra obseruatum, in maiori autem luce posuit Mallebranchius, cum hypothesibus suis valde fauens deprehendisset.

n) In caussarum primae et secundarum reali operatione, Leou. 1716. 4.

o) In Cartesio Spinozismi euersore. add. PETR. DE VILLEMANDY de Efficacia caussarum secundarum Lugd. Bat. 1686. Conf. cel. HOLLMANNVS Phys. P. I. c. 4. §. 209. not. o. p. 244. Pneumatol. c. II. §. 80. not. a. p. 159 seqq. vbi etiam alios Systematis caussarum occasionalium fautores nominat.

p) Conf. Recueil de pieces de la philos. de Newton, Clarke, Leibniz. Tom. II. p. 217. 432. Cat. Bibl. Reimmann. p. 999. POIRETVS Oecon. Diu. L. I. c. 23 §. 1. p. 328. ARNAVD Diss. contre un eclaircissement du traité de la N. et Gr. SOVVERAIN Platonisme devoile P. I. c. 8 pag. 74 seq.

q) BAYLE Lettres T. II. p. 221. 227. ed. Marchand.

r) Reponse a une Differt. de Mr. Arnaud contre l'eclaircissement. Facile ab Atheismi culpa liberat Philosophum L. II. c. 2. Inq. Ver.

mediatam caussam esse: quaecunque sint in mundo, esse aut substantiam aut modum existendi, extensionemque ad notionem substantiae requiri, materiam in infinitum diuisibilem, quauis parte sua multas alias substantias comprehendere; quemuis materiae vorticem ex aliis minoribus vorticibus constare, et quae aliae κυρίαι δόξαι viri celeberrimi fuerunt, quae eum cum multis viris doctis commiserunt. Praeter Arnaldum et Foucherium enim ingenii calamique aciem in eum acuerunt Regisius, Lamius, Fenelonius, Leibnizius aliique, qui hypothesin logicam de origine idearum examinarunt, alibi [s] laudati. Maxime vero qui ex eius disciplina prodiit Societatis Iesu alumnus P. DV TERTRE systema Mallebranchii euertere singulari tractatione [t] conatus est, quem vero non ex sua, sed superiorum voluntate scripsisse, et nec intellexisse satis, nec candide retulisse mentem et opiniones Mallebranchii, multa quoque peruertisse alii conquesti sunt [u], aliquot autem epistolis pro Mallebranchio respondit Mironius. Eleganter vero in hoc argumento versatus est magnus Leibnizius, qui in epistola quadam ad Remondum [v], refutationem Tertrianam considerando, quid culpari in hypothesibus Mallebranchii, quid excusari, quid tolerabiliori sensu explicari ferrique queat, luculenter ostendit. Quae epistola ab iis legenda est, qui iudicium sobrium et accuratum, vt sunt Leibniziana omnia, de Mallebranchii opinionibus cupiunt. Quae cum in omnium manibus sit, ea, quae vir summus moderate et erudite attulit, heic in compendium mittere breuitatis studiosi omittimus, et lectori expendenda relinquimus, intelligi autem nequeunt, nisi a Leibnizianarum hypothesium perito, eo quod animaduersiones suas vir illustris illis more suo attemperauit, vt id in *Examine principiorum Mallebranchianorum* [w], similiter ab eo factum est. Patebit autem ex his obseruationibus, multa mitiores sensus pati, quam verba fundunt Mallebranchii. Quod an de iis quoque valeat, quae eius notioni de extensione, dogma de transsubstantiatione euertenti, a Iesuitis obiecta sunt, et an defendi possit, quod non nemo fecit [x], illis excutiendum relinquimus, quorum interest, dogma hoc cum philosophia conciliare, et obiecta ἀσύστατα soluere. Neque tamen inter tot obiectiones defuere Mallebranchio sectatores et asseclae, qui in aedibus virginis de Vailly, quae consanguinitate Mallebranchium attingebat, conuenire solebant, vt ductoris sui hypotheses atque dogmata inter se illustrarent [y]. Fuerunt quoque nonnulli eorum, qui pro Mallebranchianis sententiis pugnarunt, inter quos eminuere Mironius [z], Montagnolius, Catelanus.

s) Hist. de Ideis l. c.

t) Refutation du nouveau Systeme de Metaphysique, composé par P. Mallebranche, quae in plerisque Ephemeridibus anni 1715. et 1718. recensetur.

u) BERNARD Nouv. de la rep. des lettres 1717.

v) Recueil T. II. p. 326 seqq.

w) l. c. p. 211 seqq.

x) Vid. Europe savante 1718. Juin. art. 5.

y) ARCHIMBAVD Recueil des pieces fugitives T. III. art. 6.

z) Vid. Europe savante 1718 Juil. art. 7. 1719. Dec. art. 7. 1720. Avr. art. 10. Juin. art. 4. Juil. art. 4 Aoûr. art. 7.

telanus. Inuenti etiam ſunt, qui celeberrimum Cameracenſem archiepiſcopum Fenelonium, cuius tamen de amore puro hypotheſin Mallebranchius refutauerat, et contentionis ſerram cum eo reciprocauerat, in ſuſpicionem adducerent, ac ſi clam ad eius partes tranſiiſſet, qui tamen perperam id de ſe dici et iniuriam ſibi fieri publice profeſſus eſt [a]. Scripſit haud pauca vir acutiſſimus, quorum indicem exhibet FONTENELLIVS [b], in quibus profunditatem meditationum acumen ingenii ſupra modum extenſum, imaginationis vim atque lumen, et ardorem quendam valde cum elegantia emicantem prodidit, aſt quae obſcura et difficilia intellectu faciunt hypotheſes ſingulares, abſtractae, et ſubtiles et dicendi quaedam atque exprimendi cogitationes conſuetudo metaphyſica, nouis notionibus lectoris ſenſus refugiens. Quam imaginationi luxurianti et ferocienti interdum fuiſſe iunctam a Mallebranchio, (qui tamen hunc intellectus morbum mira felicitate confodit,) vti valde mirum et inſolens eſt, ita vtrum excuſari praetextu condimenti iucundioris poſſit, vt ipſe ea de re monitus facere ſolebat [c], aliis excutiendum relinquimus. Ceterum laudatur vir praeſtantiſſimus ob pietatem, morum honeſtatem, animi candorem, ingenii elegantiam et doctrinae ſoliditatem [d], qua meruit inter academiae regiae ſcientiarum ſocios referri. Nam et in philoſophia eminebat, et rerum theologicarum cognitionem admodum profundam ſibi comparauerat, et matheſeos myſteriis erat accurate initiatus, et ſcribendi dicendique amoenitatem aridiſſimis metaphyſices argumentis apte iungere nouerat. Vnde inter ornamenta ſeculi noſtri etiam ab iis relatus eſt, quibus haud paucae opiniones eius diſplicuerunt. Obiit LXXVII annos natus anno MDCCXV, III. id. Octobr. non ſine iactura orbis philoſophici.

Summa libri de inquirenda veritate.

§. XV. Auxiſſe philoſophiam rationalem obſeruationibus ſuis Mallebranchium, omnino fatendum eſt. Licet enim ratiocinandi praecepta omnia deſcribere nunquam in animum induxerit, fundamenta tamen rationis, intellectus naturam morboſque, veritatis inquirendae ſtudium ſufflaminantia, media ea euitandi viamque, id eſt, methodum in perquirenda veritate obſeruandam ſelectis animaduerſionibus explicare conatus eſt. Hinc expoſita ex ſententia Carteſii (hanc enim fundamenti loco ponit) intellectus et voluntatis huiusque libertatis ratione, natura atque indole, iudicandi et ratiocinandi facultatem voluntati, magiſtrum ſecutus tribuit, et quo pacto libertas ad eam rite adhibendam in partes vocanda ſit, ne ſequatur vel error, vel peccatum explicat, et euidentiam quam maxime commendat. Erroris autem fontes praecipuos ſibi enarrandos ſumens, in abuſu libertatis errorum, qui ſenſibus imputari ſolent, fontes quaerit, et

a) Conf. Nou. lit. Lipſ. 1715 p. 385.
b) Iunctim edita eſſe Pariſiis indicatur in Nouis lit. Lipſ. 1723. p. 627 Conf. BAYLE Tom. I. Lettr. p. 186. c) MARVILLE l. c. p. 435.
d) Eleganti Oda vitam et doctrinam Mallebranch commendauit illuſtris A. F. DESLANDES, quae integra inſerta eſt Nouis liter. Lipſ. 1715. p. 481 ſeq. praeſtitiſſe Carteſio, ingenio metaphyſico, et ſcribendi elegantia iudicat LEIBNIZ. Ot. Hannou. p. 165.

et quo pacto illi occasione sensuum fere omnium enascantur, magna subtilitate et non fine ingenio prosequitur, et imprimis errores circa extensionem, motum, aliaque phaenomena materiae Cartesiana principia secutus detegit, inque his explicandis optices atque mechanices principiis vtitur. Errores autem circa qualitates sensibiles denudaturus, quid anima, quid corpus agat in sensationibus producendis, quid obiecta in corpus eiusque fibras agant, quae sensationum indoles et experientia sit, et quo pacto innumera falsa iudicia cum illis sequantur, quae genuini errorum fontes appellandi sint, curiosa explicatione enumerat. Idque exemplis principiorum inde deriuatorum, qualia sunt differentiae specificae, formaeque substantiales, aliaque spectra scholastica, illustrat, immo ex morali doctrina quoque lucem affert, exque errore animae circa bonum: physicos etiam errores de natura et qualitatibus corporis huc reuocat. Tum amplissimum explicandae facultatis imaginandi campum ingressus, docta et acuta tractatione, de eius natura et indole, de spiritibus animalibus eorumque motu, mutatione eiusque caussis ex aëris, neruorumque dispositione agit, quidque memoria sit, quid habitus, quae cerebri cum reliquis corporis partibus connexio et influxus in intellectum et voluntatem enarrat, et qua ratione imaginatio ex matris temperamento, ex educatione, nutritione, conuersatione alteretur varieque afficiatur, depingit, imaginationis quoque conditionem in feminis, viris, senibus tradit, quaeque in imaginando consuetudinis vis sit, quae auctoritatis inde enascentis, quae lectionis ineptae et praeposterae, quae opinionis noui systematis efficacia in producendis erroribus eleganter edisserit, et quosdam timiditate, alios cognitione superficiaria, nonnullos auctoritatis veneratione, aliquos experientiae fiducia in errores prolabi probat. Eodem autem libro, qua ratione imaginatio fortior aliquo contagio alios inficiat, et in errores rapiat, non fine ingenio delineat, et iucundis atque eruditis exemplis Tertulliani, Senecae, Montani, quin et magorum illustrat. Tum libro tertio ad contemplandum intellectum purum progressus, cogitationem solam esse menti essentialem contendit, eam autem limitatam esse, nec infiniti capacem obseruat, indeque multos errores et haereses oriri notat, et dissipatos inde philosophorum animos considerare iubet, quemadmodum e contrario geometras iustis methodi limitibus constrictos non tam facile falli putat. Qua occasione logicam Aristotelis reprehendit, eo quod vires intellectus obtundat atque minuat. Multos autem errores ab inconstantia voluntatis in inquirenda veritate, inclinante magis, ad sensationes quam ad ideas puras repetit, et imprimis morum inde corruptionem sequi statuit. Vbi ansam capit species ab obiectis materialibus emissas iugulandi, animaeque facultatem producendi ideas denegandi, quin et productionem idearum a Deo immediate factam, ideasque nobiscum creatas explodendi, sicque sibi viam parandi ad palmariam, quam delegerat sibi, hypothesin asserendam: omnes nos res videre in Deo.

Quod qua ratione fiat, ideam de Deo, de corpore, de anima, de ſpiritibus puris concipiendo explicat, et ex idea vaga entis in genere conſiderati, quae intime homini praeſens ſit, pleroſque errores philoſophicos oriri ſtatuit, idque exemplo eſſentiae materiae illuſtrat, quam Carteſii veſtigia premendo in extenſione ſitam eſſe contendit. Vltimam vero errorum cauſſam in eo ponit, quod cuius ideam nullam intellectus habet, id non putet exiſtere, adeoque ex praeſentibus ideis de rebus tantum iudicet, id quod exemplis ex natura philoſophiae petitis manifeſtius facit et ex morali diſciplina in eundem finem nonnulla adducit. Quarto libro de inclinationibus ſiue commotionibus mentis acturus, earum originem et neceſſitatem tum naturam mouendi ſe verſus bonum in genere detegit, et inde haud paucos errores, ob inquietam voluntatem oriri docet. Speciatim autem ſciendi cupiditatem ad veritatem inquirendam eſſe neceſſariam, aſt regulis et limitibus in ordinem cogendam monet. Tum deſiderium amoris proprii in partes vocat, et qua ratione ex cupiditate vel honoris et exiſtimationis, vel voluptatis, veritatis, impedimenta enaſcantur delineat, cupiditatem quoque ſciendi et inter eruditorum choros ſine merito comparendi huc trahit, et de eruditis apparenter talibus, et pſeudo-doctis multa eleganter obſeruat, tum ſpeciali tractatione inclinationes ad ſcientias practicas et ſpeculatiuas intuetur, oſtenſurus, quo pacto ex iis veritati obex poni poſſit, et quos effectus futuri mali vel boni cogitatio in animo habeat. Tertiam animi commotionem in amicitia ponit, quam ad errorem haud raro ſeducere notat, et hoc pacto intellectus morbos profunda tractatione detegere ſatagit. Libro porro quinto, quid τὰ πάϑη affectusque animi in inquirenda veritate valeant, quid ſint, quo effectu gaudeant, quibus mutationibus corpus animumque afficiant, et qua facilitate in errores nos coniiciant viuis coloribus depingit, mentis autem perfectionem in vnione cum Deo mediante veritatis cognitione et virtutis amore ſtatuit, imperfectionem a dependentia a corpore eiusque ſenſibus et paſſionibus deriuat. Tum ad ſpecialem paſſionum explicationem progreſſus admirationis naturam, effectum et damna, ſed vtilitatem quoque modumque rectum conſiderat, idem de amore et odio eorumque ſpeciebus primariis agit, et quo pacto falſae ſint affectuum excuſationes et apologiae enarrat: eos autem, qui malum auerſantur eſſe periculo viciniores et iniquiores, qui cognitione antecedente carent, eſſe fortiores animaduertit. Cumque hac prolixa tractatione ab erronea via mentem liberaſſet, tum ad rectam inquirendo veritatem ſemitam eam ducere libro ſexto nititur, expoſiturus media, quibus euidentia in inquirenda veritate conſeruari poſſit, et quibus bonae methodi regulae abſoluuntur. Refert huc, et prolixe explicat attentionem, ab ipſis paſſionibus excitatam et ſuffultam, imaginationis vſum, algebrae et arithmeticae neceſſitatem ad augendam intellectus capacitatem, tum regulas bonae methodi, quas non modo claras et perſpicuas reddit, ſed exemplis quoque philoſophorum, qui

qui eas vel neglexerunt vel obseruauerunt illustriores facere laborat. Quo loco ei occasio enata est, accurationem philosophiae Cartesianae maximopere extollendi, confusionem vero Aristotelicae sugillandi, tum ordinem cognitionis acquirendae inculcandi, et vsum eius in quaestionibus particularibus ostendendi. Quae materiam ei praebuerunt complura problemata physica more suo secundum hypotheses vel Cartesianas communes, vel proprias explicandi.

Iudicium de Mallebranchii hypothesibus.

§. XVI. Sufficit breuis operis acuti et ingeniosi διατύπωσις, vt intelligatur, praeclare de rationali philosophia meruisse Mallebranchium, et obseruationibus eam pulcherrimis auxisse, multaque esse, quae maximas laudes mereantur. Idque non ad ipsum, quod tractandum sibi sumserat, argumentum duntaxat, sed ad ea quoque pertinet, quae ex omni philosophicarum scientiarum orbe illustrationis caussa addidit. Ast esse quoque naeuos in eo haud paucos, partim scholae Cartesianae communes, partim proprios, nemo a partis studio alienus facile negauerit. Non colligemus hoc loco vel censuras virorum doctorum, vel obiectiones aduersariorum, vel encomia sectatorum Mallebranchii, haec enim alia otia, alium locum postulant. In compendio tantum, lectoris in gratiam ea referemus, quae Ven. REIMMANNVS [e], qui more suo attento liberoque animo librum egregium examinauit, et ordinis caussa in tabulas redegit, laudanda et reprehendenda esse censuit, eo quod cuncta strictim sit complexus, vt habeat lector monitorem, ad quem in adhibendo inter legendum proprio iudicio subinde respiciat. „Laudat is in auctore ingenii lumen et acu„men, meditationes profundas, singulares et minime quotidianas, peri„tiam in physicis, ethicis, mathematicis, παῤῥησίαν in taxando cultu super„stitioso creaturarum, et commendando cultu interno, inque erroribus „philosophicis detegendis; tractationem de imaginatione perpulchram, „stili rotunditatem, viuacitatem, elegantiam et ἐνέργειαν, abesse iussas alle„gationes fatigantes, scopumque laudabilem, Deum vbique agnoscendum, „honorandum, amandum exhibendi, homines imbecillitatis et ignoran„tiae conuincendi. Vituperat autem pruritum nouandi philosophiam et „theologiam, et principia eiusmodi statuendi, quae lectorem non possunt „non deducere ad Spinocismum, nimiam erga foetum suum στοργὴν et li„bidinem lambendi, formandi, reformandi, vindicandi, fastidium ele„gantiorum scientiarum, studium reprehendendi viros in sua arte celeber„rimos, Heuelium, Sauilium, Tertullianum, Senecam, Bochartum, „Montanum imaginationis vim contagiosam in ipsius praecepta peccan„tem, meditationem nimis metaphysicam, et oestrum comparandi sibi „famam et condendi nouam in philosophia sectam meditabundorum. Ma„xime vero improbanda esse dogmata falsa, monstrosa, perniciosa et ad „atheismum indirecte ducentia monet, qualia sunt: Deum esse omnia,

 „crea-

e) Cat. Bibl. suae p. 999. Conf. Hist. atheismi P. II. c. 5. §. 23. p. 415.

„creaturas nihil: omnia extensa esse substantiam Dei quatenus creaturas „repraesentat; mundum esse inuisibilem, Deum autem a nobis videri, „ideas esse substantiam Dei figurarum forma inductam, Deum esse, qui „in anima hominis omnes motus, actus, ideas, desideria producat, qui „vera omnium caussa sit, quae ea producat, cum reliqua occasiones sint „tantummodo voluntatis suae exequendae. Modificationes animae nullatenus repraesentatiuas esse posse, voluptates sensuum mentem actu felicem reddere, natura nullam dari certitudinem firmam atque inuincibilem existentiae corporum, et distinctionis inter phantasmata et extensionem Dei veram repraesentatam: Naturam agentem, qua talem, esse merum nihil; ideas sensibiles esse Deum figuris repraesentatum, dari extensionem intelligibilem. Nec placet viro doctissimo, quod orationis flosculis dogmata quasi sepeliuerit ad fascinandum lectorem; quod rem saepius „repetiuerit eandem, nonnulla alieno, nec suo loco, multa ambigua, „obscura, manca et contradictoria attulerit; quod plura destruxerit quam „aedificauerit, non tam de inquirenda veritate, quam de vitandis erroribus tractans. Quod non laudauerit, per quos profecerit, maxime Baconum, quem sexcenties exscripserit; quod phaenomena omnia naturae a voluntate diuina deriuauerit, sicque perpetua miracula supponat: „quodque famam suam ruinis aliorum inaedificare annisus sit, et ideo ab „omnibus cogitationibus vulgaribus recesserit, vt ingenii rari et extraordinarii quale ipse depingit [f], laudem consequeretur." Hactenus Reimmannus, cuius censurae neque subscribimus, neque eam reiicimus, sed comparationi lectoris ex integro permittimus, attamen aequitatem et amorem in ferendo iudicio commendamus, quibus haud pauca in Mallebranchio posse excusari, et meliori sensu explicari, nonnulla ferri, reliqua modeste reiici, sumus certissimi [g].

Tschirnhausenii merita de rationali philosophia.

§. XVII. Quod in Gallia tentauit Mallebranchius, paulo post in Germania suscepit EHRENFRIED GVALTHERVS DE TSCHIRNHAVSEN, vir non minus acutissimo ingenio magnaque rerum mathematicarum peritia quam sanguinis nobilitate illustris, cuius vitae historia in annalibus disciplinarum mathematicarum enarranda est [h], satis autem de eius circumstantiis atque meritis, dabit disertissimus FONTENELLIVS [i]. Is cum profundiori meditatione instituta comperisset, praeter notitiam philosophiae vocabulariam pariter atque historicam, realem quoque requiri, quae in ipsos naturae rerum recessus penetret, veritatique inueniendae apta sit, quaeque, vt in mathesi algebram facere nouimus, quid occultum sit in philosophia, et tamen sub intellectum cadens, certa et constanti methodo in lucem potis sit deducere; ad eiusmodi artem inueniendi,

f) Lib. VI. c. 8.

g) Comparanda cum his, quae LEIBNIZIVS et MIRONIVS ll. cc. attulerunt, qui mitiores sensus Mallebranchianis paradoxis tribuunt.

h) Prodiit eius Vita Germanice, Gorlicii 1709. 12. Conf. Bibl. nou. T. I. p. 328. obiit m. Oct. 1708. 58 annos natus.

i) Hist. du Renouvellement de l'acad. des sciences T. II.

niendi, velut praeclarissimum intellectus humani munus, declarandam cogitationes suas conuertit. Quod consilium certe laudatissimum, ita se exequi posse putauit, vt philosophiam quandam primam, quam alii metaphysicam vocant, ipse potiori iure logicam, vel medicinam mentis vocauit, delinearet [k], quae ea exhiberet omnia, quae homini, cui seria sapientiam sibi acquirendi mens est, omnium prima cognoscenda veniunt, doceretque, qua ratione veritatem per se ipsum certo acquirere, passiones suas sapienter moderari, sanitatem vtut diaetam bonam non adeo exacte sequi possit, conseruare, liberos prudenter educare, et similia possit. Quem finem obtineri posse sperabat haud difficulter, si primo exploretur, quaenam inter infinita hoc in mundo occurrentia negotia omnium optima sit occupatio, quae prae ceteris eligenda sit? quam esse statuit studium acquirendae veritatis per se ipsum: deinde si quis conuincatur, nihil magis ad id esse necessarium, quam ipsam methodum veritatem infallibiliter detegendi: sique tertio in hac incognitas veritates detegendi methodo, primum exponatur, quid verum, quid falsum sit, et quomodo vnum ab altero discerni queat, et quo modo quaue via de veritate ad veritatem cognitio nostra semper et absque fine extendi possit: tandem quibus mediis quoue modo impedimenta remoueri queant, quae methodum acquirendi veritatem planam reddere et facilem prohibeant. Quae si rite fuerint cognita, dari tunc posse regulas statuebat, quibus infinitis obiectis illa methodus applicari, et ad ea extendi possit. In hunc itaque modum medicinam mentis siue logicam quandam vniuersalem formandam tradendamque esse apud se reputans, diligenti meditatione perficere opus, quod animo formauerat, constituit. Ne vero vlla in re falleretur, attente circumspecteque praecauens talia principia assumenda esse censuit, quae omnium, etiam Scepticorum iudicio essent certa et indubia. Qualia sibi esse ait: se variarum rerum conscium esse, se bene a quibusdam, a quibusdam vero male affici; quaedam a se posse comprehendi, quaedam nullo modo posse concipi suique respectu esse incogitabilia: tandem, se varia sensuum externorum, itemque imaginum internarum et passionum ope aduertere. His enim quatuor principiis, ceu totidem columnis totum humanae cognitionis aedificium inniti credebat, et hoc pacto viam se sternere posse planam atque rectam ad inuenienda veritatis et felicitatis media sibi promittebat. Ita enata illustri auctori *Medicina mentis siue artis inueniendi praecepta generalia*, quae primo quidem, *Amstelodami* [l] deinde auctiora et emendatiora *Lipsiae* [m] prodierunt. In quo libro magna subtilitate auctor ingenti ingenii vi praeditus versatus est, cumque rerum Geometricarum et arithmeticarum esset peritissimus, eius problemata, ad illustranda praecepta sua magno numero adhibuit, in id connitens [n], vt viam

k) Haec omnia fuse in Praef. Medicinae mentis prosequitur.

l) 1687.

m) 1695. cui addita Medicina corporis, quam obseruationibus illustrauit El. CAMERARIVS in Medic recent. conciliatrice.

n) Pag. 290 seqq.

viam quandam facilem aperiret, qua quisque per se ipsum summam perfectionem, cuius homines lumine naturali capaces esse videntur, assequi et habitum sibi comparare possit, veritatem in omnibus rebus proprio Marte detegendi, ac proinde quid sibi sit vtile, aut quid noxium sit discernendi. Ad quem finem egregium obtinendum, necessarium esse vidit, vt clare ostenderet, non modo, quid sit faciendum, vel omittendum, sed etiam quo modo. Ita vero intermedia sibi via opus esse iudicauit, inter viam, quae a priori per solas rationes omnia deriuat, et quae a posteriori sola experientia vtitur; ita vt a posteriori incipiatur, tum vero in progressu omnia tantum a priori deriuentur, et vbique per euidentem experientiam cuncta confirmentur, hocque eo vsque continuetur, quousque denuo ad primam experientiam, quae assumta fuit, reditus fiat. Experientiam ideo facilem, nullis expensis obnoxiam, errori nulli subiectam, id est, illam quae in nobis fit et existit, initio quaerendam statuit, quae nos docet, et nostri, et aliarum rerum nos esse conscios, id est, cogitare, in quo asserendo ita a Cartesio dissentit, vt non hoc sit principium siue res notissima a priori, sed experientia prima et euidentissima, qua conuincamur, cum talia corpori nemo attribuat ad solam hoc mentem pertinere sui consciam. Ex quo experientiam secundam deriuat, quam fundamentum totius nostrae felicitatis esse contendit, quaedam nos bene, quaedam male afficere, quam ab ipsa Scepticorum ἀταραξία vltimoque scepticismi fine roborari recte obseruat. Eam autem mentis operationem, quae bene afficientia appetit, male afficientia auersatur, voluntatem esse ostendit. Tertiam experientiam ex eo sumit, quod animaduertat, nihil constantius et melius nos afficere, quam acquisitionem veritatis, indeque totius humanae certitudinis fundamentum, quod sine conscientiae pudore nemo negare possit, oriri, quod quaedam concipere possimus, quaedam non, inde enim veritatis certam normam, et intellectus ideas, et similium naturam indolemque facile posse cognosci. Cum autem alia magis, alia minus fortiter assensum extorqueant, quarta experientia se discere ait, permulta sibi ab externis aduenire, per sensus, per internas imagines, et per passiones, licet hactenus modum et rationem ignoret. Quam facultatem imaginationem, et id cuius ope talia animaduertuntur, corpus nostrum vocat. His naturalibus experientiis difficultatibus istis se extricasse gloriatur, in quas se coniecere viri docti, qui initio philosophandi facto haec non ab experientia, sed ex definitione cognoscenda esse statuerunt. Quo pacto specialiora scientiarum reliquarum praecepta deinde deriuari posse monet, eo quod ita ab vna veritate ad aliam progredi vltra liceat. Et hinc enata auctori illustri methodus detegendi incognitas veritates, qua percipiendi, concipiendi, imaginandi rationes, differentias et caussas describit, et quae concipi possint, id est, simili ratione cogitari ab omnibus, veritatem prodere, quae non possint, impossibilia esse, et absurda statuit; tumque rationem definitio-

nitiones condendi, axiomata inueniendi, theoremata noua obtinendi prolixe depingit, et ad generationem alicuius rei potissimum attendendum esse monet, et quibus regulis id perficiatur, vt primorum conceptuum seriem acquiramus, exponit, et quo pacto ex iis, quae ex ipsa generatione noua alia atque alia resultant, axiomate deducantur, explicat, similiterque circa theorematum generationem et naturam versatur, et quae veritates nouae ex deductis oriri queant, ostendit, eaque ad problemata soluenda applicat, et hac simul ratione Cartesianos methodi canones supplet et illustrat. Vt autem, quae ab erroribus oriuntur impedimenta remoueantur, ad fontem eorum in percipiendi siue imaginandi facultate [*] sola quaerendum respicere iubet, et huic origini praeiudicia nos debere affirmat, ideoque imaginationem a veritate inuestiganda remouendam et vocabula definienda esse vult, et characterum in eo vsum commendat, ex qua obseruatione algebraici calculi praestantiam concludit: et experientias nouas quaerere et adhibere suadet. Porro cum impedimentum veritatis in eo versetur, quod quae cognita sunt non magni faciamus, ac proinde sit difficile diu haec attente meditari, ea quae ignoramus, admiremur, huic quoque malo medicinam affert, et quia quae non statim vtilia apparent, parum digna inquisitione putamus, hisce quoque remedia parat, sique ex nostra indispositione, quam vocat, impedimentum nascatur, illam remouere docet, atque rectum commodumque tempus ac praeparationem eligere: attentionis quoque deficientis morbum sanat, et quibus modis possit, etiam in longa meditationum serie conseruari explicat, et hac occasione educationis bonae regulas proponit elegantissimas et vtilissimas, sed et illud impedimentum remouere docet, quod ex defectu commoditatis ad exequendam veritatem oritur, et quae inclinationis ad studia in ea re vis sit, ad excogitanda media, quod auxilium in bona methodo, quae via ad subsidia externa ostendit. Tandem in tertia quoque methodi huius parte, modum applicandi delectam veritatem, vt vitam suauiter consumamus, tradit, et heic ante omnia scientias commendat, maxime scientiam naturalem, eo quod ex hac rite explicata omnes alias deriuari credit. Et haec quidem celebris libri summa est, ex qua vasta auctoris doctrina, et meditationes profundae satis cognoscuntur. Cum autem totus scientiis mathematicis se tradidisset, inque iis magnum perfectionis gradum attigisset, totam tractationem exemplis ex mathesi sublimiori petitis illustrauit, et si verum fatendum, logicam nobis mathematicam exhibuit, quae in disciplinis theoreticis methodum pariter et exempla elegantissima exhibet, in morali argumento haud raro friget. Valde acrem censuram in hunc librum exercuit CHR. THOMASIVS [p], quae magnarum, inter

*) Concipiendi facultatem intellectui puro, percipiendi impuro siue imaginationi tribuit.
p) In Dialogis menstruis ann. 1688. m. Mart.

inter vtrumque virum celeberrimum irarum caussa fuit: neque id magnopere mirandum, cum haud pauca Thomasius contemneret, quae inter summas veritates, easque simul vtilissimas referri posse Tschirnhausenius contenderat. Attamen multum se ex hoc libro profecisse, in *Praefatione Praxeos logicae* postea fassus est. Nec inficiandum pulcherrima multa illustrem virum cumulasse, et rationali philosophiae, lumen haud contemnendum accendisse. Qui si ex habitu disciplinarum mathematicarum ad philosophicas non conclusisset, si inter vtrasque recte distinxisset [q], si ad ea respexisset quoque, quae in vita humana quotidie occurrunt, et methodo longiori atque mathematica explorari nequeunt, si intellectus puri et imaginationis limites paulo distinctius descripsisset, si ipsam ratiocinandi artem, legibus methodi adiecisset, non haberemus, quod de perfectione libri praestantissimi conquereremur, nec forte obscuritas multis ineluctabilis visa, certe geometriae ignaris ineuitabilis multos ab eius lectione deterruisset. Postulat enim lectorem mathematicum et meditationi geometricae assuetum, ex qua sua lumina hausit [r].

Recentiores qui de emendatione logicae meruerunt alii.

§. XVIII. Post hunc multi inter Germanos, Belgas, Gallos prodierunt, qui logicam artem nouis commentariis illustrando, et tum ineptias Peripateticorum perstringendo, tum noua adducendo, de ea pulchre meruerunt. Quos vero hoc loco recensere omnes, esset historiam literariam logicae scribere, praesertim cum eorum, qui eminuerunt suis scriptionibus, mentionem iam in antecedentibus fecerimus. Addi vero, qui desiderantur (inter quos suo merito palmam aliis praeripuit praestantissimus CROVSAZIVS [s],) ex catalogis scriptorum logicae recentioris possunt, quos contexuerunt Morhofius, Struuius, Walchius, Stollius, libris notissimis. Tacemus eos, qui hodie magna nominis fama viuunt, et rationalem philosophiam quoque illustrant, quorum princeps facile hodie est illustris Christianus Wolfius, ad hos enim diuertere meta nobis posita obstat. Non tamen praetermittendum hoc loco est, magnum Britanniae decus, acutissimus Ioannes Lockius, qui intellectus humani historiae ac culturae amplissimam lucem accendit. Cuius vitam cum eleganter descripserit IOANNES CLERICVS [t], potiora et memorabiliora ex ea strictim enarrabimus, et, quid ei debeat humani intellectus emendatio, circa quam philosophia rationalis versatur, paucis postea complectemur.

Vita Io. Lockii.

§. XIX. Tulit acutissimum et politum IOANNIS LOCKII ingenium, ferax magnorum doctrina virorum Britannia, edidit Wringtonia

q) Apposite hoc obseruatum RVDIGERO in Sensu veri et falsi L. II. c. 4. §. 7.

r) Conf. Act. Erud. 1695. p. 230. MORHOF. Polyhist. L. II. c. 7. §. 15.

s) Debemus ei Systema logicum Gallice exaratum Amst. 1720. 3 Vol. 8. Conf. Biblioth. choisie T. XXIV.

t) l. c. T. VI. p. 342. praefixa quoque operibus Lockii diuersis Roterod. 1710. 12. editis. Germanice vertit et libro de Educatione liberorum praefixit, S. G. STARCKIVS, Actis philos. Vol. I. pag. 572 sq. quoque inseruit praestantissimus HEVMANNVS.

tonia anno MDCXXXII, IV. Cal. Sept. fatum parente Ioanne Lockio tribuno militum: qui omnem in hunc filium suum rite atque eleganter educandum curam atque diligentiam conuertit. Emicabat autem in puero iudicium aetate ista tenera maturius, et insolitus sciendi discendique ardor; Londinensi ideo scholae traditus est, vt disciplinarum semina in hoc agro foecundo spargerentur. Quae cum laetam segetem ostenderent, ad vrgendam messem plenissimam anno MDCLI in Oxoniensem academiam missus et collegio ecclesiae Christi adscriptus est. Quo loco positus cum incomparabili ingenii bonitati et excellentiae diligentiam naturae dotibus non minorem iungeret, mature omnes, qui illud cum ipso literarum stadium ingressi erant, anteuertit. Ast infelicitati eius temporis adscribendum est, quod cum tam praeclaram indolem ad scientiarum culturam attulisset, in tricis scholis tum vsitatis fuerit detentus. Quarum vsum se habiturum nullum, neque desiderio sciendi, quod immensum alebat, facere posse satis, quae tum in ea schola tradebantur, intelligens, magno vitae academicae taedio captus est. Lumina intellectus enim quaerebat, quae cum se consequi posse desperaret, eo quod nihil esse in proprio fundo crederet, quo disciplina literarum iuuari posset, nec chaos Peripatetico-Scholasticae philosophiae aliquid ad formandum ingenium afferret, aliud animo alimentum quaesiuit, et consuetudine hominum nonnullorum ingenii festiuitate magis, quam doctrina conspicuorum vti coepit. Et tum eam cogitandi scribendique facilitatem et elegantiam sensim didicit, ob quam postea multis admirationi fuit, et imprimis cum facundissimis epistoliographis comparatus est. Atque his quidem ingenii nutrimentis animum dum alebat, exercitationes academicas autem, quas vtilitate carere vidit, negligebat, eo quod in disputationibus ostentationem tantum ferendorumque bellorum studium formari iuuarique obseruaret, mirum tamen est, quod inter Oxonienses non sine doctrinae opinione et auctoritate vixerit. Primus autem, quo dispelli posse intellectus tenebras sentiebat, ipsi auctor fuit Cartesius. Licet enim eius decretis nunquam subscripserit, et haud pauca eius passim reprehenderit, vehementer tamen cepit eum differendi cogitandique claritas, cuius eum fructum retulit, vt ignorantiae suae prioris caussam non in ipso, sed in auctoribus quos legerat et audiuerat, quaereret, sicque desperationem illam abiiciendo, nouis stimulis ad prosequendum studiorum cursum accenderetur. Immersit itaque se iterum disciplinis atque imprimis arti salutari se tradidit, quam tamen nunquam postea quaestus caussa exercuit, cum ad praxin clinicam vires corporis non satis sufficere comperisset. Omnem tamen medendi artem accurate complexus est, et summorum in ea virorum amicitiam hoc nomine meruit. Cuius specimen quod ex Sydenhamii testimonio adduxit Clericus, apud ipsum legi meretur, in quo eo, siue ingenio iudicioque acri et subacto, siue etiam antiquis, hoc est, optimis moribus, vix superiorem quemquam, inter eos, qui nunc sunt ho-

mines repertum iri, paucissimos certe pares ille pronuntiat. Nunquam vero summos in arte medica honores poposcit, titulo magistri artium contentus. Anno MDCLXIV itinere excolendum animum augendasque ingenii vires ratus, cum legato Britanniae regis in Germaniam ad aulam Brandeburgicam concessit, et ex hominum conuersatione, velut viuo quodam libro, naturam hominis perdiscere studuit. Anno vno peracto ad patrios lares reuersus ad Oxonienses quidem Musas denuo accurrit, ast non aridis speculationibus, sed foecundis naturalis philosophiae meditationibus diligentiam curamque suam addixit. Ibi felicitas ei contigit, vt magno postea Angliae cancellario, comiti Shaftesburio [a], innotesceret, et sanitatis eius curam aliquam ageret. Cui viro illustrissimo cum ingenium contigisset vastum et insolens, quodque et iudicandi solertia, et memoriae excellentia et viua quadam imaginationis alacritate facile omnes superabat, mira autem animi iucunditas et decora quaedam festiuitas, cum omnibus faceret gratissimum, lectio tandem et experientia rerum etiam summarum incomparabilis illius animo insideret, isque se facilem, apertum commodumque omnibus praeberet, dici non potest, quanta animi laetitia consuetudinem huius maximi viri Lockius amplexus sit; qui cum totus eius admiratione occuparetur, in vastissimo ingenio et rarissimo praestantiae exemplo inuenit, ex quo maxima emolumenta animi indies crescentis capere posset. Attulit quoque ad tanti viri amicitiam Lockius ingenium solers, et erectum, iudicium acre, candoremque animi, secundum veros philosophiae characteres expressum, quibus velut vinculis ita maximi viri amorem sibi vindicauit, vt ad vitae finem perduraret. Valde enim Lockii conuersatione gaudebat vir illustrissimus, vbi semel praestantissimas, quae ei inerant, animi dotes intellexerat, vnde non ad acidulas tantum hauriendas, sed Londinum quoque eum secum deduxit, et in domum atque familiam suam receptum adeo carum habuit, vt salutis suae curam ei traderet, quae adeo feliciter Lockio cessit, vt ex pectoris vlcere cum vitae periculo decumbentem a ferali malo liberaret. Id quod totum Shaftesburium illi conciliauit, praesertim cum eruditionem vinceret ingenii animique praestantia. Quam distrahi et impediri praxis clinicae strepitu videns ille, non concessit, vt medicinam extra domum suam faceret, sed vt ad rerum ciuilium et ecclesiasticarum intelligentiam animi perspicaciam conuerteret, illi auctor fuit: eo euentu, vt vir summus dignum eum haberet, quem quauis fere occasione oblata sententiam suam rogaret, etiam de rebus maximis, secum autem in conclaui atque bibliotheca haberet, et aditum apud summos reipublicae, qui tum in insula ciuili prudentia eminebant, heroes, Ducem Buckinghamiae, Halafaxium aliosque pararet, quibus se conuersandi iucunditate et doctrinae

copia

a). Vid. Memoires pour servir a la vie d'Antoine Asley Comte du Shaftesbury, et Grand-Chancelier d'Angleterre sous Charles II. tirées des papiers de feu Mr. Locke et redigées par le Clerc, Bibl. choisie T. VII p. 146. Oeuvres diverses de Mr. Locke p. 407 seqq.

copia Lockius valde commendauit, eo quod ingenii festiuitatem morum seueritati et cultui, quem maximis viris debebat, eleganter iungere nosset, et natiuam in eo conuersationis genere indolem atque libertatem quandam decore expressam ostenderet. Anno MDCLXVIII eum sibi itineris in Galliam suscipiendi comitem asciuit Northumbriae comes cum coniuge, apud quam perstitit, cum comes Romam excurreret. Qui cum praematuro fato extingueretur, cum hera domum Lockius rediit, occasionem in eo itinere nactus multa, duce experientia discendi. Reducem in domum moecenas pristinus recepit, filiique vnici institutioni moribusque regendis praefecit. Quod tanta fide, tanta prudentia perfecit, vt matrimonii filio contrahendi curam parens vni Lockio committeret: felici satis exoptatoque successu. In hoc itaque secessu cum philosophandi otium aliquot suppeteret, anno MDCLXX. de intellectus humani natura, viribus, facultatibus, et operationibus cogitare coepit, cum ex colloquio eo de argumento habito intellexissent amici, quam singulari illud lumine posset illustrari, vnde eum rogarunt, vt meditationes suas in chartam coniiceret. Quorum consilio paruit quidem, absoluere tamen, quae coeperat impeditus ab occupationibus aliis non potuit. Ita vero percrebuit fama eruditionis Lockianae, vt circa hoc tempus albo societatis regiae plaudentibus omnibus adscriberetur. Anno porro MDCLXXII, quo Angliae magnus cancellarius, quem vocant, herus eius renunciatus est, ab eo muneri secretarii beneficiorum offerendorum [v] praefectus est; ast cum regis ille indignationem anno sequente meruisset, et regni sigillum redderet, fulmina aulae Lockius quoque expertus est, qui cum moecenati factionis, quae tum in aula regnabat, et fatalis libertati et religioni videbatur, insidias genti tum Britannorum haud obscure detexit [w]. Anno tamen sequenti regiis recuperatoribus de commerciis disquirentibus additus est, vt illis a commentariis [x] esset; quod munus anno MDCLXXIV decurrente iterum expirauit. Id licet reditus Lockio eriperet, non sine sanitatis tamen commodo ei accidit. Cum enim phthisin metueret, heri sui consilio sumtibusque iter literarium suscepit, Montempessulanum vero elegit, vbi moram diu fecit, vsus amicitia comitis Pembrockii, quem ob vastam philosophiae cognitionem vehementer laudat, et hunc sibi operis de intellectu humano ἐργοδιώκτην fuisse in inscriptione libri fatetur. Deinde ad Parisienses secessit, magnorumque virorum conuersatione et colloquiis gauisus est, inter quos Iustellum et Toinardum laudat Clericus. Et tum quidem sacrorum oraculorum studio, maxime noui foederis, laudatissimo consilio animum adduxit. Reconciliato cum aula Shaftesburio comite, et sanctiori regis concilio praefecto, Londinum anno MDCLXXIX Lockius reuocatus est, totus tamen sanitati nondum restitu-

v) Secretaire de la presentation des benefices.

w) Conf. BVRNET. Hist. sui temp. Tom. II. p. 588. Vers. Germ.

x) Secretaire de la commission touchant les commerces.

restitutus, et asthmate quodam grauatus, quo factum, vt diu in vrbe perſistere non poſſet, ſed ad hauriendum puriorem aërem ſubinde rus excurrere cogeretur. Aſt cum nouo odio herus eius premeretur, quod eum arci primum Londinenſi incluſit, et coëgit poſtea, exilio ſpontaneo ad Batauos concedere, vbi a principe Arauſionenſi, qui ſumma rerum poſtea in Britannia potitus eſt, beneuole eſt exceptus; Lockius de ſecuritate in patria deſperans, illum ſecutus eſt, Amſtelodami ſedem, anno MDCLXXXIII exſpirante figens. Ibi et medicis et theologis Remonſtrantium Limborchio atque Clerico amicitia innotuit, opusque *de Intellectu humano* perfecit: Domi autem cum regi inuiſus eſſet factus, illius iuſſu ex albo collegii eccleſiae Chriſti Oxoniae, fruſtra intercedente epiſcopo eius vrbis Ioanne Fello, nomen eius deletum eſt. Veniam tamen poſt mortem regis, a Iacobo rege obtinuiſſet, niſi amicos eam rogare impediuiſſet, nihil ſe admiſiſſe teſtatus, cuius deprecari veniam opus haberet: at vix inſidias aulae tum euaſit, cum eius capiendi et in Angliam mittendi mandatum rex dediſſet, vnde aliquamdiu latere apud amicos coactus eſt. In hac mora epiſtolam *de Tolerantia* ad Limborchium ſcripſit, eo quod in haud paucis Remonſtrantium dogmata illi placerent. Anno ſequente autem cum abeſſe eum a ſeditionis conſiliis omnibus apertum eſſet, iterum publice comparuit, tempusque et libellis exiguis ſcribendis, et mora Vltraiectina, et colloquiis eruditorum hebdomatim inſtitutis fefellit. Ipſe confecto operis de intellectu humano compendio, Clerici opera vſus eſt, vt in *Bibliotheca vniuerſali* [y] vulgari poſſet, quo dici vix poteſt, quantum videndi ipſius libri deſiderium apud philoſophiae maturae ſobriaeque cultores accenderit. Tandem notiſſima rerum Anglicarum conuerſione duce Guilelmo Arauſionenſium principe anno MDCLXXXIX facta, libertatem quoque redeundi in patriam Lockius nactus, eaque laetus vſus eſt. Tunc etiam in inſulam rediit et magnorum virorum amicitia frui coepit, qua ad munera haud leuia aditum ſibi parare potuiſſet, niſi modico viuere maluiſſet. Delegatis itaque ad appellationes adſcriptus eſt, quo in munere vacare quoque literis et philoſophiae licebat. Etiam legati regii charactere fungi potuiſſet, quo pacto ſereniorem auram in peregrina terra haurire ſe poſſe ob pectoris infirmitatem, ſperare poterat, niſi ſanitatis ratio id ipſum illi valde timido diſſuaſiſſet. Vt vero ſe vtilem domi exteris quoque exhiberet, anno MDCXCIV opus diu meditatum, auctum, politum, *de Intellectu humano* vernaculo ſermone vulgauit, quod tanto philoſophantium plauſu fauoreque exceptum eſt, vt anno MDCXCVII et MDCC recuderetur, et cum Gallice a Coſteo, ipſo auctore dirigente et inſpiciente, tum Latine anno ſequente a Burridgio, ſed minus feliciter, verteretur. Ipſe tamen, vt erat veritatis amantiſſimus, ſemper lambendo, emendando, perficiendo opus abſoluere magis conatus eſt, quibus augmentis ſe commendat editio anni MDCCVI. Epitomen autem libri Anglico

y) T. VIII. Janv. 1688. p. 49 ſeqq.

Anglico sermone * dedit Wynnius. Prodiit quoque eodem anno liber *de Imperio ciuili*, qui Gallica quoque veste comparuit, in quo despotismo absoluto neruos incidere studuit. Vitae, quae restabat, partem conuersationi cum viris summis et non dignitate modo, sed ingenio etiam et rerum vsu excellentissimis destinans, honestissimam viuendi dulcedinem in humanitate ista posuit: maxime vero Pembrockio comite familiariter vsus est. In cuius praediis tum degere solebat, cum grauior in vrbe aër pectus infestaret. Qui eum tandem coëgit Londinum relinquere, et ad Mashamum equitem concedere, qui in agro valde salubri * habitabat. Ibi et ipsius hospitis, viri elegantis et humani beneuolentia, et vxoris eius, acutissimi Cudworthi filiae, eruditione et acumine philosophico, quod supra † iam depraedicauimus, et loci commoditate, atque salubritate in infirma valetudine valde sustentatus est. In hoc secessu legendo, meditando, scribendo tempus consumsit, raro Londinum per aestatem excurrens, debemusque huic otio librum *de Educatione liberorum*, bonae frugis plenum, et ideo in plerisque Europae linguis expressum, itemque tertiam *de Tolerantia* epistolam. Cumque emendandae vtilitatis commercii per Britanniae regnum rationem peculiari studio haberet, de refingenda et ad iustum pretium reuocanda moneta considerationes profundas nutriuit. Quarum necessitatem cum peculiari schediasmate explicuisset, anno MDCXCV, quo ista pestis tandem oculos senatus regni perstrinxit, malo remedium quaesitum, Lockius autem, cuius iudici aciem non minus in rebus ad ciuilem prudentiam et reipublicae administrationem, pertinentibus quam in disciplinis theoreticis se prodere inde constabat, collegio delegatorum ad commerciorum et coloniarum res curandas, mille librarum Anglicarum stipendio adscriptus est. Cuii muneri ad annum MDCC maxima cum laude et diligentiae atque attentionis prudentis testimonio praefuit, tum vero sanitate eius vrbis aërem grauiorem non ferente, aegre consentiente rege id deposuit. Eodem anno MDCXCV Anglico sermone prodire iussit, *Christianismum rationi maxime conformem*, in quo erudito libro id demonstrare aggressus est, nihil esse in Christianae religionis decretis, qualia in scripturis diuinis definiuntur, quod notionibus veris, certis, accuratis rationis esset contrarium. Quae commentatio illi aduersarios haud paucos cumulauit, inuidiam addente eorum audacia, qui proscribere ex doctrina Christianorum mysteria omnia, et rationis notionibus vltra limites protrusis, sacrosanctae triados dogma conculcare ausi sunt, id quod praeter Vnitarios nonnullos fecisse Tolandum, scriptorem audacissimum, neminem latet. Hi cum post carecta Lockii ex parte latere cuperent, rationibus nonnullis vsi, quas ille in laudato commentario attulerat, accensus est theologorum zelus, vt in Lockium quoque, velut frigidam reuelationis hostibus suffundentem theologi insurgerent. Hinc praeter Samuelem

*) Eleganter versa est, sermone Gallico.
†) In vita Leibnizii.
*) Oates dicto 20. mill. Londino distante.

muelem Bernardum, magni nominis et praeclarae eruditionis theologus Eduardus Stillingfleet episcopus Worcestriensis, cum aduersus Vnitarios trinitatis mysterium defenderet, notionem de substantia Lockianam examinauit et reprobauit, eo quod ἑτεροδοξώτεραν esse crederet. Ex quo liticula inter episcopum et Lockium enata est, et controuersiae reciprocatio, qua ter episcopo Lockius respondit, cuius eo de argumento scriptiunculae, etiam Ioanni Edwardo oppositae alteri parti editionis Gallicae operis de I. H. anno MDCCIII excusae adiectae leguntur. In qua controuersia alibi prolixius enarranda [a] episcopum lectionis copia, Lockium philosophiae vsu excelluisse, plurimis visum est [b], licet Socinianorum partibus nimium hunc fauisse contenderint haud pauci [c], et inter hos praecipue Ioannes Eduardus [d], cuius vehementiae valde indignatur Clericus. Hisce laboribus dum corpus senil et morborum incommodis fractum exhauriebat Lockius, imminentem tandem ruinam anno MDCXCVII sensit, cum tempestate frigida ad salutandum regem, qui colloquium eius desiderabat, Londinum concessisset. Adeo enim ab eo tempore asthmate compressus est, vt tandem ὀρθοπνοϊκὸς euaderet. Vt itaque aeternitati feliciter suscipiendae se praepararet, studium diuinorum oraculorum, quod ab aliquot annis elegerat, gnauiter vrsit, cuius fructus post eius fata nonnulli commentarii vel paraphrases potius in epistolas ad Galatas, Romanos, Corinthios et Ephesios prodiere. Ita vero mali vis sensim inualuit, vt in vltimo vitae anno ob virium debilitatem neque legere multa, neque scribere quicquam posset, quare, mentis acie morbi vehementia non suppressa, tempus omne pietati fouendae tribuit, sicque indies decrescentibus corporis viribus, inter preces Mashamiae coniugis et familiae spiritum Deo reddidit V. cal. Nou. st. v. anno MDCCIV, aetatis septuagesimo tertio. Pulchris eum depingit coloribus, nonnemo, qui eum intime nouerat apud CLERICVM [e] qui cum egregie in ea re sit versatus, ipse legi meretur. Laudat is maximam philosophiae notitiam libere et sine praeiudiciis in grauissimis etiam reuelationis argumentis demonstratam, iudicandi solertiam, penetrationem et accurationem, meditationis profunditatem, doctrinam in elegantioribus literis praeclare versatam, viuendi consuetudinem, pulchram et ab omni paedagogioo fastu alienam, veritatis amorem, colloquiorum dulcedinem, vitae ciuilis prudentiam, morum ciuilitatem, seriam et accuratam, et in ipsa tamen seueritate iucundam et maximis quoque viris commendatam, caritatem erga pauperes ipso opere demonstratam, irae rationis ope moderationem, silentii et amicitiae fidem, diligentiae, quantam sanitatis constitutio permitteret, contentionem, victus continentiam, morborum patientiam, vtilitatem

a) Accurate rem omnem librosque huc pertinentes exponit BVDDEVS Isag. in Hist. theolog. L. II. c. 7. p. 1294 seqq.

b) CLERICVS l. c.

c) POIRET. Opp. posthum. p. 87. item Auctor fidei et rationis collatae.

d) Scripta huc pertinentia enumerant magni nominis theologi BVDDEVS l. c. p. 1296. PFAFFIVS Introd. in Hist. lit. theol. P. II. p. 332.

e) Loc. cit.

litatem ex scriptis eius ad humanam societatem redundantem. Ipse in epitaphio, quod sibi posuit, talem se fuisse ait, qui mediocritate sua contentus vixerit, literis innutritus eousque tantum profecerit, vt veritati vnice litaret. Quibus sane ingenii animique virtutibus cum maximis in orbe philosophico heroibus meruit comparari.

Lockii liber de intellectu humano.

§. XX. Multum debet rationalis philosophia Lockio ob librum *de Intellectu humano*, cuius literariam historiam cum fuse prosequutus fuerit B. GOTTL. KRAVSIVS [f], breuitatis studio lectorem ad eum dimittimus. Ipsum opus nouum intellectus humani explicati et delineati aedificium sistit, quod non modo in Platone et Aristotele, sed in Cartesio quoque, Gassendo aliisque recentioribus, qui ante Lockium scripsere, frustra quaeras. Abiecit enim omnes omnino opiniones, et ex consideratione humani intellectus et conscientia sua philosophandum esse censuit. Vnde humani intellectus historiam non inepte appellaueris, non ex libris sed experientia interna conscriptam, qua de re digna est, quae legatur ipsius auctoris praefatio, quae nonnulla quoque illustrat, quae ei obiecta sunt, et aliquos offendere poterant. Libris opus praestantissimum quatuor distinxit acutissimus philosophus, et primo quidem de ideis innatis disputat, et nec speculatiua axiomata, nec practica innata esse intellectui humano magno acumine demonstrat. Libro secundo in idearum originem inquirit, easque vel ex reflexione, vel ex sensatione ab obiectis externis ortas omnes esse, animam quoque non semper cogitare argumentis multis ab experientia sensuque desumtis probat. Tum de natura idearum simplicium, deque ideis vnius tantum sensus ministerio genitis differit, qualis est soliditatis idea, quam ab extensione subtiliter distinguit, ideas porro ex pluribus sensibus, itemque ex reflexione et attentione ad se ipsum exsurgentes, quales sunt ideae intellectus et voluntatis, exponit, eas quoque non negligit, quae ex vtroque fonte prodeunt, vbi de idea doloris, voluptatis existentiae, vnitatis, potentiae, successionis subtilissime philosophatur, et qua ratione qualitates primae et secundae ad cognitionem humanam se habeant, erudite prosequitur. Tum perceptionem, memoriam, contemplationem, attentionem aliaque ad memoriam pertinentia considerat, et idearum quoque compositionem et distinctionem, ideas complexas modosque, et imprimis relationes describit: Ad modorum simplicium tractationem delatus, ideas spatii, corporis, extensionis, substantiae, accidentis, temporis, durationis, expansionis, loci, numeri, finiti et infiniti, aeternitatis curiose peruestigat, modos quoque ex sensibus oriundos, et qui vel cogitationem vel voluptatem et dolorem fontes agnoscunt, in partes vocat: quidque potentia siue facultas sit, docet, hacque occasione quid sibi de facultatibus intellectus, voluntatis, libertatis, necessi-

f) In Historia literaria Germanice edita P. I. art. 1.

necessitatis videatur, et qua ratione se humana mens in his omnibus ad operationem deducendis habeat, suas meditationes secutus proponit. Sequuntur modi mixti, ideae substantiarum complexae, collectiuae, relationum, caussae et effectus, identitatis et diuersitatis, et principii indiuiduationis, atque personalitatis, relationum moralium, clarae, obscurae, distinctae, confusae, reales, fictae, completae, incompletae, verae et falsae; in quibus omnibus non in se tantum, sed etiam ratione obiecti circa quod versantur considerandis, nec copiosiorem, nec accuratiorem, nec curiosiorem ante se vllum habet, et multa affert, aliis nunquam obseruata, vel leuiter tantum tacta. Qualis est associatio idearum, quod intellectus humani mysterium miro lumine perfudit. Libro tertio voces, quibus ideae designantur considerat, et omnium fere generum idearum nomina percurrit, quaue ratione ab ipsis ideis discrepent, quae impedimenta intellectui inde oriantur, quibusque regulis determinari accurate debeant, edisserit, ne particulis quidem exceptis, maxime vero pulcherrima tractatione de vocum nominumque imperfectione, et abusu, de inani subtilitate, de vocibus vagis, obscuris, nihili, indeterminatae significationis, etc. multa praeclara monet, et remedia sufficientia enumerat. Librum quartum cognitioni humani intellectus examinandae destinat, eiusque naturam, gradus, limites, realitatem definit; quidque veritas sit, quae propositiones vniuersales earumque criteria certa, quae axiomata, euoluit, propositiones quoque friuolas, quae plane nihil cognitionem humanam adiuuant, quales sunt identicae, verbales tantum, similesque tangit. Tum ad obiecta, circa quae versatur humani intellectus cognitio conuersus, explorat, quaque ratione cognoscamus existentiam nostram, itemque Dei, tum rerum extra nos, determinat, et media augendae cognitionis humanae suppeditat, ex quorum numero axiomata et hypotheses excludit, et pleraque ad idearum certarum, clararumque comparationem reuocat, attentionem vero commendat. Affectiones etiam cognitionis, iudicium, probabilitatem, eiusque gradus determinat, quidque ratio sit, quid fides, qui vtriusque limites, fuse prosequitur. Morbos vero intellectus, enthusiasmum, siue opinionem friuolam ratione et reuelatione destitutam, quae pro diuinitus enata habetur, erroremque describit. Epilogi loco scientias in physicas, practicas et signorum cognitionem partitur. Et haec breuis quidem celeberrimi libri summa est, in quo innumera pulchra, bona, vera et vtilissima, quamuis plerisque hactenus non obseruata esse, vnanimi consensu orbis eruditus censuit. Ast cum sua tantum lumina, et maxime suam conscientiam adhiberet Lockius, quo fieri non potuit vt non multoties ab omnibus philosophis discederet, et nouas obseruationes atque opiniones stabiliret, multa quoque, necesse fuit, magnis viris aliis hypothesibus occupatis displicere. Inter quos heic, vbi strictim omnia proponenda sunt, non tantum PETRVS POIRETVS [g] fuit, qui

g) Opusc. posthum. Sect. V. p. 178. qui rationalismum et naturalismum ei obiicit, et quae configenda sint in philosophia Lockii, prosequitur.

qui longe aliud sibi intellectus humani systema formauerat, et periculosas fidei et illuminationi assertiones Lockii esse statuebat, sed et illustris LEIBNIZIVS [h] magnus cetera, vt solebat vir summus aequissimum se meritis virorum doctorum tribuere, Lockianae eruditionis laudator. Is quamuis concederet, recte reiecisse Lockium ideas innatas Cartesianorum, ideam tamen identitatis, et contradictionis natura homini adesse monet, alias quoque, quam Lockius, idearum verarum et realium notiones sibi fingit, ideasque nostras, etiam sensuales, ex fundo animae progredi, magisque per reminiscentiam quandam, quam sensuum impressionem acquiri contendit, parum autem probauisse Lockium obseruat, animam interdum nunquam cogitare, quod cogitationem cum perceptionibus distinctis confuderit. Nec probare potest, quod spatium et vacuum distinxerit, hocque ex motu probare voluerit, materiam ex partibus duris tantum et inflexibilibus constantem concipiendo; nec placent ei meditationes Lockii de infinito, de ideis adaequatis, quaeque de definitionibus nominalibus et realibus, et de axiomatibus disseruit, quodque formam syllogisticam logicae communis inutilem pronunciauerit. Quam censuram minus aeque pertulisse Lockium, eiusque amicos Molinyaeum, Clericumque, supra in Leibnizii vita iam obseruauimus. Quamuis autem nihil inesse libro huic, quod non veritate nitatur, ipse auctor statuat, et imprimis laudent admiratores Lockii, quod abesse iussa metaphysica imaginaria et hypothesibus suffulta, ad naturam et conscientiam hominis ipsamque experientiam attenderit, ob quam praestantiam innumeros in gente sua sectatores Lockium habuisse refert Cl. DES MAIZEAVX [i], inuenerunt tamen alii quoque viri docti et attenti quod reprehenderent [k]. Et nonnullis quidem minus multa, quibusdam nimis pauca scripsisse visus est, quibus vtrisque in praefatione satis fecit Lockius. Magis memorandum est, quod vehementer in eo quidam reprehenderunt, erroneas eum de intellectus et voluntatis facultatibus inter se distinguendis opiniones fuisse secutum, speculationes haud paucas attulisse, quae in inuestiganda veritate vsum nullum habeant, libertatem minime accurate definiuisse, et quod ad methodum attinet, multa inutiliter repetiisse, obscuris lucem, exemplis additis non conciliasse, in nonnullis tamen verbosum praeter necessitatem fuisse, et quae his similia sunt. Quae an vera sint omnia, et qua ratione in Lockio vel excusari vel defendi possint, nostrum hoc loco non est, dispicere. Addimus id vnum, inter opuscula diuersa Lockii, extare quoque *Collectionem observationum de Intellectu circa inquirendam veritatem rite adhibendo*, in quibus multa attulit, in opere *de Intellectu humano* praetermissa, et amplissimam lucem ratiocinanti intellectui humano accendere aptissima. Prodiere opera Lockii omnia Londini MDCCXIV.

h) Recueil. T. II. p. 143 seq.

i) Praef. collect. Epist. Clarckii, Newtoni, Lockii.

k) Conf. THOMAS. Cautel. c. X. p. 130. Fund. I. N. et G. L. II. c. 12. p. 144. WALCH. Parerg. Acad. p. 672. STOLLIVS Hist. liter. P. II. c. 2. §. 34. p. 453. Add. quos nominat FABRIC. Syll. script. de V. R. C. p. 333.

CAPVT SECVNDVM.

DE EMENDATA AVCTAQVE PHILOSOPHIA NATVRALI.

§. I.

Dicendorum ordo et ratio. Maturius laetiusque, quam reliquis philosophiae partibus naturali disciplinae contigit, vt emendatos vultus et augmenta maxime conspicua caperet. Adeo enim deterruere sapientiae studiosos steriles campi, et dumetis scatentia scholasticae physicae deserta, vt ad foecundiores et amoeniores agros plerique, quibus de meliori luto Titan praecordia finxerat, properarent, et elegantiorem disciplinae nobilissimae tractationem molirentur. Factum id esse mature post renatas literas luculentis exemplis in antecedentibus demonstratum, maxime vero obseruatum est, ad finem vergente seculo XVI. in hanc scientiam meliori facie reformandam citatis pedibus concurrisse excellentissima ingenia signum cum aliis paucis praeferente Bernardino Telesio, cum quae Cardanus similesque molit erant, euentum fere nullum habuissent. Ab eo enim tempore nouatores, (qua voce sectariorum indignatio a philosophorum plebeiorum gregi eos discreuerat, qui naturam ipsam, quam veterem aliquem philosophum consulere maluerunt) aliam viam, quam quae iam calcata erat, ingredi ausi sunt; quamuis non deessent, qui Parmenideam, Platonicam, Ionicam, Stoicam, Epicuream physicam resuscitarent, quorum omnium conatus in *antecedente huius tomi parte* luculenter descripsimus. In varias autem sententias mireque inter se distantes semitas eos discessisse, qui a sectaria philosophia dissentire in naturali disciplina coeperunt, ex hactenus dictis lectori obscurum esse non potest. Nonnulli enim, cum sectariam physicam detestarentur, ad diuiniorem quandam naturalium operum declarationem confugerunt, et principia nobis diuina, spiritualia, et vel ex Mose, vel ex alio fonte a ratione deuiante hausta commendauerunt, mirum naturalis disciplinae aedificium, cuius fundamentum emanatio ex Deo, finis enthusiasmus esset, comminiscentes. Quales Physicos fuisse, qui philosophiam Cabbalisticam, Mosaicam, theosophicam excogitarunt, ex instituto ostendimus, et inepta horum hominum systemata de rebus ad naturam mundi eiusque partium pertinentibus fuse descripsimus. Quae physicae diuinae, (huius enim furfuris se esse iactabat) absurditas etsi facile poterat a plerisque, paulo attentioribus palpari, miros tamen progressus habuit, ex quo paradoxum Theophrasti Paracelsi ingenium ineptiis non quidem medelam, attamen colorem et commendationem attulit. Is enim cum ignis beneficio corpora naturalia soluere, et chemiae opera in eorum naturam penetrare egregie nosset, principiis vagis

gis

gis et ineptis magnam verisimilitudinem media chemica maxime quae ex Mercurio et Opio parauerat, illis adaptando comparauit. Cuius scholae Paracelsicae historiam cum etiam in antecedentibus enucleauerimus, ea, quae de Paracelsi et sequacium opinionibus de rebus naturalibus exposita iam sunt, in naturalis scientiae historia repeti hic non possunt. Sed et tertium philosophorum genus prolixe enarrauimus, quod abiecta seruitute sua libertate frui et eclectice philosophari coepit. Cuius generis philosophiae antesignanos Brunum Nolanum, Cardanum, Verulamium, Campanellam, Hobbesium, Cartesium, Leibnizium, Thomasium, cum in scenam produceremus, occasio nobis enata est, de placitis eorum physicis simul differendi. Et hoc quidem pacto haud exiguam naturalis philosophiae partem historica enarratione iam explicuimus. Non tamen ista scopo nostro sufficere, nec plena satis esse, vt intelligatur, quibus successibus emendare physicam philosophiae partem viri docti aggressi sint, quid in ea perfecerint, et intelligimus ipsi et vltro fatemur: sunt enim praeter ea innumera, quae a magnae perspicaciae philosophis detecta sunt, quibus in amplissima luce collocata est doctrina naturalis. Quae non quidem omnia integra systemata concernunt, ast per pleraque tamen capita specialia infinita noua, rerum naturalium explicationi adiecerunt. Praecipue ex quo magni Verulamii opera, orbis philosophicus in hac doctrinae parte desipere desiit, et proscriptis spectris naturales eius vultus experimentorum, igne ferroque tentatorum, itemque scientiarum mathematicarum ope restituti et eleganter ornati sunt. Et in his quidem strictim enarrandis capitis huius tractatio versabitur. Quam tamen, si, vt ipsi optamus, dare constitutum haberemus, volumen, integro recentioris historiae philosophicae complexu non inferius exsurgeret; nam et vitae atque meritorum ratio, qua eminuere tot disciplinae naturalis cultores enarranda esset, et per amplissimum campum discurrendo ostendendum, quid per omnes rerum naturalium classes detectum sit, quomodo de caussis rerum naturalium praeceperint viri magni et naturae sacerdotes doctissimi, quibus experimentorum auxiliis, et obseruationum indicibus ad certa, quae recepta tandem sunt, dogmata peruenerint, quae comperta sint, quae lateant, de quibus desperandum sit, in quibus oleum operam physici perdiderint, quibus institutis cognitio naturae adiuta sit, et quae sexcenta alia sunt, quae ad physices accuratam et specialem historiam pertinent. Qualis tractatio, quam longe a scopo et limitibus nostris absit, quilibet intelligit, nec a nobis hanc prolixitatem expectabit. Relinquemus itaque historiae doctrinae naturalis explicationem dogmaticam eamque specialem aliis, vehementer autem cohortamur, viros in hac nobilissima parte egregie versatos, vt annales eius dogmaticos tandem aliquando conscribant, vt, quas veritates aetas nostra detexerit, quae detegendae adhuc sint, constet, et eo felicius in amplissimo hoc oceano emetiendo studium posteritatis versari queat. Nostra vero in eo tantum occu-

pabitur industria, vt strictim summa attingamus capita, quae emendatam nobis physicam referunt, et eorum philosophorum res paucis perstringamus, qui agmen duxerunt, et quorum nomina, cum meritis in philosophiam naturalem maximis immortalitatem meruerint, omittere in hac nostra tractatione haud licet. Reliquorum enim, etsi in hoc argumento magnam famam consecutorum memorias tradere huius loci non est, fontes autem nominabimus, ex quibus notitia eorum satis ampla hauriri queat. Idem etiam in obseruationibus recentioris aetatis designandis faciemus, cum eas integras adducere, nec scriptionis modus, nec tractationis limites permittant. Ita vero sine nostro ductu lectori facili labore licebit, satis amplam sua diligentia physicae partis historiam congerere. Commendamus autem diligentissimi MORHOFII [a], et imprimis praestantissimi HOLLMANNI [b] labores, quorum vterque quid per potiora naturalis disciplinae capita viri docti obseruauerint, strictim at curiose et erudite enarrauit.

Exempla nouatorum physicae.

§. II. Reliquerunt tenebras philosophiae sectariae naturalis mature non illi modo, qui omnem philosophiam emendare aggressi sunt: sed fuerunt quoque nonnulli disciplinae tantum physicae intenti, qui sobrie magis atque caste de natura rerum in hoc mundo comprehensarum statuere coeperunt. Multis id posset exemplis illustrari, si per varias Europae gentes eundo particularem istam virorum doctorum diligentiam perquirere vellemus; ast sufficient pauca, vt de rei veritate constet, Nathaneelis Carpentarii, Redemti Baranzani, Bernardi Palissi, Guilelmi Gilberti, Ioannis Espagneti, quorum haud incelebre in naturali scientia nomen est.

Nathanael Carpentarius.

CARPENTARIVM Deuonia Angliae genuit parente Ioanne satum, educauere academiae Britannicae in theologia, antiquitate et philosophia, fouit Vsserius archiepiscopus Armachanus, muneri praefecit Hibernia, vi- uis eripuit annus MDCXXVIII, memoriam eius conseruauit ANTONIVS WOODIVS [c]. Magno is animo a receptis scholarum opinionibus declinauit, edita, *Philosophia libera, triplici exercitationum decade proposita, in quae aduersus huius temporis philosophos dogmata quaedam noua discutiuntur* [d]. In quo libro paradoxa plurima a receptis scholarum definitionibus abeuntia explicantur, et dogmata physica haud pauca innouantur. Talia sunt, non dari notitias naturales, locum esse nihil, elementa esse grauia, omnium rerum ortum esse ex nihilo, sensus fallere fallique non posse, ignem esse humidum, cometas non esse meteora incensa, et similia [e].

Redemtus Baranzanus.

REDEMTVS BARANZANVS Serauallam dioeceseos Vercellensis patriam habuit, Barnabitarum religionem amplexus,

a) Is laudabili industria, licet interdum extemporali alterum Polyhistoris sui tomum, historia dogmatica philosophiae naturalis repleuit.

b) Quemadmodum vir eruditissimus in Institt. physicis, plerorumque recentiorum hypotheses, explorauit, et quid verisimile sit, detexit, ita copiose quoque fontes nominauit, ex quibus plura hauriri queant.

c) In Athenis Oxoniensibus.

d) Oxon 1636. Lond. 1672. 8.

e) Conf. MORHOF. T. II. p. 110. 245. SOREL. de Perfect. hom. p. m. 480.

plexus[f], quem annus MDCXXII sustulit, triginta tres tantum annos natum. Quamuis is haud ita diu Annecii docuisset, adeo tamen naturalis scientiae cognitione inclaruit, vt inter prima sui temporis ingenia a MOTHAEO VAYERIO[g] meruerit referri. Testis autem libertatis philosophicae in argumento physico liber est *de nouis opinionibus physicae*, *Lugduni* MDCXIX editus[h], in quo, Patritii, Telesii et nouatorum aliorum exemplis excitatus deserere Aristotelem ausus est. Quem cum Verulamio misisset, laudauit is in epistola, cuius editionem debemus NICERONIO subtilitatem magnam et diligentiam in ea via, differentiam tamen se inter antiquos et modernos maximam facultatis, veritatis perparum agnoscere ait, hincque suadet, vt rebus se submittat, ne cum aliis ingeniis redeat in orbem. BERNARDVM PALISSVM non tam lectio librorum (erat enim figulus ἰδιώτης) quam rerum naturalium experientia et vsus admirabilis commendauit. Quamuis enim nec Graece nec Latine doctus esset, ex eruditorum tamen consuetudine ita profecit, vt de aliorum quoque opinionibus promte dextreque iudicaret, et de rebus naturalibus haud pauca ignota prius detegeret, ex quibus noua demum principia cudere ausus est. Cuius exemplum esse potest, quod in *Dialogis de natura fontium, metallis et gemmis* statuit: ex aqua omnia generari, eam autem duplicem esse, materialem et congelantem, nihil agi sine Solis operatione, sine sale non consistere hominis vitam, quin et reliqua corpora; et quae his sunt similia diligenter enarrata a SORELIO[i] qui videndus. GVILELMVS GILBERTVS Angliam ornauit, ortu Glocestriensis, philosophus et medicus Londinensis; qui ineunte seculo XVII. floruit. Duplici nomine multum illi debet philosophia naturalis. Primo quod libertate philosophica vsus, recedere a placitis Aristotelicis, quibus tunc superstitiose adhuc adhaerebat insula, et reiicere multa ausus est. Edidit enim *Philosophiam nouam de Mundo nostro sublunari*, in qua multa innouauit, vetera, quae sine ratione sufficiente dicta erant, reiecit. Qualia sunt elementorum numerus quaternarius, transmutatio et mixtura etc. vacuum autem duplex adhibet separabile et inseparabile, et quae his sunt similia. Deinde ingenti ausu, maximis sumtibus[k], incredibili industria et attentione ad magnetis naturam scrutandam se accinxit, primusue post innumeras obseruationes demonstrauit, virtutem magneticam terrestri globo a natura insitam adeoque terram magnum esse magnetem, edita *Philosophia noua de Magnete magneticisque corporibus, et de magno magnete, tellure*[l]. Hoc enim quasi signo dato, noua philosophia magnetica

Bernardus Palissus.

Guilelmus Gilbertus.

cusa,

f) Conf. FR. LVIGI BARELLI Memorie de Barnabiti T. II.

g) Apud BAYLE T. I. art. Baranzan. p. 440. add. NICERON. Memoires T. III. p. 43 seqq.

h) Addi illi potest Vranoscopia, Col. Allobr. 1617. 8. Campus philosophicus, in quo omnes dialecticae quaestiones breuiter et subtiliter agitantur, Lugd. 1620. 8.

i) l. c. p. 470. Conf. MORHOF. T. II. p. 202. 438.

k) 50000. aureos impendisse in naturam magnetis scrutandam ex Haruaci testimonio refert MORHOF. T. II. p. 410.

l) Amstelod. 1600. fol.

cusa, et experimenta Gilbertiana ad principia physica reuocata sunt, quo labore naturalem doctrinam adiuuare conati sunt Nicolaus Cabaeus, Nicolaus Zucchius, Iacobus Grandamicus, Athanasius Kircherus, de quibus videndus MORHOFIVS [m]. De quo de magnete dogmate infra adhuc quaedam dicentur. Gilbertus autem eam sibi famam laudatissima hac diligentia parauit, vt maximam gentis suae gloriam in doctrina naturali meruisse censeretur, qua de re digna sunt, quae legantur, virorum doctorum testimonia, collecta a THOMA POPE-BLOVNTIO [n]. Ipsum Cartesium Gilbertiana philosophia praeclare ad examinandam magnetis naturam, vocatis in subsidium particulis striatis, vsum esse, supra iam obseruatum; et Gilbertianam quoque hypothesin ad declarandas proprietates declinationis acus magneticae adhibuit acutissimus HALLEIVS [o].

Ioannes Espagnet. Addimus his IOANNEM ESPAGNETVM, cum Ioanne d'Espagne ecclesiae Gallicanae Londinensis pastore, cui de praeiudiciis et erroribus vulgi praeclarum librum debemus non confundendum; ille enim curiae regiae apud Burdigalenses praefectus fuit. Is cum artis chemicae praestantia emineret, eamque ad exploranda naturae arcana adhibuisset, non modo *Arcana Hermeticae philosophiae* vulgauit, sed naturam quoque rerum in mundo reclusurus, *Physicam restitutam* [p] breuibus quibusdam thesibus comprehensam edidit, in qua pleraque noua sunt, et a receptis sententiis abeuntia, haud pauca vero, quae emanatiuo systemati, quale apud Alexandrinos philosophos occurrit, valde sunt affinia. Statuit enim, mundum ab aeterno in archetypo suo descriptum fuisse, archetypum autem, qui totus lumen sit, ante vniuersi creationem in se complicatum, sibi soli illuxisse, in mundi vero productione, quasi parturientem se explicuisse, opusque suum in mente, velut in matrice, prius occultum, quadam sui extensione manifestum fecisse, ac mundum idealem quasi duplicata diuinitatis imagine actualem et materialem eduxisse. Quod Platonicum, nempe recentius et Cabbalisticum esse recte monuit, qui exegesin in hunc librum scripsit Io. LVDOV. HANNEMANNVS. Reliqua ex hoc principio facile intelligi possunt, qualia sunt: omnia, summa, ima, in mundo analogia quadam similia inuicem cohaerere, spiritum diuinum rebus infusum geometrice haec inferiora tractare; et per omnia large diffusum, animamque mundi esse, spiritum dari vniuersi siue lumen in principio creatum, contractum in corpore solari, ordinem naturae esse seriem explicatam legum aeternarum, etc. Sed his, quae ex Orientali et Alexandrino atque Cabbalistico systemate mutuum accepit, noua multa inaedificat, statuit enim: mundum esse opus fabrile in orbem gyratum, partes eius quasi catenae annulos se mutuis amplexibus stringentes; naturam opificem in medio sitam attritas semper vires reparare. Mundi vniuer-

m) loc. cit. n) Censf. cel. Viror. p. 919. o) Theor. Variat. Pyxid. Magnet. in Philosoph. Transact. n. 148. Vid. Act. Erud. 1684. p. 392.

p) Lut. Paris 1642. Col. Allobr. 1653. Kil. 1718. Tubing. 1725. 4. cum exegesi.

vniuerſitatem triplici natura conſtare, ſupra coeleſti ſiue intelligibili, coeleſti et ſubcoeleſti, ſiue elementari: nihil ſine voluntate creatoris in mundo mori, ſed omnia tranſire et immutari, et in ſua ſimplicia reſolui, materiam primam Ariſtotelis figmentum eſſe; ſpiritum mundi architectonicum a duobus principiis vniuerſalibus creationis opus inchoaſſe, vno formali, altero materiali, lucem ſolarem eſſe formam formarum, et vniuerſalem, quae formas et rerum ſemina infundat, ita, vt indiuiduum naturae quodlibet ſcintillam lucis in ſe recondat: ſolem lucidum eſſe diuinitatis ſpeculum, appetitum materiae defectus et imperfectionis argumentum eſſe, eo quod luxurians ac recalcitrans propter remotionem et diſtantiam a formali principio expleri non potuerit, hincque mortis venenum non a qualitatum repugnantia, ſed ex infecta matrice et venenato materiae tenebroſo menſtruo et mixtura oriri, vniuerſi harmoniam in diuerſa et graduali materiae informatione conſiſtere, ſimplicia corporum elementa non dari, materiam generationis eſſe fluorem, elementum naturae eſſe ſimpliciſſimam materiae primae portionem, terram et aquam ſola elementa materialia eſſe, terrae corpus eſſe ſpongioſum, aërem vniuerſum coelum eſſe, aream vniuerſi, naturae cribrum, per quod influentiae in corpora transmittuntur, regionem lunae vicinam non igneam, ſed aëream eſſe, ignem naturae alium a luce coeleſti non dari, ſed ignem noſtrum, ex vnitis radiis lucis coeleſtis excitari, omnem calorem viuificum eſſe a ſole; ſolem non eſſe planetam: amorem naturae eſſe ingenitum, diſcordiam in natura et repugnantiam nullam, quintum elementum ab Ariſtotele confictum eſſe ſpiritum aethereum incorruptibilem, tenebras et lucem realia entia eſſe, et ex eorum temperamento et coitu qualitates fuiſſe et elementa orta, adeoque elementa non eſſe vera principia, terram in ignem non poſſe mutari, etc. Haec et quamplurima alia dum Alexandrinis et Cabbaliſticis hypotheſibus affricat, et imprimis totum formati mundi opus ex chemicis principiis deducit, et ſecundum ea applicat, fecit auctor, vt nec Chemicis ſolis nec Platonicis, nec theoſophicis, nec Cabbaliſtis recentioribus, nec Moſaicis totus poſſit adiici, quorum tamen omnium principiis multa habet affinia, ſyſtema autem ſingulare aeque ſibi proprium. Id quod valde placuit MORHOFIO [q] huius commatis phyſicis, mirum quantum, faventi; ipſum quoque librum, velut praecipuum ſyſtema phyſicum, quod in Gallia oppoſitum ſit Ariſtoteli, commendat SORELLVS [r], recte autem notat, tale eſſe, quod prudentiores ex parte probauerint, ex parte reiecerint, ob dogmata ſomniis theoſophicis repleta. Addi his poſſent, Sebaſtianus Baſſonus et Stephanus Clauius, at eorum iam in *parte huius tomi antecedente* mentionem in vita Berigardi fecimus, quo lectorem licebit remittere.

§. III.

q) T. II. p. 119. 165. Ex dictis patet, poſſe Eſpagnetum Moſaicis et theoſophicis ſuo modo quoque annumerari. r) l. c. p. 481.

Physici recentiores eclectici.

§. III. Inter Germanos primus in disciplina naturali desipere, et relictis nugis scholasticis sapere ausus est, DANIEL SENNERTVS, cuius vitam et insignia de naturali et salutari arte merita depraedicauit facundus AVGVSTI BVCHNERI [s] calamus, quem alii exscripserunt, qui adiri ab illis possunt, qui celeberrimi viri vitae historiam nosse cupiunt. Ornauit is literas et cathedram medicam cum munere archiatri Saxonici in academia Wittebergensi, denatus aetatis anno LXV, reparatae salutis MDCXXXVII, ex peste, relicto filio, philologiae S. laude inter professores Wittebergenses inclyto. Qui cum eruditione, iudicii lumine, sentiendi libertate at modesta et prudenti vteretur, non modo eruditissimis foetibus artem medicam et philosophiam naturalem auxit, sed et celeberrimorum virorum laudes iure suo meruit, quas cum THOM. POPE-BLOVNTIVS [t] collegerit, eum non exscribimus. Plurimum praestantissimo huic medico debent literae non medicae duntaxat, sed et physicae; eo enim duce inuisum in academiis Protestantium apud Germanos chemiae studium introductum, reiectisque ineptis hypothesibus Paracelsicis, philosophico habitu donatum est. Qui conatus vt minori inuidia premerentur, ad syncretismum quidem confugit, edito *de Chymicorum consensu et dissensu cum Aristotelicis et Galenicis*, libro, quo nomine inter syncretistas locum ei in *antecedenti huius tomi parte* fecimus; ast insedisse eius animo studium vere eclecticum, ex prooemio *Hypomnematum physicorum*, in quibus de rerum naturalium principiis, de occultis qualitatibus, de atomis et mistione, de generatione viuentium, de spontaneo viuentium ortu differit, constare potest, et ipsa quoque libri lectio demonstrat. In quibus sunt multa, quae a Peripateticis prorsus abeunt. Statuit enim [u]: principia rerum naturalium non omnia esse contraria, nec sufficere Aristotelica ad explicandum generationis rerum ordinem atque caussas, Deum in prima creatione rebus suas formas dedisse [x], per quas generationis ordo continuetur et absoluatur; immo omnibus quoque corporibus naturalibus suam materiam assignauisse [y], priuationem frustra inter principia referri [z]. Esse in rebus omnibus consensum atque dissensum, atque alia se amice appetere, alia fugere [a]: non dari praeter elementa alia adhuc corpora simplicia, nec esse principia dicenda, in quorum resolutione ars vltra vix progredi possit [b]. Qualitates occultas tantum ratione caussarum et formarum esse intelligendas [c], doctrinam de atomis rationibus concludentibus nec facile refutandis probari [d], alterationes esse corporis alieni participationem; non dari quidem minimam quantitatis, at naturae, et quae de continui diuisione in infinitum Aristoteles disputat, ex alienis principiis, mathematicis scilicet, non propriis, seu physicis disputari [e], eductionem formarum

s) In Panegyrico illi dicto Witteberg. 1655. qui extat quoque inter Orationes Vol. II. p. 889. Conf. Vita Operibus praefixa WITTE Mem. Medic. p. 89. BAYLEI Dict. Tom. IV. art. Sennert. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. III. p. 450.

t) p. 921 seqq.

u) II. 1. c. 2. p. 11.

x) c. 3. p. 16.

y) p. 19.

z) c. 4. p. 25.

a) c. 5. p. 32.

b) c. 6. p. 38.

c) III. 1. p. 90.

d) p. 98.

e) p. 116.

marum esse figmentum [f], mistiones, quae a forma superiore non diriguntur, ab atomorum consensu et dissensu prouenire. Deum postquam semel a creatione cessauit, nihil amplius, nisi miraculose creare, naturam vero instituisse, quae cursum generationis et corruptionis absoluat atque tueatur et obseruet [g]; semen esse animatum, animamque in semine formare corpus animatum, oua in se habere animam, animam humanam cum semine propagari in liberos, et statim a primo conceptionis momento adesse [h], formationem foetus fieri ab vna anima, casum et fortunam in rebus naturalibus locum non habere [i], minima in mundo ad eius perfectionem pertinere [*], dari in corporibus formas succenturiatas et subordinatas [k]. Talia et his multo plura Sennertus cumulat; quae quamuis hodierno, quod in physica coruscat, lumini non aeque respondeant omnia, et nonnulla adhuc ex scholae principiis enata videri queant, falsum tamen est, quod MORHOFIVS [l] iudicat, eius physicam ab Aristotelica non adeo differre, nisi quod materiam primam, mutationem elementorum et similia specialia dogmata impugnet. Nempe nonnulla ex Paracelsica schola cum ipsis chemiae artificiis Sennertus receperat, quae Aristotelico quidem habitu vestit, prudenter sui temporis circumstantiis inseruiturus, at quae tamen haud raro ab Aristotelico sensu toto coelo differunt. Et hinc quoque factum, vt magnis animorum motibus in Sennertum Aristotelici, maxime Groeningae Freitagius, Ienaeque Zeisoldus insurgere coeperint, accusauerintque virum eruditissimum eiusque sequaces, quod non tantum receptam scholarum sententiam turpiter deseruerit, sed et in ipsam religionem, atque Deum animaeque immortalitatem iniurius fuerit. De quibus accusationibus legi merentur, quae more suo eleganter disserit P. BAYLE [m]. Discipulum atque sectatorem praecipuum Sennertus habuit Ioannem Sperlingium, professorem physices in schola Wittebergensi, LVIII. aet. anno fatis ex calculo anno MDCLVIII decedentem [n]. Edidit is *Institutiones physicas anno* MDCLIII, quae tanto plausu exceptae sunt, vt in plerisque Germaniae scholis argumentum praelectionum suppeditaturae adhiberentur [o]: eas *Exercitationibus physicis* postea illustrauit, *Anthropologiam physicam* quoque non sine acuminis et doctrinae laude tradidit, Sennertum autem aduersus Freitagium et Zeisoldum mascule defendit. In his vero scriptis physicis praeceptoris quidem vestigia dicendi genere plano lucidoque delineata premit, ast discedere tamen ab eo, vbi caussam se habere putat, non erubescit, libertati philosophicae, vt ipse fatetur, ex animo addictus. Quod vero cum praeceptore qualitatibus occultis formisque, quae asyla ignorantiae in doctrina naturali sunt, nimium tribuerit, potiusque declamet quam demonstret, id quod in eo reprehendit MORHOFIVS [p], eorum, in quibus viuebat, temporum con-

 ditioni

f) p. 144. g) IV. 2. p. 151. h) c. 6. p. 185.
i) c. 13. p. 328. *) p. 360.
k) p. 394. l) T. II. p. 249. m) l. c.
n) WITTE Mem. phil. Dec. VIII. p. 296 seqq.
o) CHR. VATER. Physiol. prooem. p. 3.
p) T. II. p. 265.

ditioni et diluculo aduenientis lucis physicae adscribendum est, quo se praeiudiciis a pueritia in schola haustis, et notionibus a iuuentute consuetis ex toto exuere non licebat. Laudandus tamen virorum optimorum conatus atque voluntas eo magis est, quo magis physicae restituere eclecticam philosophandi libertatem, et excutere iugum sectarium coeperunt.

Kenelmus Digbaeus.

§. IV. Dum in Germania lucem accendere philosophiae naturali Sennertus fatagit, multo clariorem facem in natura scrutanda occupatis in Britannia praetulit Baconus de Verulamio. Qui cum orbi philosophico oculos aperuisset, vt quam misere hactenus in eo argumento scholae coecutiuerint, omnibus palam fieret, enata inde contentio virorum nonnullorum valde acutorum inter Anglos tentandi, quid in hac noua via liceat attingere. Quod cum proscripta omni Aristotelis auctoritate minus feliciter fieri posse quidam crederent, vt occupatis praeiudicio auctoritatis philosophis fucum facerent, non aperte bellum Stagiritae, intulerunt, sed quendam Peripateticae παιδείας tropum prae se ferentes, noua tamen propriaque dogmata illis obtruserunt. Inter hos nemo vel cogitationum acumine vel diligentiae contentione vel famae celebritate vicit KENELMVM DIGBAEVM, equitem Anglum apud Carolum I. gratiosum, et militia pariter atque ciuili prudentia in legationibus demonstrata illustrem, cuius vitae circumstantias cum post WOODIVM [q] aliosque [r] enarrauerit P. BAYLE [s], ad elegantissimum scriptorem lectorem dimittere, quam in tanto dicendorum aceruo prolixi esse malumus. Aderat celeberrimo viro magna eruditionis copia, quam non tam in academia Oxoniensi, vbi literis operam dedit, quam sua industria, attentione, lectioneque sibi comparauit, accedente vsu atque experientia, quam in itineribus variis sibi comparauerat. Absoluto enim studiorum curriculo Galliam et Italiam inuisitat, et post funesta Caroli I. fata, cum deuotissimus partibus regiis esset, aliquandiu Francofurti ad Moenum, Romae alibique haeserat, sed et in Gallia apud Montispessulani ciues diu moram fixerat, quo loco etiam pulueris sympathetici construendi occasionem a Carmelitarum socio quodam nactus, illum publica oratione laudauit, reduxque Londinum ineunte vere anni MDCLXV, sexagenarius obiit. His ergo subsidiis eruditionis, atque ingenii opibus instructus cum omnium fere disciplinarum esset peritus, linguarumque notitia adiutus, inter armorum strepitus ad philosophiam, maxime naturalem et metaphysicam, tum ad artem salutarem praecipue vero chemiam, et ad artes mathematicas animum conuertit, et nec labori atque industriae neque sumtibus pepercit, vt mysteria istarum artium perquireret. Et in metaphysico quidem argumento, quid ingenium Digbaeanum valuerit, ex tractatu *de immortalitate animarum* disci potest. In chemicae autem artis mysteria

q) Athen. Oxon. r) BVLLART. Acad. des Sciences T. II. p. 1137 seqq. Lex. Hist. vniu. T. II. p. 56. s) Dict. T. II. art. Digbi p. 290.

fteria tanta felicitate penetrauit, vt medicinae rationes arcanissimas teneret, multaque remedia inueniret, quibus sanitatem aegris, maxime pauperibus gratis multoties restituit. Inde factum, cum et theoria et praxi naturalem scientiam praeclare teneret, vt regiae quae Londini floret scientiarum academiae albo inscriberetur. Cum Parisiis esset, Cartesium conueniendi occasionem nactus est, cumque eo de natura et operationibus animae disputauit, conspirare tamen cum illius placitis se non posse, quamuis maximi illum faceret, testatus est. Ad propriam itaque philosophiam conuersus est, eiusque principia ita constituit, vt non plane Peripateticam disciplinam eiurasse videri posset. Experientiam vero, praecipue chemicam, in declarandis naturae operibus potissimum consuluit, et hinc nouas hypotheses exstruxit. Rarefactionem enim et condensationem pro principiis physicis assumens, in enucleanda natura rerum ab inanibus Peripateticorum vocibus abstinuit. Cuius exemplum capi potest ex libris *de Natura corporum, et de Plantarum vegetatione*, in quo posteriore processum accretionis et nutritionis plantarum luculenter demonstrauit, exposuitque, quomodo ex vno puncto seminali partes extra partes extendantur, partim salibus aëris aut terrestribus euocatae, partim pressione aëris et humoris externi, partim calore subterraneo eiectae &c. Qua ratione reiecisse Digbaeum animam vegetatiuam Aristotelicorum, et longissime a formarum doctrina recessisse, nemo non videt. Vnde caute accipiendum est, quando Peripateticam philosophiam ei tribuit, qui aliquandiu in eius familia vixit et philosophiam Digbaeanam professus est Thomas Anglus; de quo supra dictum. Ille enim scripsit *Institutiones Peripateticas ad mentem summi viri clarissimique viri Kenelmi Digbaei*, quas tamen Peripateticas non esse facile ex comparatione patescit. Transtulit autem Digbaeus principia physica etiam ad metaphysicam, maxime ad psychologiam, vt ex demonstratione immortalitatis animae rationalis patet. In ea enim naturam et qualitates corporis, quarum praecipuas, generale principium suum physicum secutus, ponit densitatem et raritatem, supponit, et ex earum progressione immortalitatem animae demonstrare satagit. Quo nomine eum, licet iudice MORHOFIO[t] non satis iudiciose refutauit ex societate Iesu Eggefeldius, ascito AMANDI VERI nomine, sub quo *Anima triumphans* prodiit. Recte enim Morhofio obseruatum, de principiis eius prius transigendum esse, quae nexu arcto inter se cohaerent; et sine eo frustra Digbaeum impugnari.

§. V. Digbaei exemplum secuti sunt plures, qui chemiae beneficio ignisque ministerio in naturam rerum materialium penetrare sunt conati. Et longum quidem eorum indicem texere liceret, si id ageremus, eo quod haud pauci chemici non contenti corpora composita ignis ope in simplicia resoluisse, ex iis principia quoque physica theoretica exsculpserunt. Quod qua ratione fecerit Theophrastus Paracelsus, et qui ex eius schola prodierunt,

Chemicorum merita in physicam reformatam.

t) T. II. p. 446.

runt, in antecedente iam parte fuse disseruimus; et quibus vultibus conspiciendam se dederit philosophia horum hominum chemica, duce Oswaldo Crollio, delineauimus. Multum in hoc physicae genere chemico laborauit, multumque profecit Helmontius pater, cuius tamen hoc loco mentio, supra iam facta, repetenda haud est. Neque putandum, omnes qui chemiae ministerio physicae scientiae lucem accendere conati sunt, ad eiusmodi principia theosophica, nullibi nisi in ardentis imaginationis campo florentia, fuisse dilapsos. Postquam enim desipere nugasque agere nostra aetate orbis philosophicus desiit, in id connisi sunt artis spagiricae (quo nomine scholae Paracelsicae vti placuit) studiosi, vt cum sanioribus principiis, maxime mechanicis, eius experimenta coniungerent. Cuius exempla si quis scire aueat, cum vel commentarios societatum scientiarum, Caesareo-Leopoldinae, Londinensis, Parisiensis, Berolinensis, Petroburgensis adire iubemus vbi haud pauca chemiae philosophica methodo ad recludendos naturae recessus adhibitae specimina extant, vel ad Io. IACOBI MANGETI *Bibliothecam chemicam curiosam* ablegamus, in compendio autem illustris viri HERM. BOERHAVE *Elementa chemica* [x] consulere iubemus. Quemadmodum enim in praestantissimo libro vir incomparabilis, et in chemiae arte ad miraculum versatus experimentorum rationes prouidentissimas iniit, et ingenio philosophico vsus illis theoriam inaedificauit, ita artis quoque mirabilis historiam mira solertia congessit, scriptorum chemicorum indicem contexuit, materiam chemicam disposuit, vtilitatem chemiae non in arte tantum salutari, sed in philosophia quoque naturali demonstrauit, et hoc pacto, quid ad augendam physicae partem philosophiae chemia attulerit, erudite atque luculenter edisseruit. Ad quem eruditissimum naturae interpretem lectorem dimittere, quam breui chemicorum enarratione extra oleas vagari malumus. Comparari tamen cum illo potest Io. GEORGIVS PASCHIVS [z]. Ne tamen hoc quoque loco abeamus ἀσύμβολοι, vnum naturae per chemiae artem interpretem, at πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων ROBERTVM BOYLEVM in scenam producimus. Is ex illustri Boyleorum gente inter Hibernos ortus patre Richardo, comite Corckiae, studiorum cursum apud Lugdunenses Batauorum Musas peregit, peragrataque, ad noscenda naturae artisque opera Italia, Gallia et Heluetia anno MDCLVII Oxoniae in amplissimo literarum theatro sedem fixit, cumque artem salutarem miro amore esset complexus, (cuius summos quoque in ea academia honores rite consecutus est,) multum in eo desudauit, vt inter naturae consultos initia societate de augenda scientiae naturalis cognitione consilia agitarentur, quorum euentus, condita societate scientiarum regia fuit laetissimus [y]. Illi vero fauente Carolo II. inter primos adscriptus est.

Robertus Boyle.

Quam

x) Lugd. Bat. 1732. 4. 2. Vol. Conf. Journal literaire T. XIX. P. I. art. 6. P. II. art. 3.

z) De Inu. nou. antiq. c. VI. §. 5. p. 318 Borrichius de Orig. et progressu chemiae p. 145 sq.

y) TH. SPRAAT Hist. Soc. reg. Lond. P. II. S. 2. p. 67.

Quam spartam cum ornandam accepisset, sede Londinum translata magnis sumtibus nec minori industria in explorandos naturae recessus incubuit, totus experimentis chemicis, mechanicisque et his similibus intentus. Huic enim studio se totum deuouerat, et ob eam quoque caussam caelibem vitam ad obitum vsque seruauisse videtur, qui exspirante anno MDCXCI, sexagenario maiori non sine ingenti literarum, praecipue physicarum iactura luctuque contigit. Locum autem vir summus inter primarios physicae scientiae doctores summo iure postulat; cum enim non linguas tantum eruditas, etiam orientis teneret, vt consulere scriptores fere omnes posset, sed et magno studio et immensis sumtibus chemiae experimentis et physicae, quam experimentalem vocant, inuigilaret, instituto autem commercio literario cum maximis in Europa viris, qui in natura scrutanda eminebant, omnium fere philosophorum sui temporis experientiam consuleret, affluerent autem ad eius aedes, humanitate et beneuolentia eius inuitati, quotquot naturae rimandae diligentiam adhibebant suam, iique obseruationes suas cum eo communicarent, (quos tamen interdum eum fefellisse obseruat MORHOFIVS [z],) facile inde subduci rationes possunt, cur ex illustris viri conatibus magna ad philosophiam naturalem experimentis constantem incrementa accesserint. Non vero nuda experientia contentum principia quoque curiose inuestigauisse, vel ex vno *Chymista sceptico, siue dubiis et paradoxis chymico-physicis circa Spagiricorum principia vulgo dicta hypostatica, prout propugnari solent a turba alchymistarum*, euidenti exemplo patet. Clarissime enim demonstrare conatus est, veros characteres principiorum, decantatam illam chemicorum triada tueri non posse, sed requiri alia, ex quibus ista constent. Vnde tribus istis chemicorum principiis constituentibus, sale, sulphure et mercurio, siue corpore spiculis minimis armato, inflammabilibus partibus constante, et volatili, minime contentus, systemati atomistico, ex Democriti atque Epicuri schola in lucem reuocato, manus dedit, illique experimentorum obseruationes adaptauit. Et hoc quidem pacto de natura rerum in variis scriptis pulchre philosophatus est. Debemus enim ei *Experimenta Physico-Mechanica de vi aëris elastica, eiusque defensionem aduersus Franciscum Linum; aliaque de aëris virtute elastica paradoxa hydrostatica, tentamina physiologica, et historiam fluiditatis et firmitatis, itemque de absoluta quiete in corporibus, experimenta et considerationes de coloribus, introductionem ad historiam qualitatum particularium, exercitationes de athmosphaeris corporum consistentium et effluuiis, specimen de gemmarum origine et coloribus, obseruationes de adamante in tenebris lucente, apparatum ad historiam naturalem sanguinis humani* [a]. Quae omnia mira experimentorum luce collustrauit. Scripsit quoque librum de igne, quem arcana sua vulgari non passus consumsit ignis

z) T. II. p. 130.
a) Prodiere eius opera Col. Allobr. 1677. 4. Vol. Conf. MERCKLIN. Linden. renou. p. 959.

ignis incendii Londinensis. Ceterum pietatem atque virtutem, quin et Christianae religionis propagandae studium accendi ab attenta naturae operum contemplatione laudatissimo exemplo suo demonstrauit Boyleus. Valde enim commendantur eius probitas, moresque sancti, modestia, humanitas, et sumtus magni, in reuelatae religionis propagationem facti. Mirumque virum in scrutanda natura tanta industria occupatum GROTII incomparabilem librum de V. R. C. Arabico idiomate expressisse, vt inter infideles spargi felicius posset [b]. Tandem neque in eo errabimus, si contendamus, plurimum ad naturam rerum materialium recludendam totum medicorum ordinem, et immortales gloriae viros, qui arti salutari clarissima lumina accenderunt, contulisse. Non negabunt hoc illi, qui conuicti sunt euidentissimis rationibus, artem medicam, si rationalis sit, totam in quadam naturalis philosophiae parte comprehendi, nec constare posse, nisi a physica sustentetur. Inde magna recentiorum medicorum caterua exorta est, qui non contenti medendi artem descripsisse, in enucleandis quoque argumentis physicis laudabilem operam posuerunt. Quos hoc loco enumerare esset historiam literariam medicinae scribere, quae a nostro instituto aliena est. Facile autem plerique cognosci possunt ex bibliotheca scriptorum medicorum a IO. IAC. MANGETO, constructa indicibus ab ABRAHAMO MERCKLINO suppeditatis, vel ex bibliotheca philosophica STRVVII, vel ex aliorum quoque catalogis vbiuis obuiis [c]. Nobis ex immenso fere numero post illustrem FRIDERICVM HOFFMANNVM, qui felici conatu artem medicam ad habitum rationalem et philosophicum reduxit, et in nonnullis argumentis physicis, praesertim quod ad aquas medicatas attinet, lucem nouam naturali scientiae intulit [d], suo merito iam memorandus est vir eruditissimus IOANNES IACOBVS SCHEVCHZERVS [e], medicinae publicus apud Tigurinos doctor, denatus anno MDCCXXXI. Is enim haud leuem philosophiae eclecticae operam praestitit, ex praestantissimorum naturae interpretum scriptis ea colligendo, quae iuncta obseruationibus suis elegantes solidasque naturalis disciplinae institutiones exhibuere [f], scientiam autem praestantissimam ad augustum diuinorum oraculorum volumen traducens, splendidum atque eruditissimum *Physicae sacrae* [g] opus post se reliquit, vt taceamus, tractationem *de Physica Iobi*, *Herbarium diluuianum*, quod herbas petrefactas ostendit, *Querelas et vindicias piscium*, *Museum diluuianum*, et alia, quibus inter praestantissimos philosophos naturales suo iure meruit referri. Cui ex seculo XVII. merito addimus GVILELMVM HARVAEVM,

Frid. Hoffmann.

Io. Iacob. Scheuchzerus.

Guilelmus Harvaeus.

magnae

b) Conf. WOOD. Athen. Oxon.

c) Consuli autem cum fructu possunt historiae medicae scriptores, et imprimis qui literariam eius partem more suo eleganter atque erudite exposuit cel. STOLLIVS in Hist. liter. Medicinae, Germanice edita.

d) Conf. si placet Pinacothecam scriptorum nostrae aetatis illustrium, nostra cura editam Dec. I.

e) Ipse vitae suae historiam stricte enarrauit in Cat. Auctorum, physicae sacrae praefixo.

f) Tigur. 1729. 8. 2 Vol.

g) Prodiit opus vere splendidum et augustum Aug. Vind. 1731. VI. Vol. fol.

magnae famae medicum Britannum archiatrum Caroli I. Qui quantis de philosophia naturali meritis coruscauerit, ex variis, quae illi debemus εὑρήμασι in sequentibus adhuc tangendis constat, inter quae palma sine dubio debetur nobilissimo inuento circulationis sanguinis, de quo contentionis serram cum Parisano, Primorosio et Plempio reciprocauit, quarum litium controuersiam accurate enarrat praestantissimus HEVMANNVS [h]. Merita autem insignis medici exasciata scripta produnt [i], et elogia virorum doctorum, a POPE-BLOVNTIO [k], collecta loquuntur. Tandem ex medicorum choro qui de physica philosophiae parte pulcherrime meruerunt, illi quoque adducendi hoc loco sunt, qui ferro naturam resecandam esse, a Verulamio moniti, cultro anatomico structuram corporum animalium diligentius quam antea scrutati sunt, cum scientia nobilissima a Galeni aetate inculta neglectaque iacuisset. Ingens summorum virorum numerus afferri hoc loco posset, si id agendum nobis esset, vt scriptorum anatomicorum historiam scriberemus. Ast id alium locum, aliud institutum postulat, haud pauci vero ex *Bibliotheca Anatomica* a DANIELE CLERICO et IO. IAC. MANGETO edita disci possunt. Nec ignota sunt inter artis salutaris studiosos et physicarum rerum peritos illustria nomina, Bartholini, Bagliuii Santorini, Winslouii, Ruyschii, Malphigii, Cowperi, Verheyenii, Blancardi, Rudbeckii, Schelhammeri, Nuckii, Stenonis, Borelli, Whartoni, Diemerbroeckii, Willisii, Vieussenii, Garengeoti, Blanchini, Morgagni, Bidlooi, Valsaluae, Duuernay, Hauersii, Glissonii, Albini, Pecqueti, Eustachii, Graafii, Bellini, Swammerdammii, Guilelmini, Michelotti, aliorumque, quibus, qui hodie facile inter anatomicos regnat, cel. Heisterus adiiciendus est. Hi enim omnes aut totius corporis animalis fabricam, aut vnius alteriusue visceris vel partis naturam cultro anatomico scrutando, eiusque oeconomiam, munus, operationem considerando naturalis philosophiae capiti quod de animali, praecipue homine agit, plurimam lucem accenderunt. De quibus specialia magis dicere, historiae anatomiae est, qualem plenam atque integram adhuc desideramus.

Incrementa physicae eclecticae ex diligentia mathematicorum.

§. VI. Non minora, quam medicis, incrementa philosophiae naturalis debemus mathematicorum nationi, quae statim post reparatas literas plurimum ad augendam scientiam physicam contulit [l], idque duplici ratione. Aut enim siderali disciplinae se maxima attentione atque diligentia tradiderunt, et quae corporum coelestium natura, motus ratio et cum globo nostro terraqueo harmonia atque conspiratio esset, nouis experimentis

h) Act. phil. Vol. II. p. 616 seqq.

i) Recenset ea MERCKLINVS l. c. p. 378.

k) Censf. cel. auct. p. 987 seq.

l) Exagitauerunt praeposteram mathematicorum circa doctrinam naturalem diligentiam Thomasius et Rudigerus, ille in Cautelis circa praecognita iuris, hic in Physicae diuinae prooemio: ast, vel nonnullorum tantum ineptias petunt, ipsi mathesi non imputandas, aut ignari mysteriorum mathematicorum nesciunt, quid sibi velint.

tis et incredibili industria explorarunt, ex quo studio noua illa systemata mundana exorta sunt, quae Ptolemaicum prorsus eiecerunt. Aut cognitis rerum materialium vicibus, operationibus et effectibus de earum mechanismo solliciti leges motus calculo arithmetico et demonstrationi geometricae subiecerunt, sicque quandam philosophiam naturalem, quam mathematicam dicere placuit, constituerunt. Et prius quidem mature factum est, postquam ex virorum magnorum deque astronomia immortaliter meritorum Georgii Peurbachii et Ioannis Mülleri, Regiomontani, cuius vtriusque vitam accurate delineauit GASSENDVS [m], disciplina velut ex equo Troiano discipuli eruditissimi prodierunt, qui in sideralem scientiam diligenter incubuerunt, animos illis addente imperatore Friderico III, optimo principe, qui eorum conatus praeclare adiuuit [n]. Maxime vero in schola Viennensi [o] ab eo tempore diligentissimi astronomiae cultores reperti sunt, quorum expirante Sec. XV, et ineunte Sec. XVI, magna fama fuit atque multa existimatio. Nostrum non est, hoc loco catalogum contexere celebriorum astronomorum, quorum industria huic naturalis scientiae parti ingentia lumina accesserunt, illi enim in speciali astronomiae historia enarrandi sunt. Nec facile ignorantur a rerum in orbe erudito gestarum peritis celeberrima nomina Erasmi Oswaldi Schreckenfuchsii, Ioannis Humelii, Petri Rami, Michaelis Moestlini, Christophori Clauii, Iosephi Scaligeri, et quamplurimorum aliorum, ex Sec. XVI virorum clarissimorum, tum praecipue ex Sec. XVII, quod valde ferax virorum doctorum in scientia siderali fuit, Francisci Vietae, Ioannis Bayeri, Christophori Scheineri, Willebrordi Snellii, Henrici Sauilii, Dionysii Petauii, Philippi Lansbergii, Guilelmi Schickardi, Petri Gassendi, Ismaëlis Bullialdi, Ioannis Heuelii, Ioannis Baptistae Riccioli, Sethi Wardi, Abdiae Trew, Ioannis Baptistae Hamelii, Casparis Schotti, Io. Alphonsi Borelli, Ioannis Dominici Cassini, Ioannis Flammstedii, Olai Roemeri, Edmundi Halleii, Erhardi Weigelii, Dominici Guilelmini, Iacobi Bernoullii, Godofredi Kirchii, Eduardi Bernardi, Ioannis Philippi a Wurzelbau, quibus ex hoc nostro seculo Franciscum Blanchinum, Gabrielem Philippum de la Hire, Dauidem Gregorium, Ioannem Polenum, Eustachium Manfredum, Guil Whiston, Gabrielem Doppelmayerum, Iosephum Nicolaum de l'Isle, Petrum Horrebouium, Iacobum Philippum Maradum, Petrum Ludouicum de Maupertuis, Dort. de Mairan, Danielem Bernoullium, Arnoldum Celsium et complures alios magna nominis fama hodie viuentes astronomos addere liceret, si vel huius artis historiam, vel annales viuentium hodie eruditorum literarios conderemus. Tacemus ideo maximorum quoque principum gratiam et liberalitatem in hanc scientiam promouendam, quod sine magnis molimi-

nibus

m) T. V. Opp. p. 517 seqq.

n) Conf. Io. GRVNBECK in Vita Frid. III. p. 91. STRVVIVS Corp. Hist. Germ. Per. X. p. 788.

o) Addi possunt Astronomi Norimbergenses et Tubingenses.

nibus et ingentibus sumtibus fieri nequit, cuius nuper demum in itineribus astronomorum Parisiensium in Americam et in Lapponiam, et astronomorum Petropolitanorum in Tartariam, luculentum exemplum habuimus, nec de turribus speculisque astronomicis a regibus, principibus, et rebuspublicis Hafniae, Grenouici apud Londinum, Norimbergae, Lugduni Batauorum, Parisiis, Berolini, Vlisippone, Petroburgi alibique excitatis plura addimus, sed ad celeberrimi viri Io. Frid. Weidleri, cui et ipsi locus inter meritissimos de hac arte viros debetur, elegantissimam *Historiam Astronomiae* [p] lectorem dimittimus, ex qua plenis cyathis hauriet, omnemque virorum summorum diligentiam, conatus, libros, obseruationum studia, et quae alia sunt, huc pertinentia, luculenter intelliget. Non tamen indicti nobis praetermittendi sunt ex seculo XVI Nicolaus Copernicus et Tycho de Brahe, ex seculo XVII Ioannes Keplerus, et Galilaeus Galilaei, eo quod nouis hypothesium systematibus non astronomiam tantum, sed physicam quoque scientiam locupletarunt.

§. VII. Lucem vidit NICOLAVS COPERNICVS Thorunii Borussiae anno MCCCCLXXII et post accepta in Cracouiensi academia, linguarum, philosophiae et artis salutaris elementa, mathesi totum se, Regiomontani fama excitatus, tradidit. Deinde Italiam ingressus Bononiae Dominici Mariae, astronomiae professoris opera et auxilio vsus est, tanto successu, vt insigni omnium applausu, exspirante seculo XV, Romae mathematum professor constitueretur. Post aliquot annos reuersus in patriam, in canonicorum Warmiensium ecclesiae cathedralis Frauenburgi collegium receptus, de noua hypothesi systematis mundani cogitare coepit, et restaurato dogmate Pythagoreo, Philolaico quod solem in mundi medio immotum ponit, nouam *Orbium coelestium eorumque reuolutionum theoriam* construxit, quam sex libris vulgauit, qui *Norimbergae* MDXLIII prodierunt [q], quo anno sanguinis profluuio extinctus est. De quibus eius vitae circumstantiis atque historia prolixe disseruit Petrvs Gassendvs [r], quo cum conferri rerum literariarum scriptores [s], et inter hos quoque Melch. Adamvs [t], possunt. Aeternam is sibi nominis gloriam nouo illo systemate mundano comparauit. Hactenus enim Ptolemaei systema apud omnes obtinuerat, in quo terra in centro collocatur, circa quam Luna, Mercurius, Venus, Sol, Mars, Iupiter et Saturnus in circulis concentricis moueri concipiebantur. Huius falsitatem vel solae Veneris et Mercurii reuolutiones demonstrabant, cum inter eos et Solem terram aliquando intercedere, contra experientiam, oporteret, ex quo homocentricorum auctores deferendos esse recte Copernicus colligebat.

Nicolaus Copernicus.

p) c. 14. 15. 16.
q) Amstelod. 1617. cum Annot. Nic. Mvlleri.
r) T. V. Opp. p. 497 seqq.
s) Iovivs Elog. c. vlt. Freher. Theatr. p. 1447. Vossivs de Scient. Mathem. c. XXXV. §. 45. p. 183. Staravolscivs Cent. Polon. erud. alii.
t) Vit. Phil. p. 186. Reimmann. Hist. lit. Germ. P. III. p. 521. Weidler. l. c. c. XIV. §. 19. p. 343.

bat. Ad ſcholam itaque Pythagoream conuerſus, quae eiecta e centro mundi terra, ſolem in eo, velut loco nobiliſſimo conſtituebat, et ita ſimpliciori et concinniori ordine motuum coeleſtium cauſſas enarrabat, ex ea aſſumendum eſſe ſtatuit, terram circa axem proprium gyrari, et circuitionem abſoluere ab occaſu in ortum dietim, diei noctisque viciſſitudines perficiendo. Sed cum iſta quoque ἀσυμμετρίαν proderent, Philolaum ſequendum eſſe iudicauit, qui terram a centro amouens, motum ei diurnum circa proximum axem, et circumductum etiam annuum circa ſolem tribuebat, eique locum inter planetas aſſignabat, cuius centrum Sol eſſet. Quae cum phaenomenis multo ſimplicius reſpondere conuenireque videret, etiam de ſingulorum motuum periodis definiendis cogitauit, indeque adhibitis obſeruationibus aſtronomicis opus de *Orbium coeleſtium reuolutionibus* confecit, ac eas geometrica methodo demonſtrauit. Dici non poteſt quam pulchrum ſyſtema Copernicanum ſideralis ſcientiae et coſmographiae ſtudioſis viſum ſit, eo quod abſurditates et confuſiones in Ptolemaico ſiderum motu eorumque epicyclis et eccentricis emendabantur, et inuolutiones circulorum multiplices, vt BVLIALDO [w] obſeruatum, ad ſimplicitatem phyſicam reuocarentur. Permouit haec naturalis ſimplicitas Georgium Ioachimum Rheticum, matheſeos apud Vitebergenſes profeſſorem, vt dimiſſo munere profeſſorio in Boruſſiam ad Copernicum concederet, et ſe illi in diſciplinam traderet [x]. Nicolaus Schoenbergius autem, cardinalis Capuanus magnis conatibus hypotheſin Copernicanam promouere fategit [y]. Tacemus alios, qui pedibus in hanc hypotheſin atque ſententiam Copernicanam ire non cunctati ſunt. Quos hoc loco nominare eo minus opus eſt, quo minus in alienam meſſem falcem mittere fas eſt. Vnus quem poſtea nominabimus, Keplerus, ſpecimen eſſe poteſt, magnis in ſiderali ſcientia viris hanc hypotheſin placuiſſe. Nec defuere praeclara virorum eruditiſſimorum de meritis his Copernici teſtimonia, quorum partem collegit THOM. POPE-BLOVNTIVS [z], qui videndus. Signum tamen tollere contra hanc ſyſtematis mundani delineationem haud paucos iuſſit apparens ſacrarum paginarum pugna, quae tanta viſa eſt theologis, maxime ex Romanae eccleſiae gremio, vt et ſenſuum et reuelationis fidem eiurare videretur, quo in argumento eminuit Chriſtophori Clauii, doctiſſimi ex Ieſuitarum Societate mathematici diligentia. Mirum itaque haud eſt, congregationem patrum eccleſiaſticorum Romanam peculiari decreto hanc hypotheſin confixiſſe [a]. Id quod non impediuit quidem multos, quo minus calculum ei adiicerent, de quibus videſis I. GEORG. PASCHIVM [b], at in omnes tamen ſe partes vertere:

w) Proleg. Aſtronomiae Philolaicae.

x) Conf. REIMMANN. l. c. P. IV. p. 916. debemus ei narrationem de libris reuolutionum Copernici adiectam Io. KEPLERI Myſterio coſmographico. Conf. BOECLER. Bibl. crit. c. 34. p. 537. WEIDLER. l. c. §. 23. p. 345.

y) IDEM l. c. §. 24. p. 346.

z) Cenſ. cel. Auct. p. 609. ſeq.

a) Vid. R. SIMON. Lettr. choiſies T. V. n. 12.

b) De Inuentis nou-antiquis c. VII. §. 3. pag. 519 ſeq.

tere coacti sunt mathematici Romanae curiae addicti, vt fulmina pontificia euitarent. Cumque Cartesius eandem Copernici hypothesin nouis coloribus pingere et systemati, quod sibi conceperat, physico adaptare constituisset, miras fraudes eum comminisci oportuit, vt palpum inquisitoribus obtruderet, vt supra narratum. Quae tamen seueritas hodie valde remisit [c], praecipue cum inuenirentur nonnulli, qui dicta Scripturae S. cum ea hypothesi conciliare posse non desperarent, variamque viam inirent. Id quod valde agitatum est in Belgio foederato in controuersiis Cartesianis, peculiari autem tractatione sibi demonstrandum sumsit Io. IACOBVS ZIMMERMANNVS [d], vt alios taceamus. Nec diffitendum, quamplurima commendare hypothesin Copernicanam, simplicitatem, ab omni perplexitate et confusione remotam, ordinem sapientiae diuinae conuenientem, similitudinem terrae cum planetis accuratam, rationes apparentiarum coelestium planissimas et tricis omnibus expertes, epicyclorum et epepicyclorum inextricabiles labyrinthos euitatos, arcuum retrogradationis et progressionis in planetis descriptionem luculentam, et quae alia sunt, ex hoc systemate fluentia, quae a reliquis prorsus exulant.

§. VIII. Mederi offensioni, quam ex hypothesi Copernicana tot viri docti metuebant, voluit TYCHO BRAHEVS, post Copernicum inter sideralis scientiae cultores facile suo tempore princeps, de cuius vita integrum librum accurata diligentia conscripsit PETRVS GASSENDVS [e], qui ab iis legendus est, qui historiam astronomiae seculo XVI excultam intelligere cupiunt. Cui addi potest I. IENSII oratio *de vita et obitu Tychonis de Brahe*, quaeque ad eius res cognoscendas collegerunt TEISSIERIVS [f], BVLLARTIVS [g], WITTENIVS [h], BARTHOLINVS [i], PASCHIVS [k], WEIDLERVS [l], alii. Editus ex illustri, quae hodie adhuc in Suecia floret, Braheorum gente, Knudstorpii in Scandia anno MDXLVI, patrem habuit Ottonem Braheum; educatus a patruo, anno MDLIX, Hafniamque ad discenda humanitatis studia missus occasione eclipseos solaris sideralis scientiae amorem concepit, et sphaericae doctrinae principia haurire coepit. Lipsiam ad prudentiam iuris colendam ablegatus astronomiam potiorem habuit, eique duce Ioanne Hummelio ex Sueuia nostra orto [m] insudauit, commilitone vsus Bartholomaeo Sculteto, licet hanc siderum contemplationem, quo posset modo paedagogus, qui ei praefectus erat, impediret. Anno MDLXVI, post reditum in patriam Vitebergam accessit, et ineunte auctumno Rostochium, vbi funesto casu in conflictu quodam nasi partem anteriorem fere totam amisit, sic vt aduenti-

Tycho de Brahe.

 uenti-

c) Conf. HEVMANN. Act. phil. Vol. II. pag. 808 seq.

d) In Script. Copernizante, vid. Act. Erud. 1691. p. 205. Relat. Innoc. 1701. p. 395. illustr. C. WOLF. de Script. Math. c. 9. §. 29.

e) Opp. T. V. p. 387 quem plerique secuti sunt.

f) Elog. T. IV. p. 383 seqq.

g) Acad. des Sciences T. II. p. 108 seqq.

h) Memor. philos. Dec. I. p. 5 seqq.

i) De Scriptis Danor. p. 146. 451.

k) De Inu. nou-antiq. c. 7.

l) l. c. c. 14. §. 85 seqq. p. 381 seqq.

m) Erat enim Memmingensis. De eius peritia astronomica vid. GASSENDVS l. c. p. 389.

uentitium nasum ex auro argentoque conflatum agglutinare opus esset. Anno MDLXIX, absoluto studiorum academicorum stadio, cum iam praeclare in siderum cognitione esset versatus, ad iter astronomicum se accinxit, et aliquandiu Augustae Vindelicorum haesit, vbi eum virorum de promotis literis et literatis immortaliter meritorum Io. Baptistae et Pauli Hainzelii beneuolentia, et commoda occasio quadrantis conficiendi detinuerat. Illi enim cum eruditos omnes mira humanitate excipere solerent, quos adducere solebat Hieronymus Wolfius, maxime Tychoni Braheo astronomiae cultura, quam insigniter promouebant, coniuncti fuerunt *. Tum et aliis Germaniae locis visis, labente anno MDLXXI patriam repetiit, acceptaque ab auunculo sede astronomicis et pyronomicis operis diligenter vacauit. Biennio post matrimonium, cum femina plebeia iniit, non sine consanguineorum indignatione, et petente rege adolescentibus nonnullis planetarum theoriam praelegit. Tum anno MDLXXV iter diu meditatus tandem ingressus est, et, postquam Hassiae Landgrauium Guilelmum, qui siderali scientiae magnificis conatibus et proprio studio fauebat, conuenerat, Basileam adiit, iterque prosecutus per Heluetiam Venetias vidit, et in patriam rediit, Hafniam a Danorum rege Friderico II. vocatus, ob commendationem Landgrauii Venusiam insulam, quam Huenam inquilini vocant, vtendam, aedificiumque obseruationibus siderum destinatum extruendumque liberaliter accepit, cui coelestium speculationum theatro Vranoburgi nomen postea indidit, instrumentorum necessariorum apparatum magnificum sumtibus vere regiis ab optimo principe suppeditatis parauit et canonicatus Roschildiensis atque feudi Noruegii reditibus satis vberibus ditatus, vt vni siderum contemplationi vacare posset. Descripsit prolixe Gassendus, quibus obseruationibus in hac sede astronomica lumina astronomorum auxerit, quae apud ipsum legenda. Tanta vero industria, tanta cum laude et felicitate operi institit, vt nominis fama vbique increbesceret, et rex Scotiae Iacobus anno MDXC regis sororem ducturus ipsum inuiseret, immo conscripto, carmine eleganti, elogio eum extolleret. Quia vero artis medicae peritia Tycho excellebat, arti quoque spagiricae tempus impendit, et arcanis remediis desperatos haud raro morbos gratis sanauit. Quae res tandem ei inuidiam conflauit, et patriam atque arcem istam coelestem, quam liberalitate Friderici regis extruxerat, relinquere coëgit. Christiano IV. enim rerum potito, cum infensos haberet aulae magistrum regnique cancellarium, eo quod illum leui de caussa irritauisset, (cuius arcanam historiam a GASSENDO ° praetermissam, narrat HVETIVS p,) regis animus ab eo alienatus est, eo quod nonnulla irae impatiens grauiora in regem effuderat, et stipendia cum

n) Meretur de optimorum virorum studiis et voluntate erga viros doctos legi GASSENDVS l. c. p. 3.2. quem locum multis exemplis illustrare possemus, si historiam patriae nostrae literariam scriberemus. Meritorum autem Hainzelianorum in literas memoriam alio forte tempore exponemus. Aderat tunc quoque Petrus Ramus.

o) Pag. 445.

p) De rebus ad eum pertinentibus Lib. II. p. m. 35.

cum canonicatu et feudo fubtracta funt. Quae res eum coegit, de transferenda aliorfum fede cogitare. Hafniam itaque conceffit cum familia et apparatu, folis maioribus organis Vranoburgi relictis. Ibi cum ab aulae magiftro per praetorem vrbanum aftronomiae et chemiae exercitationibus infudare prohiberetur, cum fuis et fupellectile Roftochium anno MDXCVII, indeque ad Henricum Ranzouium, qui Holfatiae produx praeerat, et ftudiis fideralibus vehementer delectabatur [q], diuertit, ibique machinarum aftronomicarum defcriptionem Rudolpho II. imperatori dicauit. Is cum abiiffe ex Dania Tychonem intellexiffet, per procancellarium, ampliffimis promiffis eum ad fe inuitauit. Qui morem gerendo cum Pragam conceffiffet, clementer exceptus et MMM. aureorum ftipendio conductus arcem Benaticam habitandam vtendamque accepit, illucque familiam tranftulit, ac focios obferuationum adfciuit. Pertaefus tamen eius loci, aedes Curtianas Pragae elegit, Keplerumque obferuationum et calculi adiutorem nactus eft. Quibus laboribus dum ftrenue inuigilat, poft largiorem in coena apud Rofenbergium potum hauftum ex vrina nimis diu retenta anno MDCI viuis ereptus eft. Vranoburgum autem temporis et tempeftatis iniuria ita dirutum et folo aequatum, vt HVETIVS, et Io. PICARDVS [r], qui locum inuiferunt, vix eius veftigium inuenirent. Fuiffe Tychonem hominem violentum, impotentem, iracundum, famulos et villicos male mulctantem, ebriofum quoque et mulierofum non nemo Huetio percontanti, ex Huenae infulae incolis, qui in familia Brahei vixit, retulit. Sed et contradictionis impatientem, pertinacem, atque fuperftitiofum fuiffe obferuat TEISSIERIVS [s]. In fiderali autem fcientia immortalem fibi gloriam et inuidendas eruditorum laudes comparauit, vt ex teftimoniis a POPE-BLOVNTIO [f] collectis intelligitur. Teftes quoque funt libri, quorum ex parte edendorum curam habuit Keplerus. Inter quos mechanicos eminere iudicauit BARTHOLINVS [ʃ], indicem eorum dedere TEISSIERIVS [t] et WEIDLERVS [u], qui videndi. Nouo vero fyftemate mundano maxime inclaruit, quo medium inter Copernicum et Ptolomaeum tenere, vel fuo modo vtrique fauere ftuduit. Supponit enim, terram quiefcere, et folem cum toto coelo, duplici illo diuerfo circa illam motu, ita rotari, vt terra quidem centrum motus folaris, fol vero planetarii motus centrum effe ftatuatur [v]. Aft vidiffe Tychonem difficultates huius fyftematis, cuius congruentiam cum apparentiis coeleftibus, in opere, quod meditabatur, aftronomico, explicaturus erat, et ipfe prodidit, et KEPLERVS monuit [w]. Viri autem acuti, non minus id confufione et ordinis defectu, quam Ptolemaicum, laborare, quin maiores tenebras officere rei fiderali, dudum

q) Conf. GASSENDVS l. c. p. 214. 447. WEIDLER. l. c. p. 393

r) Coll. Obferu. variar. Paris 1693. edit. vbi extat Iter Vranoburgenfe.

s) l. c. p. 386.

f) p. 789.

ʃ) De libris legendis Diff. III. p. 66.

t) l. c.

u) l. c.

v) In App. Tomi I. Progymn. p. 819.

w) Praecept. Rudolph. p. 57. vid. WEIDLER. l. c. p. 392.

dum demonſtrarunt. Quo nomine in Anti-Tychone in illud inſurrexit SCIPIO CLARAMONTIVS, cui Hyperaſpiſten oppoſuit KEPLERVS [x].

Ioannes Keplerus.

§. IX. Tychoni Braheo ſocium addidiſſe optimum imperatorem Rudolphum II. IOANNEM KEPLERVM diximus. Tantum debet inſigni viro, et illuſtri Sueuiae noſtrae, ex qua oriundus fuit, ornamento aſtronomia pariter atque naturalis ſcientia, vt indictum eum hoc loco praetermittere nefas ſit [y]. Natus exſpirante anno MDLXXI Wilae in ducatu Virtenbergico, Leonbergae, vicino oppido educatus eſt; eo enim pater, militiam praeclaris facinoribus ſecutus, ob perditas facultates ſe contulerat, et cauponariam poſtea in agro exercebat, in exilio relicta vxore tandem defunctus. Qui cum filii educationem neglexiſſet, in coenobio Muleſontano inter alumnos receptus literarum ſemina ita feliciter hauſit, vt ad Tubingenſem academiam mitti poſſet, vbi in ducali collegio vixit. Ibi anno MDXCI magiſter philoſophiae creatus, miniſterio eccleſiaſtico ſe deſtinauit, duce vero Moeſtlino in aſtronomiae quoque myſteria incubuit, eo progreſſu ſcientiae ſideralis, vt a proceribus Stiriae anno MDXCIII Graecium ad occupandam cathedram mathematicam et ethicam euocaretur. A quo tempore totum fere ſe aſtronomiae ſtudiis tradidit. Cuius ſpecimen praeclariſſimum anno MDXCV extare voluit, edito *Myſterio coſmographico, ſiue de admirabili proportione orbium coeleſtium, deque cauſſis coelorum numeri, magnitudinis, motuumque periodicorum genuinis et propriis demonſtratum per quinque regularia corpora geometriae.* Quo libro ingenii eius perſpicacia et eximia eruditio aſtronomica viris in ea arte ſummis, maxime Tychoni Braheo commendata eſt. Biennio poſt coniuge ducta infelix matrimonium, ob lites de dote obortas habuit. Anno MDXCVIII religionis cauſſa in Hungariam exul abiit, muneri anno MDC reſtitutus. Cum autem indies magis calamitates publicae in Stiria ſuſpectae viderentur, Tychonis amicitia et commendatione vſus Caeſarei mathematici axioma accepit et familiam eo anno Pragam tranſtulit, incerto fortunae euentu, cum ſtipendium non promte ſolueretur, et illi cum Tychone, homine impotente, cui calculi ſocius erat additus, non ſatis conueniret. Arti itaque ſalutari horas nonnullas dicauit, vt haberet ex quo poſtea viuere poſſet. Extincto mox Braheo, Herwarti ab Hohenburg, Cancellarii Bauarici, interceſſione ſtipendium quidem ſolutum ſemel accepit, at poſtea litibus Tychonis heredum impeditus, per annos vndecim in tanta doctrinae praeſtantia inopia laborare cum familia coactus eſt. Tandem a Matthia imperatore Lincium euocatus meliorem fortunae auram ſenſit, ibique ex fauore procerum Auſtriae modico ſtipendio vixit anno MDCXXIX Caeſaris venia in Alberti Fridlandiae ducis patrocinium tranſiit, et Sagani docuit, anno ſequenti a Roſtochienſibus ad profeſſio-

x) BAILLET des Satyres perſon T. II. p. 141.

y) Vitam eius enarrat GASSENDVS Vit. Tych. L. V p. [illegible] 471. BAYLE Dict. T. III. art. Kepler p. 3. WEIDLER Hiſt. Aſtron. c. XV. §. 1 ſqq. p. 414.

professionem mathematum inuitatus, dum in comitiis Ratisbonensibus stipendia residua vrget, ad sidereas sedes anno MDCXXXI, aet. LIX, rapitur. Non est animus vel libros eruditissimos insignis viri [z], vel merita in rem astronomicam praeclarissima, et quae noua detexit, illustrauit, auxit, exponere; hoc enim ad historiam disciplinae sideralis pertinet. Ast id praetereundum non est, acutissimum philosophum vidisse nonnulla et monuisse in naturali scientia, quibus sequens aetas, et in ea maxime Cartesius *, velut nouis inuentis, superbire coepit; inuenisse praeclaras hypotheses, quibus postea haud pauca naturalis doctrinae capita inaedificata sunt. Obseruatum id magno LEIBNIZIO †, „diuina pro„uidentia factum esse, vt obseruationes et molimina Tychonis in ma„nus viri incomparabilis, Ioannis Kepleri venirent, cui fata seruauerint, „vt primus mortalibus publicaret

Iura poli, rerumque fidem legesque deorum.

„Hunc enim inuenisse, quemlibet planetam primarium orbitam describere „ellipticam, in cuius altero focorum sit sol, ea lege motus, vt radiis e „sole ad planetam ductis areae semper abscindantur temporibus proportio„nales. Eundem deprehendisse, plures planetas eiusdem systematis habe„re tempora periodica in sesquiplicata ratione distantiarum mediarum a so„le. - - Sed tantarum tamque constantium veritatum caussas dare non „potuisse, tum quod intelligentiis, aut sympathiarum radiationibus inex„plicatis haberet praepeditam mentem, tum quod nondum illius tempore „geometria interior, et scientia motuum, eo quo nunc, profecisset. „Apparuisse tamen et rationibus indagandis aditum. Nam ipsi pri„mum indicium deberi verae caussae grauitatis, et huius naturae „legis, a qua grauitas pendeat, quod corpora rotata conentur a „centro recedere per tangentem, et ideo si in aqua festucae vel pa„leae innatent rotato vase, aquam in verticem actam, festucis densio„rem, adeoque fortius, quam ipsas, excussas a medio festucas versus cen„trum compellere, quemadmodum ipse diserte duobus et amplius locis „in Epitome astronomiae exposuerit, quanquam adhuc subdubitabundus, „et suas ipse opes ignorans, nec satis conscius, quanta inde sequerentur, „tum in physica, tum speciatim in astronomia. Sed his deinde egregie „vsum esse Cartesium, etsi more suo auctorem dissimularit: miratumque „se esse saepe, quod Cartesius legum coelestium a Keplero inuentarum „rationes reddere ne aggressus quidem sit &c.“ Satis haec ingenii Kepleriani felicitatem detegunt, et manifestum faciunt, qua in re naturali disciplinae vtilissimam operam praestiterit. Quod autem Leibnizius dicit, Keplerum,

z) Vid. WEIDLER. l. c. BAYLE l. c. eminent Tabulae Rudolphinae, in quibus auctor primum logarithmos ad calculos astronomicos traduxit. Colligere Kepleriana atque edere dudum molitus est cel. HANSCHIVS, vid. Epp. Leibniz. Vol. III. p. 82 seqq. IV 453.

*) Diximus ea de re in vita Cartesii, conf. BAYLE l. c. not. D.

†) Act. Er. 1689. p. 82 seqq.

Keplerum, intelligentiis praepeditam mentem habuisse, id de hypothesi Kepleriana intelligendum est, qua omnibus mundi corporibus, adeoque sidereis quoque, intelligentiam quandam siue animam dirigentem et sentientem inesse, credebat. Quam eius opinionem ita enarrat GASSENDVS [a], vt moneat, *eum sidera fecisse animata, ac vt instrumenta motus in animalibus sint fibrae digestae per musculos, sic censuisse illum esse et in terra et in planetis ceteris ingentes fibras aliquas pro ratione molis cuiusque, per quas anima vim suam motricem exerceat. Censuisse vero etiam praeter speciales animas, et vires quae insunt in ceteris, esse in ipso sole animam nobilissimam potentissimamque, quae dum solem circum proprium axem, a centro mundi propterea non discedentem circumagat, immateriatas species irradiando circumfundat, quibus planetae velut correpti ipsi soli circumducantur.* Quae hypothesis, vt eleganter magno Leibnizio obseruatum, minime quidem physica videtur; immo nec admirandis Dei machinamentis dignum est, intelligentias peculiares itineris directrices assignare sideribus, quasi Deo deessent rationes eadem corporeis legibus perficiendi: ast facile id ferri in Keplero et condonari illi potest, cum tamen leges motus felicissime detexerit, licet in assignandis caussis errauerit. Nec hic nouus error est, sed tantae sapientiae opus, quantum in directione legum motuum coelestium conspicitur, semper tale visum philosophis fuit, quod a potentissimis et sapientissimis intelligentiis produceretur, id quod astronomia barbarica satis superque probat. Immo philosophos hodiernos exagitat ideo P. BAYLE [b], quod eos satis incertos esse putet, annon Kepleriana hypothesis vera sit. Quod tamen non asseruisset vir acutissimus, si matheseos paulo fuisset peritior. Verum de his aliisque, quae ad Keplerum spectant, alibi disserendum iudicandumque est.

Galilaeus Galilaeus.

§. X. Eodem, quo orbem mathematicum Keplerus ornauit, tempore magna sideralis scientiae fama eminuit GALILAEVS GALILAEVS, vir celeberrimus, cuius vitam rogatus a cardinale Carolo Mediceo scripsit VINCENTIVS VIVIANI, praefigendam scriptis Galilaei vno fasce edendis, quam in tenebris latentem tandem in lucem protraxit SALVINVS SALVINI, inseruitque *Fastis consularibus academiae Florentinae* [c], Germanico vero habitu indutam prodire iussit celeberrimus HEVMANNVS [d]. Nos pro instituti ratione pauca quaedam de tanto naturae siderumque interprete ex hac biographia notamus. Natus est, Galilaeus Galilaeus Pisis anno MDLXIV, XV. cal. Mart. patre Vincentio Michangelo Galilaeo [e], matheseos musicaeque peritia instructo. In pueritia et ingenii diuini singularem plane et inusitatam alacritatem, et mathematicarum rerum atque instrumentorum amorem prodidit. Qua naturae felicitate adiutus magna studiorum incrementa cepit, quamuis idoneis magistris destitueretur. Nam et artis musicae

a) Physic. Opp. T. I. p. 635.
b) Loc. cit.
c) p. 397 seqq.
d) Act. Phil. Vol. III. p. 261 seqq. 400 seqq.
e) Spurium facit nostrum ERYTHRAEVS Pinac. I. p. 279. negat biographus, conf. Act Erud. T. VIII. Supplem. p. 354.

musicae exercitatione, et Graecae linguae cognitione et logices vulgaris notitia (quam tamen mature nauseare coepit) et pingendi delineandique artificio mirum in modum adolescens excelluit. Annos natus octodecim anno MDLXXXI Pisas missus, et philosophiae Aristotelicae atque artis salutaris studiis destinatus est. Qui cum acerrime iudicaret, mox vidit, quibus ineptiis atque tricis scholastica doctrina et philosophia recepta turgeret, cuius etiam naeuos et errores in publicis disputantium circulis fortiter tangere non neglexit, licet parum se gratiosum apud Aristotelis pedisequos fore intelligeret. Ipse igitur, cum a viuis praeceptoribus parum castioris disciplinae sibi promitteret, ad veteres philosophos Graecos diuertit, et historiae philosophicae cognoscendae non leuem operam impendit. Mathematicas autem artes hactenus neglexerat, quarum exigua eo tempore in Italia cultura florebat. Quarum discendarum cupiditatem pater ei accendit, quae in flammas mox erupit, praecipue cum Ostilio Riccio Firmo, mathematico persuasisset, vt Euclidea axiomata ipsi explicaret. Ita factum, vt mathesi plus fauere, quam medicae arti, inciperet, indignante patre, et Riccio interdicente, ne ad has porro artes filium duceret. At ille suomet, quod excellentissimum nactus erat, ingenio confisus, legere ipse Euclidem et intelligere demonstrationes eius coepit, ea felicitate, vt parentem tanta eius lumina obstupescentem commoueret, vt suo genio indulgere et tradere se totum geometriae reliquisque scientiis mathematicis pateretur. Quo impedimento superato dimisit medicinae studium, et veterum geometrarum, praesertim Archimedis scripta legere et meditari conatus, miros in geometria reliquisque matheseos partibus profectus sensit. Quos cum sciret magnus Hetruriae dux, eum vix viginti sex annos natum cathedrae mathematicae in academia Pisana praefecit. Intellexit vero vir acutissimus, frustra hactenus Peripateticos in detegenda natura rerum materialium atque naturalium desudasse, quod leges motus naturales non intelligerent. Ad hoc itaque nobilissimum physicae caput cum magna cura attenderet, naturam motus mechanici propius inspexit, ita vero pseudo-philosophos et ignorantiae patronos aduersarios expertus est. Anno MDXCII a republica Veneta in sexennium ad Patauinam cathedram conductus est, eamque spartam inuentis machinis vtilissimis editisque lucubrationibus mathematicis egregie ornauit, nonnullas aliis donauit, qui eius postea plumis ornati superbire non erubuerunt. Thermometrorum circa hoc tempus inuento inclaruit; cumque sexennium istud effluxisset, in aliud operam suam Patauinae academiae denuo, aucto stipendio, addixit; idem tertio factum anno MDCVI, salario largiori soluto. Anno MDCIX cum ad aures eius perlatum esset, obtulisse Belgam quendam Mauritio Nassouiae comiti perspicillum, cuius ope obiecta dissita velut propinqua intueri liceret, isque ab amicis de rei certitudine esset persuasus, de simili tubo optico inueniendo cogitare coepit, eumque post aliquot tentamina innixus doctrinae de refractione tan-

dem ita perfecit, vt organon opticum construeret, quo res visae millies maiores conspicerentur, vt ipse narrat in *Nuncio sidereo*, quo loco legendus est. Quo εὑρήματι ita reipublicae Venetae fauorem aucupatus est, vt triplici stipendio ditato ad vitae dies munus mathematici reip. confirmaretur. His tentaminibus feliciter cedentibus ad microscopia conficienda delatus est, tuborum autem opticorum acie in coeli partes conuersa noua multa, et inaudita hactenus detexit, quorum historiam ipse in *Nuncio sidereo* contexuit. Vidit enim in lunae facie asperitatem, praealtos montes, profundasque valles, in lacteo circulo et stellis nebulosis innumeram fixarum nudis oculis inconspicuarum congeriem, in Venere phases, quales luna habet, in Saturno figuram oblongam et quasi tricorpoream, quatuor porro circa Iouem lunas, quas sidera Medicea nuncupauit, et in sole maculas ex quarum motu collegit, solem circa axem suum rotari. Tam stupendas siderum facies cum orbi detexisset, et laudatum librum Cosmo Hetruriae principi inscripsisset, adeo diligentia Galilaei felicissima Moecenati huic placuit, vt epistola ad eum data illi de ea re gratularetur, et philosophum atque mathematicum Hetruriae esse iuberet. Orbis autem astronomicus mire eius conatibus applaudit, quamuis essent haud pauci, qui iucunda sibi ingenii elegantis somnia narrari crederent, quos tamen de rei veritate experientia postea conuicit. Anno MDCX a magno Etruriae duce vocatus Florentiam concessit, viditque Venerem non minus, quam Lunam crescere et decrescere. Biennio post itinere Romam facto coram cardinalibus aliisque viris principibus, macularum solarium aliarumque obseruationum experientiam demonstrauit, adscriptus propter ingenii perspicaciam academiae lynceorum. Aestate sequente dum cogitationes de maculis istis vulgare scripto contendit, crabrones Peripateticos vehementer irritauit[f], quos tamen edita responsione disiecit fugauitque discipulus eius Benedictus Castelli, Mathematicus Pisanus. Ipse in Florentino agro, qui Philippi Saluiati erat, totus in sidera contemplanda incubuit, cumque macularum detectarum gloriam sibi Christophorus Scheinerus, Societatis Iesu theologus vindicaret, cum eo, intercedente Marco Welsero nostrate, viro summo, in epistolis concertauit[ff]. Sed et nouorum inuentorum auxilio ad vtilissima problemata conuersus, longitudinum geographicarum inuentionem ope obseruationum circa Iouiales moliebatur, et quantum inde rei nauticae emolumentum enasci posset, aulae Hispaniae regis, per magnum ducem significauit, frustraneo tamen euentu: Comparentem vero in coelo cometam anno MDCXVIII licet aeger, lectoque affixus, obseruauit, Horatii Crassi, mathematum professoris Romani aliorumque hypotheses varias et nihil recti significantes, reiecit, quas eius cogitationes Marius Giudiccius edito libello *de Cometis* vulgauit, fremente et indignante Crasso, et haud parum inuidiae Galilaeo conflan-

f) Conf. quos nominat WEIDLERVS l. c. p. 426.

ff) Scriptores de hac controuersia nominat HEVMANNVS l. c. p. 807.

conflante. Qui cum *Systematis Cosmici* explicationem accuratam moliretur, et quam pulchre sententia Philolai et Copernici cum coeli phaenomenis conspiraret, demonstrare vellet, anno demum MDCXXXII prodire in publicum ausus est, praemissa anno antecedente *Collectione testimoniorum PP. et theologorum de S. Scripturae dictis in conclusionibus mere naturalibus, quae experientia sensuum et demonstrationibus necessariis euinci possunt, temere non vsurpandis.* Vix autem Systema Cosmicum ediderat, lingua vernacula et dialogistica methodo vsus, ex terrae motibus, fluxuque et refluxu maris demonstrauerat, qua verisimilitudine Copernicana hypothesis Ptolemaicae esset praeferenda; cum optatissimam occasionem insidias illi struendi nacti aduersarii Romanos censores, patresque ecclesiasticos, quos istam hypothesin anno MDCXVI damnauisse supra notauimus, excitarent, vt haereticae prauitatis philosophus incomparabilis accusaretur. Citatus Romam ab officio, cum comparuisset, honestiori carcere conclusus, rationem reddere iussus est. Ex quo loco cum male responderi posse intelligeret, sententiam retractauit, dialogum istum inter libros prohibitos relatum vidit, sicque post quinque menses, Roma quidem liber dimissus, sed Senensis tamen archiepiscopi, Piccolominei palatio excedere prohibitus est. Paruit Galilaeus et fauente hospite totum se perquirendis legibus mechanicis resistentiae corporum tradidit. Permissum tamen post menses quinque, rus quoque concedere, quo vellet, locum sibi studiis suis commodum delegit, amicos vero frequentes penes se habuit. Systema cosmicum autem a Matthia Berneggero Latinitate donatum, et in alias quoque linguas conuersum, miro vbique applausu exceptum est [g]: indignante Galilaeo, cuius intererat, vt ex animo istam hypothesin eiurasse crederetur. Resumto deinde anno MDCXXXVI, longitudinum definiendarum labore Belgii foederati proceribus, quae detexisset, obtulit. Qui cum tanti viri merita nossent, torquem aureum ei obtulerunt, quem accipere tamen noluit, nisi cogitationibus suis prius examinatis. Quod cum a rerum peritis proceres Belgii foederati fieri iussissent, et hi Galilaei inuentis subscripsissent, missi sunt Martinus Hortensius et Blauius, qui Galilaei obseruationibus interessent, et calculos necessarios pro compositione tabularum tractarent. Ast fatale, quod Galilaeo incidit, malum, laudatissimum institutum interrupit. Nam post XXVII annorum labores et obseruationes sidereas oculorum acie et tandem vsu omni priuatus, coepta absoluere non potuit. Scripta ideo sua et obseruationes Vincentio Renierio tradidit, ad Batauos mittenda, vt negotium perficeret, schediasmata alia amicis donauit, eo quod typis vulgare nihil amplius vellet. Animum tamen ad absoluenda, quae molitus erat, scripta nonnulla adiecerat: at oculorum artuumque doloribus et febri lenta depastus exequi consilium non potuit, ereptus inuidiae et ignorantiae persecutionibus anno MDCXLI ineunte. Haec Viuianus; cuius

g) Conf. LEO ALLATIVS in Apib. Vrban. p. 118.

cuius narrationem ideo sequendam esse duximus, quod is inter carissimos Galilaei discipulos fuerit, et scire res praeceptoris potuerit [h]. Conferri autem cum ea possunt, quae dedit I. NIC. ERYTHRAEVS [i], et quae doctissimus HEVMANNVS [k] ex aliorum scriptis de Galilaeo annotauit. His enim inhaerere diutius hoc loco non licet. Librorum indicem dabit LEO ALLATIVS [l], quocum conferendus Cl. WEIDLERVS [m]. Nobis in praesentia ideo praestantissimus Mathematicus extollendus laudibus est, quod non solum obseruationibus astronomicis, sed et geometricis et mechanicis philosophiae naturali insigne lumen accenderit, laudatus ideo ex merito a viris doctis, quorum testimonia collegit THOMAS POPE-BLOVNTIVS [n], qui consulendus. Illud certum, in emendanda et firmiori fundamento collocanda physica Galilaeo omnium plurimum tribuendum esse, vnde recte Cl. CROVSAZIO [o] illustris matheseos et hodiernae physicae parens dicitur. Quamquam enim Keplerus leges motuum naturalium iam detexerat, geometriae tamen sublimioris auxilio destitutus in caussas earum non penetrauit, vt supra dictum. Ast Galilaeus geometriam mechanicam, in qua prope solus inter veteres geometras Archimedes aliquid vidit, aggressus, iudice LEIBNIZIO [p], *exacto iudicio magnaque interioris geometriae notitia instructus, pomoeria scientiae protulit primus, idemque solidorum resistentiam ad geometriae leges reuocare coepit.* Qui et hoc addit: *Quanquam non semper acu rem tetigerit, vsus hypothesibus non satis certis ex fundamentis tamen positis recte ratiocinatum esse.* Et ab eo quidem tempore rationes mechanices geometricae diligenter excultae, mirabilem naturae rerum materialium cognoscendae lucem accenderunt.

Physicae incrementa ex studio mathematicorum geometrico-mechanico.

§. XI. Valde auctum est ab eo tempore, quo Galilaeus naturalis disciplinae pomoeria cum obseruationibus astronomicis, tum calculo geometrico ad mechanicam applicato dilatauit, physicae studium. Certatim enim prodierunt geometrae praestantissimi, qui nouas motus legis detegendo infinitas naturalis scientiae veritates geometrico calculo subiecerunt. Et hinc alterum mathematicorum genus constitui potest, quod geometriae mechanicae attemperatae auxilio physicam disciplinam maximo lumine collustrauit. Et ipsum quidem Galilaeum, quem secuti sunt Torricellius et Cauallierius, rem non semper acu tetigisse, et supra iam dictum, et in tam difficili argumento adeo mirandum haud est. Solet enim, vt in naturae regno, ita etiam in disciplinis diluculum solem plerumque diem praecedere. Perfectiorem tamen cognitionem geometricam monstrauit Gregorius de S. Vincentio, qui imprimis insignem hyperbolae vsum in scientiis physico-mathematicis primus fere vidit ac ostendit, et intimioris

h) Conf. Act. Erud. 1709. p. 159.
i) l. c.
k) l. c. p. 803 seqq.
l) l. c.
m) l. c. vbi Astronomici recensentur.
n) Cens. cel. auct. p. 897.
o) Logic. P. IV. c. 12. §. 10.
p) Act. Erud. 1684. p. 319.

mioris geometriae adyta pandit [q]. Quem citatis pedibus sequuti Harriotus, Cartesius, Wallisius, Fermatius, Hugenius aliique semitam eam ingressi sunt, quam post horum tentamina tandem ingenti ingenii perspicacia aperuerunt maximi geometrae, Leibnizius atque Newtonus, qui insignem geometrarum cateruam post se traxerunt. Quos hoc loco adducere esset extra oleas vagari. Ast merentur tamen duumuiri maximi hoc loco eo magis memorari, quo magis ad philosophiam geometriae auxilia transferre diuino calculi differentialis et methodi fluxionum auxilio sategerunt, et tantum non alios plane physicae vultus effinxerunt. Et Leibnizii quidem memoriam supra iam recoluimus: cui praeter Hospitalium, Varignonium aliosque insignes viros illustris Bernoulliorum familia addenda est, quae in hoc physici luminis genere immortalia merita habet. De magno Newtono autem eo magis hic dicendum est; quo magis, inuito licet viro maximo, in sectam abiit philosophia Newtoniana. Quam tamen describere totam more nostro eo minus licet, quo minus vel locus vel institutum nostrum, quod in speciali parte philosophiae non occupatur, id patitur. Dicemus vero strictim de vita celeberrimi mathematici, deque meritis et dogmatibus eius illa paucis afferemus, quae in historia philosophiae vniuersali ignorari nequeunt.

§. XII. Laudauit ISAACVM NEWTONVM more suo, elogium maximi viri conscribendo disertus FONTENELLII [r] calamus, cuius biographia vel oratio potius panegyrica aliquoties Anglica lingua recusa est: dederunt quoque eius summam Ephemerides nonnullae literariae [s]. Vitam autem eius enarrauit anonymus Britannus [t], nos pauca hoc loco, instituti memores repetimus. Vidit incomparabilis philosophus atque mathematicus lucem VII. cal. Ian. anni MDCXLII. Cantabrigiae illustri et antiqua Newtoniorum familia satus. Tanta vero ingenii quod a natura acceperat, diuini specimina puer iam demonstrauit, vt cum insatiabili disciplinarum desiderio arderet, quae maturae aetatis hominibus difficilia sunt, facile intelligeret, et Euclidis theoremata atque demonstrationes nullo negotio assequeretur. Totum ergo cum se non elegantioribus modo literis, sed et seuerioribus disciplinis, maxime artibus mathematicis dedisset, quae in geometricis Cartesius tradidit, et in opticis Keplerus, inter ipsa, quae posuit, matheseos rudimenta excussit [u], facilitate et felicitate ingenii tanta, vt viginti quatuor annorum iuuenis, anno MDCLXV quadraturam circuli, hyperbolae, et aliarum quarundam curuarum per series infinitas ex WALLISII arithmetica infinitorum, per interpolationem serierum eius primo deduceret, deinde methodum excogitaret, *Isaacus Newton.*

q) Conf. Memoire pour l' Histoire des decouvertes qu'on a fait en Mathematique dans ces derniers Siecles, Mem. de Trevoux 1721. Juin. art. 4.

r) Elogior. T. III. Opp.

s) Present state of the rep. of lettres 1780. Juin. P. II. art. 5. Journ. des savans 1734. Mai. art. 6. Bibl. Franc. Tom. XI. P. I. art. 5.

t) Londin. 1728 12.

u) Didicisse a Wreenio multa Newtonum tradit Leibnizius. Recueil T. II. p. 10.

gitaret, easdem ſeries per diuiſiones et extractiones radicum inueniendi, quam anno ſequente generalem reddidit. Id quod ex ſchedis eius ſe didiciſſe contendunt maximi geometrae aſſeclae [t], praecipue ex Collinſii, qui ampliſſimum cum ſui ſeculi mathematicis commercium aluit, ſcriniis. Ex quo commercio Collinſii conſtat, Newtonum haec myſteria perquiſiuiſſe duce Iſaaco Barrouio inſigni geometra in academia Cantabrigienſi, acceptoque anno MDCLXVII gradu magiſtri artium, tantum in hac methodo inueſtigandi magnitudinum dimenſiones per infinitas ſeries, aliquot annos, antequam MERCATORIS logarithmotechnia anno MDCLXVIII prodiret, profeciſſe, vt huic vni inuentionis gloria debeatur. De hac enim ipſum illuſtrem virum, et multo magis eius aſſeclas his teſtimoniis pertinaciter pugnauiſſe, ſupra iam [u] ex parte tetigimus. Talis cum eſſet, collegio SS. Trinitatis ſocius adſcriptus a Barrouio prouinciam publice praelegendae matheſeos in ſe recepit, et poſtea profeſſor mathematum Lucaſianus in academia Cantabrigienſi conſtitutus eſt. Quo axiomate ornatus ſenatui regni nomine academiae anno MDCLXXXVIII, et anno MDCCI interfuit. Non autem excellentiſſimorum, quae plaudente et conſentiente mathematicorum omnium choro ſibi parauit, meritorum illuſtrius teſtimonium eſt, quam quod inter primos fuerit, quos ex exterorum numero ſuo albo adſcripſerit academia ſcientiarum Pariſienſis; Londinenſis autem famae eius atque doctrinae conſummatae gloria illum ſibi anno MDCCIII praeſidem elegerit, quo honore ad vitae finem functus eſt. Cumque non theoretica tantum eruditione emineret, ſed et vitae ciuilis prudentia eſſet commendatiſſimus, ſuprema rei monetariae cura ei equiti aurato demandata eſt, ex quo munere ampliſſimi prouentus [v] ad eum redundarunt. Quamuis autem vir ſummus in rimandis myſteriis geometricis et arithmeticis tanta felicitate ab ipſis iuuentutis annis verſaretur, non tamen ante annum MDCLXXXVII nouam, quam geometriae calculique ſublimioris auxiliis adiutus conſtruxerat philoſophiam naturalem et mathematicam communicare cum vulgo voluit. Hoc enim anno lucem prima vice vidit liber incomparabilis, cui *Philoſophiae naturalis principiorum mathematicorum* titulum praefixit. Nempe minime ſatisfecerat maximo viro phyſica Carteſiana, nec Gaſſendiana quoque doctrina placuerat, cum videret, ſtatuere eos [w] quidem materiam vniuerſam homogeneam eſſe, et omnem formarum varietatem, quae in corporibus cernitur, ex particularum componentium ſimpliciſſimis quibuſdam et intellectu facillimis affectionibus oriri; atque hoc pacto recte progreſſionem inſtituere

t) GVIL. IONES Praef. ad Analyſ. per quantitatum ſeries, fluxiones et differentias, CONTI Epiſt. ad Leibnit. Recueil T. II. p. 13.

u) In Vita Leibnizii. Is Newtono proprio Marte acquiſitae inuentionis laudem non denegauit, ſibi vero calculum differentialem ſuis luminibus enatum eſſe conſtanter aſſeruit, nec attulerunt Britanni, quod nos contrariae ſententiae conuinceret. Qua de re digna ſunt, lectu, quae Memoriarum Triuoltienſium auctores 1721. Iuin. art. 2. monuerunt. Haec enim tangere prolixius huius loci non eſt.

v) 700000 libras Gallicas eum reliquiſſe biographus ait, rariſſimo inter philoſophos exemplo.

w) COTESIVS Praef. nouae editionis 1713.

ſtituere a ſimplicioribus ad magis compoſita: at licentiam ſibi aſſumere ponendi quaſcunque libet ignotas partium figuras et magnitudines, incertosque ſitus et motus, quin et fingendi fluida quaedam occulta, quae corporum poros liberrime permeent, omnipotente praedita ſubtilitate, motibusque occultis agitata, ſicque ad ſomnia delabi neglecta rerum conſtitutione vera, fundamentum vero deſumere ab hypotheſibus: hincque etiamſi deinde ſecundum leges mechanicas accuratiſſime procedant, fabulam quidem forte elegantem et venuſtam, fabulam tamen concinnare. Ad aliud ergo philoſophiae naturalis genus deueniendum eſſe iudicauit, quod experimentale eſſet, et in quo ex ſimpliciſſimis principiis rerum cauſſae deriuarentur, nihil autem principii loco aſſumeretur, quod nondum ex phaenomenis comprobatum fuerit, quodque hypotheſes non comminiſceretur, nec in phyſicam reciperet, niſi vt quaeſtiones, de quarum veritate diſputetur. Hoc philoſophandi genus duplici methodo vti obſeruauit, analytica et ſynthetica, et illa quidem naturae vires, legesque virium ſimpliciores ex ſelectis quibusdam phaenomenis deducendas eſſe, ex his deinde per ſyntheſin reliquorum conſtitutionem eſſe tradendam. Quam philoſophandi rationem cum omnium optimam iudicaret; eius illuſtre exemplum dare conſtituit, mundani ſyſtematis explicationem ex theoria grauitatis deducendo, demonſtrandoque grauitatis virtutem vniuerſis corporibus ineſſe, idque apparentias certiſſime euincere. Quibus poſitis, et mathematica argumentatione demonſtrato: terram et ſolem et corpora omnia coeleſtia, quae ſolem comitantur, ſe mutuo attrahere, et ſingulorum particulas quasque minimas vires ſuas attractiuas habere, pro quantitate materiae pollentes, ac adiecta quoque corporum extenſioni, mobilitati et impenetrabilitati grauitate; non potuit non vortices Carteſii reiicere, quos fictam cauſſam rerum naturalium afferre contendebat, eo quod experimentis nondum eſſet euictum, vortices huiusmodi dari, cum e contrario attractionem natura ipſa doceat, vortices autem legibus motus non faciant ſatis. Non eſt huius loci hiſtoriam immortalis operis contexere, et quo plauſu ab vniuerſa mathematicorum natione exceptum ſit, operoſe congerere, hoc enim alium locum poſtulat, id vnum ſufficiet, incomparabilem Leibnizium illius praeſtantiam agnouiſſe atque depraedicauiſſe. Quamuis autem methodo fluxionum analyticae opus hoc illuſtris auctor inaedificaſſet, ea tamen methodo in demonſtrandis theorematibus vſus haud eſt, ſed more geometrarum veterum ſynthetica methodo vſus eſt, quamuis eius veſtigia prodiderit. Praeter phyſicam mechanicam ad rimandam curioſius luminis naturam et pandenda opticae ſcientiae myſteria magna diligentia attendit, et innumeris experimentis, quae radiorum lucis natura eſſet, explorare conatus eſt; cuius induſtriae ſpecimen aliquod rogatu amicorum quorundam e ſocietate regia, ad cuius ſocietatis ſcribam miſſum, et in conuentu ipſorum lectum erat, anno MDCLXXV iam edidit, annis poſt duodecim theoriam abſoluit, ne vero controuerſiis de hoc ar-

gumento implicaretur, ad annum vsque MDCCIV editionem pressit, quo demum anno prodiit lingua Anglica, *Optice, siue de reflexionibus, refractionibus, inflexionibus et coloribus lucis libri tres*, quos Latinos postea reddidit SAMVEL CLARCKIVS, ediditque *Londini* MDCCXIX. In hoc opere elegantissimo methodo suae experimentali insistens Newtonus, exponere satagit noua ac miranda luminis phaenomena, refractionum inaequabilitatem, radiorum in eandem superficiem iisdem angulis incidentium alternas reflexionis ac transmissus vices, varias radiorum prope corporum obiectorum extrema paruo interuallo transeuntium inflexiones, et suos singulorum colores connatos et immutabiles; idque demonstrare clarissimis experimentis sine vlla omnino hypothesi conatus est. Valde placuit incomparabilis viri felicissima in hoc argumento industria viris doctis, praecipue cum in varia refrangibilitate coloris rubri, flaui, viridis, coerulei, violacei et colorum intermediorum ingenii vires supra modum foecundas demonstrauisset. Ast inuentus tamen est, qui veterem opinionem, quae colores omnes ex lucis et vmbrae commistione deriuat, defendere, et experimenta Newtoni erroris conuincere conatus est. Prodiit enim, IO. RIZZETTI *Specimen physico mathematicum de luminis affectionibus* [x], in quo theoriam colorum Newtonianam et Bernoullianam euertere studuit, ad quas tamen obiectiones respondit cel. RICHTERVS [y]. Tandem anno MDCCXI *Analysis per quantitatum series, fluxiones ac differentias cum enumeratione linearum tertii ordinis tractatusque de quadratura curuarum* comparuit: quae ad sublimiorem geometriam spectantia omnia vastissimum maximi geometrae ingenium luculenter demonstrant. Mirum autem est, virum in his difficillimis argumentis a iuuentute educatum et versatum in arte critica paucos habuisse pares, et in chronologia ex veterum monumentis eruenda, et ad certitudinem quandam reuocanda, ingenti eruditione fuisse versatum. Cuius rei exemplum esse possunt, *Fundamenta chronologiae* ab eo condita [z], in quibus calculo astronomico nixus, et supposito expeditionis argonautarum tempore ante N. C. DCCCCXXXVII, recentiorem antiquitatum Graecarum periodum annis DXXXIV, quam fieri alias solet, facit. Quo de argumento controuersiam ei mouerunt abbas Contius, Soucietus Iesuita, Freretus, Befordus Harduinus alii, quorum obiectiones in chronologiae historia enarrandae, et ibidem quoque exponendum, quid de Danielis vatis Chronologia Newtonus statuerit [*]. Quem in animo quoque habuisse sacra oracula ex mathesi illustrare refert bibliothecae Anglicae [†] conditor. Sed interrupit indefessam Newtoni diligentiam, quam sanitas ad LXXXV aetatis annum inconcussa hactenus sustentauerat, senectutis

x) Conf. Act. Erud. T. VII. Suppl. S. 3. art. 7.

y) In breui disquisitione de iis, quae opticae Newtonianae in epistola ad Christianum Martinellum non ita pridem opposuit Io. Rizzettus, conf. Act. Erud. l. c. S. 5. art. 7. Dissentit quoque a Newtoni theoria colorum IO. CASP. FVNCCIVS in libro de coloribus coeli.

z) Ea tamen inuito Newtono in lucem prodierunt.

*) Conf. Bibl. Françoise 1726. Juil. art. 1. 2.

†) Biblioth. Angloise T. IX. art. 8.

ctutis infirmitas, et incontinentia vrinae, qua exhaustus tandem anno MDCCXXVII, XIII. Cal. Apr. mortalium rebus ereptus est. Vixit autem vix vnquam philosophus et mathematicus, quem viuum adhuc adeo doctrina in coelum apud plerosque extulerit, et non ciuibus modo suis stupendum, sed et exteris admirandum fecerit. Et illi quidem inuidendis elogiis et veneratione, quantum ornamentum in Newtono Angliae obtigisset certatim prodiderunt, patuitque in exequiis regali pompa habitis, loco sepulturae, epitaphio [a] et statua eius in horto regio Richmondi inter heroës posita [b], numo condito [c], omnibus insulae ornamentis literariis eum fuisse praelatum. Post mortem autem, pauci fuerunt, in tam ferace philosophorum acutissimorum insula, qui non in naturali philosophia eius disciplinae se addictos faterentur, sic vt, inuito sine dubio viro immortalis famae, philosophia Newtoniana inter Anglos in sectam abierit. Maxime vero viuo adhuc Newtono inter eius sectatores eminuerunt Rogerus Cotesius, astronomiae et philosophiae experimentalis professor Plumianus apud Cantabrigienses [d], cui nouam principiorum philosophiae editionem debemus, Samuel Clarckius, theologiae professor, qui opticam latinam fecit et Newtonianam philosophiam contra obiectiones Leibnizii magno acumine defendit [e], Io. Keilius, astronomus Oxoniensis [f], qui pro inuentionis methodi fluxionum gloria Newtono vindicanda acriter pugnauit, Guilelmus Whistonus, qui systema solare ex eius mente concinnauit, quibus addi complures alii possent, si Newtonianae philosophiae historia scribenda esset, quam vt eruditi viri, qui eam accurate tenent, sine partis studio moliantur, merito optamus. Sed et extra insulam fuerunt, qui in admirationem non Newtoni modo, sed etiam eius philosophiae rapti, has partes amplexi, et philosophiam quandam Newtonianam commenti sunt. Inter quos eruditionis elegantia aliis praeferendus est GVIL. IACOBVS S, GRAVESANDE, A. L. M. et I. V. D. societatis Londinensis membrum et astronomiae atque matheseos professor Lugduni Batauorum. Is enim anno MDCCXX prodire iussit *Physices elementa mathematica, experimentis confirmata, siue introductionem ad philosophiam Newtonianam.* In qua demonstrationes equidem difficiles et abstrusas viri summi faciliores et clariores facere promisit, lectorem tamen geometriae non ignarum requirit. Quin et ingeniosissimus VOLTAIRIVS, non contentus carminis Gallici gloria, inter Newtonianos asseclas eminere quoque contendit. Nam non solum Newtonianam philosophiam omnium hominum captui attemperare peculiari scripto [ff] conatus est, sed et meta-

a) Vid. Nou. lit. Lipſ. 1731. p. 697.

b) Ibid. p. 497. 1732. p. 731.

c) Ibid. 1734. p. 108.

d) Epitaphium a Bentleio acutiſſimo mathematico 1717. defuncto poſitum exhibet Hiſt. of Works of the learned 1738. May. art. 4. conf. Suppl. Nou. lit. Lipſ. T. IV. p. 808.

e) T. I. Recueil. Debemus ei Annott. ad ROHALTII Phyſicam.

f) Edidit praeter aſtronomica introduct. ad veram phyſicam. conf. STOLL. Hiſt. lit. P. II. c. 4. §. 48 p. 560.

ff) Elemens de la philoſophie de Newton miſe a la portée de tout le monde. Amſt. 1738. 8.

physicam Newtonianam atque Leibnizianam, inuito, si viueret Newtono, comparare inter se, huncque illi multis modis postponere studuit [g]. Quo tamen in libro, impares congressus Achilleis eum prodidisse, et nec mysteriis Newtonianis explicandis, nec refutando euertendoque systemati Cartesiano et Leibniziano sufficere, anonymus Cartesianus [h], et doctissimus KAHLIVS demonstratum iuere. Nihil autem, quanta Newtoni fama sit, in aprico magis ponit, quam studium sectatorum Newtonianorum, philosophiam hanc, abstrusis et difficillimis theorematibus et demonstrationibus vix acutissimis ingeniis peruiam ita explicandi, vt nec foeminarum sensus atque captum refugiat. Quod saxum voluere inter Anglos coepit HENRICVS PEMBERTONVS, edita *Introductione in philosophiam Isaaci Newtoni* [i], qui tamen coruos delusisse hiantes nonnullis visus est. Idem tentauit inter Italos FRANCISCVS ALGAROTTI, qui theoriam colorum lucisque et attractionis dialogo Italico explicuit, praefixo titulo: *Newtonianismus pro foeminis* [k]. Qui libellus cum rem luculenter explicaret, non tantum a PERRONIO DE CASTERA in Gallicam linguam conuersus, sed a CARTERIA erudita quoque foemina, nuper, non sine ingenii philosophici laude [l], Anglis vernacula legendus traditus est. Adolescentum autem, sublimioris matheseos expertium studiis quam maxime consulendum esse ratus est GEORGIVS PETRVS DVMCKIVS, edita *Philosophia mathematica Newtoniana illustrata*, in qua elementis matheseos ad comprehendendam demonstrationem huius philosophiae scitu necessariis praemissis, definitiones et leges motus generaliores, leges virium centripetarum et theoria attractionis seu grauitationis corporum in se mutuo, tandemque mundi systema explicatur. Ex quibus parca manu ex infinitis, quae dici poterant, allatis satis superque constat, quem locum illustrem inter nostrae aetatis philosophos Newtonus meruerit. Quamuis autem in extollendo viro summo inter se orbis philosophici et mathematici ciues decertauerint, non tacendum tamen, fuisse nonnullos, quibus alia de eo sententia placuerit. Et in ipsa quidem, quod mireris Britannia inuentus est, qui non modo philosophicae accurationis gloriam Newtono inuideret, sed et impietatis eum clanculum insimularet [m]. Prodiit enim auctore BERCKELEIO vernacula Anglorum, *Philo-*

g) Dictum de eo in vita Leibnizii.

h) Lettre d'un physicien sur la phil. de Newton mise a la portée de tout le monde par Mr. Voltaire 1738. conf. Bibl. Françoise T. XXVIII. P. II. art. 4.

i) Lond. 1728.

k) Vid. Nou. lit. Lipf. 1730. p. 449 seqq.

l) History of the Worcks of the learned 1739. Jun. art. 2. vbi eruditio et ingenium foeminae istius valde extollitur. Conf. Suppl. Nou. liter. Lipf. T. VI. p. 375.

m) Idem fecisse Hazfeldium, qui perpetui mobilis gloriam sibi vindicauit, refertur in Bibl. Angl. T. XIV. P. I. art. 2. Quod mirari quis posset, cum ex optica et principiis Phil. Newtoni constet, id imprimis vrgere virum summum, desinentibus caussis mechanicis, in ordine caussarum metaphysicarum illico ad Deum recurrendum esse. Ast quid non consequentiarum machinis eruitur? Nec thesis quoque Newtoniana, spatium esse Dei sensorium periculo carere Leibnizio visa est, vid. Recueil T. I. p. 3 sqq. Sed improprie tantum loqui Newtonum et absque suspicione erroris demonstrauit Clarckius Resp. prima §. 3. l. c. p. 7.

Philosophus analyticus [n], in quo libello methodum fluxionum incertitudinis, et obscuritatis, eiusque demonstrationes paralogismorum, totumque Newtonianum arithmeticae infinitorum et differentiarum mysterium, inter somnia et tricas numeratur, mathematicos vero summos, qui in Anglia viuunt, libertinismo frigidam suffundere contenditur. Quam scriptionem ad commaculandam Newtoni famam collineare facile obiecta impietas et astutia atque artes prohibitae, quas ad obtinendam auctoritatem Newtonus adhibuisse dicitur, produnt. Cui tamen impudentiae anonymus Philalethae nomine adscito apologiam opposuit [o]. Extra insulam et Cartesianorum factio, et Leibnizianorum cohortes magnis animis philosophiam Newtonianam adorti sunt, rati excelluisse quidem virum celeberrimum in geometria et disciplinis matheseos reliquis, ast mediocrem tantum philosophiae notitiam possedisse, nec tanti esse obiectiones eius contra systema Cartesii physicum, vt hoc derelinquendum videatur, et in eius locum qualitas attractionis occulta collocetur. Qua in pugna eminuit acutissimi inter Gallos philosophi PETRI REMONDI MONTMORTII [p] diligentia, qui in *Comparatione principiorum physicorum Cartesii cum principiis philosophorum Britannorum* [q], fortia tela in Newtonianam philosophiam vibrauit, et carere eam ratione sufficiente, duritiem, grauitatem et attractionem qualitates corporis concreatas constituendo, vacuumque asserendo, et simplici vorticum hypothesi principia obscura et minime intelligibilia surrogando, demonstrare conatus est. Ex altera parte ipsum Leibnizium magnis arietibus placita Newtoniana concussisse, et aduersus Clarckium acriter contra attractionem, sensorium Dei et similia Newtoni placita pugnauisse, ex illius historia supra enarrata, exque *Collectione scriptorum Leibnizianorum, Newtonianorum, Clarckianorum* constat. Maxime vero systema Newtonianum euertere annisus est cel. NIC. HARTSOECKERVS, qui in *Collectione scriptorum nonnullorum physicorum* [r] imbecillitatem systematis Newtoniani ostendere suscepit, cui tamen ex Germanis respondit IACOBVS GEHRINGIVS edito schediasmate *de Philosophia Newtoniana* [s]. Tacemus alias Leibnizianorum, Thummigii, Koeleri, Kahlii velitationes, pro Leibnizio contra Newtoni asseclas susceptas. Addi his debent ea, quae de systemate optico a Rizzetto oppugnato supra diximus. Quae vero illustres geometrae Nicolaus et Ioannes Bernoullii de problemate inuerso virium centripetarum contra Newtonum eiusque hyperaspisten Keilium, monuerunt, alio loco enarranda sunt [t].

n) The Analyst, Lond. 1734. 8. vid. Bibl. Britannique T. IV. P. 2. art. 8. vbi etiam apologia Philalethae recensetur, cuius auctores esse creduntur Midletonus et Smithus Prof. Cantabrigiensis.

o) Vid. Mem. de Trevoux 1718. Fevr. art. 11. Conf. Nou. lit. Lipf. 1730. p. 450.

p) Vid. de eo Mem. de Trevoux 1723. Fevr. art. 6. Nou. lit. Lipf. 1724. p. 147.

q) Extat in Europ. Erud. 1718. Oct. art. 3.

r) Recueil de plusiers pieces de physique ou l'on montre l'invalidité du Systeme de Mr. Newton.

s) Lipf. 1722. 4. vid. Act. Er. Germ. P. LXXXIV. art. 4.

t) Conf. si placet Pinacothecam Script. illustr. Dec. II. in elogio Ioannis Bernoullii.

Philosophia naturalis Newtoni.

§. XIII. Philosophia Newtoniana cuius indolis sit, ex dictis satis constat. Falluntur equidem, qui magnum virum non tantum inter geometras, mechanicos, astronomos, physicos, sed inter metaphysicos quoque summo loco ponunt, ne quid sectae suae desit, in quo cum contemtu aliorum gloriari possit. Absuit ab hac iactantia, vt modestia non minus, quam reliquis virtutibus eminebat, vir optimus, qui metaphysicam si non plane contemsit, omnem tamen eius ratiocinandi modum neglexit, omnes hypotheses reiiciens, et ad experientiam solam confugiens. Quod ne frustra dixisse censeamur, en ipsa NEWTONI verba [s], quibus totam principiorum philosophicorum tractationem praestantissimam clausit, et magna quasi voce aliqua obsignauit: *Quicquid ex phaenomenis non deducitur, hypothesis vocanda est; et hypotheses seu physicae, seu metaphysicae, seu qualitatum occultarum, seu mechanicae, in philosophia experimentali locum non habent. In hac philosophia propositiones deducuntur ex phaenomenis, et redduntur generales per inductionem.* Pulchre vero obseruatum eruditissimo KAHLIO [t], ex assertis nonnullis, quae magnus vir passim in scriptis suis disseminauit, quaeque ad metaphysicam trahi possunt, inepte aliquam philosophiam Newtonianam etiam metaphysicam exsculpi, cum talia, quae dissolutas scopas exhibent, ad effingendum aliquod doctrinae aedificium minime sufficiant. Suum itaque, quem sibi emetiendum delegerat campum, incomparabili viro assignandum esse cuilibet, insano auctoritatis praeiudicio non corrupto patet, neque obstat summae, quam immortalibus meritis sibi acquisiuit, nominis gloriae, si non in omnibus philosophiae partibus reformatorem se praestitisse dicatur. Ad philosophiam ergo naturalem illustris philosophi diligentia referenda est. In qua quid detexerit, quibus legibus naturam rerum circumscripserit, quibus demonstrationibus qualitates rerum, et imprimis, cui totam fere physicam inaedificat, attractionem viresque centripetas euincere studuerit, hoc loco, vbi specialis physicae scientiae historia non traditur, explicari non potest, digna vero est, quae a viro docto rerumque geometricarum et physicarum perito condatur accurata philosophiae naturalis Newtonianae historia. Ne tamen in tanta doctrinae Newtonianae celebritate, qua hodie floret, plane conticuisse, et inuidisse lectori tanti viri placita, accusemur, dabimus primo definitiones ab ipso viro celeberrimo allatas, quibus notiones physicas determinat, et principia atque leges, queis reliqua inaedificat, et tum qua ratione ex experimentis collecta argumentatione de rebus physicis argumentandum putet, ipsis eius verbis ex *Optica*, vbi pleraque quaestionum nomine in summam contraxit et coaceruauit, explicabimus. Ita vero in *Principiis philosophiae* decernit:

I. Quantitas materiae est mensura eiusdem orta ex illius densitate et magnitudine coniunctim.

II. Quan-

[s] L. III. p. 484 ed. rec.

[t] Comparat. Phil. Newt. et Leibniz. Praef. Conf. cel. WOLFIVS Elem. Math. vniu. Tom. V. c. 9. p. 474. coll. c. 5. p. 414.

II. Quantitas motus est mensura eiusdem orta ex velocitate et quantitate materiae coniunctim.

III. Materiae vis insita est potentia resistendi, qua corpus vnumquodque, quantum in se est, perseuerat in statu suo vel quiescendi vel mouendi vniformiter in directo.

IV. Per inertiam materiae fit, vt corpus omne de statu suo vel quiescendi vel mouendi difficulter deturbetur. Exercet vero corpus hanc vim solummodo in mutatione status sui per vim aliquam in se impressam facta, estque exercitium eius sub diuerso respectu et resistentia et impetus.

V. Vis impressa est actio in corpus exercita, ad mutandum eius statum, vel quiescendi vel mouendi vniformiter in directum.

VI. Vis centripeta est, qua corpora versus punctum aliquod tanquam ad centrum vndique trahuntur, impelluntur, vel vtcunque tendunt. Huius generis est grauitas, qua corpora tendunt ad centrum terrae, vis magnetica, qua ferrum petit magnetem, et vis illa, quaecunque sit, qua planetae perpetuo retrahuntur a motibus rectilineis, et in lineis curuis reuolui coguntur. Et par est ratio corporum omnium, quae in gyrum aguntur, quae conantur a centris orbium recedere, sed vi aliqua contraria in orbibus retinentur, quae centripeta commode vocari potest. Cuius iustam magnitudinem, vt corpus in dato quouis orbe cum velocitate accurate retineri possit etc. inuenire mathematicorum est.

VII. Vis huius centripetae quantitas trium generum est, absoluta, acceleratrix et motrix, referturque ad corpora centrumpetentia, ad corporum loca et ad centra virium.

VIII. Vis motrix ad corpus refertur, tanquam conatus et propensio totius in centrum, ex propensionibus omnium partium composita: vis acceleratrix ad locum corporis, tanquam efficacia quaedam, de centro per loca singula in circuitu diffusa, ad mouenda corpora quae in ipsis sunt, vis absoluta ad centrum tanquam caussa aliqua praeditum, sine qua vires motrices non propagantur per regiones in circuitu.

IX. Est igitur vis acceleratrix ad vim motricem, vt celeritas ad motum, oritur enim quantitas motus ex celeritate ducta in quantitatem materiae, et vis motrix ex vi acceleratrice ducta in quantitatem eiusdem materiae.

X. Voces attractionis, impulsus, vel propensionis cuiuscunque in centrum, indifferenter vsurpantur, has vires non physice sed mathematice tantum considerando. Itaque his vocibus non definitur species vel modus actionis caussaue aut ratio physica, nec centris vires vere et physice tribuuntur, si de viribus centrorum sermo est.

XI. Tempus absolutum, verum et mathematicum in se et natura sua absque relatione ad externum quoduis, aequabiliter fluit, alioque nomine dicitur duratio: relatiuum apparens et vulgare, est sensibilis et externa quaeuis durationis per motum mensura.

XII. Spa-

XII. Spatium abſolutum, natura ſua abſque relatione ad externum quoduis, ſemper manet ſimilare et immobile: relatiuum eſt ſpatii huius menſura, ſeu dimenſio quaelibet mobilis, quae a ſenſibus noſtris per ſitum ſuum ad corpora definitur.

XIII. Locus eſt pars ſpatii, quam corpus occupat, eſtque pro ratione ſpatii vel abſolutus vel relatiuus.

XIV. Motus abſolutus eſt translatio corporis de loco abſoluto in locum abſolutum, relatiuus de relatiuo in relatiuum.

XV. Diſtinguuntur quies et motus abſoluti et relatiui ab inuicem per proprietates ſuas et cauſſas et effectus.

XVI. Motus proprietas eſt, quod partes, quae datas ſeruant poſitiones ad tota participant motus eorundem totorum.

XVII. Moto loco mouetur locatum, ſuntque motus omnes qui de locis motis fiunt, partes ſolummodo motuum integrorum et abſolutorum, qui non niſi per loca immota definiri poſſunt.

XVIII. Cauſſae quibus motus veri et relatiui diſtinguuntur ab inuicem, ſunt vires in corpora impreſſae ad motum generandum, per quas ſolas motus generatur et mutatur.

XIX. Effectus, quibus motus abſoluti et relatiui diſtinguuntur ab inuicem, ſunt vires recedendi ab axe motus circularis.

XX. Leges motus hae ſunt I. corpus omne perſeuerat in ſtatu ſuo quieſcendi vel mouendi vniformiter in directum, niſi quatenus a viribus impreſſis cogitur ſtatum illum mutare. II. Mutatio motus proportionalis eſt vi motrici impreſſae, et fit ſecundum lineam rectam, qua vis illa imprimitur. III. Actioni contraria ſemper et aequalis eſt reactio, ſiue corporum duorum actiones in ſe mutuo ſemper ſunt aequales et in partes contrarias diriguntur.

XXI. Quantitas motus, quae colligitur capiendo ſummam motuum factorum ad eandem partem et differentiam factorum ad contrarias, non mutatur ab actione corporum inter ſe.

XXII. Commune grauitatis centrum corporum duorum vel plurium, ab actionibus corporum inter ſe non mutat ſtatum ſuum vel motus, vel quietis, et propterea corporum omnium in ſe mutuo agentium, (excluſis actionibus et impedimentis externis) commune centrum grauitatis vel quieſcit vel mouetur vniformiter in directum.

XXIII. Corporum dato ſpatio incluſorum iidem ſunt motus inter ſe, ſiue ſpatium illud quieſcat, ſiue moueatur idem vniformiter in directum abſque motu circulari.

XXIV. Si corpora moueantur quomodocunque inter ſe, et a viribus acceleratricibus aequalibus ſecundum lineas parallelas vrgeantur, pergent omnia eodem modo moueri inter ſe, ac ſi viribus illis non eſſent incitata. Haec principia ſunt, quae mathematicis experientia commendauit, et quibus iam ex parte Galilaeus, Wrennus, Walliſius, Hugenius geometrarum

rum principes, vsi sunt. His itaque totam motuum corporum theoriam Newtonus quoque inaedificauit, et qua ratione vires centripetae inueniendae sint, qui motus corporum sit in conicis sectionibus excentricis, quomodo orbes elliptici, parabolici et hyperbolici ex vmbilico dato, motus in orbibus dati, corporum descensus et ascensus rectilineus, orbes in quibus corpora viribus quibuscunque centripetis agitata reuoluuntur, motus corporum in orbibus mobilibus, motusque apsidum, motus corporum in superficiebus datis, et funependulorum motus reciprocus, motus corporum viribus centripetis se mutuo petentium, inueniri et determinari queat, docet. Tum de corporum sphaericorum et non sphaericorum viribus attractiuis, de motu corporum minimorum, quae viribus centripetis ad singulas magni alicuius corporis partes tendentibus agitantur, de motu corporum, quibus resistitur in ratione velocitatis, varia de corporum circulari motu in mediis resistentibus, de densitate et compressione fluidorum, de motu et resistentia funependulorum, de motu fluidorum et resistentia proiectilium, de motu per fluida propagato, et de motu circulari fluidorum tractat, et hoc pacto principia philosophiae naturalis non tamen philosophica, sed mathematica tradit, nempe motuum et virium leges et conditiones, quas tamen scholiis philosophicis generalibus illustrauit, qualia sunt corporum densitas et resistentia, spatia corporum vacua, motusque lucis et sonorum. His vero absolutis, ex iisdem principiis methodo mathematica docet constitutionem systematis mundani, et qua ratione vires quae planetas perpetuo retrahunt a motibus rectilineis, et in orbibus suis retinent, quibusque grauitantur planetae, definit, hincque hypotheses efformat, centrum systematis mundani quiescere, solem motu perpetuo agitari, sed nunquam longe recedere a communi grauitatis centro planetarum omnium, planetas moueri in ellipsibus vmbilicum habentibus in centro solis, orbium aphelia et nodos quiescere, et ex his problemata magni momenti in astronomia deducit, et cometarum quoque situm, motum, et determinationes explicat. In fine autem vorticum hypothesin impugnat, et haec ad cognoscendam diuini Numinis potentiam et prouidentiam ita applicat, vt, cum motus planetarum maxime regulares in orbibus concentricis, et cometarum in eccentricis, originem ex caussis mechanicis habere nequeant, concludat, elegantissimam hanc compagem, non nisi consilio et dominio vnius entis intelligentis et potentis oriri potuisse. Hunc omnia regere non vt animam mundi, sed vt vniuersorum dominum, in qua notione veram Dei notionem quaerendam esse putat. Deum itaque in fine describit, velut dominationem entis spiritualis summam, ex qua sequatur, Deum verum esse viuum, intelligentem et potentem ex reliquis perfectionibus, summum esse, aeternum, infinitum, omnipotentem, omniscium, non esse aeternitatem vel infinitatem nec durationem vel spatium, sed aeternum infinitum durare semper et adesse vbique, et existendo semper et vbique durationem

et ſpatium, aeternitatem et infinitatem conſtituendo, nec poſſe eſſe nunquam nuſquam; omnipraeſentem eſſe non per virtutem ſolam, ſed etiam per ſubſtantiam, in ipſo contineri omnia et moueri vniuerſa, ſed absque mutua paſſione. Deum ſemper eſſe ex neceſſaria exiſtentia vbique et ſemper, inde eſſe totum ſui ſimilem, totum oculum, totum aurem, totum cerebrum, totum brachium, totum vim ſentiendi, intelligendi et agendi, ſed more minime humano, more minime corporeo, more nobis prorſus incognito: corpore omni et figura deſtitui, nec eius nos, niſi attributorum, minime vero ſubſtantiae ideam habere, adeoque tantum per proprietates, attributa, rerum ſtructuras et cauſſas finales cognoſcere, venerari autem ob dominium. Et hoc quidem pacto nobiliſſimam tractationem de phaenomenis coelorum et maris noſtri per vim grauitatis explicatis claudit, monet autem in fine, cauſſam grauitatis nondum ſe aſſignauiſſe, quamuis certum ſit vim hanc oriri a cauſſa aliqua, quae penetret ad vsque centrum ſolis et planetarum, ſine virtutis deminutione; quaeque agat non pro quantitate ſuperficierum particularum in quas agit, vt ſolent cauſſae mechanicae, ſed pro quantitate materiae ſolidae, et cuius actio in immenſas diſtantias vndique extendatur decreſcendo ſemper in duplicata ratione diſtantiarum. Satis autem eſſe, dicit, quod grauitas reuera exiſtat, licet eius cauſſae ignorentur. Tandem ſpiritum quendam ſubtiliſſimum corpora craſſa peruadentem, et in iisdem latentem eſſe ſtatuit, cuius vi et actionibus particulae corporum ad minimas diſtantias ſe mutuo attrahant, et contiguae factae adhaereant, corpora electrica agant ad diſtantias maiores, lux emittatur, et reflectatur, et corpora calefaciat, ſenſatio omnis excitetur, et membra animalium ad voluntatem moueantur vibrationibus eius per ſolida neruorum capillamenta ab externis ſenſuum organis, et ad cerebrum et a cerebro in muſculos propagatis. Cuius tamen actionis leges ſe nondum accurate demonſtrare poſſe fatetur. Et haec quidem in *Principiis philoſophiae* Newtonus.

Hypotheſes phyſicae Newtonianae.

§. XIV. In optica non minus experientia quam calculo geometrico nititur Newtonus, et quae ex longa obſeruationum ſerie didicerat, fundamenti loco ſubſternit, ex quo elegans illa de coloribus et luminis rarefactione, reflexione, refrangibilitate et ſimilibus tractatio exorta eſt, quae mere experimentalis eſt. Subiunxit tamen in fine quaeſtiones, id eſt, hypotheſes, quas ex obſeruationibus his fluere concludebat, quas tamen, vt erat modeſtia inſignis, et nihil pro certo admittebat, quod non vel ex experimentorum inductione, vel ex certiſſimis regulis exſurgebat, et probari poterat, ad inquirendum de iis, viris doctis proponebat. Ex quibus ſi θετικῶς exprimantur, ita viſum eſſe Newtono patet.

I. Corpora et lumen agunt in ſe mutuo*.

II. Corpora omnia fixa quum ſunt vltra certum gradum calefacta, lumen emittunt et ſplendent.

III. Ignis corpus eſt eousque calefactum, vt copioſius lumen emittat.

IV. Cor-

*) Lib. III. P. I. p. 340 ſeqq.

IV. Corpora magna calorem suum conseruant diutissime, partibus suis se mutuo calefacientibus.

V. Flamma vapor est, fumus siue exhalatio candefacta, hoc est calefacta eousque, vt lumen emittat.

VI. Sol et stellae fixae sunt ingentes terrarum globi vehementer calidi, quorum vtique calor conseruatur corporum ipsorum magnitudine et mutua actione ac reactione, quae est inter ipsa, et lumen quod emittunt, et quorum partes quidem, ne in fumum abeant, facit non modo sua ipsorum adeo fixa admodum natura, verum etiam ingens pondus, densitasque atmosphaerarum sibi circumcirca incumbentium, et ingenti nisu vndique comprimentium, et condensantium vapores atque exhalationes quotquot emiserint.

VII. Phaenomena luminis non pendent ex nouis modificationibus, sed ex congenitis et immutabilibus radiorum proprietatibus.

VIII. Philosophiae naturalis id praecipuum officium et finis est, vt ex phaenomenis sine fictis hypothesibus arguamus, et ab effectibus ratiocinatione progrediamur ad caussas, donec ad ipsam demum caussam primam, quae sine dubio mechanica non est, perueniamus [x].

IX. Constat ex phaenomenis, esse entem, incorporeum, viuentem, omnipraesentem, qui in spatio infinito tanquam in sensorio suo, res ipsas intime cernat, penitusque perspiciat, totasque inter se praesens praesentes complectatur, quarum quidem rerum id, quod in nobis sentit et cogitat imagines tantum ad se per organa sensuum delatas in sensorio suo concipit et contuetur.

X. Radii luminis exigua sunt corpuscula e corporibus lucentibus emissa, quae diuersas habent proprietates.

XI. Ad colorum varietatem omnem, diuersosque refrangibilitatis gradus producendos nihil aliud opus est, quam vt radii luminis sint corpuscula diuersis magnitudinibus, quorum quidem ea, quae sint minima, colorem constituant violaceum, vtique tenebricosissimum et languidissimum, reliqua, vt eorum quodque in magnitudinem excedit, ita colores exhibeant fortiores et clariores, vti coeruleum, viridem, flauum, et rubrum.

XII. Corpora vim suam actuosam plurimum accipiunt a particulis luminis, quae in eis componendis insunt.

XIII. Corpora inuicem agunt per attractiones grauitatis virtutisque magneticae et electricae.

XIV. Qua caussa efficiente fiat attractio, heic non inquiritur, fieri sane potest, vt ea efficiatur impulsu, vel alio aliquo modo nobis ignoto.

XV. Accipienda attractionis vox, vt significet vim aliquam, qua corpora ad se mutuo tendant, cuicunque demum caussae tribuenda sit. Nam ex phaenomenis naturae illud nos prius edoctos oportet, quaenam

x) Pag. 572.

corpora se inuicem attrahant, et quaenam sint leges atque proprietates istius attractionis, quam in id inquirere par sit, quam efficiente caussa peragatur [y].

XVI. Corpora omnia fluida composita esse videntur ex particulis duris. Quin et ipsi luminis radii corpora dura esse videntur. Quare durities vniuersae materiae simplicis proprietas haberi potest.

XVII. Natura vniuersa valde simplex est et consimilis sui: perficiens nimirum magnos omnium corporum coelestium motus attractione grauitatis, quae est mutua inter corpora illa omnia et minores fere omnes particularum suarum motus alia aliqua vi attrahente et repellente, quae est inter illas particulas mutua.

XVIII. Vis inertiae est principium passiuum, quo corpora in motu suo vel quiete perstant, vel recipiunt motum vi mouenti semper proportione respondentem, et resistunt tantum, quantum sibi resistitur. Ab hoc solo principio nullus vnquam in rerum vniuersitate oriri potuisset motus: alio itaque principio opus erat ad mouendum.

XIX. Ex variis binorum motuum compositionibus manifestum est, non semper eandem esse in mundo quantitatem motus, sed posse motum nasci et perire.

XX. Multo magis in eam semper partem vergit natura rerum, vt pereat motus, quam vt nascatur, et quidem is perpetuo imminuitur [z].

XXI. Quoniam varii motus, qui in mundo conspiciuntur, perpetuo decrescunt vniuersi, necesse est prorsus, quo ii conseruari et recrescere possint, vt ad actuosa aliqua principia recurramus, v. c. grauitatis et fermentationis caussam.

XXII. Simillimum veri videtur, Deum O. M. in principio rerum materiam ita formasse, vt primigeniae eius particulae, e quibus deinceps oritura esset corporea omnis natura, solidae essent, firmae, durae, impenetrabiles, et mobiles, iis magnitudinibus et figuris iisque insuper proprietatibus, eoque numero et quantitate pro ratione spatii, in quo futurum erat, vt mouerentur, quo possent ad eos fines, ad quos formatae fuerant, optime deduci: particulas autem primigenias diuidi in partes nulla vi posse, vel naturam earum et texturam immutari.

XXIII. Itaque existimandum corporum omnium mutationes in variis solummodo separationibus nouisque coniunctionibus et motibus durabilium illarum particularum consistere.

XXIV. Hae particulae primigeniae non modo in se videntur habere vim inertiae, motusque leges passiuas, quae ex vi ista oriuntur, verum etiam motum perpetuo accipere a certis principiis actuosis, qualia sunt grauitas et caussa fermentationis et cohaerentiae corporum.

XXV. Haec principia consideranda sunt, non vt occultae qualitates, sed vt vniuersales leges naturae, quibus res ipsae sunt formatae

y) p. 380. z) p. 405.

matae. Ea enim exiſtere phaenomena naturae oſtendunt, licet cauſſae lateant.

XXVI. Ope principiorum iſtorum res corporeae vniuerſae videntur compoſitae fuiſſe ex duris ſolidisque particulis varie inter ſe in prima rerum fabricatione ſociatis et coniunctis, nutu et conſilio agentis intelligentis. Nec decet philoſophum alios mundi condendi rationes comminiſci *.

XXVII. Irregularitates motus planetarum oriri poſſunt ex mutuis cometarum et planetarum in ſe actionibus, quae, veriſimile eſt, fore, vt longinquitate temporis maiores vsque euadant, donec haec naturae compages manum emendatricem ſit deſideratura.

XXVIII. Quamuis animalium omnium vniformitas et conformatio prima nulli rei tribui poſſit, quam intelligentiae et ſapientiae entis potentis ſemperque viuentis, qui ſit ſibi vbique praeſens, poſſitque voluntate ſua corpora omnia mouere in infinito ſuo vniformi ſenſorio, adeoque omnes mundi partes ad arbitrium fingere et refingere: nec tamen mundum ſpectare debemus tanquam corpus Dei, nec partes eius tanquam partes Dei. Deus enim eſt ens vniforme, organorum, membrorum, partiumque expers: illa autem omnia ſunt creaturae eius voluntati ſubditae.

XXIX. Quoniam ſpatium indiuiſibile eſt in infinitum, materia autem non eſt neceſſario in omnibus partibus ſpatii, poteſt Deus creare materiae particulas variis magnitudinibus et figuris varioque numero et quantitate pro ratione ſpatii, in quo ſunt forte etiam et diuerſis denſitatibus diuerſisque viribus, eoque pacto variare leges naturae, mundosque condere diuerſa ſpecie in diuerſis ſpatii vniuerſi partibus.

XXX. Quatenus ex philoſophia naturali intelligere poſſumus, quaenam ſit rerum prima cauſſa, et quam poteſtatem et ius ille in nos habeat, et quae beneficia ei accepta ſint referenda: eatenus officium noſtrum erga eum aeque ac erga nosmet ipſos inuicem quid ſit, per naturae lumen innoteſcet.

XXXI. Lex moralis ab origine gentibus vniuerſis erant ſeptem illa Noachidarum praecepta †.

Teſtari haec φιλοσοφύμενα magni philoſophi de vaſtiſſimo ingenio, nemo facile negauerit, nec diffiteri audent, quibus diſplicet Newtoniana philoſophia; laudanda quoque viri incomparabilis modeſtia, qua non plus pro certo affirmare cupit, quam experientia duce didicit, reliqua ad quaeſtiones et hypotheſes probabili argumentatione demum dilucidandas refert. Aſt non tamen ea vbique laudatiſſimo propoſito reſpondere, contendunt, qui haud pauca Newtonianae philoſophiae obiecerunt. Cumque inter principia prima a Newtono ſtabilita ſit attractio, eam velut qualitatem occultatam et ignotam adeoque minime intelligibilem valde exagitant.

*) pag. 410. †) pag. 413.

gitant. Fecit id LEIBNIZIVS [a], qui obiecit Clarckio, attractionem proprie dictam esse operationem, quae explicari nequeat ex natura creaturarum, quaeque non nisi per miraculum explicari possit, nisi recurratur ad absurditates, id est, ad qualitates occultas Scholasticorum, quae sub specioso virium nomine venditentur, quaeque nos ad regnum tenebrarum reuocent. Hoc esse inuenta fruge glandibus vesci. Idem obiecerunt Cartesiani, ex quibus nuperus Voltairii censor [b], postquam obseruasset, ipsum magnum Newtonum loqui de attractione, non velut de caussa quadam physica et mechanica, sed tantum mathematica et ideali; eo quod modum actionis caussamue aut rationem physicam attractionis definire non audeat: vrget, ex ipsius Newtoni confessione esse attractionem tantum caussam possibilem, principium solummodo geometricum, vim quandam incognitam, cuius effectum considerauerit et calculo subiecerit. Quo simpliciter negato omnem demonstrationem et theoriam pulcherrimam concidere. Ipsam quoque ingenii Newtoniani vastitatem peruidisse, attractionis ideam claram nullam esse, sed eam mysterium aliquod, quod intelligi nequeat, inuoluere, et reuera, qualitates occultas scholasticorum dudum sepultas, resuscitare: impulsu quoque multo simplicius omnia explicari posse, qui etiam character sit operum auctoris naturae; qui corporibus coelestibus non aliam legem fixerit, quam sublunaribus; vacuum quoque immensum per perpetuas depastiones astrorum principiis ab omnibus receptis refragari; et verisimile esse, vidisse ipsum Newtonum similes systematis huius naeuos, et difficultates, eo quod passim videatur agnoscere speciem aliquam pleni, materiam quandam subtilem, grauitatem extrinsecam et veram impulsionem. Praeuidisse has obiectiones Newtonum et praeuertere voluisse, ex assertionibus supra allatis constat, quibus diserte monet, se, attractionem non inter caussas mechanicas et physicas referre, sed veram eius caussam ignorare, ast experientia conuictum nosse et demonstrasse, ex effectu attractionem adesse, et hoc pacto eam odioso qualitatis occultae nomine non esse obruendam. Id quod repetiit COTESIVS [c], monens: „Occultas esse „caussas, non illas quidem, quarum existentia per obseruationes clarissi-„mas demonstratur, sed has solum, quarum occulta est et ficta existentia „nondum vero comprobata. Grauitatem ergo non esse occultam caussam „motuum cœlestium, siquidem ex phaenomenis ostensum sit, hanc virtutem „reuera existere. Hos potius ad occultas caussas confugere, qui nescio quos „vortices materiae cuiusdam prorsus fictitiae et sensibus omnino ignotae „motibus iisdem regendis praeficiant. Quin eo delabitur, vt contendat: „eos qui haec obiicient, fundamenta conuellere philosophiae, etenim „caussas continuo nexu procedere solere a compositis ad simpliciorem: „vbi ad caussam simplicissimam perueniatur, iam non licere vlterius pro-„gredi,

a) Recueil T. I. p. 142. b) p. 41 seq. c) Praef. Princ. philos. editionis 1713. et seqq.

„gredi, nec eius dari mechanicam explicationem. Hanc autem ideo negare velle, esse omnem caussarum seriem euertere. Similia Leibnizio „respondit CLARCKIVS [d].“ Verum nec hic desunt, quae aduersa pars regerat. Vrgent enim ipsos quoque Scholasticos non eas dixisse qualitates occultas, quarum effectus minime probatus sit, sed qualitates occultas ad caussas physicas referendo, vocasse eas, quarum effectus cum sint manifesti, caussae lateant, nec definiri possint. Id quod recte dici ex vnius SENNERTI dissertatione de occultis qualitatibus* est longe manifestissimum. Monent porro [e], „experientia hactenus non constare, posse corpora naturalia alia quadam ratione quam pulsu in se inuicem agere, hincque nec sine contactu mutuo alterum in altero motum quemcunque posse producere; in attractione autem vere tali omnia contraria plane ratione fieri necesse esse. Nec omnibus illis, quae hactenus innotuerunt, experimentis aliud quicquam probatum esse, quam posse duo quaedam corpora ad se inuicem accedere, praeterquam vt caussa aliqua indicari externa possit, quae alterum ad alterum appellat, eo tamen ipso nondum probatum esse, rationem sufficientem huius mutui accessus, in alterutro corporum ad se inuicem accedentium modo, quem diximus, latere, adeoque et alterutrum illorum alterum attrahere, id quod tamen probandum imprimis sit. Quod si per attractionem nihil aliud, quam talem corporum quorundam ad se inuicem accessum mutuum intelligamus, vndecunque ille etiam proficiscatur, (quae mens vera Newtoni est) tunc quoniam sic nihil, nisi effectus ipse per eandem intelligatur, obscurum per aeque obscurum, atque idem per idem, satis frigide explicari; et si quis caussam mutui corporum quorundam ad se inuicem accessum attractionem illorum esse vellet dicere, idem hoc fore, ac si accessum illum ad se mutuum caussam mutui illius accessus esse dicere vellet.“ Alia attractioni Newtonianae obiecta [f], et eius defensoribus Keilio, Freindio Clarckio, s' Grauesandio. Musschenbroekio aliisque obiecta hic praeterimus, nec ea breuitatis caussa afferimus, quibus velut inimicis telis confossa sunt Newtoniana dogmata. His enim vltra immorari ob instituti rationem non licet.

§. XV. Plurimum adiutam esse insigni diligentia medicorum et mathematicorum philosophiam naturalem, ex dictis ignotum esse nequit, et innumera noua extant, quae in physica experimentorum fide detexit felicissima virorum summorum diligentia. Quorum indicem contexere, et quid viderit aetas recentior et in apricum produxerit, veteribus ignotum et perperam traditum operae pretium esset, ex actis physicorum colligere vnoque volumine comprehendi; vtiliter interim consuli poterit I. G. PASCHII catalogus inuentorum nou-antiquorum [g]. Nostrum enim non

Noua inuenta physica.

d) Recueil T. I. p. 188.
*) Hypomn. Phys. II. p. 43.
e) Vid. cel. HOLLMANN. Phys. P. I. cap. 4. §. 225 sq. p. 260 seqq.
f) Act. Erud. 1710. Sept. 1713. p. 308.
g) C. 6. Methodum in hoc argumento obseruandam praescripsit magnus VERVLAMIVS in Hist. naturali siue sylua syluarum.

non est huic prolixitati calamum nostrum attemperare, qui satis arctis in eo limitibus constringimur. Sufficiet paucis specimen capere, vt intelligatur, quam felici successu recentiori aetate physica philosophiae pars promota sit, et quam exoptata fuerit euentu suo philosophorum in hac parte industria. Inter haec vero physicae incrementa cultri anatomici felicitatem et experimenta circa corpora animalium, maxime hominis, facta merito primo loco ponimus. In qua humani corporis cognitione vix praestabilius quicquam est detecta circulatione sanguinis, cui verior theoria totius oeconomiae animalis postea superstructa est.

Circulatio sanguinis.

Et vidisse quidem iam nobilissimam theoriam Hippocratem [*], et Nemesium, contendit THEOD. IANSON. AB ALMELOVEEN [g], nosque *Tomo tertio* iam de Nemesio agentes locum indicauimus, ex quo colligi potest, aliquid huius rei eum sciuisse. Et de Caesalpino quoque differentes indicasse eum fundamenta huius asserti in *antecedente huius Tomi parte* obseruauimus. Alii Serueto [h] plures Paulo Sarpio [i], nec id sine verisimilitudine tribuunt. Primus tamen qui totum mysterium perspexit, et rationem eius exposuit, et hoc quidem sensu recte inuentor dicitur, fuit GVIL. HARVAEVS, cuius ea de re extat *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis* aliquoties recusa, et *Bibliothecae* quoque *anatomicae* [k] inserta. Quo de argumento eum aduersarios nonnullos fuisse nactum, supra iam diximus, et ad cel. HEVMANNI [l], enarrationem illius controuersiae lectorem ablegauimus. Et ab eo quoque, et, post hunc, a celeberrimis anatomicis discendum est, quibus argumentis praestantissimum hoc εὕρημα probari possit, inter quae praecipuum est, quod a cordis et valuularum eius structura desumi solet. Vnde mirandum, inuentum esse in Italia HOMOBONVM PISONEM, qui *Vltione antiquitatis in circulationem* [m] edita, veritatem tot experimentis comprobatam negare ausus sit. Simili felicitate vsus est Ioannes Pecquetus, medicus Parisiensis, is enim circa annum MDCLI primus detexit ductum thoracicum, vel chyliferum, cum cisterna siue receptaculo chyli, vasisque lacteis secundi generis, per thoracem ad ramos vsque subclauios, eumque in *Experimentis anatomicis nouis* vulgauit [n].

Ductus thoracicus.

Cuius nobilis inuenti veritatem in dubium vocasse Gassendum, donec oculari testimonio a Pecqueto conuinceretur, narrat in *Vita eius* SAM. SORBIERIVS. Vidit tamen ante Pecquetum hunc ductum thoracicum Bartholomaeus Eustachius, ast eius vsum, quem in chylo ad sanguinem deferendo praestat, ignorauit [o].

Vasa lymphatica.

Circa idem tempus vascula tenuissima et pellucida lympham deuehentia, quae inde vasa lymphatica dici solent,

*) Vid. cl. STENZEL. Diss. de Vestigiis circulationis sanguinis apud Hippocratem, Viteb. 1731. 4. Cel. HEISTER. Pr. num circulus sanguinis veteribus fuerit cognitus. Helmst. 1721.

g) In Inuentis nou-antiq. c. 24. § 28.

h) Conf. Cl. A SEELEN Sel. lit. n. I. p. 49. n. II. p. 56.

i) MORHOF. Polyhist. T. I. p. 281. T. II. p. 153.

k) T. II p. 64 seqq.

l) Act. Phil. Vol. II. p. 616 seqq.

m) Vid. Act Erud. Suppl. T. I. p. 579 seqq.

n) Bibl. Anat. T. II. p. 652 seqq.

o) ALMELOV. l. c. §. 23. p. 284.

solent, in apricum produxerunt Olaus Rudbeckius et Thomas Bartholinus [p]; eorum autem valuulas primus vidit cel. Ruyschius [q]. Similes valuulas in colo et ieiuno intestino primus obseruauit et descripsit Kerkringius [r], poros biliarios cum venae portae, arteriae hepaticae et neruorum hepaticorum ramulis, communi quadam capsula inclusos Glissonius, a quo capsula illa biliaria nomen quoque accepit, vt alia ad hepatis naturam partesque cognoscendas facientia, et recens detecta taceamus, de quibus post Fr. Glissonium, celeberrimi BIANCHI *Historia hepatis noua* consulenda est. Vasa lactea vel chylifera in lucem anno MDCXXII produxit Caspar Asellio, a quo venarum Asellianarum nomen acceperunt, quamuis is vasa lactea secundi generis, quae chylum in peculiare receptaculum deferunt, nondum viderit, quae Pecqueto primum obseruata esse supra diximus. Praeclare vero recentiorum anatomicorum studium versatum est, in enarranda historia musculorum, eorum structura, situ, figura, vsu motuque, quo in argumento post Nicolaum Stenonem incomparabilem operam anatomiae praestitit, IO. ALPHONSVS BORELLVS, cuius *de motu animalium* tractatio prorsus egregia est, quemque postea certatim anatomici secuti sunt. Tacemus tubas, siue ductus recuruatos vtero adiacentes, quos inuenit nomineque suo notos fecit Fallopius, veram ouarii naturam detectam et sexcenta alia, veteribus nec visa nec audita, quae in anatomiae historia enarranda sunt, locumque heic non capiunt. Maxime vero ingeniosum fuit philosophandi studium virorum doctissimorum circa generationem animalium, de qua satis minime facere posse inanes veterum hypotheses maxime generationem aequiuocam innumeris obseruationibus constitit. Longum esset, et a tractationis scopo alienum, opiniones recensere omnes, quibus mysterium hoc naturale recludere naturae interpretes conati sunt. Et primus quidem Guilelmus Haruaeus ouarium foeminarum, quod veteres testes muliebres inepte vocarunt, ouulis, siue corpusculis rotundis et pellucidis duplici membranula vestitis turgere, obseruauit, vnde enata hypothesis, quae totum pene orbem medicum physicumque occupauit, stamina futuri foetus in iis delitescere, et ante congressum cum mare iam praeexistere, de qua praeter alios elegantissimi VALLISNERII *Historia generationis hominum et animalium*, et praestantissimi BOVRGETI *Epistola philosophica tertia* consulenda est. Ast cum solertissimus stupendorum naturae miraculorum interpres ANTONIVS A LEEWENHOECK microscopiorum exquisitissimorum beneficio innumera naturae arcana detexisset, quae in *Epistolis ad societatem Londinensem* enarrauit, compertum eius industria est, in semine animalium innumeram animalculorum seu vermiculorum, stupendae exilitatis, at viuorum tamen et mouentium se atque subsultantium esse copiam. Vnde ad

Valuulae coli et ieiuni. *Capsula biliaris.* *Vasa lactea.* *Musculorum natura et motus.* *Generatio animalium.* *Ouarium.* *Animalcula seminalia.*

p) Scripta eorum huc pertinentia extant Bibl. Anat. T. II. p. 700.
q) Ib. p. 712 seq. r) Ibid. T. I. p. 117 seqq.

ad haec animalcula recurrit in arduo generationis negotio explicando recentissimorum physicorum consideratio, et ab istorum animalculorum vno animam in ouarium deferri, hocque sedem animalculo in animam humanam eleuando praebere statuit. Quam sententiam suam quoque fecere HARTSOECKERUS[r], BOERHAVENIUS,[s], WOLFIUS[u], LEIBNIZIUS[v], alii, magnis arietibus euertere fategit VALLISNERIUS[w] vtramque hypothesin conciliare studuit NIC. ANDRYUS. Ex quo recte colligi potest, non obstante insigni virorum doctorum studio nihil certi definitique habere mortales, quod de ortu suo affirment.

Inuenta organa optica, et mechanica.

§. XVI. Possemus hunc in modum per chemiae et reliquarum, quae cum arte medendi connectuntur, artium campos discurrere, et eximium aceruum singularium experimentorum colligere, quibus physica aucta est, si id nobis agendum esset. Mirabiles enim sunt effectus pulueris sympathetici, transfusionis sanguinis, curationum magneticarum, vnguenti armarii, similiumque, quibus recentiori aetate naturalis philosophia personuit. Sed in haec arua exspatiari nobis, aliis curis districtis non licet, consulendi autem scriptores sunt, quos magno numero adduxit cel. HOLLMANNUS[x], ad quem breuitati litaturi, vt et ad MORHOFIUM[y] lectorem remittimus, et artis eum salutaris historiam consulere iubemus. Plurimum autem attulisse adiumenti, ad has obseruationes experimentis confirmandas et tentandam rerum naturam oculis absconditam instrumenta optica et mechanica, telescopia, microscopia, thermometra, barometra, hygrometra, specula encaustica, antliam pneumaticam et similes machinas atque organa artificialia ex dictis iam colligi potest, et nemo rerum physicarum tam ignarus est, vt nesciat.

Telescopia.

Et telescopiorum quidem siue tuborum opticorum inuentionem vtilissimam, qua corpora mundi maxima at dissita propius intueri licet, nonnulli ad annum MDCIX referunt, et Ioanni Lipperseinio perspicillario Middelburgensi tribuunt, Iacobum Metium, mechanicum parentem facit REN. CARTESIUS[z]. Huius autem organi inuenti fama excitatus Galilaeus, qua ratione ipse ad eius conficiendi rationem delatus sit, supra iam narrauimus. Et habuisse quidem veteres tubos ad contemplanda sidera adhibitos, ex imagine Ptolemaei astra tubo quodam intuentis quam in codice veteri reperit et descripsit IO. MABILLONIUS[*] constat, et obseruatum quoque IO. PASCHIO[†]. Ast caruisse eos vitris opticis, et tantum cohibendis lucis radiis inseruiuisse dubium non est. Multum autem vtilissimum inuentum emendauere Christianus Hugenius, Campanus, Newtonus aliique, de quorum tentaminibus in historia opticae plura tradenda sunt.

Microscopia.

De microscopiorum, quibus minima insigni magnitudine exhibentur, inuentore incerta lis est, alii

r) Cont. Coniectur. physic. Amst. 1708. edit.
s) Instit. Medic. § 621.
u) Phys. Germ. P. I. § 440. Experim. Tom. II. §. 99.
v) Caussa Dei §. 81.
w) l. c.
x) Phys. P. I. c. 4. §. 279. p. 265.
y) T. II. L. II. P. 2 c. 8. §. 4 seq.
z) Diopter. c. 1. §. 2
*) Iter. Germ. p. 54.
†) De Inuent. nou-antiq. c. 7. §. 4. p. 527 seq

alii enim Ludouicum Septalium, Medicum Mediolanensem, cuius in *antecedente parte* mentionem iam fecimus, eorum conficiendorum rationem anno MDCXXI detexisse, alii Cornelium Drebbelium, mechanicum Alcmariensem, alii Fontanam Italum auctorem nominant. Ad ingentem autem perfectionem, qua stupendi effectus deprehensi sunt, ea perduxerunt, Eustachius Diuinus S. Saluettus, Leewenhoeckius, Butterfieldius, Stephanus Gray aliique [a]. Et his quidem instrumentis, dici non potest, quantam in minimis naturae varietatem, artem, pulchritudinem, et stupenda conditoris rerum opera philosophiae naturalis doctores detexerint, cuius rei exempla ex P. BORELLI *Obseruationibus Microscopicis*, ROB. HOOCKE *Micrographia*, LEEWENHOECKII *Epistolis physiologicis super compluribus naturae arcanis*, aliisque huius generis scriptis colligi possunt. Thermometrorum inuentorum gloriam Cornelio Drebbelio plerique vindicant, alii Roberto Fluddo, de cuius ea in re obseruationibus in vita eius *Parte praecedente* dictum est. Barometrorum porro siue baroscopiorum, ad designandam aëris grauitatem, vel vim potius elasticam designandam, auctorem nonnulli Valerianum Magnum faciunt, plerique Galilaei successori Euangelistae Toricellio tribuunt: is enim ad eorum constructionem delatus est occasione controuersiae de vacuo demonstrando; et inde tubus Toricellianus vocari solet. Transtulit autem ad metiendam aëris grauitatem primus Robertus Boyle, vel, quod alii contendunt, Otto Guerickius, emendarunt passim variis modis viri docti, et hinc vtilissimae obseruationes barometricae ortae sunt, quas diligentiae nonnullorum debemus, quibus non modo physicae, sed et medicae scientiae praeclara lux illata est [b]. Nullum autem vel elegantius vel vtilius in naturali disciplina instrumentum orbis eruditus vidit, antlia pneumatica, cuius inuentae gloria debetur Ottoni Guerickio, consuli Magdeburgico, mechanicae artis et naturalis philosophiae callentissimo. Is huius inuenti mentionem cum Gaspari Schotto, Herbipolensium ex S. I. professori prodidisset, primus aliquid de ea in *Arte mechanica hydraulico-pneumatica* publice prodidit: quibus lectis excitatus Robertus Boyle, reque cum Roberto Hoockio communicata simile quid tentare coepit. His permotus Guerickius in *Experimentis nouis Magdeburgicis de vacuo spatio* anno MDCLXII *Amstelodami* editis rem omnem vulgauit. Diligenter autem in vtilissima machina emendanda et perficienda versati sunt viri eruditi mechanicae studiosi, quorum labores exponit, ipsamque antliam mira luce collustrat vir diligentissimus, et de mechanica multis nominibus praeclarissime meritus IAC. LEVPOLDVS, qui *Antliae pneumaticae descriptionem luculentam* vernacula lingua edidit [c]. Adiicimus his specula encaustica quae et magnitudine et stupendo effectu admiranda confecit illustris Tschirnhausenius [d]. Alia mul-

Thermometra.

Barometra.

Antlia pneumatica.

a) Conf. Transact. philos. Vol. I. p. 207 seqq.

b) Conf. STVRMII Colleg. curios. P. I. auctar. p. 21.

c) Lips. 1711, et Contin. 1712. conf. WOLF. Experim. P. I. c. 4. p. 121.

d) Act. Erud. 1697. Sept. p. 414 seq.

ta, quae huc trahi possunt, ne in argumento alibi excutiendo nimii simus, praeterimus.

Historia naturalis exculta.

§. XVII. Istis auxiliis suffulti per vniuersum mundum, naturam contemplando, discurrerunt disciplinae naturalis periti, et vix particula relicta est, quam non summa diligentia excusserint. Et enata inde historia naturalis, cum disciplina naturali non confundenda, quae naturae opera et phaenomena curiose disquirit, quidque per vniuersum orbem singulare et attentione dignum occurrat, colligit. Cuius scriptores cum enarrauerint D. G. MORHOFIVS [e], I. I. SCHEVCHZERVS [f], IVL. B. DE ROHR [g], et, quod ad Germanos attinet I. FR. REIMMANNVS [h], lectorem rogamus, vt haec cognoscendi auidus ad eos recurrat. Quisquis autem vel itineraria scripsit, vel Acta, Obseruationes, Miscellanea, Thesauros rerum naturalium et similia edidit, quin et Museorum enarratores huc referendi sunt. Posset quoque ingens eorum catalogus contexi, qui historiam animalium, piscium, insectarum, plantarum, lapidum, metallorum, mineralium, aquae, ignis etc. descripserunt, si id agendum esset, vt bibliothecam scriptorum naturalium contexamus. Ea vero alium locum postulant. Commendamus autem lectoris industriae praeter eos, quos enumerant MERCKLINVS [i] atque PASCHIVS [k], diligentiam virorum praestantissimorum, quae in his argumentis specialibus enituit. Quo pacto de insectorum historia natura praeclare meruere SWAMMERDAMIVS, in *Historia generali Insectorum*, IOANNES GOEDARTIVS de *Insectis in methodum redactis*, ingeniosissima MAR. SIB. MERIANA in *Obseruationibus historicis de insectis, et in Metamorphosi insectorum Surinanensium*, et nuper viri celeberrimi REAVMVR et FRISCHIVS, quibus praeclaras *de Insectis* obseruationes debemus. De aquatilibus, testaceis, crustaceis, squamatosis, conchyliis et similibus egregia multa suppeditabunt MARTINVS LISTERVS in *Historia conchyliorum*, aliisque huius generis GEORG. ERHARDVS RVMPHIVS in *Thesauro imaginum piscium, testaceorum, cochlearum et conchyliorum*, FR. WILLOVGBEIVS in *Historia piscium*, IO. RAIVS in *Synopsi methodica auium et piscium.* De brutis IO. CONR. PEYERVS in *Merycologia siue Commentario de ruminantibus et ruminatione*, MICH. BERN. VALENTINI in *Amphitheatro Zootomico.* De plantis MALPHIGIVS in *Anatomia plantarum*, SEB. VAILLANT *de Structura florum*, quos magno numero alii in describendis plantis, floribusque et herbis secuti sunt. Inter quos miro artificio et elegantia eminet, quod nuper coloribus ad naturae imagines effictis et aere expressis, addita enarratione botanica patriam nostram Augustam ornare coepit splendidum opus *Phythantozoiconographiae* WEINMANNIANAE, vt reliquos botanices scriptores,

e) Polyhist. T. II. L. II. p. 1. c. 2.
f) In Biblioth. Script. Hist. nat. Tig. 1716. 8.
g) Bibl. Phys. c. 14. p. 277 seqq.
h) Hist. lit. Germ. Vol. I. p. 61. V. p. 793 seqq.
i) P. II. Lindenii renouat.
k) loc. cit.

res, Tournefortium, Waltherum, Michelium, Houſtonum, Vaillantium, Sigesbeckium, Burmannum, Rumphium, Breynſium, et qui imprimis de botanices ſtudio praeclare meruit, celeberrimum Carolum Linneum praetereamus, qui alios multos ipſe in *Bibliotheca botanica* enumerat, ab illis, qui plura hoc loco poſtulant, omnino conſulendus. Simili modo haud exiguus eorum numerus recenſeri poſſet, qui foſſilium ſeu mineralium hiſtoriam enarrauerunt, ſi dicendorum prolixitas limitesque nobis poſiti id paterentur. Inter quos non tam ATHANASIVM KIRCHERVM, fumos haud raro in *Mundo ſubterraneo* [l] vendentem, quam OLAI WORMII *Muſeum*, WOODWARDI *Hiſtoriam foſſilium*, VOLCKMANNVM in *Sileſia ſubterranea*, PH. IAC. HARTMANNVM in *Hiſtoria ſuccini*, FR. CHR. LESSERVM in *Lithotheologia*, HYACINTHVM GEMMA in *Hiſtoria naturali gemmarum et lapidum omniumque mineralium*, IO. FRID. HENCKELIVM in *Hiſtoria pyritae*, I. IAC. SCHEVCHZERVM in *Hiſtoria naturali Heluetiae*, et quos alios nominat Cel. BRVCKMANNVS in *Prodromo bibliothecae metallicae*, commendamus. Quibus addi poſſunt illi, qui lapides figuratos recenſent, ab eodem nominati, quique diluuii reliquias in ſtratis montium, lapidibus aliisque locis detexerunt, cuius generis diſſertationem *de Origine lapidum figuratorum* dedit CAR. NIC. LANGIVS, et *Herbarium* atque *Muſeum diluuianum* I. IAC. SCHEVCHZERVS. Non vero lapidum vllus curioſitatem naturae interpretum magis exercuit, quam magnes, cuius mirabilem vim attractiuam ferri et magnetis alterius, itemque conuertendi ſe ad ſeptentrionem, explorare, et cauſſas veriſimiles magnetiſmi afferre non ſine ſudore philoſophi conati ſunt. Non facile enim in inſtitutionibus phyſicis hoc phaenomenon quisquam omiſit, praeſertim poſtquam Guilelmi Gilberti opera et immenſis ſumtibus, vti ſupra iam dictum, experientia maior orbi philoſophico de magnete ſuccreuit. Inſignis quoque, quem in arte nautica habet pyxis magnetica, vſus diligentiam virorum acutiſſimorum et magna patientia ad haec myſteria attentorum eo adegit, vt ad declinationem magnetis, quae diuerſis locis et temporibus diuerſa eſt, reſpicerent, et eius cauſſas probabiles afferrent, vt ex Fr. Lanae, Halleii aliorumque tentaminibus conſtat. Poſſent haec omnia eorum indicibus augeri, qui omnis generis obſeruationes phyſicas ex innumeris experimentis factas collegerunt, niſi et numerus eorum nos deterreret, et nomina eorum ſatis nota eſſent, et ſcriptioni tandem huic modus eſſet ponendus. Dabit potiores cel. STOLLIVS [m], qui adeundus.

Societates eruditae phyſicam doctrinam augentes.

§. XVIII. Tandem, vt quae dicenda reſtant, abſoluamus, reticendum non eſt, inſignes acceſſiones naturalem diſciplinam nactam eſſe, poſtquam non priuata, ſed publica auctoritate in ſcrutandos naturae receſſus philo-

l) Conf. MORHOF. Polyhiſt. T. II. p. 167. Act. phil. Vol. II. p. 193. REIMMANN. Hiſt. lit. Germ. Vol. III. p. 176. STOLLIVS Hiſt. liter. P. II. c. 1. §. 23. p. 325.

m) l. c. P. II. c. 4. §. 42. p. 555 ſeqq.

philosophi incubuerunt, et integrae societates in hunc finem certis legibus et institutis coierunt, summis principibus earum conamina auctoritate sua, priuilegiis, honoribus et sumtibus magnifica ratione iuuantibus. Non est animus in historiae literariae campos excurrere, et societatum eruditarum annales condere; non licet enim nobis ad alia spectantibus lineam transcendere. Dabunt, quantum satis, historiae literariae scriptores passim, et in his GOD. VOCKERODVS [n], MORHOFIVS [o], STRVVIVS [p], STOLLIVS [q], alii. Sed ad eas tantum societates respicimus, quae augere, emendare, illustrareque naturalem philosophiam sunt conatae. Inter quas laudabile exemplum aliis praebuit, et ad augendam disciplinam naturalem prima omnium symbolam suam contulit academia Consentina, a Bernardino Telesio instituta, cuius historiam in eius vita *parte huius tomi antecedente* iam tetigimus. Eam postea haud paucae in Italia secutae sunt, quae ad doctrinae mathematicae physicaeque augmenta et culturam respexerunt, in quo studio prae reliquis praeclare versata est academia Lynceorum, magnis in physica scientia viris illustris. Nuper autem, currentis seculi anno duodecimo illustrissimi Marsilii comitis studio atque sumtibus accessit academia, vel quod ipsi nomen placuit, institutum Bononiense, cuius natales, modum, studia in naturali disciplina, auxiliaque et quae his sunt affinia, descripsit H. P. LIMIERIVS [r]. Tacemus alias minores quarum recensum dabit IO. IARCKIVS [s]. Maiori tamen successu et auctoritatis quoque atque sumtuum auxilio in eiusmodi societates conspirauerunt philosophi, cum summi principes fouere, tueri, et reditibus augere eas constituissent. Cuius rei laudatissimae initium fecit Germania. In ea enim priuatis primum ausibus, auctore Laurentio Bauschio medico Suinfurtensi anno MDCLII coierunt medici nonnulli, eo scopo, vt naturae arcana, communicatis inter se obseruationibus et experimentis curiosius rimarentur. Quod cum pulchre succederet, extendendos limites et dilatanda pomoeria rati anno MDCLXVI, alios quoque peculiari scriptione [t] inuitarunt. Qui cum libenter accessissent, tandem nobilissimo instituto augustissimi imperatoris Leopoldi I. qui clementissimo affectu erga literas vtebatur, auctoritas quaesita est, qua anno MDCLXXXVII publice confirmata, munitaque legibus et insignibus priuilegiis aucta est. Ex quo tempore laetissimis ingenii prouentibus physicam disciplinam promouit, editis *Miscellaneis curiosis*, seu *Ephemeridibus physico medicis academiae caesareae naturae curiosorum*. Quae cum ab anno MDCLXX plaudente orbe philosophico prodiissent, per dimidium seculum, *Actorum physico-medicorum* nomen postea sortiti sunt. De cuius societatis historia narrationem luculentam edidit

n) Introd. in notitiam Societ. literar.
o) Polyhist. T. II. L. II. c. 1. p. 135 seqq.
p) Introd. in Hist. lit. c. 10. cum suppl.
q) l. c. P. II. c. 4. §. 31. p. 547 seqq.
r) Histoire de l'academie appellée l'institut des sciences et des arts etabli en Bologne, Amst. 1723. 8.
s) In Specimine academiarum erud. Italiae.
t) Cui tit. Salue academicum. Conf. REIMMAN. l. c. P. V. p. 809 seq.

edidit MICH. BERN. VALENTINI [w]. Aetate huic suppar est academia Florentina del cimento, nomen gerens, a magno Etruriae duce Leopoldo anno MDCLVII excitata, vt in naturae arcana inquireret. Cuius societatis physicae tentamina, Italico sermone vulgata Latina fecit, et insignibus accessionibus auxit vir celeberrimus PETRVS VAN MVSSCHENBROECK [x]. Eundem lapidem voluere coepit circa eadem tempora Anglia, illustrissimo Verulamio in *Noua Atlantide* eius consilii primas lineas ducente. Tanti enim viri prudentia et experientia in rerum naturalium studio commoti viri nonnulli docti artisque medicae et philosophiae naturalis studiosi Oxoniae priuatis initio congressibus tempore interregni symbolas suas conferre coeperunt, rebus summis autem potitus Carolus II. anno MDCLX quae isti auspicati erant, confirmauit, et priuilegiis societatem, regio nomine ab isto tempore splendentem, auxit. Quae narrat copiose, remque omnem exponit THOMAS SPRAAT in *Historia societatis Regiae Londinensis* [y]. Insignia autem sunt illustris societatis in disciplinam naturalem merita, obseruationes innumerae, magna diligentia conscriptae, experimentorum fides recta et non suspecta. Cuius diligentiae fructum vidit orbis philosophicus in *Actis philosophicis*, ab anno MDCLXV, ab OLDENBVRGIO, qui ab epistolis societati fuit, proprio motu, Anglico sermone editis, sed ad nostram vsque aetatem continuatis, edito quoque a IO. LOWTHORPIO, BENIAM. MOTTE et IO. GRAY eorum compendio. Successit paulo post academia scientiarum regia Parisiensis, patrocinante Musis Io. Baptista Colberto, a Ludouico XIV. anno MDCLXVI instituta regiisque sumtibus tanta magnanimitate sustentata, vt praeclarissimi inde in scientias naturales fructus prodirent: cuius historiam conscripsit, qui ei a chartis fuit, IO. BAPT. DV HAMEL [z], continuauit post eius renouationem FONTENELLIVS. Etiam huius societatis diligentia et laboribus frui orbi philosophico licet, vulgatis *Commentariis mathematicis et physicis ex chartis academiae regiae scientiarum*, qui hodie quoque continuantur. Accesserunt seculo praesente societas scientiarum Berolinensis, quae cum suadente Leibnizio a Friderico I. anno MDCC excitata, et anno MDCCXI inaugurata fuerit, eius natales et historiam in vita illustris viri iam tetigimus. In cuius *Miscellaneis* praeclarae obseruationes occurrunt, quibus physica doctrina insignes accessiones accepit. Recentissime anno MDCCXXIII tanta exempla imitatus Petrus I. Moscouiae monarcha princeps animo pariter et facinoribus vere magnus Petropoli nouam scientiarum academiam condidit, ast perfecit demum anno MDCCXXV Catharina. Quae praestantissimis viris ornata, et sumtibus maximis sustentata paucis annis praeclare naturalem disciplinam adiuuit, et diligentiae ea in re suae exemplum in *Commentariis societatis Petropolitanae* extare voluit. Et ita qui-

w) Giessae 1700. 4. x) Lugd. Bat. 1731. 4. y) Anglice, Lond. 1665. Gallice 1667. Geneuae.
z) Par. 1698. et auct. 1701.

quidem conſpirante per cultiores Europae partes omni eruditorum caterua, ita emendata, illuſtrata, aucta eſt diſciplina phyſica, vt ſi omnium ſeculorum induſtriam colligamus, coecutiiſſe tamen orbem philoſophicum vsque ad ſeculum XVII merito dicendum ſit, tantumque praeſtiterit ſeſquiſeculum, quantum omnis aetatis curioſitas nunquam effecit. Ex quo conſtat, quid ad emendandam mutandamque phyſicam philoſophiae partem poſt renatas literas, maxime Seculum XVII et XVIII attulerit.

CAPVT TERTIVM.

DE METAPHYSICAE ET PNEVMATOLOGIAE MVTATIONIBVS RECENTIORIBVS.

§. I.

Fata metaphyſicae recentiora.

Ex phyſico regno ad metaphyſicum tranſimus, luſtraturi, quid in eo noui attulerit quid mutauerit, philoſophorum induſtria. Ne vero, quod hactenus pleroſque terruit, metaphyſicae nomen ab hac conſideratione lectorem velut ſpectrum quoddam abigat, nonnulla, quae ad huius diſciplinae hiſtoriam, naturam atque conſtitutionem pertinent, paucis praefanda, et ex veteris philoſophiae hiſtoria repetenda ſunt. Et nomen quidem metaphyſicae ante Ariſtotelis aetatem ignotum fuit. Plato enim, qui primus argumentum metaphyſicum diſputationi philoſophicae ſubiecit, dialecticam vocauit, vt ſuo loco dictum eſt. Ariſtoteles vero diſtinctius philoſophaturus libris, quot hodie extant, quatuordecim, metaphyſicam doctrinam primus complexus eſt, nomen tamen ipſum vel a Theophraſto, vel recentiore paulo aetate, cum deperditi Ariſtotelis libri recenſerentur, ab Andronico Rhodio praefixum eſt [a]. Ariſtoteles enim aliis nominibus, et imprimis ſapientiae primae, vel philoſophiae primae, quin et theologiae aliisque nominibus inſigniuit [b], teſtatus, ſingularem et vtiliſſimam ſcientiam ſe eo nomine pandere velle. Quam cum ex praeceptoris diſciplina accepiſſet, qui nobiliſſimum dialecticae argumentum ideas, ſiue οὐσίας αὐτὰς καθ᾽ αὐτὰς, eſſe ſtatuebat [c], et alios philoſophiae vultus effingere vellet, vt et ipſe nouae doctrinae auctor videretur, ſingularem ſcientiam conſtituit, in qua de his immutabilibus ſubſtantiis ſibi agendum, inquirendumque putauit, quae illa principia per ſe ſubſiſtentia ſint, quae materiae fluxae et aeternum mutabili certam et durantem naturam largiantur, et a quo principio cauſſaque prima omnis eorum

a) Conf. PATRICIVS Diſcuſſ. Perip. Tom. I. Lib. V. p. 62.

b) Loca Ariſtotelis diligenter collegit, et erudite in hoc argumento illuſtrando verſatus eſt CHRISTIAN. DREIERVS in Sap. prima Diſſ. III.

c) Conf. Hiſt. phil. doctr. de Ideis S. I. §. 6.

eorum catena et emanatio dependeat. Id enim tota illa tractatio de ente prout ens est, de caussis primis principiisque vult, quae intelligi, prout debet, non potest, nisi cum dialectica Platonica comparetur, et tota librorum metaphysicorum Aristotelicorum connexio inspiciatur. Quod hoc loco facere, et hoc pacto origines metaphysicae pandere, heic, vbi recentioris philosophiae historia scribenda est, non licet. Conferri autem cum fructu potest, qui eleganter in hoc saxo voluendo versatus est cel. HOLLMANNVS[d], comparandaque simul sunt ea, quae docte cumulauit FRANC. PATRICIVS[e], vt intelligatur, ex quibus fontibus Aristoteles sua hauserit, et qua significatione meditationes eius accipiendae sint. Subtiliter in hoc argumento versatum esse Aristotelem, nec in omnibus adeo culpandum ac plerique hodie faciunt[f], qui libros eius metaphysicos nec legunt nec intelligunt, facile concedimus, lectorem enim postulat et abstractionibus mathematicis adsuetum, et veteris philosophiae Graecanicae hypothesium peritum, et ad obscurum et difficilem illum modum ratiocinandi, quo Stagirita vsus est, maxime attentum. Quibus vero mediis cum carerent quamplurimi, ipsaque oralis Aristotelicae doctrinae transmissio libris eius defossis et sublatis diu iam desiisset, mirum haud est commentatorum eius gregem, post restitutos luci Aristotelicos libros, nouam sibi ex iis scientiam efformasse, quam metaphysicae nomine ornarunt, eamque in ontologiam quandam seu doctrinam de ente in genere eiusque affectionibus communissimis, adiecta doctrina de Deo et spiritibus, et pneumatologia commutauisse, et vtramque vnius scientiae nomine tradidisse. Quae cum ab Arabum et Scholasticorum ingeniis, valde quidem subtilibus, at Graecae linguae et philosophiae ignaris tractari coepisset, adeo diuersam ab auctoris sui mente philosophia haec prima faciem accepit, vt sua agnoscere, si rediret, Aristoteles aegre posset. Itaque ab Arabum et Scholasticorum aetate metaphysica disciplina aliam prorsus naturam habitumque atque constitutionem nacta est, et noua quaedam scientia emersit, quae ontologiam tradidit, et de Deo atque spiritibus praecipiendo, pneumatologiam et theologiam naturalem appendicis loco sibi coniunxit. Quae ab eo tempore non tantum ad renatas vsque literas, sed post eas quoque ad nostra vsque tempora peculiarem sibi in systemate corporeue philosophico locum vindicauit. Nam quamuis spectra lemuresque quibus scatet metaphysica Scholastica perhorrescerent recentioris aetatis philosophi haud pauci, ideoque nonnulli prorsus a metaphysica manum retraherent, quod imprimis consilium secutus est Philippus Melanchthon: fuerunt tamen multi quoque, qui abiectis Scholasticis spinetis, non omnem eius

d) Hist. Metaphys. Syst. phil. T. I.

e) l. c. T. II. L. II. p. 196 sqq.

f) Cogitandum quoque, deesse libros metaphysicos Aristotelis multos, confusum esse temporis iniuria ordinem, aliena esse adiecta haud pauca, vnde istae difficultates magnam partem oriuntur.

eius disciplinae tractationem abiiciendam esse putarent, praecipue, cum ad theologiam traducta hac lingua philosophica, scientifice, quod dicunt, de mysteriis diuinis disputari, et errantes haereticosque refutari melius posse, plerique statuerent. Qua opinione Peripateticam scholam seculo XVII infectam fuisse, ex illis colligi potest, quae in antecedente parte de fatis philosophiae Peripateticae prolixe satis disseruimus. Quae tamen cum et Aristotelica non essent, et fructu carere viderentur, factum inde est, vt de emendanda quoque metaphysica, et philosophia prima nonnulli cogitare inciperent. Comparent inter eos, qui talia aggressi sunt nomina Nicolai Taurelli, Henrici Mori, Thomae Hobbesii, Thomae Campanellae, quibus ex Cartesiana schola accessit Ioannes Claubergius, quem postea sodales certatim secuti sunt. Quorum tamen placita de metaphysico argumento hoc loco enarrare eo minus opus est, quo minus ea, quae huc pertinent, in antecedentibus, vbi de horum philosophorum dogmatibus egimus, omisimus. Ea itaque hoc loco repetenda sunt, vt aliqua metaphysicae emendatae et commutatae historia exsurgat. Ipse vero magnus VERVLAMIVS [g], aliam viam ingressus, metaphysicam ad eam naturalis philosophiae partem retulit, quae speculatiua est, quamque in physicam specialem et metaphysicam diuisit, monens, vti se vocabulo metaphysicae sensu a recepto et vulgato discrepanti. „Disiunxit itaque „philosophiam primam a metaphysica, illamque communem scientiarum „parentem esse voluit, quo communia et promiscua scientiarum axioma„ta progignerentur, eaque non logice sed physice tractarentur, sed et in„quisitionem de Deo, vno, bono, angelis spiritibus ad theologiam natura„lem retulit et a metaphysica secreuit. Metaphysicam autem propius ad „Aristotelis mentem refingens, quem ob acumen ingenii mirabilem vo„cat, metaphysicae, non ea quae penitus in materia submersa sunt, quae„que ad physicam refert, sed abstracta, constantia, v. c. mentem, ideam, „vindicauit, eamque de forma rerum naturalium atque de fine praecipere „iussit. Eam enim, quae in scholis recepta est, metaphysicam, mas„sam esse iudicauit [h] inconditam doctrinae ex partibus quibusdam physi„cae, veluti de principiis et animo, exque theologia naturali et logica „compositam et congestam, et sublimitate quadam sermonis hominum, „qui se ipsos admirari amant, tanquam in vertice scientiarum positam.“ Neque tamen haec quoque Verulamii φιλοσοφούμενα eaque partitio multis placuit, licet negare nemo auderet, et locum esse debere communibus axiomatibus et vniuersalibus, quibus omnis scientia niteretur, principiis atque regulis, quas philosophiae primae nomine vir summus complectebatur, et in physica parte caussas quoque generales, formam, finemque esse enarranda. Sed permouit metaphysicae significatio Scholastica quosdam, vt eam omnem ex circulis philosophicis eiiciendam esse contenderent. Qua in re magnos animos irasque ostendisse Danielis Hofmanni asseclas,

g) De Augm. scient. L. III. c. 4. Opp. Tom. I. p. 190. h) C. 1. p. 180.

asseclas, et ad satyras conuersum idem vsisse Christianum Thomasium, cuius vestigia lepida terminorum metaphysicorum conuersione Germanica pressit ZEIDLERVS [i], suis locis iam indicauimus. Quibus adderemus, quod Maresii ex narratione tradunt PASCHIVS et HOLLMANNVS [k], Gustaui, Suecorum regis, iussu metaphysicam Suecorum regno proscriptam, et omnes libros metaphysicos fisco addictos fuisse, si paulo certiorem eius rei fidem allegare liceret. Neque tamen omnium, qui recentiori aetate de metaphysica iudicarunt, ea mens fuit; sed et ἐρολογίας et lexici eruditi commodique loco, vt lingua philosophantium intelligi queat, conseruandam eam esse in philosophia statuerunt, quae mens fuit IACOBI THOMASII [l] et B. BVDDEI [m]; et haud pauca in logicam tractationem quidam transtulerunt, cuius exemplum esse possunt, quae *Artis cogitandi* auctor, Mallebranchius, Crousazius aliique ex metaphysica suis tractationibus logicis insperserunt; haud pauci ad doctrinam de Deo et spiritibus reliquis, praeter communia scientiarum principia eam reuocarunt [n], quo scopo praeter Peripateticos plerosque ipse CARTESIVS in *Meditationibus de philosophia prima,* de Deo et anima egit, et post Hamelium B. Syrbius, Rudigerus, et ipse tandem illustris Wolfius incedendum esse rati sunt. Pauci haec theologiae naturali seruantes metaphysicam cum philosophia prima idem esse iusserunt, eamque occupari circa prima communissimaque omnis cognitionis nostrae principia, quae ad singulares quasdam disciplinas referri ob vniuersalitatem suam nequeant, voluerunt, eum inter philosophicas scientias illi locum tribuentes, quem inter mathematicas geometria occupat. Quo sensu *Ontologiam methodo scientifica* pertractare constituit illustris WOLFIVS, et eam quoque singularis scientiae habitu in scenam produxit Cel. HOLLMANNVS. Nobis praeter haec, quae summatim dedimus, in hac vniuersali scientiarum claue enarranda, non est, quod praecipue in hac nostra tractatione adducendum habeamus. Nuper demum, philosophiae primae [o] hic honor restitutus est, eiusque axiomata hoc loco enarrare, esset specialem eius historiam condere, et quae hodie obtinent, exponere, sicque instituti nostri fines migrare velle. Omissis itaque iis, quae ex laudatissimorum modo virorum institutionibus metaphysicis hauriri possunt, ad doctrinam de Deo et spiritibus quam plerique metaphysicae iunxerunt, respiciemus, et quid circa hanc partem recentior aetas molita sit, qua licet breuitate porro enarrabimus.

i) In Metaphysica lepide Germanice versa, tit. Die wohlehrwürdige, grosachtbare und wohlgelehrte Metaphysica, oder Vbernaturlehre etc. Vbi in praefatione Satyra mordax in metaphysicam scribitur.

k) Inu. nou-antiq. c. II. §. 14. p. 48. l. c. §. 43. p. 594.

l) In Hist. metaphys. §. 16. 33. et quae supra in vita filii ea de re diximus.

m) Elem. phil. instrum. P. IV.

n) Conf THOMAS. l. c. §. 3. 26 seq.

o) Dedit B. SYRBIVS eruditam dissertationem de Philosophia prima loco honorique suo restituenda, qui ideo institutiones quoque philosophiae primae eclecticae scripsit, vt supra dictum.

Fata recentiora theologiae naturalis.

§. II. Nobilissimum metaphysicae doctrinae argumentum a plerisque habetur, quod de prima omnium rerum caussa, DEO, agit. Quem cum idearum fontem constituerit Plato, ratio inde intelligitur, cur in metaphysicis ad hanc theologiae naturalis partem ascenderit Aristoteles. Cuius diligentiam imitati haud pauci argumentis metaphysicis euincere conati sunt, dari eiusmodi ens summum, infinitum, perfectissimum, et necessario existens, a quo reliqua dependeant entia omnia et existentiae suae rationem in se habeant. Non est loci praesentis eos allegare, qui ratiocinationibus metaphysicis (de his enim in praesentia sermo tantum est.) Deum esse demonstrauerunt, nec, de vario nobilissimam hanc veritatem euincendi modo, efficacia et ratione disserere. Collegit omnia diligenter et adductis copioso indice scriptoribus enarrat IO. ALB. FABRICIVS [p], qui videndus. Id vnum ὡς ἐν παρόδῳ notamus, nostro hoc tempore inter controuersias Leibnizio-Wolfianas plurimum disputatum esse de vsu et valore argumentorum pro existentia Dei, cum viris his celeberrimis, et praecipue Wolfio, eae rationes suspectae viderentur, quae pro Deo demonstrando plerumque allegari solent [q], eo quod elabendi viam atheis eas pandere crederet, statueretque, non certius et efficacius argumentum deduci posse, quam quod a contingentia rerum peti potest, qua in re praeeuntem habuit Leibnizium. Ita enim visus est, validissima, quae hucusque in impietatis patronos emissa sunt tela eneruasse, et in solo metaphysico argumento obscuro paucisque intellecto spem omnem et fiduciam collocasse. Qua in re annon de vmbra litigauerint viri docti, et an tanto strepitu de argumenti metaphysici pondere decertandum fuerit, re ipsa a nemine negata, nos lectoris prudentiae definiendum relinquimus, fatemur autem, argumentum illud, quod a rerum contingentia desumitur, modo recte explicetur, et tollatur omnis ambiguitas, omnium maxime stringere nobisque videri omnium euidentissimum, modo rationem sufficientem existentiae rerum requiri, admittamus. Quo principio, licet sufficienter non explicato omnes nixi sunt, qui hanc demonstrandae existentiae Dei rationem adhibuerunt; adhibuerunt autem iam inter scholasticos plurimi: quamuis inde colligi non posse putamus, reliquas rationes hac imprimis supposita, nihil recte valere vel demonstrare posse. Quae cum latius in pneumatologia disputari soleant, ad eius institutiones lectorem dimittimus. Hac vero veritate velut quae certissime demonstrari queat admissa, manifestum est, peccauisse in ipsam philosophiam post renatas quoque literas omnes, quotquot impietati vel palam velificarunt, vel latenti veneno, vsi emendatae philosophiae colore, pietati insidiati sunt. Quorum vtinam non tam amplus catalogus contexi et non sine humani intellectus opprobrio demonstrari posset, ipsum, quod Numinis beneuolentiae debemus, philosophiae beneficium, ad oppugnandam DEI existen-

p) In Syllabo scriptorum de V. R. C.

q) Vid. LVDOVICI Hist. phil. Wolf. P. I. c. 14. §. 237. 259. 391. 397.

existentiam et maiestatem tot vana et otiosa ingenia nefandis ausibus adhibuisse, quae tamen acutius se cernere, et eiuratis vulgi praeiudiciis liberius philosophari gloriata sunt. Id quod ex amplissimis atheorum indicibus disci potest, quos conscripsit IENKINI THOMASII [r], IO. FRANC. BVDDEI [s], et IAC. FRID. REIMMANNI [f] diligentia. Quibus tamen copiosior ipsorum systematum, ab atheismi patronis in vsum vocatorum enarratio et succincta eneruatio merito addenda esset, vt intelligi posset, quantum in argumento omnium nobilissimo recentior philosophia profecerit. Quibus dein nouae attributorum operumque diuinorum explicationes queis impietatis tela retundere viri docti et laudabili pietatis zelo flagrantes studuerunt [ff], adiici possent, quo pacto vtilis admodum et dogmatica theologiae naturalis historia condi posset, quam hactenus desideramus. Distinguendi autem cum sint athei theoretici, qui certis dogmatum fundamentis hanc impietatem superstruunt, a practicis, quorum sine Dei timore cultuque ob atheismum, vita est; ipsi quoque theoretici non omnes propria doctrinarum aedificia construxerint, quibus abesse numen iussum est; eos quos systematicos non incommode dixeris, proprie heic in censum venire, apertum est. Ast haec omnia enucleate tradere, et eos enumerare non licet, quos perperam hac macula notauit praeposterus eorum zelus, quibus atheismo suspectum omne illud est, quod vel ipsi non intelligunt, vel a receptis opinionibus et παιδείας τρόπῳ recedit, vel consequentiarum machinis in prauos sensus torquetur, quosque inuidia magis quam sinistrae de Deo sententiae atro lapillo designarunt: id enim ad specialem atheismi historiam pertinet, nec hoc loco quaeri debet. Adhibuimus autem in hac nostra tractatione curam hactenus atque diligentiam omnem, vt atheismi historiam, quantum scriptionis modus permittebat, simul enarraremus, quod vt in veteris et medii aeui historia haud superficiarie fecimus, ita in recentioris aetatis philosophica historia explicanda non neglеximus, ea quoque tangere, quae de atheismo sectae Auerroisticae, Pomponatii, Portae, Caesalpini Cremonini, Simonis Simonii, Taurelli, Cardani, Bruni, Campanellae, Berigardi, Baylii, Burrhi, Postelli, Mallebranchii, Hobbesii, Cartesii, Leibnizii, Lockii, Thomasii, Paracelsi, Boehmii et theosophorum aliorum, a nonnullis disputantur. Addi possent plures, si id ageremus, solent enim atro huic catalogo inscribi nomina Bernardi Ochini, Marcelli Palingenii, Lazari Bonamici, Petri Aretini, Bonauenturae de Perieries, Francisci Rabelaesii, Iacobi Dauidis Perronii, Antonii Mureti, Petri Ruffi, Stephani Iadelli, Iosephi Scaligeri, Stephani Doleti, Francisci Garasse, Ioannis Harduini, Richardi Simonis, Isaaci Peyrerii, Antonii Goueani, Eduardi Herberti,

r) In Historia Atheismi, Altd. 1713. Lond. 1717. 8. edita.

s) Thes. de Atheismo c. 1.

f) In Hist. Atheismi, Hildes. 1725. 8.

ff) Qualia sunt, quae theologiam ex sideribus, astris, aquis, lapidibus laudabili conatu recentissima aetate construxerunt, alibi nominanda.

Thomae Browne, Bernardi Connorii, Caroli Blountii, Iacobi Masse, Ioannis Tolandi, Antonii Collini, Theodori Cornhaerti, Conradi Vorstii, Stephani Curcellaei, Ludouici Meyeri, Ioannis Westrene, Isaaci Vossii, Hadriani Beuerlandi, Casparis Scioppii, et multorum aliorum, iure iniuriaue in hunc censum relatorum. Quos tamen accurate intueri, opiniones eorum ex scriptis propriis expendere, et proscripto odio et praeiudiciis omnibus, immo notione quoque atheismi restricta et a paradoxis opinionibus discreta, nec cum enthusiasmo et deismo commixta, de re ipsa iudicare relictum lectoris aequitati et industriae volumus. Nos, vt specimen extet, duos nobis ex tota hac caterua selegimus, quos pro atheis theoreticis et quidem systematicis omnis fere habet mundus philosophicus, Iulium Caesarem Vaninum, et Benedictum Spinozam, quibus in tota atheismi historia nihil est famosius. Horum itaque historiam paulo plenius enarrabimus.

Iulii Caesaris Vanini historia vnde petenda.

§. III. Valde famosa est, IVLII CAESARIS VANINI historia, quod commouit viros nonnullos doctos, vt de ea consarcinanda et in ordinem redigenda essent solliciti. Fecit id post IO. GOTTL. OLEARIVM, qui duas *de Vita, scriptis, ac opinionibus Iulii Caesaris Vanini* dissertationes [t] edidit, vir clarissimus IO. MAVRITIVS SCHRAMMIVS, qui ex scriptis Vanini hodie, ob futilitatem magis et sentiendi licentiam, quam ob doctrinam rarissimis [u], potiora omnia collegit, quae ad noscenda infelicis philosophi fata et opiniones facere possunt, quamuis admixta sint haud pauca ἀλλότρια et chartam tantum implere apta [v]. Ex hoc commentario vitam et opiniones Vanini breuiori compendio delineauit Gallico sermone DAVID DVRANDVS [w]. Et hi quidem inter impietatis patronos haud infimum locum Vanino assignauerunt. Ast fieri id non sine iniuria Vanini, cum haud paucis rationibus demonstrari posse crederet celeberrimus, PETRVS FRIDERICVS ARPE, edidit, licet ad declinandam inuidiam ἀνωνύμως *Apologiam pro Iulio Caesare Vanino*, in Belgio, *Cosmopoli* [x], vt habet titulus, excusam. In qua docta scriptione ea omnia studiose vir eruditus ex vita et opinionibus Vanini collegit, quae pro eius innocentia euincenda, et declinandis accusatorum obiectionibus facere posse iudicauerat. Qua in apologia cum eum ingenio indulgere, haud serio agere, patronum caussae non iudicem esse, nonnulli obiicerent, respondit [y], se non tam vindicias pro Vanino parauisse, quam pro veritate, eiusque dignitatem misere deformatam ex dumetis eruere fategisse. Praesertim

t) 1708.

u) VOGT. Catal. script. rar. p. 595.

v) Vid. Act. Erud. 1709. p. 260. I. FABRIC. Hist. Bibl. suae T. V. p. 232.

w) Vid. Hist. crit. de la rep. des lettres T. XIV. p. 361. Act. Erud. 1718. p. 230. Bibl. anc. et mod. T. VIII. p. 230. FABRIC. l. c. Europe savante 1718. Juill. art. 5.

x) 1712. 8. Conf. Cat. Bibl. Reimmann. T. I. p. 1033.

y) Fer. aestiu. P. I. §. 39 seqq. p. 28. vbi historiam libri recenset, et iis respondere promittit, quae in noua Bibl. Tom. III. p. 64. Relat. innoc. 1713. p. 173. BVDD. Thes de Atheismo c. 1. p. 122. Act. Erud. Germ. P. VII. p. 670. monita sunt.

fertim, postquam facta dissidentium obiectionum inquisitione leuiores ipsi rationes esse viderentur. Vidisse se enim historiam Vanini recentibus odiis esse compositam, et si omnes in illa scrupulos eximere nequeamus, nostra id fieri ignorantia, ex documentorum defectu. Conquestus ideo vir clarissimus et eleganter doctus de iniuria est, qua nonnulli eum ob dictam hanc pro Vanino apologiam cumularunt. Praeter hos duumuiros alii quoque in enarranda Vanini historia diligentiam probauerunt suam, quos cum nominauerit Io. FABRICIVS[z], qui et ipse breui indice res Vanini tetigit, eos heic appellare supersedemus. Addi autem illis possunt CROSAEVS[*], BVDDAEVS[†], PARCKERVS[a], IAEGERVS[b], FABRICIVS[c], alii[d]. Nos more nostro strictim res eius percurremus, et quid de eo memoratu dignum iudicamus, sine odio, sine fauore, excussis caussae rationibus, breuiter explicabimus.

§. IV. Edidit Vaninum Neapolitana regio, Taurisani oppido[e], anno MDLXXXVI, parentibus Ioanne Baptista Vanino, comitatui Castrensi praefecto, et Beatrice Lobez de Noquera. In sacro lauamine tesseram sponsionis factae, Lucilii nomen accepit, idque postea in Iulii Caesaris commutauit, aut arrogantia ductus, quod mores eius et temperamenti conditio suadere videntur, aut persecutionis violentia coactus, vt eo tutius lateret. Natum esse ait MDLXXIX CROSAEVS[f], non tamen addito testimonio, quod facile inde refelli potest, quod in dialogis *de Arcanis naturae*[ff], anno MDCXVI editis, se eo tempore triginta annos natum esse innuit, hoc enim indice eo, quem diximus anno, natum fuisse, certum est. Admodum adolescentem praeter naturalem animi alacritatem et ingenii felicitatem ingens discendi ardor occupauit, cui se ambitio iam tum haud obscure se prodens iunxerat. His itaque stimulis actus post posita Latinarum literarum fundamenta sub praeceptoribus domesticis mature ad cognoscenda philosophiae mysteria perductus est, et non modo rationalem philosophiam, sed et naturalem atque moralem secundum Aristotelis placita auidissime hausit. Quo factum, vt cum Auerroistas * ex Peripateticis, praeceptores vel viua voce, vel quod malumus, lectione esset nactus, totus in eorum hypotheses concederet. Vtebatur autem praeceptore Ioanne Bacconio, Anglo, religioni Carmelitarum[g], et si philosophiam spectes, Auerroisticae impietati addicto, a quo tanta Aristotelis et commentatorum eius admiratione repletus est, vt plane insaniret[h]. Et hanc quidem studiorum rationem, cui artem salutarem iunxerat, Romae prius, deinde Neapoli tenuit, ibique (quo loco Telesii curam circa illud tempus exacuisse viros doctos, vt de naturali philosophia paulo curiosius essent sollicitI,

Vita Vanini.

z) Hist. Bibl. suae T. VI. p. 518.
*) Entretiens p. 337. †) l. c.
a) De Deo Disp. II. §. 28. p. 194.
b) Hist. eccl. Sec. XVII. Dec. II. L. 7. c. 7.
c) Syll. Scr. de V. R. C. c. 17. p. 419.
d) Patiniana p. 51. Ann. acad. Iuliae P. II. p. 168.
e) De Arc. nat. Dial. 56. p. 424.
f) l. c. p. 337. ff) p. 495.
*) Expirauerat enim illo tempore secta Auerroistica, quae cum Peripateticis γνησίοις talibus non est confundenda. g) Amphith. Ex. 4.
h) Vid. ARPIVS l. c. p. 5.

liciti, ex fupra dictis de Telefio repetendum eft) in phyficam potiffimum incubuit, nec adeo male tempus eum collocaffe, ex fcriptis eius poteft intelligi. His autem ftudiis cum effet deditus, non abludit a verifimilitudine, quod biographi eius referunt, naufeaffe iuuenem praeferuidum et doctrina philofophica fuperbientem, fimplicitatem facerdotum, vulgi credulitate, fraudibus ad veritatis et fapientiae fpeciem efficetis abutentium. Deinde ad diuinarum rerum fcientiam conuerfus eft, ambitione vrgente, cum facri, quibus praefules ecclefiarum fruuntur, tituli et honores oculos eius valde perftringerent, et fummi in theologia honores nefcio quam ei ἐξοχὴν promitterent. Qua in difciplina Bartholomaeum Argottum, ex Carmelitarum fodalitio virum eloquentia celeberrimum, praeceptorem habuit [i], quo duce etiam in concionandi arte profecit. Nec a tentandis iurisprudentiae limitibus mentem πολυϊστορίας laudem affectantem retinuit [k], et imprimis canonico iuri expendendo diligenter vacauit, non neglectis tamen quas Inftinianus olim compilauerat, iufti rectique conftitutionibus. Eam ob rem, in Patauinam academiam fe contulit, id apud fe conftituens, vt, quod ipfe in *amphitheatri praefatione* dicit, *iuris prudentiae ac theologiae ftudiis in Parthenopaeo ac Patauino circo decurfis, reliqua fere omnia literarum exercitationum per totum Europaeum orbem erecta theatra, Amphitheatra circosque duceret frequentandos* [l]. Tantus autem difcendi ardor, tanta ftudiorum contentio illi inerat, vt fe paruula contentum Patauii togula, hyberna frigora perfregiffe glorietur. Ita animus per vniuerfae literaturae campos difcurrens, in quocunque literarum genere curiofe pabulum quaerebat, et imprimis philofophiae arcana altius, quam aetas ifta folebat, rimabatur. Placuit ei inter fcripta quae tum triuerat, imprimis doctrinae varietas, quam in Cardani libris deprehendebat. Vnde virum eum fapientiffimum, nec valde credulum fuperftitionibus vocat [m], inuita veritate, ipfoque Cardano, qui in extollendis fuperftitionibus fuis ad infaniam vsque verfatur, eodem, qui Vaninum occupauerat, charactere; et tamen valde eum exagitat, et atheifmi fufpectum habet [n], quod genituram Iefu Chrifti definire effet aufus. Sed et Pomponatio valde delectatus eft Vaninus, quem praeceptorem fuum plerumque vocat, non quod per tempus aliquod ipfius difciplina vfus effet, quod poft alios quoque conicit SCHRAMMIVS [o], hoc enim non fine infigni anachronifmo ftatui, in vita Pomponatii fuo loco oftendimus; fed quod ex libris et φιλοσοφημένοις Pomponatii, qui inter Peripateticos acutius cernentes folebat referri, plurimum doctrinae philofophicae accepiffet. Hunc ita Auerroiftam putauit Vaninus [p], vt Auerrois animam in eum commigrauiffe cenfendum effe ftatueret, quod quousque verum fit, fuo loco excuffimus. Maxime libellus *de Incantationibus* fiue *de effectuum naturalium rerum cauffis* (quos inter fe titu-

i) De Arc. nat. Dial. 50. p. 205.

k) Amphitheatr. Praef.

l) Ibid. Exerc. I. p. 351.

m) De Nat. Deor. p. 203. 204.

n) Amphith. Exerc. VII. VIII. SCHRAMM. l. c. p. 21.

o) §. 20. p. 42.

p) l. c. Exerc. VI.

titulos vnius libri perperam diuerſos facit SCHRAMMIVS [q], adeo placuit Vanino, vt eum aureum et admirabilem diceret [r], ex quo vno iudicio ſi cum iis comparetur, quae ex inſtituto de hoc libro alibi diximus, de Vanini philoſophia facile iudicium fieri poteſt, ſimulque intelligi, quibus de miraculis, de anima, de fato et ſimilibus dogmatibus a Pomponatio acceptis Vaninus ſubſcripſerit. Neque tamen diffitendum, interdum et Auerroi et Pomponatio Vaninum contradixiſſe, vt ex *Exercitatione XLIX Amphitheatri* patet, vbi tamen non negat, pleroſque ipſum putare ſtantem a partibus Pomponatii. Abſoluto ſtudiorum academicorum curriculo monachi habitum induiſſe oportet Vaninum, ſi vera ſunt, quae habet MARINVS MERSENNVS [s], cuius verba ob inſignem libri, in quo extant, raritatem, ipſa adducemus: *Viros bonos ſe mentientes, (ita de atheis pronunciat,) fallunt; nec enim exiſtima, te vllum vnquam hominem atheo peiorem inuenturum, quod exemplo Vanini atheorum Caeſaris teſtatum facere poſſumus, qui ne iocator exiſtimaretur,* καταπυγωνέστερος *eſſe maluit, licet aliquando nomen ſuum alicui ſanctiſſimae religioſorum congregationi dediſſet, quae ſtatim illum, vt verum monſtrum euomuit.* Tacet tamen haec ipſe Vaninus, vnde ſi modo vera ſunt, et non deceptus eſt Merſennus, in huiuscemodi valde credulus, coniicimus, eum, cum prima religionis ſuſceptae tentamina adiiſſet, eſſetque hypocriticae ſimulationis acerbus irriſor, maxime vero huius vitii clericos haberet ſuſpectos, liberiori lingua venerabiles fratres ita irritauiſſe, vt mature abeundi conſilium aut coactus acciperet, aut ſponte caperet. Ipſe ſe peracto curriculo academico Tauriſanum patriam ſuam in aeſtiuis caloribus obequitantem repetiiſſe, et tum Ioanni Mariae Ginochio theologo Germaniam peragranti ſocium ſe dediſſe, et contemtis ſiniſtris auſpiciis Argentoratum perueniſſe ſcribit [f]. In quo itinere ſe fortiſſimis telis atheos aggreſſum fuiſſe iactat, quod ſi verum eſt, prodidiſſe cauſſam optimam ex mira ratiocinatione cenſendus eſt. Perluſtratis Germaniae vrbibus in Bohemiam vsque penetrauit, vbi eo tempore et Catholici et Huſſitae et Anabaptiſtae viuebant, et hos quidem ſe oppugnauiſſe ipſe quoque gloriatur [ff]. Tum in Belgium deſcendens cum atheis pugnas porro iniit, andabatarum more, et aut reuera eos refutare ſerio noluiſſe, aut non potuiſſe, ſatis luculenter prodit [t]. Pleraeque enim eius reſponſiones tales ſunt, vt haud dubia atheos victoria maneat. Id quod characterem Vanini animo recolentes non magnopere miramur. Ex Belgio relegere veſtigia itineris ad patriam ducentis conſtituens Geneuam peruenit, vbique atheis, ſi vera ſunt, quae oſtentat, grauis et intolerabilis, et quidem cum periculo vitae [u]. Quod cum euaſiſſet ad Gallos delatus, Lugdunum peruenit, ibique Henrico Syluio eum deferente fuga ſe liberare ab inquiſitione

q) l. c. r) Arc. Nat. Dial. 51. p. 374. s) Qq. in Geneſin. col. 156. f) De Arc. nat. Dial. 56. p. 425. ff) Ibid. p. 349. t) p. 357. u) p. 328.

ne coactus est [v]. Tutiorem vero, quam Galliam, censuit sibi fore Britanniam, in quam delatus per biennium vixit, et Hieronymum Morauium, legati Veneti sacerdotem amicum satis fidum et interiorem habuit. Londini autem scribit [w] *se ad agonem Christianum destinatum fuisse, adeoque quadraginta nouem diebus in latomiis tanquam in palaestra quadam exercitum eo fuisse pro catholicae ecclesiae auctoritate defensanda effundendi sanguinis desiderio accensum, et inflammatum, vt sibi a Deo immortali vel maius donum aut melius contingere nullo modo potuisset.* Accidit hoc, si narratio vera est, anno MDCXIV, de quo tamen subdubitat cel. LA CROZE [x], nobis autem indolem animi Vanini expendentibus valde videtur simile, hominem eiusmodi charactere anomalo insignem, et incerta ingenii luxuriantis varietate huc illuc raptum mox de veritate religionis Christianae dubitare coepisse, mox in alterum extremum currendo pro ecclesiae suae, cui nomen addixerat, incautius et liberius loquendo, contra rempublicam quaedam effutiisse, ideoque castigatum martyrii gloriam affectasse. Nihil enim tam ineptum maleque cohaerens et a se dissonum est, ad quod non stultitia per vices delabatur, et arripiant capita heteroclita. Parum itaque fauentes sibi Protestantium terras expertus in Italiam rediit, Genuaeque sede fixa, viris eruditis innotescere studuit, quorum commendatione iuuenes in philosophia erudiendos haud paucos accepit [y], et cum eruditionis ornamentis enitere crederetur, optimatium sibi gratiam deuinxit, quam venari studiose annitebatur. Praelegit ibi naturalem philosophiam, posthabitis Scholasticorum praeceptis discipulos monens, ne in vllius magistri verba iurarent, sed ad fontes ipsos conuerterentur: Auerrois autem libros prae aliis obtulit, ex quo intelligi potest, quas philosophiae scaturigines consulendi iuuenibus auctor fuerit. Genua Lugdunum reuersus est, sine dubio quod ἀνωμαλίαι ingenii eius supra modum paradoxi et haud raro delirantis diu eum cum auctoritate et viri boni atque eruditi opinione viuere vno loco haud paterentur. Certe eadem in vrbe opus habuisse, vt, se cum atheis non stare ostenderet, ex suscepta contra Cardanum pugna, quem atheismi insimulabat, haud obscuro indicio constat. Nec diu ibi morari potuit, sed mox in Italia, mox in Gallia discurrens, haud contemnendis periculis exantlatis cum mox latronum metus eum opprimeret, mox aquae interitum minarentur, indies fieri coepit de impietate magis suspectus. Coegit id eum Lutetia excedere [z], qua in vrbe eum atheismi suspectissimum fuisse, vel ex vnius MERSENNI *Commentario in Genesin* [*] constare potest, qui cum ei fuerit σύγχρονος inter atheos praecipuos fuisse relatum non obscure significat. Minus itaque in Parisiorum vrbe tutus ad Tolosanos vrgente fato delapsus est. Narrat tristissima infelicis philosophi fata, qui miserabilem

v) Amphitheatr. Ex. 42.
w) Ibid. Ex. 19. p. 117. 118.
x) p. 340.
y) l. c. p. 350. conf. Ex. 40.
z) Conf. SCHRAMM. l. c. §. 19. p. 160.
*) loc. cit.

bilem eius vitae exitum vidit, et ipsum viuum nouit GRAMMONDVS †), cuius testimonio plerique qui post eum de Vanino scripserunt, steterunt. Summa eius narrationis huc redit: Suspectum se libris editis, eo praecipue, quem *de Arcanis naturae* inscripserat, fecerat Vaninus, quod de religione minus recte, et nonnulla impie statuerat. Quamuis autem se Romanae ecclesiae iudicio cuncta submittere professus tutus hactenus latuisset, inuentus tamen est Franconus quidam non ignobilis genere, qui eum in extremum periculum coniiceret. Ille enim cum saepius in vtramque partem cum Vanino de Deo rebusque diuinis sermonem miscuisset, eum velut nefarium diuinitatis hostem deferre apud magistratum constituit. Rapitur in ius Vaninus caussamque dicere iussus, quod pestilentibus opinionibus iuuenum animos corrumperet; respondit Romanam se fidem amplecti, nec ab ea ecclesia quod dissonet, vnquam docuisse; nonnulla ab atheis, obiici solita eo fine enumerasse, vt leues argutiunculas hominum impiorum eo fortius refelleret. Ita excusatione allata tum quidem liber dimissus est. Quo successu laetior et elatior cum impietatem in dies audacius spargeret, Franconus Magistratu compellato, diem ei diceret, rogauit, vt quod toties ex ore eius audiisset, eius illum coram conuinceret. Qui cum nobilitate et auctoritate gauderet, fidem ita senatui fecit, vt is Lucilium sine mora cum omni supellectile caperet. Ductus est in carcerem inter reculas inuentus, immanis bufo, aquis innatans, quem vitro inclusum aluerat, quae res valde veneficii et magiae suspicionem apud plerosque excitauit, quamuis is rogatus antidotum malo pestilenti ex eo parari affirmauisset. Accusatus Vaninus impietatis cum pristina vestigia legeret, Franconus in medium procedens, negatae diuinitatis eum reum egit tempore locoque et verbis quoque quibus elocutus erat, simul indicatis, interposita quoque iurisiurandi fide. Negauit cuncta Lucilius, de iniuria conquestus, quod iudicio semel absolutus veteri lite denuo grauaretur. Discipulorum autem testimonio in partes vocato in vincula coniectus est, in quibus pietatem et religionis professionem, sacro etiam epulo aliquoties testatus est, omni arte adhibita, vt hac caussa se extricaret, quo pacto totum semestre, protracta lite consumtum est. Sententiam de Deo dicere rogatus, vnum se in trinitate adorare professus, sublata ex terra stipula Dei existentiam ex eius mirabili structura demonstrauit. Sed peruicit et testium concordia et magicarum artium suspicio, vt ad rogum damnaretur. Currui impositus vt in supplicii locum veheretur, subtracta demum larua impietatem prodidit: non poenitentia dictorum, non preces vllae, sic vt nec Deum gratiam rogare se posse, monitus responderet, quem nullum crederet, nec regem, in quem nihil peccasset, nec iudices, qui magna ipsum iniuria afficerent. Oblatam crucifixi imaginem respicit, iactitans, imbellem fuisse, cui timor sudorem elicuerit,

†) Hist. Gall. L. III. p. 212 seqq. Per domos eundo iuuenes philosophiam docuisse Tolosae ait auctor Mercurii Gallici ad ann. 1619.

rit, se imperterrite mori, ac philosophice. Ad locum supplicii deuecti linguam ferro discerpsit carnifex, horrendo mugitu edito; corporis reliquiae infelicibus ignibus vstulatae perierunt, cineres in aerem sparsi, et infelicis philosophi memoria hoc pacto deleta. Haec Grammondus. Similia alibi leguntur [a]; et horrendae quoque in Deum et senatum regium blasphemiae, quas eructauisse dicitur, adduntur. Valde de huius accusationis veritate et sententiae iustitia disputatum est inter viros doctos. Plerique enim de Grammondi fide nihil dubitant, cum et praesens ipse fuerit et acta inspexerit, et supplicium viderit, et in ea dignitate constitutus vixerit, qua et prae aliis scire cuncta ex vero potuerit, et caussam mentiendi non habuerit, qua dignitatem suam polluisset. Accedunt testimonia Mercurii Gallici, Marini Mersenni, aliorumque, qui ea aetate vixerunt, et famam publicam in testimonium vocauerunt. Et hoc quidem pacto recentissime pronuntiarunt Schrammius, Durandus, Crosaeus, aliique supra nominati. Ast non mediocriter fidem Grammondi eleuant, quae alii obiiciunt. Monent enim adeo animum odio, persecutione et sanguinolento consilio turgidum contra Vaninum historicum Gallum prodere, vt omnem fidem amittat, satisque, dictante inuidia eum scripsisse, pateat. Ipsum porro ita rem narrare monent, vt a partis studio semoto pateat, neque iustam caussae rationem apud iudices obtinuisse, neque satis eum vel conuictum vel confessum supplicio fuisse affectum, iudicibus infensum animum, ab aliis, maxime clero inflammatum inaudita executionis festinatae celeritate prodentibus. Quos caruisse iudicio omni recto, et plane ineptos ad ferendam sententiam inhumanam fuisse, vel ex eo constare contendunt, quod atheismum et artes magicas inepte iungendo, ex bufone aquae incluso ridiculum impietatis argumentum desumserint. Fabulam autem de impietate in morte prodita, et eructatis in Saluatorem blasphemiis non nouam esse, sed Vanino alteri anno MDL ob mutatam religionem rogo imposito [b] iam tributam ita occasionem subministrasse, inauditam crudelitatem senatus Tolosani excusandi pingendique, maledicentia aliorum in blasphemiae culpam conuersa [c]. Nec reliquos testes magnam fidem mereri, quos vna sceleris fama publica sed mendax instruxerit: Cuncta vero iudicum iniustitiam, Vanini innocentiam, supplicii nefandam atrocitatem prodere: odium scilicet cleri, quem cum saepius arrosisset, in rabiem ita egerit, vt in eius perniciem conspirauerit, aduersariorum improbitatem et malitiam, accusationem ineptam et fuco carentem. Ita imprimis ingeniosissimus Arpius, cuius apologia tota legenda est, vt intelligatur, quid in hac narratione reprehendi possit. Nobis valde suspecta et Grammondi, et Mersenni, et aliorum relatio vel eapropter videtur, quod ab euentu illi omnes argumentum atheismi capiant, quem posthabitis aequitatis et iustitiae legibus caussam Vanini fuisse nactam,

a) Mercur. Gallic. loc. cit. MERSENNVS loc. cit.

b) CRISPINI Hist. testium verit. L. V. p. 168.

c) ARPE Fer. aest. l. c. §. 45. p. 30. 31.

ctam, nemo temere negauerit, qui auctoritatis praeiudicio aut partis studio non ducitur. Non iam inquiremus, vtrum huius impietatis semina Vaninus in scriptis prodiderit, de eo enim in sequentibus dicemus; fingamusque oculatiores recte detestanda et impia multa in dialogis Vaninianis videre; sufficit in praesentia, vbi de intentata Vanino lite disputandum, prodiisse libros Vanini censorum regiorum approbatione munitos; qui licet falli poterint, id tamen recte inde infertur, ita scriptos esse, vt meliores sensus recipiant, nec sufficiant, vt infaustis lignis perimendus auctor salua iustitia tradi potuerit. Vnus vero Franconus testis in quaestione de capitis periculo adductus est, et ille quidem, cuius testimonii fidem, absolutio, quam prima vice Vaninus obtinuerat, eneruat, odiumque, quo in infelicem philosophum exardere tum clerus, et ipse senatus prouinciae Tolosanae non erubuit. Quodsi et hoc concedamus, fuisse eum ex adductis caussis suspectissimum, aequum tamen erat, qui toties errori renuntiasse videbatur, et haud contemnendo argumento sobrie de Deo philosophatus erat, poenitentiae illi locum facere, et ab horrendo supplicio abstinere, et errantem magis rationibus compescere, quam forcipe carnificis. Quae crudelitas cum detestabilem apud bonos omnes infamiam accusatoribus iudicibusque conflare apta fuerit, quid mirum, mendacia de eius blasphema morte talia fuisse commentos audacissimos homines, quibus ab hac macula liberarentur, et recte blasphemiae caussa eum sustulisse demonstrarent. Tacemus pueriles de busone nugas et sexcenta alia, quae satis probant, spiritum persecutorium, inuidiam, superstitionem, manus ad delendum infelicem Vaninum sociauisse. Non iam de eo disputamus, vtrum pie et prudenter recteque Vaninus scripserit, concedemus id viris doctis, qui caussam Vanini impietatis suspicione iugulant, fluctuasse in nonnullis hominem ineptae philosophiae et nutantis ingenii vitio corruptum; sed de iustitia et iniustitia supplicii Vanini disserimus, quem omni aequitate proscripta fuisse horrendo supplicii genere peremtum, ex adductis, nisi fallimur, est manifestissimum. Quo tollere Vaninum iniquum erat, etiamsi apertam impietatem fuisset professus, cum satis fuisset, eius impudentiam alio modo coërceri, ne cum aliorum damno grassaretur *.

§. V. Scripsit aetate haud longa Vaninus complura, quorum ipse passim meminit, *Commentarios physicos, et in Aristotelis libros de generatione et de meteoris, libros astronomicos, apologiam pro lege Mosaica et Christiana, de contemnenda gloria, de vera sapientia, metamorphosin physico-magicam, apologiam pro concilio Tridentino.* Quae tamen omnia dubium est, vtrum perfecta et prodire iussa in vulgus sint. Nomen autem et memoriam suam immortalem quidem, at infamia commaculatam fecit libris duobus, in quibus impietatis semina sparsisse plerisque *Scripta Vanini ex quibus atheismi accusatus.*

*) Ita quoque iudicant LEIBNITZIVS Vol. I. Epp. p. 310. et CROSAZIVS l. c. p. 374 seq.

visus est. Edidit enim *Lugduni anno* MDCXV, cum censura et approbatione, *Amphitheatrum aeternae prouidentiae diuino-magicum, christiano-physicum, nec non astrologico-catholicum aduersus veteres philosophos, Atheos, Epicureos, Peripateticos, Stoicos*, in quo quidem ingenii miram varietatem et vices incertas prodidit; at nonnulla tamen attulit, quae doctrinam et elegantiam spirant. Vnde iudicauit de eo cel. REIMMANNVS [d], *reperiri in hoc eius Amphitheatro quaedam non laudanda prorsus spectacula, hypotheses insolentiores, subtilitates inutiles, probationes frigidas, limitationes meticulosas, philosophemata scholastica; sed accuratam tamen et quodammodo fastam esse, auctoris dictionem, acumen praeclarum, lectionem non quotidianam, et in prouidentia Dei explicanda, probanda, vindicanda, tantum studium, vt si praeter hunc foetum tum alia non fuerint atheismi indicia, parum absit, quin cum C. Thomasio, Arnoldo, Oleario, Arpio et scriptorem et scriptum immerita damnatione affectum pronuntiemus.* Consentiunt in eo, et parum sibi visum esse, quod pestilentes doctrinas sapiat, in eo libro, fatentur MORHOFIVS [e], et FABRICIVS vterque [f]. Aliter quidem visum BVDDEO [g] et CROSAEO †, et praeter hos aliis, quibus clanculum impietatis semina in hoc quoque libro sparsisse Vaninus visus est. Ast occupati, viri cetera summi et in iudicando accurati, sinistra de Vanino opinione, et Atheismi suspicione, cuncta ad eam retulerunt, quae ingenium Vanini stultum, et a se toties diuersum, inepta et absona disseruit. Totus enim cum incertitudine fluctuaret, ambitio autem et simplicitas in eius animo regnarent, non potuit non talia afferre, quae, si stricte et secundum rigorem iudicandum sit, suspicionem malae opinionis nutrire apta sunt; si vero ad hunc stultitiae Vaninianae characterem referuntur, benigniorem admittunt explicationem, et cum venia desipientis sibique non constantis auctoris legi ab aequo lectore postulant. Alter, quo sibi fatum accelerauit, foetus hoc titulo superbit: IVLII CAESARIS VANINI, *theologi, philosophi et I. V. D. de admirandis naturae reginae deaeque mortalium arcanis libri quatuor, qui prodiit Lutetiae anno* MDCXVI, munitus priuilegio Ludouici XIII. Galliarum regis et approbatione censorum, quos tamen eius puduit; librum enim vltricibus flammis traditum postea fuisse, asserit Rossetus apud SCHRAMMIVM [*]. Vsus est in hoc libro methodo dialogistica inter discipulum Vanini, Alexandrum, et Iulium Caesarem, in quo, vagis et ineptis disputationibus Peripateticis ita extra orbitam raptus de naturalis et reuelatae religionis capitibus ex vtraque parte differit Vaninus, vt satis appareat, eum totum incertitudine, et delirantis ingenii furore quodam in praeceps haud raro ruente fuisse corruptum. Et in hoc quidem libro pudendae impietatis specimina prodidisse Vani-

d) Cat. crit. bibl. suae T. I. p. 989.
e) Polyhist. T. I. L. I. c. 8. p. 79.
f) I. ALB. FABRIC. l. c. IO. FABRIC. Hist. bibl. suae T. VI. p. 517.
g) loc. cit.
†) l. c. Conf. quos nominat REIMMANN. Hist. Atheismi S. 3. c. 4. p. 369 seq.
*) l. c. c. 3. §. 13. p. 191.

Vaninus plerisque visus est, inter quos imprimis PARCKERVS[g], et CROSAEVS[h] describere impias pestilentis scripti sententias satis non possunt, quas crassa tantum larua velauerit. Prodere enim se in illo impietatem Peripateticam, Auerroisticam, et Astrologicam, ratiociniis ineptissimis et lacrymis dignis demonstratam et stultissima ambitione se ridicule efferentem. Cuius exempla quoque afferunt, satis prodentia caput habuisse Vaninum helleboro purgandum, et parum pretii statuisse venerandis religionis Christianae mysteriis, ea vero, quae pro ea dixit, ironice dixisse, ita ferente dialogo, contendunt, et quae velut atheorum obiectiones attulit, vel plane non refutasse, vel frigide tamen, conqueruntur, et contemtis, aiunt, istis, quae in amphitheatro scripserat, cumulasse quicquid ad atheismum fouendum, et in aperta luce ponendum facere posse intellexerit, nec his alia nisi diuino-magica, cabbalistica, et emotae mentis somnia contradictionum et dubitationum plena opposuisse, Christiana mysteria risisse, et nihil excusationis attulisse, quam quod istis impietatibus, si reuera spectes, sit deterius et intolerabilius. Et his quoque rationibus, atheismi damnare plerique Vaninum nulli dubitant. Sunt tamen non contemnendae eruditionis viri, qui nimium haec premenda non esse, ducti charactere ingenii Vaniniani volunt, et excusationi locum esse putant[i]. Inter quos post CHR. THOMASIVM[k], GOD. ARNOLDVM[l], IO. PHIL. OLEARIVM[m] eminet Cl. ARPIVS[n]. Is, quae contra eum solent afferri, quaeque responderi et pro Vanino dici possint, ita strictim complexus est[o]. I. *Ignorabat Deum, quia vltra mentis captum non prosiluit.* II. *Librum nefandum de tribus impostoribus* (hunc dialogos de arcanis naturae esse nonnulli coniecerunt) *in vitam reuocauit; nomine magis quam re notam.* III. *Atheorum dicta retulit; notata vt caueas.* IV. *Leuiter iis respondit, rumore vulgi, calumnia aduersariorum.* V. *Christi humanitatem execrabatur; quod noua quaerenti antiqua nota viderentur.* VI. *Virginem Mariam dicebat iniisse virum; quae sunt fabulae nugaeque.* VII. *Naturam habuit Deam; nam et digni viri assimilantur diis.* VIII. *De angelis differentes Scholasticos reprehendit; dum alia ex aliis retulit.* IX. *De daemonum natura naturales poscit rationes; quod vulgari sententiae non leues subsint superstitiones.* X. *Immortalitatem animae negauit; nullo in loco.* XI. *Fuit astrologus; lepide, ergo atheus.* XII. *Negauit conflagrationem; suo modo.* XIII. *Fatum probauit; prouidentiam diuinam.* XIV. *Literas in coelo fingit; superstitiose.* XV. *Cardanum et Haly delirantes non impugnat; quia non fecerat.* XVI. *Risit sacra; quae sacra non erant.* XVII. *Reiecere monachi; ne reiiceretur e coelo:* XVIII. *Damnatus tamen; vt multi innocentes.*

g) l. c. h) l. c.

i) Conf. quos laudat REIMMANNVS Hist. Atheismi l. c.

k) Not. ad Pufendorf. de sede Rom. p. 487. Cautel. c. 12. §. vlt. p. 195.

l) Hist. Eccl. Tom. II. c. 17. p. 16. §. 9 seqq. p 775 seqq.

m) loc. cit.

n) loc. cit.

o) Fer. aestiu. l. c.

centes. Ita quidem Arpius. Tertiam ab his sententiam pronuntiauit acutissimus HEVMANNVS [p]. Monet is: „Vaninum, cum memoria „abunde polleret, et imaginationis ardore flagraret, iudicio caruisse, am„bitionis oestro vero percitum credidisse se solum sapere. Hoc stultitiae „charactere vestitum quadrata rotundis, summa imis, bona malis miscuis„se. Et atheum quidem perfectum non fuisse, at incertum tamen de „existentia DEI fluctuasse, ingenii ferocientis lasciuia innumeras in „vtramque partem rationes suggerente, quas ponderare et pro meliori „caussa decernere iudicii paupertas non permiserit. Et hoc quidem pacto, „mox certissimum de Dei existentia fuisse, mox incertissimum putat, ita „tamen, vt dici nequeat, qua ex parte animus Vanini in mortis hora affe„ctus fuerit, cuius arbitrium penes Dei sit omniscientiam.

Quid de Vanini atheismo statuendum.

§. VI. Difficile est in hoc doctorum virorum dissensu arbitri partes suscipere, eo quod ipsa, quam Vaninus adhibuit dialogistica methodus incertam et haerentem faciat sententiam, et quae vera auctoris mens fuerit, occultet magis quam reuelet. Accedit fluctuans Vanini animus, et dubia philosophandi ratio, in vtramque partem argumenta versans, et de numero magis eorum, quam pondere sollicita, quae vbi a scriptore adhibetur, artis rationalis praesidiis non suffulto, facile fieri potest, vt pro optima caussa ineptissimae rationes colligantur, et tamen, qui ita ratiocinari suscepit, plurimum se vicisse putet. Qualem sedisse haud raro Vanino animum, iactabundae illae disputationes nobis persuadent, quas se cum insigni victoriae gloria atheis opposuisse scribit. Ex his enim quae supra notauimus, locis, abiecto praeconceptae de Vanini atheismo opinione colligimus, ineptissimum homuncionem magna quidem sui fiducia elatum at deliro ingenio in chao confusae eruditionis iactatum, tum cum vanas et ficulneas copias aduersus impietatis patronos in aciem produceret, nescio quas strages a se editas somniauisse. Nemo id temere negauerit, qui ad characterem ingenii Vanini paulo curatius attenderit. Ita enim imaginationis aestu abreptus, excussis habenis per vanissimarum naeniarum deuia interdum vagatus, vt Phaëthontis instar palaretur, incertus quid diceret, quid statueret, sic vt dictionis quoque thrasonismo fere puerili ad ineptias dilaberetur. Cuius si quis exemplum cupit, eum vel vnam *Dialogorum de arcanis naturae dedicationem* legere iubemus [q], certi, nostrae eum sententiae non inuitum subscripturum esse. Extendisse vero se haec ingenii phantastici deliria etiam ad ipsa dogmata, ex nugis, quas passim prodidit, est apertissimum, quae emoto eum fuisse cerebro, nec sibi satis constante, satis euincunt. Nam quis non febricitantium somnia sibi enarrari credat, vbi audit statuentem: religionum omnium ortum certo sideri deberi, et influxui astrorum, fata earum a stellarum irradiatione pendere, Christianae fidei ortum Iouis cum sole coalitioni esse tribuendum,

p) Act. phil. Vol. I. p. 600. q) Exhibet ex ea haud pauca LA CROZE l. c.

buendum, prodigia quaeuis ex phantasiae vi et magia posse explicari, etc. Quis non largiter rideat, de natura et materia coeli, de aeternitate et figura coeli rotunda, de loco nec dextro nec sinistro in coelo, de non colorato coelo, de vnica eius forma, et motu a formis procedente, nec sibi contrario, de sole per se, non per accidens calefaciente, de luna sole non calefacta, et sic porro de plerisque meteoris caussisque physicis secundum Peripateticos, Cabbalistas, Magicos, ineptis et puerilibus rationibus disputantem, audiens, et tamen admirabundum videns Alexandrum discipulum exclamare: *O vtinam magistrum Aristotelem non excepisses, quia non dubito, quin fortiorem sapientiae arcem exaedificasses.* Qualia et similia plurima, quae in famoso libro afferuntur, dum ordine recenset PARCKERVS[r], recte exclamauit: *Attendite, atque an quauis aetate aut gente vixerit homo stultior, iudicate!* Quo loco cum nugae Vaninianae collectae sint, et quam miserabili et tamen ambitiosa ratiocinatione insaniam suam Vaninus prodiderit, sit manifeste declaratum, elegantem facundissimi scriptoris dissertationem ipsam Lectorem adire iubemus, vt character Vaniniani ingenii dispalescat. Superstitioni itaque, enthusiasmo, et inani de rebus nihili morologiae stultissimum Vanini se addixisse ingenium, eo minus dubitandum est, quo minus paucae illae clarioris lucis scintillae, quae hic inde emicant, superare istas tenebras potuerunt. Ast his se iunxerat inepta ambitio, qua se veteris et recentioris aeui heroibus tanta eruditionis iactantia praeferebat, vt risum tenere legentes nequeant. Quod multis exemplis declarabit, quem colloquentem introducit, discipulum eius, Alexander, cuius vt vnum habeas, lector, en inter alia ita de Caesare suo Alexander: *Non ego Thomae Mori exemplum imitabor, qui cum Erasmum ignoto habitu acutissime differentem excepisset, ita dixit: vel daemon es vel Erasmus, vel ita de tua sapientia eloquar, vel Deus es, vel Vaninus?* Ad quae respondit Iulius Caesar: *Hic sum.* Sufficere haec pauca, ex multis diligenter a laudatis viris collectis possunt, vt intelligamus, Anticyris opus habuisse cerebrum Vanini, et extremae stultitiae notam sustinere. Quae infelicitas exorbitantis fine regente iudicio imaginationis, non potuit non valde augeri, cum ineptissimi illi praeceptores contigissent, qui oleum camino addere, quam aqua ignem dolose latentem extinguere maluerunt, qualis Pomponatii et Cardani libri atque disciplina fuerunt. His totus corruptus Vaninus, quid statueret, de quo certam sententiam figeret ipse ignorauit, et sine mente philosopha blaterans, bona, mala, recta, iniqua, vera, falsa, ambigua disputandi acie inter se commista attulit, non satis gnarus, ita subrui pietatis et veritatis reuelatae moenia. Quicquid igitur vel in philosophiam, vel in Christianam fidem peccauit Vaninus, peccauisse autem leuem futilemque scriptorem plurima fatemur, non tam impietati directae et systemati inaedifi-

r) l. c. p. 795 seqq.

inaedificatae, quam extremae dementiae hominis mente capti adſcribendum eſſe putamus, digni qui non flammis ſed ergaſtulo ſapere didiciſſet. Vnde eum hoc quidem ſenſu ab atheiſmi culpa liberari facile concedimus, at inopia iudicii et confuſione mentis incertae et in vtramque partem friuole diſputantis male tamen de theologia naturali et reuelata meruiſſe cenſemus.

Scriptores hiſtoriae Benedicti de Spinoza.

§. VII. Maiori iudicii apparatu et philoſophiae emendatae ſpecie ad impietatem non modo incruſtandam, ſed, quod credebat, geometrica methodo demonſtrandam acceſſit BENEDICTVS DE SPINOZA. Cuius hominis ex Iudaeorum ſynagoga egreſſi conatus tantum ſtrepitum in ciuitate erudita crediderunt, et infauſtis philoſophematis tot ingenia turbauerunt, vt famoſiorem in hoc quidem argumento philoſophum, inuenire vix liceat, et Spinoziſmus lippis et tonſoribus innotuerit. De cuius viri hiſtoria enucleanda tradendaque multorum ſe exercuit induſtria. Vix enim viuis exceſſerat Spinoza, cum operum poſthumorum editor IARIO IELLIS, cui arctiſſima cum viuo amicitia interceſſerat, vitam eius lingua Belgica conſcriptam et a LVDOVICO MAYERO, medico Amſtelodamenſi Latine redditam praemitteret. Pauca quidem in ea ad vitam eius ſpectantia ſunt, alia, quae doctrinam eius enarrant, prolixa ita vero deſcripta, vt a diſciplinae Spinoziſticae alumno poterant expectari. Porro ex Spinozae aſſeclis, Medicus Hagienſis, LVCAS vitam Benedicti Spinozae Gallica lingua non tam recenſuit, quam laudibus, conſcripto elogio, cumulauit [s]. Inter eos autem, quibus reprobatum eſt ſyſtema Spinozae, de eius hiſtoria omnium maxime meruerunt P. BAYLE et IO. COLERVS, eccleſiae Lutheranae apud Hagienſes miniſter. Et ille quidem in *Dictionario hiſtorico-critico* tum vitae Spinozae circumſtantias more ſuo enarrauit, tum placita eius magna ſubtilitate euertere, totique ſyſtemati inuiſo neruos incidere ſategit. Quo in labore cum egregie eſſet verſatus, ad praecidendas, quas altius agere Spinoziſmus in Belgio coeperat, radices, a FRANCISCO HALMA Belgico ſermone articulus ille expreſſus, et in vulgus editus eſt. Colerus autem, cum literalem veritatem dogmatis de reſurrectione Chriſti contra allegoricam, quam Spinoza confinxerat, expoſitionem oratione ſacra vindicaſſet, eamque typis edere conſtituiſſet, vitam famoſi philoſophi prolixe ſatis et copioſe ſcriptam Belgica lingua [t] adiecit, quae et poſtea Hagae Comitum Gallice comparuit. Laudemque meruit ſcriptor eruditus [u], „non tantum propter ſubſidia, „quibus inſtructus ad ſcribendam Spinozae hiſtoriam acceſſit, ſed et pro„pter diligentiam et multarum rerum cognitionem, quae ad hoc argu„mentum pertinent, et imprimis modum, quo vtitur in hoc ſcriptore ce„lebrando, et ſcriptis eius reprehendendis. Quamuis praeter candidio„rem lineam et diſpoſitionis meliorem viam, nonnullarum rerum exqui„ſitior

s) Nou. lit. Tom. X. P. I. p. 40. WOLF. Bibl. Hebr. P. III. p. 146.

t) 1706. Amſt.

u) Cat. Bibl. Reimmann. p. 1090 ſeq.

„ſitior habitus deſideretur, quae ex epiſtolis Spinozae queant ſuppleri.“ Et hanc quidem narrationem plerique poſt hunc, ſcriptores ſecuti ſunt, totamque recudi fecit, qui *Syllogen ſcriptorum ad philoſophiam Spinozae pertinentium* conſilio non quidem optimo, *Bruxellis*, vt titulus habet, *anno* MDCCXXXI. edidit LANGLETVS DV FRESNOY; illi enim vita haec quoque praemiſſa eſt, aſt dolo malo, ad commendandam latentis veneni peſtem intruſa [x] deſcriptio characteris Spinozae, in qua in coelum Spinoza extollitur, vt haec ex calamo miniſtri Lutheranae eccleſiae profecta crederentur, et ſine ſuſpicione legerentur. Vnde nonnulla in hac vita Spinozae ab aliena manu adiecta, et falſa quidem eſſe, non nemo monuit [y]. Tota enim infauſta illa collectio, quae praeter pauca quaedam, quae aduerſus Syſtema Spinozae dixerunt LAMIVS, FENELONIVS et ISAACVS OROBIO Iudaeus, comprehendit BOVLLAINVILLERII Comitis refutationem, vel verius expoſitionem ſyſtematis Spinoziſtici; in eum finem typis edita fuiſſe merito viris doctis viſa eſt, vt, cum abſtruſioribus metaphyſicae diſquiſitionis ſcriptionibus, Lamii, Fenelonii, Orobii lectionis gratia deſit, dicendi ſcribendique veneres, quibus commentatio Boullainuillierii abundat, et quibus Spinoziſmus vim, quam potuit maximam et demonſtrationis ſpeciem luculentam accepit, lectorem in caſtra Spinozae trahant, feſſum et pertaeſum ea legere, quae metaphyſica dicendi et argumentandi ſubtilitate in fine adiiciuntur [z]. Praeter hos duumuiros complures ſunt, qui celebris philoſophi et atheorum principis vitam enarrarunt, inter quos eminent et conſuli merentur IAEGERVS [a], KORTHOLTVS [b], KETTNERVS [c], IENICHIVS [d], NICERONIVS [e], IAQVELOTIVS [f], et qui apologiam quandam more ſuo pro Spinoza dixit GODOFREDVS ARNOLDVS [g], quibus addi poſſunt, qui vel hiſtoriam atheiſmi, vel Iudaiſmi ſcripſerunt, et inter hos imprimis WOLFIVS, REIMMANNVS [h], SCHVDTIVS [i], BASNAGIVS [k]. Quae vero in *Bibliotheca Bremenſi* [l] promiſſa eſt, hiſtoria critica Spinoziſmi, num comparuerit, ignoramus.

§. VIII. Genitus eſt [*] BENEDICTVS DE SPINOZA, parentibus Iudaeis Luſitanis, modico cenſu notabilibus [m], natus Amſtelo- *Vita B. Spinozae.*

Rr rr 2 dami

x) p. 77 ſeq. Vid. Relat. Hamb. 1732. n. 14. p. 114.

y) Journal literaire T. XIX. P. I. art. 10.

z) Bibl. raiſonnée T. VII. P. I. p. 136. Act. Erud. 1732. p. 120. MOSHEM. ad Cudworth. p. 1140.

a) Diſſ. de Vita et doctrina Spinozae.

b) De tribus impoſtoribus.

c) Diſſ. de duobus impoſtoribus B. Spinoza et B. Bekkero.

d) In Hiſt. Spinoziſmi Leenhofiani, c. 1.

e) Mem. de Literature T. XIII. p. 94.

f) Vita Spinozae, conf. WOLF. Bibl. Hebr. P. I. p. 242. P. III. p. 145. P. IV. p. 795.

g) Hiſt. eccl. P. II. c. 17. §. 16 ſeqq. conf. DIEFENBACH. in Iudaeo conuerſo p. 148.

h) Hiſt. theol. Iud. L. I. c. 18. §. 38. p. 638.

i) Memorabilia Iudaica, P. I. L. IV. p. 813 ſeqq.

k) Hiſt. Iudaic. P. IX c. 37. p. 1038. add. BENTHEM. Stat. eccleſ. et ſchol. Belg. foed. P. II. c. 4. p. 340. et quamplurimi alii.

l) Vol. III. p. 563.

*) Sequimur Coleri narrationem, addimus autem ex aliis quae memorabiliora videntur.

m) Pauperes plerique faciunt, diuites SCHVDTIVS, l. c. honeſtis opibus viuentes COLERVS l. c.

dami VIII. Cal. Dec. anno MDCXXXII, in circumcifione Baruchi nomen accepit, quod poft relictam fynagogam in Benedicti conuertit. Nactus a natura ingenium viuido ardore difciplinis aptum, et iudicii vim mature fe prodentem, more gentis fuae literaturae Hebraicae difcendae cauffa praeceptoribus traditus eft. Qui cum memoria magis rabbinicae lectionis, quam iudicandi acrimonia pollerent, mirum non eft Spinozam quindecim annorum adolefcentem, tanto acumine obiectiones magiftris formaffe, vt iis foluendis impares effent, et refponfionibus ineptis fluctuantem magis incertum dubiumque redderent. Abiecto itaque auctoritatis praeiudicio, quo totam gentem fuam regi videbat, propriis luminibus vti, et fine Iudaicorum magiftrorum commentariis legere facras literas et collectionem iuris Iudaici, quam Talmud vocant, conftituit. Vidit tum multa alacris animi et acerrimi ingenii iuuenis, quae in opinionibus praeceptorum fuorum placere ipfi non poterant: altiore autem eorum meditatione inftituta, animo cogitationes fuas ita preffit, vt modeftia Morteirae, celebri inter Iudaeos viro, quem praeceptorem habebat, valde commendaretur. Et prudenter quidem in tanta contribulium fuorum fuperftitione tacendo fibi profpexerat; at cum ab amicis duobus de Deo, angelis, anima, omnique fubftantia immateriali fententiam rogaretur, iisque dubia fua depromeret, proditus ab iis, fufpectusque apud vulgus Iudaeorum factus eft, quod finiftram de auita religione opinionem concepiffet. Ideo apud iudices fynagogae delatus, et ab eis citatus atque de fidei integritate interrogatus eft, indicata, quam fama de eo genuiffet, fufpicione contemtae legis patriae. Quod cum ftrenue negaret, prodierunt amici illi laruati, quibus mentem fuam aperuerat, et quae conuitia in Iudaeorum gentem, quas blafphemias in legem et fidei dogmata pronuntiaffet, enuntiarunt, tanta audientium indignatione, vt anathema ex omni parte clamaretur. Spinoza autem reiecta teftium fide, certiora eius accufationis teftimonia popofcit. Accurrit Morteira et precibus primo, mox minis frangere conftantiam difcipuli conatus eft; ille cum vanam apellae iram rideret, eo quod de fuperftitione Iudaica dudum triumphaffet, fulmina excommunicationis, quam vocant, fibi intentata rifit, imperterrito animo. Ea vero cum tandem Iudaeorum furor vibrare minaretur, de fuga falutari fibi difpexit, laetus occafionem fibi fubminiftrare ineptum magiftrorum feruorem, ea, quae dudum animo conceperat perficiendi, et ad Chriftianos transfugiendi. Ideo nonnullos Chriftianorum, quos prudentes iudicabat, fibi amicos concilians, afylum fibi parauit. Qui cum ingenio eum acri et eleganti vti, at praeter Hebraicam eruditionem doctrina elegantiori carere viderent, auctores ei fuerunt, vt qui occidentis linguas plerasque teneret, Graecam et Latinam adiiceret. Paruit monitis ardens difcendi animus Spinozae, et poft prima Latinae linguae rudimenta a Germano quodam haufta, Francifcum van Ende, medicum, qui fcholas Graecas et Latinas

Latinas tum Amstelodami habebat, infami postea fato sublatus [a], praeceptorem nactus est. Habuit ille filiam praeter musicae peritiam, ita eleganter Latine doctam, vt discipulos parentis vices subitura haud raro erudire posset. Quae cum non forma quidem at ingenio valeret, deperire Spinoza magistram coepit, quam tamen paulo post loco mouit Kerkeringius condiscipulus, qui eam postea vxorem duxit. In hac itaque Schola cum literis Latinis Spinoza satis esset innutritus, ad theologiam discendam animum applicuit, eam autem postea iterum dimisit ad naturalem philosophiam conuersus. In qua cum de duce sibi elegendo dispiceret, in Cartesii opera incidens, tanto desiderio philosophiae discendae repletus est, vt totus ea deuoraret, et hunc sibi philosophiae primum auctorem fuisse multoties postea fateretur. Maxime autem placuit, quod euidentiam veritatis criterium posuisset, et ad eam in illa inquirenda esse attendendum, Cartesius commendauisset. Hoc enim canone posito intelligebat, vana Iudaeorum somnia ab homine sanae mentis admitti non posse, eo quod ineptissimorum nugatorum auctoritate sola nitantur, et omni rationis euidentia careant. Indies ergo magis contribulium consuetudinem fugiens, ipsamque synagogam vitans, quotidie suspectior suis factus est. Qui cum facile intelligerent, quantam stragem inter suos edere posset, annuum mille florenorum stipendium ei obtulerunt, ea lege, vt sacris Iudaicis interesse pergeret. Id quod tamen recusauit, cum se vni veritati sine quaestus cupiditate litare assereret. Ad insidias itaque conuersi, tollere eum clanculum conati sunt; euitauit autem Spinoza ictum sicae, quem Iudaeus quidam illi intentauerat, cumque tutum a periculo vitae se Amstelodami non crederet, de alio loco cogitare coepit, vbi ab insidiis Iudaeorum securus viueret, et in solitudine tranquilla philosophiae studiis vacare posset. Exiit ergo ex communione coetus Iudaici, neque tamen vlli se vnquam Christianorum sectae addixit, nec sacri lauaminis vnda aspersus est, vel Christianae doctrinae professionem vllam edidit, licet inter Christianos ad vitae finem viueret, et eruditissimis viris amicitia innotesceret [b]. Ita vero indignatio Iudaeorum in rabiem versa, et anathematis fulmen solenni ritu in eum vibratum est; id quod totum eum ab omni consuetudine cum gente sua eiecit, cum nemo conuersari, cum excommunicato inter Iudaeos audeat. Mirum itaque non est, recutitos magistros Spinozam contemtae legis, apostasiae, et blasphemiae, fama per vulgus sparsa,

 accu-

a) Vixit hic infelix medicus Amstelodami, et iuuentutem Graecas Latinasque literas docuit. Cum autem atheismi peste esset infectus, imprudentes adolescentes illa lue corrumpere conatus est, quod fide dignis testibus se nosse ait COLERVS l. c. p. 18. vnde factum, vt hunc impietatis primum praeceptorem habuisse Spinozam multi dicerent, vid. BASNAGE l. c. p. 1032. A Batauis in Galliam secedens res nouas moliri, et quod FRANKALMA in Vita Spinosae p. 5. ait, Delphini vitae insidiari, quod vero alii referunt, rebellionem ciere ausus est; vid. COLERVS l. c. p. 21. eo euentu vt captus laqueo suspensus interierit. Vid. quae ex BASNAGII annalibus Belgicis referunt Act. Erud. Germ. P. CXXXI. p. 815 seqq. vbi negato Deo et anima immateriali miser periisse dicitur.

b) COLERVS l. c. interfuisse tamen sacris Christianorum haud raro infra discemus.

accusasse, eo quod derelicta gente sancta ad infidelium cohortes concessisset. Spinoza autem, vt tutius lateret, ad medicum van den Ende, apud quem humanitatis studiis operam dederat, se conuertit, ratus ita ab insidiis Iudaeorum tutum esse se posse; totumque philosophiae se tradidit, et mathematicarum disciplinarum studiis; imprimis opticae studiosissimus, vitrisque ad vsum opticum poliendis intentus, qua in re, cum ingenio acerrimo vsus industriam iunxisset indefessam, ita profecit, vt vndecunque talia vitra ab eo peterentur, haberetque ex hoc quaestu honesto vnde viuere commode posset. Morteira autem, et qui reliqui ex Iudaeis in Spinozae exitium coniurauerant, cum ictus suos euitasse inimicum vidissent, magistratum Amstelodamensem adeunt, deferunt Spinozam blasphemiae nomine, rogant, vrbe proscriberetur, vrgent, instant, omnemque lapidem mouent, et tandem obtinent, vt aliquot mensium exilio mulctaretur. Quod tantum abest, vt terruerit Spinozam, vt potius solitudinis studiorum caussa amantissimus, fugere strepitum atque tumultum vrbis se posse laetatus nullum iuris remedium Iudaeorum persecutioni opponeret, sed in agrum Amstelodamensem ad amicum diuerteret, vitris suis atque studiis maxime intentus; ex quo tamen loco anno MDCLXIV Rhenoburgum, Leidae proximum se contulit. Vbi licet in solitudine viueret, amicos tamen frequentes penes se habuit. Illi cum plerique Cartesiani essent, quoties in philosophia Cartesii difficultas occurrebat, quam solum soluere potuisse magistrum credebant, Spinozae, iam tum omnem auctoritatem humanam etiam in philosophia conculcanti proposuere; ast ille, vt ingenio vtebatur acerrimo, et iam tum principium metaphysicum elegerat, Cartesio oppositum, nempe vnam tantum esse substantiam, duabus modificationibus, cogitatione et extensione constantem, quod omnem Cartesii demonstrationem euertit, ita longe aliter philosophari se nosse, et alias difficultatum solutiones dare amicos monuit, nec Cartesium eum esse ostendit, cui vni adhaerendum sit. Quod vbi inter eruditos Belgii foederati innotuit, apud quos tunc maxima erat Cartesii auctoritas, haud exiguum strepitum fecit, et ad arma literaria prouocauit. Praeuertendo itaque bello philosophico intenti Spinozae amici eum rogarunt, vt mentem suam de Cartesio exponeret. Qui cum tranquillitatem pacemque quaereret, vt haberent Cartesii asseclae, quibus impatientis desiderii curam lenirent, edidit anno MDCLXIV. RENATI DES CARTES *principiorum philosophiae P. I. et II. more geometrico demonstratas, accesserunt eiusdem cogitata metaphysica, in quibus difficiliores, quae tam in parte metaphysices generali, quam speciali occurrunt quaestiones breuiter explicantur.* Praemisit libro praefationem LVDOVICVS MEYERVS, ex qua constat, Spinozam iam tum systematis vnius substantiae totum occupatum hunc commentarium Cartesianum non ideo scripsisse, vt Cartesiana placita confirmaret, sed vt Cartesianis satisfaceret, et haberent, qui Cartesianam philosophiam discere

scere ab ipso cupiebant, ex quo intelligerent, quid Cartesius praecepisset, a quo tum quidem ob hunc scopum propositum abeundum sibi non esse credebat. Id quod ex doctrina de intellectu, voluntate, et libertate, secundum Spinozam considerata, quae a se inuicem non distingui statuebat, secus ac Cartesius docuit, illustrat. Falluntur itaque, qui ex hoc commentario Cartesiano concludunt tum quidem orthodoxos adhuc de Deo sensus Spinozam secutum esse, qui iam tum a Cartesio abeundum sibi esse censuit. Verum autem est, ex hac Cartesianae philosophiae explicatione occasionem enatam fuisse haud paucis Cartesiano nomini inuidiam conflandi, asserendo Cartesianis hypothesibus inductum Spinozam in atheismi deliria incidisse, cum tamen meditationes Cartesii metaphysicae Spinozisticis e diametro repugnent. Sensit id facile Spinoza, vt itaque inuidiae tela effugeret, solitudinem quaerendo, Woorburgum, quod vno tantum milliari Haga Comitum distat, concessit anno sequenti, latere tamen ibi non potuit, anxie quaesitus ab amicis, quos ei hypothesis noua et valde grata comparauerat. Qui cum valde instarent, vt relicto rure in vrbem quandam migraret, sedem tandem Hagam transtulit. Habebat enim amicos non modo toga sed et sago illustres viros, qui frequenter ad eum rus confluere solebant, vt eum differentem audirent: vnde factum, vt philosophia Spinozae infausto sidere per Belgium foederatum miris successibus propagaretur, In vrbem delatus frugaliter vixit, totus studiis suis opticis, et philosophicis intentus, nec ita multis amicis familiariter vsus. Ast pauci in celeberrimo et frequenti loco viatores aderant peregrini, cuiuscunque axiomatis et dignitatis essent, qui eum non adirent, fama commoti, quam sibi opinionum singularitate et systematis nouitate attraxerat. Aluit autem literarum commercium cum praestantissimis viris, et philosophicarum pariter atque mathematicarum rerum peritissimis, et scribendis libris intentus, reliquum temporis opticae tanto studio tribuit, vt in conficiendis microscopiis et telescopiis parem suo tempore non inueniret. Tantaque contentione hisce inuigilauit, vt licet infirma valetudine vteretur, toto tamen saepe trimestri domo non prodiret. Vixit autem sobrie et valde frugaliter, non quod neruo rerum destitueretur, erant enim haud pauci, qui abunde quod opus esset, ei offerrent, sed quod natura paucis contentus, nemini grauis esse cuperet, vnde ad rationes oeconomicas accurate attendit, ne plus consumeret, quam acquirere per annum liceret. Id quod eo facilius fiebat, quod coelebs familiam non alebat. Hac itaque frugalitate philosophica factum, vt cum Simon de Vries, quem amicissimum habebat, duo florenorum millia ei donaret, munus is recusaret, et cum haeredem testamento eum scribere promitteret, Spinoza conditionem non acciperet, contentus tercentorum florenorum singulis annis soluendorum stipendio, paternam quoque haereditatem sororibus sponte cederet, vt alia admirabilis abstinentiae a φιλαργυρίας exempla taceamus. Sed et reliquam vitam philosophica virtute ornare studuit. Laudant enim, qui eum nouerunt, conuersationis

nis honestatem et iucunditatem affectuum imperium, animi neque in secundis elati, neque in aduersis depressi moderationem, et decori studium. Tum facilitatem morum, et diligentiam familiares hospitis sui ad implenda officia cohortandi, et sacrorum pariter publicorum atque obsequii parentibus herisque praestandi vtilitatem inculcandi, quin explorandi quoque, quid ex sermonibus sacris profecissent. Ipse quoque illis interdum adfuit, et Lutherani coetus ministro praedicanti applaudit, tranquille autem et modeste vixit, nemini molestus, omnibus facilis et affabilis, suaque sorte magna animi constantia et alta pace contentus. Delicias vero, quas quaerebat, in meditationibus philosophicis quaesiuit, quibus in valetudine a pueritia infirma dolores vel contemsit vel superauit. Valde autem extollunt, qui Spinozam velut miraculum quoddam virtutis philosophicae admirantur, vt habeant, quem impietati colorem praetexant [p], animum iustitiae, aequitatis, misericordiae amantissimum, patientiam in ferendis aliorum, in suis eiiciendis praeiudiciis fortitudinem, superstitionis odium per totam vitam continuatum, virtutis non quidem Stoicae et inhumanae, verae tamen et supra gentis et adolescentiae suae conditionem exsurgentis cultum, ratiocinandi accurationem, etiam neglecta sermonis cura, in differendo perspicuitatem, et eas animi elegantissimi dotes, quibus omnes, quotquot cum eo conuersabantur, in amorem eius raperentur, quos amicitia fideque maiori, quam ab illis accepit, complexus fuisse dicitur. Quae an ita se habuerint omnia, penes eos fides esto, qui haec nobis narrant. Illud communi omnium testimonio certum est, honeste et tranquille Spinozam vixisse [q], nemini molestum, multis iucundum, haud paucis admirabilem visum, quod in secretiora philosophiae mysteria abiectis, quae omnem mundum fascinare credunt ingenia fortiora et robustiora, praeiudiciis penetrauerit. Inter quos fuere magni quoque viri, summaeque auctoritatis, et imprimis Condaeus princeps [r], qui eius videndi curiositate accensus erat: et cuius patrocinio stipendium a Galliarum rege obtinere potuisset, si inscribere illi librum quendam voluisset. Hinc famam enatam esse putamus, quae in MENAGII *Miscellaneis* [s] traditur, et Pomponium auctorem habere dicitur: Spinozam inuitatum a proceribus nonnullis Galliae eius videndi noscendique auidis, in hoc regnum concessisse, proditum autem esse, quod capitalis omnis pietatis naturalis et reuelatae hostis regni limites intrasset, delatumque a Pomponio periculum subiisse carceris Parisiensis, ast Minoritae habitu tandem euasisse. Sed inanem fabulam esse vidit personatus MARVILLIVS [t], et

p) Infarta haec esse biographiae Colerianae p. 77. a fautore Spinozae supra iam monuimus. Ita vero factum, vt antecedentia et consequentia, in quibus impietatem Spinozae candide detestatur Colerus, cum his non conspirarent.

q) Conf. KORTHOLT. Praef. tr. de tribus impostoribus.

r) Ad eum conueniendum tamen cum Vltraiectum commigrasset Spinoza, non inuenit, nec vidit, conf. BAYLE l. c. et art. Herrault.

s) T. II. p. 16.

t) Melanges de litter. T. II. p. 357.

et post eum alii [w], quam ex eo natam fuisse verisimile est, quod ad Condaeum principem Vltraiectum semel iter suscepit; quod plebem Batauam magnis iris et suspicionibus in eum armauit, quia prodere velle Gallis patriam coniiceret. Certius est, et extra dubitationem positum, Carolum Ludouicum electorem Palatinum ad docendam philosophiam eum Heidelbergam traducere voluisse; extat enim inter *Opera* Spinozae *posthuma* [x] epistola Ludou. Fabricii, qua electoris nomine cathedram ei philosophicam cum amplissima libertate philosophandi offert: hanc tamen spartam recusauit ornare Spinoza, quod se religionis receptae legibus teneri nolebat, et probe intelligebat, eam principiis, quae sequebatur, philosophicis, euerti. Itaque excusatione honesta, quod otium literarium strepitibus professionis academicae praeferat, praetensa, subtraxit se, fassus, nescire se, quibus limitibus libertas illa philosophica intercludi debeat, ne videatur stabilitam religionem perturbare velle. Priuatus itaque intra musei parietes mansit, cum nec munus, nec diuitias, nec honores affectaret, sanitatis autem parum firmae, et studiorum contentione valde debilitatae ratio eum conclaui haud raro affigeret. Inde mature phthiseos malo tentatus, a viginti annis, tabescere coepit, infirmum corpus vero continentia et sobrietate vtcunque sustentauit. Hinc fatum vltimum nec ipse, nec familiares proximum esse, vt in hoc morbi genere fieri solet, senserunt, illis enim nihil tale expectantibus, solo medico L. M. [y] qui Amstelodamo accesserat, praesente IX. Cal. Mart. anno MDCLXXVII exspirauit. Diuersis mox rumusculis mors viri opinionum singularitate et atheismi philosophici professione famosi per vulgus sparsa est. Quidam enim noluisse eum aegrum quenquam admittere, ne moribundi facies conspiceretur, tradiderunt: alii narrarunt aliquoties eum exclamasse: miserere Deus peccatoris miseri; nonnulli nomen Dei gemebundum inuocasse, et quaesitum de caussa, consuetudinem solam accusasse tradiderunt: quidam mandragorae succum secum habuisse ad inducendum sensibus stuporem et mortis indolentiam, prodiderunt. Fuerunt quoque aliqui, qui petiisse ab hospite, ne ministrum vllum ad se admitteret, vt placide ita mori posset, commenti sunt. Ast falsas esse has narratiunculas omnes, comperit, qui diligenter in earum veritatem inquisiuit, et omnem eius deprehendendae occasionem habuit COLERVS [z], qui nec hospitem Spinozae, nec familiares eius quicquam ex eo audiuisse, nec quenquam ei morienti praeter medicum Amstelodamensem adfuisse, et nunquam lecto affixum decubuisse, sed die emortuali adhuc ex conclaui descendisse; tum

w) BAYLE l. c. not. Z. COLER. l. c. IENICHEN. l. c. BASNAGE l. c. p. 1035. DE LA MONNOYE Menag. T. IV. p. 19.

x) Ep. 57. Opp. posth. p. 561. add. Cheuraeana T. II p. 99 100. Nouv. de la rep. des lettres 1700. Sept. p. 300. BAYLE l. c. not. H. conferendus tamen HEIDEGGERVS in Vita Fabricii p. 74. STARCKIVS de Vita priuata doctorum c. 2. §. 34. p. 94. 95.

y) Forte is fuit Ludouicus Meyerus.

z) pag. 141.

tum neque hospitis vxori neque domesticis, vt ministrorum ecclesiasticorum aduentum prohiberent, praecepisse, nec de mandragorae succo quicquam vel visum vel in scheda pharmacopolae Amstelodamensis lectum esse testatur. Vnde hae narratiunculae, quibus velut Fabellis Milesiis oneratur hodie historia philosophica et literaria expungendae ex annalibus literariis sunt. Mortuum honeste sepeliri curauit hospes, impensas ferente eo, quem viuo sumtus suppeditasse diximus, vnde falsum est, ita pauperem obiisse, vt sepulturae impensae solui nequiuerint [a]. Tantum enim ex supellectile eius sub hasta vendita rediit, vt sumtus omnes refunderentur, quamuis ea tota vere philosophica esset, vt ab omni ambitione remota.

Scripta Spinozae atheismum pandere visa.

§. IX. Scripsit nonnulla Spinoza, quae viuus edidit, et quibus famam sibi acuminis et philosophiae laudem acquisiuit, ast suspicionem quoque sinistrae de rebus ad Deum et religionem spectantibus opinionis iam tum excitauit; pleraque conscripta inter chartas reliquit, post mortem demum edenda, quae atheismi infamia eius memoriam cumulauerunt. Et post discessum quidem Spinozae ex synagoga apologiam eum edidisse lingua Hispanica typis nunquam editam, inque ea vestigia haud pauca opinionum postea disseminatarum iam prodidisse asserit P. BAYLE [b], nihil autem eius se potuisse detegere, licet familiares eius et amicos de ea interrogasset, fatetur COLERVS [c]. Vulgasse, quoque commentarium in principia Cartesii, ἐξωτερικῶς scriptum, at geometrica tamen methodo, supra iam diximus. Quo specimine prodidit Spinoza, dum principia et assertiones Cartesii, quas falsas esse credebat, geometrice tamen demonstrauit, posse seuerissimis demonstrationis legibus se ad palliandos errores abuti, vt postea ab eo quoque factum. Prodiit porro anno sequenti LVCII ANTISTII CONSTANTIS *de Iure ecclesiasticorum tractatio Alethopoli apud Caium Valerium Pennatum*, in qua denegato iure, quod ecclesiae sibi vindicant earumque ministri, omnis potestas, etiam quae ad doctrinam pertinet magistratui vindicatur, qualia Hobbesium praecepisse, ex iis, quae supra diximus, constat. Qui libellus cum *Tractatum theologico politicum Spinozae* praecederet et simili modo, quin et iisdem fere verbis praecepisse videretur, visus est [d] Spinozam parentem agnoscere. Ast negauit eum foetum suum esse Spinoza, et differre tum scribendi tum praecipiendi rationem obseruauit COLERVS [e]: qui verisimiliori coniectura tribui posse Ludouico Meyero, de quo in sequentibus dicemus, monet. Cui facile assentimur; eadem enim impietate infectus fuit Meyerus,

a) Occasio fabulae inde enata est, quia Seplasiarius quidam, a quo medicamenta nonnulla Spinoza acceperat, audita morte eius vt sepultura prohiberetur a magistratu impetrauit, donec debita pecuniae summa solueretur, id quod ab hospite factum, et honeste tumulo Spinoza illatus est.

b) l. c. Eum sequuntur IENICHEN l. c. p. 11. WOLF. Bibl. Ebr. Vol. III. p. 145.

c) l. c.

d) Vid. BAYLE l. c. not. L. BASNAGE l. c. p. 1041. WOLFIVS et NICERON. ll. cc. et quos hi laudant. Auctorem quidam esse coniiciunt Ludouicum Meyerum. vid. BASNAGE et COLER. l. c.

e) Pag. 90.

rus, vt ex infausto eius foetu: *Philosophia scripturae interpres*, patet. Equidem eo tempore et Anglia et Belgium eiusmodi hypothesibus personabant, quas semina Hobbesiana genuerant, vnde ab Hobbesianae disciplinae alumno quodam libellum profectum esse, verisimile est. Spinozam autem auctorem verum esse *Tractatus theologico-politici*, *Hamburgi*, vt titulus mentitur, anno MDCLXX. 4. ἀνωνύμως editi, nemo est, qui ignorat, et fassus est ipse Spinoza, in epistola ad Oldenburgium [f]. Qui cum mira libertate conscriptus esset, videreturque superstitioni, (ita religionem vocat Spinozistica natio) neruos incidere, dici non potest, quanta auiditate quaesitus lectusque sit ab illis, qui frena religionis pati nequeunt. Inde factum, vt editio aliquoties repeteretur, et foetus irata Lucina editus tum a Ioanne Henrico Glasemachero [g] in Belgicum sermonem, tum a quodam, qui Domini de S. Glain nomen mentiebatur in Gallicam linguam conuerteretur [h], et variis titulis disseminaretur [i], quam versionem LVCAM medicum Hagiensem confecisse, ipsumque Spinozam annotationes quasdam adiecisse, postea compertum est [k]. Tacemus editiones alias [l] ex quibus constat, magno studio Spinozae asseclas librum hunc disseminasse, non exiguo ecclesiae malo. Totus enim in eo auctor est, vt vatibus diuinis non adfuisse θεοπνευστίαν, sed vaticinandi donum ex imaginationis foecunditate prouenisse, et attemperauisse eos doctrinas et religionem hominum sui temporis ingenio assereret, hancque, si placet, clauem interpretandae diuinae legis esse, magna fiducia contenderet. Mirum itaque non est, concurrisse ad hoc incendium extinguendum, quotquot religionis amor atque cura occupauerat. Licet enim STVPANVS, notissimus ille satyrae in Batauos, quae titulum gerit: *Religio Hollandica*, auctor, obiecerit Batauis [m], quod abominabile scriptum mature refutare neglexerint, falsum tamen id esse, et BRAVNIVS in *Apologia Stupano opposita* [n] ostendit, et multae libri noxii refutationes produnt, inter quas eminent, quas mercator quidam Dordracenus, GVILELMVS VAN BLYENBVRG, et alius Roterodamensis Io. BREDENBVRG scripserunt. Ille enim anno MDCLXXIV *Veritatem religionis Christianae* Spinozae blaterationibus opposuit, hic anno sequente edidit *Eneruationem tractatus theologico-politici una cum demonstratione geometrico ordine disposita, naturam non esse Deum, cuius effati contrario praedictus tractatus innititur.* Qui omnium luculentissime

 impie-

f) Ep. 19.

g) Suite de la vie de Philopater p. 231.

h) WOLF. l. c. p. 145.

i) Tribus titulis comparuit: La clef du sanctuaire; Traite des ceremonies superstitieuses; et, Reflexions d'un esprit des interessé; sur les matieres les plus importantes aut salut tant public, que particulier.

k) Vid. Cat. crit. bibl. Reimmann. pag. 1029. conf. Nouv. lit. T. X. P. I. p. 60. BAYLE Lettr XXVII. p. 119.

l) Continetur quoque in collectione prima operum historicorum, quae HEINSII nomen prae se fert edita 1673. 8. conf. Ven. CYPRIAN. Cat. bibl. suae p. 625.

m) Lettr. III. p. 65.

n) p. 158. Vbi obseruatur, librum, quam primum prodierit, publica auctoritate suppressum esse.

impietatem in hoc libro latentem detexisse, et fortissime debellauisse, plerisque visus est [e], mirantibus omnibus tantam iudicandi aciem homini literis leuiter tincto inesse. Quem tamen cum demonstrationem Spinozae ordine geometrico descripsisset, non habuisse, quid Spinozae reponeret, adeoque systema eius si ductu rationis id faciendum, refutari haud posse agnouisse, prodiderunt Franciscus Cuperus, quem plagii insimulauerat Bredenburgius, et post eum eruditus Iudaeus ISAACVS OROBIO et Albertus de Verse; negante id Bredenburgio. De qua controuersia cum plura dicere heic non liceat, P. BAYLE [f] videndus est. Inter theologos Belgii foederati primus fere opposuerunt se serpenti veneno Lambertus Velthuysius, et Regnerus a Mansveld, quos secuti sunt alii multi, ex Lutheranorum autem coetu nemo acutioribus telis Spinozae copias profligauit, quam Ioannes Musaeus. Quorum et complurium librorum aliorum, tractatui theologico-politico oppositorum titulos, cum diligenter adduxerint NICERONIVS [g], FABRICIVS [h], IENICHIVS [i], lectorem breuitatis studiosi ad notissimos hos libros amandamus. Tectius tamen in eo libro systematis pestilentis virus disseminauit Spinoza, quam in illis, quos moriens reliquerat, vt post fata ederentur. Prodiere itaque eo viuis erepto anno MDCLXXVII Amstelodami *Opera posthuma*, auctoris nomine literis tantum initialibus, vt ipse iusserat, designato. Quinque in hac collectione tractatus continentur: I. *Ethica, more geometrico demonstrata*, in qua totum systema atheum, quod sibi formauit mathematice demonstrare conatus est; II. *Politica*. III. *De emendatione intellectus* [k]. IV. *Epistolae et Responsiones*. V. *Compendium grammaticae linguae Hebraeae* [l]. Neque vero typographi locique mentio in titulo facta est, Amstelodami autem prodiisse, satis clare COLERVS [m] demonstrauit. Obstupuit religio, virique boni et rectae mentis amantes tantam impudentiam sophismatis velut demonstrationibus inaedificari mirati et detestati sunt, plaudit impietas, inuentum esse, qui methodi geometricae accuratione omnem ex orbe Deum et religionem eiiceret, et reipsa vnam tantum substantiam esse, duabus modificationibus infinitis modis determinatam, euinceret, adeoque omnes religionis leges, omnem numinis reuerentiam proscriberet, cuncta ad naturae necessitatem ineuitabilem reuocando. Quae cum maximam religioni et ciuitati sacrae stragem minarentur, ingens virorum doctorum aceruus prodiit, qui sophismata eius inania, definitiones aequiuocas, demonstrationem falsam et ineptias omnes detegerent, et argumentationes metaphysicas infelici metaphysico opponerent. Nec est inter omnes fere Christianorum coetus, qui certa fidei

tessera

e) BAYLE l. c. not. M. COLER. p. 118.
f) l. c. add. COLER. et IENICHEN ll. cc.
g) loc. cit.
h) Syll. Script. de V. R. C. c. 13. p. 555 seqq.
i) l. c. p. 59.
k) Ex hoc fonte sua hausit AND. IO. CVFFELERVS in Specimine artis ratiocinandi naturalis et artificialis ad pantosophiae praecepta manuducente, Hamb. 1684. 8. conf. BVDDEVS Thes. de Atheismo p. 174. WALCH. Pareg. acad. p. 694.
l) Laudat eam WOLF. l. c. Vol. I. p. 241.
m) p. 104.

tessera inter se distinguuntur, vnus, ex quo non prodierint impietatis Spinozisticae oppugnatores. Quos tamen hoc loco adducere non licet, in historia atheismi speciali enarrandos, plerosque nominauere FABRICIVS, IENICHIVS, NICERONIVS [y], alii. Comparent inter eos ex Romana ecclesia, Fenelonius, Fr. Lamyus, P. D. Huetius, ex reformatis, Gerardus de Vries, Christophorus Wittichius, Regnerus a Mansueld, Lambertus Velthuysen, Petrus van Mastricht, Aubertus de Versé, Ruardus Andala, Petrus Bayle, Isaacus Iaquelotus; ex Lutheranis I. Wolfgangus Iaegerus, Io. Iacobus Weidnerus, Iacobus Stalkopfius, Ioannes Colerus, Christianus Kortholtus, Fridericus Ernestus Kettnerus, Fridericus Rappoltus, Ioannes Conradus Durrius, Ioannes Franciscus Buddeus, ex iis qui Bourignoniae partes secuti sunt, Petrus Poiretus, ex Labbadistis Yuonius, ex Anglicana ecclesia Henricus Morus, Samuel Clarckius, ex Iudaeis Isaacus Orobio, et innumeri alii. Omnes enim post Spinozae aetatem huc pertinent, qui rationibus metaphysicis atheismum philosophicum aggressi sunt, cum non celebrius vnquam impietatis systema emerserit, Spinozistico. Scripsit quoque Spinoza *Commentarium de iride*, qui cum minus nonnullis, quibus eum ostenderat, placuisset, igni ab auctore traditus est. Affectam quoque reliquit versionem Belgicam veteris testamenti [z], in qua multam curam adhibuit, sed et hanc paucis ante obitum diebus, Vulcano tradidit.

§. X. Systema, quod de rerum vniuersitate, quam Deum vocauit, Spinoza commentus est, in se nouum non est, sed passim apud veteres inuenitur: vnde de Spinozismo ante Spinozam disquirere coeperunt viri docti, maxime P. BAYLE [a], quem peculiari dissertatione secutus est I. FR. BVDDEVS [b], vt alios taceamus. In quem tamen numerum non omnes eos referendos esse, qui Deum esse τὸ πᾶν dixerunt alibi ostendimus, et qua ratione schola Eleatica, et Stoica, itemque Cabbalistae [c] in Spinozae luto haesisse censendi sint, manifestum fecimus. Perfecit autem quod inchoarunt veteres, et quod illi mussitarunt, aperte elocutus est Benedictus de Spinoza, qui absurdissimam propositionem, vnam tantum esse substantiam, duabus modificationibus, cogitatione et extensione infinitis modis variatam et determinatam, et in se suaque essentia necessarias mutationis suae caussas habentem, Geometrico more demonstrare ausus est. Non est nostrae tractationis, totum Spinozae systema hoc loco describere, et quid in eo reprehenderint philosophi, quid opposuerint, quos dolos, et laruas veritatis, quae sophismata detexerint operose describere. Faciunt id illi, qui vel theologiam naturalem tradiderunt, vel naturalis pietatis fundamenta ab obiectionibus atheorum liberarunt,

Summa impietatis Spinozisticae.

y) locis citatis.

z) BASNAGE l. c. p. 1038. COLER. l. c.

a) l. c. not. A.

b) De Spinozismo ante Spinozam, quae in Anal. Hist. phil. extat.

c) Pertinet huc ex medio aeuo Dauid de Dinanto; quin et Reales huc Baylius retulit, de quibus omnibus suo loco dictum.

rarunt, et ex Instituto Spinozae impietatem euerterunt. Hinc id modo vt tractationi nostrae ordo suus et integritas constet, obseruamus: *Summam impii systematis eo tandem redire: vnam tantum esse substantiam et non dari substantiam, quae aliam efficere seu creare potuerit, adeoque praeter uniuersi substantiam, nullam aliam dari, sed in ea vna comprehendi omnia, et non nisi modos esse eius vel cogitantis vel extensae.* Huc enim redeunt propositiones istae, quibus velut cardinibus totam philosophiam suam impiam inaedificauit: *Ad naturam substantiae pertinere, existere; eam non posse produci ab alia, atque esse caussam sui, id est ipsius essentiam necessario euoluere existentiam: in rerum natura non posse dari duas aut plures substantias, eiusdem naturae siue attributi, etc.* Ex his enim prona consequentia fluere putat, Deum et mundum vnam tantum esse substantiam; in qua cum modi duo siue attributa conspiciantur, nempe cogitatio et extensio, ex his omnia entia determinari, et in harum modificationum ordine, quo se inuicem sequuntur, necessitatem inesse contendit. Quo pacto sublato omni entium materialium ab immaterialibus discrimine, euersa omni libertate, et intellectus a voluntatis diuersitate, omnia fluere mechanice sequitur. Et multus quidem in eo est Spinoza, vt hanc vnam substantiam, quam Deum vocat, attributis diuinis ornet, et eam caussam esse rerum omnium, hasque ab eo distinguendas esse pronuntiet, ne scilicet in pietatem peccauisse videretur. Ast disertis verbis ad Oldenburgium scripsit: *Deum se rerum omnium caussam immanentem, non vero transeuntem statuere.* Quo pacto detracta simulatae veritati larua tota impietatis abominabilis facies dispalescit, et non modo theologia naturalis, sed moralis quoque sana omnis funditus euertitur. Esse in hoc systemate absurda plurima et tum experientiae, tum notionibus metaphysicis contraria, dudum obseruatum viris doctis est, qui monuerunt, ipsam existentiam extensionis multas substantias inuoluere, cum infinitis partibus gaudeat extensio, quae, cum attributum substantiae sit, in vnaquaque particula substantiam peculiarem necessario requirat. Absurdum porro esse, modificationes e diametro contrarias, quales sunt cogitatio et extensio vni substantiae, velut subiecto suo inesse, et sic modis suis eam se mutuo euertere. Nec minori contradictionis absurditate laborare, quod in immutabili et necessaria substantia infinitae mutationes sibi succedentes ponantur, quodque, cum infinitae res in mundo sint, quae se mutuo euertunt, contradictorii simul in vno subiecto consistere posse affirmetur, et infinita substantia vna ex finitis modis istis siue partibus finitis constare supponatur. Tacemus alia, quibus iustitiam, sanctitatem ipsamque infinitatem DEI, et omnem actionum moralium, poenarum et praemiorum rationem hoc systema euertere recte obseruatur. Plura de his omnibus apud eos scriptores quaerenda sunt, quos supra nominauimus. Nos hoc loco, vbi extra oleas vagari non licet, falsa imprimis idea substantiae totum niti systema Spinozisticum modo obseruamus, nempe substantiam non posse produci ab alia, siquidem ad naturam eius pertineat

neat existere, quod inde probat, quia rerum, quae nihil commune inter se habent, vna alterius esse caussa nequeat. Hoc enim sumit potius quam demonstrat, illud substantiam ipsam cum conceptu substantiae confundit, adeoque substantiam in abstracto considerando, sibi substantiam fingit, quae non nisi in mente nostra existit, eamque deinde ad systema physicum et metaphysicum inepte transfert. Quae et alia ἀσύστατα multa ineptum systema complectitur, quae cum egregiis prorsus commentationibus detexerit, quem honoris et amicitiae caussa nominamus cel. IO. CHRISTOPHORVS GOTTSCHEDIVS [d], qui elegantissima doctrina hodie Academiam Lipsiensem ornat, lectorem ad eruditas eius obseruationes ablegamus. Vnde vero hunc errorem hauserit Spinoza, vel formandi systematis occasionem nactus sit, de eo diuersa est inter viros eruditos opinio. Et sunt quidem nonnulli viri docti, qui cum nossent patriarum antiquitatum consultum fuisse Spinozam, intelligerent autem systema Cabbalisticum eodem cothurno incedere, cuius Or haënsoph vnica illa substantia sit, ex qua innumerae modificationes, vel emanationes potius exortae sint; Cabbalistarum metaphysicam parentem Spinozismi accusant. Qua in opinione praeter ven. REIMMANNVM maxime versatur acutissimus WACHTERVS. Qui ex eo quoque consensu Spinozae cum Cabbalistis, (quos prius tamen ideo atheismi accusauerat) pro Spinozae innocentia et sensibus purioribus argumentum peti posse, non sine inuidia nomini suo conflata contendit. Qua de re cum *Tomo secundo* [e] ex instituto differuerimus, et quae celeberrimi viri ea de re mens sit exposuerimus, actum agere nolumus. Alii vero, quibus innotuit, incidisse Spinozam adolescentem in Cartesii scripta metaphysica, et initia philosophandi ab iis coepisse, ex Cartesiana philosophia has ineptias fingendi ansam eum quaesiuisse contendunt. Id quod non absque insigni Cartesianae philosophiae ignominia illi obiecerunt, qui Cartesium Spinozismi architectum commenti sunt, quos in Cartesii historia tetigimus: et pluribus quoque visum est, licet concesserint, ex peruersa Cartesii mente Spinozam fuisse philosophatum. Vrgent hi definitionem substantiae a Cartesio allatam, per substantiam intelligendam esse rem, quae ita existit, vt nulla alia re indigeat ad existendum: hanc enim occasionem dedisse putant πρῶτον ψεῦδος de vnica substantia excogitandi. Nobis difficilis et incerta haec quaestio, et si verum fatendum, inutilis videtur; quod enim ad Cabbalistas attinet, verisimile haud est, Spinozam eos adolescentem attigisse, cum iis aetatis annis Iudaeos reliquerit, quibus Cabbalistas manibus terere nondum in gente recutita licet: tacemus aliud esse systema emanationis, aliud Spinozae, aliud emanantia, aliud modificationes [f]. Quae vero de Cartesianismo dicuntur, ita

tantum

d) Programmatibus septem, in quibus philosophiam Leibnizianam et Wolfianam ab obiecta impietate Spinozistica vindicat. Commendat is imprimis IO. IENSII Examen philos. sextae defin. P. I. Spinozae.

e) p. 1055.

f) Longius inter se distant modificationes et emanationes, quam vult cel. Wachterus; modificationes enim substantiae immanent, emanationes progrediuntur; illud cum Spinoza disertis verbis agnouerit, frustra sunt, qui eum cum Cabbalistis comparant.

tantum possunt admitti, vt Cartesiana principia ansam dedisse dicantur Spinozae, a Cartesio desciscere, et nouam viam quaerere cupienti, diuersum doctrinae metaphysicae aedificium construendi. Ipsam enim Cartesii metaphysicam, quae cogitationem et extensionem duas diuersas et contrarias sibimet substantias ponit, refragari systemati Spinozistico nemo non videt; vt taceamus alia toto coelo a Spinozisticis abeuntia, vt supra iam ex *Praefatione Principiorum Cartesii geometrice a Spinoza demonstratorum* annotatum. Nec magnopere audiendi sunt, qui Spinozisticae hypotheseos parentem esse Hobbesium putant, quia inter ius naturae Hobbesii et Spinozae magna intercedit similitudo. Quamuis enim vterque philosophus, ex necessitate rerum cuncta deriuauerit, sua tamen cuique principia propria sunt. Quare ponderatis omnibus, recogitantes profundo ingenio et metaphysica acie instructo gauisum esse Spinozam verisimile videtur, Spinozam suae meditationi et infelici subtilitati totum istud doctrinae impiae aedificium debere, idque habendum esse pro ἀρχετύπῳ quamuis negare nolimus, Cartesianam philosophandi rationem, accedente consilio ab eo discedendi occasionem ei primam subministrasse, de sophismatis talibus cogitandi.

Spinozistae post Spinozam.

§. XI. Luxuriari infelix lolium prae grauidis aristis, et radices laetissime agere, vt natura docet, ita in humana mente quoque, proh dolor euenit: cui licet naturale sit Deum cogitare ab omni creatura infinito discrimine distinctum, fecit tamen impudentia animi frena reuerentiae summo Numini debitae lubenter excutientis, quo sine rectore liber suique iuris viuat, vt atheismus multoties de acutissimis ingeniis triumphauerit. Cuius non luculentius esse specimen potest, quam successus pudendi, quos habuit impietas Spinozistica. Quae licet ea subtilitate et acuminis metaphysici obscuritate se prodiderit, vt a paucis scripta Spinozae intelligerentur, multis tamen se mire commendauit, et in partes eos pertraxit. Inde haud exiguus disciplinae feralis sectatorum numerus est, quos tamen hoc loco enumerare omnes, nec libet nec licet, quo famosiores Spinozismi patroni tantum considerandi sunt. Et Ipse quidem Spinoza a sectae condendae gloria animum continuit. Monuit id, qui *Praefationem operibus posthumis* praefixit, *nomen auctoris in libri fronte et alibi literis duntaxat initialibus indicatum esse non alia de caussa, quam, quia paulo ante obitum expresse petierit, ne nomen suum ethicae, cuius impressionem mandabat, praefigeretur: cur autem prohibuerit, nullam aliam rationem videri, quam quia noluerit, vt disciplina ex ipso haberet vocabulum. Dicere enim in apendice quartae partis ethicae, quod, qui alios consilio aut re iuuare cupiant, vt simul summo fruantur bono, non studeant, vt disciplina ex ipsis habeat vocabulum, sed insuper in tertia ethices parte affert def. XLIV. vbi, quid sit ambitio, explicetur, eos, qui tale quid patrent, non obscure, vt gloriae cupidos accusare.* Facile vero nobis persuaderi patimur, a concupiscenda sectae conditae glo-

ria Spinozam abfuisse, quem si non character animi arcuit, certe impediuit metuenda inuidia. Hac tamen eius continentia non obstante efficit humanae mentis ambitio, religioni, velut praeiudicio cuidam vulgari, insultans, et ab eius vinculis se ideo liberans, vt tota sibi permittatur, vt haud pauci impietati Spinozisticae patrocinarentur, praecipue cum ordinis geometrici species, seueritatem methodi et demonstrationis mathematicae prae se ferens, suppositis callide falsis definitionibus et axiomatibus precariis et aequiuocis, multis imponeret. Fuisse autem in Belgio foederato non vnum tantum aliumue Spinozae affeclam, sed multos eum magna fiducia fuisse secutos, et Batauis obiecit Stupanus, et fassus est ROELLIVS[g], conquestus, *Spinozam tota armenta in Belgio sequi ducem*: nec dubitamus, quin hodie adhuc sectatoribus gaudeat. Inter affeclas autem, qui nomine innotuerunt, primum suo merito locum occupant, editores operum eius Iarig Iellis et LVDOVICVS MEYERVS, vt vel solae praefationes testantur. Et posteriori quidem, qui morienti Spinozae adfuit, prima disseminati veneni Spinozistici caussa potissimum adscribenda est; qui facile omnia supprimere potuisset, nisi in eodem cum Spinoza luto haesisset. Id quod ex libro, *Philosophia scripturae interpres*, apertum est, vt in antecedentibus obseruatum. Et alterum quoque medicum Hagiensem, Lucam, Spinozisticae impietati fuisse addictissimum, tum elogium Spinozae ab eo scriptum prodit, tum libellus Gallicus, quo *Tractatum theologico-politicum* alia veste comtum et ornatum prodire iussit, vt supra iam dictum[h]. Et hos quidem viuos inter discipulos numerare Spinoza potuit; post mortem haud pauci in eandem suspicionem adducti sunt. Vbi tamen discrimen inter eos ponendum, qui aperta professione doctrinae Spinozisticae velificati sunt, et inter eos, qui ea quidem suspicione pressi, non vero Spinozismi legitime conuicti sunt. In priori classe, strepitum maximum fecit, et ecclesiam Batauorum valde turbauit FRIDERICVS VAN LEENHOF ecclesiastes Swollensis. *Fridericus van Leenhof.* Cuius viri, Spinozismum tandem reuocare coacti historiam et controuersias inde enatas curiosa et eleganti tractatione enarrauit V. C. GOTTLOB FRIDERICVS IENICHIVS[i], qui cum ex actis et αὐτογράφοις omnia collegerit, dignus est, qui ipse consulatur. Sparsit autem virus Spinozismi Leenhofius in libro vernaculo, cui titulum praefixit; *Coelum in terra, siue veri et constantis gaudii breuis et luculenta descriptio, secundum rationes et scripturae ductum omnis generis hominibus et omnibus fortunae casibus attemperata*, cuius prima editio Belgica prodiit MDCCIII, germanica vero anno MDCCVI, cui tamen adiecta epistola, in qua systema Leenhofii neruose euertitur. Tota vero doctoris malesani doctrina hac assertionum quaternione comprehenditur. I. Necessarium esse, vt homo essentiam suam mutabilem ita perficiat, vt ab ista mutabilitate,

g) De Relig. nat. §. 151. p. 166.
h) Vid. Cat. bibl. Reimm. p. 1019. GOTTL. KRAVSIVS Hist. liter. P. II. p. 284.
i) In Hist. Spinozismi Leenhofiani, Lipf. 1707. 8.

litate, quantum licet, sit immunis, ideoque gaudii et perfectionis gradum eum quaerat, in quo constanti et firma animi tranquillitate in immutabili et aeterna Dei voluntate et ordine fundata et acquiescente fruatur; sic enim fore, vt et viuus et moriens, profunda et rationali pace in ente summo quiescere posset. II. Cuncta certis legibus, ordine, caussisque concatenata esse et fluere. III. Deum improprie regem, legislatorem, dominum, iudicem vocari. IV. Omnes actiones essentiales mundi esse effectus caussarum proximarum, quae ex aeterno naturae ordine necessario consequantur, et huic immutabili voluntati Dei magna animi tranquillitate et constantia sine murmure vel tristitia se ipsum permittendum esse. Facile intelliget lector, non potuisse non ex his assertis Spinozismi suspicionem oriri. Vt itaque serpenti pesti, etiam ob ecclesiasticam auctoris dignitatem periculosae occurrerent, calamum arripuerunt Florentinus Blomble, Taco Haio van den Honert, Io. Creyghton, Io. d'Outrein theologi Bataui, et quae in his thesibus impietas lateat, demonstrauerunt. Non defuit quidem sibi Leenhofius, edita apologia, quam *Denubilationem coeli in terra* appellauit, conquestus, sinistre mentem suam explicari et peruerti; at ne hunc quidem in modum caussam suam iuuit, sed magis prodidit. Surrexerunt enim in eum praeter priores aduersarios Franciscus Burmannus, Ioannes Henricus Cocceius, Ioannes Sluiterus, et post hos alii, quin et satyris, vt fieri solet, comoedia acta est. Quae cum tumultu in ecclesiis Batauis omnia misceret, primo quidem a prouinciarum classibus remedium quaesitum, et cum hae nihil profecissent, res ad synodos delata est. Et his quoque incassum laborantibus tandem supremi magistratus auxilium imploratum est. Cuius iussu et auctoritate libelli Leenhofiani fisco addicti, ipse ad reuocandos errores et deprecandam veniam coactus est. Id quod singulari libello factum, in cuius articulo tertio detestatur errores Spinozae; vnam tantum esse substantiam, quae omne sit in omnibus, esse hanc substantiam infinitis attributis constantem Deum; eamque vt caussam internam omnis illius quod essentiam habet, fontem et caussam existere, et omnes res velut modificationes eius ad hanc, vt totum suum pertinere: adeoque Deum et naturam vnam eandemque essentiam constituere. Porro, nexum esse infinitum caussarum, quae sibi inuicem subordinatae necessario cooperentur, animam et corpus non esse res duas distinctas, sed vnum idemque, diuinitatis partes, nec animam aliquam separatam sine corpore subsistere, multo minus spiritum. In connato statu, naturali nullum esse essentiale per naturam bonum, malum, virtutem, vitium, perfectionem, praemium vel poenam; omnia naturali saltem ratione, non morali, a Deo pendere, nec eum legislatorem esse; res porro omnes esse effectus vel operationes naturae per aeternum et necessarium aliquem ordinem in statu naturae suae constitutas, adeo vt ordo aeternus sit independens et necessarius caussarum infinitarum nexus. Per vim naturae omnes homines vi et potestati affectuum esse subie-

subiectos; nec hominem libere agere, sed a vi externarum caussarum dependere, quamdiu ordinis naturae conscius illi se emendato intellectu non submittat. Bonum summum solum esse sensum purum de aeterno Dei ordine, affectuum domationem et sui ipsius conseruationem cum gaudio et laetitia. Mortem plenum homini finem facere, et solutum partibus suis traducere ad aeternitatem, sine spe resurrectionis vel metu iudicii, nullam dari religionem naturalem, nec diuinam reuelationem, sed cultum diuinum dependere a suprema potestate: gratiam consistere in inclinatione interna ad obedientiam aeterno Dei ordini praestandam etc. Quae hic strictim enarrare libuit, vt appareat, in quo Spinozismi summam constare publica ecclesiae Belgicae auctoritas definiuerit.

§. XII. Leenhofio iungimus FRANCISCVM CVPERVM, et is quidem anno MDCLXXVI *Arcana atheismi reuelata* edendo, inter aduersarios Spinozae comparere voluit. Quem cum Io. Bredenburgio contentionis serram reciprocauisse, eo quod is plagii ipsum insimularet, et hunc conspirationis cum Spinoza accusauisse, supra iam prodidimus. Ast eadem, qua Bredenburgium premebat, culpa non vacare, et Spinozae splendido reuelatorum arcanorum atheismi titulo, frigidam suffundere voluisse visum est HENRICO MORO[k], et IO. WOLF. IAEGERO[l], quos secuti sunt alii. Ludicram itaque velitationem iniisse contra Spinozam laudati viri censuerunt, et simulatam pugnam ostentasse, vt eo fortius falleret. Cuius rationes afferunt, quod contenderit: ex solo lumine naturae non posse demonstrari existentiam Dei, non posse concipi essentiam extensionis expertem, absque reuelatione non cognosci in quo vitium a virtute distet. Conqueruntur etiam, argumentis eum pro existentia Dei vti stramineis et plumbeis, cum ferrea et aerea adhibere potuisset. Nempe ipsum frigus, et imbecillitas in culpae speciem tracta sunt, quod tamen argumentum non semper stringit. Addi Cupero simulati praelii similitudine potest BOVLAINVILLIERIVS comes, cuius *Tentamen refutationis Spinozae* supra iam memorauimus, et quem clandestinis artibus viscera religionis Christianae petere voluisse, vel vna mendax et fabulis comta *Muhammedis historia* testatur. Non is videri vult, qui impietatem coram omni orbe erudito denudatam et bonis omnibus detestabilem refricare et pictam nouis coloribus vendere voluerit; sed se seriam pugnam initurum omnes athei copias, quascunque posset, produxisse in aciem ait, vt eo fortius refelleret. Non hoc negat, in summa euidentia posuisse ratiocinationes Spinozae, et comtiores ornatioresque dedisse, ipso auctore, tantaque fide in exponendis eius argumentis vsum fuisse, vt euidentia quoque sophismata, quibus nixus est Spinoza, colore quo potuerit pinxerit, arteque, qua licebat, logica sustentauerit,

Franciscus Cuperus.

Boulainuillierius.

k) Opp. Phil. T. I. p. 596.

l) Diss. Franciscus Cuperus mala fide, aut ad minimum frigide atheismum Spinozae oppugnans. Conf. quos nominat REIMMANN. Hist. Atheismi S. III. c. 9. §. 18. p. 464.

eo quod crederet, nihil tantopere veritati in aperta luce collocandae prodesse, quam si falsa lumina veris opponantur, vt pelli maiori cum gloria veritatis possint. Confidere autem se, non defuturum vel veritati vel prouidentiae, qui bonam caussam agat, et totius systematis vanitatem demonstret. Ast quid tandem dignum tanto promissor hiatu praestitit? Cupiebat is quidem, hanc sibi veritatis defensae, impietatisque euersae gloriam vindicare; ast et annorum ingrauescentium hebetudine et occupationum ingenio suo magis conuenientium multitudine doctioribus hanc spartam ornandam relinquere coactus est, indirecte tamen eam se sustinere, orando, vt qui maioribus ingenii neruis vtuntur, ad hanc operam praestandam se accingant. Quo an pestilentius et ad deridendam religionem atque pietatem omnem aptius quicquam dici queat, dubii haeremus. Fatemurque ipso Spinoza deteriorem auctorem, librum venenatiorem videri, quia non sterili argumentatione metaphysica, sed elegantibus orationis luminibus vtitur, et, quod ipse fassus est, aperta sophismata ad decipiendum lectorem ita occultat, vt non nisi ab exercitato et attento dignosci queant. Summa autem totius dissertationis in eo versatur, vt demonstret: vnam tantum dari substantiam, cuius definitione misere ludit et abutitur, passiones omnes fieri mechanice, et necessitatem quandam mechanicam oeconomiam animalem inuoluere. Diu ineditus liber per manus curiosorum, quin et impiorum versatus est, et credi non potest, quam inuincibilem subtilitatem et conuellendorum fundamentorum religionis naturalis et reuelatae aptitudinem atheismi Spinozistici patroni in eo praedicauerint. Ast vbi editus comparuit, apertum mox fuit, nihil ineptius, nihil luculentius, quod caussam Spinozae euertat, excogitari potuisse. Obseruatum id acutissimo CVDWORTHII [m] interpreti: „Nihil „eo leuius, nihil imbecillius, magnos hiatus, nullam infinitarum rerum, „quarum tamen rationem oporteat eum reddere, cui Deus et religio cul„tusque Dei displicet, explicationem, nihil simplex, apertum, probabi„le, quod in hominum sese sapientum animos insinuare suapte virtute „queat. Fabulam sibi visum esse legere, nec ingeniose inuentam, nec „scite dispositam, nec aptam inter se et connexam; visum esse sibi aliquid „Spinozam, quoties ethicam eius inspexerit, nam geometrarum leges, „quibus hunc alligauerit librum non modicam eius vitiorum partem oc„cultare. At ingenioso eius interprete lecto, qui omnem videri velit „caliginem a magistri sui praeceptis abstersisse, ita ipsi sordere coepisse, „vt incredibile dictu sit. - - Omnia, quae sigillatim Baylius disciplinae „Spinozianae exprobrauerit, absurda et portentosa consectaria, tam con„cinne fluere ex ea, quemadmodum exponatur a Boulainuillierio, nihil „vt concinnius inde manare queat. Moleste tulisse amicos Spinozae, „flagitia eius et sententias mirabiliter foedas tam luculenter et perspicue „expositas et declaratas esse, itaque quo famae succurrerent hominis in„scitiae

m) pag. 1141.

„ſcitiae ſibi arguendos duxiſſe, qui velum ipſi detraxerint: Dolere ſe magnum et perſpicax Boulainuillierii ingenium, quod multo vtiliora et „grauiora moliri potuiſſet, in nugis difficilibus explicandis, amplificandis „et adornandis tantum ſtudii ac operae conſumſiſſe.“ Nihil in his verbis venerandum virum dediſſe partis ſtudio ipſa libri lectio oſtendet, modo quis Scriptoris veneres et dictionis ambigua iucunditate ab accurata notionum et conceptuum meditatione auocantis illecebras ſeduci ſe non patiatur, nihilque admittat, quod ambiguitate ſua deludere poſſit. Idem de ABRAHAMO KVFAELERO dicendum, qui in *Specimine artis ratiocinandi* non contentus regulas logicas exhibuiſſe, metaphyſicam quoque Spinoziſticam tetigit, ſtatuendo, mundi eſſentiam fuiſſe ab aeterno in eſſentia Dei comprehenſam, et in aeternum in ea comprehenſum iri. Addi his Spinozae aſſeclis ſolet IO. NORRISIVS Anglus [n], qui tamen SOVVERAINIO [o] fanaticiſmi Platonici reus magis viſus eſt, tum infrunitus auctor vitae Philopatri, eiusque continuationis quem fuiſſe Aardum Wolsgryk, bibliopolam Amſtelodamenſem, eiusque impudentiam ergaſtulo correctam eſſe narrat IO. COLERVS [p]. Nam non contentus religionem Chriſtianam et oracula diuina ſannis et cauillis inceſſere, viros quoque eccleſiaſticos inſulſe traducere conſtituerat. His quos nominauimus ex recentiſſimae aetatis ſcriptoribus addi poſſunt Henricus Wirmarſius, quem in libro, quod *Chaos imaginarium, de Ortu mundi ſecundum veteres et recentiores philoſophos*, inſcripſit, et Spinozae, Santuoordio, Deurhofio, Leenhofio, oppoſitum eſſe contendit, reuera religionem naturalem euertere, ideoque gyrgatho concluſum poenas meruiſſe pluribus narrat cel. HEVMANNVS [q]. Adderemus his Petrum Speethium ad Iudaeos deficientem et Cabbaliſticum ſyſtema complexum, quem Spinoziſmi ideo integra tractatione accuſauit eruditiſſimus WACHTERVS [r], niſi ex dictis ſuo loco conſtaret, diſcrimen intercedere inter ſyſtema Spinoziſticum et Cabbaliſticum. Meliori iure huc pertinere cenſentur anonymus auctor *Concordiae rationis et fidei, ſiue harmoniae philoſophiae moralis et religionis Chriſtianae*, quae *Amſtelodami* vel *Berolini* potius *anno* MDCXCII prodiit, quemque fuiſſe FR. GVIL. STOSSIVM qui ab epiſtolis fuit electori Brandenburgico poſtea compertum eſt, cum haud leues motus impius libellus concitaſſet [s]. Non recitabimus deteſtabile chaos ineptorum ac impiorum dogmatum, diſci enim poſſunt a Ven. REIMMANNO [t] qui plura de hoc libello dabit, qui totus ex atheorum diuerſorum quisquiliis compilatus eſt: ſed id tantummodo notamus; auctori Deum ſolum eſſe ſubſtantiam, hominem huius ſubſtantiae modum, mentem eſſe meliorem partem hominis, quae cogitat, conſtantem cere-

Abrahamus Kufaeler.

Io. Norriſius aliique.

n) Vid. Relat. innoc. 1702. p. 138. 207 ſeq.
o) Platoniſmi detecti P. I. c. 8. p. 75.
p) Vit. Spinozae p. 93.
q) Act. Phil. Vol. II. p. 120 ſeqq.
r) Spinoziſmus in Iudaiſmo, Amſt. 1695.
s) Vid. Rel. innoc. 1707. p. 159.
t) l. c. c. 17. p. 512. Cat. bibl. p. 992.

bro et infinitis organis varie modificatis, affluxu et circulatione materiae subtilis, item diuersimode modificatae tam per organa cerebri, quam impulsu idearum, sensuum, obiectorum, leges naturales et diuinas proprie dictas non dari, Deum precibus non flecti, animam hominis sua natura non esse immortalem etc. Quae habuisse eum ex schola Spinozae, comparatio docebit, proditque, quae atheismi pestis in hoc scripto lateat, quod eum telis theologorum confossum munere deiecit. Huic adiicimus alterum nationis nostrae scriptorem, THEODORVM LVDOVICVM LAV, quondam Curlandiae ducis consiliarium aulicum; is enim anno MDCCXVII. Francofurti vulgauit, *Meditationes philosophicas de Deo, mundo et homine*, et *Freistadii*, vt habet titulus: *Meditationes, theses, dubia philosophica, theologica*; quibus libellis cum Spinozismi suspectus, vrbe Francofurto exire iuberetur, ad tuendam caussam suam responsum ordinis ICtorum Halensium petendo, atheismi notam, ab eo, calamum commodante illustri Christiano Thomasio [w] retulit; quam tamen ignominiam alibi declinando, adhaerere se sanae doctrinae peculiari libello testatus est [x]; ex quo colligas, eum sibi interdum non satis constitisse.

Io. Tolandus. Ex Britannis IOANNEM TOLANDVM, hypothesium paradoxa singularitate et profana nouitate dudum famosum, cuius accuratam vitae enarrationem celeberrimo MOSHEMIO debemus, huc referri mirari quis possit, ipse enim in *Epistolarum ad Serenam*, quarta, virum eruditum summo erga Spinozam eiusue philosophiam amore flagrantem, reuocare, et nihil inesse certitudinis eius opinionibus demonstrare annititur: inque ea eousque processit, vt materiae non minus motum, quam extensionem conuenire, eamque nec vnquam fuisse, nec vllo modo inertem mortuamque aut in perfecto quietis statu esse posse diceret; quam quoque sententiam quinta epistola propugnauit, visus aeternitati mundi fauisse, IACOBO FAYO [y]. Ast effecit, vt albo huic inscriberetur liber, quem suspecta et insolita inscriptione, pantheisticon, insigniuit, profana impudentia plenum, quem Spinozisticae impietatis semina continere, affirmant, qui legerunt: pauca enim exemplaria tantum, more suo excudi curauit, vt hae naeniae carius emerentur, vt in vulganda versione profanae satyrae, quae *Bestiae triumphantis* titulum gerit, similiter fecit. Tandem et Hattemistarum noua apud Batauos secta huc referenda est, cuius notitiam fecit vir celeberrimus THEODORVS HASAEVS [z]. Quo tradente constat Pontianum ab Hattem, cum florenti aetate in academia Salmuriensi versaretur, omnium oculos in se conuertisse, suspicionemque concitauisse Spinozismi, eamque non male fundatam, cum Spinozae scripta nocturna diurnaque manu non contereret solum, sed et ea commilitonibus

w) Vid. THOMASII Caussae iuridicae feriae P. I. cas. 24. p. 233 seqq.

x) Extat in Collectaneis ad Historiam criticam linguae Germ. Vol. IV. p. 136 seqq.

y) Def. Relig. Ind. P. I. c. 1. p. 4. c. 4. p. 26. c. 17. p. 90. Conf. CLARCKE de l'existence de Dieu P. I. c. 4 p. 25. c. 9. p. 87.

z) Mus. Brem. Vol. II. P. I. art. 8. p. 145 seqq.

nibus suis commendaret impense. Ad ministerium euangelii apud Philippolandios promotum virus suum inter agri istius colonos primo clanculum, deinde apertius disseminare coepisse, Spinozae libros magnis efferendo laudibus, eius dogmata scripturae verbis incrustare gnarum, id tantum dolentem, non illum cum euangelio coepisse. Atque hoc ab eius affeclis in eius laudibus positum fuisse, quod artem, Spinozismum clam iisque non animaduertentibus, animis hominum insinuandi tenuerit. Prodiisse tandem in publicum vulgando catechismum, inque eo pestifera dogmata tradidisse. Examinasse eum et classem istius agri, et theologos Lugdunenses atque Vltraiectenses, indeque factum, vt ad tempus aliquod ministerii functionibus illi interdiceretur. Eum vero egregium simulatorem fucum fecisse theologis Lugdunensibus, vt orthodoxiae testimonio ornaretur, eiusque auctoritate muneri restitueretur, sed pristina dogmata recoquendo, tandem post innumeras admonitiones munere suo exutum esse. Neque tamen sic potuisse compesci hominis proteruiam, sicut opus fuerit, a praepotentibus Belgii et Selandiae ordinibus eius libros, et doctrinae propagationem ac conuenticula prohiberi, quin Medioburgi scripta eius carnificis manu in publico theatro comburi. Eum autem in exercitationibus priuatis, mirifica hominum, etiam primi ordinis affluentia institutis indefessum, voce, literis, et artibus miris sectam condidisse, et ad finem vsque vitae in ea perseuerasse, qui anno MDCCVI contigit. Nec cum auctore sectam desiisse, sed noua indies incrementa sumsisse. Restitisse tamen et doctorum zelum et magistratuum curam, licet tota extirpari nequiuerit. Tanti scilicet impiae nugae hominibus ineptis, et mentis vanae cupiditates sequentibus vaeneunt!

§. XIII. Restat altera eruditorum classis, quam Spinozismi quidem accusatam, non vero legitime conuictam, et consequentiis magis quam dogmatum professione nefariam doctrinam recepisse visam esse diximus. In qua primo loco ponimus ARNOLDVM GEVLINCXIVM, Belgam. Qui positis Louanii literarum et philosophiae rudimentis summos in philosophia et arte salutari honores nactus est, docendi quoque muneri admotus; postea naufragium passus, cum Lugdunum Batauorum peruenisset, ab Abrahamo Heidano domum suam receptus est, donec publicam philosophiae tradendae prouinciam aegre obtineret, in qua anno MDCLXIV decessit[a]. Famam is eo tempore, quo Cartesianismus in Belgio foederato florebat, sibi comparauit, non tam *Logica fundamentis suis a quibus hactenus collapsa fuerat, restituta*, ea enim licet mathematicorum methodo praecipiat, magis tamen Aristotelica est, quam eclectica[b]: Quam vulgata *Ethica*, quam γνῶθι σεαυτὸν appellauit. Eam *omnibus suis partibus in lucem editam et tam seculi huius, quam atheorum quorundam philosophorum impietati scelestisque moribus, quanquam*

Viri eruditi Spinozismi suspecti.

Arnoldus Geulincxius.

a) Vid. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. IV. p. 609.

b) Conf. STOLLIVS Hist. lit. P. II. c. 2. §. 37. p. 459.

tantum possunt admitti, vt Cartesiana principia ansam dedisse dicantur Spinozae, a Cartesio desciscere, et nouam viam quaerere cupienti, diuersum doctrinae metaphysicae aedificium construendi. Ipsam enim Cartesii metaphysicam, quae cogitationem et extensionem duas diuersas et contrarias sibimet substantias ponit, refragari systemati Spinozistico nemo non videt; vt taceamus alia toto coelo a Spinozisticis abeuntia, vt supra iam ex *Praefatione Principiorum Cartesii geometrice a Spinoza demonstratorum* annotatum. Nec magnopere audiendi sunt, qui Spinozisticae hypotheseos parentem esse Hobbesium putant, quia inter Ius naturae Hobbesii et Spinozae magna intercedit similitudo. Quamuis enim vterque philosophus, ex necessitate rerum cuncta deriuauerit, sua tamen cuique principia propria sunt. Quare ponderatis omnibus, recogitantes profundo ingenio et metaphysica acie instructo gauisum esse Spinozam verisimile videtur, Spinozam suae meditationi et infelici subtilitati totum istud doctrinae impiae aedificium debere, idque habendum esse pro ἀρχετύπῳ quamuis negare nolimus, Cartesianam philosophandi rationem, accedente consilio ab eo discedendi occasionem ei primam subministrasse, de sophismatis talibus cogitandi.

Spinozistae post Spinozam.

§. XI. Luxuriari infelix lolium prae gratidis aristis, et radices laetissime agere, vt natura docet, ita in humana mente quoque, proh dolor euenit: cui licet naturale sit Deum cogitare ab omni creatura infinito discrimine distinctum, fecit tamen impudentia animi frena reuerentiae summo Numini debitae lubenter excutientis, quo sine rectore liber suique iuris viuat, vt atheismus multoties de acutissimis ingeniis triumphauerit. Cuius non luculentius esse specimen potest, quam successus pudendi, quos habuit impietas Spinozistica. Quae licet ea subtilitate et acuminis metaphysici obscuritate se prodiderit, vt a paucis scripta Spinozae intelligerentur, multis tamen se mire commendauit, et in partes eos pertraxit. Inde haud exiguus disciplinae feralis sectatorum numerus est, quos tamen hoc loco enumerare omnes, nec libet nec licet, quo famosiores Spinozismi patroni tantum considerandi sunt. Et ipse quidem Spinoza a sectae condendae gloria animum continuit. Monuit id, qui *Praefationem operibus posthumis* praefixit, *nomen auctoris in libri fronte et alibi literis duntaxat initialibus indicatum esse non alia de caussa, quam, quia paulo ante obitum expresse petierit, ne nomen suum ethicae, cuius impressionem mandabat, praefigeretur: cur autem prohibuerit, nullam aliam rationem videri, quam quia noluerit, vt disciplina ex ipso haberet vocabulum. Dicere enim in apendice quartae partis ethicae, quod, qui alios consilio aut re iuuare cupiant, vt simul summo fruantur bono, non studeant, vt disciplina ex ipsis habeat vocabulum, sed insuper in tertia ethices parte affert def. XLIV. vbi, quid sit ambitio, explicetur, eos, qui tale quid patrent, non obscure, vt gloriae cupidos accusare.* Facile vero nobis persuaderi patimur, a concupiscenda sectae conditae glo-

ria Spinozam abfuisse, quem si non character animi arcuit, certe impediuit metuenda inuidia. Hac tamen eius continentia non obstante efficit humanae mentis ambitio, religioni, velut praeiudicio cuidam vulgari, insultans, et ab eius vinculis se ideo liberans, vt tota sibi permittatur, vt haud pauci impietati Spinozisticae patrocinarentur, praecipue cum ordinis geometrici species, seueritatem methodi et demonstrationis mathematicae prae se ferens, suppositis callide falsis definitionibus et axiomatibus precariis et aequiuocis, multis imponeret. Fuisse autem in Belgio foederato non vnum tantum aliumue Spinozae asseclam, sed multos eum magna fiducia fuisse secutos, et Batauis obiecit Stupanus, et fassus est ROELLIVS[g], conquestus, *Spinozam tota armenta in Belgio sequi ducem:* nec dubitamus, quin hodie adhuc sectatoribus gaudeat. Inter asseclas autem, qui nomine innotuerunt, primum suo merito locum occupant, editores operum eius Iarig Iellis et LVDOVICVS MEYERVS, vt vel solae praefationes testantur. Et posteriori quidem, qui morienti Spinozae adfuit, prima disseminati veneni Spinozistici caussa potissimum adscribenda est; qui facile omnia supprimere potuisset, nisi in eodem cum Spinoza luto haesisset. Id quod ex libro, *Philosophia scripturae interpres*, apertum est, vt in antecedentibus obseruatum. Et alterum quoque medicum Hagiensem, Lucam, Spinozisticae impietati fuisse addictissimum, tum elogium Spinozae ab eo scriptum prodit, tum libellus Gallicus, quo *Tractatum theologico-politicum* alia veste comtum et ornatum prodire iussit, vt supra iam dictum[h]. Et hos quidem viuos inter discipulos numerare Spinoza potuit; post mortem haud pauci in eandem suspicionem adducti sunt. Vbi tamen discrimen inter eos ponendum, qui aperta professione doctrinae Spinozisticae velificati sunt, et inter eos, qui ea quidem suspicione pressi, non vero Spinozismi legitime conuicti sunt. In priori classe, strepitum maximum fecit, et ecclesiam Batauorum valde turbauit FRIDERICVS VAN LEENHOF ecclesiastes Swollensis. *Fridericus van Leenhof.* Cuius viri, Spinozismum tandem reuocare coacti historiam et controuersias inde enatas curiosa et eleganti tractatione enarrauit V. C. GOTTLOB FRIDERICVS IENICHIVS[i], qui cum ex actis et αὐτογράφοις omnia collegerit, dignus est, qui ipse consulatur. Sparsit autem virus Spinozismi Leenhofius in libro vernaculo, cui titulum praefixit; *Coelum in terra, siue veri et constantis gaudii breuis et luculenta descriptio, secundum rationes et scripturae ductum omnis generis hominibus et omnibus fortunae casibus attemperata*, cuius prima editio Belgica prodiit MDCCIII, germanica vero anno MDCCVI, cui tamen adiecta epistola, in qua systema Leenhofii neruose euertitur. Tota vero doctoris malesani doctrina hac assertionum quaternione comprehenditur. I. Necessarium esse, vt homo essentiam suam mutabilem ita perficiat, vt ab ista mutabilitate,

g) De Relig. nat. §. 151. p. 166. KRASIVS Hist. liter. P. II. p. 284.
h) Vid. Cat. bibl. Reimm. p. 1029. GOTTL. i) In Hist. Spinozismi Leenhofiani, Lips. 1707. 8.

litate, quantum licet, sit immunis, ideoque gaudii et perfectionis gradum eum quaerat, in quo constanti et firma animi tranquillitate in immutabili et aeterna Dei voluntate et ordine fundata et acquiescente fruatur; sic enim fore, vt et viuus et moriens, profunda et rationali pace in ente summo quiescere posset. II. Cuncta certis legibus, ordine, caussisque concatenata esse et fluere. III. Deum improprie regem, legislatorem, dominum, iudicem vocari. IV. Omnes actiones essentiales mundi esse effectus caussarum proximarum, quae ex aeterno naturae ordine necessario consequantur, et huic immutabili voluntati Dei magna animi tranquillitate et constantia sine murmure vel tristitia se ipsum permittendum esse. Facile intelliget lector, non potuisse non ex his assertis Spinozismi suspicionem oriri. Vt itaque serpenti pesti, etiam ob ecclesiasticam auctoris dignitatem periculosae occurrerent, calamum arripuerunt Florentinus Blomble, Taco Haio van den Honert, Io. Creyghton, Io. d'Outrein theologi Bataui, et quae in his thesibus impietas lateat, demonstrauerunt. Non defuit quidem sibi Leenhofius, edita apologia, quam *Denubilationem coeli in terra* appellauit, conquestus, sinistre mentem suam explicari et peruerti; at ne hunc quidem in modum caussam suam iuuit, sed magis prodidit. Surrexerunt enim in eum praeter priores aduersarios Franciscus Burmannus, Ioannes Henricus Cocceius, Ioannes Sluiterus, et post hos alii, quin et satyris, vt fieri solet, comoedia acta est. Quae cum tumultu in ecclesiis Batauis omnia misceret, primo quidem a prouinciarum classibus remedium quaesitum, et cum hae nihil profecissent, res ad synodos delata est. Et his quoque incassum laborantibus tandem supremi magistratus auxilium imploratum est. Cuius iussu et auctoritate libelli Leenhofiani fisco addicti, ipse ad reuocandos errores et deprecandam veniam coactus est. Id quod singulari libello factum, in cuius articulo tertio detestatur errores Spinozae; vnam tantum esse substantiam, quae omne sit in omnibus, esse hanc substantiam infinitis attributis constantem Deum; eamque vt caussam internam omnis illius quod essentiam habet, fontem et caussam existere, et omnes res velut modificationes eius ad hanc, vt totum suum pertinere: adeoque Deum et naturam vnam eandemque essentiam constituere. Porro, nexum esse infinitum caussarum, quae sibi inuicem subordinatae necessario cooperentur, animam et corpus non esse res duas distinctas, sed vnum idemque, diuinitatis partes, nec animam aliquam separatam sine corpore subsistere, multo minus spiritum. In connato statu, naturali nullum esse essentiale per naturam bonum, malum, virtutem, vitium, perfectionem, praemium vel poenam; omnia naturali saltem ratione, non morali, a Deo pendere, nec eum legislatorem esse; res porro omnes esse effectus vel operationes naturae per aeternum et necessarium aliquem ordinem in statu naturae suae constitutas, adeo vt ordo aeternus sit independens et necessarius caussarum infinitarum nexus. Per vim naturae omnes homines vi et potestati affectuum esse

subie-

subiectos; nec hominem libere agere, sed a vi externarum caussarum dependere, quamdiu ordinis naturae conscius illi se emendato intellectu non submittat. Bonum summum solum esse sensum purum de aeterno Dei ordine, affectuum domationem et sui ipsius conseruationem cum gaudio et laetitia. Mortem plenum homini finem facere, et solutum partibus suis traducere ad aeternitatem, sine spe resurrectionis vel metu iudicii, nullam dari religionem naturalem, nec diuinam reuelationem, sed cultum diuinum dependere a suprema potestate: gratiam consistere in inclinatione interna ad obedientiam aeterno Dei ordini praestandam etc. Quae hic strictim enarrare libuit, vt appareat, in quo Spinozismi summam constare publica ecclesiae Belgicae auctoritas definiuerit.

§. XII. Leenhofio iungimus FRANCISCVM CVPERVM, et is quidem anno MDCLXXVI *Arcana atheismi reuelata* edendo, inter aduersarios Spinozae comparere voluit. Quem cum Io. Bredenburgio contentionis serram reciprocauisse, eo quod is plagii ipsum insimularet, et hunc conspirationis cum Spinoza accusauisse, supra iam prodidimus. Ast eadem, qua Bredenburgium premebat, culpa non vacare, et Spinozae splendido reuelatorum arcanorum atheismi titulo, frigidam suffundere voluisse visum est HENRICO MORO[k], et IO. WOLF. IAEGERO[l], quos secuti sunt alii. Ludicram itaque velitationem iniisse contra Spinozam laudati viri censuerunt, et simulatam pugnam ostentasse, vt eo fortius falleret. Cuius rationes afferunt, quod contenderit: ex solo lumine naturae non posse demonstrari existentiam Dei, non posse concipi essentiam extensionis expertem, absque reuelatione non cognosci in quo vitium a virtute distet. Conqueruntur etiam, argumentis eum pro existentia Dei vti stramineis et plumbeis, cum ferrea et aerea adhibere potuisset. Nempe ipsum frigus, et imbecillitas in culpae speciem tracta sunt, quod tamen argumentum non semper stringit. Addi Cupero simulati praelii similitudine potest BOVLAINVILLIERIVS comes, cuius *Tentamen refutationis Spinozae* supra iam memorauimus, et quem clandestinis artibus viscera religionis Christianae petere voluisse, vel vna mendax et fabulis comta *Muhammedis historia* testatur. Non is videri vult, qui impietatem coram omni orbe erudito denudatam et bonis omnibus detestabilem refricare et pictam nouis coloribus vendere voluerit; sed se seriam pugnam initurum omnes athei copias, quascunque posset, produxisse in aciem ait, vt eo fortius refelleret. Non hoc negat, in summa euidentia posuisse ratiocinationes Spinozae, et comtiores ornatioresque dedisse, ipso auctore, tantaque fide in exponendis eius argumentis vsum fuisse, vt euidentia quoque sophismata, quibus nixus est Spinoza, colore quo potuerit pinxerit, arteque, qua licebat, logica sustentauerit,

Franciscus Cuperus.

Boulainuillierius.

 eo

k) Opp. Phil. T. I. p. 596.

l) Diss. Franciscus Cuperus mala fide, aut ad minimum frigide atheismum Spinozae oppugnans. Conf. quos nominat REIMMANN. Hist. Atheismi S. III. c. 9. §. 18. p. 454.

eo quod crederet, nihil tantopere veritati in aperta luce collocandae prodesse, quam si falsa lumina veris opponantur, vt pelli maiori cum gloria veritatis possint. Confidere autem se, non defuturum vel veritati vel prouidentiae, qui bonam caussam agat, et totius systematis vanitatem demonstret. Ast quid tandem dignum tanto promissor hiatu praestitit? Cupiebat is quidem, hanc sibi veritatis defensae, impietatisque euersae gloriam vindicare; ast et annorum ingrauescentium hebetudine et occupationum ingenio suo magis conuenientium multitudine doctioribus hanc spartam ornandam relinquere coactus est, indirecte tamen eam se sustinere, orando, vt qui maioribus ingenii neruis vtuntur, ad hanc operam praestandam se accingant. Quo an pestilentius et ad deridendam religionem atque pietatem omnem aptius quicquam dici queat, dubii haeremus. Fatemurque ipso Spinoza deteriorem auctorem, librum venenatiorem videri, quia non sterili argumentatione metaphysica, sed elegantibus orationis luminibus vtitur, et, quod ipse fassus est, aperta sophismata ad decipiendum lectorem ita occultat, vt non nisi ab exercitato et attento dignosci queant. Summa autem totius dissertationis in eo versatur, vt demonstret: vnam tantum dari substantiam, cuius definitione misere ludit et abutitur, passiones omnes fieri mechanice, et necessitatem quandam mechanicam oeconomiam animalem inuoluere. Diu ineditus liber per manus curiosorum, quin et impiorum versatus est, et credi non potest, quam inuincibilem subtilitatem et conuellendorum fundamentorum religionis naturalis et reuelatae aptitudinem atheismi Spinozistici patroni in eo praedicauerint. Ast vbi editus comparuit, apertum mox fuit, nihil ineptius, nihil luculentius, quod caussam Spinozae euertat, excogitari potuisse. Obseruatum id acutissimo CVDWORTHII [m] interpreti: „Nihil „eo leuius, nihil imbecillius, magnos hiatus, nullam infinitarum rerum, „quarum tamen rationem oporteat eum reddere, cui Deus et religio cultusque Dei displicet, explicationem, nihil simplex, apertum, probabile, quod in hominum sese sapientum animos insinuare suapte virtute „queat. Fabulam sibi visum esse legere, nec ingeniose inuentam, nec „scite dispositam, nec aptam inter se et connexam; visum esse sibi aliquid „Spinozam, quoties ethicam eius inspexerit, nam geometrarum leges, „quibus hunc alligauerit librum non modicam eius vitiorum partem oc„cultare. At ingenioso eius interprete lecto, qui omnem videri velit „caliginem a magistri sui praeceptis abstersisse, ita ipsi sordere coepisse, „vt incredibile dictu sit - - Omnia, quae sigillatim Baylius disciplinae „Spinozianae exprobrauerit, absurda et portentosa consectaria, tam con„cinne fluere ex ea, quemadmodum exponatur a Boulainuillierio, nihil „vt concinnius inde manare queat. Moleste tulisse amicos Spinozae, „flagitia eius et sententias mirabiliter foedas tam luculenter et perspicue „expositas et declaratas esse, itaque quo famae succurrerent hominis in„scitiae

m) pag. 141.

„ſcitiae ſibi arguendos duxiſſe, qui velum ipſi detraxerint: Dolere ſe magnum et perſpicax Boulainuillierii ingenium, quod multo vtiliora et „grauiora moliri potuiſſet, in nugis difficilibus explicandis, amplificandis „et adornandis tantum ſtudii ac operae conſumſiſſe.“ Nihil in his verbis venerandum virum dediſſe partis ſtudio ipſa libri lectio oſtendet, modo quis Scriptoris veneres et dictionis ambigua iucunditate ab accurata notionum et conceptuum meditatione auocantis illecebras ſeduci ſe non patiatur, nihilque admittat, quod ambiguitate ſua deludere poſſit. Idem de ABRAHAMO KVFAELERO dicendum, qui in *Specimine artis ratiocinandi* non contentus regulas logicas exhibuiſſe, metaphyſicam quoque Spinoziſticam tetigit, ſtatuendo, mundi eſſentiam fuiſſe ab aeterno in eſſentia Dei comprehenſam, et in aeternum in ea comprehenſum iri. Addi his Spinozae aſſeclis ſolet IO. NORRISIVS Anglus [n], qui tamen SOVVERAINIO [o] fanaticiſmi Platonici reus magis viſus eſt, tum infrunitus auctor vitae Philopatri, eiusque continuationis quem fuiſſe Aardum Wolsgryk, bibliopolam Amſtelodamenſem, eiusque impudentiam ergaſtulo correctam eſſe narrat IO. COLERVS [p]. Nam non contentus religionem Chriſtianam et oracula diuina ſannis et cauillis inceſſere, viros quoque eccleſiaſticos inſulſe traducere conſtituerat. His quos nominauimus ex recentiſſimae aetatis ſcriptoribus addi poſſunt Henricus Wirmarſius, quem in libro, quod *Chaos imaginarium, de Ortu mundi ſecundum veteres et recentiores philoſophos,* inſcripſit, et Spinozae, Santuoordio, Deurhofio, Leenhofio, oppoſitum eſſe contendit, reuera religionem naturalem euertere, ideoque gyrgatho concluſum poenas meruiſſe pluribus narrat cel. HEVMANNVS [q]. Adderemus his Petrum Speethium ad Iudaeos deficientem et Cabbaliſticum ſyſtema complexum, quem Spinoziſmi ideo integra tractatione accuſauit eruditiſſimus WACHTERVS [r], niſi ex dictis ſuo loco conſtaret, diſcrimen intercedere inter ſyſtema Spinoziſticum et Cabbaliſticum. Meliori iure huc pertinere cenſentur anonymus auctor *Concordiae rationis et fidei, ſiue harmoniae philoſophiae moralis et religionis Chriſtianae*, quae *Amſtelodami* vel *Berolini* potius *anno* MDCXCII prodiit, quemque fuiſſe FR. GVIL. STOSSIVM qui ab epiſtolis fuit electori Brandenburgico poſtea compertum eſt, cum haud leues motus impius libellus concitaſſet [s]. Non recitabimus deteſtabile chaos ineptorum ac impiorum dogmatum, diſci enim poſſunt a Ven. REIMMANNO [t] qui plura de hoc libello dabit, qui totus ex atheorum diuerſorum quisquiliis compilatus eſt: ſed id tantummodo notamus; auctori Deum ſolum eſſe ſubſtantiam, hominem huius ſubſtantiae modum, mentem eſſe meliorem partem hominis, quae cogitat, conſtantem cerebro

Abrahamus Kufaeler.

Io. Norriſius aliique.

n) Vid. Relat. innoc. 1708. p. 138. 207 ſeq.
o) Platoniſmi detecti P. I. c. 8. p. 75.
p) Vit. Spinozae p. 93.
q) Act. Phil. Vol. II. p. 120 ſeqq.
r) Spinoziſmus in Iudaiſmo, Amſt. 1699
s) Vid. Rel. innoc. 1707. p. 159.
t) l. c. c. 17. p. 512. Cat. bibl. p. 992.

bro et infinitis organis varie modificatis, affluxu et circulatione materiae subtilis, item diuersimode modificatae tam per organa cerebri, quam impulsu idearum, sensuum, obiectorum, leges naturales et diuinas proprie dictas non dari, Deum precibus non flecti, animam hominis sua natura non esse immortalem etc. Quae habuisse eum ex schola Spinozae, comparatio docebit, proditque, quae atheismi pestis in hoc scripto lateat, quod eum telis theologorum confossum munere deiecit. Huic adiicimus alterum nationis nostrae scriptorem, THEODORVM LVDOVICVM LAV, quondam Curlandiae ducis consiliarium aulicum; is enim anno MDCCXVII. Francofurti vulgauit, *Meditationes philosophicas de Deo, mundo et homine*, et *Freistadii*, vt habet titulus: *Meditationes, theses, dubia philosophica, theologica;* quibus libellis cum Spinozismi suspectus, vrbe Francofurto exire iuberetur, ad tuendam caussam suam responsum ordinis ICtorum Halensium petendo, atheismi notam, ab eo, calamum commodante illustri Christiano Thomasio [w] retulit; quam tamen ignominiam alibi declinando, adhaerere se sanae doctrinae peculiari libello testatus est [x]; ex quo colligas, eum sibi interdum non satis constitisse.

Io. Tolandus. Ex Britannis IOANNEM TOLANDVM, hypothesium paradoxa singularitate et profana nouitate dudum famosum, cuius accuratam vitae enarrationem celeberrimo MOSHEMIO debemus, huc referri mirari quis possit, ipse enim in *Epistolarum ad Serenam*, quarta, virum eruditum summo erga Spinozam eiusue philosophiam amore flagrantem, reuocare, et nihil inesse certitudinis eius opinionibus demonstrare annititur: inque ea eousque processit, vt materiae non minus motum, quam extensionem conuenire, eamque nec vnquam fuisse, nec vllo modo inertem mortuamque aut in perfecto quietis statu esse posse diceret; quam quoque sententiam quinta epistola propugnauit, visus aeternitati mundi fauisse, IACOBO FAYO [y]. Ast effecit, vt albo huic inscriberetur liber, quem suspecta et insolita inscriptione, pantheisticon, insigniuit, profana impudentia plenum, quem Spinozisticae impietatis semina continere, affirmant, qui legerunt: pauca enim exemplaria tantum, more suo excudi curauit, vt hae naeniae carius emerentur, vt in vulganda versione profanae satyrae, quae *Bestiae triumphantis* titulum gerit, similiter fecit. Tandem et Hattemistarum noua apud Batauos secta huc referenda est, cuius notitiam fecit vir celeberrimus THEODORVS HASAEVS [z]. Quo tradente constat Pontianum ab Hattem, cum florenti aetate in academia Salmuriensi versaretur, omnium oculos in se conuertisse, suspicionemque concitauisse Spinozismi, eamque non male fundatam, cum Spinozae scripta nocturna diurnaque manu non contereret solum, sed et ea commilitonibus

w) Vid. THOMASII Caussae iuridicae seuiae P. I. cas. 24. p. 233 seqq.

x) Extat in Collectaneis ad Historiam criticam linguae Germ. Vol. IV. p. 136 seqq.

y) Def. Relig. Ind. P. I. c. 1. p. 4. c. 4. p. 26. c. 17. p. 90. Conf. CLARCKE de l'existence de Dieu P. I c. 4 p. 15. c. 9. p. 85.

z) Mus. Brem. Vol. II. P. I. art. 8. p. 145 seqq.

nibus suis commendaret impense. Ad ministerium euangelii apud Philippolandios promotum virus suum inter agri istius colonos primo clanculum, deinde apertius disseminare coepisse, Spinozae libros magnis efferendo laudibus, eius dogmata scripturae verbis incrustare gnarum, id tantum dolentem, non illum cum euangelio coepisse. Atque hoc ab eius asseclis in eius laudibus positum fuisse, quod artem, Spinozismum clam iisque non animaduertentibus, animis hominum insinuandi tenuerit. Prodiisse tandem in publicum vulgando catechismum, inque eo pestifera dogmata tradidisse. Examinasse eum et classem istius agri, et theologos Lugdunenses atque Vltraiectenses, indeque factum, vt ad tempus aliquod ministerii functionibus illi interdiceretur. Eum vero egregium simulatorem fucum fecisse theologis Lugdunensibus, vt orthodoxiae testimonio ornaretur, eiusque auctoritate muneri restitueretur, sed pristina dogmata recoquendo, tandem post innumeras admonitiones munere suo exutum esse. Neque tamen sic potuisse compesci hominis proteruiam, sicut opus fuerit, a praepotentibus Belgii et Selandiae ordinibus eius libros, et doctrinae propagationem ac conuenticula prohiberi, quin Medioburgi scripta eius carnificis manu in publico theatro comburi. Eum autem in exercitationibus priuatis, mirifica hominum, etiam primi ordinis affluentia institutis indefessum, voce, literis, et artibus miris sectam condidisse, et ad finem vsque vitae in ea perseuerasse, qui anno MDCCVI contigit. Nec cum auctore sectam desiisse, sed noua indies incrementa sumsisse. Restitisse tamen et doctorum zelum et magistratuum curam, licet tota extirpari nequiuerit. Tanti scilicet impiae nugae hominibus ineptis, et mentis vanae cupiditates sequentibus vaeneunt!

§. XIII. Restat altera eruditorum classis, quam Spinozismi quidem accusatam, non vero legitime conuictam, et consequentiis magis quam dogmatum professione nefariam doctrinam recepisse visam esse diximus. In qua primo loco ponimus ARNOLDVM GEVLINCXIVM, Belgam. Qui positis Louanii literarum et philosophiae rudimentis summos in philosophia et arte salutari honores nactus est, docendi quoque muneri admotus; postea naufragium passus, cum Lugdunum Batauorum peruenisset, ab Abrahamo Heidano domum suam receptus est, donec publicam philosophiae tradendae prouinciam aegre obtineret, in qua anno MDCLXIV decessit[a]. Famam is eo tempore, quo Cartesianismus in Belgio foederato florebat, sibi comparauit, non tam *Logica fundamentis suis a quibus hactenus collapsa fuerat, restituta*, ea enim licet mathematicorum methodo praecipiat, magis tamen Aristotelica est, quam eclectica[b]: Quam vulgata *Ethica*, quam γνῶθι σεαυτὸν appellauit. Eam *omnibus suis partibus in lucem editam et tam seculi huius, quam atheorum quorundam philosophorum impietati scelestisque moribus, quanquam*

Viri eruditi Spinozismi suspecti.

Arnoldus Geulincxius.

a) Vid. REIMMANN. Hist. lit. Germ. P. IV. p. 609.

b) Conf. STOLLIVS Hist. lit. P. II, c. 2. §. 37. p. 459.

quam ſpecioſo vt plurimum virtutis praetextu laruatis oppoſitam denuo edidit PHILARETVS pſeudonymus, adiecto CORNELII BONTEKOE libello *de Paſſionibus animae*, *Amſtelodami* MDCXCVI. Locum celebri et acuto ſcriptori, aſt difficili et obſcuro inter Spinozae aſſeclas, fecit, ſuppoſitum doctrinae morali ſyſtema cauſſarum occaſionalium. In eo enim eſt, vt non ſine ingenio demonſtret; non modo motum in corpore ciere nos non poſſe, ſed et nihil extra nos facere, alium vero animare actionem noſtram, cum extra nos dimanet, et vim ei ac pondus impartiri: eundem terminos poſuiſſe, vltra quos eam efferre non conſtituerit. Eſſe igitur nos nudos ſpeculatores huius machinae, inque ea nihil fingere vel refingere, totum id alterius cuiusdam opus eſſe. Hincque agnoſcendum, nec actionem noſtram ad res huius mundi, nec actiones iſtarum rerum ad nos pertinere, ſed alterius vim et induſtriam ſubeſſe, idque Numen praeſtare, nudos itaque nos huiusce mundi contemplatores eſſe, ſpectatores in hac ſcena, non actores, id quod ſpeciem mundi in nos et mentem noſtram ſubuehat, Numen eſſe; illud nos in hoc ſtatu collocaſſe et huc miſiſſe, iubens hic manere, donec reuocaret [c]. Ex his ſuppoſitis ſequens ſyſtema extruit; I. In hoc mundo nos extra nos nihil agere poſſe. II. Omnem actionem noſtram, quatenus noſtra eſt, intra nos manere. III. Eam vi diuina aliquando extra nos diffundi. IV. Eatenus vero non eſſe noſtram actionem, ſed DEI, V. diffundi autem et quantum Deo videtur, ſecundum leges ab eo liberrime conſtitutas, VI. tantummodo ſpectare nos hunc mundum; VII. ipſum tamen mundum ſe non nobis ſpectandum exhibere, VIII. Solum Deum nobis exhibere id ſpectaculum, IX. idque modo ineffabili, X. poſſe nos ab iſto ſpectaculo euelli, et ex hoc mundo eripi. XI. Illam ereptionem, ſ. mortem nos timere, XII. tum quia aſſueti ſimus rebus corporeis, tum quia ſcimus, rationem, quae reddenda eſt non bene nobis conſtare. Ex hoc ſyſtemate inſpectionis ſui officia ſeu obligationes omnes deriuat, vt euocanti ex vita Deo lubentes pareamus, non euocati iniuſſu de ſtatione non decedamus, ſi enim nos interficiamus, non nos facere ſed Deum abigentem nos hinc non quo volumus, ſed quo ille nefarios conſtituit: vt reficiamus corpus moderate, addiſcamus artem, eique vacemus, multa faciamus, multa patiamur, quo vitae curſum ſeruemus, remittamus interdum animum; natiuitatem noſtram non deteſtemur, &c. et haec ita complectitur omnia, vt iubeat firmiter animum noſtrum inducere, eorum quae agimus, aut agere omittimus, ad felicitatem noſtram nihil, ad obligationem omnia referre: ac ita ſuſtinere animum et refrenare, ita coërcere intra gyrum ſuarum obligationum, vt tranſilire et efferre ſe in deſideria ac vota ſuae gloriae felicitatisque non poſſit, ſicque nihil faciendum eſſe ob beatitudinem noſtram, ſed ob obedientiam Deo praeſtandam, &c. Haec fabula illa eſt, quam miro artificio inſtruit nectitque Geulincxius. Valde illa diſplicuit theologis et philo-

c) p. 199 ſeq.

philosophis, cum nec agere nos quicquam, et absolutae rigidaeque Dei voluntati necessario parendum, nec felicitatem sperandam quaerendamue fuisse inter prima principia referatur. Ita enim Spinozam quoque praecepisse, et amice haec cum eo conspirare contenderunt. Quo in cuneo vrgendo industriam suam exercuit RVARDVS ANDALA. Is enim non modo inter Cartesianismi corruptores Geulincxium quoque ob systema caussarum occasionalium retulit, sed et Spinozismi suspectum reddere conisus est, edito *Examine ethicae Geulincxii*, in quam sententiam quoque concessit CHR. THOMASIVS[d]. Idem itaque Geulincxio accidit, quod Mallebranchio, quem Spinozistarum catalogum auxisse ob idem systema electum, et assertam extensionem intelligibilem in Deo, supra memorauimus. Fallimur autem, aut iniuria fit Geulincxio. Licet enim satis paradoxum, et, si verum dicendum, nec verisimile, nec satis pium eius systema videatur, nondum tamen Spinozae conciniffe dici ideo potest, qui inter Deum et mundum et animam, essentiale discrimen agnoscit. Valde autem eius ethica similis est Stoicae, quam tamen vehementer contemnit[e], forte, ne pateat, vnde sua hauserit. Quae itaque de Stoicis Spinozismi suspectis dici possunt, vel non possunt, quod suo loco notatum, etiam ad Geulincxium pertinent.

§. XIV. Auxisse indicem Spinozae assec1arum, non tamen eius conuictum Ioannem Bredenburgium, supra diximus. Quae enim contra eum disputat Orobio, ex male intellectis eius assertionibus videntur profluxisse. Sed et Balthasarem Bekkerum in hunc censum venisse, infra dicemus. Idem fatum contigit GVILELMO DEVRHOFIO; qui tamen acerrime et fortissime Spinozae contradixisse COLERO[f] visus est. Nempe arguebat Deurhosius Reformatos Spinozismi ob decretum absolutum; cum autem statueret, vnicum tantummodo esse intellectum, siue substantiam intelligentem, in omnibus hominibus, adeoque animas Petri, Paulique, non vt spiritus speciales, sed vt modos vniuersalis animae cogitantis considerandas esse, Spinozismi quoque eum Taco Haio van den Honert postulauit. Quae thesis, modo ita intellexerit Deurhosius, non Spinozae est, sed Aristotelis, Auerrois, aliorumque, qui intellectum vniuersalem incrustarunt. Eandem dicam sibi scribi expertus est FRANCISCVS BVRMANNVS, eum enim Spinozismi reum esse contendit PHILIPPVS LIMBORCHIVS[g]. Quem cum defendisset IO. VAN DER WAYEN[h], iterata scriptione accusationem hanc ille repetiit, Wayeno in suspicionem criminis[i] adducto. Qui tamen nec tacuit ipse[k], nec tacere Burmannos passus est, edidit enim filius *Pietatem Burmannorum*, in qua hanc

Spinocismi suspecti alii.

d) Cautel. c. XIV. §. 33. not. y.
e) p. 163 seqq. non libertati Stoicae indignatur, ignarus obedientiam suam passiuam idem significare.
f) loc. cit.
g) Theol. Christ. L. II. c. 15. §. 8. p. 39.
h) De λόγῳ adu. Cleric. p. 178.
i) In Defens. contra crimin. Io. van der Wayen.
k) Pec. discussione edita.

hanc maculam a parente absterſit. Cauſſa autem in eo verſabatur, quod Burmannus Spinozae verba exſcripſiſſet. Id quod fieri potuit, vt a Limborchio demonſtratum, licet ſenſus Spinozianos refugeret, nec cum illo faceret. Idem WITTICHIIS, theologis celeberrimis eueniſſe illis ignotum non eſt, qui ſacram, Belgii foederati hiſtoriam norunt. Nam Chriſtophorum Wittichium in Spinoziſmi ſuſpicionem ἑκόντα ἀκόντα adduxit, futilis ſcriptor *Vitae Philopatri*, quem aequior iudex abſoluit, Io. COLERVS, et Iacobum Wittichium philoſophiae et matheſeos profeſſorem in academia Duisburgenſi, ſimiliter nigro lapillo iſto notatum fuiſſe ab Antonio Drieſſenio, theologiae profeſſore Groeningano adductis ſcriptis eriſticis enarrant auctores *Bibliothecae theologicae Bremenſis* [l]. Aſſeruerat enim Wittichius: materiam neceſſario explicari debere per attributum, quod aeternam et infinitam eſſentiam exprimat. Melius autem ſenſiſſe, quam fuiſſe locutum omnino veriſimile eſt. Tandem et his eruditiſſimum Wachterum addimus, cui in Spinoziſmi macula inurenda valde grauis fuit cel. REIMMANNVS [m]. Supra autem, quae mens viri doctiſſimi de Spinoza ſit, cum iam explicuerimus, dicta otioſe non repetimus. Monendum tamen exiſtimamus, id ipſum dogma, quod ex ſcriptis nondum editis illi obiicitur: de Adam Kadmon ſiue primogenito, naturaque inter Deum et mundum media tale eſſe, vt, licet ipſi clariſſimo viro aliter videatur, nunquam cum Spinozae ſyſtemate comparari poſſit; eſt enim totum Cabbaliſticum. Nam Spinoza naturam inter Deum et mundum mediam, et emanatiuum primogenitum ex Deo egreſſum ad producendas emanationes, ſiue mundos, plane ignorat, eſt enim ei Deus cauſſa mundi immanens, non tranſiens, id quod ad primogenitum Cabbaliſtarum non quadrat. Poſſent his addi plures, et imprimis quae recentiſſima aetate Leibnizio et Wolfio obiecta ſunt, niſi alium illa locum poſtularent. Erudite duumuiros hos ab hac labe immunes demonſtrauiſſe cel. Gottſchedium ſupra iam tradidimus.

Pſychologiae recentioris fata.

§. XV. Poſt Deum non nobilius in pneumatologia metaphyſicae iuncta argumentum occurrit, quam quod de anima tractat, et ſpeciali nomine pſychologia dicitur. Et rationibus quidem haud vanis ſtatuendum eſſet, non dari poſſe de eo magnum inter philoſophos diſſenſum, cum anima, ſui ipſius intime conſcia ſit, et ad hanc conſcientiam reflexionis auxilio quemlibet recurrere poſſe ſit manifeſtiſſimum. Aſt in nullo fere argumento luculentius ſe prodit mortalium ignorantia et intellectus noſtri anguſtia [n]; cuius manifeſtiſſima ſpecimina ſunt innumerae quaeſtiones et controuerſiae de animae origine, natura, immortalitate, immaterialitate, propagatione, facultatibus, commercio et vnione cum corpore, actionibus et paſſionibus, ſede, ſtatu, loco, poena et praemio poſt mortem, de

l) Faſc. V. n. 7. p. 550 ſeqq.

m) Hiſt. Atheiſmi l. c. p. 514 ſqq.

n) Conf. Cel. HOLLMANNI Diſſ. de Stupendo naturae myſterio; Anima humana ſibimet ignota.

de anima vniuersali, mundique, de migratione post mortem, et capitibus aliis. Non de his quaestionibus nudius tertius demum disputatum est, sed omnibus fere seculis philosophos ambiguam disputationis materiam suspensos tenuisse, ex enarrata hactenus philosophiae historia constat, in qua, quid de his argumentis statuerint philosophi, diligenter annotauimus. Possent illis multa addi, cum in diuersissimas coniecturas, vt in re obscura fieri solet, discesserint, viri docti, si specialis huius disciplinae historia scribenda esset. Quae cum locum heic non capiat, pauca tantum adducimus, recentiori aetate, praeter ea, quae iam supra copiose enarrata sunt, controuersiis philosophorum agitata. Et primo quidem, licet ingens inter corporis machinam et animae naturam discrimen intercedere intima, quae nobis adest experientia, nostrique conscientia testetur, fuerunt tamen, qui veterem Stratonis sententiam reuocantes, materialem esse animam, vimque atque operationem vitalem, quae materiae inest, constituere, asseruerunt. Hos materialistas dicere, barbaro vocabulo, moris est. Reipsa in his castris militauisse Hobbesium et Spinozam, facile ex supra dictis de eorum systemate constare potest [o]. Peculiaris tamen scriptionis labore euincere id conatus est GVIL. COWARDVS medicus Londinensis. Is cum omnem spiritum creatum materialem esse statueret [p], idem de anima non affirmare non potuit. Edidit itaque [q] *Cogitationes posteriores de anima*, in quibus reiecta immaterialitate animae, eam tantum esse subtilem aliquem ignem materialem, eamque cum vita corporis eandem virtutem constituere, magno molimine defendere nititur. Ita vero immortalitatem animae quoque negare oportebat, quia cum vita corporis illa vis necessario cessat, quam in resurrectione cum corporis vita demum adfore iterum statuit. Opposuit inepto dogmati *Psychologiam*, siue *Tractatum de natura animae rationalis* IOANNES BROVGHTONVS, sed defendit id tamen, et aliter sentientes imposturae accusauit COWARDVS in *Vindicatione rationis et religionis contra imposturas philosophiae*. Neque ab errore pernicioso ab Asshetono, Lesleyo, Menardo aliisque, qui scriptis eum impugnauerunt reuocari potuit, sed postea quoque noua inquisitione veteris dogmatis veritatem se inuenisse videri voluit [*]. In eundem fere censum referendus esset Henricus Dodwellus, cui ipsi quoque anima mortalis visa est, nisi is, suspectis antiquitatis ecclesiasticae praesidiis quae gentilis philosophia genuit suffultus, immortalitatem ex Spiritu S. in baptismo collato deriuasset, et hoc ipso totam, quae illi ideo mota est controuersiam, ad aliam arenam traduxisset.

o) Solent quoque suo modo huc referri, qui statuunt, naturae materiae cogitationes non repugnare, quod placuit LOCKIO de Int. human. L. IV. c. 3 §. 6. et in Coll. of the several pieces, in Ep. ad Collin. tum P. BAYLE in Ep. ad Ancillon. de cog. rationalibus POIRETI, et olim B. BVDDEO El. Phil. theor. P. I. c. 5. §. 28. P. VI. c. 1. §. 3. RVDIGERO in Cogit. de anima nat. contra Wolf p. 23. conf. suo modo STRIMESIVS Phil. prim. P. II. c. 1. §. 9. p. m. 361.

p) Conf. GRAPIVS Theol. rec. controu. P. II. p. 68.

q) Londin. 1703.

*) Vid. Rel. innoc. 1703. p. 653. 1704. p. 353. 1707. p. 745. Act. Erud. 1707. Aug. p. 352. BVDDEVS Thes. de Atheismo c. 3. p. 236. GRAPIVS l. c. c. 4. q. 2. p. 104 seq.

set [r]. Inter Germanos eandem sententiam inter se viri duo docti, quorum ἀνωνύμως *Commercium epistolicum familiare, de natura et essentia animae prodiit* [s] reciprocarunt, Bucherus, qui pro immaterialitate animae stetit, et Hocheisenius, qui contrarium assertum iuit. Neque tamen vel hi, vel Cowardus attulisse visi sunt, quod momentum haberet, quodque non contraria multa et se plane euertentia complecteretur. Vnde censuit nonnemo [t], iudicio accurato vsus, *ita eos in hac sententia probanda versatos esse, vt rei istius impossibilitatem lectori non plane rudi, rerumque physicarum ignaro, omnibus suis studiose conquisitis argumentationibus longe facilius, quam qualemcunque eiusdem possibilitatem persuaserint.* Subtiliori et intricatiori disquisitione de facultatibus animae disputatum est, vt ex iis colligere licet, quae inter dogmata Cartesii, Hobbesii, Leibnizii, Thomasii aliorumque de hoc argumento attulimus. Maxime vero de libertate animae, et qua ratione vel intellectui vel voluntati tribui possit, in qua re constet, quae spontaneitatis, quae libertatis externae et internae ratio sit, deque similibus disputatum est, praesertim postquam natura commercii, quod inter animam et corpus intercedit subtilius examinari coepisset. De quo argumento inter Anglos Guilelmus Kingius, et Ioannes Lockius, et nuper Samuel Clarckius, extra Insulam G. G. Leibnizius, Ioannes la Placette, aliique adducti a FABRICIO [u] disputauerunt. Maxime recentissima aetate inter controuersias Wolfianas, de hoc argumento miris animorum commotionibus disputatum est, cum euertere hypotheses Leibnizio-Wolfianas libertatem voluntatis obiiceretur, qua de re quid pro his partibus disputauerint illustris BERN. BVLFINGERVS [x], et ven. FRID. WAGNERVS [y], potissimum expendendum est. Fatendum autem, post tot disceptationes obscuram hactenus et fluctuantem esse philosophorum de libertate mentis cognitionem, etsi dari illam necessario contra Hobbesium fatalem quandam necessitatem introducentem, multi haud infeliciter pugnauerint. Quorum nomina ex parte in historia Hobbesii et Leibnizii allegauimus. Auxerunt has difficultates illi, qui naturalem animo diuinandi facultatem tribuerunt, si verum tamen fatendum, multum contentionis de voce disseminauerunt. Qua de quaestione cum erudita tractatione egerit B. BVDDEVS [z], illius, dissertatio ipsa legenda est. Referri porro huc illi quoque possunt, qui tres hominis partes constituendo, spiritum siue mentem ab anima distinxerunt. Hoc imprimis factum a Platonico-Cabbalisticis, theosophicis, Mosaicis, et qui illorum vestigia premunt, Christiano Thomasio et Andrea

r) Scriptores de hac controuersia fuse enarrat GRAPIVS l. c. p. 105 seqq.

s) Zweyer guten Freunde vertrauter Briefwechsel vom Wesen der Seelen 1713. 1721.

t) HOLLMANNVS Theol. nat. c. 2. § 40 p. 104.

u) Syll. Script. de V. R. C. p. 597. Conf. Bibl. raisonnée T. IV. P. II. p. 458.

x) In Dilucidat phil. § 302 seqq.

y) Pec. tr. vernaculo, de vera notione libertatis voluntatis humanae, Berol. 1730. 8.

z) Diss. an naturali homo polleat vaticinandi facultate

drea Rudigero. Quos omnes cum suo loco excitauerimus, heic, vbi alia agenda sunt, iterum prouocare nolumus. Difficillimum autem problema, semper philosophi visum est, quod de ortu animae disputat. In quascunque enim partes se philosophi verterunt, insuperabiles difficultates inuentae sunt. Et Scholastici quidem atque Aristotelici, e materia eam educi statuebant; quod cum inepto formarum dogmate nitatur, placere prudentioribus non potuit. Complures autem et hi quidem haud obscurae famae viri, ad parentes ignotum producendae animae opus retulerunt, et propagari animam transmittique cum semine in corpus infantis per traducem quendam statuerunt. Quas partes magna diligentia ornauit schola Sennertiana, et qui ex ea prodiit, et hanc caussam acriter defendit Ioannes Sperlingius: quamuis de modo operis occulti inter se in partes discesserint. Ast innumeris obiectionibus et difficultatibus pressi sunt ab aduersariis traducis patroni, qui monuerunt, hoc pacto aut creari liberorum animas a parentibus, aut generari; illud homini impossibile, hoc contradictorium esse, et diuisibilem atque compositam animae naturam inferri. Vnde hi quidem ad creationem animarum confugerunt, et a Deo corporibus in actu generationis immitti statuerunt. Quae sententia ab altera parte ex propagatione peccaminosa, quae animae a conceptione hominis inest, euertitur, cum in sanctitatem creatoris, ipsamque veritatem coelestem in sacris oraculis reuelatam peccet. Et hinc audita seculo XVII in scholis theologorum et philosophorum Traducianorum et Creatianorum nomina, a quibus induciani distinguebantur, qui e coelis, vel astris alioue ex loco induci in corpora animas statuebant. Inde ad praeexistentiam animarum, in creatione simul conditarum, vel in certo loco existentium, vel in corporum staminibus, aut in animalculis seminalibus latentium alii confugerunt, diuerso tamen omnes sensu, et prius quidem Platonicos sequentibus placuit, et H. MORO [a], posterius LEIBNIZIO [b], vt supra dictum, et suo modo, qui alium animae ortus per praeexistentiam modum excogitauit IO. ANDREAE PLANERO [c]. Similis difficultatis aenigma esse vnionem inter animae et corpus intercedentem, et vtriusque commercium ex illis, quae in historia Cartesii et Leibnizii tradidimus, abunde constat. Quibus locis cum ostenderimus, qua ratione vel ex systemate influxus, vel ex systemate assistentiae, itemque caussarum occasionalium, vel ex systemate harmoniae praestabilitae difficultates tollere philosophi annisi sint, decantatissimam controuersiam pluribus hoc loco enarrare supersedemus. Quodcunque vero eligamus, semper inextricabilibus difficultatibus implicamur, quae, nisi nos omnia fallunt in re, nobis ex intima conscientia nota, luculenter probant, nebulas nondum esse istis hypothesibus dispulsas, et tutissime agere, qui ad humanae mentis ignorantiam et angustos cognitionis limi-

a) Opp. phil. T. II. p. 365.
b) Conf. HANSCH. Princ. Phil. Leibn. p. 176.
c) In noua de animae humanae propagatione sententia, Viteb. 1712. conf. quae de hoc philosopho eiusque opinione diximus in Germ. Hist. phil. Opere T. VII. p. 859.

limites confugiunt. Cuius hunc vsum esse posse, recte monet cel. HOLLMANNVS [d], „vt agnoscamus, stupendo conditos nos esse artificio, ne„que sine potentia, viribus omnibus humanis longe superiori potuisse fie„ri, vt subiectum eiusmodi cogitans et intelligens, inque infinitarum re„rum naturam curatissime inquirens, quale anima quidem nostra est, cor„poris machinam eiusdemque artus singulos varie, pro arbitrio suo mo„ueat, inflectat dirigatque, motibusque corporeis ita iterum afficiatur, vt „res extra se positas varia ratione persentiscat, illarumque imagines intra „sinum quasi suum recipiat, nec tamen quomodo vel ipsa corpus afficiat, „vel a corpore iterum afficiatur, quomodocunque intelligat." Nempe ita summum et sapientissimum tantorum operum conditorem ex hac animae nostrae de se ipsa ignorantia agnoscere, haud exigua pars sapientiae est. Quam qui sibi metam ponunt, lumine sane inter tenebras vti sunt censendi.

Pneumatologiae specialis fata recentiora.

§. XVI. Restant spiritus separatim existentes et immateriales substantiae: quod argumentum eo intricatius deprehenditur, quo certius est, nihil a priori, quod dicunt, nobis innotescere, licet certum et euidens sit, et posse esse spiritus immateriales separatosque a corpore, et non ab omni plane verisimilitudine, ex regni diuini amplitudine et pulchritudine desumta, id esse remotum. Tota tamen, quae de existentia eorum, versari inter eruditos solet, quaestio ad traditionem et fidem historicam redit, quae ab vltima aetate et canis nascentis fere mundi temporibus orbem peruagata est, et ex omnium fere locorum, temporumque relatione tandem in dogma vbiuis locorum receptum, et inter barbaras et ab omni fictionis artificio remotas gentes non minus, quam inter cultiores populos admissum cessit. Qui vniuersalis consensus, licet pro praeiudicio vniuersali haberi sine manifesta contradictione non possit, adeoque liceat eum pro existentia spirituum separatorum allegari, fatendum tamen, si candide agere velimus, pleraque quae de spiritibus his traduntur, talia esse, vt ex barbararum gentium lacunis hausta, et innumeris erroribus repleta videri queant. Quamuis enim Hebraeae gentis traditio, quae omnium antiquissima est, nonnulla exhibeat sacris paginis comprehensa, pauca tamen ea sunt, et quae aliae gentes assuerunt, innumera, et ita se habentia, vt qui nasum habent, facile illis suboleat, multa ignorantiam rerum naturalium, multa sensuum imbecillitatem, multa timorem et superstitionem, multa fraudes quoque hominum vafrorum, et simplicitate plebis ad augendam auctoritatem et vtilitatem suam abutentium, nonnulla methodum allegoricam orientalis philosophiae, haud pauca quoque systema emanatiuum, per omnem Orientem, Aegyptumque diffusum genuisse. Quae vbi probe ponderantur, facile nobis non monentibus cautus et attentus quilibet intelligit, quanta sobrietate et praeiudiciorum antiquitatis, auctoritatis, hypotheseos, praecipitantiae, superstitionis et similium eiuratione

d) l. c. p. 177.

ratione opus sit, si in hoc argumento feliciter versari quis velit. Vnde non sine insigni intellectus humani emolumento optandum esset, vt vir quidam doctus, et ad haec, quae obiter tetigimus argumenta, sine vllo partis studio attentus, in origines huius traditionis, variamque propagationem et augmenta ex variis caussis inter omnes populos inquireret, vt inde turbidae, quae hactenus de hoc argumento apparuerunt lacunae ad limpidiores fontes deducerentur, haberetque intellectus humanus, ex quo de verisimilitudine veritatisque certitudine, vel falsitate specioso titulo imponente esset statuendum. Quae enim de hoc argumento scripta sunt, licet sint innumera, et varia eruditione referta, ordine tamen carent et luminibus atque ratiocinatione iusta, adeoque nec pro afferenda hac doctrina nec ad eam refellendam ita adhiberi possunt, vt intellectui, ex vtraque parte a peccando sibi cauenti fiat satis. Quae itaque recentiori aetate de angelis eorumque apparitione, de spectris, de sagis et incantationibus, de pacto cum infernali genio et similibus quaestionibus vehementer disputata sunt, hoc loco recensere non licet, nec etiam libet, eo quod incerta et ambigua disputationis arena ita de hoc argumento pugnatum est, vt quid potissimum definiendum sit, adhibitis legitimae ratiocinationis regulis, anceps haereat cautus animus. Legendi autem sunt, qui pro experientia omnium locorum, temporum, hominum, infinitis fere exemplis in medium adductis pugnauerunt, inter quos eminent, Ludouici Lauateri, Lamberti Danaei, Ioannis Bodini, Mart. Ant. Delrionis, Iosephi Glanuili, Theophili Spizelii, Richardi Baxteri, Petri Goldschmidii, Erasmi Francisci, Ioannis Beaumontii aliorumque nomina, et cum his comparandi, qui innumeras fallacias, imposturas, fraudes, artificia, praecipitantias, errores, in his exemplis inuenerunt atque detexerunt; in quo saxo voluendo post Pomponatium eiusque scholam, non minoribus tamen ineptiis desipientem, et Ioannem Wierum, recentissima aetate Ioannes Wagstaffius, Ioannes Websterus, Antonius van Dale, Fr. Hutchinsonius, Christianus Thomasius, et anonymi haud pauci ex huius schola progressi, multum desudarunt. Qui quoque origines harum traditionum detegere conati, in diuersas sententias abierunt, hoc loco non enarrandas. Id itaque vnum notamus, systema orientale, quod ex Zoroastriano enatum, se deinde ad varias gentes diffudit, maxime vero in Aegypto nouam philosophiam genuit, de spiritibus ex summo fonte emanantibus valde sollicitum, haud pauca huius traditionis capita genuisse, quae cum ab Alexandrinis ob caussas suo loco proditas essent intra philosophiae Graecanicae sequioris cancellos recepta, tandem in ecclesiam Christianam irrepserunt, et vetustissimae gentis Hebraeae traditioni, simplici et purae, innumera affuerunt impura et ineptias olentia. Quae castigare, remque omnem ad suos fontes reuocare nemo maiori eruditionis apparatu et euentus atque fatorum strepitu conatus est, quam Balthasar Bekkerus, cuius controuersia ideo strictim enarranda est.

§. XVII

Vita et controuersia Balth. Bekkeri.

§. XVII. Editus est in lucem BALTHASAR BEKKERVS XIII. Cal. April. anni MDCXXXIV, in agro Frisiae occidentalis, patre pastore pagi Metslawier [a]. Qui cum in filio ingenium studiis aptissimum et mature hauriendis feliciter disciplinarum seminibus commodissimum obseruasset, omni cura in id incubuit, vt agrum natura fertilem propria industria excoleret. Itaque non rudimentis tantum Graecae et Latinae linguae sed humanitatis etiam studiis a patre initiatus, et ad decimum sextum aetatis annum magna cura institutus est. Ita praeparatum literis propaedeumaticis anno MDCL in academiam Franequeranam dimisit, vt feueriorum scientiarum stadium ingrederetur. Quo loco cum praeter alios mathematicarum disciplinarum peritia excelleret Bernardus Fullenius, isque imprimis sideralis scientiae amore flagraret, egregie sub hoc doctore profecit. Tum ad academiam Groeninganam conuersus Samuelem Maresium et Iacobum Altingium praeceptores nactus est, cumque hic non institutione modo, sed et conuersatione inter interiores admissionis discipulos illi locum faceret, eius eruditione philologica, qua eminebat, in linguarum orientalium studio profectus nactus est laetissimos. Inualescere tum in academiis Batauis coeperat philosophia Cartesiana, quae cum magnam admirationem esset consecuta, haud perfunctorie in ea versatus est. Nondum autem curriculum studiorum academicorum absoluerat, cum ad subeundam ministerii ecclesiastici prouinciam in agro Franequerano anno MDCLV vocaretur, quo tempore iam primas de infernalis spiritus operatione cogitationes concepisse dicitur. Decennium in eo munere versatus anno MDCLXV in academia Franequerana summos in theologia honores, et quidem magno eruditorum applausu ob eximiam doctrinam consecutus est. Et tum praeceptoris sui, Fullenii filiam vnicam vxorem duxit, quae eum binis natabus, filio vno, Io. Henrico, paternae postea eruditionis haerede, parentem fecit. Magnis animorum motibus et inaudito feruore tum agitabantur in Belgio foederato controuersiae Cartesianae, et impietatis atque horrendorum errorum insimulabantur theologi, Cartesiana placita sequentes. His litibus licet se miscere nollet Bekkerus, ita vt partem eligeret, pati tamen non potuit, iniquis criminationibus animos fratrum disiungi, cum crederet, non tam malam esse philosophiam Cartesianam, quam eius aduersarii clamarent. Vt ergo meliora eos edoceret, edidit *Candidam et sinceram admonitionem de philosophia Cartesiana*,

[a] Vitam et historiam Bekkeri maxime illustrauerunt V. Cel. MICH. LILIENTHAL, cuius inter Selecta literaria, extat art. II. obseruatio de Balthasare Bekkero, in qua ex αὐτογράφοις eius historia vsque ad Mundi fascinati editionem enarratur. Alteram vero partem exsecutus est, qui etiam Regiomontum ornauit GVIL. HENRICVS BECKHERVS, in schediasmate critico literario, de Controuersiis praecipuis Balthasari Bekkero ob librum, cui titulum fecit, *Die bezauberte Welt*, quondam motis, adiecta in fine farragine auctorum, qui vel Bekkeri scriptum refutarunt, vel assectatum more illud asseruerunt. In qua eleganti tractatione ex fontibus genuinis cuncta copiose enarrata sunt. Ceterum res eius multi quoque alii tetigerunt, praecipue BENTHEM. in Statu Eccl. et Schol. Bat. P. II. c. I. p. 114. BVDDEVS Isag. p. 281. KETTNER. Diss. de duobus impostoribus B. de Spinoza et B. Bekkero, et qui vitam eius luculenter enarrauit NICERON. Memoires de literat. T. XXX. p. 175.

siana, ita moderate scriptam, vt non displiceret Maresio, licet vehementer ei infenso. Nec tamen id ferendum esse iudicauit Ioannes van der Wayen, tum quidem Anti-Cartesianorum partibus adhuc addictus, quas tamen postea ipse reliquit [f], ideoque admonitioni illi more suo respondit. Quae prima animorum contra Bekkerum exulceratio mox alteram peperit, cuius occasionem dedit vulgata a Bekkero *Explicatio catechismi Heidelbergensis.* Hoc enim schediasmate dissidiis odiisque, quae inter Maresium et Altingium flagrabant, implicitus est. Equidem Maresius, cui libellus valde displicuit, concitatis in Bekkerum aliis, Classem Groeningensem sua auctoritate permouit, vt pro suspecto errorum et doctrinae non in omnibus sanae libellum haberent declararentque, effecit quoque vt in Frisiae synodo liber reprehensionem et emendationem pateretur. Conspirauerunt quoque in eo obelo theologico confodiendo facultates, quas vocant theologicae academiarum Franequeranae, Harderouicianae, et Vltraiectinae. Et a Cartesianis quidem theologis liber valde laudatus est: ast suspectorum laudes parum dissentientes commouerunt. Ipse Bekkerus scripta apologia Maresio mascule, se opposuit, quod ita in furorem egit feruidi ingenii virum, vt et fisco addici publico eam apologiam curaret, et magna vehementia refutaret, nec deseruerunt Maresium alii huius factionis theologi, quibus modeste quidem ast magno animo et non sine acumine Bekkerus respondit. Tandem synodo frustra in hoc negotio laborante, illud ad praepotentes Belgii foederati ordines delatum, et horum auctoritate sonante campana publicaque praeconis voce liber Bekkerianus proscriptus est, ipso auctoris affine, consule Franequerano sententiam ordinum exsequente. Qua seueritate ita fractus est Bekkeri animus, vt muneri Franequerano se abdicaret, et aliud rusticanum in vico Loenen, vastato tum a Gallis, qui prope Amstelodamo aberat, adiret, ratus in hoc angulo tutius se a persecutione latere posse. Biennio post tamen, Vespam, quod oppidum est, Amstelodamo vicinum, vocatus est, spesque erat, fore, vt mature ministerio Amstelodamensi adscriberetur: quod tamen impediuit ex eius membris Laurentius Homma, suspectum eum esse heterodoxiae caussatus. Fauentibus vero et pro eo rem vrgentibus nonnullis Cocceianis, institutoque colloquio inter Bekkerum et Hommam, quo ille suam fidei integritatem et puritatem demonstrauit, anno MDCLXXIX Amstelodamum ad subeunda ecclesiastae ministeria vocatus est. Quo loco etsi, tot aduersitatibus iam iactatus, caute agere debuisset, ne pacem atque tranquillitatem suam noua suspicionum occasione turbaret, philosophiae amor tamen peruicit, vt anno MDCLXXX, quo insignis magnitudinis cometa apparuit, schediasmate philosophico demonstraret, nihil ab eo, velut naturali corpore, mali metuendum esse. Qua commen-

f) Meretur hic conferri Ven. LILIENTHAL l. c. p. 30. not. 18. lucem enim quandam controuersiis Cartesianis affert.

commentatione cum temeritatem atque leuitatem quandam fouere voluisse videretur, aliquot inde libelli eristici enati sunt. Nec destitit tunc Cartesianorum et Coccejanorum partes iuuare, edita *Epistola de* SPANHEMII *Schediasmate epistolico, de nouissimis circa res sacras in Belgio dissidiis* [f]. HORNII quoque *Historiae ecclesiasticae* tunc supplementum adiecit [g], et in Danielem commentatus est, quo labore suscepto se primas fascinati mundi cogitationes concepisse fatetur, in quo tamen commentario vestigium eius rei nullum comparere testatur, Ven. LILIENTHALIVS [h]. Postquam autem diu foetum hunc, quem mature concepit, parturiuerat, tandem exclusit, licet timidiuscule. Prodiit enim lingua Belgica: *Mundus fascinatus, siue accuratum examen superstitionis vniuersalis, quoad modum, vires, potentiam et operationem satanae malorumque spirituum in homines, et quid hi per illorum virtutem et communionem possint.* Cuius famosi libri pars prior anno MDCXC Leouardiae, et emendatior anno MDCXCI Amstelodami, posterior eadem in vrbe MDCXCIII, et tum ambae iunctim, prodiere. Cuius libri summam cum et ipse auctor operi praefixerit, et eam Ephemerides aliquot enarrauerint [i], in eo describendo prolixi esse nolumus. Scopus vero auctoris hic est, mundum inani et ludicro praeiudicio de operationibus spirituum fascinatum, erroris conuincere, et ab his nugis liberare, demonstrando spiritum sine corpore in corpus agere non posse, adeoque omnes de spiritibus, eorum apparitionibus, operationibus, spectris, magis, sagis, etc. narrationes inter otiosorum ingeniorum nugas et commenta esse referendas: Satanam vero post lapsum suum catenis tenebrarum vinctum tartaroque alligatum esse, adeoque, quaecunque de eius in terra operationibus iactari solent, vel praeiudicium esse praecipitantiae, et antiquitatis, vel fallacias sensuum, vel fraudes hominum malitiosorum. Quod vt demonstret, et ipsam diuinorum oraculorum interpretationem suae hypothesi attemperat, et philosophiae Cartesianae principiis ad eam confirmandam vtitur, et per omnem antiquitatem currendo non sine eruditionis multaeque lectionis apparatu in gentium barbararum, Graecae, aliarumque opiniones de spiritibus et magia inquirit, et quae memorabilia apparitionum et operationum spirituum exempla enarrari solent, suae hypothesi non obstare, et caussas alias, quam spiritus habere, demonstrare nititur. Πρῶτον ψεῦδος auctoris autem ipse *capite septimo libri secundi* detexit, vbi magna subtilitate demonstrandum sibi sumsit, omnem operationem in corpus oriri ab immediato ordine Dei, adeoque ab eo ad spiritus, vel ab animae nostrae operatione metaphysica in corpus, ad spiritus reliquos consequentiam non valere. Quo modo reuera omnem spiritus in corpus operationem negat, et eam ad Deum refert, id quod proximum syste-

f) Vid. Boekzaal van Europe 1692. p. 34. Act. Erud. T. II. Suppl. p. 425 seqq. ANDR. CAROLI Memorab. eccl. T. II. P. II. p. 609 seq.

g) Korte Begrif van Kerkelike Historien.

h) l. c. p. 52.

i) Act. Erud. 1692. p. 19. 1694. p. 241. Bibl. vniu. Tom. XXI. p. 128 seq. Relat. innoc. 1702. p. 901.

systemati caussarum occasionalium est, quod dudum iam schola Cartesiana pepererat. Et excusat quidem Bekkerus philosophiam suam, quod non nisi indirecte eam ad hypothesin suam probandam aduocauerit: at id inuidiae tantum declinandae caussa fieri, nemo non intelligit, qui ad ratiocinationes Bekkerianas attendit. Cunctis enim et scripturae testimoniis, et veterum scriptorum narrationibus ideo machinas admouet, vt torqueat, quia impossibile esse iudicat, vt spiritus corporis expers agere in corpus possit. Hinc enata, quamprimum parodoxo libro controuersia mota est, quaestio, vnde hanc suam hypothesin Bekkerus hauserit? Et Cartesianismi aduersarii quidem magnis clamoribus conquesti sunt, mali corui malum hoc ouum esse, et ex venenato Cartesianae philosophiae fonte errorem hunc non modo vniuersi orbis testimonio, sed praecipue quoque Scripturae sacrae effatis reluctantem progenitum fuisse. Quod cum magna inuidia Cartesianos cumularet, et ipse Bekkerus in praefatione iteratae editionis de iniuria hac conquestus est, et prodierunt ex antagonistis duo ministri Belgici Ioannes Aalstius et Paulus Steenwinckelius, qui ab hoc opprobrio Cartesianam philosophiam liberare conati sunt. Et fatendum quoque ipsum Cartesium, nunquam asseruisse, nullum spiritum corpus mouere posse; recte enim obseruatum cel. HOLLMANNO[k], philosophum ad Henricum Morum scripsisse[l]: *Vt non dedecet hominem philosophum putare, Deum posse corpus mouere, quamuis non putet, Deum esse corporeum: ita eum non dedecet aliquid simile de aliis substantiis incorporeis iudicare.* Ast reuera tamen sectatores in hanc sententiam concesserunt, quamuis nuda confessione id non asseruerint; cuius, nisi fallimur, systema caussarum occasionalium exemplum luculentum est, quod non elegissent Cartesiani, si immediatam spiritus in corpus operationem realem agnouissent. Ipse vero Bekkerus, cum videret haec potissimum ab aduersariis ad conflandam Cartesianae philosophiae inuidiam allegari, multis verbis protestatus est, hoc fundamentum ab ipso non allegari, sed allud agendo se ex Cartesianae philosophiae principiis tantum demonstrare, quia in cogitando spiritus essentia ponatur, non posse motum corporis mechanicum et corporalem tribui spiritui, adeoque se καθ' ἄνθρωπον tantum disputare. Ast dicis tantum gratia haec Bekkerum allegare, adductus supra locus, nisi omnia nos fallunt, euidenter demonstrat: in eo enim non constare de operatione spirituum aliter, quam ex animae experientia et exemplo statuit, inque eo occasione motuum corporis oriri perceptiones animae, et occasione cogitationum oriri motus corporis, ex voluntate et dispositione Dei asserit, indeque concludit: spiritum alium, praeter animam nostram corpori a Deo ita coniunctam, vt ad cogitationes animae sequantur corporis motus, non posse mouere corpora, eo quod a Deo assistentiam corporis ad eum motum non acceperit. Quo ipso non potentiam quidem agendi in corpus absolute, ast in actu tamen negauit, quia

k) Pneumatol. p. 96. l) Epp. P. I. Ep. 69. p. 208.

quia motus omnes occasione animae cogitantis Deus producit. Ex quo patet Bekkero, licet conquerenti, iniuriam non fieri, quamuis id nuper quoque viro cuidam doctissimo [m] visum sit. Ast hoc semel principio admisso facile erat, alias caussas fingere vel adducere, cum essent eo tempore quidam, qui de quaestione facti disputantes materiam abunde Bekkero suppeditabant, ea, quae natura sua impossibilia a priori demonstrare cupiebat, a posteriori quoque falsa esse comprobandi. Prodierat enim iam anno MDCLXV REGINALDI SCOTI *Detectio artis magicae*, lingua Anglica, quam Belgicam fecerat et anno MDCLXXX ediderat THOMAS BASSO: in quo libro tanta fiducia omnis magia, et quae reliqua huc referri solent, negantur, et inter fraudes et imposturas otiosorum hominum referuntur, vt indignationem publicam meruerit, et vltricibus flammis deletus fuerit. Quo tamen fato deterreri se passus haud est ORCHARDVS, quo minus spirituum malorum operationem in tractatu *de Doctrina diabolorum*, Anglice anno MDCLXXVI edito, et a GVIL. SEWEL Belgico idiomate *Amstelodami anno* MDCXCI vulgato, negaret. Id quod aduersariis Bekkeri occasionem dedit, eum accusandi, quod ab hoc auctore potissimam noui dogmatis partem accepisset. Comparuit quoque eodem tempore ex Gallis exulibus DALLONIVS quidam [n], qui in *Examine oppressionis reformatorum Gallorum, in quo innocentia religionis eorum defenditur* [o], vnum tantum esse diabolum statuit, et loca scripturae longe alio sensu, quam solet fieri in ecclesia, explicat: quem se consuluisse, haud obscure prodidit Bekkerus [p]. Aduersarii quoque Bekkeri Hobbesianismum et Spinozismum inter caussas hypotheseos Bekkerianae retulerunt, eo quod ex illorum principiis ea sponte sua consequatur. Nonnulli Antonium van Dalen, ante Bekkerum oraculorum gentilium veritatem impugnantem, eaque ad imposturas sacerdotum referentem accusarunt [q]: quibusdam [r] Mallebranchius huc trahendus visus est. Quod tamen, licet systema caussarum occasionalium celeberrimo philosopho placuerit, inuita fit veritate. „Is enim quamuis se credere profiteatur, „veros magos esse rarissimos, quaeque de satanae commercio dicuntur, „esse somnia, recteque fieri, quod actiones in sagas et veneficos a tri„bunalibus omittantur, fatetur tamen, minime sibi dubium videri, quin „dentur magi et sagae, possitque interdum diabolus, permittente et di„spensante Deo, ob mirabiles caussas malitiam suam in homines exer„cere [s]." Nobis inutilis quaestio videtur; quamuis enim ex his omnibus occasionem de hac hypothesi cogitandi Bekkerum hausisse a verisimili non abludat, et probabile sit, tum Cartesianum systema vnionis inter corpus et animam, (siue assistentiae, siue caussarum occasionalium Bekkero arrisisse

m) loc. cit.
n) Videndus de eo BAYLE T. II. Lettr. p. 454.
o) Amstel. 1687. 12.
p) Vid. L. II. c. 9. §. 3. p. m. 52. Vers. Germ. Conf. BAYLE l. c. T. I. p. 360.
q) Conf. BENTHEM. l. c. p. 114.
r) POIRET. Ver. method. inu. verum P. III. § 27. p. m. 224. THOMASIVS de Crim. mag. § 3.
s) De Inq. verit. L. II. c. 6. p. m. 287.

fiſſe dicamus) eum permouiſſe vt crederet, nullum ſpiritum actionem quandam in corpus edere poſſe, niſi peculiari Dei conſilio et operatione corpori eum finem iunctus ſit, tum eos, qui Scripturae et gentium teſtimonia in alios ſenſus rapuerunt, ei, perſuaſiſſe, ipſam huius traditionis veritatem poſſe in dubium vocari; apparet tamen ex ipſa Bekkeri tractatione, ipſum ſyſtema nouum eum ſuo ingenio debuiſſe, idque ideo eum commentum eſſe, quod contrariam ſententiam nec fide teſtimonii, nec claritate rationis conſtare crederet. Totum enim ſingulare quid ſpirat, et ab aliorum opinionibus diſtinctum, nam, quaecunque operoſe, et obſcura haud raro ſubtilitate diſputat, eo, ſi ſummatim complecti velimus, redeunt: vnum tantum eſſe angelum, qui peccauerit; qui, cum protoplaſtos permittente Deo ad peccatum, ignoto nobis et incerto modo, ſeduxiſſet, tartari vinculis alligatus et in tenebrarum barathrum demiſſus ſit, ex quo colligit, operationes, quas tot ſecula Satanae tribuerunt, ad eum non pertinere, nec ab eo editas eſſe, ſed ſuperſtitioni et impoſturis eorum, qui ſuperſtitioſorum credulitate callide vtebantur, originem debere. Et hoc quidem a gentibus barbaris ad Iudaeos et ab his ad Chriſtianos tranſiiſſe, ſaluatore, cum in his terris comparuiſſet, praeiudicium, quod eradicari ex animis non poterat, ferente, et ſe illi cum ſcriptoribus ſacris attemperante. Oracula itaque diuina, de poteſtate angelorum malorum praecipientia, de peccato et hominibus nefariis eſſe intelligenda; nec eiusmodi operationes ad ſpiritus bonos eſſe trahendas. Hoc vero modo rectius Deum et creaturas diſtingui, et ſincerius Deum coli timerique, cum contraria de diabolo opinio in Deum grauiſſime peccet, illumque reapſe Deum faciat. Haec inſigni, qua pollebat eruditionis et lectionis apparatu, ingenii quoque elegantiſſimi foecunditate, quae Bekkero denegari nequeunt, ita incruſtauit, vt infinitos ſibi lectores compararet, et haud paucis praeiudicium tot ſeculorum vnus feliciſſime proſtrauiſſe crederetur. Quin et illi, qui ab ipſa hypotheſi, et imprimis a modo Scripturae S. teſtimonia in hanc ſententiam detorquendo abhorrebant, nouitate paradoxae opinionis, et fiducia hypotheſin omnium gentium temporumque opinioni contrariam aſſerendi commoti, auide in libri huius lectionem inuolarunt, et hinc non modo inter Batauos, magna cupiditate lectus, ſed a Gallis quoque, Italis, Germanis auidiſſime emtus eſt, ſic vt tradente TENZELIO t) in bimeſtri ſpatio quatuor exemplarium millia venderentur, nec Amſtelodami vnum tum amplius reperiretur. Nec ſolum in vernacula vbique diſſeminatus, ſed in alias quoque linguas, Italicam, Gallicam, Hiſpanicam, Germanicam liber tranſlatus eſt, quarum verſionum Germanica ineptiſſima, Gallica elegantiſſima et Belgico exemplari comparanda viſa eſt *. Ita vero dum certatim in plauſus auctoris ruit orbis

t) Colloq. menſtr. 1692. p. 109.

*) Cat. crit. Reimmann. p. 78. ſeq BAYLE l. c. T. I. p. 349. Prodiit Germanica 1693. 4. quam enim REIMMANNVS Hiſt. atheiſmi S. III. p. 486. narrat in 12. quatuor tomis comprehenſam, dubitamus an extet.

eruditus, isque de vulgari opinione iamiam triumphat, adeo vt numis quoque cusis [x], velut alter Hercules monstrum superstitionis enecasse praedicaretur, tandem excitata est collegarum Bekkeri vigilantia, vt publica actione cum eo agere constituerent, curam adhibituri, ne ex audaci sacrorum oraculorum corruptione detrimenti aliquid accipiat respublica Christiana. Primum itaque senatus ecclesiasticus Amstelodamensis minor cum Bekkero per delegatos egit, et quinque membris, nempe ministris tribus, et senioribus ecclesiae duobus in mandatis dedit, vt quid in hoc libro potissimum reprehendendum sit, ipsi exponerent. Quamuis enim multa in editione altera Bekkerus mutasset, aut audacius dicta, aut sarcasmis inuidiam ciere apta, rem tamen ipsam tantum abest, vt mutauerit, vt potius noua eam luce collustrare summis viribus sit connisus. Delegati ecclesiastici senatus nomine haec tria potissimum Bekkero capita obelo digna exponunt. I. Blasphemie eum de ecclesia loqui, et peruersa atque profana audacia Scripturam Sacram interpretari. II. Inconsiderate scribere de operatione spirituum. III. Temerarie illudere confessioni fidei publicae, cui ipse non minus, ac alii verbi ministri, subscripserit. Excepit contra has accusationes Bekkerus, male mentem suam eos assecutos fuisse, et mala fide hypothesin retulisse. Vt itaque iuste se agere velle senatus ecclesiasticus ostenderet, iussit Bekkerum ipsum libri et hypothesium compendium conscribere, vt de certa eius mente constet. Quo oblato cum recte delegatos de libro ipso retulisse, appareret, cunctorum suffragiis ille damnatus, auctor autem reprehensus est, quod sine censura eum edidisset. Ille ad doctoris theologi iura sibi collata et ad synodum Edamensem breui futuram prouocauit, nec tamen locum inuenit, eo quod male libertate ista vsus fuisset. Ideo oblati sunt illi articuli tredecim mense Augusto anni MDCXCI, illisque subscribere iussus est; additis minis, nisi intra sex hebdomadum spatium resipuerit, munere vel interdictum, vel plane priuatum iri. Inter eos articulos primus fuit, vt confiteretur, animam hominis in corpus agere, idque non necessitate naturae Deo operante; neque animam modum corporis esse: ex quo constat, ad Spinozisticum systema ex Cartesianismo male adhibito enatum Bekkerianam hypothesin theologos Amstelodamenses retulisse. Non tamen ad haec attendit Bekkerus, caussamque ad synodum Edamensem retulit: in qua cum accusationes pristinae obiicerentur, et imprimis a confessione ecclesiae publica et synodi Dordracenae decretis, quibus subscripserit, discedere diceretur, frigide respondit, se ad tenenda confessionis verba omnia, et tuendam versionum biblicarum fidem nunquam se sacramento obstrinxisse, sed ad dogmata capitalia hanc tantum fidem pertinere. Male id synodum habuit, cuius auctoritatem Bekkerus reiiciebat; libri itaque eius fisco addicti sunt, ipse intentata auferendi muneris poena resipiscere iussus est: at ille nullam in se potestatem synodum hanc habere protestatus sententiaeque latae syngrapham

x) Exhibet ectypum talem BECKKER in fronte Diss. cit.

grapham postulans, irrito conatu discessit. Res itaque ad senatum ecclesiasticum ecclesiae Amstelodamensis maiorem, Classem inter Batauos vocant, reducta est, quae decreto illi iniunxit, vt ad capita accusationis tredecim illi oblata responderet; elapsoque mense aut reuocaret emendaretque sententiam, aut munere se abdicaret. Obtulit Bekkerus articulos satisfactorios sex, quibus mentem suam tolerabilius declarari perhibebat, rogans Classem, vt patienter ea ferret, quae non nisi problematice in posterum proponere constituisset, animum enim sibi non esse religionis capita vlla laedere. Concessit id precibus eius Classis Amstelodamensis, et munere sacro porro fungi illi permisit, at indignantibus reliquis synedriis ecclesiarum, quae hanc Amstelodamensium lenitatem et tolerantiam aegerrime ferebant, et scriptis quoque literis circularibus detestabantur. Classis itaque dictos articulos auxit et amplificauit, et postulauit a Bekkero, vt subscriptione promitteret, se hypotheses suas sibi seruaturum, neque amplius voce vel scripto disseminaturum esse. Qua in re cum beneuolentissimos iudices expertus esset, maluit tamen hypothesin electam defendere, vnde factum, vt mense Ian. anni MDCXCII, ad XI hebdomades suspensionis quam vocant poenam subire cogeretur. Ille interea temporis, cum a munere sacro vacandum erat, Frisiam salutauit, vt libros residuos maiori cura absolueret, emendaretque, at cum literis encyclicis caussam hanc a Classibus iugulari intellexisset, breui Amstelodamum reuersus est, moxque innotuit ad dicendam caussam in synodo Alckmariensi eum inuitatum esse. Quae cum reiectis articulis eius reuocationem vrgeret, ipsi libello singulari, se illius synodi auctoritate nec iure nec facto stringi, demonstrare conatus est. Non accepit tamen illum libellum synodus, sed proposito errorum elencho poenitentiam, veniae deprecationem, mentis et opinionis emendationem poposcit. Quod cum renueret, et aliam processus formam Bekkerus expeteret, iterum a munere, et f. synaxis quoque vsu decreto synodi exclusus est, ipso protestante, quod nec debito assessorum numero constitisset synodus, nec audientiam ipsi fecisset, sicque fine vllo effectu iuris egisset. Et haec quidem a classibus atque synodis acta sunt [y]. Ex altera parte theologi ad restinguendum hoc incendium vndique accurrerunt, tantusque libellorum Antibekkerianorum aceruus prodiit, vt quadrigis conuehi potuissent, testeturque P. BAYLE [z] centum florenis eos vix coëmi posse, quorum recensionem ipse Bekkerus edidit [a]. Inter quos imprimis innotuerunt Florentinus Costerus, Simon de Vries, Henricus Brinck, Melchior Leydekkerus, Petrus Hamerus, Iacobus Koelman, Euerhardus van der Hooght, Ioannes Vetryn, Ioannes Molinaeus, Henricus Groenewegen, Ioannes van der Wayen, Ioannes Aalstius, Paulus Steenwinckel, Petrus van Mastricht, Petrus Poiretus, de quibus praeter BECK-

HERVM

y) Scripta huc pertinentia, ex quibus acta colligi possunt, diligenter enarrat BECKHERVS l. c. §. 15. p. 22 seqq. conf. BENTHEM. l. c. P. II. c. 1 p. 114.

z) l. c. T. II. p. 375.

a) Franeq. 1692. 4.

HERVM[b] videndi BENTHEMIVS[c] atque BVDDEVS[d]. Neque a satyra abstinuerunt eius aduersarii, poëmatis, inscriptionibus, imaginibus nouam hypothesin eiusque parentem traducentes; quamuis non defuerint, qui simili ratione eum in coelum extollerent. Cuius generis scriptiuncularum ex vtraque parte editarum collectio iam anno MDCXCI prodiit[e]. Ipse vero Bekkerus, qui audaci animo vtebatur, sibi non defuit, institutaque *Enarratione scriptorum ipsi oppositorum* ostendere fategit, quam iniquis modis aduersarii cum eo egissent: prudenter autem a controuersiae ferra cum his scriptoribus reciprocanda abstinuit, quod sexcentis eum molestiis certissime cumulauisset. Vni tamen Euerardo van der Hooght respondit, reliquos magno animo contemsit. Id quod haud pauci eo traxerunt, quod non habuerit, quod honestis titulis reponeret. Maxime quae P. Poiretus contra eum monuerat, talia amicis Bekkeri visa sunt, vt nisi quaedam opponeret, opinioni nouae magnum detrimentum allatura sint[f]. Illi itaque atque Leiddekkero et P. van Mastricht, qui Latino sermone contra eum scripserant, eodem idiomate respondere promisit, sed non praestitit, incertum vtrum, conscientiae malae caussa; an metu, ne multitudine obrueretur. Neque tamen censendum assecias et προμάχους Bekkero defuisse. Cum enim ingens iam tum eorum esset numerus, qui Hobbesianis et Spinozianis principiis imbuti theologos contemnebant, rati inuenisse se, non quod pueri in faba, acerbis satyris aduersarios Bekkeri momorderunt. Peculiaribus scriptis autem hypothesin eam defendere susceperunt LVCAS VAN GIVNST[g], et IOANNES PELL[h], quibus addenda controuersia epistolaris inter GVIL. VAN BLYENBERGH et GVIL. DEVRHOFIVM, tum inter hunc et HENRICVM BRINCK agitata[i], qua de natura et operationibus animae humanae, angelorum et diabolorum disputatum est, de quibus scriptis omnino consulendus, quem aliquoties laudauimus BECKHERVS[k]. Quia vero mundus fascinatus in omnem fere terram exierat, et haud paucos admiratores sibi comparauerat, aliarum quoque regionum theologi hanc παραδοξολογίαν eneruare et ineptias Bekkerianas profligare coeperunt, quorum indicem videsis, apud BECKHERVM[*] et GRAPIVM[l]. Non permittit loci et instituti huius ratio, vt quid hypothesi Bekkerianae opposuerint viri docti et philosophiae gnari (theologorum enim, qui Scripturae testimonia vindicarunt heic in censum non veniunt) prolixe enarremus. Possunt autem ea, quae maxime neruum intendisse iudicata sunt, omnium rectissime ex P. POIRETI[m], obseruationibus disci, qui maxime philosophicis telis caussam Bekkerianam confodit. Obseruatis, nedum spiritus in corpora agere nequeant,

b) In fine Diss. cit.
c) l. c. p. 114. 139.
d) Isag. p. 281.
e) Cat. crit. bibl. Reimmann. p. 782.
f) Conf. STOLL. Hist. lit. l. c. p. 510.
g) Der gefallen Engel weenlos, Amst. 1692. 4.
h) Wonderdaden des Allerhoogsten, Amst. 1693.
i) Amst. 1692. 1693.
k) §. 22. p. 36.
*) l. c. p. 38. 39.
l) Theol. rec. controu. P. II. p. 81. 82.
m) l. c. p. 215.

ant, ipsa potius corpora neque esse neque agere in se posse, nisi per Spiritus. Non concipi enim posse, qui corpus moueat corpus motusque vno ex corpore in aliud transeat, nisi concipiatur vis omnino spiritualis, certa quadam conatus mensura sese veluti in materiam diffundens, inque eius partes modo in has modo in illas successiue agens. Mentes porro siue spiritus esse Dei progeniem, eiusdemque cum Deo naturae, adeoque eius imaginem in eo quoque referre, quod eorum desiderium, ad similitudinem desiderii Dei, efficax, hoc est, agens et potens fuerit, virtute a Deo impressa. Deo, vt repraesentaret in spiritibus vim, qua pollet mouendi corpora, perinde fuisse, vtrum eis daret corpus aliquod speciale et proprium, quo intercedente in alia corpora agerent, an vero statueret, eos solis suis desideriis in materiam acturos eamque directuros, neque enim alterum altero esse difficilius. Si creati nonnulli spiritus a Deo defecerint corpoream materiam, cui regendae praefuerint, non posse non euadere inordinatam, tenebrosam, corruptam, et in hoc ideo elemento corrupto et tenebroso posse suam potentiam eos exercere: mirum itaque non esse, si homo a Deo deficiat, quod potenter in eum mali spiritus agant. Caussam itaque non esse, cur intellectus histrionicus in eneruanda Scriptura sacra tantopere desudet. Aliorum obiectiones breuitatis caussa non adducemus, ea autem legi a lectore cupimus, quae pro eneruando Bekkerianismo ex philosophia attulit B. Io. Fr. Bvddevs [n]. Sed vt finem narrationis de fabula Bekkeriana faciamus, ad palinodiam canendam is tandem, iubente et cogente senatu Amstelodamensi, coactus est, ita tamen id facere tentauit, ne retractasse videretur. [o] Quod cum mire proceribus displiceret, tandem suspensio prorogata, et cum sic quoque cedere pertinaciter recusaret, munere pariter atque communione ecclesiae reformatae priuatus est mense Augusto anno MDCXCII. Vacauit tamen locus eius in ministerio vsque ad mortem eius, ipse integrum stipendium accepit, habebat enim inter proceres, qui eum tuebantur. Ita in sententia perstitit vsque ad obitum, qui III. Id. Iun. anno MDCXCVIII contigit, qui enim morti proximum resipuisse tradunt, a filio, qui obitus parentis historiam edidit, refutantur. Vtrum autem eorum coniectura vera sit [p], qui omnem eum spiritum defectorem negauisse coniecerunt, rati, dicis tantum caussa et ad leuandam inuidiam eum scenam hunc in modum instruxisse, difficile definire licet. Ipse enim aperte huic coniecturae contradixit; hypotheseos argumenta autem ab eo allata talia sunt, quae facile id nobis nec sine verisimilitudine persuadeant. Tutissimum ergo est in eo ἐπέχειν.

n) Phil. theor. P. VI. c. 2.
o) Amstel. 1698. 8.

p) Bentheм. l. c. p. 115. Thomasivs de Crimine magiae §. 6.

CAPVT QVARTVM.

DE EMENDATIONE PHILOSOPHIAE MORALIS RECENTIORIS AETATIS.

§. I.

Conditio moralis philosophiae recentiori aetate.

A theoreticis disciplinis ad practicas progrediendo, quid in iis reformandis, emendandis et ornatiori vultu fingendis praestiterit aetas recentior, iam porro enarrabimus. Tripartitam autem voluerunt philosophiam Practicam Peripatetici, ethicam nimirum, politicam et oeconomicam, quae distributio partium disciplinae moralis vsque ad Grotii tempora et exspirantem fere Peripateticismum obtinuit. Ille enim cum si non omnium primus, certe praecipuus esset, qui doctrinam de officiis olim Stoicis non neglectam amplificandam et ad omne ius diuinum, et humanum, quatenus rationi innotescit, extendendam esse, elegantissimo specimine ostendisset, quem post Hobbesium secutus est Pufendorfius, noua inde philosophiae moralis pars accessit, quae ius naturae et gentium dicta est, quae tamen tantum abest, vt ab ethica separari debeat, vt non nisi vtraque parte sustentata consistere posse censenda sit, quamuis rectissime illi faciunt, qui de emendatione voluntatis, et fine, quo potiri cupit prius philosophantur, et his iuris omnis naturalis fundamenta atque regulas tum demum subiiciunt. Cuius ab ethica parte distincte historiam qui speciali tractatione enarrauerint supra indicauimus: et in antecedente quoque libro Hobbesii et Thomasii philosophiam delineando, vtriusque philosophi placita ius naturale concernentia iam copiose attulimus. Animus itaque hoc loco, vbi specialem scientiarum philosophicarum historiam non condimus, nobis non est, enarrare ea omnia, quae in ethica, iureque naturae praecipienda esse recentior aetas monuit. Sed instituto inhaerentes, et viam diu iam tritam prosequentes ad ea hoc capite respiciemus, in quibus noua dare et eclectice philosophari de rebus ad mores siue internos siue externos, id est, ad ethicam et ius naturae spectantibus aetas coepit recentior. Id quidem maturius in morali doctrina, quam in reliquis philosophiae partibus factum esse, ex scriptis moralibus Fr. Petrarchae, Petri Pauli Vergerii, Hieronymi Cardani, aliorumque constare potest. Primus tamen, qui eclectice doctrinam moralem integro libro proponere, relicta via sectaria ausus est, fuit Michaël Montanus, cuius *Tentamina moralia* certam nobis epocham doctrinae moralis eclectice traditae aperiunt, quamuis iustum sibi systema non formauerit: quod curatiori diligentia tentauit, qui ex eius disciplina processit Petrus Charondas [a], de cuius tamen rebus et scriptis in *antecedente huius Tomi parte* iam

a) Charron.

iam disseruimus. Inter Germanos autem circa idem, quo inter Gallos vterque scriptor floruit tempus, Abrahamus Sculretus doctrinam moralem eclectice tradere coepit. A quo tempore gliscere magis igniculi latentes visi sunt, quam erupisse in flammam. Verulamio autem in hac quoque philosophiae parte lumina prorsus noua accendente, et Grotio ius naturae seorsim tractante, tandem nouus morali doctrinae sol illuxit, et ab eo tempore haud pauci in eo campo diligenter versati sunt. Quod qua ratione fecerint Hobbesius, et Cartesii asseclae, tum recentiori aetate Christianus Thomasius in praecedentibus fuse explicuimus. In praesentia vero eos strictim tangemus, quibus potissimum cultum eclecticum debet philosophia moralis, et tum demum enarrabimus, qua ratione Grotius et Pufendorfius, facto discrimine inter honestum, iustum et decorum, inter virtutis et officia in molienda noua iuris naturalis disciplina versati sint, quid susceperint effecerintque.

§. II. Ducendum esse initium philosophiae moralis eclecticae a MICHAELE MONTANO, comparatio scriptorum eius cum libris ethicis philosophorum, qui ante eum vixere, facile docere potest. Eius itaque hoc loco memoriam non praeteriri fas est, quae ex *Tentaminibus* siue *Periculis moralibus* collecta nonnullis editionibus praefixa est. Natus est in regione Petricoriensi anno MDXXXIII, generoso stemmate genitus. Parens, cum laboris et molestiarum patientiam, parsimoniam quoque et conuersationis cum humilioribus facilitatem ingenerari illi cuperet, inter huius conditionis homines eum educari curauit. Cumque consuetum modum ex grammaticorum praeceptis tradendi Latinae linguae cognitionem fastidiret, quod longum et taediosum iter esse crederet, aliam viam tenendam ratus, vsu et exercitatione illius facultatem comparare filio sategit. Quem in finem infantem adhuc et vix balbutientem, educationi docti cuiusdam Germani, qui postea medicae artis notitia clarus in Gallia obiit, commisit, qui, licet Gallicam linguam ignoraret, Latinam apte commodeque erat doctus, hisque alios duos iunxit, in eadem lingua satis versatos, qui prima loquendi conamina Latinis vocibus in filio adiuuarent, nec aliud verbum, quam quod e Latio profectum esset, illius auribus illabi paterentur, parentibus et familiaribus non nisi Latina vocabula, quae ideo memoriae mandauerant, coram puero pronuntiantibus. Ita factum, vt in praedio Montani Latium habitare videretur, ipse vero sexennis Gallicam quidem linguam plane ignoraret, Latinae vsum autem ita exercitatione quotidiana teneret, vt, qui disciplinae gratia illi postea admoti sunt viri docti Nicolaus Gruchius, Guilelmus Guerentus, philosophus Peripateticus, Georgius Buchananus et Marcus Antonius Muretus, alloqui eum Latine vix auderent. Graecae porro linguae notitiam ludendo illi comparare simili diligentia pater studuit. Sexennis puer ad haurienda scientiarum praecepta in gymnasium Burdegalense *Michael Montanus.*

lense missus est; in quo licet supremis classibus mox admoueretur, nec intermitterent praeceptores, quibus augeri doctissimi pueri lumina posse intelligerent, fecit tamen diuersa institutionis ratio, a parentis methodo, ludendo et sponte instillando cuncta tradens, vt Montanus corrumperetur magis, quam scientiis emendaretur. Adolescentiam porro licentiosius eum egisse, ex eo intelligi potest, quod metuebatur, ne matrimonii vinculis alligari se firmiter recusaret: ast coniugio inito in virili aetate, tanta castimonia in eo vixit, vt supra spem omnem esset. Post parentis obitum terras paternas haereditate accepit, quas ne sumtibus exhauriret, pater timuerat, qui tamen metus eum fefellit. Vixit enim ex earum reditibus commode, cum munus nullum affectaret, vnde posset ditescere. Equitis S. Michaëlis axiomate autem sine emolumento gauisus est, et ciuitatis Romanae ius in itinere diplomate scripto, non sine insigni gaudio accepit. Burdegalensis quoque ciuitas eum sibi praetorem elegit, inuitum et reluctantem, quem magistratum non nisi regis mandato coactus accepit, et biennio cum laude gessit. Reliquum temporis sibi seruauit, et studiis suis, quibus vnice delectabatur, liberi enim, praeter filiam vnicam, mature illi fato subducti sunt. Vsus temperamento sanguineo-cholerico, scribendi quoque et philosophandi rationem ex hac corporis animique dispositione formatam tenuit. Valetudine autem vsus est firma, licet a medicorum consiliis abhorreret, tandem calculi et colicae doloribus exhaustus, vel quod PASQVIERIVS [b] refert, linguae vlcere enecatus mense Septembri anno MDXCII, sexagenarius obiit. Aeternitatem nominis vero sibi parauit immortali *Tentaminum* siue *Periculorum moralium* opere, quod non sui tantum aeui admirationem sed nostri quoque temporis laudes meruit, dignumque visum est, quod obseruationibus auctum in Britannia, Gallia, Belgio recuderetur [c]. Argumenta in istis tentaminibus moralia sibi auctor ingeniosissimus selegerat, ast nec principiis certis, nec systematis ordini alligata, sed quodcunque ipsi occurrerat, in eo meditationis acumen figens, posthabito omni disciplinae fixae et ad certam normam exactae seueritate libere disseruit, ingenii quod amoenissimum habebat, ductum et propensionem vnice secutus. Vnde non errant, qui eum eclectica ratione de morali doctrina disputauisse asserunt, modo cum philosophis systematicis non confundatur. Diligenter tamen Plutarchum et Senecam legit, ac haud raro expressit, illius πολυϊστορίαν, huius acumina imitatus, quin sententias eorum ita apte suis innectens, vt enatae apud eum videri possint. Ingenio autem foecundo et imaginibus supra modum abundante vsus, vitam et colorem meditationibus suis scribendo, ita attulit, vt licet dictio antiquatis vocibus et Vasconum duritie displiceat, cogitationum tamen iucunditas innumeris varietatibus delectans politissimi seculi nostri laudes et admirationem meruerit. Nullibi autem pedem figit, nec certum iter tenet, sed

b) Lettres T. II. L. 18. let. 1.

c) Lond, 1723. IV. Vol. 4. cum notis Costei. Paris 1725. 4. Hagae Com. IV. Vol. 12.

ſed hos hortos ingreſſum lectorem mox ad deuia digreſſionibus deducit, at ita iucunda et virentia, vt erroris minime poeniteat: quo pacto dum imaginationis lumina miris viciſſitudinibus ornat, excitat, auget, inſatiabilem lectorem dimittit. Semper enim nouum aliquid et inexpectatum affert, quod lectorem detineat et admiratione repleat, tanta felicitate, vt ordinis neglectus et dicendi quaedam temeritas atque ſententiarum nouitas virtutis laudem meruiſſe videri poſſit. Cuius teſtes ſunt viri ſummi et accurato elegantiarum moralium ſenſu praediti, qui certatim laudibus opus ingenioſiſſimum extulerunt. Thuano enim immortale audit, Perrionio breuiarium ingeniorum elegantium, Lipſio auctor Thales Gallicus, Mezeraeo et Naudaeo Seneca Chriſtianus, Schurzfleiſchio Socrates Gallicus dicitur, et innumeris hae diſſertationes extolluntur elogiis. Quae cum collegerint THOMAS POPE-BLOVNTIVS [c] et TEISSIERIVS [d], heic, vbi breuitas ſectanda eſt, lectorem ad hos fontes dimittimus. Aſt qui tantas laudes meruerat, acerbiſſimis quoque a ciuibus ſuis cenſuris reprehenſus eſt. Quidam enim libertatem dicendi Epicuri grege tantum dignam caſtisque auribus grauem obiecerunt; nonnulli axiomata moralia deprehenderunt corrumpendis moribus nutriendaeque vitae licentiae aptiſſima; multi ordinis neglectum errantemque per recta, obliqua, certa, incerta, ſumma, ima, calamum culparunt, diſplicuit quoque quibusdam imaginationis nullis iudicii legibus coërcitae furor, inſigni morbi contagio lectorem corrumpens: iactantia autem de ſe ipſo intolerabilis et paedagogica, ad nauſeam vsque lectori moleſta aliquibus viſa eſt. Ipſa tandem philoſophandi ratio incerta, dubia, et ſcepticiſmo fouendo aptiſſima, et principia quaedam impietatem nutrire et firmare apta execrabile nomen Montani nonnullis fecerunt, maxime illis, qui ex diſciplina portus regii prodierunt, vt ex auctoris *Artis cogitandi* [e], et MALLEBRANCHII [f] cenſuris, valde ſeueris et in confodiendo hoc ſcriptore acerrimis conſtat, quibus addi poſſunt; quae ab HVETIO [g] aliisque ſcriptoribus Gallis [h] in eo ſolent culpari, quibus haud parum de priſtina gloria Montanus amiſit. A qua tamen cenſorum iniquitate, maxime vero Mallebranchii, qui denudaſſe Montanum et ingenii caſtigati laudem ei recte dubiam feciſſe haud paucis viſus eſt, liberare illuſtrem ſcriptorem anniſus eſt FONTEVIVANVS, edita *Apologia pro Montano contra iniurias ſcriptorum portus regii et Mallebranchii* [i]: ſimilem operam contra *Artem cogitandi*,

 atheiſmi

c) Cenſ. cel. auct. p. 819.

d) Eloges des hommes ſavans T. IV. p. 167 ſeqq. Addendus his, qui ex illuſtris BOVSSIERII Memoriis de Vita et ſcriptis Michaëlis Montani pluſcula expoſuit IOLYVS in Elogiis nonnullorum Scriptorum Gallicorum, Diuioni nuper editis.

e) L. III. c. 20. p. 410 ſeq.

f) De Inquir. verit. Tom. I, L. II. c. 5. p. m. 271 ſeqq.

g) De rebus ad eum pertinentibus p. m. 178.

h) ESPRIT de la fauſſeté des vertus humaines P. II. c. 3. p. 26. MARVILLE Melanges T. I. p. m. 164. T. II. p. 32. T. III. p. 109. TEISSIER. l. c. et quos excerpſit.

i) Hiſt. des Ouvrages des ſavans 1700. p. 132. conf. D'ARGENS, philoſophie du bons ſens, Diſſ. prel §. 6. p. 19. cui miſerandum iudicium tuliſſe Mallebranchius, iisdemque, quos in Montano reprehendit naeuis ſcatere dicitur.

atheismi notam scriptori celeberrimo inurentem praestante CHRISTIANO THOMASIO[k]. Tacemus alia ex vtraque parte dudum in medium adducta, quae SORELIVS[l] cumulauit. Nobis accuratae quidem philosophiae laudem, miscellanea haec non mereri, omnino concedendum esse videtur. Cum enim nec principiis certis auctor vtatur, nec legitima ratiocinatione conclusiones deducat, sed innumeris ingenii lasciuientis saltibus discurrat, nullibi sedem figens, et intentum animi oculum adhibens, certam inde et solidam moralis doctrinae rationem exoriri non potuisse, quilibet, philosophandi methodum edoctus, facile intelligit. Nocuit quoque scriptori igneo et cogitationum vbertate emicanti imaginationis ferocia et ardor, quo ad genuinam rerum ad animi mores pertinentium indolem sine fuco et phaleris adhibitis attendere impeditus est. Lectionis autem in veterum scriptis versatae affectata ostentatio haud parum nostri seculi sensui moribusque contraria, non potest non paedagogica illis videri, qui ad nostri temporis morem scriptorem duobus fere seculis antiquiorem exigunt, vel philosophemata accurata, et nexu suo iuncta in eo quaerunt. Negare quoque ausus non est P. BAYLE[m], (quem tamen librum illum in iuuentute prae omnibus aliis deperiisse et Pyrrhonismi praeceptorem habuisse, in eius vita supra monuimus) esse haud pauca a scriptore illustri dicta, quae vel Scepticismum nutrire, vel animi castimoniam corrumpere apta videri possint. Tacemus alia, haud facile excusanda. Ast nec ideo vel laude omni indignus, nec ex scriptorum illustrium, deque philosophia morali bene merentium numero expungendus esse recte censetur. Vt enim taceamus, Montanum non aliis, sed sibi scripsisse, nec voluisse inter doctores morales comparere, hocque pacto negligentiam illam, et mentionem de se ipso frequenter factam, posse excusari; quaedam deteriora videri, quam ex auctoris sententia dicta sunt; nonnulla temperamento luxurianti et nullis disciplinae iustae repagulis coërcito adscribenda et condonanda esse; fatendum etiam est, artes et dolos animi sibi ipsi saepe ignoti et affectibus ducti eum haud raro feliciter detexisse, et magna sinceritate descripsisse[n]; veterumque obseruationibus in suos vsus miro et natiuo artificio traductis adiutum praeclara multa eleganter monuisse, et inter haud pauca, quae naeuo et offensione non carent, vtilissima quoque quam plurima et a prudenti lectore non negligenda attulisse. Ipsi porro morbi eius aliquid habent, quod eos gratos faciat: negare enim non potuit Mallebranchius, naeuos eius aliquid boni admixtum habere, et falsas quoque notiones et axiomata luce quadam radiare: sermones methodi legibus carentes argumenti tamen animo concepti elegantia se commendare, natiuamque solertiam, et lumen quoddam per totum librum coru-

k) Diss. de Praeiudiciis T. III. Caus. Iurid. mixt. conf. Colloq. menstr. 1689. p. 678. 998.

l) In Bibl. Gallica p. 80 seq.

m) Lettr. T. I. p. m. 5. Eclaireiss. du Diction. T. IV. p. m. 655.

n) Conf. MARVILLE l. c. T. II. p. 32. qui in eo excel-

coruscans summopere delectare. Ita vero exscriptorem agere, vt e proprio penu desumsisse videatur *). Qui autem Atheismum, Epicureismum, Libertinismum et similia flagitia ei obiiciunt, mirati, tam diu per leges licuisse orbem libro venenato obambulare, omniumque passim manibus teri, illos eleganter monuit ven. REIMMANNVS ᵒ), *dandum aliquid esse in censum eruditorum nunquam relato, et suum hunc foetum pro immaturo habenti, et lectoris submittenti iudicio: et si quae liberius scripta sint, interdum ea vel commoda interpretatione temperanda, vel obelo notanda; neque ob maculas nonnullas vniuersum corpus repudiandum, imprimis cum manifesta atheismi vestigia in eo non deprehendantur.* Alia pro Montano hac de re adduxere SORELIVS et THOMASIVS ᵖ), qui consulendi. Fatemur tamen, prudentem et cautum lectorem, et accurate in morali doctrina versatum, librum hunc poscere, ne differendi nouitate et insolenti audacia atque elegantibus et dulcibus his vitiis inescatus, pretiosum a vili, rectum ab obliquo, verum a falso discernere impediatur. Mirum autem est, in tot naeuis a viris doctis reprehensis librum tamen vbique lectum, commendatum, nec censura publica notatum, Charondam, qui complura ex his scaturiginibus in latifundia sua deduxit, ast ordine scripsit, impietatis accusatum esse. Quod ideo euenisse coniecit P. BAYLE †), quia in diffusa nulloque ordine constricta tractatione Montani latens venenum non facile detegi possit, Charondas autem, qui iustum doctrinae aedificium ex hac materia disiecta exstruxit, periculosas assertiones manifestas fecerit. Nobis verisimilius est inuidiam, quae Charondam eloquentiae laude in aula et vrbe frequentissima florentem pressit, accusari posse, quae Montanum rure sibi viuentem persequendi caussam non habuit.

§. III. Quod inter Gallos eo tempore Montanus, et iusto philosophiae habitu Charondas in doctrina morali moliti sunt, inter Germanos tum tentare aggressus est ABRAHAMVS SCVLTETVS, theologus Heidelbergensis, variis ingenii monumentis clarus, et nonnullis momentis in historia belli ciuilis, quae superiori seculo Germaniam vastauit, memorabilis, de cuius vitae circumstantiis praeter alios videndi REIMMANNVS ᑫ) et FREHERVS ʳ). Is enim rogatu duorum equitum Silesiacorum anno MDXCIII Lugduni Batauorum duos ethicorum libros edidit, in quibus arida Aristotelis deserta vitauit, et amoeniores campos eclectica libertate ingressus est. Is totum doctrinae moralis ambitum duobus capitibus absoluit, quorum prius de vita recta, posterius de vita felici agit. Et in priori quidem tractatione finem hominis definiendo eiusque partes explicando, virtutem ad vitam rectam necessariam ita enarrat, vt quae

Abrahamus Scultetus eclectice de moribus scribere conatus.

excelluisse Montanum putat. Conf. STOLLIVS Hist. lit. P. III. c. 5. §. 55. p. 613 seqq.

*) Conf. Menagiana T. I. p. 305.

o) Hist. Atheismi S. III. c. 5. §. 15 p. 404. add. BVDDEVS Thes. de Atheismo c. 1. §. 25.

p) locis citatis.

†) l. c. p. 645.

q) Hist. lit. Germ. P. IV. p. 598.

r) Theatr. p. 424.

quae eius caussa sit procreans, quae pietatis, quae probitatis ratio, et quomodo, illa virtutes Deum respicientes absoluat, haec recte viuendi regulas tum erga nos ipsos, tum erga alios suppeditet, exponat: quo pacto plerasque virtutes indice, eo quem Stagirita dedit, longe pleniori describit, et eas quoque adducit, quas Peripatetici omittere solent, patientiam, parsimoniam, humilitatem, innocentiam, gratum animum, iustitiam propriam. Posteriori parte felicitatem gaudio animi, corporis sanitate, famae integritate, et vitae sustentatione absolui contendit. Ex quo intelligitur, eum officia simul cum virtutibus esse in ea tractatione complexum. Laudandus quoque in eo est, quod doctrinam moralem philosophicam cum Christiana comparauerit; quamuis multa deesse quae ad philosophiam moralem requiruntur, ob temporis illius conditionem non sit mirandum. Dignus itaque libellus visus est MARCO FRID. WENDELINO, cuius ductum in condendis *Philosophiae moralis commentariis* sequeretur. Qui si more Sculteti ab inutilibus quaestionibus abstinuisset, felicius hos passus secutus fuisse iudicari posset; quamuis diligentiae et lectionis multae laudem ei denegandam haud esse censeat cel. STOLLIVS[s].

Incrementa philosophiae moralis eclecticae.

§. IV. Aurora tamen haec modo fuit, diei instantis praenuntia, nondum enim plena lux exorta tum fuit: quam, si verum fatendum, illustrissimo Verulamio debemus, qui in morali quoque argumento desipere philosophos, et elegantiores veritates sequi in *Sermonibus fidelibus* bonae frugis plenis docuit. Cuius conatus et consilia cum supra in eius vita descripserimus, hoc loco actum non agemus. Non id volumus, ante Verulamium nihil in morali argumento nouum tentasse philosophos; illius enim contrarium innumerae tractationes morales testantur, quae relicta sterili aretologia Peripatetica, alia via animum morum praeceptis instruere fategerunt. Quem campum ingressi sunt, qui apologis, (quibus fabulae Milesiae et Romanenses, quas vocant, addi possunt,) satyris, characteribus et notationibus, praeceptis et παραινέσεσι, aphorismis, gnomis, adagiis, apophthegmatibus, symbolis, emblematibus, hieroglyphicis, aenigmatibus, inscriptionibus, paradigmatibus aliisque, quae ad exotericam docendi rationem referri solent, methodi generibus emendationem voluntatis morumque formationem iuuare studuerunt. Quorum conamina cum erudita tractatione delineauerit, et cum veterum ea in re industria comparauerit doctissimus PASCHIVS[t], eum ab illis legi vellemus, qui haec pluribus nosse cupiunt, certi haud exiguam lucem eius lectionem in historia philosophiae moralis esse allaturam. Sed hoc nobis loco de iis potissimum sermo est, qui iusta methodo emendare philosophiam moralem sunt aggressi. Quorum tamen nomina hoc loco, vbi bibliothecam scriptorum philosophicorum non scribimus, excitare opus haud est, cum ex virorum praestantissimorum REIMMANNI, STRV-

VII,

s) l. c. P. III. c. 1. §. 56. p. 619. t) De variis modis tradendi moralia. Kilon. 1707. 4.

VII, STOLLII indicibus in libris notissimis suppeditatis, nobis non monentibus, ea hauriri queant. Praeterea nos quoque in antecedente tractatione haud pauca, quae huc pertinent, iam delibauimus, et quae theosophici nonnulli in hoc argumento praestiterint, itemque Vayerius, Gassendus, Hobbesius, Thomasius, Buddeus, Geulincxius, Gundlingius, Rudigerus, aliique annotauimus, quae hoc loco repetenda sunt. Addi his possent plures, si specialis ethicae historia enarranda esset, et imprimis memoranda merita sociorum portus regii, de doctrina morali, inter quos in hoc argumento maxime eminuit elegantissimus Nicollii [u] calamus. Sed haec prolixiora sunt, quam quae locum hic capiant. Non tacendum tamen, quod opportune monet cel. STOLLIVS [x], VINCENTIVM PLACCIVM, qui ex celeberrimorum virorum Ioachimi Iungii (quem inter eclecticos numerat LEIBNIZIVS [y]) Petri Lambecii, Michaelis Kurstenii, Io. Christophori Schraderi aliorumque disciplina, quam in Academiis, Helmstadiensi, Lipsiensi, Patauina hausit, ad philosophiae moralis professionem in gymnasio Hamburgensi processit, primum fuisse, qui ethicam systematicam eclectico vultu habituque inter Germanos prodire iusserit. Quamuis enim a Peripateticis philosophiam didicerit, relicto tamen Aristotele in physicis Cartesium secutus est, in argumento morali, dicis caussa Aristotelem non plane ex scholis ethicis exterminans, eclecticam methodum adhibuit. Visum autem viro doctissimo, medicorum filios imitandos esse, voluntatemque, quam aegram esse, et cui medicinam a philosophia morali parari sciebat, ita considerandam, vt explorata eius natura et facultatibus morbi detegerentur, et ad quem sanitatis gradum, quibusue remediis perduci possit, describeretur. Quae methodus medica non ignota quidem fuit veteribus, vt alibi iam a nobis notatum, ast neglecta plane, donec Placcius eam haud infeliciter in vsum deduceret. Factum id edito *Typo accessionum moralium seu institutionum medicinae moralis desideratorum eius scientiae, cumprimis vero praeceptorum emendandi semetipsum elementa pariter proponente*, *Hamburgi* MDCLXXV, qui liber vernacula quoque postea prodiit. Quae medendi methodus cum valde commoda visa esset B. BVDDEO, eam in *Philosophiae practicae parte prima* sequendam esse statuit. Sed et aliis meditationibus moralem disciplinam iuuare Placcius fategit. Debemus enim ei *Philo-*

u) Conf. BAYLE Dict. T. III. art. Nicolle p. 501. qui eius tentamina moralia inter optimos libros numerat.

x) l. c. c. 4. §. 22. p. 677.

y) Epp. Vol. IV. p. 488. Patriam habuit Lubecam, 1587. Rameam logicam Giessae docuit, et postea metaphysicam et mathemata: tum arti salutari se tradidit, Patauii med. D. creatus. Postea Rostochii et Helmstadii docens, is visus est, qui Gymnasio Hamburgensi Rector et Professor physicae et logicae praeficeretur, denatus 1657. m. Sept. Valde extollunt eius eruditionem et doctrinam, maxime in physicis, viri docti vid. Leibniziana p. 414. et in Epistolis passim, BOECLER. Bibliogr. crit. p. 590. Parum placuit ei Aristoteles, licet diligenter eum legisset, conf. MORHOF. Polyhist. T. II. L. I. c. 9. p. 57. L. II. P. I. c. 12. p. 217. eclectice autem philosophatum fuisse ex eius doxoscopia physica patet, quam edidit MAR. FOGELIVS 1662. Conf. cel. A SEELEN Athenae Lubecenses.

Philosophiae moralis plenioris fructum praecipuum, qui est eius ope philosophiam non sufficere beatitati solidae vlli constituendae, nedum acquirendae: reuelationem vero diuinam ei necessariam certisque signis, in sola religione Christiana deprehendendis, a falsa qualibet superstitione distinctam, non posse non existere, Helmstadii MDCLXXVII. Tacemus scripta moralia alia, partim edita, partim nondum vulgata, de quibus et vitae atque scriptorum Placcii historia consulendus est, qui *Biographiam eius theatro pseudonymorum et anonymorum* praemisit Io. Alb. Fabricius. Ceterum neque hoc praetermittendum, fuisse Placcium si non primum, certe inter primos, qui ethicam a iure naturae distinxerit, et suos cuique limites definiuerit. Factum id in *Accessionibus ethicae, iuris naturalis et rhetoricae ex triplici maiori systemate elaborato per vitam omnem et porro in dies elaborando excerptis.* Quin et methodum medicam ad *Iurisprudentiam naturalem, publicam, et priuatam* transferendo, iuris naturae emendationem promouere studuit. In quo tamen saxo voluendo omnium lumina extinxerunt Hugo Grotius et Samuel Pufendorfius, qui duumuiri cum insignibus accessionibus moralem doctrinam, quae de officiis et iure tractat, locupletauerint, digni omnino sunt, quorum paulo plenior enarretur philosophica historia.

Scriptores historiae H. Grotii.

§. V. Valde commendauit famam HVGONIS GROTII et immortale eius nomen fecit singularis prorsus et praestantissima eruditio, qua meruit vniuersi orbis eruditi consensu inter principes viros doctos referri [*]. Inde factum, vt a multis res ad eius historiam literariam pertinentes tangerentur. Et ipse quidem in *Apologetico* haud contemnendam eorum partem, quae ad ipsum pertinent, quaeque ob remonstrantium partes susceptas pertulit, enarrauit, [a] in *Epistolis* vero [b], quae pleraeque ad familiares scriptae sunt, haud pauca tetigit, quae historiam vitae eius mire illustrare possunt. Ex his aliisque fontibus hauserunt narrationem suam anonymus in *vita Grotii*, Io. Iac. schvdtivs, in *vita Hugonis Grotii, succincte enarrata, variisque rerum memorabilium annotationibus illustrata* [c], P. Bayle, in vita Grotii *Dictionario Critico* inserta; et postea scriptis Grotii quoque praefixa [d], et *Versioni* quoque *Germanicae libri de I. B. et P.* praemissa a Schvzio, tum scriptores historiae literariae Freherus [e], Mevrsius [f], Battesius [g], Witte [h], Reimmannus [i], Niceronius [k], Clarmvndus [l], vt eos taceamus, qui annales ecclesiasticos et ciuiles recentioris aetatis condiderunt, et Arminia-

*) Bayle l. citando, Pope-Blovnt. Censura cel. auct. p. 995. Vindiciae Grotianae P. II. pag. 596 seqq.

a) Conf. Cat. bibl. Reimmann. p. 676.

b) Amstelod. 1687. 1700 fol. editis.

c) Francof. ad Moen. 1722. 8.

d) Vid. Nou. lit. Lips. Vol. I. p. 169.

e) In Theatro vir. cl. p. 1103.

f) In Athenis Batauis.

g) In Vitis selectis p. 240.

h) Memor. philos. p. 554.

i) Hist. lit. Germ. P. VI. p. 6.

k) Mem. de lit.

l) Vit. P. III. c. 12. addi his potest cel. Ioach. Langivs qui libro Grotii de Satisfactione Christi recuso vitam eius quoque praefixit.

minianae sectae historiam tetigerunt *. Maxime vero in accurate enarrandis rebus ad Grotium pertinentibus eminuit diligentia duorum virorum doctissimorum, Belgae et Germani. Et in Belgio quidem, doctissimus ex Remonstrantium coetu scriptor CASPAR BRAND vitam Grotii vernaculo sermone prolixe enarrare coepit, affectam ad finem perduxit, qui in eodem coetu doctoris munere functus est V. C. HADRIANVS CATTENBVRGIVS, quae biographia ita viris doctis placuit, vt recuderetur †. Inter Germanos autem, anonymus quidam, vulgauit anno MDCCXXVII Delphis Batauorum, quod titulus quidem habet, *Hugonis Grotii, Belgarum phoenicis manes ab iniquis obtrectationibus vindicatus, accedit scriptorum eius tam editorum, quam ineditorum conspectus triplex.* In quo eleganti libro historia Grotii accurate traditur, cunctaque ex monumentis fide dignis enarrantur, multa vero insperguntur, quae ad historiam temporis quo Grotius vixit, pertinent. Nec historia tantum Grotii in hoc commentario recensetur, sed character animi, librorum catalogus, eruditorum censurae, quaeque alia ad notitiam Grotii literariam facere possunt, pulchre et concinne exponuntur. Nos digitum potissimum ad ea intendemus, quae tractationi nostrae propria sunt, quaeque sufficere possunt, vt intelligamus, quid philosophia moralis Grotio debeat. Reliqua strictim, quantum scilicet ad noscendam eius vitae historiam erit necessarium, tangemus.

§. VI. Vitalem auram primo hausit illustris HVGO GROTIVS Delphis Batauorum in ipso Paschatos festo anno MDLXXXIII, parentibus satus Ioanne Grotio I. V. D. et consule eius ciuitatis, academiae Leidensis curatore, et comitibus Hohenloicis a consiliis, matre editus Alida ab Ouerschin, familia ex vtroque parente nobili m. Auus enim Grotiorum, id est magnorum, nomen primus familiae Cornetsiorum, (hoc enim auitum nomen fuit) intulit, pater viris inter eruditos summis I. LIPSIO n, IANO DOVSAE aliisque ob doctrinae laudem fuit commendatissimus. Admodum puer diuini, quod nactus erat ingenii specimina singularia prorsus et inusitata prodidit, quae comouere parentem, vt maxima industria illud coleret, omnemque in id curam conuerteret, vt mature disciplinarum elegantiorum cultura formaretur. Quam tanta auiditate puer admisit, tantaque felicitate praeceptis disciplinarum humanitatis se imbui passus est, vt nouem vix annos natus, elegantes versiculos faceret, quin tragoediam scribere aggrederetur, eaque pangendi carminis facilitas, et artis fingendi praestantia illi inesset, quae maximos in arte poëtica viros, Vrbanum VIII. P. M. Danielem Heinsium, Dominicum Baudium, Ianum Dousam admiratores haberet o. Ita cum *H. Grotii vita.*

Zz zz 2 prae-

*) Add. LOVIS AVBERY DE MAVRIER Memoires pour servir a l'histoire de Hollande, Obs. Hal. T. VII. p. 330. IO. FABRIC. Hist. bibl. suae T. I. p. 316. LE VASSOR Hist. Ludou. XIII. L. 12. alii.

†) Dordraci 1732. II. Vol. fol.

m) Stemmatis Grotiani tabulam exhibet Grotius vindicatus p. 3 seqq.

n) Vid. Cent. I. ep. misc. p. 22.

o) Exempla habes l. c. p. 9 seqq.

praematura seges messem omnium spe atque votis superiorem promitteret, ad augendas animi dotes et maturandam doctrinam praestantissimam adolescens nondum duodecennis in academiam Leidensem missus est. Quod artium et disciplinarum stadium magna alacritate ingressus, tanto ardore absoluere studuit, vt in theologiae, iurisprudentiae, matheseos aliarumque scientiarum cursu alios longissime anteuerteret. Cumque in ea academia theologiam tum doceret Ioannes Vytenbogardus, cuius celeberrimum postea inter Remonstrantes nomen fuit, ei potissimum in discenda doctrina sacra adhaesit, indeque Arminii partibus fauere coepit [p]. Eruditionem philologicam autem, vsus doctore illarum literarum magno Scaligero ita roborauit, vt quindecim annorum adolescens MARTIANVM CAPELLAM notis et obseruationibus suis illustratum, edere posset, ea ingenii felicitate vsus, vt non tantum sui temporis criticis ex asse satisfaceret, sed et libellus ad nostra tempora aetatem ferret [q]. Eodem aetatis anno, qui fuit aerae Christianae MDXCVIII, cum legato Batauo Ioanne Oldenbarneueld in Galliam profectus, summos iurisprudentiae honores accepit, virisque doctis valde charus, ipsique regi Henrico magno acceptissimus fuit, qui gratiosum eum apud ipsum esse torque aureo testatus est [r]. Annis vero adhuc immaturus cum ingenii maturitate et iudicii atque doctrinae praestantia viros superaret, scilicet annorum XVII iuuenis aduocatus fisci cum salarii augmento constitutus, et anno MDCXIII, aetatis XXX, reipublicae Roterodamensis syndicus et consiliarius, Eliae Oldenbarneueldio successor datus est [s]. Quod munus grauissimum humeris quidem suis imponi passus est, ast ea conditione, vt pellere locoque moueri eum non liceret, eo quod turbas Arminianas iam tum satis praeuideret. Ediderat autem iam anno MDCIX libellum *de Mari libero* inque eo caussam Batauorum defenderat [t], libro quoque *de Antiquitatibus reipublicae Batauae* praeclare de patria meruerat. Dignus itaque visus est, qui litibus inter Britannos et foederati Belgii ciues de nauigationibus Indicis hoc anno valde efferuescentibus componendis reipublicae nomine legatus ad magnae Britanniae regem mitteretur. Quam illustrem spartam ita in aula Iacobi I. ornauit, vt non modo commercii Indici iura ciuibus suis strenue vindicaret, sed et regis sapientissimi et viris doctis egregie fauentis beneuolentiam prorsus singularem consequeretur. Inque ista apud Britannos mora occasionem nactus est amicitiae familiaritatem cum Isaaco Casaubono ineundi. Redux ex Anglia Grotius patriae statum

p) Apologet. p. 29. Conf. Epp. Remonstrant. p. 340 seqq. ex quo loco constare potest, quanta familiaritate hoc theologo Grotius vsus fuerit.

q) Conf. FABRIC. Bibl. Lat. T. III. c. 15. §. 4. p. 640.

r) Grot. vind. p. 18.

s) Ita vero assessor quoque ordinum Hollandiae, et postea foederatorum delegatorum factus est.

t) Respondit Grotio IO. SELDENVS, Grotio valde aemulus, in mari clauso, siue de dominio maris libris duobus, Lond. 1635. pro Grotio contra hunc pugnantibus Theodoro Graswinckelio, Isaaco Pontano, aliisque, vid. Bibl. iur. imperant. c. 3. pos. 1. §. 3. 4. p. 235. Inter Lusitanos quoque NICOLAVS FERNATIVS ei opposuit, Mare non liberum, seu demonstrationem iuris Lusitanici ad Oceanum et commercium Indicum; quod tamen ineditum mansit, itemque SERAPHINVS DE FREITAS, de iusto imperio Lusitanorum Asiatico aduersus Grotii Mare liberum, vid. STRVVII Bibl. philos. c. 8. §. 10. Bibl. Grotiana in Grot. vind. p. 727.

ſtatum prorſus immutatum et periculis plenum deprehendit. Coeperant enim latentes hactenus controuerſiarum Arminianarum igniculi in apertam flammam indies magis erumpere; eo vero loco inque eo munere poſitus erat Grotius, quo huic incendio reſtinguendo ſubtrahere ſe non poſſet. Non eſt huius loci, acerbas lites et inſignes turbas, quae non eccleſias modo ſed rempublicam quoque Belgii foederati tum repleuerunt, et haud parum calamitatum excitarunt, enarrare, quaeque inter Remonſtrantes ſiue Arminianos et Contra-Remonſtrantes, ſiue Gomariſtas eo tempore magnis animorum diſſidiis et minime laetis ciuium tumultibus acta ſunt exponere, ea enim ex annalibus eccleſiaſticis illisque fontibus, quibus notitia Arminianiſmi naſcentis et adoleſcentis enarrari ſolet, diſcenda, et ſcripta Brantii [u], Limborchii [v], Halesii [w], Grotii [x], itemque *Epiſtolae Remonſtrantium*, quaeque contra illos eo tempore edita fuerunt, conſulenda ſunt [y]; ſufficit enim ob narrationis ſeriem annotauiſſe, ita reipublicae rebus ſe immiſcuiſſe turbas has eccleſiaſticas, vt magni inde in ciuitate motus orirentur. Mauritius enim princeps, qui videbat plebem, maxime Gomari factioni acerbae et inquietae, adhaerere, has ſibi partes eligendas firmandasque eſſe cenſuit, quod ita auctoritatem et potentiam ſuam mire ſuſtentari poſſe intelligeret, Oldenbarneueldius autem, qui funeſtas has lites fore reipublicae praeſenſerat, temperandum feruorem Gomariſtarum, et iuuandam cauſſam Remonſtrantium, conciliata tolerantia ratus, plurimum mouerat, vt violentia omnis abeſſet, pertraxeratque alios ſummos in ciuitate viros in has partes, vt cauturi, ne quid detrimenti reſpublica et libertas ciuium caperet, Arminii partes tuerentur. Eandem itaque rationem ſibi tenendam eſſe ratus Grotius, conſilia pacifica, et extinguendo incendio, quod iamiam mire ardebat, apta ſuggerere, iram tantis animis conceptam frangere, paci, tranquillitati libertati publicae adeſſe, et rempublicam a periculis, quae ex infelici hac controuerſia imminebant, defendere omnibus viribus ſategit. Magno id Grotii malo euenit, cui patriae libertatis amor libertatem patriamque abſtulit. Valde irritauerat Grotius iam ante Gomarum impotentis animi virum ſcripto eleganti carmine in mortem Iacobi Arminii [z]. Mauritii autem indignationem, partes Oldenbarneueldii ſecutus, meruerat. Qui princeps cum auctoritate ſua praepotentes Belgii foederati ordines permouiſſet, vt factionem illam vi extinguere conſtituerent, rebus omnibus ad tumultum ſpectantibus, potentiſſima Arminianae partis capita capi, Oldenbarneueldio capitis ſententiam dici, Grotio carceris ad dies vitae poenam irrogari, placuit, et Arminiana factio in ſynodo Dordracena valde oppreſſa eſt. Qua mire fracta, Olden-

u) In Vita Iac. Arminii cum notis I. L. Mosheimii recuſa Brunſ. 1725. 8.

v) In Hiſtoria vitae Simonis Epiſcopii, Amſt. 1701. 8. edita, libro rariſſimo.

w) In Hiſtoria conc. Dordrac. cum Obſ. Moshemii, Hamb. 1724. 8.

x) In Apologetico.

y) Acta publica huc pertinentia enarrat bibl. Grot. l. c. p. 702.

z) Vid. Brant. l. c. p. 805.

barneueldius capite plexus, Grotio lis mota et iniquis rationibus promota est. Quamuis autem et ordines Hollandiae se violentiae huic opponerent, et legatus Galliae Benedictus Auberius Maurerius regis sui nomine intercederet, euitare tamen sententiam Grotius non potuit, eo quod veniam deprecari, nullius sibi sceleris conscius detrectaret. In arcem itaque Lupensteniensem captiuus anno MDCXIX abductus, carceribus perpetuis damnatus est, bona fisco publico addicta sunt [*]. Multa et grauia in eo carcere contra ius fasque pertulit Grotius, et fortunae iniquitatem non sine graui calamitate sensit. Ast cum iustam sibi caussam esse intelligeret, et tum pietatis tum philosophiae praeceptis pectus muniuisset, vere philosophum et Christianum in hac aduersitate se praestitit. Tempus enim non irae et vindictae cogitatione, sed cogitationibus piis et meditationibus sanctis, tum literarum studiis, in quibus iam tum egregie erat versatus, fefellit, cuius specimen dedit non modo *Eclogis Stobaeanis* [†] elegantiori Latino habitu donatis, sed et staminibus aurei libelli de veritate religionis Christianae tum inceptis. Cum enim ista rerum suarum aduersitate mire ad religionis Christianae praestantiam agnoscendam perduceretur, rem otio suo et argumenti diuinitate dignam reputauit, si eius veritatem demonstrare susciperet. Nobilissimum itaque argumentum primo versiculis Belgicis comprehendit, vt haberent nautae ad infidelium terras discedentes, quod et facile memoria tenerent, et ad capiendos infidelium animos feliciter adhiberent: postea vero cum Parisiis degeret, Latino carmine expressit, et tandem refictum, prosaque expressum ac annotationibus illustratum in vulgus exire passus est. Quae meditationes carcerales tanto omnium bene reipublicae Christianae cupientium applausu exceptae sunt, vt in Gallicam, Germanicam, Anglicam, Danicam, Suecicam, Belgicam, Graecam, Arabicam [a], Persicam, Indicam et Sinensem linguam conuerterentur. Cuius tamen praestantissimi libelli historiam prolixiorem hoc loco tradere non licet: vnde rogamus lectorem vt ven. KOECHERI [b], cui elegantem praestantissimae tractationis editionem debemus, historiam huius libelli adeat, in qua cuncta pulchre prolixeque enarrata sunt. His intentus totusque diuinorum oraculorum et philosophiae studiis immersus dum de libertate tantum non desperat, prouidentia diuina de eius liberatione sollicita pietatem vxoris Mariae Reigersbergiae excitauit, vt ausu plus quam virili, et pietate aeternam nominis gloriam promittente, de liberando marito cogitaret. Postquam enim vltra sesquiannum in carceris squalore delituerat, agitatis consiliis variis, tandem

*) Historia carceris Grotiani discenda ex Apologetico, LIMBORCHIO l. c. p. 116. Grotio vindicato P. I. p. 26. 128 seqq. 173. 193. ex epistolis Grotii aliisque l. c. laudatis.

†) Vid. Biblioth. Grot. l. c. p. 659.

a) Ex hac versione a POCOCKIO facta, enata Iacobo Sponio et Georgio Whelero, qui eam in Oriente viderunt, occasio Grotium accusandi, quod ex Arabico libellum descripsisset. Conf. FABRIC. Syllab. de V. R. C. c. 30. p. 551 seqq.

b) In Anal. siue Diss. Epist. historiam libelli Grotiani de V. R. C. complectente conf. Grotian. bibl. p. 800. FABRIC. l. c. p. 549. Cat. Reimmann. p. 1065. Hist. bibl. Fabric. P. I. p. 294.

tandem arcae, quae ad deportandam fupellectilem hactenus multoties adhibita fuerat, inclufus ab vxore, ficque ex carceris latibulis, velut librorum farrago quaedam exportatus, vxore in carcere remanente, Gorichemum vicinam delatus eft, anno MDCXXI, XI. Cal. April. Vbi aperta arca prodiens Grotius induto coementerii cuiusdam habitu apprehenfaque manibus trulla oppido elabitur, et Valouicum primum in Brabantia, deinde Antwerpiam dilapfus eft, quo tamen loco occultus quoque vixit[c]. Dici fatis non poteft, quantum ex hac mirabili liberatione gaudium conceperint, non modo Arminianae factionis affeclae, fed et viri paffim docti, qui certatim et epiftolis et carminibus difciplinarum fortunae gratulati funt, quod tantum illis decus effet conferuatum, vt ex iis, quae luferunt in Grotium [d] eiusque coniugem Erycius Puteanus, Cafpar Barlaeus, Petrus Ianninus, aliique non fine iucunditate intelligi poteft. Ita liberatus memorabili coniugis fide, quae maritum aegrotare finxerat, et in cuftodia remanferat, libera tamen poftea non fine ingenti editi facinoris gloria dimiffa eft, commendatus a Maurerio Lutetiam per deuia tendit Grotius, poftquam de diuina liberatione epiftola ad Ordines Belgii foederati data perfcripfiffet, et ne fic quoque ex amore patriae quicquam fibi decedere fe paffurum effe, fignificauiffet. Lutetiam delatus de fede tuta fibi, vxori et liberis difpiciens, a cancellario regni Guilelmo du Vair ad regem perductus et ab eo beneuole exceptus et annuo donatiuo honoratus eft. Nicolaus Peirefcius autem, quem non Moecenatem modo, fed parentem eruditi tum nacti erant, in deuinciendo fibi Grotio beneficiis certauit: ipfe infigni gaudio vxorem lectiffimam liberosque et fupellectilem tandem recepit. In Gallia iam fede fixa ad priftina literarum ftudia fe recepit, neque erga ciues fuos atque patriam quicquam ex pietate ftudioque remifit, confilioque et auxilio adminiftrorum quorundam regis vfus, eum pro partis oppreffae auxilio et folatio eft deprecatus. Id quod tamen tanta animi continentia fecit, vt dixiffe feratur rex Galliae: mirari fe virtutem hominis, qui tam male in patria habitus, non defineret tamen ei fubditisque eius bene velle, immo quocunque etiam poffet modo, benefacere. Et illi quidem, qui res foederati Belgii in aula regis curabant, nihil intentatum reliquere, quo infeftum ei regis animum redderent: aft, et fatis nota erat perfecutio, quam Grotius perpeffus erat, et ita rem omnem edito *Apologetico*[e] manifeftam fecerat, vt, qui non omni rerum fenfu deftituebantur, facile intelligerent, quam iniquis modis ille habitus fuiffet. Quamuis autem in Gallia fecurus latibulum inueniffet, non defuerunt tamen

c) Hiftoriam liberationis fuae ipfe narrat in Apologetico c. 18. p. 302. cuncta eleganter enarrantur in Grotio vindicato p. 207.

d) Vid. Epp. Remonftrantium 387 feqq. pag. 653 feqq.

e) Apologeticus eorum, qui Hollandiae, Weft-Frifiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem anni 1618. quo ea referuntur, quae aduerfus H. Grotium et alios facta iudicataue fuerunt, Paris 1622. 8. et faepius. conf. Bibl. Grot. p. 714 feqq. Etiam Belgice liber prodiit, qui proceres Belgii foederati valde irritauit.

tamen, quae animum deprimerent. Nam et fama, quod veniam ordines Belgiae foederati deprecatus esset, eum mordebat, ad quam ne in carcere quidem, vt libertatem redimeret, induci potuerat; cui dicto Apologetico occurrere statuit, quod ita vulnerauit partem aduersam, vt edicto publico vendi prohiberetur: et insidiati illi sunt aduersarii certatim, in id coniurantes, vt molestiis eum afficerent: et vxoris ac liberorum morbi in aëre peregrino valde eum afflixerunt, et congiarium regium, inuidorum calumniis et Richelii cardinalis indignatione illi subtractum est, et synodus Charentonensis eum communione ecclesiae reformatae exclusit, eo quod Arminianos secutus Dordracenae synodi decretis subscribere noluisset. Ast qui carceris molestiam et infamiae publicae contemtum mira patientia tolerauerat, in his quoque ferendis non philosophum modo, sed Christianum quoque se demonstrauit, et legendo atque scribendo fortunae iniquitatem et vicissitudines leuauit, immo fregit. Tum enim versiculos de V. R. C. Latinos fecit, et in aliis, quae ad philosophiam et elegantiores literas iuuandas spectabant, laboribus fuit diligentissimus.

Historia libri de iure B. et P.

§. VII. Et huic quidem morae immortale Grotii opus debemus, quod *de Iure belli et pacis* inscripsit, quodque aeternam auctori suo inter philosophos nominis gloriam peperit. Quod cum rationem nobis suppeditauerit, cur in historiae philosophicae theatro Grotium comparere voluerimus, paulo curatius enarrandum est [f]. Operis autem huius condendi auctorem et suasorem primum Grotius habuit Peirescium; qui cum videret nobilissimum, quod de iure gentium praecipere debet, argumentum, incertissimis hactenus scholasticorum philosophorum nonnullorum disputationibus corruptum magis quam illustratum, a plerisque autem miro contemtu et ignorantia neglectum esse, nosset autem et eius dignitatem atque necessitatem, et lumina Grotii per vniuersae philosophiae angulos perreptantis; auctor ei extitit, vt derelictam ab aliis prouinciam occuparet, nobilissimam disciplinam ex puluere et squalore scholasticarum ineptiarum protraheret, controuersias ad ius naturae et gentium legibus ciuilibus non circumscriptum respicientes extricaret, et ita doctrinae moralis partem nobilissimam emendaret, augeret, vel, si dicendum, quod res est, restitueret, ciuilium quaestionum autem fundamenta alia et meliora quam quae hactenus suppetebant, poneret [g]. Paruit tam salubri consilio Grotius, cumque et otio tum polleret et doctrina, Peirescius autem omnem, quam desiderabat supellectilem librariam suppeditaret, ad eiusmodi opus pariendum ingenii vires applicuit, tandemque laudatissimum librum, quem commendationis gratia maluit de iure belli et pacis, quam de iure naturae et

f) Conf. BOECLER. et BARBEYRAC. in proleg. ad h. l. BAYLE l. c. not. O. Obs. Hal. T. VII. Obs. 15. Obs. misc. T. I. p. 953. FABRICIVS Hist. bibl. suae T. IV. p. 125. et Scriptores historiae I. N. Thomasius, Buddeus, Ludouicus, Grotius vindicatus P. I. p. 260 seqq.

g) Vid. GROTII Ep. ad Gallos Ep. LXXVI. p. 177.

et gentium inſcribere, libertate vſus eclectica perfecit, et quodcunque in vaſta ſcriptorum veterum et recentiorum lectione occurrerat, ad hoc argumentum ſpectans eleganti ordine iuſtaque methodo digeſſit. Egit autem in praeſtantiſſimo opere id potiſſimum Grotius, vt ius naturae, quatenus ad ſocietatem ciuilem ſpectat, quae maieſtate imperantium regitur, ex principiis purioribus et rectioribus, quam hucusque factum erat, deduceret, vnde non errant, qui in eo inſtitutiones iuris naturae et gentium tradi aſſerunt, id enim ipſe haud obſcure ſignificat[h]. *De iure belli et pacis* autem, ſuſpendendae vino vendibili hederae cauſſa appellauit, quod controuerſias illuſtres, eas praecipue, quae de belli et pacis iure inter gentes integras earumque imperantes agitantur, ſimul tetigerit, ratus ita auidius a viris politicis et in republica adminiſtranda verſantibus lectum iri. Toti autem, quod ingenio maximo exſtruere coepit, aedificio fundamentum, quod a Stoicis tranſſumſit, ſupponit, ſocietatis cuſtodiam humano intellectui conuenientem, exque hoc principio morali iuris naturae praecepta deriuat, tum ab eo ius gentium diſtinguit, idque ex conſenſu omnium vel plerarumque ciuitatum hauriendum eſſe ſtatuit; quamobrem officia naturalia ab iis, quae ex conſtituto peragi ſolent, diſtinguit. Et libro quidem primo de iuris origine diſputans, quid ad legitimum bellum, quid ad imperium requiratur, quid ſint ſubditi, diſquirit, libro autem ſecundo explorat cauſſas belli, quid res communes, quid propriae ſint, quid ius ſibi velit, itemque dominium, obligatio, pactum, contractus, foedus, iusiurandum, damnum, legatio. Libro tertio de eo quod in bello licet tractans, pacem ſimul et conuentiones belli conſiderat. Et haec quidem omnia ex principiis certis, et axiomatibus ab omnibus conceſſis, notionibusque et definitionibus iuſtis ita deducit, vt ex omni antiquitate teſtes adducat, et philoſophorum conſenſum in partes vocet, inter quos primum quidem locum Ariſtoteli cedit, dolet autem inepta eius adoratione veritatem eſſe ſuppreſſam. Vnde animo ſe eſſe eclectico haud obſcure prodit, faſſus inter alia: *ſe et hic et alibi veterum Chriſtianorum ſequi libertatem, qui in nullam ſectam iurauerint, non quod eis aſſentirentur, qui nihil percipi poſſe dicebant, quo nihil eſt ſtultius; ſed quod nullam eſſe ſectam putarent, quae omne verum vidiſſet, et nullam, quae non aliquid ex vero: itaque veritatem ſparſam per ſingulos per ſectasque diffuſam in corpus colligere, id vero exiſtimauerint nihil eſſe aliud, quam vere Chriſtianam tradere diſciplinam.* Et eodem quoque animo affectus veteris eccleſiae doctores in partes vocat, quin et Scholaſticos admittit, quibus ingenii ſublimitatem concedit, eorumque modeſtiam laudat, et raro errare, vbi omnes conſentiant, ſtatuit, dolet autem, quod in infelicia tempora inciderint. Quae ſcripſit ſine dubio vir re et nomine magnus, partim

p. 177. conf. GASSENDVS in Vita Peireſcii L. IV. Opp. T. V. p. 294. ſ.

h) Vid. Prolegom. et Epiſt. ad Gallos 66. pag. 178.

partim quod a pueritia in eorum notitia esset versatus, partim quod crabrones eo tempore, quo periculosum id erat, irritare nollet. Cumque in Romano iure esset versatissimus, ex eo quoque tractationi suae lucem petit, et historiarum annales in partes vocat, quae caussa est, cur lectorem liber eruditissimus postulet non nudius tertius in disciplinis versatum, sed veteris literaturae probe gnarum. Insigni vero plausu et approbatione doctissimorum virorum liber ille exceptus est, quorum laudes immortalis operis cum editores et commentatores eius, aliique supra nominati, itemque Pope-Blovntivs collegerint, eos lectorem consulere iubemus. Notamus tantum, vt de insigni pretio constet, quod ei positum est, ex fide Boecleri[i], „in plerisque aulis et curiis numera„ri viros dignatione generis, munerum meritorumque inter praesidia et „ornamenta seculi praedicandos, qui huius operis abstrusas opes familiari„ter norint, eiusque doctrinam non capiant modo, sed vbi res poscat, „inter instrumenta tractandae reipublicae expediant, denique obtrectato„res tam bonarum rerum in bonis viris, certe doctis, nunquam habendos „esse, arbitrentur." Neque hoc tacendum, reges summosque principes insigne pretium nobilissimo operi posuisse. Lectum enim est studiose a duobus Sueciae regibus Gustauo Adolpho et Carolo Gustauo, illiusque iussu in Suecicam linguam est conuersum. Carolo Ludouico autem, electori Palatino, ita placuit, vt condendae nouae iuris naturae professionis in academia Heidelbergensi consilium inde caperet. Testes quoque esse possunt innumerae editiones, post primam Parisiensem anno MDCXXV, et eam anno sequente in Germania Francofurti ad Moenum repetitam excusae, quot lectores, etiam summae dignitatis viros liber habuerit. Hinc emendatum opus et annotationibus auctum iterata vice Grotius anno MDCXLII edidit, cui suas obseruationes postea adiecit Io. Fridericvs Gronovivs, emissas in vulgus anno MDCLXXX. Hoc autem seculo vir elegantissimae doctrinae Io. Barbayracivs opus recognouit, cuncta ordine digessit, emendauit, sicque nitidam editionem anno MDCCXX exire iussit. Lectus autem et quaesitus tanta auiditate est commentarius hic iuris naturae et gentium, vt necesse esset, eum in linguas Belgicam, Suecicam, Anglicam, Gallicam et Germanicam vertere[k]; et Gallicas quidem versiones duas orbis literatus accepit, vnam a Covrtino[l], alteram a Barbayracio, qui obseruationes suas adiecit, et *anno* MDCCXXIV *Amstelodami* edidit; vtramque vero non inutiliter posse cum altera adhiberi, non nemo monuit[m]. Germanicam fecit Schvzivs, praesante Christ. Thomasio, editam *Lipsiae anno* MDCCVII. Et hoc quidem incomparabili opere gloriam emendatae iurisprudentiae naturalis primam Grotius iure suo meruit: quamuis nec omnia, (vt in reformandis dogmatibus fieri solet, quae non nisi successiuis conatibus perficiuntur) sustulerit, et emendauerit, quae emendatione opus habebant, et haud paucos oblocutores

i) loc. cit.
k) Vid. Biblioth. Grot. l. c. p. 745.
l) Paris 1687. 4.
m) Biblioth. iuris imperant. c. 1. pos. 2 §. 6. p. 15.

tores et aduerſarios habuerit. Et Romae quidem nigrum illi theta ab inquiſitionis officio praefixum fuiſſe, nemo magnopere mirabitur; aſt inuentum fuiſſe iureconſultum Helmſtadienſem, qui errores enormes ſingulis ſe paginis oſtendere poſſe gloriatus eſt, et innumera reprehendiſſe commentatorum gregem, Grotio multis modis inferiorem, contemtumque fuiſſe librum prorſus egregium, id ſane aequo lectori mirum certe et iniquum videbitur. Quo commotus IOANNES ARNDIUS Roſtochii *Prodromum maioris operis de Hugone Grotio, a commentatoribus iuris belli et pacis aliisque immerito vapulante* [n], exire in vulgus paſſus eſt. Non negamus tamen, extare in opere Grotiano naeuos quoſdam, vt ſupra humanam conditionem eſt, in via ab aliis nondum calcata, vno operis conamine argumentum nouum et innumeris difficultatibus ſeptum, abſoluere et perficere. Vnde enata occaſio illuſtri THOMASIO [o] „in eo reprehendendi, obſcuritatem, quae ſubinde interpretibus occaſionem dederit, multa „cum cura in verborum Grotii ſenſum genuinum inquirendi: tum, quod „ipſe Grotius in fundamentalem propoſitionem iuris naturae non inquiſiuerit cum debita diligentia, ſed nimis ſuperficiarie hoc thema tractauerit: forte, ne Scholaſticos irritaret. Saepe etiam nimis ſollicitus ſit, in „conquirendis Graecorum et Latinorum Scriptorum teſtimoniis, dum „aliquid iuris naturae vel gentium eſſe voluerit; nec legis homonymiam „ſuſtulerit, lumen vero reuelatum et naturale vbique fere miſceat, ac in „explicatione textuum ſcripturae, Rabbinorum et Socinianorum traditiones et interpretationes nimis aeſtimet, vnde occaſionem ſumſerint „theologi, variis ſtricturis doctrinam Grotii notandi. Tandem quod ius „gentium non debita diligentia expoſuerit, ſupponendo ſaltem, ius gentium eſſe ſpeciem iuris voluntarii.“ Quae et alia, tum ab illo [p], tum ab aliis viris doctis culpata, non tamen obſtant, quo minus pulcherrime de hac diſciplina iuris naturae, tum quidem in puluere et ſqualore iacente meruiſſe dici poſſit, et gloria vindicatae et emendatae iurisprudentiae naturalis, ei debeatur. Quanquam enim ante Grotium nonnulli fuerunt, qui de reſtituenda hac diſciplina, cuius partem olim tetigerant Stoici de officiis diſputantes, cogitarunt, quod praeter Scholaſticos nonnullos [q] primus fere conatus eſt NICOLAUS HEMMINGIUS, edita *Apodictica methodo de lege naturae* [r], decennio quoque ante Grotium BENEDICTUS WINCKLERUS, Soltquellenſis, *Libros quinque principiorum iuris* edidit, in quorum primo de lege omnium primo mouente ac gubernante, in ſecundo de iure primo et proprie dicto, in tertio de iure naturali, in quarto de iure gentium, in quinto de iure poſitiuo ſeu ciuili egit, obſeruatum tamen viris doctis, qui hiſtoriam iuris naturalis

 enarra-

n) Conf. Hiſt. bibl. Fabric. P. IV. p. 124.

o) Hiſt. iur. natur. c. VI. §. 2. p. 69. conf. REIMMANN. l. c. p. 31.

p) Conf. Progr. Iurisprud. diu. praefix. p. 76.

q) Conf. nominatos in Vind. Grot. P. II. p. 619.

r) Viteberg. 1562. BAYLE Dict. Tom. II. art. Hemmingius. STOLL. Hiſt. lit. P. III. c. 2. §. 2. p. 629.

enarrarunt, tentasse eos magis aliquid, quam perfecisse, et tam obscure et confuse in hoc argumento versatos esse, vt parum vel nihil plane ad restituendam vtilissimam disciplinam attulisse censendi sint. Hemmingius enim decalogum cum principiis iuris naturae confudit, Wincklerus in generalibus versatus Platonem quam rationem consulere maluit [s]. Recte itaque reformationem et restitutionem iurisprudentiae naturalis Grotio deberi asserimus.

Commentatores et epitomatores operis Grotiani de I. B. et P.

§. VIII. Fecit operis noui praestantia et eruditio, vt philosophi pariter atque iureconsulti certatim illud sibi hodegi instar eligerent, secundum cuius ductum et iuuentuti studia literarum aemulanti ius naturae traderent, et disciplinam nobilissimam commentariis illustrarent, et, quae diffusa et difficili tractatione Grotius disseruerat, in compendium mitterent. Hinc enatus magnus commentatorum et epitomatorum numerus, quos omnes hoc loco recensere, limitibus arctioribus constrictis non licet, disci autem ab historiae iuris naturalis enarratoribus, maxime vero a cel. BARBAYRACIO possunt [t], qui de singulis accurate iudicauit. Nobis illi tantum hoc loco memorandi sunt, qui nominis famam aliquam in eo argumento sunt consecuti. Primus autem, qui annotationes in Grotium scripsit, fuit IOANNES A FELDEN, iureconsultus Helmstadiensis, cuius alio quoque loco mentionem fecimus [u]. Is cum insigni Peripateticae philosophiae cognitione gauderet, ferre autem non posset, Grotium, licet magnis encomiis Aristotelem cumulasset, ab eo in haud paucis discessisse, castigare Grotium, et ad disciplinam Peripateticam emendare constituit. Hunc enim sibi scopum in *Annotationibus in Grotium Amstelodami anno* MDCLIII editis constituit, quae stricturas et vindicias Aristotelicas continent. A cuius censura liberare Grotium voluit THEODORVS GRASWINCKELIVS, iureconsultus Delphicus editis *stricturis ad censuram Ioannis a Felden ad libros Grotii de iure belli et pacis* [x], ast inuita Minerua in eis vindiciis est versatus. Habebat enim aduersarium non philosophiae quidem eclecticae, ast disciplinae tamen Peripateticae exacte peritum, dubiisque ferendis et disputationi acriori aptissimum, cuius ictus excipere et retundere satis Graswinckelius non nouerat, vnde Feldenius in iterata scripti sui editione [y], qui responsiones ad stricturas Graswinckelii inseruit, ita eum depexum dedit, vt respondere amplius nollet. Post hunc Frater Hugonis, GVILELMVS GROTIVS prodiit, qui *Enchiridion de principiis iuris naturae* edidit [z] aliquoties recusum, qui tamen ideo scripsisse iudicari potest, vt constaret, quid inter vtrumque fratrem recti et sinistri, docti et vulgaris atque inepti intersit, adeo fratris

s) Conf. BEIERI Notit. auct. iurid. Spec. I. n. 2. THOMAS. l. c. p. 68.

t) In Praef. Grot. vindic. p. 626. Bibl. Grot. p. 749. Bibl. iuris imp. l. c. IO. GROENINGII Bibl. iur. gent. Europ. p. 234.

u) Conf. de eo bibl. iuris imperant. c. I. pos. 3. §. I. 2. p. 16.

x) Lugd. Bat. 1654. 12.

y) Ienae 1663. 12. Conf. Grot. vind. P. II. p. 631. THOMAS. l. c. p. 70. Bibl. iur. imper. l. c. p. 17.

z) Hag. Com. 1667. Ienae 1669.

tris elegantiam et doctrinam non attigit. Meliori fortuna hoc stadium ingressus est IO. HENRICVS BOECLERVS, is cum primus esset, qui in Academiis Grotii librum praelegere iuuentuti coepisset, licet haud leui inuidia professorum academiae Argentoratensis ideo premeretur [a]; commentationes suas tandem cum viris doctis communicare statuit. Prodiit itaque *Commentarius eius ad Grotium Argentorati anno* MDCLXIII, saepius postea recusus. Qui Grotii commentator, cum vltra nugas Scholasticorum sapere, raro eius aetatis exemplo auderet, doctrinae autem philologicae elegantia emineret, et in Graecorum atque Latinorum auctorum lectione esset versatissimus, non illotis manibus ad haec sacra tractanda accessisse tum visus est, licet caput tantum septimum *Libri secundi* commentando attigisset: valdeque se viris doctis; maxime illustrissimo Boineburgio, qui ad hunc laborem suscipiendum cum Forstnero eum excitauerat, commendauit. Insurrexit tamen postea in eum ficto Sarcmasii nomine SAMVEL SCHVRZFLEISCHIVS, qui primo quidem stili elegantiam et historiarum, praecipue Romanarum notitiam, et antiquitatum studium in eo laudauit, sed magis ex commentariis, quam ex ingenio sapere, frigide de rebus moralibus scribere, iuris naturalis et gentium controuersias perplexe definire, ac dubitanter decidere obseruauit: postea vero, cum censuram hanc aegre Boeclerus tulisset, stili quoque asperitatem, orationis tumorem et inaequalitatem, antiquitatum Germanicarum ignorantiam, iudicium frigidum, praeceps, ieiunum, loquentiae plurimum, sapientiae parum, hiatus, compilationes, et in iure publico infantiam iracundo ei calamo obiecit. Quae licet negari pertinaciter nequeant, parcius tamen exprobrari poterant, nisi Boeclerus acre et praeferuidum Schurzfleischii ingenium prouocauisset. Nempe imparatus erat Boeclerus a philosophiae et iuris prudentiae cognitione intimiore, et in philologia profana tantum excellebat; mirum itaque haud est, impares huic oneri ferendo humeros illum supposuisse. His autem praesidiis rite instructus, ad scribendas in Grotii *librum de I. B. et P. Animaduersiones* [b] accessit CASPAR ZIEGLERVS, ICtus Vitebergensis, vir suae aetatis longe doctissimus. Is breuibus quidem annotationibus multam tamen lucem libro Grotiano obscuro in haud paucis et difficili intulit, et modeste multa, praesertim quae ad doctrinam sacram pertinent, reprehendit, emendauitque [c]: vnde factum, vt haud pauci animaduersiones has Ziegleriana laudarent commendarentque: Displicuit autem Boeclerianae disciplinae alumnis, praeferri a SCHVRZFLEISCHIO Zieglerum Boeclero, neruosa scribendi breuitate, insigni et prope admirabili diuinarum humanarumque rerum notitia, vnde non frigide modo ea, quae in theologicis annotauit Zieglerus laudarunt, sed intra paucos dies talia a

 medio-

a) Multis id narrat THOMAS. l. c. p. 72. Specim. iurisp. iud. c. 6. §. 4. p. 62. Bibl. iur. imp. p. 18. Grot. vindic. P. II. p. 627.

b) Viteb. 1666. 8.

c) THOMAS. l. c. p. 76.

mediocris eruditionis homine scribi posse iudicarunt, eo quod antiquae literaturae supellectilem a Zieglero perspicuitati litanti, non afferri viderent. Qui licet exasciatam se operam praestitisse ipse non gloriaretur, ostendit tamen, quid facere potuisset, si secundis curis praemeditata perficere potuisset. Effecit autem istis annotationibus Zieglerus, vt ordinis iureconsultorum apud Vitebergenses membra, aequius de iure naturae cogitare inciperent, quibus ideo Moralistarum nomen haesisse obseruat CHR. THOMASIVS [d]. Tertius his ex iurisperitorum numero accessit vir illustris HENRICVS DE HENNINGES; tum quidem adhuc iuuenis, postea vero summis in aula Berolinensi muneribus admotus. Is enim lecto aliquoties opere Grotiano, *Obseruationes politicas et morales*, tentandi ingenii caussa adiecit, easque postea *Solisbaci anno* MDCLXXIII exire in publicum passus est. *Inueniri in iis*, pronuntiat THOMASIVS [e] *quaelibet, ab affectu vacuum, quae multum faciunt ad intelligendum aut etiam emendandum Grotium, et quae variam viri lectionem, diligentiam et iudicium spirent, vt vix concipere liceat, quomodo illo tempore iuuenis, qui Ienae et Altdorfii, vbi tum ICti iurisprudentiam naturalem negligebant, studiis incubuerat, ad lectionem optimorum auctorum et iudicium ferendum de sententiis communiter receptis, et auctoritate famigeratissimorum ICtorum munitis peruenire potuerit.* At hoc non obstante non neglectus modo liber est, quamuis libere satis, nec sine stili acrimonia quadam a receptis sententiis, discederet, sed fuerunt quoque, qui iudicarent, *in philosophia morali non videri admodum fuisse versatum, indeque titubanter illos attingere locos, qui explicandi essent e philosophia practica, et vbi digressionem facere possit, id non intermittere, quaestionesque politicas infercire, quibus opus haud sit, annotationes eius nihil habere vtilitatis, tractare etiam multa aliena et ad interpretationem Grotii nihil facientia, et voluisse sua dicta velut oracula venditare.* In quo virorum doctorum dissensu arbitrii partes lectori relinquimus, id modo monentes, iuuenem has annotationes scripsisse, at ingenio praeclaro et ad res magnas nato praeditum. Adiici his posset IO. ADAM OSIANDER, theologus Tubingensis, qui et ipse *Obseruationes in Grotium* [g] edidit, nisi is hunc sibi scopum constituisset, vt Scholasticorum placita contra Grotium vindicaret, et theologiae puritatem a Grotio interdum turbatam assereret. Inde factum, vt in illo Scholasticum ageret, in hoc Zieglerum plerumque sequeretur. Ex quo de meritis eius in iurisprudentiam naturalem, quam etiam edito *Typo legis naturalis contra Hobbesium* [h] ornare studuit, statuendum, et quid in eo excusari possit, dispiciendum est. Addi his potest haud exigua caterua commentatorum, inter quos innotuerunt nomina Ioannis Georgii Simonis, Ioannis Tesmari, Valentini Velthemii, Vlrici Obrechti, God. Spinaei, Io. Wolfgangi Iaegeri, Christfridi Waechtleri, Cyriaci Lentuli, Iusti

d) loc. cit.
e) l. c. p. 77.
f) Vind. Grot. p. 634. Bibl. iur. imp. §. 5. p. 18.
g) Tub. 1671.
h) Tub. 1673.

Iusti Christophori Boehmeri, et qui omnium prolixissimus fuit Gerardi van der Muelen, de quibus tamen prolixiora cupientibus historiae iuris naturalis, vel etiam Grotianae scriptores adeundi sunt. Inter epitomatores Grotii autem eminent IO. GEORGII KVLPISII[i], IO. REINHARDI VITRIARII[k], IO. SCHEFFERI[l], scripta, vt tabulas a IO. PAVLINO OLIVEKRANZIO in hoc opus de I. B. et P. confectas taceamus[m].

§. IX. Patet ex hactenus dictis, quid philosophia moralis Grotio debeat, et quae noua ab eius aetate et labore ab eo suscepto periodus iurisprudentiae naturalis inchoanda sit. Nisi enim Grotius viam aperuisset, non haberemus forte, quod Pufendorfio, Thomasio reliquisque iuris naturalis restauratoribus deberemus. Iam ad eius historiam redeundum, et quo pacto reliquum vitae curriculum absoluerit, paucis enarrandum est. Nempe coëgerunt fata, et inimicitiae in Belgio foederato durantes, quibus Remonstrantium partes mire premebantur, Grotium vndecim annorum moram in Gallia facere, quo tempore maximorum in republica virorum fauore et amicitia vsus est, qui eius in iurisprudentia rebusque gerendis experientiam haud raro in consilium vocauerunt. Sed et ipsi Arausionensium principi Henrico acceptissimus, virisque eruditionis gloria celeberrimis familiaris et longe gratissimus fuit, id quod ex *Epistolis ad Gallos* constat; in quibus leguntur nomina, Iacobi Augusti Thuani, Nicolai Fabri, Petri Ianini, Beniamini Auberii Maurerii, Ioannis Hotmanni, Villerii, Puteanorum fratrum, Nicolai Peirescii, Guilelmi Valrii, Claudii Sarrauii, Hieronymi Bignonii, Petri Gassendi, Io. Cordesii, Ludouici Cappelli, Claudii Salmasii aliorumque. Quorum vel conuersatione vel commercio literario plurimum recreatus longiorem sine dubio in eo regno moram fecisset, nisi congiarium, quod a rege hactenus acceperat, anno MDCXXXI a cardinale Richelio ei iterum fuisset subtractum, vt supra iam monuimus. Cepit ideo consilium reuertendi in patriam, quam licet hactenus ingratam esset expertus, odia tamen et persecutiones, quas nil tale meritus hactenus pertulerat, eius amorem extinguere non potuerunt. Praeterea spem alebat fore, vt principe Arausionensium Henrico Friderico, summae rerum praefecto, qui ipsi amplissime fauebat, mitiora fata subire possit. Vxor quoque patriae desiderio languens vehementer eum instigabat. Media igitur hieme anni MDCXXXI Amstelodamum cum familia successit; quo loco expertus est, non carere se quidem Roterodami, Delphis et Amstelodami amicis et fautoribus, at potentiorem tamen maioremque esse aduersariorum numerum. Quibus non quiescentibus omnemque lapidem mouentibus perpetuo exilio multatus patria excedere iussus est, non dissentiente ob rationes ciuiles principe, certe non impediente. Ita patria eiectus, cum nosset Suecos eius ministerium cupere, Hamburgum se contulit, hospitem ibi nactus mercatorem

quendam

i) In Collegio Grotiano.

k) In Instit. I. N. et G. ad methodum H. G. Hal. 1695. 8.

l) In Grotio enucleato.

m) Conf. STOLL. l. c. P. III. c. 2. §. 6. p. 631.

quendam haud illiteratum. Qua in vrbe exilium ei leuauit et loci amoenitas atque frequentia, et popularium suorum veterum atque nouorum turba, qua circumfluebat. Mansit itaque in ea vrbe vsque ad mensem Maium anni MDCXXXIV, tanta animi tranquillitate, vt cum semel iterumque ad munia splendida obeunda a rege Daniae, duce Holsatiae, rege Poloniarum, et rege Hispaniae inuitatus esset, dubitaret, annon toties fortunae reflantis procellis iactato tutius esset, in hoc portu latenter quiescere? certe diu deliberandum sibi esse vidit de eo, quod semel tantum statui posse nouerat. Tandem vt certam familiae sedem deligeret, destinatus iam olim a Suecorum rege Gustauo Adolpho legationis obeundae muneri, eo quod mirifice illi opus de I. B. et P. placuisset, quod ob mortem regis successum tum non habuit, regni cancellario Oxenstiernae vocanti paruit, et legati vices ad regem Galliae regni Suecici nomine subiit. Quo axiomate auctus cum anno MDCXXXV, Lutetiam venisset, ingratus eius aduentus, summo rerum administro Richelio cardinali fuit, qui, incassum tamen loco isto eum pellere conatus est. Omnem enim diligentiam atque fidem adhibuit Grotius, vt eo tempore, quo Galli Suecique praecipui fatorum publicorum arbitri habebantur, in maximi momenti rebus vtilissimum se atque commodissimum Sueciae regno praestaret. De quo tamen, cum ad nostrum institutum id non pertineat, plura non addemus, sed commentarios publicos historiae ciuilis eius aetatis praecipue quos PVFENDORFIVS scripsit, lectorem consulere iubemus. Neque tamen ita publicis negotiis occupatus, Musarum consuetudini se subtraxit, sed virorum eruditione summorum consortio, commercioque literario, lectioni porro, et elaborationi scriptorum exasciatorum, quae aetatem tulerunt, et gloriae aeternitatem consecuta sunt, otia sua tribuit. Debemus enim huic apud Gallos morae Grotii secundae, praestantissimos libros, quorum catalogum elegantissimus *Vindiciarum Grotianarum* [n] auctor suppeditat. Inter quos sunt imprimis eruditissimi Commentarii in Scripturam sacram, in quibus licet a typo sanorum verborum discessisse haud raro iudicatus sit, virilem tamen eruditionem in interpretatione veterum scriptorum ad miraculum versatam prodidit. Quae vero omnia hoc loco, vbi historiam literariam non scribimus, omittenda, et alibi enarranda sunt. Ast ita museo magis, quam aulae curiaeue se tradere, et negotia publica negligentius tractare videri coepit, id quod ex epistolis, de rebus ad rempublicam pertinentibus, pauca quae momentum habebant, ad senatores regni et imprimis ad cancellarium referentibus haud obscure constabat. Ex eo enim satis colligi poterat, legatum viuentium commercio sese subtraxisse, integrosque dies, et noctium partem quandam libris scribendis impendere. Id quod ipse haud obscure praesagiuit, scribens ad Guilelmum Lussonium, curiae monetariae apud Parisienses praesidem primarium: *Suecici regni cancellarium*

n) In Bibliotheca Grotiana, in fine adiecta.

cellarium se in vmbra literaria delitescentem in lucem resque magnas velle protrahere, se vero nihil magis metuere, quam ne opera sua tanti viri conceptae de se spei minus respondeat. Oxenstierna itaque alium in Galliam mittebat, qui aulae negotiis susceptis, nihil cum Grotio communicauit, contemtimque eum habuit. Quam indignitatem, cum Grotius legati axiomate ornatus pati amplius non posset, missionem honestam petiit, et haud difficulter obtinuit, reuocatus in Sueciam, a Christina, quae iam sceptra paterna capessere coeperat; vt rationem administrationis redderet, quamuis clementer illa sibi operam eius placere, declararet. Rediturus itaque in Sueciam, et per Hollandiam iter faciens pristinas Roterodami sedes inuisit, plaudentibus amicis inimicis frendentibus, et incassum laborantibus, vt transitus per Belgium foederatum illi interdiceretur. Tum Hamburgi, Lubecae, Vismariae, honorifice exceptus et ab architalasso Sueciae, Vrangelio comite Holmiam in naui bellica deductus est. Ibi expositis reginae legationis suae rationibus, missionem denuo honestis precibus orauit, probe gnarus, multos se in ea aula inimicos habere, forte otii quoque literarii, quam lucis aulicae, tum quidem amantior. Fuerunt autem quidam, qui apud reginam minus eum gratiosum fuisse, contenderunt. Nihil tamen huius ex reginae voluntate Grotio declarata apparuit; collaudatus enim a regina impense duodecim mille imperialibus * donatus est. Quod non potuit non iucundissimum Grotio euenire, cum et valetudinis decrementa in aëre grauiori et coelo inclementiore sentiret, et magno desiderio teneretur, suos visendi. Soluit itaque ex portu Dalerensi Lubecam transfretaturus; ast tempestate subito oborta misere in mari iactatus et naufragio proximus ad oram Cassubiae in Pomerania vlteriori reiectus est. Ibi rustico, quod aegre nactus erat, vehiculo, animo non minus quam corpore aeger, per ventos et imbres, continuato per octiduum itinere, cum viribus deficeret, Rostochium peruenit, et viribus exhaustus lecto affixus est. Aduocatus medicus ex spiritibus aegri corporis fractis summum imminere periculum ostendit, et sudore frigido instante, actum esse de vita pronunciauit. Grotius itaque, qui maximum vitae momentum adesse videbat, praesentiam Ioannis Quistorpii, qui tunc cathedram theologicam in ea academia ornabat, et ecclesiae praeerat, expetiit. Qui cum illico comparuisset, de quaerenda peccatorum remissione per Dei filium, Iesum Christum apud Deum patrem serio Grotium cohortatus, ad preces se conuertit, Grotio submissa voce complicatis manibus illum verba praeeuntem sequente, et filio Dei θεανθρώπῳ animam commendante, nec multo post eam placide efflante, anno aetatis LXII, Christi MDCXLV, XV Cal. Septembr. Et varii quidem de morte eius rumusculi disseminati sunt †, parum memoriae Grotia-

*) Hoc de moneta Sueciae cupreae intelligendum est.

†) Vid. Menagiana T. I. p. 409. T. II. p. 322. Vind. Grot. p. 493. 503.

Grotianae honorifici, eo quod de religione eius haud pauci minus beneuole sentirent. Quamuis enim reformatae ecclesiae communionem esset secutus, Arminii partibus licet fauentissimus, Socinianis tamen, quos prius edito egregio libro *de Satisfactione Christi* fortiter prostrauerat, in commentariis biblicis frigidam suffundere voluisse, videbatur. Accedebat, quod ecclesia Carentonensis in Gallia eum admittere noluerat, ipse quoque Petauio familiariter vsus in suspicionem venerat, non abhorruisse ab ecclesiae Romanae confessione amplectenda; quodque pro tolerandis dissentientium sectis, edito *Voto pro pace ecclesiastica*, scripserat, ob quod cum Andrea Riueto litem aluit. Nec negari potest, Grotium non in philosophia modo, sed quoque in religionis negotio eclectice fuisse versatum, quamuis Lutetiae ecclesiam domesticam Reformatorum sacris addictam fouisset. Et hinc factum, vt mox Pontificiis fauisse, mox Socinianos iuuisse, mox atheis se beneuolum praebuisse, hic inde narraretur, et fabellae atque rumusculi inanes de fine vitae eius disseminarentur. Qui tamen ex vna *Epistola Quistorpii ad Calouium* *), vt plerique volunt, scripta de vltimis Grotii horis, euerti possunt, cum is morienti Grotio adfuerit, et testis minime suspectus sit; is enim Grotium, et peccatorem se publicanum esse, et in solo Christo omnem spem suam habere repositam, fassum esse sicque decessisse testatus est. Cadauer medicis traditum; intestina lebeti aheneo imposita et in templo primario loco honoratissimo condita sunt, cadauer Delphis maiorum tumulis illatum est, et qui viuus exul patria vixerat, defunctus in patriae telluris gremio, cessante inuidia, quietem inuenit, relictis filiis tribus, filia vnica, famaque immortali, quae etiam numis post mortem fuit conseruata.

Character Grotii.

§. X. Fuit Grotius forma corporis satis eleganti et venusta, animo supra communem hominum conditionem diuinis ingenii dotibus emergente. Intellectus acies tanta ei adfuit, vt in intimos veritatis recessus, accurata ratiocinationis serie plerumque penetraret, vis imaginationis tanta tamque amoena, vt elegantissime tum prosa tum ligata oratione scriberet, et incomparabilem dicendi virtutem ostenderet. Amplissimae autem doctrinae copia omnes fere scientiarum partes ita attigerat, vt cunctas non modo perfunctorie teneret, sed vim earum totam possideret. Linguis vsus est praeter vernaculam Anglica, Gallica, Etrusca, cum autem Latinae, Graecaeque et orientalium linguarum vsum sibi compararuerat, quo aliis exemplum commendari posset. Nihilque magis admirationem mereri aptum est, quam quod ab ineunte aetate per totam fere vitam negotiis reipublicae implicatus, lectionem tamen immensam in veterum et recentiorum scriptorum libris versatam possederit, quae non rudem illi indigestamque molem suppeditauit, sed elegantissimae et recti vsus doctrinae materiam largissime exhibuit. Adiuuabat eum in his memoria

*) Epist. Remonstrant. p. m. 828. ed. rec. Vindic. Grot. P. II. p. 482 seqq.

moria fidissima, vt, quae semel legisset, eorum haud facile obliuisceretur. Tantam autem in studiorum contentione diligentiam adhibuit, vt ferream patientiam corpusque laboribus vix exhauriendum habuisse, suspicari quis possit. Praeterea eloquentiae, viribus instructus, perspicue et supra modum nitide atque castigate dicere scribereque consueuit, vnde euenit, vt quae Latina edidit, veterum elegantiam et castitatem mira arte referrent. His multorum tandem annorum exercitatio, in maximi momenti negotiis versata accessit, vnde amplissima illi experientia enata est. Mirandum itaque haud est, phoenicem Belgicum ob rarissimas ingenii diuini dotes eum appellatum, et inter illustrissima sui aeui sidera in coelo literario connumeratum, ab omnium regionum viris doctis vero velut commune oraculum aliquod fuisse consultum. His ingenii diuitiis accesserunt virtutes animi praeclarissimae, et nunquam satis laudandae, humanitas et beneuolentia erga quoscunque, animus vindictae cupiditate superior, et in ingratam patriam ad vltimos vsque vitae anhelitus plus: tum inseruiendi promtitudo, continentia animi a sorditie et αἰσχροκερδίᾳ longissime remoti, tandem laudabilis zelus pro veritate religionis Christianae et pace ecclesiae. Quae omnia cum in Grotio manifestissimis speciminibus emicuerint, talia sunt, vt non nomine magis, quam re Magnum fuisse concedendum sit. Sunt tamen, qui eum reprehendunt, quod ciuilibus negotiis studia priuata et eruditionis cultum praeferendo, negligentius, quam par erat, in hac arena versatus sit, senio autem propior, diffidere amicis coeperit, incertus quoque in eligenda inter Christianos dissentientes sententia haeserit. De quibus, si vera sunt, moderate tamen iudicare, et humanae fragilitatis recordari fas est; cum magnis quoque et pulcherrimis corporibus naeui sui insint. Illud certissimum esse, nemo inficias ibitur, immortalibus meritis philosophantium choros sibi deuinxisse Grotium, quod disciplinam, ad tuendam societatis humanae felicitatem tot nominibus necessariam, et rerumpublicarum saluti destinatam, turpiterque tamen prius neglectam et contemtam insignibus conatibus in lucem protraxerit, iisque luminibus instruxerit, vt in vnius seculi decursu plus in ea praestare philosophi potuerint, quam per omnem orbis viuentis et philosophantis aetatem, non modo factum haud est, sed et fieri nequiuit. Quibus forte careremus, nisi Grotio vsa esset diuina prouidentia, ad id iter recludendum, quod post eum tot praestantissimi viri, magna felicitate ingressi sunt, coepta a Grotio feliciter perficientes.

§. XI. Nempe excitauit exemplum Grotii tanta felicitate in iurisprudentia naturali colenda versati viros alios, doctrinae laude non minus fulgentes, vt paria audere, et de hac gloria certare cum Grotio, vel eius quoque vestigia sequi auderent. Et prius quidem insigni eruditionis apparatu aggressus est IOANNES SELDENVS, magnum olim Angliae orna- *Ioannes Seldenus.*

ornamentum. Natus [p] ille eſt Saluingtoni in Suſſexiae prouincia, VI. cal. Ian. anni MDLXXXVII. Is cum praeclaris ingenii a natura conceſſi dotibus frueretur, in academia Oxonienſi, iurisprudentiae, philoſophiae et antiquitatum, maxime orientalium ſtudiis tanta induſtria, tantisque eruditionis ſtupendae profectibus ſe tradidit, vt inuidendum magni dictatoris doctrinae nationis Anglicae nomen conſequeretur. Valde autem iuris Anglicani notitiam tenuit, cumque eloquentia valeret, magna eius in iudiciis auctoritas fuit. Ad *Hiſtoriam decimarum* praefatus ita clerum Anglicanum in ſe irritauit, vt coram iudicio delegatorum agnoſcere culpam coactus ſit, id quod implacabili eum odio in ordinem eccleſiaſticum armauit. Vtebatur enim magna ſentiendi dicendique libertate, maxime in comitiis procerum regni, qua anno MDCXVIII carceris animaduerſionem meruit. Doctrinae autem incomparabilis praeſtantia, iudicio acerrimo iuncta, maximis eum regni muneribus admouit; anno MDCXLIII enim tabularii regni, quod in arce Londinenſi eſt, ſumma ei cura et biennio poſt, rerum maritimarum cognitio demandata eſt. Vnde opibus affluens librorum, etiam mſc. copiam ſibi praeſtantiſſimam et abundantiſſimam comparauit, maiorem eruditionis partem autem in philologiae orientalis ſtudio demonſtrauit, in cuius monumentis ad miraculum erat verſatus. Cuius ſpecimina per ciuitatem eruditam immortali gloria conſpicua ſunt, *liber de diis Syris, origines eccleſiae Alexandrinae; marmora Arundelliana, libri de ſucceſſionibus in bona defuncti, et de ſucceſſione in pontificatu ſecundum leges Hebraeorum: vxor Hebraea, ſiue de nuptiis et diuortiis; de anno ciuili et calendario Iudaico*, quae maximis laudibus cumulare viri docti ſolent [q]. Quibus ingenii monumentis, iuuandisque etiam aliorum ſtudiis [r], intentus prid. cal. Dec. anno MDCLIV mortalium fato conceſſit. Locum autem hic maxime poſtulat ob *Ius naturae et gentium ſecundum diſciplinam Hebraeorum*; de quo dubium non eſt, quin gloriae Grotii aemulus hoc argumentum tractandum elegerit. In eo ſeptem praecepta Noachitica, quibus nihil celebrius eſt in hiſtoria iuris Iudaici, fundamenti loco elegit, et ad ea omnia retulit, quae vaſta et exercitata in orientalium ſcriptis lectio illi ſuppeditabat adeo, vt nimia literaturae orientalis copia grauata tractatio, ſyſtema illud quod de iure naturae ſibi auctor conſtruxerat, recondat magis, quam in apricum producat. Id quod permouit B. IO. FR. BVDDEVM, vt omiſſis iis, quae ex abundantiſſimae eruditionis penu ad hoc argumentum illuſtrandum auctor attulerat, *Synopſin iuris naturae et gentium iuxta diſciplinam Hebraeorum ex Seldeno extractam* ederet, repetita vice cum VITRIARII *Inſtitutionibus iuris naturae et gentium* [s] editam. Et copiam

p) Vitam illuſtris viri Operibus eius anno 1726. iunctim editis praefixit DAVID. WILKINSIVS, conf. Act. Erud. 1726. Nou. art. 1.

q) Conf. POPE-BLOVNT. Cenſ. cel. auct. p. 590 ſeq. Bibl. iur. imp. c. 1. poſ. VII p. 66.

r) Pocockio haud exiguam partem Mſc. Arabicorum tradidit, quae is edidit, de quo praef. eius in EVTYCHII Annales meretur conferri.

s) Halae Sax. 1695. 8. 1701. Lugd. Bat. 1705. 8. Francof. 1717. 8.

piam quidem lectionis atque antiquitatum Iudaicarum de hoc argumento collectarum laude sua dignam et prorsus in hoc libro admirabilem esse, eruditi tantum non omnes confessi sunt, doluerunt autem, quod de iure naturali ad vniuersum humanum genus spectante disputaturus, ad traditiones Hebraeorum parum philosophice confugere, quam rem ex domesticis principiis haurire maluerit. „Recteque obseruatum SAMVELI PV„FENDORFIO [t], opus hoc cetera eruditissimum et quantiuis pretii vo„canti, obstare momenta haud pauca, cur attemperati ad captum „omnium populorum systematis in iure naturali vicem subire nequeat. „Nempe ibi non satis exposita esse ea, quae ad paediam iuris naturalis „pertineant, velut illa praecognita, quae ad praecepta legis naturalis, „earumque rationes plene et distincte intelligendas requirantur, et qui„dem quae velut domestica sint huic iuri, nec ex aliis disciplinis mutuo „sumantur. Deinde Seldenum legem naturalem non deducere ex tali „aliquo principio aut hypothesi, cuius euidentiam omnes nationes agno„scant; aut ad quam agnoscendam argumentis ex rationis lumine petitis „adduci queant. Nam fundamenti loco substernere septem illa praecepta „Noachidarum, de quorum auctoritate non constet, an ex diuina infor„matione, vel propria ratiocinatione innotuerint; praecipue cum nec „αὐθεντίαν earum probauerit, nec ex conuenientia cum natura humana de„riuauerit. Denique et illud tantum agere Seldenum, vt quid doctores „Hebraeorum senserint, exponat; quam accurate autem istorum senten„tia cum sana ratione congruat, parum examinet etc.“ Quae rectissime moneri, ostendit CHR. THOMASIVS [u] praeclare addens, librum hunc magis ad historiam iuris diuini positiui vniuersalis pertinere. Et hoc quidem nomine in philosophiae Iudaicae historia vtilem operam praestat, ita tamen, vt lectore accurato et iudicii lima instructo opus habeat, ad quam ea exigenda sunt, quae cumulauit magis, quam digessit Seldenus. Reliqua, quae *de Mari clauso* cum Grotio disputauit, supra tetigimus, quibus valde se in aula Britanniae regis commendauit, oppugnatus autem est a Petro Baptista Burgo, cui *Vindicias existimationis suae de scripto mari clauso* opposuit. Secuti vestigia Grotii et Seldeni sunt, sed impari gressu Io. Ioachimus Zentgrauius, Io. Wolfgangus Textor, Dauid Meuius aliique, quorum tamen opera nihil iurisprudentia naturalis promota est. Eos igitur non moramur, sed lectorem ad historiae I. N. scriptores ablegamus.

§. XII. Relicta itaque gloria, ea quae in condendo iurisprudentiae naturalis aedificio Grotius inchoauerat, absoluendi, et ad iustam maturitatem perducendi, fuit SAMVELI PVFENDORFIO, viro non nominis modo dignitate, sed et immortalibus de iure N. et G. meritis et elegan- *Samuelis Pufendorfii vita.*

t) Erid. Scand. p. 200. conf. GROENINGII Bibl. iuris gent. Europ. L. III. c. 8. p. 267.
u) Hist. I. N. c. 6. §. 13. p. 88.

elegantiſſimis commentariis hiſtoricis illuſtri, cuius hiſtoriam ea, quam meretur diligentia nondum conſcriptam fuiſſe dolemus. Quamuis enim eiusmodi biographiam [x] anonymus quidam adiecerit libro Pufendorfii, quem ſub Monzambani nomine, vulgauit, multa tamen ei narrationi deeſſe ἀνέκδοτα et aliunde ſupplenda, recte obſeruatum cel. HEVMANNO [y]. Vnde laudanda illuſtris THOMASII induſtria, qui plerasque arcanas circumſtantias ad controuerſias Pufendorfianas pertinentes collegit, et non ſine acri iudicio in *Hiſtoria iuris naturae* [z] adduxit. Noſtro nos hoc loco modulo et pede metiemur, et quantum licet, memorabilia omnia ſtrictim complectemur. Vidit prima vice lucem Samuel Pufendorfius, cum fratre Eſaia ingenii quoque operibus celeberrimo non confundendus, in vico Fleh, vno tantum milliari Chemnitio diſtante anno MDCXXXI, genitus patre Elia Pufendorfio, qui ſacro in eo loco munere, a maioribus accepto fungebatur. Qui cum opibus parum afflueret, coactus eſt filius Samuel, iactis in ſchola Grimmenſi diſciplinarum fundamentis, panem ſibi inſtitutione puerorum, parare. Abſoluto ſtudiorum ſcholaſticorum curriculo, academicum apud Lipſienſes ſtadium ingreſſus, Hulſemannum ſibi ductorem doctoremque praecipuum elegit, et philoſophiae atque literis ſanctioribus ſe tradidit. Tum ad Muſas Salanas conuerſus, in aedes Erhardi Weigelii, quem philoſophiae et mathematicarum artium peritia tum extulerat, receptus, celeberrimi viri diſciplinae ſe tradidit, qui cum igneam vim animi, et ingenii excelſi vires in eo obſeruauiſſet, amare eum vehementer, atque literarum arcanis innutrire coepit, et ad capiendum in philoſophia excolenda animum vehementer cohortatus eſt. Ipſe cum philoſophiam certiori methodo tractari poſſe crederet, et imprimis moralem doctrinam mathematici ordinis accuratione atque legibus tradere tentauiſſet, edita *Delineatione arithmetica philoſophiae moralis;* ſecundum methodum ab Euclide adhibitam adornare ethicae inſtitutiones aggreſſus eſt, quas *Ethicam Euclideam* inſcripſit, affectam autem perficere non potuit. Is cum alacrem et ad meliora audenda promtiſſimum videret Pufendorfii animum, auctor ei extitit, vt in hoc argumento aliquid conaretur, quem in finem ethicam iſtam Euclideam illi conceſſit, vt cogitata inde perficeret. Vnde ad hunc conſiliorum ſuorum de emendanda hac doctrinae moralis parte auctorem ipſe PVFENDORFIVS [a] prouocat. In hac ergo diſciplina Weigeliana, duo capita didicit, quae in ſcientiarum circulo maximi momenti eſſe recte cenſentur, quaeque fundamentum fuere, cui noui aedificii moralis ſummam Pufendorfius inaedificauit. Nempe praeſtantiſſimum eſſe eum, qui ſeueritate laudabili adhibetur, geometrarum ordinem atque demonſtrandi leges, etiam in argumento philoſophico,

x) Denckwürdige Lebens-Memoire des Herrn Samuels von Pufendorf. Conf. Bibl. iur. imp. c. 1. poſ. V. §. 2. p. 31.

y) Act. phil. Vol. III. p. 642.

z) l. c. §. 15 ſeqq. p. 90 ſeqq.

a) Praef. Element. iurisprud. vniuerſ. conf. THOMASIVS l. c. p. 91.

phico, et hanc methodum ad id adhibendam esse, vt ex definitionibus certis et perspicuis, exque axiomatibus atque principiis a nemine in dubium vocandis, consequentiae deducantur actionumque humanarum moralitas hoc pacto exploretur, et quae natura sit atque indoles entium moralium, inde certissima luce patescat. Deinde didicit quoque a Weigelio, detestabilem esse errorem scholae Peripateticae, moralia non cadere sub demonstrationem. Quem tamen iam ante Pufendorfium vidit et detexit HERMANNVS CONRINGIVS[b], locumque esse etiam in morali argumento demonstrationi euicit, vt illustri CHR. THOMASIO[c] obseruatum. Qui recte aliquoties monuit, plurimum nocuisse hunc errorem scientiae morali, ipsique veritati, fontem autem eius verum esse putauit, emolumentum cleri, vt ita laici adigerentur determinationem actionum iustarum et iniustarum ab ipso clero et scholasticis petere. In quo fefellit virum summum suspicio, clero iniquior, et errores cunctos ad eorum ambitionem et dominationem tantum referens. Longe enim antiquior est, et incrementa doctrinae moralis maturius retardauit, quam aetas scholasticorum, et barbaries, quae literis, moribus, ipsique conscientiae pessimis artibus aeuo medio imperauit, inualuerunt. Origines enim huius dogmatis ex Pythagorica et Platonica philosophia petendae sunt; quas hoc loco verbo tangere et velut in transitu, ideo non abs re erit, vt quid Pufendorfium aliosque viros doctos permouerit, vt ad demonstrationes in morali philosophia quaerendas, relictis nugis Graecanicis et Scholasticis, digrederentur, intelligatur. Scholae scilicet Italicae et Platonicae ex veteri et barbarica philosophia decretum certum atque fixum erat, materiam nihil reale et per se subsistens esse, sed fluere eam semper, neque vel momento eandem manere, vt alio loco demonstrauimus. Ast scientiae locum non esse posse statuentes, nisi de subiecto certo, aeterno et immutabili, entia immutabilia, aeterna, per se subsistentia, numeros puta, ideas, formas, archetypa excogitauerunt, inque his solis scientiam versari circa τὰ ὄντως ὄντα dixerunt, vt alibi ex instituto dictum[d]. Haec principia aeterna cum iungi materiae dicerent, ad ea sola scientiam respicere posse putauerunt. Vnde de rebus physicis et metaphysicis maximam sibi scientiae certitudinem arrogauit schola Platonica. Vidit Aristoteles risitque entia eiusmodi extra materiae sinum excogitari, quae non constare tamen possent sine materia, vnde emendaturus systema praeceptoris formas rerum materiae esse immersas statuit. Ex quo errore semel admisso necesse erat fluere: de rebus physicis dari scientiam, cumque principia materiae insint, locum quoque esse posse demonstrationi. In moralibus autem cum formas eiusmodi immutabiles rebus non inesse Aristoteles cerneret, de scientiae atque demonstrationis subiecto desperans, morali

Origo opinionis, moralia non cadere sub demonstrationem.

b) Vid. eius epistola praemissa VIOTTI libro de demonstratione, aliaque de opere Pufendorfii, quae extat in THOMASII l. c. p. 176.

c) pag. 91.

d) In Hist. phil. de ideis sect. I. §. 27.

morali disciplinae demonstrationis certitudinem denegauit, ratus principia moralia ex hominum populorumque indole, legum statutis, morum varietate valde variare, nec ad certitudinem physicam posse reuocari [e]. Ideo virtutem definiuit, esse medium vitiorum et vtrinque reductum, et decori rationem mire inter homines moratiores diuersam et dissentientem ad virtutum definitionem respicere iussit. Quo pacto omnino verum erat, in moralibus, sc. Peripateticis, non dari demonstrationem. Acceperunt hoc assertum cum reliquis scholastici, qui cum inepto formarum dogmate essent toti occupati, videre certitudinem in disciplina morali, isto praeiudicio occoecati non potuerunt. Neque multum illis desudandum visum est, inquirendo, vtrum recte se haec omnia haberent, cum et sacrosancta Aristotelis auctoritas illis esset, et prona consequentia ex hoc errore flueret, ad tenendam rerum moralium certitudinem alio auctore et iudice opus esse, qui θεοπνευςία quadam instructus, quid rectum, iniquum, bonum, malum sit, auctoritate summa decernere possit. Quem cum in Romano pontifice se inuenisse crederent, infinitis quidem disputationum anfractibus incertitudinem moralem confirmarunt, vt autem aliam certitudinis moralis normam suis consiliis conuenientiorem haberent, ius canonicum, velut mirum dogmatum moralium chaos conflarunt, et hoc pacto de recti honestique regula atque ratione se solos decernere posse commenti sunt. Vidit id, vt acerrimo iudicio vtebatur, Lutherus, et quam pestem in moralem doctrinam intulisset ethica Aristotelica atque ius canonicum magnis vocibus denunciauit. Ast comtius et placidius tractaturus Melanchthon, locum tamen esse posse ethicae Aristotelicae ad honestatem morum ciuilem, sed ex aliis simul fontibus emendandae augendaeque, censuit. Cuius auctoritas cum inter innumeros discipulos maxima in philosophia esset, expurgari error turpis et ineptus non potuit. Donec seculo XVII pauci viri docti perspicerent, demonstrationis certitudinem et necessitatem non ex subiecti certitudine physica, sed ex principiorum et axiomatum veritate necessaria et aeterna originem habere. Quod cum ad morales notiones siue entia, quae vocat, adhibuisset Pufendorfius, ex emendata hac demonstrationis moralis indole certius moralis doctrinae systema condere aggressus est.

Studium Pufendorfii iurisprudentiam naturalem emendandi.

§. XIII. Sed vt ab hoc diuerticulo in viam et ad Pufendorfii historiam redeamus, fundamentis moralibus certioribus ita positis ad docendam philosophiam animum is adiecit, eiusque facultatem, acceptis iuribus et honoribus in philosophia summis ab ordine philosophico academiae Ienensis nactus est. Id quod ineptissimo scommate ei obiecit Becmannus [f] eo quod iurisprudentiae honores non suscepisset, cum ad tradendam iurisprudentiam naturalem istis quidem philosophiae iuribus et priuilegiis satis esset ornatus

e) Conf. quae luculenter differit Nelsonius de vsu Org. Arist. P. III. c. 4. p. 75.

f) Vid. Act. phil. Vol III. p. 640. vbi extat epistola Pufendorfii ad Klingerum.

natus et instructus. Ostendit autem more in academiis recepto, speciminibus publicis, quantum in doctrina solidiori ipsaque philosophia castius seruanda colendaque profecisset. Idque etiam Lipsiam redux demonstrauit, ex qua Musarum sede ad legatum Suecicum Coyetum in aula Hafniensi commorantem vocatus est, vt filiis eius disciplinarum elementa traderet [g]. Vix autem mensem vnum atque alterum eo in loco atque statione commoratus, fortunae insidias valde timendas expertus est. Oborto enim inter Suecos Danosque bello, cum legatus Sueciae, in cuius familia Pufendorfius tum viuebat, patriam repeteret, successori Stenoni Bielkio Pufendorfium reliquit. Hafnia autem a Suecis obsessa captus est cum aliis Suecorum ministris Pufendorfius, vna cum fratre Esaia, durauitque ista captiuitas octo menses, quibus praeter reliqua vitae incommoda et eruditorum societate atque conuersatione, et libris omnibus caruit. Cum itaque lectione tempus fallere non posset, ad meditationem confugit, cumque Hobbesii et Grotii cogitata subinde animo recoleret, quid in illis rectum, quid falsum vel suspectum esset, expendere coepit. Attentus autem ad ea, quae a Weigelio didicerat, repetensque memoria, demonstratiuam dari moralis doctrinae methodum, eamque haud infeliciter Weigelium in ethica Euclidea iniisse, abiicere incerta Scholasticae et Peripateticae ethicae principia et ineptias varias relinquere, nouamque atque certiorem viam sternere constituit, qua ad ipsam rerum moralium naturam atque indolem attento indubitata ac euidentia philosophiae moralis principia patescere possent. His cogitationibus intentus pestilenti febre, quam petechialem vocant, corripitur, et ancipiti duplicique malo premitur. Verum et sanitatem ei restituit, et ex custodia Danorum liberum eduxit diuina prouidentia. Dimissus itaque in Sueciam vicinam anno MDCLIX, cum fratre transfretauit, et Soranam academiam paucos dies inuisit [h]. Postea cum heri sui filiis Hagam Comitum abiit, quo loco prima futurae promotionis fundamenta Pufendorfius posuit. Frater enim Esaias eo tempore in ministerio Ottonis Guilelmi comitis Koenigsmarckii erat, et comes ei in itinere Anglicano adhaerebat, cum per biennium studiis eius formandis in Germania esset adhibitus. Qui cum plurimum in aula Holmiensi valeret, illi Lugduni Batauorum commoratus Pufendorfius Io. MEVRSII *Miscellanea Laconica* dedicauit. Acceperat enim non hunc modo libellum posthumum, sed et alios, *Themidem Atticam*, *Ceramicum geminum*, *Cretam*, *Rhodum*, *Cyprum*, *Thesea*, itemque LAVRENBERGII *Graeciam veterem* a Petro Iulio Coyeto, et has optimae notae scriptiunculas in Belgio versatus edere coeperat, reliqua iam ministerio Suecico addictus Io. Georgio Graeuio edenda postea commisit [i]. Et hoc quidem pacto cum prima tentandae inter eruditos famae conamina fecisset, ea quae de iurisprudentia naturali certiori fundamento et metho-
do

g) Erid. Scand. p. 126. h) Ibid. p. 127. i) Vid. praef. miscell. Lacon.

do veriori demonstranda meditatus erat in chartam coniecit, sicque Hagae Comitum anno MDCLX *Elementa iurisprudentiae vniuersalis* edidit, recusa postea Ienae MDCLXIX [k], et *Sphaera morali* aucta. In quo opusculo geometrarum morem imitatus, libro primo definitiones viginti et vnam rerum moralium affert, iisque libro secundo axiomata duo et obseruationes quinque subiungit. Quia tamen ἀνωνύμως prodiit, nonnulli eum foetum Esaiae Pufendorfio tribuerunt, sed perperam. Placuit quidem liber ob accurationem nonnullis, plerique autem eo quod mathematice scriptus esset, contemserunt, et hinc forte ratio deriuanda est, quod, licet iam in eo noua iurisprudentiae naturalis principia Pufendorfius attulisset, nemo tamen illi controuersiam mouerit. Patuitque anno MDCLXIII demum, quod de hoc opusculo virorum doctorum iudicium esset. Cum enim illustris Boineburgius, iuuandis augendisque literis valde intentus, viris in scientia ciuili excellentibus Forstnero, Conringio, Boeclero et Pufendorfio auctor esset, vt ad scribendam historiam recessuum imperii, corpusque legum naturalium conficiendum animum adiicerent, Pufendorfius suam de doctrina iuris naturae et gentium sententiam libere aperuit; qua epistola communicata, opinionem quoque suam dicere de ea re Conringium et Boeclerum Boineburgius iussit. Ille igitur, vt erat ἀκριβείας iudex haud contemnendus pleraque sibi, maxime demonstrationem mathematicae aemulam perplacere, professus est, cumque luculenter Pufendorfius in ea epistola [l], qua ratione doctrina moralis iuuari possit, ostendisset, Boineburgium Conringius excitauit, vt illum vrgeret, quo pergeret spretis vulgi vocibus, et a tam praeclaro instituto ne desisteret, se enim non dubitare, ab illo nihil non eximium expectari, non in morali tantum, sed in politica etiam philosophia, vbi ad illam animum aliquando appulerit. Boeclerus autem valde abiecte de Pufendorfio iudicauit, et ingenium quidem habile, promptum ad magna iturum, si magistram modestiam asciuerit, se amare in eo et aestimare fassus est, ast iactantiam illi, Grotium exscriptum, veteris philosophiae ignorantiam; dubitationes relictas et similia alia exprobrauit: nempe cathedrario fastu nihil ferens, quod non ex sua disciplina processisset, quo nomine recte censuram THOMASII meruit. Aliter autem visum magno literarum ea aetate statori, Carolo Ludouico, electori Palatino, cui literis praeclare fauenti, virosque doctos ad eas iuuandas auctoritate et praemiis excitanti libellum illum Pufendorfius inscripserat. Epistola itaque sua manu scripta [m], princeps humanissimus ei gratias egit, et quam mire sibi disciplinae vtilissimae cultura placuisset, testatus de beneuolentia sua certum eum esse iussit. Commendauisse se vero Pufendorfium laudato et in partes suas pertracto, Hobbesio, auctor est LEIB-

NIZIVS

k) Cantabrig. 1672. 8. Francof. 1680 1694. 8. Conf. Bibl. iuris imp. l. c. p. 30.

l) l. c. App. p. 156. vbi istae epistolae cum eius annotationibus ex HABERKORNII sole resplendescente iurisprud. iustinianeae repetitae sunt. Extant quoque in Io GROENINGII Bibliotheca iuris gent. Europ. L. III. c. 9. p. 276.

m) Extat apud GROENING. l. c. p. 307. et LVDOVICI Hist. I. N. p. 28.

NIZIVS [n], at non immerito de eo dubitat Cl. STOLLIVS [o]. Certius autem et extra dubitationem positum videtur, principem optimum, et de disciplinis philosophicis magna accuratione iudicantem, vtilitatem et necessitatem huius disciplinae, et amorem philosophiae impulisse, vt tam egregio fauore conatus Pufendorfii exciperet: simili enim desiderio instinctum Spinozam quoque ob philosophiae peritiam Heidelbergam vocare voluisse, ex supra dictis constat [p]. Sensit etiam Pufendorfius, non verbis tantum ipsi electorem fauere: princeps enim sapientissimus, cum nouam ei philosophiae moralis circa ius naturae et gentium versantis cathedram constituere placuisset, primum in ea nouae disciplinae doctorem Pufendorfium esse iussit. Concessit itaque Heidelbergam, in qua schola, cum tanta industria in scientiis versaretur, vt obiicere Becmanno ipsi insultanti potuerit: *Se vno anno Heidelbergae plures libros legisse, quam Becmannus per totam vitam inspexerit* [q], non modo insignem literaturae veteris cognitionem adeptus est, qua postea opus *de I. N. et G.* ornauit, sed et magnum iuuenum, studiis inuigilantium aceruum ab ore suo pendentem circa se habuit. Ipse quoque prodidit [r], nobilem illam iuuentutem, quae se disciplinae eius tradidit, tantam ei inuidiam peperisse, vt eidem a se alienandae conspiratio iniretur. Nihil autem praeclare magis testatur, quo loco tunc Pufendorfius habitus sit, quam quod serenissimus Elector filium illi suum primogenitum doctrina philosophica imbuendum tradiderit, cumque iam de eo in Sueciam euocando decretum esset, filio huic suo certum aliquod pensum extra ordinem explicare eum iusserit, quod intra tres menses aestiuos fuit absolutum. Quod cum ab ipso electore, principe diuinarum atque humanarum rerum callentissimo ipsi iniunctum fuerit, recte ad testimonium vitae et doctrinae retulit Pufendorfius. Quem vehementer quidem electori displicuisse mentitus est Becmannus, contrarium autem ex insigni, quo eum honorauit elector, munere constat, qui etiam post illius ex Palatina aula discessum gratiae ei testimonia, et verbis et re ipsa haud vna vice testatus est [s]. Factum id anno MDCLXVII, quo fama Pufendorfii et praeclara de literis merita valde augeri et ad exteros perferri coeperunt. Cuius luculentum specimen est, quod regni Suecici cancellarius ad fratrem Pufendorfii, tunc Parisiis residentem scripserit, eumque rogauerit, vt ipsi persuaderet, ne vocationem Suecicam renueret. Cuius suasu tandem professionem iuris naturae in academia Londinensi, in Scania, honestissimo stipendio, concessoque loco primario accepit, illuc anno MDCLXVIII profectus. Quam spartam vt in schola recens excitata rite ornaret, post iacta disciplinae eius, quam tradendam acceperat, fundamenta, ius naturae, iusto tandem systemate complectendum esse, seruatoque ordine accurato abiecta taediosa παιδείας

 mathe-

n) Leibniziana, p. 181.

o) Hist. lit. P. III. c. 2. §. 11. p. 637.

p) Vtebatur autem elector erga Pufendorfium quoque interprete Io. Lud. Fabricio, vid. Er. Scand. p. 122.

q) Act. phil. Vol. III. p. 656. Er. Scand. l. c.

r) l. c.

s) ll. cc.

mathematicae aemulatione, iuris naturalis praecepta explicanda statuit. Quamquam enim doctrinae ciuili quoque se tradiderat, eiusque arcana mira animi sagacitate erat assecutus, cuius specimen esse potest elegantissimus, quem adscititio SEVERINI DE MONZAMBANO nomine Heidelbergae in vulgus emisit tractatus, *de Statu imperii Germanici* [r], (quem miris contradictionibus, refutationibus fiscique publici vexationibus pressum, summorum tamen virorum KVLPISII et THOMASII commentationibus dignum visum esse, in historia critica et literaria iuris publici Germanici exponendum est) nulla tamen in re magis vim ingenii diuinam, elegantissimae doctrinae innutritam demonstrauit, quam in nouo illo I. N. et G. opere, cuius historiam, ob instituti rationes paulo plenius trademus.

Pufendorfii ius naturae et gentium.

§. XIV. Sumsit Pufendorfius occasionem extruendi noui aedificii I. N. et G. partim ab adhortationibus illustrissimi Boineburgii, supra iam tactis, quibus eum ad formandam legum naturalium collectionem instigauerat, et quibus obsequi se velle, in luculenta, qua rationem modumque consilii sui exposuit, epistola promiserat; partim quod iuuenilem iurisprudentiae diuinae laborem, emendare et maturiori aliquo scripto illius immaturitatem veluti publice deprecari vellet. Accedebat, quod ab electore Palatino primus iuris naturae ac gentium professor constitutus, in eo sibi elaborandum esse crederet, vt ad eam disciplinam excolendam aliquid conferret, quae primo ipso interprete in cathedras ascendisset. Et quamuis Grotium, Hobbesium, Seldenum laude sua priuandos esse minime duceret, ratus tamen, esse haud pauca, quae adiici, nonnulla, quae mutari emendarique possent, manum ipse operi admouere, eoque, qui commodissimus ipsi visus fuerat ordine digerere, obseruationes suas ad ius naturae et gentium spectantes constituit, id laboraturus, vt omnia solidis et perspicuis rationibus, quantum fieri posset, confirmaret, et illa, in quibus ante eum alii impegerant, declinaret, bona fide suum cuique restituens, neque tamen in eiusmodi materia, in qua suo iure ratio regnat, vllius hominis auctoritatem tanti faciens, quin id potius amplecteretur, quo grauiores rationes ducerent. Fundamentum itaque in principio aliquo communi, primo, certo atque perspicuo, ex quo hominum inter se officia et obligationem (de quibus solis sibi statuendum in hoc opere sumsit) luculenter deriuare possit, quaerens, studiose sibi cauendum existimauit, ne reuelationis et rationis lumina misceret atque confunderet. Illud autem principium in socialitate hominis cum Stoicis, Grotio, Cumberlandioque inueniri credidit, quod nullum aliud principium deprehenderet, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum persuasionem circa diuina haberent. Religionem vero, quae officia erga Deum praescribit, ita considerandam hoc loco putauit, quatenus illa societatibus hominum effica-

r) Conf. Biographia Pufendorfii laudata p. 740.

efficacissimum vinculum praebeat, eaque quae aduersus se ipsum homini obseruanda sunt, eandem vtique societati commodiorem reddant. Huic itaque fundamento totum, quod magna industria condidit, iuris naturalis aedificium inaedificauit, ita in hoc labore versatus, vt definitiones primo iustas rerum notionumque moralium, quas entia moralia commode vocat, daret, videbat enim ex illis neglectis nebulas lectoribus hactenus esse offusas. Sunt autem entia moralia modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum et temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, et ad ordinem aliquem ac decorem vitae humanae conciliandum. Horum autem entium moralium dari certam notitiam, maleque disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abiudicari, ante omnia eleganter et perspicue demonstrat Pufendorfius, ratione a mathematicis petita, quos demonstrare nemo negat. Viditque recte vir acutissimus originem erroris potissimum inde oriri, quod subiectum demonstrationis necessarium requirendo, id de ente necessario existente intellectum sit; cum subiectum demonstrationis non sit simplex aliquis terminus, sed integra enunciatio, cuius necessaria veritas ex certis principiis syllogistice deducatur; et sufficiat, si posita existentia certas ipsi affectiones necessario competere, ex indubitatis principiis ostendi queat. Nec indifferentes esse actus morales, recte obseruat, quia intrinsecam habeant vim ad socialitatem, licet respectu existentiae a libertate voluntatis dependentis dicantur contingentes. His suppositis ante omnia actionum moralium principia et affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine veluti moraliter connecti intelligantur, considerat, indeque quid intellectus, eiusque operatio circa moralia, quid conscientia, ignorantia errorque theoreticus et practicus sit, dispicit, et voluntatem, eiusque tendentiam in bonum, libertatem, et affectiones intuetur; et tum, quae ex harum facultatum natura atque indole exoriantur actiones morales, declarat, quidque ad actionem moralem, caussamque vt imputari vel non imputari possit, requiratur, definit, et qua ratione imputatio se habeat, luculenter explicat. Deinde actionum moralium normam, seu legem, intuetur, describendo, quid consilium, pactum, ius, lex, obligatio sit, et quid ad obligationem legis requiratur etc. hisque subiungit actionum moralium qualitates, quidque actio necessaria, licita, bona, mala, iusta, iniusta, quid iustitia, quid iniuria sit, exponit, imputationis quoque et meriti naturam contemplatur. Ita actionibus moralibus in genere consideratis, libro secundo naturam hominis respectu ad legem expendit, demonstrans, hominis naturae non congruere, vt viuat exlex, nec tamen statum naturalem Hobbesii, naturae humanae conuenire, sed lege opus fuisse, ad quam creaturae rationales se componere tenerentur. Hinc de iure naturali disputationem exorsus, eius obiectum non esse necessarium ante legem contendit, nec niti consensu gentium vel vtilitate, nec ex dictamine conscientiae colligi posse, sed genuinum fundamentum ex conditione hominis petere asserit. Quibus praesuppositis, quae

ex hac natura atque conditione hominis officia et praestationes erga se ipsum exoriantur, tradit, et defensionis naturam illustrat, quodque ius, quem fauorem necessitas habeat, eleganter delineat. Tertio autem libro leges naturales ad alios respicientes prolixe exponit, quae sunt: vt nemo laedatur, et, si quod damnum fuit datum, reparetur; vt omnes homines pro aequalibus habeantur, vt promiscua officia humanitatis ad promouenda alterius commoda exerceantur, vt seruetur pactorum fides et obligatio, cuius naturam hoc loco describit, et quae indoles pactorum et promissorum in genere sit, qualis consensus circa promissa et pacta sit adhibendus, quae possint promitti vel pacto iniri, quae conditiones eorum adiici queant, quibus ministris ad ea vti liceat, copiose prosequitur. Libro quarto officia legumque obligationem circa sermonem considerat, et tum sermonis obligationem in genere, veritatem, eiusque opposita, mendacium, falsum, simulationem, ambiguitatem morali contemplatione impendit, tum in specie ad iusiurandum respicit. Sequitur facultas humani generis in res, dominii origo, obiectum, occupatio, adquisitiones accessionum, ius in res alienas, translatio dominii, testamentum, successio ab intestato, vsucapio, obligationes quae ex dominio rerum per se oriuntur. Libro quinto tractat de pretio, de contractibus, quae pretia rerum supponunt, de aequalitate in contractibus onerosis seruanda, de contractibus beneficis, de permutatione, emtione et venditione, de locatione et conductione, de societate, de pactis accessoriis, de modis soluendi obligationes ex pactis, de interpretatione, de modo litigandi in libertate naturali. Ita considerato toto statu naturali, ad rimandam originem et naturam imperii humani conuertitur libro sexto, hincque quid matrimonium sit, quae eius indoles moralis, quae leges et officia inde resultantia explicat, similique modo versatur circa potestatem patriam, herilemque; tum ad imperium ciuile libro septimo delatus, in caussam impulsiuam constituendae ciuitatis inquirit, et internam ciuitatis structuram, generationem summi imperii ciuilis seu maiestatis, partes summi imperii earumque naturalem connexionem, formas rerumpublicarum, affectiones summi imperii, modum acquirendi imperii, imprimis monarchici, sanctitatem summi imperii ciuilis, officia summorum imperantium, curioso et attento perlustrat oculo. In libro octauo, in euoluendis quaestionibus praecipuis, quae circa singulas partes summi imperii mouentur occupatus, in indolem legum ciuilium inquirit, tum de potestate summi imperii in vitam ciuium ex occasione defendendae ciuitatis, et ex caussa delicti, de potestate summi imperii circa definiendum valorem ciuium, circa bona tam publica, quam priuatorum, et in specie de iure belli, de pactis bellicis, de pactis pacem reducentibus, de foederibus, de pactis regum promiscuis, prolixe docteque differit, et quibus modis ciuis esse quis desinat, docet, mutationem quoque et interitum ciuitatum considerando, amplissimae tractationi finem imponit. Non est huius loci, quid de his capitibus omnibus visum sit Pufendorfio, speciatim exponere, hoc enim ad specialem iuris naturae historiam pertinet, et paucis expli-

cari

cari non potest, neque eo magnopere opus putamus, cum non tantum ipsum praestantissimum opus de I. N. et G. in plerorumque manibus sit, sed et elegans et luculentum eius compendium ipse Pufendorfius in libello *de Officio hominis et ciuis* dederit, qui cum in iuuentutis quoque studiosae manibus vbique locorum versetur, facile ex eo philosophemata Pufendorfiana cognosci possunt. Id vnum notamus, Pufendorfium a notionibus metaphysicis valde abhorrentem, veterem doctrinam de moralitate actionum antecedenter ad legem, siue voluntatem imperantis adeoque ipsius Dei reiecisse, quamuis internam actionum honestatem, et habitum ad socialitatem non negaret: ratus, moralis actionis veram et natiuam faciem, nisi a lege deriuetur, concipi non posse. Quo de argumento vehementer postea contra eum, et quem vestigia Pufendorfiana secutum esse supra obseruauimus, Christianum Thomasium disputatum est, vt suo loco dictum. Valde placuit viris eruditis opus eruditione diffusum, ingenio iucundum, iudicio limatum, quod et natiua cogitandi series et facilitas quaedam, et ordo praestantissimus, et dictio luculenta atque castigata, et lectio in scriptis veterum et recentiorum haud perfunctorie versata, et imprimis ipsa systematis nouitas et vtilitas vehementer commendauit. Id quod ex iteratis editionibus, quae post primam Londinensem in Scania anno MDCLXXII editam comparuerunt, colligi potest. Repetita enim vice prodiit *Francofurti anno* MDCLXXXIV, MDCXCIV, MDCCVI cum Annotationibus IO. NICOLAI HERTII, nec non *ibid.* MDCCXLIII, cum eiusdem HERTII, IO. BARBAYRACII et illustris GOTTFRIDI MASCOVII Annotationibus. *Amstelodami* MDCCXV. Germanis legendum vernacula dedit IMMANVEL WEBERVS *Francofurti* MDCCXI, maxime vero versione Gallica comta et ornata, et eruditissima praefatione auctum edidit praestantissimus BARBAYRACIVS, *Amstelodami* MDCCVI, MDCCXII. Anglica quoque lingua aliquoties, nitidissime vero *Oxonii* MDCCX comparuit. Longum vero esset, testimonia virorum doctorum colligere, qui selectum, ordinem, perspicuitatem, soliditatem et elegantissimae eruditionis copiam in hoc opere laudauerunt, indicabunt potiora STOLLIVS [w], FABRICIVS [x], REIMMANNVS [y], alii [z], maxime historiae iuris naturae scriptores notissimi. Nobis Pufendorfium Grotio in haud paucis praeferendum esse, adeo manifestum videtur, vt dubitationi locus de eo non sit, quamuis nonnulla acutius viderit Grotius. Maxime mathematicorum leges et ordo cogitandi atque ratiocinandi Pufendorfio plurimum profuit, cuncta enim natiua serie se sequuntur, nec vnquam ita dimittit ex oculis primum, quod stabiliuit, principium, vt non consectaria inde fluant apte et naturaliter cohaerentia, id quod non potuit non perspicuitatem tractationi huic admirabilem conciliare, quae tamen maior, et ipsa scriptio prolixitate minus molesta fuisset, si in cumulanda lectionis in veterum scriptis versatae copia parcior

auctor

w) l. c. p. 638.
x) Hist. bibl. suae T. IV. p. 131.
y) Hist. lit. Germ. P. VI. p. 41.
z) Bibl. iuris imp. l. c. p. 32.

auctor fuisset. Quod tamen non Pufendorfio imputandum est, sed genio istius seculi, quod eruditionem ex lectione copiosa iudicabat, vnde cum aduersarii eius ignorantiam Pufendorfio obiicerent, monente Boineburgio istis deliciis dissertationem longissimam et maxime seriam condiuit temperauitque. Quamuis autem viri eruditissimi et philosophi acutissimi personam in hoc opere sustineret Pufendorfius, dici tamen vix potest, quot et quantas contradictiones id passum sit, quot rixas excitauerit, quantis litibus ansam dederit, quas in sequentibus narrabimus. Hoc loco vnum modo notamus, ex quo de ceteris iudicium ferri potest, Iesuitas Viennenses, augustissimi imperatoris, theologos Lipsienses electoris Saxoniae auctoritatem imploratam interposuisse, effecisseque, vt vendi prohiberetur [a]. Quod apud nonnullos librum quidem suspectum fecit, multo tamen suspectiores apud plerosque Pufendorfii aduersarios, quod his artibus auctorem aggrederentur, vnde factum, vt eo ardentius legeretur. Nec tacendum, viros etiam cordatos et cetera ingenuos Pufendorfii laudatores passim quaedam in eo reprehendisse. Non repetemus ea, quae censura Leibnizii in hoc opere notauit, cum iam supra diligenter eam depinxerimus, sed ad vnum CHRISTIANVM THOMASIVM [b] prouocamus, quem inter πρoμάχους Pufendorfii primo loco stetisse, et maximum in hac arena puluerem excitasse supra narrauimus. „Is enim in Pufendorfio reprehendit testimonia scriptorum nimis cumulata, licet moneat, Pufendorfium necessitate coactum id fecisse, inuidis obiicientibus, quod veteres scriptores non legisset; nec placet, quod hominis naturam magis in aliorum opinionibus, quam propria experientia quaesiuerit, ideoque intellectui in voluntatem imperium concesserit, pataueritque homines aeque eiusdem esse naturae: culpat etiam, quod in multis adhuc nimis opponat moralia naturalibus, et in definiendis entibus moralibus nimium impositioni tribuat, legisque homonymiam non satis secreuerit, et diuinam cum humana esse vniuocam crediderit &c." Quae quem locum mereantur, ex comparatione I. N. Pufendorfiani et Thomasiani disci debet.

Reliqua vitae Pufendorfii. §. XV. Incredibile fere est, quantis inimicitiis ob hoc praeclarum opus Pufendorfius petitus, quam molestis ab eo tempore litibus implicitus, quibus odiis et calumniis exagitatus fuerit. Quae omnia cum mire cohaereant, vna serie in sequentibus narrabimus. Hoc loco sufficit annotasse, vt acerbitas et ignominia istarum litium intelligatur, imprudentissime aduersarios Pufendorfii in eius famam nomenque fuisse debacchatos. Traduxerunt enim eum velut iuuentutis seductorem, hominem gentilismo detestabilem, atheum, in summos principes, ipsiusque augustissimi imperatoris maiestatem, iniurium, profani Epicureismi fautorem, scortatorem, adulterum, Machiauelli discipulum, sodomiae suspectum, magum, infami Fausto haud meliorem, et quae alia horrenda ei crimina obiiciebantur. Id quod ex famoso libello Becmanni intelligi potest,

a) Er. Scand. p. 208. Specim. controu. c. 1. b) Fundam. I. N. et G. p. 5. conf. REIMMANN. p. 41.

eſt, cuius hiſtoriam poſtea tangemus, quem tamen maſcule et non ſine ſale nigro aſperſo retudit ipſe Puſendorſius. Nec contenti calumniatores orbi literato eum velut peſtem quandam et carcinoma ferro igneque reſecandum et extinguendum denuntiaſſe, apud ſummos quoque principes et in aulis famam eius aperte arrodere et mendaciis atque calumniis inquinare non erubuerunt. Sed diſpulit has nubes, licet craſſiſſimas et atra nocte cinctas, velut exortus aethereus ſol, Puſendorſii innocentia et conſtantia, ita per vulgus nota, et vbique locorum agnita, vt et celebritate in ciuitate erudita nomen eius quotidie creſceret, et in aulis indies gratioſum magis fieret. Cuius exemplum eſſe poteſt, quod Holmiae, quo ſe exorto bello inter Suecos Danoſque, contulerat, axiomate regii conſiliarii, et hiſtoriographi auctus a ſecretioribus chartis regi regnoque, poſt Loccenii mortem, eſſe iuſſus ſit. Cui muneri ſplendido, et induſtriae, quam illi rite ornando impendit Puſendorſius, debemus ſplendidos commentarios *de Rebus Suecicis ſub Guſtauo Adolpho vsque ad abdicationem reginae Chriſtinae*, *et de Rebus a Carolo Guſtauo geſtis*. Qui fortunae fauores non retuderunt quidem inimicos Puſendorſii, quo minus pugna indecora eum ſubinde aggrederentur, et latratibus impugnarent, at addiderunt ingentem Puſendorſio animum, eos contemnendi. Ita vero in hiſtoria Suecica verſatus eſt, vt in aula quoque Brandenburgica magna ex ea diligentia, ipſius exiſtimatio enaſceretur; vnde factum, vt Berolinum ad ſcribendam magni principis, Friderici Guilelmi, electoris Brandenburgici hiſtoriam vocaretur, ſanctiori conſilio adſcriptus. Quem laborem quoque ſuſcepit, et, regnante Friderico I. Boruſſiae rege feliciter abſoluit, de quibus tamen eius operibus hoc loco plura dicere inſtitutum vetat*. In illuſtri hoc theatro poſitus, cum haud raro conſiliis aulae intereſſe iuberetur, litium pertaeſus, cum hoſtibus, qui ſupererant, ſatis iam debellatis pacem iniit. Sentiens autem, in religionis negotio ſe ſuſpectum haberi ſcripſit *Ius feciale diuinum* quod tamen morte praeuentus edere non potuit, iuſſit autem vulgari[c]. Cuius libri elegantis, et de auctoris ſui peritia in argumento quoque theologico teſtantis examen ſuſcepit B. WOLFG. IAEGERVS, edito *Iure Dei foederali*[d], cui ſatisfacere ſtuduit I. B. ETTENHVSIVS in *Epiſtola ad Rechenbergium*, quo nomine illuſtrem iureconſultum IO. BALTHASAREM VON WERNHER latere dicunt[e]: qui ideo cum Iaegero controuerſiae ſerram reciprocauit, de qua alibi[f] dicendum. Apud Suecos autem tanta eius nominis exiſtimatio perdurauit, vt non modo a Suecorum rege anno MDCXCIV, in baronum ordinem extolleretur, ſed ſint quoque, qui aſſerant, reuocandum

*) Conf. CHRIST. GRYPHIVS de Hiſtoricis Sec. XVII. p. 70. STRVVII Biblioth. hiſt. p. 542. VOGT. Cat. libr. rar. p 481.

c) Lubec. 1695. 8.

d) Tubingae 1698. 8.

e) Bibl. iuris imperant. l. c. §. 16. p. 45.

f) Conf. BVDDEVS Iſag. Lib II. c. 1. p. 429. PFAFF. Hiſt. lit. theol. T. II. L. III. p. 186. CLERICVS Bibl. choiſie T. VII. art, 11. p. 391.

dum fuiſſe in Sueciam, Hiſtoriam quoque belli Turcici deſcribere ab aula Viennenſi iuſſum eſſe teſtatur CHRISTIANVS GRYPHIVS[g], alii vitam Leopoldi magni conſcribendam illi commendatam fuiſſe aſſerunt. His autem omnibus interceptus eſt ab hora ſuprema, quae illum eo anno VI Cal. Nou. anno aetatis climacterico rebus mortalium ſubduxit. Statura erat breui, quod vitilitigatori Becmanno occaſionem dedit, eum velut homuncionem traducendi, at ingenio magno, excelſo, ardente et cum iudicii acrimonia tum imaginandi virtute valde vigente. Quod, ſi alia ſpecimina deeſſent, in eo vno potiſſimum demonſtrauit, quod errores ſcriptorum eorumque cauſſas profunde inſpexerit. Cuius exemplum eſſe poteſt, hiſtoria iuris naturae ab eo ſcripta, quae primo loco in *Specimine controuerſiarum* extat, et accurate pariter atque eleganter de ſcriptoribus iuris naturae iudicat. Iſtis vero naturae muneribus inſtructus, et doctrinae atque lectionis copia adiutus, mirum non eſt, plurimum eum in condendo nouo iuris naturae et gentium ſyſtemate profeciſſe, et qui ante eum ſcripſerunt, anteuertiſſe. Laudanda quoque in eo, eſt dicendi ratio caſtigata quidem et ab elegantia non deſtituta, at aperta tamen, ſimplex, et a fuco adſcititio aliena, et vigore quodam naturali ſe lectoris animo inſinuans. Plurimum vir ſummus legerat, et non modo innumera memoria recolebat, ſed et iudicio interpoſito excutiebat et examinabat, vnde deriuandum eſt, quod non nudae contemplationi libri eius deſtinati ſint, ſed formando iudicio practico ſcripti, et hoc quoque nomine quam maxime commendari mereantur. Cuius generis ſcripta eius hiſtorica ſunt, ſupra enumerata, quibus incomparabilis *Introductio in hiſtoriam*, variis ob praeſtantiam linguis expreſſa, itemque tractatio *de Sede Romana*, BASILII HYPERETAE nomine edita merito addi debet. Ipſum quoque opus *de I. B. et P.* non tam ſcholae quam vitae adaptatum eſſe, attentus lector facile deprehendet. Idem de eleganti, quod ex eo contraxit compendio, cui titulum *de Officio hominis et ciuis* praefixit, dicendum, quod Londini Scandiae MDCLXXIII. 8. prodiit, et tum ſaepiſſime recuſum, Anglorum quoque lingua, et Gallorum a doctiſſimo BARBAYRACIO cum annotationibus ab IMMANVELE PROELEO autem Germanico idiomate expreſſum eſt. Tacemus editiones cum annotationibus WEBERI, TITII, WALDKIRCHII, TREVERI, KEMMERICHII, HOCHSTETTERI vulgatas. Quamuis enim mire diſplicere ſibi hunc libellum ἐξωτερικῶς tantum ſcriptum teſtatus ſit peculiari epiſtola illuſtris Leibnizius, non defuerunt tamen, qui ad eius cenſuram reſponderent, ſuo loco indicati. Ipſe quoque libellus multoties fundamenti loco in praelectionibus academicis adhibitus eſt, vnde commentationes nonnullae in eum enatae ſunt, de quibus videſis doctiſſimum STOLLIVM[h]. Commendauit quoque iudicii maturitatem Puſendorfius in tractatu *de Habitu religionis Chriſtianae ad rempublicam*, in qua eleganti diſſertatione euicit,

g) l. c. p. 72. h) l. c. p. 641 ſeqq.

euicit, ecclesiam non esse statum in statu independentem, sed collegium aliquod, hancque veram iurium imperantium circa res ecclesiasticas originem fontemque esse [i]. Ceterum quae moribus eius obiecerunt aduersarii, calumnias esse, satis compertum est, et ab ipso indubitatis innocentiae et sanctitatis morum testimoniis euictum. Vnam scribendi respondendique aduersariis rationem acrem et subiratam forte reprehenderis, quam tamen furor hostium, nec famae nec vitae eius parcens facile excusat.

Controuersiarum Pufendorfianarum fontes historici.

§. XVI. Et haec quidem magni viri, Samuelis Pufendorfii vitae historia est: quae tamen cum maxime litibus ob ius naturae et gentium editis valde memorabilem locum in historia doctrinae moralis occupet, paulo plenius harum quoque controuersiarum enarratio, rite cohaerens iam danda est. Cuius haut contemnenda pars ex *Eride Scandica* ab ipso Pufendorfio edita [k] disci potest, in ea enim scriptorum apologeticorum syllogen quandam exhibuit; optandum autem, vt etiam aduersariorum libelli eristici collecti extarent, vt comparari cum illis possent, plerique enim ob futilitatem suam tantum non interierunt. Vnde omnino grates referendae sunt cel. HEVMANNO [l], qui monumenta nonnulla ad historiam controuersiarum Pufendorfianarum pertinentia vulgauit; tum illustri CHRISTIANO THOMASIO, quod loca in recentioribus *Eridis Scandicae* editionibus omissa, ne viuentium famam laederent, indicauerit et suppleuerit [m]. Ex his actis et αὐτογράφοις autem cum cura collectis et inter se collatis hanc historiae Pufendorfianae partem enarrauerunt scriptores historiae iuris naturae BVDDEVS, GROENINGIVS, LVDOVICVS, THOMASIVS, quorum vltimus omnium plenissime has lites exposuit. Quas iam strictim narratione persequemur.

Litium Pufendorfianarum de I. N. et G. origines.

§. XVII. Vocatum fuisse Pufendorfium ob nominis claritatem et doctrinae famam in academiam Carolinam, non ita pridem Londini Scandiae vrbe excitatam, supra diximus. Ea in schola cum iuris naturae explicandi munus accepisset, primo loco inter professores esse, et nonnullis praerogatiuis aliis gaudere ab aula Suecica, in qua fautores potentes habebat, iussus est. Ob quam auctoritatem, qua aliis praeponebatur, adussit nonnullos inuidia, vt cum hominem peregrinum sibi praeferri indignarentur, eius euertendi consilia agitarent. Cuius finis obtinendi medium aptius non videbatur, quam si haereticae prauitatis veneno infectum Pufendorfium suspecta dogmata erroresque pestilentes fouere disseminarent: subministrauit insidiis materiam opus de iure naturae ac gentium, cuius adhuc folia typis madebant. Coniurarunt inter se de exitio Pufendorfio contrahendo Nicolaus Becmannus, professor iuris Londinensis, Iosua

i) Extat etiam eius politica inculpata, quae dissertationes politicas complectitur, Lond. Scan. 1679.

k) Francof. ad Moen. 1686. 4.

l) Act. phil Vol. III. p. 641. 770 seqq.

m) In paulo pleniori historia I. N.

Schwarzius, professor theologiae et Christianus Fossius, quamuis antea frigida illis amicitia vel simultas potius quaedam intercessisset, qui Petrum Winstrupium quoque in partes suas pertraxerunt. Hi aduersarii Pufendorfii quales fuerint, scire, historiae Pufendorfianae interest, ipse, quos se praebuissent, lectorem non ignorare voluit*. Nicolaus Becmannus Heida apud Dithmarsos erat oriundus, studiorum rudimenta in academia Regiomontana posuit, et flagrante tum bello Polonico in familiam Gustaui comitis Oxenstiernae imperatoris exercitus Suecici receptus est, vt filio eius prima literarum elementa traderet. Ibi sex annos moratus, amore puellae cuiusdam lotricis non nimis bonae famae correptus, matrimonium ei promisit. Deinde Marpurgum abiit, et se ipso praeceptore iuris Romani studium aggressus est, eo successu, vt in Galliam postea delatus *Medullam Iustinianeam* ederet, quam tamen exsurrepto professori cuidam collegio msc. pandectarum doctrinam explicante eum descripsisse, eique interpolandi tantum laboris insumsisse, ait Pufendorfius, vt icterum contraheret. Hoc se a studiosis Marpurgensibus accepisse refert. Aureliis gradum doctoris iuris praesente pecunia redemit, ex quo magni illi spiritus enati sunt. Commendatione comitis, cui seruiuerat, in academia Carolina professoris iuris spartam obtinuit. Animi autem impotentis homo, cum nullum Professorum aeque ferre posset, et turbas quotidie aleret, anno MDCLXX numero professorum, aula Suecica iubente, exclusus est. Inde Holmiam profectus, precibus tandem obtinuit, vt professoris honorarii titulum obtineret, sed sine stipendio. Is ferre non poterat, loco ordineque ipsi praeferri Pufendorfium, ideoque prius omnem lapidem mouerat, ne in academiam istam vocaretur. Quod cum non effecisset, videretque stipendium illi sesquialterum a rege datum, et primarium locum assignatum, qui tamen doctor iuris non esset, indignaretur autem, confluere ad Pufendorfium nobilem iuuentutem ipso neglecto, de eo loco callide mouendo consilia iniit. Et primo quidem, cum per sex septimanas eius domo vsus esset Pufendorfius amicitiam simulans, aures ei obtudit, vt de largiori statione Holmiae sibi dispiceret; cumque hoc pacto nihil promouisset, tacite principia Pufendorfiana carpere coepit. Accessit inuidiae nutrimentum, cum Pufendorfianum de I. N. et G. opus carceribus typothetarum proxime liberandum esset, ipse vero commentario ad instituta, illud, prout optabat, praeuertere haud posset. Totus igitur ira et inuidia aestuans, cum reliquis, quos diximus, conspirationis societatem in Pufendorfium iniit, et quae nouitatis suspecta videbantur, ab illis in indicem relata, de quo in sequentibus dicemus, clam subduxit Giessaeque imprimi curauit. Quod cum inquisitione facta, ab eo esse profectum comperisset Pufendorfius, Becmannus animaduertens se deprehensum Holmiam aduolauit, vt missionem suam obtineret, ratus ita eludendi fori praetextum se obtenturum. Sed dilatus, cum iam praesto essent lictores, qui

*) Erid. Scand. p. 111 seqq. Act. philos. l. c. p. 647.

qui eum comprehenderent, nocte concubia aufugit Holmia, in itinere comitis personam mentitus, vt equi eo citius praesto essent. Sicque licet ad regni portus sistendus ex mandato regis esset, attamen in Selandiam euasit: et inde Hasniae literis Pufendorsium ad μονομαχίαν prouocans, libellum illi famosum minatus est, aeterna persecutione iurata. Processu autem contra illum instituto cum citatus aliquoties non comparuisset, a senatu academico sententia dicitur, regique transmittitur. Is veniam daturum promittit, si culpam fatendo, apud Pufendorsium ea de re precibus egisset. Ast illo ferocius per epistolam instante, frustra renitentibus partis eius sociis, sententia executioni data, et per praeconem in foro publice vulgata, index publice per carnificem combustus mense Aprili anni MDCLXXV Becmannus cum infamia relegatus est, Pufendorfius in apologia edita vt hominem huius commatis decebat, depexum dedit. Quibus fatis in rabiem atque desperationem actus Becmannus, eiurata religione Lutherana Romanam in Stiria amplexus, et quod alii volunt, a cardinali Baadensi aegre sustentatus est; insidias autem Pufendorfio struere et vindictam spirare perrexit; immisso in irruptione Danorum in Scandia milite, qui Pufendorsium sustulisset, nisi is prius Malmogiam se subduxisset [o], vnde ad calumniam conuersus, libellum στηλιτευτικὸν in Pufendorsium, Veridici Constantis nomen mentitus emisit, de quo in sequentibus dicemus. Et haec quidem in Becmanno. Iosuam Schwarzium vero, qui proximus a Becmanno fabulae huius actor fuit, „Pufendorfius refert, statim post „absolutam pedibus peregrinationem, in patriam reuersum obtentu zeli „id turbarum dedisse, vt ni Gedanum profugisset, capitis supplicium subiturus fuisset, quod totum negotium in Pomerania electorali notum esse ait. „Deinde Holmiam petiisse, et Teutonici concionatoris munus frustra ambiuisse, iussum tamen esse, cum de instituenda academia Carolina agitaretur, vt importunum flagitatorem aliquo extruderent, concionatorem „Teutonicum Londini agere, adiuncto extraordinarii professoris titulo. „Sed postea cum qui vocatus erat, celebris theologus, accedere abnuisset, viro, qui tunc gratia quorundam regni procerum florebat, adulando adrepsisse, eoque procurante professoris theologiae vocabulo potitum, rixositatis „famam acquisiuisse, in plerisque disciplinis sacris hospitem plane; et insuper ingenio infelici, huncque ideo de macula ipsi inurenda cogitauisse, vt inde nomen praetextu zeli theologici acquireret. Sed et prius „cum Petro Winstrupio [p], Scaniae episcopo, atrocissimis litibus collisum „fuisse, quae in eius exitium exire visae sint, nisi sua opera compositae „fuissent.“ Hoc itaque classicum canente turbae Pufendorfianae initium sumserunt, Schwarzio tum e suggestu sacro, tum ex cathedra theologica

 Pufen-

o) Ibid. p. 196. THOMAS. l. c. p. 108. Bibl. fur. imp. l. c. §. 4. p. 33 seqq.

p) Erat is episcopus Scandiae, et canonicus Londinensis, nobilitatis iure donatus, vnde magna inter suos auctoritate vixit, denatus, feruentibus his litibus 1675. Quae ratio fuit, cur in hanc societatem pertractus sit.

Pufendorfium, diffimulato quidem nomine, faepius infultante. Is poftea cum in bello inter Suecos Danosque oborto, Scandiae incolas effet hortatus, vt Daniae regi homagium praeftarent, et vectigal foluerent, Suecia aufugere coactus, in Daniam conceffit, inque ea rebus facris et ecclefiarum Slefuicenfium ephoriae praefectus eft. Et haec quidem de aduerfariis fuis refert Pufendorfius, qui licet, irritatus et vehementer offenfus ea fcripferit, patet tamen ex conatibus aduerfariorum, malo animo artibusque minime laudandis illos in eum coniurauiffe, nihilque effe in hac narratione, quod magnopere a verifimilitudine abeat, et fidem non mereatur, nifi in circumftantiis nonnullis exagerandis aliquid affectui dediffe Pufendorfium contendere quis velit.

Series controuerfiarum Pufendorfianarum.

§. XVIII. His actoribus fcena hunc in modum instructa eft. Nondum totum emerferat ex tenebris opus Pufendorfii, cum auide in foliorum quae nancifci poterant lectionem inuolarent, et clandeftino confilio expenderent, quid in iis notari poffet. Libro autem integro prodeunte, quem cenfura regia iam roborauerat, fcripferunt Holmiam, eum fufpectum reddituri petentesque, vt periculis ex hoc libro enafcendis profpiceretur, et cenfurae theologorum traderetur. Refponfum ad haec leniter et humaniter, quiefcerent, et rerum fuarum fatagerent, librum politicum enim ad theologos non fpectare, et regis cenfuram paffum iam effe. Quae cum illis non arriderent, loca quaedam fufpecta cum literis Holmiam ad theologum quendam miferunt, vt ex illis aulae regnique proceres errorum Pufendorfianorum fpecimen caperent. Ea vero cum ne fic quidem euentum, quem cupiebant, fortita effent, de conftruendo errorum in opere de I. B. et P. occurrentium catalogo difpicere coeperunt; confcripfit ideo Schwarzius indicem nouitatum, in quo per omnes compendiorum theologicorum articulos eundo periculofas nouitates fparfiffe Pufendorfium demonftrare voluit. Exhibet integrum indicem hunc ipfe Pufendorfius, ex quo non fine admiratione et indignatione impudentiae lector colliget, quantis machinis verba viri celeberrimi torferit auctor, vt ex illis ἑτεροδοξίαν exfculperet. Hunc indicem theologicae facultati exhibuit Schwarzius [q], quae cum conueniffet, vt de ea re difpiceret, in partes itum, feniore cum Schwarzio confpirante, reliquis diffenfum teftantibus. Intellexit id Pufendorfius; qui cum inter proceres regni et aulae potentes amicos haberet, inter quos eminuit Koenigsmarckius comes [r], ita in aula rem egit, vt literae regiae ad academiam mitterentur [s], quibus iniunctum, vt fi quis contra Pufendorfii librum monendi aliquod ius habere crederet, priuatim cum eo conferret, eiusque fententiam et declarationem audiret; fique haec non fufficerent, ad fenatum academicum referret, qui cognofceret,

q) In Apol. Er. Scand. p. 71 feqq.

r) Obiecit id Pufendorfio Becmannus, vid. Act. phil. l. c. p. 773. vbi Cneium Pompeium ei fauere ait, quem Koenigsmarckium effe, ex dedicatione Mifcellaneorum Laconicorum intelligi poteft.

s) Apol. l. c. p. 68 feq.

ret, vtrum digna caussa esset, quae ad illustrissimum academiae cancellarium remitteretur, omnia tamen placide et sine turbis agerentur. Accessit vicinae prouinciae praeses ad hoc incendium restinguendum, auditoque auctore indicis, quem scripto exhiberi iussit, Pufendorfium paucis respondere iubet. Vtrumque scriptum in aulam transmittitur, ex quo cum de vanitate querelarum istarum apertissime constaret, aliis regis literis silentium aduersariis Pufendorfii iniungitur, et ne quis litem ob eum librum porro auctori moueat, seuere interdicitur, graui comminatione addita. Quae cum ferociam aduersariorum nondum compescuissent, tertiae adueniunt, quibus Schwarzio denuntiatur, meritum eum esse, vt seuere in ipsum animaduertatur, hac tamen vice adhuc clementiae locum esse, ea lege, vt caueret ea in posterum abuti. Pufendorfio vero, vt actionem contra eum omittat iniungitur. Quam aulae fauorem erga Pufendorfium mirandum magnopere non esse, ex eo constat, quod non tantum potentibus, vti dictum fautoribus fruebatur, sed liber quoque eius regia censura et priuilegio munitus in vulgus exierat, Index nouitatum autem aperta inuidiae et calumniae specimina prae se ferebat, et intelligi facile poterat, quibus turbis excitandis eiusmodi lites inseruire possent. His itaque repressus Schwarzius a vulgando Indice nouitatum destitit. Eum autem, vt Schwarzius asseuerabat, ipsi subtraxit Becmannus, et Giessae anno MDCLXXIII typis clam edi curauit. Quae scriptionis impudentis diuulgatio, non Pufendorfium modo, sed et regni Suecici senatores, qui priuilegio librum Pufendorfii muniuerant, quique inscitiae hoc modo et negligentiae supinae accusabantur, pessime habuit. Actionem itaque contra Becmannum instituit Pufendorfius, qui cum inquisitione facta apud eum msc. illius indicis deprehendisset, post variam actionem, quam §. praecedente iam descripsimus, et fugam Becmanni, ita peruicit, vt Index nouitatum carnificis manu in foro Lundinensi, nequicquam repugnante Winstrupio et Schwarzio, flammis deleretur, et Becmannus cum infamia Sueciae regno proscriberetur, vt in antecedentibus relatum. Schwarzius autem, ne ad hos ignes digitos adureret, inuito sibi, et inscio nefarie istum indicem subtractum esse conquestus est, quin et interpolatum fuisse, est caussatus; totus tamen quiescere non potuit, sed disputationibus duabus de *Notis veri falsique doctoris* arrodere Pufendorfium, et atro carbone notare, licet non nominatum perrexit. Ast Pufendorfius cum prius opponentis munus subire constituisset, re altius pensitata breuem refutationem imprimi, eamque inter disputationis auditores, illa finita distribui curauit, eam quoque dissertationi epistolicae ad Wildschuzium postea adiecit. Becmannus in furias actus, infami libello famam Pufendorfii aggressus est, cui qua ratione ille se opposuerit, postea narrabimus. Noua enim interim se fabulae huius Pufendorfianae scena aperuit, quae iam, vt cuncta ordine tradamus, porro est enarranda.

§. XIX.

Controuersiae Pufendorfii cum eruditis in Saxonia.

§. XIX. Prodierat circa hoc tempus, quo Pufendorfii ius naturae et gentium comparuerat, in scenam controuersia de polygamia simultanea, cuius, antequam Pufendorfius opus suum edidisset, occasionem praebuit BALTHASARIS MENZERI *Epistola super diuortio*, quam ipso inscio ecclesiastes quidam typis vulgauerat. Illi opposuit pseudonymus quidam adscito SINCERI WAHRENBERGII nomine, *Dialogum de polygamia;* qui cum valde παράδοξος esset, plurimos in republica literaria motus excitauit. Et variae quidem de auctore huius dialogi opiniones disseminatae sunt. Magna enim audacia et impudentia polygamiam simultaneam circa annum MDCLXXVI et sequentes defendere coeperat, infelix Ioannes Lyserus [t], qui cum inter Suecos paradoxam opinionem magno suo malo patefacere coepisset, sub Wahrenbergii nomine iam tum latitasse nonnullis visus est, at exigua verisimilitudine; Wahrenbergii scriptum enim vetustius est, satisque certo ex collatione intelligi potest, Lyserum hunc pariter atque Pufendorfium exscripsisse. Ipse PVFENDORFIVS, medicum quendam Suecicum auctorem esse, se comperisse ait [u]; si vero SEVERINO WALTHERO SLVTERO, theologo et ecclesiastae aulico regis Daniae credendum, qui id ex Leyseri ore hausit, quidam comiti Koenigsmarckio ab epistolis istum dialogum parturiuit, quem Balthasar Menzerus refutauerit. In tanta incertitudine de auctore scripti paradoxi, enata nonnullis suspicio, Pufendorfios, vel Esaiam, vel Samuelem eius parentes esse, cuius verisimilitudinem huius opinionis fautores hauserunt ex assertis Pufendorfii hominem in societate tantum statuque naturali considerantibus, et a reuelatione abstrahentibus. Quae coniectura mox disseminata fuit, vehementer indignante Pufendorfio, qui Ioannem Adamum Scherzerum, theologum Lipsiensem, primum fuisse semper suspicatus est, qui hunc rumorem de se sparsisset. Quem cum pro vero haberet Fridericus Gesenius, ecclesiae Garlebiensis Ephorus, in refutatione Wahrenbergiani schediasmatis, quam adscito CHRISTIANI VIGILIS nomine polygamiae triumphatrici opposuit, haud obscuris verbis eapropter Pufendorfium petiit [x]. Is cum hac non minus scriptione quam Indice

t) Famosa est infelicis hominis controuersia, de qua vid. Nouv. de la rep. des lettres 1685. Avr. p. 370 seq. BAYLE Dict. T. III. art. Lanech, not. A. p. 40. art. Lyserus p. 127. LVDOVICI Hist. iur. nat. p. 35. Bibl. iur. imp. p. 56. BVDDEVS Theol. mor. P. II. c. 3. f. 6. c. 9. p. 553. STRVVIVS Bibl. iurid. c. 13. §. 45. aliique multi. Habebat parentem magnum Vitebergensium theologum Guil. Lyserum, scholaeque Portensi erat praefectus. In Sueciam delatum, a comite Koenigsmarckio, coniugis suae Vrangeliae pertaeso ad defendendam polygamiam inuitatum esse refert REIMMANNVS Cat. crit. T. I. p. 696. Illud certum, edidisse eum vernacula apologiam polygamiae, titulo: *Das koenigliche Marck aller Laender*, Frib. 1676. vid. PLACCIVS Theatr. p. 471. et Pseud. p. 28. 88.; Hunc inuenustum pullum postea ornatiorem Latine edidit, titulo THEOPH. ALETHAEI Discursus politicus de Polygamia, Frib. 1674. et cum notis ATHAN. VINCENTII Londini Scan. 1682. 4. Qua scriptione ita vxores Holmienses irritauit, vt facta turba coram sedibus eius eum ad necem postularent, cogereturque magistratus iubere libellum famosum eo in vinculis inspiciente per carnificem comburi. Sed inter Danos quoque, vbi ecclesiastae castrensis munere fungebatur, a Christiano V. proscriptus, et a multis theologis telis confossus est. Tandem ad Parisienses delatus summa paupertate et miseria enecatus 1685. obiit. Conf. LAVTERBACH. Hist. Socinism. c. 2. p. 148.

u) In Diss. epist. ad Seu. Wildschuzium.

x) In Cog. theologicis de Polygamia adu. Lyserum, Rostochii 1677. 8. vernacula editis p. 63.

Indice nouitatum nomen suum suspectum et exosum per Germaniam fieri iudicaret, non tacendum ratus, ne innocentia a calumnia opprimeretur, apologiam anno MDCLXXIV edidit, in qua ad calumnias Becmanni fuse, Vigili personato, paucis ast satis acerbe respondit. Regessit quaedam eodem anno GESENIVS, edita: *Samuelis Pufendorfii contra I. N. iniquitate, inque illius scrutinio infelicitate;* quocum controuersiae serram reciprocandam haud esse ratus Pufendorfius, *Apologiam ad Ioannem Adamum Scherzerum* habitu epistolico exarauit[y], eo quod hunc illius rumoris auctorem esse crederet, et suspicaretur, eo instigante Gesenium contra ipsum in aciem processisse; nosset etiam Scherzerum male in ipsum affectum negotium ipsi Lipsiae et Dresdae facessiuisse. Relatum enim erat Pufendorfio, Scherzerum Indicem nouitatum supremi senatus ecclesiastici Dresdensis praesidi ostendisse, monentem, caueret, ne respublica Christiana ex libro Pufendorfii detrimentum caperet, et studiosa iuuentus, quae auide eum legeret, a pestilentibus erroribus corrumperetur: praesidem Dresdam reuersum, de eo in senatu ecclesiastico egisse, et tum facultatis theologicae in academia Lipsiensi sententiam fuisse requisitam, eam autem, in qua Scherzerus primum locum occupabat, responsionis loco Indicem nouitatum transmisisse, et Geierum quidem rem in medio relinquendam esse suasisse, vrsisse vero reliquos, vt electoris nomine academia moneretur, caueret, ne iuuentus studiis inuigilans Pufendorfianis erroribus perderetur. Praeuidit Scherzerus cum aculeato hoste esse congrediendum, ideoque a disputatione abstinuit, quod vt honeste pugnam deprecari posset, a senatu ecclesiastico Dresdensi ipsi iniunctum erat. Ipse vero Christianus Vigil loco Scherzeri in scenam progressus, Pufendorfio *Christianam benedictionem aduersus impiam et immanem maledicentiam eius in epistola ad Scherzerum adhibitam opposuit.* In qua scriptiuncula, ex scripto Monzambani, cuius auctorem se esse tunc negabat Pufendorfius, ea omnia congessit, quae inuidiam Pufendorfio conflare et suspectum eum facere poterant, poenitentiam ei et mentis emendationem precatus. Nouus autem in Ienensi academia surrexit Pufendorfii aduersarius, Valentinus Velthemius, qui concoquere non poterat, Pufendorfium principium moralitatis Scholasticorum, de actionibus bonis vel malis antecedenter ad voluntatem Dei, reiecisse, ideoque tum in oratione *de Laudibus Scholasticorum* Pufendorfium pupugerat, tum duabus disputationibus[z] receptam Scholasticorum sententiam defenderat, in quibus, licet modestiam et placidam disquisitionem prae se ferret, amaris tamen subinde verbis Pufendorfium sugillauit. Aperta pugna cum hoste, quem contemnebat, non congrediendum ratus Pufendorfius, dissertationibus decem anno MDCLXXVII,

y) Er. Scand. p. 77 seqq.
z) Titulus illis praefixus: Vera ac genuina fundamenta I. N. contra Pufendorfium, Ienae 1674.

MDCLXXVII, iunctim editis appendicem adiecit, in qua ad obiectiones Velthemii paucis, more suo respondit, at doctrinam, de moralitate antecedenter ad legem, multa luce perfudit. Non est huius loci argumenta Pufendorfii omnia allegare, quibus Velthemianas acies profligauit, monendum autem esse putamus, valde perspicue Pufendorfium suam de moralitate actionum humanarum a voluntate diuina pendentium, eo loco explicuisse. Facto enim discrimine inter id quod in actione physicum, et quod morale est, itemque inter vocabula, quae nudum motum physicum notant, et quae integram actionem moralem, siue motum physicum moralitate iunctum exprimunt, obseruat, moralitatem actioni physicae inde superuenire, quod insit interna quaedam necessitas, seu obligatio, actionem certo modo et ad certam normam dirigendi. In ea norma constituenda ad Deum esse recurrendum, qui creaturam rationalem istis dotibus instruxerit, et legibus muniuerit, quae suae bonitati et sapientiae placuissent. Obligationem itaque ex eodem, quo homo, fonte deriuandam esse. Nec tamen fingendum esse, Deum potuisse hominem non socialem condere, etsi liberrime eum condiderit: sed vt quaelibet creatura a Deo habeat, quod talis condita sit, ita in homine obligationem ad obseruandam legem, et ipsam legem non ex diuerso principio esse deriuandas, quam ex beneplacito Dei cum sapientia et bonitate coniuncto. Nec hanc Dei voluntatem vagam et desultoriam cogitandam esse, sed ad quem finem semel eadem se determinauerit, ad eum assequendum pro eiusdem bonitate et sapientia constituta media, non minore, quam ipse finis, firmitate gaudere. Quae licet alias notiones de moralitate actionum suppeditent, quam quas Scholastici fouent, nisi tamen egregie fallimur, dum voluntatem Dei in sapientiae et bonitatis eius finibus fundatam supponunt, reipsa non procul a pristina sententia abeunt, quae in intellectu diuino moralitatis origines quaerit, vt alio loco iam notauimus. Nam voluntatem Dei in bonitate et perfectione firmitatem habere, adeoque immutabilem esse, ipse Pufendorfius fatetur, et ambabus se manibus concedere ait, dari actus, qui per se Deo non conueniant, seu qui salua eius perfectione et citra contradictionem in eum cadere non possint, dari quoque actus per se honestos et turpes homini, id est, qui non possint non posita tali conditioni hominis congruere vel non congruere: sed ad beneplacitum Dei se ideo tantum referre, quia actus hominis voluntatem DEI, vt talis existeret, non anteuertant. Et hoc quidem primarium argumentum fuit, de quo inter Velthemium et Pufendorfium disputatum fuit, in quo haud parum contentionis de verbis fuisse, supra iam obseruauimus. Quamuis autem in ista appendice satis clare mentem suam Pufendorfius declarauisset, non cedendum tamen acquiescendumque esse Velthemius ratus est, eo quod crederet, Pufendorfium in quaestionibus metaphysicis et scholasticis rudem esse, idque aut ignauiae aut fastidio delicatiori eius esse imputandum. Vnde iterum ad eius monita quaedam in *Introductione*

in

in Grotium regessit. Interim nouus contra Pufendorfium in scenam processit antagonista, VALENTINVS ALBERTI, professor Lipsiensis, cuius cum Christiano Thomasio controuersias supra enarrauimus. Is in *Compendio iuris naturae orthodoxae theologiae conformato* moralitatem quidem obiectiuam, quam vocant, deseruerat, et eum in locum conuenientiam cum statu integritatis surrogauerat, socialitatem autem a Pufendorfio pro fundamento admissam variis modis lacessere et obiectionibus hypotheses Pufendorfianas premere coeperat. Quae res nouam his litibus scenam aperuit, quae ad finem vsque fabulae totius miris vicissitudinibus durauit, quas in sequentibus tangemus. Haec dum in Saxonia geruntur, alio loco furebat contra Pufendorfium Becmannus, iam tum ex Scania proscriptus; vt enim minis suis pondus adderet, libellum famosum contra eum emisit hoc titulo: *De magistri Samuelis Pufendorfii, professoris philosophiae in Carolina Scanorum execrabili iuris doctrina, horrendo atheismo, peruersis moribus et belluina vita breuissime sed verissime scribit Seuerini de Monzambano et Tenebrionis Asinii iustus censor* VERIDICVS CONSTANS, *qui eo fine id facit, vt omnes literati ore, corde et calamo pestiferam ficti huius Seuerini siue Tenebrionis Asinii, hoc est Pufendorfii doctrinam exstirpare conentur. In academia Catoniana, calumniis et risui Pufendorfio contraria.* Dedit famosi libelli specimen cel. HEVMANNVS [a], ex quo patet, quanta calumniarum atrocitate et impudentia Becmannus Pufendorfium aggressus sit. Ait enim, ex infernalis genii schola eum prodiisse, euertere decalogum, turbare S. R. imperium, profiteri religionem gentilem, negare resurrectionem mortuorum, diabolum et spectra, asserere aeternitatem mundi, negligere cultum diuinum et traducere, vitam agere profanam, infamem esse Sodomiae crimine, adulteriis, scortationibus, comessationibus, electoris Palatini filio principi Machiauelli artes tradidisse, ideoque eiectum esse, adeoque inter atheos illustres esse referendum. Apologiam Pufendorfii scriptum vocat, quo nihil turpius, nihil a pietate remotius, nihil scurra ac carnifice dignius scribi, typis mandari et vulgari potuerit, adeoque eum inter magos Fausto famoso loco non cedere contendit. Obiicit facinora horrenda alia, eaque vera omnia esse testatur, sicut Deus viuit, et ipse regni coelorum particeps fieri desideret. Hunc libellum famosum vna cum literis ad academiam Lipsiensem, Ienensem, et Vitebergensem misit; itemque ad Gesenium, quarum vltimae in manus Pufendorfii inciderunt: integras autem edidit cel. HEVMANNVS [b]. Tacere ad tam atroces calumnias Pufendorfius non potuit. Opposuit itaque nigerrimo scripto *Epistolam ad amicos* [*], in qua Becmannum iis, quos supra retulimus, coloribus viuum depinxit, calumnias dispulit, vitae innocentiam demonstrauit, et quantis mendaciis Alastor, (hoc enim nomine Becmannum notat) mundo

 impo-

a) loc. cit. p. 770. b) Act. phil. l. c. p. 780. *) Er. Scand. p. 111.

imponat, luculenter ostendit, Scherzerum quoque, qui in lectionibus academicis subinde Pufendorfium reprehendebat, passim pupugit. Quae tamen in Scherzerum dicta in editione secunda huius epistolae, quae in *Eride Scandica* comparuit, omissa sunt, in quibus se alios ex Lipsiensium doctorum collegiis non petere, monuit. Ad hanc epistolam non siluisse furibundum et ardentem vindicta Becmanni calamum, magnopere mirandum haud est: eius enim intererat, videri veritatem dixisse, Pufendorfium fuisse mentitum. Nouam itaque eructauit apologiam hoc rubro, ex quo de genio totius scriptionis coniectura fieri potest, praefixo: *Legitima defensio contra M. Samuelis Pufendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem et iustitiam, vt carnatus diabolus et singularis mendaciorum artifex, per futilia entia sua moralia (diabolica puto) toti honesto et erudito orbi malitiose ac ignominiose imponere voluit.* Quem libellum tot insulsis ac ridiculis sui ipsius encomiis, tot horrendis calumniis in Pufendorfium a capite ad calcem repletum esse, testatur THOMASIVS [c], vt nescias, an homini irasci, an vero ex misericordia ipsi helleborum et catenas commendare debeas. In tanta itaque controuersiae indignitate turpe sibi et indecorum ratus cum execrabili aduersario palam congredi Pufendorfius, adscita PETRI DVNAEI *p. t. in academia Carolina pedelli secundarii persona, epistolam edidit ad virum famosissimum, Nicolaum Becmannum, totius Germaniae conuitiatorem et calumniatorem longe impudentissimum* [d]: ipsum enim Pufendorfium auctorem esse, facile ex dicendi genere salso, acri, et satyram sapiente colligitur. In quo cateruam scelerum lippis et tonsoribus Londini notorum ei obiicit, et inter alia addit: *metum carnificis eum Suecia expulisse, non defectum pietatis, cum ob frustum panis, et vt mentiendi theatrum haberet, religionem abiurauerit, nec defectum iustitiae, quam mox tergo fuisset sensurus.* Et his similia multa cumulat, quae res inter Becmannum et Pufendorfium Londini actas mire illustrant. Sed et alius Pufendorfii πρόμαχος in arenam tum processit, qui IOANNIS ROLLETI nomen effinxerat, quemque fuisse iuuenem quendam studiis iurisprudentiae addictum, nomine Godofredum Klingerum, eo tempore in academia Ienensi versatum, qui fratri Pufendorfii, Esaiae, postea ab epistolis fuit, in eius familia tandem denatus, compertum est [e]. Is non modo diligenter, quae priuatis animorum motibus Ienae agebantur, ad Pufendorfium scripsit, vnde multa ἀνέκδοτα in huius libellis eristicis occurrunt, quae ex eius narratione hausta sunt, itemque Pufendorfii libellum *de Officio hominis et ciuis* iuuenibus explicuit, sed et pro Pufendorfio personatus edidit IO. ROLLETI *Palatini discussionem calumniarum, quas absurdissimas de illustri viro Samuele Pufendorfio relegatus ex Suecia nequam, Nicolaus Becmannus per caussam defendendae famae non ita pridem in vulgus sparsit* [f]. In quo

c) l. c. §. 26. p. 104.
d) Er. Scand. p. 139 seqq.
e) Vid. Act. phil. l. c. p. 643 seqq.
f) Er. Scand. p. 154.

quo libello apologetico, non minus acriter, quam ipse Pufendorfius Becmanni calumnias retundit, adeo, vt hunc esse auctorem scripti pseudonymi haud pauci coniicerent [g], eo quod phrases, iis, quibus Pufendorfius vsus erat, similes adhibuisset. Quod tamen inde deriuandum est, quia Pufendorfius rem omnem ad Klingerum perscripsit, vt ex eius epistolis a cel. HEVMANNO [h] vulgatis patet. Quoniam autem in hoc scripto Velthemium quoque pupugerat, malam sibi rem suo iumento accersiuit: Furens enim Velthemius, quod iuuenis ausus esset, sacramento academiae violato in publicum doctorem inuehere, patres conscriptos eius academiae ita irritauit aduersus Klingerum, vt instituta inquisitione carceri mandaretur, in quo inclementer se habitum et iniquissime tractatum esse, in literis supplicibus ad ducem Saxoniae conqueritur. Vixque manibus persecutorum implorato serenissimorum academiae nutritorum auxilio ereptus est. Vidit Pufendorfius, nullo plane modo scientiarum emolumentum istis litibus promoueri, et conuitiis rem agi inauditis, multos ex ignorantia opinionum et hypothesium suarum ipsi contradicere, nec bellorum finem ita futurum esse. Vt itaque tandem, quod exoptabat, pugnam ad exitum perduceret, edidit *Specimen controuersiarum circa ius naturale ipsi motarum*, cui apposite illud PROPERTII praefixit: *maxima de nihilo nascitur historia* [i]. Illud inscripsit Ioanni Baazio archiepiscopo Vpsaliensi, vt caussae fiduciam, ad eum velut arbitrum prouocando, ostenderet. Praemisit epistolam ad lectorem, in qua Nicolaum Becmannum obiter tangit, hoc modo narrans, eum in nupera Danorum in Scaniam irruptione affinem suum cohortis optionem subornasse, vt ipsum cum vxore et liberis trucidaret. Eumque sanguinem ipsius sitientem cum manipulo sicariorum Londinum aduolasse, et cum eum ibi non inuenisset: Malmogia capta facinus sese exsecuturum frenduisse; ast sceleris irritum Lundense praelium extinxisse. Schwarzium autem nigris coloribus depingit, nonnulla ad Scherzerum pertinentia, aculeata addit, quae tamen deinde in Eride Scandica omissa sunt [k]. In hac ergo scriptione totam controuersiam ita exponere fategit, „vt se cordatum lectorem nihil amplius desideraturum esse „sperare dicat, quod vel ad depellendas aduersariorum criminationes, vel il„lustrandam suam sententiam faciat, ita vt eo posthac minus sollicito sibi es„se liceat, si quis nugari et calumniari desinere non velit; cum semel ita per„spicue formato controuersiae statu, quae ex aduerso afferri possunt, vltro „collabantur, et sibi parum decorum futurum sit, quibusuis ieiunis schedis „peculiari scripto occurrere." Cuncta itaque breui quidem at neruis minime carente compendio complexus est, praemissaque historia disciplinae iuris naturalis, de nouitatibus philosophicis, de statu hominum naturali, de fundamentali propositione legis naturalis, de origine moralitatis et indifferentia motus physici in actione humana, de examine doctrinarum luculenter differit, et Schwarzii, Scherzeri, Alberti, Velthemii, Gesenii aliorumque obiectio-

g) Act. phil. l. c. p. 646.
h) loc. cit.
i) Er. Scand. p. 193 seqq.
k) Recusa ea dedit THOMASIVS l. c.

iectiones diluit, ratus ita certaminum finem se assecutum esse. Ast vehementer eum fefellit spes ista atque opinio. Nouus enim post hanc responsionem enatus est Pufendorfio antagonista, Ioannes Ioachimus Zentgrauius, professor moralis doctrinae in academia Argentoratensi, qui cum iuris naturalis disciplinam eiusque historiam illustrare constituisset, aliquot dissertationes academicas de hoc argumento conscripsit, quae vno fasciculo Argentorati anno MDCLXXVIII prodierunt, ornatae hoc titulo [l]: *De origine, veritate, et immutabili rectitudine iuris naturalis secundum disciplinam Christianorum.* In quibus dissertationibus principia Pufendorfiana, maxime socialitatem, refutare aggressus est. Valentinus Alberti quoque lectis iis, quae Pufendorfius in *Specimine controuersiarum* regesserat, acquiescere se minime posse credens, *Specimen vindiciarum* anno MDCLXXVIII illis opposuit, de quo consulendus THOMASIVS [m], quem tamen, Alberti indolem depingentem, ex eius aduersariis fuisse, cogitandum est. Accessit tertius antagonista anno sequente SAMVEL STRIMESIVS, qui cum in *Praxeologia apodictica seu philosophia morali demonstratiua, pythanologiae Hobbesianae opposita*, nonnulla in hypothesibus Pufendorfianis notauisset, ea quae dixerat in *Originibus moralibus* [n] roborare multis studuit. Vidit Pufendorfius, silere se, vti prius statuerat, non posse, ideo *Spicilegium controuersiarum edidit*, in quo difficultates a Zentgrauio, Alberti et Strimesio motas diluit. Qui tamen et ipsi nondum obmutuerunt: respondit enim primus, in *Vindiciis originum iuris naturalis*, secundus in *Paraenesi ad studiosam iuuentutem*, tertius in *Epicrisi in spicilegium Pufendorfianum*, in quo Pufendorfium cum Cartesianis et Poireto eandem tibiam inflando asserere contendit, veritates rerum a sola Dei voluntate dependere [o]. Confugit iterum ad laruas Pufendorfius, vt liberius respondere posset, editque ficto IVLII RONDINI nomine *dissertationem epistolicam*, in qua obiectionibus his satisfacere connititur. Ita vero respondit Pufendorfius, vt silere se posse Strimesius et Zentgrauius crederent, noua vero ex Alberti pharetra tela depromerentur. Quae non aliter retudit, quam in praefatione collectionis librorum eristicorum hactenus a se editorum, cui *Eridis Scandicae* [p] nomen praefixit, paucis at stricte illi respondendo. Quoniam vero in *Statu reipublicae Christianae* nonnulla Pufendorfiana tetigerat vir illustris VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, monens, *se methodum illam, quae a principiis reuelatis abstrahit, in se reiicere nolle, nec Pufendorfii hypothesin eandem cum Hobbesiana iudicare, multo minus aculeatis disputationibus, quae inde surrexerunt, se ingerere cupere; se tamen pro modico ingenio suo tantam vtilitatem, e separatione principiorum naturalium a iure diuino reuelato, seu decalogo, perspicere non posse, quanta prima fronte videatur* [q]. Valde id displicuit Pufendorfio, rato

l) Conf. Bibl. iur. imp. l. c. §. 30. p. 39. 40. vbi etiam reliqua eius scripta nominantur.

m) §. 31. p. 111 seq.

n) Bibl. iur. imp. §. 11. p. 40.

o) THOMASIVS l. c. §. 32. p. 112. G. BEIER. Specim. bibl. iur. III. n. 7.

p) Er. Scand. p. 391.

q) In vernacula Delineatione iuris nat. vid. THOMAS. Prooem. ad iurisprud. diu. p. 70 seqq.

rato ex hoc iudicio viri inter suos non exiguae auctoritatis Alberti ingenio non modicos spiritus accessuros, quapropter monitis Seckendorfianis in ista praefatione quoque satisfacere voluit. Nec a virisimili alienum est, Seckendorfium ideo quoque displicuisse Pufendorfio, quia prius socialitatis principium ipse admiserat, idque in gratiam Alberti abiecisse videbatur. Non constitit dissensus duorum magnorum virorum intra has paginas, in quibus satis dictum esse videri poterat, sed imitatus Alberti Pufendorfium, libellos eristicos a se et pro se editos iunctim edendo, titulumque: *Eros Lipsicus*, praefigendo, in praefatione pro Seckendorfio ad responsiones Pufendorfii regessit, idque imprimis illi exprobrauit, quod parum Christiane primum hominem miserrimum finxisset. Indignationem Pufendorfii *Eros Lipsicus*, meruit, eo quod videret, Alberti cristas Seckendorfii fiducia altius erigi, audissetque ab amicis, Seckendorfium eum per literas instigauisse, ne litem hanc aliquando intermori pateretur, sed ipsi porro molestias crearet. Itaque vindicaturus se ab his insultibus anno MDCLXXXVIII prodire iussit, *Commentationem super inuenusto Veneris Lipsicae pullo, Valentini Alberti calumniis et ineptiis oppositam*. In qua acerba querimonia iniuriam sibi fieri, demonstrabat, quaedam autem dura et Seckendorfio indigna admiscebat, feruore, vt fieri solet, disputationis abreptus, et indignatione, quod impia ipsi praeter veritatem sententia tribuatur commotus. Praestat enim fateri, in his se hominem demonstrauisse Pufendorfium, quam hanc animi impotentiam cum THOMASIO probare. Ideo nonnemo[r], virulento, vt ait Thomasius, scripto Pufendorfium modestiae admonuit. Nec tacuit Alberti, sed edidit anno MDCLXXXVIII *Epistolam ad Seckendorfium, commentum Pufendorfii de inuenusto Veneris Lipsicae pullo refutantem*, in qua laudibus elato Seckendorfio in Pufendorfium velut apertum calumniatorem agit. Ita controuersiis his in Saxonia feruentibus, dum de Suecia nemo cogitauit, prodierat inopinato Iosua Schwarzius, iam Slesuicensi ephoriae a Danorum rege praefectus, cum cathedram Londinensem deserere ob caussam supra dictam esset coactus. Hoc enim loco positus, cum libere magis se scribere posse putaret, priuigni sui SEVERINI WILDSCHVZII nomine edidit *Discussionem calumniarum Samuelis Pufendorfii*, anno MDCLXXXI. In qua scriptione praeter ineptas sui laudes et aperta mendacia in Pufendorfium nihil reperiri testatur CHR. THOMASIVS[s]. Eum itaque, pro merito depexum dare constituit GERARDVS GOTTLIEB TITIVS[t], sed ludrico et ad risum concitandum apto dicendi genere, epistola nempe gratulatoria Becmanni nomine ad Wildschuzium data; de deuicto et triumphato Pufendorfio, ita lepide, teste THOMASIO, genium Becmanni eiusque stilum exprimente, ita stultitiam scripti Wildschuziani aliud agendo delineante, et naeuos in academiis regnantes sale et pipere condita satyra exagitante, vt multi fassi sint, Erasmi encomium Moriae, et Hutteni epistolas obscurorum virorum nihil

r) Tobiam de Sarregine esse, indicat TITIVS in Epist. grat. Becmanni ad Wildschuzium. Hoc vero nomine latet Tobias Pfannerus. s) l. c. p. 120. t) ib. §. 41.

hil esse ad istum Parmenontis suem. Ipse quoque Pufendorfius episodium comoediae additurus adscito Iosuae Schwarzii nomine *Dissertationem epistolicam ad eundem Wildschuzium* vulgauit, in qua multas circumstantias ad vitam Schwarzii et sociorum eius historiam pertinentes narrauit, inuita tamen Minerua aliam personam effinxit, et elegantiae gratiam natiuumque colorem, qui in eius scriptis splendet, aliquantum amisit. Rogatur in hac epistola Seckendorfius, quem cum Pufendorfio reconciliare amici tentabant, vt certamine hoc excesse velit, Tobiae autem Pfannero, quem Sibotham Napserum vocat, ob modestiae admonitionem respondetur, et Sleuogtus Ienensis, qui in *Iudiciis sapientum ex Parnasso* Pufendorfium momorderat, retunditur, vt alia taceamus, aculeata satyra aduersariis Pufendorfii obiecta. Vltimus in scena comparuit, Alberti foetus, anno MDCLXXXVIII, *quo iudicium de nupero scripto Pufendorfiano, quod dissertatio epistolica D. Iosuae Schwarzii ad priuignum suum, inscribitur, exhibetur.* Quod tamen scriptum valde displicuisse Seckendorfio, huncque illi esse indignatum, quod animaduersiones suas in Pufendorfii scriptum se inuito imprimi curasset, ideoque illi infensiorem factum esse; gratum autem habuisse, quod amici communes litem hanc componere tentarent, ait THOMASIVS[w]. Qui et hoc addit, Seckendorfio Halam vocato, vt academiae nouae cancellarius esset, amicos maiori effectu pacem et amnestiam inter vtrumque conciliasse. Sed ex fragmento epistolae, quod produxit HEVMANNVS[x] patet, Pufendorfium ipsum, interuenientibus amicis amnestiam petiisse, facileque a Seckendorfio obtinuisse; sibi enim, scribit, licet maior irae caussae subsit, quam Pufendorfio, facile tamen esse iniurias remittere quam vlcisci, vt sibi ignoscere Deum cupiat. His tamen pacis conditionibus Alberti quoque reconciliatio conclusa est, quam longinquarum litium, et indecorae pugnae pertaesus, facile admisit Pufendorfius, quin rogatu Alberti carmen gratulatorium in nuptias filiarum eius scripsit, quod licet satyricum esset, imprimi tamen is curauit, quod postea Christiano Thomasio occasionem dedit, eum deridendi[y], cum is hanc contentionis serram cum eo reciprocare coepisset, vt supra narratum. Et hanc tandem catastrophen longa fabula Pufendorfiana habuit, quae memorabilibus speciminibus probat, quid valeant praeiudicia scholae, quid inuidia, quid artes malae et picta pietas, ad quam inhumanitatis et impudentiae audaciam excurrat humanus animus, vbi semel in praeceps vindictae cupiditate agitur. At docet etiam, viros prudentes et philosophiae praeceptis subactos, laesos et vlceratos interdum ad indignas philosophis satyras delabi, sicque Iliacos intra muros peccari et extra. Successit Pufendorfio Thomasius, qui ius eius naturae et gentium auxit, poliuit, acerrime defendit, et contra Praschium quoque aliosque quibus Pufendorfiana principia displicuerunt, assertum iuit. Quae cúm fuse in eius vita enarrauerimus, nihil his, quod addamus, habemus.

CAPVT

w) l. c. §. 47. p. 123. x) l. c. y) Cog. menstr. 1689. p. 1057 seqq.

CAPVT QVINTVM.

DE EMENDATA RECENTIORI AETATE PHILOSOPHIA CIVILI.

§. I.

Vidimus hactenus fata disciplinarum fere omnium, quibus philosophiae ambitus absoluitur, quaeque recentiori aetate auctae et emendatae sunt, restat vna pars, eaque ciuilis, quae vitam hominis in societate tum ciuitatis tum familiae viuentis prudenter regere docet atque praecipit. Non neglecta fuit elegans haec philosophiae pars a veteribus, et imprimis a schola Aristotelis, quae in eo genere plurimum laborauit, ipso Aristotele praeclaram, si verum fatendum, operam in eo praestante. Educatus enim in aula Philippi Stagirita, in qua eo tempore prudentia ciuilis sedem fixerat, et facinoribus magnis et stupendis emicabat, non potuit non ad optima exempla formari, et regulis vtilissimis imbui. Vbi autem ipse philosophiam arripuerat, non in Lycei vmbris otiosis speculationibus deditus, more Platonis, quem praeceptorem habuerat, imaginariam rempublicam, legesque in societate ciuili inutiles excogitauit, sed ipsam imperii et ciuitatis naturam experientia et exemplis intuitus est. Gratiosus autem et intimae admissionis cum esset apud Philippum, Alexandrum M. Antipatrum et Antiochum, qui tunc, magni orbis habitabilis parti imperare coeperant, ea, qua vtebatur, insigni animi perspicacia probe intellexit, quibus neruis prudentia ciuilis staret, quibusque rationibus exerceri possit, et arcana imperiorum miro acumine inspexit. Huic itaque vitae ciuili, tum ethicam suam, vt suo loco iam obseruatum [a], attemperauit, tum politicam inaedificauit, immo de societate quoque familiae, in oeconomicis praecepit. In quibus multa eum praeclara monuisse, quaeque reipublicae expediant, intellexisse, attendisse quoque ad imperantium sophismata et arcanas, quibus respublicas moderantur artes, suo loco monuimus. Et hinc factum, vt, qui recentiori aetate in Peripatetica Schola in Politica Aristotelis commentati sunt, (inter quos eminere Petrum Victorium, Hermannum Conringium, et Michaëlem Piccartum, suis locis indicauimus) multa egregia et laude digna ad scientiam politicam attulerint, hocque nomine non male de philosophia ciuili recentiori aetate meruerint. Quos tamen hoc loco enumerare nihil attinet, quia alia agimus. Ast, licet haec ita se habeant, negari tamen nequit, nec omnia vidisse Aristotelem, nec nostris temporibus omnia eius praecepta iuuare rempublicam posse.

De ciuili prudentia meruit schola Aristotelis, non tamen perfecit.

a) Tom. I. p. 804. 893.

posse. Quemadmodum enim institutiones suas ciuiles tam genio temporis, imperiorum in quibus viuebat, et quorum arcana ipse ex parte consiliis suis moderabatur, indoli modoque, quam nationum inclinationi et circumstantiis aliis, quae maximi momenti in imperandi prudentia et regenda ciuitate esse solent, accommodauit, ita historiae ciuilis non imperitus ignorare non potest, insignes mutationes respublicas esse passas, aliasque regulas aliam prudentiam haud raro poscere. Et hinc vera caussa deriuanda est, cur nulla philosophiae pars ab ipsis Peripateticis magis emendata, aucta, suppleta sit, quam quae de ciuili prudentia agit, curque infinitus fere scriptorum politicorum numerus extiterit, qui omnes fere artes regnandi variis modis explicuerunt. Inter hos nonnulli systematicum ordinem secuti sunt, plerique methodo liberiori prudentiae ciuilis regulas exposuerunt, et obseruationes, digressiones, dissertationes, discursus, animaduersiones historico-politicas scripserunt. Quorum nomina excitare hoc loco nec libet nec licet, cum ad literariam huius scientiae partem id pertineat, quam diligenter excoluit recentior virorum doctorum industria.

Scriptores historiae literariae doctrinae ciuilis.

Inter quos primo loco nominandus GABRIEL NAVDAEVS, vir castigatae eruditionis, cui debemus *Bibliographiam politicam*, aliquoties editam[b], licet partium studio virum doctissimum interdum aliquid dedisse, dudum viris doctis[c] sit annotatum. Naudaeo merito iungimus IOANNEM ANDREAM BOSIVM, qui in dissertatione *de Comparanda prudentia ciuili* bonae frugis plena scriptores quoque huc pertinentes adduxit. Prolixiori commentatione in hoc stadio cucurrit CAROLVS ARNDIVS, cui debemus *Bibliothecam politico-heraldicam selectam*, et *Bibliothecam aulico-politicam*. Qui si tantum accurationis et attentionis in his indicibus construendis attulisset, quantum lectionis et diligentiae, non haberemus, quod in eo culpandum esset. Ast in hoc scribendi genere ἀκρίβειαν ei deesse obseruauerunt alii[d]. Tacemus Ioannis Caluini, Iusti Gerardi Rinckii, Cornelii a Beughem, G. Io. Iochii aliorumque labores huc referendos, de quibus videndus cel. STOLLIVS[e], qui ipse in hoc argumento pulchre versatus, et omnino consulendus est. Cui si iungatur STRVVII *Bibliotheca philosophica*[f], virorum eruditorum cura insigniter aucta, vix omittetur scriptor paulo memorabilis, qui de philosophia ciuili aliquid tradidit. Dolendum autem, plerosque de prudentia certo obiecto, maxime reipublicae affixa, praecepisse, de prudentia in genere autem considerata, plerosque siluisse. Vnde laudanda recentissimae aetatis industria est, quae huic defectui medendo, multa de prudentia in genere monuit. Qua in re THOMASIVM atque BVDDEVM aliis exemplo suo lumina accendisse, ex iis, quae de his viris summis tradidimus,

notum

b) Ediderunt libellum AVG. BVCHNERVS Witteb. 1640. H. CONRINGIVS in C. SCIOPPII Paedia politices Fr. 1673. Batavi in scriptoribus de methodo p. 19 seqq. Coll. Elzeuir. CRENIVS in Script. meth. 1692.

c) BOSIVS de Comp. prud. ciu. §. 84. p. 37.

d) Biblioth. imperant. c. 2. pos. 3. §. 9. p. 101.

e) Hist. liter. P. III. c. 5. §. 5. p. 693.

f) c. 8. add. Bibliotheca imperantium.

notum eſt. Nos ex his fontibus recentiorum politicorum praecepta lectorem diſcere iubemus, et ſpeciminis loco ex politicis recentioribus trigam tantum virorum celeberrimorum in medium adducemus, qui in hac arena magna cum laude deſudarunt, Ioannem Bodinum, Balthaſarem Gracianum et Traianum Boccalinum. Tum ſectas politicorum duas explorabimus, Machiauelliſticam et Monarchomachorum, quae vtraque in extrema cucurriſſe, et corrupiſſe magis, quam emendauiſſe philoſophiam politicam viſa eſt.

§. II. Magnam inter eruditos ſeculi XVI nominis celebritatem, fama pariter et infamia nobilitatam conſecutus eſt IOANNES BODINVS, ſyſtematicorum ſcriptorum, qui de republica egerunt, facile princeps: cuius res literarias praeter notiſſimos ſcriptores hiſtoriae literariae generales, Teiſſierium, Popebloundium, Sammarthanos, Baylium, Niceronium, aliosque tetigere ex inſtituto POLYCARPVS LYSERVS [g], IO. DIECMANNVS [h], et alii [i], qui ab iis conſulendi ſunt, qui integram famoſi ſcriptoris hiſtoriam ſcire cupiunt: eam enim ſtrictim tantum, et per ſumma capita attingere nobis licet. Natus eſt Andegaui, parentibus, quod plerique contendunt, Crypto-Iudaeis, cuius teſtis CAPELLANVS [k] produci ſolet, quo auctore additur, ſecundum decreta religionis Iudaeorum eum eſſe educatum. Quod tamen fatemur, melioribus teſtimoniis adhuc opus habet. Illud certum THVANI [l] teſtimonio, puerum fere in ſodalitio Carmelitarum religionem fuiſſe profeſſum: voto autem, quod rationis impotens inierat, ſolutum, iuriſprudentiae ſe in academia Toloſana tradidiſſe. Quamuis ingenio vaſto et memoria valde capaci inſtructus, non in hoc ſolo ſtadio ſibi currendum eſſe ſtatuerit, ſed linguarum notitiam admirabilem adeptus, omnium fere ſcientiarum campos perluſtrandos ingreſſus ſit. Accepta tiara doctoris iuris, ad cauſſas in foro ſuperiori Pariſienſi, ſiue Curia prouinciae agendas traductus eſt, ſtrepitum autem forenſem et varias litigationes pertaeſus, elegantiori literaturae induſtriam ſuam locauit, cui commentarium in OPPIANVM *de Venatione* debemus, oppido doctum, at quem exſcripſiſſe nonnullis viſus eſt. Maxime vero ad hiſtoriarum ſtudium, earumque ad ciuilem prudentiam applicationem conuerſus, quid in hoc genere valeat, edita *Methodo ad facilem hiſtoriarum cognitionem*, itemque *Libris ſex de Republica*, plaudente orbe literato oſtendit. Neque tamen reipublicae muniis ſe totum ſubtraxiſſe, inde intelligitur, quia ipſo auctore conſtat, Pictauii quoque eum vixiſſe ſubſtitutum procuratori regio, conuentibus Galliae Narbonenſis interfuiſſe, procurationem regis Caroli IX geſſiſſe in cauſſa agrorum publicorum contra

Ioannes Bodinus.

g) Diſſ. de Vita et ſcriptis Bodini ſelecta exhibente, Witteb. 1715. et in Appar. liter. Coll. II. Spec. 16. p. 327.

h) Sched. de Naturaliſmo Bodini.

i) COLOMES. Gall. Orient. p. 74. REIMMANN. Hiſt. lit. Germ. Vol. V. p. 42. Bibl. imper. p. 95.

k) Ep. ad Conring. Apparat. lit. Witteb. T. I. p. 66 ſeqq.

l) Ad ann. 1596. Conf. TEISSIER. Tom. IV. p. 265.

prouinciam Normannorum, a Francisco Alenzonum duce libellorum magistrum et consiliorum participem factum, interfuisse comitiis Blesensibus nomine Veromanduorum praefecturae, delegatum pro plebeio ordine, inque iis magna auctoritate eminuisse: porro legationis ergo pro Francisco Andium duce susceptae in Angliam traiecisse, apud Laodunenses aduocatum fisci fuisse, vt ex THVANI relatione, et locis a LYSERO ex ipsis Bodini scriptis adductis constat. Plurimum auctoritatis ei tribuit Henricus II. rex Galliarum, literarum amantissimus, quem aliquoties colloquutum cum Bodino esse, eo euentu, vt illustris appareret eius eruditio, praeclara rerum memorabilium cognitione instructa, testatur Thuanus. Inde factum, vt Io. Serranus scripto acri Bodinum arrosurus a rege edere illud prohiberetur. Tandem regis gratia excidens ad Franciscum Alenzonum ducem transiit, ab eo muneribus, vti dictum, admotus, et in Angliam traductus. In qua cum libros de Republica legi cerneret, eos Latinos fecit. Tandem anno MDXCVI peste correptus obiit, relicta dubia de vita atque pietate sua fama, quae CVIACIVM [m] permouit, vt ex nomine eius Ioannes Bodinus, literarum transpositione efformaret: *Andius fine bono.* Nonnullis enim Iudaicam incredulitatem, cum lacte matris haustam per omnem vitam seruauisse dicitur, id quod peculiari obseruatione demonstrare aggressus est WOLDEBRANDVS VOGTIVS [n]. Hi ad vitae eius finem prouocant, in quo constitutus, ne verbulum quidem de IESV mundi seruatore protulerit; maxime vero famosissimum eius *Colloquium heptaplomeres*, siue *Dialogum de abditis rerum sublimium arcanis*, qui hodienum in msc. delitescit, in partes vocant, in quo instituta religionum in orbe obtinentium comparatione semper vincitur Christiana religio, vincit vel Naturalismus vel Iudaismus de quo tamen dialogo nihil quod valde admirandum vel magnopere metuendum sit, praeter raritatem habente alibi dicendum [o]. Aliis nulli religioni addictus sine vero Dei cultu vixisse atque obiisse, et inter Naturalistas numerandus visus est [p]. Patet id ex ANTONII POSSEVINI *Iudicio de la Noue militis Galli*, *Ioannis Bodini*, *Mornaei et Machiauelli quibusdam scriptis*, quod ex mandato Innocentii IX, P. M. Romae MDXCII edidit, et magnam postea partem *Apparatui sacro inseruit*: in quo plurimi illi errores tribuuntur. Et hinc enata occasio eruditissimo DIECMANNO *de Naturalismo Bodini* docte commentandi. Quidam magiae pactique cum malis geniis expliciti suspectum habuerunt [q]: cuius occasio enata est ex *Daemonomania* eius, quae Gallice primum, postea Latine et Germanice prodiit, et in qua miris rationibus pro stupendis magiae operationibus, sagarum incantationibus, lycanthropia et similibus

m) Obs. Lib. XVIII. c. 38. Erat autem is ex infensissimis Bodini aduersariis.

n) App. lit. T. I. l. c.

o) Vid. STRVV. Introd. in Hist. lit. c. 9. §. 4. Obs. miscell. T. III. p. 271. alii.

p) DIECMANN. l. c.

q) TEISSIER. l. c. p. 265. PATINIANA p. 3. WAGNER. Diss. de Eruditis colloquii cum spiritibus familiaribus falso postulatis §. 6. NAVDAEVS de Magiae accusatis c. 7. p. 87.

milibus pugnat; merito ideo MARTINO DEL RIONI[r], GABRIELI NAVDAEO[s] aliisque[t] notatus, et ideo indici librorum prohibitorum adſcriptus; quamuis laudari meruerit ab HENR. MORO[u]. Plagii autem conuinci poſſe poſt Scaligerum, monuerunt COLOMESIVS[x], BAILLETVS[y], THOMASIVS[z]. Quae ſingula hoc loco excutere, non licet, et facile ex inſpectis Bodini libris ab ipſo Lectore paulo curioſiori et attento cognoſci poſſunt. Scripſit etiam *Theatrum vniuerſae naturae*, in quo eruditio et lectionis copia cum ſuperſtitione pugnat[a]. Ex quibus recte colligitur, in argumento phyſico et pneumatologico Bodinum parum valuiſſe. Aſt aliter de ſcriptis eius ad hiſtoriam, maxime vero ad ciuilem philoſophiam ſpectantibus pronuntiandum eſſe, viri docti cenſuerunt. Non enarrabimus hiſtoriam libri *de Republica*, quod factum ab aliis[b]; ſed obſeruamus, maxime ſe eum commendauiſſe viris in ciuili prudentia verſatiſſimis, GABR. NAVDAEO[c], IO. CASELIO[d], IAC. BONGARSIO[e] aliisque laudatis a THOMA POPE-BLOVNTIO[f], POLYC. LYSERO, COLOMESIO[*]. Nam licet eſſe in hoc opere haud pauca obelo digna faſſi ſint, digreſſiones quoque inutiles et moleſtae merito diſpliceant; recte tamen obſeruauerunt, varia illud multiplicique eruditione et ſtupenda exemplorum varietate refertum eſſe, THVANVS quoque, qui tamen non omnino ab oſtentationis innato gentis vitio vacuum eum ſe probauiſſe ait, monuit, in illo omni ſcientiarum genere non tincti ſed imbuti ingenii fidem Bodinum feciſſe. Tacemus Naudaei iudicium, qui regnorum quotquot in mundo conſtituta fuerunt, ſpecies, leges, inſtituta, arcana denique et virtutes ac vitia in ordinem reduxiſſe Bodinum affirmat, opusque hoc elaboratum ingenio, expolitum induſtria, perfectum iudicio et ita numeris omnibus abſolutum vocat, vt qui ab ipſo diſceſſerit, erraſſe et incerta ſecutus fuiſſe dicendus ſit. Quae ſententia quidem nimia videri poteſt, cum nec ordinem ſatis obſeruauerit, nec παιδείας curioſus ſatis ſit, verum tamen eſt, innumera eum collegiſſe, quae amplam ſatis lucem prudentiae ciuili accendere poſſunt, quamuis rerum eum quam verborum ſtudioſiorem fuiſſe, et in hiſtoriis ac teſtimoniis citandis a vero interdum abire, neglectu magis quam dolo, concedi GROTIO[ff] poſſit. Ex his vero iudicari poteſt, quid de turba eorum ſtatuendum ſit, qui libros de republica hoſtilibus armis aggreſſi ſunt, quod fecerunt Augerius Ferrerius, Fabius Albergatus, Antonius Poſſeuinus, Dominicus Arumaeus, alii, quorum loca copioſa adduxit POLYC. LYSERVS[g]. Ipſe enim contra Renatum Herpinum apologiam pro republica ſcripſit, inque ea Serrano, Oſtato Vaſconi, Andreae Franckenbergero, Petro Oſtalio, Ferrerioque reſpon-

r) Diſq. Mag. T. I. p. 38. s) l. c.
t) VOSSIVS de Orig. idol. p. 489.
u) In Antidoto adu. Atheiſmum L. III. c. 9. Opp. T. II. p. 122.
x) loc. cit.
y) Jugement des ſavans T. II. P. II. p. 475.
z) De Plag. lit. n. 373. p. 164.
a) COLOMES. l. c. LYSER. l. c. p. 345. et quos laudat.
b) Bibl. iur. imperant. p. 96. c) l. c. p. 23.
d) In Ariſtot. de Optimo reip. ſtatu prooem.
e) Vid. COLOMES. l. c.
f) p. 744. *) ll. cc.
ff) Ep. ad Gallos Ep. 1. g) l. c.

respondit. Certe non minus peccant, qui, cum errores in hoc opere vident, illud omne reiiciunt, pulchraque innumera negligunt, quam qui cum Naudaeo, iaculum nunquam extra metam expediuisse Bodinum statuunt [h].

Balthasar Gratianus.

§. III. Alter, qui inter scriptores politicos acumen ingenii non systematico quidem ordine, at obseruationibus elegantissimis demonstrando magnam nominis famam meruit, BALTHASAR GRATIANVS est, societatis Iesu theologus, et collegii Tarasonensis rector, in quo anno MDCLVIII, annos natus LIV obiit, de cuius vita ALEGAMBIVS [i] consulendus. Is cum ingenii supra modum sublimis et acuti elegantia innumeras obseruationes pulcherrimas ad prudentiam pertinentes meditatione et lectione collegisset, eas tandem libellis aliquot, cum orbe literario et politico, vsus tamen nomine fratris Laurentii, communicauit. Legitur enim eius *Oraculum manuale; Heros; Criticon; Discretus*, aliaque lingua Hispanica scripta, sed Gallis quoque, Italis et Germanis legenda suo idiomate exhibita, quarum versionum historiam alibi tetigimus [k]. Et in primo quidem hominem aulicum regulis instruit, in Heroe hominis magni animum format, in Critico vitia hominum reprehendit et emendat, in Discreto virum in omni genere perfectum et aptum depingit. In quibus licet quendam scribendi tumorem ex innato gentis vitio [l], et meteora orationis deprehendere liceat, quae ad ipsa quoque morum viuendique praecepta et prudentiam interdum extenduntur, quaeque ostentationem magis subtilissimi ingenii, et verborum delectum atque affectatam obscuritatem, quam rerum curam et pondera exacta produnt [m], fassi tamen sunt viri summi, et accurati in hoc argumento arbitri [n], prudentiae viuendi summam, et animam quasi acutissimum scriptorem exhibuisse, nec facile tantum acumen, tantam sententiarum elegantiam, tantam morum animi humani notitiam, tantam meditationum sublimitatem scriptorem vllum demonstrauisse. Poscit autem lectorem et cothurnato sermoni adsuetum, et meditationis profundioris atque lectionis cum attentione iteratae molestiam non pertaesum, cunctaque ad circumstantias praesentes ita traducentem, vt si non omnia accurate tetigisse videri possit, quod ab homine, verborum sublimitate a recta cogitationum et ratiociniorum semita interdum in deuia abrepto expectari non potest, insolita tamen felicitate vberrimos fontes aperuisse censendus sit, ex quibus, qui iudicio, attentione atque vsu non caret, iucundissimos in vita prudenter instituenda fructus haurire possit.

§. IV.

h) Plura de Bodino sitientibus haurienda dabit P. BAYLE Dict. T. I. art. Bodin. p. 588 seqq. qui multa erudite et curiose cumulauit.

i) In Bibl. Societatis Iesu h. n.

k) In Praef. Vers. Germanicae Discreti, siue potius, hominis perfecti, quam emendatiorem dare, fauente occasione animus est.

l) Conf. Io. BARCLAII Icon. animorum, c. 7. p. m. 480.

m) Vid. Bibl. Franc. 1726. M. Nou. art. 10. STOLL. Hist. lit. P. III. c. 5. §. 17.

n) BAYLE Rep. des lettr. 1684. Juil. art. 7. RVDIGER. Instit. erudit.

§. IV. Tertium nominauimus TRAIANVM BOCCALINVM Romanum, cuius ingenium, mores, eruditionem eleganter depinxit IANVS NICIVS ERYTHRAEVS[o]. Is elegans atque amoenus cum ingenio esset, et acri atque perspicaci iudicio vteretur, ad iocandum cum aliquo maledicto facetus, omnique doctrinae pulchritudine ornatus, ad scribendam satyram se transtulit, ad quam natus videri poterat. Inde festiuo et ingenioso eius calamo *Relationes ex Parnasso* debemus, opus iucundum, doctrinae varietate, grauique morum censura, dicendi vero ornatu commendatissimum, in quibus sententiis Apollinis fictis, vitia designantur, quibus flagrabat eo tempore ciuitas, supplicia poenaeque fraudis et improbitatis, praemia virtutis explicantur, mores seculi perditissimi in contemtum adducuntur. In qua satyra tamen Boccalinum adiutores sociosque nobilissimos habuisse auctor est ERYTHRAEVS. Vnde nonnulli ad Caietanum cardinalem, Boccalini persona et opera vtentem eas relationes retulerunt[p]. Qui si in reprehendendis in genere hominum moribus ridendisque vitiis constitisset, et tectis illis ac iucundis ambagibus libertatem in illos modo exercuisset, quos carpere impune licet, quorumque mores exagitare minus nefas habetur, melius sibi consuluisset. Ast commouit eum ingenii acies, vt ad imperiorum reprehensiones, et vitia regnantium respiceret, et imprimis regni Hispanici errores, infirmitates, et arcana detegendo, acumen ingenii ad verberandam magni regis maiestatem conuerteret, edito *Lapide Lydio politico*[q]. Quo libello quidem meruit, vt inter optimae notae scriptores politicos numeraretur, isque in alias quoque linguas conuersus auideque lectus plerorumque admirationem mereretur: at exitialis auctori suo fuit. Cum enim aegerrime aula Hispanica ferret, scripsisse audacissimum scriptorem, regis opes ac vires non esse ita magnas, vt hominum ferret opinio, sed facile deleri posse, si quis alius rex ad eas infringendas accedat, rationem quoque eius aperuisse: Venetiis die quodam ab aliquot militibus circumuentus, sacculis arena plenis ita contusus est, vt ex ea verberatione diem supremum obiret. Excelluisse eum in ea arte, scribit ERYTHRAEVS, quae in rebuspublicis et ciuitatibus recte administrandis tota versatur, et in quadam ad Scipionem Cardinalem Burghesium scripta epistola spondere, se commentarios in Cornelium Tacitum editurum, quos pro singulari hominis ingenio omni elegantia doctrinaque refertissimos fuisse, se non ambigere ait; nondum enim tum apparuerant. Verum vbi, post multas latebras, quas per manus virorum principum quaesiuerunt, tandem Geneuae in publicam lucem prorepserunt, expectationi nonnullorum eruditorum minime respondere visi sunt[r]. Maculam autem inurit dicaci satyrico, quod ERYTHRAEVS Traianus Boccalinus.

o) Pinac. I. p. 272. III. p. 223. CRASSO Elog. P. I. p. 160 seq. BAYLE Dict. T. I. art. Boccalino.

p) Conf. MORHOF. Polyhist. T. I. L. I. c. 9. §. 11. p. 80.

q) Pietro del paragone politico, Venet. 1615.

r) Vid. quos laudat POPE-BLOVNTIVS l. c. p. 927 seq. Conf. tamen Journ. des Savans T. VII. p. 24. vbi laude sua non priuantur.

THRAEVS refert, eum, qui se aliis reipublicae bene gerendae ducem ac magistrum professus sit, in iis oppidis, quorum illi administratio commissa fuerit regendis suis ipsum praeceptis non paruisse, sed multa commisisse, quae ab illorum rationibus essent aliena, ideoque factum esse, vt Romae crebrae de eius iniuriis querimoniae perferrentur, ac locus prouerbio fieret. Quae licet parum nomini eius faueant, ex politicorum scriptorum tamen, qui excelluerunt numero non eximunt.

Scriptores de Machiauello.

§. V. Machiauellistarum secta a Nicolao Machiauello, nomen habet, viro ob artes politicas easque improbandas, quas vel commendauit, vel propalauit, lippis et tonsoribus noto. Cum enim principum potestatem, quibus posset mediis extolleret, eaque siue licita sint siue illicita suis praeceptis insereret, artes quoque tyrannorum viuis coloribus depingeret, effecit, vt, quaecunque insidiae artesque in rebuspublicis tuendis firmandaque potestate suprema a nefariis prudentiae falsae et detestabilis consultatoribus adhibentur, Machiauellismi nomen tueantur. Vitam eius suo modo descriptam versioni Gallicae eius Principis praemisit IACOBVS GOHORY: nec ea plena sunt, quae recentiores historiae literariae scriptores afferunt, qui tamen de eo consulendi sunt, maxime vero PAVLVS IOVIVS[r] audiendus est, quem descripsit PAVL. FREHERVS[f]. Multa quoque notatu digna de eo dabunt P. BAYLE[ff], H. CONRINGIVS[†], I. FR. REIMMANNVS[*]. Anno MDCCXXXI vero V. cl. IO. FRID. CHRISTIVS, libris tribus *de Nicolai Machiauelli vita, scriptis et secta eius, atque in vniuersum de politica nostrorum post instauratas literas temporum, ex parte auctius cusis, ex parte primum editis*, Machiauelli res enarrauit, et quae pro eo excusando afferri possunt, attulit. Nos instituti memores paucis eius res tangemus.

Nicolai Machiauelli vita et philosophandi ratio.

§. VI. Edidit NICOLAVM MACHIAVELLVM Florentia magnorum virorum genetrix atque altrix. Ingenio a natura adeo praestanti donatus est, vt, quod IOVIVS[t] tradit, tantum valeret, vt in nulla vel mediocri Latinarum literarum cognitione ad iustam recte scribendi facultatem peruenire potuerit. Cuius quidem contrarium ex locis scriptorum veterum Graecis et Latinis coniici debebat: ast, si verum est, quod ab ipso se accepisse tradit Iouius, Graecae atque Latinae linguae flores, quos scriptis suis insereret, accepit a Marcello Virgilio[u], qui ineunte Seculo XV Florentinae reipublicae ab epistolis fuit, vnde eius notarius et assecla publici muneris a Iouio dicitur. Quamuis autem concedi forte possit, non tam disciplina et institutione literarum, quam naturae bonitate et iudicii maturitate ingenium Machiauellum excoluisse, magis

r) Elog. c. 87.
f) Theatr. p. 1440.
ff) D. H. T. III. p. 244.
†) Diss. prael. ad principem Machiauelli.
*) Intr. in Hist. lit. German. P. V. p. 32. Add. Bibl. imper. c. 2 pos. 3 p. 109. STOLLIVS Hist. lit. P. III. c. 5. p. 714.
t) l. c.
u) Graece Latineque doctissimum fuisse ex versione et Commentariis in Dioscoridem constat. Conf. FABRIC. Bibl. Gr. Vol. III. p. 97.

magis tamen mirandum esse videtur, quod eo peruenerit, quo pauci contingunt, et in scriptis acumen et habilitatem tantam demonstrauerit, vt certatim eius eruditionem viri docti laudauerint [v]. Cuius si non aliud specimen dedisset, imitationes comoediae veteris a Machiauello magna felicitate susceptae satis superque probarent. Tacemus testimonium Iouii, eloquentiam et doctrinam eius ingeniosa elegantia se prodentem valde commendantis. Recte itaque INNOCENTIVS GENTILLETVS, cui *Antimachiauellum* deberi in sequentibus dicemus, ab HERM. CONRINGIO [x] desertus est, asserens, iudicii solidi ne vnciam quidem Machiauellum possedisse. Allud enim scripta eius loquuntur, et inter magna illi ingenia locum tribuunt. Neque audiendi videntur, obtrectatores Machiauelli ἀπαιδευσίαν ei obiicientes, quae si scriptorem acutum occupauisset, non potuisset in eiusmodi argumento versari, quod sine veterum scriptorum lectione, et rerum veterum historia expendi tractarique non potest. Aristophanem autem et Plautum in comoediis, vt diximus, imitatus, scriptorem facetissimorum veneres iocosque tanta felicitate non expressisset, vt Leonis X. P. M. summi et acerrimi eius rei arbitri plausum laudesque mereretur, nisi veteris disciplinae castigatione ingenium emendauisset [y]. Maxime autem diligentia eius in versandis annalibus historicis summopere enituit, quos non quidem more seculi XVI grammaticis subtilitatibus excussit, at philosophiam moralem ciuilemque ducem secutus, ita explorauit, vt philosophum decebat. Quamuis ergo, qui antiquitatum, linguarum criticaeque artis amore tenebantur, parum in hoc scriptore inuenirent, quod placeret, vnde fabulam de eius in literis ignorantia natam esse conicere licet, fatendum tamen, magna attentione acutissimum virum ad arcanas imperantium artes, rerumpublicarum vicissitudines, caussasque mutationum, et quae alia ciuilis prudentiae mysteria sunt, attendisse, et perspexisse, quibus semitis incedere illi soleant, qui aliorum libertati insidiantur. Id quod non quidem grammaticum, at philosophum demonstrat, quem in Machiauello, de veterum rebus differente recte obseruauit Albericus Gentilis. Itaque iniquus iterum in Machiauellum recte censetur Gentilletus, qui exiguam tantum historiarum notitiam ei tribuit. Ita reipublicae, quam vehementer deperibat, fauentissimus monarchiae vero infensior, aptissimus visus est qui patriae ab epistolis esset, quo loco positus eum rerum magnarum occasio ipsi suppeteret, vsu quoque et exercitatione acumen ingenii perficere potuit, frustra id negante, qui totus eum deprimit, Gentilleto. Plurimum autem apud Caesarem Borgiam quoque valuit, cuius artes ex schola Machia-

v) Vid. Elogia doctorum de Machiauello apud MAGIRVM in Eponymol. crit. p. 545.

x) In Ep. praelimi. ad MACHIAVELLI Principem.

y) Conf. IOVIVS l. c. p. 205. VARILLAS Anecdotes de Florence p. 248. BAYLE Dict. T. III. art. Machiavel not. B. p. 244.

chiauelli fuiſſe enatas, plerique contendunt, ſunt tamen qui negent. Mediceorum potentiae infenſus [z], et reipublicae quam imperii amantior, illorum odia et perſecutiones meruit. Factionem enim Soderinam adiuuaſſe ſuſpectus factus, perduellionis iudicium incurrit, quae res eum carceri primum incluſit deinde tormentis ſubiecit [a]. Aſt magna fortitudine ſuperato equuleo, perfidiae criminis conuinci non potuit. Liber itaque dimisſus, et poſtea dignus habitus eſt, cui annuo ſtipendio deſignato patriae hiſtoriae ſcribendae labor commendaretur. Quo tamen loco iterum eum excuſſit fortunae inuidia, et familiae Mediceae ſuſpicio. Nempe cum opprimere libertatem patriae potentiſſima illa gens haud paucis videretur, in eius perniciem nonnulli coniurauerant, in id conſentientes, vt Iulium cardinalem Mediceum, qui poſtea Clementis VII nomine ſedem Romanam tenuit, vita tollerent. Quae coniuratio cum detegeretur, nonnullis mortis, quibusdam exilii cauſſa extitit. His cum amicum ſe praebuiſſe Machiauellus crederetur, et ſuſpicio eſſet, laudatis tum voce tum ſcriptis Bruto et Caſſio, qui maximas res pro republica contra dominatum moliti ſunt, accendiſſe eum ciuium animos, vt pro reipublicae libertate contra potentiam eorum, qui ſupremam poteſtatem affectabant, aliquid auderent, conuinci quidem eius rei non potuit, at munus tamen et ſtipendium amiſit: quae res eum in miſeriam atque inopiam detruſit. Quacum aliquot annos conflictatus, paulo ante ſubiecta iterum Caeſarianis armis iugo Mediceo colla Florentina, veteresque dominos receptos ex accepto temere pharmaco, quo ſe aduerſus morbos praemuniret, vitae ſuae, quod ſcribit Iouius, iocabundus illudens, anno, quod nonnulli volunt MDXXX, vel quod alii contendunt, certioribus rationibus nixi MDXXVII, fato functus eſt, aetatis XLVIII, relicto filio Luca Machiauello. Parum autem pie obiiſſe, rumor eo tempore ſparſerat, narrantibus nonnullis [b], dixiſſe eum morti vicinum, malle ſe cum viris magnis in inferno conſidere, quam cum hominibus ſimplicibus, Petro, Paulo et mendicis aliis in coelo triumphare. Alii ſacramentis eccleſiae illuſiſſe tradunt, alii alia profana eius memoriae affricant. In quibus narratiunculis merito fidem deſideres: non enim alio talo conſtant, quam opinione de Principe eius peſſima; nec ornari ſuſpicio et difficilis de Machiauello fama potuiſſet, niſi, vitae exitum fuiſſe impium, illi fuiſſet aſſutum [c]. Veriſimile autem non eſt, ſi tantae impietatis reus fuiſſet Machiauellus, paſſurum fuiſſe inquiſitionis officium, vt libri eius ſine cenſura in Italia omnium manibus verſarentur. Scripſit multa Machiauellus vno faſce vernacula, tum Latina, Anglica, Gallica lingua edita, inter quae praeter ſcriptiones mino-

z) Eorum tamen fauorem, maxime vbi in curia Romana eminebat vir calidiſſimus tempori inſeruiturus magna cura ambiuit, quod nonnullis perſuaſit, vt crederent, eum in Principe adulando conſilia erigendae tyrannidis illis ſuppeditare voluiſſe.

a) VARILLAS l. c. p. 249. BAYLE l. c. not. C.

b) Rumuſculos Hotomanni, H. Wulfii, Spizelii enarrat P. BAYLE l. c. not. C.

c) Conf. STOLLIVS Hiſt. lit. P. I. I. c. 5. §. 45. p. 715.

minores eminent: *Dissertationes in Liuium*, siue *Disputationum de republica libri tres ad decadem Liuii primam*, quae dissertationes *Venetiis* MDXXX prodierunt, postea saepius [d]. Latine quoque Gallice et Anglice editae [e]: in quibus tectius eadem axiomata tradidisse visus est, quae apertius postea in Principe disseminauit. Tum *Historia Florentina*, diuersis virorum doctorum iudiciis excepta [f]. Maxime autem, fama dicam, an infamia? illustre nomen nactus est, edito, *Principe*; hic enim libri Italico sermone conscripti et *Venetiis* MDXXXII. 4. editi titulus est, quem Syluester Telius non satis feliciter Latinum fecit, et multoties recusum vidit orbis literarius. Emendatiorem autem editionem debemus πολιτικωτάτȣ CONRINGII industriae: is enim lectionum politicarum indicem hunc librum esse voluit, eiusque versionem Latinam emendatam, *Helmstadii* MDCLXIII vulgauit, repetitam anno MDCLXXXVI. Praemisit vir eruditissimus, epistolam introductoriam, in qua de Machiauello praeclare iudicauit, adiectis iudiciis Iouii et Posseuini, vitaque Castruccii, a Machiauello scripta aliisque. Aliam post hanc versionem Latinam anno MDCXCIX exire in vulgus iussit CASPAR. LANGENHERT, Anglicam ED. DAKES, Londini MDCXL. Gallicam AMELOT DE LA HOVSSAYE, MDCLXXXVI. Sed Germanice quoque lucem vidit Francofurti MDLXXX [g]. Incredibile fere est, quam diuersa fuerint virorum doctorum de famosissimo libello iudicia, eo quod tyrannorum artes viuis coloribus et apertissimis rationibus in eo explicantur, eaque praecepta suggeruntur, quae neque religionis repagula, neque aequitatis et iustitiae honestatem, neque pactorum, legumque vincula considerare principem iubent, si eius emolumenta aliud postulent. Hinc enim pseudo-politiarum omnium, pessimarumque quae in aulis regnare solent, artium magister nequissimus, imperantium pestis, et tyrannorum adulator a plerisque habitus est. Maxime vero displicuere *Caput decimum quintum* et *vigesimum quintum*, in illo enim virtutem infamasse, concedendo principi, scire, qua ratione possit esse non bonus, in hoc prouidentiam diuinam labefactasse, asserendo dari casum cuius caussa dari nequeat, quae tamen fati ferocia frangi seueritate et constantia possit vrsus est. Inde innumera conuicia in Machiauellum iacta sunt, Bodino enim homo audit leuissimus, et nequissimus, Iacobo Thomasio infame Hetruriae monstrum, aliis aliud, quorum opprobria collegit ARNDIVS [h], qui, si plura quis cupiat, adeundus est. Maxime autem POSSEVINI iudicium, quod iubente Innocentio IX. de quatuor scriptoribus eum tulisse supra diximus, infamiam eius, impietatem et detestandas artes detegere nititur. Mirum itaque non est, atheismi notam illi a plerisque, qui haec principia Machiauellistica improbauerunt,

 fuisse

d) Italice Geneu 1550. 4. Bon. 1680. 4. Latine Gen. 1610. 4. Gallice 1654. Anglice 1675. 1695. Gallice iterum per Henricum Desbordes Amst. 1691. 12. VI Voll conf BAYLE l c. not. H. itemque Geneuae 1726 II. Voll. 8. conf. LOTTER. ad STRVVII Bibl. phil. c. 7. §. 9. p. 383.

e) Conf. Bibl. imperant. l c. 5. 5. p. 113.

f) Vid. BAYLE l. c not. K

g) Editiones allegat Bibl. imper. l. c.

h) l. c. p. 111.

fuisse inustam. Romae quoque etsi Princeps Machiauelli diu sine offendiculo lectus, et non vernacula tantum, sed et in Latina lingua frequenter, nulloque indignante manibus eruditorum versatus est, tandem circa finem seculi condemnationis notam meruit. Fuerunt etiam haud pauci, qui adulando adrepsisse Machiauellum familiae Mediceorum, eorumque tyrannidem scriptis fulcire voluisse contenderunt. Alii vero in contraria prorsus abeunt, nec tam malum scriptorem Machiauellum esse, etsi de argumento malo scripserit asserunt. Et artes quidem imperantium malas et tyrannidis consilia non nudius tertius nata, diu ante Machiauellum obtinuisse, ideamque principis Machiauellisticam innumeris per totum terrarum orbem exemplis expressam esse, nemo historiae adeo ignarus est, vt nescire possit. Ex quo enata scriptoribus nonnullis occasio est, de Machiauellismo ante Machiauellum commentandi[i]. Recte quoque obseruatum viris doctis est, haud pauca obseruata a Machiauello annotauisse iam ARISTOTELEM in politicis[k], exemplisque memorabilibus descripsisse Tacitum. Quod occasionem dedit Gentilleto et, post eum IAC. THOMASIO[l] aliisque Machiauellum plagii reum agendi: perperam quidem, si quid iudicamus. Quamuis enim multa, instituta attenta lectione veterum historicorum, et fortasse Aristotelis quoque, obseruasse Machiauellum negare nolimus, supra tamen iam a nobis monitum est, eum meditationibus philosophicis et examine politico adhibito veterum lectionem in partes vocauisse, adeoque quae alii negligunt, diligentius considerando, in perspiciendis malis his imperantium artibus suis oculis acute vidisse. Tot itaque veterum exempla intuito, cum nec acumen ingenii, nec attentio curiosa, nec latebrarum animi humani exploratio deesset, eo autem, quo viuebat tempore in hoc ille doctrinae genere virorum magnorum consuetudine vteretur, intelligi sine labore potest, quomodo sine plagii crimine ad similia veterum obseruationibus praecepta delatus sit; licet fatendum sit, nihil scripsisse Machiauellum, quod non conditis inter homines imperiis semper exercuerit infrunita ambitio imperandique cupiditas. Haec vero obseruata viris doctis ansam illis dedere de Machiauello iudicandi, produxisse eum tantum ex vmbris conclauium et in aperta luce collocauisse malas dominantium artes, nec docere voluisse, vt obseruatum WIQVEFORTIO[m], quid principi agendum sit, quam quid agat reapse tyrannus, vt nosci et vitari possit. Vnde candide magnus VERVLAMIVS[n]: *Est quod gratias agamus Machiauello, et huiusmodi scriptoribus, qui aperte et indissimulanter proferunt, quod homines facere soleant, non quod debeant.* Aliorum hac de re iudicia, ne nimis

i) CHRISTIAN. HOFMANNVS Diss. Machiauellus ante Machiauellum ex historia Lacedaemoniorum productus Ienae 1668. et Machiauellus sine Machiauello ex historia Sinensi productus, ib. HERM. SAM. REIMMARVS in Sciagraphia Tr. de Machiauellismo ante Machiauellum, Witteb. 1619. CONRING. l. c.

k) L. V.

l) De Plagio n. 502. PASCH. de Inu. Nou-Antiqu. c. 4. §. 7. Bibl. imp. p. 110.

m) Conf. MARVILLE Mel. T. II. p. 140. DE LA HOVSSAYE Praef. Princ. BAYLE l. c. not. E.

n) De Augm. scient. L. VII. c. 2.

nimii ſimus, praeterimus [o], legenda autem eſt erudita Cl. CHRISTII diſſertatio, qui multa hanc obſeruationem luce perfudit. Quod vbi ſupponitur, tantum abeſſe pergunt, qui pro Machiauello apologiam dicunt, vt culpari poſſit, vt potius inter teſtes veritatis cautos et ſagaces referendus videatur, eo quod prudentiam ciuilem non virginea caſtitate illibatam, ſed aularum furore vitiatam atque proſtitutam in apricum produxerit, vt habeant animae candidiores, quod perhorreſcant, amici principum autem rerumque adminiſtri pulchrius ſapere cupientes, quod vitandum eſſe hero ſuo oſtendant. Id quod pondus inſigne pro Machiauello accipit, ſi verum eſſe ſtatuatur, virum acutiſſimum reipublicae fauentiſſimum, magno, licet clandeſtino, odio oppreſſae a Medicea domo libertatis flagrauiſſe, cumque alia ratione non poſſet, his ambagibus adſcitaque hac larua, natiuos tyrannorum vultus viuis coloribus depingendo ciuibus ſuis oculos aperire, et hortari voluiſſe, vt diſcerent tandem aliquando, quam mala res ſit amiſſa libertate iis dominis parere, qui contemtis legibus, iuſtitia, aequitate, honeſtate et ſanctiſſimis quibuscunque ciuitatum vinculis etiam minime boni eſſe non recuſent, ſi potentiae ſuae expediat, et fulcire tyrannis hoc pacto poſſit. Et magnum, ſi fatendum quod res eſt, pondus haec obſeruatio in hiſtoria Machiauelli habere videtur. Vti enim non inſolens eſt eiusmodi fictis inſtitutionibus malarum artium praecepta et exempla in apertiſſima luce conſtituentibus ſatyram ſcribere, et oculos rerum intelligentibus aperire, vt ſapere tandem aliquando diſcant [p]: ita falli eos, dubium non eſt, qui Mediceae familiae aſſentiri iſto libro Machiauellum voluiſſe coniiciunt. Hoc enim ſi facere conſtituiſſet, non in foro et turba, ſed in conclaui et adyto haec praecepta politica inſuſurraſſet. Aliter autem animo affectum fuiſſe Machiauellum ea, quae ex illius vitae hiſtoria ſupra adduximus, ſatis probant, et tota hiſtoriae Florentinae ratio ſuadet. Ea enim narrante, artes iſtas, quas tam natiuis coloribus ſcriptor Florentinus deſcribit, iſto tempore mira calliditate exercuit, gemente et exſpirante Florentinae reipublicae libertate, Medicea familia [q] quas deteſtatum fuiſſe Machiauellum, ideoque ciues hac ſatyra monere voluiſſe, vel ſola iterata ſuſpicio, quod in exitium eius domus coniurauerit, euincere videtur. Nec vllam veriſimilitudinis ſpeciem habet, eum, qui Bruti et Caſſii exempla ciuibus tantopere praedicauit, ſicque reipublicae liberae amorem mire in iis ſuſtentauit, ſeria commendatione tyrannidis medio tam palpabili inſtitutionum compendia ſuppeditare voluiſſe, quibus ciuitatis libertas euerteretur. Aliquoties etiam in diſſertationibus in Liuium [r] prodidit, valde ſe Ariſtocratiae fauere, et monarchiam

 atque

o) Vid. ALB. GENTILIS de Leg. L. III. c. 4. SCIOPPIVS in Paedia polit. IO. CHR. BECMANN. Med. polit. c. 1. §. 6. p. 7.

p) Simili inſtituto ſcriptus eſt Homo politicus ſ. Compendium politices nouum, quod ſerio rem egiſſe ratus CHR. PELLEAVS in Politico ſcelerato impugnato, refutauit. Eandem nuper ſcenam ingenioſe inſtruxit cel. CROVSAZIVS editis Regulis educationis, quae multis diſplicuerunt, cum non obſeruaſſent, ſatyram virum eruditiſſimum ſcripſiſſe.

q) Conf. VARILLAS l. c.

r) Maxime L. I. c. 10.

atque imprimis tyrannidem perhorrescere. Quamuis autem non sine veri specie obiiciatur, Machiauellum, etiam in aliis libris has artes pseudopoliticas inculcauisse, opponi tamen his potest, virum sagacissimum quaerendo exempla eorum, quae tam aperte in principe effuderat, colorem, quo excusaretur, obseruationibus suis addidisse, vt de veteri magis aeuo, quam suo tempore loquutus fuisse videri possit. Quae vero de atheismo eius obiiciuntur, infirma esse, recte vidit eruditissimus REIMMANNVS [s], qui eos nominat, qui in hac macula illi inurenda industriam suam exercuerunt. Monet enim, scripta eius per integrum fere seculum esse lecta in republica literaria sine atheismi suspicione: id quod verum esse ex historia librorum Machiauellisticorum patet. Erat enim Alexandro VI commendatus et librum hunc quoque Leonis X fratris filio dedicauerat, minime indignante Leone, sed etiam potius de illo fiduciam nutriente, vt eum arcanam dissertationem de reformatione reipublicae Florentinae scribere iuberet. Clemente VII quoque iubente historiam Florentinam edidit, beneuole ab eo acceptam, Machiauello autem mortuo typographo Angelo Bladio decennii priuilegium in opera Machiauelli iunctim edita a pontifice concessum est. Idem fecerunt Paulus III, Iulius III, Marcellus II, Paulus IV, hisque auctoritatibus munita scripta Machiauelli, in omnibus fere Europae regionibus diu sine suspicione atheismi lecta sunt. Primus anno MDLII in Machiauellum inuectus est Ambrosius Catharinus, exigua tamen vel curiae Romanae vel ciuitatis literatae attentione. Tandem Antonii Posseuini et Thomae Bozii instigatione et clamoribus permotus Clemens VIII, demum scripta Machiauelli, velut impietatis suspecta prohiberi iussit [t]. Addit huic argumento porro Reimmannus, nusquam in scriptis Machiauelli vel directe vel indirecte oppugnari numinis existentiam: viros quosdam doctissimos eos excusasse, et interdum laudasse; iis, a quibus primum atheismi stigmate notata sunt Machiauelli opera, ne quidem lecta esse, ne dum ea, qua fas est diligentia excussa: reprehensione quoque ecclesiae Romanae satis acerba hanc dicam eum meruisse etc. Quae omnia in vnam summam collecta id euincere putant viri illi docti, qui pro Machiauello verba fecerunt, non alia in re eum peccauisse, quam quod, monente SCHVPPIO [u] *sagacissimus nequitiae humanae obseruator, apertissimus testis, et nimis ingenuus recitator fuerit, et candide ea elocutus fuerit, quae multi alii politici non modo sentiant, et firmiter credant, sed et in vniuersa vita faciant.*

Iudicium de Machiauello. §. VII. Difficile est in tam ambiguo argumento arbitrium sumere, et de Machiauello ita statuere, vt verisimilitudinis gradus rite definiantur, habeatque pondus suum opinio. Quis enim aperta certitudine de intentione animi scriptoris huius definiet? Et verum quidem est, suspectum valde videri Machiauellum, non modo quod artes malas nimia perspicuitate

s) Hist. Atheismi S. III. c. 4 § 14. p. 356 seq. t) Conf. CONRING. l. c. u) In Orat. de Opinione.

tate denudauerit, verum etiam, quod in aliis quoque scriptis eas insperserit, vbi scopus iste satyricus locum habere non potest. Quoniam tamen ea, quae de eius erga rempublicam amore relata supra sunt, iustam caussam praebent credendi, noluisse eum, contra principia regulasque ex animo sibi descriptas agere et scribere, hincque illa loca ideo ab eo allata putanda esse, vt exemplis fidem principi suo faceret: ideo iustae ratiocinationis pondera et momenta maiora eos habere existimamus, qui principem Machiauelli pro satyra habent, laruam tyrannis detrahente, et libertatis amantibus exosum imperium atque dominatum reddente: facileque persuaderi nobis patimur, Mediceos eum clam petiisse, quamuis ad occultandum hunc scopum, inscriptionem libri Mediceae domui sacram esse voluerit. Hac quaestione facti supposita, adeo male, quam plerique clamant, Machiauellus egisse censendus non esse videtur. Vti enim magna et praestantissima tacticorum pars est, ostendere stratagemata, eorumque rationes apertas detegere, sophismata quoque et fallaces strophas delineant artis rationalis scriptores, ita in morali quoque et politico argumento vtilitate minime caret, et haud exigua pars ciuilis prudentiae est, scire quibus modis saeuiat pseudo-politica, peccent artes aulicorum, opprimatur libertas, quaeque pestes ciuitatis eiurandae vitandaeque sint. Quem vsum hunc Machiauelli librum praestare, recte viderunt H. CONRINGIVS[x] et DAN. CLASENIVS[y]. Quamuis autem haud immerito quis obiiciat, plus proficere vitiorum ignorationem, quam cognitionem virtutis, quod eleganti Scytharum exemplo illustrat IVSTINVS[z]: putandum tamen haud est, Machiauellismum, quem vocant, siue artes pseudo-politicas ex hoc demum Machiauelli libro exortas esse, cum experientia teste constet, millies eas sine Machiauello exerceri, regnareque in aulis, in curiis, in conclauibus, quin et inter priuatos in foro, in museo, in tabernis, vbi Machiauelli princeps nunquam lectus est[a]. Id vero, nostro quidem iudicio excusari in Machiauello non potest, quod non antidotum veneno valde praesenti adiecerit, inque iis ingeniose exponendis et pingendis industriam suam demonstrauerit, quae exponi sine detestatione non debent, vt alia taceamus, quae profanam in eo mentem, Dei reuerentia non satis munitam prodere videntur. Vnde laudanda est Conringii industria, qui in ea, quam curauit editione medicinam attulit, et remedium locis, quae offensioni esse possunt, parauit.

§. VIII. Ex his autem intelligi potest, non defraudandos illos esse sua laude, vel inutiliter operam suam collocasse censendos, qui in refutando Machiauello desudarunt. Tanta enim multorum infirmitas est, vt non moniti et aere triplici circa pectus muniti, facile exemplorum huiusmodi

Anti-Machiauellistae.

x) loc. cit.
y) De Relig. polit. c. IX. §. 98.
z) L. II. c. 2.
a) Hinc enata est occasio cel. B. VALENTINI differendi de Machiauellismo medico Franc. 1711. LILIENTHALIO de Machiauellismo literario. EDZARDO de Machiauellismo pietistico, CHR. WEISIO de Machiauellismo rustico etc.

modi pictura decipiantur, et quae cautos reddere debent, incautos faciant et seducant. Caussa haec est, cur tot viri docti in confodiendis illis axiomatibus quibus Princeps Machiauelli regitur, industriam exercuerint suam. Quorum indicem satis longum texere liceret, si Bibliotheca philosophica scribenda esset, a qua prolixitate institutum nostrum abhorret. Nominant autem plerosque STRVVIVS[b], REINHARDVS[c], ARNDIVS[d], BVDDEVS[e], alii[f], qui videndi. Nos ex multis, quae heic inseri possent, obseruationibus paucas seligimus. Et I. quidem ex refutantium ordine, nemo maiori infamia cumulasse Machiauellum censendus est, quam Posseuinus et Thomas Bozius; ille, *in Iudicio de quatuor scriptoribus*, supra iam memorato, hic in variis scriptis, contra Machiauellum editis, maxime vero in tractatu *de Imperio virtutis*, *Coloniae Agrippinae anno* MDXCV edito. Ex quo simul tempus patet, quo Machiauellus suspectus fieri, et infamia laborare coepit. II. Maximus vero, qui Machiauello obtigit aduersarius a plerisque iudicatus est, anonymus quidam, cui debentur: *Commentariorum de regno aut quouis principatu rite et tranquille administrando libri tres*, *de consilio*, *religione et politia*, *quas princeps in ditione sua tueri debet aduersus Nic. Machiauellum Lausannae* MDLXXVI editi, et aliquoties editione repetiti, etiam Germanice vulgati[g]. Suppressit auctor nomen suum, nec aliud de se prodidit, quam esse se ex exulum reformatorum Galliae numero, quod occasionem dedit nonnullis coniecturis suis in auctorem inquirendi. Vixit autem eo tempore apud Lausonienses exul Franciscus Hotomannus: quem in hoc scripto euulgando ideo desudasse nonnulli coniecerunt. Ast nec genium nec scribendi rationem ab Hotomanno seruatam prodit scriptum illud. Vnde maiori verisimilitudine VINCENTIO GENTILLETO ICto ex Delphinatu Galliae oriundo tribuitur[h]. III. Exscripserunt hunc Anti-Machiauellum non Posseuinus modo, sed alii quoque, qui contra eum in arenam descenderunt, ast IV. iniquis armis, fallis imputationibus, et commentis ita aggressus est auctor Machiauellum, vt sincerum ex hoc libro iudicium de eo haurire minime liceat[i]. Quem cum ita exscripserint, Anti-Machiauellistae, vt ne quidem comparare eum cum Machiauelli scriptis opus esse iudicauerint, factum inde, vt pueriliter in haud paucis lapsi sint. V. Omnes autem eos, qui Machiauellum refutare aggressi sunt, et augusti, quo fulgere creditur axiomatis splendore, et cogitationum subtilitate, et principiorum atque regularum veritate et nobilitate, et digno auctore suo virtutis habitu longe post se reliquisse, consentiente et plaudente orbe literato iudicatus est, qui nuper *Antimachiauellum* Gallico sermone edidit anony-

b) Bibl philos. c. 7.
c) In Theatro prudentiae ciuilis.
d) l. c. p. 47.
e) Isagog. Hist. theol. p. 320. Annot. in Hist. phil. p 504.
f) Biblioth. imperant. l. c. §. 6. p. 113 seqq.
g) Anti-Machiauellus, das ist, Regenten-Spiegel, gent. 1624 8. perperam enim hunc librum quidam ab altero distinguunt.
h) BAYLE l.c. not. E. Bibl. imper. l. c. p. 114. DECKHE: de Script. adesp. p. 306.
i) Conf. CONRINGIVS et CHRISTIVS ll.cc.

anonymus, curante editionem elegantissimo VOLTAIRIO[k]. Quem librum immortali rarissimi exempli gloria dignum hic recensere, institutum vetat, adeundi autem Ephemeridum scriptores, qui suo merito extulerunt. Supponit is, Machiauellum verisimiliter principem suum ad Caesaris Borgiae exemplum effictum, serio orbi imitandum proposuisse, eumque ideo validissimis arietibus contundit, eiusque quassat moenia: Tam luculenter autem in eo argumento versatur, vt, recte Platonem pronunciasse dicendum sit, beatam tunc fore rempublicam, si aut philosophi imperent, aut reges philosophentur.

§. IX. Ab hoc scriptore politico enata est in nonnullorum commentariis de philosophiae historia, secta Machiauellistica. Somnium hoc fuit GEORGII HORNII[l], ita tradentis: „Exorta quoque est secta po„liticorum Machiauellistarum, qui statuunt, philosophiam theoreticam „homines reddere ineptos ad prudentiam politicam, trahentes ad se illud „Neoptolemi apud Ciceronem philosophandum, sed paucis.“ In quibus adeo pueriliter potuisse labi Hornium, vt certum sit, ne paginam quidem vnam Machiauelli se legisse merito miramur. Aliis secta Machiauellistica audit, quicquid iniquas principum artes inculcat suadetque, quo pacto innumeras asseclas habere Machiauellum contendunt, at hi sectae nomine abutuntur, quo theoreticorum philosophorum factio intelligi solet. Sensu enim practico omni ante Machiauellum tempore extitisse pseudo-politicos, et obtinuisse axiomata vel sophismata potius politica a Machiauello tradita supra iam obseruauimus. Accuratius agunt, qui eos scriptores huc referunt, qui regnandi prudentiam illis regulis concluserunt, quae vtilitate magis imperantium, quam subditorum atque ciuitatis definiuntur, quaeque despotismum nimis extendunt. Quo nomine vapulare solent Iustus Lipsius, et Thomas Campanella, vt in vtriusque vita dictum, itemque illustrissimi Gallici regni administratores Richelius et Mazarinus. Quibus adiici solet GABRIEL NAVDAEVS, propter *Considerationes politicas super arcana status*[m]. Ast hi quoque scriptores Machiauellistae proprie dici nequeunt, eo quod intra cancellos praeceptionum Machiauelli se non concluserunt. Monarchomachos autem huc inepte refert Cl. ARNDIVS[n], qui in contrarias prorsus partes discesserunt, quos iam propius intuebimur.

Secta Machiauellistica.

§. X. Nempe in contrarium abit, et diuersissima principia sectatur Monarchomachorum factio, quam indictam hoc loco praeterire non licet. Vt enim plus iusto tribui a Machiauello principum potestati plerique conqueruntur, ita Monarchomachi imperio illimitato maximopere infensi princi-

Monarchomachi quid sint?

k) Vid. Bibl. Britann. T. XVI. Novelle letter. publicate in Firenze T. II. p. 600. 619 seqq.

l) Hist. phil. L. VI. c. 12. p. 328.

m) Conf. citati.

n) l. c. p. 56 seqq.

principis auctoritati plus iusto detrahunt. Id vero cum piaculum merito videatur, ipsam philosophiam in auxilium vocari videas, vt recte et ratione imperante id fieri videri queat. Nempe duplex huic factioni maiestas statuitur, vna personalis, realis altera. Et personalem quidem summis imperantibus minime denegant, quos ex collatione a populo facta maiestatis axioma in persona sua gerere asserunt: at realem maiestatem populo inesse, eiusque consensu, electioneque transferri in imperantem contendunt. Qua distinctione, populus et subiectorum et imperantium indole gauisus inepte inducitur, et quid maiestas sit, quaue conditione in personam principis transferatur, mire confunditur. Id quod latius deduxerunt C. THOMASIVS*, H. CONRINGIVS°, CHR. MART. COLERVS[p], qui ipsi adeundi. Perniciosi autem ex huius factionis principio in rempublicam omni tempore errores fluxerunt, seminaque seditionum nunquam non exorta sunt. Sequitur enim ex illo originaliter, maiestatem esse penes populum[q], et competere illi ius, non modo in imperantium actiones inquirendi, sed etiam peccantes de throno deiiciendi, immo prorsus e vita tollendi. Ex hac vero Monarchomachorum descriptione manifestum est, non recentiori demum aetate hanc factionem surrexisse, sed ab eo tempore extitisse, quo seditiones in imperiis obortae imperio se opposuerunt. Quo argumento dudum ARISTOTELES Monarchomachos depinxit[r], et vetus pariter atque recentior historia. Intelligitur autem ex dictis contrariam prorsus Machiauellismo esse Monarchomachiam, etiam simulatam, adeoque contrariis principiis vti, et reuera omnem regum principumque maiestatem, quam ille malis artibus extollit, pessimis rationibus atque mediis euertere. Historiarum annales vero consulentibus ignotum esse non potest, Machiauellismum, id est, abusum maiestatis et potestatis supremae Monarchomachiam genuisse, et ex tyrannidis malo aliud illo non minus fuisse prognatum. Cum enim sine legibus, sine pactis, sine religione, sine salutis publicae cura agere se posse, prout libuerit, imperantes coepissent, exasperati populorum animi de tollendo, quod execrabantur, imperio cogitare coeperunt, hincque talia principia excogitarunt, quae ex natura ciuitatis petita, in originem maiestatis inquirunt, et consensu ciuitatis eam in imperantem conferri, pactisque atque legibus definiri atque circumscribi contendunt. Quae cum magnam veri speciem habeant, facile fuit, obtentu naturae ciuitatis pactorumque inuolare in maiestatis iura et non tantum imperantes in ordinem redigere, sed pellere quoque regno, et caedibus plane, iustitiae praetextu et tyrannidis odio, euertere. Mirandum itaque non est, eas, quae Machiauellismo solent opponi, rationes in acie Monarchomachorum comparere, et iusto

*) Diss. de Duplici maiestatis subiecto.

°) Diss. de Summae maiestatis subiecto.

p) Diss. de Diuisione maiestatis in personalem et realem.

q) Conf. GROTIVS de I. B. et P. L. I. c. 3.

r) Vid. Polit. Lib. V. et PETRVS VICTORIVS ad h. l. p. 395.

iusto imperio haud raro opponi. Verumque est, quod nonnemo monuit [s], speciosa satis esse, quae pro se, suaque sententia Monarchomachi afferant, argumenta, eaque plerumque in genere considerata veriora esse, quam applicari in specie possint. Ast nec tamen inficiandum, ita in plerisque regnis imperiisque dispositum cautumque esse, vt distinctiones Monarchomachorum locum habere vix possint, cum facilius maiestas in abstracto, quod vocant, quam in concreto a subiecto cui inhaeret, separari queat. Et aliud longe est, peccata regnantium, finem imperiorum et naturam conuellentia redarguere, aliud media suppeditare, quibus salua maiestatis iure et auctoritate in ordinem redigi queant. Quae inter se miscuisse nonnullos, qui Monarchomachorum partibus se addictos professi sunt, certum est: quorum afferta interdum commodam interpretationem admittere, et aequitatem poscere, omnino B. Bvddeo [t] eos excusanti concedimus. Verum de his vltra disputare hoc loco non licet, sed in institutionibus philosophiae examinanda atque definienda sunt: nos ad partem huius, factionis historicam conuertimur, quam post obseruatorem Halensem [u] tetigerunt Strvvivs [x], Ackervs [y], Bvddevs [z], Arndivs [a] auctorque *Bibliothecae imperantium* [b].

Monarchomachi celebriores.

§. XI. Quamuis ab antiquissimis temporibus Monarchomachos fuisse, veterum regnorum atque rerumpublicarum, maxime Graecarum historia testis sit locupletissimus, nunquam tamen, quod facto ipso multi exsecuti sunt, scriptis ex instituto defendere, quisquam ausus est. Prima, quae in publicis libellis quaeruntur, huius rei vestigia, seculo XIV deprehenderunt viri docti: imperante enim Ludouico Bauaro, Marsilivs Mainardinvs, Patauinus, rector vniuersitatis Viennensis [c], quem impium quidem, sed doctum hominem vocat Nic. Comnenvs Papadopoli [d], quique in controuersiis Ludouicianis strenue Occami sectam sententiasque secutus est, Monarchomachis in *Defensore pacis* praelusisse; Seculo XVI ineunte autem, sedente Romae Leone X, Marivs Salomonivs in libris *de Principatu* eandem iam disseminauisse haeresin visus est. Forte et alii sunt, qui principum potestatem intra cancellos redigere cupientes, et plus vltra progressi in maiestatem ipsam iniurii facti sunt. Nam tempore belli Smalcaldici, quo de oppressa libertate publica querelae grauissimae auditae sunt, nonnullos theologos talia praecepisse nonnemo [e] contendit. Non tamen incerti dogmatis neruum res erupit, nisi post lanienam Parisiensem, qua crudelissimum oppressae salutis publicae, exemplum insanorum quorundam audacia exhibuit. Eam enim graues illi motus intestini et ciuilia bella secuta sunt, quibus non ar-

 mis

s) Bibl. iuris imperant. l. c. §. 1. p. 119.
t) In Hist. I. N. p. 78.
u) Obs. Hal. T. VI. Obs. 1.
x) Bibl. phil. c. 7. §. 27.
y) Pec. sched.
z) Hist. phil. p. 508.
a) Bibl. polit. her. p. 62.
b) C. 2. Pos. 2. p. 118. qui omnium plenissimus est.
c) Vid. Fabricivs Bibl. Lat. med. Tom. V. p. 102.
d) Hist. Gymnasii Patau. T. II. p. 154.
e) Obs. Hal. l. c.

mis tantum contra regis maiestatem et auctoritatem, sed calamis quoque pugnatum est. Secutae sunt seditiones motusque Anglici et Scotici, qui materiam suppeditarunt, nonnullis in regum principumque potestatem insurgendi. Inter quos primum apud plerosque locum occupat GEORGIVS BVCHANANVS, vir historiarum peritissimus, et condendi carminis felicitate celeberrimus, cuius vitam hoc loco enarrare non licet, praemissam autem Poëmatibus eius, et elegantissimis obseruationibus illustratam legere est apud P. BAYLE [f], qui adeundus. Is in regia quidem Mariae Stuartae, Scotiae reginae familia fuit, tantumque eius existimatio et eruditionis opinio valuit, vt regni haeredi Iacobo VI, erudiendo adhibitus, innumeris beneuolentiae speciminibus cumularetur. Attamen seductum a factione aulae aduersa, imprimis comite Morrauio, iniquissime de Maria regina in *Historia Scotiae* scripsisse dicitur, quod occasionem nonnullis, maxime Barclaio, dedit, eum perfidiae, ingrati animi, mendaciorum, et quae alia ei scelera obiecta sunt, insimulandi. De qua tamen re non hoc loco tractandum est, sed in historia magnae Britanniae Scotiaeque regni. Potiori autem iure huc referendus esse plerisque visus est, ob dialogum *de Iure regni apud Scotos*, paulo ante obitum, qui anno MDLXXXII, septuagesimum sextum aetatis annum supergresso obtigit, anno MDLXXX Edinburgi editum. Qui cum Latine scriptus esset, mox Anglico quoque sermone, et tum Belgico comparuit, et plerumque historiae Scotiae solet adiungi. Scripserat hunc dialogum occasione motuum a Maria Stuarta excitatorum, adeoque de Scotiae tantum regno in titulo eius se acturum promiserat; in ipsa vero tractatione de regni iure, natura et indole in genere disputat, hincque regni origines, constitutionem primam, et neruum ingeniosa inquisitione explorat, sed libere nimis, parumque accurate et reuerenter. Neque tamen alios, quam tyrannos, regni maiestate atque potestate ad opprimendos sibi subiectos abutentes se petere videri vult; vnde non erubuit dialogum hunc, regum maiestati parum salutarem, et honorificum, ipsi iuueni Scotiae regi, Iacobo VI. inscribere, apud quem maximam gratiam et auctoritatem obtinebat. Quem etsi finem intendere voluisse Buchananum facile quis sibi persuadeat, fatendum tamen, adeo inconsiderate et parum caute scripsisse historicum, vt occasio inde enata calumniandi doctrinam Protestantium [g], quod maiestati imperantium parum faueat. Qui vero nec Buchanani principia defenderunt, nec dialogi huius apologiam scribere aggressi sunt. Narrat autem CAMDENVS [h]: „Buchananum, partium „studio et Morrauii munificentia abreptum, tum in historia, tum in li„bello cui detectio titulum fecit, ita scripsisse, vt falsitatis libri isti damna„ti sint, ab ordinibus regni Scotiae, quorum fidei plus tribuendum: et „ipsum ingemiscentem coram rege, cui fuerit paedagogus, subinde se re„prehendisse, quod tam virulentum calamum in reginam bene meritam „strin-

f) Dict. T. I. p. 695 seqq. g) Conf. BAYLE l. c. not. E. h) Annal. ad ann. 1567. p. 110.

„strinxisset; morientemque optauisse, vt tamdiu superesset, donec maculas, quas maledicentia falso asperserat, reuocata veritate vel sanguine elueret, nisi hoc vanum esset, cum prae aetate delirare videretur.“ Ast contrarium docet VARILLASIVS [i], ex annotationibus fratrum Puteanorum ad Thuani historiam referens, regem quidem Iacobum retractationem a Buchanano moribundo poposcisse, at eum renuisse, eo quod nihil scripsisset, quo conscientia grauaretur. Quae inter se ita committi putat, P. Bayle, vt consistere nequeant, Camdeno vero magis credendum esse statuit. Ast cum non in reginam ipsam, sed in aulae tantum ministerium calamum Buchananus strinxerit, et non obstante Scotiae historia dialogoque isto rex gratiosum eum apud ipsum esse, porro concesserit, hypothesin autem de iure regni tyrannidi tantum oppositam esse auctor crediderit, dubia certe Camdeni relatio inde existit, et verisimilius est, quod a Scoto quodam nobili se audiuisse refert Baylius, Buchananum rogatum cum ferali lecto decumberet, annon eorum ipsum poeniteret, quae de regno et regina scripsisset, respondisse, abiturum se in regionem, vbi reges non imperarent. Eandem cum Buchanano tibiam inflauit personatus scriptor Galliae, qui STEPHANI IVNII BRVTI personam mentitus, *Vindicias contra tyrannos* assertturus, *de Principis in populum populique in principem legitima potestate* librum edidit, fine loci indicio anno MDLXXX excusum, et postea aliquoties [k] repetitum, in quo Guisiorum factioni velificaturus populi arbitrio regiam maiestatem subiecit. Quae mira et periculosa hypothesis curiosos viros doctos fecit, vt de auctore inquirerent. Et nonnulli quidem eum librum ad Franciscum Hotomannum retulerunt, eo quod pro priuilegiis et libertate nationis Gallicae et senatus regni in *Franco-Gallia* sua pugnauisset. Ast alia hypothesi is vtitur, huic minime affini, id quod satis probat, ab eo hunc foetum profectum haud esse. Alii Theodorum Bezam [l], quidam Philippum Mornaeum [m] auctorem fuisse suspicati sunt, rationibus tamen destituti. Certissima sententia est, quam peculiari dissertatione euicit P. BAYLE [n], enatum esse librum istum ex ingenio calamoque Huberti Langueti, Burgundionis, qui fama Melanchthonis excitatus in Germaniam concessit, et Protestantium partes amplexus, inter consiliarios Augusti Saxoniae electoris receptus est [o]. Suspectus postea factus, quod cum factione Peuceriana faceret, ad Arausionensium principem confugit, eiusque ministerio se addixit, in eo anno MDCXXV, denatus. Germanice quoque pars harum Vindiciarum prodiit Magdeburgi anno MDCXV, quo eiusmodi cogitationes valde animos in Germania suspensos habebant [p].

i) Apud BAYLE l. c.
k) 1589. 8. Paris 1631. 12.
l) Bezae quoque nomine prodiit Amst. 1660. 12. Ita quoque Milton. v. Philippi, aliique, refutat VOETIVS pec. diss.
m) GROTIVS in Apologia contra Riuetum.
n) Dictionario critico adiecta.
o) IDEM l. c. art. Languet T. III. p. 53.
p) Titulum exhibet Bibl. imperant. c. 2. pos. 4. §. 4. p. 183.

Monarchomachi Galli.

§. XII. Maiori animorum contentione de Monarchomachorum dogmate disputatum est, cum res gestae ab Henrico III, Galliarum rege, seditionesque sub eius regno obortae, eum tandem exitum nactae essent, qui in caedem regis desinebat. Tum enim comparuit, quam perniciosis falsae prudentiae regulis illi essent confirmati, qui ne a sanguine quidem sacro manus impias cohibere se debere credebant. Nam idem fatum subiisse successorem quoque Henricum IV, et sacrilegas manus intulisse illi quidem Iacobum Clementem, huic vero post inania tentamina Ioannis Castelli, qui ex Iesuitarum disciplina prodierat, Rauallacium, nemo rerum eo tempore gestarum gnarus nescit. Vt enim infandum regicidii scelus pingeret et excusaret impietas, asserendum erat, competere in regem haereticum atque malum populo eiusmodi potestatem, qua non regno modo abdicari, sed et vita tolli is posset. Collineauit ad detestabile hoc dogma confirmandum IOANNES BOVCHERIVS theologus, doctor Sorbonicus, qui *de Iusta Henrici III abdicatione e Francorum regno libros quatuor*, *Lugduni* MDXCI edidit: in quibus parum religiose contra maiestatem et sanctitatem principum multa temere effutiit, corrasa maximam partem et male descripta ab aliis. Castello autem indignissimum facinus frustra moliente, et societate ob sceleris conscientiam proscripta idem, si BARCLAIO [q] credendum, vernaculo scripto, FRANCISCI VERONENSIS CONSTANTIS nomine adscito defendere sacrilegium hoc ausus est. Prodiit enim *Francisci de Verone Constantini Iesuita sicarius, seu apologia pro Ioanne Castello Parisiensi mortis supplicio affecto, et pro patribus ac scholasticis e Gallia olim exterminatis, contra edictum Parlamenti Parisiis in illos latum, Lugd.* MDCX, et Latine MDCXI. Eandem tibiam inflauit GVILELMVS RAYNOLDVS, Anglus, et in Anglico collegio apud Rhemenses professor, vir vehemens et seditioni ciendae atque violentiae tuendae aptus, vt ex eius *Turco-Caluinismo* potest intelligi. Est enim ille GVILELMVS ROSSAEVS, qui *Antwerpiae anno* MDXCII edidit librum *de Iusta reipublicae Christianae in reges impios et haereticos auctoritate, animaduersione iustissimaque Catholicorum ad Henricum Nauarraeum et quemcunque haereticum a regno Galliae repellendum confoederatione.* Intelligitur vero ex dictis, maxime Societ. Iesu in suspicionem nefandi dogmatis venisse, quod reges haereseos suspectos interficere liceat, illisque imputata fuisse regicidia in Gallia et Anglia suscepta. Horum enim institutione et praeceptis effectum esse, tunc senatus regni Gallici statuit, vt impiae manus sacratissimo regum suorum sanguine se polluerent. Longum esset ea enarrare, quae post tentatam a Castello regis Henrici IV caedem, contra Societatem acta, et pro eius innocentia ab altera parte scripta sunt, haec enim ad hanc nostram tractationem non pertinent, sed in annalibus ciuilibus atque ecclesiasticis solent enarrari, cuncta quoque post ea quae in compendio eleganter retulit HEIDEGGERVS [r], erudita

Iesuitae Monarchomaniae suspecti.

[q] De regno et regali potestate L. V. init. [r] In Hist. Papatus Per. VII. §. 101. 105. p. 275. 287.

ta et iucunda differtatione, more fuo expofuit vir illuftris CAROLVS STEPHANVS IORDANVS[r], qui videndus. Nobis pro inftituti ratione fufficit, obferuauiffe, IOANNEM MARIANAM, fcriptorem inter Iefuitas Hifpanos celeberrimum, magnaeque inter fuos auctoritatis, primum fere fuiffe, qui peftilentis dogmatis femina fparferit in *Libris tribus de Rege et regis inftitutione ad Philippum III, Hifpaniae regem fcriptis*, editisque *Toleti anno* MDXCIX, cum cenfura et priuilegio regis[t]. Is enim impium Iacobi Clementis facinus admirari non erubuit, talia autem afferta protulit, quae indignationem bonorum omnium iuftiffimam merentur. Scribit enim inter alia: *Aut in apertam vim prorumpitur, feditione facta armisque publice fumtis, aut maiori cautione, fraude et infidiis pereunt, vno aut paucis in eius caput coniuratis, fuoque periculo reipublicae incolumitatem redimere fatagentibus. Quod fi euaferint, inftar magnorum heroum in omni vita fufpiciuntur: fi fecus accidat, grata fuperis, grata hominibus hoftia cadunt, nobili conatu ad omnem pofteritatis memoriam illuftrati. Itaque aperta vi et armis poffe occidi tyrannum, fiue impetu in regiam facto, fiue aperta pugna, in confeffo eft. Sed et dolis et infidiis exceptum.* Praeterimus loca alia excerpta et diligenter collecta a P. BAYLIO[u], qui nefandam Iefuitae impietatem et audaciam apertiffimis teftimoniis demonftrauit. Dici non poteft, quantam inuidiam conflauerit hoc Marianae dogma Iefuitarum Societati, eo quod his praecipue opinionibus atque hypothefibus animatos regicidas nefarias manus regi inferre aufos fuiffe ipfe fenatus regni exufto eius iuffu per carnificem libro[x] indignaretur. Id quod permouit Iefuitas, vt Marianae opinionem a Societate non effe receptam, fed potius improbatam et reiectam, publico quoque fcripto a Cottono edito declararent, quem tamen inuita veritate hoc negare, tum approbatio operi a cenforibus Societatis praefixa euincit, tum a plurimis, etiam Romanae ecclefiae addictis, eft demonftratum, de quibus, ne ad alienum argumentum nimis digrediamur, Baylius et Iordanus confulendi funt. Maxime vero odium, quod ex hoc dogmate Societati enatum eft, infignia incrementa cepit, poftquam Iacobus Caftellus, licet irrito euentu Henrico IV regi cultrum intentaffet mortiferum. Cum enim ex Iefuitarum difciplina eum prodiiffe conftaret, iubens aula illorum collegium explorari, inter chartas Ioannis Guignardi Iefuitae apologiam inuenit Clementis, qui Henricum III trucidauit, in qua actionem iftam heroicam, illi a fpiritu S. infpiratam, et aequiffimis laudibus a theologis celebratam effe fcriptum erat. Magno id Societatis malo euenit. Nam non folum Guignardus publice gula laqueo fracta periit, corpusque in cineres redactum, Caftellus mifere enecatus eft: fed et Iefuitae intra triduum vrbe, et intra hebdomades duas regno excedere iuffi funt. Qui cauffam quidem fuam in Senatu regni egerunt, at fruftra[y], eiecti enim funt,

r) Recueil de literature p. 69 feqq.

t) Maxime L. I. c. 6. 7. fufpecta funt.

u) Dict. T. III. art. Mariana not. G. p. 329.

x) Factum id anno 1610. Cal. Iun. conf. Bibl. iuris imper. l. c. p. 132 feq.

y) Maxime vrgebant, facinus hoc auctoribus Iefui-

ſunt, et infamis dogmatis memoria ϛηλυτευτικὴ poſteritati tradita eſt [z], quod tamen peſtilentiſſimae doctrinae monumentum Ieſuitarum poſtliminio in regnum Galliae redeuntium diligentia precesque ſuſtulerunt, partes Ieſuitarum ſtrenue tum agente Cottono. Eo enim intercedente reditus veniam anno MDCVI impetrarunt. Vix autem ſerenior Societati fortunae vultus arriſerat, cum caedes Henrici IV a Raualliaco perpetrata, nouas contra eam ſuſpiciones infenſi in reges eorumque illibate tuendam maieſtatem animi ingeneraret, eo quod regicidam hunc Marianae regulis inſtructum ad tantum ſcelus ſuſcipiendum acceſſiſſe, plerorumque opinio eſſet. Quod tamen ſtrenue negarunt, Ieſuitae, COTTONO *Declarationem*, vti dictum, *de Doctrina Ieſuitarum* [a] edente, quam cum refutatione docta et valida aggrederetur anonymus [b], edito *Anti-Cottoniano*, apparuit, alios quoque ex hac ſodalitate doctores huiusmodi principia Monarchomachica diſſeminauiſſe; licet magnis clamoribus ſe huic libro opponerent Garaſſius Richeomius, Eudaemon Ioannes, Gretſerus aliique ex Societate iſta ſcriptores a IORDANO [c] nominati. Inter illos vero qui in Ieſuitarum Lyceis, dogmatibus Monarchomachicis infames deprehenſi ſunt, fuit etiam ANTONIVS SANTARELLVS et CAROLVS SCRIBANIVS [d]. Ille enim tractatu *de Haereſi, ſchiſmate, et poteſtate ſummi pontificis in his delictis puniendis, Romae anno* MDCXXV edito, pontifici Romano auctoritatem atque ius non dirigendorum modo, ſed et regno abdicandorum, et mortis ſupplicio afficiendorum principum imperantium vindicare non erubuit. Qui cum munitus approbatione Aquauiuae, Generalis Societatis apud Romanos prodiiſſet, adeo offendit ob impium aſſertum aulam regis Galliarum, vt Curiae regni et Sorbonae ſententia vltricibus flammis non ſine infamia deleretur. Id quod permouit Ieſuitas, vt inſtrumento publico a Petauio et Cottono ſcripto teſtarentur, nihil ſibi cum doctrina Sanctarelli commune eſſe, aduocato Societatis quoque BOVTERAEO in *Gallicinio in aliquot falſas damnataſque Sanctarelli aſſertiones pro rege Chriſtianiſſimo* [e] maximis viribus connitente, vt euinceret, doctrinam Societatis de poteſtate temporali principum cum conciliis et decretis pontificum conſpirare: ad cuius tamen apologiam non nemo reſpondit. Neque tamen conatus hi omnes, quibus ab hac infamia ſe liberare Societas ſtuduit, efficere potuerunt, vt ſuſpicio, quae alte radices

Ieſuitis ſuſceptum eſſe cauſſidici, Arnaldus et Dolleus, quibus reſpondit quidem Cl. Duretus, ſed irrito conatu, vid. BVLAEI Hiſt. acad. Paris T. VI. p. 868. Nec impedire ſententiam curiae regni potuit Apologia pro Societate Ieſu in Gallia edita a FRANC. MONTANO.

z) Satyris quoque, vt fieri ſolet, multis exagitata Societas eſt, vid. IORDAN. l. c. Cabinet Ieſuitique, paſſim.

a) Vid. Perroniana p. 61. IORDAN. l. c. p. 97 ſeqq. Prodiit COTTONI Declaratio doctrinae Ieſuitarum, Pariſiis 1610. 8.

b) Anti-Cottonus, ou Refutation de la lettre declaratoire, ex quo libro ſpecimina quaedam excerpſit ill. IORDANVS l. c. p. 109. Auctorem alii faciunt Petrum Molinaeum, IDEM l. c. p. 118. alii Petrum Coignetum, Bibl. imper. l. c. p. 134.

c) l. c. p. 121.

d) In Amphitheatro honoris, quod contra criminationes in Societatem ſub ficto Clari Bonarſcii nomine 1594. 4. edidit.

e) Paris 1626. In eo inſtrumentum proteſtationis quoque legitur.

dices fixerat, ex animis euelleretur, praecipue cum nouam eius materiam Anglia suppeditaret. Notissimum enim coniurationem, quae sulphuraria dicitur, in Iacobum Britanniae regem et regni proceres intentatam, maxime Henricum Garnetum S. I. in Anglia superiorem auctorem habuisse; id quod non modo demonstrauit scriptum cui titulus, *Proditio sulphurea a Iesuitis in Iacobum Britanniae regem et regni proceres intentata Lugd. Bat.* MDCVII, sed etiam EDOARDVS COQVIVS, tunc regii fisci generalis aduocatus, edita *Actione in Henricum Garnetum Societatis Iesuiticae in Anglia superiorem, et ceteros proditores; Anglice* primum, *Londini* MDCCVII, postea Latine vulgata. Cui opposuit quidem ANDREAS EVDAEMON IOANNES S. I. *ad Actionem proditoriam Edoardi Coqui apologiam pro R. P. Henrico Garneto Anglo eiusdem Societatis sacerdote, Col. Agrippinae* MDCX, ast iustam fuisse actionem demonstrauit ROBERTVS ABBOT episcopus Sarisberiensis in *Antilogia contra Apologiam Andreae Eudaemon Ioannis pro H. Garneto Iesuita, Londini* MDCXIII edita, cui alia quoque Anglorum scripta contra regicidas et regicidarum patronos, addi possent, si id ageremus[f]. Garnetum autem audaciae poenam vitae supplicio luisse, quod nec legati Hispanici intercessio, nec oblata magni aeris redemtio auertere potuit, notius est, quam vt hoc loco narrari pluribus opus sit. Tacemus insidias Benedicti Palmii et Edmundi Campiani, Iesuitarum Elisabethae reginae structas, quibus Campianus laqueum meruit. Renouatae sunt querelae de societatis in hoc argumento doctrina morali, cum recentiori aetate ferales inter Molinae et Iansenii asseclas controuersiae feruere coepissent[g]. Quae tamen cum in annalibus ecclesiasticis soleant exponi, explicarique, quid Paschalis, Arnaldus Nicolius aliique aduersarii societatis in notissimis libris illi obiecerint, hoc loco, ne extra oleas vagemur, ea non tangimus breuitati litaturi. Nuper demum idem exprobrauit, qui in media Italia in societatem graui satyra insurgere ausus est, personatus TYMOLEON*.

Monarchomachi inter Protestantes.

§. XIII. Neque tamen inter coetus Protestantium sacris addictos defuere scriptores nonnulli, qui monarchomachorum albo merentur adscribi. Et fuerunt quidem, qui omnes Caluini asseclas accusarent, quod regum maiestatem non satis reuerenter habeant; cuius accusationis occasionem suppeditasse videntur acerbae querelae eorum, qui ex hoc coetu miris persecutionibus pressi, iustitiae auxilia frustra implorauerunt. Certe ex illis ansam scribendi arripuisse auctorem famosi scripti, quod *Moniti ad exules Gallos* titulum gerit, quodque P. Baylio non sine caussa adscribi in eius vita demonstrauimus, suo iam loco annotatum est. Circa finem seculi

f) Conf. Bibl. imper. I. c. p. 136.

g) Vid. Mysteres les plus secrets des Iesuites p. 78 seq.

*) In appendice Menippae fatyrae aduersus improbos literarum bonarumque artium osores, de cuius historia vid. Bibl. raisonnée P. XXIII. S. 2. art. 2.

culi antecedentis ea de re non fine acrimonia quadam disputatum est inter HECTOREM GODOFREDVM MASIVM, qui Caluini sectatores in libro, cui titulum praefixit: *Interesse principum circa religionem euangelicam*, suspicione pressit, quod de maiestatis origine, et magistratus auctoritate sinistre sentirent, et inter Samuelem Andreae, atque imprimis Hubertum Mosanum, id est IOANNEM CHRISTOPHORVM BECMANNVM theologum Viadrinum, qui peculiari dissertatione *Securitatem doctrinae reformatae religionis de Magistratu politico* exhibuit. Inde enim multae scriptiunculae enatae sunt, quibus litibus cum Christianus quoque Thomasius accesserit, vt suo loco dictum, ille quoque earum historiam tetigit[h], qui cum aliis[i] est adeundus. Controuersia enim ex fontibus magis theologicis, quam philosophicis acta est, et hinc, alium enarrationis locum postulat. Maiori autem iure, huc pertinent illi, qui funestum, quod Anglia obstupuit regicidium Caroli I defendere aggressi sunt; hoc enim non nisi electis monarchomachorum partibus fieri poterat. Inter eos agmen ducit IOANNES MILTONVS vir ingenii acutissimi et elegantis, quem et *Defensio populi Anglicani* et celeberrimum poëma, quod, *Paradisus amissus*[k], inscripsit, in ciuitate literata fecit famigeratissimum. Vitam eius descripsit Io. TOLANDVS, eo modo, vt ipse non sine inuidia Monarchomachorum numero adiiceretur[l]. Ex qua memorabilia repetiit suisque obseruationibus auxit P. BAYLE[m]. Eadem opera defuncti quoque sunt, qui laudatum carmen nuper in Britannia recusum dederunt: qui fontes ab illis hauriendi sunt, qui celeberrimae famae virum nosse propius gestiunt. Is post infandam regis caedem nomine *populi Anglicani* scripta *Apologia* eius iustitiam demonstrare et euincere conatus est, licere tyrannos rerumpublicarum euersores interficere. Qua de re controuersiae serram reciprocauit cum CLAVDIO SALMASIO: Is enim cum iussu Caroli II edidisset *Defensionem regiam pro Carolo I, ad serenissimum magnae Britanniae regem Carolum II, filium natu maiorem, haeredem et successorem legitimum*[n], opposuit ei MILTONVS: *Defensionem pro populo Anglicano contra Claudii Anonymi, alias Salmasii defensionem regiam*[o]. In qua tractatione Monarchomachorum rationes ex philosophia et reuelatione deducuntur. Aderat autem Miltono ignea vis animi, iudicium limatum, dictio elegans ac satyrica et aulae magis quam scholae aptata: e contrario Salmasius, per totam fere vitam in argumento critico versatus, politicas rationes nec satis attingebat, nec iucunde satis eloqui poterat: inde factum, vt in caussa mala potiores Miltoni partes viderentur, iudicarentque nonnulli: Miltonum malam caussam bene, Salmasium bonam caussam male egisse. Et memorabile est, quod ex aliorum fide refert P. BAYLE[p] adeo placuisse Miltonianas elegantias Christinae, Suecorum

Ioannes Miltonus.

h) Cauf. iurid. mixt. P. II. n. 3. p. 206 sq.
i) Vid. Epistola Reformati ad amicum, de controuersia Masiana cum notis, quae Germanice prodiit. Bibl. imp. c. 2. pos. 4. §. 22. p. 136.
k) Prodiit separatim, et cum Operibus Miltoni.
l) Vid. Cel. MOSHEMIVS Vit Tolandi §. 6. p. 9.
m) T. III. p. 393.
n) 1649. 12.
o) Lond. 1651.
p) l. c. not. F.

eorum reginae, vt, cum prius magna de Salmasio opinione teneretur, eius ipsi contemtum excitauerint. Aliam tamen fortunam in Gallia liber habuit. Iussu enim regis vbique quaesitus et Parisiis atque Tolosae publice flammis vltricibus traditus, ita vero minime extinctus, sed auidius lectus est. In tanta Miltoni ferocia non potuere deesse viri docti, qui regias partes contra eum tuerentur. Opposuit enim ei Bramhallus apologiam, et anonymus quidam: *Regii sanguinis clamorem ad coelum aduersus parricidas Anglicanos, Hagae Com. anno* MDCLII, cuius auctorem nonnulli Petrum Molinaeum, alii, Alexandrum Morum faciunt [q]. Ipse quoque Salmasius aliique responderunt, multisque dissertationibus demonstrauerunt, nefandum esse, et legibus diuinis ac humanis repugnare, regem occidere, quae tamen scripta hoc loco enarrare non licet. Neque tamen Miltonus et qui eum sequebantur suae caussae defuerunt. Bramhallo enim respondit Ioannes Philippus quidam, quem ipsum Miltonum esse nonnulli suspicati sunt, libello autem, qui Caroli I. nomen praefert, et εἰκόνος βασιλικῆ titulo celeberrimus est, opposuit Miltonus *Iconoclasten*, negans scriptum hoc, quod magnam populo Angliae inuidiam conflabat a rege ipso esse conscriptum; cui postea *Icon aclastos* opposita et regem tempore captiuitatis ipsum librum conscripsisse, probari tentatum est [r], tempore postea ipsam veritatem paulo luculentius detegente [s]. Eandem cum Miltono opinionem defendit Tolandus, recteque Miltonum libellum ex numero scriptorum purpuratorum eiecisse contendit. Qua de re litem ei mouere WAGSTAFFIVS, et BLACKHALLVS, ille in *Vindiciis regis Caroli*, hic in *Oratione sacra in regis memoriam habita.* Ad quorum tamen obiectiones in *Amyntore* respondit TOLANDVS [t]. Tacemus alios, qui occasione huius regicidii, de difficili hoc argumento disputauerunt, quos fuse nominat *Auctor Bibliothecae imperantium* [u], qui adeundus. Non omittendum tamen inter aduersarios Monarchomachorum, et numero plurimos et eruditione atque rationum pondere inter se valde diuersos eminere GVILELMVM BARCLAIVM, illustrissimi ducis Lotharingiae consiliarium, supplicumque libellorum magistrum atque tum in celeberrima academia Ponti-Mussana I. V. professorem ac decanum; is enim magnis arietibus in *Libris sex de Regno et regali potestate aduersus Buchananum, Brutum, Boucherium et reliquos Monarchomachos* [x], horum moenia quassauit.

q) Bibl. imperant. l. c. p. 139.

r) Vid. ib. §. 26. p. 140 seq.

s) Multa de hoc libello notanda curiose cumulat P. BAYLE l. c. not. N. p. 397. TOLANDVS in Vita Miltoni.

t) Conf. MOSHEM. l. c. §. 17. p. 95 seqq.

u) ll. cc. ARND. l. c.

x) Paris 1600. 4.

LIBER TERTIVS.
DE PHILOSOPHIA EXOTICA.

CAPVT PRIMVM.
DE PHILOSOPHIA GENTIVM ASIATICARVM IN GENERE.

§. I.

Philosophia exotica qualis hic intelligenda?

Tandem vniuersam Europam perlustrando, quid recentiori aetate in philosophia colenda praestiterit virorum ingenii laude florentium diligentia, amplissima commentatione enarrauimus. Et sic quidem diuturni et molesti cursus finem facere liceret, nisi barbaricae philosophiae veteris recordatio, quam in limine huius operis recoluimus, moneret, vt priusquam historiae philosophicae finem imponamus, ad reliquarum quoque gentium, quae extra Europam hodie viuunt, mores, instituta, doctrinam et eruditionis modum respicientes exploremus, vtrum apud eos aliquis philosophiae vsus obtinuerit, hodieque obtineat. Nam nec regionis situs, nec climatis varietas, nec singularis morum conditio obstant, quo minus in omni terra philosophia excoli possit, quamuis miris modis impedire vel promouere eius incrementa valeant. Nec deesse orientalibus aliisque populis ingenia philosophiae apta, ex historia philosophiae barbaricae, iisque, quae in *Tomi primi* fine, et in *Tomo secundo* de philosophia Orientali, itemque *Tomo tertio* de philosophia Saracenica et Muhammedanorum diximus, est manifestum. Falluntur autem, qui philosophiae exoticae nomen audientes, eam sibi philosophiae notionem fingunt, quae apud Europaeas gentes obtinet. Hoc enim sensu, si Sinensium, Iaponensium et Indorum sectas quasdam excipias, philosophiam neque in India orientali neque in occidentali reperias. Sed vt antiquissimis temporibus inter gentes barbaras religionem et philosophiam arctissimo vinculo colligatas fuisse, et vna in sede moratas suo loco euidentissimis speciminibus demonstratum est; ita et nostro adhuc seculo idem fere obtinere, et philosophiam fere omnem circa diuina versari indubitatis peregrinantium testimoniis constat. Itaque de philosophia exotica acturis, historia religionum exploranda, et excutiendum diligenter est, quid gentibus Asiae, Africae et Americae regiones incolentibus de Deo et attributis diuinis, de spiritibus, de origine et creatione mundi, de caussis rerum naturalium, de virtutum praeceptis, et status animae humanae post mortem conditione visum

visum sit? vnde sua dogmata hauserint? an rationis scintillas secutae aliquid de iis tradiderint? an traditioni vetustae aliquid debeant? quo pacto philosophiam Europaeam ad ipsas delatam exceperint, quam ingenii ratiocinantis emendationem ex conuersatione philosophorum Europaeorum admiserint? quaeque alia huius generis in hac historiae parte possunt exquiri, et ad quae capita non modo religionum exoticarum consideratio, sed et philosophiae in illis versantis historia reuocari potest. Et haec quidem curiose excutere omnino historiae eruditionis interest, at plenum difficultatibus, quae sine dubio hactenus viros doctos deterruerunt, vt hanc historiae eruditae partem intactam relinquerent. Non negamus, tentauisse quosdam historiam religionum exoticarum et his simul speciminibus nonnulla attulisse, quae ad philosophiae exoticae illustrationem faciunt. Nota enim est ALEXANDRI ROSSAEI diligentia, a DAVIDE NERRETERO aucta et castigata, cui *Templum Iudaico-Ethnicum* Gallica et Germanica lingua [a] vulgatum debemus; itemque ABRAHAMI ROGERI *Patens ianua ad abdita gentilismi mysteria*, cui amplissimas obseruationes de rebus ad religionem gentium Asiaticarum, Africanarum, et Americanarum spectantibus adiecit vir eruditissimus multaeque lectionis CHRISTOPHORVS ARNOLDVS. Tum IOVETI *Historia religionum omnium regnorum mundi, iterata cura emendata, aucta et meliori ordine concinnata*: splendidum quoque opus, quod nuper immortalis famae chalcographus BERNARDVS PICARTVS, moliri coepit, quodque ἐκτύπους atque descriptiones *Religionum*, *consuetudinum et ceremoniarum omnium in mundo populorum* exhibet. Ast vt verum fateamur, votis nostris scriptores cetera de hac eruditionis parte praeclare meriti non ex toto faciunt satis. Nam nec ipsi in illis locis fuerunt, quorum hominum religionem atque ceremonias describunt, sed sola peregrinantium fide nituntur; nec accurate ad dogmata et placita gentium attenderunt, curiosi magis in ritibus delineandis, quam doctrinis describendis: plerique etiam, qui talia attigerunt, delineasse ea credendi viuendique praecepta contenti, quae comperta ipsis erant, iudicium non interposuerunt, et de caussis, origine, fontibus, discrimine dogmatum, sectis similibusque, quae ad historiam dogmaticam requiruntur, vel plane nihil, vel pauca admodum attulerunt, sine quibus tamen momentis nihil, quod iuuare queat, ad historiam philosophiae exoticae afferri potest. Non ignoramus anonymum Gallum, qui *Historiam philosophiae gentilis* condidit, ex scriptoribus itinerariis potiora dogmata curiosa diligentia congessisse, at cum nec iudicii, nec accurationis, nec philosophiae satis ad tanti momenti argumentum attulerit, tentasse magis aliquid, quam perfecisse censendus est, vt alibi demonstrauimus [b]. Optamus itaque vt hanc eruditae historiae partem aliquis critico oculo intuitus, accuratiorem religionum exoti-

a) Norimb. 1701. 8.

b) Ot. Vindel. mel. II.

carum historiam pandat, cuius specimen in *Historia Christianismi Indorum* elegantissimum dedit desideratissimus Crozaevs, hoc enim pacto demum licebit ea seligere, quae ad philosophiam exoticam pertinent. Interim, cum pleraque peregrinantium narrationibus et fide constent, ad eos scriptores confugiendum est, qui sinceritatem et attentionem probauerunt, et philosophiae non fuere expertes. Quales non ita multos esse fatebitur, qui exploratorem itinerariorum egit, et quis scripserit, quoue modo, quibus auxiliis etc. considerauit. Plerique enim ab iis disciplinis imparati accesserunt, quae ad huiusmodi argumentum enucleandum requiruntur: quidam praeiudicio seducti, similem esse philosophiam exoticam domesticae, miras nugas commenti sunt: in nonnullis fides, in haud paucis accuratio desideratur, cuius exempla esse possunt itineraria quae Vincentius le Blanc, Tauernier, Mandeslo, Struis, Sadeur, Masse, Leguat, Paulus Lucas similesque vulgarunt. Et laudant quidem viri docti c) industriam Petri della Valle, Teuenotii, Olearii, Francisci Pirardi, Chardini, Choisi, La Loubere, Tachardi, Geruasii, le Comte, Martini, Tourneforti, le Brun, Nicolai de Graef, Beaulieu, Baldenii, Maundrelli, Sponii, Weleri, Wanslebi, Renneforti, Flacourtii, Bosmanni, le Maire, Champlain, Rocheforti, Hennepini, Tonti, La Poterie, Denis, Gage, Correal, Tertre, Feuillée, Labati, Fresieri, Dampieri, Rogeri, Monconisii, Missoni, Kaempferi aliorumque: ast, ne hos quoque omnia ea attulisse, sine quibus historia religionum accurata dari nequit, ipsa docet inspectio et experientia. Ex quo intelligitur, philosophiae quoque exoticae historiam accuratam inter desiderata adhuc reponendam esse, et integram tractationem poscere. Paulo pleniora et certiora de Indorum gente quae Malabarica dicitur, de amplissimo Sinarum regno, et de Iaponiae populis virorum doctorum, qui in istis oris fuerunt, attulit industria: maxime, qui ad Christianam religionem in istis regionibus plantandam ablegati sunt, quosque missionarios dici moris est, complura de his Asiae partibus retulere, non plane praetereunda. Imprimis Sinarum philosophia, magnum ab eo tempore strepitum edidit, quo Romanae ecclesiae placitis imbuere gentem acutam et eruditam legati sedis Romanae conati sunt. Intelliget ex his, lector aequus et attentus, nobis non monentibus, talem, qualem ipsi exoptamus poscimusque philosophiae exoticae historiam hoc loco condi non posse. Integram enim et specialem tractationem postulat, nobis autem strictim tantum potiora carpere licet, eaque afferre, quae aliquam eius rei notitiam faciunt, et in historia philosophiae vniuersali non possunt omitti. Instituti itaque nostri memores, paucis, quae ex historia gentium Asiaticarum memorabilia huc pertinere videntur delibabimus, tum populos Malabaricos, Sinenses et Iaponenses singulari tractatione explorabimus, pauca quaedam in fine additturi de philosophia Canadensium in America, quae nostro tempore aliquam considerationem mereri visa est.

§. II.

c) Vid. Mem. de Trevoux 1729. Août art. 1.

Asiatica philosophia in genere considerata.

§. II. Totius Asiae incolas, in Muhammedanos, gentiles et Christianos dispescere licet, si de religione quaeritur. Habet enim innumeras Muhammedes sectatores in Asiae regionibus, reliquae gentes auita placita et cultum idolorum seruauerunt, Christiani schismatici sunt, ex sectis veteribus, maxime Nestorii prognati [d]. Et hi quidem, quod mireris, tantam plerique ignorantiam prodiderunt, vt quid de philosophia inter Christianos Asiaticos afferre possimus, non reperiamus. Testem volumus eruditissimum CROSAEVM, qui cum gentes Indicas Romanis Graecisque in argumento ad theologiam naturalem spectante praeferre non dubitasset, nihil fere de Christianorum acumine philosophico obseruauit, vel placita philosophica retulit. Id quod nemo magnopere mirabitur, qui Christianae religionis inter gentes Asiae vigentis circumstantias, doctorum mores, superstitionem populi regnantem et similia nouerit. Ad Muhammedanos itaque primario respiciendum est, quos delata seculo Islamismi secundo ad Arabes philosophia praeclaris conatibus in hoc doctrinae genere versatos fuisse *Tomo tertio* prolixe narrauimus. Quamuis autem in duas partes discesserit Muhammedanorum religio, quarum vna Abubekrum, altera Alin sequitur, quasque Vatiniano inter se odio flagrare nemo ignorat, totum tamen discrimen in ceremoniis magis et dogmatibus accessoriis versatur, quam in fundamentalibus. Id quod haud obscuris speciminibus deprehendent, qui eam, quam *Tomo tertio* dedimus delineationem theologiae Muhammedanae cum descriptione religionis Persarum comparauerint, quam diligentissimo CHARDINO debemus; in cuius *Itinerario* amplissima de ea commentatio *Partem quartam* occupat. Constabit enim Persas, qui sectae Ali adhaererent, in haud paucis, quae de Deo, eiusque attributis operibusque praecipiunt, non dogmata modo, sed et verba theologorum Muhammedanorum inter Saracenos seruare, et eundem in modum praecipere: id quod magnopere mirandum haud est, cum Saracenica gens, Persiam totam occupauerit. Et hinc deriuandum quoque est, quod philosophiae inter Saracenos cultae vestigia haud pauca inter Persas deprehendantur, et codices manuscripti haud pauci, teste CHARDINO [e] exstent, ex Graecorum et Latinorum philosophorum αὐτογράφοις in Persicam linguam translati, quorum adminiculo inter Persas vigere philosophiam ille quoque alio loco [f] affirmat. Turcas vero, qui et ipsi Muhammedismum receperunt, philosophiam a Saracenis excultam eiicere coëgit conditio gentis bellicosae, in solis armis posthabitis literarum ornamentis gloriam et felicitatem quaerentis. Dubitandum autem non est, quin inter Muhammedanos ex Turcarum quoque progenie vestigia cultae inter Saracenos philosophiae supersint, quamuis gymnasia, scholas, et bibliothecas plerasque euerterit armorum furor, et gentis

d) Horum notitiam potissimum cel. CROZARO l. c. et imprimis ASSEMANNO V. C debemus, cuius Bibliotheca orientalis pulcherrimam segetem exhibet.

e) l. c. Praef. ad Hist. Solimanni.

f) P. III. p. 108.

gentis saeuitia. Hodie vero, vbi praeclare mitescere eius ingenia incipiunt, spes est fore, vt appareat, cultis postliminio elegantioribus literis, seueriores quoque disciplinas reductum iri: si modo vera sunt, quae noua literaria passim annuntiarunt, non modo praeclare proceres imperii, maxime praesidem, literis fauere et typographia instituta libros msc. optimos excudi, tabulas quoque geographicas aere incidi, coepisse; huius enim felicitatis literariae specimina ad nos delata sunt, sed et moliri eos academiam scientiarum, moderatoribus nonnullis viris eruditis Europaeis instituendam: ita enim non desperandum, fore, vt et scripta philosophica a Saracenis relicta in vsus publicos inter Turcas traducantur, et accendatur genti amplissimae, positis ferociae moribus Europaeorum elegantiam sensim aemulanti, cupido philosophiae gustandae.

Secta fanatica philosophorum Persarum.

§. III. Quamuis autem Muhammedanae religionis decreta magna pars incolarum Asiae amplectatur, sunt tamen inter eos quidam, qui a veteribus sectis philosophicis aliquid accepisse, vel reliquias potius seruauisse videntur. Maxime vero orientalis philosophia vestigia sua reliquit, si vera sunt, quae BERNIERIVS refert [z], recepta esse in Persia atque India inter mysteria harum gentium, et a potiori parte eruditorum Persarum admitti, et imprimis a Sufyis Persarum tradi. Hunc enim celeberrimum medicum, qui diu in his terris vixit, et philosophiae mysteriis imbutus iudicare de hoc argumento potuit, si audimus, statuunt hi philosophi: „Deum, siue ens illud supremum, quod Achar vocant, quodque immo„bile et immutabile est, non solum animas produxisse, ex propria sua sub„stantia, sed etiam in vniuersum, quicquid materiale est et corpus habet „in mundo: et hanc quidem productionem ad Deum non tantum perti„nere, velut caussam efficientem, sed tanquam ad formalem et materia„lem, nempe quemadmodum aranea ex sinu suo telas educit, et retrahit „quoque quoties placuerit. Creationem itaque nihil esse aliud, quam „extractionem siue productionem et extensionem substantiae diuinae, et „telas quasi ex visceribus Dei protractas; et similiter destructionem nihil „esse aliud, quam retractionem eiusdem diuinae substantiae, hincque diem „extremum, qui eorum lingua audit Maperle vel Perlea quique omnia „destructurus sit, nihil aliud futurum esse, quam retractionem totalem „omnium earum telarum, quas Deus ex se ipso protraxit et eduxit. Ergo „nihil esse realiter et effectiue, quod tangimus, videmus, gustamus, sed „totum hunc mundum esse somnii genus et meram illusionem, tot enim „tamque diuersas res non nisi reapse vnam eandemque realitatem esse, „nempe ipsissimum Deum; quemadmodum numeri prorsus omnes nonnisi „vnitates sint ex prima multiplicata productae. Quod si miri huius com„menti ratio ab illis postuletur, qua ratio ille effluxus et refluxus substan„tiae haec extensio et refractio et diuersa apparitio fiat, quique fieri pos„sit,

z) Suite des Memoires sur l'empire de grand Mogoul p. 202 seqq.

„sit, vt Deus, qui corporeus non est, sed Biapek, vt vocant, immuta-
„bilis et incorruptibilis in tot animarum corporumque partes possit diuidi,
„nihil nisi comparationes ingeniosas eos quaerentibus reddere: Deum esse
„velut oceanum immensum, in quo innumerae phialae aqua plenae natent
„moueanturque, quaeque, vbicunque fuerint, in eodem oceano existant,
„et si frangantur, aquae ipsarum eidem, ex quo sumtae sint, et in quo na-
„tauerint Oceano iterum velut toti suo vniantur. Vel hoc quoque: Deum
„esse instar luminis, quod in vniuerso luceat, quod vero mille modis va-
„rietur, pro diuersitate obiectorum, quae illuminat, vel secundum diuer-
„sos colores vitrorum, per quae refrangitur. Aliter vero et magis soli-
„de eos non respondere, sed hoc tantum modo puluerem oculis vulgi ob-
„iicere. Hoc ipsissimum Spinozae systema esse P. Bayle[h] contendit, perperam quidem si quid iudicamus, nam apertissime emanationem supponunt, quae cum modificatione Spinozistica confundi non debet, et ipsum, quod de vasculis aqua plenis et in oceano natantibus petere solent simile, satis prodit, diuersam hanc esse hypothesin a Spinozistica, eo quod vasculorum comprehensione aqua ex oceano hausta realiter distinguitur ab ipso oceano, cum secundum Spinozae hypothesin res omnes, quae in vniuerso sunt, simile modo sint bullulis minimis in oceano agitato natantibus. Rectius Bernierius pronuntiauit, Cabbalisticam doctrinam esse, et systema exhibere illi simillimum, quod in Fluddo refutauit Gassendus. Vnde neque cum Stoico systemate comparari Persarum doctrina commode potest. Quod si ad origines Persicae philosophiae attendimus, manifestum erit ex iis, quae de systemate Zoroastreo *Tomo primo* diximus, esse hoc dogma ex reliquiis Zoroastrianae philosophiae. Quamuis enim Petrus Bayle aliique Zoroastri duplex principium coaeternum tribuant, quos nos quoque olim in hoc Bernierii loco explicando sequuti sumus, demonstratum tamen suo loco est, falli viros doctissimos, et Zoroastrem vetus magorum systema, quod dualisticum fuit, ita emendauisse, vt in monadisticum, emanatiuumque conuerteretur, et tamen manerent duo principia contraria, ita vt non spiritualia modo omnia ex primo fonte, Deo Mithra, oriantur et fluant, id est Mithras Oromasden gignat, sed et Arihmanius, siue rerum materialium et corporalium compages reipsa effluxus ex Deo Mithra sit. Admisisse hoc Zoroastrianum systema philosophiam Orientalem, quae circa nascentis Saluatoris tempora Persiam, Asiam minorem et Aegyptum peruagata est, *Tomo secundo* luculentis, nisi fallimur, testimoniis comprobatum est. Ab his igitur maioribus, et hac imprimis matre genitam esse, hanc arcanam Persarum philosophiam non est quod dubitemus. Ast toto ea coelo a theologia Muhammedana, illa quoque, quae inter Persas regnat, discrepat; eam enim, Deum cuncta ex nihilo produxisse, sola potentiae et voluntatis suae materia

h) Dict. T. IV. art. Spinoza not. A. p. 254.

teria instructum, affirmare, recte CHARDINVS[i] tradit; aliter enim theologi Muhammedani, qui inter Persas vixerunt scripseruntque, quosque adduxere POCOCKIVS[k] et HYDEVS[l], non praecipiunt. Vnde caute accipienda sunt, quae hic tradit[m], opinione de ἐρθοδοξία Persarum nimis occupatus: Persas Zoroastris religionem constanti praxi, et continuato vsu quotidiano in sua liturgia publica ad hunc vsque diem sine mutatione intemeratam retinuisse, eiusque libros vetustissimos, velut sacra monumenta reuerenter custodire, et incorruptos conseruare, suae religionis et rituum tenacissimos ad rigorem vsque. Haec enim non ad eos Persas pertinere, qui Islamismum secundum explicationem Ali receperunt, ex dictis est manifestum. Quales autem Zoroastrinae doctrinae reliquiae hodie supersint, suo loco iam dictum est. Ex his autem intelligi quoque potest, quid de atheismo sectae huius mysticae apud Persas (reliquos enim de Deo satis pie sentire, Chardini narratio nos conuincit) statuendum sit. Quae enim de Zoroastre, philosophia Orientali, Cabbalistica, Alexandrina, aliisque emanatiui systematis generibus dicta suis locis sunt, huc quoque pertinent.

Tartari an religionem philosophicam colant.

§. IV. Post Persas Tartarorum nomen et imperium amplissimum in Asia est. Solent enim hoc nomine plerumque omnes illi populi comprehendi, qui intra et extra Caucasum siue Imaum montem Asiam inhabitant, et ad Sinas vsque extenduntur, quorum imperio Tartarorum gens potita est. Vtrum inter hos quoque populos, et multitudine et viuendi imperandique ratione memorabiles philosophiae vestigia reperiantur, difficile dictu est, cum ea quae de his gentibus hactenus peregrinantium et missionariorum, quos vocant, fide innotuerunt, pauca sint, et a dubitatione omni non remota. Et occupauisse quidem olim haud exiguam Tartariae magnae partem Christianam religionem secundum Nestorii placita traditam, eam autem omnem fere excisam hodie esse, eleganti commentario explicuit, celeberrimus IO. LAVRENT. MOSHEMIVS[n]. Hodie religionem Tartarorum aut Muhammedis legem sequi, aut cultum idolorum, in confesso est. Illi in vicinioribus Turcarum regionibus, maxime in magna Bucharia viuunt, hi maiorem Tartariae partem occupant. Et horum quidem religio nondum hodie ita explorata est, vt de ea certi quid statui, eiusque origines satis probabili coniectura definiri queant: nisi quod superstitioni atque incantationibus esse deditos, plebemque innumera idola, velut legatos Dei adorare, vno summo Deo, admirationi magis, quam venerationi, qua superior creditur, exposito, dubitandum eo minus sit, quo minus in eo peregrinantium relationes dissentiunt. Ast cum amplissima inter Tartaros collegia eruditorum sacerdotumue sint: qui Lamae dicuntur, pontifex maximus autem Dalai Lama, merito de iis quaeritur, annon, quaedam vestigia

i) l. c. p. 11. k) Spec. Hist. Arabum. l) De Relig. vet. Persarum.

m) c. 28. p. 348. n) In Historia ecclesiastica Tartarorum.

ſtigia originis philoſophicae inter eos reperiantur. Non eſt autem huius loci et inſtituti prolixe in hoc argumento verſari, et de his originibus diſpicere, pauca itaque afferimus, et talia tantum, quae cogitandi de hoc argumento occaſionem aliis exhibere queant. Et inualuiſſe quidem idolorum cultum qui hodie obtinet; inter Tartaros, ex quo Zingis-Chanus rerum ſumma inter hos populos potitus eſt, eumque vna cum literis ſcribendique arte illos a Iuguritarum gente accepiſſe, viris doctis [o] obſeruatum eſt. Habet autem cultus ille idololatricus fundamentum partim in eo, quod idola eſſe imagines diuinarum emanationum, ſiue irradiationum contendunt; partim quod animarum transmigrationem amplectuntur, hincque diuinas animas, quae ex Deo profluxerunt, inhabitare idola credunt. Ita vero μετεμψυχώσει, quae totam Aſiam et Africam peruagata eſt, addicti ſunt, vt non modo in homines, ſed in bruta quoque deſcendere animas ſtatuant. Parum vel nihil eſſe in his omnibus, quod origines philoſophicas ſapiat, omnino fatendum eſt. Aſt paulo altius in ſuperſtitionis Tartaricae origines inquirentibus nonnihil deprehendere licet, quod magnam dicendis lucem foenerabitur. Praeeſt, vti dictum Lamis per totam Tartariam omnibus pontifex maximus, magnus Lama dictus, qui in arce cacumini montis vrbi Potalae vicini inaedificata habitat. Is incredibile eſt quanto honore a Lamis omnibus, et Tartaris quoque reliquis idola colentibus afficiatur. Eum immortalem eſſe communis ſtupidae gentis perſuaſio eſt, eo quod extincto illi alius ſimilis ſupponitur, corpus defuncti clam ſubducitur. Et hoc quidem genti ſuperſtitioni miris modis deditae a Lamis perſuaderi, nobis omnino veriſimile videtur: at Lamas, qui mori pontificem ſuum poſſe, experientia docti norunt, alium traditionis ſenſum habere, vero prorſus eſt conſentaneum, recteque obſeruatum erudititiſſimo MOSHEMIO [p], qui eleganter coniicit, homines hos, qui mentes mortalium ex vno corpore in aliud tranſire putant, idem de primo religionis ſuae moderatore dicere. Id quod mire confirmat, ex relatione IO. BAPT. DV HALDE [q], de nuntio quodam a Tipa ſiue Chano Tartarorum Dalai Lamae ſubiecto ad Sinas circa finem ſeculi proxime elapſi miſſo. Is inter caetera narrauit, magnum Lamam ſedecim ante annis de vita deceſſiſſe, morti autem vicinum promiſiſſe, ſe ſequenti anno in vitam certo, quem deſignabat loco, reuerſurum, et vt ſe bene educarent iuſſiſſe, donec ad adultiorem aetatem veniſſet: mortem autem ſuam reticerent, reſpondendo illis qui de ipſo eſſent ſciſcitaturi, in receſſu ipſum viuere: decimo ſexto vero poſt mortem anno luna decima, faſciculum ad imperatorem mitterent, quem ipſis tradiderit, in quo fuerit epiſtola ad imperatorem, et ſtatua Foe: Ipſum enim dixiſſe *ſe eſſe Foë reſuſcitatum.* Ex hac narratione

o) Cel. ASSEMANNVS T. III. P. II. c. 9. §. 5. p. 469. MOSHEM. l. c. p. 38 ſeq. Ipſum vero Zangis-Chanum peculiarem religionem formaſſe, multis docet HOTTINGERVS Hiſtor. eccleſ. Sec. XV. Sect. II. p. 605. Aſt parum religioni eum tribuiſſe, ſi pauca quaedam naturalis pietatis capita excipiamus, ex eius hiſtoria apertum eſt.

p) l. c. p. 135.

q) Deſcript. de la Chine T. IV. p. 467.

ſatis luculenter conſtat, Dalai Lamam haberi pro eo doctore, in quem conditoris iſtius religionis, Foë dicti, anima migrauerit. Dicemus de magno hoc impoſtore, qui totam fere Aſiam ſuperſtitione et pantheiſmo repleuit, in ſequentibus, et rationibus veriſimilibus probabimus, eum fuiſſe ſacerdotem atque philoſophum Aegyptiacum, qui in Indiam ſeceſſerit, et ab Indici Oceani oris vsque ad Iaponiam cum idololatriae, tum impietatis ſemina ſparſerit. Hoc loco id tantum monendum eſt, multoties eum, tradi, inter homines reſuſcitatum apparuiſſe, et animarum transmigrationem inter dogmata exoterica ſectatoribus ſuis tradidiſſe. Et huius quoque diſcipulos vsque in Tartariam penetrauiſſe, inque ea cum cultu idolorum, quem mira vanitate et impietate deteſtabilis haec ſecta propagauit, hanc quoque redeuntis ſubinde Foë, (quem Sommonacodomum Budham, Xekiam, Xiakam, Fotoque, in India, China, Iaponia dici ex ſequentibus conſtabit) apparitionem in ſucceſſore ſuo ſuperſtitioſis populis tradidiſſe, inde quoque maximam, quam Dalai Lama obtinet, auctoritatem deriuandam eſſe, admodum eſt probabile. Qualia vero ab hoc ſucceſſore Foë, dogmata arcana tradantur, latet, libros enim Lamarum ſacros, qui in vrbe Laſa magna religione cuſtodiuntur, nemo hactenus Chriſtianorum inſpiciendi veniam nactus eſt. Coniicere autem licet, in fundamentalibus dogmatibus tum exotericis tum eſotericis Tartarorum religionem et placita, cum reliquarum eius ſectatorum, quos inter Siamenſes, Peguanos, Indoſtanos, Sinas, Iaponenſesque habet, decretis conſpirare, de quibus iam porro diſquirendum eſt.

Indorum philoſophia an atheiſmo infecta.

§. V. Ex Tartaria in Indiam deſcendentes in ampliſſimis, quas complectitur, regionibus, craſſiſſimam regnare ſuperſtitionem, omni lumine rationis philoſophico extincto, peregrinantium fide diſcimus. Pauca tamen de interioris Indiae regionibus, incolis, religione nota ſunt, et pleraque inſuper fide ſubleſta ſuſpecta. Propius illarum terrarum mores, cultus, religio innotuere, quae ad littora oceani ſitae, nauigantium curioſitati explorandae patuere. Aſt heic quoque ignorantiam obtinere putidiſſimam, et religionis coecitatem tantam, quantam vix cogitare licet, ex Itinerariis fide dignis nouimus. Id quod permouit viros doctiſſimos, Io. Lockivm [r], et Crosaevm [s], vt poſt Lovberivm [t] numinis ſupremi ignorantiam his populis tribuerent; quamuis enim Sommonacodomum velut magnum Deum adorent, de ſummo tamen rerum creatore tacent, vnde atheiſmi quoque notam Siamenſes a nonnullis inuſtam ſuſtinent, quos ſibi plane non conſtare in religione, cultuue Dei obſeruauit P. Bayle [u]. Noſtrum hoc quidem loco non eſt, de atheiſmo gentium Indiae diſputare, monere tamen heic ab inſtituto noſtro alienum non eſt, patere ex earum gentium, quae Malabaricae dicuntur, religione, ſyſtema emanatiuum, quo innumerae deitatis perſonae ex vno numinis fonte progreſſae, et mun-

di

r) De Intell. hum. L. I. c. 3. §. 15. p. m. 70.
s) Stat. Chriſtian. Indici, L. VI. p. m. 645 ſeq.
t) Itiner. Siam. T. I. p. 395.
u) Dict. T. IV, art. Ruggeri, not. D. p. 103.

di partibus regendis praefectae ftatuuntur, Indiam quoque totam occupauisse [x], et omni, quae in regionibus, Siam, Arekan, Laos, Camboiae, Cochinchinae aliisque obtinet, et foedissima superstitione colitur, idololatriae originem dedisse. Cum enim viderent nationes infelices, et supremae ignorantiae vinculis detentae, mundi partibus formandis dirigendis, nutriendis vim quandam diuinam adesse debere, facile sibi persuaderi passae sunt, prodiisse ex ineffabili fonte supremae deitatis eiusmodi radios siue emanationes, quae multiplici metamorphosi in mundo apparentes, cum earum, quas informare debuerunt atque regere, partium societatem iniissent, cultum diuinum ob innumera beneficia mereantur. Et huius quidem generis emanationem esse Somonacodomum, secundum Indorum placita, ex dicendis apparebit [y]. Mirum itaque non est, cum impostor quidam idololatriam per omnes Indiae partes diffunderet, eamque arcano emanationis systemati inaedificaret, homines stupidos et coeco impetu in haec retia incidisse et huiusmodi impostorem inter numina retulisse, credentes, Deitatis quandam particulam in eo residere. Ita vero nullo negotio persuaderi poterant, id quod in profundissima infinitatis abysso latet, numen cultu attingi ab hominibus non posse, sed ideo se in radiis suis emanatiuis manifestauisse, vt coli posset inque iis et adorari. Vnde ratio quoque petenda est, cur eum esse apparationem Dei Wistnou dixerint. Quae idololatriae quidem et deismi, non vero atheismi eos reos agunt. Nihil hoc loco nos Indis affingere, vel ad eos excusandos gratis excogitare, theologia Malabarica, quae magnam partem in Europa innotescere coepit, faciet manifestissimum: quamuis non magnopere repugnare velimus, si quis contendat, omisso et neglecto summo Deo ita nonnullos in inferioribus diis et mediis numinibus colendis haesisse, vt tandem summi numinis rerumque creatoris fuerint obliti: vel si quis [z] Sammanaeorum sectam, quae ex Buddae disciplina prodiisse dicitur, et ob impietatem ex litoribus Malabaricis et Coromandelicis eiecta est, regnat autem in interiori India, huc referre velit, de qua viri pii, qui praedicandi euangelii gratia a potentissimo Daniae rege in illas regiones missi sunt, tradunt, apparare ex Malabaricis monumentis, quod omnem prorsus religionem, etiam idololatricam, eiurauerint. Id quod non ab omni verisimilitudine abhorret, eo quod impostoris illius, cuius discipuli fuisse dicuntur, disciplina interior talis fuit, vt religio ex ea omnis euerti facile potuerit. Ille vero cum non meridionales tantum Indiae partes veneno infecerit, sed et septentrionales et orientales ita corruperit, vt pestis ea vsque ad Sinas et Iaponenses penetrauerit, nihil autem eius memoria in historia theologiae Indorum sit celebrius, paulo curatius de eius rebus hoc loco agendum est.

x) Vidit id iam BVRNETIVS Archaeol. phil. p. 542. et de Siamensibus auctores Britanni Hist. vniu. P. I p. m. 111.

y) Sine hac enim hypothesi ratio cultus a Siamensibus Somnonacodomo exhibiti dari nequit, vt ex iis intelligitur, quae P. TACHARD. Itin. Siam. L. VI. p. 203. BAYLE Dict. art. Somnonacodom T. IV. p. 237. KAEMPFER. Descript. Iapon. T. I. p. m. 59 seqq. cumularunt.

z) LA CROZE l. c. p. 643.

Quod ita faciemus, vt enarratis prius Indorum, Sinarum, Iaponenſium narrationibus, explorataque doctrina et methodo, quid de eius origine, philoſophiae fonte, religione, modoque docendi nobis vero videatur ſimile, quantum licet, breuiſſimis exponamus.

Buddae vel Xekiae hiſtoria.

§. VI. Fuiſſe iam inter veteres Indos BVDDAM quendam philoſophiae nomine celeberrimum, hunccque philoſophorum omnium principem et auctorem fuiſſe, populis quoque Indiae religionis cultum tradidiſſe, eumque cum Sommonacodomo Siamenſium et Xekia, Sinenſium vnum eundemque videri, *Tomo primo* [a] diximus, obſeruauimusque Buddae nomen cum Graeco Mercurii coincidere. Monet hoc nos, vt de famoſiſſimo hoc philoſopho ipſos Indorum ſcriptores, eosque, qui ex ore eruditorum res eius narratas acceperunt conſulamus. Tetigerunt autem hiſtoriam huius Idoli, DOMINICVS FERD. NAVARRETTA [b], ATHANASIVS KIRCHERVS [c], PHIL. COVPLETVS [d], PHILIPPVS MARINI [e], ex quorum relationibus ſua congeſſere M. V. LA CROZE [f] et P. BAYLE [g]. Illis addendus, qui omnium accuratiſſime in res huius philoſophi, qui idololatrico cultu per omnem fere Indiam, et vt ſupra iam veriſimile fecimus, Tartariam quoque Chinam et Iaponiam adoratur, inquiſiuit ENGELBERTVS KAEMPFERVS [h], vir doctiſſimus. Et nomen quidem philoſophi iſtius pro regionum diuerſitate diuerſimode effertur. Inter Siamenſes enim eum Sommonacodom dici, ſupra iam dictum. Et ſunt quidem, qui hoc Siamenſium idolum a Budda diſtinguant: aſt falli hos, vidit iam, vt erat in perſpiciendis rebus exoticis maximi acuminis deſideratiſſimus CROZEVS, qui ex ſimilitudine eorum, quae de Budda, Xekia atque Sommonacodomo traduntur, collegit, vnum eundemque impoſtorem intelligi, qui totam Aſiam Orientalem idololatria et enthuſiaſmo vel pantheiſmo quoque faſcinauerit [i]. Coniecturam enim Croſaeanam certiſſimis rationibus firmat KAEMPFERVS, qui diu inter Siamenſes vixit, et Sinas quoque atque imprimis Iaponenſes adiit, et omnium curioſiſſime in antiquitates, et hiſtoriam atque religionem harum gentium inquiſiuit; namque is refert, Buddam, eſſe reuelatam in humana figura diuinitatis partem, et ſecundum philoſophos Indorum, apud Siamenſes, lingua vulgari appellari Prah Pudi Dſau, id eſt ſanctum dominum, ab eruditis vero in lingua doctis propria vocari Sammona-Khodum, a Peguanis Samana Khutama. Eundem autem Buddam cum Xaka vel Siaka, Sinenſium et Iaponenſium eſſe, vel ex eo ſolo intelligi poteſt, quod inter has gentes maxime Iaponenſes nomen Xacae, quod poſt eius fata in Foë et Fotoke appellationem tranſiit, cum nomine Budſd coincidat, ita vt hoc tandem

in

a) p. 202 ſeqq. b) Rel. Sin. p. 82.
c) Chin. illuſtr. P. III. c. 4. p. 152.
d) Prooem. ſc. Sin. p. 29. §. 4.
e) Relation de Tonquin p. 108. f) l. c.
g) Dict. art. Brachmanes, Iapan, Spinoza.
h) Hiſt. Iapon. T. I. p. 56 ſeqq. T. II. p. 59 ſeqq.

i) Quis tamen incertiſſimi ſunt Siamenſes in antiquitatibus gentis ſuae notandis, non refragabimur, ſi quis dicat eos, res antiquiſſimas cum hiſtoria recentioris cuiusdam impoſtoris interdum confudiſſe, quod coniicit KAEMPFERVS l. c.

in nomen appellatiuum degenerarit, quo non omnes tantum Dii, et idola quaecunque in genere, quae ex peregrinis regionibus illata sunt, sed et sancti quoque et sacerdotes atque philosophi, hanc doctrinam profitentes appellentur. Tempus famosissimi doctoris definire, ob incertissimas temporum rationes ab Indis obseruatas tantum non impossibile est. ALEXANDER DE RHODES[k] laudatus CROSAEO[l], anno circiter MMM post conditum mundum, et anno M post linguarum confusionem hunc legislatorem vixisse, ex Tonquinorum relatione tradit: Ex NAVARETTAE relatione[m] a nonnullis ponitur in annum XXIX imperii Salomonis, KAEMPFERVS[n] qui ex ipsis Siamensium doctoribus de hoc philosopho percunctatus est, natum esse ait anno vigesimo sexto regni Soowo imperatoris Sinensium, qui quartus successor fuit, celeberrimi principis Suno Buno; quod tempus ex nonnullorum calculo incidit in annum MCCII. ante C. N. Qui tamen monet quoque, Siamenses anno MDCXC. quo inter eos versatus est, computauisse a Buddae apparitione annos MMCCXXXIII, sic vt tempus eius incidat in annum DXLII ante N. C. Quae traditionis diuersitas in tanta gentis inscitia pariter atque antiquitatis iactantia et diuersa annorum computatione valde miranda haud est. Eadem fere incertitudine reliqua, quae de hoc legislatore Indorum traduntur, laborant. De patria enim certum quod dicant, Indi ipsi non habent. Et omnes quidem, si CROZAEO[o] fides, ex hac gente scriptores mediam Indiam ei patriam designant, Ceylanum insulam verisimiliter intelligendam esse, NAVARETTA[p] contendit. Quod confirmat non modo nomen Budhum, quod idolo huic in hac quoque insula tribuitur, sed et Siamensium traditio, qui in vrbe Ceylani Lanca natum esse contendunt[q], Iaponenses quoque patriam eius Magattae prouinciam in regione Tensiccensi fuisse affirmant. Est autem Tensik regio, interprete KAEMPFERO[r], insula Ceylanum, litora Malabarica et Coromandelica, siue Gangetici sinus; generaliori vero significatione omnis regio Asiae meridionalis, cuius incolae fusco colore nigrescunt, Ceylani tamen incolae Buddam hunc non indigenam fuisse, sed a Siamensibus ad ipsos venisse, transfretasse autem postea in Indiam Orientalem narrant, et vero non absimile, religionem ab hoc legislatore traditam a Siamensibus ad Ceylanianos peruenisse; eodem enim hi, libro sacro vtuntur, quo Siamenses, Puli dicto. Ex qua narrationum diuersitate certi nihil colligi potest aliud, nisi aduenisse Buddam siue Xekiam, ex meridionali Indiae parte, et gentibus ad litora oceani sitis, omnium primis innotuisse; in hac quoque australi Indiae parte vixisse, et missis, vndequaque discipulis per omnes Indiae regiones, primo quidem nouam legem, deinde clanculum philosophiam suam mysticam disseminauisse.

§. VII.

k) In Catechismo pro baptizandis, Romae 1651. Tonquinensi lingua edito p. 105 seqq.
l) l. c. p. 648. m) l. c. n) T. II. p. 60.
o) loc. cit. p) loc. cit.
q) KAEMPFER T. I. p. 56.
r) T. II. p. 60.

Vita Buddae f. Xekiae.

§. VII. Non cohaerent melius, quae de vita eius ab Indis narrantur: cuius et antiquitas hominis, et methodus allegorica atque fabularis, Indis deamata et fraudes ab eo artificiose adhibitae caussae esse videntur. Accedit, quod cum pleraque vetustissima traditione nitantur, multae narratiunculae accesserint, quae memoriam eius conturbauerunt. Opinio quoque diuinitatis eius, quae post fata totam Indiam, Chinam et Iaponiam occupauit, eiusmodi circumstantiarum excogitandarum occasionem suppeditauisse videtur, quae ad conciliandum eius historiae augendumque τὸ θαυμαστὸν facere queant: vt in omnium fere antiquitatis heroum historia euenit. Et Alexander de Rhodes quidem, cuius verba ex libro rarissimo affert CROSAEVS, rem ita narrat: Fuisse eum filium regis Indorum, Timphan nomine, hominem valde acutum doctumque, at ambitione inflatum: Contracto matrimonio genitaque filia vnica, vxorem deseruisse, totumque in secessu solitario in magiae artem incubuisse, habuisse autem duos malos genios sibi valde familiares, a quibus doctrinam atheismo infectam acceperit. Quam cum hominibus tradere vellet, parum fidei reperisse, ideoque ad fraudes conuersum, impietatem fabulis occultasse, et μετεμψύχωσιν atque idolorum cultum introducendo, se ipsum discipulis idolum exhibuisse adorandum, quod rerum omnium creator esset, cuncta vero allegorice declarando, arcanos sensus ita reconditos habuisse, vt cum magia et idololatria populorum animos repleret, initiatis tamen atheismi principia instillaret, nihilum pro oceano rerum omnium commendando. Quam narrationem, facile palpari potest, auctorem magis ex fama et traditione nonnullorum, quam ex certis fontibus hausisse, et suspicionibus magis quam certitudini litauisse. Accuratius NAVARETTA res impostoris huius explorasse videtur. Is haec sibi comperta esse tradit, cum in istis regionibus viueret, fuisse patrem Xekiae regem eius regionis, Cing Fan Vuang dictum, matrem Mo-Ie; annos natum septendecim tres vxores duxisse, et genuisse filium, vndeuigesimo in solitudinem secessisse, inque ea annos duodecim a quatuor viris immortalibus, id est philosophis, qui Talopoin [s] apud Siamenses, Peguanos aliosque Indiae populos vocantur, quosque veterum Hylobios esse *Tomo primo* [t] monuimus, eruditum, tandem anno aetatis trigesimo propriae meditationi se tradidisse, et phosphorum considerando tandem ad intuitiuam cognitionem primi rerum omnium principii peruenisse, ab eo vero tempore nomen Foe, quod nonhominem significat, adhibuisse. Et hoc quidem pacto annos quadraginta nouem philosophiam quandam mysticam allegoriis velatam innumeris discipulis tradidisse. Morti vero proximum declarasse, interiorem se doctrinam nondum propalasse, sed cuncta hieroglyphicis symbolis tantum adumbrasse. Addimus his KAEMPFERI narrationem, diligenter ex ore librisque Indorum haustam, quae Xekiam, vel, quo nomine Iaponico ipse vocat, Siakam, refert annos natum nouendecim relicta patris regia atque

s) Conf. KAEMPFER T. I. p. 61. t) p. 195. not. q.

atque vxore, Arariae Sennino, eremitae magna celebritate nominis et sanctitatis opinione in vertice montis Dandokf viuenti in disciplinam se tradidisse, eoque auctore et vitam austeram duxisse, et totum contemplationi rerum coelestium et diuinarum, corporis situ plane singulari et inusitato, sed meditationi rerum diuinarum aptissimo se permisisse; ita mente ab omni externo obiecto reuocata et in proprium fundum reducta, vt corpus immobile et sensus omnis rerum externarum expers esset [w]. Huic enthusiasmo id debuisse Xekiam, quod in intima religionis mysteria penetrauerit, et existentiam coeli et inferni detexerit, quaeque praemiorum atque poenarum post hanc vitam ratio sit, quae status animae post mortem, quae migrationes, quae via ad felicitatem aeternam perueniendi, quae potentia Deorum in regendo mundo, aliaque multa captum hominis superantia perspexerit. Et haec postea innumerabili discipulorum multitudini eum tradidisse, quae ipsum secuta eandem vitae austeritatem elegerit. Tandem annos natum LXXIX obiisse. Addi his alia multa possent, nisi modus seruandus esset, et distinguendae circumstantiae verisimiles ab iis, quas excogitauit sacerdotum calliditas et superstitio populi. Quale est, quod Siamenses narrant, deitatem illam, quae Wistnou dicitur, cum octauum mundum inuisisset, forma aethiopis se manifestauisse, huncque Deum illum Sommonacodomum, id est hominem ἄπαθον, fuisse. Vnde sine dubio Braminarum sententia enata est, legislatorem hunc neque patrem neque matrem habuisse. Tradunt etiam multa Siamenses, Peguani, et Indorum Orientalium alii de miraculis Buddae, de eius natiuitate ex elephante albo aliisque, quibus tamen hoc loco non immoramur.

§. VIII. Duplex doctrinae genus impostorem hunc, de cuius rebus hactenus disseruimus, fouisse, vnanimi ore ex Indorum, atque imprimis Sinensium, relatione testantur scriptores, quorum vnum exoterica dogmata in vulgus sparsa exhibuit; alterum arcanas sententias intimae admissionis discipulis aperuit. Et exoterica quidem dogmata religionem quandam cultumque deorum, animarum praemia, poenasque migrationem et similia tradiderunt, quibus velut neruis suis constringi solent respublicae; esoterica doctrina de rerum natura philosophice praecepit. Exotericam Xekiae disciplinam describunt LE COMTE, LA LOVBERE, BERNIER, maxime vero KAEMPFERVS [x], ex quorum narrationibus constat, ita hunc Indorum legislatorem ad populum praecepisse: *Doctrina Xekiae duplex.*

I. Dari boni et mali discrimen. *Exoterica.*

II. Ani-

w) Enthusiasmi et ecstasis gratia id et olim ab Indis factum esse et hodienum fieri Tomo I. p. 198. iam monuimus, quod hoc loco repetendum est.

x) In Itinerariis Sinensibus, Siamensibus, Iaponensibus, quae horum industriae debemus. Ex Trigautii narratione huius sectae religionem quoque descripsit CHR. ARNOLDVS in Addit. ad ROGERII Ianuam gent. apertam c. 6. p. 579.

II. Animas hominum et brutorum esse immortales eiusdemque substantiae, et tantum ratione subiectorum, quibus insunt, differre.

III. Animas hominum, a corporibus morte separatas, vel praemia accipere vitae bene actae, in sede felicitatis, vel poenas experiri in loco miseriarum.

IV. Locum beatorum, esse sedem aeternarum voluptatum, ideoque vocari Gokurakf [y].

V. Differre et deos natura sua, et animas hominum meritis actionum suarum, ideoque gradus quoque beatitatis in illis campis Elysiis differre secundum gradus meritorum cuiuslibet. Ita tamen minimum quoque huius felicitatis gradum abundare gaudio et iucunditate, vt meliorem possessores non optent.

VI. Amidam esse supremum in his regionibus beatis praefectum et protectorem animarum humanarum [z], maxime illarum, quae ad vitam aeternam beatamque transierunt. Et hoc solo mediatore obtinere homines posse peccatorum remissionem et vitam aeternam. Quae ad Xekiam haud pauci Indorum referunt, maxime Foeni Sinenses [*].

VII. Huius felicitatis, Amidae beneficio, eos fieri compotes, qui legis a Xekia latae memores, perfectam praestent obedientiam, vitamque ducant virtute animatam.

VIII. Complecti legem Xekiae quinque praecepta generalia, quae intermitti sine salutis aeternae iactura non possint; I. Nihil esse interficiendum, quod ἔμψυχον sit; II. Nihil esse surripiendum; III. Cauendum ab incestu; IV. Abstinendum a mendacio; V. Itemque a liquoribus generosis, vino etc. Celeberrima sunt haec praecepta per totam Asiam meridionalem et orientalem, multisque sectatorum commentationibus et explicationibus illustrantur et extenduntur. Diuidi enim solent in decem Sikkai, id est consilia, quibus quaelibet lex explicatur, et ad vitae perfectionem acquirendam applicatur; immo subdiuisionem quoque quodlibet consilium habet quinque Go Fiakkai, siue specialium instructionum, quibus ad maximam subtilitatem doctrinam Xekianam illi perducere contendunt, qui sanctitatis laudem affectant. Quam tantis corporis cruciatibus et molestiis eos quaerere ait KAEMPFERVS [a], vt inedia atque fame tantum non interimantur. Quos tamen paucos hodie esse, tradit, plerisque disciplinae rigorem non ferentibus. Quae cum plurima communia habeant cum Gymnosophistarum veterum et Aegyptiorum institutis, verisimile inde fit, ab ipsius Xekianae doctrinae origine eiusmodi abstinentiam atque cruciatus corporis obtinuisse. Eorum autem attenta obseruatio nonnihil lucem accendet in inquirenda Xekiae origine.

IX. Ho-

y) Vox Iaponica est, ex cuius generis praeceptis ista hausit Kaempferus. A Siamensibus vocatur Nireupan.

z) Etiam hoc Numen Iaponicum est, de quo in Historia philosophiae Iaponicae dicemus.

*) COVPLET. Diss. prooem. ad Confuc p. 31. Act. Erud. 1688. p. 257.

a) l. c. T, I. p. 63.

IX. Homines omnes, et feculares et ecclefiafticos vitae iniquitate et actionum peruerfitate indignos factos vita beata, miffum iri poft mortem in locum miferiae, Dfigokf, vbi in carcere tormentorum cruciatus patientur, non tamen aeternos, fed ad certum tamen tempus licet indeterminatum. Habere autem haec fupplicia gradus quoque fuos pro criminum conditione et occafione virtutis exercendae at neglectae.

X. Praefidem carceris fqualidi et miferi, iudicemque effe Iemma O, qui actiones hominum omnes examinet, et in fpeculo cognitionis exploret.

XI. Poffe vero has damnatorum animas folatium et auxilium accipere ex virtute parentum, amicorum et familiarium; neque vtilius illis quicquam effe precibus et facrificiis pro defunctis, factis a facerdotibus ad maximum mifericordiae patrem Amidam.

XII. Interceffione Amidae fieri, vt inexorabilis alias infernorum iudex fententiae rigorem mitiget, et tolerabilior fiat damnatorum poena, falua tamen iuftitia, vtque eos, quantum fieri poteft, maturrime in mundum remittat.

XIII. Expiatis hunc in modum animis, remitti eas ex fententia praefidis infernalis in mundum, vt iterum corpora animent; aft non humana, fed animalium immundorum, quorum natura cum vitiis illis confpiret, quibus in mundo infectae erant.

XIV. Fieri autem deinde migrationem animarum ex corporibus vilioribus in meliora et nobiliora gradatim, donec mereatur anima corpus iterum humanum ingredi, in quo vitam agens virtuti confentaneam, futura felicitate digna poffit euadere, fin iterum fceleribus litet, priorem fatalem poenarum et miferiarum periodum alteramque migrationem fubeat.

Et has quidem credendi viuendique regulas Xekiam tradidiffe, et manu propria in foliis arborum defcripfiffe, omnes conftanter Indi tradunt. Eius fectatores autem, narrant, in librum quendam facrum illa praecepta congefta defcripfiffe, quem Fokekio appellant, id eft librum florentiffimum et κατ' ἐξοχὴν Kio, id eft, biblia, quemque pro facris oraculis habere gentes vltra Gangem omnes Xekiae religioni adhaerentes, refert KAEMPFERVS [b]. Multos tamen in hoc volumen facrum commentarios extare inde colligere eft, quia quinque librorum millia (foliis arborum conftantes intelligendi funt) exaraffe fectatores eius, Siamenfes perhibent. Epitomen autem doctrinae Xekianae in illo libro facro contentam confcripfere Annan et Kafia, difcipulorum fapientiffimi, ob hoc beneficium magiftro in cultu, qui illi offertur, diuino proxime iuncti.

§. IX. Longe alia eft doctrina impoftoris huius interior, fi fcriptores rerum Indicarum hodiernos audimus. Morti enim proximus, conuoca- *Efoterica.*

b) pag. 65.

uocatis discipulis exposuisse dicitur [c]: in toto disciplinae suae tempore nunquam interiorem se dogmatum suorum opinionem aperuisse, sed symbolis tantum et similitudinibus ea tectius occultata delineauisse. Mentem suam hanc esse: Primum rerum omnium principium, ex quo omnia fluant atque exsurgant, et in quod omnia resoluantur redeantque, esse nihilum siue vacuum, et praeter hoc plane nihil esse, quod sperare liceat. Ex successorum vero placitis et explicatione hunc in modum statuit, systema Foëanum siue Xekiae [d]:

I. Vacuum siue inane [e] esse principium finemque rerum omnium.

II. Ex hoc protoplastos originem duxisse, inque hoc reuersuros esse, quotquot vita decedant.

III. Quicquid vnquam rerum est, ex eo principio produci, et in idem per interitum suum reduci ac resolui, idque et nostram animam et elementa constituere, nec omnia inter se realiter ideo differre: adeoque omnia quae vita, sensu, mente praedita, quamuis inter se vsu et figura differant, intrinsece tamen vnum idemque et a suo principio indistincta esse.

IV. Esse hoc principium vniuersale admirandum, purum, limpidum, subtile, infinitum, quodque nec generari, nec mori, nec resolui possit.

V. Habere autem neque virtutem, neque intellectum, neque potentiam, vel attributum simile.

VI. Proprium ei esse, vt nihil agitet, nihil intelligat, nihil appetat.

VII. Eum qui bene beateque viuendi sit cupidus huc assidua meditatione suique victoria eniti oportere, vt principio suo quam simillimus affectiones humanas omnes domet, ac prorsus extinguat, neque iam turbetur vel angatur re vlla.

VIII. Hoc fine qui potiatur, eum ecstatici instar absorptum altissima contemplatione, sine vllo prorsus vsu et ratiocinio intellectus, diuina illa quiete, qua nihil sit beatius, perfrui.

IX. Ad hanc philosophiam perductum relicta reliquis doctrina exoterica externe tantum et specietenus illi se attemperaturum, interne hanc mysticam et beatam philosophiam sequuturum esse sibique vacaturum.

Haec famosa illa Foënae sectae, siue Xekianae disciplinae doctrina est quae apud plerosque atheismi, et imprimis Spinozismi infamiam meruit. Quam tamen perperam cum Spinozismo confundi, et systema magis emanatiuum, quo etiam exoterica Xekiae doctrina nititur, quam Spinozisticum continere, nobis valde est verisimile. Cuius rationes vt lectori constent, monendum est, non solis hoc systema Indis placuisse, sed reuera Persarum Sufyos, inter Indos habitantes illud fuisse amplexos, vt supra ex

c) Conf. LA CROZE l. c. p. 658. et citat.

d) IDEM l. c. COVPLET l. c. p. 31 seqq. Act. Erud. 1688. p. 257. e) Cum-hiu Sinensibus dicitur.

ex Bernlerio obseruatum; ad quos sine dubio ex similibus fontibus peruenit. Inter Siamenses quoque statum animarum vocari Nireupan, siue paradisum, collocarique in eiusmodi substantia omni attributo vacua, et enthusiasmo summam felicitatem exhibente. Porro, non habendum esse hoc nihilum siue inane, pro nihilo negatiuo, quod multos seduxit, vt plane non esse principium diuinum sectae Foënae crederent, sed intelligendum esse de nihilo priuatiuo, id est principio primo, omni rerum formatarum et mutabilium attributo carente, quod chaos siue materia prima rerum omnium sit, ex quo omnia oriantur, in quod resoluantur omnia. Quae si supponuntur, vt debent supponi, si vera est narrantium de rebus Indicis et Sinensibus fides, cuncta systemati emanatiuo rectissime congruunt, nihilque affirmant, quod non alii quoque eius systematis patroni affirmauerint. Principium enim primum istud adeo ineffabile, incomprehensibile, infinitum, omnique rerum forma priuatum statuitur, vt non modo plane nihil rebus existentibus quoad attributa, habeat simile, sed quoque non nisi enthusiasmo ecstatico, et sensuum omnium priuatione intelligi concipique possit. Esse vero ex mente Xekiae substantiam maxime realem, vel inde constat, quod omnes substantiae ex eo exortae sint, atque fluxerint, quodque res iterum omnes in illud redeant, et ex eo substantiam habeant. Nec alia ratio cur et virtutis, et potentiae, et intellectus esse vacuum statuitur, et agere, mouere, appetere nihil posse dicitur, quam quod ab omni rerum finitarum proprietate et attributo longissime remotum, infinitis modis distare a rerum visibilium natura videretur, et latens istud numen in impenetrabili abysso nihil simile cum reliquis substantiis ex eo progressis habere possit. Quae vt mire Xekianis dogmatibus consonant, ita nihil habent, quod non in Aegypto veteri [f], in philosophia Orientali, Cabbalistica [g], Saracenica [h], iam obseruauimus. Maxime autem enthusiasmo Orientali, qui omnes fere gentes orientis infecit, accommodatum esse hoc systema, ex modo contemplationis intuitiuae, sensuum ministerio turbato acquirendae intelligitur. Quem enthusiasmum, altius et immote vnum, maxime splendidum obiectum diu intuendo obtineri posse aliquoties monuimus. Quod si hanc systematis Foëni explicationem sequamur, ratio constabit apertissima, cur doctrinam exotericam talem constituerit Xekia, qualem supra delineauimus. Nempe infelix ingenii fanatici foetus cum allegorica methodo pingendus esset, comminiscendae erant innumerae emanationes diuinae ex hoc chao rerum omnium siue incomprehensibili oceano oriundae, hisque adiicienda metempsychosis, vt sublatis per istos circuitus rerum sensibilium modificationibus tandem ad ἡσυχισμὸν istum anima reducatur. Recte itaque monuerunt do-

 ctissimi

f) Comparanda cum his Saidis inscriptio Isidis naturam delineans, quam Tom. I. pag. 95. attulimus, vt intelligi haec luculentius possint.

g) Probe hoc obseruatum auctoribus Historiae vniuersalis P. I. p. m. 112.

h) T. III. p. 197. qui locus omnino cum systemate Foëno comparandus est ob similitudinem.

ctissimi *Historiae vniuersalis* auctores [i] Britanni, differre hoc systema Xekianum vel Foenum a Spinozistico, licet in eo errare videantur, quod inane huius sectae cum spatio idem esse coniiciant. Valde vero confirmat hanc explicationem systema Siamense, quod LOVBERIVS [k] ex arcanis Talapoinorum siue theologorum libris exhibet, secundum quod figura mundi est aliquod aeternum, licet ipse mundus visibilis oriatur et pereat, visibile enim, statuunt, mori debere, et oriri alia entia, aliud coelum, aliam terram, ex ista figura mundi efformatam. Quae rectissime annotarunt, laudatissimi viri, simillima esse systemati Cabbalistico, et emanationem mundorum, substantiarumque omnium, ex caussa aliqua prima existente, earumque reditum in illam inuoluere. Haec enim Siamenses ex disciplina Sommonacodomi sui, siue Xekiae habuisse, omnino verisimile est. Patebit quoque ex systemate populorum Malabaricorum, emanationem hanc caput esse atque cardinem totius theologiae Indicae, quae cis Gangem obtinet. Vnde si haec omnia colligantur, et imprimis ille Quietismus Xekianus et contemplatio intuitiua consideretur, verisimillimum sit, Xekiam impostorem reuera deismum magis nefandi enthusiasmi parentem, quam Spinozismum discipulis esotericis tradidisse, mirandumque haud esse, quod qui disciplinae Foenae in India, China, Iaponia adhaerent, idololatriae tamen crassissimae patrocinium suscipiant. Vtrum vero stricto sensu athei dicendi sint, hoc loco disquirere opus non esse putamus. Facient id, qui atheismi historiam ex instituto scribere aggredientur.

Discipuli Xekiae. §. X. Propagauisse hanc disciplinam Xekianam multos discipulos, et per omnes Indiae partes quin in ipsa quoque Tartaria, disseminauisse, ex antecedentibus, nisi fallimur, est manifestissimum, nec adeo mirum in tanta populorum istorum ignorantia potuisse impostorem callidissimum eiusque asseclas, tot amplissima regna nefaria doctrina inficere. Fuere tamen inter eius sectatores nonnulli, qui alteri parentes et conditores huius impietatis fuisse censendi sunt. Inter quos maxime eminuisse dicitur Mao-Kiaye quidam, quem ipsum Xekiam successorem sibi delegisse, iussisseque vt scriptis suis philosophicis inscribat: sic accepi [l], scriptores Indici referunt. Impostura autem Xekiam si non vicit, certe aequauit alter sectae Foenae princeps, qui peculiarem eius ramum constituit, et hodie quoque inter idola Indica religiose colitur, TAMO dictus; Is enim detestabilem sectam inter Sinas maxime confirmauit, successor Foe CLXXX. declaratus. Mira sunt, quae de eo narrantur, et imprimis, quod enthusiasmum sectae Foenae mire illustrat, annos nouem integros veteratorem immotum parietem albissimam fuisse intuitum, vt naturam vacui contemplaretur. Ex quo luculenter patet, turpiter lapsos esse missionariorum nonnullos, qui hunc Tamo apostolum Indiae D. Thomam significare sibi pariter et Sinensibus persuaserunt, reprehensi ideo a MINORELLI [m] et LA CRO-

7 E.

i) loc. cit.

k) Descript. de Siam T. I. p. 361.

l) Recordandum hoc loco, non Pythagoram modo, sed Aegyptios etiam hoc αὐτὸς ἔφα iniunxisse, et quaecunque docebant, ad Hermetem auctorem retulisse.

m) In Obseruationibus in Iouuenci Errores de rebus Sinicis p. 145.

ZE[r]. Quo tempore autem religio haec ad Sinas et Iaponenses transierit, quosque ibi doctores habuerit, infra in harum gentium historia notabimus.

§. XI. Et haec quidem potiora sunt, quae ex innumerarum fabularum et traditionum aceruo de famosissimo hoc impostore seligere licuit. Quibus iudicium interponere, et verisimiles huius legislatoris origines detegere eo magis difficile est, quo magis narrationes Indorum miris fabulis et methodo allegorica corruptae, et ita inter se diuersae sunt, vt eas conciliare sit impossibile. Cuncta itaque ad coniecturas redeunt, non tamen ab omni verisimilitudine remotas. Probabilissimum autem nobis videtur, Xekiam non in India natum, sed peregrinum fuisse. In ea nos suspicione maximopere confirmat, non tantum doctrinae, quam tradidit, peregrinitas, sed et ipsa Indorum de patria eius incertitudo. Obseruatum enim viris doctis, qui de rebus Indorum, Sinarum, Iaponensium, Tartarorum scripserunt, aliam religionem apud hos populos obtinuisse, vt ex LOVBERIO, COVPLETO, KAEMPFERO demonstrari potest. Patebit quoque ex dicendis, aliam regionem, quam Indiam, et exotericam doctrinam Xekiae et esotericas nugas prodere. Ipsae vero gentes Indicae in sua regione natum esse, non affirmant, nec vlla gens est, quae sibi hunc honorem tribuat, plerique Ceylanum, Ceylanenses, Siamense regnum eius patriam esse affirmant, certo indicio, patriam eius ignotam ipsis fuisse. Nec obscure id produnt Brahmanae, qui eum ἀπάτορα et ἀμήτορα fuisse tradunt, significantes, nihil sibi de eius originibus innotuisse. Neque obstat, quod CROZAEVS[s] monet, consentire in eo omnes Indos, quod in India ex rege quodam natus sit. Recte enim obseruatum Kaempfero, gentibus ad orientem Asiae sitis Indiam omnem terram australem significare. Nihil itaque aliud haec traditio innuit, quam Xekiam ex australi quadam mundi parte progressum ad orientalis Asiae regiones accessisse. Neque tamen contemnenda videtur esse, traditio, quae vel in Ceylano insula, vel in Siamensi terra eum primum comparuisse statuit. Inde enim, nisi fallimur, recte colligi potest, ad has oras primum hunc impostorem appulisse, et diuinam originem mentiendo fidem sibi apparentis inter homines diuinitatis conciliasse, adeoque non ex interiori India fuisse progressum. Ex qua vero australi mundi parte veterator ad Indos venerit, difficillima quidem quaestio est, ast non tamen solui plane nescia. Circumstantiis enim omnibus rite ponderatis non sine magna verisimilitudine asserere licet, eum hominem forte Libycum, sed Aegyptiorum philosophia atque mysteriis innutritum fuisse, qui cum patria bellorum tumultibus et inuasione pelleretur, ad Indos, (ad quos Aegyptios solitos fuisse nauigatione diuertere, rerum veterum peritos non latet), cum sociis secesserit, seque aliquem Mercurium siue Hermetem, nouumque legislatorem vendiderit, et non modo religionem Aegypti, vulgarem et doctrinam hieroglyphicam, sed sacram quoque et arcanam tradide-

Xekia ex Aegypto in Indiam transuectus.

r) loc. cit. p. 662. s) l. c. COVPLET. l. c.

diderit*. Suboluit id dudum viris nonnullis doctis, nemo autem, quantum scimus, rationes huius coniecturae verisimiles reddidit, donec eruditissimus KAEMPFERVS[p] collatis rerum Aegyptiacarum et Indicarum circumstantiis, rem si non prorsus conficeret, magno tamen probabilitatis pondere instrueret, licet antiquitate, quae Buddae tribuitur a Siamensibus, Peguanis et Indis aliis, persuasus hunc a Xekia distinguere malit. Obseruat doctissimus medicus, 1. religionem harum gentium, quam ab isto legislatore Indi acceperunt, in plurimis conuenire cum religione veteris Aegypti. Vtramque gentem enim Deos depingere sub imaginibus vel animalium, vel hominum inusitata forma monstrosorum. 2. Duo praecipua capita religionis Aegyptiacae fuisse transmigrationem animarum, et cultum Serapidis, bouis vel vaccae symbolo adornatum, istam venerationem vaccarum autem et metempsychosin duo esse cardinalia dogmata gentium harum Asiaticarum, maxime earum, quae in occidentali Gangis litore habitant. Neminem enim audere interficere insecta etiam minima et maxime noxia[q], veritum, ne ab anima hominis animentur, vaccas autem honore prorsus diuino coli, et vsque ad insaniam et turpitudinem venerationem illis tribui: maxime vaccae imaginem in templis conspici. Et memorabile esse, monet, quo propiores barbarae hae gentes Aegypto sint, eo superstitiosius eas his duobus dogmatibus inhaerere, laxius de iis statuere remotiores. 3. Inueniri inter Asiae orientalis populos pleraque Aegyptiorum numina, et Deos quoque minores, licet variis nominibus et fabulis velatos. 4. Maxime temporum rationes considerare iubet Kaempferus, vt haec coniecturae verisimilitudo tota appareat. Nempe annis DXXXVI ante N. C. Cambysen Persarum regem Aegyptum inuadentem, Palladium Aegyptiacum, Apin interfecisse, et sacerdotes Aegyptiacos regno eiecisse. Quod si cum his comparetur epocha ecclesiastica Siamensium, quam a morte magni sancti numerant, liquido constare, quod in eadem Cambysis tempora illa incidat. Ex quo verisimilem coniecturam enasci contendit, sacerdotem eo tempore quendam Memphiticum, Buddam cognominatum, vel Xekiam, cum sociis suis ad Indos aufugisse, et dogmata Aegyptiaca, inter eos disseminauisse. 5. Ipsum quoque

* Dubia contra hanc hypothesin aliqua mouimus olim celeberrimo CROZAEO in Epist. ad eum data, et nuper in Thesauro epistolico Lacroziano edita, p. 70 seqq. quae tamen nobis, non quidem a Crozaeo, sed ipsa rei consideratione, exemta postea sunt. Certi enim scimus, colonias Aegyptiorum aliquoties ad Indos peruenisse, id quod recte quoque obseruatum cel. THEOD. HASAEO l. c. p. 140. nec nos mouet traditio Philostrati, Indorum Gymnosophistas sapientiam Libyae philosophis tradidisse; suo enim loco obseruatum, nugatorem totam fabulae narrationem suo scopo attemperauisse. Indica porro non tantum cum Pythagoreis concordant, qualia in Aegypto inualuerunt, verum etiam cum Aegyptiacis antiquioribus, vt ex comparatione theologiae Aegyptiacae vetustioris cum Indica sole meridiano clarius liquet. Indorum philosophi autem licet ante Alexandrum M. fuerint, non tamen hoc obstat, quo minus placita Indica ante Alexandri M. aetatem peruenire ex Aegypto in Orientem potuerint. Denique systema Aegyptiacum non semper dualisticum fuit, quod tantum circa inuasionem Persarum apud quosdam inualuisse videtur, sed emanatiuum, et ita quidem temperatum, vt Stoico simile fuerit, vel etiam Zoroastriano, vt suo loco dictum. Ex quibus, si candide fatendum, dubia nostra, eo tantum fine ad Crozaeum perscripta, vt soluerentur, non vero, vt ederentur, prorsus concidunt.

p) Tom. I. p. 58 seqq.

q) Idem fecisse Aegyptios, ex IVVENALE Satyr. XV. notum. Conf. Tom. I. p. 282 seq. dicta.

quoque huius sancti idolum imaginemue eam coniecturam probare monet. Exhibet ea vultum aethiopis, capillis crispis; hunc autem minime Indorum vultum et capillos esse, sed incolarum Africae. Hactenus Kaempferus, cuius rationes nobis tales videntur, vt aliorum suspiciones magna probabilitate vincant. Sed addi haud pauca possunt, quae eas augent et in maiori luce collocant. Namque 6. ipsum Buddae nomen haud parum hanc opinionem confirmat. Illud enim cum Mercurii nomine conuenire, vel solum diei Mercurii nomen euincit, quod in omnibus Indorum linguis a Budda appellatur. Lingua enim Brahmanarum sacra vocatur Buttauaram, Ceylanica, Bouda-Dina, Siamensi Van-Pout, Malabarica Bouden Kirumei[r]. Verisimile itaque est, impostorem illum Hermetis secundi personam imitatum eandem legislatoris gloriam affectasse, quam Hermes Aegyptiorum, et finxisse ideo, se eam diuinitatem esse, quae saepius iam inter homines apparuerit. Hoc enim si teneamus, facile omnes fabulae Indicae de antiquitate Buddae conciliari cum aetate huius philosophi possunt, eae enim ad priores apparitiones referendae sunt: nec opus est cum Kaempfero inter Buddam et Xekiam distinguere. 7. Ipsum porro institutum sacerdotum Indicorum Brahmanarumque satis amice cum collegiis Aegyptiacorum sacerdotum conspirat, vt ex dicendis constabit. 8. Sed et singularis ista atque eremitica viuendi ratio Foenae sectae, et Talopoinorum, praesertim inter Siamenses, et Peguanos mores a KAEMPFERO descripti adeo cum vita coenobitica Aegyptiorum philosophorum conspirant, vt vel sola haec similitudo persuadere nobis queat, ex vno fonte vtramque profluxisse. Nam praeter vitam austeram et cruciatibus, paupertate, et continentia conspicuam ordo discipulorum, anni, nouitiatus, examen seuerum, coenobia eorumque praefecti, pontifices, aliaeque circumstantiae mire cum coenobitica Aegyptiorum philosophorum vita concordant. 9. Addi his debet methodus duplex exoterica et esoterica, illaque hieroglyphicae methodo simillima, quam Xekia adhibuit. Qui si ex India prognatus fuisset, aliam philosophandi viam Chaldaismo (cuius vestigia hodienum in illis locis superesse docet KAEMPFERVS[s]) similiorem iniisset, et non figuris hieroglyphicis, sed cultu astrorum, idololatriam propagasset. 10. Non vero sola exoterica Xekiae doctrina eiusque tradendi modus cum Aegyptiacis conuenit, sed interior et arcana quoque disciplina, si rem ipsam spectes, cum arcana Aegyptiorum theologia ita concordat, vt facile appareat, hanc illam genuisse. Statuit nempe impostor Indiae, rerum omnium principium esse chaos nullo attributo modificatum, limpidum, tranquillum, perfectum, ex hoc omnia fluxisse, in eo consistere quoad substantiam omnia, in id cuncta reuerti, huius cognitione intuitiua et enthusiasmo quodam felicitatem summam niti:

Aegyptio-

r) LA CROZE l. c. s) T. I. p. 58. T. II. p. 66.

Aegyptiorum theologia autem, qualis paulo ante irruptiones Persarum rationibus philosophicis emendata fuit, praecepit: Principium rerum omnium esse Isidem, ex qua sint omnia et per quam sint omnia, eamque esse, vt habet inscriptio Saidis, omne, quod existit, est, et erit, hancque naturam rerum esse, formis nondum vestitam; in hac cognoscenda colendaque arcanae sapientiae sublimitatem versari etc. vt *Tomo primo* [t] demonstratum, et ex luculentó APVLEII [u] loco constare potest. Tot igitur rationibus in vnum collectis satis ponderis habere videtur opinio ista, quae Xekiam illum, velut alterum Hermetem, ex Aegypto progressum, nouam legem et philosophiam, instituta Aegyptiorum imitando Indis tradidisse statuit.

CAPVT SECVNDVM.

DE PHILOSOPHIA GENTIS MALABARICAE.

§. I.

Scriptores de Malabaricis rebus consulendi.

Tenuia sunt et haud ita multa, quae de Indiae populis eorumque doctrina, religioneque, vestigiisque aliculus philosophiae in itinerariis recentiorum scriptorum leguntur: ignoscet itaque nobis Lector harum rerum curiosus, quod plura, quam quae diximus, non attulerimus. Quamuis enim in describendo cultu harum gentium diuino diligentes nonnulli fuerint, aut attentione tamen et accuratione, aut rerum ad hoc argumentum cognitu necessariarum intelligentia caruerunt. Vt vero certiora et ampliora de nonnullis huius mundi partis incolis sciamus, effecere nauigationes exercendae mercaturae gratia ab Europaeis nationibus ad litora sinus Gangetici, praecipue ad oras Coromandelicas et Malabaricas susceptae. Hae enim laudatissimi instituti occasionem praebuerunt, euangelium IESV CHRISTI his populis praedicandi, et viros doctos atque literarum sacrarum pariter atque secularium probe gnaros eam ob caussam illuc mittendi. Qui vt arduum et difficile negotium rite perficerent, linguarum, quae in istis regionibus obtinent, vsum edocti, de religione, theologia reliquisque dogmatibus horum populorum dispicere coeperunt, vt quae praeiudicia, qui errores refutandi essent, intelligerent. Quem in finem cum sacerdotibus Indorum istorum, quos Braminas vel Bramanas vocant, congressi, partim ex ore illorum, partim ex scriptis tantam religionis opinionumque Malabaricarum notitiam consecuti sunt, quantam de aliarum regionum incolis non habemus. Inter hos

t) pag. 289 seqq. u) Metamorph. L. vlt. c. vlt.

hos vero, praeter Vincentium Mariam de S. Catharina de Sienis, quem sua ex archiepiscopi Cranganorae Francisci Garziae relatione descripsisse notat cel. CROSAEVS [a], praecipue eminet ABRAHAM. ROGERVS, qui inter Batauos in littoribus Coromandelicis Paliacattae per decennium ecclesiastae munere functus est. Is licet linguam huius gentis vernaculam non calleret, a Bramina tamen quodam, Padmanaba cognomine, cui facilem reddiderat praefectum rerum Batauicarum in istis oris, quique Lusitanicum idioma erat edoctus, tum ab alio, Damersa appellato, mysteria harum gentium non modo oretenus percepit, sed et dictata calamo excepit. Redux vero ex India anno cIↄIↄcXLVII, quae cognouerat Belgico idiomate consignauit, fato autem praeuentus edere non potuit. Quas schedas relictas ICtus quidam eruditus obseruationibus auctas, Belgice cIↄIↄcXLIX vulgauit, traductas postea in linguam Gallicam et Germanicam, quam versionem insignibus accessionibus ad historiam religionum exoticarum spectantibus auxit CHRISTOPHORVS ARNALDVS [b]. Fidem autem et ἀκρίβειαν valde in eo libro probauit Rogerus, merito ideo a CROZAEO [c] laudatus, dolendumque hoc vnum est, ipsa Malabarici populi scripta sacra eum inspicere haud potuisse. Similem laborem quoque suscepit, alius ex Batauorum ecclesiastis in istis oris, BALDEVS. Is enim in Ceylano insula de idololatria Indorum nonnulla conscripsit, qui licet nonnulla satis acute viderit, multoties tamen memoriis sacerdotum a Lusitanis emissorum, quas consuluit, deceptus est [d]. Nemo autem vel accuratius in hoc stadio absoluendo vel diligentius occupatus fuit, quam viri ecclesiastici, a potentissimo Danorum rege, euangelii annunciandi caussa in has oras missi: quorum ducem B. ZIEGENBALGIVM fuisse, nemo ignorat. Hi enim in *Relationibus de missione sua*, quas hactenus magno ecclesiasticae historiae commodo in Europam miserunt, haud pauca ad hoc argumentum spectantia, et partim a theologis Indorum hausta, partim ex scriptis illorum excerpta tradiderunt. Maxime vero Ziegenbalgius, Malabaricam linguam mature edoctus, consultis Bramanis, et libris Indorum sacris, de Malabaricae gentis religione et placitis multa collegit, digessitque, et tenebris his amplissimam lucem accendit. Quas beati theologi chartas adhuc msc. delitescere, valde dolemus. Hisce enim narrationibus omnium maxime fidem dandam esse, recte ex eo concluserunt CROZAEVS [e], et auctores *Historiae vniuersalis* Britanni, quod ipsa Indorum scripta inspicere et legere, viris his doctis licuit. Plurimum autem debent hae literae illustris doctrinae viro, quem toties in partes vocauimus, τῷ πάνυ CROSAEO [f], quod memoriis Ziegenbalgianis msc. vsus, earum compendium dederit, quaeque de horum populorum Indicorum religione, theologia, et doctrinae sacrae capitibus reliquis

 notatu

a) Hist. Christian. Indic. L. VI. p. m. 577.
b) *Offene Thür zu dem verborgenen Heydenthum*: Norimb. 1663. 8.
c) l. c. p. 576.
d) Idem l. c. p. 577.
e) loc. cit.
f) p. m. 150.

notatu digna sunt, in eruditissima tractatione *de Statu ecclesiarum Indicarum Christiano* exposuerit. Ad hos fontes nos quoque recurremus, ita tamen, vt legum fidei historiae memores, nihil admittamus, quod non verisimilitudo commendet.

Theologi et philosophi Malabaricae gentis Bramanae s. Braminae.

§. II. Religionem, et quam illa complectitur philosophiam diuiniorem gentium Malabaricarum cognituris scire necessarium est, a quibus illa tradatur, quiue theologi illi atque philosophi sint, ex quorum praeceptis gentes illae amplissimae, quae per Mogullicum imperium, siue Indostanum, Bengalam, Ceylanum aliosque terrarum tractus extenduntur [g], dogmata ad diuinum cultum pertinentia hauriunt. Distinguuntur autem populi Malabarici tribubus, atque familiis certis, quas *Castan*, vocant, quibus in tot sectas diuiduntur, quot tribus extant, quasque non modo inter se misceri nefas est, sed quae haud raro quoque Vatiniano reliquas odio persequuntur [h]. Sunt autem tribus generales quatuor, in XCVIII familias iterum distinctae; inter quas loco et dignitate eminet Braminarum vel Bramanarum familia [i]. Quorum nomen, iam antiquis Brachmanum appellatione celeberrimum, vt *Tomo primo* [k] dictum, valde inter has gentes venerabile est, vnde eorum historia virorum quorundam doctorum attentionem meruit. Habent autem nomen a Deo Brama, Birama vel Biruma, ex cuius stirpe se satos esse iactant. Vnde, si ministrorum emissariorum fide standum est, qui linguam Malabaricam didicerunt, non Braminae, vel Bramanae, sed Biramanae dicendi essent. Prior tamen appellatio in vulgus percrebuit, vsuque obtinuit. Facit hic, quem sibi vindicant Bramanae, ortus diuinus, vt non tantum sanctiores esse aliis hominibus credantur, sed Bramanae quoque tantummodo nascantur, non vero doctrina, exercitatione vel electione fiant. Sunt autem hi homines non modo sacerdotes et theologi Malabaricorum populorum, sed doctores quoque, et philosophi [l]. Hoc enim illis nomen tribuere nulli dubitamus, cum ipsi tales se describant, quales esse philosophos exercitatione vsuque oportet. Nam disciplinae caussa, philosophiam, theologiam, artem salutarem, astrologiam eos discere atque docere, ex epistola Bramanae cuiusdam ad praecones euangelii Danos est manifestum [m]. Nec adeo stupidum Indis his ingenium obtigisse censendum est, vt non veram eos philosophi notionem attigisse, credi possit [n]. Id quod ex memorabili responsione Indi cuiusdam ad quaestionem, quis vir sapiens siue philosophus habendus sit, constat [o]. Ille enim a doctoribus suis ita eruditus

g) La Croze l. c. p. 579.

h) Roger. l. c. p. 3. Vers. Germ. La Croze l. c. p. 615. Relat. Missionis Indicae Cont. XVIII. prooem.

i) Citati.

k) Vid. citat. T. I. p. 192 seq.

l) Burnet. Archaeol. phil. p. 541. Bayle Art. Brachmanes T. I. Diss. p. 643. Fabricius Diss. de Brachmanibus Syllog. opusc. p. 333. Ex his emendanda, quae satis confuse et inaccurate afferuntur in Hist. crit. phil. Galli anonymi T. I. p. 100 seqq.

m) Relat. Miss. Ind. P. I. p. 353. P. II. p. 1019. vbi quoque obseruatur, vulgare eorum nomen esse Pâppar.

n) Roger. l. c. p. 67.

o) l. c. p. 392 seqq.

ditus respondit [p]. „Hos esse characteres viri sapientis: abnegare eum „omnes cupiditates huius vitae, nec vllius, quae in mundo est, rei cupi„dine tangi, sed ea omnia fastidire, quibus alii gaudeant. Edere eum si „fames vrgeat, quae suppetunt, nec ciborum delectum instituere. Omnem „autem cogitationum atque meditationum metam esse dominum, de eo „solo eum cogitare atque loqui audere. Ita fieri, vt omnis eius vitae „actio, oratio, meditatio, sapientia, intelligentia, studio constet. Et hoc „quidem pacto abnegatis cunctis, meditationis studiique sui obiectum „Dominum eligere, viri sapientis charactere dignum esse." Quae si cum illis comparentur, quae suo loco de Brachmanum veterum disciplina diximus, apparebit, hodie nondum verae sapientiae signa inter has gentes barbariem obliterasse. Distinguuntur autem Bramanae siue Braminae et vestitu et vita ab aliis hominibus. Gestant enim funiculum Dsandhem, dictum, qui collo humeroque sinistro, tumque dexterae corporis parti vsque ad lumbos circumducitur, et peculiaribus ceremoniis infantibus eorum solet appendi [q]. Vitam autem Bramanae ita depingunt Indi ipsi [r]: Surgit ille mane horis ante ortum solis duobus, purgatus atque lotus in stagno sacro ad orationem conuertitur, totus postea legis ceremoniis, quae animae purgationem promouent, intentus. Sacro quoque cinere se tingit, et sacra monumenta appendit. Hoc vero pacto ornatus et instructus, legis diuinae munia [s] obit. Cauet autem in turba ambulando, ne vel attingatur a quopiam, vel aliquid impurum calcando polluatur. Nec carne viuit, nec creatura vlla ἐμψύχῳ, (cuius rationem sollicite quidem abscondunt, ex dictis autem facile coniici potest ineptum metempsychosis dogma in caussa esse [f]) sed cibis puris vescitur, potuque puro sitim pellit: abstinet a peccato quouis, et diei dimidium sacris terit occupationibus, altera diei parte hominum societati et victui quaerendo inseruit, ita tamen, vt ab opificiis abstineat, vel regiis stipendiis vel populi beneficiis alendus. Munus autem Bramanarum in eo potissimum occupatur, vt populum religionem doceant, sacris vacent, et emendationi morum inter reliquos homines inuigilent. Subolebit nobis non monentibus Lectori rerum veterum haud ignaro; valde haec esse similia institutis Aegyptiorum, et praecipue Therapeutarum a nobis *Tomo secundo* [ff] delineatis. Nam ROGERO quoque teste, Therapeutarum in modum ante ortum solis surgunt, adorant versus solem orientem, lauantur ante preces, canunt carmen in ortum solis, vestiuntur amictu puro, honorant precibus solem, abstinent a carne, victitant herbis sacris, differunt

p) Ibid. p. 389 seq.

q) Exhibuit imaginem Bramanae funiculo hoc ornati ARNOLDVS in Frontispicio libri laudati, conf. ROGER. pag. 72. LA CROZE p. 581.

r) In Relat. Missionis Indicae P. I. p. 757. quae ex ore Indi cuiusdam hausta sunt. conf. p. 382. ROGER. p. 149. LA CROZE p. 582 seq.

s) Qualia sint, ex Relat. Miss. Vol. I. p. 382 seqq. constabit.

f) Conf. ROGER. p. 169. Relat. Mission. P. I. p. 351. Totam Indiam haec opinio peruasit, maxime vero meridionalem partem. Orientales Indi enim animalia occidere, praesertim insecta non verentur, forte, quod ea animam humanam ingredi non omnes putent.

ff) p. 149.

de rebus sacris inter prandendum, aquam tantum potant, saepe ieiunant, ebrietatem vitant, diem precibus et cantu finiunt, nouilunia ieiunio celebrant. Quae institutorum, ceremoniarumque similitudo prona nos via ad eam suspicionem ducit, esse inter instituta Aegyptiorum et Indorum caussam quandam certam et definitam istius concordiae morum rituumque. Ast si ea recordemur, quae supra de Xekia, eiusque in Indiam ex Aegypto aduentu diximus, et recolamus memoria, quod eleganter quoque confecit CROSAEVS [t], magnam inter dogmata et religionem vtriusque gentis intercedere affinitatem, et eodem cuncta emanationis fundamento niti [u], addamus quoque, quod missionariis Danis obseruatum, linguam Malabaricae gentis eruditam, quae Kirendum dicitur, Graecis verbis scatere; valde, nisi fallimur, augetur verisimilitudo hypotheseos illius, quam supra attulimus, hanc Indorum disciplinam ex Aegypto in Asiam translatam Aegyptios homines, (Graecae forte literaturae iam tum gnaros) auctores primos habuisse. Nec veteribus ea res ignota fuit, quos vidisse affinitatem dogmatum rituumque Aegyptiacorum cum Indicis, ex PHILOSTRATO [*] discere licet, ex cuius testimonio intelligitur, persuasum fuisse veteribus Aegyptios sua ab Indis accepisse. Id quod falsum esse et ineptum, tota clamat historia vetus, et inuertendum esse atque statuendum suadet, colonias Aegyptiorum vel saltem sacerdotes et philosophos nonnullos in Indiam excurrisse.

Munus sacrum Bramanarum.

§. III. Intelligitur ex dictis, Bramanarum gentem et doctorum et sacerdotum munere fungi, adeoque duplici nomine considerari posse. Habent autem religionis atque dogmatum sacrorum regulam librum sacrosanctum, Vedam dictum, quem tamen nemini, qui Sudraes, id est, laicus habetur, attingere licet. Et hoc quidem pacto familia impostorum horum callidissima auctoritatem atque imperium in religionem et conscientiam sibi soli vindicat, cum a suo arbitrio non explicatio tantum, sed ipsa quoque manifestatio dogmatum sacrorum ex oraculis sacris pendeat [w]. Nec aliam rationem esse putamus, cur in epistola missionariorum ad B. Th. Sig. Bayerum quaerenti, an certa fidei norma inter Indos descripta extet? magis negatiue quam affirmatiue, caussando insignem diuersitatem opinionum de summis religionis capitibus, responsum sit. Extare enim istum Vedam, librumue Indorum sacrum non solum ex Rogeri testimonio constat, qui ex Bramanae sui relatione tradit [x], agi in eo de materia prima, angelis, animabus, poenis praemiisque malorum atque bonorum, itemque de creatione rerum, generatione creaturarum et corruptione, de peccato eiusque remissione, de summis imperantibus, de moribus et virtute; de ceremoniis templi et sacrificiis etc. Sed spem quoque fecere Iesuitae, quibus huius libri copia tandem facta est, eum in

t) p. 554.
u) Conf. Relat. Mission. P. II. p. 708.
*) Vita Apollonii L. VI. c. 6.
w) Relat. Mission. P. I. p. 353.
x) pag. 56.

in Europam mittendi, vt vulgari poſſit [y]. Quod eo ardentius optamus, quo certiores ſumus, originibus religionum et philoſophiae magnam inde lucem accenſum iri. Sacrificiorum cura autem tota a Bramanarum munere pendet, qui pro populo ſacrificant. Ideo populus quoque ad alendos hos ſacerdotes ſymbolam ſuam conferre tenetur; licet regum liberalitate certi quoque fundi deſignati inſtitutique et priuilegiis muniti ſint, ex quorum prouentibus alimenta capere poſſint [z]. Duae autem inter gentes Malabaricas religionis ſectae obtinent, valde inter ſe diuerſae, quarum illa Tchiua Sameiam, haec Viſtna Sameiam dicitur, a duobus idolis, de quibus CROZAEVS [*] videndus. Vtraque in minores ſectas familiasque diuiditur, quarum quaelibet ſecundum profeſſionem vitae in certas claſſes diſtincta, proprios Bramanas, ſiue doctores ſacerdotesque ex Bramanis habet. Qui quoque ſoli diſciplinis litantes cum Pantaris ſiue Antiguelis [a], literatam in his Indiae partibus ciuitatem conſtituunt. Dantur tamen inter eas duae quoque claſſes aliae, quae non inepte inter philoſophos referri poſſunt, nempe Iogigueuli, ſiue theoretici, et Gnanigueuli, ſiue ſapientes, quae claſſes valde inter ſe differunt. Illi, vt a miſſionis miniſtris traditur, nec πολυθέοτητι nec apparatui ceremoniarum rituumque multum tribuunt: ſed toti vitae theoreticae inuigilantes ſolitudinem et meditationem colunt, et in poenitentium ordine recte collocantur. Relictis enim vxoribus liberisque, multis moleſtiis et cruciatibus corpus affligunt, et imprimis ſpiritum continendo ecſtaſin affectant, altiſſima meditatione ſopiti. Qualem Quietiſmum, vt ſectam Foenam taceamus, ſupra iam tactam, ad fouendum augendumque enthuſiaſmum Bramanas Sinenſes velut dogma quoddam ſacrum fouere, CAROLVS GOBIENVS [b] quoque obſeruauit. Ex cuius relatione eos ita ſtatuere conſtat: „Mundum non niſi illuſionem, ſomnium atque praeſtigias „eſſe, nec aliter ſibi conſtare corpora poſſe, niſi quoties cum nihilo con„fundantur, quod propter ſimplicitatem ſuam omnibus rebus perfectio„nem largiatur. Tradit quoque, eos tam vehementer indolentiam et „ἀπαθείαν commendare, tantoque furore in ἀδιαφορία ſanctitatem po„nere, vt ſtatuae inſtar quis tandem immotus euadat, nec vlla cupidi„tate

y) Lettres curieuſes et edifiantes Rec. XXI. p. 455 ſeqq. Ex Cont. XLVI. Miſſionis Indicae innotuit, viris optimis, qui Indis euangelium enuntiant, tandem a Bramana quodam oraculorum horum Indis ſacrorum factum eſſe copiam, non volumine quidem ſcriptam, ſola enim traditione orali propagatur, ſed oretenus tamen a Bramana maxima veneratione clauſis oculis recitatam. Eſſe autem, referunt quadruplex Vedam, i. e. cognitionis fontem, 1. Rü;wedam, vel Ircuvedam, 2. Yaegjur vel Iadſur-vedam, 3. Sçama-Vedam, 4. Adhaer-Wana Vedam: quartum artibus illicitis olim conſtantem prorſus memoria hominum excidiſſe: reliquos adhuc diſci. Exemplum ſecundi referunt, quem Bramana recitauit, quatuor capitibus conſtantem, agentemque de argumento vario, de ſacrificio ignis, de gloria ſolis et Deorum, de nominibus variis, additur appendix, de formulis nonnullis et bonis operibus etc. Sectionibus 84. conſtat, quarum tituli l. c. indicantur.

z) ROGER. c. V. p. 52. c. VI. p. 63 ſeq.

*) p. 582. qui luculentus hoc loco eſt.

a) Videndae de his hominibus Relat. Miſſ. Indic. P. I. p. 350. et CROZAEVS p. 584.

b) Hiſt. de l'edit de l'Emp. de la Chine, Praef. conf. BAYLE art. Brachmanes not. k. et art. Sommonacodum. Quietiſmus enim iſte per totum Aſiae orientem extenditur.

„tate tangatur moueaturque. Hincque postulare a sapiente, vt cupiat nihil, cogitet nihil, sentiat nihil, omnemque sanctitatis quoque et virtutis ideam ita ex animo proscribat, vt nihil restet in eo, praeter perfectissimam illam quietem sacrumque silentium. Huncque profundum animi somnum, hanc potentiarum facultatumue quietem, hanc perpetuam sensuum suspensionem summam hominis felicitatem efficere, talemque non migrationi, non vicissitudini, non faturorum vel spei vel metui subiectum porro esse, quae omnia illi euanescant, et nihil sint, ipse vero sapiens, perfectus, felix, et verbo, Deus ipse Foë non minor euadat." Quae luculenta explicatio Quietismi Indici quamuis proprie ad sectam Foënam respiciat, quam cum Bramanarum instituto confundere videtur Gobienus; apparet tamen ex ea, quid ad eum hi theoretici homines requisiuerint; dubiumque minime est, quin inter Malabaras quoque, qui Foënam tamen sectam ignorant, illud dogma inualuerit, quod Africam Asiamque fere totam occupauisse suis locis obseruauimus. Altera Guaniguelorum secta multo puriori philosophia alitur; nam nec idololatriae vacat, nec ineptis theoreticorum nugis, sed dignis summo numine cogitationibus tota in Dei et diuinarum rerum meditatione defixa est. Vtraque secta a Bramanis distinguenda, hincque inter philosophos Indicos potiori quodam iure referenda est. Ipsae tamen Bramanarum familiae sectas quoque inter se habent; quarum sex enumerat ROGERVS[c] ipse ne nimii limus, legendus. Quas non omnes philosophorum nomine dignas esse, vel ex eo intelligitur, quod Epicureismo theoretico et practico, nonnullae adhaereant. Secta enim Schaerwaecka vitam post vltima fata superesse aliam negat, bonarumque actionum et virtutum regulam aliam non agnoscit, praeter laudem hominum[d]. Secta autem Pasenda, teste Padanaba apud EVNDEM[e], Vedam siue legem veram non esse tradit, et nec animae immortalitatem recipit, nec aliis rebus, nisi ventri studet, nec ab incestu abhorret, omnem vero restitutionem rerum periodicam, quam inter dogmata horum populorum fundamentalia eminere in sequentibus dicemus, exsibilat. Quam ideo arcanos habere hos impios sensus, nec aperte eos errores profiteri idem refert, cum haud pauci ob istam olim impietatem trucidati sint. Ex quo constare potest, superstitionem et idololatriam non obstare, vt non in densissimis ingeniorum stupidorum tenebris atheismi pestis grassetur. Cuius exemplum esse potest liber quidam a Ziegenbalgio[f] deprehensus, cuius auctor fuit colonus aliquis, qui poësin a se ipso didicit. In eo enim infelix scriptor demonstrare voluit, non dari Deum, carereque rationes omnes, quibus existentia Dei euinci solet, fundamento solido, minime quoque dari veritates reales, vel gaudium solidum verumque aliud, quam quod huius vitae limitibus circumscribatur: stultum autem esse, his, quae ante pedes

c) c. III. p. 29 seq.
d) Ibid. p. 40.
e) p. 41.
f) LA CROCE p. 641.

des posita sunt, dimissis, rebus inutiliter inhiare, quas neque sensus percipiant, neque intellectus assequatur. Immo inter ipsos Bramanas huius furfuris homines inueniri, ex responsione impia cuiusdam, ministris Daniae sacris data apertum est[g]. Quae non valde miramur, cum crassa superstitionis turpissimae ignorantia, quae in religione huius gentis obtinet, ingeniis erectioribus occasionem haud raro suppeditare soleat, in oppositum atheismi vitium incidendi. Plerique tamen superstitioni magis, quam impietati fauent, sanctitatem singularem, continentiam, molestias corporis, poenitentiae ἀσκήσεις, secessus solitarios, et paupertatem spontaneam sectantes. Est quoque, teste ROGERO[h], genus quoddam Bramanarum, Auadontas dictum, quod Gymnosophistis veterum valde affine, nec loquitur, nec vestibus amicitur. Qualem philosophorum speciem etiam Goëgos exhibere, inter Benianos Gusurattae incolas, peregrinantium ex narratione constat. Tota enim India eiusmodi philosophicis exercitationibus et molestiis occupatur, quod a veterum institutis relictum, et confirmatum esse aduentitiorum philosophorum institutione, non est quod magnopere dubitemus.

Philosophia gentis Malabaricae qualis?

§. IV. Quid de rebus diuinis gentes Malabaricae statuant, quid de mundo eiusque partibus disputent, quid de moribus illis videatur praecipiendum, Rogerus ex Bramana quodam diligenter perquisiuit; non tamen, quae scire interest, omnia comperit. Curatius et maiori sedulitate in eo stadio versati sunt, meritissimi viri Ziegenbalgius atque Grundlerus νῦν ἐν ἁγίοις, hi enim cum populorum istorum linguas didicissent, librorum sacrorum consulendorum copiam nacti diligenter in dogmata huius gentis theologica et philosophica inquisiuerunt: ex quorum collectione et tractatione[i] sua cum hauserit Crosaeus, ille potissimum hoc loco ab eis consulendus est, qui de placitis Indicis recte et ex veritate statuere cupiunt. Omnem vero eruditionis Malabaricae circulum, in theoreticam et practicam doctrinam commodo dispescere licet: quae enim de rebus naturalibus tradere solent, pauca sunt, facileque et sine ordinis neglectu ad naturalem theologiam, quae magnam partem encyclopaediae Malabaricae constituit, trahi possunt. Et medicinam quidem atque mathesin quoque attingunt, at valde tenuiter, et eum in modum, vt longissime a philosophica methodo absint. Artem enim salutarem non ex consideratione naturae corporisque humani, et morborum, tractant, sed more Aegyptiaco, certis medicamentorum formulis, in syllogas conlectis vsi medicinam faciunt. Quae vt explorata sibi esse Ministri euangelii Danici testantur[k], ita ex his explicanda sunt, quae CROSAEVS[l] habet, medi-

g) Rel. Miss. P. I. p. 711. h) p. 46 seq. i) Extat msc. in Orphanotropheo Halensi, optandumque valde est vt edatur. k) Relat. Miss. Dan. T. III. p. 1020. l) p. 620.

medicam artem hanc gentem diligenter exercere, et propriis quidem principiis vsam morborum nomina, genera, caussas, remedia in libris medicis describere. Haec enim caue, de medicina aliqua theoretica et philosophica intelligas; cuncta enim ad empiricam quandam salutarem artem pertinent, in qua sola eos haud infelices esse, cetera parum rerum medicarum peritos ipse Crosaeus non negat: qui cum Sinensibus eos in ea re comparat. Nec melior astronomiae apud eos conditio est. Licet enim eclipsium solarium et lunarium definire tempora norint, caussas tamen earum ineptissimas allegant, quas ex male intellectis allegoriis, ab Aegyptiis sine dubio, illis cum hac astronomica notitia traditis, hauserunt. Habent quidem tabulas astronomicas, ast, vt viris doctis, qui in istis terris fuerunt, obseruatum[m], non propria diligentia confectas, sed a parentibus et maioribus relictas. Quas Malabaricam gentem a peregrinis, astronomiam Graecorum edoctis accepisse, ex eo non contemnenda coniectura colligitur, quia obseruatum viris laudatis, qui curiose in literaturam Malabaricam inquisiuerunt, in lingua horum populorum erudita, siue Kirendica, non modo incrementa et decrementa lunae a Bramanis illis nominibus designari, quae apertissima Graecae et Latinae originis vestigia ostendant; qualia in hac lingua vocabula multa deprehendi supra iam diximus: sed et signa Zodiaci pleraque iisdem, quibus apud poetas et astronomos Aegyptiorum, Graecorum et Latinorum gaudent, appellationibus distingui: dies quoque eodem modo designari nominibus prout ab Aegyptiis factum, a quibus Graeci et Romani acceperunt. Quae sane aliam caussam habere non possunt, quam aduentum hominum peregrinorum istam astronomiam Aegyptiacam et Graecam edoctorum, qui cum ad has oras appulissent, genti huic ea sideralis scientiae elementa tradiderunt, quae ipsi edocti erant. Quae si cum iis comparentur, quae supra de Xekiae aduentu in India coniecimus, magnam addent isti opinioni verisimilitudinem, quae ex Aegypto disciplinarum et philosophiae semina ad Indos translata esse statuit. Infantes vero esse philosophos hos Indicos in astronomia ex eo intelligi potest, quod terram quidem mundi centrum esse dicant, et moueri planetas pariter atque fixas stellas circa eam asserant, lunam autem longius a terra distare quam solem, nugentur, rideantque Copernici hypothesin, rati, si terra circa solem moueatur, effusum iri oceani vndas in terram[n]. Quae speciminis loco esse possunt, quam pueri in scientia siderali hi populi sint, et quam parum obseruationibus et attentione ad res coelestes valeant.

Theologia Malabarica.

§. V. Theologiae Malabaricae summa haec est:

I. Est

m) l. c. Lettres curieuses et edifiantes Rec. X. p. 36. Calendarii specimen exhibent Rel. Miss. Cont. V. T. I. p. 200.

n) Ibid. p. 1022. quo loco plura ad astronomiam Malabaricam pertinentia afferuntur.

I. Eſt eſſentia eſſentiarum rerumque omnium, ſubſtantia ſuprema, et infinita, eaque in Vedam vocatur Barabara Vâſtou, ens entium [o].

II. Ens hoc ſupremum eſt inuiſibile et figura caret externa, adeoque nec comprehendi, nec moueri poteſt.

III. Nemo ens hoc ſummum vidit vnquam, nec tempus vllum id poteſt comprehendere.

IV. Eſſentia eius replet omnia, et omnibus rebus largitur ortum.

V. Eſt in eo ſumma ſapientiae, ſcientiae, ſanctitatis et veritatis comprehenſio. Eſt quoque infinite bonum, iuſtum et miſericors.

VI. Creauit hoc ens ſummum res omnes, quas quoque conſeruat et ſuſtentat, amatque eſſe inter homines, vt ad felicitatem eos perducat.

VII. Fieri id poteſt, ſi hoc ens ſummum vere ametur et colatur. Excerpta hic damus verba philoſophi Malabarici, hunc eleganter in modum de Deo praecipientis, quae deſcripſerunt Ziegenbalgius et Grundlerus. Quae probe notanda ſunt, vt ratio inde intelligatur, cur de Deo ſummo in infinita et incomprehenſibili deitatis abyſſo latente, vt §. XVI. docebit, nihil effari homines poſſe ſtatuant, curque ad πολυθεότητα delati ſint, nempe quod non niſi per emanationes ex Deo profluentes infinitum hoc Numen comprehendi poſſe crederent. Ex quo, niſi fallimur, luculenter apparet, eandem, quae Aegyptum atque Orientem totum peruaſit, ſyſtematis emanatiui hypotheſin has quoque gentes recepiſſe, et hac tantum claue adhibita myſteria theologiae Indicae recludi poſſe. Quae ſemel hoc loco monuiſſe ſufficiat.

VIII. Habet hoc ens ſupremum nomina ſibi propria et illi ſoli conuenientia.

IX. Non poteſt ens ſummum vllo idolo vel effigie depingi, ſed eius tantum attributa allegorice delineari queunt [p]. Id de primo omnium emanationum diuinarum fonte intelligi debet; quae enim ex eo emanarunt deitatis flumina, idolorum ſimulacris ab his hominibus definiuntur. Ipſa vero theſis haec tota Orientalis eſt, et dudum in Aegypto quoque obtinuit, in qua diuinitatis peplum neminem mortalium remouiſſe, ſtatuebatur. Et hoc quoque fundamento reliquae de ente ſummo aſſertiones nituntur, quae in eo potiſſimum verſantur, vt infinitum inter fontem, emanationes, et emanata diſcrimen ponatur.

X. Summum Numen adorari haud poteſt, quia incomprehenſibile eſt: ideo minorum Deorum adorationem lex, Vedam, iniunxit, quam non aliter reſpicit Numen, ac ſi ipſi eſſet exhibita, ideoque praemiis adorantes afficit, vt obſequio ipſi praeſtito ſit merces iuſta [q].

XI. Eſt hoc ens ſummum ſemen ſine ſemine, ſapientia infinita, lumen ſpiritus, caret omni naeuo, oculum in fronte gerit; iuſtum eſt, at im-

o) La Croze l. c. p. 586. qui haec teſtimoniis Fr. Xauerii, Bernierii Vincentii Mariae et Borcheti roborat.

p) Ib. p. 591. ex verbis Indi cuiuſdam ad Ziegenbalg.

q) Ibid. p. 611. ex libro vatis Indici, Ditegala Sakurum dicto.

mobile et immutabile: veſtitur autem innumeris figuris. Facile haec explicantur, ſi de emanationibus figuris idolorum quam plurimis veſtitis intelligantur.

XII. Iuſte cum omnibus ens ſummum agit, et ſe variis modis manifeſtat, difficulter autem intelligi poteſt. Hoc de fonte ſupremo, illud de emanationibus capiendum eſt, ſenſus ſyſtematis emanatiui prodit.

XIII. Nulla poteſt ſapientia creata huius entis ſupremi profunditatem comprehendere.

XIV. Creauit hoc ens ſummum omnia, eaque conſeruat, ordinat praeterita, praeſentia, futura, nulli tamen temporum periodo includitur [r].

XV. Eſt hoc ens pontifex ſanctus, qui in omnibus et vbique eſt, et aeternitatem occupat, cuius nulla res capax eſt [s].

XVI. Latet Deus in infinito et profundo oceano, quem ſi quis cognoſcere cupit, ſopiendi ſunt fluctuum ſtrepitus, et quies interna perfectaque nutrienda, vt concentratis in vnum ſenſibus Deus quaeratur. Verba haec ſunt Bramanae cuiusdam ad Ziegenbalgium ſcripta [t], quae illis, quae ſupra de Quietiſmo Indico dicta ſunt, miram lucem affundunt. Aliter enim ſtatuere non poſſunt, qui Sygen et Bythen Deum eſſe, id eſt latere in immenſo diuinitatis oceano abſconditum cum Orientali, Aegyptiaca, Cabbaliſtica philoſophia ſtatuunt. Vnde enthuſiaſmum animam quoque eſſe theologiae Indicae manifeſtum eſt.

XVII. Poteſt Deus agnoſci ex lege ab ipſo lata, exque miraculis, quae in mundo facit. Sed et ratio homini indita illum detegit ex creatione et conſeruatione rerum omnium.

XVIII. Res omnes materiales condituro enti ſummo opus prius erat forma materiali ex ſe ſuſcepta, eo quod ſubſtantia mere ſpiritualis relationem et proportionem ad corpus nullam habet, nec in id agere, vel virtutem in re corporea exercere poteſt.

XIX. Fons autem atque radix rerum omnium cum exiſtat, ſemina quoque ſiue principia rerum omnium, adeoque eſſentiam, naturam, virtutem et realitatem vtriusque ſexus in ſe habet.

XX. Res vero omnes conditurus Deus ſeparauit virtutes maſculinas a foemininis, quae hactenus abſorptae vnitaeque in eo latuerant: Et hoc pacto creationis perficiendae media inuenit. Luculenter admodum verba haec, quae ipſis Indis debentur, emanationis ſyſtema exprimunt. Perſuaſi enim ex nihilo nihil fieri, rerum omnium, etiam materialium, cauſſam, formam, et realitatem in Deo latere ſtatuere cogebantur; rati ſine ſubiecto materiali agere non poſſe ſpiritum in corpus, hocque ipſo diu ante Mallebranchium et ſequaces hoc axioma conſtituentes. Vt vero cuncta ex hoc fonte hacque radice exſurgerent, et actiua et paſſiua principia,

r) Ibid. pag. 598. ex libro Indico Schivavaikkrum.

s) Gnanigueulorum haec theſis eſt, ib. p. 593.

t) Ibid. p. 596.

pia, id eſt, efficientia et recipientia requiri contenderunt, quorum illa mere ſpiritualia eſſent, haec materialitatis cauſſas et ſubiecta in ſe continerent. Ita duplici emanationum diuinarum flumine conſtituto, poſſibile demum eſſe putabant oſtendere, qua ratione ex combinatione horum principiorum emanatiuorum res omnes, etiam quae ſenſibus ſubiacent, productae ſint atque genitae. Nihil in his omnibus eſt, quod non apud omnes, qui ſyſtemati emanatiuo adhaeſerunt, deprehendatur, quod ſc. ſine his duorum generum principiis conſtare nequit. Id enim Oromaſdes et Arihmanius Zoroaſtris ex Mithra prodeuntes volunt, hoc Aegyptiorum Oſiris et Iſis, et coniugia deorum Aegyptiaca innuunt, mira ſimilitudine in Indica theologia expreſſa, hoc aeones maſculinae et foemininae philoſophiae orientalis inculcant, hoc Cabbaliſtarum Seir Anpin et Malcuth dicunt, verbo in eo omnes conſenſerunt, quicunque emanaſſe ex infinito deitatis mari omnia dixerunt. Aegyptiaca quoque Orientalibus admixta ita explicat Iamblichus, vt mira inter ea et Indica ſit conuenientia. Quae omnia ad detegendas veras Indicae philoſophiae et theologiae origines merentur expendi atque abiectis praeiudiciis recte conſiderari. His intellectis, quae ſequuntur haud erunt obſcura.

XXI. Ob dictam creationis cauſſam ens ſummum ſe in effigie trium idolorum adumbrauit, vt poſſet detectum et comprehenſibile factum adorari. Et hoc quidem ſimulacrum Lingum dicitur. Denotat autem, interprete CROSAEO [u], Lingum genitalia vtriusque ſexus coeuntia, quorum imaginem in adytis templorum, quae Pagodae dicuntur, collocant, et ſacro ſancta habent [x], magno quoque cultu ideo proſequuntur, et ſacrificiis a Bramanis peculiaribus ritibus oblatis honorant. Immo amuleti inſtar capſulae incluſum hoc Lingum collo appendunt, et vim illi magicam tribuunt. Inepta haec diuinitatis ſymbola vnde Indi acceperint, haud difficulter deprehendent, qui DIODORVM SICVLVM [y] conſulent, monentem genitalium cultum diuinum in orgyis et myſteriis multorum populorum deprehendi: maxime vero Aegyptios in eo proſequendo inſaniuiſſe phallus in ſacris Bacchicis multis ritibus adoratus exemplo eſt. Produnt haec nouo argumento, tum origines Indicorum dogmatum Aegyptiacas, tum ſyſtema emanatiuum, cuius fulcrum hoc Lingum eſt. Neque tamen putandum, adeo inſaniuiſſe huius ſyſtematis inuentores et doctores quoque inter Indos, vt Deo genitalia materialia adſcriberent. Hoc enim aſſertionibus de Deo ſupra allatis, quibus eum ab omni corporis figura liberum pronuntiant, e diametro eſt contrarium. Sed intelligendum hoc eſt eodem modo, quo vtriusque ſexus proprietates Deo diisque ex eo prognatis a veteribus tribui, aliquoties docuimus, nempe vt in Deo non modo cauſſas efficientes virtutesque ſpirituales, ſed et cauſſas ſubiectiuas atque materiales deprehendi et ex vtrarumque coniugio con-

 iunctio-

u) p. 528. ROGER. p. 249. not.
x) Relat. Miſſ. P. I. p. 354. 895.
y) Bibl. L. I. Conf. de Romanis AVGVSTIN. de C. D. Lib. 7. c. 21.

iunctione atque commixtione rerum omnium essentias generari producique statuatur. Vnde haec cum systemate Orientali, Aegyptiaco, Gnostico, Cabbalistico comparanda sunt, vt lux illi dogmati spe omni maior et illustrior exsurgat. Interim negari tamen non potest, allegoricam istam adumbrationem systematis emanatiui, turpissimae superstitionis et nefandae idololatriae occasionem fuisse, cum ingenia ista metaphysico acumini minus, quam imaginationis simulacris apta, systematis vmbram cum ipsa re et corpore confunderent.

XXII. Ex hoc diuino fonte duo alia Numina exorta sunt Tschiuen, qui masculini sexus, et pater Deorum omnium est, et Tschaddi, quae foemina et mater Deorum est [z]. Obtinet haec regula per totam theologiam Indicam [a], vt Deo Dea coniux societur, cuius ratio philosophica ex antecedentibus petenda est. Petiisse id Indos ab Aegyptiis recte et acute iam vidit, qui ad Rogerum annotationes adiecit. Is enim recte ad HERODOTVM [b] prouocat, et arcanos ritus Osiridis et Isidis allegat, quosque hoc pacto in India vtriusque sexus in diuinis cultum genuisse obseruat.

XXIII. Quinque capita habet Tschiuen, quorum tria sunt potiora. Inde tria numina exsurgunt Biruma, siue Birama, Isuren et Vistnou. Celeberrima est inter Indos fere omnes haec trinitas diuina, cuius explicationem, quam Missionariis Danicis dederunt Bramanae, hanc quidem esse volunt, indicari ea similitudine varios colendi numinis modos et rationes: ast fefellisse nugatores viros doctos ex totius systematis Malabarici nexu constat, secundum quod Deus hic τριπλάσιος (quo nomine Mithras Persis appellatus est) trium emanationum praecipuarum ex Deo incomprehensibili progressarum, symbolum est, quarum prima eundem apud Indos locum occupat, quem δύναμις apud Gnosticos, λόγος apud Alexandrinos, Adam Kadmon apud Cabbalistas, vnde innumeris praedicatis et laudibus Ischuren scatent libri Malabarici. Iucundumque erit Lectori, placita Orientalia, praecipue in Aegypto secundum Iamblichi narrationem obtinentia, cum Malabaricis comparare, ita enim recte fecisse censebitur cel. CROSAEVS, quod totam hanc theologiam Aegyptiacae originis esse statuerit.

XXIV. In hoc quinquecipiti simulacro Numen ineffabile et incomprehensibile, vt humanae infirmitati succurreret, se manifestauit, singulis enim vultibus propria nomina et munia regendi mundi competunt [c].

XXV. Constituunt itaque haec quinque Numina systema diuinum, quatenus mundus ab eo regitur.

XXVI. Ea suo tempore retrahentur reuocabunturque in abyssum Deitatis, et in sinum Numinis supremi resorbebuntur.

XXVII. Qui vero hos dominos adorat, re ipsa summum ens, supremum Numen, adorat: illud est in omnibus omnia.

XXVIII.

z) LA CROZE p. 600.
a) ROGER. p. 237.
b) L. II. c. 48.
c) Ibid. p. 604. Relat. Miss. P. I. p. 47.

XXVIII. Praeter haec prima Numina, quorum quodlibet suam coniugem habet, dantur adhuc CCCXXX milliones Deorum, et quadraginta millia prophetarum a Deo eum in finem conditorum.

XXIX. Quatuordecim mundi sunt, septem superni et septem inferni. Illi vocantur: 1) Tschaddialogum, 2) Dewalogum, 3) Tschenalogum, 4) Magalogum, 5) Tschiwalogum, 6) Bywalogum, 7) Pulogum. Hi sortiti sunt nomina: 1) Adalalogum, 2) Widalalogum, 3) Tschudalalogum, 4) Nidalalogum, 5) Daradalalogum, 6) Daladalalogum, 7) Padalalogum [d]. Inter hos mundos inferiores et superiores, esse nugantur quatuordecim maria, quorum vnum repletum lacte, secundum melle, tertium saccharo etc. Obseruatum autem missionis Danicae ministris [e], ineptum hoc systema mundorum fingendi occasionem subministrauisse traditionem de septem planetis, eorumque circulis ab horizonte sectis. Quae si probe ponderentur, coniectura inde enascitur, primos astronomiae inter Malabares conditores, planetarum orbes velut terras habitatas, Indis commendauisse: quam hypothesin inter Pythagoreos Aegyptum incolentes non peregrinam et ignotam fuisse suo loco annotauimus.

XXX. Omnes hi mundi infinite magni latique sunt, et a suis quique habitantur incolis.

XXXI. Padalalogum, infernus est, in quo Deus mortis, Emen, rex est.

XXXII. In mundo Palogum, homines habitant; ille vero figuram habet quadratam et oblongam.

XXXIII. Magalogum est aula Vistnou.

XXXIV. Dantur infinitae mundorum periodi, quarum antiquissima et prima omnium seculorum Ananden dicitur, durauitque CXL annorum milliones; hanc secutae sunt periodi reliquae [f].

XXXV. Durant hae periodicae seculorum reuolutiones per innumerabilium temporum annorumque milliones, ab vno Numine ad aliud, creatis Diis pereuntibus, et redeuntibus.

XXXVI. Post innumerabiles eiusmodi seculorum periodos redibit tempus increati Isuren. Fabulis lepidis has periodos inuoluunt Indi, quas ex eorum ore descripsit CROZAEVS [g], secundum quas, numina omnia, quae ex increato et primo ente, Isuren dicto, effluxerunt, in hunc Deitatis oceanum redeunt, id est moriuntur, et iterum noua emanatione progrediuntur. Accepisse hoc Indos a peregrinis conditoribus religionis suae, comparatio instituta cum reliquis systematis emanatiui sectatoribus faciet manifestissimum. Quotquot enim illud receperunt, quod plerasque gentes barbaras fecisse suo loco ostendimus; deos quoque ex Deo primo emanantes, in eum resorptum iri, et fatalem periodorum aeternarum catenam existere professi sunt, cuius exitus tandem fit infinitum illud, ex quo omnia fluxerunt, et refluxerunt quoque in diuinitatis mare. Fabulas autem

d) Ibid. P. I. p. 358.
e) l. c. P. II. p. 941.
f) Conf. LA CROZE p. 608 sqq. ROGER. p. 283.
g) l. c. p. 608.

autem lepidas genuisse videtur diligentia theologorum aeternitatis notionem incomprehensibilem ingeniis stupidis et crasso sub aëre natis inculcandi, id quod attenta lectio loci scriptoris Indici, quem ex memoriis Ziegenbalgianis adduxit CROZABVS facile coniici potest.

XXXVII. In quinto mundo est sol et luna; in sexto angeli tutelares, in septimo et octauo angeli primarii, qui nubes formauerunt.

XXXVIII. Mundus praesens omnium deterrimus est, in quo peruersa sunt omnia.

XXXIX. Ortus est mundus ex ouo, et tandem a radiis solis comburetur. Etiam in hoc afferto vestigia doctrinae Aegyptiacae apparere, instituta vtriusque comparatio docebit. Eandem hypothesin etiam inter reliquos Indos, maxime, inter Siamenses obtinere obseruatum ex Tachardi relatione BVRNETIO[h], qui recte notat, ex cineribus combusti regni noua, secundum Indos semina siue oua nascendi mundi exsurgere. Frustra autem haec a Noachi tempore Burnetus repetit, recentiorem enim esse theologiam Indicam ista annorum canitie, ex dictis constat. Attulisse autem hoc quoque dogma cum reliquis inter placita domestica Aegyptios aduenas valde est verisimile.

XL. Dantur spiritus boni et mali, qui ab hominibus generantur. Ita quidem tradebat Pamanadaba Rogero[i], sed recte de eo dogmate in annotatione paginae subiecta dubitatur. Spiritus enim secundum systema Indorum vel ex primo numine, vel ex subordinatis diis progrediuntur. Forte ea tantum Braminae mens fuit, spiritus siue animas a corpore auulsas et per varia postea corpora migrantes vel bonas esse vel malas, qua ratione similia praecepisse Alexandrinos philosophos suo loco diximus.

XLI. Animae hominum et brutorum reipsa vnius essentiae atque naturae sunt. Supra iam in doctrina Xekiae exoterica hoc assertum obtinere, idque ex systemate emanatiuo, et quam illud gignit, metempsychosis dogmate fluere obseruauimus. Ratio itaque diuersitatis ex conditione corporis, quod animae inhabitant, vel melioris, vel deterioris, deriuanda est. Ex hoc vero fonte ratio quoque abstinentiae a carne, et ab esu animalium petenda est.

XLII. Animae in corpore velut in carcere versantur, et post mortem in alia corpora migrant. Κύρια δόξα totius non modo Indiae, sed vniuersi fere Orientis, quod exotericum domesticumque in his oris dogma fuisse, ex historia philosophiae barbaricae constat. Qui cothurnus vt plerisque pedibus aptus fuit, ita praecipue emanatiuo systemati valde adaptatus est. Secundum illud enim euolutiones reditusque animarum fiunt gradatim[k].

XLIII. Animae ab aeterno ex Deo effluxerunt, in quo extiterunt, et in corpora poenae caussa detruduntur. Monet, qui haec refert ROGERVS,

h) App. ad Archaeolog. philos. p. 542 seq. conf. ROGER. p. 282.

i) loc. cit.

k) Conf. Relat. Mission. P. I. p. 53. 388. 420. 487. 871. 603. 765. LA CROZE p. 619. ROGER. p. 304.

RVS [l], Indos originem animarum ex Deo cum maris emanationibus et fluminibus ex eo oriundis comparare. Id quod prorſus conficit, omnia ex Indorum mente ex emanatione conſtare. Nec aliud patitur hoc ſyſtema, cum quodcunque reale, bonum, ſubſtantiale eſt, in hoc fonte lateat, exque eo progreſſum viſibile fiat. Quo pacto turpiſſimum enthuſiaſmum atque deiſmum ſatis impium introduci nemo non videt. Non repetemus ea, quae iam aliquoties de Quietiſmo Indico, Sinico et Iaponico diximus, ſed monebimus tantum, ineptum pariter et impium hunc enthuſiaſmum magnas praeſtantiſſimorum inter Indos philoſophorum voces ſuſpectas facere, et polluere, vt ex iis, quae de morali philoſophia harum gentium dicemus, patebit. Vno iam exemplo, eoque memorabili rem illuſtrabimus. Affert ex memoriis Ziegenbalgianis ſequens effatum, pulchrum in ſe et Deo dignum CROSAEVS [m]. Vna tantum vera eſſentia eſt, quae omnipraeſens eſt vbique, et quae radiorum ſolis inſtar ſe omnibus inſinuat. Tu te mihi dono dediſti, et ego me tibi; vidit id oculus meus, et comprehendit id animus. Illapſus enim mihi es, o Deus, vt fulmen e coelo. Haec ſi fundamentis theologiae Indicae adaptentur, patet magnificam hanc ſententiam nihil aliud, niſi deiſmum vel enthuſiaſmum irrationalem, et phyſicam eſſentiae diuinae participationem inuoluere. Alia ex Barthrouheri ſententiis a ROGERO editis colligi poſſunt, quibus hic enthuſiaſmus in aprico ponitur. Quae apud ipſum legenda; nobis enim non licet eſſe tam prolixis.

XLIV. Poſt mortem poteſt homo per transmigrationem non modo brutum, ſed et creatura inanimata immo diabolus euadere [n]. Fulcit haec theſis obſeruationem aſſerto XL. adiectam.

XLV. Felicitas animae poſt mortem partim in aliis mundis, partim in coelo quaerenda eſt.

XLVI. Ea felicitas per remiſſionem peccatorum, et per bona opera acquiri; remiſſio peccatorum autem itineribus religioſis ad ſancta loca, feſtiuitatibus, lotionibus et ſacrificiis obtineri poteſt [o]. Inter haec ſalutis media plurimum lauacris tribuunt, cuius rationem quaeſitus a Ziegenbalgio [p] Bramana quidam reſpondit: fieri ideo, quia aqua diuinitate non careat, et magnas res in mundo efficiat, rebusque omnibus plurimum ſalutis afferat, velut mater altrixque.

XLVII. Peccata poſt hanc vitam in inferno puniuntur, in cuius tenebris tamen cruciatus non niſi paucorum aeternum durant.

XLVIII. Quoniam animae omnibus animalibus inſunt, ideo nefas eſt, ea mactare eorumque carne veſci. Maxime vero impium eſt vaccam interficere, quae ſacroſancta eſt [q]. Fluere hoc dogma ex metempſychoſi ex dictis

l) p. 309. 310.
m) p. 593.
n) Ibid. p. 449.
o) Ib. p. 415. 421. 438.
p) Relat. Miſſ. Ind. P. I. p. 701.
q) ROGER. p. 451 ſeq.

dictis est manifestum. Vaccarum sanctitas autem tanta est, vt earum carne non nisi fex plebis nihil quod fas est, curans vescatur, et tum fimus sacrosanctus sit, tum cinis ex eo praeparatus idololatriae turpissimae materiam praebeat [r]. Originem autem huius ineptae βωλατρείας ex Aegypto petendam esse, nemo non videt, cui res Aegypti veteris ignotae haud sunt.

Hactenus theologia Malabarica, cui quaedam physica subiungimus, vt constet, quo modo de rebus naturalibus philosophari Indi audeant:

Physica Malabarica.

XLIX. Quinque sunt elementa, terra, aqua, aër, ignis et agachum, id est spatium inter coelum et athmosphaeram nostram [s].

L. Tria sunt mortis et corruptionis principia, quae ex vnione animae et corporis oriuntur, Anoubum, Maguei et Ramium. Anoubum est cortex animae, forte ὄχημα Platonicorum vel materia; certe simile quid Klippoth Cabbalistarum; Ramium fomes cupiditatis prauae in anima latens; Maguei phantasia eiusque directorium.

LI. Quinque sunt classes vitae; vegetatiua, quae omnibus corporibus inest, vita, voluntatis, sapientiae et felicitatis.

LII. Tria sunt temperamenta, melancholicum, sanguineum, phlegmaticum.

LIII. Obtinet melancholicum temperamentum apud sapientes, modestos, duros, et indole bona praeditos homines; sanguineum facit poenitentes, resipiscentes, temperantiae et virtuti deditos; phlegmaticum gignit impuritatem, fraudes, iniquitatem, mendacium, pigritiam, tristitiam.

LIV. Diei noctisque vicissitudines ex solis declinatione circa montem ingentem oriuntur. Veterem at ineptam coniecturam esse, olim iam Indis receptam alibi ostendimus.

LV. Metalla emendare et transformare in aurum possibile [t].

LVI. Dantur dies fausti vel infausti nefastique, qui diligenter obseruandi sunt, ne atro die quid suscipiatur male euenturum. Vetus haec quidem superstitio est, inter barbaros diu iam per omnes terras recepta, ast non maiori cura et studio culta, quam apud Indos, cuius exempla dabunt Missio Danica [u] et ROGERVS [x].

Praeter haec pauca quaedam alia sunt, his tolerabiliora, ast priuatorum tantum sententiis celebrata, quae tamen, quia ad opiniones totius gentis cognoscendas nihil faciunt, hoc loco non tangimus.

Doctrina moralis Malabarica.

§. VI. Restat moralis doctrina Malabarica, cuius elegans specimen exhibuit ROGERVS. Is enim libro suo BARTHROVHERRI, Bramanae

r) Rel. Miss. P. I. p. 181. 467. 616. 402. ROGER. l. c. KAEMPFER. Hist. de Iapon. P. I. p. 60.

s) LA CROZE p. 622 seqq. Relat. Mal. P. I. p. 894 seqq. P. II. p. 898.

t) Ibid. p. 628.

u) P. I. p. 206.

x) p. 122. 134.

nae ſententias centum de via ad coelum, tum dicta centum de vita rationali et prudente inter homines adiecit, eo quod magnae inter Indos iſtos auctoritatis eſſe perhibentur. Tradunt enim hunc Indorum philoſophum filium fuiſſe Bramanae cuiusdam, mulieroſum primo et voluptatibus maxime deditum, ita vt trecentas vxores duceret. Patrem autem eius lethaliter decumbentem cum filiis valedixiſſet, moeſtis hunc oculis intuitum indoluiſſe, quod matre Sudraes, i. e. laica genitus, e multis quas habebat coniugibus, plurimos liberos ſuſcepturus eſſet; qui quoad in mundo cum poſteritate ſua vixerint, ipſum coelo excluderent; adeo nefas apud Indos inter Bramanas habetur mulieri ex alia familia miſceri. Id adeo commouiſſe, ferunt Barthrouherri animum, vt relicto patre, dimiſſisque vxoribus caput tonderet, indumentoque rubro amictus Sanjaſi [y] quendam effingeret, ſanctitatis colendae cauſſa. Patrem vero conſpecta pietate filii ei vitam promiſiſſe, quam diu terrarum orbis durauerit; non irrito euentu, inuiſibiliter enim eum poſtea inter homines velut angelum obambulauiſſe. Patre itaque decedente ad peregrinationes per orbem ſe accinxiſſe, vxoribusque permiſiſſe, vt iterum nuberent aliis; ipſum autem totum coeleſtibus intentum ex veterum ſcriptis et propria meditatione ſequentes ſententias et dicta collegiſſe. Quae magnificam pleraque doctrinam inculcant, quam tamen ſyſtemate emanatiuo inaedificatam fundamento periculoſo niti, hincque enthuſiaſmo latente grauida *μετέωρα* nonnunquam gignere recordandum eſt. Ipſae vero meditationes pulcherrimae ſunt, et ſupra Indorum captum, multaque habent veterum Gymnoſophiſtarum ſententiis haud diſſimilia. Quorum vt exemplum Lector habeat, ex multis extantiora et memorabiliora hic apponemus:

I. Vita hominis inſtar guttae aquae eſt: et tamen propter eam principum aulas ſequitur, eorumque actiones laudare non erubeſcit, non expendens animo, ita ſe peccare.

II. Decreſcit hominis corpus et ſeneſcit, cupiditas animi autem quotidie iuueneſcit.

III. Quamuis diu durent res terrenae, tamen finem capient, eoque tempore quo corrumpentur, animum dolore replebunt et triſtitia. Qui vero mature eas relinquit, quia aeternum durare nequeunt, certam animo tum tranquillitatem pariet.

IV. Deſerunt autem diuitias et cupiditates omnes illi tantum, qui coeleſti cognitionis lumine inſtructi ſunt.

V. Habent viri ſapientes bona huius vitae et felicitatem temporalem pro carcere, quo a coeleſtium rerum cupidine retrahuntur; ideo mature haec omnia deſerunt.

y) Hi Gymnoſophiſtae veterum, recentiorum Myſtici ſunt.

VI. Cuncta timori exposita sunt; nihil autem illi timendum est, qui in via Dei ambulat.

VII. Nihil est in mundo, quod perdurare possit, et finem tandem aliquando non videat.

VIII. Funiculus est, cupiditas; eum rumpi ne impedias, vel aegre feras: Deo autem confidenter te trade, et saluus atque beatus euades.

IX. Omnia fert secum tempus, hoc itaque reuerenter habere memento.

X. Non concupiscenda ea sunt, quae incerta.

XI. Si mundi rebus inhias, magnis molestiis cruciaberis; quaerendus itaque magis tibi locus Dei est, quem si inueneris, omnem mundi molestiam laetus contemnes.

XII. O animule! qui quaeso fit, vt dum omnia perquiris, eum, qui in pectore tuo habitat Deum non inuenias?

XIII. Quaerenda est animae beatitas ante morbum et senium. Si enim tantam curam differes, idem ages, quod ille, qui tum demum puteum effodit, cum tecta ardent.

XIV. Mitte cogitationes terrenarum rerum, quae corpus occupant, abiice scientiam, quam comprehendere alii nequeunt: quid enim in his consilii vbi mortis hora ingruit?

XV. Est terra lectus sapientis, brachia culcitra, coelum tectum, ventus ventilabrum, luna candela; cor purum vxor; annon is hoc pacto princeps est?

XVI. Impossibile est hominem stolidum et iratum verbis prudentibus compescere.

XVII. Bonum est, hominem, qui pauca scit, inter sapientes silere; hoc enim in potestate sua habet; et ita ignorantiam suam teget, et inter sapientes numerabitur.

XVIII. Diuitias animi fures surripere nequeunt, quo plus ex iis distribues, eo magis augebuntur.

XIX. Recte et prudenter differere, vera hominis ornamenta sunt.

XX. Thorace opus non habet, qui iniuriarum patiens est: iratus vero alio hoste non eget.

XXI. Qui cum hominibus conuersabitur, melior euadet.

XXII. Imitabitur scorta princeps, multaque simulabit; mox enim cum bonis verum loquetur, mox malis mentietur; humanus mox erit, mox iratus; studebit interdum actionibus bonis, interdum quoque malis; corradet interdum opes, interdum dilapidabit. Machiauellismum ante Machiauellum haec prodere, nemo ignorat.

XXIII. Nihil accidet homini, nisi quod destinatum illi a Birama fuerit. Tangit hoc dicto philosophus fatum, cuius indeclinabilem necessitatem cum gente sua asserit. Cuius erroris fons ex ignorata mali origine deri-

uandu

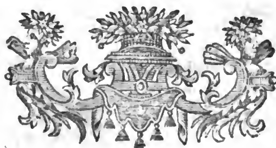
uandus eſt. Neſciunt enim Indi, quid de difficili hac quaeſtione ſtatuendum ſit, hincque de origine mali incerti illud mox ex inclinatione hominis et temperamento praedominante: mox ex animarum transmigratione, interdum ex diſpoſitione Biramae; ſiue creatoris deriuant. Quibus loliis ſemina naturalis cognitionis Dei valde corrupit Satanas, et animos infelicis gentis valde ſeduxit. Et hinc Praedeſtinatianiſmus Indorum philoſophorum, quem magnis vocibus commendant Barthrouherri ſententiae. Qui tamen in eo laudandus eſt, quod hominem fati neceſſitate, creatorisque praedeſtinatione velut pilam terrae alliſam, ſurgere, et coelum petere iubeat, cum malus trunci inſtar delectus maneat. Nempe etiam in aduerſis fatis bonum virum inhaerere virtuti, docet, licet, quis rerum ſuarum exitus ſit, ignoret. Ideo comparat Biramam cum figulo, triſtes euentus, cum rota, animum hominis cum luto, fati diſpoſitionem, cum axe rotae; hisque addit: quem euentum hic figuli labor habiturus ſit, ſe neſcire.

XXIV. Cuncta peſſime interpretabitur homo malus.

XXV. Qui cum malis, ſocietatem init, nequitiae filios laudat, officium non explet, fortunae fauore promotus, humilitatem priſtinam obliuiſcitur, viamque bonam contemnit, nunquam tranquillitate animi ſatiabitur.

XXVI. Vir bonus ſemper cupit ſecundum rationem viuere, malo non conſentire, in aduerſis animum fortem ſeruare, et viam vitae amare eaque delectari.

XXVII. Si quis in eremo, in vndis, inter hoſtium tela, in mari vel in montis cacumine dormiat, inſidiis, veneno, periculis impetitus, attamen vitae recte et pie actae opera eum ſeruabunt. Multa his ſimilia inculcat Barthrouherri iucunda haud pauca, et allegoria more orientali eleganter veſtita, quae vero interdum fundamento recto carent, et nubes petunt.

CAPVT TERTIVM.

DE PHILOSOPHIA SINENSIVM.

§. I.

Scriptores de re literaria Sinensium.

Ex India in amplissimum Sinarum imperium transgressi gentem offendimus, antiquitate, ingenio, artium cultura, prudentia politica et philosophiae studio non modo omnibus Asiae populis praeferendum, sed cum Europaeis quoque, si haud paucos audias, comparandum. Quam a canis aeui vetustissimi temporibus philosophari coepisse, adeoque origines philosophicas in ea quaerendas esse, excellentissimum quoque de moribus philosophiae genus sequi magni in ciuitate erudita viri contendunt. Vt enim taceamus Iesuitas, qui doctrinam Sinensium magnis elogiis extollere coeperunt, ex quo in amplissimum regnum progressi, annunciandis religionis Christianae mysteriis manum admouerunt; ISAACVS VOSSIVS [a], plurimum Sinensi literaturae tribuit, quem secutus est B. SPIZELIVS noster [b]. Recentissima autem aetate Sinensium philosophiam plurimum suspexit incomparabilis LEIBNIZIVS [c], quem secuti sunt illustres viri C. WOLFIVS [d], et G. B. BVLFINGERVS [e], quibus BARBAYRACIVM [f], aliosque addere licet. Ast iam aeuo medio fuisse nonnullos, qui Chinam ingressi, parum dignam laude doctrinam eius gentis deprehenderint, ex itinerariis Arabum quorundam, qui seculo IX illud regnum intrarunt, quae dissertationibus eruditissimis illustrauit EVSEBIVS RENAVDOTIVS [g], disci potest. Maxime vero recentiori aetate sacerdotes illi emissarii, qui ex aliis familiis, quam Ignatii, in hanc regionem peruenerunt, euangelium I. C. praedicaturi, quique cum Iesuitis de pictis callide et laudatis perperam Sinarum institutis decertarunt, exiguam et falsam esse doctrinam eius gentis philosophicam contenderunt: quorum obseruationes collegit, et falsitatis Iesuitas conuincere fategit ANTONIVS ARNALDVS [h]. Inter ipsos Iesuitas parum eruditioni Sinensium tribuit LVDOVICVS DE COMITIBVS [i], quam sententiam quoque secutus est, et dissertatione singulari demonstrauit RENAVDOTIVS. Addi

a) Obseru. variar. c. 13. 14.

b) In eleganti libello, de re literaria Sinensium.

c) In Praef. ad Nouissima Sinica et in Epistola ad Remondum T. II. p. 413 sqq. qua Introd. in philosophiam Sinensium sistit.

d) In Orat. de Sinarum philosophia, quae quantorum motuum occasionem dederit in Hist. Phil. Wolfianae explicandum est, vid. LVDOVICI Intr. in Hist. Phil. Wolf. P. I. c. 2. §. 67. p. 51 sqq. examinauit eam Ven. LANGIVS, emendauit ipse Wolfius. Conf. qui de ea oratione libere iudicat Cel. REIMMANN. loc. cit. p. 29.

e) In Specimine doctrinae vet. Sin. morali.

f) Praef. ad Pufend. §. 14.

g) 1718.

h) La morale practique des Iesuites Tom. III. VI. VII.

i) Mem. sur l'etat present de la Chine, Conf. GVNDLING. Histor. philos. moral. c. 5. p. 35. 36.

Addi his possunt BVDDEVS[k], THOMASIVS[l], GVNDLINGIVS[m], HEVMANNVS[n], alii[o]. In hac opinionum diuersitate et virorum doctorum dissensu magna cautione atque prouidentia opus est, ne in partes abrepti, vel nimium tribuamus Sinensibus, vel nihil. Itaque scriptores illi attente, et sine praeiudicio, nec sine adhibito examine legendi sunt, qui de rebus Sinensium commentati sunt, quos plerosque nominauit, et more suo eleganter et acute iudicium interposuit suum Ven. Io. FR. REIMMANNVS, qui ἀνωνύμως *Sciagraphiam philosophiae Sinensis noua methodo traditam et eruditorum omnium iudicio submissam*[p] edidit, quocum Cel. STRVVIVS[q] conferendus. Non repetemus eos hoc loco breuitati consulturi, sed notamus tantum, ex multis eos potissimum consulendos esse, qui philosophiam Sinensium ex instituto attigerunt, vel de theologia Sinensium tractarunt. Quo nomine nota sunt scripta THEOPHILI SPIZELII *de Re literaria apud Sinenses*, G. G. LEIBNIZII *Nouissima Sinica*, CHR. WOLFII *Oratio de philosophia Sinarum*; G. B. BVLFINGERI *Specimen doctrinae veterum Sinarum moralis et practicae*: ZACH. GRAPIVS *de Theologia Sinensium*; DOMINICVS FERDINANDVS NAVARETTA *de Regno Sinico*: et quae contra Iesuitarum ostentationes monuerunt RENAVDOTIVS et MINORELLI *in Obseruationibus ad errores Iuuencii de rebus Sinicis*. Qui duo scriptores eo magis expendi merentur, quo magis a praeiudicio peregrinae admirationis et credulitatis, quod plerosque in praeceps egit, liberiores fuerunt, qui vero Minorelli nomine scriptum illud vulgauit (ipsius enim Minorelli esse Iesuitae pernegant[r]) et ipse diu inter Sinenses versatus est, et Iesuitas Iesuitis opposuit. Maxime vero quae Nauaretta, Antonius de S. Maria, P. Nic. Longobardus, de philosophia et theologia Sinensium tradiderunt, cum obseruationibus illustris Leibnizii ad has scriptiones, eiusque epistola ad Remondum comparanda sunt, legendaque elegans et erudita diatribe Ven. CHRIST. KORTHOLTI *de Philosophia Sinensium veteri media et recentiori*, qui excusationes Leibnizii roborare et noua luce perfundere annisus est[s]. Cui etiam in elegantissima *Collectione epistolarum Leibnizianarum* eruditissimam epistolam praestantissimi CROZAEI debemus, in qua laterem lauisse Leibnizium philosophiae Sinensium ἐρθοδοξίαν vindicando demonstrare contendit. Tacemus scriptores, qui post ANTONIVM ARNALDVM de cultu demortuorum, maxime Confucii, apud Sinas disputauerunt, magna ex parte a B. BVDDEO[ſ] enarratos.

§. II. Quem-

k) Hist. phil. c. 6 §. 37. Anal. hist. phil. p. 351.
l) Cogit. de libris nouis 1689. p. 600. 606. 626.
m) loc. cit.
n) Act. phil. Vol. II. p. 750.
o) HORN. Hist. phil. L. 6. c. 7. p. 309. LANG. Annot. ad orat. Wolfii etc.
p) Brunsvig. 1727. 4.
q) Bibl. philos. c. 3. §. 3.
r) Mem. de Trevoux 1715. p. 229.
s) Extant haec monumenta scriptaque omnia in Vol. II. epist. Leibnizii a Kortholto vulgatarum.
ſ) In diss. de superstitioso Confucii apud Sinenses cultu; quae in Anal. hist. phil. extat.

Scripta Sinarum philosophica, quae edita sunt.

§. II. Quemadmodum vero his testibus omnibus non tam secure stare licet, quam ipsis monumentis Sinarum philosophicis, ita ad eorum potissimum fidem recurrendum est, consulendique ante omnia libri gentis acutae classici. Quorum inspiciendorum copiam nobis fecit diligentia virorum doctissimorum, qui ex Societate Iesu in Chinam delati, αὐτόγραφα Confuciana aliaque huius gentis scripta philosophica, quae apud eam publicam auctoritatem nacta sunt, collegerunt, et in Europam missa tandem ex mandato Christianissimi regis Ludouici XIV vulgauerunt. Prodiit memorabilis collectio hoc titulo: *Confucius Sinarum philosophus; siue scientia Sinica Latine exposita studio et opera* PROSPERI INTORCETTA, CHRISTIANI HENDRICH, FRANCISCI ROVGEMONT, PHILIPPI COVPLETI PP. S. I. *Paris* cIↃ IↃCLXXXVII. Digna est curiosa collectio, quae attente legatur et examinetur, quia omnium plurimum ad cognoscendam literaturam et philosophiam Sinicam attulit. Ornat vero eius vestibulum erudita atque luculenta dissertatio praeliminaris, in qua introductio in historiam philosophiae Sinensis exhibetur. Sequitur philosophorum Sinensium principis, Confucii vita; et tunc ipse Confucius[ß] siue scientia Sinensium Latine exposita, cuius liber primus a Cemçu, secundo Confucii discipulo vulgatus nomen Ta-Hio, hoc est *magna scientia*, accepit, quia ad instruendos praeceptis suis principes viros, qui subiectos sibi populos et regna moderantur, scriptus est: in quo auctor principes feliciter imperandi cupidos, sibi prius imperare, et initia regni a sui totius cura cultuque sumere, deinde aulam familiamue recte instituendo ad regni administrationem prudenter progredi iubet. In secundo, qui auctorem eundem Confucium habere dicitur, sed ab eius nepote *Cusu* dicto, in lucem publicam traductus fuit, de medio sempiterno siue de aurea mediocritate constanter omnibusque in rebus tenenda, agitur, vnde nomen *Chum-yum* accepit. Tertius liber decem *Kiuen*, id est sectionibus constans, *Lun-yu*, id est, differentium colloquia, inscribitur, atque apophthegmata Confucii et discipulorum eius et his similia exhibet, quae de vitiis, virtutibus, officiis, et recto regimine praecipiunt. Insperguntur passim quaedam ex monumentis Sinensium philosophicis memoratu digna, vel alia doctrinam eorum illustrantia. Adiecta est in fine tabula chronologica scientiae Sinicae, itemque synopsis imperii Sinarum et rerum in ea notabilium[γ]. Promiserunt quoque doctissimi editores Memcii scripta, qui post Confucium seculo illi posterior celeberrimus inter Sinas philosophus fuit. Qua promissione saliuam mouerunt ciuitati eruditae ea videndi, quamuis aliter visum sit cel. GVNDLINGIO[δ]. Tandem desideriis eruditorum velificaturus FRANCISCVS NOEL S. I. Missionarius, Pragae cIↃ IↃCCXI edidit:

ß) Non esse haec scripta ipsius Confucii contendit MINORELLI l. c. §. 8. p. 178.

γ) Conf. Act. erud. 1688. p. 254 seqq. vbi hic liber copiose recensetur, quem locum consulere possunt, qui libro rariori destituuntur.

δ) l. c. c. 5. p. 32.

dit: *Sinensis imperii libros classicos sex, e Sinico idiomate in Latinum traductos.* In qua collectione praeter Confuciana nonnulla comparent quoque scripta Memcii desiderata. Quia vero exoterice hi libri philosophici scripti sunt [v], et more gentibus Orientis recepto paraenetice tantum virtutis doctrinam proponunt, plurimum debet illustri BVLFINGERO orbis philosophicus, quod dissolutas Sinensium scopas de morali et ciuili disciplina colligendo, iustum et ordine philosophico cohaerentem ethicae et politicae fasciculum historiae philosophicae studiosis suppeditauerit, dolemus autem Memcii scripta simul eum in vsus vocare non potuisse. Plurima vero de fide harum collectionum controuersia inter eruditos fuit, postquam Iesuitae in suspicionem venerunt, eos monumentorum Sinicorum interpretationem genuinam non dedisse, sed multa ad iuuandam caussam suam adulterasse. Quidam enim, qui conuenire Iesuitarum interpretationem et relationes cum iis, quae Dominicanae familiae sodales retulerunt, de fide Coupleti et sociorum dubitandum non esse censuerunt [w]. Alii, quia linguae Sinicae ignorantia et ἀρχετύπων Sinicorum defectus comparationem et examen non admittit, iudicium suspendere maluerunt. Inter quos est ven. REIMMANNVS [x], *qui bona an mala fide ex lingua Sinica in linguam Latinam sint translati, eos iubet dispicere, qui vna cum monumentis authenticis vtriusque linguae habent facultatem.* IDEM de Collectione scriptorum Memcii a Noële edita iudicat: *Non esse dubitandum, cum genuinum illorum sensum et assequi potuisse et reuera assecutum esse, cum viginti integros annos se addiscendae linguae et libris Sinicis peruolutandis vacasse profiteatur.* Ast longe alia mens fuit aliis viris doctis, qui diligentiam magis et iuuandi res suas studium quam fidem in Iesuitis eminere censuerunt. Non memorabimus in praesentia obiectas in tradendis rebus Sinicis falsitates ab Obseruatore [y] *in Iouuencii Historiam Societatis*, qui ipse legi meretur; sed ad eruditissimum RENAVDOTIVM [z] prouocamus, qui Iesuitarum fidem sublestam esse inde demonstrauit, quia tabulae Astronomicae, quas Iesuitae exhibuerunt, ab eis non integrae et incorruptae editae, sed ad tabulas Tychonis Brahei reformatae sunt. Id instituta comparatione Cassinum et Picardum obseruauisse, idque fassum quoque candide esse Coupletum obseruat. Tale quid autem cum ausi Iesuitae fuerint, an non in philosophico argumento idem tentauisse iustissima suspicio est? Idem quoque monet, versionem a Coupleto sociisque editam, paraphrasin esse, sine qua Confucii scripta plane intelligi nequeant: quae si propius inspiciatur, fatendum esse, omnium rectissime pronuntiauisse Laurentium Magalottum, et Carolum Dati,

v) Vid. Act. Erud. 1711. p. 285 seqq. 1712. p. 123. 224 seqq.

w) LEIBNIZIVS, BVLFINGERVS, KORTHOLTVS ll. cc.

x) loc. cit.

y) MINORELLI l. c.

z) In Diss. praelim. l. c. quam Germanica lingua inseruit Act. phil. Vol. II. p. 717 seqq. doctissimus HEVMANNVS.

Dati, postquam cum Grubero et Oruillo S. I. ex China redeuntibus de doctrina Sinensium contulissent: esse eam ethicam Confucianam a theologia Scholastica transformatam. Addi his debet, ex relatione *Actorum Eruditorum* *), AYMONIVM versioni Iesuitarum velut imperfectae et multis in locis adulteratae nouam et fideliorem melioremque versionem surrogare promisisse. Idem de Noelis versione Sinicorum scriptorum iudicium est, quam meliorem accurationem non prodere, nonnulli iudicarunt. Certe, ipsi, qui tantum Sinicae philosophiae pretium statuit, celeberrimo WOLFIO †), visus est *post tot annorum studium non satis intellexisse, quid verbis philosophorum Sinensium subsit.* Ex his vero intelliget lector, quam difficile sit de genuinis Sinensium dogmatibus sententiam dicere, et quam incerto talo constent, quaecunque ex his libris de eo argumento afferuntur. Recurrendum itaque ad modestum Pyrrhonismum historicum, vel saltem nihil certi statuendum, sed intra verisimilitudinis cancellos cuncta redigenda; maxime vero, quae de philosophia Sinensium ab haud paucis magnifice praedicantur, examinanda accurate, abiectoque omnis partis studio, et inepto peregrinarum rerum amore explorandum, annon notiones Sinensium incertae, confusae nihilque distincti significantes certis et clarioribus definitae sint vocibus? annon meditationes dispersae et nullatenus cohaerentes, in vnum systema, excogitato connexionis vinculo, ire coactae sint? an non allegorica, hieroglyphica, aenigmatica multa secundum electas deamatasque hypotheses sint explicata? annon suppressa silentio multa, vel commoda interpretatione in tolerabiliores sensus peracta sint a)? Ad quos scopulos offendisse multos, qui Sinensium philosophiam comere ornareque susceperunt, ex dicendis constabit. De Sinensi itaque philosophia tota fere tractatio hypothetica et coniecturalis est.

Origines historiae philosophicae Sinensis obscurae et incertae.

§. III. Obscurissimae sunt magnaque incertitudine laborant origines historiae philosophicae Sinensis, ob incertas et maximis dubiis expositas chronologiae Sinicae rationes, quas cum veris temporum notationibus conciliare velle, idem esset, ac inter tenebras lucemque paciscі. Et antiquissima quidem philosophandi initia sunt, quae inter Sinas feruntur: ea enim ad primum imperii gentisque conditorem Fohium referunt, qui, si Sinarum chronologia standum est, annis ante natum Christum cIↄ cIↄ Iↄ CCCCLIV, gentem feram ad rationes humanas reuocasse, legemque illi tulisse dicitur. Incipit enim cyclus Sinensium anno ante redemtum orbem cIↄ cIↄ Iↄ CXLVII, octauo anno imperatoris Hoangti; ante quem

*) 1713. p. 46.

†) l. c.

a) Ad has quaestiones illis respondendum est, qui fide subiesta vocare Iesuitarum relationes et versiones contendunt. Horum enim accusantur Iesuitae ab illis, qui diu in China fuerunt, linguam didicerunt, cum literatis Sinensibus conuersati sunt; eiusmodi emendatarum rationum Sinicarum suspicionem roborauere exempla luculenta, maxime vero excogitata iuxta commoda Societatis interpretatio eorum locorum, quos esse obscurissimos et incertos in confesso est. Iesuitarum itaque eorumque qui illorum partes tantis animis agunt, contra has obiectiones et suspiciones apologia certioribus, quam fieri solet, rationibus facienda est.

quem cum imperio praefuerint Fohi et Xi-nung, quorum ille CX annos, hic CXL imperasse dicitur, ad dicta tempora aetas Fohiana necessario referenda est. Ast si calculos Petauianos sequimur, magna verisimilitudine se commendantes, incidit natiuitas θεανθρώπου in annum mundi cIↃcIↃIↃcccLXXXIX, diluuium vniuersale in annum mundi cIↃIↃCLVI. Quod si itaque in dicta tempora incidunt anni Fohiani, aliquot eum seculis ante diluuium vixisse oportet. Cui cum non interrupta serie successores fuisse Sinas asserant, sequitur inde necessario, aut rationes historicas et chronologicas Scripturae sacrae aut Sinicas falsas esse et corruptas. Passim ideo dica scripta est Iesuitis, quod arenoso huic fundamento totam fabulam Sinicam inaedificauerint. MINORELLI [b] enim, vel quisquis eius nomine Iuuencii falsitates et errores castigauit, monuit, *Chronologiam Sinicam a recentioribus descriptam esse, nullo certo fundamento, cum in libro Xuking imperatorum anni saepius non numerentur, qui vnicus tamen historiarum liber plenam apud Sinas auctoritatem habeat; nec Confucii auctoritate, quod Iesuitae contendunt, confirmatam esse, quo recentior longe sit.* RENAVDOTIVS [c] autem, ad Cassinum prouocat, obseruantem, annorum quingentorum errorem in calculo Sinensium chronologico deprehendi: quem tamen venerabilis senex ALPHONSVS DE VIGNOLES, (qui cycli sexagenarii a Ianao Sinensium mathematico, anno A. C. N. vt ferunt cIↃcIↃIↃcLXX, in ordinem redacti rationes luculenter docteque explicuit [d], et obscurissimo argumento more suo lucem egregiam affudit) accusat, quod cyclum Sinensium cum tabulis eorum astronomicis confuderit. Ipse vero ex Societate Iesu missionarius, vir acutus et doctus NICOLAVS LONGOBARDVS [e], lubens concedit, incertas turbatasque rationes temporum Sinenses esse. Haud ita pridem autem chronologiae Sinensi nouum lumen accendit IOANNES FRANCISCVS FOVQVETVS. Is enim redux ex China attulit tabulam chronologicam historiae Sinicae connexam cum cyclo, qui vulgo Kia-tse dicitur, compositam a NIEN scriptore inter Sinas maximae existimationis, ex equestri apud Tartaros stirpe oriundo, muneribus inclyto, proregis filio et fratre praesidis duarum prouinciarum, quem viuum adhuc cum ex China discederet, Foucquetus reliquit. Ex hac Nienis tabula chronologica perspicuum esse obseruat, qui eam rarius occurrentem ad manus habuit Ven. KORTHOLTVS [f], *Epocham veram atque certam historiae Sinensis ad quadringentos circiter annos ante natum Christum reuocari oportere. Et Sinas quidem initia gentis suae longius audere arcessere, et varias habere imperii sui historias et epochas diuersas; de iis autem Foucquetum explicatim annotare, ipsos inter se non minus acriter digladiari, quam nostros de originibus Chaldaeorum*

b) p. 121.
c) l. c. Act. phil. Vol. II. p. 733.
d) Miscell. Berolin. T. IV. Obs. 2. p. 24 seqq.
e) T. II. Epp. Leibniz p. 28.
f) Praef. ad Vol. II. Epp. Leibniz. p. 27.

daeorum Assyriorumque et Aegyptiorum dynastiis. Quamobrem in Sinensi imperio de incunabulis et primordiis illius nationis, vnicuique quod libet, credere licere. Ex quo falsum esse, deprehenditur, quod IVVENCIVS [f], scribere ausus est: *vetustatem Fohi imperiique Sinici, confirmare historiam Sinicam, tantam auctoritatem literatorum iudicio, ac potissimum Confucii auctoritate adeptam, vt eam vocare in dubium nemo prudens, ac nisi, vt dictitent, haereticus possit.* Ob quod mendacium merito acri MINORELLI [g] calamo Iesuita vapulauit. Nos incertitudinem antiquitatum Sinicarum non magnopere miramur, recordantes Chaldaeos atque Aegyptios, quos tamen omnium primos imperia condidisse constat, non minus in antiquitate gentis suae afferenda supra omnium fidem ineptiuisse, moremque gentium omnium fuisse, vt origines suas innata gloriae cupiditate antiquissimas faciant. Vnde prorsus nullam esse Sinicae chronologiae auctoritatem in comperto est. Quamuis enim imperatorum successiones crepent, annosque definiant, fabulas tamen fumosque eos vendere, et vel ex vno πολυώνυμω plures exsculpsisse, vel ad ementiendam antiquitatem quosdam a gente superba et fastu plena infartos isti seriei fuisse, aut annos nimium productos, est manifestissimum. Quae tamen non obstant, vt non satis vetustas esse origines Sinenses putemus, cum post disiectas linguarum confusione gentes mature in illas oras nonnullas descendisse ex Iaponensium quoque historia constet. A Noachi tamen filiis istam terram iam cultam habitatamque fuisse nobis verisimile minime videtur: cum et tanta terrarum distantia a sede Noachi sit, vt filios eius illuc penetrauisse minime sit probabile, qui in propinquioribus sine dubio regionibus, maxime iis, quae ad meridiem fuere sitae, consederunt; et vita plane fera et belluinis moribus acta, quae primis Chinae incolis tribuitur, tantum luminum Noachicorum, in filiis eorumque familiis resplendescentium iubar minime patiatur. Suis itaque in tenebris origines Sinenses relinquendae sunt.

Fohi primus Sinensium legislator.

§. IV. Fabulis inuoluta est tota Fohii historia, qualem Sinae enarrant: id quod nemo rerum veterum intelligens mirabitur, cum et legislatores ipsi diuinas sibi et admirandas origines soliti sint adscribere, vt diuini ortus opinione animos hominum velut vinculis quibusdam constringerent, et religione deuincirent, et homines feri in vitae humanae ordinem moresque rationali creatura dignos redacti, atque insignibus humanae vitae beneficiis mactati eorum, quos viuos suspexerant, memoriam post fata fictis narrationibus posteritati reliquerint. Id cum in plerarumque gentium antiquissimarum originibus euenerit, in Sinicis quoque non euenire non potuit. Et vixisse quidem hanc tanta temporum antiquitate, vt diluuium anteuertat, nugantur Sinae; quos si non totos audiendos, ita tamen intelligendos esse admiratores sapientiae Sinicae contendunt,

[f] loc. cit. [g] l. c. p. 121.

tenderit, vt hunc Fohium vel Noachum ipsum, vel filiorum eius vnum fuisse coniiciant. Quam opinionem recitasse, est refutasse, adeo absurda et inepta est. Tradunt autem Scriptores Sinenses [h], eum a matre ab iride circumdata in prouincia Xen-Si conceptum sicque ἀπάτορα natum esse. Cuius generis ortum diuinum cum plures veteres legislatores callide ementiti sint, nobis non monentibus lector intelligit, vnde haec traditio genita fuerit. Adultiorem, cum diuino intellectus acumine gauderet, ad emendandos mores ferinos Sinensium animum adiecisse, dicunt. Brutorum instar enim viuentes cruda carne victitasse, et a concubitu promiscuo ac incestu non abhorruisse, ita ratione humana situ et squalore obducta, vt nec patrem quis sciret suum, nec ius fasque vllum intelligeret. Eos itaque a belluina vita et perdita viuendi consuetudine reuocaturum, leges illis tulisse, matrimonia instituisse, ordinem viuendi praescripsisse, animalium pisciumque capiendorum rationem commonstrauisse, ordinem quoque colendi coeli terraeque numina, et sacrificia offerendi modum docuisse; literas inuenisse, et artium rudimenta tradidisse. Qua in narratione id Fohio tribuitur, quod in aliis regionibus primis gentium conditoribus solet adscribi. Nempe apud Sinas quoque antiquissimos

fuit haec sapientia quondam
Publica priuatis secernere, sacra profanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri leges incidere ligno [i].

Et hoc quidem pacto regnum sapientia magis, et auctoritate, quam potentia obtinuisse, et annis CXV prudenter administrauisse sede ex prouincia Xen-Si, vbi natus erat, in Chin-chen oppidum prouinciae Honan translata, Fohius dicitur.

§. V. Legislatorem haec quidem probant, qualem fuisse, Hermeti forte, Orpheo, similibusque non minorem, facile persuaderi nobis patimur, nihil enim in hac sententia est, quod non verisimilitudine se commendet. Ast non legislatorem modo Fohium faciunt, sed et magnum philosophum atque theologum, quotquot in Sinensium admirationem rapti, frigidamque Iesuitis suffundentes maxima quaeque de Sinensium philosophia cogitant. Duplex autem philosophiae Fohianae argumentum est. Nam, si Sinas audimus, ille praeter inuentas literas et musica instrumenta duo, vnum viginti septem, alterum triginta sex fidium, arcanioris philosophiae principia in libro Ye-kim dicto, aenigmatica methodo proposuit; et imprimis colendi numinis coelo terraeque praefecti rationem demonstrauit. Vtrumque philosophiae Fohianae caput paulo attentius considerandum est, vt quid verisimiliter illi temporum canitiei *Fohius an philosophus fuerit?*

Ppp pp 3 tribui

h) Debemus notitiam historiae Fohianae COVPLETO et sociis, vid. Praef. Chronol. tab, §. 1. p. 3 seqq. Conf. MART. MARTINIVS Histor. Sinic. p. 21 seq.

i) HORAT. in Art.

tribui queat, dispicere possimus. Est autem liber Ye-kim tertius librorum Sinicorum antiquissimorum, in pentateucho siue V-kim contentorum, de quo infra nonnulla trademus. Constat libellus, figuris siue lineis duplicis generis, integris — et interruptis —, ex quarum multiplici combinatione tabula figurarum sexaginta quatuor exsurgit. Dici non potest, quantis interpretum tum veterum tum recentiorum coniecturis aenigmata haec torta et vexata fuerint, et torqueantur hodie, id quod monumentis veterum symbolicis et aenigmaticis necessario euenire debere, et exempla philosophiae Aegyptiacae, et ipsa ratio nos conuincit. Et Sinarum quidem acutissimi, id voluisse Fohium putant, vt rerum creatarum nexus, combinationes, societates, vel etiam pugnas et dissonantias, tum influentias, vicissitudines, et alterationes gentem rudem et infantem quasi docendo, istis gradibus ad sui principii vltimique finis supremaeque spirituum intelligentiae notitiam manu quasi perduceret. Alii antiquiores ad auguria et diuinationes illum libellum adhibuerunt. Confucius, vt infra dicetur, quique ex eius disciplina progressi sunt, et ante eum rex Ven-vam, qui vndecimo ante C. N. seculo vixisse dicitur, praeter physicas qualitates morum praecepta virique perfecti effigiem in eo quaesiuerunt: de quibus celeberrimi libri interpretationibus multa in *Dissertatione praeliminari* affert COVPLETVS *). Nostro autem tempore illustris Leibnizius, vt profundissimo ingenio vtebatur, facile vidit, in simplicitate aeui Fohiani simpliciorem aenigmatis huius solutionem quaerendam esse. Vnde cum arithmeticae diadycae rationes detexisset, cuius historiam in eius vita iam adduximus, obseruauissetque istis duabus figuris I et O creationis mysterium adumbrari posse, eam ad Grimaldum S. I. tribunalis mathematici praesidem in imperio Sinensi misit, vt imperatoris animus ad meditanda Christianae religionis dogmata illa excitaretur; eandem vero quoque communicauit cum Bouueto S. I. sacerdote Pekini commorante. Vidit is illico Leibnizium simplicissimam rationem figurarum Fohianarum detexisse; atque in literis ad Leibnizium datis magnam illam LXIV figurarum tabulam communicauit; quae Leibnizio iudice, veram esse hanc explicationem conuicit, si lineam non interruptam interpreteris per I, interruptam per O. Nos daui quidem sumus in tantae antiquitatis aenigmatibus soluendis, et facile aliis Oedipi gloriam relinquimus. Ast si tamen nostra pro instituti nostri ratione sententia dicenda est, fatemur, videri nobis aenigma illud plane insolubile: non, quod solutiones probabiles afferri nequeant; sed quod ita cum omnibus symbolicis et hieroglyphicis mysteriis comparatum sit, vt quo quis est ingeniosior, eo meliores et verisimiliores explicationes afferre soleat, ea autem ipsa varios sensus recipiant, de quorum veritate nemo hodie statuere potest; postquam clauem auctor non addidit. Quod luculenter inde probatur, quod nemo Sinarum ad hunc vsque diem mysterium hoc explicare potue-

*) Conf. illustris BVLFINGERVS, de Phil. mor. Sinensium app. §. 29 sq. p. 349 sq.

potuerit, vt fatis fecerit [l]. Si itaque certitudinis ἀκρίβεια fectanda eft, plane pro defperato in tenebris fuis relinquendum eft. Quod fi vero, vt haud pauca in philofophiae hiftoria funt, quae folis coniecturis nituntur, ad verifimilitudinis fpeciem aliquam res reuocatur, tunc imprimis ad eam regulam attendendum effe putamus, quam certiffimi canonis modum obtinere, artis criticae periti norunt: eam interpretationem effe probabiliorem, quae et auctori, eiusque fcopo et circumftantiis, et tempori in quo vixit, maxime conueniat. Quae vbi admittitur, nemo non intelligit, parum verifimilitudinis eos pro fua opinione militantis habere, qui nefcio quae philofophica myfteria, vel metaphyfica, vel ethica in iftis lineolis contineri putant. Nam nec Fohiano ingenio, licet id excelfum et acutum fuiffe concedamus, tribui poffunt, quod fe non theoreticis cogitationibus, fed legislatoria prudentia demonftrauit; nec ad iftius temporis circumftantias applicari, quae tales fuerunt, vt fubtilitatibus eiusmodi philofophicis populum rudem, ferum, et ab omni fere rationis vfu femotum imbuere voluiffe Fohium, ab eius prudentia prorfus fit alienum, qui littora arauiffet, fi fpeculationes arduas et difficiles aenigmatum integumentis obfcuriores feciffet, populum eruditurus, qui prima doctrinarum rudimenta methodo planiffima erat edocendus. Quo fimplicior itaque interpretatio eft, eo verifimilior, modo fupponatur, quod fola Sinenfium fide omni exceptione non maiore nititur, librum iftum vere Fohianum effe. Vnde fatemur, magni Leibnizii diadycam arithmeticam reliquas omnes explicationes longo poft fe interuallo relinquere. Vt enim lineolis Fohianis egregie refpondet, earumque apertiffimas rationes docet, ita verifimillimum eft, Fohium, qui rerum in vita humana neceff. riarum et vtilium inuentione ferociam gentis perdomare ftuduit, numerandi artem, et quidem modo fimpliciffimo et ftupida atque nondum defecata ingenia decente, illi tradidiffe; aetatem autem fequentem alia numerandi ratione inita, quam defcribit Cl. HEILBRVNNERVS [m], eius arithmeticae fuiffe oblitum: vnde factum, vt cum antiquitatis praeiudicio fafcinati Sinae ad Fohium fuorum φιλοσοφουμένων originem, more antiquitus recepto, referrent, in his lineolis alia longe myfteria quaererent, et alias interpretationes afferrent. Quae non magis fimplici ifti explicationi obftare poffunt, quam explicationes philofophicae Aegyptiorum de hieroglyphicis figuris fimplicitati primae inuentionis. Aft haec tantum verifimilitudinis gradum refpiciunt. Manet tamen incertum, vtrum Fohius ad hanc numerandi rationem peruenerit, praecipue cum alius, quam qui in arithmetica dyadica obtinet, ordo iftarum lineolarum a Sinis adhibeatur: de quo incertum eft, annon ita ab ipfo Fohio traditus fit.

Licet

l) Nempe fuas quisque et praeceptorum fuorum hypothefes in iftis lineolis vidit, et antiquiffimo tempori recentiorum philofophemata affricuit. Qui mos interpretandi vetera monumenta, quam prauus et ineptus fit, ex damno, quod hiftoriae philofophicae intulit, eft manifeftum. Idem vero Fohianis lineolis accidit, quod tabulae Ifiacae, in qua quilibet fuas opiniones detexit.

m) Hift. mathef. L. I. cap. 28. §. 606. p. 524.

Licet omnino probabile sit, Sinas posteriores, cum aenigma Fohianum non intellexissent, figuras istas, ita transtulisse, et suae catenae eripuisse, prout imaginatio eorum nouas explicationes comminiscens, exigere videbatur. Id quod ex eo colligi potest, quia in ordine primarum octo figurarum ex Coupleti testimonio Sinae variant. Alterum philosophiae Fohianae caput theologia naturalis est, quam satis puram et orthodoxam subiectis sibi gentibus eum tradidisse, docendo, quomodo summo spiritui coeli et terrae sacrificia offerenda sint, multis narrant, qui philosophiam Sinensem veterem commendant. Vnde magna nostra aetate enata controuersia, vtrum Fohi et sequaces inter veri Dei cultores, an inter Atheos numerandi sint? Quae quaestio cum explicari, nisi theologia Sinarum in partes vocata, non possit, eam infra, vbi de placitis Sinarum veterum philosophicis disseremus, ex instituto excutiemus.

Successorum Fohii rationes modusque philosophandi.

§. VI. Eadem, quam Fohius adhibuit, ratio obseruata quoque est ab illis, qui in regno successerunt; illi enim Fohianis vestigiis insistentes non regere modo populos, sed docere quoque contenderunt, regni sui indole ita poscente, vt ad mitiores indies mores et humanitatem feri populi magis reducerentur. Factum id esse egregiis inuentis atque artificiis vulgatis, et imprimis a rege Xin-num tradita agriculturae, herbarum et medicinae cultura [n], varias quoque vel ipsos scripsisse, vel conscribere suos iussisse tractationes, ad vtilitatem inuentorum demonstrandam, valde est verisimile, credique sine metu contrarii, Sinensium scriptoribus potest. Eandem enim rationem apud alios quoque gentium legislatores obtinuisse, historia indubitata testimonia suppeditat. Ast accusantur quoque ab illis, qui deleta vnius Dei supremi notione cultum tantum spirituum mundi partibus praesidentium, atque idololatriam iam tum obtinuisse contendunt, quod naturalem pietatem suffocauerint. Quod tamen alii negant, et exempla in contrarium afferunt, quale illud imperatoris Ching-tang est, qui imperio diu fame presso, se hostiam piacularem numini obtulerit. Ast hunc tamen reliquosque omnes, quamuis sacrificassent, non coelorum domino, sed coelo sacrificia obtulisse contendunt, quae cum ad dogmaticam Sinensis historiae partem pertineant, hoc loco excuti non possunt, nec inquirere hic licet, vtrum summum rerum omnium parentem, an spiritus mundi praesides adorare colereque populum docuerint. Laudandum autem est in his imperatoribus non modo studium mores hominum emendandi, sed et prudentia singulari praecepta morum eis tradendi. Factum id ab illis est methodo orientalibus gentibus valde vsitata, et in se ad docendos populorum animos rudes maxime accommodata. Nempe non tantum allegoriis, similitudinibus, sententiis et huius generis aliis virtutis praecepta inculcarunt, vnde caussa deriuanda est, cur ab antiquissimo tempore moralis doctrinae studium laetissime in hac gente floruerit, et ipse Confucius, se sua a priscis regibus et legislatoribus,

n) COVPLET. l. c. p. 20.

bus, maxime Yao et Xun accepiſſe, profeſſus ſit [o]; ſed et poëſin more veterum gentium fere omnium in auxilium vocantes, leges, ſtatuta, morum praecepta carminibus comprehenderunt: publicum autem religionis cultum ceremoniis ita repleuerunt, vt his vinculis eo certius eſſet populi obſequium. Qua de re ex iis, quae infra de theologia Sinenſium dicentur, iudicium fieri poteſt. Collecta ſunt tandem inſtituta nobiliſſima, ſententiae et imperandi artes veterum, in ſcriptis, vnde libri illi claſſici enati ſunt, quibus nihil vel venerabile magis atque ſanctum, vel antiquum inter Sinas habetur. Et primo quidem pentateuchus ille huc pertinet, qui *V-kim* vocatur, in cuius libro primo *Xv-kim* dicto res trium regum Yao, Xum et Yu referuntur, qui inter legislatores Sinarum celeberrimi fuerunt. In hoc libro, leges, ſtatuta, ſententiae, monita ad reipublicae regendae felicitatem, quaedam etiam ad iuris adminiſtrationem, ad Kalendarium rectamque ſubiectorum principi gubernationem pertinentia leguntur, veterum porro principum res pro ſalute publica geſtae, deriuatae in mare diluuii Sinenſis aquae, aliaque, quae ad ſecundam et tertiam familiam imperantem ſpectant, narrantur. In ſecundo Volumine, *Xi-kim* dicto, odae et poëmata exhibentur, regnante pleraque familia tertia imperiali conſcripta, quibus ſtatuta regnorum laudesque virtutis decantantur: quorum dicendi rationem breuem, obſcuram, metaphoricam et prouerbiis obſoletis refertam, adeoque longe difficillimam eſſe, nemo mirabitur, cui antiquiſſimae poëſeos, praecipue Orientalis, hiſtoria non ignota eſt. Tertium Volumen *Ye-kim* appellatum librum Fohi ſupra enarratum complectitur; Quartum librum Confucii *Chum cieu* vocatum, quod idem dicit, ac, ver et auctumnus, complectitur, in quo res geſtae, vitia, virtutes, et euentus earum varii principum enarrantur. Quintum *Li-Ki* dictum, rituum et officiorum memoriale eſt, quidque in ceremoniis ſacris pariter atque profanis obſeruandum, quae officiorum omnis conditionis hominum ratio fuerit, tempore trium familiarum imperialium, Hia, Xam, Cheu exponit: quam collectionem inſtituit Confucius, deleta vero igne iuſſu imperatoris Xi-Hoam-ti ex hominum memoria reſtituta, ideoque non valde perfecta eſt. Quae fuſius omnia explicuerunt COVPLETVS [p] et LONGOBARDVS [q], repetierunt BVLFINGERVS [r], KORTHOLTVS [s], aliique, qui de literatura Sinenſium diſſeruerunt. Ex qua antiquiſſimorum ſcriptorum collectione patet, legislatores illos veteres, (hoc enim nomen magis mereri quam philoſophorum, acta eorum loquuntur) parabolis, exemplis, fabulis, carminibus, ritibus atque cultu publico ad cicurandos hominum ferorum animos, nectendam articulis ſuis ciuitatem, imperium formandum, obligandos ſubditos vſos fuiſſe. Negari autem nequit, magnam in ea re prudentiam principes hos adhibuiſſe, adque id acutiſſimas cogitationes collineare iuſſiſſe, vt tota virtutis ratio elegans et commoda euaderet, et praecipue reipublicae ſalutaris,

o) IDEM p. 120. p) l. c. p. 20. q) l. c. p. 173. r) loc. cit. s) loc. cit.

lutaris, quem in finem populum paucis legibus, principem, eiusque administros, regionum praefectos et gubernatores multis regulis et monitis formare contenderunt, praeclarum ciuilis prudentiae specimen edentes. Qua de re tamen infra pluribus dicendum. Tanta autem horum librorum auctoritas inualuit, vt amplissimo commentario philosophi eos illustrarent. Inde enata altera collectio non minoris apud Sinas pretii, quae *Su-Xu*, id est tetrateuchus vocari solet, et planiori faciliorique dicendi ratione comprehenditur. Exhibet ea libros Confucii, *Ta hio* siue *scientiam magnam*, *Chum yum* siue *medium sempiternum*, *Lun yu*, siue *ratiocinantium sermones*, et opus Memcii *de Natura*, *Ritibus*, *Moribus et Officiis*. De quibus cum supra iam, quantum satis, dixerimus, hoc loco plura addere, nihil attinet. Tantae autem auctoritatis hi libri inter Sinenses sunt, vt si quis gradum inter literatos consequi velit, ex pentateucho vnum, tetrateuchum vero totum memoriter tenere necesse habeat. Tacemus alios commentatores, maxime *Ta-zivin* et *Singli*, de quorum auctoritate fideque cum LONGOBARDVS [t] differuerit, ille potissimum adeundus est. Hi vero licet ex disciplina Confuciana prodierint, longe tamen infra illorum scriptorum auctoritatem sunt. Et hanc quidem primam periodum philosophiae Sinicae, quam primam veteris partem commode appellauit cl. KORTHOLTVS [u], vocare licet, de cuius dogmatibus infra dispiciemus. Nouam auspicatus est Confucius, cuius nominis celebritas tanta est, vt res eius curate hoc loco tangi mereantur.

Roosi, philosophus, quis fuerit?

§. VII. Fuisse ante Confucium philosophos traditiones Sinenses perhibent, quarum tamen fides an satis certa sit valde dubitamus. Narrat ex huius gentis relatione KAEMPFERVS [x], anno CCCXLVI, post mortem Xekiae siue IOCIV, ante C. N. natum fuisse Sokoki in prouincia Soo, Roosi quendam, quem mater annos LXXXI in vtero gestauerit, vnde quoque nomen Roosi, id est, infantis senis ab ea acceperit. Famam de eo fuisse, animam sancti Kasso, qui praestantissimorum Xekiae discipulorum vnus fuit, in eum transmigrauisse, eiusque ope ad excellentissimam naturae deorum, spirituum, immortalitatis animorum, futurae vitae, dogmatumque aliorum notitiam peruenisse. Ast, si modo vera est tota narratio, ea tantum ad Li-Lao-Kiun pertinet, de quo similia Sinenses narrare infra trademus. Quod si is Xekiae sectator fuit, conciliari ea cum originibus sectae Foënae in China nequeunt, quae seculo I. post C. N. demum illuc peruenit. Incerta itaque Iaponensium traditio videtur. Certiora sunt, quae de

Confucius.

Confucio Sinenses tradunt, cuius memoria ad hodiernum diem venerabilis apud eos est, et omnium celebratissima. Quo factum, vt inter Europaeos quoque, ex quo annales Sinenses apud eos innotuerunt, celeberrimis antiqui orbis philosophis adnumeraretur. Rerum autem Confucii historiam ex monumentis Sinicis dederunt COVPLETVS [y], atque B. T. S. BAYE-

t) pag. 174.
u) In Diss. de Phil. Sinens. veteri, media et noua, quae praefationem Vol. II. Epp. Leibnizii continet.
x) Descript. Iapon. P. I. p. 67.
y) loc. cit.

S. BAYERVS [z], qui consulendi. Nos strictim more nostro res eius prosequemur. Domesticum philosopho nomen KIEV CHVM NHI est, CON FVÇV, quod corrupta Lusitanorum pronuntiatio in Confucium commutauit, nomen honoris et meritorum est, quod tamen quid significet, accurate dicere scriptores rerum Sinensium nequeunt; verisimile autem est, doctorem venerabilem Chum, vel Con significare. Iaponensibus, apud quos non minus, quam apud Sinenses eius memoria celebratur, Koosi, vel Koo [a] dicitur. Natus est anno ante N. C. IↃLI, quem CCXCIX post Xekiae mortem fuisse, obseruat KAEMPFERVS [b]. Patriam nactus est, regnum Lu, quod hodie Xantung dicitur, editus in pago çeu ye. Patrem habuit Xo leham he, praefectum regni Sum, ex imperatoria stirpe prognatum, matrem, Chim, dictam, ex generosa familia Yen oriundam. Natiuitatem eius miraculosam fuisse fabulantur Sinenses et Iaponenses; et futurae praestantiae atque sapientiae singularia prorsus indicia prae se tulisse; auditam esse musicam coelestem eo nato, duosque dracones illi lauando adstitisse, quaeque alia sunt, illis, quae de Apollonii Tyanei natiuitate feruntur, valde similia, excogitata sine dubio a successoribus, vt maior communi nascentium sorte videretur. Patrem triennis amisit, matrem ad vigesimum primum aetatis annum superstitem habuit. Sex annorum puer morum grauitate, et quod KAEMPFERVS quoque obseruauit, staturae proceritate viros adaequauit [c]. Nunquam enim visus est cum pueris lusitare, tam deuotus, vt cibos non nisi patrio prius ritu coelo venerabunde oblatos attingeret. Quindecim annorum adolescens, veteri gentis literaturae se tradidit, euoluendisque priscorum sapientum voluminibus immersit, deinde ad cognoscendos ritus ciuiles delatus est. Decimo nono, vel vigesimo anno vxorem duxit, Kien quon Xi, filiumque ex ea, Pe yu, suscepit, quem quinquagenarius, relicto nepote vxorem triennio prius morte amisit. Doctrinae vero et prudentiae laude eminens, et natiuitatis conditione illustris muneribus splendidis summisque magistratibus in variis locis praefectus est. Quibus ita fungi studuit, vt et publicae vtilitatis ratio constaret, et doctrinam publicis emolumentis emendandisque hominum moribus destinatam propagaret. Quare vbi hanc sibi spem deesse intelligebat, magistratu se abdicauit. Factum id quoque cum in aula regis Lu voluptates triumpharent, et corrumperetur principis animus cunctis foeminarum insidiis ad effoeminatos mores dilapsis. Hos enim cum emendare frustra tentasset, sponte magistratum, quem in ea prouincia gesserat, deposuit, exiliumque elegit, regna Sinensis imperii varia, peragrando, aerumnas passus, pauperiem, in-

z) Mus. Sinic. T. II. p. 214. 246.

a) KAEMPFER. l. c. T. II. L. III. c. 6. p. 67.

b) l. c. Incerta tamen tempora Xekiae sunt: Confucii autem satis certis Sinensium testimoniis definiuntur, licet dubitet cel. HEVMANNVS Act. Phil. T. II. p. 226. de hac enim, qua Confucius vixit, aetate Sinensium chronologia incerta haud est, vixisseque diu ante C. N. ex sectae Foënae historia intelligi potest.

c) Gigantea statura fuisse Sinenses fabulantur, latis humeris, pectore amplo, subfusco colore, oculis nigris et praegrandibus, capillo nigro, barba promissa, naso simum, voce graui, tonitru instar sonante.

ſidias et perſecutiones haud paucas. In regno Sum vero ſcholam tandem priuatus aperuit, et moralem doctrinam profeſſus eſt. Vbi ingenti diſcipulorum, quos ter mille numerauit, applauſu exceptus, ampliſſimis ſucceſſibus diſciplinam ſuam propagauit. Inter eos virtute doctrinaque eminuere ſeptuaginta duo, tantae exiſtimationis, vt hodie eorum nomina, cognomina, patria, resque aliae memoriae hominum inhaereant; quingenti extiterunt, qui variis in regnis magiſtratus geſſerunt. Eos quatuor ordinibus diſtinguere, pro doctrinae, quam elegit, methodo placuit. Supremus in excolendo virtutibus animo poſuit diligentiam; ſecundus ratiocinandi dicendique exercitationi vacauit; tertius diſpexit de regimine politico et muneribus publicis rite adminiſtrandis; vltimus morum doctrinam, exotericam populoque tradendam, eleganti aptataque dicendi ratione proponere didicit. Veterum autem ſcripta explicando, hoc quoque pacto ſapientiam priſcorum legislatorum propagare ſtuduit, ex quo enati illi libri ſunt, quos eum conſcripſiſſe, et diſcipulos nepotesque eius edidiſſe ſupra diximus. Tanto ideo diſcipulorum amore dignus viſus eſt, vt defunctum per integrum annum non ſine inedia, et lacrymis, lugerent, quidam triennium in eodem loco moeſti perſiſterent. Supra modum autem eius vita, digno philoſopho habitu formata et ſecundum virtutis praecepta acta extollitur. Totus enim pietati litabat; et philoſophiam vita magis, quam voce exprimere contendebat, dignitates autem et munera publica eo tantum ſine ſuſcipiebat, vt et populo prodeſſet, et animos doctrina emendaret, morumque integritatem promoueret. Quod eo facilius fieri potuit, quia eius animo mirus virtutum concentus, moderatio atque continentia, aequitas atque fides, et cum grauitate iuncta lenitas inſidebat. Sibi tamen ipſi ſeueriſſimum attentumque cenſorem ſe praeſtitit. Qui cum ad animi diuitias vnice reſpiceret, ita honores opesque contemſit, vt in vnis doctrinae et philoſophiae latifundiis acquirendis amplificandisque laborem omnem poneret. Qualis cum eſſet, nec ambitio tamen corrupit animum, nec morum inſolentia grauis fuit, ſed ornauere virtutes reliquas modeſtia, et vultu et ſermone demonſtrata, quae tanta fuit, vt ne quidem a ſe ipſo arguendo abſtineret. Diligentiam autem atque conſtantiam in docendo tantam, quantam potuit, praeſtitit, etſi ſibi non ſemper ſe ſatisfacere publice fateretur. Doctrinam vero non modeſtiae modo cauſſa, ſed auctoritatis quoque gratia ad priſcos reges et legislatores retulit, nec ſe verum perfectionis gradum attigiſſe faſſus eſt. Tolerantia porro laborum tanta, et adeo inuictus eum animus ornauit, vt omnibus fortunae inſultibus ipſoque mortis periculo ſuperior nullo metu frangi poſſet. Et haec quidem de Confucii vita Sinenſes tradere, Ieſuitarum fide nouimus, cuius vitae ſanctitatem tantam fuiſſe Iuuencius [d], ait, *vt nonnullis perſuaſum ſit, haudquaquam hunc a rationis communi ſchola philoſophum prodiiſſe, ſed certo numinis conſilio datum, qui tenebras*

Orientis

d) loc. cit.

Orientis doctrina exemploque discuteret. Quae verba cum retulisset MINORELLI [e], *miratum se esse*, ait, *post tot ac tantas laudes, quae prophetam, apostolum, et primae notae sanctum exhibent, dicere quoque historicum basilicas sanctimoniae Confucii ab imperatoribus fuisse excitatas; recteque quaeri an fieri posset, vt Confucius ab ipsis patribus societatis sanctus non haberetur.* Qua de re lectori iudicium permittimus, obseruamus autem, KAEMPFERO [f] quoque, qui Protestantium sacris addictus fuit, teste eandem vitae laudabiliter et digne actae opinionem de Confucio inter Sinas et Iaponenses obtinere. Qui annon auctoritatis praeiudicio seducti, et gentis suae admiratione, qua insanire solent, in praeceps rapti aliquid affectui dederint, eo minus definiri potest, quo minus alia, praeter Sinarum relationes monumenta de Confucio extant. Obiit Confucius maximo omnium, regis quoque procerumque luctu annos natus LXXIII in regno Lu; quo cum discipulis reuersus erat, prope vrbem Kio Feu, sepultus ad littora fluminis Su in ea, quam excitauerat et docuerat, academia; quae hodie quoque, testibus Iesuitis, muris ideo cincta est.

§. VIII. Tanta cum esset viuentis Confucii admiratio, mirum non est, maximam eius post fata venerationem fuisse. Et disciplina quidem Confuciana, quae per duo, et quod excurrit, annorum millia perdurauit, tanti fit hodie, et facta est semper, vt ad munera publica atque Mandarinorum dignitates, gradusque literatos [g] peruenire nemo possit, qui non eam rite pernouerit, vnde ex libris Confucianis candidatorum profectus explorantur, et quo quis in hoc doctrinae genere est illustrior, eo fauentiorem sibi occasionem obtigisse credere potest, ad opes et dignitates perueniendi. Gymnasia autem ludique literarii, qui Confuciana disciplina personant, in omnibus vrbibus oppidisque amplissima patent, atque in frequentioribus vrbibus non vna tantum aula Confucii, excitata [h] est, sed aliquot eiusmodi gymnasia frequentantur. Quorum tanta veneratio apud principes quoque viros est, vt qui ex literatorum ordine publicis magistratibus funguntur, quamprimum eiusmodi aulam attingunt, e sella, qua sublimes more gentis gestantur, descendant, et passus aliquot pedes viam perficiant. In frontispicio harum aularum, tituli Confucii literis trabalibus auratisque descripti leguntur, hoc modo: *Magno magistro, illustri literatorum regi, sancto item seculorum magistro, immaculato regi sancto.* Tacemus et statuam ei positam, quam exhibet ex Trigautio SPIZELIVS *, et decretum valde honorificum, ab imperatore Yum lo,

Honores Confucii post mortem.

e) l. c. p. 162. f) loc. cit.

g) Gradus honorum literarios tres Sinae habent, qui satis apte cum Baccalaureis, Licentiatis et Doctoribus nostris comparantur, de quibus post SPIZELIVM de Literar. Sin. S. III. p. 31. multa memorabilia affert P. ANT. DE S. MARIA in Obs. de Missione Sinica Vol. II. Epp. Leibniz. p. 283 seqq.

h) Ita perperam ARNOLDVS ad Roger. p. 721.

*) l. c. p. 119. ARNOLD. l. c. p. 578. Alii vero statuam illi non positam esse contendunt, sed tabellam. Ast statuas et imagines eius varias reperiri testis αὐτόπτης est MINORELLI l. c. p. 170.

lo, cum aliquando gymnasium Confucii adiret, editum, quo imperatorum eum atque regum magistrum salutat, eo quod rectam populorum institutionem proposuerit, vincula normamque virtutum et Sinensis imperii magnam symmetriam et formam declarando [i]. Familia autem Confucii, quae vltra duo annorum millia ad hunc vsque diem perdurauit, serie haud interrupta, ob conditorem peculiari honore colitur. Gaudet enim haereditario Mandarini, id est, praefecti prouinciis rebusque publicis, iure, quod non nisi regii sanguinis hominibus concedi solet. Quotquot vero singulis triennis summos eruditionis honores doctorisque gradum suscipiunt, pignus aliquod, reuerentiam Confucio testaturi, posteris eius submittunt. Ipse Confucius singulis nouiluniis et pleniluniis a literatis et magistratibus in istis gymnasiis confluentibus peculiari cultus genere honoratur, quod ab eo tempore magnarum litium argumentum sacerdotibus in has terras euangelii praedicandi caussa missis, praebuit, quod Iesuitae ciuilem eum cultum esse adeoque permitti Sinensibus ad Christianam religionem conuersis posse, contenderunt, religiosum vero esse, adeoque idololatriae specie non carere affirmauerunt aliorum ordinum sacrorum missionarii. Ita vero cultum Confucii describunt, qui in istis oris fuerunt. Cum in more positum sit genti Sinicae animabus defunctorum parentum certo modo sacra facere [k], ea imprimis fieri Confucio. Nempe excitatam esse prope quodlibet gymnasium Confucianum, aedem sacram memoriae eius sacram, inque ea collocatam conspici tabellam, cum hac inscriptione: *Thronus seu sedes animae sanctissimi ac superexcellentissimi protomagistri Confucii.* Singulis vero auctumni verisque aequinoctiis omnem literatorum gentem ad hanc aedem confluere, vt communem Sinicae gentis magistrum solenni oblatione veneretur. Praecipuum Mandarinum, qui loci eius gubernator est, sacerdotis officio fungi, literatos alios diaconorum, subdiaconorum, magistri ceremoniarum, et acoluthorum partes obire: tum peculiaribus ceremoniis sacrificium Ci, offerri die prius electo, praeparatisque ieiunio et abstinentia corporibus. Hostia vero prius explorata, incensis cereis, genua omnes flectere, et preces fundere, tunc attolli calicem sanguine, aliumque vino plenum libatumque affundi statuae; et his peractis benedictione dicta concionem dimitti. Non patitur locus et instituti ratio, vt celeberrimam controuersiam, toties coram sede Romana ventilatam et aliquoties definitam de cultu demortuorum, maxime Confucii apud Sinenses hoc loco enarremus, librosque indicemus, qui de hoc argumento copiose egerunt; illud enim ad annales ecclesiasticos, hoc ad literariam historiam scriptorum ecclesiasticorum pertinet, vtrumque ab instituto nostro alienum est. Scriptores autem cum enumerarint, PRITIVS,

i) COVPLET. l. c.

k) Conf. BVDDEVS de Superstitioso demortuorum apud Sinenses cultu, Anal. hist. phil. p. 287. B. PRITIVS pec. diss.

TIVS, BVDDEVS [l], WOLFIVS [m], triumuiri de re literaria meritissimi, illi consuli possunt, vt abiecto partis studio intelligatur, an satis rationum fuerint sedi Romanae, vt hunc cultum velut impium, aliquoties, etiam post mortem Tournonii cardinalis damnaret. Praecipue vero in hac inquisitione ad id attendendum, vtrum cultus ille demortuorum, imprimis Confucii, cum cultu spirituum, quem religiosum esse apud Sinas constat, idem sit, et ceremoniae quoque, quae eum absoluunt, coincidant, adeoque ex eodem fundamento peragantur. Hoc enim si verum est, suspectam Iesuitarum caussam esse nemo non intelligit, cum religiosam adorationem inferant. Id quod aliter visum LEIBNIZIO τῷ πάνυ [n], in Sinensium literatura valde Iesuitarum partibus faventi; ast, vt alios taceamus, ANTONIVS DE S. MARIA Franciscani sodalitii alumnus, euidentissimis, nisi fallimur, rationibus confecit [o], non modo Confucium inter reliqua idola coli ponique eius statuam, sed et sacrificia illi oblata eadem prorsus esse, quae idolis spiritibusque coeli et terrae offeruntur, qui stupuisse se, ait, cum vidisset, inter nos inueniri, qui cultum Confucii Sinicum ciuilem, non vero religiosum esse statuerint, cum inter Sinas veram sacrificii rationem eum obtinere sit notissimum. Tacemus alia ab eo ex Sinensium rituum circumstantiis adducta, quibus euincere conatus est, omnes habere proprietates cultus, qui Sinensibus religiosus habetur. Id quod probe eum stabilire, iudicat, et firme demonstrare, quod non temere sustineat, ven. KORTHOLTVS [p], quibus haud grauatim subscribimus. Tandem non virtutis duntaxat laude, sed et doctrinae praestantia illi Confucium extollunt, quibus Europaea fere omnia prae Sinicis sordent, nam et virtute muniuisse pectora contra vitiorum et affectuum pestes contendunt, et pie satis atque orthodoxe de numine sensisse perhibent, et imprimis laudant, quod idololatriae pariter atque atheismo philosophiae suae decreta opposuerit. Vnde velut alterum Socratem [q] in has oras missum esse contendunt, vt animos ad philosophiae lumina reuocaret.

§. IX. Egregia prorsus haec omnia esse, et talia, vt sui exemplum inter Europae philosophos vix habeant, fatendum est. Vtrum autem Confucius talis fuerit, qualem Iesuitae et amici eorum describunt, de eo videas viros doctos haud paucos dubitare, et huiusmodi naeuos in Confu- *Reprehensa in Confucio.*

l) ll. cc.

m) Not. ad Casaubon. p. 342. Prae reliquis autem consulendus est NIC. CHARMOS. in Annot. ad Maigroti Hist. cultus Sinensis, ARNALDVS in Praxi morali Iesuit. T. III. P. 2. c. 20. p. 499. T. VI. VII. et imprimis collectio scriptorum, quae hoc titulo: Historia cultus Sinensium, seu varia scripta de cultibus Sinarum inter vicarios Apostolicos et PP. S. I. controuersis, Col. 1700. 8. prodiit.

n) Praef. Nouiss. Sinicorum.

o) l. c. p. 275.

p) Mediam sententiam eligere placuit ven. MOSHEMIO Ethic. Christ. P. II. c. 1. p. 348. qui non cultum quidem idololatricum et diuinum, sed superstitiosum tamen et periculo plenum, nec Christianos decentem esse contendit. Quae facile admitti possunt, quia non de cultu summi numinis, Sinis forte ignoto, sermo est, sed de cultu qualis coeli terraeque spiritibus exhibetur, qualem esse ipse vir celeberrimus fatetur. Ast ille plane religiosus apud Sinas est.

q) IOVVENCI l. c. quem sequitur CLERICVS Sylu. phil. c. II. §. 7. p. 214. Ferri id certo sensu potest.

Confucio deprehendere, qui splendorem gloriae eius haud parum obfuscant. Fecerunt id imprimis Dominici et Francisci sodales, et vicarii apostolici in illa loca missi, qui longe aliis coloribus Confucium nobis depingunt. Maxime ad quem toties prouocauimus MINORELLI[r], calamus in eo sedulus fuit, vt quam subdole heroëm hunc suum pinxerint Iesuitae ostenderet. Cuius rationes potissimum ex doctrina Confucii deriuat, obseruando 1. Confucium a Riccio commendatum fuisse, quia, quae de altera vita nescierat, tacere, quam comminisci maluisset, et legis suae praecepta ad vitam cuique constituendam, et familiam regnumque ex aequo et bono gubernandum direxisset. Ita enim Confucium ignorauisse futuram vitam recte inde euinci putat. Quod argumentum valde roboratur, si expendatur, quod in annalibus Sinicis traditur, doctrinam Xekiae exotericam, diu post Confucium in Chinam delatam ideo latissime se extendisse, et Confucianae disciplinae obstitisse, quia poenarum praemiorumque metum atque spem annunciasset. Ex eo enim recte concluditur, Confucianae doctrinae alumnos, de hoc dogmate minime curiosos fuisse. 2. Vrget Dominicanus: falso Confucio tribui pietatem erga supremum coeli dominum. Nusquam enim haec in toto Confucio eiusque discipulis, qui eius vitam scripsere, nusquam in libris Sinarum classicis ea verba legi, sed haec: *coelo obsequendum, colendum coelum.* Vocem vero coelum Latine vertere coeli dominum, supremum coeli dominum, praecipue post tot scripta his de rebus edita, post auditos tam diu societatis procuratores, post damnatam duplici decreto S. sedis; hoc illud esse quod pertinacem in idololatria tuenda et non parendo S. sede voluntatem multi nuncuparent. Idque eo clarius esse, quod PP. Intorcetta et Couplet in vita Confucii, dicant, oblata Confucium edulia non ante delibauisse, quam prisco ritu, qui Chu ten dicatur, coelo (non coeli domino) venerabundus obtulisset, virtute, qua ipsi coelo inniteretur: voluisse omnes obsequi coelo, ipsum timere et colere. Haec Confucium, haec atheos omnes in China dicere. 3. Monet porro: Confucium nihil praeter materiam, et vim illi congenitam cum aliis Sinarum atheis admittere: vim illam, in qua Sinae hominum naturam constituant, ipsamque materiam a coelo tanquam a patre, et a terra tanquam a matre nobis inditam arbitratum fuisse. Tandem et hoc 4 addit, verum quidem esse, falsa numina Confucium non coluisse, quae duae illae, praeter literariam, sectae introduxerunt; Foenam enim sexcentis post illius obitum circiter annis in Chinam allatam esse Lao Kiun, qui aetate Confucii vixit, multo post ea, quantum ad idolorum cultum, conflatam sectam esse. Neque tamen ideo caruisse falsis numinibus dicendum esse, cum coelum, terram, solem, lunam, montes et aquas coeli terraeque militiam coluerit. Opposuit his et huius generis monitis aliis a Longobardo, Antonio de S. Maria aliisque allatis, loca librorum classicorum ipsi-usque

r) l. c. p. 146. 164 seqq.

usque Confucii, quibus ſaniora docuiſſe philoſophus videtur Ieſuitarum induſtria: plura cumulauere ad tuendam Confucii cauſſam LEIBNIZIVS et KORTHOLTVS [r]. Aſt, vt verum fateamur, quod illuſtris Confucii aduocatus contendit, ineptam et impiam ſignificationem recentiores demum commentario illi affricuiſſe, ſana ſuo ſenſu plano et per ſe patente eſſe verba quae afferuntur, principium petere videtur. Cum enim tota controuerſia in eo verſetur: vtrum coelum eiusque vim congenitam, ſiue ſpiritum inſidentem, adorauerit, Confucius, an coeli imperatorem, fruſtra, niſi nos omnia fallunt, ad interpretationem Ieſuitarum prouocatur, et quod in quaeſtione eſt, probationis loco affertur. Verum de eo infra pluribus dicendum. Diſplicebunt haec ſine dubio illis, qui Franciſci et Dominici ſodales dediſſe aliquid partium ſtudio, conqueruntur, et affectibus plus iuſto litauiſſe credunt. Aſt inter Proteſtantes quoque haud pauci ſunt, qui excuſſa cauſſa Confucii, auditaque parte vtraque dignum iis laudibus Confucium eſſe non putant, quibus eum panegyricorum ſcriptores mactant. Inter quos imprimis illuſtris MOSHEMIVS [s], et omnem Sinenſium philoſophiam, et imprimis Confucium, eiusque res atque dogmata tanta accuratione ἄνευ παθῶν conſiderauit, vt non poſſet non pulcherrime ſententiam de celebratiſſimo philoſopho, aſt multis de cauſſis nimis laudato, definire. Is primo quidem, poſtquam obſeruaſſet, ea tantum, quae laudem merere videri queant, a ſcriptoribus de Confucio panegyrici in morem nimium extolli, reliqua aut taceri, aut emolliri, characterem hunc eſſe philoſophi, ait, vt in ſtatura longa et eminenti reſediſſe dicatur ſeueritas quaedam, lenitate iucunde temperata, ingenium meditabundum et virtutis atque ordinis ſtudio ita affixum, vt non niſi illis moueretur, quae hanc, quam in animo ſibi formaſſet, regulam laedere apta eſſent, et tum ſpecimina meditationis luculenta ederet: commoditatum vitae autem parum curioſum in his, quae plerumque homines afficere ſolent, nihil quod animum delectet, inueniret, in id vnice intentum; vt tranquillam poſt ſe et pacatam relinqueret ſocietatem hominum. Quo ipſo concedit rationis vſum, ordinis amorem, propoſiti conſtantiam et fortitudinem, licet diuerſis gradibus iunctas temperatasque inter ſe in Confucio fuiſſe, indeque omne illud proueniſſe, quod in admirationem et Sinenſes et Europaeos haud paucos conuerterit. Aſt non minoribus eum naeuis quoque ſcatere obſeruat, licet illi a ſcriptoribus ſileantur, eosque ex hiſtoria eius colligendos eſſe recte monet. Cuius exemplum eſſe poteſt, quod magna quidem conſtantia cum perpetuis perſecutionibus et miſeriis colluctatus fuiſſe dicatur, et tamen inexpectato applauſu, et admiratione eius diſciplina recepta, fatoque functus, a rege regni Lu amare defletus ſit, quod eum maximi ſemper feciſſet. Ex quo vno ſpecimine conſtare poteſt, quaedam reticuiſſe eius biographos, vt virtutis, quam in eo extollebant, ſplen-

r) Praef. Vol. II. Epp. Leibniz. qui virum illuſtrem totum ſequitur. s) loc. cit.

ſplendor eo pulchrius eluceret. Nec melius cohaerent, quae de eo narrantur: morti proximum non exclamauiſſe modo: *praegrandis mons, quo decidiſti! trabalis machina euerſa eſt; ſapientes et ſancti exaruere;* ſed et ſeptimo ante mortem die ad diſcipulos dixiſſe: *Superiori nocte per ſomnium viſa mihi ſunt in aula iuſta fieri. Reges, quae doceo, non obſeruant: ecquis horum per imperium noſtrum inſtituti mei ſectator et cultor eſt? Hoc vnum ſupereſt, vt moriar.* Vt enim taceamus, mouere haec poſſe ſuſpicionem, faſtus cuiusdam, indignantis, quod, quam moliebatur ſectam, non tanta, quanta putabat, mole exſurgere videret; male haec cohaerent non modo cum regis illius terrae, in qua obiit, admiratione et cultu; ſed clare etiam produnt, initia diſciplinae Confucianae praegrandes montes et trabales machinas prae ſe tuliſſe, adeoque non tanta inuidia, quanta dicitur, fuiſſe preſſam. Ipſam vero virtutem Confucii, tam egregiam non fuiſſe, vt plerumque depingi ſolet, eleganter obſeruat vir eruditiſſimus. Nam quamuis demonſtrari liquido nequeat, nullam ſummi alicuius numinis notitiam, licet obſcuram valdeque confuſam eum habuiſſe, verum tamen eſt, quod in morum doctrina ad eos omnis virtutis neruos et rationes non reſpexerit, quibus ad praeclarum vitae modum actiones humanae conſtringuntur. Ad vnam enim rationem coelitus homini inditam prouocat, indeque cultum et reuerentiam coeli inculcat. Aſt hanc rationem feris illis gentis ſuae maioribus iam adfuiſſe, et ipſe contendit, et ſectatores affirmant. Horum itaque cognitionem ad vitam rectam ſufficere credebat, nec vt ea clarior emicaret, et certa omnis moralitatis fundamenta imprimerentur, vnquam ſibi in mentem venire paſſus, de Deo eiusque attributis, de animae natura morali, de futura vita, de praemiis poeniſque poſt fata altiſſime ſiluit. Quae vt mediocris ingenii ſpecimina a nemine facile neganda eſſe recte vir ſummus monet, ita probe obſeruat praeclaram, quam prae ſe ferebat, diſciplinae ſuae conditionem ex eo tantum ortam eſſe, quod, cum naturali indolis inclinatione, ad ordinis iuſti et rerum omnium apte inter ſe colligatarum ſeriem vehementer ferretur, omnem ingenii vim in hoc vnum contulerit, vt media excogitaret, quibus diffluentes voluptatibus et prauis moribus res Sinenſium in ordinem cogerentur, et tranquillioris reipublicae forma reſtitueretur. Hac vna ſphaera, ſatis, ſi totum ſapientiae ambitum contuearis, arcta cum ſe concluſiſſet, non potuit non in reliquis omnibus cum ciuibus ſuis caligare, nec mirandum magnopere eſt, deſtitui totam eius diſciplinam ciuilem, quamuis pulchram, neruis, atque nec ex fundamentis ſuis deduci, nec rationali inter ſe modo connecti, deeſſe rationes praeceptorum, cunctaque, velut ſcopas diſſolutas diffluere. Quae, vt porro vir eruditiſſimus inſtat, diuitias quidem intellectus particulares, at non vniuerſales innuunt, et ab omni philoſophiae accuratione longe abſunt. Vnde merito mirandum, Confucium ab admiratoribus eius Zenoni, Euclidi, Platoni, Ariſtoteli praeferri, quos ſi concedamus ab eo, ciuili prudentia

dentia vinci, illis tamen aedificii philoſophici conſtructione, ſoliditate, et rationum neruis, ſine quibus friget nutatque philoſophia, valde eſt inferior. Neque ex eo, quod ingenioſiſſimi viri, inter quos excellit illuſtris Bulfingerus, nexum quendam ethicae Confucianae politicum eius regulis conciliauerint, aliquid pro Confucii ingenio concludi poteſt. Hoc enim horum ſcriptorum acumini tribuendum eſt, nec fieri potuit, niſi adiectis, mutatis, inflexis multis, de quibus Confucius non cogitauit. Quem, cum tantus ſapientiae doctor eſſet, in methodo quoque eſoterica tantopere vulgus imitatum fuiſſe, omnino mirandum eſt. Pergit vir perſpicaciſſimus: in eo quoque prodidiſſe infantiam ſuam Confucium, et, quod naturam hominis moralem ignorauerit, oſtendiſſe, quod ad prima doctrinae ſuae obſtacula mox animum demiſerit, et diſciplinae culturam in iis regionibus, vbi eam propoſuerat, abiecerit. Non eiectum fuiſſe eum in exilium, ſed ſummis magiſtratibus praefectum, et impenſe honoratum: aſt fructum doctrinae ſuae, quae non niſi cum tempore in meſſem exſurgere poteſt, non expectando, eos agros deſeruiſſe, in quibus vix ſementem fecerat. Haec enim vt recte monet, aut faſtum paedagogicum, ſibi illico eredere poſtulantem produnt, aut magnam naturae humanae mores corruptos ſenſim tantum emendantis ignorantiam, aut patientiae defectum. Tale cum ingenium Confucii fuerit, de virtutibus animi eius, quae nonniſi luce intellectus colluſtratae ſplendere poſſunt, non multo praeclarius ſecundum Moshemium, iudicari poteſt. Nam quid de eo doctore cogitandum, qui vulgus, quod et multitudine alios vincit, et corruptis moribus, negligit, imperatores vero, eorumque regulos principesque viros ſuae diſciplinae alumnos tantum cupit, hos aggreditur, his non magis perſuadere rationibus, quas non affert, quam imperare praeceptis cupit, hos cum perditiſſimos luxu, voluptate, ambitione, tyrannide, videt, emendare, velut rex regum tentat, vbi nuntium mittere illico recuſant, quamuis muneribus illis admotus, quibus pondus addere diſciplinae poſſet, aulas deſerit, alios quaeſiturus, qui ſponte obediant, et ſine recalcitrante animo diſciplinae iugum ſubeant? Recte, niſi nos omnia fallunt, quaerit vir acutiſſimus, annon imperandi cupiditas, cui ambitionem paedagogicam addere licet, cauſſa impellens fuerit, qua commotus ad emendandam gentem ſuam acceſſerit. Nec animum vel meliorem vel ſapientiae et prudentiae regulis ſatis ſubactum prodit, quod, cum vidiſſet, fruſtra ſubitam aularum emendationem expectari, ſeceſſum petere, et in ſolitudinem aufugere, quam diſciplinae conſtantia et animi fortitudine fortunam expugnare, et prudenter mediis inhiare, quibus perficere ſapientiae conatus poſſet, maluerit: id quod luculento exemplo deſertae aulae regni Lu, ob voluptates, quibus eius diſciplina valde emergens interrupta erat, illuſtratur. Nec quem in debellandis vitiis vrgendisque virtutibus demonſtrauit zelum ex prudentiae praeceptis, ſed ſolo naturae, ordinem et tranquillitatem amantis, inſtinctu enatum eſſe, monet Moshemius.

Nam non tempori prudenter inſeruiuiſſe, non captaſſe occaſiones et commodam tempeſtatem, qua doctrinae ſemina vtiliter ſpargi poſſent, non accommodauiſſe ſe ingeniis, non amarorem diſciplinae humanitate temperauiſſe, ſed ἐυκάιρως ἀκάιρως in aulis non aliter quam ad vulgus ſeueritatem praeceptorum auſteritate inſolita demonſtrauiſſe, neglectus eius doctrinae et perſecutiones demonſtrant. Nec obiici poteſt, tantum fuiſſe, omnis virtutis et doctrinae odium, vt exaudiri plane et admitti non potuerit, obſtitiſſe corruptionem infandam, vt aures patulas nuſpiam inuenerit. Nam contrarium nos docent narrationes Ieſuitarum ex annalibus gentis Sinicae hauſtae, ex quibus conſtat, quamuis ab omni voluptatis, auaritiae, iniuſtitiae aliorumque vitiorum ſpecie eſſet remotiſſimus, attamen et maxime fieri eius ſapientiam tantique haberi coepiſſe, vt ob admirationem eruditionis integrarum prouinciarum adminiſtrationi praefectus fuerit. Hoc enim non illis contingit, qui circumforaneam ſapientiam venditant, ſed qui ob praeclaram doctrinam maximi fiunt. Quod cum Confucio euenerit, annon recte inde inferas, non hominum pertinaciam, morum emendationem refugientem, ſed moroſum et laboris impatientem Confucii animum diſciplinae flores praemature ſuffocauiſſe, et veriſimile eſſe, prudentiae expertem morum praecepta ita effudiſſe, vt offendere magis principes, quam emendare voluiſſe videretur. Ex quibus parca a nobis manu datis, at eleganti et facunda diſſertatione a viro magno explicatis, conſtare poteſt, recte eum definiuiſſe: „Confucium non quidem ingenio „caruiſſe, at magno tamen et excellentiſſimo non eminuiſſe. Vſum enim „acumine particulari, ad totum Sapientiae et veritatis regnum animo „complectendum aciem oculorum extendere non potuiſſe. Et finem „quidem aliquem rectum eligere aptum, mediis ad eum obtinendum „idoneis inueniendis non ſuffeciſſe, nec diſciplinae ad eiusmodi ſcopum „facientis neruos ſatis vel intellexiſſe vel apte ſociauiſſe. Ergo inue„niendis veritatibus non nato ducibus opus fuiſſe, ſine quibus facile erra„uerit. Eos autem non longo rerum vſu et multorum ſeculorum expe„rientia eruditos, ſed vetuſtiſſimos gentis ſuae legislatores in aurora tan„tum ſapientiae verſatos elegiſſe, quos et antiquitas obſcuros fecerit, et „experientiae defectus non ſatis commodos ipſoque Confucio ſimplicio„res. Nec defuiſſe quidem ei dotes animi nonnullas, quibus maxima „eminere ſoleant ingenia, aſt nec omnes habuiſſe, nec iuſto ordine con„nexas. Vitiorum enim odio, ordinis amore, ſalutis patriae cupiditate, „emendandorum principum virorum voluntate, vitae naturali rectitudi„ne conſtantis vſu, honorem laudesque mereri, non vero philautia in„ſigni, pertinacia, patientiae defectu. Ex quo conſtare poſſit, de magni„tudine Confucii pronuntiaturos certa id tantum relatione facere poſſe, „vt inter coecos luſcum imperare dicimus.“ Hactenus Moshemius: qui eius quoque doctrinam moralem examinat, quam infra rectius tangemus. Afferenda haec paulo prolixius fuerunt, cum non modo memorabile exem-

plum

plum suppeditent, quomodo de philosophis magnis, sine fauore, sine odio iudicandum, et scopuli euitandi sint, ad quos impingunt, qui nihil non laude dignum in magnis viris vident: sed et σοφὸν φάρμακον esse possunt, laudibus in Confucium praeter rem veritatemque a nonnullis cumulatis; qui sententiam, certis ex rationibus sibi deamatam sequi, quam examinare sine praeiudicio rem ipsam malunt.

Fata philosophiae Sinensis post Confucium periodo secunda.

§. X. Fuit haec disciplina Confucii, quae tantum ad nostram vsque aetatem strepitum inter Sinas edidit, vt in Europaeorum quoque auribus personuerit. Praeter hunc celeberrimum morum magistrum, circa eadem tempora alius quoque extitit philosophus, eo licet paulo senior, cuius non minor apud Sinas, quam ipsius Confucii, honor est atque veneratio. Fuit is LI LAO KIVN, quem Pe-yam quoque vel Lao-tan vocant. *Li lao Kiun.* Hunc post octogesimum primum conceptionis annum ex latere matris isto partu pereuntis prodiisse fabulantur. Ex quo, tempore quoque concordante, colligimus, eum cum Roosi Iaponensium, de quo supra dictum, vnum eundemque esse. Non contemnenda fuisse eius philosophiae praecepta COVPLETVS refert [u]; tribui enim illi sententias de virtutibus, honorum fuga, contemtu opum rerumque humanarum, et de beata illa qua animus humanis rebus superior frui queat solitudine. Putat quoque Iesuita, in doctrina de Deo satis orthodoxum fuisse, esse enim inter sententias ei tributas hanc praecipue, qua decantatissima sit inter eius sectatores: *Lex siue ratio produxit vnum, vnum produxit duo, duo produxerunt tria, tria produxerunt omnia.* Ast obscurissimam hanc esse sententiam, et cothurnum cuiuis pedi adaptandum, nemo non videt: emanationi quoque magis conuenire, quam rectae de Deo doctrinae, ex natura systematis emanatiui notum est. Quod cum in toto Oriente inualuerit, non ab omni veri specie abit, philosophum Sinensem, idola quaedam vel principia ex vi coeli siue spiritu enata indicare voluisse [x]. Ast in re obscura nihil definiemus. Valde addictum fuisse hunc philosophum alchemiae studio, sunt qui asserant; notum enim, longaeuitati vitae, et metallorum mutandorum mysteriis plurimum tribuere Sinenses, et ex his illius consequendae medium appetere [y]. Ast verisimilitudine traditio ea caret; recentius enim est, isto tempore totum Alchemiae studium, et ab Aegyptiis ad Arabes, ab his demum ad Sinas perlatum, vt recte obseruatum HERM. CONRINGIO [z]. Obscura itaque manent dogmata huius viri. Sectatores autem eius, Confucii disciplinae valde aduersos homi-

 nes,

u) l. c. p. 25.

x) Valde verisimilis haec coniectura euadit, si Iaponensium Roosi cum hoc philosopho eundem esse, et ex Xekiae disciplina prodiisse admittamus. Egregie enim ista sententia cum systemate Foëno conspirat. Ast obstat tamen ex certis demum annis postea doctrinam Foënam in Chinam perlatam esse: nisi hoc de doctrina forte exoterica et idolorum cultu intelligas. Quae enim Coupletus refert, de animae solitudine, huic philosopho valde commendata egregie Quietismo et enthusiasmo Xekiano conueniunt. Verum de his alii certius dispiciant.

y) Conf. MORHOF. Polyhist. T. II. L. II. c. 7. §. 54. p. 430.

z) De Medicina Hermetica L. II. c. 14. p. 409.

nes, aiunt fuiſſe deperditis moribus artisque magieae ſtudioſiſſimos, et ob eam magni aeſtimatos, qui corporeas de Deo notiones Sinenſibus inculcauerint. Quae ſine dubio cauſſa eſt, cur ipſi Rooſi apud Iaponenſes impia haec dogmata cum ſtudio alchemiae tribuantur, teſte KAEMPFERO. Quae vero cum diſciplina Xekiana non conſpirant. Non minori veterator iſte in honore habetur apud Sinenſes, quam Confucius et Foë ſiue Xekia; nam illi quoque vt his, tabula ſuſpenditur, ſecta ab ipſis quoque Confucianis non negligitur, ſed cum ſua coniungitur; tantoque in pretio eſt, vt eius ſectae Tao dictae, doctoris Chang y poſteros eodem, quo poſteri Confucii, in aula donatos honore fuiſſe ante annos quadringentos, cum iam diu veterator ille, et tota ſecta in honore eſſet apud imperatorem virosque primarios, referat MINORELLI [a]. Qui ex Adriani quoque Greslonii relatione tradit, ſectam hanc praeter idololatriam, ſexcentis quoque incantationibus ad longam vitam et diuitias obtinendas vti, ideoque in China receptam a plebe, Mandarinis et ipſo imperatore eſſe, vt non ſecus a ſecta literatorum approbata dici poſſit.

Memcius Confucianus philoſophus.

§. XI. Oppoſuiſſe ſe ſectam Tao Confucianae diſciplinae eamque valde oppreſſiſſe, Sinae narrant. Ortum autem illi nouum ſidus, ſeculo poſt, in MEMCIO ſiue MEM-TSU, cuius ſcripta edidiſſe Noëlem ſupra diximus. Acutum hunc praedicant, et copioſiorem facundiaque ſuperiorem Confucio, non item innocentia, vitae modeſtia, ſeueritate et probitate. Aſt, ſi recenſioni virorum doctorum ſtandum, qui eius librum enarrarunt in *Actis Eruditorum* [b], nihil in eo comprehenditur, quod non vulgarem doctrinam atque proletariam, nulloque ordine diſtinctam, ac ſcopas diſſolutas prodat. Mirum itaque videri haud debet, parum Confucianae diſciplinae incrementa ab eo fuiſſe ſuffulta: vnde de contemtu neglectuque ſapientiae priſcorum valde conqueſtus fuiſſe dicitur. Plurimum autem decrementi accepit philoſophia ſub imperatore Xi-hoam-ti, qui tertio, poſt Confucium, ſeculo floruit. Is enim vt priorum imperatorum memoriam deleret, ſibi autem ſoli imperii gloriam vindicaret, ex tyrannidis metu vincula obſequio ſibi ſubiectorum populorum additurus, omnes libros Sinicos, exceptis illis, qui de agri cultura, medicina et ſortilegiis agebant, cremari iuſſit, ſcientiarum culturam prohibuit, et ne in ſola volumina ſaeuiret, ſimili ſupplicio librorum quorundam poſſeſſores, ſtudioſos et librorum tenaces in montibus repertos extinxit, et in forum protractos CCCCLX cum libris exuri mandauit. Quae ſaeuitia philoſophiae alumnos, numero quingentos coëgit, vt ex inſula Thienhenus ſe in mare praecipites darent. Rationes peſtilentis conſilii, a quodam Li-ſum ſuppeditatas exhibet MARTINIUS [c], repetit ex eo B. SPIZELIVS [d]. Diuina tamen prouidentia factum, vt ſcripta Confucii atque Memcii

Confuciana philoſophia et omnis literatura ſuppreſſa.

a) l. c. p. 155. conf. RICCIVS Expedit. Sin. L. I. c. 10.
b) loc. cit.
c) Hiſt. Sinic. L. VI. p. 240.
d) L. c. S. III. p. 40.

Memcii ab anu quadam parietis latebris abdita, vel vt alii tradunt, agglutinata conseruarentur, et nonnihil quidem labis passa, protrahi, post hanc tempestatem potuerint. Secutae sunt grauissimae imperii Sinici calamitates, et cum motus interni tum bella externa, quibus tantum non omnis literatura Sinensis extincta est, libri in sepulchris et cauernis abditi et sepulti, quamplurimi cremati, vel adusti abiecti. Honorem tamen literis paulo meliorem restituerunt familiae quintae, Han nominatae, principes. Hi enim cum magno earum amore ferrentur, semiustas librorum reliquias, si quae vsquam persisterent, iusserunt colligi, parietibus item et sepulchris abditos quamuis situ et squalore obductos et exesos in lucem protulerunt, consuluique iusserunt seniores, si quae forte, quae quondam memoriae commendauerant pueri, etiamnum tenerent; nihil denique non adhibuere, operae vel industriae, quo tantae literarum iacturae mederentur. Quae fata librorum Sinicorum veterum, iis haud absimilia, quae passa sunt libri Aristotelis, suspicionem haud contemnendam alere possunt, parum sinceri hodie de prisca Sinensium sapientia superesse, timendumque esse, ne qui laceras et perditas schedas collegerunt emendaruntque, ex suo ingenio, praesertim cum ex memoria lacunas sarcire iuberentur, multa addiderint, multa quoque aliena suisque locis minime posita appareant e). Et haec quidem altera periodus philosophiae veteris Sinicae potest constitui.

Veteris philosophiae Sinensis tertia periodus.

§. XII. Tertia philosophiae Sinensis veteris, periodus, eaque parum laeta ab eo tempore exsurgit, quo secta Foëna in Chinam translata est, et tum idololatria, tum deismo totum imperium repleuit, maximam in hac gente auctoritatem nacta. Non est opus ea repetere, quae de Xekia eiusque persona, ortu, philosophia, methodo duplici supra retulimus. Coaceruauimus iam loca ea, quae de hoc impostore apud Siamenses, Sinas, Iaponenses feruntur. Id vnum heic obseruamus, diu iam sectam istam Foënam in India obtinuisse, cum ad Sinas perferretur. Quae ratio obstat, cur admitti non possit ingeniosa viri cuiusdam eruditissimi coniectura, qui similitudine dogmatum Pythagoricorum et Foënorum, et itinere Apollonii Tyanensis ad Indos suscepti persuasus, hunc veteratorem Xekiam fuisse suspicatus est. Longe vetustiorem enim esse Xekiae aetatem, et Confucio seculo antiquiorem, ex dictis suo loco est apertum. Secundum Sinarum traditionem autem, quam COVPLETVS f) enarrat, ab Indiae regulo natus est, ex elephanto albo conceptus atque ex latere dextro matris suae in hanc lucem editus; a partu quoque mox constitit, atque passus omnino septem progressus, altera manu coelum, altera terram indicans, clara voce pronuntiauit: in coelo terraque solus ego sum venerandus. Quae satis luculenter produnt, famosissimum hunc philo-

e) Ad haec fata literaturae Sinicae viros doctos non attendisse, qui tam confidenter de prisca Sinarum philosophia pronuntiant, merito miramur.

f) loc. cit.

philoſophum impoſtorem fuiſſe. Secta autem eius quomodo ad Sinas delata ſit, hunc in modum occaſionem enarrant. Vidit imperator Memti gigantem aureum in ſomnio ſibi apparentem, et in memoriam reuocantem verba Confucii: in occidente exiſtit ſanctus. Miſit itaque legatos in adiacens verſus occidentem Indiae regnum Indoſtan, qui in eo inuenerunt idolum Foë, quo Xekiae memoria diuino honore colebatur. Hunc cum humani generis redemtorem eſſe ſectatores dicerent, ſanctum illum occidentis virum eſſe rati, hoc idolum, et vtramque diſciplinam, exotericam pariter atque eſotericam domum reportauerunt. Quae cum innotuiſſet, valde Sinenſium animos cepit, progreſſusque fecit omni expectatione maiores. Populus enim, ſi Riccii teſtimonio ſtandum, quod alii quoque ſequuntur [g] ideo eam doctrinam, licet turpiſſima idololatria prorſus contaminatam, auide magnoque applauſu excepit, quod animum immortalem et alterius vitae praemia proponeret. Quae, vt ſupra iam tactum, clare euincunt, in Sinenſi regno haec dogmata, quae tunc primum audita et recepta ſunt, antea non perſonuiſſe, nec de iis quicquam Confucium ſtatuiſſe, ſoli ciuili tranquillitati et felicitati ſuam philoſophiam attemperantem. Neque mirum deiſmum illum, quam Foëna ſecta interiore doctrina ſtabilit, quemque Enthuſiaſmi et Quietiſmi parentem eſſe ſupra diximus, atheiſmum minus accurate vocant Ieſuitae, philoſophis regni Sinenſis ſe probauiſſe. Cum enim totam eorum vitam ad ciuilem prudentiam Confuciana diſciplina formaret, quod permittebat doctrina Foë interior, facile fuit, hos homines, qui animi tranquillitatem ſectari a Confucio iubebantur, ad eiusmodi Quietiſmum deſcendere, qui ſummam illis mentis tranquillitatem promitteret. Non inuiti itaque perſuaderi nobis patimur, Foënam impietatem et fanaticiſmum totum imperium Sinicum velut diluuium quoddam inundaſſe. Hodie enim perditiſſimae ſectae cultores quamplurimi non deſunt, qui Foë ſiue Xekiam vna cum Lao-kiun et Confucio venerantur: et publica lege religio Foëna inter Sinas introducta eſt. Quam ſibi maxime vitae poſt hanc peractam aeternae promiſſione eam fortunam peperiſſe, ex ſtulta et inepta gentis Sinicae cupiditate vitae longiſſimae veriſimili ratione [h] concludi poteſt. Ex hac ſecta Foëna ſeculo poſt Chriſtum natum tertio alia prodiit, vel potius peculiaris eius ramus extitit: *Vu guei Kiao*, id eſt, *nihil agentium dicta*. Quae, narrante COVPLETO [i], principii iſtius chaotici, id eſt nihili priuatiui contemplatione impenſius vacauit; et optimates imperii, quos Mandarinos vocant, ſummosque quosque viros adeo inſania ſua occupatos habet, vt quo quisque propius ad naturam ſaxi trunciue acceſſiſſet, horas complures ſine vllo corporis animique motu perſiſtens ſine vllo vel ſenſuum vſu, vel potentiarum, eo profeciſſe felicius, propiorque et ſimilior euaſiſſe principio ſuo aërio, vel chaotico potius, in quod aliquando reuerſu-

g) MINORELLI p. 147.
h) Conf. CONRING. de Medic. Hermetica L. II. c. 14. p. 409. i) p. 32.

reuerſurus ſit, putaretur. Addit IDEM: „Hanc quidem contemplantium „ſectam ſcripto volumine Colaum Poei guei, Confucii ſectatorem oppu-„gnauiſſe, copioſe probantem, notum illud axioma: ex nihilo nihil fieri; „non ita tamen refelli potuiſſe errorem iſtum, vt non manarit latius, et „multi noſtra quoque aetate contemplationibus tam inſanis operam im-„pendant ſuam.“ Id quod non magnopere miramur, cum Confucianus ille philoſophus nihil priuatiuum cum nihilo negatiuo confundendo, prorſus nihil quod iſtorum Quietiſtarum ſectam euertere poſſit, attulerit. Non enim ex nihilo abſoluto omnia exiſtere, inque illud reuerti ſtatuerunt, ſed ex nihilo, quod formam nullam habuit, exorta omnia in idem πανδοχεῖον rerum omnium receptum iri affirmauerunt. Addi huic propagini pſeudo-philoſophicae debent ſectatores cuiusdam philoſophi, *Fan chin* dicti, qui ſeculo Chriſtiano quinto, Epicurea dogmata caſumque prouidentiae expertem aſſerendo, corpus pariter et animum poſt mortem perire, poenarum praemiorumque expertem eſſe, docuit. Et haec quidem tertia periodus philoſophiae veteris quibusdam videtur.

§. XIII. Mediam Sinenſium philoſophiam illi, quibus melius et ὀρθοδοξωτέρως philoſophati eſſe priſci Sinae videntur, auſpicantur a ſeculo X et XI, quo ſecundum alios peſtilentiſſimum atheiſmi ſidus philoſophos Sinenſes afflauit, cum deſertis veterum veſtigiis eorum libros, claſſicos peſſimis commentariis corrumperent, philoſophi duo *Cheu-cu* et *Chim-ci;* et proſcripta omni numinis pietate atque reuerentia pantheiſmum eius loco inueherent. Id quod tamen non concedunt, qui interpretationes recentiorum philoſophorum Sinenſium, quos ex commentariis Cheu-cu, Chim-cu, et Chu-cu, nec non Sinali-tachiven confecerunt, atheiſmo demum infectas eſſe contendunt. Hos enim putant non minus, ac veteres Sinas, comtius praecepiſſe, et a peſſimo commentatorum grege ſero tandem ad peruerſos ſenſus fuiſſe raptos. Quicquid vero illud eſt, de quo in ſequentibus diſpiciemus, illud negari non poſſe videtur, hos commentatores a priſca Sinarum doctrina receſſiſſe, elegantius et magis philoſophiae veterem ſapientiam exornantes. Inde noua ſecta in imperio Sinenſi orta eſt, quae *Literatorum ſecta In-Kiao*, dicitur, quaeque cum ſectis Foë Kiao, et Lao-Kiao in toto imperio Sinico obtinet. Quam media aetate adhuc ſanos habuiſſe ſenſus poſt Ieſuitas multos, magna eruditione demonſtrare conatus eſt illuſtris LEIBNIZIVS [a], quamuis de principiis naturalibus explicatius philoſopharetur. Ex quo, ſi admittitur, ſequitur, philoſophiam Sinenſem, maxime metaphyſicam recentiori demum aetate, occaſione libri Fohiani perperam explicati fuiſſe corruptam. Id quod tamen negant atque pernegant, qui Ieſuitas eorumque ὑπερασπιστὰς, aiunt, ingenioſe excogitatis nouis limitationibus, excuſatio-

Media Sinenſium philoſophia.

Secta literatorum.

a) In Ep. ad Remondum T. II. Epp.

cusationibus, interpretationibus palliare velle errores Sinensium, et communi gentis explicationi contradicere, vt caussam Iesuitarum iuuent. Vnde hi omnes, inter quos ex ipsa Iesuitarum societate sunt quoque Martinius, de Comitibus, Grellonius, le Faure, Longobardus, Passio, Sabbathinus, sectam literatorum semper fuisse atheismo infectam contendunt. Quo iure, quaeue iniuria infra dispiciemus.

Recentior Sinensium philosophia.

§. XIV. Defecisse vero eam ab antecessorum integritate et pietate, et subtilius, quam par erat, lineolas Fohianas interpretando, recentiori demum tempore sectam literatorum ad atheismum declinasse, contendunt Sinensium aduocati, et hinc tertiam, siue recentiorem Sinarum philosophorum aetatem auspicantur. Quae ante Europaeorum hominum aduentum pantheistica fuit, et referente COVPLETO[l] sociisque, „repudiato nihilo sectae Foënae, rem statuit veram vereque existentem, „esse id quod concipi quidem debeat fuisse ante omnia, re autem ipsa „non distinguatur a rebus ipsis, vt perfecto et imperfecto, coelo et ter„ra, et quinque elementis, sed quid vnum idemque sit cum illis. Sic „vt singulae res dici possint suo modo Tai kie: hoc autem concipiendum „esse, vt quid immobile et quietum actu primo, dum autem mouetur, „producere Yam, siue perfectum, a quo motu cum rursus sistat ac quie„scat, producere Ym siue minus perfectum; conuenire autem huic Tai „kie, attributa altissimi, subtilissimi, pulcherrimi, summe medii, summe„que perfecti et boni, exemplaris et ideae rerum omnium, principio ca„rentis et fine, immo spiritus et animae nomen ei vindicari posse." Et haec quidem Sinicae philosophiae fata sunt, cui noua lux affulsit, cum in amplissimum regnum doctissimi ex societate Iesu viri Matthaeus Riccius, Ioannes Adamus Schallius, et deinde mathematicorum regis Galliae nomine Ferdinandus Verbiestus, Claudius Philippus Grimaldus, quos alii postea secuti sunt, delati, vt euangelii cognitionem illi genti accenderent, a disciplinarum in Europa cultarum maxime artium mathematicarum et philosophiae praesidio laetissimos missionis suae successus sperarent. Non est huius loci, lectorem enarratione missionum harum diu detinere: consulendi sunt annales ecclesiastici, in quibus haud ignobilem locum occupant; et in quibus examinari debet, qua vtilitate scientiarum pariter et religionis Christianae studium istud Iesuitarum se commendauerit. Heic sufficit obseruauisse, artium mathematicarum, et imprimis astronomiae notitiam etsi non adeo sublimem, vt nostrorum hominum admirationem mereri potuerit, ita commendauisse Iesuitas, vt magnis priuilegiis gauderent, templa erigerent, scholas aperirent, et in eis philosophiam atque theologiam docerent, illo vero loco haberentur, vt eo, quem optimates imperii affectant, cultum exprimerent[m]. Quod an artibus clandestinis et ho-

Philosophia Europaea inter Sinas introducta.

l) loc. cit.
m) Morale pratique des Iesuites T. II. p. 388. vbi Martinius, et Schallus Iesuitae in habitu Mandarinorum in imagine repraesentantur.

et homines religiosos ac euangelii praecones non decentibus consecuti sint, quod magnis animorum motibus eis obiecere, missionarii Dominicani et Franciscani, sede Romana aliquoties auctoritatem sententiae interponente, hoc loco explicari non potest, sed in annalibus ecclesiasticis exponendum est. Valde autem admirati sunt Sinenses Iesuitarum compendia philosophica, quamuis primum non nisi Aristotelico scholastica fuerint: ex quo non inepte colligit RENAVDOTIVS [n], Sinicos philosophos parum valuisse in philosophia. Nos id non magnopere miramur: tota enim Sinensium philosophia calx sine arena est, vnde systemata Europaeorum non potuere non ob connexionem meditationum philosophicarum, illis admirationem excitare. Et notum quidem est, laetissimos istos successus aliquoties magnis calamitatibus fuisse sufflaminatos. Ast prudentia tamen societatis amorque mathematicarum rerum, apud Sinas, qui eos tribunali mathematico praefecit [o], collapsam spem subinde restituit. Maxime circa finem seculi superioris, imperante ex Tartarorum gente Cham-Hy, principe optimo, patentes in aula imperatoris portas literae et philosophia Occidentis inuenerunt. Id quod ex FERDINANDI VERBIESTI S. I. *Astronomia Europaea* sub imperatore Tartaro-Sinico Cam-Hy appellato, anno CIↃIↃCLXVIII, tabulis incisa ad Sinensium morem, disci potest, cuius summam dedit LEIBNIZIVS [p], et ex qua intelligitur, quantis sumtibus, cura et labore princeps laudatissimus, astronomiae Europaeae studium inter suos promouerit. Quae contentio tanta in eo fuit, vt per quinque menses continue Verbiestum in museum suum vocaret, ac totos pene dies detineret, libros astronomicos exponentem. Id quod eo memorabilius specimen amoris literarum est, quo rarius est, numen imperatoris apud Sinas coram intueri. Mirabile quoque, quod de isto principe narrat BOVVETVS, in *Icone regia monarchae Sinarum nunc regnantis* [q], non tantum partem librorum Confucii authenticorum eum memoriter tenere, et commentariis illustrari iussisse, historiae quoque et literaturae Sinicae fuisse longe peritissimum; eumque in finem amplissimam bibliothecam instruxisse: sed et quam primum notitiam acceperit doctrinae Europaeorum, eius cognoscendae magno desiderio flagrauisse, et experimento calculi astronomici facto eum in imperio in vsum perduxisse, Iesuitas autem inuitasse, vt ab ipsis disciplinarum elementa acciperet. Quod quanto apparatu adiuuerit, dignum est, quod apud ipsum Bouuetum legatur. Quo auctore porro constat, postquam geometriam et arithmeticam perdidicisset, philosophiam quoque doceri voluisse, eamque methodo geometrica perscribere eos iussisse. Elegisse vero eos, Io. Baptistae Du Hamel *Philosophiam veterem et nouam*, secundum cuius institutiones imperatori philosophiae praecepta instillarent. Morbo autem eius occasionem subnatam esse, anatomiam quoque

 tradendi,

n) loc. cit.
o) LEIBNIZ. Nouissima Sinica p. 74 seq.
p) loc. cit. p. 149.
q) Adiecit eam LEIBNIZIVS libro laudato.

tradendi, cum logica non valde placuisset, qua in re Du Verneio duce vsi sint: tum ad caussas physicas explicandas delatum, medicinae rationes illis ducibus perspexisse, non sine magno Christianae religionis fauore, quem publico edicto declarauerit. Non adiicimus alia, non sine iucunditate apud ipsum Bouuetum legenda, ne prolixiores iusto simus: monemusque id tantum, Parroninum Iesuitam DIONIS quoque anatomiam vertere eum iussisse, ipsum vero emendauisse, et descriptam ter literis vncialibus bibliothecis suis intulisse. Quapropter dolendum magnopere est, post eius mortem filio quarto Yong-Thehing rerum summa potito, omnem illam segetem emarcuisse; is enim missionarios omnes, praeter eos qui Pekini commorabantur, in vrbes Canton et Macao relegauit. Quo valde sene anno cIↃ IↃ CCXXXV [r] morte sublato, restituta quidem libertas illis est, res vero missionis emendatae restitutaeque non sunt. Eius enim filius Kien long, licet benigniorem se populis suis praeberet, reuocare tamen parentis edictum, licet implorata eius clementia noluit, Christianam legem recipere suos vetuit, Christianos qui inter milites imperii erant, cruciatibus vexauit, et exiguam melioris fortunae spem fecit, quamuis Pekini Iesuitae ob scientias mathematicas tolerati sint, tolerenturque hodie [s]. Ex quo patet, prima clementiae Christianis demonstratae specimina, a Missionario Sibino in eo laudata non diu durauisse.

Incertitudo et obscuritas philosophiae Sinicae.

§. XV. Breuis haec fatorum philosophiae apud Sinas historia est, quae vero ex fontibus adductis facile dilatari potest: prolixiora enim institutum nostrum non patitur. Restat vt quae dogmata philosophia Sinensis, tum vetus, tum media et recentior statuerit, paucis exploremus. Ast hic labor, hoc opus est, et difficillimum, ita medium tenere, vt nec affectui, admirationiue, aliquid detur, nec odio; et veri sensus gentis lingua sua, peregrinas et voces et notiones exprimentis eruantur. Nec diffitemur, si vnquam nobis iusta caussa enata est, ad modestum quendam Pyrrhonismum confugiendi, eam in hac historiae philosophicae parte nobis exoriri. Quamuis enim libros gentis vetustissimos, itemque Confucianos atque Memcianos ad nos perlatos atque fontes genuinos hoc pacto apertos esse, ex antecedenti narratione constare possit, ita tamen comparata eorum conditio non est, vt omnem scrupulum eximant. Non allegabimus insuperabilem obscuritatem librorum prisci aeui Sinicorum, et insolubile aenigma Fohianum, quod totam philosophiam Sinensem corrupit, sed in memoriam tantum reuocamus lectori fata librorum classicorum, combustorum, defossorum, carie et squalore exesorum, et ex laciniis tantum restitutorum atque ex memoria hominum senum resartorum. Qualia fata quam misere codices corrumpant, et quam difficile et pene impossibile sit, doctrinam in iis contentam integram seruare, vnicum librorum Aristotelicorum, similem fortunam expertorum, et corruptae inde depra-

r) Lettres edifiantes Reç. XVII.

s) Ibid. Rec. XXIII. lettr. I.

deprauataeque philosophiae Peripateticae exemplum luculenter demonstrat. Quae vna nobis ratio tanta videtur; quanta requiritur, vt de omni certitudine explorandae veteris doctrinae Sinensis desperemus. Ast fingamus, quod Sinensis literaturae et philosophiae admiratores pugnis calcibusque contendunt, diuinae prouidentiae miraculo integros et intemeratos ad nos peruenisse libros Sinensium classicos: nondum ita animus acquiescere in illis potest, quae nobis Iesuitae tradunt, quorum diligentia atque cura monumenta Sinica ad nos peruenerunt. Non vocabimus in praesentia in dubium fidem virorum doctissimorum, et eos studio atque industria ita nobis vendidisse thesauros Sinicae doctrinae contendemus, vt suis emolumentis, quae grauia ipsis fuisse nemo ignorat, fauerent, licet id coram totius ecclesiae orbisque eruditi facie, et coram iudice, secundum Iesuitas ipsos infallibili non obiectum modo, sed et euictum esse illi omnes clamitent, qui missi in Chinam ad explorandam rei veritatem nomine pontificis, ea de re ad sedem Romanam retulerunt, vel qui ex aliis familiis sacris eos hypocriticae simulationis accusarunt: hanc enim inclementiam nostra tractatio non postulat; quae arbitrium interponere his controuersiis non iubet. Concedamus, quod haud inuiti facimus, viros bonos et minime fallaces se Iesuitas praestitisse: ast quis certa ratione decreuerit, eos, cum semel praeiudicio ὀρθοδοξίας Sinensis animum occupauissent, non ita obscuras notiones Sinensis philosophiae et theologiae ita explicuisse, vt fauere conceptibus suis videbantur, et quis rectas et Sinarum menti conformes esse eorum interpretationes sine formidine contrarii dicere audeat? Nec videmus, quid magnopere caussam Iesuitarum iuuet, quod nonnulli vrgent: reliquorum missionariorum interpretationes locorum classicorum Sinensium testari, quod rectae versiones Iesuitarum sint. Qua mente monuit Ven. KORTHOLTVS[t], integritatem interpretationum Iesuiticarum ex consensu Longobardi et P. de S. Maria eo certiorem esse, quo certius et notius sit, in lite de cultu Confucii et Dominicanos et Franciscanos Iesuitis exprobrasse, quod loca nonnulla Confucii vbi sibi praesidio esse possent, non satis fideliter reddiderint. Aut fallimur enim prorsus, aut tanta conuenientia non est, quanta fingitur, sed in ipsius argumenti, de quo controuersia viget, momento primario, e. g. in interpretatione vocum Sinicarum, Y-hiang, Xin-ky, Xantgi, etc. ad quod res omnis reuocanda est, prorsus in contraria currunt Iesuitae et Dominicani; et quae coeli terraeque praesidem, imperatoremue designare Coupletus Sociique contendunt, coelum tantum terramque eiusque vim ingenitam vel, si mauis spiritum quendam illis insidentem et praesidentem significare tam pertinaciter affirmant, vt communia ea nomina et appellationes idololatricis sectis Foënae et Tao Kiao cum Confuciana esse dicant, et Iesuitas prouocent, vt vnum ex tota China producant, qui aliter has voces interpretetur. Annon, qui Sinicae literaturae expertes sunt, sunt autem plerique, incerti prorsus iam haerent, quid cre-

 den-

t) loc. cit. pag. 54.

dendum, cuius partis fides maior exiſtat, praecipue cum videant, Ieſuitas nonnullos praecipue Longobardum et ſequaces, eiusmodi vocibus illis Sinicis ſubdidiſſe ſignificationes, quae cum orthodoxis nominibus Coupleti et ſociorum non conueniunt. Neque certiora hauriri poſſunt ex totius ſyſtematis Sinenſis connexione, quae tamen optima alias ratio eſt, veram poteſtatem vocabulorum incerta ſignificatione decipientium definiendi, vt exemplo Stoicae meteorologiae conſtare poteſt. Veterum enim librorum ea obſcuritas eſt, vt quodcunque libuerit ex eis exſculpas: neque miramur, ingenium ſummi viri G. G. Leibnizii ex σαφεία illius doctrinae rectas ſententias collegiſſe. Idem enim cum Ariſtotele recentioribus reconciliabili fecerat, et Carteſii, Gaſſendi aliorumque nouatorum placita phyſica in Stagirita inuenerat; ſua nobis non Peripatetica propinans, cum magnitudini eius ingenii nihil difficile eſſet. Contrarium non modo noſtri homines, et ipſe Longobardus Ieſuita eadem facilitate fecerunt, ſed et recentiores Sinenſium interpretes hodie faciunt. Quas circumſtantias incertiſſima facere veterum dogmata atque mentem, innumeris hactenus exemplis in hiſtoria philoſophica vidimus. Neque enim magnopere iuuat interpretamentorum Ieſuiticorum patronos recentiores Sinas non magis aptos priſcorum Sinenſium interpretes eſſe, quam Scholaſticos Ariſtotelis, eo quod vtrique veteres corruperint, et falſa illis affinxerint. Id enim Peripatetici quoque, ſed perperam clamant, Alexandrum, Auerroëm, Pomponatium, Caeſalpinum atheis hypotheſibus inſanas Ariſtoteli opiniones affricuiſſe, quos audiendos non eſſe ſuo loco vidimus. Neque enim cauſſam videmus, cur indigenis commentatoribus minus fidei in interpretandis maiorum ſuorum φιλοσοφουμένοις in ſe obſcuris tribuendum ſit, quam recentiori philoſopho Europaeo, qui non quid dixerint, ſed quid dicere potuerint, ſi orthodoxi fuiſſe ſupponantur, pulchre, ingenio vaſto vſus oſtendit. Verum de hoc momento infra adhuc nonnulla dicemus. Heic vbi in genere de incertitudine philoſophiae Sinenſis agimus, hoc tantum lectorem expendere iubemus, plerumque vſu venire, vt, qui ignotum ſyſtema explicare aggrediuntur, notiones, quibus adſueti ſunt, ſuas in eo videant, iisque vocibus illud explicent, quibus homines ſuae ſectae vſi ſunt: id quod innumeris exemplis probari poſſet, ſi id ageremus, et certiſſima fides hiſtoriae philoſophicae loquitur. Idem in philoſophia Sinenſi eueniſſe, mox viderunt, vbi argumentum hoc excutere coeperunt, Ieſuitae candore non minus quam eruditione inſignes Longobardus et Sabathinus. Ille enim egregie monet [a]: *Eruditos Chriſtianos ordinarie ſenſum librorum noſtrorum Sinenſibus tribuere, et imaginari ſibi, quod horum interpretationes noſtris conformes deprehenderint, non conſiderantes, quantum veritatis interſit, huc ſoli litare procul eſſe iuſſa ſimulatione et hypocriſi.* Ad quae verba obſeruat quidem Leibnizius, tunc ceſſare hanc difficultatem, cum in ſcriptis noſtratium mens recte

a) pag. 167.

recte explicetur, id quod in se quidem verissimum est, verum ad hypothesin, de qua Longobardus loquitur, applicatum, principium petit, et eam caussam tangit, de qua alii acerbe conqueruntur. Adiicimus his, si Iesuitarum interpretationibus stare velimus, et nihil eos statuisse, de quo non sufficientem statuendi rationem habuerint, admittamus, augeri tamen non minui incertitudinem et animum fluctuantem reddi. Quantis enim dissensionibus Iesuitae ipsi, qui in China fuerunt, de interpretamentis his Sinicis inter se diuersi fuerint, ex narratione Longobardi adeo luculenter patet, vt mirari satis nequeamus, esse, qui magna hodie confidentia asserere audeant, recte illa omnia antiquis Sinis tribui, quae in versionibus Iesuitarum extant, et, qui contrarium euincere cupiant, id ex locis classicorum librorum demonstrare debere. Cum nemini ignotum esse possit, ab ipsis Iesuitis in contrarios sensus distrahi illa loca classica, adeoque ineptum esse ad eum iudicem confugere, de cuius mente disceptatur, et cuius verba duos sensus ferre possunt. Neque incertitudinis in Sinica philosophia hoc modo satis est, addimus alia, ab ipsis patronis Sinarum suppeditata: fatentur illi, philosophiam Sinensem esse calcem sine arena, scopasque dissolutas, nihil cohaerere, nihil apte suis principiis connecti, nihil quod certas et definitas conclusiones efficere valeat afferri. Dabimus testes, vnum Iesuitam, alterum magnum philosophiae Sinensis laudatorem, P. MARTINIVM [x], et illustrem C. WOLFIVM [y]. Ille de libro famigeratissimo Ye-kim differens haec scribit: *Multa sunt in eo libro de generatione et corruptione, de fato, de astrologia iudiciaria, de principiis quibusdam naturalibus, sed ea ieiune disputantur, et exiliter, absque caussis et definitione rerum, quas asserunt, ad adstruendam fidem allatis, quales reliqui omnes Sinarum sunt libri.* Idem candide fassus est Iesuita NOEL in *Praefatione ad Memcium.* Wolfius autem memorabili loco, postquam philosophicam perfecti boni definitionem dedisset, eamque implicite habuisse Sinas asseruisset, addit: *Equidem non multo argumentorum nexu haec demonstrabant, DISTINCTA RERVM GOGNITIONE destituti, quae in hunc vsque diem plerisque negatur, longa tamen experientia freti affirmabant, quae virtute illustrium heroum exempla non sine mentis acumine meditati assecuti fuerant, et quae ipsimet in virtutis stadio decurrentes ex semetipsis didicerant. Quam virtutem eos ex semetipsis Sinenses antiquos habuisse, qui religione omni cum naturali tum reuelata carentes nullis vnquam motiuis extrinsecis vsi fuerint* [z]. Ast si haec ita se habent, si nec certa, nec clara, nec fundamentis vllis et motiuis constantia, nec cohaerentia secuta est philoso-

x) Hist. Sin. L. I. p. 16.

y) De Sap. Sin. p. m. 37.

z) Idem vir celeberrimus infra repetit: „Non „apparet quod distinctam huius perfectionis no„titiam habuerint, quin potius omnium illud „vinculum, quo actiones ad perfectionem humani „status tendentes inter se colligantur minime per„spexere - - neque mirum videri debet, cum „ET INCETERIS NOTIONES VAL„DE CONFVSAS habuerint." Ast notiones claras et certas confusis et incertis tribuere, magnum in arte hermeneutica vitium est.

losophia Sinarum, maxime priscorum, qui, quaesumus viros hos doctos, nos ad eorum libros tanquam certos et indubitatos fontes veri systematis et mentis eorum ablegare possunt? qui audent asserere, paraphrases Iesuitarum, licet alii ex societate contra clament, licet vicarii apostolici in Indiam missi, et reliqui Missionarii contrarium testentur, licet contra Iesuitas pronuntiauerit post longum rerum examen sedes Romana, veram certamque Sinarum mentem declarare, Sinenses commentatores pro impostoribus esse habendos? Hoc si licet, de fide historiae philosophicae actum est, licebitque quaecunque vetera obscuritate sua nonnullorum animos percellunt, in partes nostras trahere, nostrisque sensibus explicata pro veteribus obtrudere, et tunc, posthabitis omnium seculorum interpretationibus, ad ipsa illa veterum monumenta inepto et vitioso circulo concludere, et prouocare. Et quid quaeso luminis ab illis philosophis sibi promittendum est, qui vel data opera ita philosophantur, vt a paucis intelligantur, vel ipsis sibi non constantes nesciunt, quid dicere debeant, et post carecta refugiunt, et ad silentia suos dimittunt. Hoc fecisse Confucium, duplicis methodi, exotericae et esotericae gratia, quae hodie quoque inter tres sectas Sinicas recepta est, LONGOBARDVS [a] luculentis exemplis docet, ex quibus discimus, Confucium, de natura hu-„mana, de natura coeli, de spiritibus, de anima rationali, de statu post „mortem, interrogatum, responsum non dedisse, sed hunc illis canonem „generalem commendauisse: de rebus istis, quae in sex positionibus com-„prehenduntur, id est, quae visibiles sunt, quaerere, disputare, ratiocina-„ri licere, modo dubia non generent. Quae vero illae non complectun-„tur, quia inuisibili in mundo sint, illa relinquenda sibi esse, nec de iis vel „disputandum vel inquirendum.“ Quae quidem ita explicat LEIBNIZIVS [b], vt nihil in his argumenti generibus decidatur, sine ratione sufficiente; ast frigide satis; sequeretur enim, de rebus visibilibus sine fundamento certo inaniter Confucium disputare permisisse. Neque haec cum Longobardo ad methodum arcanam referri posse putamus, cum ista intimioris admissionis discipulis, qui esoterice docebantur, iniunxerit. Vnde magna verisimilitudine concludi potest, Confucium de his doctrinae capitibus ipsum vel plane, quid statueret, ignorauisse, vel incertum haesisse, non ausum obscuris veterum fragmentis lucem clariorem accendere. Hoc cum ipse Confucius fecerit, cur non praepostere eos agere iudicemus, qui ex mente veterum Sinarum ea velut comperta sibi et clarissima effantur, de quibus ipse Confucius siluit? Cur non lumina eos noua Sinensium tenebris intulisse, censeamus? cur non ab hoc modo ficulneis ratiunculis excusato atque sustentato abstineamus? cur non satis incertam esse philosophiae Sinensis maxime priscae notitiam fateamur? Haec sane nobis sententia post multorum annorum examen iteratum tutissima adhuc videtur, innumeris antiquitatis exemplis probata, quae modestiae mater esse

a) p. 192 seq. b) ad h. l.

esse poterit. Non diffitemur tamen, vbi de verisimilitudinis gradibus sermo est, vnam opinionem altera pro circumstantiarum conditione esse probabiliorem, et ad hanc omnino verisimilitudinem in historia et eruditionis Sinensis vniuersae, et philosophiae in specie esse attendendum, modo id fiat prudenter et sine partis studio, ac iuxta illas artis criticae regulas, quas in limine operis attulimus. Illas itaque in fine quoque eius sequentes de Sinensium re literaria et philosophica pauca dispiciemus.

§. XVI. Magnam quidem sapientiam iactant, et antiquitatis praetextu et profunditatis ostentatione Sinae, qui ita reliquas gentes contemnunt, vt se solos coeli filios, regnum suum solum sub coelo situm esse credant, reliquas gentes, in abditis orbis angulis latere abiectas sibi persuadeant: ast si cum luminibus, quibus Europae gentes illustrauit diuina prouidentia comparentur, in plerisque lusci censendi sunt. Non est huius loci, omnem literaturam Sinicam examinare, et ostendere, in mathematicis artibus, in typographia, in pyxide nautica, in puluere nitrato, et similibus, quae proprio Marte inuenerunt, plurimum Europaeorum ingeniis Sinas concedere. Hoc qui negat, eum ad solam missionum Romanarum fortunam in amplissimo illo regno respicere iubemus, quae nunquam tanta fuisset, nisi a doctoribus Christianis magna cupiditate discere eos iussisset infantia in plerisque scientiis. Fassi id sunt viri docti, non modo RENAVDOTIVS [c], qui id testimoniis multis confecit, quem non exscribimus; sed et ipse LEIBNIZIVS, vir summus, magnus cetera sapientiae Sinicae admirator; ast aequus tamen nostris; ita enim pronuntiat [d]: *Artibus, quarum indiget vsus vitae, et rerum naturalium experimentis, fortasse compensatione facta pares sumus, habet vtraque pars, quae alteri cum fructu communicare possit: sed meditationum profunditate et theoreticis disciplinis nos vincimus.* Addere potuisset, systematis artificio, quo adeo Europa nostra insigni philosophiae beneficio abundat, vt vnum Leibnizium mille Confuciis praeferre non dubitemus. Pergit: *Nam praeter logicam et metaphysicam et cognitionem rerum incorporearum, quas nobis proprias merito vindicamus, certe contemplatione formarum, quae mente a materia abstrahuntur, id est, rerum mathematicarum, longe excellimus, quemadmodum reapse compertum est, quando astronomia Sinensium cum nostra in certamen venit. Videntur enim ignorasse magnum illud mentis lumen artem demonstrandi, et geometria quadam empirica contenti fuisse, qualem inter nos passim operarii habent: disciplina etiam militari nostris cedunt* etc. In vnicis vero ciuilioris vitae praescriptis et practica philosophia ab illis nos vinci contendit. Quod quo sensu admitti possit, in sequentibus dicemus. Permouit id sine dubio ACOSTAM [e], vt de Sinensibus scriberet: *Studia eorum*

Marginal note: *De philosophia Sinica non valde magnifice iudicari posse.*

c) loc. cit. d) Praef. Nouiss. Sin. L. VI. c. 7. p. 309. conf. GVNDLING. Hist. phil.
e) Ind. L. VI. c. 16. apud HORN. Hist. Phil. mor. p. 31. Act. phil. l. c. p. 783.

rum esse linguam Mandarinorum, historias, leges ciuiles, prouerbia, physica quaedam eos habere et mathematica, sed ἀμεθοδικά. Comoediis et historiis deditissimos esse, omnem eorum eruditionem reuera in legendo et scribendo consistere, theologiam nullam habere. Qui quamuis nimium dixisse videri queat, verum tamen est, ab iis disciplinis Sinas ante Europaeorum aduentum imparatos fuisse, sine quibus ingenii elegantia constare non potest. Sed iam singulas quoque disciplinas philosophicas perlustrare operae pretium est, vt, quid in iis valeant Sinae, manifestum fiat.

Sinae rationalis philosophiae ignari. §. XVII. Rationalem philosophiam adeo necessariam recte philosophari cupientibus esse, vt sine illa nullus queat esse successus laetus et exoptabilis, apud omnes in confesso est. Ast ignorauisse eam Sinarum gentem ad ea vsque tempora, quibus Europaea lumina regno Sinensi missionarii intulerunt, historia Sinica locupletissimus testis est. Nihil enim in ea inuenias, quod illam redoleat, nihil quod acumina ratiociniorum iusta et legibus suis constricta exhibeat. Non negauit natura Sinis ingenium acutum, florens, erectum, dubiumque non est, si ad ratiocinandi modum paulo curatius attendissent, non sine luminibus his futuros fuisse: ast cum hanc intellectus culturam neglexerint, mirum non est, ignorantiae logicae vestigia haud pauca apud eos inueniri, quae illam ἀμεθοδίαν καὶ ἀπαιδευσίαν genuit, quam supra in libris eorum verbis Martinii et Wolfii notauimus, quaeque exemplo esse potest, quae damna logicae neglectus post se trahat. Quid enim philosophiae magis esse potest exitio, quam sine certis principiis, sine argumentorum nexu, sine rationum euidentia, ex sola ingenii bonitate de veritate statuere? quid periculosius, quam ideas rerum sibi formare obscuras, incertas, confusas? quod non damnum nutriet abesse iussa ex tractatione philosophica systematis accuratio? Quae cum ex omnium confessione philosophiae Sinensi desint, ansas philosophiae ei deesse nemo inficias iuerit. Caussas autem neglectae rationalis philosophiae duas deprehendere licet, quarum vna est, quod vetustissimos gentis suae legislatores imitati, cum nihil in fragmentis ab illis relictis inuenirent, quod ad huius artis culturam pertineret, de ea plane non cogitarent: altera quod ingenio πολιτικωτάτῳ praediti ad vitae ciuilis elegantiam et imprimis imperandi et parendi consilia omnem sapientiam suam referrent. Quae caussa quoque est, cur metaphysica et physica serius attigerint. Qui enim ratiocinandi dicendique facultati operam dedisse Confucii discipuli dicuntur, caue logicos dicas, omne enim eorum studium ad eloquentiam politicam pertinuit.

Metaphysica Sinensis. §. XIIX. Meliorem fortunam metaphysica, vel potius theologia, quae de Deo, de spiritibus, de anima et similibus physiologiae capitibus tractat, inter Sinenses ab antiquissimo tempore habuit, si eos audis, quibus Sinica philosophia aliis praeferenda videtur. In contrarium autem eunt, et gentem Sinensem tetra atheismi lue infectam ab antiquissimo tempo-

tempore nonnisi coelum et terram et reliquas mundi partes bruta quadam et irrationali vi, quam plasticam non inepte dixeris, animatas pro diis habuisse, iisque diuinum cultum obtulisse dicunt. Tertiam de theologia Sinarum veterum opinionem eleganter nuper tuitus est, incomparabilis MOSHEMIVS [f] ratus, veteres Sinas Spiritum quidem potentissimum, qui coelo praesit, quique alios spiritus partibus mundi praefecerit, qui quoque terram creaturasque formauerit, terram foecundando, asseruisse, ast talia de eo docuisse atque credidisse, quae magnopere obstent, vt veri Dei cultus illis tribui possit. Difficile est, in tanto sententiarum diuortio inter viros immortali nominis gloria conspicuos sententiam eligere, verisimilitudine alias superantem, praesertim cum tanta priscorum monumentorum Sinicorum incertitudo et obscuritas sit, vt ipsi Sinae certi vix sint, quid illa velint, vbi de cultu diuino statuendum est. Vt vero lector in tam graui argumento ipse iudicare possit, tres has, quas tetigimus, opiniones de theologia siue metaphysica veterum Sinarum paucis exponemus, et more nostro, quid nobis videatur, modesta ἐπικρίσει addemus. Et

I. Et quidem monendum est, distinguere illos, qui bene theologiae Sinensi cupiunt, eamque ab atheismi labe liberant, inter philosophiam Sinensium veterem, mediam, et recentiorem, et contendere, hanc illam vtramque corrupisse, et atheismi labe inquinauisse, vt supra dictum. Postulant itaque, vt soli libri classici vetustissimorum Sinarum in partes vocentur, ex quibus constare putant, Sinas rectos, quantum a gente reuelationis lumine non collustrata expectari possit, de Deo sensus fouisse, qui rationes contineant ad vitam pie et honeste agendam incitantes, quaeque ad id aptae sint, vt probis solatium praebere, improbis autem timorem iniicere possint. Nempe statuisse Sinas priscos, primo principio suo inesse sapientiam, benignitatem, iustitiam et omnipotentiam, adeoque diuinam dari prouidentiam. Hoc post Iesuitas plerosque, (si Longobardum aliosque supra nominatos excipias,) et inter illos maxime COVPLETVM [g], magno ingenio demonstratum iuit LEIBNIZIVS [h], et post eum KORTHOLTVS [i]. Non enarrabimus ratiocinationes et coniecturas Coupleti, quibus orthodoxiam veterum Sinarum assertum iuit, sed ad loca tantum ea prouocamus, in quibus caste, pureque de Deo locuti fuisse censentur. Multa collegit Kortholtus, apud ipsum legenda, prolixiora enim sunt, quam vt hoc loco exscribi omnia queant: sufficiet vnus et alter locus, vt de tota re lectori constet. Ex libro *Lun-yu*, qui est tertius interpretationum classicarum *tetrateuchi*, e libro classico *Xu-kim* referuntur verba quibus imperator Tam imperium suum auspicatus est: *O vos omnium terrarum incolae vniuersi clare audite, et intelligite meum vnius hominis monitum: ex quo tandem fonte pietatis profluxisse mortalium*

Orthodoxia Sinensium in doctrina de Deo asserta.

f) Eth. Christ P. II. p 354 sqq.
g) Declar. prouem. l. c.
h) Ep. ad Remond. l. c.
i) Diss. de Philos. Sinens. Vol. II. Epp. Leibniz. praefixa.

talium naturam, quinque virtutibus pietate, iustitia, prudentia, fide, honestate, instructam? a principio nimirum solus ille augustus et supremus coeli imperator dum procreare coepit genus humanum, de coelo contulit naturam istam, quae medii rectissima norma est. Non ita post multa quoque dicitur, princeps Vu-vam, solemnia sacrificia imperatori coelorum, reliquisque spiritibus terrarum persoluisse. Simili ratione in libro *Tahio* dicitur: *Imperium coelitus conferri*, et in libro *Xu-kim*, *coelum non agi affectu, qui tamen norit illud debite venerari, et colere, charum et gratiosum illi esse semper spiritusque non semper exaudire, nisi eum, qui pollet vera virtute.* His adduntur loca disciplinae Confucianae, quae veterem pietatem resuscitasse dicitur, quibus, vir perfectus iubetur aequo animo exspectare vnicam coeli circa se ordinationem, coelum sese accommodare, dicitur naturae et ingenio singulorum, bonos erigere atque ornare, improbos vero abiicere et perire sinere. Quibus adduntur verba Confucii: *Sacrificiorum coeli et terrae ritus et officia fuisse id, quo colebant duntaxat coeli ac terrae supremum imperatorem, qui duabus literis Xam-ti apte admodum ac literaliter significetur.* Vt vero pateat, non coeli vim quandam naturalem physicamque atque brutam intelligi, ad locum Memcii [k] prouocant, quo philosophus Confucianus, qui Confucii disciplinam ab eius discipulo Tsem-tsu accepit, ita praecipit: *Vulgares homines naturam humanam in suo sensitiuo appetitu, quem vnum sibi sequendum proponunt, et coelestem prouidentiam in quadam gyrantis aëris periodo et reuolutione, qua desides effecti ad omne bonum opus torpent, sitam esse volunt, non sic autem sapientes.* Prouocant etiam aduocati Sinensium ad sacrificia antiquorum Sinarum, quae maxima religione faciunt, quaeque descripsit Covpletvs: qui maximum inde praesidium huic opinioni conciliat, quia tanta cura, religione, honore ea non obtulissent, nisi coelorum imperatori sacrificassent. Summum itaque numen Xang-ti vocatum esse, id est coeli imperatorem, eique diuina attributa Sinas tribuisse, ex his locis inferunt.

Sinas orthodoxe praecepisse visi de spiritibus.

II. Admisisse vero, porro instant, Sinas spiritus quoque particulares, a Deo distinctos, verasque de iis notiones habuisse. Hoc illis locis probant, quibus nonsolum veteres Sinas coelorum imperatori, sed reliquis etiam spiritibus terrarum praesidibus sacrificasse dicuntur. Quos credidisse substantias esse intellectu praeditas, a quibus praesidium aut adiumentum expectari possit, ex loco Confucii in libro *Chum-yum* euincitur, vbi Confucius dicitur, *vt ostendat ad supra dictam medii virtutem adeo amplam et sublimem constanti conatu enitendum esse, exemplum desumsisse a spiritibus, quorum vti vis intellectiua sit excellentior, ita et in operando sit efficacitas magna; dicere enim: spiritibus inesse operatiuam virtutem et efficaciam etc. docere Confucium inesse spiritibus supra memoratis vim quandam prorsus eximiam et ordinis superioris: quia cum res omnes corporeae* cadant

k) pag. 465.

cadant sub sensum, soli spiritus hunc refugiant. Et percipere nos quidem eos visu, quatenus in effectis se produnt, sed ipsos tamen non videre; incorporare autem sese rebus omnibus, vel exercere operationes suas circa res omnes sic, vt res non possit eos a se dimittere, seu nequeant consistere sine eorum directione. De animae immortalitate autem ita statuisse contendunt, huius partis vindices, vt eam dixerint, perennem et morte carentem, ac capacem, quae post hanc vitam praemiis ob bona opera afficiatur, poenis autem propter flagitia. Id ipsum Longobardum et P. a S. Maria non negare, de priscorum Sinarum sententia animas hominis superesse a morte licet inficientur, personalitatem eas seruare, sed confundi cum coelesti massa. Quod perperam dici ex verbis *Chao-cum* ad Chim-vam imperatorem colligitur, dicentis: *Isti auiti sapientes ac probi reges sunt in coelo, neque omnino interierunt. Isti igitur quomodo non possunt enixe implorare, opem a coelo, vt iuuet ac protegat suae familiae filios ac nepotes.* Confucium autem respondere de essentia et natura spirituum et de statu alterius vitae noluisse, vt inutiles disputationes praecideret. Et hac quidem ratione vetustissimam theologiam Sinicam se habuisse contendunt, qui ab atheismi culpa eam liberant.

§. XIX. III. Toto, quod aiunt coelo abeunt, qui aduocatos Sinensium comtius quam par erat, caussam eorum ornauisse, et longe deterius sensisse priscos Sinas magnis animis contendunt. Non hi negant loca allata, sed cum omnis demonstrationis neruus in eo situs sit, vt intelligatur, quid per Xang-ti intelligatur, de eo disputant, num is coeli supremus imperator sit, an coelum animatum, istisque, quibus in allatis locis praedicatur, attributis efficax et influentiam suam largiens; ex cuius influentia deinde et partes mundi regantur peculiaribus spiritibus arctissime cum illis initis; et eas informantibus, et anima post mortem eo reducatur, hincque prouidentia, hinc creatio, hinc felicitas e coelo orta deriuanda sit? An non ea ideo in partes vocata sit, vt imperii rationes, ad quas omnem philosophiam Sinenses respicere iusserint, consisterent. Hoc cum affirmandum esse asserant, aut intelligendam esse volunt per Xang-ti vim quandam diuinam coelo insidentem, aut supponi animam quandam diuinam, per omnes mundi partes diffusam, cuius nobilissima pars arctissime coelo iuncta sit, illudque inhabitet, minores partes spiritus sint mundi partibus praefecti. Hos solos coluisse, his sacrificasse Sinas contendunt, ad hos omnem religionem eos retulisse putant, accusant autem Iesuitas, quod nimia cupiditate veros de Deo sensus Sinensibus persuadendi orthodoxos sensus illis supposuerint, adeoque vocem Xang-ti perperam de imperatore coeli explicuerint, amplexus iam est istam de anima mundi per omnes eius partes diffusa sententiam RICCIVS [l], qui *Heterodoxia Sinarum notata.*

 vbi

l) De Exp. Sin. L. I. c. 10.

vbi dixerat Sinas iam inde ab initio ſupremum et vnum Numen adoraſſe, quod appellabant, coelum et terram, ſubiunxit: *Ex quo apparet, veteres Sinas opinatos fuiſſe coelum et terram animata, eorumque animam pro ſupremo Numine coluiſſe.* Et hoc poſtea Longobardo, qui poſt Riccium praeſes miſſionis fuit, ſuboluit, hoc Antonio de S. Maria, recentiores cum veteribus comparanti viſum. Plerique etiam ad eiusmodi ſpiritus materiae praeſides naturali et arctiſſimo vinculo illi colligatos omnia illa effata referunt, et Ieſuitas prouocant, vt vel vnum Sinam oſtendant, qui vocem Xang-ti aliter intellexerit. Deum itaque Sinenſem non meliorem eſſe, quam Iouem Olympi regem gentilium, hincque recte concludi, Sinas priſcos veri Numinis ignorantia laborauiſſe. His coeleſtibus et terreſtribus ſpiritibus ſolis Fohium ſacrificaſſe, dicendum, niſi aperte his vocibus Sinicis inferatur, etc. Quae omnia ita in neruum concludit MINORELLI [m], *vt certiſſimum et euictum eſſe*, pronuntiet: *non inueniri coelum et terram coeli regem a Sinis nuncupari; et terram quidem ſic Sinas a coelo, vt Romani Cybelem a Ioue diſtinguere. Recte autem ex parte dici veteres, vt et nouos Sinas animam mundi coluiſſe, ſi tamen anima vocari poſſit vis materiae inſita, quae ſparſa per ſingulas mundi partes, in iis tanquam totidem animae ſeu genii, et in coelo, ceteris mundi partibus excellentiore, tanquam primum praecipuumque numen et alter Iupiter colitur.* Ita vero Sinis veteribus non minus Atheiſmum exprobrari poſſe, quam veteribus Romanis, Iouem O. M. colentibus contendit [n], quem praeter adductos ex proteſtantibus ſequuntur BVDDEVS [o], GRAPIVS [p], BAYLE [q], contrarium, ſed diuerſa ratione, tenentibus CROSAEO [r], REIMMANNO [s], BVLFINGERO [t], HEVMANNO [u], LEIBNIZIO [x], KORTHOLTO [y], aliis.

Moshemiana ſententia de theologia Sinenſium.

§. XX. IV. In hoc ſententiarum e diametro ſibi contrariarum diuortio mediam quandam ſententiam amplexus eſt illuſtris doctrinae theologus IO. LAVR. MOSHEMIVS. Is vbi obſeruaſſet, religionem priſcam Sinenſium talem non eſſe, quae magnifice iactari poſſit, obſeruat, nimios non minus illos eſſe, qui Sinas veteres orthodoxe de Deo ſenſiſſe ſtatuant, quam qui atheiſmi infamia eos commaculent. Ea enim quae in vetuſtiſſimis gentis huius libris claſſicis dicantur, neque clara et perſpicua, neque ordine ſuo conſtantia eſſe, haud obſcuro argumento, ſuſpectam eſſe orthodoxiam Sinenſium, cum recti de Deo ſenſus ex notionibus obſcuris, confuſis et incertis hauriri vix poſſint. Comparatis tamen inter ſe locis iſtis, veriſimiliter videri eos ita praecepiſſe: Eſſe in coelo

m) p. 126. n) p. 134.
o) De Spinoziſmo ante Spinozam §. 22.
p) Diſſ. de Theol. Sinenſ.
q) Dict. T. IV. art. Spinoza not. X.
r) Entret. p. 256. aliter tamen pronuntiat T. II. Epp. Leibniz. in fin.
s) Hiſt. Ath. S. I. c. 12. p. 95. et Conſp. Hiſt. phil. Sin. p. 8.
t) Spec. phil. mor. Sin. I. §. 45. p. 47.
u) Act. phil. l. c. p. 722.
x) l. c. p. 414.
y) loc. cit.

coelo visibili naturam viuam et potentissimam, illud, vt anima corpus, inhabitantem. Hunc spiritum certo tempore chaos terrae informe influxu suo et irradiatione exsiccauisse, et ordinasse, indeque creaturas viuentes exortas esse, qui terram incolerent. Et coelum quidem sibi creaturas genuisse, et terram, coelique filios a filiis terrae differre, illos tredecim, hos vndecim fuisse; ex illorum progenie enatos imperatores, quin et spiritus terrae partium praesides huc referendos esse [z]. Coelum fauere hominibus et benefacere, quod rationem ab ipso acceperint, terraque ab eo grauida illos produxerit. Ideo pergere calefacere et humectare terram, ideo montibus, syluis, vallibus, fluminibus, spiritus praefecisse. Nec cupere venerationem cultumque alium, quam qui imperatori, filio suo, exhibendus sit, nec illud coli ab alio, nisi ab imperatore sacrificiis pro populo oblatis posse. Irasci illud spiritusque ab eo mundo praefectos, legibus violatis, maxime si id ab imperatore fiat; ideo plagas immittere, at monere tamen prius per signa coelorum, quae vbi inusitata compareant, nuncii futurae poenae sint. Hanc igitur faciem coeli insigni attentione semper obseruandam esse, vt iratum numen coeli placari possit. Hanc religionem veterum Sinarum, imperio firmando fulciendoque potissimum attemperatam fuisse, verisimillimum esse putat vir celeberrimus, ast, sequi quoque ex ea diuinae religionis characteres, minime prodere. Attributorum, numini illi coelesti adscriptorum, rationem veteres libros non definire, dicere tantum, esse scientia, sapientia, iustitia, potentia praeditum, maximaque veneratione dignum. Harum vocum nec claras notiones eos habuisse, et arctis satis limitibus, forte sui tantum imperii, quod terram coelorum vocent, comprehendisse videri. Hunc itaque Spiritum coeli si Deum dicere placeat, exiguum numen esse attributis praecipuis diuinitatis carens, quod rite cognoscere patres Sinenses nunquam allaborauerint. Neque sequi ex idolorum cultu serius ad Sinas translato, rectos eos purosque de Deo sensus habuisse. Loca vero de spiritibus immaterialibus, de statu animae post mortem, et quae his similia, ad fundamenta religionis Sinensis non videri pertinuisse, et subobscura tantum esse immortalitatis vitaeque animae post mortem in libris classicis vestigia. Ea autem nec rite exculta, nec ad doctrinam moralem applicata, tenuissima tantum vestigia dogmatis, quod apud barbaras gentes quasuis obtinuit, obtinetque hodie, esse. Reliqua dogmata religionis Sinensium, partim ad imperii fulciendi auxilia excogitata fuisse, habereque totam religionem credulitatis et simplicitatis characteres, et prodere gentem non valde sapere doctam. Videri autem aliis gentium religionibus ideo meliorem, quia idolorum cultus diu abfuerit. Ast eorum locum occupare spiritus mundi. Et haec quidem acutissimus Moshemius, qui eleganter prorsus et ingeniose in sequentibus ostendit, qua ratione ad imperii felicitatem et tranquillitatem et principum auctoritatem tuendam adhibeantur.

§. XXI.

z) Conf. BAYER. Mus. Sin. T. II. p. 259. ex Libro Siao VI ium.

Ἐπίκρισις. §. XXI. V. Tantum, nisi fallimur, de theologia Sinarum priscorum dictum est, vt Lector candidus et a partis studio alienus, ipse arbitrium interponere possit. Nec nos has lites, tam diu inter summos viros agitatas componere posse praesumimus. Quoniam tamen sententiam quoque nostram dicere, instituti leges postulant, ea, qua par est, modestia, quid nobis videatur, aperiemus; habebit id commodi ex eo lector, vt nostris cum reliquis comparatis meliora substituere ipse possit. Et 1. quidem ingenue fatemur, totam controuersiam de atheismo vel orthodoxia veterum Sinarum inutilem nobis videri, duabus de caussis. Namque primo in controuersiis quae Iesuitis cum reliquis Missionariis intercedunt, non de veteri sed hodierna religione Sinensium quaestio est. Ast eam vel idololatricam sectae Li Lao Kiun, et Foenae, vel atheam, sectae literatorum esse, nec ipsi Iesuitae diffitentur. Quid igitur refert scire, quid ante quadraginta secula statuerint Sinarum maiores? Deinde ea obscuritas, incertitudo, et confusio in libris Sinarum classicis obseruatur, vt laterem nobis lauare videantur, qui certam notitiam de religione Sinensium veteri inde haurire cupiunt. Melius itaque tota quaestio diutius, quam par erat iam agitata nec tantis animorum motibus digna, abiicitur, et simplici rationis et reuelationis annuntiatione Sinis Deus praedicatur, aut ignotus hactenus, aut detentus in iniustitia. 2. Frustra vero ob exsculpendam orthodoxiam Sinensium prouocare viri docti ad loca allata nobis videntur. Nam cum de vero sensu eorum locorum disputetur, et tum Sinenses recentiores, tum Missionarii reliqui alia longe significatione adhiberi voces Xang-ti Y-hiane Xin Ky, similesque contendant, quam Iesuitae, horumque nonnulli illorum partes sequantur, qui, quaeso, ad incerta dubiaque loca in controuersiam vocata prouocari potest? 3. Nec magnopere iuuare eos putamus, quod clamant, recentiores commentatores, castos veterum sensus vitiasse. Hoc enim demum probandum erat, cumque loca ipsa obscura sint, recte interrogantur, vnde ipsi de meliori et rectiori verborum potestate certi sint? et annon orthodoxam theologiam Sinensium prius fingentes eam pro interpretationis nota adhibeant? Nempe idem hoc loco euenit, quod euenisse illis *Tomo secundo* [a] diximus, qui Cabbalam veterem puram fuisse, eamque corrupisse recentiores scriptores contendunt: quod enim ibi dictum est, hic quoque in argumento prorsus simili locum habet. 4. Nec magnopere ad attributa, et praedicata prouocari potest, quae in illis locis Xang-ti tribuuntur. Concedamus, versiones nihil fauori, nihil praeiudicio et opinioni dedisse, et verba Sinica accurate referre; an ideo sequitur, sensum eorum esse castum? Annon eadem prorsus de Ioue suo dixit secta Stoica, et pessime tamen de Deo sensit? Annon impietas Romana similem fere in modum de summo rege coeli sensit, quem tamen a natura intrinseca rerum materialium non distinxit? Tacemus alia exempla, quibus euinci potest, ex verbis

a) p. 1059 seqq

verbis apparenter bonis non ſequi ſententiam illis ſubeſſe bonam. 5. Omnibus vero inter ſe attente conſideratis, ſi coniectura de veterum Sinarum theologia facienda, fatemur, hanc nobis prae reliquis placere ſententiam; Sinas ſibi numinis vim diuinam per totum mundum ſparſam eamque velut animam inhabitantem concepiſſe, cuius maxima et excellentiſſima pars in coelis reſideat, eſſe itaque ſpiritum coeli potentiſſimam coeli animam, quae cum connectatur cum reliquis mundi partibus ſiue ſpiritibus mundo praefectis, non poſſit non gubernare et praeuidere cunctis, idque vel ob eam cauſſam, quod ex coeli influentia et irraditio oriatur: et huius quidem vel emanationem, vel particulam animam humanam, ratione veſtitam, eſſe, ideoque, vbi corpus ſuum deſeruiſſet, ad fontem ſuum viuentem redituram. Huic vero coeli ſpiritui velut maximo, at qui a coelo, quod velut anima informat, ſeparari nequeat, ſummum cultum exhibendum, ſpiritus autem reliquos partium mundi animae inhabitantes non negligendos. Coelum autem cum ſummum Numen, visque diuina inhabitans animet, ſigna coelorum prae aliis diuinae voluntatis indicia eſſe. Non eſſe hanc religionis Sinenſis explicationem *φιλοσοφικωτέραν*, quam vt tam canae antiquitatis genti tribui queat, exemplum maiorum noſtrorum, Celtarum docere poteſt, quos ſimili ratione praecepiſſe ſuo loco oſtendimus. Quod ſi animam mundi eos coluiſſe non videri quis credat, concedet tamen Spiritum magnum coelum informantem, et alios Spiritus globi terraquei partes animantes Sinas coluiſſe. Id quod haud obſcure euincit locus Confucii in *Chum-yum* [b], vbi diſerte dicitur, *ſpiritus hos ita eſſe incorporatos et ſociatos rebus materialibus, vt res non poſſint eos a ſe dimittere.* His ſuppoſitis ne vnus quidem locus eſt, qui non ſponte intelligi poſſit, et ſine coactione ſenſum clarum fundat. 6. Ex his vero quaeſtio de atheiſmo Sinenſium ipſiusque Confucii, dirimi facile poteſt. Si enim vocem atheiſmi premamus, impietas iſta Sinis noſtro iudicio tribui nequit, qui coelum quidem coluerunt, at ſpiritu diuino animatum. Aſt ſi more haud inuſitato atheiſmus etiam pantheiſmum, vel deiſmum quendam, innuat, non videmus, qui ab ea ſuſpicione poſſint Sinae toti liberari, qui mundum cum Deo arctiſſime copulando, omnibus partibus ineſſe ſpiritus diuinos crediderunt. Quamuis ab hac appellatione abſtinere malimus. Ita vero 7. ratio facile intelligi poteſt, quomodo idololatria pedem figere inter Sinas potuerit, quamuis non magis initio idololatrae fuerint, quam Celtae noſtrates. Nempe facile perſuaderi poterant, vt horum ſpirituum diuinorum, qui ſine corpore eſſe nequeunt, imagines effingi poſſe crederent. Nec cauſſa longe quaerenda eſt, cur in apertum atheiſmum tandem religio, in ſecta literatorum abierit; proximus enim ad eum gradus eſt. Quae cum ita ſe habeant, neminem fore credimus, qui orthodoxiam veterum Sinarum magnopere

b) Scient. Sin. L. II. p. 51.

gnopere iactet, quam nullum post dispersionem gentium, populum conseruauisse, praeter Hebraeos, alio loco euicimus.

Theologia Sinensium medii aeui.

§. XXII. Mediam Sinensium philosophiam a seculo Christiano XII ad XV vsque extendi supra iam innuimus. Huius aeui medii metaphysica in commentariis doctorum Cheu-cu, Chimci, et Chu-cu, itemque in pandectis de philosophia naturali et morali Singli, id est, philosophi, Ta-civen, continetur. Longe comtior, si habitum philosophicum consideres, apparet huius aetatis metaphysica, et systematico ordini propinquior, quam priscorum Sinarum philosophumena; vnde non displicet nobis eorum coniectura, quae cum commerciis Aegyptiorum et Arabum (qualia Sinensibus aeuo veteri et medio obtigisse historiae testantur, et vel Paulus Venetus, vel itineraria a Renaudotio edita exempla suppeditant) philosophiam Graecanicam eiusque hypotheses nonnullas in hanc Orientis partem peruenisse suspicatur. Id quod curatius expendi ab iis cupimus, qui occasionem eius rei fauentem habent. Ex hac vero medii aeui metaphysica systema Sinense physiologicum acuta delineatione congessit Longobardus Iesuita, eo quod hos interpretes veterum Sinarum mentem omnium optime intellexisse crederet, ideoque ad eorum iudicium prouocandum esse putaret, Mandarinis hanc eius sententiam calculo suo probantibus. Fecit id in breui at eleganti libello, in quo *Momenta nonnulla de religione Sinensium* examinauit, qui cum esset rarissimus, praestantissimi KORTHOLTI cura[c] recusus est. Haud contemnendam esse Longobardi in hoc argumento auctoritatem, ex eius munere, quo apud Sinas functus est, reliquisque eius circumstantiis intelligi potest. Erat autem, tradente IVVENCIO[d], praeses Sinicae missionis, et P. Matthaei Riccii successor, ab eodem moriente designatus. Id muneris per annos complures egregie gessit. Iamque per annos quatuordecim literis Sinicis cognoscendis operam dederat. Vixit deinde annos quadraginta, obiitque nonagenario maior. Is quos labores, quantam curam susceperit, quos industriae suae socios testesque adhibuerit, vt veram Sinensium mentem detegeret, prolixe in limine tractationis suae exponit. Hoc Iesuita auctore (quocum comparandus ANTONIVS DE S. MARIA) ita secundum laudatos auctores Sinenses statuit secta literatorum, quae philosophorum ordinem hodie in regno Sinico κατ' ἐξοχὴν tuetur[e]:

I. Philosophiae munus consistit in inquisitione primi principii mundi, et qua ratione ab eo caussae vniuersales et particulares exortae fuerint, quae sint earum actiones, effectus, quid sit homo in relatione ad corpus et animam, de modo eius tum notiones concipiendi tum agendi, de habitu virtutum et vitiorum, de sorte fatoque hominis cuiuslibet eiusque horoscopo: quae omnia methodo symbolica, numeris, figuris, aliisque aenigmatibus possunt debentque proponi.

II. Scien-

c) loc. cit. d) Apud MINORELLI p. 117. e) p. 193 seqq.

II. Scientia (noſtri metaphyſicam nuncupant) eſt vel ſcientia antecedens, i. e. a priori, Sien tien hio agitque de ente et ſubſtantia principii primi, de loco, modo, operatione primarum cauſſarum, quatenus in potentia conſiderantur: vel eſt ſcientia ſubſequens, i. e. a poſteriori, quae principiorum immaterialium influxum in res particulares applicationem virtutum operatiuarum, in augendo, diminuendo, alterando, conſiderat, et ad opera resque vitae ciuilis, maxime vero imperii regendi applicat, et commoda atque debita tempora deſignat. Nempe influxui coeli in diſponendis non modo vitae priuatae ſed et regiminis publici actionibus mira Sinenſes tribuunt, cauſſasque generales non niſi in certa diſpoſitione zodiaci effectum ſuum ſortiri contendunt, adeo vt ſectarum origines certis zodiaci ſignis et influxibus imputent. Quae ex hypotheſi veteri de animae mundanae parte nobiliſſima coelos inhabitante orta, aſtrologiae curam adeo diligentem genuiſſe, appoſite notauit MOSHEMIVS *.

III. Virtus dominans cauſſarum generalium vocatur Ti-chu-chu zaikuin wan-huang, quae regis dominantis qualitates denotant [f].

IV. Ex nihilo nihil fit, nec cauſſa vel principium datur, quod ex nihilo produxerit omnia.

V. Quoniam autem res omnes non ab aeterno fuerunt, ſed exiſtere coeperunt, ſequitur inde, ab omni aeternitate fuiſſe principium aliquod, quod cauſſa rerum omnium eſſet, easque ab aeterno praecederet. Et hoc quidem principium vocatur, Li, id eſt, ratio ſeu fundamentum totius naturae.

VI. Haec cauſſa eſt ens infinitum, incorruptibile, ſine principio et fine, quia ſine his attributis cauſſa prima eſſe non poſſet.

VII. Magna haec et vniuerſalis cauſſa non habet vitam, nec intelligentiam, nec auctoritatem, eſt vero pura, tranquilla, ſubtilis, perſpicua, ſine corpore, ſine figura, et non niſi intellectu comprehendi poteſt, vt res ſpirituales ſolent; et quamuis ſpiritualis non ſit, habet tamen neque actiuas elementorum qualitates, neque paſſiuas.

VIII. Ex hoc principio Li, quod materiam primam ſiue chaoticam dicas, ortus eſt naturaliter aër, quinque emanationibus et mutationibus ſeſe ſubſequentibus, donec tandem materialis et palpabilis fieret.

IX. Li itaque ex ſe ipſo factus globus infinitus, nomen iam habet Taihien, ſumma perfectio.

X. Aër hic primigenius, qui ex materia chaotica exortus eſt per quinque emanationes quoad ſubſtantiam incorruptibilis eſt, et eiusdem cum Li, eſſentiae; licet magis materialis et alterabilis ſit, ex condenſatione et rarefactione, motu, quiete, calore et frigore.

XI. Li itaque materia prima, Tai-kie materia ſecunda eſt, quae ex illa ortum habet.

*) loc. cit. f) p. 197 ſeq.

XII. Calor et frigus ſunt cauſſae generationis et deſtructionis rerum omnium; ille a motu originem habet, hoc a quiete.

XIII. Aër in ſecunda materia ſiue chao concluſus, dum ſe agitauit, calorem produxit, pars quaedam frigida manſit; hincque aër vel calidus vel frigidus eſt. Calidus aër purus, clarus, perſpicuus leuis eſt, frigidus impurus, fuſcus, opacus, grauis.

XIV. Quatuor itaque cauſſae phyſicae ſunt: motus et quies, calor et frigus, quae vocantur Tung-cing-in-iang.

XV. Calor et frigus inter ſe arctiſſime vnita, velut mas et foemina genuerunt aquam, quae pertinet ad Lin. In ſecundo congreſſu produxerunt ignem, qui pertinet ad Liang.

XVI. Hinc quinque elementa producta ſunt, quae conſtituunt Tai-kie vel In iang, id eſt, aërem qualitatibus indutum.

XVII. Sunt autem elementa quinque, aqua elementum boreale, ignis auſtrale, lignum orientale, metallum occidentale, terra in medio.

XVIII. Ling-iang et quinque elementa produxerunt coelum, terram, ſolem, lunam et planetas. Aër enim purus ſurſum ſublatus, formauit coelum, aër craſſus, impurus, opacus et grauis deſidens terram formauit.

XIX. Coelum et terra virtutibus ſuis inter ſe communicatis produxerunt marem et foeminam. Iang coelo et mari, In terrae, foeminaeque conuenit. Ideo dicitur imperator Chinae rex coeli, et ſacrificia fiunt coelo et terrae velut communibus parentibus.

XX. In coelo, terra et homine res reliquae omnes comprehenduntur, velut in fonte ſuo.

XXI. Et hoc quidem modo mundus creatus eſt. Cuius machina componitur ex tribus partibus primariis, quae ſunt principia reliquarum omnium.

XXII. Prima pars eſt coelum, quod complectitur ſolem, lunam, ſtellas, planetas, regionem aëris, in qua habitant quinque elementa, ex quibus res inferiores producuntur.

XXIII. Diuiditur autem in octo Kuas, ſiue partes aëris in quibus elementa diſpoſitionem differentem accipiunt, quae cum cauſſis efficientibus vniuerſalibus conſpirant.

XXIV. Secunda cauſſa principalis eſt terra, quae comprehendit montes, fluuios, lacus, maria. Etiam hac partes habent ſuas cauſſas vniuerſales efficientes virtute et operatione gaudentes.

XXV. Terrae partes comprehendunt Kang et Ieu, forte et imbecille, durum et molle, aſperum aut dulce.

XXVI. Tertia cauſſa eſt homo, qui habet proprias et particulares generationes et ortus.

XXVII. Haec mundi productio mero caſu facta eſt, ſine fato, conſilio et praedeſtinatione, ex fortuito concurſu cauſſarum primariarum efficientium.

XXVIII. Coelum eſt rotundum, motusque eius ideo circularis eſt, itemque operationum influxus.

XXIX. Terra quadrata eſt, quae cauſſa eſt, cur in medio, tanquam in loco quietis ſita ſit, et quatuor reliqua elementa ad latus poſita habeat.

XXX. Praeter coelum eſt quoque materia prima infinita, quae Li dicitur, ex qua Tai-kie emanauit. Illa ſemper quieſcit, pellucida et maxime ſubtilis, ſine cognitione et actiuitate, et mera potentia eſt.

XXXI. Aër, qui coelum a terra ſeparat, in octo partes diuiditur, quatuor meridionales, vbi regnat Iang, ſiue calor, et quatuor ſeptentrionales, vbi obtinet regnum In, id eſt, frigoris. Cuilibet parti reſpondet portio aëris, quae Kua dicitur. Et haec quidem interpretatio aenigmatis Fohiani eſt. Fohi enim hanc ortus mundani hiſtoriam primus delineauit, Confucius in expoſitione *Lie-kien* explicuit. Dabimus ſchema Fohianum infra. Et haec quidem de origine rerum philoſophiae ſectae literatorum eſt; quam tamen ſecta quoque Taoçu, recipit. Ea enim ponit, Tao, cahos, produxiſſe vnum, Tai-kie, ſeu ſecundam materiam, vnum produxiſſe duo, Leang et In; duo produxiſſe tria, tien, ty, gin, ſan, zay, coelum, terram et hominem. Tria haec produxiſſe omnia.

XXXII. Scientia ſubſequens ſiue a poſteriori, (cuius auctor et inuentor fuit Vuen-Vuam, eiusque filius Cheu-Kung) influxum coeleſtem in tempora, annos, menſes, dies, et ſigna zodiaci conſiderat, vnde euentorum futurorum cognitio, ſecundum quam vitae actiones dirigi debent, exoritur.

XXXIII. Calor cauſſa eſt conſeruationis et actionis rerum omnium, naſciturque ex motu ab appropinquante ſole et claritate luminis prognato. Frigus, deſtructionis cauſſa ex remotione et diſtantia motus luminis ſiue ex tenebris oritur.

XXXIV. Calor ver et aeſtatem regit, frigus auctumnum et hyemem.

XXXV. In octo partes vel puncta diuiſus eſt zodiacus, quorum quatuor ad calorem reſpiciunt, quatuor ad frigus.

XXXVI. Influxus cauſſarum efficientium vniuerſalium in puncto dominante incipit, in Kua, quae chin vocatur et orientalis eſt, initio veris, qui fit quinto vel ſexto die Februarii.

XXXVII. Omnes res vna eademque ſunt ſubſtantia.

XXXVIII. Cum duplex materia ſit, chaos infinitum, ſiue Li, et aër prima emanatio chaus Tai-kie haec ſubſtantiam materiae primae in ſe comprehendit, quae ideo omnibus rebus ex ea ortis inſeparabiliter vnita eſt.

XXXIX. Poſtquam coelum et terra formata ſunt, aër, qui eſt inter vtrumque materia proxima rerum omnium corruptibilium eſt.

XL. Ex vna itaque eademque eſſentia vel ſubſtantia potius, et natura rerum per condenſationem, quae figurae corporeae cauſſa eſt, et per modificationem diuerſam, oriundam ex diuerſis qualitatibus coeli, ſolis, lunae,

 ſtellarum,

ſtellarum, planetarum, elementorum terrae, et temporis momentorum concurſu res omnes producuntur.

XLI. Sunt itaque hae qualitates forma et principium operationum interiorum et exteriorum corporum compoſitorum.

XLII. Generatio eſt participatio aëris chaotici modificati figuris et qualitatibus magis vel minus puris, quae concurrentibus ſole et cauſſis particularibus atque diſpoſitione ordinis vniuntur.

XLIII. Corruptio eſt deſtructio figurae externae, et ſeparatio qualitatum, humorum, et ſpirituum vitalium, qui in aëre vniuntur. Surgunt autem ſolutae partes leuiores calidae et puriores, deſcendunt partes grauiores frigidae et impurae. Illud Xin et Hoen appellatur, id eſt ſpiritus puri et animae ſeparatae, hoc Kuei, id eſt, ſpiritus impuri, et Pe, id eſt cadauera.

XLIV. Differunt res vel forma externa, vel qualitatibus diuerſis internis.

XLV. Sunt autem qualitates differentes quatuor: Ching, rectum, conſtans, purum, Pieu, curuum, inconſtans, impurum, Tung, penetrans et ſubtile, Se craſſum, impenetrabile, obſcurum. Illae duae bonae ſunt, et ab homine recipiuntur, hae malae, et ad bruta pertinent atque inanimata.

XLVI. Bonae qualitates diſtribuuntur in perfectum et imperfectum, purum et impurum. Illas qui accipit, naſcitur heros vel eruditus, quem regit ratio, et vltra vulgus conditionem eleuat; has qui ſortitur, ferus, obſcurusque euadit, vitamque malam ducit; figura tantum homini, cetera beſtiae ſimilis. Medium qui occupant, Hien lin vocantur viri prudentes et boni.

XLVII. Tai-kie, ſiue ſubſtantia vniuerſalis in duas partes diuiditur, Iieu et Vu. Illa ſubſtantia corporea eſt figurae materialis, extenſa, ſolida reſiſtens. Haec ſubſtantia minus materialis eſt, aëri ſimilis figura experti, quae dicitur, Vu, Kung Hiu, Vu king, nihilum, vacuum.

XLVIII. Haec ſubſtantia ſeparata ab omni qualitate et accidente vocatur Tai Vu, Tai kung, eſtque ſimpliciſſima, puriſſima, ſubtiliſſima.

XLIX. Neque tamen poteſt per ſe ſubſiſtere, ſed tantum in aëre primigenio, quoduis quoque ens compoſitum ingreditur, et reuera aërea eſt, vnde Ki, dicitur. Adeoque cum natura immateriali et mere ſpirituali confundi non debet.

L. Ex Li, quod eſt chaos ſiue ſeminarium primum omnium emanant quinque virtutes, pietas, iuſtitia, religio, prudentia, et fides cum habitibus ſuis: ex Li qualitatibus induto et vnito cum aëre primitiuo emanant quinque elementa, phyſica itaque et moralia omnia ex vno fonte, Li, oriuntur.

LI. Eſt itaque Li, eſſentia rerum omnium, ſiue, verbis Confucianis, ratio et ſubſtantia vniuerſaliſſima.

LII. Res

LII. Res omnes producit Li per Ki, siue aërem suum primogenitum, velut instrumentum suum, et eo mediante gubernat quoque omnia.

LIII. Post certos annorum numeros et periodos, quibus mundus durabit, finem habebit, rediburtque cuncta ad fontem et principium suum, sic vt tunc nihil futurum sit quam Li et Ki, et tunc Li incipiet nouum ex se mundum condere, idque periodis infinitis.

LIV. Dari spiritus, patet ex ordine coeli et terrae constanti, et iusta atque perpetua operationum continuatione.

LV. Inde concludendum, habere res omnes auctorem et principium inuisibile, a quo reguntur. Id appellatur Chu, dominus, Xin-Kuei, spiritus exiens et rediens, Ti-Kium, rex vel imperator.

LVI. Alterum argumentum, ex quo dari spiritus concluditur, sunt beneficia ab iis hominibus exhibita, quae hos permouerunt, vt eos sacrificiis honorarent.

LVII. Veteres quatuor genera sacrificiorum obtulere, 1. Lui, coelo et eius spiritui Xangti. 2. In spiritibus sex caussarum vniuersalium, scil. quatuor anni temporibus, calori, frigori, soli, lunae, stellis, pluuiae et siccitati. 3. Vuang, spiritibus montanis et fluuiorum, 4. Pien spiritibus minoribus et hominibus de republica praeclare meritis.

LVIII. Ex his fundamentis sequitur: 1. Spiritus Sinensium esse vnam substantiam cum rebus quibus vniuntur. 2. Eos omnes vnum habere principium, nempe chaos primitiuum. Id quoque de Tien-chu, Deo nostro, vel Xangti, spiritu coeli dicendum. 3. Spiritus cessaturos, cessante mundo, et reuocatum iri in communem rerum omnium fontem. 4. Omnes spiritus ratione substantiae suae eadem gaudere perfectione: et differre tantum in eo, quod locis vel partibus mundi aut maioribus aut minoribus praesint. 5. Omnes spiritus esse sine vita, sine scientia, sine intelligentia, sine libertate. 6. Eos autem sacrificia recipere, pro conditione operationum suarum, quae in locis istis deprehenduntur, quibus praesunt. 7. Esse eos autem partes substantiae vniuersalis, quae a rebus quibus insunt, separari nequeant, sine destructione illarum.

LIX. Sunt spiritus vel generationis et corruptionis, qui physici dici possunt, quia caussae rerum physicarum sunt; vel sacrificii, a quibus bene vel male hominibus fit, qui politici appellari possunt.

LX. Vita hominis consistit in recta vnione partium eius, quae vocatur entitas coeli et terrae. Entitas coeli est aër purissimus, leuissimus, igneae naturae, ex quo anima formatur, vel spiritus animales, qui vocantur Hoen, anima. Entitas terrae est aër crassus, grauis, terrestris naturae ex quo componitur corpus eiusque humores, et vocatur Pe, corpus vel cadauer.

LXI. Mors hominis nihil aliud est, quam separatio partium ex quibus componitur, post quam quaelibet ad locum suum proprium reuertitur, Hoen s. anima in coelum, Pe in terram.

LXII. Re-

LXII. Restat itaque post fata sola entitas coeli et terrae ex qua homo componitur, quae in loco suo superstes est, et haec immortalitas hominis est. Proprie autem solum Li immortale est. Est hoc systema Sinense metaphysicum et physiologicum, quod non hodie tantum obtinere in secta literatorum, ex libris philosophorum et ore Mandarinorum literatissimorum demonstrat Longobardus, idem euincente P. de S. Maria, sed quod commentatores quoque medii aeui recepisse, allatis eorum locis euincit. Intercessit autem illustris Leibnizius, qui in epistola ad Remondum, paulo ante vltima fata scripta, omnes ingenii, quod maximum nactus erat, neruos intendit, vt falli Longobardum ostenderet, nec hos commentatores adeo impie praecepisse, demonstraret. Non negat hanc systematis rationem, quam Longobardus, certissimis testimoniis probauit, veram esse, et ideo sectam literatorum hodiernam atheis annumerari posse. Ast principia ista physiologica de Sinensibus omnibus minus dextre a Longobardo explicata esse contendit, ideoque alios illis sensus tribuit, quibus castior philosophia emergere possit. Qui facilis labor fuit ingenio Leibnizii vasto, et indeterminatis Sinensium vocibus nouas significationes facile inuenienti. Putat enim Sinas ideo orthodoxos censeri, quia Li, productionem Ki tribuant, adeoque tolerabiliori sensu eos esse explicandos, ita vt Li siue Deum principium rerum omnium pro intelligentia supramundana habuerint. Aequum autem esse, vt atheismi ideo non damnentur, quia scholasticas notiones refugiant. Hinc magna ingenii vi nixus, Li de caussa rerum omnium intelligente, rerum omnium praeside, creatore rerum omnium caussaque non physica tantum, sed et metaphysica explicat, et πανδοχεῖον istud rerum omnium, vel magnum inane immensitatem Dei significare contendit, reliqua, e. g. Li esse rotundum, allegorice dicta esse putat, et imprimis ob attributa moralia locum ei in solo genere physico esse non posse, asserit. Quod si nonnulla minus Deo conueniant, Li non mox materiae adscribendum, sed potius de tertia quadam significatione cogitandum esse, materiam primam enim mere passiuam esse, Li, et Tai-Kie actiuum et operationes habere, adeoque entelechiam quoque spirituum significare etc. Longum esset reliqua omnia hic repetere, quae simili modo in notiones tolerabiliores refingit vir doctissimus, et ingenio systematico supra modum valens, quae iucundius apud ipsum magna facundia disserentem, quam hoc loco, leguntur.

Iudicium de hoc systemate Sinico.

§. XXIII. Difficile est in tanta assertionum Sinensium obscuritate definire, quis horum duumuirorum certiorem sententiam elegerit? Fatemur tamen, nobis minime dubium videri, Longobardum veram Sinarum sententiam, prout eam secta literatorum profitetur, retulisse. Ast cum ne hoc quidem neget Leibnizius, putet autem in explicandis verbis Sinensium philosophorum Longobardum scholasticis notionibus impeditum veram Sinarum medii aeui mentem non vidisse, operae pretium est dispicere, annon

annon verisimiliora afferri queant. Non negamus autem, eam explicationem, quam ex systematis physiologici nexu dedit Longobardus, quaeque ratiocinatione ex nexu eius deducenda erat, videri nobis nimis secundum Aristotelico-Scholasticas notiones formatam fuisse, nec putamus materiam primam Scholasticorum, vel substantiam quoque vnicam Spinozae posse principio Sinensium primo, Li eiusque primogenio foetui Ki applicari, nisi vim systemati Sinico inferre velimus. Id nisi fallimur, satis luculenter demonstrauit Leibnizius. Ast nec tamen ea nobis satisfaciunt, quae vir summus eo fine adduxit, vt orthodoxos esse castosque de rerum caussis Sinensium sensus statui queat. Multa enim adeo hypothesin redolent, obtorto collo ad excusandos errores Sinarum rapta, vt nihil videamus, quod assensum vel leuiter imperet. Verum in eo quidem facile manus damus Leibnizio, et qui in eius partibus militat Kortholto, differre hoc systema, ab eo, quod priscis Sinensibus placuit. Nimis enim scholam sapit, et simplicitati vetustissimi aeui repugnat, subtilitatibus metaphysicis prodens, recentiora id ingenia parturiuisse. Ast puram doctrinam de Deo, spiritibus et rebus mundi proferri eo minus nobis persuademus, quo minus negare potuit ipse vir illustris[g], animam quandam mundi eius partibus non assistentem, sed eas informantem, vt anima corpus hominis informat eo modo, quo sectae quaedam Graecanicae solebant, in toto illo systemate physiologico supponi. Hanc itaque clauem philosophiae Sinicae de rebus metaphysicis et physicis ipse nobis porrigit Leibnizius: qua hoc adytum recludentes nobis verisimillimum fit, eandem, quae Stoicis olim electa est, hypothesin physiologicam Sinis arrisisse, et Li Sinensium animam mundi chaos informantem, Tai Kie animam mundi formati non Platonicam sed Stoicam, quae Pythagorae quoque scholae placuit, innuere. Hoc vbi supponimus, ouum ouo non erit similius, quam Stoica sunt Sinensibus. Quod vt lectori palpandum exhibeamus, eum illa modo recordari, et cum Sinico systemate a Longobardo explicato comparare iubemus, quae suo loco de Stoico systemate diximus, vt intelligat, quam mire vtrumque physiologiae aedificium conspiret. Nam 1. apud Stoicos, ante rerum formationem cuncta est Iupiter, vniuersum, chaos animatum rerum omnium substantia vna, res omnes in se complexa. Ita vero principium Li rerum omnium principium vnum est, et omnia illud complectitur, fons est rerum omnium, ex eo egressarum; et hinc vna tantum rerum omnium substantia est. 2. Stoicis et Pythagoreis pars chaotici principii actiua ignis artificialis, aether purissimus est, a quo, in suprema mundi parte considente omnia facta et formata sunt. Et haec ipsissima quoque de aëre primogenio ex Li progresso et in coelo primario residente apud Sinas praedicantur. 3. Stoici huic aëri primigenio siue igni diuino spiritua-

g) p. 415.

ſpiritualitatem, immaterialitatem, perfectionem, vniuerſi conſeruationem tribuerunt: eadem vero attributa habet Tai-Kie Sinenſium ex Li emanans. 4. Arctiſſime vero hic ſpiritus mundi cohaeret apud Stoicos cum partibus mundi, et indiuulſo nexu coniungitur: Tai-Kie quoque Sinenſium ita inhaeret mundi partibus, vt ab iis ſeparatum illae deſtruantur. 5. Prouidet hic Deus Stoicorum haec anima, mundo, ſed ſecundum diſpoſitionem qualitatum eius, et partium diſpoſitionem; non aliam vero prouidentiam coeli agnoſcunt Sinae. 6. Stoicorum daemones effluuia ſunt iſtius animae, quae partes mundi, maria, montes, fluuios, etc. regunt, ſupremae et excellentiſſimae in coelo et elementis reſident. Aſt et in his Sinenſis metaphyſica tam egregie concinit, vt ex Zenonis ſchola hauſiſſe videri poſſit. Spiritus enim Sinarum etſi cum ipſis mundi partibus confundendi non ſunt, ſunt tamen effluuia Tai-Kie, et mundo praeſident, eiusque partes informant, et nobiliſſimi eorum coelo, terrae et elementis praeſident. 7. Sacrificarunt vero his daemonibus Stoici, eos coluerunt et expiauerunt, rati, reipublicae quoque intereſſe: eadem quoque prorſus eſt ratio Sinici cultus ſpiritibus redditi: vt enim v. g. Iupiter coeli, Iuno aëris, Vulcanus ignis, Ceres terrae etc. ſpiritum inhabitantem ſignificat, ita coeli, terrae, aëris etc. ſpiritus ex hoc vniuerſi ſeminario deſumti ſua nomina et numina Sinica habent, v. g. coeli ſpiritus Xang ti. 8. Stoicorum Dei pereunt reuocandi ſcilicet in Iouem ſuo tempore in incendio vniuerſali poſt certas origines; et Sinarum quoque dii ſimili prorſus modo in Li olim refundentur. 9. Deus Stoicorum chaoticus a mundo formato ratione originis, non vero eſſentiae, differt; et ſimiliter apud Sinenſes Li, ſiue chaos a Tai-Kie mundo informato origine quidem, non vero eſſentia diſtinguitur. 10. Stoici vero coelum haud raro Deum vocant, ob ſpiritum aethereum vel igneum in eo reſidentem: eadem vocis Xangti vera ſignificatio eſſe videtur. 11. Coſmogonia Stoica Sinenſi non minus exacte reſpondet. In vtroque enim ſyſtemate prima principia leuiſſima aſcenderunt, grauiora ſubſiderunt, et ſic elementa nata ſunt, inde Li Ki progenuit. 12. Elementa Stoicis vel grauia ſunt vel leuia, Sinis vero itidem. 13. Mundus Stoicorum poſt certas periodos in Deum redit cum omnibus diis, et Iupiter nouum ex ſe interna operatione mouente producit. Simile fatum mundo Sinae annunciant, ſecundum quod ne animis et daemonibus quidem exceptis cuncta poſt certa curricula temporum in Li redeunt, quod poſtea per Ki, id eſt motum ſuum internum nouum mundum producet. 14. Nec anima hominis vel ratione originis vel ratione naturae ſuae, vel ratione ſtatus ſui poſt mortem alia eſt, apud Sinas, quam apud Stoicos, nempe ex Ioue ſiue Li progreſſa, ad eum iterum reuertitur. 15. Quamuis autem Deus Stoicorum reuera materialis ſit, nempe ignis ſubtiliſſimus, auctor tamen eſt omnis ſapientiae et virtutis. Quid igitur mirum, virtutes quinque ex Li, licet chaos rerum etiam materialium ſit, emanare. 16. Mors et de-

ſtructio

ſtructio ſecundum Stoicos ſit, quando partes materiae reſoluuntur, partes materiales redeunt in materiam, ſpirituales in Deum, rationes ſeminales in mundi animam. Idem viſum Sinenſibus, ſecundum quos partes coeleſtes ad ſpiritum coeli redeunt, terreſtres ad terram. Ipſum iam lectorem aequum et a partis ſtudio non occupatum rogamus, an non veriſimillima nos ratio cogat Sinenſem phyſiologiam, eodem, quo Stoicam modo interpretari? Nec obſtat, quod faſſi ſupra ſimus, priſcos Sinas non ita ſtatuiſſe videri: quamuis enim hoc verum ſit, aut animam mundi tamen aut ſpiritus mundi partes velut anima informantes admiſerunt, quae poſtea a philoſophis aucta, polita, et comtius ornata ſunt, vt cum Stoico quoque ſyſtemate euenit. Vidit id Longobardus, qui Tai Kie cum anima corpus informante et cum anima mundi veterum comparans, iudicauit exacte omnia conuenire [h]; vidit id P. de S. Maria, qui cum his Europaeorum opinionibus erudite conciliauit [i]. Vidit is, quo nemo acutius, videbat ſi praeiudicio non impediretur, LEIBNIZIVS, qui eleganter monet [k]: *Potuiſſe intelligere Sinas nomine Tai Kie ſubſtantiam et formam primitiuam et nomine Ki materiam primitiuam, mundum concipere velut animal aliquod, vel ens viuum vniuerſale, genium ſupremum, perſonam ſummam, quem in modum Stoici de mundo locuti ſint.* Ait haec tamen veteribus Sinis tribuere non vult, quia loca clariſſima extent, et hinc animam ſuam ſupramundanam ſurrogari vult: nempe, ne propria vineta caedat, poſtquam eos orthodoxos eſſe ſtatuerat. Quod cur vir ſummus tantopere vrgeat, et ita mordicus teneat, vt malit torquere ſubtiliſſimis diſtinctionibus omnia, quam has partes deſerere, nos equidem ignoramus, Cel. CROSAEVS [l] autem *nihil ſe mirari*, ait, *ſuperuacuos Leibnizii conatus in purgandis Loiolitarum Sinenſium ſuperſtitionibus. Nimirum hoc habuiſſe virum, alias incomparabilem, vt facile blanditiis et adulationibus expugnaretur. Atqui a nullis vnquam hominum tantopere laudatum et commendatum fuiſſe, qua priuatis literis, qua etiam teſtimoniis compluribus paſſim in lucem emiſſis.* Quod vtrum ita ſe habeat, nos equidem dicere non poſſumus; ſcimus autem, virum ſummum ad excuſandos quam accuſandos veteres philoſophos fuiſſe proniorem, et impatienter eos tuliſſe, qui atheiſmi patrocinium vbique inueniunt. Vnde vero tanta ſimilitudo Stoici et Sinenſis ſyſtematis deriuanda ſit, certo definiri non poteſt, meretur autem expendi, quod CROSAEVS [m] aſſerit: *Certum eſſe, ſententiam philoſophorum Sinenſium eandem eſſe atque Aegyptiorum veterum, a quibus certo ſciat, eos ante multa ſecula dogmata fere omnia ſua hauſiſſe.* Quae ſi non omnia vera ſunt; ex parte tamen vera eſſe ſumus perſuaſiſſimi. An vero hoc ſyſtema phyſiologicum atheum dici debeat, ex illis diiudicandum eſt, quae de atheiſmo Stoicorum diſſeruimus.

 Cauſſa

h) p. 233. 236.
i) p. 325. 338. 349.
k) p. 442.
l) Vol. II. Epp. Leibniz. p. 495.
m) l. c.

Caussa enim eadem est: ea vero non confundenda cum atheismo Sectae Foë et Lao Kiun.

Physica Sinica qualis?

§. XXIV. Physica Sinensium qualis sit, ex antecedentibus iam patescit, vbi origines mundanae et elementorum numerus, ordo, origo, virtutes delineata sunt. Quae satis crassa Minerua dicta esse nemo non videt. Rationes autem elementorum ex mente Sinarum ita explicat M. MARTINIVS †: *Quinque sunt elementa: aqua, ignis, lignum, metallum et terra. Aqua irrigat et descendit, ignis siccat et ascendit, lignum erectum et distortum vocatur, metallum ductile leuitatisque patiens, semina terra capit, assertque fructus: Irrigans et descendens dat salsum, siccum et ascendens dat amarum, rectum et distortum facit acidum, ductile et polituræ idoneum mordax facit, siue acre, accipiens semina et dans fructus, dulce gignit.* Ex quibus colligi potest, elementa hic considerari non vt principia mixtorum, sed vt partes mundi, atque vt prima corpora, non vero primorum corporum principia. Vnde qualitates non combinationem particularum, sed proprietatem corporis hoc loco denotare, recte obseruatum TH. SPIZELIO [n]. Qui quoque monet, Sinas singulis elementis singulas planetas tribuere, Saturnum terrae, Iouem ligno, Martem igni, Mercurium aquae, metallo Venerem, cuius rationes ex physiologia Sinica a Longobardo adducta facile peti possunt. Vidisse autem Sinas ipsos ineptias huius doctrinae, inde constare potest, quia Riccium quatuor elementa eorumque qualitates Peripatetice tradentem, et libro quoque Sinica lingua exarato confirmantem non modo cupide audiuerunt, sed eius quoque disciplinam ambiuerunt. Vnde facile nobis persuaderi patimur, aures arrexisse Sinas, cum Europaeos audirent terrae rotunditatem, solis magnitudinem, cometarum ignes et innumera physica alia tradere. Videntur autem Sinae nonnihil physicarum hypothesium praeter Aegyptios, vt supra dictum, ab Indis accepisse: nam et ipsi vt Indi, chaos et ortum rerum ex eo ouum nuncupare, cuius testa in coelum, albumen in aërem, vitellum in terram abierit, idque media nocte, sub illud tempus, quo astra coelum exornantia solstitiali brumalique reuocatione vertantur, tradit MARTINIVS [o]. Quae coniecturam confirmant supra allatam, veterum Sinarum physiologiam nonnihil alteratam a peregrinis dogmatibus Aegyptiorum, Indorum et Arabum, qui ab illis acceperunt, fuisse. Id quod verisimilius est, quam quod RENAVDOTIVS [p] coniicit, a Persis eos dogmata quaedam accepisse, quos frequentasse Chinam nondum est euictum. Nam quod a SPIZELIO [q] tribuitur Sinis duplex principium, si modo recte tribuitur, ad exotericam idololatrarum, sectae Lao Kiun et Foënae doctrinam pertinet, et non a Persis, sed ab Aegyptiis ad Indos, ab his ad Sinas cum Xekiana disciplina delatum

†) loc. cit. L. I. c. 9.
n) De Literat. Sinens. Sect. IX. p. 171.
o) loc. cit. p. 3. 4.
p) loc. cit.
q) loc. cit. p. 193.

latum eſt, et ſatis veriſimiliter Tryphonem Aegyptiorum magis, quam Arihmanium Perſarum repraeſentat. Nihil autem, ſi Covpletvm[r] audis, celebrius in phyſica Sinica explicatione aenigmatis Fohiani, cuius ſupra mentionem fecimus. Hoc ita phyſica interpretatione ſoluiſſe Confucius cum ſequacibus ait, vt materiam primam inſtar ingentis cuiusdam maris concipiant, quod in duo maria minora, nempe duo principia ſecundaria diſtribuatur. Illud perfectum, yam, hoc imperfectum yn eſſe. Ex horum principiorum quolibet per ſecretionem quandam oriri alia principia duo, et quidem ex perfecto perfectum maius, imperfectum minus, ex imperfecto, perfectum minus, imperfectum maius. Et has eſſe quatuor imagines ſeu emanationes Confucii, quae cum varie commiſceantur, octo exhibeant rerum ſpecies. Cuius ſecundum Fohium hoc ſchema ſolet apponi:

Duo rerum materialium principia.

Perfectum,	Imperfectum.
⚊	⚋

Quatuor imagines inde exortae.

Maius perfectum	Minus imperf.	Minus perfect.	Maius imperf.
⚌	⚎	⚍	⚏

Octo ex his figurae emanantes:

Coelum	Aquae mont.	Ignis	Tonitrua
☰	☱	☲	☳
Kien	*Tui*	*Li*	*Chin*
Venti	Aqua	Montes	Terra
☴	☵	☶	☷
Siuen	*Can*	*Ken*	*Quen.*

Non immorabimur explicationi Confucianae, cum ſatis de hoc argumento ſupra dictum ſit. Monendum tamen eſſe arbitramur, ipſum Confucium, qui ingenium magis politicum quam metaphyſicum habuit, perplexum haeſiſſe, quid ex hoc aenigmate exſculpendum ſit. Adeo enim obſcurae eius meditationes ſunt, vt niſi recentiorum Europaeorum coniecturis eſſent illuſtratae, vel commodo, vt poterant ſenſu, explicatae, tenebras magis, quam lucem in argumento naturali promitterent. Mirandum itaque non eſt aeque facile eos moralia dogmata, quam phyſica, in iſtis lineolis inueniſſe; Cuilibet enim pedi hic modulus aptari poteſt; vnde a coniecturis, quibus hiſtoriam philoſophicam onerarunt nonnulli, malumus abſtinere, quam noſtras ſuſpiciones Sinis tribuere. Quae peſtis, dici

 non

r) loc. cit.

non poteſt, quam foede hiſtoriam philoſophicam corruperit. Talia ſunt, quae RENAVDOTIVS coniicit, principium Perſarum duplex Confucio hanc explicationem ſuppeditauiſſe. Id enim absque veriſimilitudine dici ex ſyſtemate phyſiologico Sinarum, quod duplex principium non admittit [r] conſtare manifeſte poteſt. Ex his vero de medicina quoque Sinenſium ſtatui poteſt, quam empiricam eſſe et vix nomen mereri artis ſalutaris, riſum quoque interdum mouere, recte iudicauit MORHOFIVS [s]. Conſtat enim ex relatione ANDREAE CLEYERI [t], ſocietatis Indicae in noua Batauia archiatri, qui cum libros medicos Sinenſium conſuluiſſet, *Specimen medicinae Sinicae, ſiue opuſcula medica ad mentem Sinenſium* edidit: pleraque ad pulſuum inueſtigandorum rationem reuocari, ſecundum hos medicamina exhiberi, nitique totam eorum artem ſalutarem, ſympathia et relatione membrorum corporis, nec non pulſuum, cum quinque elementis et anni tempeſtatibus: Scimus quoque ex his relationibus, chemiam eos ignorare, (quam didiciſſe demum imperatorem Cham ty a Ieſuitis ex Bouueto diſcimus) alchemiam ad inſaniam colere, Graecorum et Europaeorum medicamina ignorare, inque id potiſſimum conniti, vt qualitates quinque elementorum, quarum aliquam ſingulis membris potioribus attribuant, reſtaurarent. Tacemus alia ibi allata, quae ſatis nos docent, aut empirica felicitate Sinenſes interdum pulchre mederi, aut inepta eſſe pleraque nec laudibus digna quibus nonnulli [u], quibus peregrina omnia placent et magna ſunt, eos cumulant.

Philoſophia practica Sinenſium.

§. XXV. Infantes eſſe in philoſophia theoretica Sinas, et valde a nobis ſuperari, ex dictis eſt manifeſtiſſimum. Aſt ſuperari nos quoque a Sinenſi philoſophia practica, magni viri non ſine admiratione et inſignibus laudibus fatentur. Faciunt id imprimis Ieſuitae, quibus pollicem hoc quoque loco premit LEIBNIZIVS, quem more ſuo ſequuntur celeberrimi viri G. B. BVLFINGERVS [x] et C. WOLFIVS [y], vt deos minorum gentium taceamus. Nec negari poteſt, pulcherrimam eſſe doctrinam moralem et ciuilem Sinarum, prout eam Ieſuitae nobis exhibuerunt, maxime poſtquam acumine Bulfingeriano ſcopae diſſolutae monitorum politicorum Sinenſium in ſyſtema elegans et aptiſſimum ire coactae ſunt. Aſt hic merito recurrit dubium, incertum eſſe, annon multa ex ingenio interpretum acceſſerint, quemadmodum haud parum pulchritudinis ex ordine et ſupplementis Bulfingerianis acceperunt? Ad rationem tamen politicam imperii Sinici attendentibus, manifeſtum eſt, praeclare ita rerum ciuilium, ad mores attemperatarum rationes iniuiſſe Sinas, vt his fulcris tot ſeculis inconcuſſum ſtare potuerit imperium Sinicum. Quamuis fabulas nobis Mileſias enarrent, qui neſcio quod aureum ſeculum nobis in China

r) Vnum enim principium, Li, ſtatuit.
s) Polyhiſt. T. II. p. 13.
t) Vid. Act. Erud. 1682 p. 301.
u) Eos nominat HEVMANN. l. c. p. 730.
x) Praef. Nouiſſ. Sinic.
y) ll. cc. conf. SPIZEL l. c. ſ. 8. p. 126. REIMMANN. l. c. p. 8.

China fingunt, cum historia amplissimi regni indubitatus testis sit, nec tyrannis illud caruisse, nec bellis intestinis, nec imperatoribus in vitiorum coeno se volutantibus, nec deesse inter eos scelera et flagitia publica, et imprimis duritiem procerum erga humiles, auaritiam et iniustitiam, per totum imperium regnare. Praeclare quoque obseruatum cel. MOSHEMIO [z], qui nuper egregie prorsus de philosophia morali et ciuili Sinensium disseruit, haud multum ad felicitatem imperii Sinici attulisse morum praecepta, sed deberi illam partim ordini et dispositioni imperii, partim loco regni in extremo angulo Asiae siti et a peregrinorum conuersatione vsuque, quibus respublicae mutari turbarique solent, remoti. Addi his merito debet, virtutem Sinensis philosophiae, non esse fructum rationis vel effectum veritatum certarum et ad vitae felicitatem attemperatarum, non hominis eam animum a cupiditatum oestro liberare, sed esse politicam tantum; et ethicam ideo Sinicam, aliquot tantum officia comprehendere, quae ad conseruationem tranquillitatis internae in republica, et fulciendum sine violentis mediis imperium, referuntur. Mirum itaque non est, ambitionem pleraque sibi in systemate politico poscere, et religionis influxum, poenarumque et praemiorum post hanc vitam respectum, parum aut plane nihil in hac morali doctrina agere [a]. Quae an tantas laudes perfectissimae philosophiae mereantur, lectori aequo et partis studio non impedito expendendum relinquimus. Duplex autem Sinarum philosophia practica est, alia vulgaris, alia erudita et Confuciana. Illa sedecim regulis comprehenditur, quae a Mandarinis singulis calendis Idibusque mensis cuiusuis iussu imperatoris praeleguntur: quaeque intelligi satis nequeunt, nisi ad rationes status, quas conditores, monarchiae inierunt, quis attenderit, et, quibus mediis securitati et tranquillitati imperii prospexerint, examinauerit. Qua in re praeclare prorsus versatus est praestantissimus MOSHEMIVS [b], qui ipse ab iis legendus est, qui neruos prudentiae ciuilis inter Sinas discere cupiunt. Eius enim obseruationes, licet egregias prorsus et incomparabiles huc transferre, institutum vetat. Verbo tantum obseruamus, opinionem populi de imperatore coeli filio, et vnico publicae salutis a coelo impetrandae fonte, obsequiumque pronissimum et perfectum, quod ex ea fluit, ipsorumque principum exempla ad conseruandam hanc summam in animis auctoritatem facientia et amorem populi conciliantia potissima fulcra esse, quibus imperii Sinensis felicitas sustentatur, et quibus procerum, parentum, aliorumque, qui societati praesunt officia attemperantur. Ethica philosophica autem ex libris Confucianis disci debet, ex quibus cum potiora collegerit ill. BVLFINGERVS, specimen aliquod inde repetemus, plena haustorum ad ipsum eruditissimum librum dimissuri:

I. Duo

z) loc. cit.

a) Consentientem habemus cel. WOLFIVM l.c. qui virtutem Sinicam sine his fundamentis constare fatetur. Praeclare ideo Europaeorum ethicae praerogatiuam concedit BVLFINGERVS l. c. p. 280 seq.

b) Conf. MOSHEM. l. c. p. 332.

I. Duo ſunt doctrinae Sinicae capita, alterum pertinet ad naturae rationalis cultum, alterum ad renouationem populi, illud ethicam hoc politicam complectitur.

II. Ad poliendam naturam rationalem requiritur, primo vt excolatur intellectus ſcientia rerum omnium, eousque, dum in diſcernendo bono et malo non aberret, tum vt imbuatur voluntas virtutis amore et vitii odio, deinde vt affectus coërceantur; poſtea vt componantur actiones et cum ceteris hominibus conſuetudo ad honeſti et decori regulas.

III. Populus ita inſtituendus eſt, vt qui ſe primum regere poſſit, idem poſtea familiam inſtruere, tum magiſtratibus admoueri et priuata regna dirigere, et tum demum imperium gerere poſſit.

IV. Philoſophus eſt, qui ampliſſimo ſtudio verſatur in libris ſcientiisque omnibus, omniaque examinans exigit ad regulam rectae rationis, ita vt a veritate et virtute, ſi fieri poterit, nunquam deflectat.

V. Vi intellectiua conſummata, quod fit rebus omnibus intime exhauſtis, intentio ac voluntas verificabitur, et animus emendabitur a prauo affectu, et tum corpus bene compoſitum, hocque curato, familia domeſtica, poſt hanc priuatum regnum et tum imperium optime inſtitutum pace fruetur.

VI. Id quod a coelo eſt homini inditum, dicitur natura rationalis, quod huic conformatur natura et eam conſequitur, dicitur regula ſeu conſentaneum rationi: reſtaurare quoad exercitium hanc regulam ſe ſuaque per eam moderando, dicitur inſtitutio ſeu diſciplina virtutum.

VII. Coeleſtis quaedam eſt ratio omnibus indita, at vero poſt huius iacturam ad hanc perfectionem recuperandam contendere, humana quaedam via et ratio eſt. Illud ſanctorum eſt, hoc ſapientum.

VIII. Vnicum viuendi principium hoc eſt: quicquid agas, agere vere, ex animo totisque viribus et a tuo ipſius corde gradum facere ad alios. Vera itaque menſurae normaeque ratio eſt, quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

IX. Vt homines diſcernamus, opus eſt attendere primo quid agant, deinde operis finem reſpicere, tum videre, quibus in rebus ſtudiisue conquieſcant.

X. Auribus vix percepta per os illico fundere, neque hoc agere, vt ea tibi ipſe primus applices, quam impertias aliis, virtutis quidam contemtus ac repudiatio eſt.

XI. A diſcipulo requiritur, vt rationes plene perdiſcat, examinet ſingula, viros ſapientes conſulat, ratiocinando meditetur et expendat ſingula, res clare diſtinguat, ſolide et conſtanter operetur.

XII. Non externa tantum virtutis conſtantia requiritur, ſed etiam interna, quae nihil egerit rerum, quod non vulgari poſſit inter homines, nullam voluerit cogitationem, cuius nolit conſcium eſſe coelum.

XIII. Ita virtuti ſtudendum eſt, vt ea gaudeas.

XIV. Per-

XIV. Perfectus vir ferio attendit et inuigilat fuo interiori.

XV. Tres claffes virtutis ftudioforum funt, qui intelligunt, quid fit virtus, qui amant, qui potiuntur.

XVI. Radix et fundamentum virtutis, vnius cordis rectitudo et norma eft.

XVII. Orbis regulae funt quinque; regem inter et fubditum iuftitia, parentes inter et filios amor, maritum inter et vxorem fides coniugalis, fratres maiores natu inter et minores fubordinatio, mutua inter amicos concordiae et confuetudinis officia. Tres cardinales virtutes funt: prudentia in difcernendo bono a malo: amor vniuerfalis erga omnes, et fortitudo in profequendo bono, vna vero cordis foliditas et rectitudo eas exercet.

XVIII. Quia motus animi reconditi funt, ideo perfectus vir follicite inuigilat cordis fui fecreto et cautus eft in internis, quae folus intuetur.

XIX. Verfatur virtus in tenendo medio illud qui tranfilit, fimilis eft non attingenti.

XX. Sola et vnica virtus pretiofa reputanda eft.

XXI. Populo in virtute plus eft, quam in aqua et igne: nondum vidi qui infifteret virtuti et periret.

XXII. Exemplis perfuadendus magis populus eft quam praeceptis: iuftumque virtutem, qua prior ipfe plenus fis, in alios transfundere.

XXIII. Sapiens fuimet feuerus cenfor eft, idemque teftis, accufator et iudex.

XXIV. Vincere fe ipfum atque ita redire ad primaeuum illud temperamentum naturae rationalis, hoc eft obtinuiffe cordis innocentiam et perfectionem.

XXV. Aut focordia obftat virtutis ftudio, aut male confideratus ardor.

XXVI. Perfectus vir aggreditur viam ordinariam et ideo conftanter in ea progreditur.

XXVII. Probus atque perfectus vir, vniuerfalis eft.

XXVIII. Charitas eft affectio animi conftans et confentanea rationi, qua quis abiecta proprii commodi cura, totius orbis homines amplectitur, haud fecus ac fi vnum quid idemque fecum forent, atque adeo communem cum iisdem fenfum tam inter profpera, quam aduerfa et habet, et prodit.

XXIX. Solus ille, qui probus eft, tuto poteft diligere homines, tuto poteft eos odiffe.

XXX. Eo quod rectum iuftumque eft, compenfato iniurias et odia, benefactis compenfato benefacta.

XXXI. Peccare nec emendare, hoc ipfum dicitur peccare.

XXXII. Perturbatio animi eft velle aliis ea, quae non funt arbitrii fui, vel quae funt inter fe pugnantia.

XXXIII. Perfectus vir pro ratione ſtatus ſui res agit, nec cupit aliquid, ab eo alienum.

XXXIV. Virtutis et ſapientiae ſtudioſus adhibet nouem conſiderationes, inuidendo perſpicaciam, in audiendo vim audiendi, in habitu oris ſerenam placiditatem, in ſtatu corporis grauitatem, in ſermone fidem et veracitatem, in actione ſedulitatem, in rebus dubiis conſilium, in ira et vindicta, incommodorum conſiderationem etc.

Pauca haec ex multis ſufficiant, vt velut ex vngue leo intelligi cognoſcique poſſit, cuius generis ethica Confuciana ſit. Addi his debent ea, quae de regimine familiae, de officiis magiſtratuum, de adminiſtratione imperii praecipit doctrina ciuilis Sinica. Quae vero hoc loco adduci non poſſunt, cum iſtam prolixitatem noſtra refugiat tractatio. Ad ipſum itaque Cel. Bulfingerum, qui cuncta ordine digeſſit, et loca Confuciana ſimul adduxit, lectorem dimittimus, iucundius ex his fontibus, quam ex noſtris riuulis hauſturum.

Ἐπίκρισις de ethica Sinica.

§. XXVI. Splendere haec preacepta moralia, non negamus, aſt ſplendere ita, vt aliorum radios extinguant, id expendendum lectori relinquimus, comparandumque cum philoſophorum Europaeorum doctrina morali. Nos pauca ſupra dictis addimus, et conſiderare iubemus: ignorare ethicam Sinenſem certum principium, nec definire poſſe, quae ſit ea ratio congenita, quae cordis rectitudo, quae laudata illa perfectio, nec poſſe nexum oſtendere. Faſſus id eſt, qui immenſum in modum Sinicam ethicam extulit, illuſtris Wolfivs. Conſiderari autem velimus, hunc perfectum virum Sinenſium attamen vel idololatriae, vel ſuperſtitioni, et impietati litare, et conſiſtere virtutem Sinenſem ſine numine. Neque virtus haec ad eſotericam diſciplinam referri poteſt, fatentur enim eius laudatores, ceremonias praeſcriptas legibus apud Sinas quam maxime ad moralem doctrinam pertinere; et inter virtutis media referri. Aſt eas a ſuperſtitione et impietate abſoluere velle, eſſet laterem lauare, vt ex ſupra dictis intelligitur. Tacemus fucum Europaeum Sinenſi virtuti illitum, vt iucundius poſſit commendari. Haec an tanta ſint, vt ſoli in morali doctrina triumphare Sinae dici queant, aequi iudices viderint.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

DE PHILOSOPHIA IAPONENSIVM.

§. I.

Scriptores de rebus Iaponensium.

Tandem ad extremos Asiae angulos delati, in insulis extremis, gentem Iaponensium antiquissimam deprehendimus quae; vt instituta sectasque nonnullas, quae philosophicae dici possunt, a Sinis accepit, ita et religionis conditione, et dogmatum singularitate tota in philosophiae exoticae consideratione praeteriri non potest. Res eius primus Europaeis notas fecere Lusitani, et qui praedicandi euangelii caussa anno cIↃ IↃ XCIX, in Iaponiam iter cum sociis fecit Franciscus Xauerius, Societatis Iesu sacerdos. Qui cum haud contemnendos progressus in amplissima hac regione fecisse sodalibus in partes curarum pertractis magnam ciuitati Christianae accessionem fecit. Quae tamen, cum prudentia deesset, et suspecta fierent Iaponensibus Christianorum consilia, quod non tam Christianam legem propagare, quam Christianorum imperio insulas has subiicere vellent, magnis persecutionibus adeo extincta est, vt vix oras attingere Europaeis liceat. De quibus rebus in Iaponia gestis post EMANVELEM ACOSTAM [a], et *Epistolas Iaponicas* a Iesuitis scriptas et a PETRO MAFFEIO in Latinam linguam versas, CRASSETI *Historia Ecclesiae Iaponicae* consulenda est. Et hi quidem scriptores Iesuitae res quoque theologicas et literarias huius gentis tetigerunt, ex quibus praeter alios sua hausit P. BAYLE [b]. Pauca tamen haec sunt, et minus accurata, praeterea quoque in haud paucis suspecta. Magno itaque beneficio harum rerum curiosos sibi obstrinxit, eruditissimus medicus ENGELBERTVS KAEMPFERVS, quod rara felicitate gauisus huius imperii res omnes naturales, politicas, geographicas, theologicas accurate cognoscendi, notitiam eius regionis amplissimam reliquerit [c], a Cl. IO. CASPARO SCHEVCHZERO vulgatam. Qui cum certiorum monumentorum consulendorum occasionem nactus sit, cuncta quoque iudicio accuratissimo vsus rite expenderit, et cum reliquis Orientis rebus comparauerit, eum in hac narratione potissimum sequemur.

Origines Iaponensis theologiae.

§. II. Origines Iaponensium iuniores Sinensium ortu non videntur. Pleraque enim quae de maioribus suis Sinae tradunt, de gentis suae conditoribus narrant Iaponenses. Quorum tamen historia recte et curate a

a) De rebus a Societate Iesu in Oriente gestis, commentarius prodiit Latine Dillingae 1571. 8. adiunctae sunt epistolae S. I. Iaponicae. Ex VARENII tr. de Religionibus multa de rebus Iaponensibus adiecit CHR. ARNOLD. ROGERI libro de Rel. Indorum, c. 29. p. 871. Quae tamen pleraque vel falsa, vel minus accurata esse, ex relationibus Kaempferianis constare potest.

b) T. II. Art. Iapon. p. 830 seqq.

c) Vtimur versione Gallica, Amst. 1732. tribus Vol. 12. edita. Optandum autem, vt αὐτόγραφον Germanicum edatur.

KAEMPFERO [d], distribuitur in fabulosam, dubiam et certam. Et prima quidem periodus, secundum hos populos vltra mundi conditi tempora, quae certissima annalium sacrorum fide definiuntur, exsurgit. Id quod mirandum quidem magnopere haud est, cum solenne his gentibus olim fuerit, incredibilem antiquitatem mentiri: monet autem attentos lectores, vt nec Sinicae antiquitati nimis fidant. Primum autem imperio septem deos siue spiritus praefuisse constanter Iaponenses iactant, et de eorum regno, annis immensis, felicitate egregia, connubioque vltimi eorum Isanagi Mikotto, cum dea Isanami Mikotto multa garriunt. Quae quidem ad hunc nostrum scopum non pertinent, ideo vero hic attingenda sunt, vt ex his fabulis appareat, in remotissimo hoc Asiae angulo eodem fere modo eademque larua idololatriam, et superstitionem irrepsisse, qua se in aliis vetustissimis regionibus insinuauit. Simillima enim haec sunt originibus Aegyptiacis. Quae itaque de originibus religionis in ea regione suo loco [e] diximus, hic quoque, ne ad metam properantem Lectorem detineamus, repetenda sunt. Constabit ex iis, homines magnos et acutos, qui feros palantesque populos in ordinem coegerunt, et beneficiis innumeris cumulauerunt, pro diis, deorumque filiis fuisse habitos, et huic fundamento, ad firmandum imperium omnem fere religionem fuisse inaedificatam. Quae clauis omnis veteris religionis esse potest.

Legislatores vetustissimi Iaponensium.

§. III. Alteram periodem incertam ea tempora, secundum KAEMPFERVM [f] occupant, quibus illi reges Iaponiae floruerunt, quorum aetatem definire certo non licet. Hi colendo hominum ingenio, quod rudissimum erat, inuigilauisse, verisimilitudine non caret: quicquid autem prudentiae politicae et legislatoriae, quicquid artium ad vitae commoditates facientium habuerunt, a Sinensibus acceperunt. Non id negant Iaponenses, sed ideo inter maiores suos in hac periodo ponunt FOHIVM, Sinarum legislatorem, quem per totam Iaponiam celeberrimum fecit sapientia legislatoria. Nec aliud velle videntur fabulae, serpentis figuram eum habuisse, vel solo capite comparuisse, quam prudentiae et scientiae sublimitate reliquos suae aetatis homines illum superauisse. Tradunt enim Iaponenses, detexisse eum motus coelestes, signa Zodiaci, et anni vicissitudines, tempora annis mensibusque definiuisse, artes ad vitae vtilitatem introduxisse. Quae satis euincunt, Iaponenses post conditam demum Sinicam monarchiam in humanae societatis formam meliorem coaluisse. Neque tamen audiendos esse chronologos Iaponenses, qui aetatem Fukii, (ita enim appellant) in annum ante N. C. CIↃ CIↃ CIↃ IↃLXXXVIII, qui secundum Petauium annus mundi CCCXCVI est, ponunt, vel vna diluuii vniuersalis historia probat. Ex hoc vero communi Iaponensium legislatore intelligi potest, Iaponensibus priscis eandem fere, vt Sinis, religionem tribuendam esse. In hanc incertam periodum

d) L. II c. 4. T. I. p. 227. e) T. I. p. 287 seqq. f) l. c. p. 229.

periodum incidit aetas Xekiae, siue Siakae vt Iaponenses pronuntiant [g], quem in India natum esse anno ante C. N. cIↄxxvII, tradunt. Quod ideo notandum est, vt discamus, fabulosam, vel incertissimam tamen Xekiae antiquitatem esse, nec haec testimonia obstare, quo minus iunior fuisse dicatur. Eius enim tempora, annum Iↄ vel Iↄc ante N. C. non anteuertere videntur. Certe Siamensium, Sinensium et Iaponensium chronologia Xekiae non concordat, ex quo intelligi potest, eam esse incertissimam. Nihil enim, quod de rebus suis certo statuant, ipsi Iaponenses habent, quorum historia certior anno demum ante orbem redemtum Iↄclx exordium habet.

Legislatores Iaponenses secundi, et philosophicae origines quaestrae sub eorum imperio.

§. IV. Inter principes, qui in tertia eaque certiori aetate vixerunt, conditor alter monarchiae celebratur SYN MV, anno ante N. C. Iↄclx. Qui tantis beneficiis gentem hanc sibi obstrinxit, vt titulum Nin O, id est optimi maximi acciperet [h]. Hunc enim Iaponensibus praestitisse, quod Fohi Sinensibus, narrant, moresque populi ad ciuilem vitam reduxisse, tempora annis, mensibus et diebus distinxisse, leges nouas tulisse, totique imperio faciem πολιτικωτέραν induxisse gloriantur. Et sub hoc imperatore vixisse celeberrimum philosophum ROOSI, id est, *senem infantem*, quem cum Li Lao Kuin eundem videri in antecedentibus obseruauimus, annales Iaponenses referunt: natum enim esse aiunt annis A. C. N. Iↄci, eumque L annis post excepisse philosophum Koosi siue Confucium. Quem sapientia tam celebrem apud Iaponenses fecit, vt eius memoriae hodie quoque templa sint dicata, cultuque is tantum non diuino et plane extraordinario etiam in his insulis honoretur. Quae iterum argumento esse possunt, philosophiam Sinensem et Iaponensem communes fontes habuisse. Ex eius discipulis celebrant Iaponenses GANQVAI philosophum, quem canos iam habuisse annos octodecim natum, trigesimo tertio obiisse, referunt, traduntque animam Kossobosati, qui praecipuus Xekiae discipulus fuit, in eum transisse. Ex quo liquet, Iaponenses disciplinam Siakae et Confucii reipsa vnam esse credidisse. Id quod tamen cum dogmatibus, quae vtrique philosopho tribuuntur, conciliari non potest. Forte, quia Siakae religio plurimum inter Iaponenses inualuit, omnes philosophos ex ea participasse, gens credula sibi persuasit. Tempore Confucii enim et discipulorum apud Sinas Xekianam disciplinam nondum innotuisse supra obseruauimus [i]. Illud annalium Iaponensium fide constat, anno xcv imperii, Dai, siue imperatoris Synin, BVPONEM quendam siue KOBOTVM ex India in Iaponiam delatum librum Kio, in equo candido attulisse. Est autem liber ille pandectarum doctrinae et religionis Xekianae instar habendus. Quod

Koosi philosophus.

Ganquai Confucianus philosophus.

Kobotus, philosophus Xekianus.

 tempus

g) Xacam plerique a Iaponensibus vocari tradunt. Ast Kaempferus, pronuntiationis Iaponicae peritissimus, constanter Siaka scribit, quem ideo sequimur.

h) Ib. p. 250.

i) Ib. p. 256. L. III. c. 6. T. II. p. 66

tempus cum eo coincidit, quo Xekiana disciplina in Chinam A. C. LXIII delata est. Ex qua temporum concordantia colligimus, quendam Xeklae siue Foë sacerdotum, qui in Chinam adducti sunt, in Iaponiam transfretasse, et peregrinam religionem in illo regno ab eo fuisse introductam. Quam ex India, et praecipue ex Ceilano insula ad Iaponenses peruenisse iam obseruatum GASP. VILELAE, Iesuitae[k]. Is enim cum anno cIↃIↃLXII in illas oras fuisset delatus, scripsit ad Societatem, *Iaponensium superstitionem esse Indicam Brachmanum, quam ab Indico magistro ex regno Sionis* (Siam) *acceptam, hucusque retineant: idque ipsum ex delubris etiam apparere, quae in Ceilone oppido Indiae eadem, quae in Iaponia viderit.* Quae mire ea confirmant, quae supra de Xekiae origine obseruauimus. Ab hoc Koboto, doctrinam Foënam exteriorem pariter atque interiorem fuisse ad Iaponenses delatam, ex dicendis constabit. Qui vbi aduenisset, templum ei, nomine *Fakubasi*, id est, aedis equi candidi, excitatum est, quod hodie quoque superest. Ab ea aetate disciplina Siakae sensim in his oris, sed priuatim tantum incrementa coepit, cuius doctorem quendam, qui vigesimus octauus eius successor fuit, DARMA, valde celebrem annales Iaponici nominant [l], quam a meridionali orbis parte id est, ex India, vel his regionibus ad meridiem Iaponensibus sitis aduenisse tradunt. Origines vero huius disciplinae ex annalibus Iaponensibus ita enarrat, ipsis Iaponensis scriptoris verbis KAEMPFERVS. „In Tensiku media id est, „in littoribus Malabaricis et Coromandelicis apparuisse celeberrimum „quendam Fotokianae sapientiae alumnum, discipulum Siakae nomine „Mokuren: et circa hoc tempus doctrinam Amidae, optimi maximi Dei „et protectoris animarum introductam in China, in vicina regna se diffudisse, et in Iaponiam quoque penetrauisse, eo loco, quae Naniwa appelletur, vbi idolum Amidae ad cataractas lacus cuiusdam, radiis auratis, vt allatum erat, apparuerit. Cuius mirabilis euentus memoriam „non tantum cyclo Iaponensi (Nengo dicunt) honorauerit, sed transtulerit quoque in regionem Sinano, princeps Tonda Iosiimits, vir pius „et fortis. Collocatamque hanc statuam miraculosam fuisse in templo „Sinquosi, in quo infinitis miraculis inclaruerit.“ Qui locus ideo notandus est, vt quibus mediis et imposturis vsi sint deterrimi veteratores, cognoscatur. Quae si cum imposturis sacerdotum Aegyptiacorum comparentur, nouum inde robur coniectura nanciscitur, imposturam hanc ex Aegypto in Indiam et tum ad Sinenses et Iaponenses fuisse delatam.

Darma philosophus Xekianus.

Sectae in Iaponia theologicae.

§. V. Patet ex breui hoc compendio historiae disciplinae Xekianae, siue, vt ore Iaponico appellemus, Siakanae, in Iaponia idololatriam eius sectae ex Aegypto in Indiam delatam hanc etiam gentem corrupisse. Non itaque opus est, vt quali habitu illa idololatria ad Iaponenses delata sit,

k) Epp. Iapon. L. IV. p. 204. l) Ibid. T. II. p. 64.

sit, hoc loco enarremus. Dabunt ea de re multa scriptores laudati. Id vero sine obseruatione non praetermittendum, hanc sectam non omnem, vel etiam publicam imperii Iaponici religionem absoluere, sed sectas in ea tolerari multas, magnaque gaudere libertate religiones peregrinas. Tres autem, si laudatissimum Iaponiae chorographum et historicum audimus, praeter Christianam, quae iam eiecta et eradicata est, sectae inter Iaponenses florent, vetus religio, quae Sintos dicitur, religio Budso, id est, Buddae, siue Siakae, et doctrina Sinto siue philosophorum moralium. Neque a vero abludit, quod is obseruat, pulcherrime porro florere potuisse Christianam religionem, nisi praeposterum Iesuitarum studium, potestatem pontificis Romani et Lusitanorum extendendi, et non tantum spirituales fructus, sed et temporales colligendi occasionem horrendae persecutionis excitauisset. Operae vero pretium est, vt quid his sectis apud Iaponenses placuerit, paucis exploremus: ita enim de veteri philosophia huius gentis, paullo curatius statuere licebit.

Secta Sintoistarum.

§. VI. Religio gentis antiquissima Sinto dicitur, itemque Sinsiu et Kammitsi, id est cultus idolorum. Sin et Kami enim idola, quae in Iaponia coluntur, indicant. Huius sectae scopum vnum esse ait KAEMPFERVS [*], vt felices in hoc mundo fiant. Quamuis enim aliquam immortalitatis notionem habeant, obscuram tamen eam esse, et imperfectam, nec eos de futuro angi, sed ad praesentem tantum vitae statum intuentes id agere, vt Deos colant, qui huius mundi res curant, et euentus huius vitae regunt. Et summum quidem eos numen aliquod agnoscere, quod habitet in supremo coelo, minores quoque Deos quosdam inter stellas collocare, neque tamen eos sacrificiis vel festis adorare, eo quod numinum cura illos minime tangi, nimis ab orbe remotos credant. Per hos tamen Deos superiores eos iurare: inuocare autem ea numina, quae regioni suae praefecta esse putent, et quae potestate absoluta praeesse contendant elementis, aquae, animalibus aliisque rebus, et hinc vitam hominum vel felicem facere possint, vel calamitate obruere. Hunc cultum sufficere posse ad purificandum animum, et obtinendam futurae vitae compensationem. Memorabilia sunt, quae de hac antiquissima Iaponensium idololatria disserit Kaempferus, in quibus pulchre coniicit, duces huius gentis primos, ita sibi animos hominum deuinxisse beneficiis et imperio prudenter exercito, vt omissa supremi numinis, velut nimis ab hominum infirmitate remoti cura, hos heroës inter Deos referrent, eosque grati animi testandi caussa colerent, veneratione tandem in superstitionem degenerante. Non repugnamus haec ita verisimiliter dici, nam et aliarum gentium Orientalium religio tales ortus habuit. Ast non exhaurire tamen rem omnem putamus, et non sine probabilitate coniicimus, ipsos duces regesque Iaponensium primos, se eiusmodi progeniem Deorum altissimorum dixisse, et ideo reges bene meritos his numinibus accensendos esse statuisse, vt hac religione deuincti animi

*) T. II. p. 3 seqq.

mi in ſpontanea obſequii vincula conſentirent. Quas artes Chaldaeos et Aegyptios adhibuiſſe, Sinas quoque veteres imperatores ideo coeleſti genere natos dixiſſe, ſuis locis obſeruauimus. Eandem opinionem obtinere in Iaponia inde conſtat, quia imperator eccleſiaſticus (qui vmbra eſt, abſolutae poteſtatis, quae olim in hoc imperio in vno rege obtinuit) quique Mikaddos dicitur, recta linea ab iis heroibus deſcendere dicitur, qui in throno velut Dii inter homines comparuerint: et tanta illi ex hac ſucceſſione diuina ſanctitas tribuitur, vt Dii regionis omnes menſe decimo ad eius aulam confluere, eumque inuiſere credantur. Immo dum huic imperatori ſiue pontifici eccleſiaſtico ius inter Deos referendi, quoscunque dignos putat, competit, facile inde colligitur, omnem religionem eo collineaſſe, vt imperii rationes in principe pro diuino habito fulcirentur. Id quod ſucceſſiones quoque diuinae in Iaponia enarrari ſolitae luculenter euincunt. Quae diligenter omnia expendenda, et imprimis cum priſca Sinarum religione comparanda ſunt, quae in pleriſque et imprimis in diuina imperatoris auctoritate conſpirat, vt verae origines veterum religionum et corruptae theologiae naturalis inde diſcantur. Non itaque magnopere miramur, religionem hanc, licet abſurdiſſimam ſuperſtitionem nutriat, per tot ſecula potuiſſe durare; ita enim vinculis reipublicae irretita et connexa eſt, vt non niſi cum imperio deſinere tota poſſit. Ceterum miſerabilem eſſe huius ſectae phyſiologiam, licet arcana methodo, etiam iurisiurandi ſigillo, reconditam, ex textu originali libri ſacri a KAEMPFERO [n] adducto patet, qui hic eſt: *Cum rerum omnium origines ſe panderent, chaos natauit, vt piſces in fluuiis ſolent. Ex hoc chao prodiit aliquid, quod ſpinae ſpeciem referebat, quodque moueri et transformari poterat. Et haec res euaſit anima ſiue ſpiritus; qui vocatur Kunitokodatſno Micotto.* Ex quo fragmento conſtat ineptiſſimos theologos, abeſſe iuſſa a rebus mortalium omni Numinis cura, rerum omnium origines caſui et fortunae tribuiſſe. Quod dogma ſi cum iis comparatur, quae, de ſupremo numine in ſupramundanis coelis ſine hominum cura habitante nugantur, manifeſtum eſt, Epicuream phyſiologiam diu ante Epicurum in inſulis Iaponicis triumphauiſſe. Turpiſſimae enim ignorantiae ſe dediſſe huius religionis cultores ex eo conſtat [o], quia nihil in illorum libris reperitur, quod de natura et eſſentia deorum, de eorum potentia et prouidentia atque imperio, de ſtatu futuro animae quaerentibus, ſatisfaciat. Id quod ſectam quandam Sintoiſtarum [p] coëgit ex religione peregrina ea aſſumere, quae paulo meliores vultus ineptiis iſtis effingerent; ſtatuentem animam Amidae, quod ſupremum Budſdoiſtarum numen eſſe, in ſequentibus dicemus, transmigratione in Deum primarium Ten Sio Dai Sin deſcendiſſe. Id quod Siakianae diſciplinae magnam fortunam in Iaponia peperit. Ipſi enim Sintoiſtae transmigrationem, quae tamen totum Orientem peruaſit, non credunt, ſed animas ſeparatas a corpore

n) L. III. c. 1. T. II. p. 8. o) Ibid. p. 14. p) Riobûs appellatur.

pore in locum beatum supra trigesimum tertium coelum secedere credunt, easque sedes diuinas animis sanctis tribuunt; malas vero et sceleratas oberrare tamdiu statuunt, donec crimina expiauerint. Quod dogma etiam inter alias gentes Orientis innotuit: de Tartaro vero nulla apud eos cognitio. Felicitatem futurae vitae autem obtineri posse statuunt, interna animi puritate abstinentia ab eo omni, quod polluere hominem potest, dierum festorum solenni cultu, peregrinatione religiosa, et cruciatibus carnis. In quibus legibus nihil est, quod rationis cultum prodat, praeter primam, quae tamen tota euanescit, si cogitemus, infelicem gentem nulla lege vel ecclesiastica vel politica instrui, quae puritas interna requiratur, praecipue cum metus deorum cesset: Cuncta itaque ad ciuilem honestatem et securitatem legibus definitam reuocantur, reliqua in ceremoniis cultus externi versantur, quae ambitionem et voluptatem Iaponensium mire alunt. Ipsi quoque eremitae, inter horrendas vitae austeritates nihil habent, quod philosophiae vmbram sapiat, sed ignauiam et ambitionem cuncta parentem habent.

§. VII. Altera, quae miro applausu et cultu in Iaponia floret, religionis secta, Budsdoistarum est; id est cultorum deorum peregrinorum. *Secta Budsdoistarum.* Dii enim indigenae Cami et Sin appellantur, vt supra dictum, peregrini Budsd et Fotoke. Ipsa autem religio Budsdoistarum non alia est, quam Xekiana, quam *Capite primo* fuse descripsimus. Quo loco cum narrauerimus, quo potissimum pacto exterior et vulgaris disciplina haec praeceperit, et quid imprimis apud Iaponenses de hac religione tradatur, ea repetere et actum agere nolumus. Hoc vero loco addimus, ipsum nomen Budsdo, non esse Iaponicum, sed vna cum hac religione ex India fuisse translatum. Idem enim est cum Budda veterum, et Budha recentiorum Indorum, quod cum Hermetis nomine significatione coincidere eo loco probauimus. Etiam id apud Sinenses obtinet, a quibus ad Iaponenses translatum est. Quia vero pro deo se venditauit Siaka, Indique constanter tenent, Budham hunc fuisse emanationem Deitatis, et ipsum numen Wisthnu, quod inter homines nono apparuerit sub forma Budhae; ideo nomen proprium Buds et Siaka apud Iaponenses in appellatiuum transiit, et designat, tum idola peregrina omnia, tum sanctos et philosophos, qui nouam istam religionem praedicauerunt. Nondum autem temporibus Confucii Siakanam religionem in China et Iaponia obtinuisse, recte obseruatum est a KAEMPFERO r), ex iis enim, quae supra diximus, constat, circa A. C. LXIII demum pestilentem doctrinam hoc regnum intrasse. In quo cum magna auctoritate et veneratione tum floreret Confucii, siue Koosi disciplina, quae contemto idolorum cultu, satis inepte et pueriliter inter Iaponenses florente, ad colendos spiritus regioni praefectos, et tenendam secundum

r) KAEMPFERVS l. c. p. 66.

cundum rationem mediocritatem, praeceptis moralibus haud contemnendis homines adducebat, facile credimus, quod KAEMPFERVS ex traditionibus gentis refert, Siakanos philosophos, vel potius sacerdotes, maxima ex disciplina Confucii per totum regnum sparsa et florente impedimenta habuisse, indeque lentos progressus nouam doctrinam vidisse. Obtinuit autem Budsdoismus mediocrem auctoritatem, vsque ad A. C. IↃXVIII, quo Darma, theologus Siakanus, vt supra iam tactum, in Chinam descendit, et amplissimo successu nouam religionem propagauit. Quae eius incrementa et vitae eius institutisque philosophicis debebantur, et doctrinae. Cum enim vitae professione esset venerabilis, et sanctitatis laude florentissimus, magnaque auctoritate viueret, inter religiosissimos homines relatus est. Disciplinam Siakanam vero tanto ardore et imitationis deuotione expressisse dicitur, vt palpebras sibi praecideret, ne meditationis enthusiasmo in ecstasin raptum somnus occuparet: id quod Xekianae disciplinae stoliditatem supra descriptam mire illustrat. Doctrina autem ideo, supra, quam credi potest, Iaponenses cepit, quia immortalitatem animae praedicauit, et futura illis praemia promisit, qui adorationis cultum secundum praecepta Siakana, et exemplum istud instituerent. Hoc enim innumeros homines permouit, vt a disciplina Confuciana ad Budsdoismum transirent. Quae valde ea corroborant, quae in antecedente capite diximus, immortalitatis animae et futurae vitae rationem in philosophia Confuciana habitam non fuisse. Ita Siakana religione caput extollente, idolum primum Siakae inter Iaponenses A. C. IↃLIII publice adoratum est, cumque statua Amidae a Budsdoistis erecta paulo post miraculosum splendorem emisisset vt supra narratum, factum inde, vt et ipse imperator, Kimmei ei religioni faueret, et innumeri incolae cum meliora domi non haberent, ad eam deficerent.

Doctrina Siakana inter Iaponenses de Amida,

§. VIII. Nihil celebrius est inter Iaponenses in ista religione Budsdoistarum, quae etiam Fotokiana dicitur, id est, idolorum peragrinorum, numine Amidae. Est autem Amida supremum numen sedium beatarum camporumue Elysiorum: quem animarum, maxime separatarum, summum esse patronum atque mediatorem dicunt, et hoc parario veniam peccatorum et futurae vitae felicitatem se consequi asserunt. Multa de hoc Amidae cultu referunt Iaponensium rerum scriptores, at confusa pleraque, misere enim sectarum dogmata inter se confundunt. Vnde maluimus, in *Capite huius Libri primo* Kaempferum, Siakana dogmata exoterica explicantem sequi, quam alios [t]. Is enim exotericam Siakae disciplinam

de interno principio.

perspicue exposuit. Interiorem autem doctrinam impostoris illius etiam ad Iaponenses peruenisse, et inter Bonzios (hoc sacerdotum publicorum nomen est,) vigere, Iesuitarum relationes dubitare nos non sinunt. Scribit enim Cosmus Turrensis Iesuita [v]: „In iis, quos homines doctri„nae laude illustres in deorum numero venerantur, sunt, qui quendam „colant

t) Conf. KAEMPFER l. c. p. 70. v) Epp. Iapon. L. III. p. m. 164.

„colant nomine Xacam, quem aiunt regis filium inprimis eruditum fuisse: „is praua dogmata posteris scripta reliquit permulta. Ita librum eius „quem Foquequium vocant (Kio, oracula sacra, sine dubio intelligit; Fo„toke enim Siakae siue Xacae cognomen est) pariter venerantur, negant„que sine eius voluminis ope quenquam posse seruari, eiusdem beneficio „ipsas quoque herbas et ligna, beatitudinem esse adeptura. Omnis au„tem illius libri doctrina eo refertur, vt persuadeat, *nihil esse, ex quo* „*omnium esse pendeat.*" Idem vult symbolum arboris aridae, quam Bonzius quidam qui meditatione, siue enthusiasmo Fotokiano triginta annos consumpserat, in charta delineauit, additis his versiculis *.

Cedo, quisnam te seuit arbor arida?
Ego, cuius principium nihil est, finis nihil.

Item: *Meum cor, quod neque esse, neque non esse habet*
Neque it, neque redit, nec retinetur vspiam.

Neque aliter intelligenda sunt, quae POSSEVINVS † refert, et ex eo repetunt SPIZELIVS[x] atque P. BAYLE[y]: „Primum principium (IXIN „vocari a Iaponensibus, ait) extitisse ab omni aeternitate vnum, clarum „et lucidum, omni quoque decremento vel incremento destitutum, figu„ra carens, ratiocinationis expers, vitam agens otii, quietis et tranquil„litatis plenissimam. Hoc rerum principium quosdam eximium appellare „ac verum Fotoke, alios vero, cor, alios primam rationem vel purissi„mam essentiam, alios esse dicere gradum claritatis, alios magnum solem „et regem intelligentem, alios veritatem coelestem vnice claram et per„spicuam, alios veram substantiae et accidentium imaginem, alios sem„piternum Amida, alios Ippokukuo id est, verbum subito productum, „alios veram absque dignitate personam, alios perexiguam sermonis mu„tationem, alios denique aliis titulis et encomiis aliis exprimere. Con„stituere Bonzios illud ex omni parte perfectum, nihil intelligens, nihil „terrena curans, credere illud singulis rebus inesse, ipsisque substantiam „suam communicare, ita vt res vniuersae cum illo vnum sint, inque il„lud cuncta reuertantur. Tertio: fingere intimum hominis cor, vnam „eandemque cum hoc principio constituere essentiam: quarto denique „sibi persuadere, posse hominem in hoc seculo summum primi principii „gradum et locum adipisci, et ad amplissimam illius maiestatem ac digni„tatem ascendere, eo quod possit in hac vita meditando et perfecte co„gnoscendo principium verum ad summam illam vitae tranquillitatem „peruenire." Haec sane, licet nonnihil distincta confundant, re ipsa Quietismum enthusiasticum Xekianae disciplinae satis luculenter describunt, et quae natura nihili chaotici sit, eleganter explicant. Ex quo ratio

*) Ibid. p. 148.
†) Bibl. S. T. I. L. 10. c. 2. p. 410.
x) De literar. Sin. p. 161.
y) l. c. not. C.

tio quoque intelligi poteſt, cur Iaponenſes philoſophi obiectionibus contra hoc ſyſtema factis ita occurrant [z]: *Hominum non eſſe huius principii vim et naturam perſcrutari inquirendo aut diſputando:* nam cuncta ad experientiam enthuſiaſmo et ecſtaſi acquiſitam referebant. Nec videntur aliter intelligenda eſſe, quae in *Epiſtolis Iaponicis* Ieſuitae referunt [a]: *Sectas licet inter ſe diuerſas, omnes in tollenda animarum immortalitate* (nempe perſonali) *conſentire: et quanquam plebi varia Deorum nomina ad adorandum proponant, ipſos tamen apud ſe nihil eſſe praeter ortum et interitum, exiſtimare, et dicere homines, bruta animantia, plantas redire omnia quendam in locum, vnde profecta ſunt; ad eius opiniones prauitatem penitus imis ſenſibus inculcandam, paratas habere commentationes circiter bis mille et quingentas, quas vbi quis diuturna cogitatione animo impreſſerit, ab omni religione ſolutum prorſus in illa coecitate ac tenebris acquieſcere. Denique ſtatuere, quod e nihilo exiſtit in nihilum reuerti, eſſeque tres hominum animas, quae ordine alia poſt aliam deinceps corpus et ingrediantur, et deſerant, illud vnum intereſſe, quod quae prima ingreſſa eſt, poſtrema diſcedat. Has autem ineptias in arcanis habere, vendereque cariſſime.* Videntur quidem haec Ieſuitae de nihilo negatiuo intelligere, quae notio ex ſcholaſtica philoſophia eorum animo erat impreſſa: aſt intelligenda eſſe de nihilo priuatiuo vel chaotico, omni qualitate priuato, ex ſupra dictis eſt manifeſtum. Cum autem magnam haec cum Sinenſium phyſiologia aeui medii concordiam prae ſe ferant, vt etiam ANTONIO de S. MARIA [b] obſeruatum, inde lectori coniiciendum relinquimus, quid de orthodoxia huius doctrinae in vtraque gente ſtatuendum ſit?

Sindoſiuiſtarum ſ. philoſophorum ſecta.

§. IX. Tertia apud Iaponenſes ſecta Sindoſiuiſtarum, id eſt philoſophorum eſt, qui Siuto, quod methodum philoſophicam ſignificat, ſequuntur. Hanc Confucianae diſciplinae propaginem eſſe, ex iis concludi poteſt, quae de hac ſecta narrat KAEMPFERVS [c]. Reliqui enim ſcriptores, qui res Iaponenſium tetigerunt, hos cum aliis mire confuderunt, et aliena miſcuerunt. Nulli religioni, id eſt, ſectae idololatricae, hi philoſophi addicti ſunt, ſed maximam in eo perfectionem quaerunt, ſummumque, quod homines conſequi poſſunt bonum collocant, vt ea voluptate quis gaudeat, quae ex vita ſecundum virtutem prudenter acta exoritur. Hos nec praemia, nec poenas agnoſcere poſt hanc vitam, refert Kaempferus, ſed haec huius vitae ambitu concludere, et ſtatuere, quod neceſſario ex natura virtutis vitiique ſequantur. Dicere quoque, teneri hominem ſecundum virtutem viuere, eo quod a natura rationem ideo acceperit, vt ſecundum eius dictamen regulasque viuendo, oſtenderet, differre ſe et eminere ſupra

z) POSSEVIN. l. c. BAYLE l. c. conf. quae ex Ephemeridibus Pariſienſibus ille affert.

a) L. III. p. 163. b.

b) T. II. Epp. Leibniz. p. 332. 335.

c) loc. cit.

ſupra creaturas ratione carentes. Quae omnia vti fundamentis ethicae Confucianae eximie conueniunt, ita ex huius ſchola hanc diſciplinam profluxiſſe recte Kaempferus ſtatuit. Cuius amplificandae occaſionem nactus eſt, diſcipulus quidam Confucii nomine Iaponico MOOSI: is enim in quatuor libris, quos hodie adhuc magnae auctoritatis eſſe hiſtoricus aſſerit, eam diſſeminauit, eo ſucceſſu, vt vbique legantur, vbi lingua erudita, in qua ſcripti ſunt, viget.

Mooſi philoſophus Iaponenſium Confucianus.

§. X. Doctrina huius ſectae ita deſcribitur a KAEMPFERO, vt omnino operae pretium ſit, eius ſummam huc quoque transferre, eo quod miram illis lucem conciliat, quae in *antecedente capite* de doctrina Confucii diſſeruimus. Quinque autem capitibus haec ethica Iaponenſis abſoluitur, quorum primum, Dſin dictum, de modo ſecundum virtutem viuendi diſſerit; ſecundum, Gi appellatum, iuſtitiam omnibus hominibus praeſtandam docet; tertium, Re, morum honeſtatem et ciuilitatem inculcat; quartum, Tſi, regiminis prudentis regulas exponit; quintum Sin, conſcientiam puram, et rectam voluntatem explicat. Transmigrationem animarum haec philoſophia reiicit, creditque animam mundi exiſtere ſiue ſpiritum vniuerſalem vimque quandam per vniuerſum diffuſam, quae omnia animet, animasque ſeparatas a corpore in ſe recipiat, vt in mare fluuii omnis terrae refunduntur. Hanc animam mundi reuera Deum facit, omnia enim attributa et perfectiones de ea praedicat, quae ſoli Deo conueniunt. Receptaculum quoque animarum illis eſt, ex quo progrediuntur, et in quod redeunt. De diuinis autem ita diſſerunt, vt frequenter vocem Ten, coelum, aut naturam, adhibeant, in rebus ad vitae noſtrae actiones easque intimas pertinentibus. E. c. Gratias agunt coelo pro vitae neceſſariis, quae ab eo ſuppeditari credunt. Refert autem Kaempferus, quosdam philoſophorum horum, quorum colloquio frui ipſi licuerit, admittere ens aliquod intellectuale, et incorporale, quod tamen ſit modo director atque gubernator mundi, non vero auctor eius conditorque naturae, eo quod illud non minus eſſet effectum et productum a natura, genitum ab In et Io, coelo et terra, illo actiuo, hoc paſſiuo principio, quorum illud parens generationis, hoc corruptionis auctor eſſet. Et hoc pacto potentias naturales inter entia ſpiritualia referunt. Mundum autem volunt Sindoſiuiſtae eſſe aeternum, homines vero et animalia producta ab In et Io, coelo et quinque elementis ſublunaribus. Non ſtatuunt eſſe Deos nationis, adeoque nec templa nec cultum religioſum habent, in publico tamen cultu Deorum ritibus moribusque gentis ſe attemperant. Memoriam parentum et maiorum demortuorum ita celebrant, vt poſitis in menſa tabulaue, carnibus crudis pariter atque coctis eorum imaginibus cereos accendant, eosque in terram proſtrati, velut viuos, adorent. Idque fit vel ſingulis menſibus vel annis; vbi tota familia inuitatur lota, a venere abſtinens, et ab omni impuritate libera, tota-

Doctrina ſectae philoſophicae.

que in istum cultum conuersa. Corpora autem defunctorum non comburunt, sed sepeliunt, mortem voluntariam non permittunt modo, sed laudant quoque et commendant [d]. Patet ex hac delineatione doctrinae moralis Iaponensium, accurate eam cum Confuciana disciplina conuenire, ast euidentissimum simul ex hoc παραλληλισμῷ est, recte nos Confucianis eam opinionem adscripsisse, quae Deum ex Li productum, vel potius naturam, coelum, vim coeli inhabitantem, animam per omnes mundi partes diffusam habet, et ex connubio coeli et terrae, principiique actiui et passiui omnia esse orta statuit, animarum vero post hanc vitam statum in ista anima mundi ponit. Nec enim ratio dari potest, cur Confuciani Iaponenses a Sinensibus dissenserint. Quae haud contemnendo argumento sunt, laterem eos lauare, qui Sinensium theologiam omni naeuo carere, et rectos de Deo sensus sequi pertinaciter contendunt. Reliqua quae de his philosophis Iaponensibus refert KAEMPFERVS, de vita eorum, cum disciplina Confuciana concordant. Non celebrant festa idolorum, sed diis indigenis inuisibilibus cultum exhibent, quem morum ciuilitas et ratio viuendi postulat. Ad id vnum autem respiciunt, vt in virtute exercenda conscientiam puram vitaeque honestatem demonstrent. Et haec vita philosophica in caussa fuit, vt Christianae religioni fauere crederentur. Hinc cum igne ferroque extirpata esset Christiana ecclesia, iussi sunt hi philosophi idolum aliquod patrium, vel saltem eius nomen in honestissima atrii parte collocare, illudque floribus et thure honorare. Imaginem Koosi autem siue Confucii in scholis reuerenter habent. Numerosissimam hanc olim sectam fuisse refert laudatus scriptor, ita vt praestantior meliorque rationis huius pars hanc philosophiam sequeretur. Ast persecutio in Christianos insigni furore exercita hanc quoque sectam mire suppressit, et caute agere atque latenter coëgit, sic vt libros philosophicos olim non minori admiratione, quam apud nos Socratis vel Platonis lectos clam habere oporteat. Ita religionis Christianae odium iactura omnis rationis et philosophiae puniri aequum erat. Huic autem sectae, quid ante hos LXX annos contigerit, hoc loco non omittendum est, vt quem vsum philosophia praestet, quae impedimenta habeat, luculento exemplo intelligatur. Princeps Sisen, ex proceribus Iaponiae, magnis profectibus philosophiae arcana attigerat, quae cum mire eum cepissent, resuscitare in terris suis philosophiam, tantum non extinctam statuit. Instituta itaque academia, magnis studiosos priuilegiis auxit, viris eruditis stipendia decreuit, eos ex toto imperio inuitauit accersiuitque, eo fine, vt oculos ciuibus suis aperiret et ratione eos vti doceret. Vix autem coeptum erat negotium grauissimum, cum abunde constaret omnibus, quam ridicula et inepta essent commenta sacrificulorum, quae imposturae agerentur. Permouit id philosophiae studiosos, vt his fucis vitae alimenta praebere amplius recusarent. Qui cum innumeris cohorti-bus

d) Mira eius rei exempla narrantur in Epistolis Iaponicis p. 172. 193.

bus ſcaterent, ex ſuperſtitione et credulitate populi viuentes, fame tantum non enecati ſunt. Detulerunt itaque querelas ad vtrumque imperatorem, eccleſiaſticum et politicum, et quas calamitates nouitas iſta excitatura ſit, acerbis fletibus expoſuerunt. Vidit Siſeni princeps in ſuum caput ſuperſtitionem coniurauiſſe. Vt itaque fulmen euitaret, terras ſuas filio ceſſit, et vt cautius ageret, auctor extitit. Id quod feciſſe quoque eum, licet iisdem, quibus pater principiis vſum, Kaempferus, tradit. Irato itaque genti, lumina diuiniora contemnenti, Numine fieri cenſendum eſt, vt nec philoſophiae luce digna habeatur, quae Chriſtiana eiecit. Ceterum hos philoſophos ab iis intelligi, quos Epicureos nobis Iaponenſes, nec coelum nec infernum curantes tradunt [e], veriſimile eſt.

CAPVT QVINTVM.

DE PHILOSOPHIA CANADENSIVM.

§. I.

Abſoluimus iter Aſiaticum; inque occidentem verſi, littora iam Africae, Americaeque intuemur. Aſt, inter denſiſſimas nebulas, quibus ampliſſimae regiones cinguntur, nihil videmus, quod ad hiſtoriam philoſophicam magnopere pertineat. Et Chriſtianos quidem atque Muhammedanos haud paucos Africam incolere conſtat, aſt de his plura, quae iis, quae iam ſuis locis dicta ſunt, adiiciamus, non habemus. Gentilis autem ſuperſtitio per Africam et Americam tanta eſt, vt quid ad noſtram tractationem pertinens erui poſſit, non inueniamus. Quamuis enim ex relictis rationis igniculis ne his quidem populis tantum deſit, quantum ad cognoſcendum Numen, et aliquem honeſtatis ſenſum requiri poſſit, vnde audiendi non ſunt, qui integras nobis gentes atheas narrant; vt ex illis videre eſt, quae de Caffaranis illis, qui extremas Africae oras maritimas incolunt, et praecipue de Hottentotis, quos vocant, referunt Tachardus, Kolbius et itinerariorum ſcriptores alii, nihil tamen inde exſculpi poteſt, quod vel vmbram philoſophicae meditationis referat. Idem de Americanis gentibus populisque dicendum eſt, quibus inter denſiſſimas deteſtandae ſuperſtitionis et idololatriae nubes, quosdam lucis purioris radios emicare, nauigantium fide ſcimus; quae tamen tantum abeſt vt philoſophiam nobis exhibeant, vt vix ratione eos vti inde conclu-

Philoſophia inter gentes Africae et Americae nulla.

e) ARNOLD. ad Roger. p. 877. Epp. Iapon. p. 106. qui locus valde ſuſpectus eſt, confudiſſe Ieſuitas vitia hominum cum ſectarum placitis SPIZEL. p. 163. ex quo loco patet, miſere ſcriptores ſectas Iaponenſium inter ſe miſcuiſſe.

concludi possit. Pedem itaque tandem aliquando figere liceret, nisi hoc seculo ineunte de Americanorum quadam natione Canadensi, in noua Gallia, quae Iroquoix, vel Hurones vocatur, Hontanus, Gallus, qui diu in illis locis fuit, talia retulisset, quae specimen philosophematum Americanorum esse possunt. Haec itaque appendicis loco paucis trademus.

Notitia φιλοσοφουμένων Canadensium vnde haurienda.

§. II. Debemus autem notitiam φιλοσοφουμένων Canadensium, nobili Gallo LA HONTAN, qui anno CIↃ IↃCCIV edidit *Dialogos cum barbaro Americano* [a]. In eo subtiliter satis Adario quidam cum illo de praecipuis capitibus doctrinae Christianae, deque legibus, moribus et institutis Christianorum suaeque gentis disseruisse dicitur, eiusque obiectiones tales afferuntur, vt maiores et subtiliores fuisse responsionibus Hontani non immerito videantur. Permouit id viros doctos passim [b], vt coniicerent, totum istum dialogum ab auctore eum in finem confictum esse, vt Christianam religionem telis Americanis confoderet. Semper enim succumbit Hontanus, triumphat Adario. Magnam id conflauit inuidiam La Hontano, tum in aula Hanouerana viuenti, atheismi enim, et contemtae ac neglectae proditaeque Christianae religionis passim accusatus est, inque suspicionem adductus, fabulam eum totam excogitauisse, vt BODINI colloquium heptaplomeres imitaturus, gloriam ex oppugnata Christiana religione caperet: nunquam enim hominem huiusmodi barbarum eius generis colloquia instituisse. Immo eo nonnulli descenderunt, vt non Adarionem modo sed La Hontanum quoque fictum nomen esse coniicerent. Ast alia nos docet illustris LEIBNIZIVS [c], qui eum familiarius nouerat, quique nos docet: „La Hontanum verissimum hominem esse, non fictum, et eius quoque iter verum esse. „Aliquandiu enim in Americae septentrionalis parte Gallicana egisse, et „cum marchioni Pontis Cartrini, rerum maritimarum apud Gallas ministro, ob nescio quod ius suum acrius defensum displicuisset, America primum dein et Gallia excessisse. Bearnensem natione esse, et ex „multis itinerariis peregrinatoribusque sibi compertum, Americanos illius tractus, sine omni magistratu, et tamen quiete cohabitare, rixas, „odia, bella, non, aut vix nisi inter diuersae nationis linguaeque homines illic euenire: ipsos pueros colludentes raro ad rixas progredi, et „vbi nimis tunc incaluerint, mox ab aequalibus distineri. Mirum etiam „domi pudorem esse, natura illos docente, quae ab incestu deterreant, „nec

a) Dialogues de Mr. le Baron de LA HONTAN et d'un Sauvage dans l'Amerique contenant une description exacte des moeurs et des coutumes des ces peuples sauvages, à Amst. 1704. 12.

b) BERNARD. Nouvelles de la rep. des lettres 1705. p. 619. Relat. innoc. 1705. pag. 38. ION. C. SCHRAMMIVS Diss. de Philosophia Canadensium VISCHERVS Praef. vers. Germ. dialogorum horum REIMMANN. Hist. ath. S. III. c. 5. p. 427. 428.

c) Vol. IV. Epp. p. 22 seq.

„nec fratrem praesente sorore verbum dicere paulo liberius. Neque illos homines torporem aliquem pacatos facere, nihil enim illis in hostem acrius, et viuidissimum honoris sensum ex vindictae cupiditate et moriendi constantia etiam inter cruciatus apparere. Ita si tanta naturae dona cum nostris artibus stare possent, nostros homines prae illis nauci fore. Dialogum La Hontani, etsi non in totum verum, non tamen in totum fictum esse. Nam Ioannem Danielem Krafftium, virum egregium, quum in iisdem regionibus vel vicinis potius inter Anglorum colonias aliquamdiu egisset, non abhorrentia sibi narrauisse. Adarionem quoque verum ex Huronum gente hominem fuisse, qui in Galliam ante aliquot annos venerit, sed sua prae nostris instituta probauerit." Facile nobis persuademus, haec aliaque multa Leibnizium a La Hontano accepisse, de eo enim candor viri summi nos dubitare non finit. Nec alienum quoque a verisimilitudine, La Hontanum, qui adolescens in has regiones delatus fuit, et in iis decennium vixit, cum Huronibus de institutis eorum saepius fuisse collocutum; eosque libertatis morumque suorum amantissimos Europaea prae Americanis contemsisse. Verum quoque esse nouimus, inter has gentes, humanitatem, morum ciuilitatem, hospitalitatem, amicitiae fidem, amoris integritatem, contentum paucis animum, veracitatem, misericordiam, coniugia pacifica inueniri. Similia enim de Americanis quoque coloniis Anglicanis vicinis narrauit illustris PHILIPPVS GEORGIVS RECKIVS [d]. Ast haec tamen omnia non impediunt, quo minus iusta suspicio sit, La Hontanum, quem satis libere de sacris dogmatibus iudicasse constat, multa Huroni huic affinxisse. Si in contumeliam sacrae ciuitatis Christianae non excogitata, certe eo fine allata, vt peregrina patriis praeferret, et se tot annos non frustra in gente barbara triuisse ostenderet. Nihil autem magis prodit rem auctoris bonam non esse, quam infirmae responsiones, quas subtilissimis obiectionibus Adarionis sui opposuit. Hae cum ingenium Europaeum sapiant, ita a La Hontano frigide excipiuntur, vt fateatur Leibnizius, velle se, vt ei circa religionis capita melius satisfecisset. Ipse vero scriptor minus caute acumina Americana admiratus, vt sorex se prodidit; Adarionem enim ita loquentem inducit [e]: *Peregrinum sane est, te, in hoc nostro colloquio superficiarie tantum ad omnes obiectiones respondere, quas feci. Video enim te ambages et latebras quaerere, et a statu quaestionis semper discedere.* Talia enim hominem barbarum sibi Euro-

d) Relat. Americanae ministrorum eccles. Salisburgensis, Vol. I. p. 863. vbi diarium, quod vocat, Reckii exstat.

e) pag. 29.

Europaeo, literis et philosophia haud leuiter tincto, concinente veritate obiecisse, non retulisset La Hontanus, nisi gloriam in eo quaesiuisset, vt victorem Huronem introduceret. Verum de his copiosius hoc loco disputare nostrum haud est: Vnum id ex adductis colligere licet, non prorsus vero dissimile esse, etiamsi eas obiectiones ipse excogitauerit auctor, eas doctrinae assertiones menti Huronum esse consentaneas, quas illis tribuit.

Huronum s. Canadensium placita theologica.

§. III. Sunt autem dogmata Huronum fundamentalia, quae quandam theologiam naturalem exhibent, auctore LA HONTANO sequentia:

I. Esse conditorem mundi, qui magnus spiritus dominusque vitae appelletur, eum in illis omnibus esse, quae limitibus carent.

II. Dari immortalitatem animae.

III. Magnum illum spiritum dedisse hominibus rationem, quae iudicandi discernendique inter bonum et malum capax sit, eo fine, vt veras iustitiae et sapientiae regulas sequantur.

IV. Tranquillitatem animi placere magno huic domino, auersari autem eum tumultus animi, eo quod homines illis mali fiant.

V. Vitam esse somnium, mortem euigilationem, postquam anima demum intelligat statum et conditionem rerum visibilium et inuisibilium.

VI. Quia supra terrae superficiem extendere et attollere se ratio hominis nequeat, ingenium corrumpendum tentandumque non esse, vt in rerum inuisibilium et probabilitate carentium cognitionem penetret.

VII. Animas post mortem abire in certam quandam regionem, neque tamen suspicione attingi posse, vtrum bonis bene, malis male tunc sit, quia nesciamus, vtrum ea mala sint coram domino, quae mala videntur hominibus.

Esse haec exoterica, et inter Indos Orientales quoque passim occurrentia, eorum historia prodit. Ast miseram philosophiam et theologiam naturalem prodere, recte obseruauit Cl. SCHRAMMIUS[f]. Quia vero origines horum placitorum ignotae sunt, merito a coniecturis abstinemus, monemus autem, non omnem connatae rationis vsum, et lumina quaedam mox philosophos facere. Quod quia multoties neglectum est, tot nobis philosophos exoticos peperit, hoc nomine indignos. Vt taceamus, impostores haud paucos, hoc sibi nomen inter gentes exoticas iniuste vindicauisse.

f) loc. cit.

§. IV.

§. IV. Ita tandem aliquando absoluto per Dei gratiam, itinere longo et difficili, historiaque philosophiae a mundi incunabulis ad nostra vsque tempora perducta, et secundum leges criticas examinata pedem figimus, et tabulam gratiarum actionibus plenam Numini suspendimus, quod animi corporisque vires clementissime ad hoc saxum voluendum concesserit. In quo labore nihil nos dedisse fauori odioque, nihil partis studio, in omnibus quantum nostrarum virium erat, veritati litare cupiuisse testis nobis conscientia est et ipsa tractatio. Quae cum argumentum difficile, prolixum, et a nemine hactenus absolutum exponere aggressa sit, veniam humanitatis a Lectore speramus, si, quod aliter euenire non potuisse scimus, multoties lapsi simus, multaque nec viderimus, nec satis assecuti erimus. Contenti, quantum rerum nostrarum modulus patiebatur, occasionem subministrasse lectori, tum ineffabilem DEI beneuolentiam praedicandi, quae inter innumeros errores et praeiudicia rationis lumina extingui passa haud est, tum praestantiam Christianae fidei agnoscendi, quae infinitis parasangis omnem humanam sapientiam superat: gaudebimus, si in strata iam via illi, qui maioribus ingenii et lectionis opibus instructi sunt, opus perficient, cuius aggrediendi tantum et tentandi voluntatem nobis poscimus. Ita enim laboris huius exoptatis nos fructibus frui posse censebimus. *Peroratio totius operis.*

I. INDEX
PERSONARVM ET NOMINVM.

Char-

 Gund-

Morteira

Senni.

I. INDEX PERSONARVM ET NOMINVM.

II. INDEX

II. INDEX

RERVM ET MATERIARVM.

A.

B.

vnum

 ses

Despe-

E.

Ens

H.

K

N.

Q.

R.

Stulti

FINIS

TOMI QVINTI ET VLTIMI.

